III - 12487

SCRIPTA ARCHAEOLOGICA ET HISTORICA DACOROMANIAE

Editori
SILVIU SANIE
TAMILIA-ELENA MARIN

GETO-DACII

DINTRE CARPAȚI ŞI NISTRU

Secolele II a.Chr.- II p.Chr.

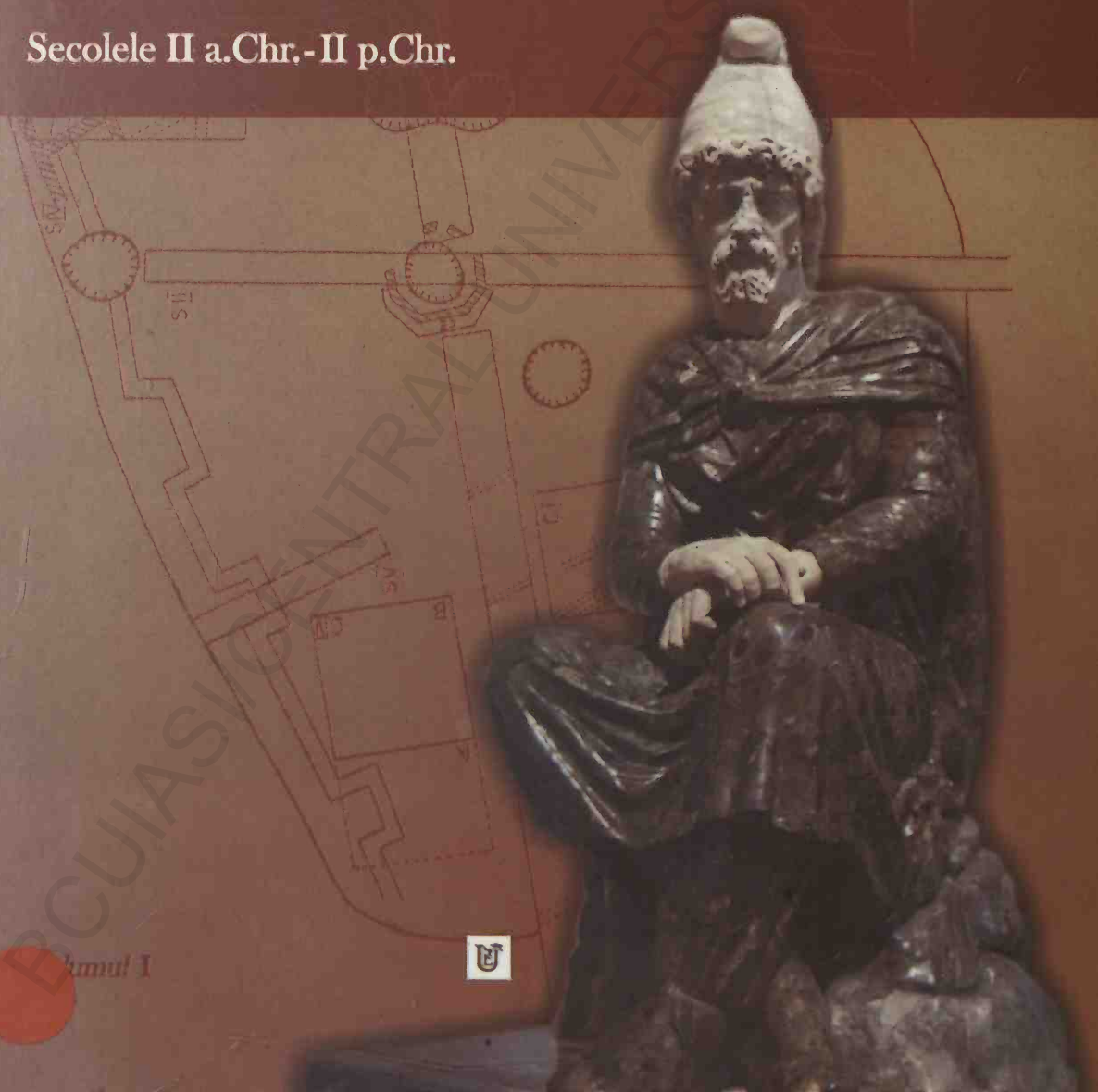

Volumul I

BCUIAŞI CENTRALA UNIVERSITARĂ LIBRARY

BIBL. CENTR. UNIV.
M. EMINESCU IAȘI
III-12.487

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

GETO-DACII DINTRE CARPAȚI ȘI NISTRU

(SECOLELE II a.CHR. - II p.CHR.)

I

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Scripta archaeologica et historica Dacoromaniae

Redigit

VICTOR SPINEI

II

Editat cu sprijinul Autorităţii Naţionale pentru Cercetare Ştiinţifică

Referenţi ştiinţifici:
Prof.univ.dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba
Prof.univ.dr. Octavian Bounegru

Redactor: Elena BUSCĂ
Coperta: Manuela OBOROCEANU

ISBN general 978-973-640-684-3
ISBN volum 978-973-640-688-1

© Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", 2011
Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2011
700109 – Iaşi, str. Pinului, nr. 1A, tel./ fax: (0232) 314947
http:// www.editura.uaic.ro e-mail: editura@uaic.ro

BCU "SIGEITRAL UNIVERSITY LIBRARY

III 12.487

Facultatea de Istorie a Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi
Institutul de Arheologie al Academiei Române, Filiala Iaşi

GETO-DACII DINTRE CARPAŢI ŞI NISTRU

(SECOLELE II a.CHR. - II p.CHR.)

I

Editori

Silviu SANIE şi Tamilia-Elena MARIN

763410
B.C.U. IASI

Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi

2011

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

10.05.2012
ISTORIE
Acut | BC763.410

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Sanie, Silviu, Marin, Tamilia Elena (coord.)
Geto-dacii dintre Carpaţi şi Nistru (secolele II a.Chr. - II p.Chr.) ; coord.: Silviu Sanie, Tamilia-Elena Marin. - Iaşi : Editura Universităţii "Al. I. Cuza", 2011-
vol.
ISBN 978-973-640-684-3
Vol. 1. - 2011. - Bibliogr.. - ISBN 978-973-640-688-1

I. Sanie, Silviu (coord.)
II. Marin, Tamilia Elena (coord.)

904(392.2)

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Închinăm acest volum memoriei profesorilor Radu Vulpe şi Nicolae Gostar, investigatori de elită ai Istoriei geto-dacilor, Daciei şi Moesiei Inferior.

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE (Silviu Sanie) 9

INTRODUCERE (Silviu Sanie) 13

AŞEZĂRILE GETO-DACICE DIN SPAŢIUL CARPATO-NISTREAN
(SEC. II a.CHR - II p.CHR) (Silviu Sanie, Tamilia-Elena Marin) 18

CETĂŢUIA GETO-DACICĂ DE LA GALAŢI–BARBOŞI
(Silviu Sanie, Şeiva Sanie) 46

FORTIFICAŢII DACICE PE VALEA SIRETULUI (Vasile Ursachi) 162

CETATEA GETO-DACICĂ DE LA POIANA (Silvia Teodor) 187

CETATEA DACICĂ DE LA RĂCĂTĂU (Vasile Ursachi) 278

CETATEA DACICĂ DE LA BRAD (Vasile Ursachi) 324

CETATEA DACICĂ DE LA BÂTCA DOAMNEI–PIATRA NEAMŢ (Silviu Sanie) 386

AŞEZAREA DE LA DUMBRAVA (COM. CIUREA, JUD. IAŞI) (Silviu Sanie, Şeiva Sanie) 393

VIAŢA ECONOMICĂ A DACILOR DIN SPAŢIUL EST-CARPATIC
(Tamilia-Elena Marin) 425

AMFORELE DIN SPAŢIUL EST-CARPATIC (Andrei Opaiţ) 445

FIBULELE DIN TERITORIUL DINTRE CARPAŢI ŞI PRUT ÎN
SECOLELE II a.CHR.- II p.CHR (Alexander Rubel) 473

VASELE DE STICLĂ DIN AŞEZĂRILE DACICE DE LA EST DE CARPAŢI
(Costel Chiriac, Sever- Petru Boţan) 548

MONEDELE DESCOPERITE ÎN CETĂŢUIA GETO-DACĂ

DE LA POIANA (Bucur Mitrea) 575

CONSIDERAŢII FINALE (Silviu Sanie) 622

ABREVIERI 630

REZUMAT 633

BCUAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TABLE OF CONTENTS

FORWORD (Silviu Sanie)..... 9

INTRODUCTION (Silviu Sanie)..... 13

GETO-DACIAN SETTLEMENTS IN THE CARPATHIAN-NISTRIAN AREA
(2nd CENTURY B.C. – 2nd CENTURY A.D.) (Silviu Sanie, Tamilia-Elena Marin)..... 18

GETO-DACIAN FORTRESS OF GALAŢI–BARBOŞI
(Silviu Sanie, Şeiva Sanie)..... 46

DACIAN FORTIFICATIONS IN SIRET VALLEY (Vasile Ursachi)..... 162

GETO-DACIAN FORTRESS OF POIANA (Silvia Teodor)..... 187

GETO-DACIAN FORTRESS OF RĂCĂTĂU (Vasile Ursachi)..... 278

GETO-DACIAN FORTRESS OF BRAD (Vasile Ursachi)..... 324

GETO-DACIAN FORTRESS OF BÂTCA DOAMNEI–PIATRA NEAMŢ
(Silviu Sanie)..... 386

THE SETTLEMENT OF DUMBRAVA (CIUREA PARISH, IASI COUNTY)
(Silviu Sanie, Şeiva Sanie.)..... 393

ECONOMIC LIFE OF DACIANS IN EAST-CARPATHIAN AREA (Tamilia-Elena Marin)..... 425

AMPHORAE IN EAST-CARPATHIAN AREA (Andrei Opaiţ)..... 445

FIBULAE IN THE AREA BETWEEN THE CARPATHIANS AND RIVER PRUT
IN THE PERIOD 2nd CENTURY B.C. – 2nd CENTURY A.D. (Alexander Rubel)..... 473

GLASS VESSELS IN DACIAN SETTLEMENTS FOUND EAST OF CARPATHIANS
(Costel Chiriac, Sever-Petru Boţan)..... 548

COINS FOUND IN THE GETO-DACIAN FORTRESS OF POIANA (Bucur Mitrea.). 575

FINAL REMARKS (Silviu Sanie)..... 622

ABBREVIATIONS 630

ABSTRACT..... 633

BCU IASI "CAROL I" KING UNIVERSITY LIBRARY

CUVÂNT ÎNAINTE

Sursele scrise, literare, epigrafice sau papirologice şi mărturiile arheologice utile reconstituirii istoriei lumii geto-dacice în secolele II a.Chr.-II p.Chr., coroborate, au relevat de multă vreme o densitate evenimenţială deosebită. Este intervalul de timp care marchează, alături de începutul edificării cetăţilor, victoriile împotriva celţilor (boi şi taurisci) în vest, a bastarnilor în nord-est, acţiunile militare prin care Burebista devine stăpân sau protector al unor colonii greceşti de la Olbia la Apollonia, de formare şi consolidare a statului geto-dacic, perioada amplitudinii maxime a dezvoltării politice, economice şi culturale. În acelaşi interval cronologic s-au desfăşurat diviziuni ale statului în patru şi cinci părţi şi reunificări până în timpul regelui Decebal cu decenii glorioase, dar încheiate cu sfârşitul statului dac. Cei aproximativ 150 de ani din acest răstimp de la domnia lui Burebista la cea a lui Decebal, cu impresionante realizări în diversele domenii, perioade pe care şi-au pus amprenta cele două mari personalităţi ale istoriei geto-dacilor, „epoca clasică" a civilizaţiei geto-dacice a captat atenţia multor istorici. Sunt lucrări consacrate epocii Burebista – Decebal în ansamblu[1], unor personalităţi[2], evenimente, unor domenii ale vieţii economice[3], politico-sociale sau vieţii spirituale[4].

Între elementele care conferă anumite particularităţi istoriei zonei răsăritene a Daciei preromane care ar justifica utilitatea unor abordări separate se impun a fi amintite următoarele: o parte a teritoriului est-carpatic a fost un timp sub dominaţia politico-militară bastarnă; pentru un întins spaţiu situat la est de Siret, mai ales în zona centrală şi nordică, sunt aşezări de un tip deosebit şi succesiunea de locuire după secolele II-I a.Chr. trebuie prezentată mai temeinic; relaţiile cu lumea greco-elenistică îndeosebi, dar şi cu cea romană au putut avea intensităţi diferite; includerea unui teritoriu restrâns în graniţele Moesiei Inferior după 117 p.Chr.; contactul cu sarmaţii către extremităţile nord-estice a fost mai timpuriu. În sfârşit, a fost de mult confirmată utilitatea unor investigaţii pe spaţii mai restrânse în vederea unor analize detaliate pentru o ulterioară integrare mai judicioasă şi nuanţată în marile sinteze.

Cunoaşterea civilizaţiei geto-dacice, înscrisă între obiectivele permanente ale cercetării la Institutul de Arheologie Iaşi al Academiei Române, a beneficiat şi înregistrează în continuare contribuţii din direcţii diferite: universitari, cercetători, muzeografi din oraşele de pe ambele maluri ale Prutului şi din alte centre universitare din ţară. Şcoala ieşeană are un aport pe măsura însemnătăţii temei şi a institutelor din capitala Moldovei[5].

Considerăm o plăcută obligaţie de a omagia şi cu acest prilej memoria a două personalităţi: profesorii Radu Vulpe şi Nicolae Gostar.

Profesorul Radu Vulpe, istoric al Dobrogei antice, interpret al imaginilor Columnei lui Traian, istoric al geţilor din Muntenia, primul care a catalogat drept bastarne materialele

---

[1] H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972; N. Gostar, V. Lica, *Societatea geto-dacică de la Burebista la Decebal*, Iaşi, 1984.

[2] I. H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 1975; C. C. Petolescu, *Decebal, regele dacilor*, Bucureşti, 1991.

[3] I. Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974.

[4] I. H. Crişan, *Spiritualitatea geto-dacilor. Repere istorice*, Bucureşti, 1986; S. Sanie, *Din istoria culturii şi religiei geto-dacice*, (Ed.a II-a), Iaşi, 1999; Zoe Petre, *Practica nemuririi. O lectură critică a izvoarelor greceşti referitoare la geţi*, Iaşi, 2004.

[5] S. Sanie, *Contribuţia şcolii arheologice ieşene din ultima jumătate a secolului al XX-lea la cunoaşterea civilizaţiei geto-dacice*, în ArhMold, XXII, 1999, p. 203-207.

descoperite la Poieneşti (jud. Vaslui)[6], a săpat ani îndelungaţi la Poiana (jud. Galaţi) şi a scris despre geţii din Moldova[7], a instruit atât de la catedră, cât şi pe şantier pentru a asigura o continuitate în gândire şi cercetare. Prin durată, diversitatea şi amplitudinea contribuţiilor, profesorul Radu Vulpe a dominat istoriografia geto-dacilor est-carpatici în etapa ei postpârvaniană.

Un alt moment însemnat a fost marcat de profesorul Nicolae Gostar atât prin săpăturile efectuate la Galaţi-Barboşi şi Piatra Neamţ-Bâtca Doamnei, a căror principale rezultate formează nucleul unei lucrări care continuă să-şi păstreze actualitatea[8], cât şi prin note şi studii asupra unor etnonime şi toponime geto-dacice[9]. La fel ca magistrul său, acad. C. Daicoviciu, a îmbrăţişat atât epoca dacică, cât şi cea romană şi a adus contribuţii durabile în ambele domenii. Prin talentul său de dascăl apropiat de studenţi, a transmis cu tact, fără emfază, cunoştinţe utile cercetării istoriei dacilor şi a Romei în spaţiul getic şi după trecerea mult prea timpurie a Magistrului în lumea umbrelor.

Cercetarea arheologică din ultimele decenii, rodnică în toate direcţiile de investigare, a fost deosebit de fructuoasă în domeniul cunoaşterii civilizaţiei geto-dacice. Acumulările cantitative, inegale prin materialele furnizate, utile pentru a formula răspunsuri sigure la toate aspectele acestei vaste problematici, sunt totuşi impresionante nu doar raportându-le la *Getica* lui V. Pârvan, ci şi la stadiul atins în urmă cu două decenii. Rezultate deosebite sunt atât în săpăturile arheologice din cetăţile şi aşezările epocii clasice, cât şi în cele care datează din secolele anterioare acestei epoci. Cetăţile şi aşezările de la Stânceşti, Lozna, Botoşana, Cucorăni (jud. Botoşani), Cotnari, Lunca Ciurei (jud. Iaşi), Buneşti-Avereşti (jud. Vaslui) ş.a., tezaurele de la Stânceşti-Botoşani şi Băiceni-Cucuteni (jud. Iaşi), pentru a ne referi doar la zona est-carpatică, au furnizat date şi materiale de o deosebită importanţă pentru cunoaşterea artei şi religiei.

Nivelul de dezvoltare al tehnicii de construcţii, a tuturor meşteşugurilor, relativa bogăţie atinsă în secolele I a.Chr.-I p.Chr. ne apare ca rezultat al unei evoluţii neliniare, dar normale a societăţii geto-dacice.

Revenind la principalele lucrări care se înscriu în tema volumului, au fost publicate monografii ale unor cetăţi sau aşezări geto-dacice est-carpatice: *Poiana*[10], *Brad*[11], ample studii despre complexele arheologice de la *Galaţi- Barboşi*[12], *Răcătău* (jud. Bacău)[13], *Cândeşti* şi

---

[6] R. Vulpe, *Săpăturile de la Poieneşti din 1949*, în Materiale, I, 1953, p. 213-216.

[7] R. Vulpe, *Les fouilles de Poiana*, în Dacia, III-IV, 1927-1932, p. 253-351; idem, *Raport sumar asupra activităţii şantierului arheologic Poiana-Tecuci*, în SCIV, 1950, I, p. 47-52; idem, *Activitatea şantierului arheologic Poiana-Tecuci*, în SCIV, 1951, 2, p. 177-228; idem, *Şantierul arheologic Poiana*, în SCIV, 1952, 3, p. 199-220; idem, *La civilization dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana, en Bass-Moldavie*, în Dacia, NS, I, 1957, p. 143-164.

[8] N. Gostar, *Cetăţi dacice din Moldova*, Bucureşti, 1969.

[9] Cf. Studia antiqua et arheologica, I, Corolla memoriae Nicolai Gostar dedicata, Iaşi, 1983, ed. S. Sanie, A. László, p. 1-25.

[10] R. Vulpe, Silvia Teodor, *Piroboridava. Aşezarea geto-dacică de la Poiana*, Bucureşti, 2003.

[11] V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bucureşti, 1995.

[12] S. Sanie, *Cetăţuia geto-dacică de la Barboşi* (1), în ArhMold, XI, 1987, p. 103-111; idem, *Cetăţuia...*(II), în ArhMold, XII, 1983, p. 53-103; S. Sanie, Şeiva Sanie, *Cetăţuia...* (III), în ArhMold, XIV, 1991, p. 45-55; iidem, *Cetăţuia...* (IV), în ArhMold, XV, 1992, p. 71-96.

[13] V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în aşezarea geto-dacică de la Răcătău (jud. Bacău)*, în Carpica, VIII, 1976, p. 49-70; idem, *Noi contribuţii la cunoaşterea civilizaţiei geto-dacice în bazinul Siretului mijlociu. Cetatea dacică de la Răcătău (antica Tamasidava)*, în Carpica, XXII, 1992, p. 131-192.

Mânăstioara-Fitioneşti (jud. Vrancea)[14], *Moineşti* (jud. Bacău)[15], adăugiri la cele din Moldova de sub munte- *Bâtca Doamnei, Cozla, Tiseşti-Tg. Ocna*, introduse într-un circuit mai larg în urmă cu peste patru decenii[16], precum şi *Dumbrava* (com. Ciurea, jud. Iaşi)[17]. Lucrările amintite permit noi întregiri şi stabilirea unor direcţii superioare de investigare.

Cele două *davae* de pe malul Siretului de la Brad şi Răcătău (jud. Bacău) sunt comparabile prin bogăţia şi diversitatea complexelor arheologice cu Poiana (jud. Galaţi) iar cetăţile de la Cândeşti şi Mânăstioara-Fitioneşti (jud. Vrancea) cu elementele specifice şi interesantele descoperiri în variate domenii nu au constituit doar o completare a şirului cetăţilor din Dacia răsăriteană în acea importantă zonă.

Cercetările au fost facilitate şi de rezultatele explorării epocii precedente, unele cu prelungiri în epoca investigată, datorate lui A.C. Florescu[18], Silviei Teodor[19], M. Babeş[20], E. Moscalu[21], Veturiei Bazarciuc[22], cît şi a perioadei ulterioare, graţie lucrărilor lui Gh. Bichir[23], I. Ioniţă[24], M. Ignat[25], V. Ursachi[26], V. Căpitanu[27].

Lucrarea cuprinde valorificarea explorării în unele cetăţi şi aşezări (Galaţi-Barboşi, Poiana, Brad, Răcătău, Moineşti, Piatra Neamţ-Bâtca Doamnei, Dumbrava) reunite în cazul celor publicate în secvenţe, cu adăugirea unor importante descoperiri inedite, descrise sau doar semnalate, ample sinteze pentru cele care au beneficiat de monografii, un studiu asupra sistemelor de fortificaţii. Autorii, în ordinea prezentării obiectivelor, sunt: dr. Silviu Sanie, dr. Silvia Teodor, dr. Vasile Ursachi. În continuare un grup de studii surprind aspecte care ar putea fi circumscrise istoriei economice. Circulaţia monetară în aşezarea de la Poiana (jud. Galaţi) este prezentată de către cel care a fost considerat cel mai important numismat român pentru monedele antice, dr. Bucur Mitrea (1909-1985), fost elev al Şcolii Române de la Roma, cu o activitate de decenii la Institutul de Arheologie din Bucureşti, personalitate care a contribuit la formarea multor specialişti în domeniu. O istorie a meşteşugurilor la geto-dacii din spaţiul est-carpatic a fost elaborată de dr. Tamilia Elena Marin, care are alături de cunoştinţele de istorie a economiei antice o bună pregătire în tehnologie, utilă în consideraţiile efectuate asupra uneltelor de mare diversitate, a locului meşteşugurilor şi a performanţelor

---

[14] A. Florescu, Marilena Florescu, *Aspecte ale civilizaţiei traco-getice în zona de curbură a Carpaţilor răsăriteni*, în SAA, I, 1983, p. 72-93; V. Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor de la Curbura Carpaţilor (sec. VI î. Chr.- II d. Chr.)*, Bucureşti, 1999, p. 53, 70-72, 88, pass.

[15] V. Ursachi, V. Căpitanu, *Cetatea dacică de la Moineşti*, în Carpica, XIX, 1987, p. 53-69.

[16] N. Gostar, *op. cit.*, p. 9-26.

[17] S. Sanie, Şeiva Sanie, *Cercetările arheologice de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iaşi)*, în Cercetări Istorice (Serie Nouă), IV, 1973, p. 61-92; iidem, *Semnificaţia unui mic complex arheologic din aşezarea dacică de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iaşi)*, în Cercetări Istorice, XIV-XV, 1984, p. 131-136.

[18] A.C. Florescu, *Unele consideraţii asupra cetăţilor traco-getice (hallstattiene) din mileniul I î.e.n. de pe teritoriul Moldovei*, în Cercetări Istorice, 2, 1971, p. 103-119.

[19] Silvia Teodor, *Regiunile est-carpatice ale României în secolele V- II î.Hr. Consideraţii generale şi repertoriu arheologic*, Bucureşti, 1999.

[20] M. Babeş, *Date arheologice şi istorice privind partea de nord-est a Daciei în ultimele secole înaintea erei noastre*, în SCIVA, 36, 3, 1985, p. 183-214; idem, *Die Poienești- Lukaševka-Kultur*, Bonn, 1993.

[21] E. Moscalu, *Ceramica traco-dacică*, Bucureşti, 1983.

[22] Violeta Bazarciuc, *Cetatea dacică de la Buneşti, jud. Vaslui*, în SCIVA, 38, 1, 1987, p. 33-39.

[23] G. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973.

[24] I. Ioniţă, *Din istoria şi civilizaţia dacilor liberi*, Iaşi, 1982.

[25] M. Ignat, *Dacii liberi din Moldova. Contribuţii arheologice*, Iaşi, 1999.

[26] V. Ursachi, *Piese de harnaşament descoperite în aşezarea daco-carpică de la Săbăoani*, în MemAntiq, 1, 1969, p. 327-337.

[27] V. Căpitanu, *Necropola daco-carpică de la Săucești, jud. Bacău*, în Carpica, VIII, 1976, p. 151-183.

tehnice. Specializările mai riguroase din ultimele decenii nu s-au limitat doar la explorarea unor perioade mai restrânse, a anumitor domenii, ci şi la categorii de materiale, reuşind, adeseori prin meticuloase investigaţii cu metodologii adecvate, datări apropiate de cele datorate descoperirilor monetare, stabilirea cu un înalt grad de certitudine a locului de origine. Studiul elaborat de dr. Andrei Opaiţ despre amforele din spaţiul geto-dacic est-carpatic este edificator în această privinţă. Dr. Alexander Rubel prezintă fibulele, cele mai răspândite podoabe descoperite în cetăţile şi aşezările geto-dacice moldave. Impresionante ca număr, sunt reunite, catalogate, cu indicarea datelor tehnice, a tipului şi însoţite de o analiză judicioasă a informaţiilor care le pot furniza în consideraţiile istorice. Pe aceeaşi linie a specializării confirmată şi prin alte studii, dr. Costel Chiriac şi drd. Sever-Petru Boţan, prezintă o categorie de mărfuri din domeniul importurilor, produsele sticlăriei romane ajunse în cetăţi şi în aşezări geto-dacice est-carpatice.

În sfârşit, *Consideraţiile finale* cuprind unele succinte prezentări ale unor aspecte ale problematicii care nu au beneficiat de studii ample şi, mai ales, evidenţiază elementele specifice, locul şi rolul Daciei răsăritene în ansamblul statului dac în diferite perioade.

Alături de colaborarea la aspectele generale editoriale, problemele tehnice ale structurării lucrării, îmbunătăţirea calităţii unor ilustraţii au fost efectuate de dr. Tamilia-Elena Marin.

Gândită iniţial ca o lucrare care să cuprindă toate cetăţile şi aşezările geto-dacice din secolele II a.Chr-II p.Chr., materializate prin prezentări monografice sau ample sinteze cu dimensiuni dependente de însemnătatea şi fazele explorării fiecăreia dintre ele, succedate de studii despre unele materiale sau probleme din domenii ale vieţii economice, a culturii, cultelor şi credinţelor etc., a căpătat această structură din diferite cauze subiective şi obiective.

Un domeniu care va avea un loc deosebit în lucrările viitoare, cel al cercetării însemnărilor şi imaginilor din spaţiul geto-dacic, se lasă încă rezumat cu dificultate şi a fost doar semnalat în acest volum.

Estimăm că ar fi necesare încă două volume cu număr de pagini apropiat de cel actual pentru continuarea publicării cetăţilor şi aşezărilor, însoţite de studii care vor acorda prioritate culturii, cultelor şi credinţelor, riturilor funerare, relaţiilor cu alogenii, organizării statale şi, în continuare, unor aspecte din viaţa economică. În final, cărţile se vor constitui într-o prezentare care va fi elocventă şi va servi unei integrări corespunzătoare în istoria Daciei preromane.

Coordonatorii volumului au plăcuta îndatorire de a aduce mulţumiri conducerii Editurii Universităţii „Al.I. Cuza", d-lui Prof. dr. Andrei Hoişie, d-nei redactor-şef Dana Lungu, d-nei redactor de carte Elena Buscă pentru buna colaborare în toate etapele parcurse de manuscris.

Silviu SANIE

INTRODUCERE

Silviu SANIE

Fără obsesia determinismului geografic şi a drumului către interpretări în spiritul geopoliticii, faptul că poziţia geografică a Daciei preromane în ansamblu, de multe ori câmp al desfăşurării unor evenimente importante, a influenţat istoria Daciei, este incontestabil.

Fiind situată în sud-estul părţii centrale a continentului european, zonă de întâlnire a două mari limite geografice, cea a Europei răsăritene traversând aşa-numitul istm ponto-baltic, pe unde s-au perindat valuri de migraţii spre vest, şi cea a Peninsulei Balcanice şi a Anatoliei în sud şi sud-est – anumite influenţe şi probleme, diferenţiate, dar sesizabile în toate etapele, sunt evidente.

Despre relieful Daciei preromane există lucrări bine fundamentate şi scrise cu talent de valoroşii geografi din perioada interbelică şi de continuatorii lor[1]. Alături de scrierile geografilor, unele sinteze ale istoriei patriei, volume care abordează secvenţe ale istoriei sau doar anumite teme, monografii sau studii ample asupra unor cetăţi şi aşezări consacră un spaţiu corespunzător prezentării ambientului, principiilor care au determinat alegerea locului în care este amplasat obiectivul înfăţişat. Spaţiul desprins spre analiză dintr-un teritoriu cu relief considerat remarcabil prin armonie şi proporţionalitate are în vest Carpaţii, la nord şi parţial la est-sud-est Nistrul, Marea Neagră şi Dunărea. Aceste „graniţe" s-au modificat în timp, dar tendinţa unor „limes-uri" naturale a fost proprie tuturor alcătuirilor statale de la imperii la regate cu întindere mai modestă. Existenţa unor *propugnacula* translimitane de diferite dimensiuni nu exclude această intenţie. Ceea ce am dori să adăugăm ar fi observaţia lui Nicolae Iorga, din volumul de *Istoriologie*, neterminat, într-un cadru care discută istoria Chinei cu trimiteri la multe alte ţări: „Viaţa ţărilor e hotărâtă nu de pământul pe care stau, ci de marea spre care privesc"[2]. Apropiindu-le şi de spaţiul geto-dacic, privim aceste cuvinte şi ca o posibilitate de evadare din amintitul determinism geografic şi pentru succesivele relaţii, felurite integrări atestate de documente de diferite categorii.

Secolul al II-lea a.Chr. este menţionat ca punct de plecare nu atât pentru a înfăţişa întreaga istorie din acel veac, cât mai ales pentru ultimele decenii, timp în care este mai bine constatat începutul principalelor cetăţi şi aşezări geto-dacice, anterior epocii lui Burebista, care marchează, desigur, o culme, una dintre cele mai însemnate etape din existenţa şi dezvoltarea societăţii geto-dacice. De asemenea, cealaltă limită cronologică, plasând-o odată cu sfârşitul regatului lui Decebal, a statului dac cu marile transformări etno-demografice, politice şi economice, nu ar surprinde toată diversitatea situaţiei din întreg spaţiul cercetat şi aspectele continuităţii.

Ultimele decenii au fost bogate în descoperiri arheologice şi în scrieri valoroase atât pentru cunoaşterea epocii precedente – secolele IV-II a.Chr.–, cât şi a celor ulterioare.

---

[1] Cf. o relativ recentă confirmare: V. Tufescu, în *Istoria românilor*, I, Bucureşti, 2001, p. 3-18. Descrierea amănunţită a unor aspecte a apărut, cum s-a amintit, în lucrări istorice publicate nu demult şi ar fi de prisos reproducerea descrierilor în acest cadru. Între acestea, repertoriile arheologice aduc o suplimentare substanţială.

[2] N. Iorga, *Materiale pentru o istoriologie umană*, Fragmente inedite publicate de Liliana N. Iorga, Cuvânt înainte de D. M. Pippidi, Bucureşti, 1968, p. 347.

Repertoriile arheologice pe judeţe[1], mai numeroase în spaţiul moldav, care au succedat o lucrare de acest tip pentru întreaga provincie[2], au sporit permanent datele existente cu informaţii complementare. Au apărut două monografii asupra unor importante aşezări întărite, o lucrare asupra unor întregi zone, numeroase studii cu date substanţiale despre alte cetăţi şi aşezări. Se adaugă lucrările speciale asupra unor categorii de complexe precum fortificaţiile, a arhitecturii civile, militare şi religioase[3] etc. Dintre materialele recoltate, multe categorii cum ar fi ceramica în general, ceramica pictată[4], uneltele, armele, obiectele de podoabă de metal, importurile elenistice şi romane au beneficiat de importante studii separate sau volume care cuprind şi descoperiri din Dacia răsăriteană[5]. De asemenea, două importante lucrări prezintă aspecte ale circulaţiei monetare din perioade care acoperă parţial şi secolele cercetate în acest cadru[6]. Dispunem de scrieri asupra vieţii spirituale a geto-dacilor, au apărut lucrări bine fundamentate despre bastarni şi sarmaţi şi studii despre celţi.

La aproape patru decenii de la apariţia cărţii lui Hadrian Daicoviciu, *Dacia de la Burebista* ..., nu a mai fost publicată o sinteză separată asupra întregii problematici avute în vedere, dar în volumul I al *Istoriei Românilor*, editat de Academia Română, ultimelor secole din mileniul I a.Chr. şi primelor secole ale mileniului I p.Chr. le este acordat un spaţiu corespunzător[7].

Evenimentele care s-au desfăşurat pe o întinsă zonă a spaţiului dintre Carpaţi şi Nistru, o importantă secvenţă temporală poartă amprenta dominaţiei politico-militare bastarnice. Despre cultura Poieneşti-Lukaşevka, aria de răspândire, durata ei, influenţele exercitate s-au exprimat opinii numeroase şi diverse, de la R. Vulpe, R. Hachmann, la G. B. Fedorov şi M. Babeş. Ele au în vedere separarea totală de cultura autohtonă, paralelismele, coabitarea, aşa cum în timp reîntâlnim daci şi bastarni în acţiunile militare comune. În ansamblu, se consideră că, acolo unde a fost exercitată, dominaţia bastarnă a întârziat dezvoltarea normală a societăţii getice est-carpatice. În unele cazuri decalajele nu sunt substanţiale, importurile urmându-şi cursul, şi perioadele de amplitudine maximă sunt în general sincrone. Cercetările la Lukaşevka continuă, la fel şi comentariile multidirecţionale[8].

Fără a putea fi remarcate complexe de locuire şi necropole precum în Transilvania şi Oltenia, elemente celtice de mare diversitate au fost descoperite şi în teritoriul est-carpatic. Un

---

[1] Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani*, Bucureşti, 1976; G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al judeţului Vaslui*, Bucureşti, 1980; V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al judeţului Iaşi*, Iaşi, I, 1984- II, 1985.

[2] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Emilia Zaharia, *Aşezări din Moldova. De la Paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1970.

[3] I. Glodariu, *Arhitectura dacilor. Civilă şi militară, sec. II î.e.n- I e.n.*, Cluj-Napoca, 1983; D. Antonescu, *Introducere în arhitectura dacilor*, Bucureşti, 1984.

[4] G. Florea, *Ceramica pictată. Artă, meşteşug şi societate în Dacia preromană (sec. I a.Chr.- I p.Chr.)*, Cluj-Napoca, 1998.

[5] I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizaţia fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979; A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr.- sec. I d.Chr.). Tehnici, ateliere şi produse din bronz*, Bucureşti, 1996.

[6] V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les daces orientaux*, Bucureşti, 1980; idem, *Dacia răsăriteană în secolele VI- I î.e.n. Economie şi monedă*, Bucureşti, 1990.

[7] *Istoria Românilor*, Bucureşti, vol. I, 2001, pp. 399-405; 417-445; 501-522; 655-784.

[8] M. Tkaciuk, *Novye dannye k issledovaniju panijatnicov tipa Poieneşti- Lukaşevka (po materialam Starogo Orheia)*, în Arheologičeskie issledovanija v Starom Orhee, Chişinău, 1991, p. 44-53; O. Munteanu, *Autohtoni în spaţiul pruto-nistrean*, Rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 1996; idem, *Unele particularităţi ale aşezării de tip Poieneşti-Lukaşevka la Orheiul Vechi*, în Studii de istorie antică, Omagiu Profesorului Ioan Glodariu, Cluj-Napoca, 2001, p. 43-56.

competent studiu[1] succedat de un catalog menţionează 44 de localităţi cu descoperiri celtice. Materialele sunt grupate pe categorii: *unelte*, la care se detaşează vestitele depozite de la Negri, jud. Bacău, Oniceni, jud. Neamţ şi Lozna, jud. Botoşani; *ceramică*; *arme şi piese de harnaşament*; *obiecte de port şi podoabă*; *reprezentări plastice*. Unele importante pentru utilitatea lor, altele interesante şi pentru stabilirea unor posibile influenţe şi paralelisme care pot fi constatate uneori şi în zonele intime, conservatoare, ale cultelor şi credinţelor[2]. Aceste descoperiri sunt puse îndeosebi, nu exclusiv, pe seama bastarnilor care au vehiculat în spaţiul estic cultura celtică, care n-a jucat un rol major în evoluţia civilizaţiei geto-dacice est-carpatice. Am adăuga că pentru capetele de piatră, exemplare provenite până acum doar din descoperiri întâmplătoare[3], alături de originile locală şi răsăriteană, poate fi observată, cum am menţionat, şi o influenţă celtică. De asemenea, trecând Prutul, se cuvine să reamintim de o mai veche propunere de localizare a Aliobrix-ului la Orlovka-Cartal[4]. Ne aflăm în faţa unei situaţii comparabile parţial cu cea din spaţiul dobrogean unde pentru denumirile celtice ale unor localităţi, şi anume Aegyssus, Arrubium, Noviodunum nu există până acum o susţinere prin descoperiri arheologice corespunzătoare. În spaţiul Basarabiei, în tezaurul de la Bubueci, poate fi remarcată şi o influenţă celtică. În ansamblu, se apreciază o zonă mai întinsă de interferenţă a artei traco-scito-celtice.

Dacă rezultatele săpăturilor arheologice au amplificat numărul datelor utile cunoaşterii civilizaţiei geto-dacice în toate direcţiile ei de manifestare, încercarea de a schiţa momente din istoria politică bazate doar pe izvoarele literare şi epigrafice are în final rezultate modeste, cu toate că recapitularea nu e total inutilă. Sperăm de asemenea că publicarea şi omologarea rezultatelor unor noi descoperiri de însemnări şi imagini să suplimenteze informaţiile şi viziunea asupra artei dacice, să reliefeze importanţa şi semnificaţiile multiple ale scrierii în mediu geto-dacic.

Primul document epigrafic important, datat, în general, în perioada cercetată în acest cadru, cu virtuale informaţii asupra lumii getice din acest spaţiu, este o inscripţie de la Histria în onoarea lui Agathocles, fiul lui Antiphilos[5]. S-a adunat o bibliografie impresionantă, note şi studii cu direcţii de investigare diferite: localizare, stabilirea etnicului celor menţionaţi, datarea în limite mai restrânse etc. Pentru localizarea regatului lui Rhemaxos, între principalele ipoteze se înscriu Muntenia şi Basarabia. De asemenea, textul ei este revelator pentru o fază a politicii pontice. În această viziune, de stăpânire, dependenţă, protecţie remunerată a coloniilor greceşti de pe ţărmul stâng al Pontului, de la Olbia la gura Bugului, la Apollonia, pe coasta tracă, a unora dintre regii geţi, cetăţile şi aşezările est-carpatice vor fi avut, desigur, un rol major[6].

O Epitomă a lui Trogus Pompeius[7] păstrată la Justinus relatează evenimente desfăşurate în spaţiul investigat, sau în imediata lui apropiere, lupta regelui Oroles împotriva bastarnilor şi anecdota cu pedeapsa aplicată militarilor săi după primul insucces. Regatul lui

---

[1] Silvia Teodor, *Elemente celtice pe teritoriul est-carpatic al României*, în ArhMold, XII, 1988, p. 33-51.
[2] Livia Liliana Sibişteanu, *Alogeni în spaţiul getic (sec. III î.e.n.- II e.n.). Credinţe şi culte religioase*, Bacău, 2000.
[3] S. Sanie, *Din istoria...*, p. 112-115.
[4] Cuprinsă exclusiv într-o notă de N. Gostar, *Aliobrix*, în Latomus, 26, 4, 1967, p. 987-995.
[5] *ISM*, I, 15, p. 82-93.
[6] D. M. Pippidi, *Histria şi geţii în secolul al II-lea î.e.n. Observaţii asupra decretului în cinstea lui Agathocles fiul lui Antiphilos*, în *Contribuţii la istoria veche a României*, Ed. a II-a, Bucureşti, 1967, p. 209-212, pass; Adăugiri în comentariile asupra inscripţiei *ISM*, I, 15., V. Cojocaru, *Populaţia...*, pp. 384-389.
[7] Trogus Pompeius XXXII, 3, 16, *Izvoare..*, I, p. 350, n. 31, 32.

Oroles nu este localizat cu certitudine, dar ca secvenţă temporală D.M. Pippidi l-a situat pe Rhemaxos „între Dromichaites şi Oroles (sau îndată după acesta) cu multă probabilitate în jurul anului 200 î.e.n."[1]. Ştirile literare şi epigrafice au ocolit o întinsă perioadă spaţiul est-carpatic, şi localizarea în aceste teritorii a unor evenimente şi personalităţi este improbabilă. În ceea ce ne priveşte, descoperirea de inscripţii şi imagini, cele mai multe pe obiecte de dimensiuni mici şi mijlocii, datând şi din secolele III a.Chr.-II p.Chr., ne face să considerăm că în viitorul apropiat această lacună va fi în bună parte acoperită.

În decursul primelor secole din cele investigate cu acest prilej, istoria consemnează avansarea progresivă a Romei în Asia, Africa, în vestul şi sud-estul Europei (anexarea Macedoniei şi a Greciei – 146 a.Chr.). În raporturile Romei cu lumea geto-dacică, constatăm existenţa unor legături economice, dar şi înfruntări armate, încercări de imixtiune în momentele unor crize politice interne la Roma.

Situaţia geto-dacilor extracarpatici din spaţiul carpato-nistrean, fără a fi identică cu cea din zona intracarpatică, nu este substanţial diferită de a celor din alte teritorii dacice până la războaiele de la începutul secolului II p.Chr. Existenţa pericolului roman n-a fost ignorată de marii conducători ai statului geto-dac, diferă doar modul şi momentul acţiunilor întreprinse, în puţine cazuri acestea fiind concentrate. Se presupune că, de la Dromichaites la Burebista şi Decebal, a fost avută în vedere politica pontică, cu marile ei avantaje.

Este foarte probabil ca Acornion, trimis al lui Burebista la Heraclea Lyncestis[2], va fi solicitat lui Pompei, în schimbul sprijinului în confruntarea cu Caesar, confirmarea poziţiei sale în raport cu alţi regi din zonă, dar mai ales recunoaşterea protecţiei sau stăpânirii sub diferite forme asupra unor colonii pontice.

Învingătorul lui Pompei avea în prim-planul acţiunilor sale viitoare înfăptuirea unor mai vechi intenţii romane de a slăbi puterea militară a lui Burebista, un nou Mithridate a statului dac, de a muta şi a asigura graniţa romană pe Dunăre, de a dobândi protectoratul, într-o primă fază, asupra tuturor coloniilor greceşti nord- şi vest-pontice. Asasinarea lui Caesar, foarte probabil în acelaşi timp şi a lui Burebista, a anulat o confruntare care devenise iminentă.

La puţin timp de la aceste evenimente, într-o altă etapă a războiului civil, având, de această dată, ca protagonişti pe Octavianus şi Marcus Antonius, aflăm de o nouă intervenţie a unui rege get – Dicomes care-i promisese ajutor lui M. Antonius[3]. Scrierile din istoriografia română cu privire la acest eveniment au ca obiect nu atât clauzele înţelegerii dintre cei doi, cât încercarea de localizare a regatului lui Dicomes, după V. Pârvan în Câmpia munteană[4]. Nicolae Iorga mărturisea dificultatea unei localizări[5]. Cele mai numeroase studii din a doua parte a secolului trecut au avut ca principale argumente în sprijinul propunerilor de localizare prezenţa denarilor emişi de M. Antonius din compunerea unor tezaure descoperite în Moldova

[1] D. M. Pippidi, *Contribuţii...*, p. 210.

[2] *IGB*, I, 13, p. 31-34. (Cât despre datarea decretului G. Mihailov notează: Titulus a 48ª neque antiquior neque multo recentior est, cf. VS. 32 sqq. Dionysopolitae laudant Acornionem qui bonum patriae apud Getos et Romanos optime curavit.) *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, Edidit Georgius Mihailov, volumen I, Inscriptiones orae Ponti Euxini, Serdicae, a. MCMLVI.

[3] Plutarh, *Antonius* 63; Cassius Dio LI, 22, 6, *Izvoare*, I, p. 461 şi 671-673.

[4] V. Pârvan, *Getica*, p. 84: „În ceea ce-l priveşte pe Dicomes – prietenul lui Antonius- regatul său pare să fi fost în Câmpia munteană".

[5] N. Iorga, *Istoria Românilor*, Partea a II-a, ed. Gh. Buzatu, V. Spinei, Bucureşti, 1988, p. 38: „...e greu să i se arate aşezarea".

şi estul Transilvaniei dar şi unele importante descoperiri arheologice[1]. Mariana Chiţescu considera că regatul lui Dicomes ar putea fi localizat în Moldova centrală[2]. Au urmat replicile transilvane. C. Daicoviciu[3] care aminteşte că denarii lui M. Antonius s-au răspândit şi prin comerţ, că pot fi găsiţi în tezaure cu alte monede, şi la două secole de la data emiterii. În cazul în care s-ar admite originea propusă de M. Chiţescu, ar putea fi puse mai curând pe seama bastarnilor decât a daco-geţilor. Deci, argumentele numismatice nu pot fi hotărâtoare. Polemica a continuat cu D. Protase[4] şi Iuditha Winkler[5]. H. Daicoviciu, analizând toate opiniile exprimate, aprecia că regatul ar fi fost „mai degrabă spre câmpia munteană (poate cuprinzând şi sudul Moldovei) decât în ţinutul Neamţului"[6]. Despre limita susţinerilor cronologiei şi desfăşurărilor unor evenimente istorice pe baza tezaurelor descoperite s-a pronunţat la aproape două decenii după mai sus-menţionatele studii şi V. Mihăilescu-Bîrliba care a reamintit faptul remarcat de multă vreme că aceşti denari, mai ales cei care fuseseră destinaţi pentru plata legiunilor, aveau un conţinut ridicat de cupru, de unde şi persistenţa lor pe piaţă, tocmai datorită titlului scăzut[7]. Am menţionat multe din opţiunile cuprinse mai ales într-o vie polemică din urmă cu patru decenii deoarece varianta localizării în teritoriul moldav a regatului lui Dicomes are acum, graţie descoperirilor arheologice din secvenţa cronologică 1970-2010, mult mai multe elemente care o fac mai probabilă, cu mai mari şanse de a fi confirmată.

Integrarea istoriei dacilor în istoria generală trebuie precedată de analiza complexelor şi materialelor cunoscute, de evaluarea caracteristicilor cetăţilor şi aşezărilor cercetate.

Lucrarea valorifică principalele rezultate publicate şi, în unele cazuri, contribuţiile inedite ale cercetătorilor care au efectuat săpături în cetăţi şi aşezări din Moldova, fără posibilitatea utilizării integrale şi ilustrării unor descoperiri. Aceste aspecte privesc valorificarea propriilor cercetări desfăşurate la Barboşi-Galaţi şi Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iaşi), cu limite mai puţin apropiate de cele normale, şi cercetarea colectivă de la Bâtca Doamnei-Piatra Neamţ. Structura lucrării de faţă a avut în vedere posibilitatea de relevare a tuturor aspectelor culturii materiale şi spirituale ale societăţii dacice est-carpatice. Anumite domenii complexe şi materiale vor beneficia de prezentări ample care preced consideraţiile finale.

---

[1] N. Gostar, *Cetăţile dacice din Moldova şi cucerirea romană la nordul Dunării de Jos*, în Apulum, V, 1964, p. 143.

[2] Mariana Chiţescu, *Unele aspecte ale relaţiilor dintre Dicomes şi Marcus Antonius în lumina descoperirilor numismatice (O problemă de geografie istorică)*, în SCIV, 19, 4, 1968, p. 655-664.

[3] C. Daicoviciu, *Însemnări despre Dacia (XVIII). Unde a stăpânit Dicomes?*, în Steaua, an XX, 1969, 2, (229), p. 100-101.

[4] D. Protase, *Unde a fost „regatul" lui Dicomes?*, în SCIV, 21, 1, 1970, p. 149-152.

[5] Iuditha Winkler, *Despre pătrunderea denarilor lui Marcus Antonius în Dacia*, în SCIV, 22, 1, 1971, p. 97-104.

[6] H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista....*, p. 11.

[7] V. Mihăilescu-Bîrliba, *Economie...*, p. 112.

AŞEZĂRILE GETO-DACICE DIN SPAŢIUL CARPATO-NISTREAN (SEC. II a.CHR. – II p.CHR.)

Silviu SANIE, Tamilia-Elena MARIN

a) Repertorierea. Repertorierea aşezărilor geto-dacice cunoscute după publicarea unor îndelungate cercetări de suprafaţă, efectuate în cea mai mare parte a teritoriului dintre Carpaţi şi Prut[57], a dus la constatarea că numărul punctelor explorabile a sporit de la cele 54 menţionate în anul 1981 la 164[58]. Se impune a fi remarcată totuşi fragilitatea fundamentării cronologiei pentru unele dintre aşezările repertoriate. În cele mai multe cazuri fragmentele izolate de amfore care au format baza pentru încadrări cronologice sunt lipsite de ştampile şi alte însemnări care să ofere posibilitatea unor datări în limite restrânse. Din acest motiv în *Repertoriul aşezărilor*[59] a fost indicat şi gradul de probabilitate pentru un număr mare de aşezări.

Densitatea şi tipul locuirii la est de Siret sunt diferite de cele cuprinse între Carpaţi şi Siret, ale celor de pe firul Siretului. Teritoriul din nordul Moldovei, în cea mai mare parte cuprins în judeţele Suceava şi Botoşani, rămâne în continuare cu un număr restrâns de aşezări care să acopere mai ales perioada 50 a.Chr.– 50 p.Chr.

Din spaţiul pruto-nistrian sunt publicate deocamdată foarte puţine aşezări cu locuire getică în secolele I a.Chr.–I p.Chr., iar singura cetăţuie despre care avem unele ştiri este cea de la Orlovka-Kartal (Aliobrix?)[60]. După bogate cercetări pentru geţii din secolele III–II a.Chr. datorate lui I. T. Niculiţă, de valoroasele rezultate ale săpăturilor arheologice conduse de G. B. Feodorov şi Marina Romanovskaja în aşezări datând din secolele II–I a.Chr., atenţia cercetărilor sovietici a fost concentrată asupra prezenţei sarmaţilor şi apoi a slavilor timpurii, cercetarea locuirii getice în epoca Burebista – Decebal nebeneficiind de o monografie[61].

1. Adjud, judeţul Vrancea

La aproximativ 2 km spre sud-vest, pe terasa Trotuşului, a fost descoperită o aşezare aparţinând perioadei Latène III.

V. M. Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor de la curbura Carpaţilor*, Bucureşti, 1999, p. 49.

2. Adjudu Vechi, Adjud, jud. Vrancea

În vatra comunei, în partea de est, pe terasa dreaptă a Siretului, a fost identificată o aşezare aparţinând perioadei Latène III, de la suprafaţa căreia a fost recoltată ceramică lucrată cu mâna şi la roată, precum şi fragmente de amfore romane.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 49.

---

[57] M. Petrescu-Dîmboviţa, N. Zaharia, Emilia Zaharia, *Aşezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1970.

[58] Silviu Sanie, *Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n.-III e.n.)*, Iaşi, 1981.

[59] V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al judeţului Iaşi*, 1984.

[60] N. Gostar, în Latomus, XXVI, 4, 1967, p. 987-995.

[61] Teză de doctorat susţinută în anul 1996 de O. Munteanu, *Autohtoni în spaţiul pruto-nistrean în secolele II a.Chr.- I p.Chr.*

3. Alcedar, raionul Şoldăneşti, Republica Moldova

În locul numit *Cetăţuie* a fost cercetată o cetate cu mai multe orizonturi cronologice. În apropiere se află urmele a trei aşezări deschise, datate în sec. II-IV p. Chr.

I.Gh. Hîncu, *Străvechi monumente din Republica Moldova*, Chişinău, 1996, p. 93, V. Haheu, *Cercetări arheologice la cetatea traco-getică Alcedar-La Cordon din raionul Şoldăneşti*, în Revista arheologică, 2, 1998, p. 111-136.

4. Alexandru I. Cuza, jud. Iaşi

Ţarina de Jos, la circa 300 m sud-est de sat, pe partea stângă a pârâului Ţiganca, în dreptul confluenţei sale cu Siretul, pe terasa de luncă a acestuia, a fost descoperită o aşezare dacică (secolele II-I a.Chr.) suprapusă de alta din secolul IV p.Chr.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 327.

5. Arsura, jud. Vaslui

La nord-vest de Arsura, în via lui Ţoncu Constantin, au fost descoperite aşezări aparţinând Hallstatt-ului târziu, Latène II (?) şi III, precum şi secolului IV p.Chr.

G. Coman, *Statornicie*, p. 51.

6. Barboşi – Galaţi, jud. Galaţi

Pe înălţimea *Tirighina*, aflată la circa 1 km de vărsarea Siretului în Dunăre, a fost descoperită o cetate geto-dacică (secolele I a.Chr.-I p.Chr.).

N. Gostar, *Săpăturile şi sondajele arheologice de la Şendreni-Barboşi*, în Materiale, 8, 1962, p. 505-511; idem, *Cetăţile dacice din Moldova şi cucerirea romană la nordul Dunării de Jos*, în Apulum, 5, 1965, p. 137-149; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Cercetările arheologice din Moldova şi principalele lor rezultate*, în Danubius, I, 1967, p. 13-14; I. T. Dragomir, *Descoperiri arheologice pe actualul teritoriu al Galaţiului din cele mai vechi timpuri şi până la întemeierea oraşului*, în Danubius, I, 1967, p. 184; N. Gostar, *Cetăţile dacice din Moldova*, Bucureşti 1969; S. Sanie, I. T. Dragomir, *Continuitatea locuirii dacice în castrul de la Barboşi-Galaţi*, în Danubius, IV, 1970, p. 135-160; S. Sanie, *Importuri elenistice şi romane în câteva cetăţi şi aşezări dacice din Moldova*, în SCIV, 24, 1973, p. 407-435; S. Sanie, I. T. Dragomir, Şeiva Sanie, *Noi descoperiri de ceramică romană cu inscripţii în Moldova*, în SCIV, 26, 2, 1975; D. Antonescu, *Originea sanctuarelor geto-dacice*, în SCIV, 33, 2, 1982, p. 165-181; S. Sanie, *Unele consideraţii asupra cetăţuii dacice de la Barboşi*, în SAA, I, 1983, p. 141-151; idem, *Cetăţuia geto-dacică de la Barboşi (I)*, în ArhMold, XI, 1987, p. 103-111; *ibidem, II*, în ArhMold, XII, 1988, p. 53-103; idem, *O ştanţă monetară în cetăţuia dacică de la Barboşi-Galaţi*, în SCIVA, 49, 1989, 1, p. 91-96; S. Sanie, Şeiva Sanie, *Cetăţuia geto-dacică de la Barboşi* (III), în ArhMold, XIV, 1991, p. 45-55; iidem, *IV*, în ArhMold, XV, 1992, p. 71-96.

7. Băceşti, jud. Vaslui

La nord-vest de sat, pe grindul numit *Piscul Cherhana* sau *Chisc* sau *A treia parte* au fost descoperite resturi de locuire aparţinând Hallstatt-ului (?) şi Latène II şi III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 62.

8. Bârlăleşti, com. Epureni, jud. Vaslui

În punctul *Sturza* aflat pe platoul şi panta nord-vestică a Dealului Ciomaga s-au descoperit: ceramică, unelte de fier, brăţări din sârmă de argint, figurine antropomorfe caracteristice perioadelor Latène II şi III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 129.

9. Bâtca Doamnei-Piatra Neamţ

Bâtca Doamnei, înălţime în marginea vestică a municipiului Piatra Neamţ, prelungire spre nord a Muntelui Doamnei, unde cercetări arheologice sistematice au dus la descoperirea unei cetăţi dacice din secolele I a.Chr.- I p.Chr.

A. Niţu, M. Zamoşteanu, M. Zamoşteanu, *Sondajele de la Piatra Neamţ*, în Materiale, 6, 1959, p. 359-374; N. Gostar, *Cetatea dacică de la Piatra Neamţ – Bîtca Doamnei*, în Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi, Bucureşti 1965, p. 81-86; idem, *Cetăţile dacice din Moldova*; idem, *Cetăţile dacice din Moldova şi cel de al doilea război dacic*, în MemAntiq, I, 1969, p. 93-104; Şt. Cucoş, *Săpăturile arheologice din judeţul Piatra Neamţ*, în MemAntiq, I, 1969, p. 418; A. Buzilă, *Despre ceramica daco-getică lucrată cu mîna de la Bîtca Doamnei, Piatra Neamţ*, în MemAntiq, II, 1970, p. 237-250; idem, *Despre ceramica daco-getică lucrată cu roata de la Bîtca Doamnei, Piatra Neamţ*, în MemAntiq, IV-V, 1972-1973, p. 93-114; S. Sanie, *Importuri elenistice şi romane în câteva cetăţi şi aşezări dacice din Moldova*, în SCIV, 24, 3, 1973, p. 407-435; idem, *Din istoria...*, p:6, 8-9, 15-18, 28, 59, 93-95, 104, 290-291, 305, 307.

10. Beciu, com. Vârteşcoiu, jud. Vrancea

La 8 km nord-est de sat, pe terasa râului Milcov au fost descoperite fragmente ceramice modelate cu mâna şi la roată, datate în sec. I a.Chr.-I p.Chr.

V. Bobi, *op. cit.*, p. 50.

11. Belceşti, jud. Iaşi

La Coşere, 1 km de sat, în dreptul unei iezături vechi, au fost depistate urme de locuire din Hallstatt timpuriu şi Latène III.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 53.

12. Beneşti, com. Tanacu, jud. Vaslui

La circa 2 km est de sat, pe partea sudică a Dealului Beneşti, zis şi Ştiubeni, au fost descoperite materiale arheologice aparţinând Hallstattului timpuriu şi Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 239.

13. Berezeni, jud. Vaslui

În punctul *Troienaşi*, situat în stânga barajului din marginea de vest a satului Horinceni (încadrat în satul Berezeni), s-au descoperit fragmente ceramice din pastă poroasă de culoare cărămizie şi din pastă brună-cenuşie, asociate cu resturi de amfore romane aparţinând epocii Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 67.

14. Bogdăneşti, com. Traian, jud. Bacău

În partea de vest a satului, unde se afla livada CAP a fost descoperită o aşezare din secolele I a.Chr.- I p.Chr.

V. Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafaţă pe teritoriul judeţului Bacău, (II)*, în Carpica, XIV, 1982, nr. 80.

15. Bogdăneşti, com. Horleşti, jud. Iaşi

Dealul Silişte. În faţa satului, peste pârâul Frasin, pe un platou înalt, mărginit de pante râpoase la vest, nord şi sud, aşezare Latène târziu, cu fragmente de amfore romane şi din secolul IV p.Chr.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 179.

16. Bonţeşti, com. Cârligele, jud. Vrancea

a. La sud-est de sat, pe partea dreaptă a văii Mera, în punctul denumit „La Anghelescu" se află o aşezare aparţinând perioadei Latène târziu (sec. I a.Chr.- I p.Chr.).

b. Pe terenul lui Gică Pamfil, situat în marginea de sud-vest a satului, pe platoul numit „La Nucuşori", a fost efectuat un sondaj arheologic prin care s-au cercetat vestigii aparţinând sec. II-I a.Chr. şi III p.Chr.

V. Bobi, *op. cit.*, p. 51.

17. Bordeşti, jud. Vrancea

a. În punctul „Vărsătura", pe terasa dreaptă a râului Râmna, a fost identificată o staţiune cu locuiri succesive, între care şi cea aparţinând perioadei Latène III. Tot aici a fost descoperit un tezaur monetar de denari romani republicani. Pe panta terasei au fost descoperite cuptoare de ars ceramică şi metalurgice.

b. În vatra satului a fost descoperit un mormânt de inhumaţie, datat în sec. II- I a.Chr.

V. Bobi, *op. cit.*, p. 51, 88.

18. Borolea, com. Hăneşti, jud. Botoşani

Pârâul Sărata. La est de satul Sărata-Basarab au fost găsite fragmente ceramice care par să aparţină Latène III sau eventual secolelor II- III p.Chr.

Al. Păunescu, P. Sadurschi, V. Chirica, *RAJB*, p. 141.

19. Botoşani

Dealul Cărămidăriei. Au fost descoperite resturi de locuire atribuite celei de-a doua epoci a fierului (Latène final) şi eventual secolelor II- III p.Chr.

Al. Păunescu, P. Sadurschi, V. Chirica, *RAJB*, p. 49-50.

20. Brad, com. Negri, jud. Bacău

Pe terasa stângă a Siretului, pe un pinten, a fost descoperită o aşezare fortificată dacică (secolele I a.Chr.- I p.Chr.).

V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de istorie Roman în zona râurilor Siret şi Moldova*, în Carpica, I, 1969, p. 171-188; idem, *Contribuţii în problema aşezărilor dacice de pe valea Siretului*, în MemAntiq, I, 1969, p. 105-120: idem, *Sanctuarul din cetatea dacică de la Brad, com. Negri, jud. Bacău*, în MemAntiq, XII-XIV, 1986, p. 93-101; idem, *Rituri şi ritualuri de înmormântare la populaţia dacică din cetatea de la Brad, com. Negri, jud. Bacău*, în MemAntiq, XII-XIV, 1986, p. 105-125; idem, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bucureşti, 1995.

BCU "CAROL I" - RAU UNIVERSITY LIBRARY

21. Broşteni, com. Ivăneşti, jud. Vaslui

La circa 2 km spre vest de sat, a fost descoperită o aşezare aparţinând Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 161.

22. Broşteni, jud. Vrancea

Pe terasa superioară dreaptă a râului Milcov, în dreptul Primăriei, se află un promontoriu de forma unei posibile cetăţui, cu suprafaţa de circa 2500 mp. Fragmentele ceramice descoperite au permis datarea aşezării din sec. II-I a.Chr.

V. Bobi, *op. cit.*, p. 52

23. Budăi, com. Podu Iloaiei, jud. Iaşi

Pe peretele râpii din marginea de vest a satului, în dreptul viaductului peste calea ferată, au fost descoperite fragmente ceramice Hallstatt şi Latène.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *Aşezări*, p. 172-173; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 309.

24. Budeşti, com. Coteşti, jud. Vrancea

Pe terasa superioară a râului Cârceiul se află un martor de eroziune sub forma unei cetăţui de pe suprafaţa căreia au fost adunate fragmente ceramice aparţinând epocii bronzului şi fierului, între care fragmente de amforă datate în sec. II a.Chr.- II p.Chr.

V. Bobi, *op. cit.*, p.52.

25. Buhalniţa, com. Cepleniţa, jud. Iaşi

Cetăţuia. În partea de sud şi vest a satului, la nord de pârâul Buhalniţa, este o cetate geto-dacică întărită cu val şi şanţ, de formă ovală, sistemul de apărare având capetele spre pârâul Buhalniţa. Fortificaţia a fost în mare parte distrusă de lucrările agricole. Ceramica descoperită aparţine secolelor: IV-III a.Chr., sec. I a.Chr.-I p.Chr. şi II-III p.Chr.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Emilia Zaharia, *Aşezări...*, p. 173; I. Ioniţă, *Din istoria şi civilizaţia dacilor liberi*, Iaşi, 1982, p. 77, n. 461; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 72.

26. Buneşti, com. Buneşti-Avereşti, jud. Vaslui

La circa 1 km sud-sud-vest de satul Buneşti, pe dreapta râului Crasna, în locul numit *Coasta lui Chiper*, au fost descoperite resturi ceramice de tip Latène III asociate cu mănuşi de amfore romane.

G. Coman, *Statornicie*, p. 89.

27. Butea, jud. Iaşi

În viile de pe pantele terasei Siretului a fost găsită ceramică Latène III împreună cu un fragment de vas de import.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Emilia Zaharia, *Aşezări...*, p. 298; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 67.

28. Buznea, com. Târgu Frumos, jud. Iaşi

La circa 3,5-4 km sud-sud-vest de satul Buznea şi 3,5 km vest-nord-vest de Găneşti, în zona vest-nord-vest a iazului Recea, pe pantele inferioare ale dealului, se află o staţiune arheologică cu mai multe niveluri de locuire, secolele III-I a.Chr. şi II-III p.Chr.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 417.

29. Călăraşi, jud. Botoşani

Pe dealul Pogoroaia a fost descoperită ceramică aparţinând Latène III sau eventual din secolele II-III p.Chr.

Al. Păunescu, P. Sadurschi, V. Chirica, *RAJB*, I, p. 65.

30. Căuia, com. Dealu Morii, jud. Bacău

În satul Căuia de Jos, în grădina lui M. Drăguţ, la suprafaţa solului se găsesc fragmente ceramice, aparţinând secolelor I a.Chr.-I p.Chr.

V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 150.

31. Cândeşti, com Dumbrăveni, jud. Vrancea

În punctul „Coasta Nacului", situat în partea de vest a satului, pe terasa superioară a râului Recea, a fost cercetată o aşezare fortificată. Cetatea are mai multe faze de locuire, începând cu epoca bronzului. Pentru perioada secolelor I a.Chr.-II p.Chr., complexele de locuire şi fortificaţii au fost identificate numai pe platoul „Nacu". Tot aceleiaşi perioade îi aparţin şi două morminte de inhumaţie de copii. În afara fortificaţiei, la poalele platoului, aşezarea deschisă a funcţionat până în sec. IV p.Chr.

Gh. I. Constantinescu, *Contribuţii arheologice la civilizaţia geto-dacică pe teritoriul judeţului Vrancea*, în Studii şi comunicări, Vrancea, I, 1978, p. 19-24; A. Florescu, Marlena Florescu, *Aspecte ale civilizaţiei traco-getice în zona de curbură a Carpaţilor răsăriteni*, în SAA, I, 1983, p. 72- 93.

32. Ciurea, jud. Iaşi

a) *Botul Cihanului*, la circa 1,5 km de staţia CFR Ciurea, prin cercetări arheologice a fost descoperită o aşezare geto-dacică datată în secolele III-I a.Chr.

b) Pe *Podişul de la Canton* au fost găsite fragmente ceramice aparţinând perioadei Latène III.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 77, 79.

33. Cinghiniia, com. Ripiceni, jud. Botoşani

La circa 4 km sud-vest de satul Ripiceni şi la aproximativ 1-1,5 km nord-vest de satul Cinghiniia, în zona punctului *La Trei Movile*, a fost descoperit întâmplător, în anul 1975, un vas, din pastă fină cenuşie, lucrat la roată, care aparţine epocii Latène, secolele II-I a.Chr.

Al. Păunescu, P. Sadurschi, V. Chirica, *RAJB*, I, p. 229.

34. Clipiceşti, Ţifeşti, jud. Vrancea

În punctul „Lungeasca", situat la nord-est de sat, a fost descoperită o aşezare getică întinsă pe mai multe hectare. Ceramica şi tezaurul de podoabe dacice din argint şi de tetradrahme thasiene datează aşezarea în sec. II-I a.Chr.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 52.

35. Cogeasca, com Leţcani, jud. Iaşi

La Podiş, pe o suprafaţă dreptunghiulară cu pante râpoase, izolată de podişul de pe dealul Crucii (Dealul Ruşilor), au fost găsite fragmente ceramice Latène III.

Al. Păunescu, P. Sadurschi, V. Chirica, *RAJB*, I, p. 220.

36. Cornii de Sus, com. Tătărăşti, jud. Bacău

În locul numit *Râpa Mănăstirii* au fost găsite mai multe aşezări între care şi una din secolele I a.Chr.-I p.Chr.

V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 157.

37. Copăceana, com. Fălciu, jud. Vaslui.

În marginea de sud-sud-vest a satului, pe dreapta pârâului, au fost descoperite resturi de locuire din Hallstatt, Latène şi secolul IV p.Chr.

G. Coman, *Statornicie*, p. 139.

38. Costeşti, jud. Vaslui

În marginea nord-vestică a satului, pe un teren situat între locuinţa lui Popica şi Cărare, unde au avut loc şi alunecări de teren, au fost descoperite aşezări din Hallstatt şi Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 95-96.

39. Coşeşti, jud. Vaslui

La circa 500 m nord-est de sat, la piciorul pantei Dealului Făgăraş, de-o parte şi de alta a pârâului, a fost găsit un fragment ceramic cu inscripţie aparţinând perioadei Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 161.

40. Cristeşti, jud. Iaşi

Punctul *Braniştе*. Pe întinsul şes al Braniştei, la circa 1,5 km sud-est de sat, în Lunca Tutovei, pe unul din grindurile de pe partea dreaptă a Jijiei, a fost descoperită o aşezare Latène III sau perioada secolelor II-III p.Chr.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Emilia Zaharia, *Aşezări...*, p. 188; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 174-175.

41. Criveşti, com. Strunga, jud. Iaşi

La Cetate. În marginea de sud-vest a satului, pe un picior plat al podişului numit Dealul Cetăţii, se află o aşezare geto-dacică apărată cu val şi şanţ. Forma sa este oval alungită, cu tendinţa de a deveni poligonală, cu axul mare de circa 80-90 m şi cel mic de 40-50 m.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 380.

42. Criveşti, com. Vânători, jud. Iaşi

La baza platoului Piciorul Corbului de la limita cu comuna Todireşti, pe o mică terasă a pârâului Coasta Luncii, ce se continuă cu pârâul Humăria, a fost identificată o aşezare cu ceramică dacică din secolele II-I a.Chr.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 449.

43. Cucorăni, com. Mihai Eminescu, jud. Botoşani

În punctul *Medeleni* a fost cercetată o aşezare din secolele III-II a.Chr. şi o alta din sec. II-III p.Chr.

Silvia Teodor, S. Raţă, *Contribuţia cercetărilor arheologice de la Medeleni la cunoaşterea culturii materiale geto-dacice din Moldova în sec. III şi II î.e.n.*, în Suceava, I, 1969, p. 37-42; Silvia Teodor, în Suceava, III, 1973, p. 37-46; eadem, *Din trecutul judeţului Botoşani*, I, 1974, p. 63-77; eadem, *Săpăturile de la Cucorăni (judeţul Botoşani)*, ArhMold, VIII, 1975, p. 121; Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *RAJB*, I, p. 172.

44. Cucuteni, jud. Iaşi

Dîmbul lui Pletosu. În marginea de nord-nord-vest a satului, pe un mamelon mărginit la est-nord-est de pârâul Recea, a fost cercetată o locuinţă din secolele I-II p.Chr. (monedă emisă de Domiţian).

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 114-115.

45. Dăneşti, jud. Vaslui

La aproximativ 300 m vest de sat, în săpătura drumului Dăneşti-Bereasa din apropierea cimitirului, au fost descoperite fragmente de vase cu aspect hallstattian, Latène II şi Latène III. De aici provine şi o figurină antropomorfă de bronz datată în secolele II-I a.Chr.

G. Coman, *Statornicie*, p. 100.

46. Delea, com. Zăpodeni, jud. Vaslui

În punctul numit *Hârtopul Delei*, situat la sud de sat, au fost descoperite două amfore romane, întregi, identice, având inscripţia OM, care pot fi datate în secolele II-III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 280.

47. Deleşti, jud. Vaslui

Pe panta uşoară, situată la 200 m sud de biserică, au fost descoperite resturi de vase din pastă poroasă şi cu cioburi pisate în amestec, aparţinând perioadei Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 107.

48. Dersca, jud. Botoşani

În punctul *Marginea Văii*, situat la marginea nord-estică a satului, pe un mic platou care domină Valea Bădrăgăneşti spre nord şi Gârla Morii spre est, s-a descoperit întâmplător, în anul 1973, un tezaur. Tezaurul era alcătuit din 51 denari republicani şi imperiali romani şi o brăţară dacică de argint cu capetele înfăşurate.

Şeiva Sanie, P. Şadurschi, *Tezaurul de la Dersca (jud. Botoşani)*, în CercetIst, VII, 1976, p. 83.

49. Dobrovăţ, jud. Iaşi

În zona de nord-est a Cetăţuii, în malul unei râpi formată prin alunecarea terenului, au fost găsite resturi de locuire aparţinând secolelor I a.Chr.-I p.Chr.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 127.

50. Dodeşti, com. Viişoara, jud Vaslui

În jurul cimitirului Tămăşani, au fost descoperite vestigii care aparţin Hallstattului, Latène II şi Latène III. La 150 m vest de cimitir au fost găsite fragmente de amfore romane.

G. Coman, *Statornicie*, p. 266.

51. Dorohoi, jud. Botoşani

La *Bariera Broscăuţi* au fost descoperite resturi de locuire din Latène II.

Al. Păunescu, P. Sadurschi, V. Chirica, *RAJB*, I, p. 118.

52. Doroşcani, com. Popeşti, jud. Iaşi

Pe malul drept al pârâului Dudău, în dreptul iazului Doroşcani şi al gurii Iugani, pe panta lină a dealului pe care se află *Păşunea Doroşcani*, a fost descoperită o aşezare Latène III cu fragmente de amfore romane.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 317.

53. Dragosloveni, Dumbrăveni, jud. Vrancea

Pe terasa înaltă a râului Râmna, în faţa şcolii, unde se află un promontoriu sub formă de cetăţuie, au fost descoperite fragmente ceramice geto-dacice lucrate cu mâna şi la roată, precum şi fragmente de amfore datate în sec. II a.Chr.-I p.Chr.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 56.

54. Drăgeşti, com. Todireşti, jud. Vaslui

În marginea de sud-sud-vest a satului, în punctul numit *Sub Silişte*, a fost găsită o aşezare Latène cu numeroase resturi de vase dacice asociate cu fragmente ceramice bastarnice şi amfore romane. Din acest context fac parte şi un pandantiv de bronz şi un tipar de piatră de forma unui disc cu spiţe. Locuirea se continuă mai intens în secolele II-III p.Chr.

G. Coman, *Statornicie*, p. 249.

55. Drăguşeni, com. Şcheia, jud. Iaşi

Podul lui Barabulă-Izlaz. În marginea de vest a satului, pe ambele părţi ale drumului spre Trenciugi, lângă un iaz într-o zonă uşor înălţată faţă de terenul din jur, cu ocazia unor lucrări de drenaje, au fost distruse parţial câteva locuinţe geto-dacice, din care s-au recuperat fragmente ceramice decorate cu butoni şi cu buza uşor îngroşată.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 387.

56. Dumbrava, com. Ciurea, jud. Iaşi

a) *Marginea sud-estică a satului*. Pe panta dealului Dumbrava, în marginea sud-estică a satului, au fost descoperite fragmente ceramice hallstattiene şi Latène III cu resturi de amfore romane.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *Aşezări*, p. 190; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 80.

b) În punctul numit *Căprărie*, prin săpături arheologice, au fost descoperite o aşezare şi o necropolă dacică din secolele I-II p.Chr.

S. Sanie, Şeiva Sanie, *Cercetările arheologice de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iaşi)*, în CercetIst, IV, 1973, p. 61-92.

57. Duruitoarea, raionul Râşcani, Republica Moldova

În peştera aflată la marginea de est a satului Duruitoarea, pe cursul inferior al pârâului Ciuhur, în straturile de suprafaţă ale grotei, alături de vestigii din alte epoci sunt menţionate şi cele datând din sec. II-IV p.Chr.

I.Gh. Hîncu, *op. cit.*, p. 12.

58. Epureni, com. Duda-Epureni, jud. Vaslui

În anul 1922 s-a descoperit un tezaur alcătuit din 76 monede de argint dacice, imitaţii după tetradrahmele lui Filip II, două brăţări şi patru fibule de argint datate în secolul I a.Chr.

C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 119; D. Popescu, *Objets de parure gèto-daces en argent*, în Dacia, VII-VIII (1937-1940) 1941, p. 199; G. Coman, *Statornicie*, p. 122.

59. Epureni, com. Epureni, jud. Vaslui

În marginea de nord-est a satului, între pârâu şi calea ferată, în punctul denumit *La Moară*, a fost descoperită o staţiune arheologică bogată în resturi ceramice aparţinând Hallstattului şi Latène-ului geto-dacic.

G. Coman, *Statornicie*, p. 127.

60. Fedeleşeni, com. Strunga, jud. Iaşi

La cruce în Fundoaia. La nord-est de sat au fost efectuate mici sondaje într-o aşezare din secolele I-II p.Chr., dezvelindu-se bordeie în formă rectangulară. Au fost găsite fragmente ceramice Latène, amfore şi alte vase de factură romană, precum şi obiecte de fier, fibulă de bronz şi fragmente de râşniţă.

N. Gostar, în *Hăbăşeşti*, p. 554-587; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 380.

61. Fedeşti, com. Şuletea, jud. Vaslui

a) Între şcoala veche, Ion Orman, şi *Şipot* au fost găsite resturi de locuire din secolele I-II p.Chr.: ceramică din pastă gălbuie, cu decor în relief şi incizii în formă de val, fragmente de amfore romane.

b) *Cetăţuia*, ale cărei urme de formă ovală, cu diametrul lung de 200 m, se văd bine şi astăzi, a făcut obiectul unor sondaje în anii 1964 şi 1998. Au fost descoperite locuinţe şi gropi cu material ceramic getic, lucrat la roată şi cu mâna, fibulă de tip tracic. S-a constatat că peste fortificaţia cu şanţ din secolele IV-III a.Chr. s-a construit un castru roman de pământ cu *agger*, bermă şi şanţ în secolul II p.Chr.

G. Coman, *Statornicie*, p. 235; Tamilia Marin, *Sondajul arheologic de la Fedeşti „Cetăţuie", jud. Vaslui*, Cronica Cercetărilor Arheologice, 1998, p. 40-41.

62. Fitioneşti, jud. Vrancea

Pe platoul din spatele Primăriei se află o aşezare din epoca bronzului, suprapusă de o locuire geto-dacică din perioada Latène III.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 56.

63. Ghermăneşti, com. Drânceni, jud. Vaslui

În punctul *Pe Dop*, aflat la circa 500 m sud de sat, în dreptul drumului Ghermăneşti-Drânceni Băi, au fost găsite urme de locuire aparţinând Latène II şi III, sec. IV p.Chr.

G. Coman, *Statornicie*, p. 119.

64. Glodenii Gândului, com. Ţibăneşti, jud. Iaşi

Suhatul Glodenilor. La circa 1 km est de sat, de-o parte şi alta a drumului care leagă satul de Suha, pe un platou înalt, arat, şi îndeosebi pe alunecările de teren desprinse din platou înspre Suhatul satului, au fost găsite fragmente ceramice din secolele I a.Chr.-I p.Chr., II-III p.Chr. în asociere cu amfore romane.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 427.

65. Godineşti, com. Vultureni, jud. Bacău

La nord de satul Godineşti, în punctul *Poarta Ţarinii*, în apropiere de pârâul de la Pornitură, pe o suprafaţă de aproape două hectare, se află o aşezare din secolele I a.Chr. –I p.Chr. Materialul ceramic este reprezentat prin fragmente de cupe, căni, fructiere şi vase-borcan.

V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 154, nr. 63.

66. Gugeşti, jud. Vrancea

În punctul numit „Hârtopul Mare", situat în partea de est a comunei, pe o terasă a râului Râmna, au fost descoperite mai multe locuinţe din perioada secolelor II a.Chr.-II p.Chr.

V. Bobi, *op. cit.*, p. 58.

67. Gura Văii, com. Strunga, jud. Iaşi

În punctul *Lutărie*, lângă drumul Strunga-Criveşti au fost descoperite fragmente ceramice din perioadele Latène II şi III.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 381.

68. Hăbăşeşti, com. Strunga, jud. Iaşi

Vatra satului. Pe teritoriul satului, la vest-nord-vest pe şoseaua Roman-Iaşi, au fost descoperite fragmente ceramice dacice din secolele I-II p.Chr.

Vl. Dumitrescu, SCIV, 2, 1951, p. 93; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 383.

69. Hândreşti, com. Oţeleni, jud. Iaşi

Pe culmea dealului *Zgîra* a fost descoperită ceramică geto-dacică decorată cu brâu în relief alveolat sau crestat, precum şi torţi de amfore romane.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 297.

70. Hârlău, jud. Iaşi

La circa 1,5 km est de Fabrica de mobilă, pe platoul dealului *Cireş*, a fost identificată o aşezare Latène cu fragmente de amfore romane.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 181.

71. Hârşova, com. Deleşti, jud. Vaslui

La marginea sudică a satului, în punctul *Islaz*, situat între pârâul Hârşovei şi drumul comunal care coboară de la Hârşova spre fosta fermă de stat Laza, au fost descoperite urme de locuire geto-dacică. Pe acest loc, în anul 1949, a fost găsit într-un vas un tezaur de 222 de denari romani imperiali din secolele I-II p.Chr.

R. Vulpe şi colab., SCIV, 1, 1950, p. 479-481, fig. 376; G. Coman, *Statornicie*, p.110.

72. Hârtoape, com. Vânători, jud. Iaşi

Poeniţa-Moara. În zona fostului sat Poeniţa şi îndeosebi în partea sa de sud-vest au fost identificate locuiri din secolele II-I a.Chr., secolele II-III p.Chr. cu amfore romane, dintre care una cu ştampilă.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 450.

73. Hlinjeni, raionul Şoldăneşti, Republica Moldova

În locul numit „La şanţuri", aflat la marginea sud-estică a satului, a fost cercetată o cetate pe suprafaţa căreia au fost identificate şi materiale aparţinând sec. II-V p.Chr.

A. Zanoci, *Fortificaţiile geto-dacice din spaţiul extracarpatic în secolele VI-III a.Chr.*, Bucureşti, 1998, p. 134.

74. Horleşti, com. Rediu, jud. Iaşi

În lutăriile din marginea de nord-est a satului, pe locul numit *Dealul Bursucului*, au fost descoperite fragmente ceramice din Latène II şi III. Locuirea Latène a fost identificată într-o depunere aflată la adâncimea de 0,50-0,60 m şi în gropi adânci de 1,40 m şi late de 2,00 m.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Emilia Zaharia, *Aşezări...*, p. 199-200; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 342.

75. Horodiştea, com. Păltiniş, jud. Botoşani

La aproximativ 2 km sud-vest de satul Horodiştea, la poalele dealului Păltiniş, în preajma pârâului Işnovăţ (zis şi Rediu), a fost efectuat un sondaj cu ocazia căruia s-au descoperit resturi de locuire de la sfârşitul epocii fierului (Latène III), precum şi secolele III-IV p.Chr.

Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *RAJB*, I, p. 199.

76. Huşi, jud. Vaslui

În punctul *Drumul dintre vii*, în anul 1864, a fost descoperit un tezaur de monede dacice de argint.

C. Moisil, *Monete şi tezaure monetare găsite în România şi ţinuturile învecinate*, BSNR, XI, 20, 1914, p. 57; C. Preda, *op. cit.*, p. 137; G. Coman, *Statornicie*, p. 156.

77. Ialoveni, raionul Ialoveni, Republica Moldova

În marginea de sud a oraşului, lângă podul din apropierea unei staţii de petrol, a fost descoperită o aşezare cu urme de locuire din Hallstattul timpuriu şi din perioada dacilor liberi. La sud aşezarea este delimitată de un pârâu care se varsă în Işnovăţ. În urma cercetărilor de suprafaţă au fost descoperite fragmente de amfore romane de *tip C (Neapolis)* şi *tip D (Tanais)*, precum şi alte tipuri nedeterminate. Tot de pe suprafaţa aşezării provin şi fragmente de ceramică lucrată la roată din pastă cenuşie, carpice. Materialul a fost datat în sec. II-III p.Chr.

V. Vornic, S. Tabuncic, *Obiective arheologice din epoca romană identificate în microzona oraşului Ialoveni*, în Revista arheologică, Serie Nouă, vol III, nr. 1-2, p. 329-330.

78. Igeşti, com. Blăgeşti, jud. Vaslui

În punctul *Scândurani*, situat la 500 m nord de satul Igeşti, pe stânga, dar mai ales pe dreapta pârâului Lişcov, a fost găsită o aşezare din Latène II şi III. Ceramica dacică este decorată cu butoni, brâu alveolar. De asemeni, s-au descoperit fragmente de amfore romane şi obiecte de bronz (ace, vârfuri de săgeţi).

G. Coman, *Statornicie*, p. 76-77.

79. Ipoteşti, com. Mihai Eminescu, jud. Botoşani

În *Luncă-Luncani*, la circa 300 m sud de satul Ipoteşti, a fost descoperită o aşezare aparţinând epocii Latène III.

Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *RAJB*, III, p. 170.

80. Iteşti, com. Bereşti-Bistriţa, jud. Bacău

În partea de vest a satului, pe terasa înaltă a Bistriţei, se află o aşezare dacică. De la suprafaţa solului a fost adunată ceramică lucrată cu mâna şi la roată aparţinând secolelor I a.Chr.-I p.Chr.

V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 141.

81. Jariştea, jud. Vrancea

Pe un promontoriu situat la marginea vestică a localităţii, pe terasa stângă a pârâului Vârsătura, s-au descoperit fragmente ceramice din perioada Latène III.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 58.

82. Lapoş, com. Dărmăneşti, jud. Bacău

Pe terasa înaltă a Trotuşului, la locul numit *Podini*, în mal, au apărut urme de locuire, ceramică lucrată cu mâna şi la roată care aparţin secolelor I a.Chr.-I p.Chr.

V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 143.

83. Lunca Cetăţuii, com. Ciurea, jud. Iaşi

În jurul cimitirului din partea de sud-est a fostului sat Zane a fost descoperită o bogată aşezare Latène cu elemente bastarnice şi hallstattiene în asociere cu amfore greceşti.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *Aşezări*, p. 117-118; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 82; Silvia Teodor, *Cercetările arheologice de la Ciurea, judeţul Iaşi*, ArhMold, XI, 1987, p. 65-101.

84. Mânăstioara– Fitioneşti, jud. Vrancea

Cetăţuie dacică aflată pe un promontoriu, în punctul „Măriuţa Petre", fortificată cu val şi şanţ de apărare. Cercetările sistematice desfăşurate în cadrul staţiunii au evidenţiat mai multe nivele de locuire, începând cu epoca bronzului. Pentru perioada corespunzătoare secolelor I a.Chr.-I p.Chr. au fost descoperite locuinţe şi gropi cu inventar bogat constând din ceramică lucrată cu mâna şi la roată, unelte agricole. În apropiere a fost descoperit şi un tezaur monetar roman, datat între 145 a.Chr. - 16 p.Chr.

A. Florescu, Marlena Florescu, *op. cit.*, p. 77; V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 59.

85. Măşcăuţi, raionul Criuleni, Republica Moldova

Cetate geto-dacică, situată pe malul înalt al râului Răut. Fortificaţia constă din şanţ de apărare şi val de pământ cu palisadă. Au fost cercetate mai multe niveluri de locuire, între care unul datat în sec. II-I a.Chr. În urma cercetărilor au fost descoperite mai multe complexe cu ceramică dacică, brăţară din bronz, figurine antropomorfe.

V. L. Lăpuşnean, I. T. Niculiţă, Marina Romanovskaja, *Pamjatniki rannego železnogo veka*, Chişinău, 1974, p. 46; I. T. Niculiţă, *Severnie frakiiţi v VI- I vv. do n. e.*, Chişinău, 1987, p. 105; I. Hîncu, *Vestigii antice şi medievale timpurii din Republica Moldova*, Chişinău, 1993, p. 36-37, T. Arnăut, *Măşcăuţi*, în Cronica cercetărilor arheologice, 1977, p. 53-54.

86. Micleşti, com. Banca, jud. Vaslui

La aproximativ 1 km vest de satul Micleşti, în punctul de obârşie a văii Vâlcioara se află pe un promontoriu o aşezare aparţinând perioadei Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 57.

87. Mânzaţi, com. Al. Vlahuţă, jud. Vaslui

a) Pe panta interfluvială din faţa bisericii vechi, din marginea sud-vestică a satului, a fost descoperită ceramică aparţinând Latène III.

b) În punctul *Corbu*, situat la 500 m sud de sat, au fost descoperite urme de locuire din Latène III. Fragmentele ceramice provin din vase lucrate cu mâna şi la roată.

G. Coman, *Statornicie*, p. 50.

88. Murgeni, jud. Vaslui

a) La circa 300 m sud de punctul „Bâbăneaţa", pe dreapta Mihranei, în jurul locului numit *Boziana* au fost descoperite resturi de locuire hallstattiene şi Latène. De remarcat o figurină antropomorfă din lut ars, precum şi trei monede: drahmă emisă de Histria, tetradrahmă Macedonia Prima şi un denar roman emisiune Augustus.

b) *Gura Bujorăni*, situat în marginea de sud-vest a localităţii, au fost găsite urme de locuire Latène, secolele II-III şi IV p.Chr. Dintre descoperiri se remarcă o figurină antropomorfă din lut ars (secolele I a.Chr.-I p.Chr.) şi două monede de argint romane: Claudius II Gothicus, Constantinus I.

G. Coman, *Statornicie*, p. 186.

89. Năneşti, com. Parincea, jud. Bacău

a) La locul numit *Păltinoasa* ce se află la est de sat au fost descoperite locuinţe din secolele I a.Chr. – I p.Chr.

b) În grădina lui Ionel Tudoriu, la suprafaţa solului, au apărut materiale care aparţin secolelor I-II p.Chr.

c) La *Tăpşanul de Sus* au fost descoperite materiale ceramice şi o oglindă de email ce se datează în secolele I-II p.Chr.

V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 41.

90. Obârşeni, com. Vinderei, jud. Vaslui

Pe stânga pârâului Lupaiţa au fost descoperite fragmente ceramice ce aparţin Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 271.

91. Odaia, raionul Drochia, Republica Moldova

Aşezare romană târzie şi a dacilor liberi.

V. Vornic, V. Bubulici, L. Ciobanu, *O aşezare dacică din epoca romană descoperită la Odaia*, în Revista arheologică, Serie nouă, vol. II, nr. 1-2, 2006, p. 348-363.

92. Oprişeşti, com. Răchitoasa, jud. Bacău

Pe *Dealul Bisericii*, lângă biserica de lemn, se află o aşezare geto-dacică.

V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 151.

93. Oprişiţa, com. Poieneşti, jud. Vaslui

În marginea de est a satului, pe stânga şoselei de intrare în sat, pe dreapta Racovei, au fost descoperite urme de locuire caracteristice epocii Latène (carpice şi romane).

G. Coman, *Statornicie*, p. 214.

BCU IAŞI - BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

94. Orlovka / Cartal, Raionul Reni, reg. Odessa, Ucraina

Cetate dacică, aflată sub ruinele fortificaţiilor de epocă romană. Este situată pe malul stâng al Dunării, pe braţul Chilia, în apropierea lacului Cahul şi la 1,5 km de oraşul Orlovka. Fortificaţia, ridicată pe o colină stâncoasă denumită „Piatra Cartalului", este prevăzută cu şanţ şi val de apărare. Cercetările arheologice au dus la descoperirea mai multor nivele, între care cele datate între sec. II-I a.Chr şi I - III p.Chr.

R. D. Bondar, *Arhcheologičeskie raskopki u s. Orlovka*, în Arhcheologičeskie issledovanija na Ukraine v 1968 g., Kiev, 1971, p.66-70; I. Ioniţă, *Din istoria şi civilizaţia dacilor liberi. Dacii din spaţiul est-carpatic în secolele II-IV e.n.*, Iaşi, 1982, p. 30-34; A. Zanoci, *op. cit.*, p. 103, 143; V. P. Vančugov, V. Sîrbu, I. Niculiţă, V. Bârcă, *Cercetările arheologice de salvare de la Orlovka-Cartal (Ukraina). Campania 1998*, în Cercetări arheologice în aria nord-tracă, III, Bucureşti, 1999, p. 137; I. Niculiţă, T. Arnăut, A. Zanoci, G. Simion, *Stepele Bugeacului în mileniile II-I a.Chr.*, în *Thracians and Circumpontic World*, vol.I, Chişinău, 2004, p. 292.

95. Orlovka / Cartal II, Raionul Reni, reg. Odessa, Ucraina

Aşezare geto-dacică aflată la baza fortificaţiei. Au fost cercetate diferite complexe arheologice, datate în secolele IV-III a.Chr. şi în perioada sec. II-III p.Chr.

V. P. Vančugov, V. Sîrbu, I. Niculiţă, V. Bârcă, *op. cit.*, p. 141-142.

96. Oţeleni, jud. Iaşi

Pe locul numit *Movila lui Ştefan cel Mare*, situat la limita dintre judeţele Iaşi şi Neamţ, la circa 3 km sud-est de Oţeleni şi la 1 km de Bâra, a fost identificată o aşezare deschisă, alături de care se află cetatea geto-dacică. Cetatea este de formă dreptunghiulară, apărată pe toate laturile cu val şi şanţ, intrarea fiind în colţul de nord-est. Pe laturile de nord-est şi sud-est, valul are înălţimea de peste 7 m, iar cu tot cu şanţ circa 15-17 m. Pe latura de nord-vest aşezarea deschisă pare să fie apărată de un val cu şanţ.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 295.

97. Pădureni, com. Jariştea, jud. Vrancea

În punctul „Piţigoi" a fost descoperită o aşezare dacică aparţinând perioadei Latène III. Sondajul de salvare a dus la descoperirea a două locuinţe şi a unui cuptor de ars ceramică.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 63.

98. Piatra Şoimului-Calu, jud. Neamţ

Pe înălţimea *Horodiştea* a fost descoperită o aşezare dacică cu un bogat material arheologic.

Şt. Cucoş, *Săpăturile arheologice din judeţul Neamţ*, în MemAntiq, IV-V, 1972-1973, p. 303; Gh. Dumitroaia, *Săpăturile arheologice din judeţul Neamţ*, în MemAntiq, VI-VII, 1974-1976, p. 343.

99. Piciorul Lupului, com. Ciurea, jud. Iaşi

În apropierea fântânilor din marginea de sud-est a satului, în apropierea povârnişului dealului Repedea, în punctul numit *Măgura Oiţei* au fost găsite fragmente ceramice din Latène III şi eventual din sec. II-III p.Chr.

Pe teritoriul satului, a fost descoperită întâmplător o protomă umană sculptată în gresie.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Emilia Zaharia, *Aşezări...*, p. 210; S. Sanie, în *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 181; idem, *Din istoria...*, p. 112, Pl. XXXVIII/3a, 3b; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 82.

100. Podolenii de Jos, com. Cozmeşti, jud. Iaşi

La marginea de nord-est a satului, a fost descoperită o aşezare Latène (secolele I-II p.Chr.) cu ceramică lucrată cu mâna şi la roată.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 102.

101. Podu Pietriş, com. Perieni, jud. Vaslui

În punctul *Hîrtop*, situat pe stânga Tutovei, a fost descoperit un mormânt de inhumaţie, având ca inventar o căniţă din pastă fină, datat la sfârşitul Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 207.

102. Poiana, com. Nicoreşti, jud. Galaţi

Pe o înălţime aflată pe malul stâng al Siretului a fost descoperită, prin cercetări arheologice, o aşezare geto-dacică.

R. Vulpe, Ec. Vulpe, *Les fouilles de Poiana: campagne de 1927*, în Dacia, III-IV (1927-1932), p. 253-351; R. Vulpe, *Figurinele magice de la Poiana*, AnD, 2, 1931; R. Vulpe, *Rapoartele colectivelor asupra activităţii pe teren Poiana-Tecuci*, în SCIV, I, 1, 1950, p. 45-52; idem, *Raport preliminar asupra activităţii şantierului arheologic Poiana-Tecuci, 1950*, în SCIV, II, 1, 1951, p. 177-216; idem, *Campania de săpături arheologice din 1951. Rapoarte preliminare. Şantierul Poiana*, în SCIV, 3, 1952, p. 141-190; B. Mitrea, *Descoperirile de monede romane din aşezarea geto-dacică de la Poiana şi importanţa lor istorică*, în SCIV, 9, 1-4, 1957, p. 165-182; Mariana Chiţescu, *Unele aspecte ale relaţiilor lui Dicomes şi Marcus Antonius în lumina descoperirilor numismatice (o problemă de geografie-istorică)*, în SCIV, 19, 4, 1968, p. 655-666; S. Sanie, *Importuri elenistice şi romane în câteva cetăţi şi aşezări dacice din Moldova*, în SCIV, 24, 3, 1973, p. 407; W. Werner, *O psalie dacică în Bavaria*, în SCIV, 35, 4, 1984, p. 353; Silvia Teodor, *Stratigrafia staţiunii arheologice de la Poiana, jud. Galaţi*, în Carpica, XXIII/1, 1992, p. 115-124; Silvia Teodor, M. Nicu, Stela Ţau, *Obiecte de port şi podoabă din aşezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galaţi. I. Fibule*, în ArhMold, XIX, 1996, p. 57-105; iidem, *Aşezarea geto-dacică de la Poiana (jud. Galaţi). Obiecte de port şi podoabă (II)*, în ArhMold, XX, 1997, p. 27-88; iidem, *Aşezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galaţi. Unelte, arme, piese de harnaşament şi alte obiecte de fier, bronz, lut ars şi piatră*, în ArhMold, XXI, 1998, p. 43-133; R. Vulpe, Silvia Teodor, *Piroboridava*. Bucureşti, 2003.

103. Poieneşti, jud. Vaslui

În locul *Dealul Teilor* au fost descoperite o necropolă aparţinând secolelor III-II a.Chr. şi o necropolă şi aşezare carpică.

R. Vulpe, *Săpăturile de la Poieneşti din 1949*, în Materiale, I, 1953, p. 213-506; idem, *Le problème des Bastarnes à la lumière des découvertes archéologiques en Moldavie*, în Nouvelles Etudes d'Histore, I, 1955, p. 103-119; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973; M. Babeş, *Paftale Latène târzii în sud-estul Europei*, în SCIV, 34, 3, 1983, p. 196-221; idem, *Date arheologice şi istorice privind partea de nord-est a Daciei în ultimele secole înaintea erei noastre*, în SCIVA, 36, 3, 1985; idem, *Die Poieneşti-Lukaševka Kultur*, Bonn, 1993.

104. Pruteni, raionul Făleşti, Republica Moldova

Aşezare carpică, a dacilor liberi, situată la marginea de sud-est a satului în locul denumit „Sub Dealul Babei". Au fost efectuate cercetări sistematice care au dus la descoperirea a patru cuptoare de olărie, dintre care unul, cuptorul nr. 4, conţinea în camera de ardere o şarjă rebutată de imitaţii de amfore romane. Au mai fost cercetate două gropi cu fundul ars, unite printr-un canal şi urmele unei construcţii uşor adâncite. Inventarul complexelor constă în ceramică lucrată la roată şi foarte puţină cu mâna, o fusaiolă, o rondelă de lut ars şi două cuţite fragmentare de fier. Pe baza analizei materialului ceramic, staţiunea a fost încadrată între sfârşitul sec. II a.Chr. şi mijlocul sec. III p.Chr.

N. Telnov, A. Levinschi, *Dacii liberi – o nouă cultură arheologică în Republica Moldova*, în Tyragetia, X, 2001, p. 97-100; N. Telnov, V. Vornic, N. Telnov, V. Bubulici, S. Kurceatov, *Descoperiri arheologice din aşezarea dacilor liberi de la Pruteni*, în Tyragetia XI, 2002, p. 63-76; N. Telnov, V. Vornic, V. Bubulici, *Ceramica din aşezarea dacilor liberi de la Pruteni*, în Tyragetia XII, 2003, p. 63-69; iidem, *Noi descoperiri arheologice în aşezarea dacilor liberi de la Pruteni*, în Tyragetia, XIII, 2004, p. 41-48; V. Vornic, N. Telnov, V. Bubulici, Larisa Ciobanu, *Pruteni, un centru de olărie dacic din epoca romană*, Chişinău, 2007.

105. Răcătău, com. Horgeşti, jud. Bacău

În punctul *Cetăţuie* a fost descoperită, prin săpături arheologice, o aşezare dacică (secolele IV a.Chr.-I p.Chr.) apărată cu două şanţuri.

V. Căpitanu, V. Ursachi, *O nouă cetăţuie dacică pe Valea Siretului*, în Carpica, I, 1969, p. 93-130; iidem, *Descoperiri geto-dacice în judeţul Bacău*, în Crisia, II, 1972, p. 97-114; V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în aşezarea geto-dacică de la Răcătău (jud. Bacău)*, în Carpica, VIII, 1976, p. 49-120; idem, *Figurine antropomorfe geto-dacice descoperite la Răcătău (com. Horgeşti, jud. Bacău)*, în Carpica, XV, 1983, p.141-152; idem, *Fibule de tip Latène descoperite în aşezarea de tip „dava" de la Răcătău, com. Horgeşti, jud. Bacău*, în Carpica XVI, 1984, p. 61-84; idem, *Noi contribuţii la cunoaşterea civilizaţiei geto-dacice în bazinul Siretului mijlociu. Dava de la Răcătău*, în Carpica, XXIII/1, 1992, p. 131-193; idem, *Cercetările arheologice în dava de la Răcătău- Tamasidava între anii 1992-1996*, în Carpica, XXVI, 1997, p. 50-119; V. Căpitanu, M. Alexianu, *Amfore cu inscripţii descoperite în dava de la Răcătău, judeţul Bacău*, în Carpica, XVII, 1985, p. 75-80.

106. Răcoasa, jud. Vrancea

În vatra satului, la nord-vest de Primărie, a fost descoperit în anul 1962 un tezaur monetar dacic. Cercetările de suprafaţă au dus la identificarea unei aşezări de secol II-I a.Chr., de unde au fost adunate fragmente ceramice lucrate cu mâna şi la roată, precum şi un tipar de turnat podoabe.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 63.

107. Râşeşti, com. Drânceni, jud. Vaslui

În sectorul estic al satului şi în preajma bisericii au fost găsite vestigii Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 119.

108. Rudî, raionul Dondușeni, Republica Moldova

În punctul „La șanțuri", pe un promontoriu de pe malul abrupt al Nistrului, la 2 km de sat, este situată cetatea prevăzută cu sistem de fortificație complex. Fortificația constă din patru rânduri de șanțuri și valuri de apărare, valul exterior având miez de piatră. În incinta cetății au fost identificate urme ale culturii materiale datate în mai multe orizonturi cronologice din epoca Latène, între care și cel corespunzător secolelor II a.Chr.-II p.Chr. Locuirea a fost identificată și în zona din afara cetății, care uneori apare în bibliografie sub denumirea de Rudî II. A fost emisă ipoteza identificării acestei stațiuni cu anticul Metonium, pomenit de Ptolemeu.

Marina A. Romanovskaja, F. V. Šelov-Kovedjaev, A. N. Ščeglov, *Gorodišče Rudi-Metonij Ptolomeja?*, în VDI, 4, 1981, p. 121-138; I. T. Niculiță, *op. cit.*, 1987, p. 104, 223; E. Sava, I. Manzura, M. Tcaciuc și colab, *Investigațiile istorico-arheologice efectuate în microzona istorico-naturală Rudi-Tătărăuca Nouă-Arionești (Raionul Dondușeni, Republica Moldova)*, în CAANT, I, p. 281-357; A. Zanoci, *op. cit.*, București, 1998, p. 103, 148.

109. Rugineşti, jud. Vrancea

În punctul „Goran", pe suprafața platoului, au fost descoperite fragmente ceramice dacice, lucrate cu mâna și la roată, din sec. I a.Chr.– I p.Chr.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 64.

110. Sobari, raionul Soroca, Republica Moldova

În punctul „Cetățuia", cercetările arheologice au evidențiat existența unei așezări rurale, datată în sec. II-IV p.Chr., aparținând dacilor liberi. Dintre complexele cercetate se remarcă fundațiile unei clădiri din piatră, cu coloane, de tipul *villa rustica*. Au mai fost descoperite locuințe, cuptoare de olărie, ceramică locală și de import, amfore romane, monedă romană, unelte agricole și arme.

A. Popa, în Germania, 2007; I.Gh. Hîncu, *op. cit.*, Chișinău, 1996, p. 90-91.

111. Satu Nou, com. Șcheia, jud. Iași

Șesul lui Ștefan, în partea de sud a satului, pe un bot de deal din terasa inferioară a Stavnicului, au fost identificate urme de locuire din Latène și secolele II-III p.Chr.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 389.

112. Satu Nou II/ Novoselskoe II, raionul Reni, regiunea Odessa, Ucraina

Așezare fortificată pe un promontoriu situat pe malul stâng al Dunării, la 5,5 km de localitatea Satu Nou din județul Constanța. Cetatea era întărită cu val de pământ și șanț de apărare. Incinta adăpostește niveluri de locuire din perioada Hallsttat și din sec. IV-III a.Chr. dar și un nivel dacic datat în secolele I-II p.Chr.

A. Zanoci, *op. cit.*, p. 151; V.P. Vančugov, I. V. Brujako, V. Sîrbu, I. Niculiță, *Cercetările arheologice de la Novosel'skoe – Satu Nou. Campaniile 1997-1998*, în CAANT, III, 1999, p. 224-277; I. Niculiță, T. Arnăut, A. Zanoci, G. Simion, *Stepele Bugeacului în mileniile II-I a.Chr.*, în *Thracians and Circumpontic World*, vol. I, Chișinău, 2004, p. 292.

113. Scobinți, jud. Iași

Pe *Dealul lui Vodă* este semnalată o cetate geto-dacică cu sistem de apărare.

În anul 1920 aici a fost găsită o situlă romană, datată în secolele II-I a.Chr., iar în 1921 o urnă care conţinea o lamă de pumnal şi un fragment de brăţară.

S. Sanie, *Civilizaţia romană*, p. 60; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 365.

114. Scopoşeni, com. Horleşti, jud. Iaşi

Pe un pinten de terasă joasă denumit *dealul Cheşcului* au fost descoperite fragmente ceramice aparţinând epocii Latène III, eventual secolelor II-III p.Chr.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Emilia Zaharia, *Aşezări...*, p. 216; V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 179.

115. Stănişeşti, jud. Bacău

a) În partea de nord a satului, pe *Valea Ursului*, la suprafaţa solului, au fost descoperite resturi dintr-o bogată aşezare geto-dacică, secolele I-II p.Chr.

b) La circa 1 km de sat, la nord, în punctul *Valea Dimei*, se află o aşezare geto-dacică datată în secolele I-II p.Chr.

V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 154.

116. Stânceşti, com. Mihai Eminescu, jud. Botoşani

a) În punctul *Coasta Rediului* situat la vest-sud-vest de sat, pe partea dreaptă a pârâului Dresleuca, au fost descoperite fragmente ceramice caracteristice epocii Latène, secolele I a.Chr.-I p.Chr.

b) La circa 1,5-2 km sud-est de sat, pe partea dreaptă a şoselei Botoşani-Suceava şi pe stânga văii Ulmului se află o aşezare Latène III.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Emilia Zaharia, *Aşezări...*, p. 265; Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *RAJB*, I, p. 179.

117. Strunga, jud. Iaşi

În punctul *La Hârtoape* a fost identificată o aşezare geto-dacică.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 377.

118. Şcheia, jud. Iaşi

a) La 300-500 m sud-sud-est de *Movila Faur*, începând de la marginea podişului, a fost găsită ceramică Latène.

b) În punctul *Humărie* au fost descoperite fragmente de vase geto-dacice şi un fragment de amforă grecească.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 384.

119. Şipote, jud. Iaşi

Vatra Satului, pe malul stâng al Miletinului, la ieşirea din sat spre Chişcăreni, au fost identificate o aşezare geto-dacică şi fragmente de amfore greceşti.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 390.

120. Şuletea, jud. Vaslui

De-o parte şi de alta a pârâului, de la punctul numit *Silişte* sau *Şipote*, situat la aproximativ 600 m sud-est de sat, în urma săpăturilor arheologice au fost descoperite vestigii din secolele I-II p.Chr.

G. Coman, *Statornicie*, p. 233.

121. Tâmboieşti, jud. Vrancea

Pe un promontoriu situat între sat şi drumul naţional, a fost identificată o aşezare deschisă, de circa două hectare, cu ceramică datată între secolele II-I a.Chr.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 66.

122. Tiseşti, Tg. Ocna, jud. Bacău

În punctul „Titelca", la 1,5 km de Tiseşti, a fost cercetată o cetate dacică datată între secolele I a.Chr.- I p.Chr.

I. Niţu, M. Zămoşteanu, *Sondajul în cetăţuia getică de la Tiseşti (raionul Tg. Ocna, reg. Bacău)*, în MCA, VI, 1959, p. 375-382.

123. Todireşti, jud. Iaşi

În cartierul *Bogata*, în grădinile locuitorilor Gh. Huţanu şi Gh. Balmuş, pe o terasă a pârâului, a fost descoperită o aşezare aparţinând secolelor II p.Chr. şi o alta din sec. II-III p.Chr.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 400.

124. Tomeşti, jud. Iaşi

Dealul Doamnei II - La Trincă – situat pe partea dreaptă a şoselei Tomeşti-Chipereşti, între locuinţele lui V. Bogdan şi Ieremia Tătaru a fost identificată o aşezare Latène III (secolele I a.Chr.-I p.Chr.).

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 406.

125. Tudora II, raionul Ştefan Vodă, Republica Moldova

Cetate fortificată cu val şi şanţ de apărare. În urma cercetărilor de suprafaţă au fost recoltate fragmente ceramice din sec. I-III p.Chr.

A. Zanoci, *op. cit.*, p. 157.

126. Ţibăneşti, jud. Iaşi

În punctul *Ciriteii Mari*, situat la circa 1 km nord de sat, pe un platou întins, a fost descoperită ceramică geto-dacică din secolele III a.Chr. şi II-I a.Chr. în asociere cu elemente de tip bastarnic.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 427.

127. Ţifu, com. Banca, jud. Vaslui

În marginea de vest a satului, pe locul numit *Scripţăneşti*, a fost descoperită o staţiune arheologică cu materiale Latène II şi Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 59.

128. Ungureni, com. Tătărăşti, jud. Bacău

În punctul *Dumitroaia Botase* a fost descoperită o aşezare geto-dacică (sec. I a.Chr.-I p.Chr.).

V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 156.

129. Urecheşti, jud. Vrancea

Pe o înălţime situată în vatra satului, pe malul drept al râului Oreavu, a fost descoperită o aşezare cu aspect de cetăţuie. Ceramica lucrată la mână şi la roată, precum şi fragmentele de amfore au permis datarea obiectivului în perioada secolelor II a.Chr.– II p.Chr.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 66.

BCU CLUJ-NAPOCA TRAIAN UNIVERSITY LIBRARY

130. Vaslui

Pe terasa din dreapta şoselei, spre Moara Grecilor, se află o aşezare Latène III.

G. Coman, *Statornicie*, p. 255.

131. Vădeni, com. Murgeni, jud. Vaslui

În punctul *Gura Holobăţ*, la circa 500 m de sat, au fost descoperite numeroase fragmente ceramice Latène III asociate cu fragmente de amfore romane.

G. Coman, *Statornicie*, p. 191.

132. Vânători, jud. Iaşi

Valea Iliesei–Huciul lui Ile, la est de sat, au fost găsite resturi de locuire din secolul I p.Chr.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 449.

133. Vetrişoaia, jud. Vaslui

a) În jurul fostului sediu-reşedinţă a IAS Pojorâni au fost găsite amfore romane databile în secolele I-II p.Chr.

b) În *vatra satului*, pe un pinten al terasei inferioare a văii Prutului, au fost descoperite resturi de locuire aparţinând secolelor I-II p.Chr., precum şi un depozit de amfore romane.

Şeiva Sanie, *Două mici depozite de amfore romane descoperite în Moldova*, în SCIV, 19, 1968, 2, p. 345-350; G. Coman, *Statornicie*, p. 261-262.

134. Vizantea Livezile, jud. Vrancea

În punctul „Grajduri", situat la circa trei kilometri sud-est de sat, se află o cetăţuie, pe suprafaţa căreia au fost descoperite fragmente ceramice lucrate la mână şi la roată, precum şi fragmente de amfore, datate în sec. II-I a.Chr.

V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 67.

135. Vlădiceni, com. Tomeşti, jud. Iaşi

Pe locul numit *Fundoaia de la Drumul Florilor*, situat la circa 700 m sud-vest de sat, au fost descoperite fragmente ceramice Latène II şi III.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 406-407.

136. Vlăsineşti, jud. Botoşani

În dreptul hârtopului denumit *Gura Botezei* au fost descoperite fragmente ceramice din Latène II şi Latène III.

Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *RAJB*, II, p. 297.

137. Vovrieşti, com. Băceşti, jud. Vaslui

În punctul numit *În Cier*, situat în partea de sud-sud-vest a satului, în martie 1960 a fost descoperit un tezaur de monede de argint dacice.

C. Preda, *Monedele geto-dacice*, Bucureşti, 1973, p. 198; G. Coman, *Statornicie*, p. 63.

BCUIAŞI BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITY LIBRARY

Aşezări din epoca Latène la care datarea în secolele I a.Chr. – I p.Chr. este mai puţin sigură

138. Armăşoaia, com. Pungeşti, jud. Vaslui

În vatra satului, în punctul numit *Speia*, au fost descoperite resturi de locuire, aparţinând perioadelor Hallstatt şi Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 218.

139. Bârzeşti, com. Ştefan cel Mare, jud. Vaslui

a) La aproximativ 500 m sud-vest de halta CFR, pe terasa inferioară a râului Bârlad, au fost descoperite resturi de locuire aparţinând epocii Latène.

b) Pe *Dealul Morii*, între pârâul Bârzeşti şi valea râului Bârlad, a fost identificată o aşezare Latène.

c) La circa 1 km nord-est de halta Bârzeşti, în punctul *Ludeasca*, *Budăiul Ludeşti*, au fost descoperite vestigii din epoca Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 230-231.

140. Bleşca, com. Ivăneşti, jud. Vaslui

În marginea de nord-vest a satului au fost găsite fragmente ceramice Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 160.

141. Brăhăşoaia, com. Ştefan cel Mare, jud. Vaslui

În punctul *La Pădure*, situat în marginea sudică a satului, a fost descoperită o aşezare Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 231.

142. Buhăeşti, com. Vultureşti, jud. Vaslui

În punctul *Căldăruşa* a fost descoperită ceramică Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 276.

143. Cetăţuia, com. Puieşti, jud. Vaslui

La aproximativ 400 m sud-vest de biserică, în cuprinsul *Cetăţuiei*, au fost găsite fragmente ceramice aparţinând perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 215.

144. Chirceşti, com. Micleşti, jud. Vaslui

a) *La Velniţă*, situat în marginea nordică a satului Chirceşti-Deal, au fost descoperite resturi de locuire din Latène.

b) Pe locul numit *Corcoduş*, situat pe promontoriul din marginea de sud-sud-vest a satului, a fost descoperită o aşezare Latène.

c) Fântâna lui *Vasile Alecu*, în vatra satului Chirceşti-Vale, au fost găsite resturi de vase aparţinând perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 180.

145. Corbu, com. Lipovăţ, jud. Vaslui

Pe locul *Chetriş* au fost descoperite fragmente ceramice aparţinând perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 170.

146. Corni, jud. Botoşani

Dealul Niţescu, situat în marginea de nord-nord-est a satului, au fost găsite fragmente ceramice din Latène.

Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *RAJB*, p. 84.

147. Cristineşti, jud. Botoşani

În punctul *Dealul lui Foca* au fost găsite fragmente ceramice aparţinând epocii Latène.

Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *RAJB*, p. 97.

148. Cristeşti, com. Puieşti, jud. Vaslui

La aproximativ 400 m nord de sat au fost găsite resturi de vase din epoca Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 216.

149. Curseşti Deal, com. Pungeşti, jud. Vaslui

Pe dealul Zbierea, în punctul *La Standoală*, s-a descoperit un tezaur de denari imperiali romani (Vespasianus- Septimius Severus). Tot aici a fost semnalată o aşezare Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 218.

150. Darabani, jud. Botoşani

a) *Dealul Ţintei*, a fost identificată o aşezare Latène.

b) În dreptul *iazului Bălăşescu* au fost descoperite fragmente ceramice care aparţin unei aşezări Latène.

Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *RAJB*, p. 101.

151. Deleni, jud. Vaslui

a) În punctul *În Ţarină*, situat în marginea de nord-vest a satului Delenii de Sus, a fost identificată o locuire Latène.

b) Pe locul *La Fundătură* au fost descoperite fragmente ceramice aparţinând perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 105.

152. Docăneasa, com. Vinderei, jud. Vaslui

În dreptul haltei CFR au fost găsite fragmente ceramice aparţinând perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 270.

153. Durneşti, jud. Botoşani

În *Deal la Popescu*, aflat în marginea de est a satului, au fost găsite fragmente ceramice aparţinând L perioadei Latène.

Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *RAJB*, p. 125.

154. Dumeştii Noi, com. Dumeşti, jud. Vaslui

La locul *Cişmeaua lui Gh. Rusu* au fost descoperite resturi de locuire din perioada Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 124.

155. Fărcăşeni, com. Strunga, jud. Iaşi

Pe locul numit *La Soci* au fost descoperite fragmente ceramice din Latène III.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, p. 380.

156. Roşieşti, jud. Vaslui

a) *Gara Roşieşti*, în marginea de vest a satului, au fost descoperite vestigii caracteristice perioadei Latène.

b) Pe locul cuprins între bucla din dreapta râului Bârlad, biserică şi şoseaua naţională, au fost descoperite urme de locuire din Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 223.

157. Ghireasca, com. Măluşteni, jud. Vaslui

În marginea de nord-vest a satului, lângă pădure, au fost descoperite fragmente ceramice ce aparţin epocii Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 175.

158. Gârceni, jud. Vaslui

a) La punctul numit *În ţarină la vale*, în vatra satului, au fost descoperite vestigii din perioada Latène.

b) În *Siliştе* au fost găsite resturi de locuire din perioada Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 148.

159. Grăjdeni, com. Griviţa, jud. Vaslui

În marginea de est a satului, la obârşia pârâului Trestiana a fost identificată o aşezare Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 149.

160. Grumezoaia, com. Dimitrie Cantemir, jud. Vaslui

a) În partea nordică a satului au fost găsite resturi ceramice caracteristice perioadei Latène.

b) La obârşia pârâului Grumezoaia, la circa 2,5 km nord de sat au fost descoperite urme de locuire din Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 111-113.

161. Gura Idrici, com. Roşieşti, jud. Vaslui

a) Pe dreapta pârâului Idrici, în partea de vest a satului, au fost găsite fragmente ceramice aparţinând perioadei Latène.

b) În punctul *La Coşere* situat în marginea nord-estică a satului au fost descoperite vestigii din perioada Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 224.

162. Hârlău, jud. Iaşi

a) În zona *Curţii Domneşti* au fost găsite urme de locuire Latène.

b) La *Cărămidărie* au fost găsite fragmente ceramice Latène.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 181.

163. Iaşi

Terasa inferioară a Bahluiului – str. *Palat* nr. 1 – str. *Costache Negri – Hala Centrală* au fost descoperite resturi de locuire din Latène.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 188.

BCUIAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

164. Ivăneşti, jud. Vaslui

a) Pe botul dealului cuprins între Racova şi Coşeşti au fost descoperite resturi de locuire din perioada Latène.

b) La *Cişmeaua Lazului* au fost găsite urme de locuire din Latène.

c) În punctul *Ursoi*, *Ursoaia veche*, *Vărzărie* a fost descoperită o aşezare Latène.

d) În *Golgofta* a fost descoperită o locuire Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 159-160.

165. Jigoreni, com. Ţibăneşti, jud. Iaşi

În marginea de sud a satului a fost descoperită o aşezare Latène.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, p. 427.

166. Laza, jud. Vaslui

La circa 400 m sud-est de fostul sediu CAP a fost descoperită o aşezare Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 167.

167. Lipovăţ, jud. Vaslui

La locul *Jităríe* au fost descoperite fragmente ceramice caracteristice perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 170.

168. Lupeşti, com. Măluşteni, jud. Vaslui

În punctul *Fântâna Mare*, aflat la obârşia râului Horincea, au fost găsite resturi de locuire din Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 175.

169. Lungani, jud. Iaşi

La fosta Gospodărie agricolă de stat, la circa 1,5 km vest-sud-vest de sat, au fost descoperite vestigii Latène.

V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, I, p. 222.

170. Măluşteni, jud. Vaslui

a) În zona cuprinsă între pod, biserică şi şcoală au fost găsite vestigii ceramice din perioada Latène.

b) La 200 m vest de aşezarea *Cetăţuia*, pe locul numit *Grădinărie*, au fost descoperite fragmente ceramice din Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 173.

171. Mânăstirea, com. Măluşteni, jud. Vaslui

La circa 800 m sud de sat, de-o parte şi de alta a unui pârâiaş, au fost descoperite fragmente ceramice şi unelte din perioada Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 176.

172. Murgeni, jud. Vaslui

a) La circa 700 m est de sat în jurul punctului de confluenţă al pârâului Oiţa au fost descoperite urme de locuire din Latène.

b) La *Ştiubeeni* au fost găsite resturi de locuire din Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 187.

173. Negreşti, jud. Vaslui

a) Pe dreapta barajului a fost descoperită o aşezare Latène.

b) Pe terasa stângă a râului Bârlad, lângă cimitirul evreiesc, au fost găsite vestigii caracteristice perioadei Latène.

c) *Pe Ţarină* – se cunosc resturi de locuire Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 195.

174. Olteneşti, jud. Vaslui

În vatra de sud-est a satului au fost descoperite resturile unei locuiri din Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 198.

175. Oşeşti, jud. Vaslui

a) La circa 400 m sud de sat au fost găsite urme de locuire din perioada Latène.

b) În punctul *Dealul Lunii* au fost descoperite fragmente ceramice Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 302.

176. Oţeleni, com. Hoceni, jud. Vaslui

La aproximativ 600 m nord-vest de sat au fost descoperite resturi de locuire caracteristice perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 154.

177. Parpaniţa, com. Negreşti, jud. Vaslui

Pe locul *Dealul Chetruş* au fost găsite resturi de locuire aparţinând perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 196.

178. Pâhna, com. Olteneşti, jud. Vaslui

În punctul *Capul Dealului, Lutărie*, se cunoaşte o aşezare Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 199.

179. Popeni, com. Zorleni, jud. Vaslui.

a) În marginea sudică a staţiunii-transformator TV au fost găsite fragmente ceramice caracteristice perioadei Latène.

b) Din marginea de est a satului au fost culese fragmente ceramice caracteristice perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 284.

180. Popeşti, com. Micleşti, jud. Vaslui

În vatra satului, la circa 300 m nord de şcoală, au fost descoperite resturi de locuire din perioada Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 181.

181. Poşta-Elan, com. Vutcani, jud. Vaslui

În locul *Salcâmii lui Huiu*, la nord de sat, au fost găsite fragmente ceramice caracteristice perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 279.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

182. Pungeşti, jud. Vaslui

La circa 3 km vest-nord-vest de sat, pe ultima prelungire a Dealului Recea, au fost descoperite resturi de locuire aparţinând perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 218.

183. Răduești, com. Deleşti, jud. Vaslui

a) Pe locul *Hârboanca*, aflat în marginea de nord-est a satului, a fost descoperită o aşezare Latène.

b) La 150 m nord de şcoală, pe stânga pârâului Răduești au fost găsite resturi de locuire Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 110.

184. Rediu, oraş Vaslui, jud. Vaslui

Pe un grind de lângă *mlaştina Racovei* au fost descoperite resturi ceramice aparţinând perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 256.

185. Schineni, com. Murgeni, jud. Vaslui

a) În punctul *Via Balmuş*, la 500 m nord-nord-vest de sat, a fost identificată o aşezare Latène.

b) La obârşia pârâului Sărata au fost descoperite fragmente ceramice caracteristice perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 191.

186. Silişte, com. Todireşti, jud. Vaslui

Pe locul *Corlate*, situat la circa 1,4 km nord-nord-est de sat, se află o aşezare din perioada Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 250.

187. Todireni, com. Pădureni, jud. Vaslui

Pe botul dealului situat în partea de vest a satului a fost găsită ceramică caracteristică perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 205.

188. Todireşti, jud. Vaslui

Pe locul dintre şcoala generală şi Casa de naştere a fost descoperită o aşezare Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 248.

189. Tomeşti, com. Pogana, jud. Vaslui

În punctul *Cuibul Vulturilor* a fost găsită o aşezare aparţinând perioadei Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 210.

190. Trohan, com. Gârceni, jud. Vaslui

Pe dealul pe care se află satul au fost găsite fragmente ceramice din perioada Latène.

G. Coman, *Statornicie*, p. 149.

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

191. Tuţcani, com. Măluşteni, jud. Vaslui
a) În apropierea şcolilor au fost găsite vestigii aparţinând perioadei Latène.
b) Pe dreapta pârâului au fost descoperite fragmente ceramice Latène.
G. Coman, *Statornicie*, p. 177.

192. Ţuţora, jud. Iaşi
Pe locul numit *La Prisacă* sau *Cotu lui Bogdan* a fost descoperit un fragment ceramic din perioada Latène.
V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, II, p. 437.

193. Ursoaia, com. Ivăneşti, jud. Vaslui
În marginea estică a satului au fost descoperite fragmente ceramice din perioada Latène.
G. Coman, *Statornicie*, p. 162.

194. Valea lui Bosie, com. Tătărăni, jud. Vaslui
În punctul *Drăgan* se cunoaşte o aşezare cu materiale caracteristice perioadei Latène.
G. Coman, *Statornicie*, p. 247.

195. Vineţeşti, com. Olteneşti, jud. Vaslui
Pe valea Turchii au fost găsite resturi de locuire atribuite perioadei Latène.
G. Coman, *Statornicie*, p. 200.

196. Vultureşti, jud. Vaslui
În vatra nord-estică a satului au fost descoperite fragmente ceramice caracteristice perioadei Latène.
G. Coman, *Statornicie*, p. 276.

197. Vutcani, jud. Vaslui
a) În locul numit *Rotunda* au fost găsite fragmente ceramice Latène.
b) *La Moviliţă* au fost descoperite vestigii din perioada Latène.
G. Coman, *Statornicie*, p. 279.

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CETĂŢUIA GETO-DACICĂ DE LA GALAŢI – BARBOŞI

Introducere. 1. Schiţă geografică 2. Istoricul cercetărilor

Silviu SANIE, Şeiva SANIE

Încercările de reconstituire a civilizaţiei dacice din epoca ei clasică (secolele I a.Chr.- I p.Chr.) în spaţiul est-carpatic aveau la dispoziţie în urmă cu trei decenii doar cercetările sistematice dintr-o singură mare şi bogată aşezare fortificată – Poiana (jud. Galaţi). În prezent un număr însemnat de cetăţi şi aşezări: Barboşi-Galaţi, Cândeşti (com. Dumbrăveni, jud. Vrancea) şi Fitioneşti (jud. Vrancea), Brad (com. Negri, jud. Bacău) şi Răcătău (com. Horgeşti, jud. Bacău), Moineşti (jud. Bacău), Titelca-Tiseşti – Tg. Ocna, grupul de cetăţi de pe teritoriul oraşului Piatra Neamţ (Bâtca Doamnei, Cozla, Bolovoaia?), parţial Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iaşi), staţiuni aflate în stadii diferite de explorare, oferă date interesante asupra diverselor aspecte ale istoriei dacilor în secolele II a.Chr. – II p.Chr.

Fiecare nouă staţiune, fără a completa doar un punct pe harta de răspândire a geto-dacilor, cu toate că şi acest lucru nu este lipsit de importanţă, a relevat complexe şi materiale necunoscute sau foarte rare. Cetatea de la Răcătău poate etala deja bogăţii comparabile cu cele de la Poiana; complexele de cult şi sistemul de fortificaţii de la Bâtca Doamnei apropie această cetate de cele cunoscute în interiorul arcului carpatic; sanctuarul şi apoi necropola de la Brad cu morminte de înhumaţie datând din secolul I p.Chr. atât de rar atestate; Dumbrava a pus în circulaţia ştiinţifică o interesantă plastică antropomorfă şi mai ales zoomorfă din secolele I-II p.Chr.

1. La extremitatea sudică a teritoriului dintre Carpaţi şi Prut, unde se întâlnesc două mari zone geografice, Podişul Moldovei şi Câmpia Română, iar unele aspecte ale reliefului anunţă şi peisajul dobrogean, densitatea, varietatea şi însemnătatea vestigiilor arheologice depăşesc media întregii provincii. Această zonă, din apropierea întâlnirii cu Dunărea a două dintre principalele râuri care străbat Moldova: Siretul şi Prutul, a avut totdeauna o însemnătate strategică, un loc deosebit în relaţiile dintre triburile geto-dacice şi în legăturile lor cu popoarele vecine. În preajma locului de vărsare a Siretului în Dunăre se află şi aşezarea geto-dacică de la Barboşi.

Apartenenţa geografică a Câmpiei Siretului Inferior la una din cele două mari unităţi geografice, Podişul Moldovei şi Câmpia Română, continuă să fie disputată în literatura geografică[1]. Ataşarea zonei amintite la Podişul Moldovei este susţinută îndeosebi de numeroşi cercetători ai şcolii geografice ieşene[2], enunţată ca posibilitate şi de alţi cunoscuţi geografi. Această opţiune este motivată şi prin sublinierea trecerii line, aproape insesizabile, a Podişului Moldovei spre Câmpia Siretului Inferior şi a Dunării. Autorii ultimei mari contribuţii cu referiri la aceasta temă, toţi geografii care au adus argumente la teza alăturării Moldovei de Sud la Podişul Moldovei, de la G. Vâlsan la V. Sficlea, au scos în evidenţă „unitatea întregului teritoriu dintre Subcarpaţi şi Prut, bazată pe aspectele genetico-evolutive principale exprimate

[1] V. Mihăilescu, *Dealurile şi câmpiile României*, Bucureşti, 1966. p. 303; idem, *Geografia fizică a României*, Bucureşti, 1969, p. 134-135, pentru limitele Câmpiei Române şi p. 142 pentru Câmpia Siretului inferior; P. Coteţ, *Geomorfologia României*, Bucureşti, 1973, p. 321-322, 332-333 şi 362; idem, *Câmpia Română. Studiu de geomorfologie integrată*, Bucureşti, 1976; pentru Barboşi, cf. p. 63, fig. 25.

[2] V. Băcăuanu, N. Barbu, M. Pantazică, Al. Ungureanu, D. Chiriac, *Podişul Moldovei. Natură, om, economie*, Bucureşti, 1980, p. 9-10.

de peisaj, pe specificul economiei, al legăturilor din trecut şi de astăzi[3]". Poziţia geografică a aşezării dacice de la Galaţi– Barboşi a determinat în măsură însemnată caracteristicile şi funcţiile ei.

2. Despre aşezarea getică de la Barboşi, considerată prin poziţia ei – în apropierea Dunării şi Siretului – un antrepozit ideal pentru mărfurile greceşti şi apoi romane, se ştiau şi s-au scris foarte puţine lucruri. Dacă locuirea romană în această localitate, cunoscută în epoca feudală şi modernă mai ales sub numele de Gherghina sau Ghertina, a fost amintită de cronicari[4] şi de Dimitrie Cantemir[5], prezentată într-o micromonografie de paharnicul G. Săulescu în anul 1837[6], descoperirea şi menţionarea locuirii dacice a urmat un drum destul de lent. Interesul pentru cercetarea vestigiilor geto-dacice a început în epoca paşoptistă având primele rezultate însemnate în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Vasile Pârvan considera că la Barboşi era „o străveche factorie geto-greacă" în care romanii vor pune „capetele de pod pentru drumul direct spre Ardeal, pe Valea Siretului şi Trotuşului"[7]. Cu alt prilej afirma că: „factoria... de la confluenţa Siretului cu Dunărea, la Barboşi, la vest de Galaţi... este o fondare exclusiv istriană"[8]. Colecţia de *lecythi* amintită de C. Schuchhardt[9] era determinantă în aceste atribuiri. Atât locuirea getică, cât şi funcţia de *emporion* nu erau postulate pe baza unor materiale găsite de marele nostru savant în sondajele pe care le-a efectuat la Barboşi în anul 1913[10]. Profesorul Gh. Ştefan, care a întreprins săpături arheologice pe colina Tirighina în anii 1935-1936, reaminteşte funcţia de centru comercial geto-grec a aşezării de la Barboşi, pe care o plasează însă la sud de Tirighina, pe locul ocupat în prezent de gară şi locuinţele de la Barboşi[11]. Staţiunea getică ar fi fost ocupată de greci şi transformată într-un *emporion*[12], Gh. Ştefan menţiona chiar existenţa unei populaţii greco-gete. Acelaşi autor enumera între materialele descoperite ceramică lucrată cu mâna, ornată cu butoni sau brâu, precum şi vase de ceramică neagră sau cenuşie ornamentate cu linii orizontale oblice, în zigzag, făcute cu grafit în interiorul şi exteriorul vaselor şi în special pe margini etc., tip de ceramică care se regăseşte în toate staţiunile epocii LaTène[13]. Gh. Ştefan remarca frecvenţa sporită a acestui tip de ceramică în nordul staţiunii, precum şi faptul că este totdeauna printre cioburile romane fără a forma însă *un nivel aparte* (subl. n.). Această ultimă observaţie oglindeşte stadiul de la care a pornit cercetarea postbelică. Unele aprecieri ale aceluiaşi autor sunt reluate în studiul asupra posibilei denumiri romane a aşezării de la Barboşi[14].

---

[3] *Ibidem*, p. 323.

[4] Miron Costin, *Opere alese* (Texte stabilite, studiu introductiv, note şi glosar de Liviu Onu), Bucureşti, 1967, p. 55.

[5] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (ed. Gr. G. Tocilescu), Bucureşti, 1901, p. 161; N. Gostar, *Les antiquités de la Moldavie dans l'oevre de Prince Démètre Cantemir*, în Dacoromania, 2, 1974, p. 127-139.

[6] G. Seulescul, *Descrierea istorico-gheografică a cetăţei Caput Bovis (Capul Boului sau Ghertina) a cărîia ruine să află în apropierea Galaţului*, Iaşi, 1837.

[7] Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, p. 119.

[8] Idem, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, în *Bulletin de la Section Historique*, X, Bucureşti, 1923, p. 26.

[9] C. Schuchhardt, *Wälle und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien*, în AEM, IX, 1885, p. 227 şi urm.

[10] V. Pârvan, *Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de Jos*, în ARMSI, XXXVI, p. 106-111.

[11] Gh. Ştefan, *Nouvelles découvertes dans le „Castellum" romain de Bărboşi (Près de Galaţi)*, Dacia, V-VI, 1935-1936, Bucureşti, 1938, p. 341.

[12] *Ibidem*, p. 347.

[13] Este vorba de fapt de ceramica ornamentată prin tehnica lustruirii.

[14] Gh. Ştefan, *Dinogetia. A Problem of Ancient Topography*, Dacia, N.S. II, 1958, p. 317-329.

Cercetările lui I. Vendelin din anul 1938 trebuie amintite pentru cele câteva descoperiri numismatice[15]. Se poate constata, aşadar, că, fără a fi total omisă, locuirea getică apare, până la reluarea săpăturilor de la Barboşi din anul 1959, ca alăturată locuirii greceşti, cu funcţie unică, şi uneori cu o plasare topografică diferită, doar ca o menţiune laterală pe lângă cele care privesc ruinele romane.

Meritul săpăturilor efectuate de colectivul condus de regretatul profesor Nicolae Gostar este cel de a fi stabilit sau preconizat următoarele: prezenţa cetăţuii geto-dacice pe înălţimea Tirighina; existenţa a două niveluri de locuire; semnalarea unor elemente de fortificaţie şi a altor complexe dezvelite parţial sau total.

În anii 1962[16] şi 1964[17] elementele definitorii pentru cetăţuia dacică de la Barboşi cu delimitarea cronologică I a.Chr.-I p.Chr. intrau în circulaţia ştiinţifică. În paginile consacrate cetăţuii de la Barboşi din mica monografie despre cetăţile dacice din Moldova sunt menţionate sumar unele complexe (sanctuar, gropi etc.), caracteristicile generale ale unor materiale arheologice descoperite, inclusiv ceramica, precum şi aspecte privind cronologia[18]. Între ilustraţiile ultimei lucrări *nu* apar materiale sau complexe de la Barboşi.

Discuţiile asupra locuirii dacice au fost semnalate indirect sau explicit în încercările de localizare a localităţilor dacice menţionate în diferite izvoare antice[19]. Analiza continuităţii locuirii dacice la Barboşi în epoca romană a fost şi un prilej de revenire asupra materialelor din cetăţuia dacică[20].

În campania arheologică desfăşurată sub conducerea noastră, în anul 1980, la sud de *castellum,* sub un însemnat edificiu, la adâncimea de 4,20 m, au fost descoperite două niveluri de locuire din aşezarea dacică cu materiale din secolele II a.Chr.- I p.Chr., numai în parte explorabile din cauza infiltraţiilor apelor Siretului. În campaniile din anii 1980-1985 şi 1992 au fost reluate cercetările pe cetăţuie, în zona ei nord-estică. Rezultatele obţinute sunt deosebit de utile pentru stabilirea stratigrafiei, cunoaşterea fortificaţiei şi a unor complexe de locuire, prin materialul arheologic recoltat, important, numeros şi cu identitate clară.

Au fost găsite de asemenea fragmente de vase caracteristice culturii Monteoru, fazele IC_2 şi IC_3, care atestă o locuire din epoca bronzului pe Tirighina. Un vârf de săgeată de bronz fără peduncul, dar mai ales o fibulă Glasinač de tipul cu placă triunghiulară sunt mărturii pentru o locuire în secolele VI-V a.Chr., contemporană cu mormintele cu vase atice cu figuri roşii şi figuri negre şi cu acea factorie istriană preconizată de Vasile Pârvan. De presupus că în viitor, pe vreo porţiune explorabilă a Tirighinei, vor fi găsite şi nivelurile corespunzătoare descoperirilor.

---

[15] I. Vendelin, în CNA, 14, 1939, p. 141.

[16] N. Gostar, *Săpăturile şi sondajele de la Şendreni-Barboşi (r. Galaţi)*, în *Materiale*, 8, 1962, p. 508.

[17] N. Gostar, I.T. Dragomir, S. Sanie, Şeiva Sanie, *Castellum şi castrul roman de la Barboşi*, în Sesiunea de comunicări ştiinţifice a Muzeelor de istorie, decembrie 1964, I, Bucureşti, 1971, p. 418 şi urm.

[18] N. Gostar, *Cetăţi dacice din Moldova*, Bucureşti, 1969, p. 29-32.

[19] *Claudii Ptolemaei Geographia*, E codicibus recognovit, prolegomenis annotatione, indicibus, tabulis instruxit, Carolus Mullerus, Paris, 1883, III, cap. 8,2 (p. 143); III, 10,5 (p. 467 în notă); N. Gostar şi colab., *op. cit.*, p. 421-422; Gh. Ştefan, *Dinogetia*, în Dacia, II, 1958, p. 317-329.

[20] S. Sanie, I.T. Dragomir, *Continuitatea locuirii dacice în castrul de la Tirighina-Barboşi*, în Danubius IV, 1970, p. 135-142; iidem, *Aspect de la cohabitation des Daces et des Romains dans le Midi romain de la Moldavie*, în Actes du IIe Congrès International de Thracologie (Bucarest 4-10 septembre 1976), Bucureşti, 1980, p. 339-351.

Stratigrafia Staţiunii.

1. Tehnica de explorare 2. Descrierea nivelurilor arheologice

Săpăturile arheologice sistematice desfăşurate pe înălţimea Tirighina de la Barboşi, care-şi propuseseră ca principal obiectiv delimitarea complexelor de locuire romană şi apoi a celor dacice, au avut de întâmpinat dificultăţile provocate de numeroase deranjamente: o sporadică locuire în secolele XVII-XVIII; amenajări militare din timpul Primului Război Mondial; explorări anterioare datorate căutătorilor de comori şi celor care au demolat zidurile antice pentru a folosi piatra la diverse edificii; construcţiile noi şi traversarea perimetrului arheologic de apeducte, cabluri şi linii electrice.

După primii ani de săpătură sistematică din perioada postbelică 1959-1960 stratigrafia staţiunii în ansamblu şi a unor complexe ale ei deveneau tot mai sigure. Au fost descoperite trei niveluri de locuire romane şi apoi două niveluri geto-dacice. Aceste niveluri nu pot fi regăsite, din diverse cauze, pe întreaga suprafaţă a înălţimii Tirighina. Ultimele săpături au scos la iveală şi existenţa celui de al treilea nivel de locuire geto-dacică.

Nivelul cel mai nou (VI = R3) cu locuirea romană târzie, datat şi pe baza monedelor din epoca împăratului Constantin cel Mare şi a urmaşilor săi, este în mare parte distrus. Cu excepţia unei construcţii poligonale din centrul înălţimii, avariată şi ea mai ales către laturile sud-estice, descoperirile din acest nivel sunt sporadice pe înălţimea Tirighina, dar cu posibilitatea de a fi mai consistente în alte zone de la Barboşi.

Gropile moderne pentru demolarea zidurilor în vederea obţinerii pietrei de construcţii, cele mai multe în formă de pâlnie, coboară în unele suprafeţe şi la adâncimea de peste 2,00 m. Sunt relativ puţine zidurile păstrate pe lungimi şi înălţimi mai mari, aşa cum au fost descoperite în anul 1968– situate la poalele înălţimii Tirighina sau cele aflate la sud-est de *castellum* în anii 1978 şi 1979-1980.

În această situaţie, s-ar putea presupune că, avantajate de adâncimea la care se află nivelurile de locuire romană (V=R2; IV=R1) şi mai ales cele dacice (III–I=D3, D2, D1), s-au păstrat mai bine. În realitate, *cetăţuia dacică* care face obiectul cercetării de faţă a avut foarte mult de suferit în mai multe etape: a) incendierea în timpul cuceririi ei de către romani; b) nivelarea înălţimii, în vederea construirii *castellum*-ului roman de pământ şi apoi de piatră. Cu prilejul acestei nivelări, pe unele suprafeţe, au fost distruse total locuinţele dacice; c) deranjamentele provocate în nivelul dacic de gropile de fundaţie a numeroase ziduri şi gropi din nivelurile de locuire romană.

La deranjamentele cu vechime milenară se adaugă şi intervenţiile moderne. Cercetările sistematice ale colectivului condus de profesorul Nicolae Gostar, care au adus precizări stratigrafice preţioase, au început prin două secţiuni orientate aproximativ pe direcţiile nord-sud (S_1) şi est-vest (S_2) cu intenţia de a cunoaşte stratigrafia pe axele aşezării. Rezultatele au fost deosebite mai ales pentru nivelurile romane. Lărgirile în casete pentru dezvelirea unor complexe au fost mai rare, cele mai utile, îndelungate şi fructuoase în zona sud-estică (Cas. III), unde a fost descoperit şi cercetat turnul din colţul sud-estic al *castellum*-ului. Cu acel prilej cercetările au relevat cu claritate existenţa unei faze de pământ a *castellum*-ului, precum şi succesiunea nivelurilor romane, amintite şi cu alt prilej; a) din anii 102-106 p.Chr.; până la Gordianus III– Philippus Arabs; b) Philippus Arabs– Claudius II Gothicus şi c) mai puţin elocvent pe toată suprafaţa aşezării, nivelul din secolul al IV-lea p.Chr. Durata şi chiar existenţa unui hiatus pe întreaga perioadă după Claudius II Gothicus urmează a fi mai bine

precizate. Ele au fost prezentate în general[21] şi vor fi detaliate cu prilejul publicării monografiei *castellum*-ului roman de la Barboşi[22].

Rezultatele dobândite prin explorarea *Casetei I* şi a *Secţiunii a V-a* au servit la întocmirea celor mai multe dintre datele referitoare la Cetăţuia de la Barboşi cuprinse în raportul colectiv[23] şi în lucrarea despre unele cetăţi dacice din Moldova, datorată lui Nicolae Gostar[24]. Secţiunile şi primele casete au indicat că singura cale pentru aflarea unor date complete asupra cetăţuii dacice este cercetarea în suprafaţă. În acea fază a cercetării au fost cunoscute unele complexe, dar ştirile despre locuinţe, dimensiunile şi inventarul lor erau puţin numeroase. În spaţiile dintre zidurile romane, cu sau fără mortar, au putut fi întreprinse unele explorări, de dimensiuni variabile, ale locuirii dacice. Starea complexelor dacice diferă în aproape fiecare zonă a înălţimii. Materialele recoltate se înmulţesc, se diversifică, dar cercetarea integrală a complexelor continuă să fie imposibilă datorită acelor ziduri romane care trebuie conservate şi după înregistrarea lor grafică şi fotografică.

Densitatea locuirii dacice pe suprafaţa înălţimii Tirighina nu este egală. În general, cel mai recent nivel dacic (III=D3) începe de la adâncimea de 1,80 m faţă de nivelul actual de călcare, dar trebuie avute în vedere denivelările care în unele zone măresc sau micşorează această adâncime cu 0,20- 0,50 m.

Secţiunile începute în anul 1959, care au prilejuit primele observaţii asupra stratigrafiei, au relevat unele complexe dacice şi romane, iar explorarea casetelor a făcut posibilă dezvelirea turnului din colţul sud-estic (Cas. III) şi a sanctuarului dacic cu tamburi de lemn (Cas. I). Ultimele cercetări întreprinse în anii 1980-1983 au completat zonal partea nord-estică şi centrală. Săpăturile au adus precizări asupra stratigrafiei, noi informaţii asupra locuinţelor – palisadei, au mărit considerabil numărul şi însemnătatea materialelor arheologice descoperite.

Din anul 1980 explorarea s-a desfăşurat în spaţiul cuprins între Secţiunea a V-a şi marginea nord-estică a înălţimii Tirighina pe o suprafaţă care prezenta urmele unor deranjamente, a căror profunzime nu putea fi cunoscută. Frecvenţa zidurilor şi şanţurilor de demolare a determinat priorităţile şi direcţiile de cercetare, posibilităţile de explorare, fără deranjarea nivelurilor romane.

2. Între principalele rezultate ale săpăturilor din anii 1980-1983 desfăşurate în zona nord-estică a înălţimii Tirighina se cuvin a fi menţionate: elementele utile clarificării stratigrafiei staţiunii; posibilitatea unei cercetări mai ample a fortificaţiei şi a unor complexe de locuire; materialele arheologice recoltate.

În colţul sud-vestic al Casetei IV a fost surprins la adâncimea de numai 0,18 m un segment dintr-o construcţie din ultimul nivel de locuire romană (VI=R3). Pe profilul peretelui nord-vestic al casetei poate fi urmărită succesiunea celorlalte cinci niveluri, valul şi palisada.

Profilul peretelui nord-estic al Casetei IV. În colţul nord-vestic. solul vegetal şi pământul galben provenit din alte săpături suprapun un pământ negru purtat, fără urme arheologice, o secţiune cu lăţimea cuprinsă în casetă de 1,90 m, o săpătură nu prea îndepărtată în timp, care s-a oprit la adâncimea de 0,70 m, adâncime la care, pe cea mai mare parte a staţiunii, poate fi descoperit cel de al II-lea nivel roman (V=R2). Acest colţ nord-vestic are în

[21] S. Sanie, *Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. – III e.n.), I*, Iaşi, 1981.
[22] *Ibidem*, II, ms.
[23] N. Gostar, I. T. Dragomir, S. Sanie, Şeiva Sanie, *op. cit.*, p. 418 şi urm.
[24] N. Gostar, *Cetăţi dacice din Moldova*, p. 29-35.

nivelurile superioare un alt mare deranjament modern, şanţul de demolare al unei construcţii din piatră şi mortar, cu urme pe direcţia M 0,70–M 2,90, de la adâncimea de 0,30 la 1,50 m. Pe profilul şanţului de demolare pot fi observate pietre de dimensiuni mai mici, bucăţi compacte de mortar, fragmente de mortar mici risipite, culoarea alb-gălbuie de var predominând, iar pe fundul gropii câteva pietre ceva mai mari fără urme de mortar, temelia celui mai vechi nivel roman (Pl. I).

Întreaga înălţime are numeroase denivelări datorate unor cauze multiple. Astfel, în colţul nord-vestic, cel mai recent nivel dacic începe la numai 1,55 m de la nivelul actual de călcare. Construcţiile romane, în parte şi şanţurile de demolare, au distrus partea estică a unor locuinţe din ultimul nivel dacic (D3).

Dacă spre vest – pe direcţia M 2,4–M 3,8, stratul de arsură şi deranjamentul suprapun un strat de lut galben, foarte probabil nivelarea romană, între M 4 şi M 5,5 el acoperă partea estică a unui complex din cel de al II-lea nivel roman (V=R2), cum s-a constatat prin materialele recoltate, stratul de chirpici de aproximativ 0,20 m şi groapa din extremitatea vestică.

Acest nivel roman suprapune un strat gros de lut galben compact sau cu rare urme de cărbune. Sub rândul de pietre care pe direcţia M 0–M 3,5 coboară neuniform în stratul cenuşiu cu urme arheologice a fost surprinsă în profil, la adâncimea 1,70–2,20 m, o parte dintr-o locuinţă din cel mai recent nivel dacic (III=D3). O lentilă ceva mai întinsă de lut galben (1,40 m lg. şi 0,10–0,18 m gr.) şi urmele unei grinzi dispuse orizontal, vizibile pe direcţia M 0,20, pietre izolate, ceramică, oase, urme de arsură şi cenuşă aparţin celui de al II-lea nivel dacic (II=D2) care coboară către 3,00 m. În aceeaşi zonă, despărţite de un strat de lut galben cu o grosime variabilă de la 0,10 la 0,30 m, apare cel mai vechi nivel dacic (I=D1), complexul de 1,90 lăţime cu o mare diversitate de materiale (ceramică dacică lucrată cu mâna şi la roată, creuzete cu urme de argint, unelte, amfore etc.) având pe direcţia profilului un strat de arsură, cu grosimea maximă de 0,70 m de trestie şi lemn de esenţă moale, nivel care coboară adâncimea complexelor explorate la Barboşi până la 5,00 m.

Stratigrafia staţiunii ar fi, aşadar, următoarea :

I = D1 de la – 5,00 m la –3,00 m
II = D2 de la –3,00 m la –2,20 m
III = D3 de la –2,20 m la –1,80 m
IV = R1 de la –1,70 m la –0,70 m
V = R2 de la – 0,70 m la –0,30 m
VI = R3 de la –0,20 m.

Ultimul nivel amintit este vizibil doar în extremitatea sudică a casetei şi nu pe profilul nord-vestic. Extinderea spre vest cu întreaga adâncime va putea reconfirma existenţa celui de al treilea nivel dacic, surprins şi în campania anului 1981 în extremitatea sudică a casetei în L_2S, la adâncimea de 4,00 m, cu o zonă explorabilă restrânsă. Pe direcţia M 5,4 la M 9,10 este vizibilă o groapă care a demolat unele construcţii din nivelurile romane III (R3) şi II (R2). Pe direcţia M 7,5, o groapă coboară din nivelul V (R2) până în preajma nivelului II (D2) şi a valului. Pe direcţia M 9 poate fi observată o altă groapă, săpată probabil în acelaşi nivel sau în R1, adâncită până în apropierea valului.

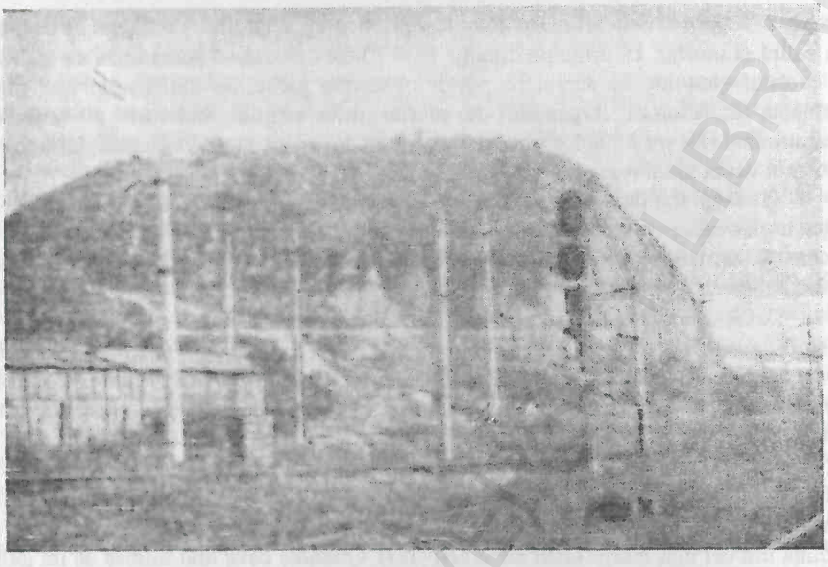

1

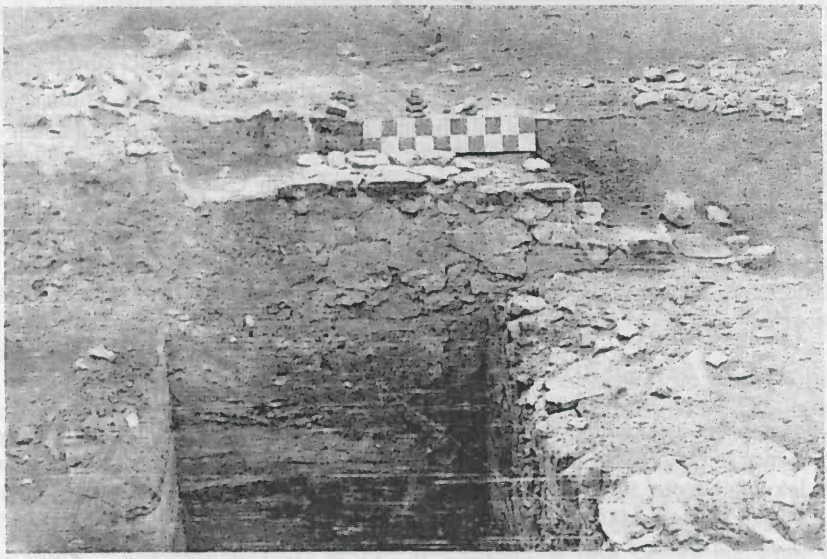

2

Fig.1. Promontoriul Tirighina–Barboşi văzut dinspre sud-est (1) şi aspect din timpul cercetării jumătăţii sud-vestice a casetei IV (2).

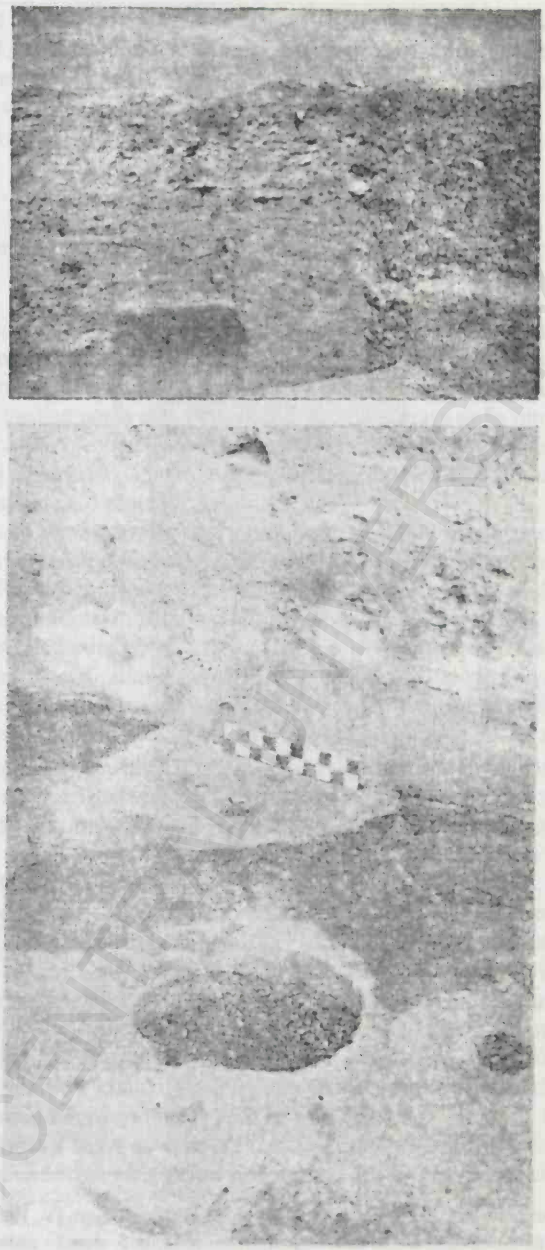

Fig.2. Interiorul turnului din colţul sud-estic al *castellum*-ului înălţat peste palisada dacică (1); palisada din zona nord-estică a cetăţuii geto-dacice (2).

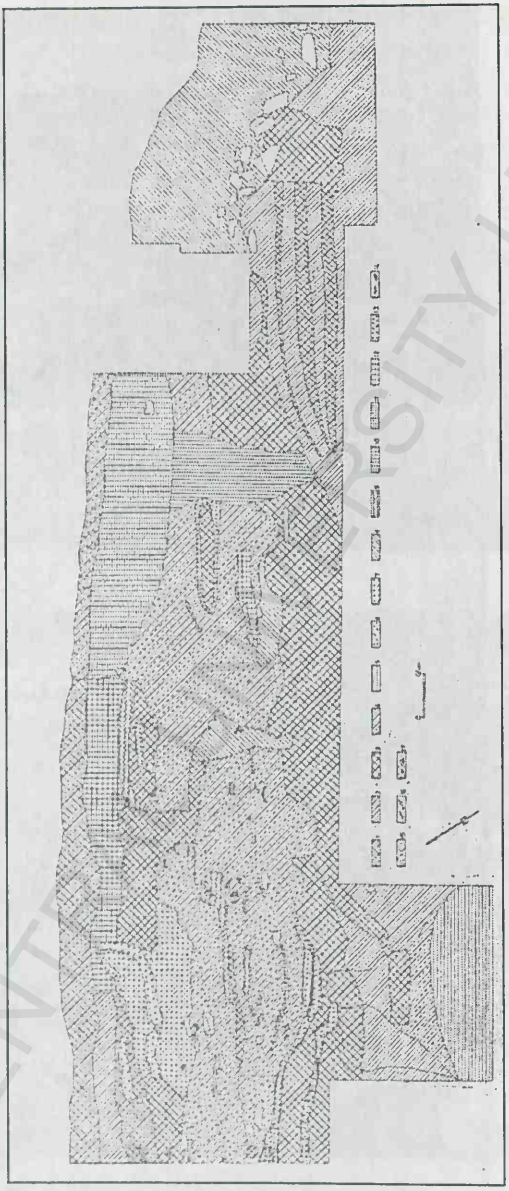

Pl. I. Profilul nord-estic al promontoriului Tirighina-Barboşi. Caseta IV, 1983.
1. sol vegetal; 2, pământ negru; 3. arsură nederanjată; 4. sol cenuşiu; 5. arsură– cărbune; 6. mortar; 7. sol galben cu urme de mortar; 8. pământ măzăros; 9. chirpic; 10. pământ cenuşiu amestecat cu sol galben; 11. sol cenuşiu şi galben în deranjament; 12. sol galben; 13, cenuşă; 14. ceramică; 15, piatră; 16. cărbune; 17. chirpic cu cărbune.

BCU "Ovidius" Constanța / UNIVERSITY LIBRARY

De la aceeaşi distanţă, dar mai ales de la M 10,4, sub pământul măzăros apare o parte din zidul de incintă, pietre puţin fasonate şi mortar *(opus incertum)* care suprapun valul reamenajat pentru noua destinaţie. Pământul negru din luncă, urmele palisadei, vizibile în plan, reamenajările cu straturile de argilă constituie elemente deosebite pentru cunoaşterea fortificaţiei dacice şi apoi a *castellum*-ului.

Complexele arheologice ale cetăţuii

a. Fortificaţii; b. Locuinţe; c. Gropi; d. Sanctuar; e. Locuirea geto-dacică în afara cetăţuii

a. Fortificaţii. Promontoriul Tirighina, una din denumirile înălţimii, cu o densitate şi grosime a depunerilor arheologice, a straturilor, comparabile cu a tellurilor, cu cei 44 m peste nivelul Luncii Siretului, domină împrejurimile. Laturile estică şi sudică sunt foarte greu accesibile. Pe latura vestică panta este ceva mai domoală. Terasa de la jumătatea pantei este o amenajare relativ recentă, efectuată pentru amplasarea conductelor de alimentare cu apă de la Siret a Combinatului Siderurgic Galaţi. În sfârşit, latura nordică este singura legată de câmpia înaltă, nedispunând astfel de o protecţie naturală.

Cetăţi şi aşezări uşor accesibile pe o singură latură, de forma unor peninsule, pentru care câmpia este marea, pot fi reîntâlnite în Câmpia Română şi în alte zone ale Moldovei şi ale ţinuturilor dacice. Poziţia promontoriului de pe Tirighina-Barboşi a determinat de altfel sistemul de fortificare adoptat. Pe latura nordică, cea mai vulnerabilă, în cazul unui atac, înălţimea este separată de Podiş printr-un *şanţ* larg şi adânc, săpat în epoca preromană, cel mai probabil în epoca dacică (Cf. *Planul general).* Pe parcursul săpăturilor arheologice au fost găsite şi materiale izolate anterioare epocii geto-dacice clasice; întregul sistem de fortificaţie roman în *castellum* şi apoi castru exclude, logic, săparea şanţului în epoca romană.

În afara consemnării în plan a afirmaţiei că şanţul este amenajat şi nu constituie o denivelare naturală, nu pot fi adăugate deocamdată alte elemente. Construcţiile din ultimele cinci decenii au modificat mult aspectul terenului pe latura nordică (restaurantul, campingul, magaziile, şoseaua Galaţi-Brăila) şi au creat însemnate dificultăţi în calea intenţiei de cercetare a şanţului într-o mică porţiune în care este ceva mai bine păstrat.

Palisada. Lucrările de fortificaţie a aşezării geto-dacice au fost semnalate şi cercetate mai ales în cursul săpăturilor din anii 1964, 1981, 1982 şi 1983. Astfel, atât în secţiunile I şi V, cât şi în casetele III şi IV au existat suprafeţe situate către marginile înălţimii, în care au fost posibile explorări mai adânci, până la stratul steril. În caseta a III-a din colţul sud-estic pe suprafaţa *agger*-ului au fost observate mai multe urme de stâlpi cu diametre variabile, de la 0,15 la 0,45 m, care indicau că zidul de piatră a fost precedat de o *palisadă,* situaţie regăsită şi în alte zone ale înălţimii. Sub stratul de pământ, cu urmele parilor şi nuielelor care-l traversau, urma un altul din pământ negru cu nuanţe spre brun şi cafeniu, foarte tare, bine bătut, *palisada* cetăţii dacice cu o lăţime a bazei de aproximativ 5,5-6,00 m (Cf. Pl. II). Se constată reînălţări succesive ale *agger*-ului în care sunt găsite şi materiale din nivelurile dacice.

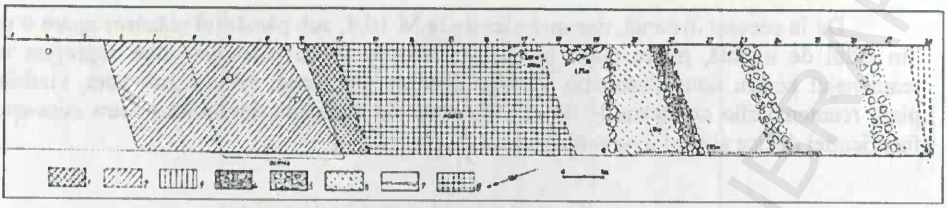

Pl. II. Planul secţiunii I (1964): 1. urmele zidului roman; 2. palisada dacică (pământ brun); 3. mortar; 4. zid cu mortar; 5. zid cu liant de lut; 6. arsură; 7. strat compact de mortar; 8. agger.

În secţiunea I au fost surprinse mai multe ziduri romane din perioade şi cu stări de conservare diferite, amintite în acest cadru şi pentru a ilustra limitele posibilităţii de cercetare pentru unele niveluri. Zidul *A*, zid cu liant de mortar, apare spre capătul *agger*-ului în peretele estic al secţiunii, la adâncimea de 1,30 m, aproximativ la acelaşi nivel cu zidurile *B* şi *D* fiind resturile unei construcţii din cel de al II-lea nivel al *castellum*-ului (V = R2). A fost în parte deteriorat pentru a fi amenajată o *via sagularis*. Zidul *B* este lucrat din piatră de stâncă şi are ca liant lutul galben. Zidul stă pe un strat de mortar care acoperă o suprafaţă mai mare decât baza propriu-zisă a zidului. Deasupra zidului pot fi observate succedându-se straturi subţiri de cenuşă şi straturi mai groase de lut galben. Direcţia şi marea asemănare a pietrei şi mortarului zidurilor *B* şi *D* fac posibilă apartenenţa la aceeaşi construcţie din *castellum*.

Zidul *C* are temelia la adâncimea de 1,00 m, este mai subţire ca precedentele, stă pe un strat de pământ de umplutură cu arsură şi cărbune de lemn şi este suprapus de un strat de pământ galben şi pământ de umplutură. Zidul *D*, lucrat din piatră de stâncă cu liant de lut galben, are temelia sub stratul de arsură şi lut galben şi aparţine primului nivel roman (IV=R1). Zidul I suprapune un strat de lut şi o vatră dacică. Această succesiune (structura şi dimensiunile nu le amintim în continuare, ea rezultând şi din observarea planurilor) este elocventă şi pentru dificultăţile sondării nivelului dacic, a prezentării lui separate de complexele romane, mai ales a sistemului de fortificaţii roman.

Pe baza cercetărilor din această zonă este mai dificil de precizat care a fost înălţimea palisadei căci nivelarea romană a tăiat partea ei superioară. Peretele de vest al turnului din colţul sud-estic al *castellum*-ului are temelia aşezată pe fosta palisadă dacică (Cf. Fig.2/1) În această zonă palisada nivelată are o înălţime de 0,60 m, fiind ridicată pe pământul galben steril.

Între zidul vestic şi cel estic al turnului urmele arheologice (pământ de umplutură, bucăţi de vetre, fragmente ceramice şi de amfore, oase de animale) coboară sub nivelul palisadei. Se constată în general că suprafaţa cetăţuii este mai restrânsă decât cea a *castellum*-ului roman, că rămânea un spaţiu între marginea înălţimii Tirighina şi latura exterioară a palisadei. Prin aceasta, suprafaţa interioară a cetăţuii înconjurate de palisadă pare să fi fost doar de aproximativ 4.000 mp.

Conform situaţiei stratigrafice rezultate şi în urma cercetărilor din anii 1982 şi 1983, care necesită totuşi o reconfirmare prin dezvelirea unei suprafeţe mai mari din zona nord-vestică, palisada a fost înălţată încă din primul nivel de locuire dacică (I-D1) şi consolidată apoi în cea de-a doua fază a cetăţuii (II-D2).

Cu prilejul ultimelor campanii (1981-1982), când a fost posibilă cercetarea unei suprafeţe mai mari din fortificaţie pe latura nord-estică, s-a constatat, din nou, că pământul

necesar înălţării palisadei a fost adus din Lunca Siretului. Pământul negru-maroniu a fost bine bătut şi a căpătat o duritate superioară argilei de pe Tirighina. La refacerile palisadei, atât în epoca dacică, cât şi după reamenajarea *aggerului* de către romani a fost folosit şi pământ galben argilos. Pe suprafaţa palisadei şi la marginea ei au fost plantaţi stâlpi cu diametrele de 0,30-0,45 m care pornesc de la adâncimi de 3,80- 3,45 m. Pe unele suprafeţe a fost delimitat şi pământul bătut în jurul stâlpilor, iar unele gropi păstrează amprentele trunchiurilor de copaci. Aceşti stâlpi formau structura de rezistenţă a palisadei.

Înălţimea valului, aşa cum poate fi stabilită în prezent în zona nord-estică a Casetei IV, ţinând seama de amenajarea în faza de pământ a *castellum*-ului, precum şi de reutilizarea ca *agger*, era de aproximativ 2,50 m, iar lăţimea, după cum s-a amintit, în jur de 6,00 m. Săpăturile arheologice au fost extinse până la marginile cetăţuii prin Caseta IV B. La terminarea campaniei din anul 1983 fusese excavată doar până la adâncimea de 1,40 m. În porţiunea cercetată a fost descoperită o locuire dacică pe direcţia palisadei. În cazul în care nu a fost un turn, ceea ce pare puţin probabil, ar rezulta că ea nu mai funcţiona în ultima perioadă a existenţei cetăţuii. Segmentul de val pe care a fost surprins colţul de locuire dacică se află în zona cea mai vulnerabilă a cetăţuii, astfel că reconfirmările, deşi necesare, nu pot anula o constatare puţin previzibilă, dar nu lipsită de analogii.

Dacă sistemul de fortificaţie este cel care defineşte tipul aşezării, locuirea dacică analizată de pe înălţimea Tirighina de la Barboşi cu şanţ şi palisadă se încadrează în grupul *aşezărilor întărite* (fortificate), fiind caracterizată printr-o locuire permanentă a unei părţi din populaţia aşezării care se extinde însă şi în afara spaţiului fortificat. Este tipul de aşezare reîntâlnit pe firul Siretului şi în cele mai multe *davae* din zona montană, şi mai rar în Câmpia Munteniei[25].

Pe profilul malului nordic al Casetei IV, aşa cum s-a amintit, pe o porţiune din extremitatea nord-vestică pot fi observate 5 din cele 6 niveluri de locuire şi palisada.

Lipsa din zonă a pietrei[26] de construcţie, necesară pentru înălţarea zidurilor, a redus sistemul de fortificare a cetăţuii la şanţul de pe latura nordică şi la palisadă. Prin aceasta cetăţuia de la Barboşi are unele elemente comune cu alte cetăţi de pe firul Siretului sau din Câmpia Română[27]. În acelaşi timp, cetăţi cu şanţ, valuri şi palisade pot fi regăsite la Bâtca Doamnei şi la unele cetăţi dacice transilvane, dar ca unul dintre elementele de fortificaţie care preced zidurile[28]. Este posibil ca în viitor să fie descoperite elemente de fortificaţii dacice şi în preajma Siretului şi Dunării, ca o primă linie de apărare înainte de retragerea în spaţiul relativ restrâns care-l oferea cetăţuia cu funcţie de acropolă de pe înălţimea Tirighina.

b. Locuinţe. După descoperirea *nivelurilor* de locuire dacică, obiectiv realizat de cercetările colectivului condus de profesorul Nicolae Gostar, prin săpăturile care au urmat, s-a

---

[25] Cf. H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 128 şi 150; Mioara Turcu, *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, Bucureşti, 1979, p. 81; I. Glodariu, *Sistemul defensiv al statului dac şi întinderea provinciei Dacia*, în ActaMN, XIX, 1982, p. 23-24.

[26] Pietre de râu, diverse pietre de ascuţit şi mai ales concreţiuni calcaroase au fost găsite din abundenţă pe înălţimea Tirighina.

[27] R. Vulpe, *Şantierul arheologic Poiana, jud. Tecuci*, în SCIV, I (1950) p. 47-52; idem, în SCIV, II, 1, 1951, p. 177-216, idem, în SCIV, III, 1, 2, 1952, p. 191-230; M. Turcu, *op. cit.*, p. 75 şi urm.; V. Căpitanu,V. Ursachi, *O nouă cetăţuie dacică pe valea Siretului*, în Carpica, II, 1969, p. 93-130; iidem, *Descoperiri geto-dacice în judeţul Bacău*, în Crisia, II, 1972, p. 97-114.

[28] H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 128 şi urm. De asemeni, cetatea de la Buridava are pe marginea de nord un val peste care s-a construit o palisadă. D. Berciu, *Buridava dacică*, Bucureşti, 1981, p. 58.

încercat delimitarea complexelor romane, în ideea de a reconstitui, în timp, planul *castellum*-ului de pe Tirighina şi apoi cel al cetăţuii dacice peste care a fost construit.

Abandonarea pentru un timp îndelungat, mai mult de un deceniu, a cercetărilor din *castellum* pentru efectuarea săpăturilor în *castru*, în *aşezarea civilă* romană, în *necropolă*, precum şi unele intervenţii de salvare în perimetrul Barboşilor au amânat rezolvarea cel puţin parţială a ţelurilor propuse. Utilitatea săpăturilor în obiectivele sus-amintite, inclusiv pentru mai buna înţelegere a stratigrafiei de pe promontoriu, este indiscutabilă. Cercetările din preajma înălţimii cu cele două importante obiective au oferit noi date despre locuirea romană şi continuitatea locuirii dacice şi un interesant material ştiinţific. Spre deosebire de promontoriul atât de răscolit de căutătorii de comori, de cei care-l transformaseră într-o comodă carieră, de tranşeele militare, de arheologii amatori, în zona înconjurătoare sunt şi suprafeţe foarte puţin deranjate.

Săpăturile de pe promontoriu rezolvă într-un ritm lent unele obiective ale cercetării cetăţuii dacice pentru că în fiecare campanie apar segmente de ziduri, pavaje din nivelurile romane care nu pot fi sacrificate pentru posibilele complexe dacice care le-ar suprapune. Adeseori vestigiile romane semnificative, construcţii cu ziduri cu mortar, fragmente arhitectonice sunt segmentate, dispersate pe suprafaţa înălţimii şi nu aparţin aceloraşi niveluri.

Dacă materialele arheologice, diferite ca valoare, sunt abundente în fiecare campanie, dezvelirea integrală a complexelor, mai ales a celor dacice, comportă maxime dificultăţi şi nu se soldează de obicei cu rezultatele dorite. Protecţia nivelurilor superioare este doar aparentă căci nivelările, fundaţiile unor ziduri, gropile romane şi gropile moderne pentru piatră reduc mult suprafeţele explorabile sistematic ale locuinţelor.

În faza în care cunoaşterea stratigrafiei era esenţială, provenienţa materialelor dacice a fost notată pe secţiuni şi adâncimi, gropi, tendinţa şi posibilitatea dezvelirii mai substanţiale a locuinţelor dacice, de însemnare a inventarelor lor este de dată mai recentă. Prin săpăturile pornite prin casete cuprinzând şi locul unor deranjamente moderne ce păreau a nu afecta locuirea dacică s-a încercat eliberarea unor suprafeţe cât mai mari fără a fi până acum posibilă degajarea integrală a unei locuinţe sau aflarea vreunui spaţiu mai întins care să fie total nederanjat.

Tipurile de locuinţă. Încă din profilul secţiunii a V-a începută în anul 1964 s-a putut constata existenţa ambelor tipuri de locuinţă, cunoscute în cele mai multe aşezări din epoca clasică: 1. Bordeie (locuinţe adâncite); 2. Locuinţe de suprafaţă.

1. *Bordeiul* semnalat în cel mai vechi nivel dacic a rămas deocamdată singurul cunoscut, toate celelalte locuinţe aparţinând celui de al doilea tip. Adâncimea era de 0,85 m şi lungimea 3,9 m, materialele recoltate nu erau deosebite de cele provenite din alte complexe.

2. *Locuinţele de suprafaţă* au fost descoperite în S I, II, III, Cas. I, II, III, IV. În Caseta IV, în cursul campaniilor din anii 1980-1982, au fost semnalate şi cercetate parţial L_1N, L_2S, L_3S, L_4N, L_3N, L_6N şi L_7N situate în zonele de nord şi de sud ale casetei atât în primul (L_3S, L_5N), cât şi în cel de al II-lea nivel dacic.

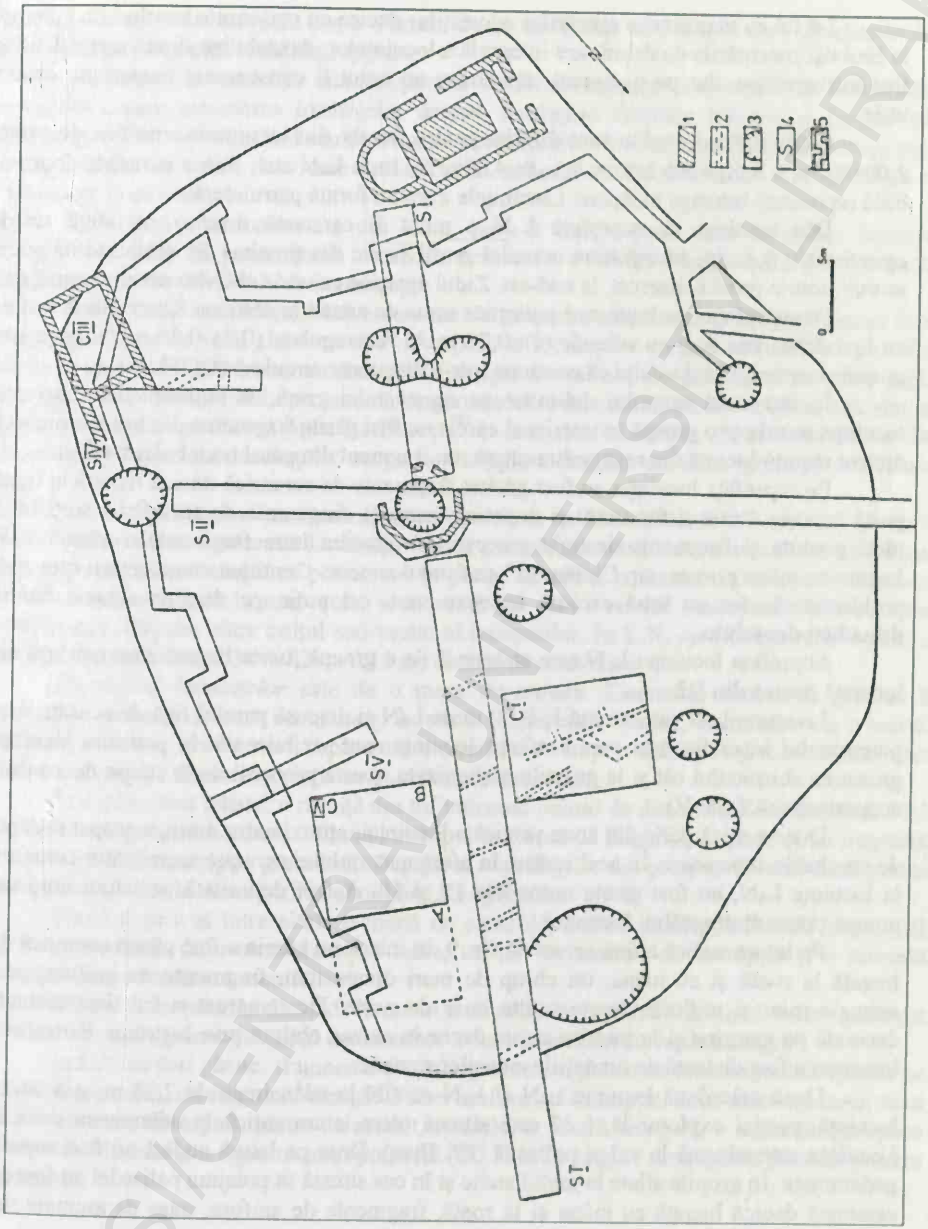

Pl. III. Planul general al săpăturilor efectuate în zona nord-estică a înălțimii Tirighina.
1. ziduri; 2. urme de ziduri; 3. gropi; 4, secțiuni; 5. șanțuri militare săpate în anii 1916- 1918.
(Completare la N. Gostar, Materiale, VIII, 1962, p. 509, fig. 4).

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

La fel ca majoritatea aşezărilor şi cetăţilor dacice cu mai multe niveluri de locuire[29], şi la Barboşi încercările de delimitare integrală a locuinţelor, de stabilire sigură a grupării lor, au fost infructuoase, dar pe parcursul săpăturilor au putut fi consemnate numeroase observaţii utile.

Suprafeţele dezvelite sunt diferite pentru fiecare din locuinţele amintite, de exemplu: 2,00×0,8 m - L_2S; 1,8 ×2,00 m - L_3S; 4,00×3,80 m la L_4N etc., fără a cunoaşte deocamdată dacă reprezintă întreaga încăpere. Locuinţele aveau o formă patrulateră.

Din locuinţa de suprafaţă L_4N a putut fi cercetată doar o suprafaţă restrânsă, aproximativ 4,4 mp, situată între actualul profil vestic din preajma S1 şi un zid de piatră cu mortar, foarte prost conservat, la sud-est. Zidul aparţine celui de al II-lea nivel roman (V=R2).

Pe suprafaţa locuinţei sunt puternice urme de arsură şi cărbune. Către latura sud-estică au fost delimitate 6 gropi rotunde (D=0,20 m) şi rectangulare (0,25-0,35 m). Este posibil ca grupul acestor gropi de stâlpi să continue într-o dispunere circulară (Cf. Pl. V).

În interiorul spaţiului delimitat de aceste mici gropi, la extremitatea sud-vestică a locuinţei se afla şi o groapă în interiorul căreia au fost găsite fragmente din trei amfore, o parte dintr-o râşniţă lucrată din rocă sedimentară, un fragment din gâtul unui balsamarium.

Pe suprafaţa locuinţei au fost găsite: fragmente de ceramică dacică lucrată la roată din pastă cenuşie (cană şi fructieră) şi roşietică (ceaşcă), fragmente de amforă cu torţi bifide şi plate precum şi fragmente de ţigle greceşti. Menţionăm între fragmentele ceramicii dacice lucrate cu mâna şi vase „tip Ciolăneşti" cu fundul concav. Continuarea cercetării spre sud este problematică, dar nu total exclusă iar spre vest, cel puţin pe direcţia actuală, nu ridică dificultăţi deosebite.

Suprafaţa locuinţei L_6N este străpunsă de o groapă foarte bogată care coboară dintr-o locuinţă dacică din D2.

Locuinţa L_5N este situată la 0,80 m de L_6N şi dispusă paralel faţă de aceasta. Urmele puternicului incendiu prin care a sfârşit locuinţa sunt vizibile atât la podeaua locuinţei, la grosimea chirpicului cât şi la grinzile carbonizate, foarte probabil de la stâlpii de susţinere ai acoperişului (Cf. Pl. V).

Doar o mică parte din zona vestică a locuinţei, aproximativ 4 mp, a scăpat nederanjată de nivelurile superioare. În acel spaţiu, în afara materialului ceramic asemănător celui amintit la locuinţa L_6N, au fost găsite monedele 17 şi 18. A fost delimitată pe latura nord-vestică groapa unuia dintre stâlpii locuinţei.

Pe latura sudică a fost cercetată Gr. 9, în interiorul căreia a fost găsită ceramică dacică lucrată la roată şi cu mâna, un chiup de mari dimensiuni, fragmente de amfore, oase de animale mici şi mijlocii, foarte multe oase de peşte. De remarcat o fructieră restaurabilă decorată pe margine şi în interior cu un decor în zigzag obţinut prin lustruire. Partea estică a locuinţei a fost distrusă de fundaţiile zidurilor romane.

Dacă cele două locuinţe L_5N şi L_6N se află la adâncimea de 2,35 m, cea de-a treia locuinţă, parţial explorabilă, L_7N este situată către latura estică la adâncimea de 3,25 m. Locuinţa este adosată la val şi palisadă (Cf. Plan). Doar pe latura sudică au fost suprafeţele nederanjate. În gropile aflate la malul sudic şi în cea situată în preajma palisadei au fost găsite: ceramică dacică lucrată cu mâna şi la roată, fragmente de amfore, oase de animale mici şi

[29] Brad - V. Ursachi, *Cetatea dacică de la Brad*, în *Thraco-Dacica*, VIII, 1987, 1-2, p. 100-126; Poiana - R. Vulpe, *Şantierul arheologic Poiana, jud. Tecuci*, în SCIV, I, 1950, p. 47-52; II, 1951, 1, p. 177-216; III, 1952, 1-2, p. 191-230; Răcătău – V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în aşezarea geto-dacică de la Răcătău(jud. Bacău)*, în Carpica, VIII, 1976, p. 42-120.

mijlocii, foarte multe oase de peşte. Piesele de bronz şi fier sunt într-o stare de conservare foarte proastă din cauza umidităţii sporite.

Dimensiunilor maxime sus-menţionate nu le corespunde şi o suprafaţă echivalentă accesibilă pentru cercetarea locuinţelor dacice, fundaţiile zidurilor romane şi gropile din nivelurile superioare reducând sau distrugând acest spaţiu. Oricum, se constată existenţa unor locuinţe destul de mari, de vreme ce L_4N abia urmează să fie delimitată atât pe latura ei vestică, cât şi cea sudică.

Locuinţele erau construite din lemn, pari şi nuiele peste care se aplica lutuiala. Chirpicul, rezultat al puternicului incendiu prin care a sfârşit aşezarea dacică, păstrează amprentele acestor materiale de construcţie.

Cât priveşte acoperişul, fără a dispune de gruparea stâlpilor de susţinere, putem doar presupune că era de tipul „în două ape". Acoperirea locuinţelor cu paie sau stuf era probabil cea mai obişnuită. La Barboşi au fost găsite şi ţigle de culoare roz-gălbui, cu nervură, „ţigle greceşti", (Pl. XXX/2) fiind deocamdată singura aşezare dacică din Moldova în care existau şi câteva locuinţe acoperite cu ţigle. La Popeşti[30] şi mai ales în cetăţile şi aşezările dacice din Transilvania[31] numărul locuinţelor acoperite cu ţigle asemănătoare celor greceşti este foarte mare.

Vetrele de formă eliptică sau aproape circulară, cu diametrele de 0,7-1,00 m, se ridică cu 0,15-0,25 m peste podeaua locuinţei, crusta groasă, asemănătoare unei calote, având cel puţin la baza circumferinţei un postament de pietre de râu şi concreţiuni calcaroase, adeseori de forme bizare, găsite în mai multe secţiuni. Două dintre vetrele descoperite în locuinţele amintite erau dispuse către colţul sud-vestic al încăperilor. În L_4N, spre colţul nord-vestic, a fost găsit un cuptoraş (0,54 x 0,28 x 0,15 m) distrus de o nivelare.

Inventarul locuinţelor este de o mare diversitate. Elementul comun şi general îl reprezintă ceramica lucrată cu mâna şi la roată (căţui, oale borcan, ceşti, căni cu o toartă, străchini, fructiere, strecurători, capace etc.), ceramica de import elenistică şi romană, mai ales amforele. Aproape fiecare locuinţă are şi materiale deosebite.

În *L_1N* au fost găsite: o râşniţă din tuf vulcanic *(meta)* de dimensiuni reduse, doar 27,5 cm, un vas cu grâu carbonizat, o fibulă cu corpul în formă de linguriţă, cuţitaşe şi un fragment de marmură cu o inscripţie grecească. Degajarea suprafeţelor din preajma locului descoperirii inscripţiei nu a dus la descoperirea altor părţi ale epigrafei.

Din *L_2S* provin între altele o toartă de caserolă, a cărei inscripţie P.CIPPI POLYBI indică proveniența dintr-un atelier sud italic, un gât de amforă cu inscripţie şi o monedă tomitană din perioada autonomiei.

Dintre descoperirile din *L_3S* se cuvin a fi amintite: o fibulă de tipul celor „puternic profilate" şi un fragment din gâtul unei amfore având însemnări cu vopsea neagră.

În *L_4N* au fost găsite: fragmente de ţigle greceşti, o gresie de formă specială (piatră de ascuţit şi greutate), un fragment din gâtul unei amfore cu inscripţie, două mici creuzete, unul din ele cu urme de argint, pietre de ascuţit, rondele, o fibulă, mărgele, o monedă din epoca autonomiei Histriei şi o figurină antropomorfă (Pl. XIII/1), singura descoperită până în prezent la Barboşi.

---

[30] R. Vulpe, *Aşezări getice din Muntenia*, Bucureşti, 1966, p. 31.

[31] C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roşie*, Bucureşti, 1954, p. 67-69.

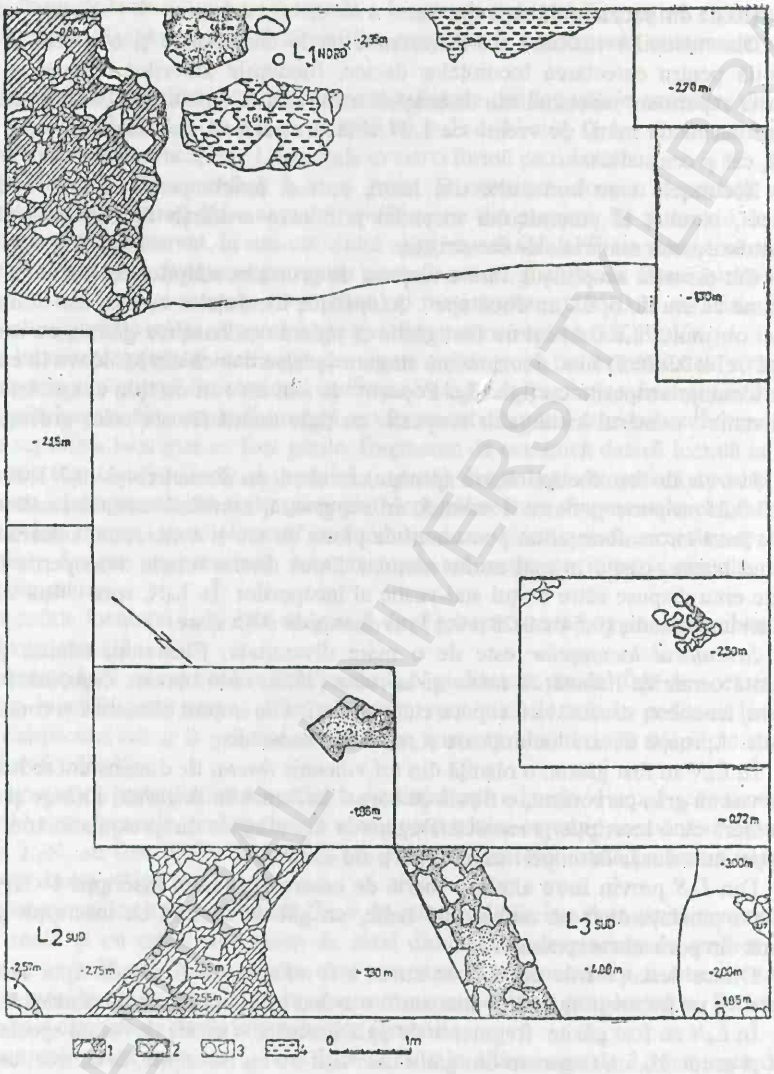

Pl. IV. Planul Casetei IV-1981
1. zid cu pământ; 2. zid cu mortar; 3. pietre; 4. argilă.

Între materialele dacice descoperite în complexele amintite lipsesc deocamdată piesele metalice mari, uneltele şi armele. De altfel, cu excepţia unor cuţite, mici sfredele, cuie, scoabe, bucăţi de metal cu destinaţie nedeterminată, asemenea obiecte nu au fost semnalate şi în alte suprafeţe care au atins şi nivelul dacic. Este foarte posibil ca zona marilor ateliere metalurgice

să fie situată în afara acropolei, creuzetele găsite fiind folosite pentru confecţionarea obiectelor de podoabă.

c. Gropi. La fel ca în majoritatea aşezărilor dacice din zonele de podiş şi câmpie, şi în cetăţuia dacică de pe înălţimea Tirighina gropile sunt relativ numeroase (Cf. Profil mal nord, 1982). Datorită adâncimii de la care pornesc (–1,80, 2,40, 3,10 m) şi la care se termină unele dintre ele (3,00, 3,50, 4,20, 5,00 m) şi a spaţiului restrâns, în foarte puţine cazuri a fost posibilă explorarea lor integrală fără a periclita integritatea complexelor din nivelurile superioare.

Gropile au fost semnalate atât în interiorul, cât şi în preajma locuinţelor. Ele au o formă aproape *cilindrică*, cu extremitatea inferioară alveolată, în formă de pară sau de *pâlnie* întoarsă şi forme compozite. *Dimensiunile* gropilor oscilează în general între 0,60-2,20 m lăţime şi 0,55 -1,80 m adâncime.

Conţinutul acestor complexe închise este de mare varietate. Exemplificăm prin gropi din diferite suprafeţe ale cetăţuii cercetate în diverse campanii. În groapa A/59 din Cas. I/1959 au fost găsite: o amforă cu toartă bitubulară lucrată din pastă albicioasă căreia îi lipsesc doar extremităţile gâtului şi toartelor, 2/3 dintr-o amforă de dimensiuni mijlocii (0,60 m) lucrată din pastă roşietică, fragmente de ceramică dacică lucrată cu mâna şi la roată, cenuşă şi oase. În aceeaşi groapă a fost găsită o monedă *(subaeratus)* din timpul lui Vespasianus.

În groapa A/1961, situată în direcţia M 16-18, au fost găsite: un creuzet întreg, fragmente ceramice din vase lucrate cu mâna şi la roată, cărbune, chirpic cu urme de pleavă în compoziţie, fragmente de amfore elenistice.

În groapa C/63 din S I/1963 din preajma sanctuarului (Cf. Pl.VII) provin: ceaşca cu torţile în formă de capitel, tip Boscoreale (Cf. descoperiri de materiale de import), o monedă romană republicană, cuie cu capul lat şi fragmente ceramice dacice şi de amfore, o amforă aproape întreagă, chirpic ars şi nears, fragmente de vatră, oase de animale, melci, zgură, cărbune.

Groapa D/64 din S V/1964 care apare sub nivelul *aggerului* către peretele de sud al secţiunii începe la –2,20 m.Conţine un strat gros de cenuşă, un vas dacic lucrat la roată aproape întreg, multe fragmente ceramice dacice lucrate cu mâna şi la roată, bucăţi de fier, amfore elenistice şi romane, oase de animale.

În peretele nordic al secţiunii I 1964 la adâncimea de 1,80 m, începe o groapă D/64 cu diametrul de 1,00 m care a fost cercetată până la adâncimea de 3,50 m. Au fost găsite vase dacice şi fragmente de amfore elenistice şi romane.

Una din gropile cercetate în penultima campanie C/82 din Cas IV/1982 porneşte din cel mai nou nivel dacic (III=D3), are o formă de sac, iniţial aproape cilindrică, cu extremitatea inferioară alveolată deviată spre vest, a avut foarte multă ceramică dacică lucrată la roată, două căţui, una dintre ele aproape întreagă, fragmente dintr-un vas mare de provizii, bucăţi de chirpic posibil şi de vatră, fragmente din 3 amfore, oase de animale mijlocii şi de peşte.

Sunt şi gropi mici şi mijlocii cu un conţinut modest (Ex. 8/82).

Dintre cele şapte gropi din nivelurile dacice cercetate în campania anului 1983, unele amintite la descoperirea locuinţelor, menţionăm *gropile A, B şi G/1983.* Gropile descrise sunt din locuinţe şi aparţin fiecare unui alt nivel dacic.

Gr. A/1983 porneşte din cel mai recent nivel dacic, dintr-o locuinţă L_1N distrusă de primul nivel de locuire romană, şi coboară sub nivelul locuinţei L_4N (vezi Profilul malului vestic). Groapa are o formă asemănătoare unui butoi ($În_{max}$: 1,30 m; D: 0,60 m; D_{max}: 1,00 m). În Gr. A/1983 au fost găsite: o amforă întreagă, lucrată din pastă alb-gălbuie, cu gâtul larg, torţi bifide, corpul fusiform, fundul în formă de ghindă (În: 0,80 m; $D_{umăr}$: 0,20; D_{max} gât: 0,10

m) asemănătoare cu alt exemplar deja publicat; fragmente din alte patru amfore lucrate din pastă roşietică, două cu torţi plate cu adâncitură mediană şi două cu torţi cilindrice. Ceramica dacică lucrată cu mâna este reprezentată prin două oale borcan întregi, o căţuie; fragmente din oale ornate cu brâu alveolar şi cu decor incizat în formă de brăduţ. Ceramica lucrată la roată este ilustrată printr-un castron, două strecurători, o oală fragmentară. Din Gr. A/1983 mai provin bucăţi de vatră, trei greutăţi de formă piramidală, trei pietre de ascuţit, o piatră de lustruit vase, o greutate de formă eliptică cu două găuri laterale, confecţionată dintr-un vas mare de provizii. Este groapa care a furnizat cele mai multe vase întregi şi întregibile.

Din *Gr. B/1983* situată la extremitatea sudică a locuinţei L_4N (vezi Profilul malului vestic) (0,70×0,40×0,50 m) au fost recoltate fragmente din trei amfore din pastă roşietică cu gâtul larg şi marginea profilată, jumătate de râşniţă din rocă sedimentară, un fragment de ceramică cenuşie, un gât de balsamarium şi unul de sticlă de culoare violet.

Prin *groapa G/1983* din cel mai timpuriu nivel dacic nivelul depunerilor de pe înălţimea Tirighina a atins 5,00 m. *Gr. G* are o formă asemănătoare unei pâlnii întoarse cu dimensiunile 1,10×1,90×2,20 m. Conţinutul: o amforă fragmentară de mari dimensiuni din pastă albicioasă, cu gâtul larg şi torţi bifide care s-a dovedit a fi întregibilă; fragmente de ţigle greceşti, fragmente de oale borcan cu crestături pe marginea retezată şi butoni cilindrici; o căţuie fragmentară; fragmente dintr-o fructieră lucrată din pastă roşietică acoperită cu angobă albă peste care sunt pictate cu vopsea roşie două brâuri în zigzag (marginea cupei şi o parte din suport), o fusaiolă plată, lenticulară; un văscior cilindric; două greutăţi tronconice; fragmente de creuzete vitrifiate, cu urme de argint, o pastilă de argint; bucăţi de tablă de fier în stare proastă de conservare; un mic pumnal; segmente de garnituri pentru scut (?) de bronz cu profilul în formă de *U*; pietre, oase de animale mici şi mijlocii şi foarte multe oase de peşte. La 5,00 m a fost găsită o posibilă monedă în stare foarte proastă de conservare dintr-un aliaj de argint şi aramă[32].

Destinaţia. Luînd în considerare doar conţinutul gropilor, stabilirea destinaţiei lor este dificilă. Gropile de mari dimensiuni, atât cele în formă de pâlnie întoarsă, cât şi cele cilindrice sunt săpate îngrijit, au urmele făţuielii şi mai ales a unor arderi intenţionate prin care se forma o crustă protectoare împotriva umezelii solului şi parţial a rozătoarelor. Informaţii ale istoricilor antici [33] privind obiceiul păstrării grânelor în gropi la traci şi la vechii germani pot constitui temeiul unei interpretări similare şi pentru o categorie de gropi descoperite în aşezările dacice. Destinaţia iniţială de gropi pentru *provizii*, pentru care s-au putut invoca texte antice, este confirmată de săpăturile arheologice[34]. Cereale carbonizate au fost găsite şi în cuprinsul unor gropi din cetăţuia de la Barboşi. Gropile erau de asemeni mai puţin expuse incendiilor care, dată fiind densitatea locuinţelor şi materialele din care erau construite, erau probabil frecvente.

[32] Până la redactarea lucrării s-a stabilit cu certitudine doar că nu este monedă dacică.

[33] Tacitus, *De origine et situ Germanorum*, XVI, 3; Plinius, *Naturalis historia*, VIII, 30, 306.

[34] Observaţii interesante privind amenajarea acestor gropi sunt expuse de I. Glodariu, în M. Macrea, I. Glodariu, *Aşezarea dacică de la Arpaşu de Sus*, Bucureşti, 1976, p. 36-37.

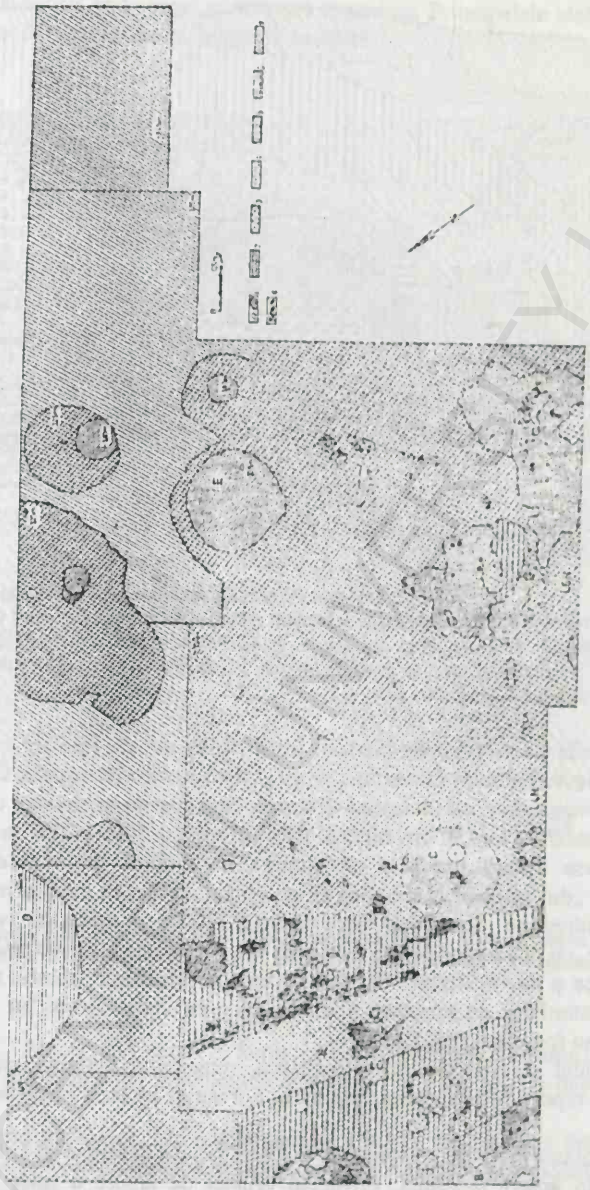

Pl. V. Părţi de complexe geto-dacice cercetate în zona nord-vestică a Casetei IV.
1.pietre; 2. podeaua locuinţei; 3.argilă; 4. ceramică; 5. gropi; 6. fund groapă; 7. palisadă; 8. lemn carbonizat.

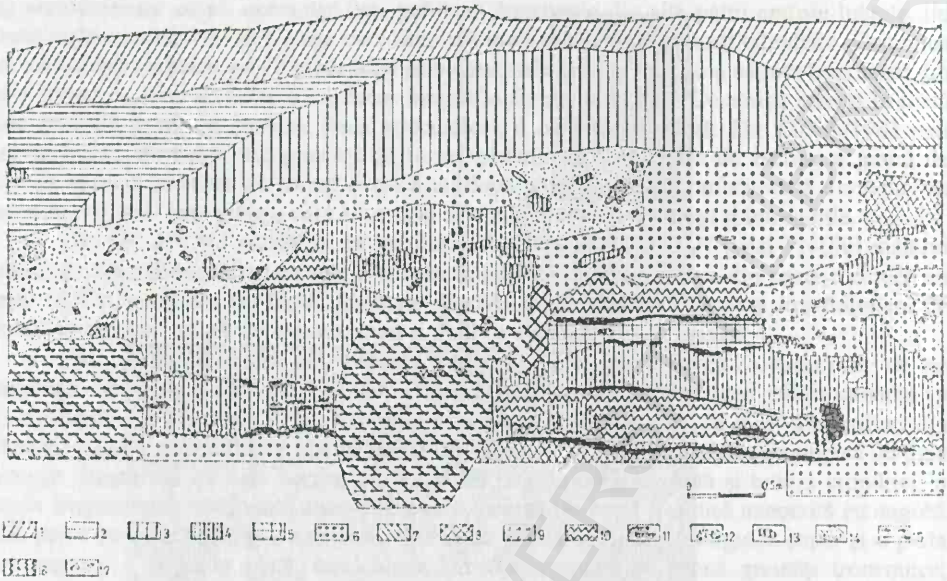

Pl. VI. Segment din profilul malului vestic al Casetei IV.

1. sol vegetal; 2. pământ deranjat; 3. pământ galben amestecat cu pietricele de mortar; 4. pământ galben cenuşiu pigmentat; 5. pământ galben cenuşiu; 6. pământ cenuşiu fără urme arheologice; 7. pământ negru; 8. pământ galben; 9. pământ cenuşiu cu urme de mortar; 10. chirpic; 11. oase; 12. cărbune; 13. pietre; 14. mortar; 15. gropi; 16. cenuşă; 17. ceramică.

Degradarea gropilor de provizii după câţiva ani de folosire conducea la schimbarea destinaţiei, devenind ceea ce numim *gropi pentru resturi menajere*. Conţinutul gropilor este de o mare diversitate şi nu totdeauna obiectele descoperite în ele sunt degradate, inutile, adică justifică aruncarea lor. În inventarul unor gropi au fost găsite monede, creuzete, piese metalice, vase întregi locale şi de import, care, dacă nu admitem c-au fost aruncate întâmplător, „din greşeală", urmează să acceptăm că ele au avut şi rosturi care nu le putem explica în întregime. Sunt gropi care reunesc funcţia *gropilor de vatră*, prin cantitatea de cenuşă, oase, cu cea a gropilor în care erau aruncate rămăşiţele vetrelor cum au fost găsite în aşezări dacice şi daco-carpice[35]. Un cult al focului „sfinţenia" acestui mic Soare, fiind izvorul probabilei interdicţii de aruncare a rămăşiţelor de vetre. Gropi cu destinaţie strict şi clar cultuală nu au fost găsite până acum.

Istoricul şi arheologul I. H. Crişan, remarcând extrema raritate a cuptoarelor de ceramică în raport cu abundenţa ceramicii, a avansat ipoteza că unele gropi au putut suplini cuptoarele[36].

Cantitatea mare de ceramică de culoare închisă descoperită la Barboşi şi raritatea celei obţinute prin ardere oxidantă, grosimea crustei de arsură a unor gropi ne determină să

[35] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, p. 25-27; S. Sanie, Şeiva Sanie, *Cercetările arheologice de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iaşi)*, în CercetIst., IV, 1973, p. 69.

[36] I. H. Crişan, *Ziridava*, Arad, 1976, p. 82-83; cf. şi S. Sanie, Şeiva Sanie, *op. cit.*, p. 90: „...nu a fost găsit încă nici un cuptor de ars oale, ci doar o groapă în care au fost arse oale lucrate cu mâna".

sprijinim ipoteza existenţei unor *gropi pentru ars ceramica.* Principalele ateliere de olărie de la Barboşi vor fi fost desigur în luncă, la sud de cetăţuie.

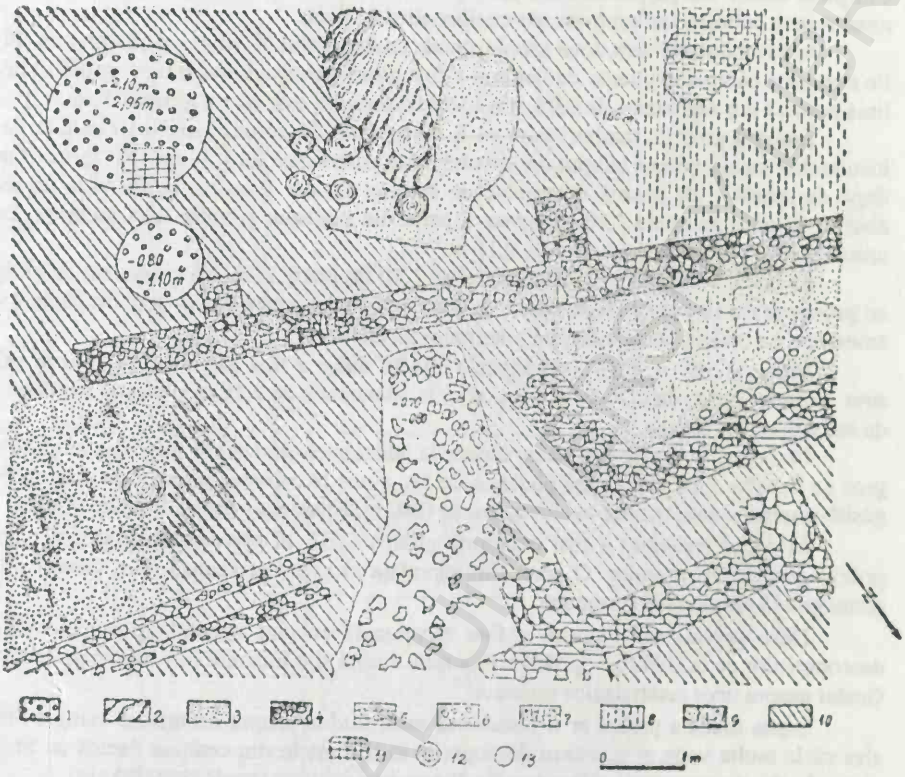

Pl. VII. Planul Casetei a I-a. 1. groapă dacică; 2. vatră; 3. podea sanctuar; 4. zid sec; 5. zid cu mortar; 6. pietre; 7. ţigle mici; 8. pavaj de cărămizi; 9. podea locuinţă dacică; 10. argilă; 11. groapă romană; 12. amprente tamburi lemn; 13. groapă de par.

d. *Sanctuarul.* (Autori: N. Gostar, S. Sanie, I. T. Dragomir, Şeiva Sanie). Între cele mai importante rezultate din campania arheologică a anului 1963 s-a înscris descoperirea unui sanctuar.

Pe latura de sud a Casetei I, la adâncimea de 1,80 m, un complex din nivelul dacic prezenta câteva elemente neîntâlnite până la acea dată. Pe suprafaţa unei podele de lut ars de culoare roşietică au fost observate şase pete galbene circulare. Prezenţa lor era o dovadă că pe locurile respective s-au aflat 6 tamburi de lemn (baze de coloane). După incendierea complexului în care se aflau, în gropile săpate pentru fixarea tamburilor a intrat pământul galben al nivelului.

Cele 6 amprente de stâlpi formează două mici aliniamente orientate pe direcţia nord-vest-sud-est. Cele de pe latura sudică au dimensiunile: de 0,50, 0,40 şi 0,35 m, cu o distanţă

între ele de 0,30 m, respectiv 0,15 m iar cele de pe latura nordică, ceva mai mici, între 0,30-0,26 m şi situate la distanţa de 0,60 m şi, respectiv, 0,20 m una de alta. Tamburii se află într-o oarecare aliniere. Pe făţuiala din apropierea tamburilor au fost găsiţi cărbuni de lemn. Chirpicul masiv din partea de nord provenea de la nivelarea romană. Tot din cel mai vechi nivel roman coborau trei gropi de par cu diametrul de 8 cm.

În nivelul dacic sunt două gropi rotunde cu diametrul de 12 cm şi alta pătrată (Pl.VIII). Pe suprafaţa câtorva amprente de tamburi a fost găsită cenuşă. Groapa tamburului ultim de pe linia nordică are adâncimea de 0,05 m şi locul tamburului este clar imprimat în lut.

Întregul grup de tamburi pare să fi fost ridicat cu aproximativ 0,10 m faţă de restul locuinţelor. În apropierea zidului din nivelul de la adâncimea de 1,80 m (D2) apare chirpic cu urme de nuiele şi de pleavă, fragmente de amfore din sec. I a.Chr. şi din vase dacice. Sub chirpic, la adâncimea de 2,10 m, apare o parte din podeaua şi vatra unei locuinţe dacice şi urmele a două bârne cu diametrul de 0,16 m.

În colţul nord-vestic, la adâncimea de 1,80 m, poate fi observat un strat de chirpic ars cu grosimea de 10 cm sub care apare un strat de pământ negru ars şi unul de pământ galben amestecat cu cenuşă, toate indicând puternicul incendiu.

Între zidurile A şi B (vezi Planul) nivelul dacic a fost surprins la –1,70 m printr-un strat de chirpic gros de 0,30-0,40 cm şi apoi la adâncimea de 2,10 m podeaua locuinţei dacice de culoare roşie-cenuşie.

Pe latura de est nivelul dacic începe la adâncimea de 1,60 m printr-un strat de chirpic gros de 0,30 m, care suprapune podeaua de lut, ajuns la culoare roşie. În această zonă a fost găsită amprenta unui tambur cu diametrul de 0,40 m, adâncimea gropii fiind de 0,10 m.

În colţul sud-estic a fost explorată groapa C/63, al cărei conţinut a fost amintit cu prilejul prezentării gropilor. O parte din suprafaţa ei este intersectată de o groapă de formă rectangulară din nivelurile romane.

Descoperirea sanctuarului a fost menţionată succint într-un raport colectiv asupra descoperirilor de la Barboşi[37] şi fără o descriere amplă şi o ilustrare în lucrarea profesorului N. Gostar asupra unor cetăţi dacice moldave[38].

Lipsa totală a pietrei ar fi putut crea incertitudini asupra destinaţiei complexului, mai ales că la multe vetre şi cuptoare descoperite în locuinţele din cetăţuia dacică au fost găsite pietre de râu şi concreţiuni calcaroase de dimensiuni mijlocii (unele peste 30 cm).

[37] N. Gostar, I.T. Dragomir, S. Sanie, Şeiva Sanie, *Castellum şi castrul roman de la Barboşi*, în Sesiunea de comunicări ştiinţifice a muzeelor de istorie, decembrie, 1964, I, Bucureşti, 1971, p. 418, foto p. 424, fig. 2.
[38] N. Gostar, *Cetăţi dacice din Moldova*, Bucureşti, 1969, p. 33.

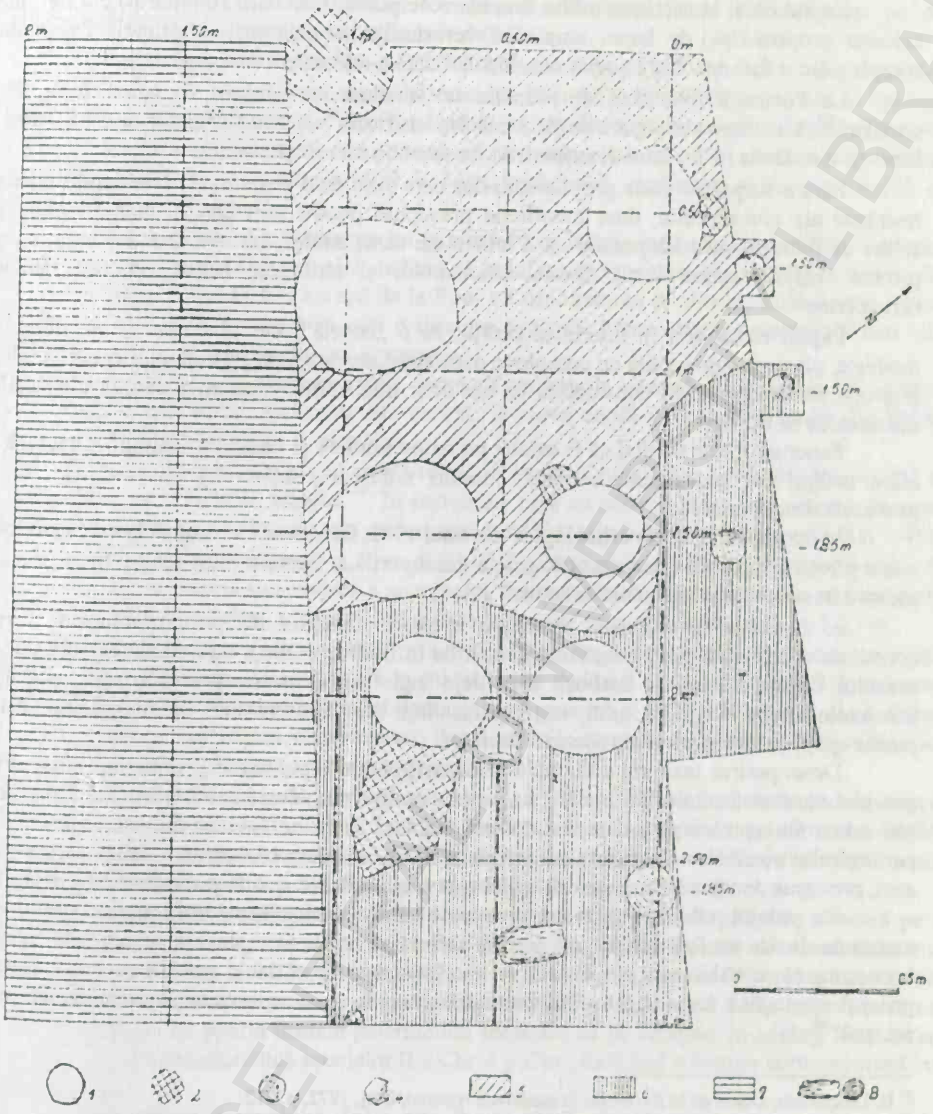

Pl. VIII. Sanctuarul din Caseta I-a.
1. amprente tamburi lemn; 2. cărbune de lemn; 3. gropi de pari din nivel roman; 4. piatră de stâncă; 5. pomosteală; 6. lut bătut şi ars; 7. sol cu depuneri arheologice; 8. bârnă şi urme de bârnă.

BCUJAUICENTRAL LIBRARY

Faptul că şi la cele mai multe sanctuare de piatră doar baza (tamburul) era de piatră, iar coloana propriu-zisă, de lemn, amplifică verosimilitatea atribuirii. Destinaţia de sanctuar al complexului a fost de altfel imediat omologată[39] fără a cunoaşte vreo contestare.

La Pecica a fost găsit de asemeni un sanctuar cu tamburi de lemn, însă de formă circulară[40], au urmat descoperirile de la Dolinean-Hotin[41] şi Brad[42], astfel că sanctuarul de la Barboşi n-a rămas izolat între descoperirile de acest tip cunoscute în lumea dacică.

Fără a surprinde toate gropile stâlpilor care susţineau acoperişul, date fiind dimensiunile restrânse ale complexului, doar interdicţia presupusă pentru sanctuarele unor divinităţi uranosolare ar fi împiedicat acoperirea sa. Problemele sanctuarelor, cu sau fără acoperiş, ca şi cele privind relaţiile dintre locul, forma sanctuarelor şi atributele zeilor veneraţi rămân încă nerezolvate[43].

Faptul că se afla în interiorul cetăţii, ca o „capelă", un fel de *sacellum*, dimensiunile modeste, plasarea într-o zonă cu complexe nediferenţiate de restul suprafeţelor cetăţii, cu locuinţe şi gropi, ne determină să considerăm că era doar unul dintre lăcaşurile de cult ale dacilor din aşezarea de la Barboşi.

Sanctuarul este posibil să fi existat pe latura nordică şi vestică a înălţimii Tirighina sau în afara cetăţii, dar mormintele romane, terasări ulterioare, numeroase şi profunde, fac puţin probabilă descoperirea lui.

În cursul cercetărilor arheologice din anul 1982, în Caseta IV, situată la est într-o locuinţă, a fost găsită o figurină antropomorfă, prima descoperită la Barboşi şi în acelaşi timp prima într-o aşezare în care este cunoscut un sanctuar[44].

e. *Locuirea geto-dacică în afara cetăţuii.* Cetăţuia de pe promontoriul Tirighinei constituia o acropolă pentru aşezarea dacică de la Barboşi. Odată cu extinderea spre sud-vest a oraşului Galaţi, Cătuşa şi Barboşii sunt deja înglobate în municipiul dunărean, calea ferată, locuinţele, atelierele C.F.R.-ului, staţii şi instalaţii ale Combinatului Siderurgic lasă destul de puţine spaţii pentru explorarea aşezării dacice.

Descoperirea tezaurului cu cei 517 denari romani republicani şi imperiali într-o zonă din preajma vărsării Siretului în Dunăre nu putea constitui un jalon sigur pentru stabilirea limitelor sud-estice ale aşezării geto-dacice dat fiind numărul mare de tezaure monetare găsite în afara perimetrului aşezărilor. Profesorul Gheorghe Ştefan considera că aşezarea getică care a precedat acel, presupus deocamdată, emporion greco-get s-ar fi aflat la sud de promontoriul Tirighinei[45].

Cu prilejul publicării primelor dovezi de locuire dacică în mediul roman s-a menţionat că materiale dacice au fost găsite, în cantităţi diferite, în toate complexele cercetate. Pentru unele zone urma să se stabilească cu precizie ce aparţinea unui nivel dacic anterior şi fusese antrenat cu prilejul amenajării construcţiilor din nivelurile romane şi ce reprezintă „locuire dacică în epocă romană"[46].

---

[39] H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 212.

[40] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 98 şi urm.

[41] G. I. Smirnova, *Sanctuarul de lîngă satul Dolinean din regiunea Nistrului mijlociu*, în SCIVA, 27, 3, 1976, p. 309-312.

[42] V. Ursachi, *Sanctuarul din cetatea dacică de la Brad, com. Negri, jud. Bacău*, în MemAntiq., XII-XIV, 1986, p. 102-104.

[43] I. H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 1975, p. 387 şi urm.

[44] În prezent au mai fost descoperite figurine la Brad, unde sunt cunoscute şi două sanctuare.

[45] Gh. Ştefan, *Nouvelles découvertes dans le „Castellum" romain de Barboşi (près de Galaţi)*, în Dacia, V-VI, 1938, p. 341.

[46] S. Sanie, *Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei*, I, Iaşi, 1981, p. 91 şi urm.

Între suprafeţele explorate un loc deosebit îl ocupă acele săpături care au depăşit adâncimile la care în mod obişnuit apare nivelul dacic.

1. *Secţiunea I-a Zid–1970* de 8,00×3,00 m, a fost săpată către piciorul pantei sudice a promontoriului, în curtea locuitorului Alexandru Trandafir. Cercetările au dus la descoperirea unui zid lucrat în tehnica „opus incertum" pe o distanţă de 4,00 m, având, înălţimea de 1,95 m şi lăţimea de 0,85 m. Fundaţiile zidului coborau la adâncimea de 3,50 m. Din S I Zid au fost recoltate ţigle (una cu ştampila LEG V MAC), cărămizi, ceramică, amfore, ceramică dacică lucrată cu mâna şi la roată.

Ceramica dacică a apărut pe tot parcursul cercetării, dar la temelia zidului s-a constatat stratul de arsură şi ceramică dacică, indiciu că zidul suprapune unul din nivelurile dacice. Situată între conducta de alimentare cu apă de la Siret a Combinatului şi casa locuitorului Al. Trandafir, secţiunea n-a putut fi lărgită în nici o direcţie pentru a putea obţine o suprafaţă mai mare în vederea cercetării complexului dacic suprapus.

2. La vest de *castellum* a fost cercetată necropola romană de la începutul secolului II p.Chr., anterioară construirii castrului, castrul, locuirea civilă şi necropola târzie din limitele şi mai rar din fostul perimetru al castrului.

Despre locuirea dacică în epoca romană, am mai scris[47], iar ceramica descoperită a fost comparată cu cea dacică „clasică"[48]. În sectoarele care au coborât sub –1,80 m sunt doar cele cu morminte tumulare, dar în cele mai multe zone n-au fost atinse încă nivelurile cele mai vechi.

3. Într-o secţiune de 10×1,50 m, S II–1970, deschisă în grădina locuitoarei Sorica Marcu, pentru a delimita latura sud-vestică a necropolei, au fost găsite alături materiale romane şi dacice lucrate la roată şi cu mâna, inclusiv căţui aflate în nivelul roman la adâncimea de 1,15 m.

Aceeaşi zonă a fost cercetată prin S III-1970 de 10×1,50 m la extremitatea vestică a grădinii Soricăi Marcu şi casa lui I. Fotachi pe latura sudică a castrului (casa lui Fotachi este pe linia zidului vestic al castrului) la piciorul pantei, precum şi prin S II-A şi S II-B. Ceramica dacică apare în majoritatea complexelor, dar nivelurile romane coboară până la adâncimea de 3,00 m cu temeliile care au fost păstrate şi consolidate.

4. În cursul campaniilor arheologice din anii 1979–1980 desfăşurate la sud de *castellum*, în curtea depozitului ISAF, a fost posibilă explorarea unei suprafeţe mai întinse. Săpăturile începute printr-o secţiune de 18,00×2,00 m şi continuate printr-o casetă de 9,00 × 9,00 m au dus la descoperirea unor ziduri şi fundaţii ale unor edificii din aşezarea civilă.

Zidurile apar la adâncimea de 1,45 m de la nivelul actual de călcare, coboară pe mari porţiuni până la 3,35 m, adâncime de la care începe fundaţia din pietre de dimensiuni mici şi mijlocii, de la 0,10 m la 0,25 m. *De la 4,05 m încep nivelurile dacice.* Sub adâncimea zidului şi fundaţiei apare *stratul de culoare neagră cu materiale dacice*, nivelul dacic în porţiunea care a putut fi explorat nu poartă urmele puternicului incendiu ca pe cetăţuie. În acelaşi timp ceramica descoperită este caracteristică secolelor II a.Chr.-I p.Chr., indicând o locuire contemporană cu cea de pe cetăţuie.

Dacă existenţa nivelului dacic este foarte clară, sigură, explorarea sa sistematică sub adâncimea de 4,25 m s-a dovedit a fi imposibilă în situaţia nivelului Siretului, a cărui albie pare să se fi înălţat mult, precum şi din cauza pânzelor de apă.

Fără a contesta posibilitatea descoperirii acelui emporium geto-grec care s-ar afla la picioarele colinei unde se întinde astăzi calea ferată[49], trebuie menţionat că cercetările desfăşurate

[47] *Ibidem.*
[48] *Ibidem*, p. 93-94.
[49] Suprafaţa explorată în acea zonă a fost totuşi foarte restrânsă.

în ultimii ani n-au confirmat încă acea ipoteză[50]. În prezent relativ micul promontoriu cu fortificaţiile sale se constituie într-o acropolă a unei aşezări destul de întinse.

MATERIALE ARHEOLOGICE RECOLTATE

A. *CERAMICA* a) *Ceramica dacică lucrată cu mâna*;

b) *ceramica dacică lucrată la roată*; c) *obiecte şi unelte de lut.*

B. *PIESE DE METAL* a) *Unelte*; b) *arme*; c) *podoabe.*

C. *TEZAURE ŞI MONEDE IZOLATE*

D. *IMPORTURI ELENISTICE ŞI ROMANE*

A. *Ceramica.* Cuantumul ceramicii în ansamblul descoperirilor din orice aşezare sau cetate geto-dacică, multiplele domenii pentru care oferă date importante (aspecte tehnice, gust artistic, nivel de trai, originalitate şi influenţe etc.) explică locul însemnat care-l ocupă în contextul oricăror lucrări asupra lumii geto-dacice, inclusiv în perioada ei „clasică".

Distrugerea cetăţuii dacice de către romani, urmată de nivelarea întregului promontoriu pe care a fost amenajat *castellum*-ul, gropile din nivelurile romane au contribuit la deranjarea multor complexe de locuire şi la fragmentarea materialului ceramic. Spre deosebire de celelalte cetăţi şi aşezări dacice din Moldova, la Barboşi materialul dacic întreg şi întregibil este mai restrâns numeric, dar fragmentele ilustrează convingător existenţa aceleiaşi varietăţi a ceramicii în secolele II a.Chr.-I p.Chr.

Publicarea exhaustivă a materialelor ceramice rămâne un deziderat şi pentru perioada previzibilă, dispunem şi de puţine complexe cu întreaga ceramică restaurată, avem rare situaţii pentru care pot fi întocmite statistici ale frecvenţei formelor de vase. Rămân totuşi destule aspecte esenţiale pentru cunoaşterea cărora există o valoroasă bază documentară de analiză.

Diferenţierea ceramicii geto-dacice după *modul de confecţionare (cu mâna* sau *la roată)* continuă sa fie obişnuită la publicarea acestei categorii de materiale.

Împărţirile posibile în funcţie de destinaţie: *ceramica de uz casnic* (vase pentru pregătitul mâncării, vase pentru servitul mâncării, vase pentru păstratul băuturilor, al proviziilor etc.); *ceramică decorativă*; *funerară, de cult* sunt neuzitate în literatura noastră arheologică.

Dacă separarea ceramicii care contribuie la înfrumuseţarea ambianţei locuinţelor ar fi mai lesnicioasă, se ştie că unele vase de forma unor căni sau amfore, prin larga lor utilizare ca urne funerare, au primit cu precădere această denumire.

Cercetând formele de vase descoperite într-o necropolă, pot fi constatate frecvenţe diferite ale vaselor cu ofrande, stricteţea ritualului, în limitele unor posibilităţi economice sensibil apropiate, nu impunea deci depunerea aceluiaşi număr şi aceloraşi forme de vase şi ofrande. Până în prezent nu se cunosc în mediul dacic forme de vase descoperite numai în morminte, comparabile, de exemplu, ca destinaţie cu *lacrimaria* romane. Vasele de ofrandă din puţul de la Ciolăneştii din Deal (jud. Teleorman) de exemplu, cu toată relativa lor uniformitate, prezintă totuşi tipuri care au fost găsite în locuinţe la Barboşi, Poiana, Brad, Răcătău etc.

Dacă vasele tronconice cu toartă, ceştile opaiţ erau în primul rând „afumători" - căţui, întrebuinţarea era prioritară, nu exclusivă.

[50] Excepţie face, aşa cum s-a amintit, fibula fragmentară care ar putea fi eventual şi de tip Glasinac.

„Fructierele" (vasele cu suport), unele frumos ornamentate cu decor obţinut prin lustruire sau pictate, au avut cu siguranţă şi o destinaţie cultuală. Vasele pentru libaţii ilustrate pe reprezentări din Orient au această formă[51].

Din puzderia de vase miniaturale, de forme foarte diferite, considerate a fi jucării sau recipiente pentru produse farmaceutice, unele vor fi avut şi destinaţie cultuală.

Rhytonul, cu sigură întrebuinţare cultuală, est

e puţin cunoscut prin piese ceramice întregi. Erau probabil preferate *rhyta* din coarne ornamentate, accesibile celor mai puţin înstăriţi, şi cele din metale preţioase.

În această situaţie se poate constata dificultatea renunţării la clasificarea cea mai uzuală, când, şi pentru o categorie la care, aparent, separarea putea fi făcută fără probleme deosebite, recipientele nu au destinaţie unică, ci, cel mult, preferenţială.

Cercetarea ceramicii geto-dacice dispune în momentul de faţă de două lucrări de bază datorate cercetătorilor I. H. Crişan[52] şi E. Moscalu[53] şi de numeroase note, rapoarte de săpături şi studii.

Pentru secolele II a.Chr.-I p.Chr., vom apela doar la prima dintre cărţi. Deşi I. H. Crişan menţiona încă din subtitlul lucrării sale „cu privire specială la Transilvania", el a utilizat pe larg descoperirile lui Radu şi Ec. Vulpe de la Poiana (jud. Galaţi), cartea sa rămâne o lucrare temeinică care-şi păstrează utilitatea.

Contribuţiile ulterioare din spaţiul est-carpatic vin din publicarea unor importante descoperiri şi sunt datorate lui A. Buzilă[54], V. Căpitanu[55], V. Ursachi[56], S. Sanie[57], Şeiva Sanie, iar pentru celelalte provincii situate în spaţiul getic, din monografii sau studii datorate lui C. Preda[58], S. Dumitraşcu[59], I. Glodariu[60], M. Babeş[61], C. M. Tătulea[62], N. Conovici[63] ş.a. Aşa cum s-a amintit, împărţirile „clasice" în ceramică lucrată „cu mâna" şi „la roată", cu divizarea în categorii şi menţionarea degresantului, rămân cele mai frecvente şi vor fi adoptate şi cu acest prilej.

În stadiul actual al cercetărilor, cu toată cantitatea imensă a materialului ceramic, nu poate fi prezentat cel puţin un cuptor pentru ars ceramica, ci doar menţiuni asupra unor posibile cuptoare necercetate sistematic.

Observaţiile asupra aspectului ceramicii indică utilizarea atât a arderii înăbuşite, cât şi a celei oxidante sau a unei medii a celor două moduri de ardere. Concluziile nu sunt totdeauna

---

[51] J. Teixidor, *The Pantheon of Palmyra*, Leiden, 1979, pl. XXX.
[52] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică. Cu privire specială la Transilvania*, Bucureşti, 1969.
[53] E. Moscalu, *Ceramica traco-getică*, Bucureşti, 1983.
[54] A. Buzilă, *Despre ceramica daco-getică lucrată cu mâna de la Bâtca Doamnei, Piatra Neamţ*, în MemAntiq. II, 1970, p. 237-250; idem, *Despre ceramica lucrată cu roata de la Bâtca Doamnei, Piatra Neamţ*, în MemAntiq, IV-V, 1972-1973, p. 93-114.
[55] V. Căpitanu, *op. cit.*
[56] V. Ursachi, *art. cit.*, în Thraco-Dacica, VIII.
[57] S. Sanie, Ş. Sanie, *op. cit.*, p. 61-92.
[58] C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior*, Bucureşti, 1986.
[59] S. Dumitraşcu, *Utilitate şi artă în ceramica geto-dacică din Crişana, în* Carpica, XII, 1980, p. 45-53.
[60] I. Glodariu, *Contribuţii la cronologia ceramicii dacice în epoca Latène târzie*, în *Studii clasice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 146-165.
[61] M. Babeş, *Unelte geto-dacice pentru modelarea ceramicii*, în SCIVA, 31, 1, 1980, p. 23-31.
[62] C. M. Tătulea, *Aşezarea geto-dacică fortificată de la Bâzdâna, jud. Dolj. Consideraţii preliminare*, în Thraco-Dacica, V, 1984, 1-2, 92-110.
[63] N. Conovici, *Cupele cu decor în relief de la Crăsani şi Copuzu*, în SCIVA, 29, 1978, 2, p. 165-184.

convingătoare. Oricum, arderea ceramicii şi în gropi este pe deplin confirmată. Analizele moderne, chimice, fizice etc. a materialelor sau a degresanţilor sunt încă foarte rare.

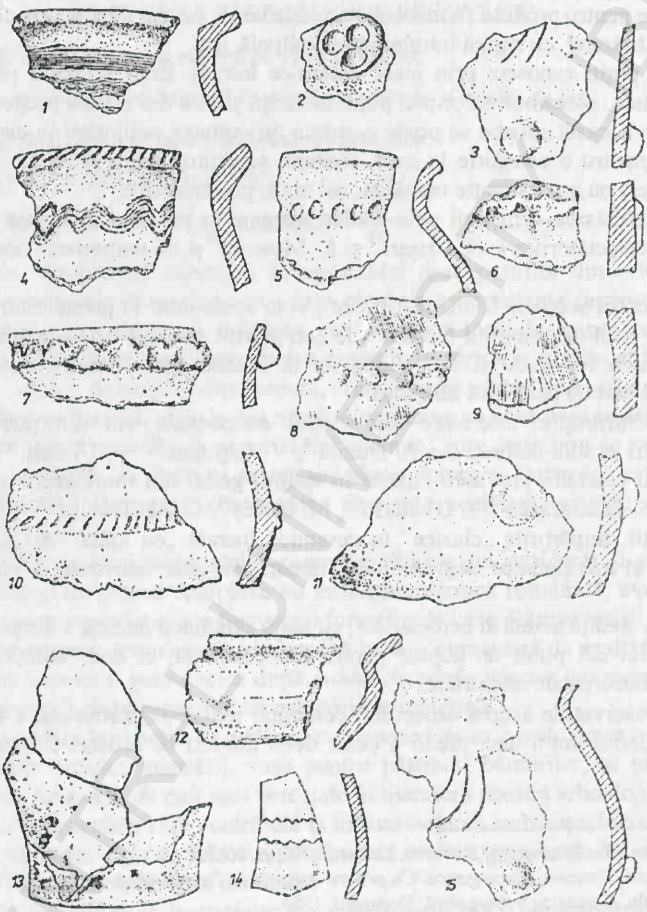

Pl. IX. Ceramică lucrată cu mâna (1-13, 15) şi la roată (14).

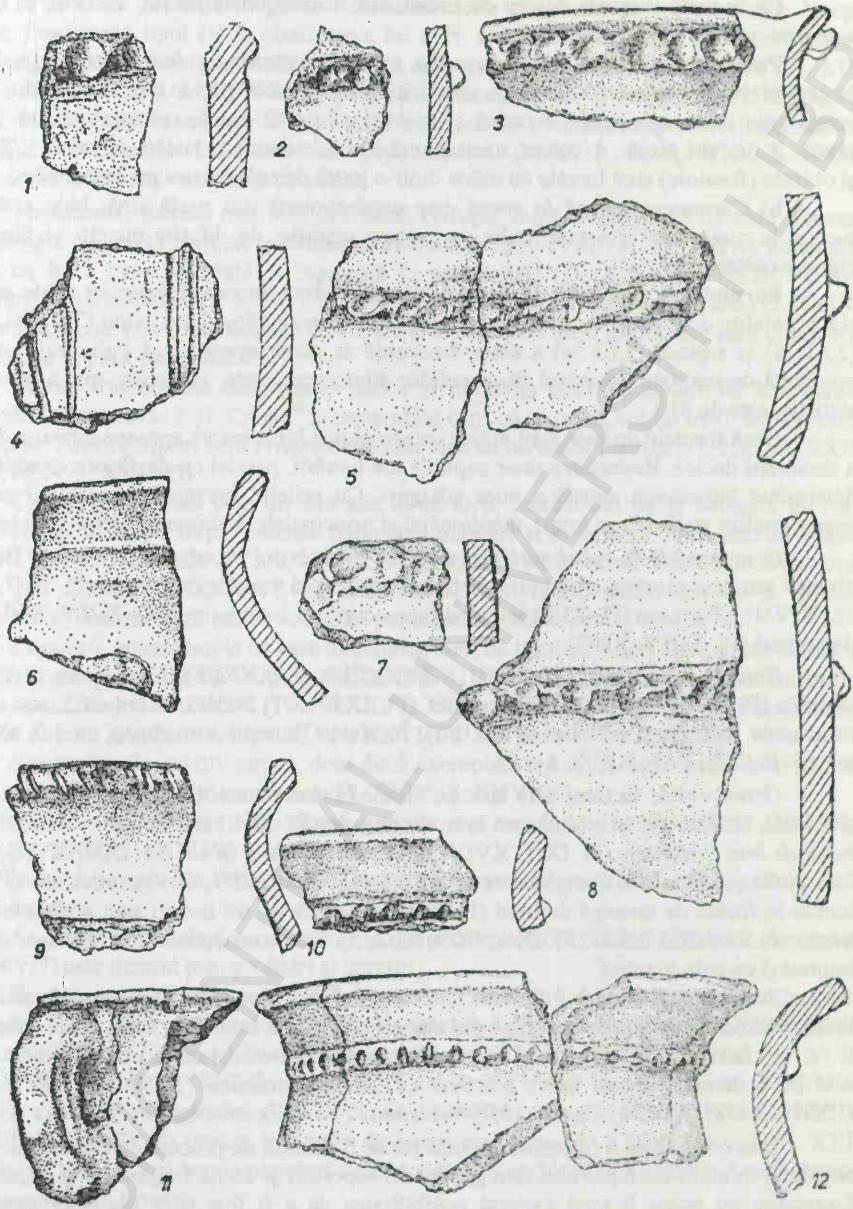

Pl. X. Ceramică lucrată cu mâna.

BCUIAS CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ca în toate lucrările despre ceramică, vor fi menţionate *forma, decorul,* în măsura în care este posibil, aspecte cantitative.

Pasta. a) *Ceramica lucrată cu mâna,* având la exterior o culoare care merge de la brun la cărămiziu, cu diferite nuanţe, cu arderi în general incomplete, este lucrată din pastă, în compoziţia căreia mai apar: 1. mică şi cioburi pisate; 2. mică, microprundişuri şi cioburi pisate; 3. cioburi pisate; 4. calcar, microprundişuri şi cioburi; 5. bucăţi de calcar. Câteva vase şi obiecte (fusaiole) sunt lucrate cu mâna dintr-o pastă de culoare neagră la exterior.

b) *Ceramica lucrată la roată* este confecţionată din pastă fină, bine arsă. Vasele lucrate la roată sunt cele mai multe de culoare cenuşie, de diferite nuanţe, şi din pastă de culoare cărămizie.

Formele. a) Între cele 38 de părţi reprezentative de vase lucrate cu mâna au putut fi sigur stabilite doar patru forme de recipiente: *oale borcan* (86,44 %), *căţui* (7,90 %), *fructiere* (2,63 %) şi *capace* (2,63 %) a căror frecvenţă ar putea eventual să oglindească o situaţie apropiată de realitate. Numărul fragmentelor atipice cercetate, valoroase mai ales sub raport statistic, este de 819.

Dacă formele de vase sunt puţine, ornamentica lor prezintă aproape întreaga diversitate a ceramicii dacice. Redactarea unor capitole ale lucrării, paralel cu desfăşurarea săpăturilor, a determinat întocmirea anuală a unor adăugiri. Cu prilejul prezentării ceramicii am păstrat aceste analize statistice pe loturi, menţionând şi principalele descoperiri ale ultimei campanii.

Ornamentele în relief sunt reprezentate prin: *brâul de alveole* şi *butoni.* Brâurile de alveole sau cele crestate au diverse dispuneri pe corpul vaselor: sub buză (Pl. IX/7; X/3, 10, 12; XIV/4); pe umerii (Pl. XI/1) sau pe direcţia curburii lor maxime (Pl. XIV/8; XVI/6), decor de nervuri (Pl. XIII/8; XV/7).

Butonii apar izolaţi (Pl. IX/11; XI/6; XIII/3, 7; XXXI/8), în asociere cu ornamente incizate (Pl. IX/3, 15; XI/4) sau în relief (Pl. IX/6; X/7; XIV/5, 6 bis etc.), sau alături de ornamente incizate şi în relief (Pl. XII/6). În sfârşit, butonii sunt ornaţi cu 1-3 alveole sau incizii (P. IX/2; IV/6; XIII/2, 4 etc.).

Ornamentele incizate care apar pe vasele borcan sunt şi ele numeroase: *striuri* simple (Pl. IX/9; XIII/5) sau combinate cu brâu de alveole (Pl. IX/8) sau cu linii curbe (Pl. XI/12); *benzi de linii orizontale* (Pl. IX/1; XVII/5 etc.); *benzi de linii în val* (Pl. IX/4; XVI/8; XVII/4); *linii curbe, verticale* sau *unghiulare* (Pl. IX/3, 15; X/4; XII/7, 12) şi reticulare (Pl. XV/3). Incizii în formă de creangă de brad (Pl. XVI/5). În sfârşit, tot incizii sunt acele *crestături* pe buză care formează brâuri (Pl. IX/4; IX/9; XI/2, 5). Unele ornamente incizate apar combinate împreună cu cele în relief.

Poate fi semnalată şi o linie de alveole (Pl. X/5), săpată direct pe corpul vasului, nu pe brâu, ornament frecvent pe ceramica din etapele anterioare celei de-a doua epoci a fierului.

b) între cele 69 de vase şi fragmente reprezentative lucrate la roată, formele ceramice sunt de o diversitate mai mare: *fructiere* (43,47 %); *străchini* (18,84 %); *oale* şi *chiupuri* (15,94%); *căni* (8,69 %); *capace* (5,79 %); *căniţe* (4,34 %); *strecurători* (2,89 %).

Frecvenţa reală a formelor de vase putea fi diferită de procentele constatate. Astfel, la fructiere, în afara exemplarului întreg, sunt 10 suporturi şi 20 de fragmente de cupă. Pentru 3 fragmente nu poate fi total exclusă posibilitatea de a fi fost părţi ale unor străchini. De asemeni, pentru unele jumătăţi inferioare ale unor vase considerate a fi oale există şi posibilitatea ca ele să fi aparţinut unor căni, recipiente cu capacităţi variabile şi forme asemănătoare. Raportul statistic ar putea fi de asemeni modificat de fragmentele atipice.

Fructierele prezintă în general caracteristicile cunoscute ale acestor vase în epoca clasică. Predomină tipul IV în clasificarea lui I. H. Crişan[64]. Fructierele au buzele răsfrânte, late, unele faţetate. Cele mai multe păstrează orizontalitatea sau se termină oblic (Pl. XIX/8; XXI/7; XXII/4; XXIII/3; XXVI/3). Cupele sunt tronconice, dar şi cu carenă (Pl. XX/4; XXI/; XXVII/3). Suporturile se termină profilat şi sunt relativ scunde în raport cu înălţimea celor mai multe exemplare cunoscute în epoca clasică (Pl.XV/1, 2, 5; XX/1-3; XXII/8). Impresionantă rămâne varietatea decorului.

Străchinile, lucrate mai ales din pastă cenuşie, după fragmentele de care dispunem, sunt de tipul cu peretele arcuit spre interior (Pl. XXIV6; XXVIII/14; XXIX/l, 4), cu carenă la umăr; cu buza uşor răsfrântă şi îngroşată la extremităţi (Pl. XXIV/10; XXIX/5), corpul semisferic sau tronconic (Pl. XIX/7), iar unele se termină cu un inel de susţinere (Pl. XXIX/2). Câteva fragmente pot fi confundate cu cupele fructierelor. Unele exemplare sunt ornamentate cu un decor obţinut prin lustruire.

Cănile fragmentare descoperite indică şi existenţa unor exemplare de lux, conform clasificării adoptate de I. H. Crişan[65], cunoscutele căni cu o toartă, corpul oval, buza rotunjită, gâtul scurt. Ambele tipuri sunt ornamentate mai ales cu un decor lustruit (Pl. XXII/3; XXIV/l, 4, 7, 9; XXV/9; XXI/X3).

Oalele simple sau cele cu una sau două torţi, lucrate din pastă cenuşie, au corpul semisferic, gâtul drept, torţile bandate puţin supraînălţate şi se termină cu un inel de susţinere (Pl. XXIV/2; XXVI/8; XXVII/2, 8, 10; XXVIII/l, 2, 9, 15). Dispunem doar de două exemplare întregi (Pl. XVII/2, 4; XXXV/2, 3), fragmentele sunt foarte numeroase ca şi varietatea ornamenticii, decorul fiind plasat de regulă pe jumătatea superioară a vaselor[66].

Capacele, exemplarele de care dispunem, sunt de tipul cu buton; tronconice simple (Pl. XXXIII/3) sau prevăzute cu un prag (Pl. XXXII/5, 7), pentru aderenţa la partea interioară a vasului, sau cilindrice cu toartă (Pl. XXXIII/7). Unele dintre ele sunt frumos ornamentate cu un decor obţinut prin lustruire (Pl. XIX/4; XXVIII/8) sau pictat (Pl. XXVIII/7).

Strecurătorile, relativ puţine, doar două exemplare întregi şi unele fragmente, au forma conică cele mai multe şi rar emisferică (Pl. XXI/5, 8; XXVII/6).

Căniţele imită forme elenistice şi romane care vor fi detaliat descrise la ceramica de import (Pl. XXV/7; XXVII/4).

În ceea ce priveşte ornamentica, ceramica lucrată la roată este mai bogată decât cea lucrată cu mâna.

A. *Decorul în relief,* constatat rar la unele fructiere (Pl. XXII/8; XXIII/3, 5) şi căniţe, (Pl. XXV/7) este ilustrat prin profilări şi nervuri.

B. *Ornamentele obţinute prin lustruire* sunt de o rară diversitate; a) benzi în zigzag, simple sau duble, apar pe suporturile şi cupele fructierelor sau pe străchini (Pl. XXI/2- 4, 6, 7; XIX/2; XXII/l; XXIII/2); b) linii orizontale (Pl. XIX/3, 10; XXII/8; XXIII/l, 3); c) linii verticale (Pl. XIX/1,10; XXII/2; XXIV/9; XXV/7; XXVI/8); d) linii oblice (Pl. XIX/10; XXV/2); e) decor triunghiular (Pl.XIX/2); f) decor reticular (Pl. XIX/9; XXII/2; XXIII/4; XXVII/l; XXVIII/l); g) puncte încadrate de benzi circulare (Pl. XXI/1); h) val (Pl. XXI/7; XXV/4; XXVII/3, 7); i) bandă circulară care încadrează un X (Pl. XXVIII/8). Aceste decoruri apar în combinaţii diverse.

---

[64] I. H. Crişan, *Ceramica,* p. 167-168.
[65] *Ibidem,* p. 122-124.
[66] *Ibidem,* p. 186-188.

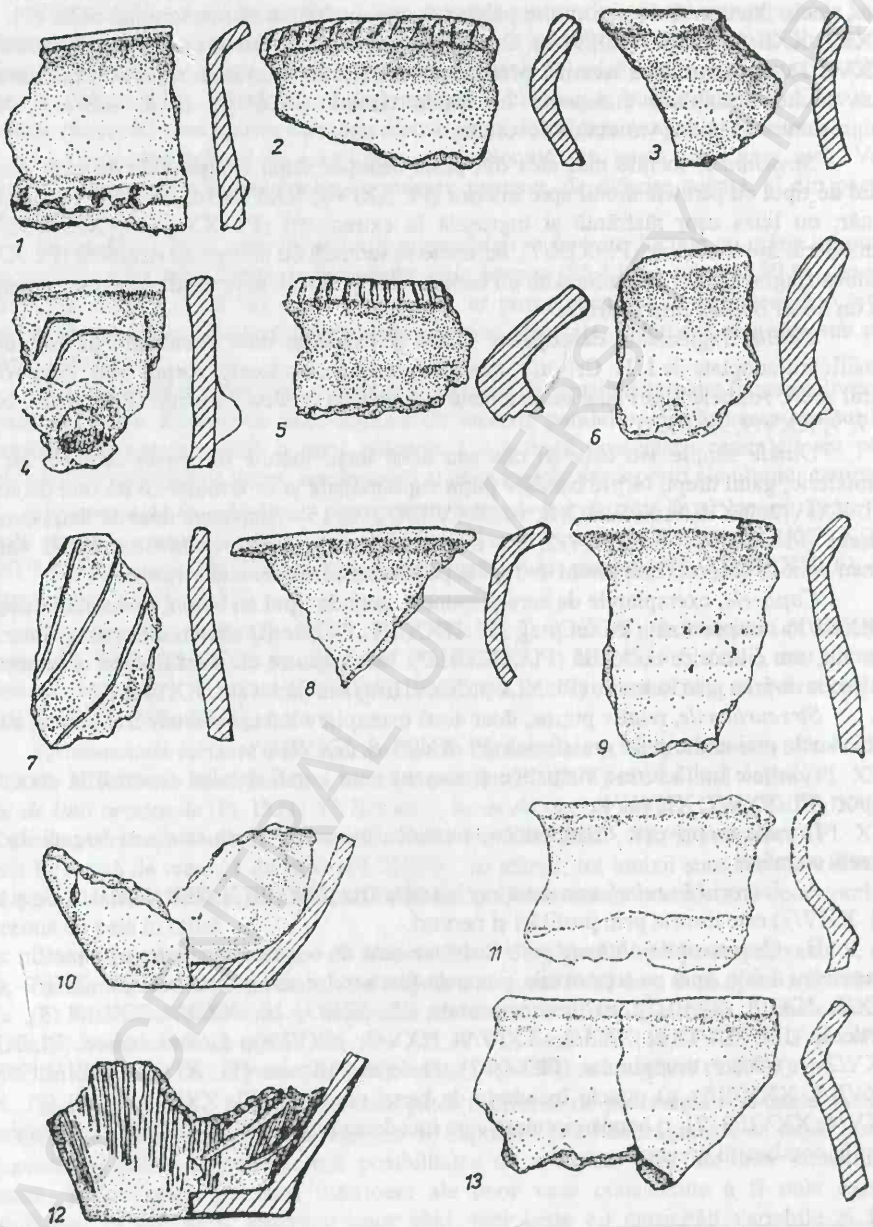

Pl. XI. Ceramică lucrată cu mâna.

BCUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

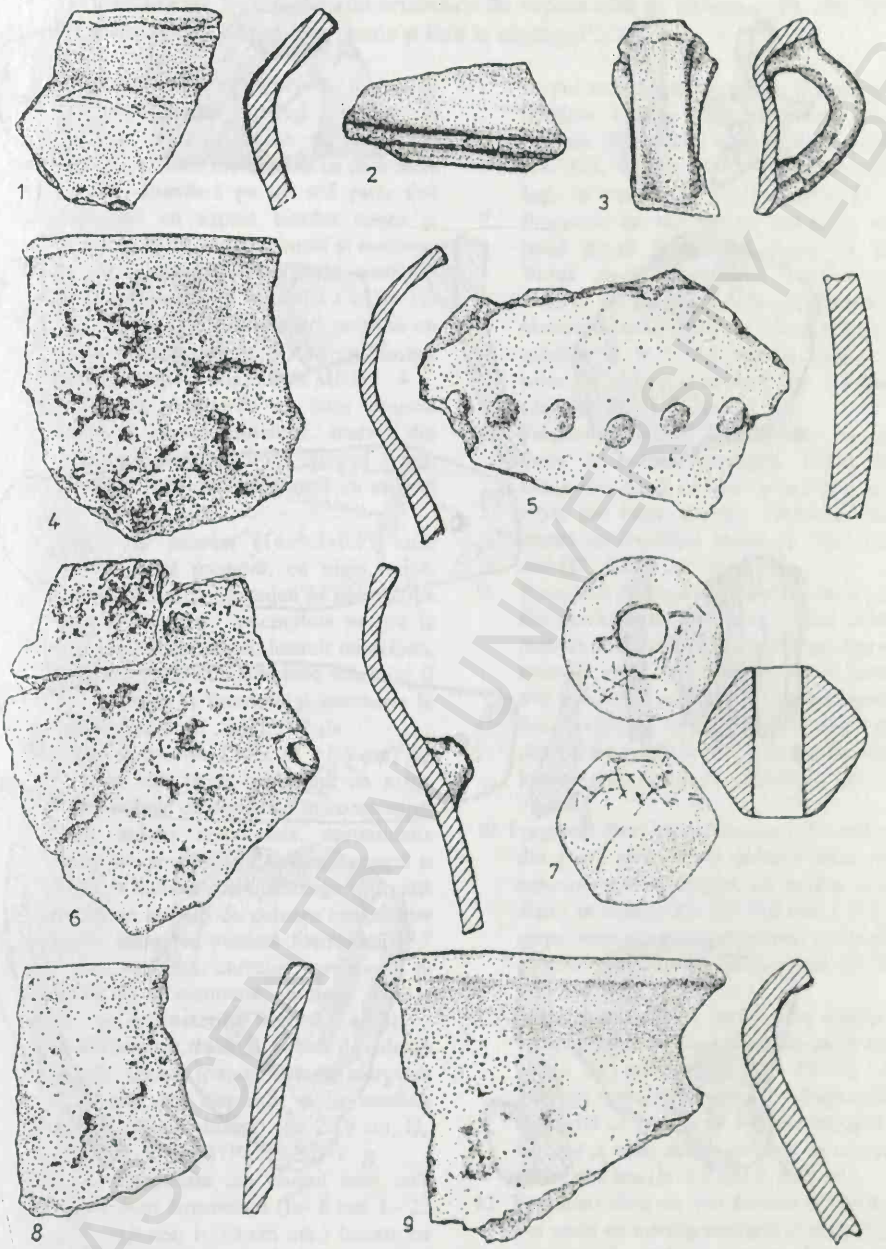

Pl. XII. Ceramică lucrată cu mâna (1, 3, 4–6, 8, 9); la roată (2) și o fusaiolă (7).

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

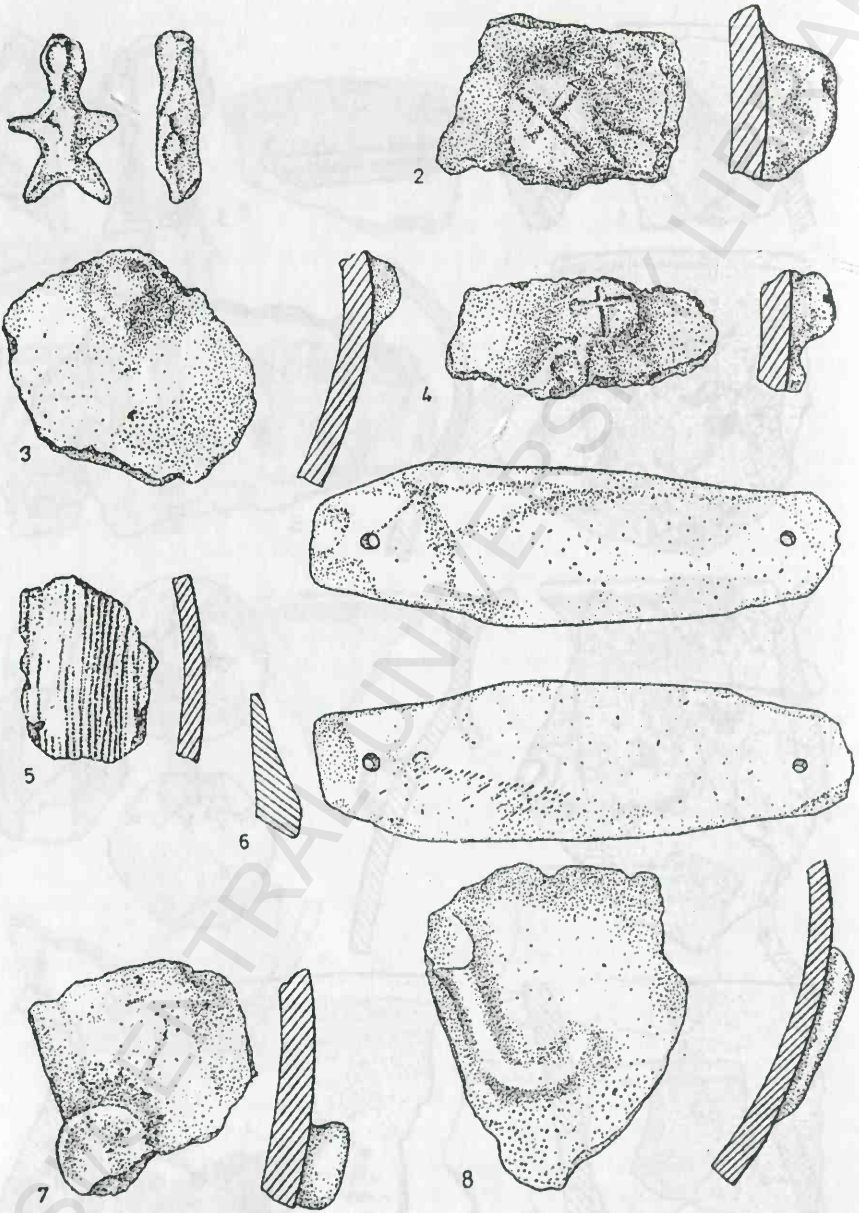

Pl. XIII. Figurină antropomorfă (1); ceramică lucrată cu mâna (2–5, 7, 8) şi un obiect de piatră (6).

C. *Ornamente incizate*: a) val (Pl. IX/14); b) val şi benzi de linii orizontale (Pl. XXV/1, 3, 5; XXVIII/6).

D. *Ornamente pictate*: a) linii orizontale de vopsea albă pe un capac (Pl. XII/7) şi pe un vas. Fructieră cu decor de linii orizontale şi linii în zigzag (Pl. XX/1, 2, 5).

a) 1. Fragment din cupa unei *fructiere*, lucrată cu mâna, din pastă grosieră, având în compoziţie mică şi cioburi pisate ca degresanţi. Arderea incompletă pe de o parte şi arderea secundară pe de altă parte dau fragmentului un aspect bicolor negru şi brun-roşcat. Pasta, lăţimea buzei şi evazarea mare sunt caracteristice sfârşitului secolului II a.Chr. şi începutului secolului I a.Chr. (În 7,3 cm; l 5,3 cm). La interior prezintă un decor de linii orizontale. – 2,80 m. Muzeul de Istorie Galaţi (în continuare MIG).

2. Fragment de *fructieră*, cu buza evazată orizontal şi corpul emisferic, lucrată din pastă gălbuie arsă incomplet, miezul negru, acoperită pe suprafaţa interioară cu un slip negru. –2,10 m. MIG.

3. Fragment de *castron* (14×9,5×0,95 cm), lucrat din pastă grosieră, cu nisip, mică, pleavă, bucăţele de ceramică în compoziţie ca degresant, ardere incompletă neagră la interior, de culoare brună, lustruit neuniform. Profilul acesta este caracteristic secolului II a.Chr., frecvent la fructiere şi castroane în această perioadă (Pl. XXII/5). L_1N.

4. Fragment de *castron* (20 x 17 x 0,9 cm) din L_2S, lucrat din pastă grosolană cu nisip, mică şi bucăţele de ceramică în compoziţie. Datorită arderii incomplete, aproximativ jumătate din grosime are culoarea neagră şi jumătate, o culoare roşie. Întreaga suprafaţă acoperită cu un slip de culoare neagră este lustruită. Marginea evazată foarte lată (8,7 cm) este lustruită oarecum neglijent, cu încercări de a compune caroiaje, atât la interior cât şi la exterior. Secolul II a.Chr.

5. *Castron* lucrat cu mâna, din pastă de culoare brună, de formă tronconică, cu marginea uşor evazată, tip răspândit şi în secolele anterioare „epocii clasice" (În. 20,9 cm; D_g. 21,5 cm; D_f. 9,5 cm) (Pl. XXXI/5).

Oale. 6. Fragmente din corpul unei *oale* borcan de mari dimensiuni (În- 8 cm; l.- 23 cm; În- 16,5 cm; l- 10 cm etc.) lucrate cu mâna, din pastă de culoare brună la exterior, păstrând miezul de culoare neagră sau cenuşie, datorită arderii incomplete. Oala are buza mult evazată şi retezată drept, corpul ornamentat cu brâuri alveolare de mică înălţime, lucrate neglijent, plasate sub buză şi pe linia diametrului maxim al corpului vasului (Pl. X/5, 8, 12). IA (Institutul de Arheologie Iaşi– în continuare IA), inv. III-1115.

7. Fragment de *vas borcan* lucrat cu mâna, din pastă densă cu cioburi pisate ca degresant. Vasul are buza evazată, crestată cu incizii oblice, iar sub buză este ornamentat cu trei rânduri de valuri incizate. Vasul îngrijit lucrat la exterior şi mai neglijent la interior prezintă urme de ardere secundară (În. 5,3 cm; l. 9,4 cm); (Pl. IX/4). IA, inv. 1 364.

8. Fragment dintr-un *vas borcan*, cu puternice urme de ardere secundară. Vasul, lucrat cu mâna, din pastă cu microprundişuri în compoziţie, are buza aproape verticală, retezată şi ornată cu crestături oblice (l. 9,35 cm; l. 5,5 cm) (PL. XI/2). IA, inv.1 363.

9. Fragment dintr-un *vas borcan*, lucrat cu mâna, din pastă densă, bine arsă, având ca degresant cioburi pisate (Pl. IX/1). Vasul are buza evazată retezată drept, iar corpul vasului începând de sub buză este acoperit de un ornament format din 7 rânduri de incizii orizontale şi alte 6 rânduri de incizii în val, şi în continuare o parte a unui grup de incizii orizontale (În. 5 cm; l. 7,6 cm).

10. Fragment dintr-un *vas borcan* (?) lucrat cu mâna, din pastă grosieră de culoare brun roşcată la exterior, arsă incomplet, cu mică şi microprundişuri în compoziţie (În. 6,8 cm; l. 8,2 cm). Pe corpul vasului apar două grupuri a câte două mici caneluri (0,4 cm) dispuse vertical (Pl. X/4). IA, inv. II-2 777.

11. Partea inferioară, cu fundul uşor concav, a unui *vas borcan* lucrat cu mâna, din pastă cu cioburi pisate în compoziţie (Pl. XI/12). Aproape întreaga suprafaţă exterioară a fragmentului este acoperită cu grupuri de 5-6 linii incizate dispuse vertical a unui decor pectinat şi câteva incizii oblice mai late (În. 5,9 cm; l. 11,6 cm).

12. Fragment dintr-un *vas borcan* lucrat cu mâna, din pastă cu microprundişuri şi cioburi pisate în compoziţie, arsă incomplet. Vasul are buza verticală retezată şi este ornat la exterior cu 3 linii incizate (În. 7,5 cm; l. 4,5 cm) (Pl. XI/7). IA, inv. 111-442.

13. Fragment dintr-un *vas borcan* lucrat cu mâna, din pastă densă cu cioburi pisate în compoziţie (Pl. XI/8). Vasul, ars incomplet, de culoare brun roşcată, are suprafaţa exterioară lisă şi buza mult evazată.
14. Fragment dintr-un *vas borcan,* lucrat cu mâna, din pastă având ca degresant cioburi pisate. Vasul are buza răsfrântă, subţiată spre extremitate şi este ornamentat cu brâu alveolar plasat pe diametrul maxim. IA, inv. II-2 777.
15. Fragment din partea superioară a unui *vas borcan* cu buza uşor răsfrântă, crestată cu incizii paralele, verticale (Pl. XI/5). IA, inv. III - 1 174.
16. Fragmente dintr-un *vas borcan,* lucrat cu mâna, din pastă de culoare brun închisă cu cioburi în compoziţie, cu buza verticală în prelungirea pereţilor vasului (Pl. XI/4). Vasul este ornamentat cu incizii unghiulare în forma lui L întors şi cu protuberanţe dispuse aproximativ pe mijlocul vâsciorului.
17. Fragment dintr-un *vas borcan* (Pl. X/9), lucrat cu mâna, din pastă cărămizie, ornamentat cu crestături pe buză (În. 7,1 cm; l. 7,1 cm). IA, inv. II-2 748.
18. Fragment din partea superioară a unui *vas borcan,* lucrat cu mâna, din pastă aspră de culoare brună cu cioburi în compoziţie (Pl. XI/13). Buza evazată este retezată drept, iar suprafaţa exterioară a vasului este nedecorată (l. 11,7 cm; În. 6,7 cm). IA, inv. II-1 174.
19. Fragment din partea superioară a unui *vas borcan* (În. 8,7 cm; l. 7,8 cm), lucrat din pastă de culoare brună ca şi fragmentul precedent (Pl. XI/11). IA, inv. III-11 74.
20. Fragment dintr-un *vas borcan,* lucrat din pastă de culoare roşietică, dură, cu calcar şi multă mică în compoziţie. Vasul are buza mult evazată şi rotunjită la extremitate (Pl. XI/8). IA, inv. III-1 174.
21. Fragment din jumătatea inferioară a unui *vas borcan,* lucrat cu mâna, dintr-o pastă cu bucăţele de calcar în compoziţie, ars neuniform. Culoarea vasului este brun roşcată la exterior şi neagră la interior (Pl. IX/13). IA, inv. III-2 782.
22. Fragment din jumătatea superioară a unei *oale borcan,* lucrată cu mâna, din pastă de culoare brună (În. 11,5 cm; l. 8 cm). Oala are buza foarte puţin răsfrântă, terminată orizontal, corpul aproape globular, ornat pe umeri cu grupuri de trei incizii în forma literei „J", iar pe direcţia diametrului maxim, cu butoni (Pl. IX/15). Vasul a fost găsit în Gr. C, în anul 1963, împreună cu fragmente de oale diferite şi oase. MIG.
23. Fragment de *oală borcan,* lucrată cu mâna, din pastă cu calcar, microprundişuri şi cioburi în compoziţie (În. 7 cm; l. 7,2 cm). Fragmentul, găsit în Gr. C/63, are un decor combinat, fiind ornat cu brâu alveolar încadrat de şiruri de striuri oblice (Pl. IX/8). MIG.
24. Fragment de *oală* cu buza puţin răsfrântă terminată orizontal şi cu suprafaţa corpului lisă. Gr. C/1963. MIG.
25. Fragment de *oală,* lucrată cu mâna, asemănătoare prin aspect şi decor cu nr. 22, incizie în formă de „J" şi buton. Găsit tot în Gr. C/1963. MIG.
26. Partea inferioară a unui *vas borcan,* lucrat cu mâna, din pastă roşietică, având ca degresant cioburi pisate. Vasul are fundul plat (În. 11,2 cm; D_f. 7,5 cm) (Pl. XI/10). – 2,60 m. MIG.
27. Fragment *oală borcan,* lucrată cu mâna, din pastă friabilă de culoare brun-roşcată. Buza puţin răsfrântă este retezată drept la extremitate. Sub buză vasul este ornat cu un şir de alveole (Pl. XIV/1). S I,– 2,60 m. MIG.
28. Fragment (În. 11,5 cm; l. 8,8 cm; g. 1,1 cm) dintr-un *vas borcan* de culoare roş-gălbuie, lucrat cu mâna din pastă friabilă, arsă incomplet, cu cioburi de vase cenuşii lucrate la roată ca degresant (P. IX/11). Fragmentul are pe linia curburii maxime un buton. S I,- 3,00 m, MIG.
29. Fragment dintr-un *vas borcan,* lucrat din pastă asemănătoare cu fragmentul precedent (In. 6,2 cm; l. 9,5 cm; g. 0,7 cm) ornat pe direcţia diametrului maxim cu brâu crestat apropiat de forma celui alveolar (Pl. IX/10). S I, –2,60 m, MIG.
30. Fragment dintr-un vas lucrat cu mâna, din pastă asemănătoare cu a fragmentelor precedente, ornamentat cu buton decorat cu 3 alveole (l. 4,3 cm) (Pl. XIV/6 bis). S I, –2,60 m, MIG.
31. Fragment (În. 6 cm; l. 4,5 cm; g. 1,0 cm) dintr-un vas cu pereţii drepţi, lucrat cu mâna din pastă asemănătoare cu a fragmentelor anterioare (Pl. XII/8).–1,90 m, MIG.
32. Fragment din jumătatea superioară a unei *oale* (10×11×0,7 cm), lucrată cu mâna, din pastă de

culoare brun roşcată, cu nisip, mică şi microprundişuri în compoziţie, arsă incomplet, cu marginea retezată şi uşor evazată (Pl. XV/8). Vasul este ornamentat cu butoni sub margine şi cu benzi incizate duble în zigzag care pornesc de la butonii dispuşi pe umărul vasului. L_2N.

33. Fragment din jumătatea superioară a unei *oale* de mari dimensiuni (17,5×10×0,8 cm), lucrată din pastă având bucăţele de ceramică ca degresant, arsă incomplet, brun roşcată, cu nuanţe până la negru la exterior. Fragmentul este ornat cu brâu alveolar sub margine şi cu alveole pe margine (Pl. XIV/7). L_2N, –2,00 m.
34. Fragment din jumătatea superioară a unei *oale borcan*, de mici dimensiuni (7×7×0,7 cm), lucrată din aceeaşi pastă cu fragmentul precedent. Oala are marginea retezată orizontal şi uşor evazată şi este ornată cu butoni pe margine şi umăr. (Pl. XIV/3).
35. Fragment din jumătatea superioară a unei *oale borcan* (10×10×0,65 cm), lucrată din pastă cu bucăţele de calcar în compoziţie, arsă oxidant, ornată la exterior cu grupuri de 3 linii paralele incizate (Pl. XV/9). L_2N.
36. Fragment de la curbura maximă a unei *oale* (8×5,2×0,7 cm), lucrată din pastă cu microprundişuri şi bucăţele de calcar în compoziţie. Fragmentul este ornat cu un decor în relief, de la un buton cilindric pornind două brâuri alveolare dispuse orizontal (Pl.XV/6). L_2N.
37. Fragment (5,5×4×0,7 cm) dintr-o *oală*, lucrată din pastă similară fragmentului anterior, ornat cu decor în relief: buton cilindric cu *X* incizat (Pl. XIII/2).
38. Fragment (6,5×2,5×0,7 cm) dintr-o *oală* lucrată din pastă similară cu fragmentul anterior, ornat cu decor în relief– buton cilindric (Pl. XIII/7). –1,80–2,40 m.
39. Fragment (9,5×6×0,55 cm) dintr-o *oală borcan*, lucrată din acelaşi tip de pastă cu fragmentul anterior, cu marginea evazată, retezată oblic, şi cu alveole sub margine (Pl. XIV/2).
40. Fragment de *oală* de mici dimensiuni (9,5×8,5×0,5 cm), lucrată din pastă similară cu fragmentul anterior. De la partea superioară a oalei porneşte o nervură conică către fundul vasului (Pl. XV/7). L_2S, MIG.
41. Fragment de *oală* (7,6×6×0,6 cm), lucrată din pastă similară cu fragmentul anterior, ornată cu alveole pe margine şi butoni plaţi pe umărul vasului (Pl. XV/2). MIG.
42. Fragment (7×5,5×0,6 cm) din jumătatea superioară a unei *oale*, lucrată din pastă densă, bine arsă, cu nisip şi mică în compoziţie. Vasul are sub margine un decor incizat reticular, încadrat de două linii orizontale (Pl. XV/3). MIG.
43. Fragment (9,7×6,5×0,6 cm) dintr-o *oală borcan* de mici dimensiuni, lucrat din pastă arsă oxidant, cu mult calcar în compoziţie, ornamentat cu un brâu în relief cu incizii oblice (Pl. IX/10).
44. Fragment (7,5×9×0,6 cm) dintr-o *oală borcan*, pasta similară fragmentului anterior, dar arderea incompletă. Fragmentul are o apucătoare (Pl. XVI/5).
45. Fragment de *oală* cu buton cilindric cu 3 alveole. Pasta este similară fragmentului 41 (Pl. XIV/6 bis).
46. Fragment de *oală* de dimensiuni mijlocii (9×8×1,2cm), lucrat din pastă similară fragmentului anterior, ornat cu buton conic (Pl. IX/11).
47. Fragment (10×9×0,8 cm) dintr-o *oală* de dimensiuni mijlocii, lucrat din pastă cu cioburi şi bucăţele de calcar în compoziţie. Marginea oblică este puţin evazată. Vasul este ornat cu butoni plaţi, dispuşi sub marginea vasului, şi linii incizate oblice pe corpul vasului (Pl. XV/4).
48. Fragment dintr-o *oală* (7,5×6,5×0,6 cm), lucrată din pastă similară fragmentului 35. Sub marginea vasului, retezată si puţin evazată, se distinge un brâu in relief (Pl. XV/1).
49. Fragment dintr-o *oală* de dimensiuni mijlocii (15,2×12×0,6 cm), lucrată din pastă similară fragmentului anterior, cu crestături oblice pe marginea puţin evazată, ornamentată cu un brâu în relief, dispus oblic pe corpul vasului, şi cu butoni cilindrici cu alveole (Pl. XII/6).
50. Fragment dintr-o *oală* de mici dimensiuni (7×5×6,5 cm), lucrată din pastă asemănătoare cu fragmentul 32. Fragmentul este ornamentat la exterior cu linii incizate paralele, decor obţinut cu pieptenele (Pl. XIII/6). L_1N.
51. Fragment (9,5×4×1,5 cm) din corpul unei *oale*, lucrată din pastă similară fragmentului anterior,

ornamentată cu buton cilindric, având incizat un X, şi brâu alveolar (Pl. XIII/4). L_1N.

52. Fragment (5×10×0,7 cm), lucrat din pastă similară fragmentelor anterioare, din partea superioară a unei *oale* cu alveole la extremitatea marginii oblice (Pl. IX/5). L_1N.
53. Fragment de *oală* (8,5×9,5×1,00 cm), lucrat din pastă similară fragmentului anterior, ornat la exterior cu buton conic şi brâu alveolar (Pl. XIV/5). L_1N.
54. Fragment (6×5,5×0,7 cm) din corpul unei *oale*, lucrată din pastă similară fragmentului anterior. La exterior este ornat cu buton cilindric plat (Pl. XIII/7).
55. Fragment dintr-o *oală borcan* de dimensiuni mijlocii (12×10×0,7 cm), lucrată din pastă densă cu mică şi pietricele, arsă incomplet. Este acoperită cu slip, lustruită şi ornată cu decor în formă de ancoră.
56. Fragment (10×0,5×0,6 cm) de *oală borcan*, lucrată din pastă similară fragmentului 35, are marginea retezată oblic şi suprafaţa lisă (Pl. XII/l).
57. Fragment de *oală* (10,5×12×1,00 cm) similară fragmentului anterior.
58. Fragment (8×13×1,00 cm) dintr-o *oală* de mari dimensiuni, pastă grosieră, arsă oxidant, decorată cu alveole (Pl. XII/5). L_2N.
59. Fragment de *oală* (7×6,5×0,6 cm) cu marginea retezată oblic, evazată, lisă la exterior (Pl. XI/9).
60. Fragment de *oală*, lucrată din pastă similară fragmentului 32 (9,5×13,5×0,65 cm). Fragmentul are o parte dintr-un ornament în formă de ancoră (Pl. XIII/8).
61. *Oală borcan* (În. 17,5 cm; D_{max}. 15 cm; D_g. 11,5 cm; D_f. 9,00 cm), lucrată din pastă de culoare brun roşcată la exterior şi neagră, arsă incomplet la interior, cu marginea puţin evazată, rotunjită, ornată pe umăr cu două linii orizontale incizate, patru benzi în val şi din nou trei linii orizontale, trei butoni cilindrici dispuşi simetric la 10-12 cm unul faţă de celălalt. Cas. IV - L_4N, Gr. A/1983. (Pl. XVII/1 şi XXXI/1). MIG.
62. *Oală borcan* lucrată din aceeaşi pastă ca a vasului precedent (În. 19,5 cm; g. 0,5 cm). Sub marginea aproape verticală apare un decor incizat: trei linii orizontale paralele. Este printre exemplarele cu pereţii subţiri şi o formă care reapare după trei secole. Cas. IV - Gr. A/1983, L_4N (Pl. XVII/5).
63. *Oală borcan* lucrată din aceeaşi pastă ca vasele precedente. Are marginea uşor evazată şi este ornamentată pe umăr cu un decor în relief, format din două brâuri alveolare paralele, dispuse orizontal, şi şase segmente verticale, perpendiculare pe ele, care merg până sub margine. (Pl. XVI/6; XVIII/4). Cas. IV-Gr. A/1983, L_4N. MIG.
64. *Oală borcan* fragmentară în formă de pepene, lucrată din aceeaşi pastă cu oalele precedente (În. 17 cm; l 16 cm; g. 0,7 cm). Vasul este ornamentat cu butoni plasaţi sub margine şi un brâu crestat pe umărul vasului deasupra diametrului maxim. Cas. IV-Gr. A/1983, L_4N.
65. *Văscior* lucrat din pasta roşietică densă (În. 9,3 cm; D_g. 4,8 cm ; D_f. 3,2cm; D_{max}. 5,3 cm). Văsciorul are marginea evazată, corpul bitronconic ornamentat pe linia diametrului maxim cu 4 protuberanţe şi fundul plat. Lipseşte doar o parte din margine (Pl. XXXI/2). Cas. IV - Gr. A/ 1983, L_4N.
66. *Văscior* cilindric lucrat din pastă roşietică bine frământată, dar arsă incomplet (În. 4,2 cm; D_g. 4,2 cm; D_f. 3,8cm, g. 0,9 cm; adâncime 3 cm), cu fundul plat şi marginile rotunjite. Inciziile de pe suprafaţa exterioară par accidentale. (Pl. XXXIV/6). Cas. IV-Gr. A/1983, L_4N.
67. Vas lucrat cu mâna, din pastă de culoare brun-roşcată, având la exterior un slip lustruit. Vasul are marginea evazată, forma bitronconică, cu apucători plasate pe direcţia diametrului maxim şi fundul plat (Pl. XVII/1; XVIII/5). Vasele de acest tip sunt atestate pe o perioadă îndelungată (sec. V a.Chr.-I p.Chr.). A fost găsit în L_5N la –2,20–2,40 m şi are dimensiunile următoare: În. 0,40m; D_{max}. 0,28 m. MIG.
68. *Oală borcan*, lucrată cu mâna (Î. 32,7 cm; D_g. 23,2 cm; D_f. 13 cm), decorată între margine şi d. max. cu ornamente incizate de forma unor crengi de brad cu vârful în jos (În. 8 cm), patru apucători (În. 3,5 cm) şi între ele, incizate, linii orizontale întrerupte. Vasul, descoperit într-o groapă din L_4N, se numără printre cele mai frumoase exemplare lucrate cu mâna găsite în cetăţuie (Pl. XVI/5; XXXI/3).
69. *Oală borcan* de culoare brună, cu urme de ardere secundară (În. 23,5 cm; D_{max}. 14,8 cm; D_f 9.2 cm), ornată cu patru butoni sub marginea

puţin evazată şi retezată şi cu brâu alveolar deasupra diametrului maxim (Pl. XVIII/6). L_4N.

70. *Oală borcan* (În. 20,4 cm; D_g. 12,2 cm; D_f 9,2 cm), ornată cu brâu alveolar pe direcţia diametrului maxim (Pl. XVI/2). L_4N.
71. Vas din pastă de culoare brună (În. 21 cm; D_g. 14,3 cm; D_f. 10 cm; D_{max} 15,5 cm), ornat cu brâu alveolar pe direcţia diametrului maxim (Pl. XVI/1).
72. *Oală borcan*, cu marginea puţin evazată (În. 31,5 cm; D_g 17,4 cm; D_f 10,4 cm), cu brâu alveolar pe direcţia diametrului maxim. L_4N.
73. *Oală borcan*, de culoare brună la exterior, prezintă urmele arderii secundare. Are marginea uşor evazată şi rotunjită la extremităţi (În. 26,5 cm; D_g. 10,8 cm; D_f. 10,2 cm). Oala este ornamentată cu linii incizate, dispuse unghiular în spaţiul cuprins între margine şi umărul vasului marcat printr-un brâu crestat, de la care coboară către partea inferioară trei brâuri alveolare în forma literei J (Pl. XVI/3 şi XVIII/1). O ornamentare similară nu a mai fost regăsită pe alte recipiente.Gr. G- L_4N.
74. *Oală* de formă ovoidală, de culoare brun închis la exterior (În. 24 cm; D_g. 10,2 cm; D_f. 7,8 cm), cu marginea dispusă unghiular şi rotunjită la extremitate (Pl. XVIII/2). Dintre vasele de acest tip, cu corpul bombat, de veche tradiţie getică, este singurul exemplar întreg.

Căţui. 75. Căţuie fragmentară, tronconică, aproximativ jumătatea inferioară, cu o parte din toarta rotundă, lucrată din pastă cu cioburi şi mică în compoziţie (În. 3,9 cm; l. 6,8 cm). IA, inv. III-2758.

76. *Căţuie* fragmentară, aproximativ 3/4, uşor restaurabilă, lucrată din pastă densă (În. 6,2 cm; D_g. 12,5 cm; D_f. 6,3 cm). Toarta în bandă, cu o uşoară şănţuire mediană, suprafaţa exterioară neornamentată, fundul plat, marginea subţire (Pl. XVI/4; XXXI/7). Prezintă urme de ardere la interior şi ardere secundară. Cas.IV, Gr. A/1983.
77. *Căţuie* de culoare brun-roşcată, cu toarta bandată prinsă către bază şi sub buză (În. 8 cm; D_g. 13 cm; D_f. 6,3 cm). L_4N.
78. *Căţuie* de formă tronconică, cu pereţii arcuiţi (În. 3,5 cm; D_g. 6,1 cm; D_f. 3 cm) lucrată din pastă cu mică şi cioburi pisate ca degresant, de culoare brun-roşcată, având toarta fragmentară cu secţiunea în formă de elipsă.

Capace. 79. *Capac* tronconic lucrat cu mâna, din pastă de culoare brun roşcată la exterior, cu cioburi pisate ca degresant (În. 4,5 cm; l_{max} 5,5 cm). Capacul are un buton abia schiţat prin terminarea cilindrică la 1 cm de extremitatea superioară (Pl.- XXXIII/3). MIG.

80. *Capac* fragmentar lucrat din pastă cu cioburi pisate ca degresant, de culoare brun roşcată. Capacul, de formă cilindrică (În. 1,8 cm; D_{max} 10,5 cm), cu marginile uşor supraînălţate şi cu toarta păstrată parţial, este de un tip cunoscut în aşezările dacice (Bâtca Doamnei, Poiana), dar cu o răspândire restrânsă (Pl. XXXIII/7).

b) 81. Fragment din cupa unei *fructiere*, lucrată la roată, din pastă de culoare cenuşie densă şi bine arsă, cu marginea răsfrântă oblic şi apoi orizontal. Vasul are la exterior culoarea cenuşie iar la interior cenuşiu închis către negru. Buza este ornamentată cu un decor unghiular obţinut prin lustruire, bandă lată pe latura interioară şi un decor în zigzag îngust, mai puţin uniform, la partea exterioară (Pl. X/3). IA, inv. III-958.

82. Fragment de *fructieră*, lucrată din pastă cenuşie, cu buza decorată cu un ornament în zigzag executat mai neglijent (Pl. XXI/4). Profilul buzei are o formă asemănătoare fragmentului precedent. IA, inv. III-956.
83. Fragment *cupă fructieră*, lucrată din pastă de culoare cenuşie, acoperită neuniform cu un slip de culoare cenuşie închisă. Cupa are marginea lată (4,8 cm), ornată cu un decor format din două benzi în zigzag, lustruite (Pl. XXV/4). Peretele cupei puţin supraînălţat este curbat imediat sub buză. IA, inv. III-956.
84. Fragment de *fructieră*, lucrată din pastă cenuşie. Buza răsfrântă a fructierei porneşte oblic şi se termină orizontal (Pl. XXI/6). Pe porţiunea oblică este ornamentată cu un decor în zigzag obţinut prin lustruire (În. 4,8 cm; l. 10,3 cm). Din aceeaşi fructieră mai sunt 3 fragmente. IA, inv. III-964.
85. Fragment din corpul unei *fructiere* (?), lucrată din pastă cenuşie, acoperită cu un slip de nuanţă cenuşie închisă. Cupa este ornamentată la interior cu un decor de benzi orizontale obţinute prin lustruire şi interspaţiile cu un decor în zigzag, dublat pe o porţiune, formând două triunghiuri cu vârfurile unite (Pl. XIX/2). IA,

inv. III-964.

86. Fragment de *fructieră*, lucrată din pastă de culoare cenuşie densă, acoperită cu slip de culoare cenuşie o nuanţă mai închisă. Buza, potrivită ca mărime (3,05 cm), teşită la extremitate, este ornamentată cu două benzi circulare, care încadrează 4 puncte circulare pe porţiunea păstrată. La interiorul cupei poate fi observat un decor în zigzag. Întregul ornament e obţinut prin lustruire (Pl. XXI/1), IA, inv. III-963.
87. Suport de *fructieră*, fragmentar, lucrat din pastă cenuşie bine arsă, acoperit cu un slip de culoare cenuşie închisă (Pl. XXIII/5). Suportul este deteriorat către bază, unde are o nervură circulară în relief şi la începutul corpului cupei (În. 8,3 cm; D_{bazei} 7,7 cm; $D_{sup.}$ 5,3 cm; g. peretelui 0,5 cm). IA, inv. III-961.
88. Suport de *fructieră*, lucrat din pastă cenuşie, arsă neuniform (În. 6,2 cm; l. 7,9 cm; s. 6,3 cm; g. peretelui-1cm). Suportul este ornamentat cu un decor format din 7 benzi obţinute prin lustruire şi către bază cu caneluri, două vizibile şi în starea actuală a suportului (Pl. XXIII/1) IA, inv. III-961.
89. Suport de *fructieră*, lucrat din pastă cenuşie densă şi bine arsă (În. 7,4 cm ; D_{max} 7,6 cm), spart către bază. Cilindrul este decorat cu două şiruri de ornamente în zigzag, iar centrul cupei fructierei era ornat cu un cerc, ambele obţinute prin lustruire (Pl. XXIII/2). IA, inv. III-961.
90. Fragment din jumătatea inferioară a unui suport de *fructieră*, lucrată din pastă cenuşie, acoperită cu un slip de culoare cenuşie închis, prevăzut cu o nervură circulară (În. 4,2 cm; D_{max} 8,25 cm, g. pereţilor 1,1 cm) (Pl. XXII/10). MIG.
91. Fragment suport *fructieră*, lucrată din pastă cenuşie, ornamentat cu un decor obţinut prin lustruire (În. 2,3 cm; l. 6,3 cm) IA, inv. III-961.
92. Fragment de buză de *fructieră* care porneşte oblic de la interior, continuă orizontal şi are extremitatea rotunjită (Pl. XXII/4). MIG.
93. Fragment din buza unei *fructiere* lucrate la roată din pastă cenuşie. – 2,30 m. MIG.
94. Fragment din cupa unei *fructiere*, lucrată din pastă cenuşie, acoperită cu un slip negru (În. 5,5 cm; l. 15,3 cm; gr. 0,95 cm). Buza răsfrântă este ornată cu un decor în zigzag. (Pl. XIX/6). IA, inv. III-956.
95. Fragment din partea superioară a unei cupe de *fructieră*, lucrată din pastă cenuşie, cu multă mică în compoziţie, acoperită cu un slip de culoare cenuşie închisă la interior (În. 4,6 cm; g. 0,85 cm). Buza porneşte oblic şi se termină orizontal. IA, inv. III-965.
96. Fragment din partea superioară a unei *fructiere*, lucrată din pastă cenuşie, cu buza care porneşte oblic şi se termină orizontal (L. 13 cm; În. 4,15 cm; g. 0,8 cm). IA, inv. III-956.
97. Fragment din partea superioară a unei *fructiere*, lucrată din pastă cenuşie, cu buza care porneşte oblic şi se termină orizontal, decorată prin lustruire cu o linie în zigzag. Fragmentul a zăcut probabil lângă bucăţi de fier, astfel că a căpătat acum culoarea roş-gălbuie la interior (În. 36 cm; g. 1,00 cm). IA, inv. III-956.
98. *Fructieră*[67] din pastă fină, de culoare cărămizie, acoperită cu un slip roşu. Fructiera are picior înalt, cupa emisferică nu prea adâncă şi buza lată, răsfrântă oblic spre exterior. Linii circulare obţinute prin lustruire decorează piciorul (Pl. XXIII/3). IA. inv. IV-2 281.
99. Fragment de *fructieră*, lucrată din pastă roşietică ($L_{max.}$ 23 cm; g. 0,8 cm) acoperită cu o angobă albă, peste care sunt pictate dungi roşii, care mărginesc două brâuri în zigzag. Un fragment din suportul aceleiaşi fructiere păstrează doar dungile orizontale, sunt singurele fragmente de ceramică dacică pictată aflate în acest prim nivel (Pl.XX/5 şi Pl. XXXV/4).
100. Fragment (În. 5 cm; L. 11 cm; g. 0,5 cm) din partea superioară a unei *străchini* lucrate din pastă cenuşie, cu buza puţin evazată, orizontală şi rotunjită la extremităţi. Fragmentul este ornamentat la exterior cu un decor obţinut prin lustruire, format din benzi în zigzag încadrate de benzi orizontale, iar la exterior cu trei caneluri (Pl.XXIX/4). – 2,30 m, MIG.
101. Fragment dintr-o *strachină*, lucrată la roată, din pastă cenuşie, culoare mai închisă, dură (În. 8,3 cm; $L_{max.}$ 17 cm; g. 0,6 cm), cu buza puţin evazată, rotunjită şi cu caneluri sub buză (Pl. XXIV/10). S I, Gr. I, MIG.
102. Fragment din partea inferioară a unei *străchini* terminată cu inel de susţinere, lucrată la roată

[67] N. Gostar, *Săpăturile şi sondajele de la Şendreni-Barboşi (r. Galaţi)*, în Materiale, VIII, 1962, p. 507, fig. 2/2.

din pastă cenuşie (D_{max}. 9,9 cm; l. 2,45 cm; g. 0,7 cm), cu un slip negru la interior unde este decorată prin lustruire cu cercuri concentrice din benzi formate din 3 linii (Pl. XXIX/2). IA, inv. III-955.

103. Fragment din partea superioară şi începutul jumătăţii inferioare a unei *străchini*, lucrată din pastă cenuşie, cu calcar în compoziţie (În. 3,95 cm; l. 10 cm; g. 0,6 cm). Buza îngustă este rotunjită la extremităţi. IA, inv. III-959.

*Castroane.*104. Fragment dintr-un *castron* (Pl. XXIV/8) lucrat din pastă cenuşie densă şi bine arsă, având corpul tronconic şi buza rotunjită întoarsă spre interior (În. 5,3 cm; l. 9,2 cm). IA, inv.III-951.

105. Fragment de *castron*, lucrat din pastă cenuşie, compactă, arsă incomplet, acoperit cu slip de culoare cenuşie închisă, la exterior. Castronul are umărul carenat, iar buza rotunjită, la extremitatea superioară coboară unghiular (Pl. XXIV/10). La partea interioară are dungi orizontale negre, obţinute prin lustruire. IA, inv. III-1225.

106. Fragment de *castron*, lucrat din pastă de culoare cenuşie densă, bine arsă, acoperit la exterior cu un slip de culoare neagră (12×9×1 cm), marginea trasă spre interior uşor rotunjită şi cu canelură la exterior (Pl. XXVII/11).

Căni. 107. Fragment de toartă torsadată, lucrată din pastă cenuşie, fină şi bine arsă (În. 7,2 cm; D. 2,1 cm), posibil, parte a unei *căni* (Pl. XXV/8). IA, inv. III- 450.

108. Fragment din partea superioară a unei *căni* de dimensiuni mijlocii, cu gâtul larg (D. 13,2 cm), buza orizontală uşor rotunjită şi o parte dintr-o toartă bandată (În. 5,1 cm). Vasul este acoperit la exterior cu un slip de culoare cenuşie închisă (Pl. XXIV/3). IA, inv. III- 962

109. Fragment de *cană*, lucrată din pastă cenuşie bine arsă, acoperită cu slip de culoare cenuşie închisă (Pl. XXV/8). Cana are buza rotunjită la extremitate şi coboară unghiular, iar corpul este ornamentat cu grupuri a câte 3 linii oblice. (În. 3,05 cm; l. 5,4 cm). IA, inv. III- 2786.

110. Fragment din partea superioară a unei *căni* lucrate la roată, din pastă cenuşie bine arsă. Buza uşor răsfrântă şi rotunjită are la exterior 3 caneluri. Fragmentul păstrează o parte din toarta prinsă sub buză (Pl. XXIV/4).

111. Fragment de *cană* (?), lucrată din pastă densă de culoare cenuşie de o nuanţă mai închisă la exterior. Buza relativ îngustă (2,8 cm) este ornată cu un decor de linii orizontale obţinute prin lustruire. IA, inv. III-956.

112. Fragment dintr-o *cană*, lucrată la roată, din pastă cenuşie, decorată cu două rânduri de incizii în formă de val (Pl. IX/14). MIG.

113. Fragment din partea inferioară cu inelul de susţinere a unei *căni* (?), lucrată la roată din pastă cenuşie (Pl. XXVIII/12).–2,45 m, MIG.

114. Fragment din partea superioară a unei *căni* (În.- 7,2 cm; l.- 8,3 cm; g.- 0,45 cm), lucrată din pastă cenuşie, cu un slip negru la exterior, decorată pe gât cu o bandă orizontală şi două verticale (Pl. XXIX/3). IA, inv. II-2 786.

115. Fragment din partea superioară a unei *căni* (În. 9,4 cm; l. 8,2 cm; g. 0,6 cm), de culoare cenuşie închisă, cu gâtul cilindric, corpul emisferic, cu toarta bandată cu canelură mediană, lucrată din pastă cu miezul de culoare roşietică. La exterior, vasul este decorat cu benzi late verticale, iar interspaţiile, cu o linie în zigzag cu aceeaşi dispunere verticală. IA, inv. III-952.

116. Fragment din partea superioară a unei *căni* lucrate la roată, din pastă cenuşie (În. 4,6 cm; l. 6,2 cm; g. 0,4 cm), decorată pe gât cu 3 incizii orizontale şi un decor reticular obţinut prin lustruire. IA, inv. III-1 170.

117. Fragment din partea superioară a unei *căni*, lucrată la roată, din pastă cenuşie, cu buză evazată, rotunjită la exterior şi decorată sub buză cu o linie lustruită în zigzag. IA, inv. III-953.

118. Toartă de *cană*, bandată cu canelură mediană, lucrată din pastă cenuşie (L.-9,8 cm; l. 4,15 cm; g. 1,05 cm). IA, inv. III-968. (Pl. XXVII/3).

119. Trei fragmente dintr-o *cană* de dimensiuni mijlocii, lucrată la roată, din pastă cenuşie. IA, inv. III-954.

120. *Oale.* Fragment din partea superioară a unei *oale*, lucrată la roată, din pastă brun-roşcată, densă şi bine arsă (7×9,5×0,6 cm). Fragmentul este ornamentat cu o nervură în relief şi un decor reticular obţinut prin lustruire. S V, –1,90 m. MIG.

121. *Oală* fragmentară, aproximativ o treime, lucrată la roată, din pastă cenuşie. Vasul are inel de susţinere şi corpul aproape globular. –2,40 m; MIG.

122. Fragment din partea superioară a unei *oale*, lucrată la roată, din pastă cenuşie. Oala are buza orizontală rotunjită la bază, gâtul înalt şi este ornamentată pe umăr cu 3 nervuri orizontale.

123. Fragment din partea inferioară a unei *oale* cu inel de susţinere, lucrată din pastă cenuşie. Gr.1, MIG.

124. Fragment din partea inferioară a unei *oale*, terminată cu inel de susţinere, lucrată la roată din pastă cenuşie (4,4×5,6×0,7 cm). IA, III-965.

125. Fragment de *oală*, lucrată la roată, din pastă roşietică cu bucăţele de calcar în compoziţie (8,2×8,35×0,55 cm), decorată la exterior cu benzi de linii orizontale care încadrează o linie în val (Pl. XXVIII/6), IA, inv. III-1764.

126. Fragment din partea superioară a unei *oale*, lucrată la roată, din pastă cenuşie (5,5× 8×0,65 cm), cu buza evazată şi două şănţuiri orizontale sub buză. IA, inv. III-967.

127. Fragment (5,3×9,2×0,55 cm) din partea inferioară, cu inelul de susţinere, a unei *oale*, lucrată din pastă cenuşie (Pl. XXX/3). IA, inv. III-965.

128. *Văscior* lucrat din pastă cenuşie (În. 9 cm; D_g. 7,4 cm; D_f. 3,8 cm), cu marginea evazată, corp bitronconic, ornamentat la jumătatea superioară cu un decor de linii oblice, obţinut prin lustruire. Starea de conservare submediocră. Cas. IV, L_4N.

129. *Oală* cu două torţi, lucrată la roată, din pastă cenuşie (În. 14,2 cm; D_g. 10 cm; D_f. 6,8 cm). Vasul are inel de susţinere şi jumătatea inferioară în forma unui bol semisferic, iar partea superioară tronconică, marginea evazată, toarta din buză şi prezintă urmele unei găuriri pentru reparaţii (Pl. XVIII/4 ; XXXV/2). L_4N,

130. *Vas* lucrat la roată, din pastă cenuşie, cu inel de fixare şi corpul aproape bitronconic rotunjit pe direcţia diametrului maxim, mult distrus. (În. 9,5 cm; D_g. 7,3 cm; D_f 3,5 cm) (Pl. XIV/2, XXXV/3). L_2N.

Capace. 131. Fragment de *capac* conic (Pl. XXVIII/7), lucrat din pastă de culoare cărămizie, arsă neuniform, acoperit cu vopsea albă şi apoi cu 6 dungi concentrice (În. 4,2 cm; l. 5,4 cm). Posibil piesă de import. IA, III-410.

132. Fragment de *capac* cu buton, lucrat din pastă cenuşie, cu mică în compoziţie, şi arsă neuniform (Pl. XXVIII/l). Pe buton este cruţat un spaţiu circular pe care este lustruit un semn în forma literei *X*. Întreaga suprafaţă exterioară are o nuanţă mai închisă (În. 2,4 cm; l. 6,6 cm). IA.

133. *Capac* cu buton, lucrat la roată relativ neglijent, din pastă dură, albicioasă (În. 3,3 cm; l. 8,3 cm). IA, inv. III-l 167.

134. *Capac* cu buton, fragmentar (Pl. XXXIII/5), lucrat din pastă cărămizie (În. 3,5 cm; l. 10,2 cm). Capacul a fost găsit la – 3,00 m în canalul actualei conducte de aducţiune Priză Siret. IA, inv. III-1 758.

135. *Capac* cu guler (Pl. XXXII/7) lucrat la roată din pastă de culoare cărămizie (În. 3,9 cm; l. 10,3 cm). IA, inv. III-960.

136. Fragment de *capac* cu guler, lucrat din pastă de culoare cenuşie, densă, bine arsă. La exterior, ornat cu un decor lustruit de benzi late şi linii în zigzag (Pl. XIX/4).

137. *Strecurători.* Fragment de *strecurătoare* lucrată din pastă cenuşie deschisă, densă şi bine arsă. S-a păstrat aproximativ o treime din partea inferioară, emisferică, a vasului şi începutul cilindric uşor evazat al părţii superioare, despărţite între ele printr-o canelură (În. 7,9 cm; l. 10 cm). Fragmentul prezintă urme de ardere secundară. (Pl. XXI/8). IA, III-448.

138. Fragment dintr-o *strecurătoare* (8,5×13,5×0,5 cm), lucrată din pastă de culoare cenuşie, densă, bine arsă, acoperită la exterior cu un slip de culoare mai închisă, cu o nervură în relief pe direcţia marginii superioare puţin evazate şi două incizii înainte de zona conică găurită. Păstrează urmele torţii şi, la interior, ale unei găuriri mai neglijente. (Pl. XXVII/6).

139. *Strecurătoare* lucrată din pastă cenuşie, densă şi bine arsă (În. 11,6 cm; D_{max} 14 cm). Jumătatea superioară este cilindrică, cu marginea evazată, iar partea inferioară, emisferică, având nervură orizontală în zona în care începe suprafaţa găurită. Nu a avut torţi. (Pl. XXXIII/4; XXXV/1). Cas. IV, Gr. A/1983.

140. *Strecurătoare* fragmentară, lucrată din aceeaşi pastă ca precedenta (În. 12,5 cm; l. max. 8,7 cm). Partea superioară, cilindrică, cu marginea evazată, are pe linia în care începe jumătatea emisferică două dungi în relief. Toarta bandată trasă din margine are partea inferioară pe linia diametrului maxim. (Pl. XXXV/5). Cas. IV, Gr.

A/1983.

141. *Strecurătoare* fragmentară, lucrată la roată, din pastă cenuşie, cu toarta prinsă de margine şi baza cilindrului pe direcţia celor două linii orizontale incizate care marchează începutul bolului emisferic găurit (În. 12,3 cm; D_g. 17,5 cm). L_4N.

142. *Strecurătoare* lucrată la roată, din pastă cenuşie, are lipsă toarta şi jumătatea superioară, dar bolul este aproape complet (În. 11 cm; D_g. 14 cm). L_4N.

Căniţe. 143. Fragment, aproximativ o pătrime, dintr-o *căniţă* lucrată din pastă cenuşie (În. 7,9 cm; l. 8,3 cm). Corpul căniţei, cilindric la partea superioară şi tronconic către bază, are o canelură pe direcţia locului de prindere a toartei şi este ornat cu 4 dungi verticale obţinute prin lustruire. Toarta bandată are o canelură mediană (Pl. XXV/7). Căniţa a fost acoperită la exterior cu un slip de culoare cenuşie închisă. IA, inv. III-176.

144. Fragment de *căniţă* (5,7×7,5×0,6 cm), lucrată din pastă similară fragmentului 138, păstrează o parte din inelul de fixare, fundul tronconic şi corpul cilindric acoperit cu slip negru şi lustruit cu benzi late, orizontale şi verticale (Pl. XXVII/4).

145. Fragment de *cană* (8,5×4,00×0,75 cm), cu marginea dreaptă cu 4 incizii orizontale, toarta eliptică în secţiune. Cana este ornată prin lustruire cu linii verticale (Pl. XXVII/5).

146. *Chiup.* Fragment de vas provizii, *chiup* (6,2×10×0,8 cm), lucrat din pastă cenuşie, cu mică şi calcar în compoziţie, ornamentat la exterior cu benzi de linii orizontale, care încadrează o incizie în val (Pl. XXV/1). IA, inv. III-969.

147. Vas fragmentar, restaurabil, lucrat la roată, din pastă cenuşie, cu o nuanţă mai închisă având o formă intermediară între kraterele greceşti şi vasele în formă de clopot, mai apropiată însă de primele. Vasul are gura largă, extremitatea marginii rotunjită şi un ornament în relief serpentiform în forma literei Ω, cu un buton pe direcţia curburii maxime (Pl. XXXI/9). Vasul (În. 0,40 m; D_{max}. 0,33 m) a fost descoperit în L_1N împreună cu materiale din secolele I p.Chr.

c. Obiecte şi unelte de lut. Figurină antropomorfă (4,6×2,6×1,1 cm) caracterizată prin forma eliptică a capului, redarea schematică, trunchiată a braţelor întinse orizontal şi a picioarelor depărtate, prin protuberanţe unghiulare. Două mici alveole pe figură suplinesc redarea trăsăturilor fizionomice. În clasificarea operată asupra plasticii geto-dacice[68] figurina de la Barboşi s-ar încadra la tipul I[69] (Pl. XIII/1).

Fusaiolele au următoarele forme: bitronconice, cele mai numeroase, aproape globulare şi lenticulare.

[68] S. Sanie, *Din istoria...*, p. 59, PL. XXI/, 3a, 3b.

[69] Idem, Plastica şi unele aspecte ale cultelor şi credinţelor geto-dacilor, în Studii dacice, Cluj-Napoca, 1981, p. 175.

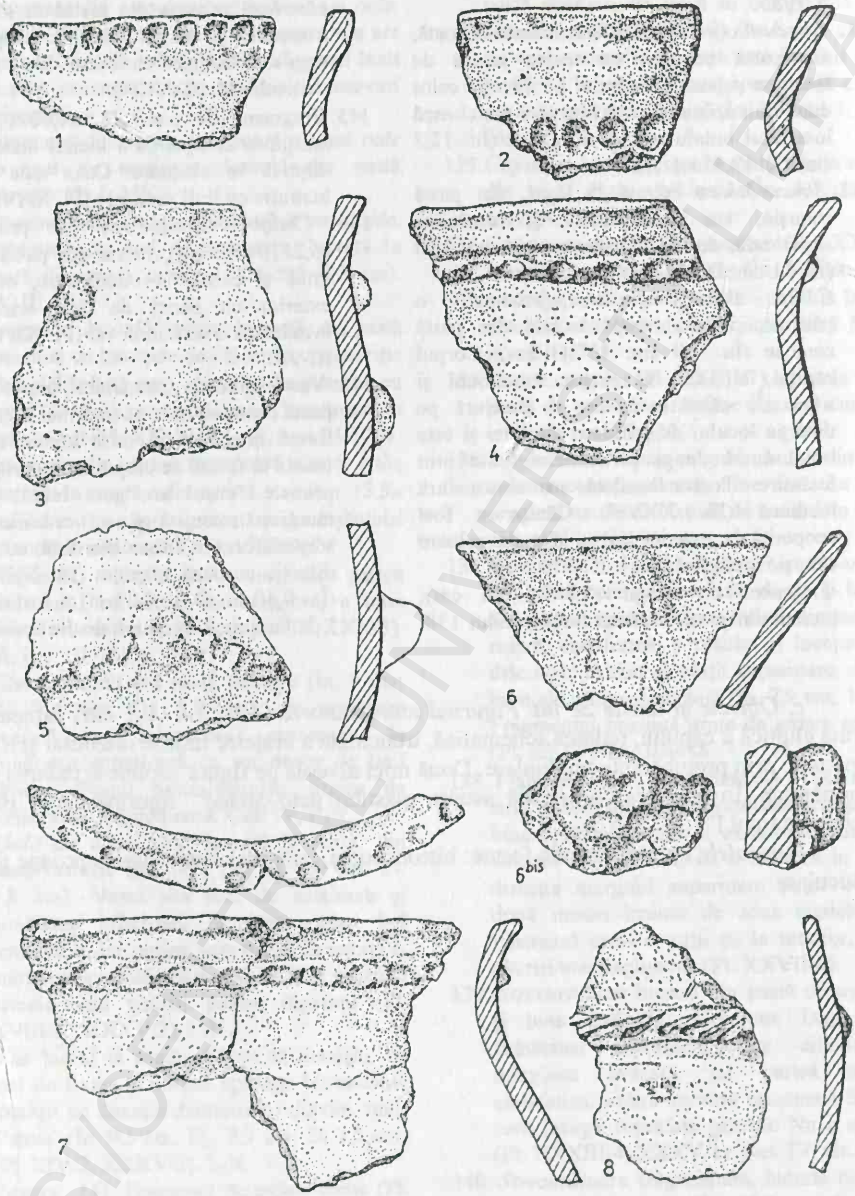

Pl. XIV. Ceramică lucrată cu mâna.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

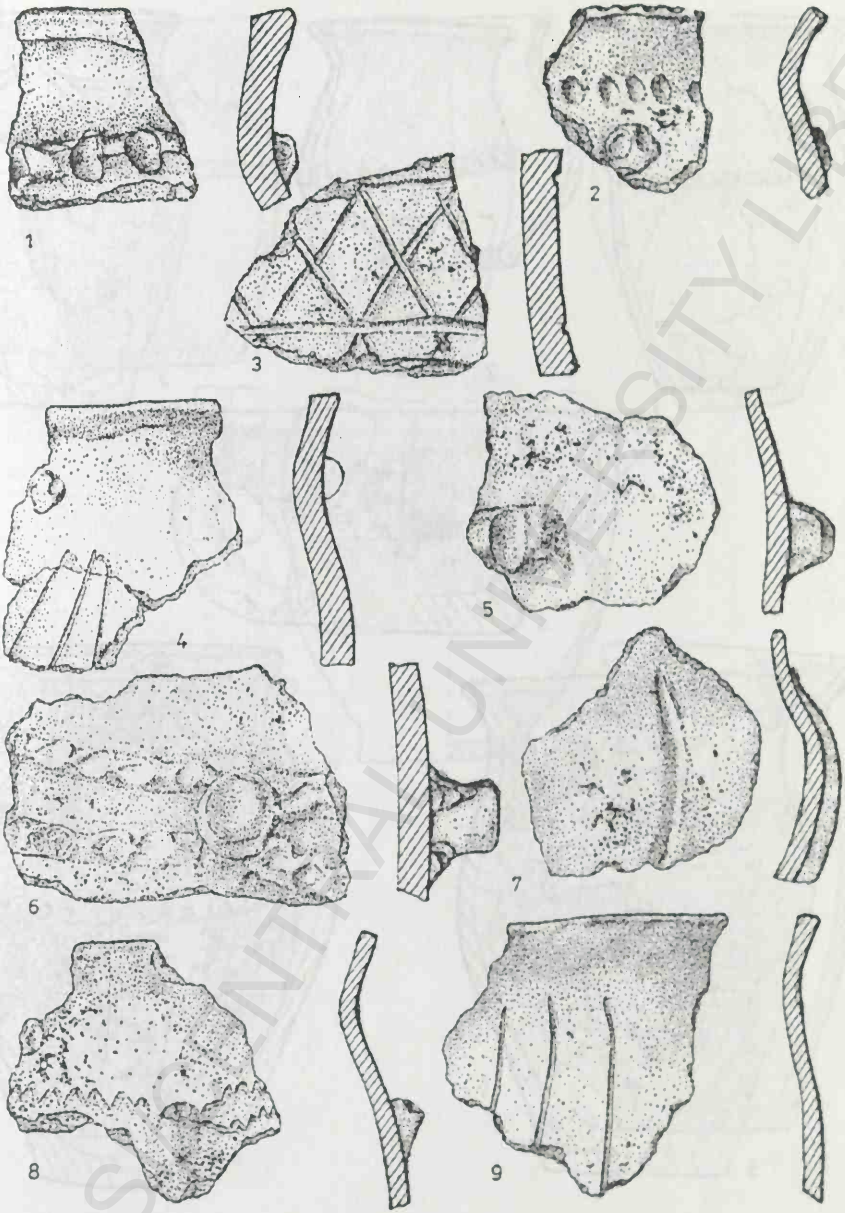

Pl. XV. Ceramică lucrată cu mâna.

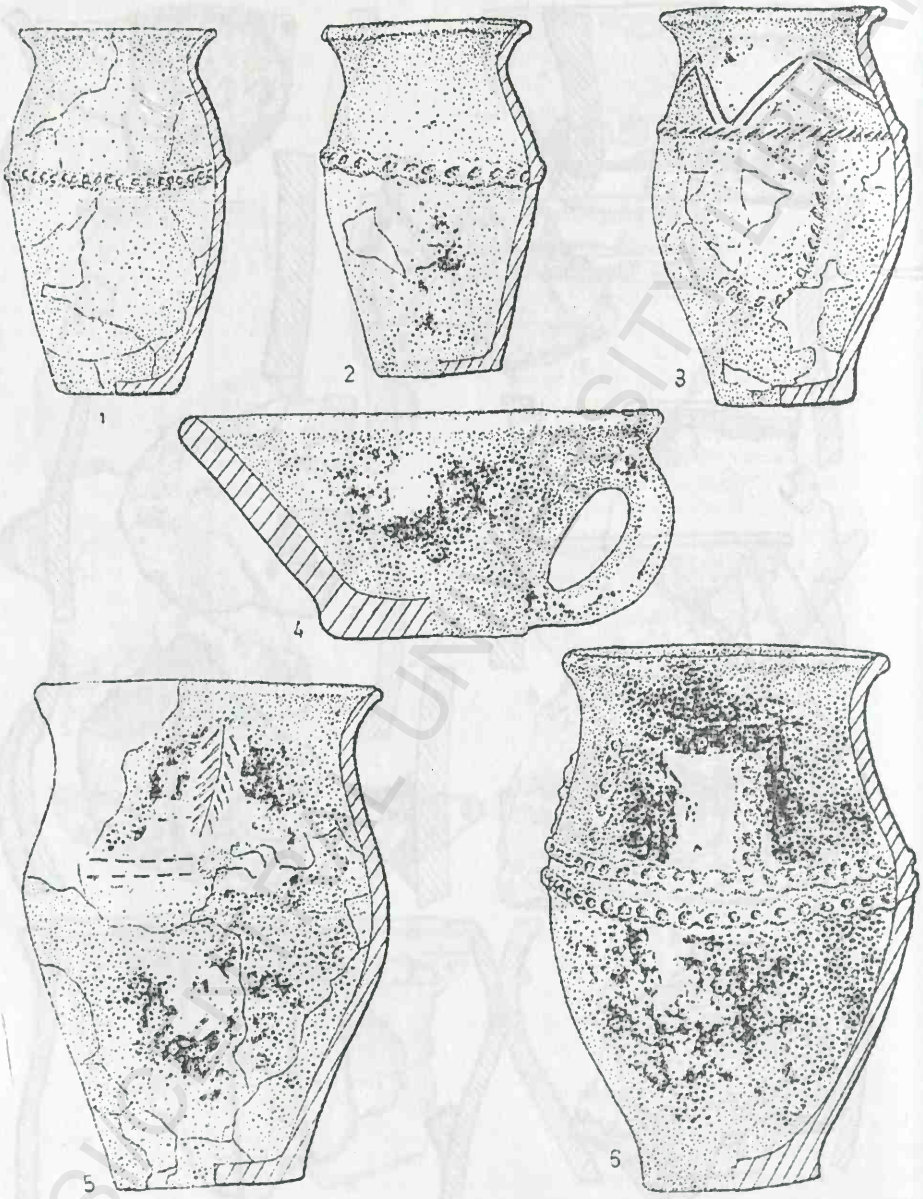

Pl. XVI. Oale borcan (1– 3, 5, 6) şi o căţuie (4) lucrate cu mâna.

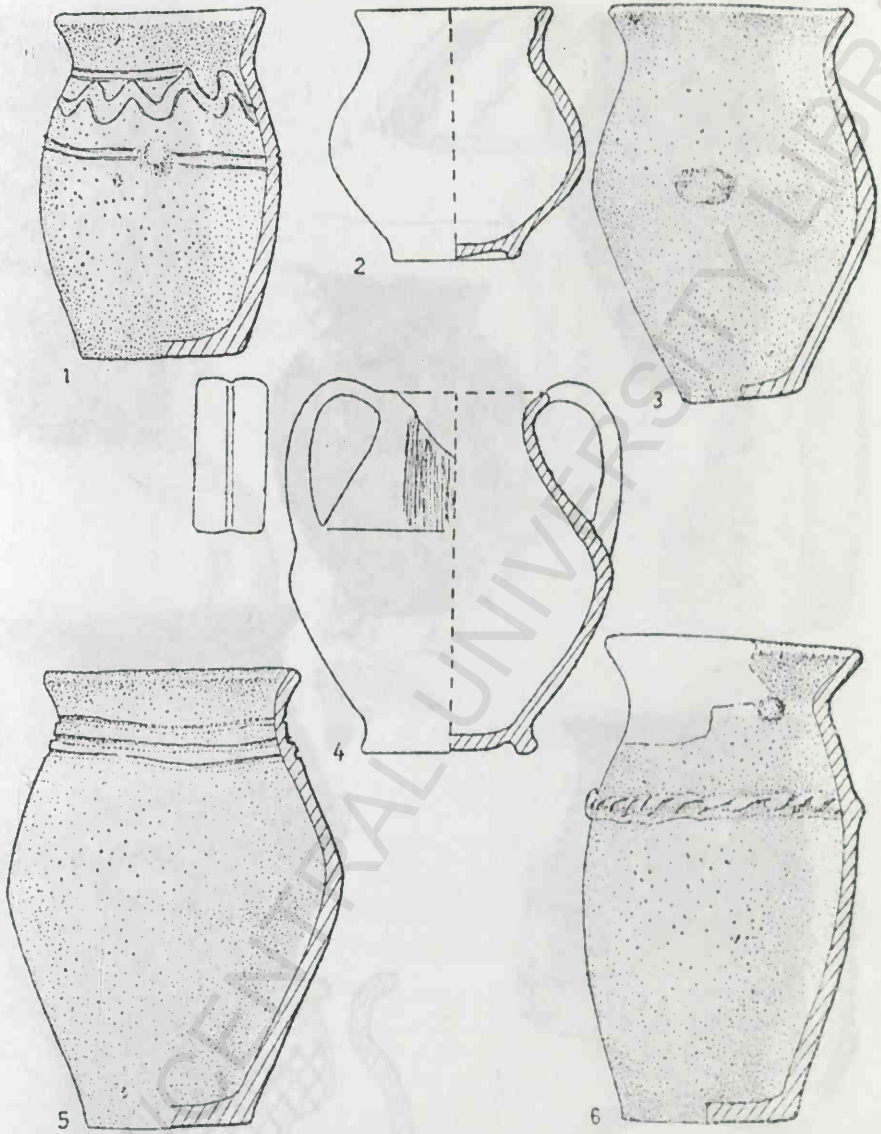

Pl. XVII. Vase lucrate cu mâna (1, 3, 5, 6) şi la roată (2, 4).

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pl. XVIII. Vase lucrate cu mâna.

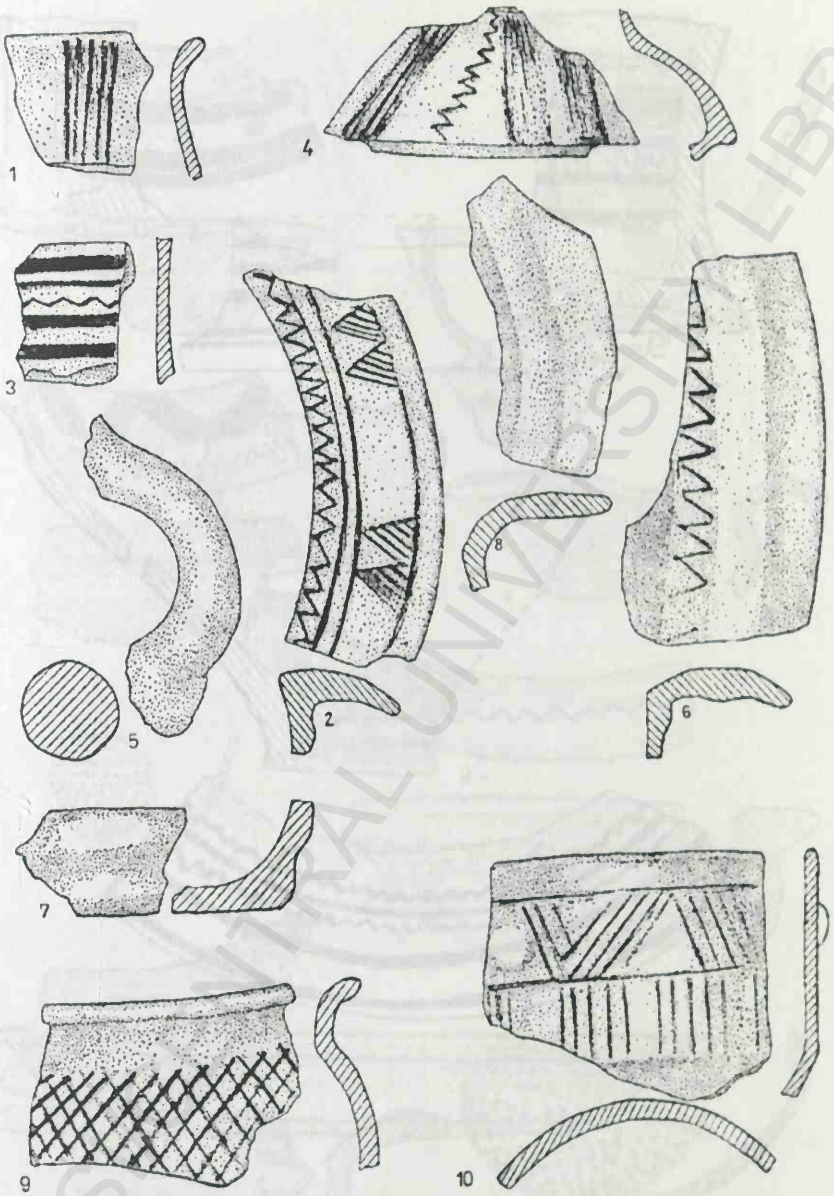

Pl. XIX. Ceramică lucrată la roată (1–4, 6–10) și cu mâna (5).

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

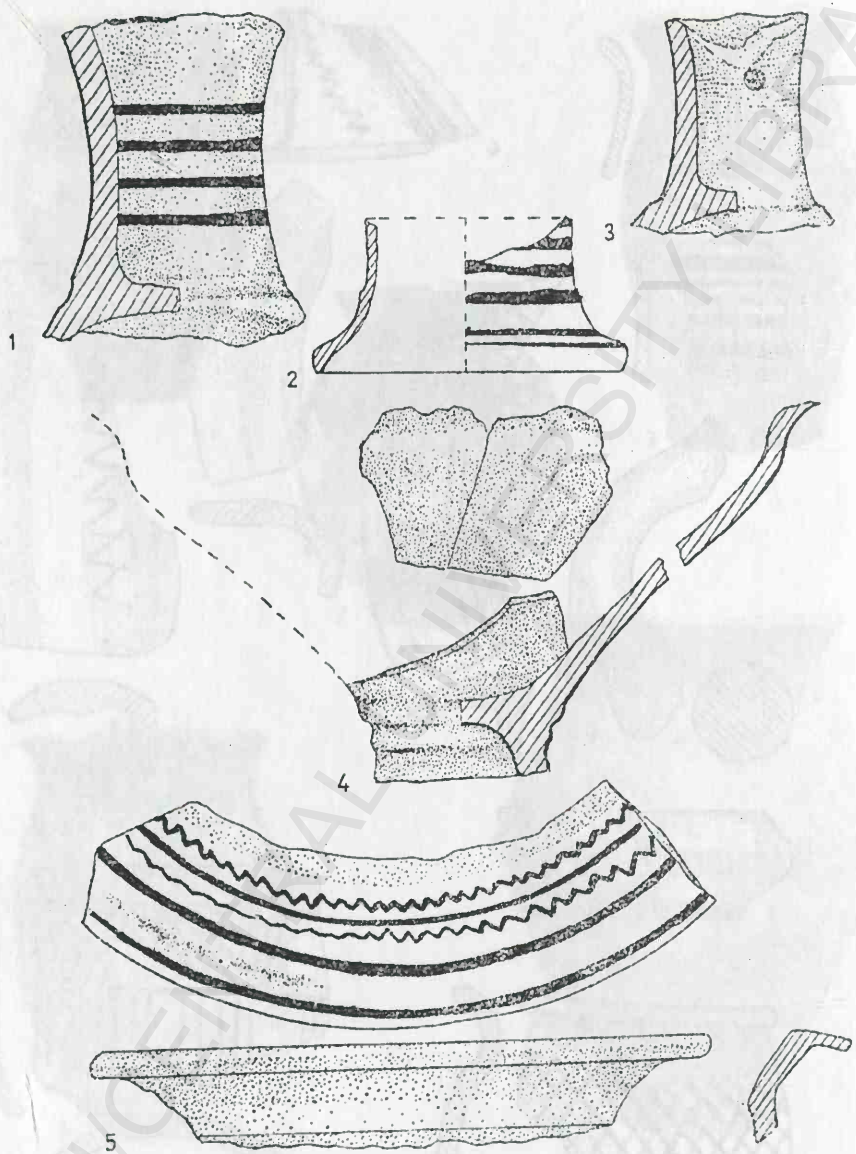

Pl. XX. Fragmente de fructieră cu decor pictat (1,2,5) și neornamentate (3,4).

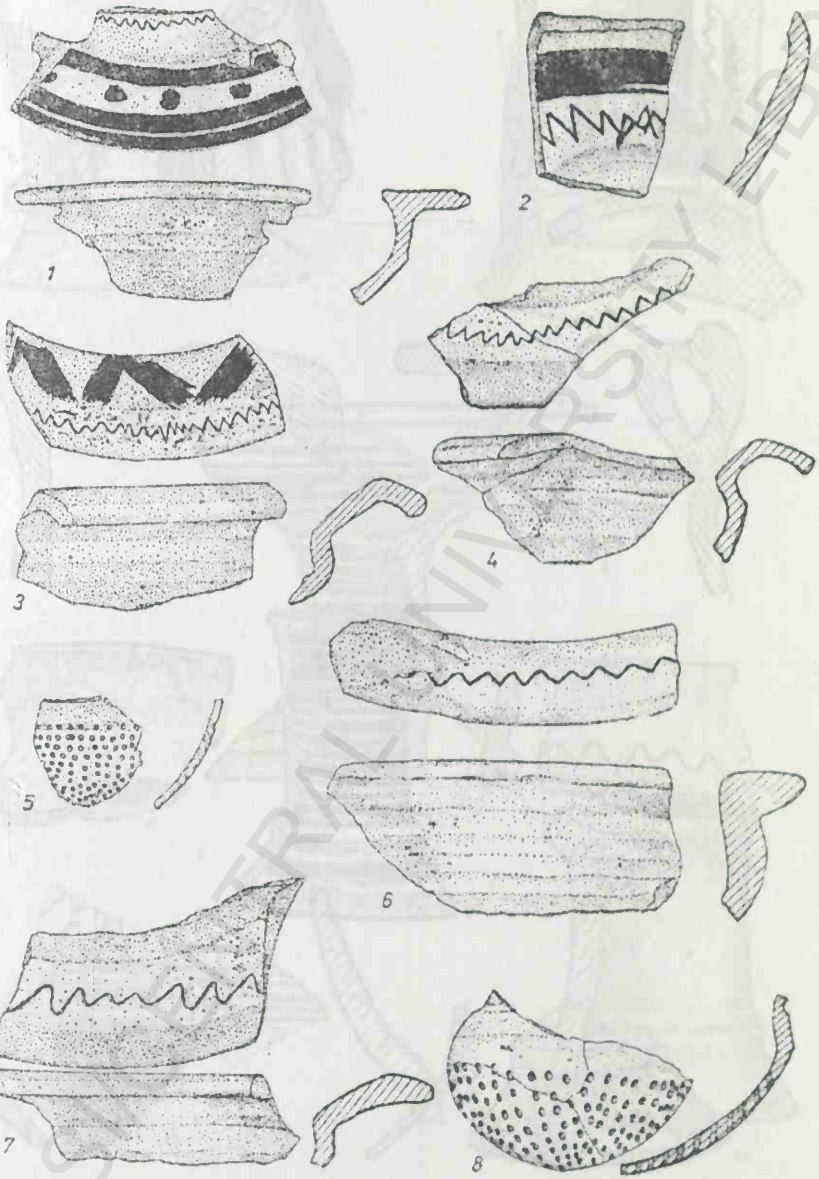

Pl. XXI. Fragmente de fructiere (1–4, 7); strecurători (5, 8) şi castron (6) lucrate la roată.

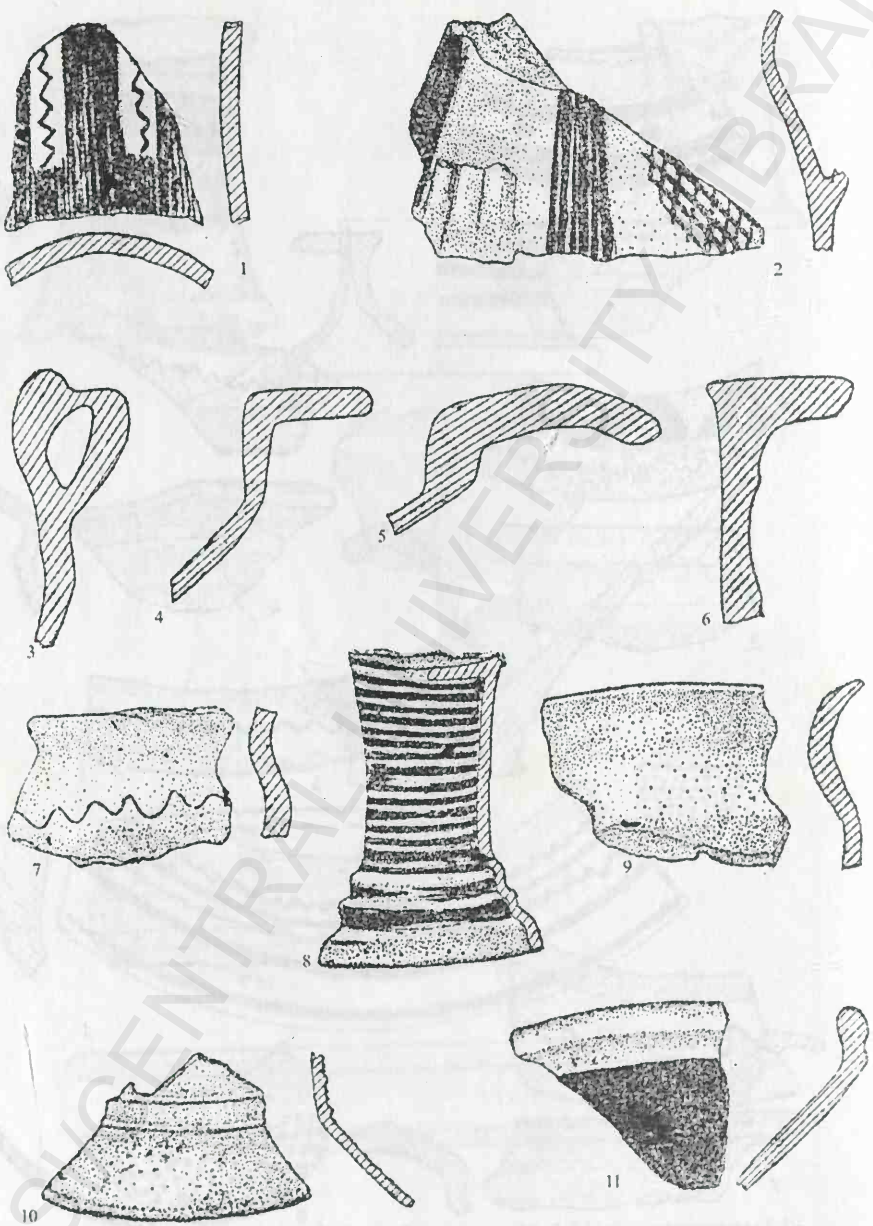

Pl. XXII. Fragmente de ceramică lucrată la roată (1– 6, 8, 10, 11) şi cu mâna (7, 9).

BCUIAŞ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

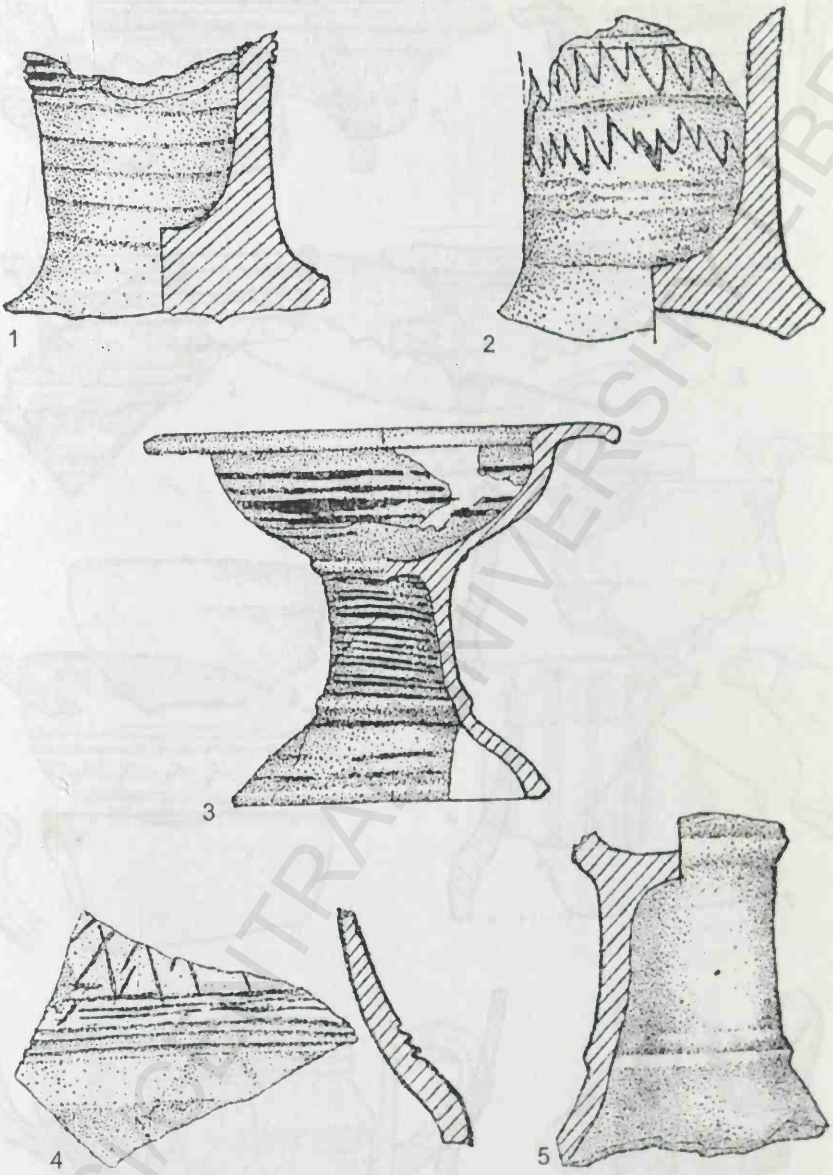

B.C.U. „M
ISTORIE

Pl. XXIII. Fructieră (3); suporturi de fructieră (1, 2, 5); fragment de cană (4), lucrate la roată.

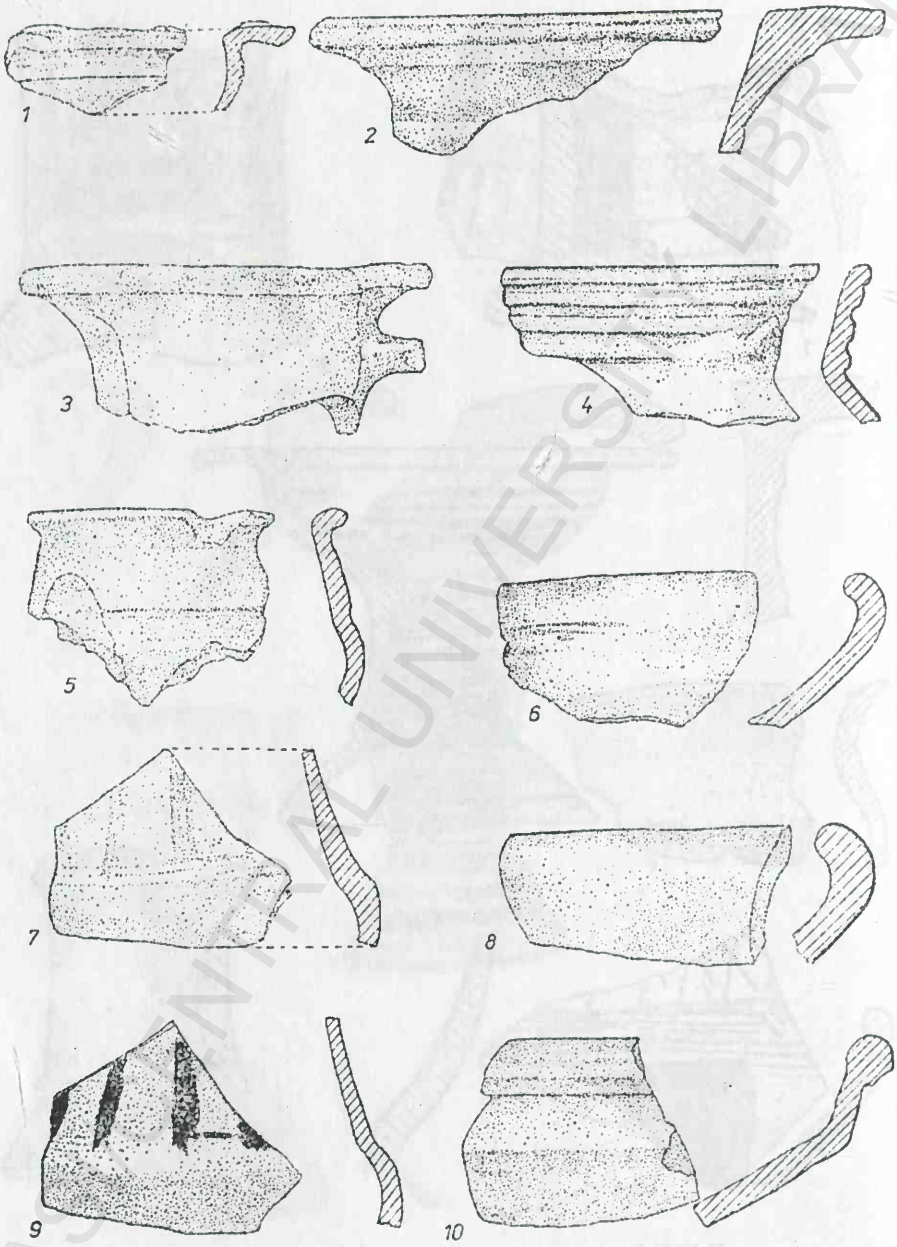

Pl. XXIV. Ceramică lucrată la roată.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

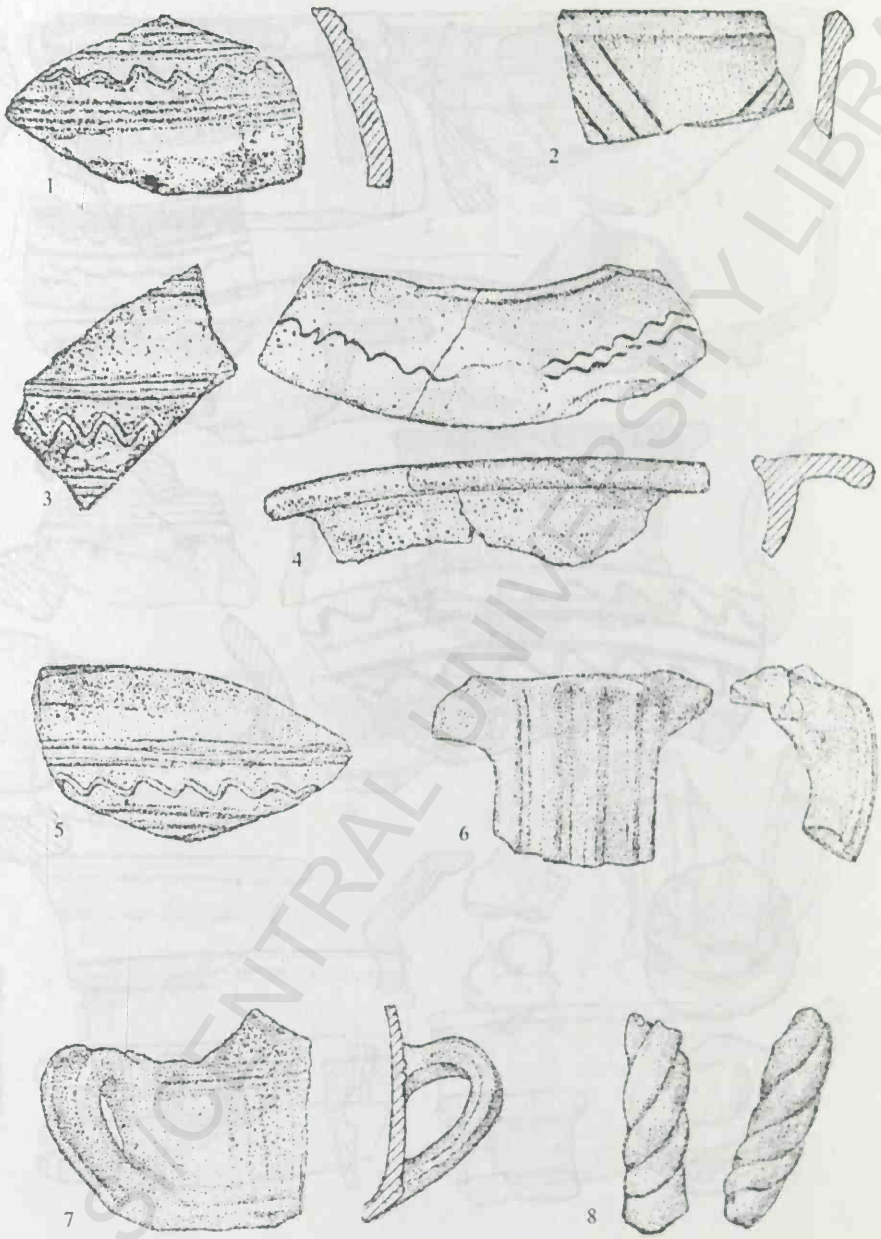

Pl. XXV. Ceramică lucrată la roată.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

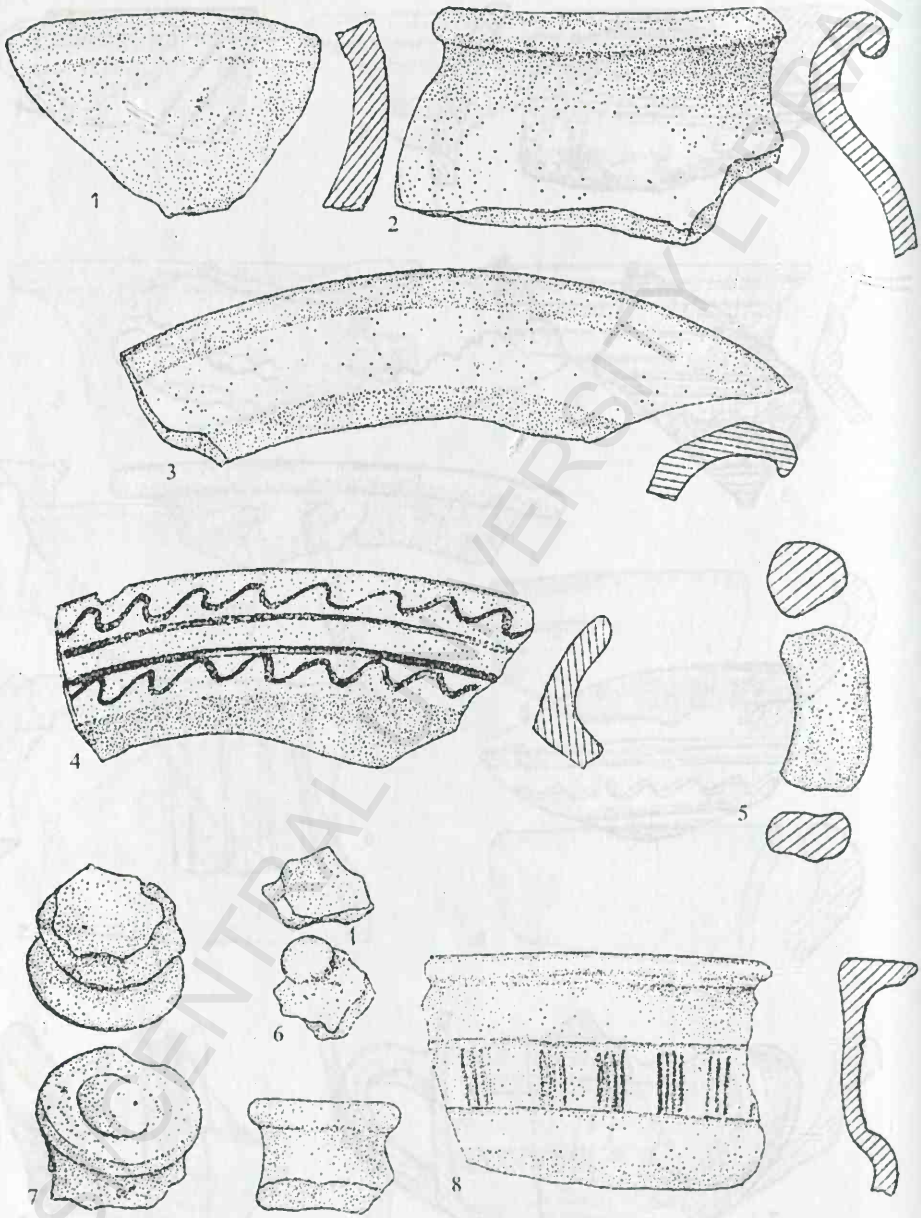

Pl. XXVI. Ceramică lucrată cu mâna (1, 2, 5–7) și la roată (4, 8).

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

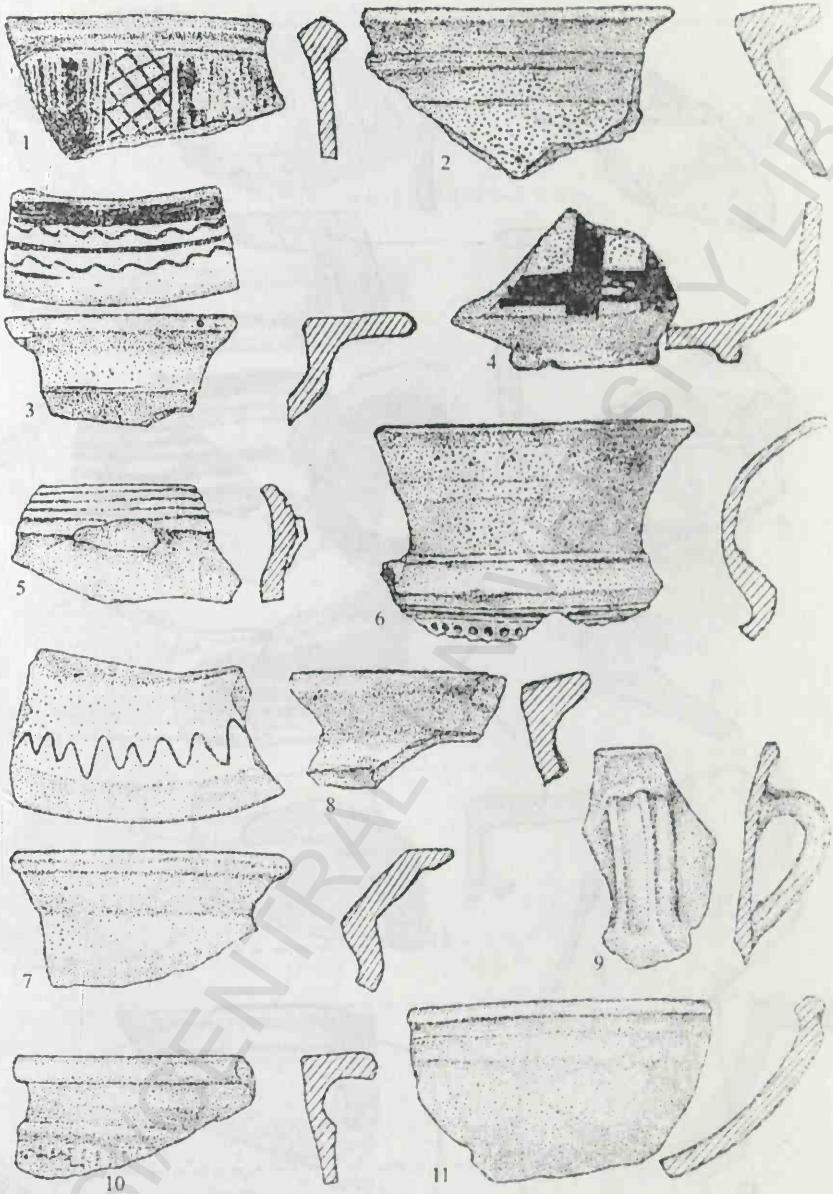

Pl. XXVII. Ceramică lucrată la roată.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

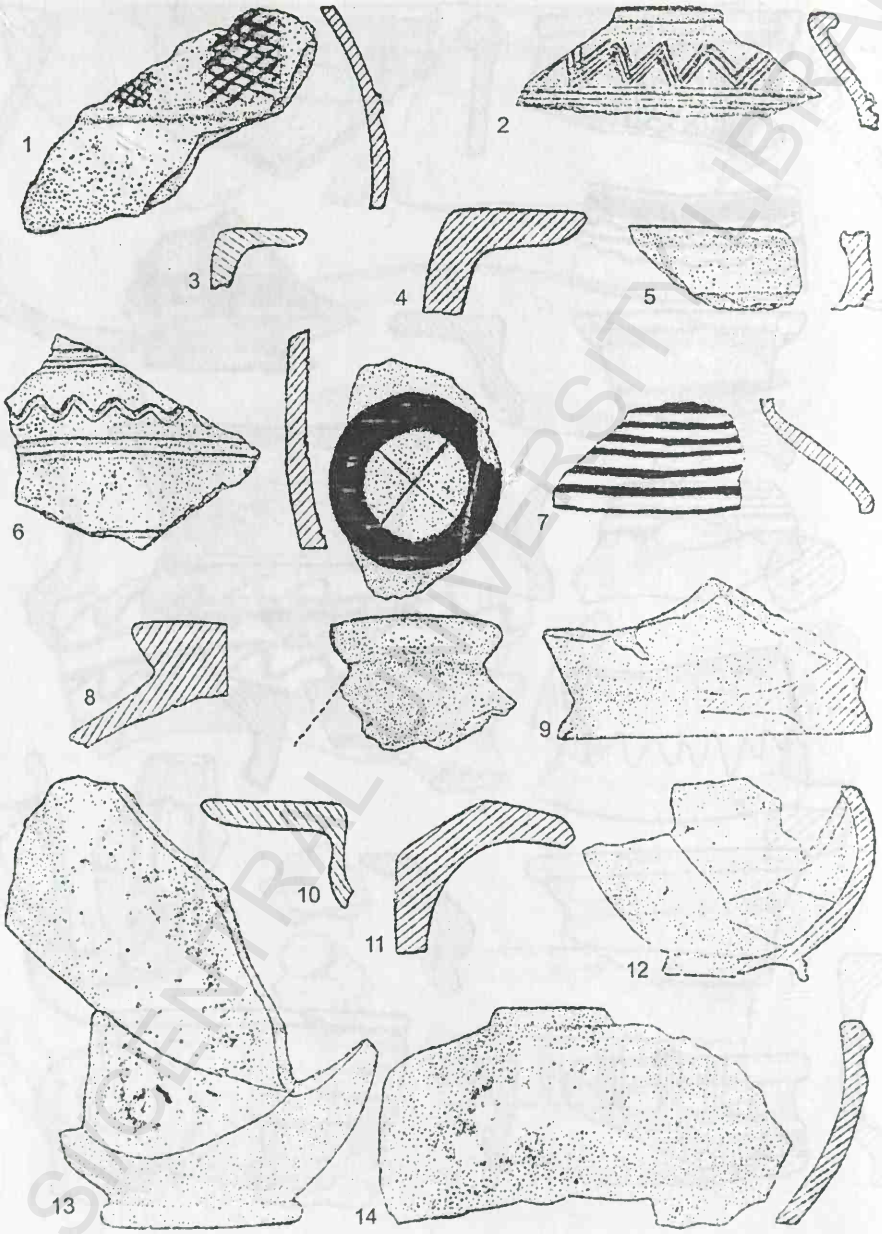

Pl. XXVIII. Ceramică lucrată la roată.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

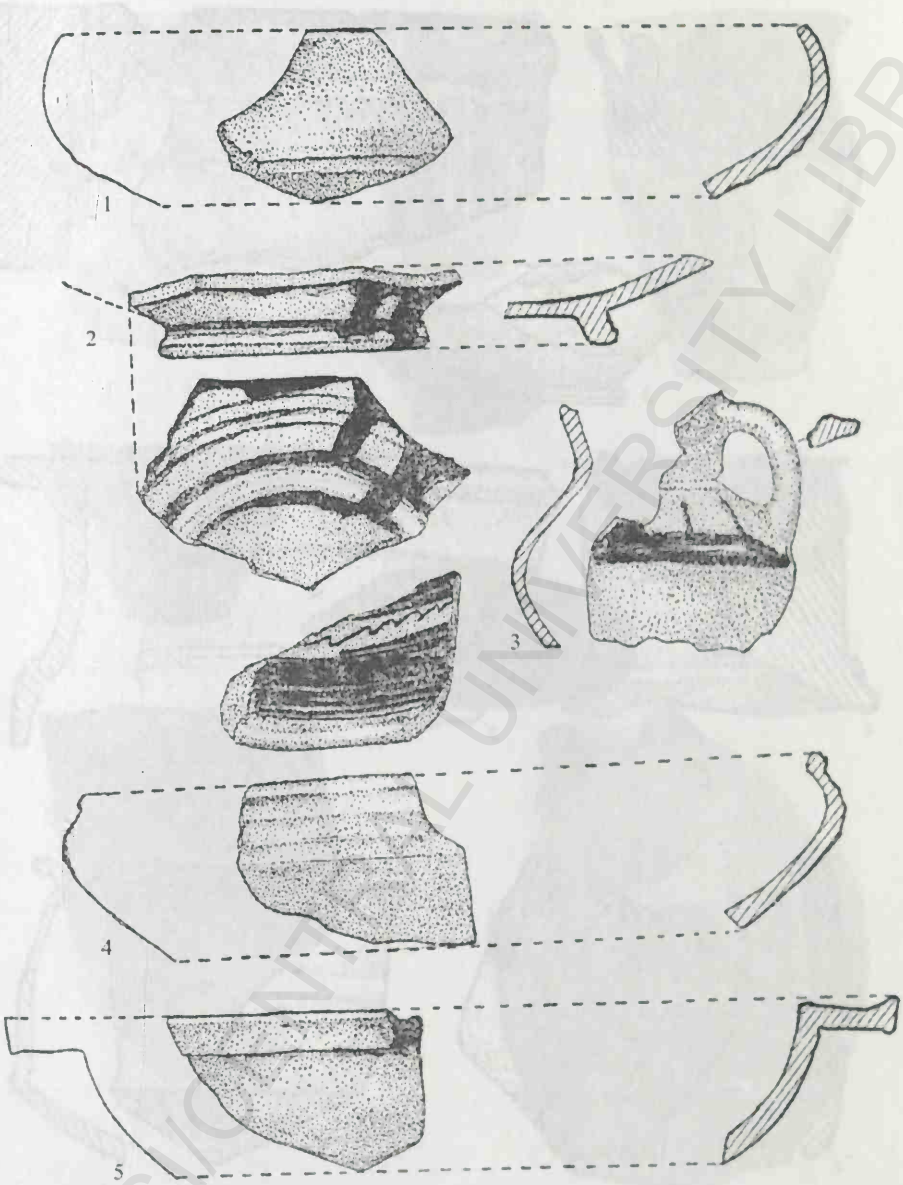

Pl. XXIX. Ceramică lucrată la roată.

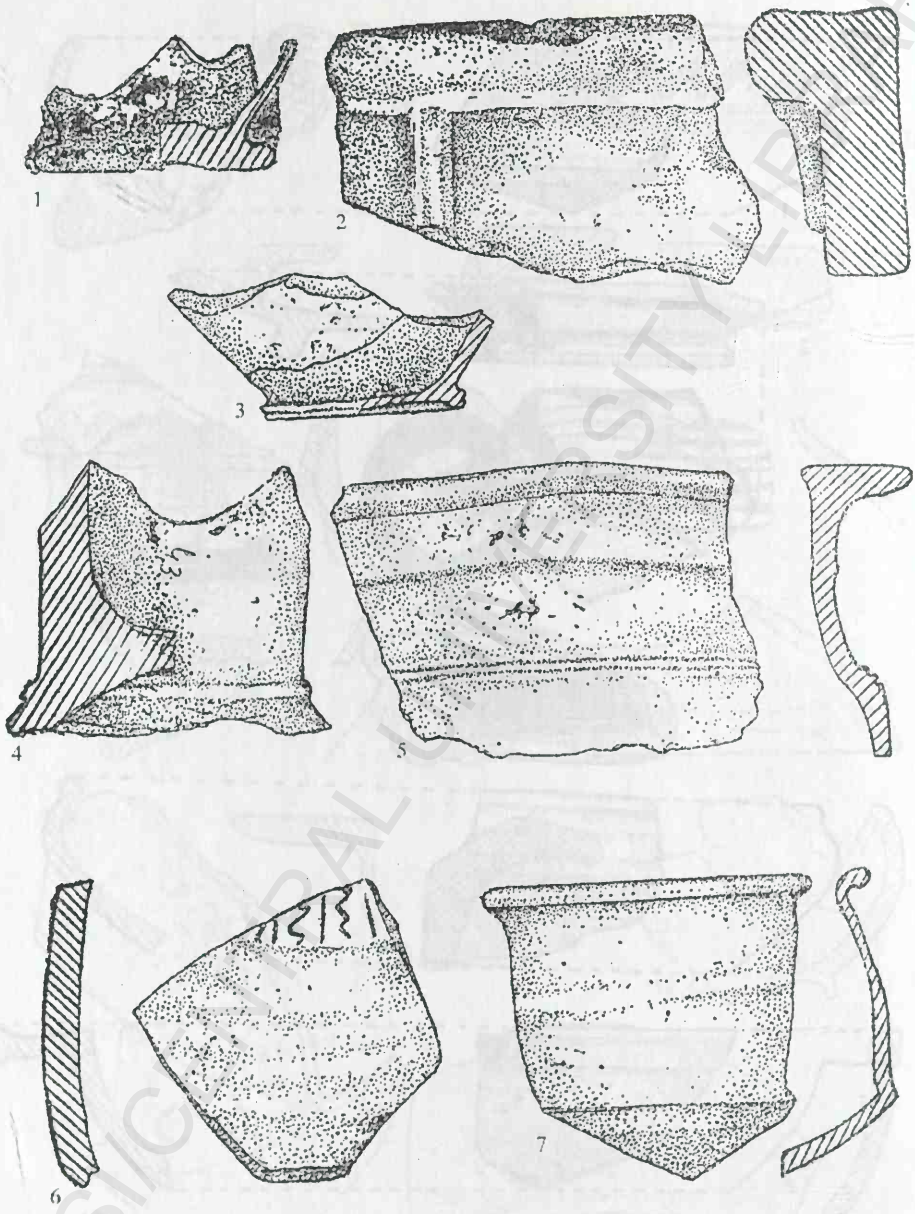

Pl. XXX. Ceramică lucrată la roată (1, 3, 4 –7) şi fragment de ţiglă (2).

Pl. XXXI. Oale întregi şi fragmente (1–3, 8, 9); căţui (4,7) şi castron (5) lucrate cu mâna şi la roată (9); greutate confecţionată dintr-un vas lucrat la roată (6).

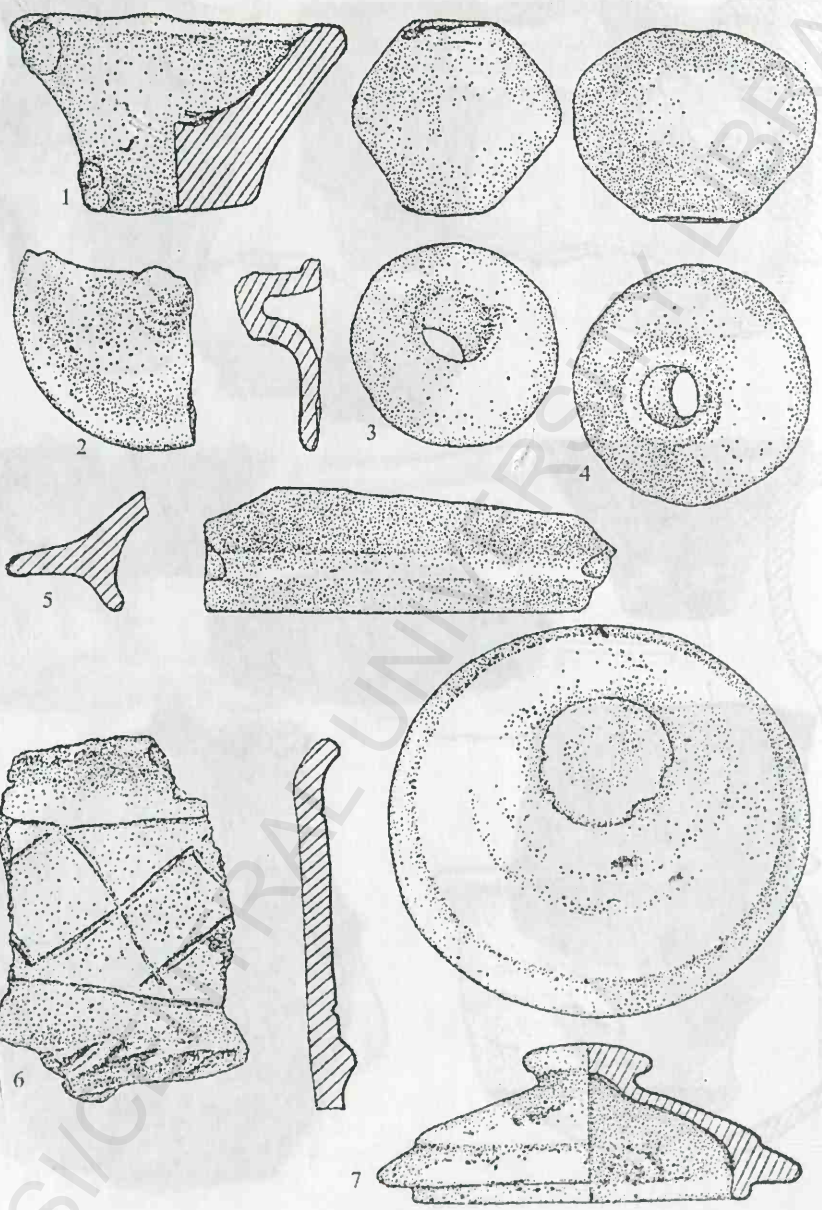

Pl. XXXII. Căţuie (1); capace (2, 5, 7); fusaiole (3, 4) şi fragment de oală lucrată cu mâna (6).

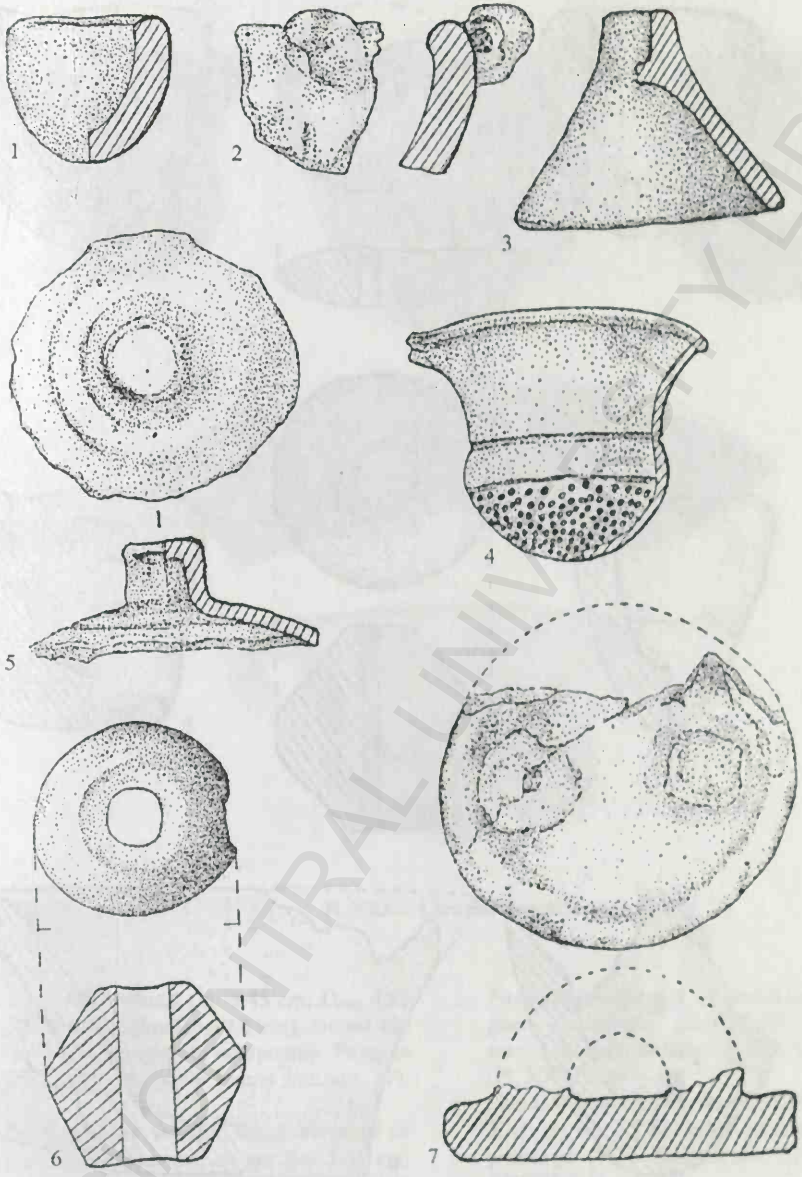

Pl. XXXIII. Creuzete (1, 2); capace (3, 5, 7); strecurătoare (4) și o fusaiolă (6).

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

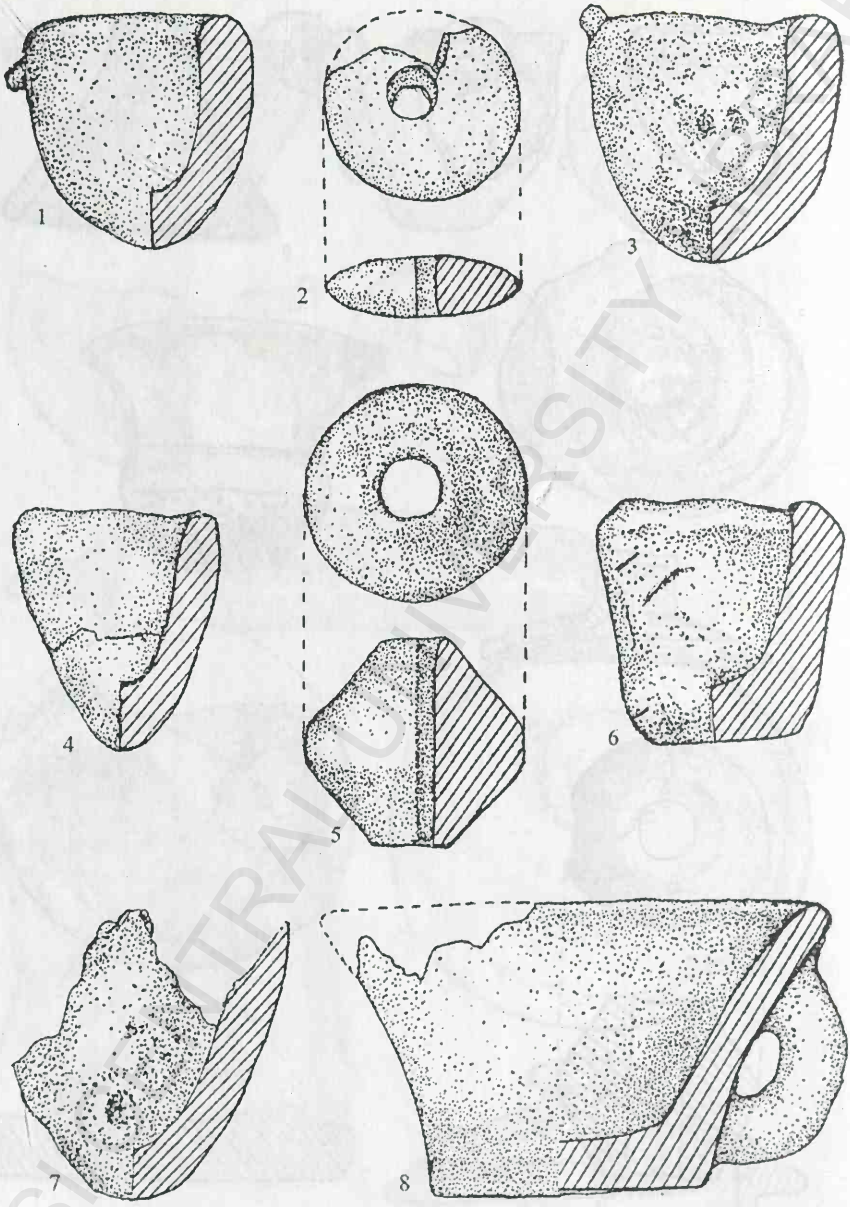

Pl. XXXIV. Creuzete (1, 3, 4, 7); fusaiole (2, 5); văscior (6) şi căţuie (8).

Pl. XXXV. Ceramică lucrată la roată.

1. *Fusaiolă* bitronconică (În. 3,45 cm; D_{max} 4,95 cm; D. secţiunii mediane 0,8 cm), lucrată din pastă cenuşie cu mică în compoziţie. Fusaiola găsită în L_1N are unele semne incizate (Pl. XII/7).
2. *Fusaiolă* din pastă cenuşie, densă, acoperită cu angobă neagră, lustruită, ce are (În. 3,45 cm; D_{max} 4,5 cm; D int 1,05 cm), forma elipsoidală şi capetele retezate (Pl. XXXII/4).
3. *Fusaiolă* fragmentară, de formă lenticulară, cu gaura aproximativ centrală (D. 3,5 cm; În. max. 1,00 cm) găsită la – 4,90 m în gr. G/1985 (Pl. XXXIV/2).
4. *Fusaiole* bitronconice, cu mijlocul rotunjit (Pl. XXIV/3), (În. 3,5 cm) sau cu bitronconismul mai pronunţat (Pl. XXXIV/5, În. 3,7 cm şi Pl. XXXIII/6, În. 3,6 cm).

Greutăţile, utilizate la plasele de pescuit sau la războaiele de ţesut, sunt confecţionate din lut, din pereţii unor chiupuri şi din piatră.

a) *Greutăţile* din lut ars (au fost găsite şi trei exemplare nearse) au forma conică sau piramidală, cu perforaţie către extremitatea superioară.

b) *Greutăţile* confecţionate din pereţii unor mari vase de provizii au formă de elipsă, fiind găurite către extremităţi.

Creuzete. 1. *Creuzet* întreg, lucrat dintr-o pastă de culoare neagră, cu bucăţi de calcar în compoziţie, corpul în forma unei calote sferice, singurul cu această formă şi cel mai mic dintre creuzete, având suprafaţa exterioară vitrifiată. Creuzetul (Pl. XXXIII/1) a fost găsit în L_2N, – 2,15 m (D. 3,4 cm; În. 2,9 cm; g.- 0,75 cm).

2. Fragment de *creuzet* descoperit în acelaşi complex cu exemplarul precedent, are suprafaţa exterioară vitrifiată, cu o protuberanţă pentru prindere (Pl. XXXIII/2). Fragmentul are următoarele dimensiuni: În. 3,1 cm; l. 2,8 cm; g. 1,1 cm.

3. *Creuzet* de formă conică, lucrat din pastă de culoare neagră, cu calcar în compoziţie, care păstrează urmele modelării şi prinderii. Creuzetul are întreaga suprafaţă exterioară puternic vitrifiată. Descoperit în L_4N-1983, la – 2,60 m, creuzetul are următoarele dimensiuni: În. 4,35 cm; D_{max} 4,25 cm; g. 0,95 cm (Pl. XXXIV/4).

4. *Creuzet* fragmentar, jumătatea superioară cu marginea rotunjită. Creuzetul lucrat din pastă densă de culoare neagră cu bucăţele de calcar ca degresant, are suprafaţa exterioară vitrifiată (Pl. XXXIV/3). Descoperit în Gr. A/1983, fragmentul are următoarele dimensiuni: În. 4,65 cm; l. -4,6 cm.

5. *Creuzet* de formă conică, lucrat din pastă densă de culoare neagră, cu calcar ca degresant, cu aproape întreaga suprafaţă exterioară puternic vitrifiată (Pl. XXXIV/1). Descoperit în L_5N-1983, creuzetul are următoarele dimensiuni: În. 4,2 cm; D_{max} 4,05 cm; g. 1,05 cm.

6. *Creuzet* fragmentar, jumătatea inferioară de formă conică, lucrat din pastă de culoare închisă. Fragmentul păstrează urmele metalului turnat care a străpuns porii creuzetului, uzat de întrebuinţarea excesivă. Descoperit în Gr. D/1983, fragmentul are următoarele dimensiuni: În. 5,35 cm; g. 1,2 cm (Pl. XXXIV/7).

B. PIESE DE METAL. a) Unelte. În colţul nord-estic al cetăţuii a fost descoperit un număr însemnat de materiale: creuzete fragmentare şi întregi, cu urme de argint, o pastilă de argint, multe piese metalice care indică prezenţa unor ateliere de fierărie şi a bijuteriilor.

Ciocan (În. 10,2 cm; l_{max} 15 cm) cu braţele egale, corpul paralelipipedic, îngroşat în partea centrală, curbat spre direcţia cozii (Pl. XXXVII/8). Capetele ciocanului par să fi fost unul rotunjit, celălalt lăţit. Este un tip de ciocan cu răspândire largă, apropiat de cele clasificate în lucrarea asupra civilizaţiei fierului la tipul II, varianta b[70], printre ciocanele utilizate cu precădere, dar nu exclusiv, în orfevrărie. Starea de conservare este mediocră.

Daltă de fier de formă paralelipipedică, dreptunghiulară în secţiune, cu subţiere progresivă către tăiş. Asemănătoare cu cele incluse în tipul I din clasificarea lui I. Glodariu şi E. Iaroslavschi[71]. Starea de conservare-submediocră. Descoperită în Gr. G/1983 dalta are următoarele dimensiuni: În. 7,2 cm; l. 2,2 cm; g.- 0,8 cm (Pl. XXXVII/7).

Dăltiţă de fier de formă paralelipipedică (În. 5,7 cm), mai groasă spre tăiş (0,6 cm), îngustându-se la partea de batere (0,2 cm), prinsă probabil într-un mâner de lemn (Pl. XXXVII/1). A fost găsită în Gr. G/1983 împreună cu alte unelte şi bucăţi de fier, cu utilizare mai greu de stabilit. Starea de conservare este mediocră.

Cuţitaş de fier, descoperit în Gr. G/1983, cu lama de 8,05 cm şi mânerul de 3,35 cm (Pl. XXXVII/5; XXXVI/7). Dispunerea simetrică la extremitatea superioară, ca o

[70] I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizaţia fierului la daci*,, Cluj-Napoca, 1983, p. 98.

[71] *Ibidem*, p. 89.

gardă (0,75×2,45 cm), ar putea sugera că piesa, încă nerestaurată, este un mic pumnal.

Dăltiță de bronz (L. 7,5×2,5×2,2 cm) rectangulară, se subțiază spre tăiș (Pl. XXXVII/3; XXXVI/5). L_2N.

Cuțit de fier, cu lama triunghiulară în secțiune, lungă de 10,9 cm și limba de prindere subțiată, păstrată doar pe o lungime de 2,1 cm. Cuțitul, în stare de conservare mediocră, este acoperit și de calcar (Pl. XXXVI/8). – 1,70 cm.

Cosor de mici dimensiuni (L. totală 8,7 cm), cu lama curbă (L. 5,45 cm; l. 1,6 cm). Prinderea la mîner, din care se mai păstrează bucăți de lemn, se făcea printr-o limbă rotunjită la extremitate (Pl. XXXVI/6).

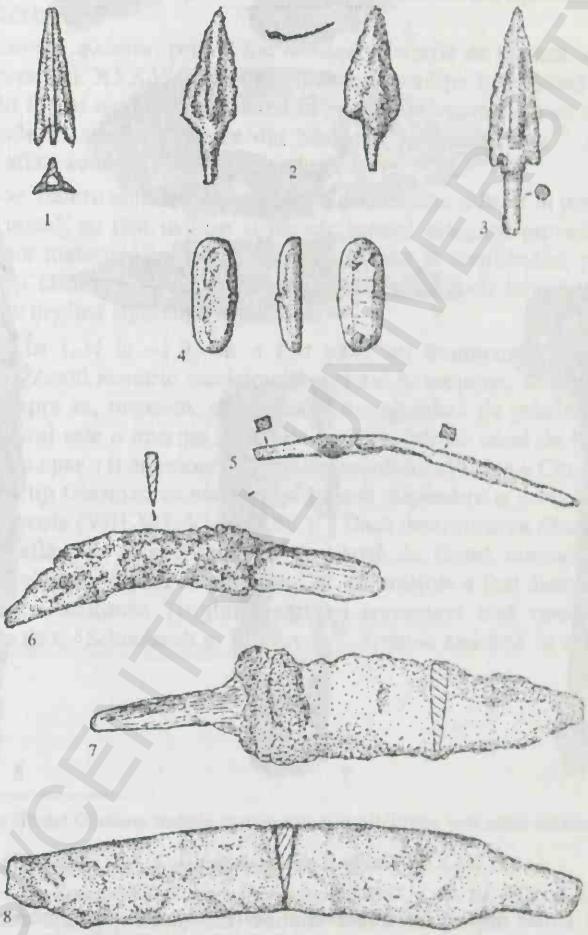

Pl. XXXVI. Arme, unelte și obiecte de fier (1–3, 6–8); argint (4) și bronz (5).

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

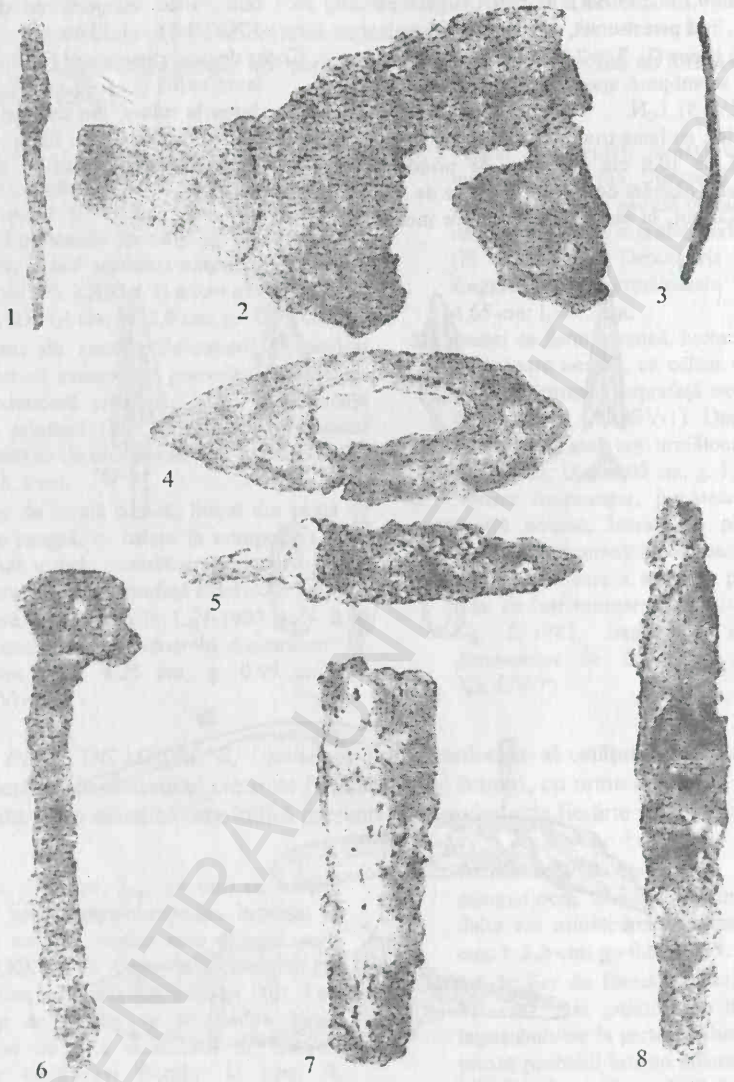

Pl. XXXVII. Unelte şi obiecte de fier (1, 2, 4–8) şi bronz (3).

Obiecte. Tablă de fier de formă eliptică (L. 7,8 cm); g. 0,2 cm; În. max. 1,3 cm), perforată în partea centrală (Pl. XXXVII/4). Ar fi putut servi ca gardă la o sabie, piesă de fixare la cuţitoaie, coasă etc. Stare de conservare mediocră. Descoperită în Gr. G/1983.

Pastilă de argint de formă elipsoidală, obţinută prin batere (În. 2,7 cm; l. 1,11 cm; g. 0,6 cm) descoperită în Gr. G/1933 (Pl. XXXVI/4).

BCU "SIVICENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Piron de fier (În. 8,5 cm), cu floarea rotundă, găsit în Gr. G/1983. Starea de conservare mediocră (Pl. XXXVII/6).

B. b) Arme. Excluderea pieselor aflate în condiţii stratigrafice mai nesigure, fie şi pe marginea unor gropi romane care străpung nivelurile dacice, şi a pieselor nerestaurate au contribuit la restrângerea acestui subcapitol. Multe piese asemănătoare sau identice celor romane, găsite în straturi dacice deranjate, au putut aparţine dacilor.

1. Între armele *defensive*, se impun a fi amintite *scuturile.* Alături de posibilele garnituri de scut şi alte elemente de placaj din fier şi bronz (găsite în Gr.G/1983 şi în alte complexe) care pot indica prezenţa scutului din piele sau lemn placat şi cu garnituri metalice, se impune a fi menţionată şi descoperirea unor segmente de *lorica squamata* atât din fier cu fir de bronz, cât şi din bronz.

2. Între armele *ofensive*, primul loc îl ocupă vârfurile de săgeată. A fost găsit un vârf de săgeată de bronz (Pl. XXXVI/l), în trei muchii, de tradiţie îndepărtată[72], precum şi altele din fier, cu vârful în trei muchii şi peduncul în loc de toc, asemănătoare cu cele încadrate în Tipul II, cunoscute în aşezările dacice din Moldova şi Transilvania[73]. Au mai fost găsite vârfuri de lance, aflate acum în curs de restaurare.

c) Podoabe. Pentru unitatea şi cursivitatea domeniului ilustrat în prezentarea obiectelor de podoabă din metal, au fost incluse şi piesele acestei categorii provenite din import. De altfel, în cazul unor materiale care merg de la asemănări la similitudini, pe întinse spaţii ale Europei apusene şi răsăritene, doar analizele metalografice şi de tehnologie a confecţionării vor putea stabili cu deplină siguranţă originea lor.

Fibule. 1. În L_4N la −1,95 m a fost găsit un fragment de fibulă de bronz (Pl. XXXVIII/11 a, b). Arcul simetric semicircular, rotund în secţiune, se subţiază către capetele răsucite, probabil spre ac, respectiv spre plăcuţa triunghiulară de prindere (L. 3,6 cm; D_{max} 0,45 cm). Exemplarul este o apariţie dificil de explicat într-un nivel de locuire în care toate celelalte materiale nu par a fi anterioare sfârşitului secolului al II-lea a.Chr.

Fibulele de tip Glasinac au cunoscut o întinsă răspândire şi o evoluţie îndelungată pe parcursul a patru secole (VIII-VII; VI-V a.Chr.)[74]. Dacă determinarea fibulei fragmentare este corectă şi nu ne aflăm în faţa unor ataşe de toartă de formă curioasă, ar rezulta că la amenajarea locuinţelor dacice din secolul II a.Chr. pe cetăţuie a fost distrus un nivel anterior, încă neidentificat pe înălţimea Tirighina, căruia-i corespund însă vasele de epocă greacă clasică menţionate de C. Schuchardt şi V. Pârvan[75]. Trebuie amintită de asemeni posibilitatea

---

[72] După descoperirea fibulei Glasinac trebuie menţionată şi posibilitatea antrenării acestei săgeţi dintr-un nivel anterior cetăţuii.

[73] I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 136, fig. 68/1-3.

[74] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigele*, Bucureşti, 1967, p. 90, fig. 33/1; pl. XXIII/3 (40); 4 (74); 5 (7); 9 (97); idem, *Archäologische Forschungen und Historische Betrachtungen über 7. bis 5. Jh. Im Donau-Karpatenraum*, în MemAntiq, III, 1970, Abb. 7/1; F. Prendi, *Un aperçu sur la civilisation de la première période du Fer en Albanie*, în Illiria, III, 1975, p. 109, p. 126, pl. VI/4; G. Simion, *Les Gètes de la Dobroudja septentrionale du VIe au Ier siècle av. n. è.*, în Thraco-Dacica, I, 1976, p. 144, fig. 1; T. Bader, *Evoluţia fibulelor pe teritoriul României (Bronz şi Hallstatt)*, în Thraco-Dacica, IV, 1-2, 1983, p. 20, fig. 5/16.

[75] C. Schuchhardt, *Wälle und Chauseen im südlichen nnd östlichen Dacien*, în AÉM, IX, 1885, p. 22 şi urm.; V. Pârvan, *Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de Jos*, în AARMSI, XXXVI, p. 106-111.

existenţei unor variante târzii (secolul IV a.Chr.), aşa cum nu poate fi total exclusă situaţia ca fragmentul să aparţină unei fibule celtice compozite[76].

2. Fibulă de fier (L. 4,8 cm), cu resort bilateral, compus din 4 spire, coardă internă, arcul uşor curbat, rectangular în secţiune, aplatizat. Fibula, aflată în stare de conservare precară, nu are cea mai mare parte a acului şi portagrafa. Starea de conservare a fibulei nu permite reconstituirea cu exactitate a conturului arcului. Este foarte probabil să fi fost triunghiular (Pl. XXXVIII/3). Fibule apropiate ca formă şi dimensiuni sunt cunoscute în cele mai multe aşezări geto-dacice[77] şi ale civilizaţiei Latène apusene. Unele exemplare descoperite în complexe bine datate aparţin unei perioade cuprinse între secolul I a.Chr. până în primele decenii ale secolului I p.Chr.[78].

3. Fibulă mică (L. 3,29 cm) de bronz, în stare de conservare precară, are arcul uşor curbat, triunghiular în secţiune, resort bilateral compus din 4 spire, coardă internă. Acul (L 2,45 cm) este desprins de resort. Îi lipseşte portagrafa (Pl. XXXVIII/2). Găsită la adâncimea de 2,70 m în S_1Tr-85, într-un complex nedeterminat, această fibulă simplă are o lungă existenţă între podoabele antice, şi anume secolul I a.Chr. până la jumătatea secolului I p.Chr., şi a cunoscut o mare răspândire[79].

4. Fibulă de argint (L. 5,8 cm), cu arcul bandat şi contur triunghiular. Arcul se lărgeşte în preajma capului, pentru a proteja resortul format din 4 spire şi coardă interioară, şi se subţiază către picior. Un ornament în relief delimitează arcul şi formează un decor unghiular pe capul fibulei. Portagrafa, cum indică porţiunea care s-a păstrat, avea o formă triunghiulară (Pl. XXXVIII/7). Asemănătoare sau identice cu unele fibule tip „Nauheim"[80], „cu capul acoperit" sau „în cochilie"[81], aceste fibule, numite şi „în formă de lingură", sunt bine reprezentate în majoritatea aşezărilor şi în multe tezaure geto-dacice. În cetăţuia de la Barboşi a fost găsită abia în anul 1981. O. Floca, cercetătorul care a publicat exemplar o serie de tezaure, considera că în Dacia a circulat o variantă diferită de tipul „Nauheim" propriu-zis iar cronologic aceste fibule ar aparţine mai curând secolului I a.Chr.[82]. Pentru o origine dacică a acestor fibule s-a pronunţat şi L. Mărghitan[83]. În condiţiile răspîndirii şi generalizării unor tipuri de fibulă, alături de clasificarea tipologică, cercetarea tehnologiei producerii fibulelor şi efectuarea analizelor metalografice ar fi deosebit de utile pentru separarea sigură a exemplarelor locale de cele provenite din import, a căror prezenţă nu trebuie exclusă aprioric. Exemplarele din complexele, datate din vestul şi centrul Europei, aparţin secolului I a.Chr. până către mijlocul domniei lui Augustus sau perioadei augusto-tiberiene[84].

5. Fibulă cu resortul bilateral format din opt spire, coardă exterioară şi cârlig. Corpul

---

[76] J. Filip, *Keltové ve střední Evrope*, Praga, 1956, fig. 21/9-13, pl. XXXI/2, XXXVI/2, LII/16, CXXVI/2 etc, cf. şi o fibulă de bronz de la Zimnicea, VI. Zirra, *Le problème des Celtes dans l'espace du Bas Danube*, în Thraco-Dacica, 1,1976, p. 176, fig. 2.

[77] Bâtca Doamnei (jud. Neamţ), Răcătău (com. Horgeşti, jud. Bacău), Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iaşi).

[78] M. Feugere, *Les fibules en Gaule Méridionale de la conquête à la fin du Ve s. ap. J. C*, Paris, 1985, Revue Archéologique Narbonaise, Supplement 12, p. 200-203.

[79] C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roşie*, Bucureşti, 1954, p. 94, pl. XV/9; R. Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti*, în Materiale, VI, 1959, p. 318, fig. 13/2; idem, în Dacia, I, 1924, Fig. 44/3; E. Simek, *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia*, Brno, 1953, p. 496, fig. 197 (cf. M. Feugere, *op. cit.*, p. 229-232, Tip. G b).

[80] J. Werner, *Die Nauheimer Fibel*, în *Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseum Mainz*, 2 Jahrg., 1955, p. 170-195.

[81] M. Feugere, *op. cit.*, p. 232-236.

[82] O. Floca, *Contribuţii la cunoaşterea tezaurelor de argint dacice*, Bucureşti, 1956, p. 32.

[83] L. Mărghitan, *Tezaurele de argint dacice*, Bucureşti, 1977, p. 14.

[84] M. Feugere., *op. cit.*, p. 236; J. Werner, *op. cit.*, p. 173.

fibulei, cu arcul uşor curbat, din bandă de formă trapezoidală, devine circular în secţiune, pe porţiunea în care se află nodozităţile discoidale, dispuse la 0,5 cm una de cealaltă, şi cu secţiunea rectangulară în zona piciorului triunghiular, ajurat şi cu buton terminal (Pl. XXXVIII/4). Lungimea fibulei este de 5,8 cm, iar lăţimea capului 1,8 cm. Starea de conservare este bună, doar acul şi marginea portagrafei necesitând intervenţii de restaurare. Fibula este de tip norico-pannonic[85], clasificată între cele 17 variante ale tipului Doppelknopf, ce se încadrează prin caracteristicile sale tipului A-236-c. Fibulele tip A 236-c sunt datate în general în secolul I p.Chr.[86]. Tipul A 236-c este cel mai răspândit, fiind cunoscut prin 219 exemplare, dintre care un număr însemnat de fibule cu o datare precisă, oferind posibilitatea stabilirii unei cronologii în limite mai restrânse. Fibula de la Barboşi diferă doar prin dimensiuni de fibula din mormântul 279 de la Karlstein, în inventarul căruia era şi o monedă Domiţian (85-96 p.Chr.)[87], dar fibule asemănătoare au fost găsite şi împreună cu monede de la Nero şi Traian[88].

6. O fibulă descoperită cu prilejul săpăturilor din deceniul al IV-lea, efectuate de prof. Gh. Ştefan[89], ar fi putut de asemeni să aparţină nivelurilor de locuire geto-dacică. Fibula de bronz (L. 4,8 cm), cu arcul rectangular în secţiune, uşor reliefat în partea sa centrală şi având ca decor o linie în zigzag incizată, are la extremitatea inferioară un buton biconic. Ceea ce individualizează această fibulă sunt clama şi tubul de la capătul îndoit al arcului care protejează resortul, precum şi faptul că face parte din grupul fibulelor cu balama (Pl. XXXVIII/5). Fibula are unele elemente care o apropie de cele derivate din tipul Nauheim, de cele în formă de „T", şi mai ales de exemplarele tipului 14 b1b din grupul de fibule „à plaquettes"[90]. Cercetări relativ recente datează acest tip de fibule într-o perioadă cuprinsă între sfârşitul domniei lui Nero şi deceniul opt al secolului I p.Chr.

7. Alte două fibule fragmentare, nedescoperite în condiţii stratigrafice clare, care ar fi putut aparţine eventual nivelurilor dacice, sunt de tipul „în formă de trompetă" (Pl. XXXVIII/1). Cea de-a doua face parte din grupul fibulelor emailate necirculare, cu picior în formă de cap de reptilă (Pl. XXXVIII/6). Este un segment din rombul format din două triunghiuri ornate fiecare dintre ele cu 6 mici triunghiuri, de email sau de niello.

Inel de bronz, lucrat rudimentar (D_{max} 2,2 cm) dintr-o sârmă semirotundă (g. 0,21 cm). Inelul, neînchis complet, are capătul exterior de forma aproximativ a unui cap de şarpe (Pl. XXXVIII/8). Inele de acest tip, evident bine executate, sunt frecvente între produsele meşterilor daci şi cele ale popoarelor cu care au venit în contact[91].

O *verigă de bronz* cu nodozităţi a fost găsită în locuinţa L_4N la adâncimea de 1,95 m (Pl. XXXVIII/10). Pe veriga rotundă în secţiune, sunt lipite 6 grupe a câte 3 ove compacte (pline) (D.int. 2,2 cm; D. inel 0,6 cm; D.ove 0,3 cm; D.ext. cu protuberanţe 4,2 cm). Singulară între descoperirile de la Barboşi, brăţările sau verigile cu protuberanţe sunt cunoscute în Latène şi în perioadele ce i-au precedat şi succedat[92].

---

[85] A. K. Ambroz, *Fibuly juga evropeskoi časti SSSR*, Archeologija SSSR, $D_{1-3\phi}$, Moscova, 1966, p. 39.
[86] J. Garbsch, *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*, München, 1965, p. 29.
[87] *Ibidem*, p. 175, pl. 30/7.
[88] *Ibidem*.
[89] Gh. Ştefan, *Nouvelles découvertes dans le „Castellum" romain de Barboşi (près de Galaţi). Rapport preliminaire*, în Dacia, V- VI, 1935-1936, Bucureşti, 1938, p. 347, fig. 4/15.
[90] M. Feugere, *op. cit.*, p. 262.
[91] O. Floca, *op. cit.*, p. 10-17; M. Turcu, *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, Bucureşti, 1979, p. 193, fig. 26/3, 6-7.
[92] E. Moscalu, *Piese de podoabă din mediul traco-getic şi scitic. Inele şi brăţări ornamentale cu butoni*, în ArhMold, XIII, 1990, p. 149-152.

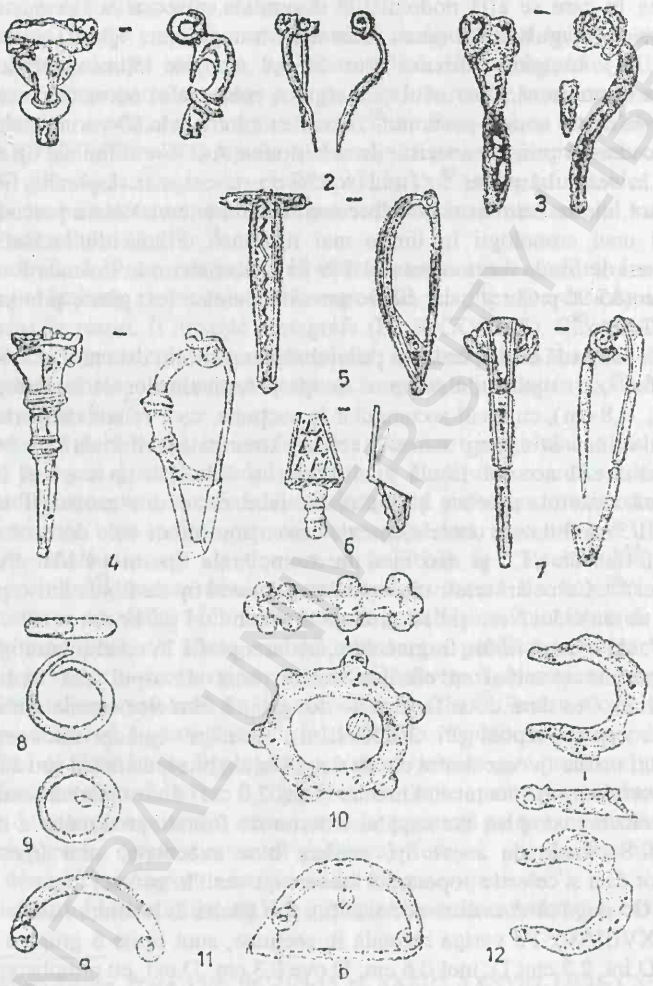

Pl. XXXVIII. Fibule (1-7, 11 a-b); inel (8); verigă (9); verigă cu nodozităţi (10) şi cataramă (12).

O lucrare elaborată de I. Glodariu[32] abordează aspectele esenţiale ale prezenţei în complexele geto-dacice a acestor piese. În clasificarea propusă de I. Glodariu[33], piesa de la Barboşi s-ar încadra în grupa II/l. Privind repertoriul descoperirilor cu cele 20 de localităţi, se constată că cele mai multe sunt în spaţiul intracarpatic. Din Moldova sunt menţionate doar *Moldoveni* (jud. Neamţ), cu cea mai târzie descoperire, *Poiana* (jud. Galaţi), şi *Răcătău de Jos* (com. Horgeşti, jud. Bacău). Descoperirea de la Barboşi se adaugă celor 61 de exemplare

[32] I. Glodariu, *„Brăţările" cu nodozităţi Latène târzii în Dacia,* în ActaMN, XXI, 1984, p. 63-80.
[33] *Ibidem,* p. 64-65.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

inventariate până acum. Destinaţia acestor inele şi brăţări cu nodozităţi pare a fi în principal asocierea cu paftale sau alte verigi simple, montate pe centură, în loc de catarame. Interesantă şi pertinentă ni se pare şi demonstraţia lui I. Glodariu că originea acestor piese trebuie căutată în lumea greacă, de unde s-au răspândit atât în civilizaţia celtică, cât şi în cea geto-dacică argumentând astfel renunţarea la ipoteza originii celtice a acestui tip de piese. În sprijinul acestei ipoteze s-ar înscrie şi cele notate în cuprinsul unei lucrări datorate cercetătoarei I. I. Guščina[34].

C. TEZAURE ŞI MONEDE IZOLATE

La Barboşi au fost descoperite două tezaure monetare. Despre cel în compunerea căruia ar fi fost 3700 monede nu dispunem de informaţii suficiente. Notaţiile lui Gh. Săulescu pot sprijini ipoteza că tezaurul data, cu mai multă probabilitate, din secolele II-III p.Chr.[35]. Cel de al doilea tezaur, găsit în anul 1915, în apropierea confluenţei Siretului cu Dunărea, deci la sud-est de cetăţuie, a fost publicat într-un studiu amplu, în urmă cu peste 9 decenii, de dr. G. Severeanu[36].

Tezaurul se compunea din *517* denari, din care *493*, adică 95,35%, aparţin epocii republicane, *12* (2,31%) sunt din timpul lui Octavian Augustus, *11* (2,127 %) sunt imitaţii şi o monedă (0,193%) emisă de regele Numidiei Juba I. Denarii republicani aveau un titlu foarte bun, 993-965‰. Deşi cifra *517* este ades repetată, pe parcursul prezentării tezaurului apar doar două treimi din monedele descoperite. În această situaţie aprecierile asupra etapelor tezaurizării au avut ca bază doar cele aproximativ 340 monede descrise de G. Severeanu. Dar, aşa cum s-a constatat şi cu alte prilejuri, în cazul descoperirii în etape a unor tezaure, în marile loturi, procentajele monedelor datând din diferite perioade sunt foarte apropiate de cele ale tezaurului întregit[37]. De altfel, numai cele *356* monede contramarcate sunt mai numeroase decât cifra sus-menţionată. Monedele se înşiruie pe o întinsă perioadă între anii 217 a.Chr. şi 2-14 p.Chr. Aproximativ două treimi din totalul monedelor tezaurului datează din secolul I a.Chr. Între tezaurele apropiate ca structură a fost remarcat cel descoperit la Pânceşti (jud. Bacău) care are de asemeni în componenţa sa monede emise de regele Juba I al Numidiei[38]. Prezenţa unor monede de la regele numid este atestată şi în componenţa altor tezaure descoperite pe teritoriul Franţei (Bourgueil, *3*, şi Maille, *2* exemplare)[39], Italiei[40] şi Austriei[41]. Există şi denari Marc Antonius din anii 31-27 (COS III-IMP IIII), probabil foarte puţini în

---

[34] I. I. Gusčina, O *localinyh osobennosteach veka n.e.*, în Archeologičeskoe issledovanie na juge vostocinyi Evropy, 54, 1982, p. 24, tip. 3, 5/21, 23, 6/31, 32, 54, 55, 57, 77, 78, 7/52, 53, 8/30, 32, 10/27, datate în secolele I-III p.Chr.

[35] G. Săulescu, *Descrierea istorico-gheografică a cetăţei Caput Bovis (Capul Boului sau Ghertina)*, Iaşi, 1837, p. 20.

[36] G. Severeanu, *Tesaurul din Gherghina. Contribuţiuni la începuturile numismaticei romane în ţinuturile dunărene şi ale Dobrogei de astăzi*, în BSNR, XIV, 1919, p. 45 şi urm.

[37] V. Mihăilescu-Birliba, *Noi descoperiri de tezaure imperiale romane la Piatra Neamţ*, în Carpica, 1, 1968, p. 24; B. Mitrea, *Un document numismatic din a doua jumătate a secolului al III-lea: tezaurul de monede romane imperiale de la Olteni (jud. Vilcea)*, în SCN, V, 1971, p. 170-171: D. Tudor, *Tezaurul de denari imperiali romani de la Munteneşti*, în SCŞ Iaşi, V, 1954, p. 380 şi urm.; Şeiva Sanie, *Un nou lot de denari imperiali romani descoperit la Munteneşti (jud. Vaslui)*, în MemAntiq, I, 1969, p. 162. Procentul de monede de la unii împăraţi în tezaurul de la Munteneşti: Traian 1(11,20%-14,46%), Hadrian (14,24 %-14,50%), Antoninus Pius (28,25%-29,28%), Marcus Aurelius (17,67%-16,72%) nu diferă prea mult în cadrul fiecărei descoperiri.

[38] Cf. V. Mihăilescu- Birliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, Bucureşti, 1980, p. 49.

[39] A. Kunisz, *Recherches sur le monnayage et la circulation monétaire sous le règne d'Auguste*, Ossolineum, Wroclaw, 1976, p. 98.

[40] *Ibidem*, p. 100.

[41] *Ibidem*, p. 102.

întregul tezaur. Într-una dintre sintezele valoroase asupra circulației monetare în timpul lui Augustus, tezaurele a căror ultime monede sunt din anii 2-14 p.Chr. au fost clasificate în grupa a III-a[42]. Existența tezaurului de la Barboși-Galați este ignorată în lucrarea ades menționată. Spre deosebire de tezaurele din această grupă, cu monede augustane în procent de 10-20% sau chiar aproape 50% din totalitatea monedelor (Haltern), prin caracteristicile sale, tezaurul de la Barboși se apropie de cele clasificate în grupa a II-a, cu ultimele monede dintre anii 14-2 a.Chr.[43]. Cu totul deosebite sunt contramărcile atent studiate și bine menționate în lucrarea lui G. Severeanu[44]. Dintre cele *356* de monede contramarcate *5*, au contramărci pe ambele fețe și *351*, una sau mai multe contramărci, aplicate pe reversul monedelor. Contramărcile, cu litere din alfabetele grecesc (diferite perioade) și latin, sunt de o mare varietate. Contribuțiile virtuale ale cercetării contramărcilor la elucidarea unor aspecte din diferite sectoare ale societății (politic, economic, cultural) au atras de foarte multă vreme un număr important de savanți[45]. Situațiile sunt diferite în cazul contramărcilor pe monede de argint, la care valoarea intrinsecă exclude demonetizarea, și la cele de bronz. La primele, de cele mai multe ori, contramarcarea era opera autorităților din teritoriul în care circulau, nu a celor emitente, devenind prin aceasta, adeseori, tipul preferat, moneda locală și legală, instrument de plată. G. Severeanu a remarcat faptul că aceleași contramărci apar uneori pe monede din secolele III-II a.Chr. și pe cele din vremea lui Augustus[46]. Această situație îndreptățește unele ipoteze. Se poate presupune o continuitate a autorităților getice care au efectuat aceste operațiuni, după cum nu poate fi exclusă o contramarcare în ultima etapă de tezaurizare. De adăugat și însemnătatea circulației în mediu getic a celor două alfabete[47]. Dispariția în proporție covârșitoare a monedelor împiedică reluarea cercetării tezaurului de la Barboși-Galați[48].

Monede descoperite la Barboși-Galați au fost semnalate sau publicate de către Miron Costin[49], Dimitrie Cantemir[50], Gh. Săulescu[51], iar în secolul trecut de V. Pârvan[52], Gh. Ștefan[53], I. Vendelin[54], N. Gostar[55], I.T. Dragomir[56], S. Sanie[57], Șeiva Sanie[58], înserate în

---

[42] *Ibidem*, p. 97.
[43] *Ibidem*, p. 97-100.
[44] G. Severeanu, *op. cit.*, p. 58.
[45] Cf. C. Preda, în C. Preda, H. Nubar, *Histria*, III, București, 1973, p. 45-46: A. N. Zograf, *Antičnye monety*, *MIA*, 16, Moscova, 1951, p. 222-224: O. Floca, *op. cit.*, p. 22- 23: H. Mattingly și E. A. Sydenham, *Roman Imperial Coinage* (= RIC), Londra, 1984, I, p. 10, 186-187.
[46] C. Severeanu, *op. cit.*, p. 64.
[47] Asupra acestui aspect am revenit în cuprinsul lucrării „Scrierea în spațiul getic getic".
[48] Colegul R. Ocheșanu ne-a comunicat că doar 8 monede mai există în colecțiile Muzeului „G. Severeanu".
[49] M. Costin, *Opere alese* (Texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu), București, 1967, p. 55.
[50] D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (ed. Gr. Tocilescu), București, 1901, p. 161.
[51] Gh. Săulescu, *op. cit.*, p. 17-20.
[52] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 110.
[53] Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 346-347.
[54] I. Vendelin, în CNA, 14, 1939, p. 141.
[55] N. Gostar, *Săpăturile și sondajele de la Șendreni-Barboși*, în Materiale, VIII, 1962, p. 508-509; idem, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 34-35.
[56] I. T. Dragomir, *Cavalerul trac de la Tirighina-Barboși*, în Danubius, II – III, 1969, p. 75.
[57] S. Sanie, *Unele considerații asupra cetățuii dacice de la Barboși*, în SAA, 1983, p. 145.
[58] Șeiva Sanie, *Circulația monetară în cetățuia geto-dacică de la Barboși-Galați*, în Symposia Thracologica, 6, Piatra Neamț, 1988, p. 109.

cronicile descoperirilor monetare[59] sau în sintezele asupra circulației monedei romane în spațiul getic[60]. Monedele datând din perioada ulterioară cuceririi romane nu fac obiectul prezentării de față. De asemeni, pentru un număr de monede datând dintr-o perioadă care s-ar înscrie în limitele cronologice ale existenței cetății, nu dispunem de toate datele necesare asupra condițiilor de descoperire[61], iar alte 8 găsite în cursul săpăturilor arheologice din anii *1963, 1965, 1966,* determinate de B. Mitrea, C. Preda și Gh. Poenaru Bordea, nu se află în colecțiile Institutului de arheologie din Iași[62]. În sfârșit, despre moneda de la Maroneea (sec. II-I a.Chr.) singura sursă rămâne semnalarea ei de către Prof. N. Gostar[63].

Înainte de a prezenta descoperirile de monede străine în cetățuie, se cuvine a fi descrisă ștanța monetară getică descoperită la Barboși. Ștanța care face obiectul însemnării de față a fost găsită în caseta a V-a din zona nord-estică a cetății, la adâncimea de 3,10 m, la numai 0,20 m de marginea unui deranjament modern și de groapa G/1983 din cel mai timpuriu nivel dacic. În groapa G, care are o formă asemănătoare unei pâlnii întoarse și dimensiunile 1,10× 3,90×2,20 m, au fost descoperite: o amforă din pastă albicioasă, cu gâtul larg și torți bitubulare; fragmente de țigle grecești și de oale borcan; o cățuie; fragmente din cupa și suportul unei fructiere, lucrată dintr-o pastă roșiatică acoperită cu angobă albă, peste care sunt pictate cu vopsea roșie brâuri orizontale și în zigzag; o fusaiolă plată, lenticulară; un văscior cilindric; două greutăți tronconice; fragmente de creuzete cu urme de argint, vitrifiate în urma utilizării; o pastilă de argint; bucăți de tablă de fier; un mic cuțit drept (pumnal?); segmente de garnituri pentru scut (?) din tablă de bronz cu profilul în U; pietre; oase de animale mici și mijlocii și foarte multe oase de pește[64]. Ștanța, lucrată din bronz, are o formă apropiată de cea a unei calote sferice, cu o înălțime de 1,1 cm. O tijă rectangulară de fier depășește vârful calotei cu 0,24 cm. Forma emisferică nu este perfectă, piesa având pe suprafața ei linii în relief, adâncituri, iar către bază mai multe incizii. Pe suprafața bazei având conturul apropriat de cel al unei elipse cu diametrele de 2,65 și 2,31 cm, a fost gravat un cap încununat cu o coroană formată din două rânduri de frunze, care-i acoperă o parte din creștet și întreaga ceafă.

[59] B. Mitrea, în SCIV, 7, 1-2, 1956, p. 161, 167; idem, în Dacia, N.S., I, 1957, p. 231; idem, în SCIV, 19, 1, 1968, p. 176; idem, în Dacia, N.S., XII, 1968, p. 452; idem, *Sur les monnaies des cités pontiques decouvertes sur les territoires des populationes locale*, în StCl, III, 1961, p. 86- 87.

[60] V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie. ...*, p. 252- 253, 291; idem, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, 1990, p. 134, 152.

[61] Ex. Colecția Limbidis în care se aflau monede emise la Tomis și din timpul lui Tiberius și Vespasianus.

[62] Ansamblul descoperirilor monetare va forma obiectul unui studiu colectiv.

[63] N. Gostar, *Cetăți...*, p. 34.

[64] S. Sanie, *Cetățuia geto-dacică de la Barboși (II)*, în ArhMold, XII, 1988, p. 62.

Pl. XXXIX. Monede descoperite pe teritoriul cetăţuii geto-dacice.

BCUIAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

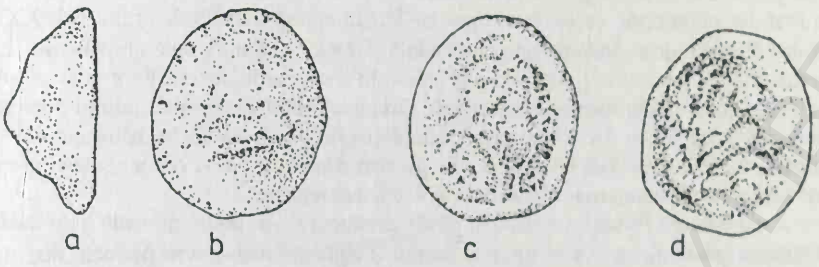

Pl.XL. Ştanţa monetară dacică (a, b, c) şi pozitivul obţinut (d).

Pe direcţia profilului figurii, datorită uzurii mai avansate a piesei, fruntea nu este atât de clar conturată. Ochiul este indicat printr-un punct globular încadrat de un mic arc de cerc, iar nasul nu are o delimitare precisă către rădăcină. Pot fi bine observate mustaţa, gura şi o barbă redată printr-o aglomerare de puncte globulare şi mici linii drepte şi curbe (Pl.XL a-c). Pozitivul obţinut înfăţişează chipul bărbos al unui personaj laureat, în profil spre dreapta, apropiat de reprezentările cunoscute pe monedele macedonene de la Filip II şi imitaţii (Pl. XL d). Chipul lui *Zeus* cunoaşte atâtea variante pe monedele geto-dacice[65] încât, şi fără a-i găsi celui de pe piesa cercetată o analogie perfectă, putem afirma că ştanţa a servit pentru confecţionarea unor monede geto-dacice. Prin formă, ştanţa este apropiată, nu identică, cu exemplare găsite în Gallia şi în alte zone locuite de celţi, cele mai multe conice sau cu un buton prevăzut cu o tijă la mâner, ca o ştampilă modernă[66]. Tija era încastrată într-un manşon cilindric de fier, cu înălţimea de 28 mm şi diametrul de 30 mm[67]. Din zone mai apropiate, între atelierele vestite care confecţionau atât monede, cât şi bijuterii este adeseori citat atelierul de la Szalaczka, în teritoriul actual al Ungariei[68]. Analiza spectrografică[69] a ştanţei de la Barboşi a dus la constatarea că este confecţionată dintr-un bronz de bună calitate, suficient de dur pentru operaţiunea de ştanţare, ţinând seama şi de marea diferenţă dintre duritatea bronzului şi cea a argintului.

De menţionat că în complexele din zona nord-estică a cetăţuii de la Barboşi au fost găsite piese care atestă existenţa unui atelier de bijuterii: 6 creuzete întregi sau fragmentare, unul de formă emisferică şi celelalte conice, cu înălţimi între 2,9 şi 5,35 cm (Pl. XXXIII/1,2; XXXIV/1, 3, 4, 7), un ciocan (l.-10,2 cm; lţ. max.- 1,5 cm) cu braţele egale, corpul paralelipipedic, îngroşat în partea centrală şi curbat pe direcţia cozii, amintit între ciocanele utilizate cu precădere, dar nu exclusiv în orfevrărie[70]; o daltă de fier şi o dăltiţă de bronz

[65] C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 42, 52, 55 passim.
[66] E. Babelon, *Traité des monnaies grecques et romaines*, I, Paris, 1901, p. 907 şi urm.
[67] *Ibidem*, p. 909
[68] K. Darnay, *Kelta pénzerő és öntő-műhely Szalacskán (Somogy M)*, în ArchÉrt, XXVI, 1906, p. 416 şi urm.
[69] Efectuată în Laboratorul de spectroscopie al Facultăţii de Matematică şi Fizică, Universitatea „Al.I. Cuza", cu un spectrograf cu optică de cuarţ Q-24, Carl Zeiss-Jena, de către Prof. Dr. Mitache Strat. Analiza cantitativă, efectuată de fizician A. M. Vlad şi ing. M. Geba prin metoda spectrofotometriei cu absorbţie atomică, a indicat următoarea compoziţie: Cu 85,829 %; Sn 10 %; Pb 3,07 %; Zn 0,9 %; Mg 0,201 %. Tuturor le mulţumim şi pe această cale.
[70] I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 98.

(7,5×2,5×2,2 cm), rectangulară în secţiune, subţiindu-se către tăiş (Pl. XXXVII/3). Pe creuzete au fost detectate urme de argint, cupru şi fier. În sfârşit, pastila de argint (Pl. XXXVI/4) din groapa G/1983, de formă aproape elipsoidală (1,1×2,7×0,6 cm), cu o greutate de 12,2 g, argint cu titlu ridicat, cu foarte puţin cupru şi staniu în compoziţie, a contribuit la avansarea ipotezei existenţei unui atelier monetar la Barboşi. Greutatea celor mai multe imitaţii după tetradrahme oscilează între 12 şi 14 g, astfel că micul lingou urma să fie transformat într-un rondel, monedă în devenire. Atât tehnica confecţionării stanţelor, cât şi cea a „baterii monedelor" au fost prezentate în numeroase lucrări, mai vechi sau recente[71].

Pe teritoriul Moldovei au fost găsite următoarele tipuri de monede geto-dacice: Filip II –emisiuni postume (gr. A şi gr. B); Ramna-Tulgheş; Huşi-Vovrieşti (cele mai numeroase); Prundu - Jiblea; Voloşcani; Dumbrăveni; Adâncata-Mânăstirea; Vîrteju-Bucureşti; Inoteşti, Răcoasa[72]. Ştanţa de la Barboşi nu copiază nici unul dintre aceste tipuri monetare a căror circulaţie în spaţiul moldav a fost atestată până acum, mai exact asemănările nu merg până la identitate. Elemente de apropiere ar putea fi sesizate cu tipuri de monede necunoscute în acest spaţiu, precum cele de la Mediesu Aurit. De altfel, în cele mai multe cazuri reversul este hotărîtor în stabilirea tipului. A fost remarcată o flagrantă neconcordanţă între mulţimea tipurilor şi variantele monedelor geto-dacice şi absenţa cvasitotală a ştanţelor monetare[73]. Această lipsă era explicată şi prin preponderenţa numărului de monede turnate, în raport cu cele ştanţate, considerându-se apoi că dintre formele de lut mai multe s-ar fi risipit. De asemenea cei care s-au ocupat cu precădere de numismatica dacică sau au adus însemnate contribuţii la elucidarea multiplelor ei aspecte, C. Moisil, V. Pârvan, B. Mitrea, Iuditha Winkler şi, în final, C. Preda, cu monumentala sa carte, au exprimat opinii conform cărora monetăria dacică datorează totul fie celei greceşti (C. Moisil), fie celei celtice (V. Pârvan), în anumite zone admiţându-se şi o intermediere sud-tracică[74]. În această situaţie a fost emisă şi ipoteza că în lumea celtică ar fi existat ateliere monetare care lucrau exclusiv pentru necesitatea de monedă din spaţiul getic[75]. Descoperirea unor ateliere de bijuterii în aşezări geto-dacice intra- şi extracarpatice[76] a modificat şi va continua să modifice această optică de supraestimare a rolului celţilor. Ştanţele monetare cunoscute[77] la Ludeşti (jud. Hunedoara)[78], Tilişca (jud. Sibiu)[79], Poiana (jud. Galaţi) şi Braşov[80] au fost utilizate pentru „baterea" unor denari republicani romani. La ştanţa de la Pecica[81] nu cunoaştem reprezentarea, iar

[71] I. Winkler, *Ştanţele şi stilul monedelor daco-getice*, în Apulum, VIII/1, 1968, p. 200 şi urm.; M. Sulţeanu, *În legătură cu tehnica monetară la geto-daci*, în SCN, V, 1971, p. 251 şi urm. C. Preda, *Monedele...*, p. 371-377.

[72] *Ibidem*, p. 65, 111, 118-121, 155, 179, 194, 207-208, 236, 238, 264, 265.

[73] *Ibidem*, p. 373.

[74] *Ibidem*, p. 427.

[75] Asupra acestei probleme, vezi C. Preda, *op. cit.*, p. 17.

[76] O însemnată parte a informaţiilor la L. Mărghitan, op. *cit.*, V. Dupoi, *Podoabele şi vasele de argint daco-getice, sec. II î.e.n.-I e.n., Rezumatul tezei de doctorat*, Bucureşti, 1981.

[77] Iuditha Winkler, *op. cit.*, p. 210; B. Mitrea, *Moneta republicană romană şi unitatea lumii geto-dacice*, în vol. *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti, 1968, p. 53 şi urm.

[78] M. Macrea, *Monedele din cetatea dacă de la Costeşti*, în AISC, II, (1933-1935) 1936, p. 162, n. 5; colegul I. Glodariu a avut bunăvoinţa de a ne comunica descoperirea îndelung aşteptată a unui atelier monetar în capitala Daciei lui Decebal

[79] N. Lupu, *Aspekte des Münzumlaufe im vorrömischen Dakien*, în JNG, 17, 1967, p. 110.

[80] Cf. Iuditha Winkler, *op. cit.*, p. 219, n. 4; C. Preda, *Monedele*, p. 371-377.

[81] I. H. Crişan, *Contribuţii la problema lucrării podoabelor dacice*, în ActaMN, VI, 1969, p. 100 („Din păcate ea este prost conservată şi de aceea nu putem şti ce monede se băteau cu ea").

dimensiunile nu pot fi totuşi hotărâtoare în atribuiri. Piesa de la Barboşi este deocamdată prima ştanţă cunoscută pentru obţinerea aversului unor monede geto-dacice.

În nivelurile geto-dacice ale cetăţuii de la Barboşi–Galaţi au fost descoperite până acum monede emise la Histria (secolul II-I a.Chr.), Tomis (secolele I a.Chr.-I p.Chr.), Maroneia (secolele II-I a.Chr.), un tezaur de denari republicani şi imperiali, monede de la Augustus la Domitianus. Poate fi remarcat faptul că deocamdată în aşezarea deschisă sau pe cetăţuie nu au fost găsite monede geto-dacice, deşi pe teritoriul oraşului Galaţi au fost demult descoperite astfel de emisiuni. Prezenţa acestei ştanţe la Barboşi, a creuzetelor şi a pastilei monetare, indică existenţa dreptului şi a posibilităţii de a bate monedă, şi sporeşte speranţele că vor fi găsite şi în viitor ştanţe pentru confecţionarea monedelor geto-dacice. Acestea sunt principalele elemente noi, sugerate de mica piesă descoperită în cetăţuia geto-dacică situată la întâlnirea Siretului cu Dunărea. Fără a prezenta asemănări apropiate cu monedele de tip Dumbrăveni sau Inoteşti–Răcoasa, încadrate în faza a II-a a monetăriei geto-dacice (170 - 70 a.Chr.)[82], care acoperă şi o zonă de permanent contact, Valea Siretului – sudul Moldovei – nord-estul Munteniei, ştanţa de la Barboşi aparţine aceleiaşi perioade. Până la epuizarea întregii zone nord-estice explorabile a cetăţuii, este posibil să fie descoperite şi alte ştanţe, în condiţii stratigrafice şi mai sigure, pentru a reconfirma existenţa atelierului monetar de la Barboşi.

Monede izolate[83]

I. Emisiuni ale oraşelor vest-pontice:

1. *Histria*. AE; ↓ ; diam. 16 mm; G: 2,06 g; are marginea puţin deteriorată (Pl. XXXIX/4). Descoperită în *agger*, la adâncimea de –2,40 m, în cursul campaniei din anul 1959. Inv. III-45.
   Av. Capul lui Hermes cu petasos înalt, prevăzut cu o prelungire în formă de creastă, spre dr.
   Rv. ΙΣΤΡΙΗΙ. Vultur pe delfin, spre st. Sigla Δ după picioarele vulturului. Sub delfin se află numele magistratului: ΑΡΟΓ. M. Sutzu, *BSNR*, XII, 1915, nr. 26, p. 161. Datare: secolul II-I a.Chr.; cf. C. Preda, H. Nubar, *Histria*, III, p. 42-43.
2. *Tomis* AE;→ diam. 19 mm; G: 3,27 g; după aspectul av. moneda a fost probabil aurită, marginea din dr. ruptă din vechime. Cerc perlat pe ambele feţe (Pl. XXXIX/5). Descoperită în anul 1981, cas. I, la adâncimea de –2,10 m. Inv. V-1.
   Av. Capul lui Zeus spre dr.
   Rv. [TO]MEITΩN. Vultur, cu aripile deschise, în picioare, pe un fulger, văzut din faţă, cu capul întors spre est.
   Regling, 2507
3. AE; ↓ diam. 13,5 mm; G: 1,65 g; C: bună. Descoperită în anul 1982, în nivelul dacic 1 (Pl. XXXIX/1). Inv. V-2
   Av. Capul lui Hermes spre dr.
   Rv. TOMEITΩN. Caduceu înaripat
4. AE ; diam. 17 mm; G: 2,12 g, deteriorată (Pl. XXXIX/3). Descoperită în anul 1983, cas I,

[82] C. Preda, *Monedele..*, p. 427.
[83] Monedele descrise se află în colecţia Muzeului Judeţean de Istorie Galaţi.

–2,10 m, L_2N. Inv. V-3
Av. [KTI]CT[HC TOMOC]. Capul întemeietorului oraşului Tomis spre dr. Cele două mici adâncituri de pe av. se datoresc foarte probabil unei contramarcări devenite în prezent ilizibile.
Rv. Tocit, se observă un segment de cerc perlat

II. Emisiune din *Thracia*, din timpul regelui Roemetalces I.

5. AE; ↓; diam. 18 mm; G: 4,60 g; C; bună (Pl. XXXIX/7). Descoperită în anul 1983, cas. I, –2,20m, L_2N. Inv. V-4.
Av. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΥΜΗΤΑΛΚΟΥ. Capul diademat al regelui spre dr.
Rv. ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ. Capul lui Augustus spre dr.
Head, *Historia Numorum*, p. 244. Anii 11 a.Chr.-12 p.Chr.

III. Emisiuni imperiale romane

6. *Subaeratus*; ↖ ; diam. 20 mm; G: 1,45 g; trecut prin foc, friabil, fragmentat (Pl. XXXIX/8). Inv. V-5. Descoperită în anul 1981, în nivelul dacic 2.
Av. AVGVSTV[S]
Rv. [S]IGNIS [P]ARTHICIS RECEPTIS.
Anul 19 a.Chr., emisă la Pergam; cf. Jean-Baptiste Giard, *Catalogue des monnaies de l'Empire Romain, I, Auguste,* Paris, 1976, nr. 992 şi 993, pl. XXXIX.

7. AE (as); ↓; diam. 27 mm; G: 6,96 g; C: mediocră (Pl. XXXIX/13). Descoperită în anul 1961, S I, M 38-40, –1,80 –1,90 m. Inv. III – 433.
Av. TI CLAVDIVS CAESAR AVG TR P IMP. Capul împăratului Claudius, spre st.
Rv. LIBERTAS AVGVSTA S C. Libertas, în picioare, din faţă, cu capul spre st., cu o mână întinsă, iar în cealaltă ţine un pileus.
RIC, I, 113. Datare: După anul 50 p.Chr.

8. AE; diam. 26 mm; G: 9,06 g; tocită. Descoperită în anul 1961, S I, M 38-40, –1,70 m. (Pl. XXXIX/15). Inv. III – 436.
Av. Capul împăratului Claudius (?), spre st.
Rv. Tocit

9. AE. (as); ↓; diam. 26 mm; G: 6,25 g; C: mediocră. Descoperită în anul 1981 în nivelul dacic 2. Inv. V-6 (Pl. XXXIX/12).
Av. [TI]CLAVDIVS C [AESAR AVG P M TR P IMP]. Capul Împăratului Claudius, spre st.
Rv. Legenda ilizibilă. S C. Minerva spre dr.
RIC, I, 100. Anii 50-54.

10. AE (sesterţius); ↓; diam. 31 mm; G: 12, 48 g; C: bună (Pl. XXXIX/11). Descoperită în *agger*, în pământul galben, – 2m, în campania din anul 1959. Inv. III – 437.
Av. TI [CLAVDIV]S CAESAR AV[G]. Capul laureat a lui Nero, spre dr. Contramarca DV.
Rv. SPES [AVGVSTA]. Spes, în picioare, mergând spre st.

După H. Mattingly şi E.A. Sydenham, aceste monede de bronz cu Nero Caesar ar fi fost emise în Balcani, pentru plătirea trupelor din Pannonia, în ultimii ani de domnie a lui Claudius[84]. De asemeni s-a remarcat că pe unii sesterţi din timpul domniei lui Claudius apare contramarca DVP pentru a circula cu valoare de dupondius[85]. Pe moneda descoperită la Barboşi, contramarca este alcătuită doar din literele DV, care pot avea aceeaşi semnificaţie ca şi DVP- sau poate conţine monograma unui oraş dintre cele atât de numeroase cu prima silabă DV[86], cum întâlnim pe monede romane de la Tyras, unde apare contramarca TYP[87].

11. AE (as); ↓; diam. 26 mm; G: 9,92 g; C: mediocră (Pl. XXXIX/16). Descoperită în anul 1983, cas. I, L_2N, nord-vest, –2,20 m. Inv. V-7
Av. IMP CAESAR VESP AVG [COS] VII. Capul împăratului Vespasian, spre dr.
Rv. Tocit. [S]/C.
RIC, II, 583. Anul 76 p.Chr.

12. AR; ↓ ; diam. 19,5 mm; G: 2,62 g; C: bună (Pl. XXXIX/10). Descoperită în anul 1983, cas. I, L_2N, Inv. V-8.
Av. IMP CAESAR VESPASIANVS AVG. Capul laureat spre dr.
Rv. COS ITER TR. POT. Aequitas, în picioare, din faţă, cu balanţa.
RIC, II, Roma, 5. Anii 69-71 p.Chr.

13. AR; ↙; diam. 18 mm; G: 3,15 g, C: bună (Pl. XXXIX/2). Descoperită în anul 1985, passim. Inv. V-9.
Av. T CAESAR IMP VESPASIANVS. Capul laureat a lui Titus, spre dr.
Rv. COS VI. Marte, mergând spre st., cu trofeu şi lance.
RIC, II, 195. Anii 77-78 p.Chr.

14. AR; ↓; diam. 18,5 mm; G: 3,00 g, C: bună (Pl. XXXIX/6). Descoperită în anul 1983, cas. I, –2,20 m. Inv. V-10
Av. IMP TITVS CAES VESPASIAN AVG P M. Capul laureat al împăratului Titus, spre dr.
Rv. TR P VIIII IMP XV COS VII P P. Personaj cu lance, pe o coloană rostrală
RIC, II, 16. Anul 79 p.Chr.

15. AE; diam. 18 mm; G: 3,30 g; trecut prin foc, stare proastă de conservare (Pl. XXXIX/9). Descoperită în anul 1985, S I, –2,00 m. Inv. V-11.
Av. T CAESAR. Capul împăratului Titus, spre dr.
Rv. Ilizibil. Anii 79-81.

IV. Emisiune bosporană (?)

---

[84] RIC, I, p. 119; 186-187.
[85] RIC, I, p. 10.
[86] Centrele urbane din Imperiul Roman al căror nume au prima silabă DV este relativ mare (cf. *RE*, V, Stuttgart, 1905, de la col. 1751 la col. 1865). Menţionarea lor ar fi inutilă pentru că nu cunoaştem ca vreunul dintre ele să fi dobândit dreptul de a emite monedă la mijlocul secolului I p.Chr. sau chiar mai târziu.
[87] A.N. Zograf, *op. cit.*, pl. XXVIII/24.

16. AE; diam. 19 mm; G: 4,04 g; C: mediocră (Pl. XXXIX/14). Descoperită în anul 1987, S I, –2,05 m.

Av. Legenda nu este lizibilă. Chip bărbos spre dr.

Rv. Cap spre dr.

Cele două monede din campaniile anilor 1963, 1965-1966 care au fost găsite în complexe dacice absolut sigure sunt:

Denar, M. Scaurus; P. Hypsaeus, anul 58 a.Chr. Descoperit în anul 1963, cas. I, –1,80 m, în Gr. C.

Sestertius, Claudius I, anii 41-45. Descoperit în anul 1963, cas. I, la adâncimea –1, 60 m, sub stratul galben.

Monedele anterioare secolului II p.Chr. sunt următoarele: Tiberius, Claudius I, Vespasianus, Nerva.

D. IMPORTURI ELENISTICE ŞI ROMANE
a) AMFORE a_1) AMFORE ANEPIGRAFE a_2) AMFORE CU INSCRIPŢII; b) CERAMICĂ DE LUX; c) OPAIŢE ; d) MĂRGELE ŞI VASE DE STICLĂ ; e) OBIECTE DE METAL.

D.a_1. Amfore anepigrafe. Între materialele care pot furniza elemente esenţiale pentru estimarea relaţiilor economice ale geto-dacilor din cetăţuia de la Barboşi cu lumea elenistică şi romană un loc deosebit îl ocupă amforele. Faptul că săpăturile arheologice nu au epuizat încă întreaga suprafaţă explorabilă şi că un număr mare de fragmente de amforă au fost găsite în condiţii stratigrafice nesigure ş.a. au determinat ca un important deziderat, cel al statisticii pe categorii, să nu poată fi satisfăcut. În acelaşi timp, numărul amforelor întregi sau întregibile, găsite în complexe nederanjate, a părţilor de amforă care permit stabilirea tipurilor, uneori şi a centrului de provenienţă, cele câteva fragmente de amforă cu însemnări alăturate sunt elocvente pentru consideraţii fundamentale asupra ansamblului problemei. Dificultatea stabilirii locului de provenienţă a amforelor, în condiţiile în care amforele ştampilate în secolele I a.Chr.-I p.Chr. sunt extrem de rare, precum şi necesitatea sistematizării materialelor descoperite au impus reutilizarea parţială a unei clasificări a amforelor în funcţie de culoarea pastei, cu menţionarea caracteristicilor morfologice ale principalelor lor părţi (buză, gât, corp şi fund), într-o ordine a frecvenţei şi nu a succesiunii logice, întocmită în urmă cu peste trei decenii[88], cu adăugirile şi rectificările care au fost necesare.

A. Amforele de culoare *albicioasă* şi *alb-gălbuie* au în compoziţia pastei cărbune şi mică. Deşi prezintă acelaşi aspect exterior, obişnuit pigmentat, unele amfore ale acestei categorii sunt aspre la pipăit, deosebite de cele confecţionate din pastă mai puţin compactă.

Torţi. 1.*a.* Toartă ovală în secţiune, cu o şănţuire longitudinală mediană adâncă la partea superioară şi două şănţuiri mai puţin pronunţate la partea inferioară; *b.* Toartă ovală în secţiune, cu o şănţuire longitudinală pronunţată, linia bazei aproape dreaptă şi subţierea accentuată a părţilor laterale; c) Toartă ovală în secţiune, cu două şănţuiri longitudinale dispuse simetric, în imediata apropiere faţă de linia mediană a torţii; *d.* Toartă compusă din alăturarea a doi cilindri care au diametrul bazei de 2-2,5 cm. Aceste torţi, numite bitubulare

[88] S. Sanie, *Importuri elenistice şi romane în câteva cetăţi şi aşezări dacice din Moldova,* în SCIV, 24, 3, 1973, p. 407-434.

sau bifide, formează frecvent, în partea de prindere la gâtul amforei, un unghi drept, dar sunt atestate şi cazuri în care această dispunere dă naştere unui unghi ascuţit.

Buze. 2.*a*. Buză înaltă de 2,1 cm, cu grosimea de 1,8 cm, incluzând şi peretele amforei, puţin profilată şi rotunjită; *b*. Buză profilată, semicirculară, cu raza maximă de 1,8 cm de la suprafaţa exterioară a gâtului amforei şi cu o mică şănţuire la bază.

Gâturi. 3.*a*. Gât cilindric, îngust, cu diametrul interior de 2,6 cm şi exterior de 5-5,3 cm. Amforele cu gât îngust sunt asociate de regulă cu torţi de tipul *Ta, Tb* şi *Tc* (Pl. XLI/4; XLII/2; XLIV/2, 5); *b*. Gâtul cilindric larg (d.11 cm), dar scurt (Pl. XLI/1; XLII/1, 3, 5, 6), asociat de obicei, nu exclusiv, cu torţi tip *Td* şi buze *Ba*; *c*. Gât cilindric larg (d. 11,1 cm), relativ înalt (17,3 cm), adeseori uşor umflat la jumătatea distanţei între buză şi umărul amforei, frecvent asociate cu torţi tip *Td*.

Fund. 4.*a*. Fund cu suport inelar, cu marginea dreaptă la interior şi puţin arcuită la exterior; *b*. Fund cu suport inelar, cu convexitate la interior şi marginile uşor arcuite la exterior; *c*. Fund terminat cu un cilindru îngust şi cu baza rotunjită „în ghindă".

Cele patru amfore, confecţionate din pastă albicioasă sau alb-gălbuie, întregi (Pl. XLI/1, 3) sau cărora le lipsesc doar o parte a gâtului şi torţile (Pl. XLI/5; XLII/4), aparţin unor tipuri diferite, având însă şi elemente asemănătoare. Cu toată imensa literatură acumulată[89] în cei aproape 100 de ani de la publicare, tipologia amforelor schiţată de H. Dressel (CIL, XV, tab. II) continuă să-şi păstreze utilitatea. Între amforele întregi descoperite la Barboşi pot fi remarcate cele asemănătoare sau identice tipului *3* (cf. XLI/1) şi *5* (cf. Pl. XLI/3 şi XLII/4) din tabelul lui Dressel. Nu mai menţionăm amforele fragmentare.

Descoperirea depozitului de la Tulcea cu *119* amfore i-a prilejuit lui A. Opaiţ o cercetare sistematică în care a preluat şi completat judicios tipologia existentă[90]. Lucrarea sa, la care ne vom raporta, se înscrie în eforturile către o clasificare tipologică acceptată de majoritatea cercetătorilor.

Amfore de acest tip au cunoscut o deosebită răspândire şi este dificilă stabilirea centrelor de producţie din care provin. Numărul lor este mare atât în spaţiul Greciei[91], cât şi în oraşele micro-asiatice, în cele de pe litoralul Mării Negre etc.[92] sau în cetăţile geto-dacice est-carpatice (Poiana, Brad, Răcătău de pe firul Siretului)[93]. Amfore de acest tip au fost găsite în nivelurile arheologice care datează din ultima treime a secolului I a.Chr., continuă în întreg secolul I p.Chr., fiind mai numeroase în prima lui jumătate. Faptul că păstrează asemănări cu amforele cosiene din secolele anterioare, dar şi cu cele sinopiene, care imită tipul italic, face ca originea lor să rămână ipotetică.

A. Opaiţ remarcă existenţa aceleiaşi inscripţii la Tulcea (Aegyssus), pe amfora nr. 2085 OMA şi pe gâtul fragmentar al unei amfore de tip apropiat de la Barboşi-Galaţi. Fără a da o explicaţie celor trei litere, consideră că această însemnare pare a proba că *graffiti* erau executaţi pe locul exportării şi nu la destinaţie, ceea ce ar sublinia în plus originea comună a acestor două amfore. Fără a exclude această ultimă posibilitate, menţionăm că noi am explicat OMA — *O*(ἴνος) MA = 41 sextari, adică 22,4271, cifră indicând o măsură de capacitate care normal poate avea o anumită frecvenţă între *graffiti* şi *tituli picti*. Sunt destule argumente care

---

[89] J. -Y. Empereur şi Y. Garlan, *Recherches sur les amphores grecques*, Atena-Paris, 1986, BCH, Supl. XIII, cf. ampla recenzie datorată lui A. Avram şi A. Opaiţ, în Dacia, N.S., XXXI, 1987, 1-2, p. 135-144.

[90] A. Opaiţ, *Un dépôt d'amphores découvert à Aegyssus*, în Dacia, N.S., XXXI, 1-2, 1987, p. 145-155.

[91] H.S. Robinson, *The Athenian Agora, V, Pottery of the Roman Period*, Princeton, 1959, pl. 3.

[92] Cf. I.B. Zeest, *Keramičeskaja Tara Bospora, MIA*, 83, Moscova, 1960, pl. XXVI/61a lucrată în pastă de culoare deschisă sau 62 b din pastă roşiatică.

[93] S. Sanie, *Civilizaţia geto-dacică la est de Carpaţi în secolele II î.e.n.–II e.n., ms.*, p. 197-200.

nu le înfăţişăm aici, că cei mai mulţi *graffiti* sunt însemnări de la locul desfacerii (vinderii) şi nu doar al umplerii amforelor.

Două amfore aparţin unor descoperiri mai vechi[94] şi alte două, unora recente, inedite.

1. Amforă restaurată, căreia îi lipsesc gâtul şi torţile. Amfora are umărul rotunjit, cu trecerea lină atât spre gât, cât şi spre corpul ovoidal terminat cu fund inelar tip *Fb*. Segmentul de toartă păstrat pe umărul amforei arată că torţile erau profilate tip *Tc*. Forma şi dimensiunile (În. max.- 43 cm şi d. max.- 34 cm) anunţă deja tipuri de amfore frecvente în secolele următoare (Pl. XLI/5).

2. Amforă restaurată din care lipsesc buza, torţile şi o parte din gât. Ultimele două elemente pot fi însă corect reconstituite (Pl. XLII/4). La gâtul cilindric cu diametrul probabil la gură de 12 cm se poate observa începutul unei lărgiri. Torţile din care se mai păstrează fragmente la baza umărului sunt bifide (tip *Td)*. Corpul cilindric la partea superioară se subţiază treptat, terminându-se conic printr-un picior în formă de ghindă *(tip Fc)*. Amfora întreagă era de dimensiuni destul de mari, dacă avem în vedere că numai partea păstrată are înălţimea de 83 cm şi d. max. 30 cm.

3. Amforă cu buza semirotundă (tip *Bb)*, lărgimea la gură de 11 cm, gât relativ scurt, cu o canelură pe direcţia liniei de unire cu umărul tronconic al amforei (Pl. XLI/1). Torţile bifide *(Td)* sunt prinse sub buză şi pe mijlocul umărului amforei. Corpul cilindric, în primele două treimi ale lungimii sale, se subţiază treptat, terminându-se printr-un mic picior conic (În. 95 cm şi D_{max} 29 cm). Este un tip de amforă cu perioada de maximă răspândire în secolele II-I a.Chr. care continuă, cu minime modificări, şi la începutul secolului I p.Chr., bine cunoscut în lumea greco-italică, dar şi în teritoriile apropiate[95]. Între amforele depozitului de la Aegyssus, îşi găseşte apropiate asemănări cu cele de Tip III, fig. 4/1[96].

4. În sfârşit, din aceeaşi culoare de pastă este confecţionată o altă amforă restaurată (Pl. XLI/3a şi 3b; Pl. XLIII/la şi 1b) cu buza semirotundă (tip *Bb)*, gâtul cilindric, înalt, umflat la partea superioară. O canelură marchează trecerea la umărul îngust şi scurt. Torţile bifide *(Td)* sunt prinse sub buză şi la baza umărului amforei. Corpul aproape fusiform, cilindric în prima parte, se subţiază treptat, terminându-se probabil, extremitatea inferioară a amforei lipseşte- conic (În. 94 cm şi D_{max} 23 cm). Este un tip de amforă cunoscut în oraşele pontice[97], bine atestat şi în majoritatea cetăţilor şi aşezărilor geto-dacice est-carpatice[98]. Între amforele depozitului de la Aegyssus, ea este asemănătoare cu cele clasificate la tip V[99], răspândite în secolul I a.Chr. şi prima jumătate a secolului I p.Chr.

B. *Pastă roz (roz-gălbuie)*, din care sunt confecţionate amfore care au în compoziţie bucăţele de cărbune şi mai puţină mică decât cele din categoria A. La fel ca la amforele din pastă albicioasă şi alb-gălbuie, consistenţa pastei este variabilă, de la pastă dură, aspră la pipăit, la cea mai puţin compactă, întâlnită îndeosebi la amforele de capacitate mai mică; 1. *Torţile* fragmentare sunt de tipul *Tb* şi *Td;* 2. *Buzele* acestor amfore aparţin tipurilor *Ba* şi *Bb);* 3. *Gâtul*, aproape întreg, are diametrul interior de 2,7 cm şi diametrul exterior de 5,7 cm; 4. În afara tipurilor de *funduri* cunoscute şi la grupa anterioară, tipurile *Fb* şi *Fc*, pot fi remarcate alte două tipuri: *Fd,* fund cilindric compact ce se subţiază în trepte, terminându-se cu un

[94] Idem, *Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n.–III e.n.)*, Iaşi, 1981, p. 130.
[95] I. B. Zeest, *op. cit.*, pl. XXIV/52 a.
[96] A. Opaiţ, *op. cit.*, p. 149-151.
[97] I. B. Zeest, *op. cit.*, pl. XXVI/61 a.
[98] S. Sanie, *Civilizaţia geto-dacică*, ms. p. 199.
[99] A. Opaiţ, *op. cit.*, p. 151-152, p. 155, fig. 5/6-10.

cilindru cu marginile bazei rotunjite, şi *Fe*, asemănător tipului *Fd*, dar penultimul cilindru este înlocuit cu un bulb.

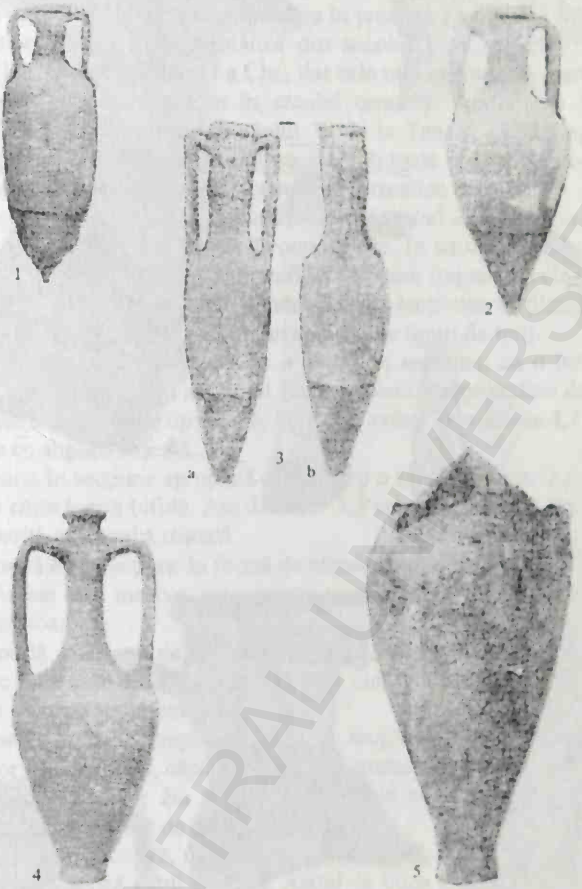

Pl. XLI. Amfore din pastă albicioasă (1, 3, 5); alb-gălbuie-roz (4) şi roşcată (2).

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

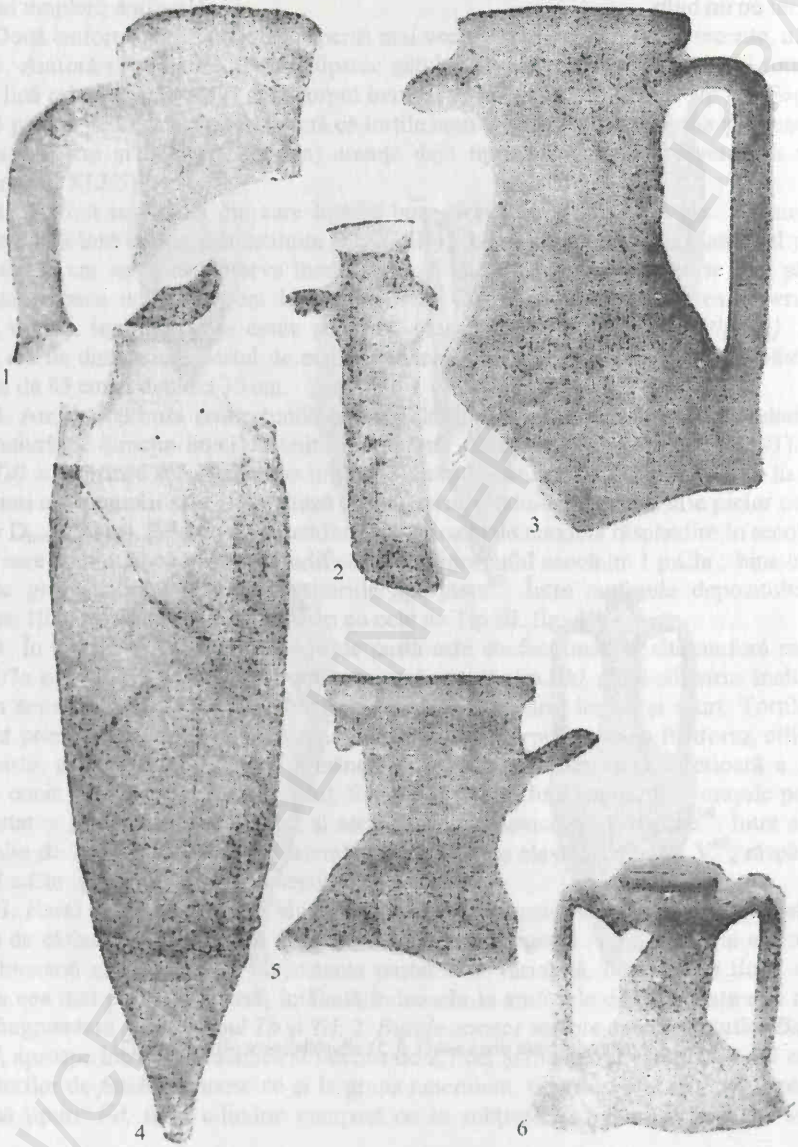

Pl. XLII. Amfora întregită (4) şi diferite tipuri de gâturi şi torţi din acelaşi nivel.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Amfora întreagă, lucrată din pastă roz-gălbuie, este de tipul cu buza profilată *(Bb)*, gâtul îngust (În.- 24,5 cm; d. int.- 5 cm; d. ext.- 0,3 cm), cu torţi profilate *(Tc)*, uşor arcuite pe direcţia prinderii sub buze şi pe umărul amforei. Corpul oviform, cu suprafaţa uşor vălurită, se termină cu fund inelar apropiat de tipul *Fb* (În.- 58 cm; d. gurii- 7,8 cm; d. fund- 4,8 cm). Este un tip de amforă cu o foarte mare răspândire în preajma Donului, a Mării de Azov, în spaţiul nord-vest pontic, în aşezările sarmatice din secolul I p.Chr., etc.[100]. Aceste amfore sunt cunoscute de la sfârşitul secolului I a.Chr., dar cele mai numeroase aparţin secolului I p.Chr. şi apar cu minime metamorfozări şi în secolul următor. Amfora de la Barboşi este foarte apropiată ca aspect de cea din mormântul 79 de la Tanais, găsită împreună cu monede din epoca lui Augustus[101]. Acest tip de amfore apare în toate aşezările geto-dacice est-carpatice[102] şi în mici depozite de amfore între descoperirile sarmatice timpurii[103].

C. Pasta de culoare *brun-roşcată cu nuanţe până la cărămiziu deschis* este densă, cu multă mică şi alte particule minerale în compoziţie. În situaţia în care nu am efectuat nici o analiză chimică sau vreun studiu petrografic al vreunui fragment, cele consemnate se bazează pe observaţiile asupra suprafeţelor şi îndeosebi în secţiunea torţilor. La această culoare de pastă, în afara tipurilor descrise, sunt frecvente şi alte tipuri de torţi.

1.Te. Toartă ovală, apropiată de o elipsă în secţiune, cu o înălţare centrală aproape triunghiulară. Torţile tip *Te* au aparţinut foarte probabil unor amfore de dimensiuni mari căci sunt mai groase decât cele de tip *Ta, Tb, Tc* şi *Td*, având D. mare de 4,7 cm, D. mic- 3,3 cm, şi sunt acoperite cu angobă roşcată.

Tf. Toartă în secţiune apropiată de cerc, cu o şănţuire centrală adâncă. Un tip ce pare a fi intermediar către toarta bifidă. Are d. mare- 3,3 cm şi d. mic- 2,2 cm. Aparţine unei amfore ce a fost acoperită cu angobă roşcată.

Tg. Toartă cu o secţiune în formă de elipsă, cu cele două diametre apropiate ca valoare, 4,2-5,5 cm. Aceste torţi masive, care aparţin unor amfore de mari dimensiuni, se întâlnesc şi în secolele următoare.

Th. Toartă în formă de elipsă în secţiune, cu o adâncitură mediană longitudinală şi diferenţa mare între cele două diametre: D.- 5,1 cm; d. mic- 2,1 cm. Şi acest tip de toartă este reîntâlnit şi în secolele următoare.

Ti. Toartă aproape dreptunghiulară în secţiune, cu colţurile bazei rotunjite şi cele superioare uşor supraînălţate, căpătând astfel un contur asemănător unei corăbii.

2. În afara tipurilor *Ba* şi *Bb*, la amforele confecţionate din această pastă pot fi remarcate următoarele forme de buze :

Bc, buză semicirculară, cu lăţimea maximă de 3,1 cm şi înălţimea 1,9 cm, cu şănţuire la partea inferioară, lângă gâtul amforei. Astfel de buze au fost remarcate mai ales la amfore de dimensiuni mari, cu torţi tip *Tg*.

Bd, buză faţetată cu şănţuire la bază, puţin pronunţată. Apare la amfore cu torţi tip *Te*.

Be, buză asemănătoare cu *Ba*, dar cu şănţuire la bază.

Bf, buză profilată semicircular la exterior, formând un unghi drept la partea inferioară. Apare la amfore cu torţi tip *Ti*.

---

[100] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 110, 117-118, 121-122, Pl. XXVIII/64 a, 64 b; D.B. Šelov, *Uzkogorlye svetloglineanye amfory pervyh vekov našei ery, Klasifikaţia i Hronologija*, în KS, 156, 1978, p. 16.

[101] D.B. Šelov, *op. cit.*, fig. 1/1.

[102] S. Sanie, *Civilizaţia geto-dacică*.

[103] V. Grosu, *Hronologija pamiatnikov sarmatskoj kultury Dnestrovsko- Prutskogo mejdureč'ja*, Chişinău, 1990, p. 130.

Bg, buză în formă de arc de cerc la partea superioară şi dreaptă la bază, cu şănţuire lângă gâtul amforei. Apar la amfore cu torţi *Te* şi *Tf*.

3. *G*. Fără a avea vreun gât de amforă întreg, în afara amforei a cărei descriere urmează, judecând după fragmentele de gât descoperite, cu buze *Be* şi *Bg* de 13 şi 17 cm, diametrul gurii la aceste exemplare a putut fi de aproximativ 20 cm.

4. *Ff*. Sunt atestate mai multe funduri terminate printr-un cilindru compact cu marginea bazei uşor rotunjită. Cilindrul masiv are În. de 5-8 cm, iar d. bazei 4-5 cm.

Fg. Picior conic, format ca o continuare a liniei corpului amforei.

Amfora întreagă la acest tip de pastă are buza evazată, triunghiulară în secţiune *(Bh)*, gura largă, gâtul cilindric potrivit ca înălţime, umărul amforei tronconic, un pic convex, are o clară linie de separare de corpul aproape conic al amforei, terminat cu fund cilindric masiv *(Ff)*. Torţile profilate cu secţiune mediană *(Ta)* sunt prinse sub buză şi pe mijlocul umărului. Amfora (În.- 86 cm şi d. max.- 27 cm). Este apropiată ca formă şi dimensiuni de varianta C a tipului III între cele descoperite la Aegyssus[104]. Fragmente din acest tip de amforă sunt numeroase în descoperirile de la Barboşi (Pl. XLI/2 şi XLIII/2).

D. a_2. *Amfore cu inscripţii*. Un fragment din gâtul unei amfore de mari dimensiuni, cu d.- 12 cm şi gr.- 2,1 cm, lucrată din pastă densă, alb-gălbuie, găsit în S.I.-1963, are la treimea inferioară a gâtului o inscripţie cu litere adâncite *CCF* (Pl. XLVII/5). Literele *C* au o formă circulară, punct la mijloc şi d. 1,3-1,5 cm. *F* are hasta verticală de 1,8 cm şi cele orizontale de 0,8-1,0 cm.

Între amforele ştampilate cu iniţiale ce reprezintă *tria nomina*, cele cu *CCF* nu sunt cunoscute decât prin două exemplare ce provin din Italia şi Anglia[105]. Una din lecturile date inscripţiei este *C.C(alpurni) F(laci ?)*[106]. Iniţialele *CCF* mai pot fi abrevierea numelui C. Caristanius Fronto, senator în timpul lui Domitianus şi printre cei interesaţi în producerea amforelor[107], cunoscut prin ştampilele *C.CAR.FRONT*.

O însemnare puţin obişnuită apare pe un fragment (11,2×8,3×0,65 cm), din zona gâtului unei amfore, lucrată din pastă gălbuie pigmentată, acoperit cu o angobă tot gălbuie, o nuanţă mai deschisă, găsit în locuinţa L_1N-81, la adâncimea de 1,70-2.00 m din nivelul III al cetăţuii geto-dacice. Inscripţia, cu litere cursive greceşti, de dimensiuni inegale (0,25-0,65 cm), şi o monogramă (În. 1,35 cm), este pictată cu vopsea neagră (Pl. XLVII/1). Primul rând începe cu *E*, a doua literă este *Π*, asemănătoare cu *M*, iar a treia *I*, formând, aşadar, prepoziţia 'Επί. Următorul cuvânt are prima literă D, cu ductul apropiat de un *A* culcat, formă frecventă în textele cursive atât în secolul II a.Chr., cât şi în secolul I p.Chr.[108], succedată de un grup de litere ιονυ, un *ο* de forma literei finale, ι şi ου - Διονυσιου antroponimul Διονύσιος la cazul genitiv. Deasupra acestui prim rând, începând din direcţia literei *ο*, puţin şterse, vopseaua având nuanţă roşietică, scrisă oblic şi mai puţin clar la înălţimea literei *ο*, pot fi observate

[104] A. Opaiţ, *op. cit.*, p. 151, fig. 4/4.

[105] M. H. Callender, *Roman Amphorae with Index of Stamps*, Londra, 1965, p. 94.

[106] *Ibidem*.

[107] *Ibidem;* W. Dressel, CIL, XV, 3427, cf. CIL, III, supl. 14192. Între contribuţiile ulterioare amintitei lucrări a lui M. H. Callender, amfore cu ştampile cu litere latine: E. Rodriguez-Almeida, *Monte Testaccio: I Mercatores dell'olio della Betica*, în MEFRA, 91, 1979, 2, p. 883.

[108] F. G. Kenyon, *The Palaeography of Greek Papyri*, Oxford, 1899, tabel după p. 128; E. M. Thompson, *Handbook of Greek and Latin Palaeography*, Londra, 1906, tabel după p. 148; V. Gardthausen *Griechische Palaeographie*, Leipzig, 1913, Taf. 1.

literele αστυ. La capătul acestui rând se mai disting cu dificultate, fiind în parte şterse, alte trei litere *Χωρ*[109].

Monograma din r. 2 are o alăturare de litere neîntâlnită în textele inscripţiilor ceramice care ne-au fost accesibile. Pluralitatea semnificaţiilor acestor monograme: numele abreviat al meşterului, o funcţie în cadrul colectivităţii, conţinutul recipientului etc.[110] amplifică numărul lecturilor verosimile. Posibil ca pe hasta literei P să fie doar *N* în ligatură cu *E*, deci *NEP*, dar nu pot fi excluse total variantele *AN*, *ΑΓV* sau *ΠN*. După *N*, posibil să fie *OE* sau *A* în ligatură cu *E*. În funcţie de toate aceste lecturi verosimile, şirul vocabulelor rezultate ar putea fi: APVE, ΑΡΓVE, ΓPVE, NEP, ΛVEP sau ΠVEP. Numele greceşti care încep cu NEP sau NEPI sau care au în componenţă aceste silabe sunt destul de rare[111]. Puţin probabilă, dar necesar a fi menţionată totuşi, este întregirea Νερ(τ)ε(ρος) – „inferior", „care este jos", fie pentru a face cunoscută împărţirea conţinutului recipientului, fie pentru indicarea unei ofrande pentru zeii infernului (οἱ νέρτεροι θεοί) sau pentru morţi (οἱ νέρτεροι). În sfârşit amintim că valoarea numerică a literelor NPE este *135* şi posibilitatea despărţirii NP *–130* şi E semn pentru μετρηταί.

Dacă am admite că litera din vârful hastei este *o*, atunci grupul ονοε poate fi o abreviere a cuvântului οἰνόεις – οῦς – οεσσα, οῦσσα, όενδυν – „de vin", „făcut cu vin" *(οἶνος)*. Χωρ are foarte multe posibilităţi de întregire. Însemnarea se încheie cu Διόφιλω – dativul antroponimului teoforic puţin frecvent Διόφιλος[112].

Menţionăm că sunt atestate numeroase inscripţii ceramice care conţin declaraţii de adorare a unor divinităţi precum Ζεῦ φίλε – „Iubesc pe Zeus"[113], situaţie diferită de cazul de faţă.

Textul inscripţiei ar fi :'Επί αστυ (νομου) Διονυσιου/Νερι sive ονε Διοφιλω.

Inscripţia de pe amforă poate conţine şi transcrierea parţială a unei inscripţii cu mare probabilitate rhodiană sau cnidiană. Un preot al lui Helios, cu numele Dionysos, este atestat la Rhodos între anii 200-180 a.Chr.[114], dar nivelul D3 în care a fost găsit fragmentul de amforă aparţine secolului I p.Chr.[115]. Pe o ştampilă cnidiană mai târzie reîntâlnim de asemeni textul din r. 1 al însemnării[116]. Numele fiind de largă răspândire, nu poate fi vorba de o unică opţiune. Cele câteva litere izolate dintr-o ştampilă, roase şi acoperite de angobă, nu pot ajuta la o rezolvare sigură. Transcrierea textului mai lung al unor ştampile, nu doar a unor nume cunoaşte puţine analogii şi ar fi o primă atestare între descoperirile de pe teritoriul actual al ţării noastre.

Fragment de amforă confecţionată din pastă cărămizie, acoperită cu angobă gălbuie (L. max. 4,15 cm; l. max. 6,8 cm; g. 1 cm), care păstrează cinci litere pictate cu

---

[109] Ambele au interesante posibilităţi de întregire. Faptul că, obişnuit, la ştampile, numele precedat de ἐπί este al unui magistrat eponim menţionăm doar completarea αστυ[νομου].

[110] W. Larfeld, *Griechische Epigraphik*, Leipzig, 1914 p. 280-281; R. B. Ahmerov, *O klejmah keramičeskih masterov elinističeskogo Hersonesa*, în VDI, 3 (37), 1951, p. 77-84.

[111] W. Pappe, *Wörterbuch der Griechischen Eigennamen*, Dritte Auflage neu bearbeitet von G. E. Benseler, I. Braunschweig, 1911, p. 990, pentru Νερία şi Νέρτος; L. Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga, 1955, p. 345, & 815, între numele de persoană romane. Cel de faţă e echivalat cu lat. *Numerius*.

[112] W. Pappe, *op. cit.*, p. 313.

[113] CIG, IV, 8291.

[114] Hiller v. Gaertringen, art. *Rhodos*, RE, suppl. V, Stuttgart, 1931, col. 837.

[115] S. Sanie, *supra*, p. 48.

[116] Al. Avram şi V. Sandu, *Toarte de amfore ştampilate din colecţii particulare bucureştene*, în SCIVA, 39, 1, 1988, p. 56.

vopsea neagră, dispuse pe două rânduri. Fragmentul a fost găsit în cel de al III-lea nivel al cetăţuii geto-dacice (Ba. 1982 L_1N – 2,00 m). Semnificaţia numerică ΛΥ – 430; *POY* – 570. Sunt şi amfore pe care *POY* este abrevierea pentru 'Ρούφος[117], iar Λυ pentru Λύκιος sau Λυκων (Pl. XLVII/3).

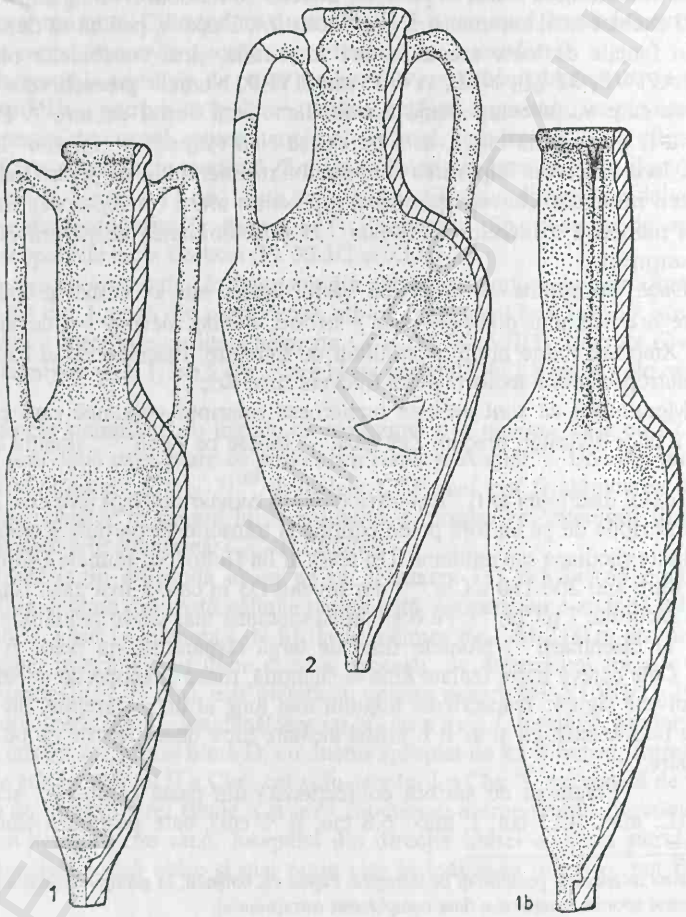

Pl. XLIII. Amfore din pastă albicioasă (1) şi roşietică (2).

[117] M. Lang, *The Athenian Agora. Results of Excavations conducted by The American School of Classical Studies at Athens*, XXI, New Jersey, 1976, p. 47.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

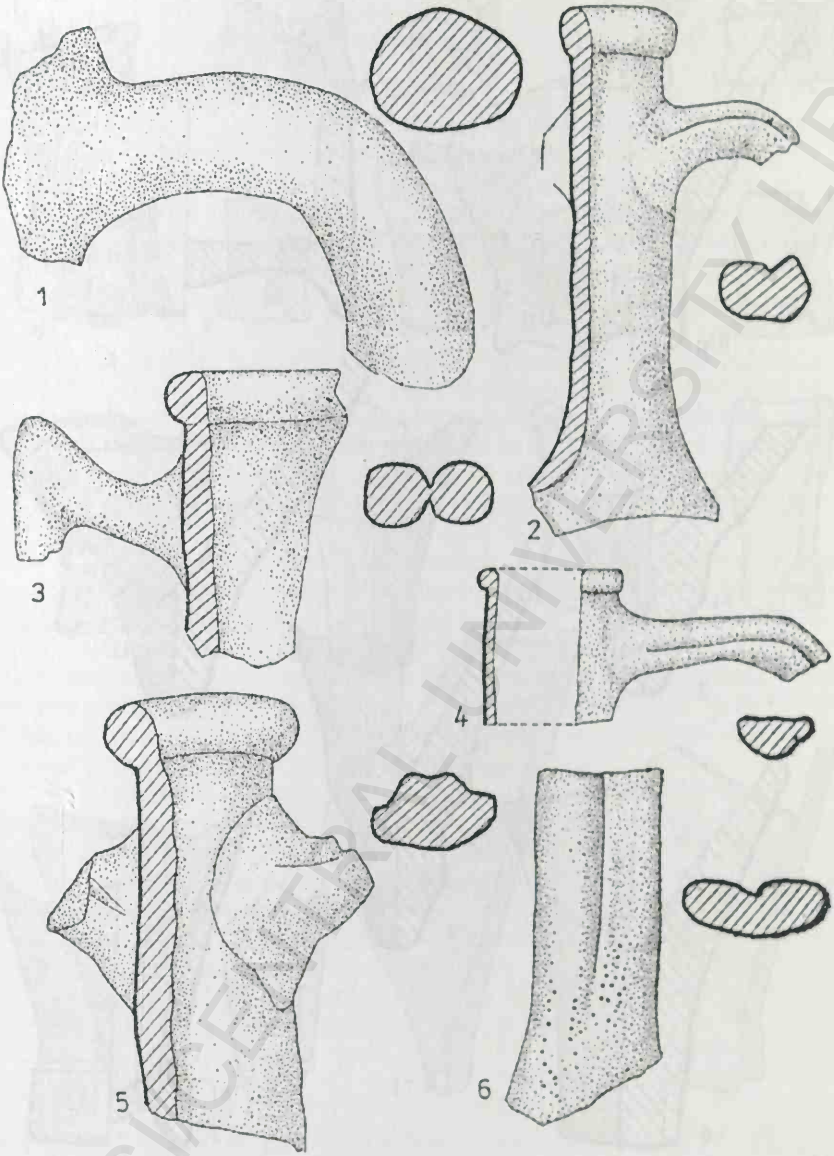

Pl. XLIV. Fragmente de gâturi şi torţi de amfore din pastă albicioasă şi alb-gălbuie-roz: *Tg* (1); *Tb* variantă *Td* (37); *Te* variantă (4); *Tc* variantă (5); *Th* (6).

BCUIAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

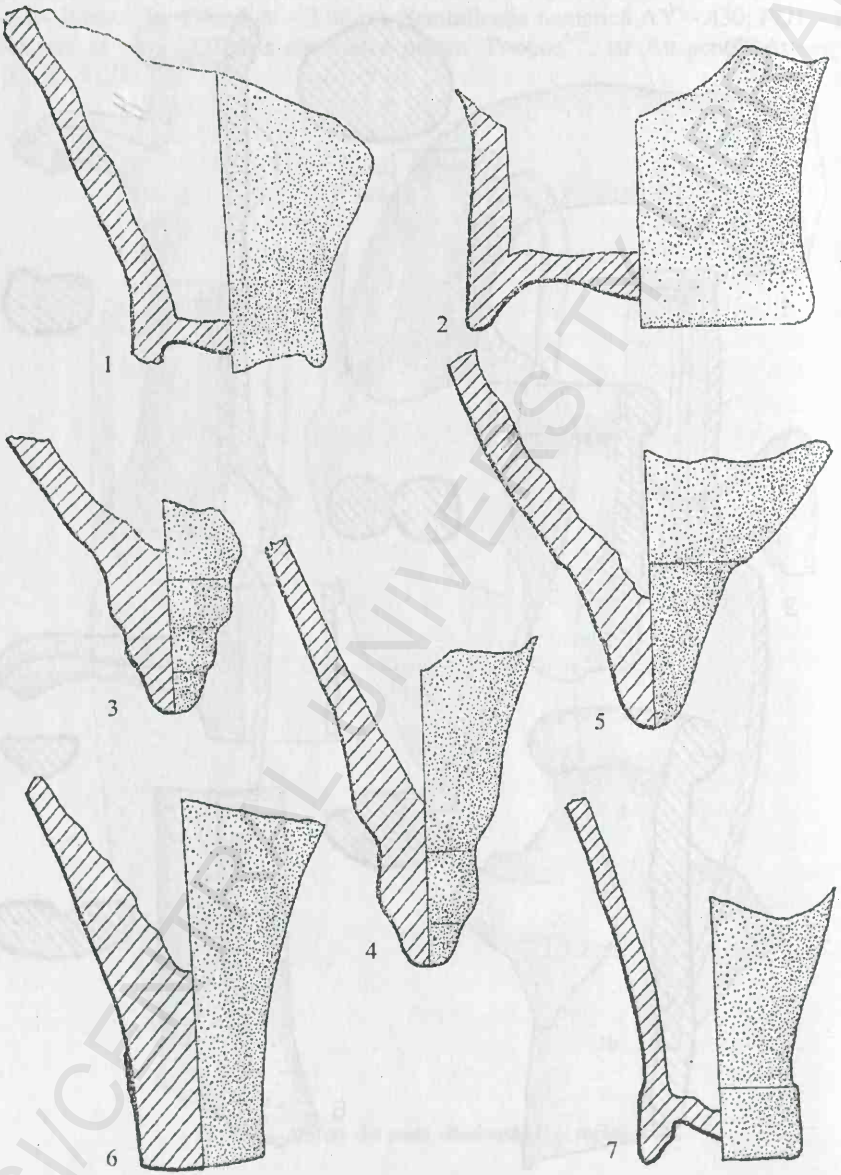

Pl. XLV. Funduri de amfore: *Fa* cu variante (1, 2, 7); *Fd* (3); *Fe* (4) ; Fg (5).

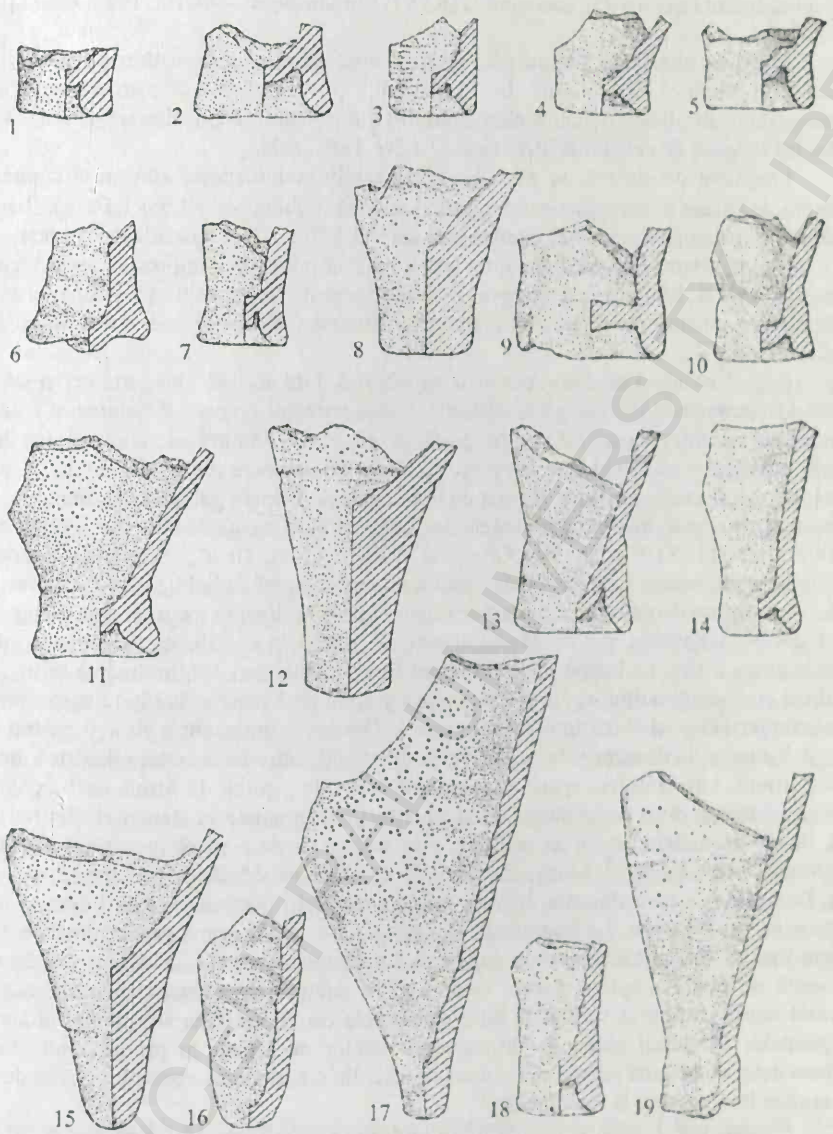

Pl. XLVI. Funduri de amfore: *Fa* cu variante (1-5, 7, 9-11, 13-14, 18); *Fb* (6, 19); *Fc* (15); *Ff* (12); *Fg* cu variante (16, 17).

Fragment din gâtul unei amfore (L. 8 cm; l_{max} 10 cm; g. 0,5 cm), care are pictate, cu vopsea neagră, litere cursive *MO* (Înălț. 1,15 cm). Posibil indicarea lunii Μουνιχιών –

corespunzătoare lunii aprilie, sau *modius* (8,75 l) sau *Μητρηται - 70.* Ba. 1983, Cas. I, L_3N (Pl. XLVII/4).

Fragment din zona gâtului unei amfore, confecţionată din pastă roşietică, cu mică şi bucăţele de ceramică ca degresant (În. 12 cm; l. 6,5 cm; g. 0,9 cm), care are incizate literele *K* şi un segment din hasta oblică a altei litere, foarte probabil *A* (în. literei 3,3 cm). Valoarea numerică indicată de cele două litere este *211.* Ba. 1981, L_1N.

Fragment de amforă, se pare din zona gâtului, confecţionat din pastă cărămizie, cu bucăţele de calcar în compoziţie, acoperit cu angobă gălbuie (4,9×4,55×1,1 cm). Fragmentul păstrează o însemnare pictată cu litere negre (Pl. XLVII/2). Dacă primele două litere, *Av*, sunt clare, prezenţa literei *I* în imediata apropiere a lui *T* ar putea crea impresia greşită că cea de-a treia literă este Π. Mai poate fi observat şi un fragment foarte probabil din γ. În această lectură r.1 ar conţine un antroponim posibil în genitiv Αντιγ(ένες sau ους) şi r.2, *π* numeralul *5* sau *80* (Pl. XLVII/2).

D.b). Ceramică de lux. Ceramică cu glazură. Din această categorie ceramică au fost găsite *4* fragmente de la *3* recipiente diferite, foarte probabil *skyphoi. Fragmentul 1* din partea cilindrică a vasului (l.max. 7,9 cm; În. 5,35 cm; g. 0,21–0,35 cm) este confecţionat din pastă brună-cărămizie, fină, compactă, acoperit cu glazură de culoare oliv-maronie atât la suprafaţa interioară, cât şi cea exterioară, decorat cu ornamente de culoare galbenă, obţinute prin tehnica barbotinei. În două locuri ornamentele au culoare albă ca alabastru, dar având duritatea smalţului alb (Pl. XLVIII/3a; XLIX/6a); Ba. 1963, Cas. A, Gr. C). Suprafaţa exterioară are următoarele ornamente: sub marginea vasului un şir orizontal de bobiţe, întrerupt doar pe linia torţii, de o formă deosebită, păstrate pe fragmentul *9*, în dreapta torţii, şi 6 în stânga ei. Sub acest decor punctiform pot fi văzute frunze de viţă-de vie stilizate, aproape cordiforme, asemănătoare însă şi cu bucranii, pe fragment fiind vizibile 2 şi 1/4, în dreapta torţii, şi 1 1/2, în stînga ei. În spaţiul dintre aceste frunze apar grupuri de 7 puncte (bobiţe) dispuse circular, *6* pe circumferinţă şi al 7-lea în centrul cercului. Din acest ornament s-au mai păstrat câte un cerc şi *5* puncte, la dreapta şi la stânga torţii. În sfârşit, către baza zonei cilindrice, înainte de linia porţiunii bitronconice, apare un cunoscut decor de „spirale în formă de S agăţate", din care se păstrează două şi jumătate, în dreapta torţii şi jumătate în stânga ei. Toarta propriu-zisă, de formă inelară, ovală în secţiune, este suprapusă de o placă orizontală rectangulară, fixată sub buza vasului[118]. Marginile ei au forma unor capete de pasăre foarte stilizate (1,5 cm). Pe mijloc, o bară flancată de volute duble dă părţii centrale aspectul asemănător unei coloane cu capitel ionic. La fragmentul 1 „capitelul" e rupt la aproximativ o treime de capăt. Toarta inelară este sprijinită pe un suport în formă de pinten (În. 2,15 cm; l. 1,35 cm), ce formează un unghi drept cu pereţii vasului şi se subţiază pe măsura coborârii către bază. Această toartă complexă se înscrie între elementele care contribuie substanţial la apropierea recipientelor ceramicii glazurate de aspectul vaselor de argint, în primul rând, dar nu în exclusivitate, de origine pergamiană, precum cele din componenţa vestitului tezaur descoperit în preajma Pompeiului, la Boscoreale[119].

Fragmentul 2, oliv, o nuanţă mai deschisă (l_{max} 6,5 cm; În.- 5,55 cm; g.- 0,25-0,35 cm), cu acelaşi decor din care s-a păstrat: *şirul orizontal de puncte* (bobiţe), *5* în dreapta torţii şi *3* în stânga ei; două *frunze* în dreapta torţii şi ceva mai mult de jumătate în stânga ei; două

[118] Pentru sugestiva denumire germană *Daumenplatte* nu a fost găsit un corespondent convenabil în limba română.

[119] F. Baratte, *Un trésor d'argenterie du debut de l'Empire. La trouvaille de Boscoreale,* în Archeologia, 54. 1973, p. 45 şi urm. cu o foarte bună ilustraţie.

grupuri circulare de bobiţe în dreapta şi unul în stânga torţii şi, în sfârşit, două şi jumătate *spirale în formă de S agăţate* în dreapta şi jumătate în stânga torţii. Toarta similară cu cea de la fragmentul 1 are placa orizontală întreagă, cu lg. pe mijloc 3 cm de la pereţii vasului. (Pl. XLVIII/3a şi 3c; XLIX/6b şi 6c).

Fragmentul 3 (l. 3 cm; În. 3,3 cm; g. 0,3 cm) din partea superioară a vasului, mai gros sus şi mai subţire spre bază, păstrează 6 puncte din şirul orizontal şi o jumătate de frunză (Pl. XLVIII/3c). Fragmentele *2* şi *3* aparţin aceluiaşi vas.

Tot ceramicii cu glazură de culoare verde închis îi aparţine un mic fragment *(4)* bara orizontală şi o parte de toartă (L. 2,6 cm; l_{max} 2,25 cm; g. 0,45 cm) având o formă cunoscută la căni şi *kantharoi* (Pl. XLVIII/4; XLIX/7).

Fragmentele descrise fac parte dintr-o specie a ceramicii de lux– ceramica cu glazură– semnalată într-un număr notabil de cetăţi şi aşezări geto-dacice[120], care n-au beneficiat de prezentări mai ample, foarte probabil şi datorită stării fragmentare a recipientelor. Prin culorile lor– fond şi ornamente– recipientele aparţin celor cu glazură din plumb *(Bleireliefkeramik)*, o tehnică de confecţionare cunoscută în Asia Mică la mijlocul secolului I a.Chr. Culorile verde şi galben ale glazurii erau obţinute dintr-un amestec de plumb topit (60-80% PbO) şi siliciu (20-30% SiO), şi dintr-o cantitate de oxid de fier şi de cupru[121]. Se consideră că însuşirea unor tehnici din experienţa milenară a Siriei în arta sticlăriei, precum şi confecţionarea vaselor de metal, mai ales de argint, au putut influenţa producerea ceramicii cu glazură, tipurile şi decorul acestor vase.

Cercetările de până acum, la care o contribuţie deosebită a avut A. Hochuli-Gysel[122], au putut stabili zonele microasiatice cu astfel de produse *(Tarsus, Antiochia, Labraunda, Pergamon* etc). Pentru fiecare centru de producţie au putut fi detectate elemente specifice în tehnică, forme, repertoriu de reliefuri, stil, calitate etc. Unele aspecte, precum vopsirea repetată, şi aplicarea pe lutul crud al decorului în tehnica barbotinei ar apropia vasul skyphos de la Barboşi de produsele atelierelor din Smirna. Vasele cu două culori, cu ornamente obţinute în tehnica barbotinei, au fost atestate numai în niveluri de locuire ulterioare anului 80 a.Chr.

Prin forma torţilor, a marginii vasului, unghiulară la interior, şi decor, fragmentele *(1-3)* de la Barboşi aparţin cu mare probabilitate unui atelier din vestul Asiei Mici. Vase cu decor asemănător pot fi găsite până la mijlocul secolului I p.Chr. În lipsa principalei lucrări în acest domeniu, a faptului că nu există obiceiul aplicării ştampilei de meşter, nu putem face atribuiri absolut sigure, mai ales că au apărut destul de timpuriu imitaţii atât în ateliere italice, cât şi în cele sud-gallice. Aceste produse ceramice vor continua, de altfel, să fie produse tot în cantităţi reduse şi în secolele următoare.

---

[120] I. Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană (sec II î.e.n.-sec. I e.n.)*, Cluj, 1974, p. 212 şi urm.: *Costeşti*, jud. Hunedoara; *Crăsani*, jud. Ialomiţa; *Ipoteşti*, jud. Olt; *Piatra Şoimului*, jud. Neamţ; *Poiana*, jud. Galaţi; *Răcătău*, jud. Bacău. Colegul V. Ursachi ne-a informat că şi la *Brad*, jud. Bacău, a fost găsită ceramică cu glazură.

[121] A. Hochuli-Gysel, *Späthhellenistische und Frühkaiserzeitliche Reliefkeramik in Der Prähistorischen Staatssammlung Staalssammlung in München*, Bayerische Vorgeschichte-Blätter, 44, 1979, p. 53-54.

[122] A. Hochuli-Gysel, *Kleinasiatische glasierte Reliefkeramik (50 v. Chr. bis 50 n. Chr.) und ihre oberitalischen Nachamungen*, în Acta Bernensis, VII, Berna, 1977. Cartea lui A. Hochuli-Gysel, fiindu-ne inaccesibilă, unele elemente particulare ne sunt cunoscute doar din recenzia amplă şi sistematică scrisă de V. von Gonzenbach în Germania, 57, 1979, p. 235-242.

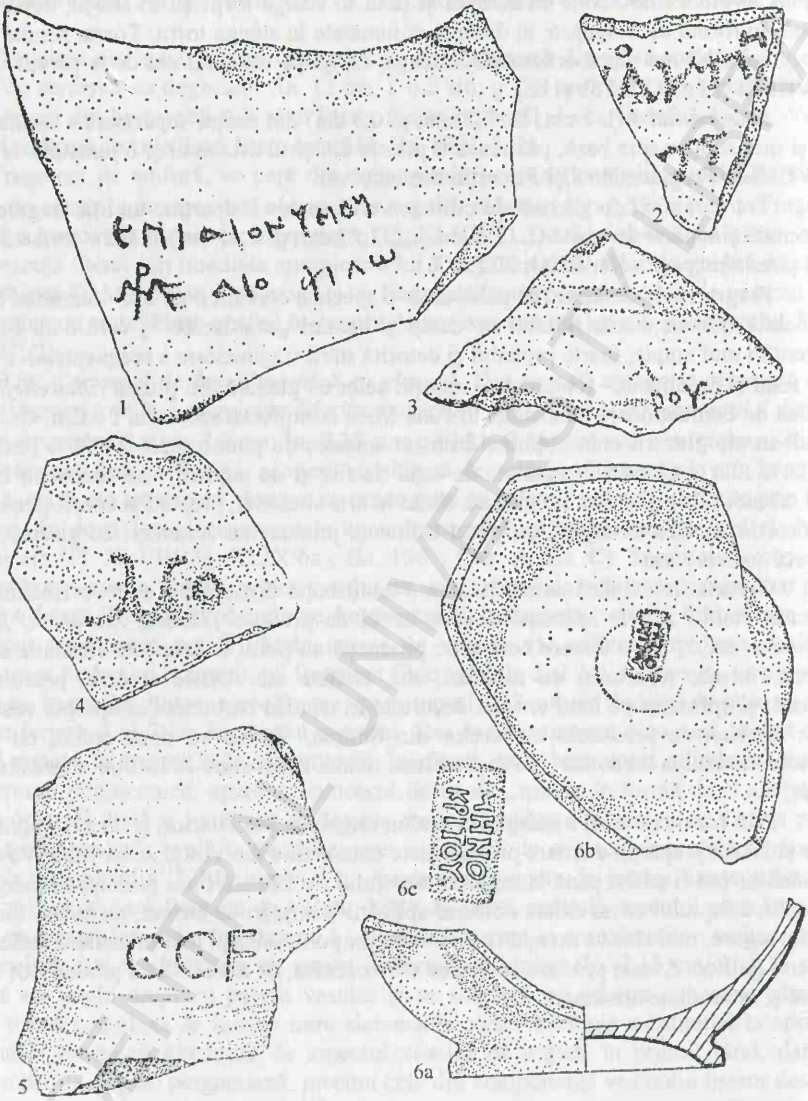

Pl. XLVII. Fragmente de amfore (1-3) şi de ulcior (4) cu însemnări pictate – *tituli picti*; gât de amforă cu litere adâncite (5) şi cană (?) fragmentară cu ştampilă.

BCUIASI-CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

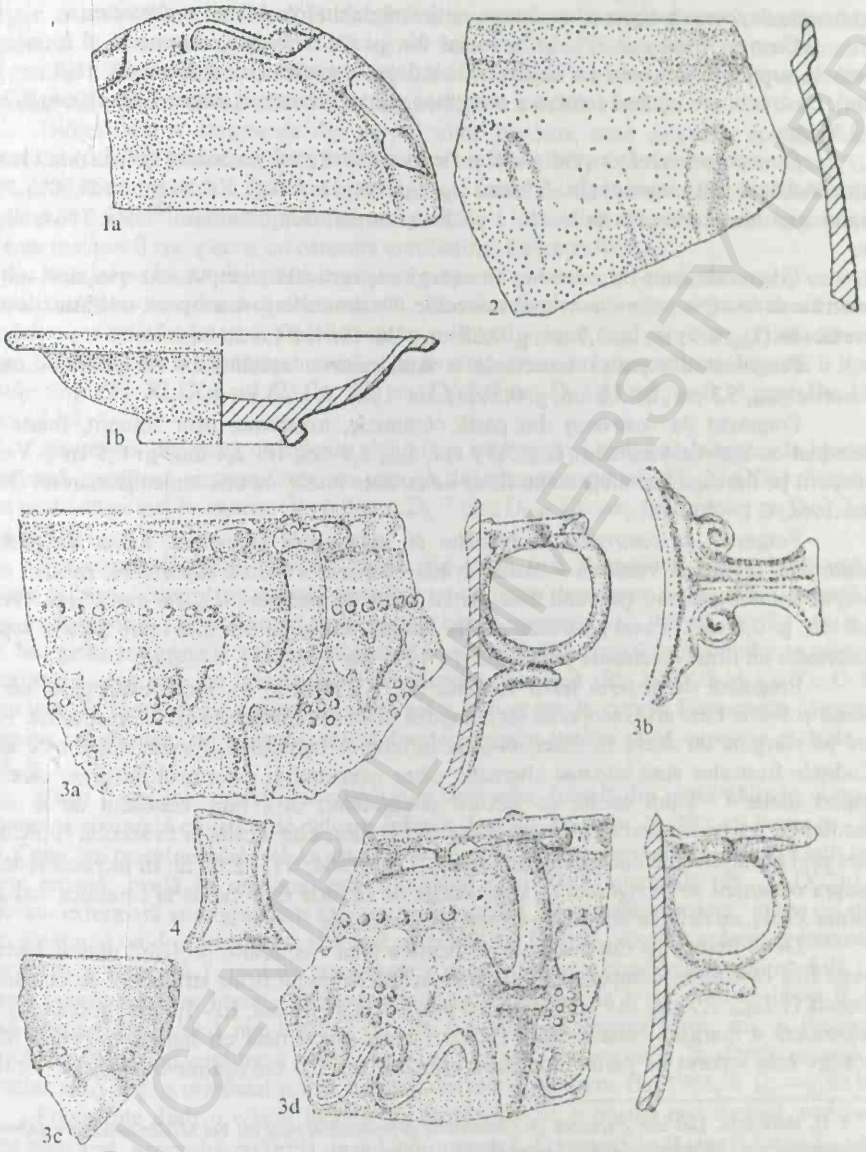

Pl. XLVIII. Ceramică decorată în tehnica barbotinei.

BCUJIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ceramica *terra sigillata,* lisă sau cea ornamentată în tehnica barbotinei, va fi grupată în funcţie de *forma* recipientelor, determinată fără dubiu în cele mai multe cazuri.

Castron tronconic (Pl. L/3), lucrat din pastă cărămizie, compactă şi bine arsă, cu ambele suprafeţe acoperite cu un firnis de culoare roşietică (În. 6,5 cm; D_g 11,8 cm; D. 5,6 cm). Castronul are umărul carenat şi marginea verticală cu două şănţuiri. Ba. 1966, S. I, M17, –2,35 cm.

Castron asemănător prin pastă şi firnis cu castronul precedent (Pl. L/l), cu marginea uşor înclinată către interior (În. 5,5 cm; D_g 10,5 cm; D. 4 cm). Restaurat circa 60%. Ambele tipuri sunt bine cunoscute în secolul I p.Chr. şi în perioada ulterioară[123]. Ba. 1964, SI, –1,80 m.

Fragment dintr-un *castron*, cu marginea verticală dreaptă, cu şănţuire sub buză, puternic carenat, o parte din corpul tronconic. Castronul a fost acoperit cu firnis de culoare portocalie (l_{max} 9,9 cm; În. 3,9 cm; g. 0,25 cm). Ba. 1964, S I, –2,10 m.

Fragment din partea superioară a unui *castron* asemănător cu primul dintre cele descrise (l_{max} 5,3 cm; În. 3,5 cm; g. 0,5 cm). Ba. 1966, C I, –1,80 m.

Fragment de *castronaş* din pastă cărămizie, tronconic, uşor rotunjit, foarte scund, terminat cu inel de susţinere (l_{max} 7,35 cm; l_{max} 3,9 cm; În. 2,4 cm; g. 0,5 cm). Vasul era acoperit pe întreaga suprafaţă cu un firnis de culoare brună, cu unele nuanţe maronii (Pl. L/8). Ba. 1966, C I, –1,90 m.

Fragment de *castronaş*, asemănător cu exemplarul precedent, lucrat din pastă fină, cărămizie, marginea verticală evazată, având şănţuire la partea superioară, umărul carenat, corpul scund tronconic, păstrând doar parţial inelul de susţinere (L_{max} 8 cm; l_{max} 3,9 cm; În. 2,8 cm; g. 0,3 cm). Vasul păstrează atât la interior, cât şi pe cea mai mare parte a suprafeţei exterioare un firnis de culoare portocalie (Pl. L/9). Ba. 1966, C I, –1,90 m.

Fragment de *farfurie terra sigillata* (Pl. XLVIII/l a, b), lucrată din pastă cărămizie densă şi foarte bine arsă, acoperită cu o angobă de culoare roşiatică cu luciu specific. Farfuria are pe margine un decor în relief, obţinut în tehnica barbotinei, format din frunze ascuţite. Codiţele frunzelor sunt întoarse alternativ către interiorul şi exteriorul farfuriei, care are un suport inelar[124]. Tipul acesta de farfurii (Dragendorf 36), bine cunoscut de la mijlocul secolului I p.Chr.[125], foarte răspândit în epoca Flavilor, este atestat şi în secolul II p.Chr., mai ales prin exemplare de dimensiuni mai mari[126]. Ba. 1964, S I, –2,00 m. În lucrarea sistematică asupra ceramicii *terra sigillata*[127], tipul acesta de farfurie este inclus la ceramica sud-gallică, forma 39-A_2, cu datarea în limitele cronologice amintite.

Două fragmente din marginea verticală a unui vas, foarte probabil *platou,* lucrate din pastă fină cărămizie, compactă şi bine arsă, acoperite cu un firnis strălucitor de culoare brun, roşcată (1-L_{max} 7,9 cm; În.- 1,7 cm; g. 0,5 cm; 2- L_{max} 5,15 cm; În.- 1,7 cm; g. 0,5 cm). Partea superioară a marginii, semirotundă (D.- 0,9 cm), este ornată cu incizii verticale. Mijlocul concav este separat de partea inferioară convexă (d.- 0,3 cm) printr-o canelură. Pe direcţia

---

[123] J. H. Holwerda, *Tlet laat grickscbe en romeinsche gebuiksaardewerk nit bet Middelansch-zee-gebred in het Rijkmuseum van Outheden te Leiden,* Leiden, 1936, pl. 7, nr. 368.

[124] Cf. Gh., Popilian, *Ceramica romană din Oltenia,* Craiova, 1976, pl. XIII/192, 193, pentru secolele II-III p.Chr.

[125] J. H. Holwerda, *op. cit,* p. 42, nr. 547.

[126] C. Gabet, *La céramique gallo-romaine recueille à Pépiron (Charente-Maritime),* Gallia, XXVII, 1969 1, fig. 20, p. 38, fig. 21/2-5.

[127] *S.* Zabehlicky-Scheffenegger, în *Conspectus Formarum Terrae Sigillatae Italico Modo Confectae,* Bonn, 1990, p. 49.

marginii, la partea exterioară a corpului platoului, pot fi observate două incizii circulare. Margini asemănătoare ca formă şi identic ornamentate au şi unele tipuri de castroane, dar fragmentul 1 păstrează şi o parte din corpul orizontal tipic platourilor. Cu un diametru de aproximativ 17 cm s-ar înscrie între exemplarele de mărime mijlocie. Platouri de acest tip sunt frecvente între produsele arretine din prima jumătate a secolului I p.Chr.[128]

Dintre cele 4 fragmente din corpul altor platouri, unul singur a aparţinut foarte probabil din acelaşi platou cu marginile descrise mai sus, fără a-l putea completa direct (L. 7,8 cm; l_{max} 5,35 cm; g. 0,5 şi 0,35 cm spre mijloc). Inelul de susţinere scund se păstrează pe o porţiune de 7,6 cm. Pe fundul platoului este vizibilă o parte dintr-o însemnare cu vopsea roşie, din care mai pot fi recuperate cu oarecare certitudine: Βυδου/πι/Φι

Kantharos lucrat din pastă cenuşie, compactă şi bine arsă, acoperit cu slip care după ardere a căpătat o culoare galben-roşcată. *Kantharos-ul* are o şănţuire sub buză, corpul cilindric uşor reliefat în zona fixării torţilor, mijlocul subţiat, marcat printr-o linie în relief. Partea inferioară are o formă tronconică şi se termină cu un inel de susţinere. Vasului îi lipsesc ambele torţi. (Pl. XLIX/l şi L/7) (În. 7,9 cm; D_g 7,6 cm; D_f 4,55 cm; g. 0,35 cm). Ba. 1966, Cas. I , M 4.

Kantharos din pastă de culoare cărămizie, compactă şi bine arsă, acoperit la jumătatea superioară, neglijent şi neuniform, cu angobă de culoare roşiatică (Pl. XLIX/3). Vasul are buza profilată şi torţile arcuite (În. 6,2 cm; D_g 7 cm; D_{max} 7,6 cm; fund inelar cu D. 3,7 cm). Ba. 1963, S I.

Fragmente dintr-un *shyphos*, lucrat din pastă fină, compactă, foarte bine arsă, de culoare gălbuie, acoperit pe ambele suprafeţe cu un firnis de culoare portocalie, o nuanţă mai închisă. Pe unele porţiuni firnisul are şi nuanţe brune-maronii (L_{max} 9,5 cm; În. 5,1 cm; g. 0,3 cm). Marginea rotunjită la exterior este teşită la interior. Din corpul recipientului se păstrează aproximativ o treime, cu ambele părţi de formă tronconică (Pl. XLIX/5 şi LII/7). O bară orizontală de forma unui capitel de tipul celor cunoscute la cupele Boscoreale, descris la ceramica cu glazură, suprapune o toartă foarte probabil inelară după capetele păstrate. Ba. 1963, S. I.

Cinci fragmente din corpul cilindric al unei *căni*, lucrată din pastă gălbuie, acoperită pe întreaga suprafaţă cu firnis de culoare cafenie (lg. max.- 6,2 cm; lţ. max.- 9,8 cm; gr.- 0,35 cm). Cana are marginea dreaptă la exterior şi teşită la partea interioară şi canelură sub buză. Toarta arcuită, ovală în secţiune, este suprapusă de o bară orizontală (Pl. XLIX/2b). Pe suprafaţa exterioară sunt graffitate mai multe însemnări. Pe o „tabula ansata" apare un şir de X-uri alcătuind un decor reticular terminat cu cele două litere Δ, dispuse aplecat şi intercalate de acea linie verticală I. Ipoteza consemnării unor numere o considerăm improbabilă. Sub această însemnare apar literele Θ fragmentară sau Θ şi *C* şi la 1 cm distanţă litera *B*. Sub toartă literele ΙΓ, posibil numărul *13* (în. lit. 0,6 cm). În dreapta torţii, sus, o însemnare cursivă, o scriere mai neglijentă posibil *Capιζaς CO* sau *Capizas co*[129]. În sfârşit, pe mijlocul peretelui, un *S* dispus orizontal şi mai jos părţi din alte două litere. Ba. 1965, S. II, —1,80 m.

Fragmente dintr-o *căniţă* lucrată din pastă gălbuie, o nuanţă mai închisă, compactă, foarte bine arsă, acoperită cu firnis de culoare roşiatică. Fragmentele (1–În. 7,6 cm; l_{max} 6,75 cm; g. 0,25 cm; 2– În. 2,75 cm; l. 4,9 cm; g. 0,25 cm). Căniţa are corpul globular, toarta trapezoidală în secţiune, este prinsă la buză şi în zona diametrului maxim. De o parte şi

[128] *Ibidem*, p. 84.
[129] L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, Praga, 1964, p. 456, 1376, n. 32 cuvintele cu Σαρ-.

cealaltă a tortiței poate fi remarcată ornamentarea în tehnica barbotinei, cu frunze de lotus (picături?) (Pl. LII/2). Același ornament are și fragmentul 2.

Fragment dintr-o căniță din pastă cafenie, fină, compactă și bine arsă, acoperită pe întreaga suprafață cu o angobă de culoare maronie, cu unele nuanțe mai deschise la suprafața exterioară ($În_{max}$ 8,35 cm; l_{max} 4,6 cm; g. 0,35 cm). Între buza dreaptă și ușor evazată și bara orizontală care suprapune toarta semicirculară poate fi observată o canelură. Către baza corpului cilindric, înaintea porțiunii tronconice, cănița are două caneluri orizontale paralele (Pl. XLIX/4). Ba. 1964.Cănițe de acest tip sunt bine atestate în complexe arheologice din secolul I p.Chr.[130].

Mai sunt și alte câteva mici fragmente de cupe și castronașe cu firnis roșu și firnis portocaliu. Culoarea firnisului, roșie sau portocalie, a stat la baza separării convenționale, pentru cercetare, a ceramicii în „pergamiană" și „samiană", respectiv *T(erra) s(igillata) A* și *T(erra) s(igillata) B*. Asupra acestei probleme vom reveni la însumarea tuturor descoperirilor din spațiul est-carpatic.

Fragment din partea inferioară, cu inelul de susținere, a unui vas lucrat la roată, din pastă cenușie, bine arsă (l_{max} 8,6 cm; $În_{max}$ 3,2 cm; g. 0,31 cm). O parte din suprafața vasului, foarte probabil cană, a fost acoperită cu un firnis de culoare maronie (Pl. XLVII/6 a-c). La interior, într-un cartuș în formă de *tabula ansata* (1,35×0,7 cm), pe două rânduri suprapuse, apar literele MHNO în r. 1 și KPITOY în r. 2. Numele Μηνόκριτος, bine atestat în onomastica greacă[131], nu este cunoscut între fabricanții de vase în limitele informațiilor care ne-au fost accesibile. Ba. 1985, Cas. I, latura NE, –1,70 m, D_2.

Fragment de ulcior (Pl. XLVII/4) lucrat din pastă cărămizie, compactă, arsă inegal. Fragmentul este decorat la exterior cu două linii late de vopsea, iar în intervalul dintre ele sunt scrise, cu vopsea roșie, literele MO. Semnificația posibilă pentru aceste litere, ca și în cazul semnelor de pe amfore, este multiplă: de la nume de persoane la indicarea capacității vasului (L. 11,5cm; În. 8,2cm; g. 0,2 cm).

D. c) Opaițe. Lucernă confecționată din pastă de culoare roșietică, acoperită cu angobă brună. Lucerna are corpul circular aplatisat, cu cioc mic și rotund, discul concav cu gaură în partea centrală. Discul este separat de bordura ornată cu ove duble printr-un cerc în relief, iar ciocul este separat de disc printr-un vrej. Opaițul de tipul fără toartă are fundul plat (Pl. LIII/l). Se află într-o stare de conservare foarte bună (D. bazin- 6,4 cm; d. max. bazin + cioc- 7,4 cm; în.- 2,45 cm). Fără a avea o frecvență deosebită, opaițele de acest tip sunt bine cunoscute ca provenind din *officinae* din Italia centrală și Campania[132]. Unele caracteristici ar pleda pentru includerea la tip VII, în mai vechea clasificare a lui Loeschcke, citată de D. M. Bailey[133]. Opaițul de la Barboși nu este identic cu vreunul din exemplarele publicate de sus-numitul autor și este foarte aproape de cel descris sub numărul *Q 1218*[134], de care se deosebește doar prin prezența vrejului între disc și cioc. Opaițe identice sau apropiate ca formă și ornamentare de cel descris sunt clasificate de C. Iconomu la tipul XVIII, atestat în necropolele tomitane, în

[130] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 209-220.
[131] H. Solin, *Die Namen der orientalischen Sklaven in Rom*, în *Actes du Colloque International sur l'onomastique latine*, Paris, 1977, p. 216, nr. 2.
[132] D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum, 2, Roman Lamps made in Italy*, Cambridge, 1980, p. 301.
[133] *Ibidem.*
[134] *Ibidem*, p. 302, unde sunt menționate și descoperirile incluse în alte importante cataloage.

morminte din secolele I, II şi III p.Chr.[135]. Cele mai multe opaiţe de acest tip aparţin ultimei treimi a secolului I p.Chr.

Pl.XLIX. Kantharoi (1, 3); fragmente de căni (2a, 2b, 4); fragmente de skyphoi (5-7) şi mărgică (8).

[135] C. Iconomu, *Opaiţe greco-romane*, Bucureşti, 1967, fig. 31.

Pl. L. Castroane (1, 3, 9); castronaş (8); *kantharoi* (6, 7); fragmente dintr-un platou (2, 4) şi dintr-o cană.

BCUIAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

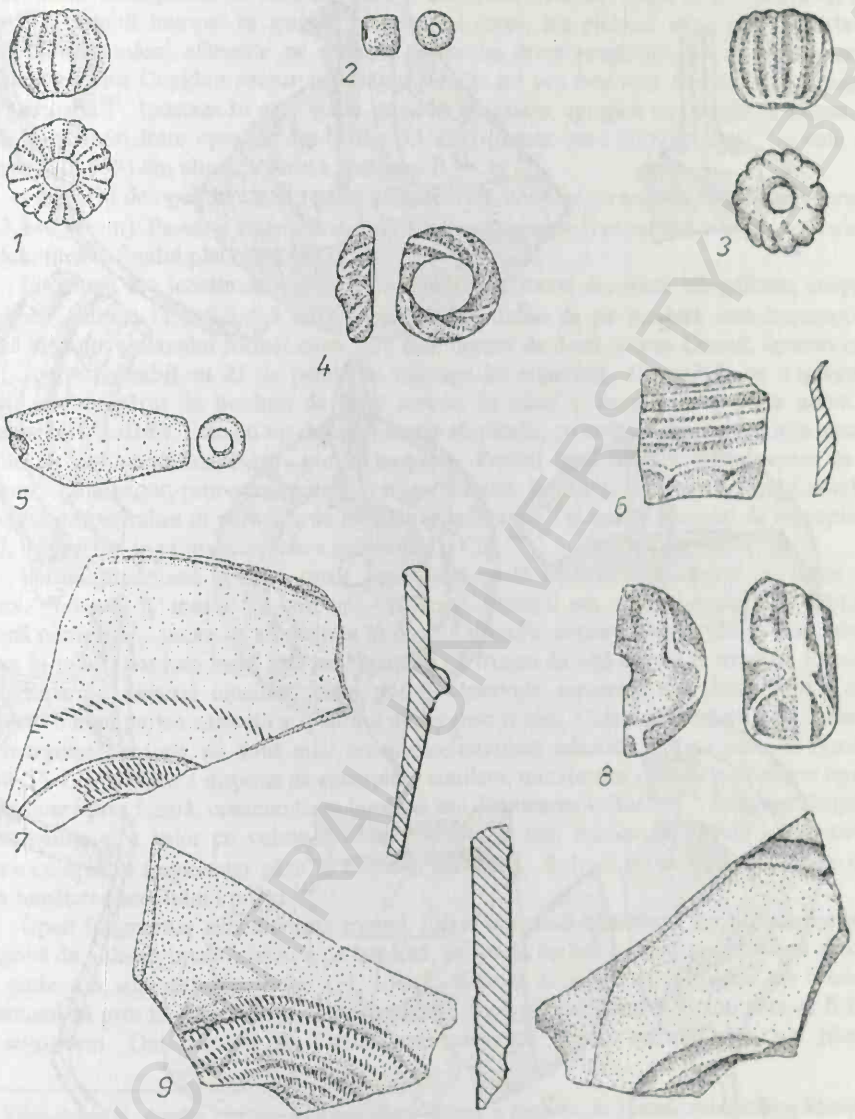

Pl.LI. Mărgele (1–3, 5, 8); inel de sticlă (4); fragment de bol de sticlă (6) și fragmente de platouri de ceramică (7, 9).

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

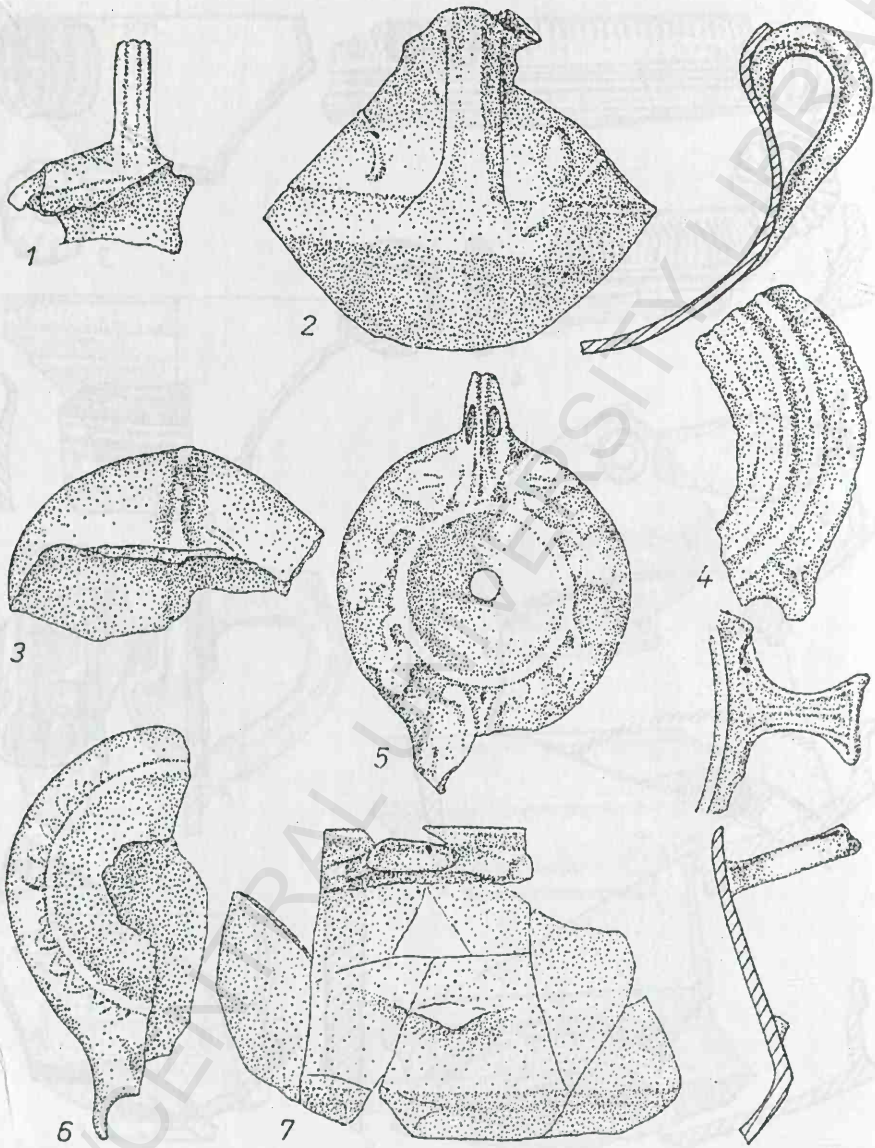

Pl. LII. Opaițe fragmentare (1, 3–6); bol (2) și *skyphos* (7).

Fragment reprezentând o parte din discul și bordura unui opaiț lucrat din pastă fină, gălbuie, acoperit cu angobă maronie (4,7×3,8×0,25 cm). Pe discul opaițului, despărțit de

bordură printr-un segment de cerc în relief şi alte două incizate, apare *Eros* (Cupidon) (Pl. LIII/4). Personajul înaripat se sprijină pe piciorul drept, are piciorul stîng uşor depărtat şi înălţat, ambele mâini alăturate pe direcţia piciorului drept pregătindu-se să arunce ceva. Reprezentările lui Cupidon singur sau alături de alţi zei sau eroi sunt frecvente pe opaiţe o lungă perioadă[136]. Ipostaza în care apare pe acest fragment, apropiat ca poziţie de Diana, îşi găseşte asemănări între opaiţele din Gallia (Q 824) (datate între 50-80 p.Chr.[137] şi cele din Campania (Q 838) din ultima treime a secolului II p.Chr.[138]

Fragment de opaiţ lucrat din pastă gălbuie, fină, acoperit cu angobă de culoare maronie (6,1×3,3×0,35 cm). Pe acest fragment din zona bazinului poate fi observată o incizie circulară, care delimitează fundul plat (Pl. LIII/5).

Fragment din jumătatea superioară a unui opaiţ, lucrat din pastă alb-gălbuie, acoperit cu angobă gălbuie (7,1×5,2×0,3 cm). Şirul de ove duble de pe bordură este întrerupt pe direcţia ciocului şi canalul format către cioc este flancat de două volute. Discul, decorat cu o rozetă, foarte probabil cu *25* de petale pe întreaga lui suprafaţă, *11* vizibile pe fragmentul păstrat, este despărţit de bordură de două cercuri în relief şi de alte două către gaura de alimentare (Pl. LIII/6). Este un tip de opaiţ foarte răspândit, cu multe variante. În lipsa tuturor elementelor definitorii încadrările rămân ipotetice. Posibil tipul X între cele descrise de C. Iconomu[139], mai sigur, prin ornamente şi forma volutelor, între cele cuprinse la tipul Loeschke IV, cu mare răspândire în perioada de la Tiberiu la Traian[140] şi foarte apropiat de exemplarul Q 857, opaiţ datat în prima jumătate a secolului I p.Chr.[141].

Partea superioară a unui opaiţ lucrat din pastă cărămizie, acoperit cu firnis roş (lg.max.- 7,6 cm; lţ. max.- 5,4 cm; gr.- 0,25 cm). Opaiţul are toarta lamelară cu şănţuire mediană perforată şi gaura de alimentare în centrul discului concav. Despărţită de disc printr-un cerc în relief, bordura largă este ornamentată cu frunze de viţă-de-vie şi struguri. Decorul se întrerupe pe direcţia ciocului, unde pot fi observate segmente din două volute care acopereau numai partea centrală a spaţiului dintre disc şi cioc. Cele două volute sunt flancate, către marginea bordurii, de două mici ornamente circulare adâncite. Forma ciocului rămâne incertă (Pl. LII/5). Fără a dispune de exemplare similare, menţionăm că sunt numeroase opaiţe asemănătoare prin formă, ornamentarea bordurii sau dispunerea volutelor[142]. În grupa lămpilor cu semivolute şi a celor cu volute-cioc se găsesc cele mai numeroase opaiţe cu elemente comune cu opaiţul fragmentar găsit la Barboşi. Ba. 1964, .S. I, –1,90 m. Ele sunt datate mai ales la jumătatea secolului I p.Chr.[143]

Opaiţ fragmentar având corpul rotund, lucrat din pastă cărămizie, acoperit neuniform cu angobă de culoare brună-maronie pe bordură, pe toarta inelară cu şănţuire mediană şi doar pe o parte din suprafaţa bazinului (Pl. LIII/2). Discul concav este delimitat de bordura neornamentată prin trei cercuri incizate. Apreciind după partea păstrată, ciocul pare să fi fost mic, cordiform. Din bazinul de formă tronconică, cu fundul rotund plat, s-a păstrat

---

[136] B. Vikić-Belančić, *Antičke svjetilke u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, in Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu, 3, 1971, p. 136, pl. V/2, 3; XIX/9, 10; XXVII/2 etc.
[137] D. M. Bailey, *op. cit.*, p. 148.
[138] *Ibidem*, p. 150.
[139] C. Iconomu, *op. cit.*, p. 11- 13.
[140] *Apud* Bailey, *op. cit.*, p. 157.
[141] *Ibidem*, p. 159.
[142] *Ibidem*, p. 171, Q 920 pentru dispunerea volutelor. Datare 40-90 p.Chr.
[143] J. Perlzweig, *Lamps of the Roman Period First to Seventh Century after Christ, The Athenian Agora*, vol. VII, Princeton, New Jersey, 1961, p. 81-82.

aproximativ 2/3 (L_{max} 6,9 cm; l_{max} 5,8 cm; În. 2,45 cm). Neavând toate elementele necesare stabilirii tipului, încadrarea cronologică rămâne ipotetică, foarte posibil în secolul I p.Chr.

Fragment de opaiţ din pastă cărămizie, acoperit cu un firnis de culoare roşiatică de bună calitate (L_{max} 7,8 cm; l_{max} 3,9 cm; În. 2,6 cm; g. 0,2 cm), din care s-a păstrat aproximativ jumătate (Pl. LII/6). Opaiţul are discul concav despărţit printr-un cerc în relief de bordura ornamentată cu semiove, peretele bazinului tronconic uşor rotunjit şi fundul plat. Pe disc pot fi observate unele incizii. Posibil să fi avut cioc mic, rotund. În lipsa tuturor elementelor definitorii, nu propunem o încadrare tipologică. Ba. 1064, S. I, –2,20–2,60 m. Nivelul în care a fost descoperit aparţine sfârşitului secolului I a.Chr.-începutul secolului I p.Chr.

Fragment de opaiţ lucrat din pastă gălbuie, fină, cu urme de firnis roşu. Din opaiţ s-au păstrat toarta lamelară masivă, o parte din bordură şi bazin (L_{max} 3,7 cm; $l._{max}$ 5,7 cm; În. 2,3 cm; g. 0,35 cm). Aparţine aceluiaşi nivel (–2,70 m) ca opaiţul predecent (Pl. LII/1).

Fragment de opaiţ (L_{max} 6,25 cm; l_{max} 2,35 cm; g. 0,3 cm) care păstrează o parte din discul concav despărţit de bordura neornamentată prin 3 cercuri incizate (Pl. LII/4). Ciocul foarte probabil mic şi rotund. Ba. 1966, S. I, M 8, –2,10 m.

Fragment de opaiţ din pastă cărămizie cu angobă roşietică (Pl. LII/3). Se păstrează toarta inelară cu şănţuire dublă şi o parte din corpul lenticular (L_{max} 4,5 cm; În. 2,9 cm; g. 2,1 cm). Ba. 1964, S. I, –2,00 m.

D.d) **Vase şi mărgele de sticlă**. Gâtul înalt, cilindric, al unui *balsamarium* din sticlă de culoare verzuie, străvezie, cu buza rotunjită spre exterior (d. gurii- 1,7 cm; d. gât- 0,5 cm; în.- 5 cm) (Pl. LIV/1). Asemenea vase de sticlă au fost găsite în complexe arheologice din secolul I p.Chr., mai frecvente în necropolele pontice[144]. Ba. 1983, Cas. I, L N

Gâtul înalt şi cilindric, cu buza lată, orizontală, a unui *balsamarium* din sticlă transparentă, de culoare verzuie (În.- 6,2 cm; D.- 3,2 cm) (Pl. LIV/9). Acest tip de vas este răspândit în a doua jumătate a secolului I p.Chr. până la sfârşitul secolului II p.Chr.[145]

Fragment din partea superioară a unui recipient din sticlă, de culoare verde, cu irizări violete, având toarta bandată prinsă sub buza de formă tronconică, plată şi cu o incizie circulară pe partea de sus (D_g 1,9 cm; l. buzei 0,6 cm; g. 0,1 cm) (Pl. LIV/7). Fragmentul a aparţinut unui recipient (sticlă) de formă prismatică, cunoscut în secolele I şi II p.Chr.[146].

Fragment din gâtul cilindric al unui recipient, foarte probabil o sticlă de formă prismatică. Lucrat din sticlă de culoare alb-verzuie, irizată, are marginea evazată şi canelată, iar toarta în bandă este prinsă sub buză şi apoi înălţată (D. 3,3 cm; În. 4,7 cm; g. 0,1 cm). Recipiente de acest tip sunt cunoscute mai ales, dar nu în exclusivitate, în complexe datate în sec. II p.Chr.[147] (Pl. LIV/8). Ba. 1983, Cas. I, colţul nord-vestic, –4,80 m.

Fragment de bol, din sticlă de culoare verde, cu „coaste" dispuse vertical (în.- 6 cm; lţ.- 2,3 cm) (Pl. LIV/10). Bolurile cu un astfel de decor aparţin secolului I p.Chr.[148].

---

[144] T. N. Knipovici, *Tanais*, Moscova-Leningrad, 1949, p. 82, 146-147, fig. 55; N. P. Sorokina, *Steklo iz raskopok Pantikapeja*, MIA, 103, 1962, p. 220-228, 229, fig. 9-10; M. Bucovală, *Vase antice de sticlă la Tomis*, Bucureşti, 1968, nr. 164-168.

[145] J. Koltes, *Catalogue des collections archéologiques de Besançon. VII. La verrerie gallo romaine*, Paris, 1982, p. 48, nr. 130-133, pl. 28; M. Bucovală, *op. cit.*, nr. 65-68.

[146] J. Koltes, *op. cit.*, p. 30, nr. 81, pl. 10 şi 11.

[147] M. Bucovală, *op. cit.*, nr. 17.

[148] J. Koltes, *op. cit.*, p. 15-20, pl. I, nr. 5-35; O. Doppelfeld, *Römisches und fränkisches Glas in Köln*, Köln, 1966, grupa 2.31, fig. 9; *L. Kraskovska, Römische Glasgefässe in der Slovakei*, în SlovArch, XXIX, 1981, 2, p. 382; M. Bucovală, *op., cit.*, nr. 28-29.

Partea inferioară a unui vas de sticlă clară, de culoare verzuie, cu irizări violacee; fundul plat prezintă o mică concavitate în zona centrală (D.- 4,3 cm; În.- 2,2 cm) (Pl. LIV/12). A aparţinut foarte probabil unui pahar.

Toartă fragmentară, lată, cu nervură longitudinală, foarte probabil de la un recipient cu corp prismatic (Pl. LIV/11)[149] Ba. 1983, L N.

Fragment din partea superioară a unui bol *(Fadenschalchen)* din sticlă albastră, cu pereţii subţiri, ornamentat cu linii albe orizontale, paralele pe umărul vasului şi cu nervuri verticale albe şi albastre pe corp (În. 2,4; cm; L. 2,4 cm; g. 0,2 cm) (Pl. LI/6). Boluri asemănătoare sunt datate în sec. I p.Chr.[150].

Inel din pastă de sticlă, de secţiune rotundă, cu decor înfăşurat de bandă de linii galbene, albastre şi argintii care se termină într-o buclă pe partea aplatisată (D. 2,3 cm; 0,4 cm) (Pl. LI/4). Inele de sticlă întregi sau fragmentare au fost descoperite şi în alte aşezări geto-dacice[151]. Inele romane de sticlă se găsesc în toată perioada antică, din Latène până în secolul III p.Chr.[152] Ba. 1985, S. I, Tr., –2,20 m.

Mărgică din pastă de sticlă albăstruie, de forma elipsoidală (D. 1,05 cm; D 1,2 cm). Pe fondul alb apar benzi galbene şi verzi care se întretaie, iar interspaţiile sunt ornamentate cu puncte (Pl. XIV/2). Mărgele asemănătoare au fost descoperite la Panticapaeum în complexe de locuire ce se eşalonează pe patru secole, din secolul II a.Chr., în secolul II p.Chr.[153] Ba. 1981, L N –2,10 m.

Mărgică din pastă de sticlă albăstruie, fusiformă (L 1,35 cm; D. 0,9 cm) ornamentată cu benzi galbene şi cafenii pe fond alb, dispuse oblic pe lungimea suprafeţei (Pl. LIV/3). Mărgele asemănătoare sunt menţionate de E. M. Alexeeva[154] ca datând de la sfârşitul secolului I p.Chr., fiind de asemeni atestate şi în secolele următoare. Ba 1981, L_1N, –2,10 m.

Mărgică din pastă de sticlă de culoare verde (D. 0,5 cm). Aparţine tipului *9* a mărgelelor monocolore în clasificarea propusă de A. E. Alexeeva[155] (Pl. LXIV/6). Ba. 1985, Cas. I, –1,80 m;

Mărgică fragmentară din sticlă policromă: pe fondul albastru intens, cercuri albe în care se află câte un punct albastru (D. 1,5 cm; l. 0,8 cm). Mărgele asemănătoare s-au descoperit atât în aşezările geto-dacice din Moldova[156], cât şi din Muntenia[157]. În clasificarea Alexeevei aparţine tipului 107 a, datat în secolul I p.Chr.[158] (Pl. XLIX/8). Ba. 1970, S. II.

---

[149] J. Koltes, *op. cit.*, p. 41, nr. 103, pl. 20.
[150] O. Doppelfeld, *op. cit.*, p. 31-32, grupa 2.32, pl. 10; M. Bucovală, *op. cit.*, nr. 32.
[151] M. Turcu, *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, Bucureşti, 1979, p. 153, fig. 26/8.
[152] K. Vaday, *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok (=Antaeus* 17-18*)*. Budapesta 1989, p. 64, Kat. 352 =Taf. 11515.
[153] E. M. Alexeeva, *Antičnye busy Severnogo Pricernomor'ja*, SAI, G1-12, Moscova, 1978, p. 56, tip 393, Pl. 32/58.
[154] *Ibidem*, p. 47, pl. 29/73, tip 249.
[155] *Ibidem*, p. 64, pl. 33/1.
[156] R. şi Ec. Vulpe, *Les fouilles de Poiana: campagne de 1927*, în Dacia, III-IV, 1927-1932, p. 324; V. Căpitanu, *Obiecte cu semnificaţie culturală de la Răcătău*, în Carpica XVIII-XIX, 1986-1987, fig. 2/9.
[157] M. Turcu, *op. cit.*, p. 155, pl. XXXIV.
[158] E.M. Alexeeva, *Antičnye...*, SAI, G1-12, Moscova, 1975, pl. 15/12, p. 70.

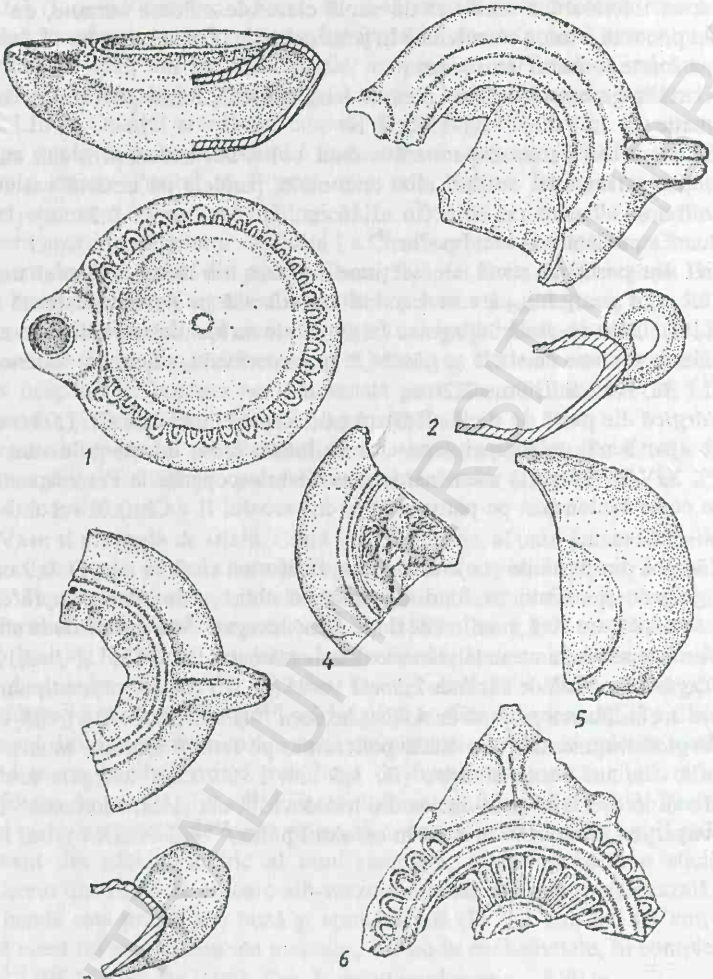

Pl. LIII. Opaiţe întregi (1) şi fragmentare (2–6).

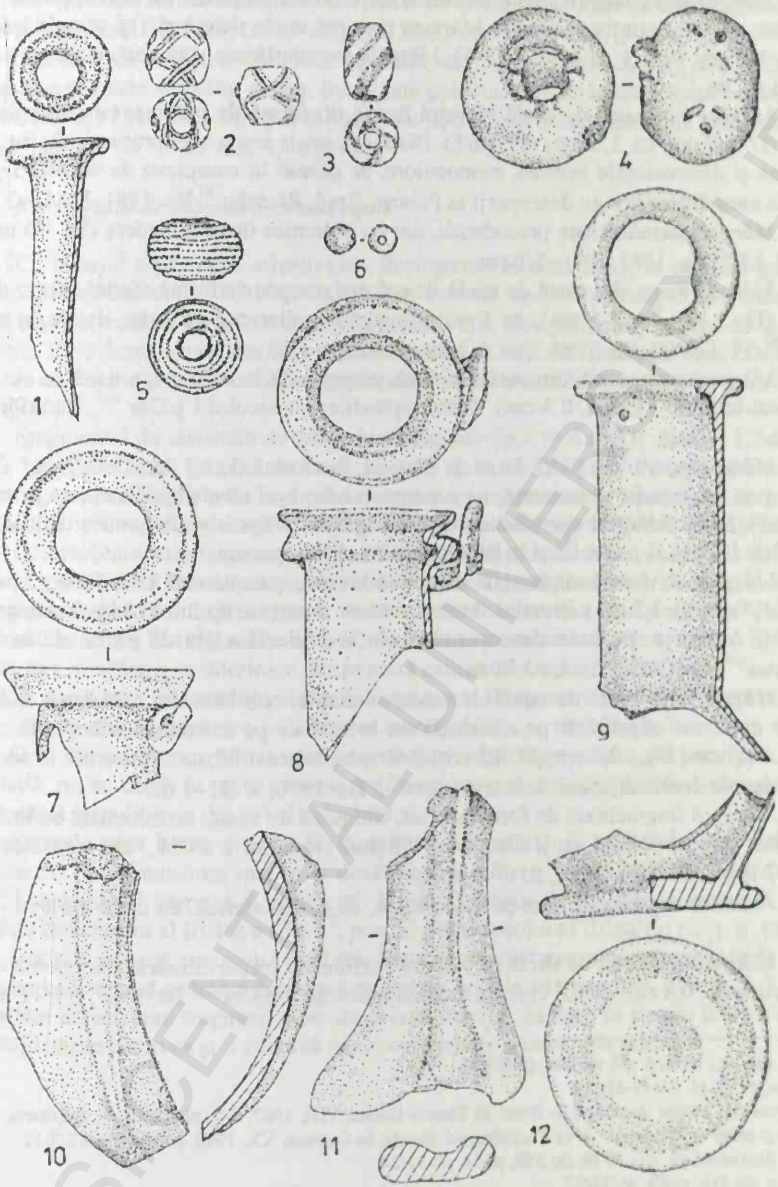

Pl. LIV. Vase (1, 7–12) şi mărgele (2–5) de sticlă.

BCUJAS CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Mărgea din pastă de sticlă, de formă elipsoidală, cu decor de linii spiralate adâncite, încrustate cu alb, argintiu şi maron. Mărgica prezintă unele deteriorări şi urmele trecerii prin foc (D. 1,7 cm; În. 1,1 cm) (Pl. LIV/5). Mărgele asemănătoare sunt caracteristice secolelor I a.Chr.-I p.Chr. [159]

Mărgea din pastă de sticlă albastră închis, în formă de butoiaş, cu decor de caneluri adânci (D. 1,9 cm; În. 1,5 cm) (Pl. LI/1). Păstrează unele urme ale apropierii de foc. Mărgele de forma şi dimensiunile acestea, monocolore, se găsesc în complexe de secolul I p.Chr.[160]. Mărgele asemănătoare s-au descoperit la Poiana, Brad, Răcătău[161] Ba. 1981, L M, –2,10 m.

Mărgea asemănătoare precedentei, dar cu puternice urme de ardere (În. 1,5 cm; D. 1,9 cm) (Pl. LI/3) Ba. 1981, LN, –2,10 m.

Mărgea mare, din pastă de sticlă de culoare neagră, de formă sferică, puţin deformată de foc (D. 3 cm; În. 2,5 cm), de tipul mărgelelor policrome cu ochi, datate în secolul II a.Chr.[162] (Pl. LIV/4). Ba. 1981, Cas. I, latura vestică, –1,80 m.

Mărgică prismatică, din sticlă albastră, hexagonală în secţiune, poleită cu aur şi ornată cu galben-brun (L 1 cm; l. 0,3 cm). Sunt raspândite din secolul I p.Chr.[163]. Ba. 1985, Cas. I, –1,80 m.

Mărgică mare, din pastă de sticlă albastră, fusiformă (L 3,3 cm; D. 0,5 cm). Din cauza trecerii prin foc e puţin deteriorată, iar ornamentul din linii albe şi galbene este în mare parte distrus (Pl. LI/5). Mărgele asemănătoare au fost găsite la Tyras şi Chersones unde sunt datate în secolele I a.Chr.-I p.Chr.[164] şi la Răcătău[165]. Ba. 1981, passim.

Mărgică de formă elipsoidală din sticlă neagră, ornamentată cu o linie serpentiformă albă (L.1,4 cm; D. 1,2 cm). Prezintă urme de ardere. Aparţine tipului 218 în clasificarea făcută de E. M. Alexeeva, pe baza descoperirilor din secolele II a.Chr.-II p.Chr. de la Tanais şi Chersones[166] Ba. 1985, Cas. I, –1,80 m.

Mărgică din pastă de sticlă de culoare verzuie, rezultată din alăturarea a două mici mărgele de formă elipsoidală pe cilindrul care le străbate pe amândouă. Acoperită cu vopsea aurie (L. 1,3 cm; D_{max} 0,4 cm; D. 0,2 cm). Mărgele de acest fel sunt frecvente în secolele I-II p.Chr., dar ele continuă în secolele următoare[167]. Ba. 1970, S. II, –3 m.

Mărgică fragmentară de formă sferică, din pastă de sticlă, ornamentată cu linii albastre pe fondul galben (D. 0,4 cm). Datate la sfârşitul secolului I a.Chr., ele sunt atestate şi în secolul I-II p.Chr.[168] Ba. 1987, S. I, –2,00 m.

Jumătate de *mărgică*, din pastă de sticlă, de formă sferică, cu urme aurii (d.- 0,5 cm). Ba. 1987, S. I, –2,00 m.

Mărgică din pastă de sticlă de culoare verzuie, de formă cilindrică, acoperită cu vopsea albă şi aurie (L. 0,4 cm; D. 0,5 cm). Se datează în secolul I p.Chr.[169] Ba. 1987, S.I, –2 m.

---

[159] Idem, *op. cit.*, 1978, p. 47, tip 246, pl. 29/46.
[160] *Ibidem*, p. 71, pl. 33-49-51, 54.
[161] V. Ursachi, *Cetatea dacică de la Brad*, în Thraco-Dacica VIII, 1987, 1-2, pl. 12/12; V. Căpitanu, *Obiecte de podoabă şi piese vestimentare de la Răcătău, jud. Bacău*, în Carpica, XX, 1989, p. 104, fig. 12/7-12.
[162] E.M. Alexeeva, *op. cit.*, 1978, tip 358, p. 54, pl. 32/24.
[163] *Ibidem*, tip 116, p. 69, pl. 33/37.
[164] *Ibidem*, tip 367, p. 55, pl. 29/12.
[165] V. Căpitanu, *op. cit.*, în Carpica, XX, 1989, p. 104, fig. 12/20.
[166] E.M. Alexeeva, *op. cit.*, 1978, p. 45, pl. 28/31.
[167] *Ibidem*, p. 64-65, pl. 33/3.
[168] *Ibidem*, p. 47, tip 248, pl. 29/50.
[169] *Ibidem*, tip 1a, p. 29, pl. 26/2.

Mărgică de formă cilindrică, din pastă de sticlă de culoare albastră, ornamentată cu galben şi argintiu (L. 0,7 cm; D. 0,3 cm). (Pl. LI/2). Ba. 1985, Cas. I, –1,80 m.

Jumătate de *mărgică* din pastă de sticlă, de formă cilindrică (În.1,6 cm; D. 3,3 cm). Fondul albastru este străbătut de trei dungi late galbene care se intersectează cu un ornament serpentiform alb (Pl. LI/8). Mai pot fi observate urme de la două ornamente circulare, probabil „ochi de pisică". Ba. 1985, Cas. I, –1,80 m.

Fragmentul de marmură cu inscripţie

Cu prilejul săpăturilor arheologice, desfăşurate în anul 1983, în cetăţuia getică de pe înălţimea Tirighina de la Barboşi-Galaţi, într-un mic spaţiu nederanjat din locuinţa L_1N, ultimul nivel al cetăţuii D-3, la adâncimea de 2,20 m a fost găsit un fragment de marmură cu inscripţie. Extinderea suprafeţei investigate, limitată la vest de fundaţiile unor construcţii din *castellum*-ul roman şi la est de intervenţii moderne, nu a dus la descoperirea altor fragmente din epigrafă[170].

Fragmentul de marmură de foarte bună calitate (lg.- 16,6 cm; lţ. medie- 5,7-5,9 cm; gr. max. 9,2 cm) păstrează grupuri de litere incizate (h. 0,67-1,27 cm) din şase rânduri ale unei inscripţii greceşti. Desenele cu o vopsea neagră şi roşie, precum şi unele mici incizii vizibile pe o mare parte a suprafeţei fragmentului afectează doar ultimele litere ale inscripţiei (Pl. LV).

Câteva litere sunt fragmentare. În **r.1** apare doar jumătatea inferioară din Σ; Θ din **r. 2** este incomplet; în **r. 3** P are lipsă partea inferioară, iar Σ jumătatea superioară; în **r. 5**, O, situat la marginea fragmentului, are o mare parte a cercului distrusă, dar poziţia şi dimensiunile părţii vizibile susţin lectura; tot în **r. 5**, Y, situat la extremitatea din dreapta, are lipsă una din bare, iar în **r. 6** adăugirile ulterioare diminuează calitatea lecturii (PL. LVI).

În micul text, cu toate literele lizibile, nu poate fi separat vreun nume propriu.

..σ αυ..../θερει κ[αι...../ραια πος...../...επει]σε τον β[ασὶλεα.....την π]/ολιν λυ/.. τα....

Cele 31 de litere, păstrate pe şase rânduri, ale fragmentului de inscripţie de formă poligonală, nu au decât în parte aceeaşi dispunere pe verticală, amplificând succesiv distanţa pe orizontală între literele din r. 1 şi cele din r. 6.

Formele unor litere, precum Π, cu o hastă mai scurtă, Σ, cu barele orizontale dispuse unghiular, O, cu dimensiuni mai mici decât celelalte litere, pot fi întâlnite încă din sec. IV a.Chr.[171], dar ductul literelor A, B, Λ, N, Y din inscripţia de la Barboşi poate fi regăsit în epigrafele din secolul al III-lea a.Chr.[172], posibil şi din secolul al II-lea[173].

Din **r. 1** ne sunt cunoscute doar trei litere şi completarea este determinată de categoria în care considerăm că ar trebui încadrată epigrafa. Textele păstrate în **r. 2**, **r. 4**, **r. 5** ar sugera că ne aflăm în faţa unui fragment dintr-un *decret onorific*, în timp ce pentru literele din **r. 1** şi **r. 5** completările pot avea şi o variantă care n-ar exclude o *inscripţie votivă*.

---

[170] Pentru probleme privind stratigrafia cetăţuii, cf. *Infra*, p. 46.

[171] IOSPE, I, p. 20, inscr. 10.

[172] M. Guarducci, *Epigrafia greca*, III, p. 79, fig. 38; G. Steinhauer, *Δύο δημοτικὰ ψηφίσματα τῶν Αχ ρνεων*, în Αρχαιολογική Εφημερις, 131, 1992, (1993), p. 179-193. Inscr. sec. III a.Chr.

[173] Faik Drini-Dhimosten Budina, *Moishkcrime te Reja te zbuluara ne Butrint (Nouvelle decouvertes a Butrint)*, Illiria, XI, 1981, 1, p. 227.

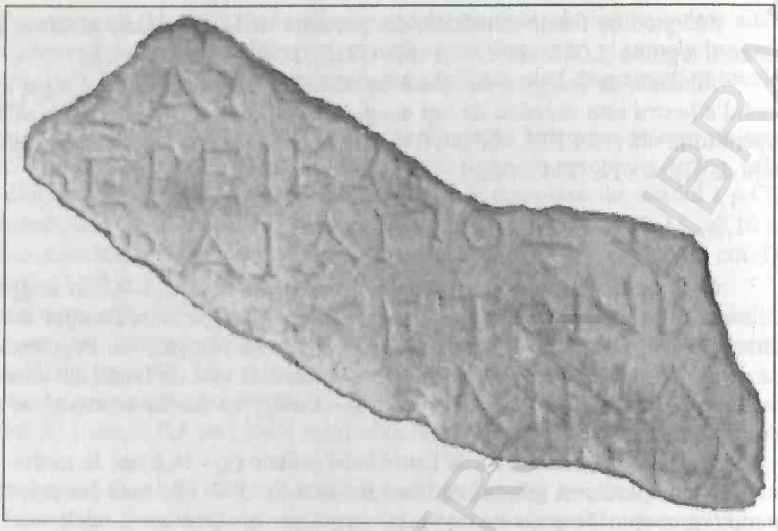

Pl. LV. Fragment de marmură cu inscripție.

ΣΑΥ
ΘΕΡΕΙΚΑΙ
ΡΑΙΑΓΟΣ
ΕΠΕΙΣΕΤΟΝΒΑΣΙΛΕΑ
ΤΗΝΠΟΛΙΝΑΥ
ΤΑ

Pl. LVI. Transcrierea, cu unele posibile întregiri.

BCUIAȘI CENTRALĂ UNIVERSITARĂ LIBRARY

Între posibilele întregiri din **r.1**, de amintit ...ει]ς αὐ[τοὺς χάριν ἀποδιδόναι[174]...cu menţiunea meritelor pentru care cetatea îi aduce onoruri sau τοὺ]ς αὐ [τὸν εὐεργετο]ῦντας[175] ca parte a motivaţiei, eventual funcţia care o avea στρατηγὸς ἐπὶ τῆς χώρα]ς αὐ[τοκράτωρ...Mai puţin probabilă, data [ἔτους.....μηνο]ς Αυ[δναιος] sau ὁ θεὸ]ς αὐ[τός...„zeul însuşi" dintr-o inscripţie votivă.

În **r. 2**, cuvântul θερει poate fi dativul lui τὸ θέρος, „vară", dar şi „recoltă", vocabulă cu oarecare frecvenţă pe inscripţiile pontice[176], şi în continuare κα[ί. Completerea literei A după hasta existentă este suficient de sigură. Se impune a menţiona şi posibilitatea despărţirii ultimei silabe din θερει şi formarea conjuncţiei εἰ καὶ „cu toate că" sau, mai puţin probabil, continuarea εικα[σία , „reprezentare, imagine" etc.

În **r. 3**, pentru PAIA, se cuvine a aminti cuvântul Ῥαία, ας(ή) „Rhea" greu de asociat cu celelalte posibile întregiri. Între completările verosimile ale celor două silabe, câteva ar sprijini ipoteza că ne-am afla în faţa unei inscripţii votive. Astfel, Ἥραῖα este sărbătoarea zeiţei Hera şi numeroase zeiţe precum Athena, Afrodita, Artemis ş.a. au şi epitetul Ἀγο]ράια, ca şi epitetul ἀγοραῖος al unor zei, ambele în legătură cu centrul vieţii civice, adeseori şi cultuale ἀγορά. Pentru Artemis există şi varianta Ἄρτεμις φε]ραία.

În sfârşit, cuvântul ἀραῖος, α, ον, „blestemat", „funest" apare invocat în rugăciuni.

În cazul următoarelor trei litere Πος, Σ, doar jumătatea inferioară ar putea avea de asemeni mai multe întregiri: teonimul Ποσειδῶν; sărbătoarea zeului Ποσίδια; templul zeului Ποσειδώνιον; numele unei luni din calendarul attic Ποσειδεών ş. a.

În acelaşi rând nu pot fi excluse lecturi care n-au vreo legătură cu zeul Poseidon. Ar putea fi de asemenea ἐν τῆι αγο]ρᾶι, urmată de prepoziţia ἀπό, singură sau în compunerea a numeroase grupe de cuvinte, precum: ἀπόστατιςειος(ή) distanţă; ἀποστέλλω „a trimite". Ex. „a trimite o expediţie" ἀποστέλλειν στρατίαν; ἀπο-στίλβω „a arde, a da foc" ş.a.,[177] câteva reîntâlnite şi în acele epigrafe din zona pontică[178] care ilustrează momente din schimbătoarele relaţii ale coloniilor cu lumea „barbară".

În **r. 4** s-a păstrat σε, pronumele personal, persoana a II-a sú, la cazul acuzativ, foarte probabil precedat de conjuncţia ἐπεί „cu toate că", cu multiple sensuri „când", „după ce", „îndată ce", τόν articolul masculin la cazul acuzativ şi B care ar fi de completat B[ασιλέα][179]. Am considerat-o preferabilă lecturii τόν B[ωμόν], ţinând seama şi de context.

În **r. 5** este vizibilă o parte din ο λιν λ şi părţi din υ. Întregirea propusă ar fi τὴν π]όλιν λυ[...Silaba λυ este posibil să fie începutul unei vocabule obişnuite sau al unui nume propriu, foarte probabil un toponim.

Ex. τὸ στρατοπεδον πρὸς τὴν πόλιν Αυ[σιμάχεια][180].

În sfârşit, în **r. 6** apare doar ΤΛ τα, articolul neutru la acuzativ plural. La reutilizare, însemnările incizate ulterioare adaugă posibilitatea unei lecturi ΠΛ, dar prima opţiune rămâne mai sigură.

Considerăm că fragmentul a aparţinut unei stele pe care era gravat un *decret onorific*.

---

[174] Dittemberger, *Sylloge inscriptionum Graecarum*, Hildesheim, 1960, nr. 125.
[175] ISM, I, 1, p. 56, r. 24.
[176] Cf. ISM, I, 15.10, 30 – ac. pl. τὰ θέρη.
[177] Cf. ISM, I, αποστειλαιζένια 6, 5-6; pentru alte sensuri cf. ISM, I, p. 121 αποστέλειν διχαστάς „a trimite judecători".
[178] ISM, I, 6, 5-6; 30.1; 28.11.
[179] J. Pouilloux, *Choix d'inscriptions grecques*, 1960, p. 18, decret pentru poetul Philippides din 287 a.Chr.; ISM, I, 15, r. 50 etc.
[180] Ex. Αυσιμάχεια nume de oraş din: Chersonesul Thracic, Mysia, Thracia etc.; Λυδια, Λυκαονία, Λυκία etc.

Prezenţa vocabulei θερει ar permite eventual să apropiem textul inscripţiei din care a făcut parte micul fragment de unele decrete de tipul cunoscutului decret în onoarea lui Agathocles, fiul lui Antiphilos[181].

Încadrarea cronologică cea mai târzie ar plasa fragmentul de marmură cu inscripţie într-o perioadă anterioară existenţei cetăţuii getice de pe înălţimea Tirighina, eventual la începutul fiinţării ei.

În legătură cu neobişnuita prezenţă a fragmentului de inscripţie în cetăţuie, ar putea fi emise mai multe ipoteze:

a. Fragmentul să fi fost parte a unui decret onorific de la Histria, cel mai probabil, ajuns şi în emporionul de la vărsarea Siretului în Dunăre;

b. Fragmentul să fi fost adus dintr-una din cetăţile pontice (Histria, Tyras, Olbia) între capturile prilejuite de atacurile getice;

c. Cei care au vehiculat fragmentul de marmură să fi fost migratori, luând în consideraţie nivelul în care a fost descoperit şi numărul elementelor alogene adăugate la reutilizare.

Existenţa unei inscripţii greceşti sau bilingve, redactată la dispoziţia vreunui basileu get al cetăţuii, fără a fi total exclusă, rămâne improbabilă în această fază a cunoaşterii documentelor scrise din mediul getic. Trebuie avută în vedere şi posibilitatea ca în cetăţuie să fi ajuns doar fragmentul prezentat.

Oricum, estimarea însemnătăţii descoperirii, deocamdată singulară, într-o aşezare getică s-ar cuveni a fi fixată în parametri normali, dependenţi de amintitele ipoteze.

Imaginile ilustrate pe fragment conţin şi unele elemente care ar putea fi considerate, cu unele limite, datorate dimensiunii imaginilor, ca părţi ale unor reprezentări de divinităţi, simboluri ale unor atribute divine, segmente din scene de cult, înfăţişarea unor culte şi credinţe.

Sunt înfăţişate multe chipuri cu fizionomii la care pot fi adeseori observate detalii ale fizionomiilor, ale veşmintelor, elemente care se constituie în indicii privind etnia şi poziţia socială.

În privinţa fizionomiilor, trebuie relevate şi chipurile mongoloide şi turanice. Lumea iraniană, documentată prin antroponimia specifică, este ilustrată adeseori prin chipuri mongoloide şi turanice. Aceste componente ale etniilor scitice şi sarmatice nu sunt în general contestate de cercetările din acest domeniu.

De asemenea, în textele epigrafice apar şi menţiuni care pot fi corelate unor culte.

Cel puţin pe aversul fragmentului, scenele sunt, mai curând, din viaţa cotidiană, fiind ilustraţi cu precădere comandanţi militari.

Cele mai numeroase portrete sunt din lumea sarmatică, ceea ce multiplică argumentele în favoarea unei prezenţe sarmatice în timpul existenţei cetăţuiei de la Barboşi. Noi credem că lucrările de fortificaţie ale cetăţuii au fost distruse în urma înţelegerilor cu împăratul Domiţian, dar cetăţuia şi-a continuat existenţa şi a fost cucerită abia în timpul lui Traian. De asemenea, participarea trupelor sarmatice (roxolanii) în Moesia, la primul război daco-roman în spaţiul Moesiei Inferior, a putut fi facilitată de coabitarea în ultimele decenii ale secolului I p.Chr.

În ceea ce priveşte unul dintre numele înălţimii pe care se afla cetăţuia de la Barboşi, Gherghina (Ghertina), menţionăm că trebuie avute în vedere nu numai numele plantei şi

[181] ISM, I, 15.

antroponimul, ci şi faptul că acest toponim poate fi găsit în spaţiul Asiei Mici, în Mysia, Γέργινα şi tribul Γέργινες (numele Tirighina va fi discutat cu alt prilej).

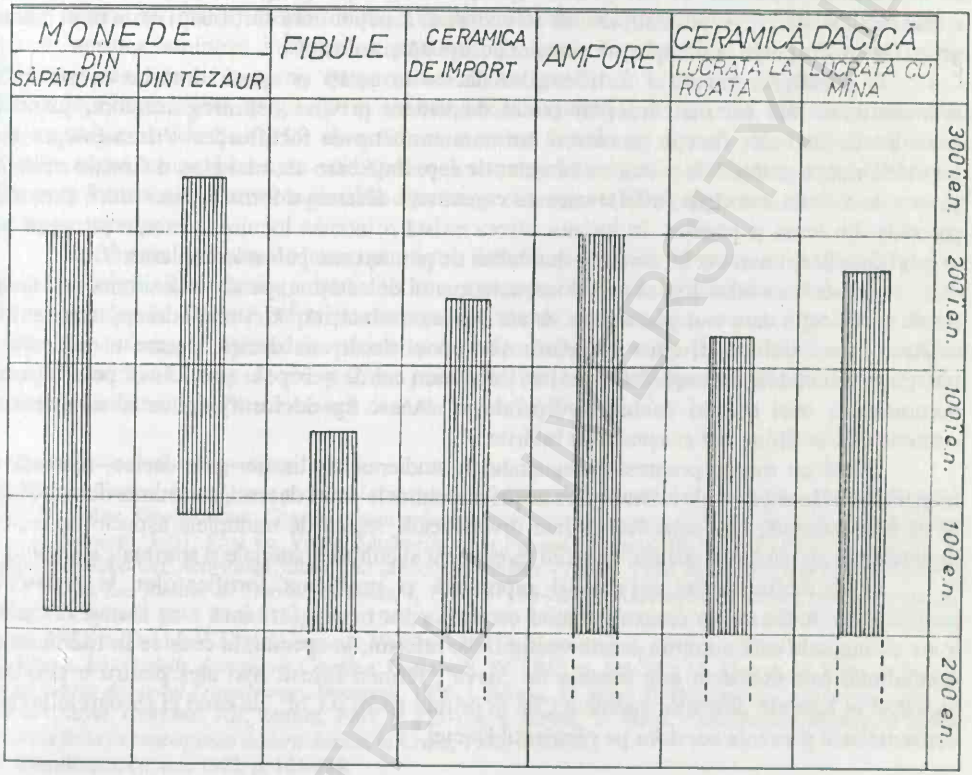

Pl. LVII. Principalele categorii de obiecte descoperite în cetăţuia dacică de la Galaţi-Barboşi şi încadrarea lor cronologică.

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

FORTIFICAŢII DACICE PE VALEA SIRETULUI

Vasile URSACHI

Cercetările arheologice din ultimii ani au dat posibilitatea cunoaşterii unor noi aspecte privind fortificaţiile la geto-daci.[1] Rezultatele acestor investigaţii au dus la diverse încercări de a clasifica aşezările şi cetăţile, în funcţie de poziţia geografică, sistemul tehnic al construcţiilor defensive sau din punctul de vedere al funcţiei unor fortificaţii ori a unui anumit grup, fără a se ajunge la o împărţire unanim acceptată şi folosită.[2]

O clasificare simplă a fortificaţiilor dacice în cetăţi şi aşezări întărite constituie în momentul de faţă cel mai acceptat punct de vedere privind definirea acestora, luând în consideraţie mai ales funcţia pe care o are un anumit tip de fortificaţie.[3] Prima categorie ar cuprinde numai cetăţile de piatră cu caracter de reşedinţă care au, mai ales, o funcţie militară, şi, cea de-a doua, aşezările întărite care au construcţii defensive formate din valuri, şanţuri şi palisade din lemn şi pământ, în incinta cărora există o intensă locuire. Ambele categorii pot avea şi fortificaţii mai vechi, formate din valuri de pământ sau palisade din lemn.[4]

În literatura arheologică se foloseşte termenul de cetăţuie, pentru a desemna un anumit tip de fortificaţie care s-ar plasa între cetate şi aşezare întărită.[5] Cel mai adesea, termenul de cetăţuie este întrebuinţat, chiar şi pentru alte epoci decât cea dacică, pentru a evidenţia o poziţie mai înaltă faţă de aşezările din jur, după cum cel de acropole este folosit pentru partea dominantă a unei aşezări dacice de tip „dava". Acest tip de fortificaţii ar avea elemente comune atât cetăţilor, cât şi aşezărilor întărite.

Odată cu marile progrese înregistrate în studierea civilizaţiei geto-dacice, marcată de numeroasele descoperiri ale arheologilor noştri din ultimele patru decenii, cercetarea devine din ce în ce mai nuanţată, mai completă şi mai diversificată, legată de multiplele aspecte pe care le înglobează o aşezare, o cetate sau orice alt monument al culturii materiale şi spirituale a acestora.

Unul dintre aceste aspecte îl reprezintă şi problema fortificaţiilor la geto-daci, problemă de multe ori în centrul atenţiei cercetătorilor noştri, fără însă a se lămuri definitiv, toate elementele care compun aceste vestigii. Ne referim, în special, la ceea ce în literatura de specialitate este cunoscut sub numele de „dava", termen folosit mai ales pentru o perioadă cuprinsă în limitele ultimelor secole a.Chr. şi primul secol p.Chr., de când şi izvoarele literare consemnează prezenţa acestora pe pământul Daciei.[6]

---

[1] N. Gostar, *Săpăturile şi sondajele de la Şendreni–Barboşi*, în Materiale, VIII, 1962, p. 505-511; idem, *Cetăţi dacice din Moldova*, Bucureşti, 1969; A. Niţu, I. Zamoşteanu, M. Zamoşteanu, *Sondajele de la Piatra Neamţ*, în Materiale, VI, p. 359-574; A. Niţu, M. Zamoşteanu, *Sondajul în cetăţuia getică de la Tiseşti*, în Materiale, VI, p. 375-382; V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman în zona râurilor Siret şi Moldova*, în Carpica, I, 1968, p. 171-184; idem, *Contribuţii la problema aşezărilor dacice de pe valea Siretului*, în MemAntiq, II, 1969, p. 93-130.

[2] N. Gostar, *Cetăţile dacice din Moldova şi cel de-al doilea război dacic*, în MemAntiq, I, 1969, p. 93-94; H. Daicoviciu, *Cercetări arheologice privind cunoaşterea sistemelor de fortificaţii la geto-daci*, în Revista Muzeelor şi Monumentelor, seria Monumente Istorice şi de artă, I, 1978, p. 3-8.

[3] Majoritatea aşezărilor de tip „dava" apar în această perioadă. Pentru aceasta, vezi: S. Dumitraşcu, *Aşezări fortificate şi cetăţui dacice în partea de Vest a munţilor Apuseni*, în Crisia, 1972, p. 121-148; R. Vulpe, *Aşezările getice din Muntenia*, Bucureşti 1966; N. Gostar, *Cetăţi...*, Bucureşti, 1969; V. Ursachi, *op. cit.*, 1969, p. 105; V. Căpitanu şi V. Ursachi, *O nouă cetăţuie dacică pe valea Siretului*, în Carpica, II, 1969; M. Babeş, *Problemês de la chronologie de la culture géto-dace à la lumière des fouilles de Cârlomăneşti*, în Dacia, XIX, 1975, p. 125-140; M. Macrea, I. Glodariu, *Aşezarea dacică de la Arpaşu de Sus*, Bucureşti, 1976; I. H. Crişan, *Ziridava*, Arad, 1978.

[4] A. C. Florescu, comunicare, Baia Mare, 1982 şi Piatra Neamţ, 1983.

[5] A. Niţu şi M. Zamoşteanu, *op. cit.*, p. 375-382.

[6] Ptolemeu, *Geografia*, III, 10, 8, în *Izvoare privind istoria României*, Bucureşti, 1964, p. 555.

Este suficient să amintim, din acest punct de vedere, faptul că, în ultimii 40 de ani, pe lângă cele câteva aşezări de acest tip cunoscute şi în parte cercetate,[7] s-au descoperit numeroase alte cetăţi în toate regiunile ţării, printre care cele de la Căpâlna, Piatra Craivei, Tilişca în Transilvania,[8] Berindia, Clit, Tăşad, Marca, în Crişana,[9] Pecica, Arad,[10] Socu-Bărbăteşti, Ocniţa în Oltenia,[11], Popeşti, Cârlomăneşti, Grădiştea, în Câmpia Munteniei[12] şi Tiseşti, Bâtca Doamnei, Calu, Cândeşti, Barboşi, Răcătău, Brad, în Moldova.[13]

Deşi cercetarea intensă a multora din ele a adus o bogată informaţie privitoare la diverse aspecte ale existenţei lor, mai sunt încă probleme care nu au fost elucidate, fie din cauza volumului mic al lucrărilor de cercetare, sau de studierea doar a unei anumite zone. Printre acestea amintim încă puţine cercetări în zona fortificaţiilor, la multe din marile obiective descoperite, care nu au permis o datare precisă a lor.Esenţială pentru elucidarea multor probleme legate de apariţia şi existenţa acestor cetăţi şi, în special, cele care privesc un sistem unitar al construirii lor este datarea acestor fortificaţii şi mai puţin a locuirii lor în diferite etape, chiar dacă este vorba de o locuire neîntreruptă de câteva secole. De aici şi diferenţa între limitele cronologice ale aşezării şi cele ale fortificaţiilor, care de cele mai multe ori nu se suprapun.[14]

În funcţie de această datare precisă a fortificaţiilor putem vorbi de caracterul lor, în contextul civilizaţiei dacice, dacă fac sau nu parte dintr-un sistem de apărare sau dacă importanţa lor în diferite etape poate confirma unele evenimente consemnate de izvoarele scrise. Ne referim în special la perioada de mare înflorire a civilizaţiei dacice cuprinse în limitele sec. I a.Chr. şi sec. I p.Chr., perioadă foarte bogată în evenimente care au adus schimbări substanţiale pe o întreagă zonă de la nordul Dunării.[15]

---

[7] V. Pârvan, *Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de Jos*, extr. din ARMSI, seria II, tom XXXVI, 1913; R. Vulpe, *Piroboridava: Consideraţiuni arheologice şi istorice asupra cetăţuii de la Poiana în Moldova de Jos*, Bucureşti, 1931; R. şi Ec. Vulpe, *Săpăturile de la Poiana*, în Dacia, III-IV, 1927-1932, p. 253-351; R. Vulpe şi colaboratori, *Activitatea Şantierului arheologic Poiana – Tecuci, 1950*, în SCIV, I, 1951, p. 177-216; R. şi Ec. Vulpe, *Les fouilles de Tinosul*, în Dacia, I, 1924, p. 166-223; I. Andrieşescu, *Piscul Crăsani*, Bucureşti, 1924; V. Căpitanu şi V. Ursachi, *op. cit.*, 1969, p. 93-130; iidem, *Descoperiri geto-dacice în judeţul Bacău*, Crisia, 1972, p. 97-114; V. Ursachi, *op. cit.*, 1968, p. 171-184; idem, *op. cit.*, 1969, p. 105-119.

[8] I. Berciu, *La citadelle dacique de Căpâlna*, Dacia, NS, IX, 1965, p. 201-232; M. Macrea, N. Lupu, I. Berciu, *Cetăţi dacice din sudul Transilvaniei*, Bucureşti, 1966; I. Berciu, Al. Popa, H. Daicoviciu, *La forteresse dace de Piatra Craivei*, Celticum, XII, Rennes, 1965, p. 115-146; I. Berciu, V. Moga, *Contribuţia Muzeului de Istorie din Alba Iulia la cunoaşterea culturii dacice*, în Crisia, 1972, p. 65-71.

[9] S. Dumitraşcu, *op. cit.*, 1972, p. 121-148.

[10] I. H. Crişan, *Ziridava*, în Apullum, V, 1964, p. 127-135; idem, *op. cit.*, 1978; V. Boroneanţ, *Săpăturile de la Cladova, com. Păuliş, jud. Arad*, în MCA, Tulcea, 1980, p. 13-15.

[11] D. Berciu, *Buridava dacică*, Bucureşti, 1981; P. Gherghe, *Aşezarea daco-getică de la Socu-Bărbăteşti*, în MCA, Tulcea, 1980, p. 186-190.

[12] R. Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti*, în SCIV, VI, 1-2, 1955, p. 239-269; idem, în Materiale, III, 1957, p. 227-249; idem, în Materiale, V, 1959, p. 339-348; idem, în Materiale, VI, 1960, p. 308-324; idem, Materiale , VII, 1961, p. 323-336; idem, Materiale, VIII, 1962, p. 456-460; idem, *Aşezările getice din Muntenia*, Bucureşti, 1966; M. Babeş, *op. cit.*, p. 125-140; V. Sârbu, Fl. Anastasiu, *Cercetările arheologice de la Grădiştea, jud. Brăila*, în MCA, Tulcea, 1980, p. 209-218.

[13] A. Niţu, M. Zamoşteanu, *op. cit.*, p. 375-382; N. Gostar, *Cetatea dacică de la Piatra Neamţ–Bâtca Doamnei*, în Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi, Bucureşti, 1965; idem, *Cetăţile dacice din Moldova şi cucerirea romană la nordul Dunării de Jos*, în Apullum, V, p. 137-149; idem, *op. cit.*, 1969; R. Vulpe, *Les fouilles de Calu*, în Dacia, VII-VIII, 1937-1940; A. Florescu, *Aspecte ale civilizaţiei geto-dacice în zonele de curbură ale Carpaţilor Răsăriteni*, comunicare la Colocviul de Tracologie, Baia Mare, 10-13 mai, 1982; idem, la Sesiunea ştiinţifică a Complexului Muzeal Judeţean Neamţ, Piatra Neamţ, 1983; N. Gostar, *op. cit.*, 1962, p. 505-511.

[14] A se vedea datarea aşezărilor de la Poiana, Răcătău şi Brad care începe în sec. IV a.Chr. şi se termină la începutul sec. II p.Chr., pe când fortificaţiile acestora aparţin doar sec. I a.Chr.

[15] Este vorba de marile evenimente legate de constituirea statului centralizat condus de Burebista, dezmembrarea acestuia, expediţiile lui Sextus Aelius Catus şi Tiberius Silvanus Aelianus şi războaiele daco-romane de la sfârşitul sec. I p.Chr. şi începutul sec. II p.Chr.

În cele ce urmează, ne vom referi la trei dintre fortificaţiile dacice din această vreme, consemnate de Ptolemeu în sec. II p.Chr., în Geographia sa, şi identificate, în mod ipotetic, cu cele trei dave de pe Siret: Piroboridava, Tamasidava şi Zargidava, respectiv aşezările întărite de la Poiana, Răcătău şi Brad.[16] (Fig. 2/1).

Începem prezentarea cu aşezarea de la Brad, com. Negri, judeţul Bacău, descoperită şi cercetată din anul 1963. Din cele 35 de secţiuni efectuate până în prezent, pe acropolă, 17 au avut în vedere sistemul defensiv al aşezării.

Aşezarea se află pe stânga Siretului, pe un bot de terasă ce pătrunde adânc în valea acestui râu, având o poziţie dominantă şi o apărare naturală pe trei laturi, formată de pantele abrupte ale terasei (Fig. 4).

Deşi platoul respectiv a fost locuit încă din epoca neolitică – cultura Precucuteni – prima fortificaţie s-a făcut în epoca bronzului, cultura Monteoru, faza IC2-Ia şi constă dintr-un şanţ şi un val de apărare, care separă o porţiune de pământ de restul terasei. Şanţul şi valul închideau o incintă care avea o suprafaţă de circa 10.000 mp, ce constituia prima zonă locuită de o populaţie a epocii bronzului. O a doua incintă, care aparţinea tot acestei epoci, era delimitată de un al doilea şanţ de apărare, construit la circa 500 m de acesta. Atât prima, cât şi a doua incintă au fost, după descoperirile de până acum, destul de slab locuite în această epocă, zona având un caracter de cetate de refugiu[17] (Fig. 1).

După mărimea valului, care se păstrează pe unele porţiuni destul de bine, şanţul adiacent nu avea o dimensiune prea mare, dar grija pentru această fortificaţie este ilustrată de placarea cu pietre de râu a valului, în interiorul zonei fortificate. Cel de al doilea şanţ nu mai avea val.

Aceeaşi fortificaţie a fost folosită şi în prima epocă a fierului, când se constată, în unele locuri, o înălţare a valului, tot cu pietre de râu. De asemenea, primele două niveluri dacice – sec. IV-II a.Chr. – au folosit fortificaţia veche, fără însă a-i acorda mare atenţie, de vreme ce s-au construit locuinţe chiar pe valul de apărare, existând tendinţa de aplatisare a lui.

Începând cu cel de al treilea nivel dacic de pe acropolă, respectiv jumătatea sec. I a.Chr., aşezarea capătă o nouă fortificaţie, mult mai puternică, care constă, ca şi în epocile anterioare, tot dintr-un şanţ de apărare, la care se adaugă o construcţie de lemn. Acest şanţ, păstrând dimensiunile incintei existente încă din epoca bronzului, începe de pe coama valului monteorean (distrugând întreaga fortificaţie mai veche) şi are o formă trapezoidală, cu deschiderea maximă de 56 m şi adâncimea de 10 m (Fig. 3/1).

Dimensiunile foarte mari ale şanţului, în comparaţie cu incinta, nu mai cereau un alt element de fortificaţie, respectiv un val, deoarece ar fi micşorat şi mai mult suprafaţa acesteia. Valul a fost înlocuit cu o palisadă simplă – un fel de gard dublu de lemn între care era bătut pământ, având grosimea de circa 0,60-0,80 m. Construită pe marginea şanţului, rolul acestei palisade era, printre altele, acela de a apăra locuinţele ce erau făcute imediat în spatele ei.

Dacă luăm în considerare adâncimea de 0,50-0,60 m la care erau înfipţi stâlpii de susţinere, palisada nu avea o înălţime prea mare, totuşi, aşezată pe marginea unui şanţ atât de lat şi adânc, eficacitatea ei era foarte mare (Fig. 3/2).

Înclinaţia laturilor şanţului de apărare era diferită, mai puternică în zona dinspre acropolă (escarpa), de circa 45°, şi mai lină în zona aşezării deschise- 9° (contraescarpa) unde, pe alocuri, era amenajată în trepte.

În zona intrării pe acropolă s-a descoperit o construcţie din lemn, surprinsă pe o lăţime de 9 m, dar fără a-i prinde marginile, care avea rolul unei porţi de intrare şi constituia un

[16] R. Vulpe, *op. cit.*, Bucureşti, 1931; Alex. Vulpe, *Ptolemy and ancient geography of Moldavia*, în StCl, VI, 1964, p. 233-246; V. Ursachi, *op. cit.*, 1968, p. 177; idem, *op. cit.*, 1969, p. 115-116; V. Căpitanu şi V. Ursachi, *op. cit.*, 1969, p. 93-130.

[17] V. Ursachi, *Noi elemente de fortificaţii în aşezarea dacică de la Brad, jud. Bacău*, în MCA, Tulcea, 1980, p. 178-182.

sistem de întărire a escarpei şanţului de apărare. Aceasta era necesară, mai ales, în partea de nord-vest a acropolei, acolo unde agenţii naturali distrugeau mai lesne construcţiile de pământ, îndeosebi cele situate pe panta şanţului de apărare. De altfel, însăşi lăţimea mare pe care s-a surprins această construcţie ne arată că avem de a face cu o acţiune de întărire a fortificaţiei. Ultima secţiune practicată în zona de vest a şanţului de apărare, S-LI, a demonstrat că aici avem de a face cu o placare a escarpei cu pietre mai mari de râu, bine înfipte în pământul galben-vineţiu, foarte bine bătut (Fig. 8).

Prima fază a acestei construcţii constă dintr-o platformă de 0,70 m grosime şi 5,50 m lungime, ce porneşte de pe acropolă din nivelul III dacic, tăind cele două niveluri dacice anterioare, precum şi o parte din fortificaţia epocii fierului şi a bronzului. În compoziţia acestei platforme se observă straturi succesive de pământ galben,lutos, cu mare aderenţă, de culoare mai închisă, bine bătut, în care erau înfipte, desigur, elemente de fortificaţii din lemn ce nu s-au mai păstrat. Cu excepţia unor gropi de par, care nu ne permit o reconstituire a construcţiei acestei fortificaţii, nu s-au mai descoperit alte urme pe această platformă. De altfel, gropile menajere aparţinând nivelurilor ulterioare, care au străpuns platforma, au distrus urmele ce ar mai fi putut rămâne din ele. După această platformă şi legată de ea, începe şanţul de apărare dacic, care are trei faze, la distanţe în timp nu prea mari:

I. Prima fază corespunde construcţiei şanţului de apărare, când escarpa din această zonă avea o pantă abruptă, tăiată în pământul galben, la fel ca pe celelalte laturi ale acropolei, în timp ce contraescarpa era amenajată, aici, în pantă lină pentru a facilita intrarea pe acropolă. Fazei de construcţie a şanţului îi corespunde un strat destul de subţire de depuneri arheologice, care constau din pietre, oase de animale, chirpici, şi în special, ceramică din epocile anterioare, antrenate din straturile distruse cu prilejul săpării şanţului (Fig. 2/2; 5).

II. Celei de-a doua faze îi corespunde construcţia de lemn, care avea rolul de a întări escarpa şanţului de apărare, precum şi uşurarea sau îngreunarea intrării pe acropolă. Astfel, pe linia şanţului de apărare, de sus până jos, s-a bătut un strat de pământ galben sau negricios, succesiv, cu mare aderenţă la panta şanţului de apărare, cu o lăţime de 0,35-0,40 m, în care s-au înfipt bârne de lemn, în poziţie orizontală sau uşor înclinate, perpendiculare pe panta şanţului, formându-se un fel de acoperiş în trepte. Bârnele, cu dimensiunile de 1-1,50 m lungime şi un diametru de 0,15-0,25 m, erau bine prinse în pământ. Pentru a se menţine o uşoară înclinaţie, s-au folosit şi bârne transversale. Această „armătură" era susţinută de un rând de pari, înfipţi vertical, la adâncimea de circa 3,5-4 m de la nivelul de sus al bârnelor. La 2 m de aceşti pari, pe fundul şanţului şi paralel cu aceştia, un alt rând de pari, dar de data aceasta aşezaţi în poziţie oblică. La unii dintre ei, pentru a se menţine poziţia oblică, s-au descoperit un fel de contraforturi din bucăţi de lemn. La 1,50 m de aceştia şi tot paralel cu ei, un al treilea rând de pari, aşezaţi vertical, încheia întreaga construcţie de lemn. Între primul şi al treilea rând de pari s-ar fi putut să existe un pod mobil, care, aruncat dinspre acropolă, uşura trecerea şanţului de apărare spre această parte a aşezării, după cum al doilea rând de pari, care erau aşezaţi în poziţie oblică, ar fi putut să fie ascuţiţi la capătul din afară, pentru a constitui un obstacol în plus, împotriva celor ce ar ataca această zonă, după ridicarea podului de care am amintit mai sus, eventual împotriva cavaleriei (Fig. 6; 7).

Nivelul de călcare corespunzător acestei construcţii este destul de gros, bine bătut, deci larg folosit ca loc de trecere, şi conţine multă ceramică, oase de animale şi mai ales pietre, un adevărat pavaj. De asemenea, are în compoziţie mult cărbune de lemn provenit de la construcţiile de pe acropolă distruse în repetate rânduri de incendiile constatate în cercetările noastre.

III. În fine, unei a treia faze îi corespunde un strat de pământ bine bătut, care apare în trepte, datorită poziţiei bârnelor peste care s-a aşezat pământul, după care, în zona contraescarpei, apare un alt nivel de călcare, cu multe resturi osteologice, cărbune de lemn şi piatră. Între cele două nivele de călcare apare un pământ galben-murdar provenit de la

construcţiile de pe panta şanţului de apărare sau chiar de la locuinţele de pe acropolă. Peste acest nivel, care constituie ultima amenajare a şanţului de apărare, s-a descoperit mult material de scursură, foarte mult cărbune de lemn, probabil de la ultimele construcţii defensive de pe marginea acropolei, vetre de foc, cuptoare etc. Acestea ne demonstrează că acest element de fortificaţie, respectiv şanţul, nu mai era întreţinut şi deci nu mai reprezenta un interes pentru locuitorii aşezării. Însăşi aşezarea capătă, din acest moment, alt caracter decât cel militar.

Trebuie să remarcăm faptul că cele trei faze de construcţii de la şanţul de apărare au fost surprinse numai în zona dinspre nord-vest, respectiv în porţiunea presupusă a intrării. În rest, situaţia stratigrafică ne indică o întreţinere a pantelor şanţului de apărare pe toată durata fazelor semnalate în zona intrării, fără a exista construcţii speciale din lemn sau pământ. Abia către sfârşitul celei de-a treia faze, sau chiar imediat după aceasta, apar şi aici elementele care ne indică o renunţare la fortificaţii, respectiv apariţia unor construcţii civile-gospodăreşti, umplerea treptată a şanţului etc.

Materialele descoperite în şanţul de apărare cele trei faze ale construcţiilor din zona intrării, nivelul de la care porneşte şanţul de apărare şi palisada de lemn ne indică o datare a acestei mari fortificaţii, la mijlocul sec. I a.Chr.

Printre materiale menţionăm prezenţa ceramicii caracteristice acestei perioade, fibule care se datează la jumătatea sec. I a.Chr., o monedă de argint emisă în anul 48 a.Chr., descoperită chiar pe fundul şanţului etc. În ceea ce priveşte nivelul de la care porneşte şanţul sau construcţiile de lemn, elemente surprinse în toate secţiunile care au atins zona fortificată, ne indică stratul de cultură datat în sec. I a.Chr., corespunzător, deci, celui de al treilea nivel dacic de pe acropolă.

Ultima fază de folosire a palisadei şi şanţului de apărare poate fi pusă în legătură cu construcţiile gospodăreşti şi materialul de umplutură în care s-au descoperit numeroase obiecte ce pot fi datate la sfârşitul sec. I a.Chr. şi sec. I p.Chr., printre care numeroase fibule din fier şi bronz, obiecte de podoabă şi ceramică.

Aşadar, putem conchide că fortificaţia dacică de la Brad apare la jumătatea sec. I a.Chr., din nivelul III dacic de pe acropolă, a fost bine întreţinută o perioadă nu prea mare de timp, pentru ca, la sfârşitul sec. I a.Chr. sau începutul sec. I p.Chr., interesul pentru ea să scadă treptat până la abandonarea definitivă. Aşezarea însă capătă un caracter mai mult administrativ, meşteşugăresc sau chiar politic, cu o mare influenţă asupra aşezărilor dacice dintr-o zonă destul de întinsă. Este situaţia tuturor marilor aşezări de tip dava din Dacia preromană, aşezări cu un pronunţat caracter protourban, care au făcut, printre altele, să fie consemnate de geograful Ptolemeu drept „polis-uri".

A doua mare aşezare dacică întărită, cercetată de către Muzeul Judeţean Bacău, în colaborare cu Muzeul de Istorie din Roman, a fost cea de la Răcătău, com. Pânceşti, jud. Bacău. Ca şi cea de la Brad, aşezarea de la Răcătău este situată pe terasa stângă a Siretului, într-o zonă ce domină o bună parte din valea acestui râu (Fig. 9).

Trecând peste importantele descoperiri făcute aici, începând cu anul 1968, menţionăm doar faptul că din cele 40 de secţiuni practicate în această aşezare, 20 au avut ca obiectiv construcţiile defensive ale ei (Fig. 10; 11).

Prima fortificaţie de aici aparţine epocii bronzului şi este formată dintr-un şanţ de apărare, a cărui dimensiuni nu se pot cunoaşte, din cauza şanţului mare din sec. I a.Chr. care îl suprapune, un val de pământ şi o palisadă de lemn. Valul, de dimensiuni ceva mai mari decât cel de la Brad, a fost placat cu pietre mari de calcar şi pietre de râu, care îl făceau foarte rezistent. În partea dinspre şanţ s-a construit o palisadă din lemn cu pământ, la care au fost folosite, pe lângă pari înfipţi vertical în pământ, o serie de bârne mari din lemn, aşezate orizontal, pentru a forma paramentul exterior şi interior, între care se bătea pământul. Distanţa de la un perete la altul era de 1,50-2 m, ceea ce constituia un adevărat zid. Pornind de la

adâncimea la care erau înfipţi parii –0,50 –0,85, putem spune că înălţimea palisadei nu era prea mare (Fig. 13).

Această construcţie nu cuprindea întreaga suprafaţă a acropolei. Din zona intrării, în perioada dacică, pornea un şanţ mare şi adânc, în forma literei V, care făcea legătura între palisadă şi buza terasei dinspre Siret şi constituia continuarea fortificaţiilor amintite. În zona acestui şanţ nu mai exista nici un val şi nici palisadă. Şanţul a fost acoperit de daci, odată cu construcţia fortificaţiei din sec. I a.Chr., pentru a mări suprafaţa acropolei, sau pentru a fructifica viroaga care, probabil, se formase, pentru a construi şanţul de apărare de dimensiuni mai mari, în partea de nord-vest a porţiunii ce constituia intrarea pe platou. Acelaşi lucru se întâmpla şi în partea sudică a acropolei unde s-a surprins un al treilea şanţ de apărare, de dimensiuni apreciabile, care separa colţul de sud al acropolei de partea centrală. Este greu de înţeles de ce a fost săpat şi acest şanţ, tot din epoca bronzului. El a fost de asemenea astupat de cei din epoca dacică, realizând aici şi o puternică palisadă din lemn şi pământ (Fig. 14).

Fără a avea indicii concludente, având în vedere faptul că acest platou a fost locuit şi în perioada Hallstattului, putem considera că locuitorii acestei perioade au folosit această fortificaţie. Nu s-au semnalat modificări sau amenajări speciale în sistemul defensiv al aşezării. Acelaşi lucru se poate constata şi pentru nivelul dacic aparţinând sec. IV-II a.Chr., când palisada nu mai exista iar valul era total neglijat, pietrele fiind în mare parte dislocate şi împrăştiate. Gropi cu resturi menajere străpungeau masa de pietre a valului (Fig. 15).

În sec. I a.Chr. aşezarea, ajungând la o mare înflorire, este puternic întărită cu un şanţ de apărare de dimensiuni impresionante. Adâncimea de 16 m şi deschiderea maximă de 48 m făceau aproape imposibilă intrarea pe acropolă. Pe marginea ei, în zona şanţului de apărare, s-a făcut o palisadă simplă de lemn cu pământ. Rolul acestei palisade era desigur minim, în comparaţie cu şanţul, fiind construită, probabil, pentru a proteja locuinţele de pe marginea acropolei. Ca şi la Brad, nici aici nu s-a amenajat un val de pământ, care ar fi micşorat mult suprafaţa acropolei. Pământul scos cu ocazia săpării şanţului a fost aruncat în albia Siretului sau folosit la construcţia de locuinţe. Intrarea pe acropolă se află, probabil, în zona în care şi astăzi este posibil accesul printr-un drum care porneşte, în pantă lină, dinspre aşezarea nefortificată, închizând pe o porţiune şanţul de apărare (Fig. 12; 16).

Campania de săpături din 1982 a adus elemente noi în sistemul de fortificare al aşezării, prin aceea că s-a descoperit şi aici o construcţie de lemn, în parte asemănătoare cu cea de la Brad. Deocamdată, nu s-a descoperit acea întărire cu lemn a escarpei şanţului de apărare, existent în aşezarea de la Brad, dar care poate lipsi aici tocmai datorită faptului că orientarea aşezării nu permitea agenţilor naturali să distrugă escarpa şanţului de apărare şi deci nu mai cerea un nou element de protejare.

Ultimele campanii de săpături au adus noutăţi în ceea ce priveşte fortificaţia dacică de aici. În zona intrării, acolo unde exista un pinten care separa cele două viroage, spre N şi spre S, adâncite permanent de apa provenită din topirea zăpezilor sau din ploile abundente de primăvară sau toamnă, care au făcut, poate, necesară adâncirea permanentă a şanţului de apărare, devenind impresionant în epoca dacică, dar şi mai adânc astăzi când îl cercetăm noi, s-au realizat o serie de şanţuri paralele cu şanţul de apărare, care au făcut un sistem foarte ingenios de intrare pe acropolă, puternic controlat de locuitorii de aici. În acest fel, intrarea până la aşezarea de pe acropolă se făcea printr-un drum de acces în zigzag, bine controlat de apărători, destul de anevoios chiar pentru pedeştri, nemaivorbind de călăreţi ori mijloace de transport sau de luptă mai complicate (Fig. 17).

Deşi o lucrare impresionantă ca proporţii, fortificaţia de la Răcătău nu s-a bucurat nici ea de o atenţie mai mare în decursul existenţei importantei aşezări de aici. Nu mult după construcţie, pe ambele pante ale şanţului s-au făcut cuptoare, vetre de foc, gropi pentru resturi menajere şi chiar înmormântări de copii; în timp ce fundul şanţului nu mai era întreţinut, depunerile îi micşorau din ce în ce mai mult adâncimea.

Atât perioada de început a fortificației, cât și cea în care a fost abandonată au fost bine datate cu materiale specifice, printre care amintim: monede, fibule, ceramică și alte obiecte.[18] Stratigrafic, se observă în mod clar străpungerea nivelurilor mai vechi, respectiv epoca bronzului, prima epocă a fierului și sec. IV-II a.Chr., după cum construcțiile și materialele din sec. I p.Chr. suprapun elementele de fortificații din sec. I a.Chr.

În concluzie, putem afirma că așezarea dacică de la Răcătău a fost fortificată la mijlocul sec. I a.Chr. și a încetat să mai prezinte importanță, din acest punct de vedere, la sfârșitul acestui secol sau la începutul celui următor. Locuirea ei însă a căpătat noi dimensiuni, ilustrată de o mare bogăție de material arheologic, care o clasifică între marile așezări dacice ale perioadei de mare înflorire a acestei civilizații.

Cea mai mare așezare dacică întărită, cunoscută încă de la sfârșitul sec. XIX și cercetată sistematic în mai multe campanii, așezarea de la Poiana–Tecuci prezintă multe asemănări în ceea ce privește sistemul de fortificații, cu cele prezentate până acum.

Începem prin a prezenta concluziile autorilor săpăturilor de aici, publicate în monografia așezării, apărută în anul 2003, „Cetățuia de la Poiana a fost fortificată natural datorită pantelor abrupte care mărginesc circa 2/3 din suprafața sa, unde s-au produs cele mai multe rupturi din promontoriu cauzate de alunecările de teren către lunca Siretului. Pe laturile de est și nord-est, s-a amenajat și un sistem artificial de apărare constând dintr-un val de pământ, care s-a prăbușit și el în cea mai mare parte, precum și un șanț adiacent destul de lat și adânc, în care s-a amenajat, mai târziu, un drum de țară.

Încă de la începutul săpăturilor, o atenție specială s-a acordat cercetării valului. În acest scop s-au trasat secțiunile C, D, U, T și S pe latura de est a staționii, unde fragmente din el se mai păstrau încă, mai ales în panta dinspre incintă. S-a remarcat astfel că deasupra solului de călcare al nivelului al IV-lea s-a depus un strat gros de lut galben, bine bătut, adus probabil din șanțul adiacent sau din râpi. În unele locuri s-au observat și urme ale unor stâlpi de lemn care proveneau de la o palisadă ce a întărit sistemul defensiv. În stratul de lut galben se aflau sporadic și diferite vestigii arheologice provenite de la dezafectarea parțială a așezării anterioare, printre care erau mai ales fragmente ceramice, diferite obiecte, monede etc. Astfel, la baza valului, surprins în secțiunea T, s-a descoperit un tezaur monetar roman, în care ultimele monede erau emise de Augustus. În secțiunea S, mai multe vestigii aparținând nivelului al IV-lea se aflau spre poala lui ca și cum ar fi fost adunate și depozitate acolo. Deasupra valului, mai multe straturi subțiri de pământ negru erau amestecate cu resturi de locuire din nivelul al V-lea, printre care și vetre sau locuințe. Aceeași situație s-a observat și în secțiunile M, N și P efectuate în zona din sud-estul așezării, unde se mai observau mici porțiuni din panta interioară a valului, deasupra sa aflându-se materiale și construcții din ultimul nivel de locuire. O porțiune mai mare de val s-a cercetat prin secțiunea C, unde miezul valului, format din lut galben bătut, s-a putut mai bine observa, el aflându-se pe stratul galben-cenușiu al nivelului al IV-lea, marcat și prin mai multe pete de cărbuni.

Șanțul care delimita latura de est a cetățuiei de restul promontoriului era adânc iar lățimea sa a fost sporită prin folosirea drumului care s-a amenajat prin el, precum și datorită extragerii lutului, de bună calitate, care se află la adâncimea de circa 3 m sub cetățuie.

Cu privire la datarea valului, s-au făcut referiri în funcție de resturile arheologice care s-au descoperit la baza sa, anume diferite materiale aparținând nivelului IV/2 și primei faze a nivelului V. Tezaurul descoperit în anul 1928 în secțiunea T, îl datează cu precizie la mijlocul secolului I a.Chr., pe baza celor mai noi monede augustane, ultima fiind din anul 12 a.Chr. În alte secțiuni, deasupra valului s-au descoperit mai multe materiale, printre care și fibule romane, ceramică de import etc. din secolul I și începutul secolului II p.Chr.

[18] V. Căpitanu, V. Ursachi, *op. cit.*, 1972, p. 178-182.

În alte aşezări geto-dacice contemporane, amenajate tot pe terasa stângă a Siretului, sistemul defensiv era oarecum diferit, dar având aceeaşi datare. Deşi la Răcătău a existat un val de pământ construit de primii locuitori de pe cetate, în epoca bronzului geto-dacii nu l-au folosit decât în secolul I a.Chr. când pe locul lui, deja dezafectat, au amenajat o puternică palisadă dublată de un şanţ de apărare de mari dimensiuni. În aşezarea similară de la Brad s-a amenajat, în aceeaşi perioadă, un şanţ lat şi adânc, fiind întărit cu escarpă şi contraescarpă din lemn, având şi un sistem ingenios de intrare în cetate. Se crede că locuitorii cetăţii au renunţat la val, iar pământul scos prin adâncirea şanţului l-au aruncat în albia Siretului, în felul acesta lărgindu-se suprafaţa locuibilă a aşezării în perioada sa de maximă dezvoltare. Şanţuri de dimensiuni mari şi palisade puternice s-au construit şi în alte aşezări din zona est-carpatică, la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului I a.Chr., cum sunt cele de la Barboşi, Cândeşti–Vrancea, Tiseşti–Târgu Ocna şi altele, unele cu o durată până în secolul al II-lea p.Chr., ca cele de la Poiana, Brad şi Răcătău, altele încetându-şi existenţa în timpul confruntărilor armate din a doua jumătate a secolului I p.Chr."

Deşi problema fortificaţiei de aici nu a constituit obiectul niciunei campanii de săpături, din cele publicate se poate vedea că două secţiuni au atins măcar în parte şi escarpa şanţului de apărare. Aceste două secţiuni, C şi V, au surprins în profilul lor urmele unui val de pământ de dimensiuni destul de modeste totuşi, faţă de mărimea şanţului de apărare

Săpăturile efectuate până în prezent arată că, deşi staţiunea a fost locuită încă din epoca bronzului, nici un element de fortificaţie nu aparţine acestei epoci. Secţiunile B, X, Y şi Z, care ar fi trebuit să surprindă, după conformaţia terenului, valul de pământ, nu prezintă nici un element al fortificaţiei, ceea ce poate să constituie un indiciu că acesta nu a existat pe toată porţiunea de pe acropolă, din aceleaşi motive pentru care el nu a fost necesar nici la Brad şi nici la Răcătău.

Cu toate că nu a existat o secţiune care să traverseze şanţul de apărare, după cum se prezintă situaţia pe teren, putem spune că acesta era destul de mare, comparabil cu cele de la Brad şi Răcătău, construit fiind, după cum este datat valul din secţiunea C şi V, în aceeaşi perioadă cu cele de la Brad şi Răcătău

Lipsa unor amenajări speciale sau a unor lucrări de refacere ori întreţinere, care ar fi trebuit să apară în unele secţiuni practicate până în prezent, ne face să credem că şi aici fortificaţia din sec. I a.Chr. nu a avut o durată prea mare. Ea ar fi putut să fie abandonată odată cu cele de la Răcătău sau Brad, situaţie legată de unele evenimente de la sfârşitul sec. I a.Chr. sau de instaurarea unei perioade de calm după dezmembrarea statului lui Burebista, care putea să dureze până în a doua jumătate sau chiar la sfârşitul sec. I p.Chr.

Pe lângă cele trei aşezări dacice fortificate prezentate în bazinul Siretului mai există câteva care se datează în aceeaşi perioadă şi au aceleaşi caracteristici. Printre acestea menţionăm aşezarea de la Barboşi–Galaţi, Cândeşti–Vrancea, Tiseşti–Tg. Ocna şi Piatra Şoimului (Calu)–Neamţ.

Alte două aşezări fortificate, Tiseşti-Tg. Ocna şi Moineşti din judeţul Bacău, au fost cercetate în ultimii 60 de ani. Prima dintre ele, cunoscută de localnici sub numele de „Titelca din Poiana Chichilăului", se află într-o zonă destul de înaltă, dominând valea Trotuşului, la izvoarele pârâului Strigoiul Olarului, între valea Oituzului şi a Slănicului, pe un pinten de teren cu lungimea de circa 100 m, înconjurat de două râpe prăpăstioase ale pârâului amintit. Din ea a mai rămas doar un pinten care domină valea Trotuşului între Tg. Ocna şi Oneşti. În vechime acest punct a fost fortificat, constituind un punct strategic.

Cercetările sistematice efectuate aici de către arheologii A. Niţu şi M. Zamoşteanu au scos la iveală mai multe urme de locuinţe, ceramică şi unele obiecte din fier. Eroziunea puternică a zonei, proces care continuă şi astăzi, nu a permis obţinerea unor date prea concludente. Totuşi, poziţia şi faptul că există suficient de multe urme de locuire demonstrează importanţa strategică a acestui punct. Cele două zone cercetate, Titelca şi

Poiana, constituiau în epoca dacică, acropola şi, respectiv, aşezarea civilă, despărţite printr-un şanţ de apărare, care avea şi val. Din aşezarea civilă au fost scoase mai multe materiale arheologice, datorită faptului că suprafaţa este mai mare şi s-au putut executa câteva secţiuni. Stratigrafia în cele două puncte arată că avem de a face cu o depunere arheologică destul de subţire, corespunzătoare unei perioade de timp nu prea îndelungate, care s-ar limita la ultimul strat al aşezării fortificate de la Poiana de pe Siret, respectiv epocii Burebista-Decebal.[19]

În anul 1986, V. Căpitanu şi V. Ursachi au efectuat un mic sondaj în zonă în cele două puncte, descoperindu-se mai multe materiale arheologice rămase inedite. S-a constatat că, în anii care au trecut de la cercetările efectuate de A. Niţu şi M. Zamoşteanu în perioada 1957-1958, din punctul Titelca nu mai rămăseseră decât câţiva metri pătraţi, procesul de eroziune a micşorând mult din acest teren, iar în Poiana, sondajele noastre nu au dat prea multe materiale sau noi situaţii stratigrafice.[20]

Cetăţuia getică de la Tişeşti–Tg. Ocna a constituit în perioada clasică a culturii dacice (sec. I a.Chr. - începutul sec. II p.Chr.) un important punct strategic, care controla valea Trotuşului. Deşi nu a fost de mărimea aşezărilor fortificate de pe Valea Siretului, acest punct strategic, aflat la confluenţa Oituzului cu Trotuşul, constituia un punct de supraveghere a căii de circulaţie între valea Siretului şi trecătorile Transilvaniei. Aflată la o distanţă relativ mare de valea circulată, această fortificaţie era întreţinută de un număr relativ mic de familii, dovadă a stratului de cultură materială destul de subţire, constatat în cele două puncte cercetate.

Cea de-a doua fortificaţie, cercetată în ultima vreme, este reprezentată de cetatea dacică de la Moineşti, care se află în partea de est a oraşului amintit, în apropierea cartierului Lucăceşti, la o înălţime de 925 m, ocupând o poziţie dominantă asupra văii Tazlăului şi a trecătorii spre Transilvania, Ghimeş. Cercetările efectuate aici de către V. Căpitanu şi V. Ursachi, în anii 1986 şi 1987, au scos la iveală numeroase urme materiale, care atestă o locuire destul de importantă în perioada clasică a culturii dacice.[21]

Săpăturile au scos la iveală numeroase urme de locuinţe de suprafaţă, gropi cu resturi menajere, vetre de foc, o construcţie de zid, care putea fi un turn de apărare, pe latura cea mai vizibilă asupra văii Tazlăului, întărirea cu piatră a marginii aşezării, precum şi o porţiune de zid cu emplectonul format din pământ şi pietre sfărâmate, urmele unui şanţ de apărare, precum şi locuinţe pe terasele artificiale realizate de locuitorii acestei aşezări fortificate, a unui drum de acces etc.

Printre materialele descoperite în săpătură amintim o cantitate destul de mare de ceramică lucrată la mână şi la roata olarului, care cuprinde o bună parte din repertoriul de forme ale perioadei clasice a culturii dacice, respectiv sec. II-I a.Chr.-sec. I, începutul sec. II p.Chr., asemănătoare celor descoperite în marile aşezări de pe valea Siretului: Brad, Răcătău şi Poiana. Nu lipsesc nici amforele de import sau fusaiolele, râşniţele din tuf vulcanic, dălţi, piroane, scoabe din fier. Ceramica dacică pictată este prezentă prin mai multe fragmente de căni, fructiere, cupe cu două torţi etc.

Rezultatele celor două campanii de săpături dovedesc existenţa unei aşezări fortificate situată pe cea mai mare înălţime din zonă, care domină valea Tazlăului, fiind asemănătoare, ca poziţie, cu cea de la Tişeşti, Bâtca Doamnei şi Cozla din Piatra Neamţ, cu un strat de cultură materială destul de bogat, dovedind o intensă locuire, precum şi existenţa unui sistem de apărare a Daciei din perioada Burebista - Decebal. Prin poziţia ei, asigura un bun control asupra drumului de acces spre Transilvania, prin Trecătoarea Ghimeş.

O situaţie oarecum specială o are aşezarea de la Barboşi–Galaţi. Aici, în afară de şanţul mare de apărare, a cărui construcţie aparţine jumătăţii sec. I a.Chr., pe toată marginea acropolei s-a construit o mare palisadă de lemn şi pământ, care avea o grosime de 4,50 m.

---

[19] A. Niţu, M. Zamoşteanu, *Sondajul în cetăţuia getică de la Tişeşti*, în Materiale, VI, 1959, p. 375-382.
[20] Săpături efectuate de V. Căpitanu şi V. Ursachi.
[21] V. Căpitanu, V. Ursachi, *Cetatea dacică de la Moineşti*, în Carpica, XVIII-XIX (1986-1987), p. 55-60.

Raportată la dimensiunile mici ale acropolei, această construcţie micşora şi mai mult suprafaţa locuibilă a ei. La acestea, dacă mai adăugăm prezenţa unui sanctuar pe acelaşi loc, format din tamburi de lemn, care aveau diametrul de 0,30-0,50 m, aşezat pe două aliniamente, putem deduce caracterul deosebit al aşezării, care o apropie mai mult de cetăţile de refugiu decât de cele unde suprafaţa acropolei este intens locuită, pe care Ptolemeu le consemnează drept polisuri.

La Cândeşti -Vrancea, aşezarea dacică întărită, cercetată de către un colectiv de la Institutul de Istorie şi Arheologie din Iaşi şi Muzeul Judeţean Vrancea, este oarecum asemănătoare cu a celor de pe valea Siretului. De asemenea, la Tiseşti - Tg. Ocna, unde există doar un singur strat de cultură, datat la mijlocul sec. I a.Chr., fortificaţia aparţine acestei perioade.

Aşezarea întărită de la Piatra Şoimului (Calu), unde au fost reluate cercetările de către Muzeul din Piatra Neamţ, prezintă situaţii oarecum asemănătoare cu cea de la Brad, Răcătău şi Poiana. Aici, prima fortificaţie cu val placat cu piatră de râu şi şanţ aparţine tot epocii bronzului, după care, în perioada dacică, a fost întărită cu un şanţ de apărare.[22]

Din datele pe care le avem până acum, publicate ori comunicate cu diverse prilejuri, putem constata că atât cetăţile, cât şi, mai ales, aşezările fortificate de tip „dava" nu au avut aceeaşi perioadă de existenţă. Deşi apariţia lor poate fi considerată simultană, sau mai bine zis la intervale mici de timp, momentul abandonării fortificaţiilor sau chiar părăsirii lor este diferit. Din acest punct de vedere putem constata faptul că toate cetăţile de piatră intra sau extracarpatice au dăinuit până la începutul sec. II p.Chr., deci până la sfârşitul confruntărilor militare dintre daci şi romani, în timp ce aşezările întărite de tip „dava" cunosc situaţii diverse, deosebind trei categorii:

a) aşezări care sunt abandonate la sfârşitul sec. I a.Chr. sau începutul sec. I p.Chr.
b) aşezări care dispar în a doua jumătate a sec. I p.Chr.
c) aşezări care se menţin până la începutul se. II p.Chr.

a) Din categoria aşezărilor dacice care dispar la sfârşitul sec. I a.Chr. sau începutul sec. I p.Chr. fac parte, în special, cele din Câmpia Munteniei. Părăsirea sau distrugerea lor este pusă în legătură mai ales cu evenimentele din această perioadă, printre care expediţia lui Sextus Aelius Catus, care se încheie cu evacuarea unui număr important de transdanubieni în sudul Dunării. Este de presupus deci că o parte din aceste aşezări au fost distruse de această expediţie iar populaţia transmutată în sudul Dunării. Printre aceste aşezări amintim: Popeşti, Piscul Crăsani, Cârlomăneşti, Grădiştea, a căror existenţă sfârşeşte în această perioadă. Acestea au dispărut nu numai ca fortificaţii, ci şi chiar ca aşezări civile, teritoriul ocupat de ele nu a mai fost locuit de către daci în perioada următoare.

b) În cea de-a doua categorie de aşezări de tip „dava" ar intra cele a căror dispariţie este legată de un alt eveniment petrecut în a doua jumătate a sec. I p. Chr. şi anume expediţia lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, în urma căreia, un alt însemnat număr de daci sunt trecuţi în sudul Dunării.

După cât se pare, zonele afectate de această golire de populaţie ar fi sudul Moldovei şi o parte din estul Munteniei, ceea ce ar însemna că ar fi putut să dispară dava de la Barboşi, deşi autorii cercetărilor de aici datează cetatea până în vremea lui Domiţian, pe baza unei monede emisă de acest împărat.

Dacă datarea celorlalte dave de pe valea Siretului s-ar face numai pe baza ultimelor monede descoperite, ceea ce ar fi o gravă greşeală, întrucât acestea nu pot constitui un element sigur de datare, mai ales pentru perioade foarte restrânse în timp, în această categorie de aşezări dacice ar intra şi davele de la Poiana, Răcătău şi Brad, unde ultimele monede aparţin lui Nero sau Septimius Severus. Cum însă momentul dispariţiei acestora, demonstrat

[22] Săpături V. Mihăilescu-Bîrliba.

de autorii săpăturilor, care au ţinut seama de întregul complex de vestigii descoperite aici, este începutul sec. II p. Chr., aceste dave fac parte din cea de-a treia categorie consemnată de noi.

Întrucât cercetările de până acum, efectuate la cetatea de la Barboşi, nu au reuşit să dateze cu exactitate fortificaţiile dacice de aici, ne referim în special la abandonarea sau distrugerea lor, suntem înclinaţi să credem că ele au avut aceeaşi soartă cu celelalte de pe valea Siretului, dispărând, deci, înainte de părăsirea aşezării de către populaţia dacică. Acest teritoriu, înglobat în Moesia Inferior înainte de ultimele confruntări daco-romane, nu mai putea să cuprindă o cetate dacică care să ia parte la aceste ultime evenimente şi nici să facă obiectul consemnării ei în Geographia lui Ptolemeu, ca oraş al Daciei.

c) Cele mai multe aşezări de tip dava de pe cuprinsul Daciei au fost abandonate odată cu evenimentele din 105-106, ca o consecinţă a ocupării acestui teritoriu de către romani, care au impus părăsirea lor, fie prin ocuparea efectivă, fie că au intrat sub supravegherea lor directă. Din această categorie fac parte majoritatea davelor, începând cu cele din Moldova şi terminând cu cele din zona subcarpatică a Olteniei şi partea de vest a Munteniei, deci, cu excepţia celor din zona afectată de intervenţiile romane care s-au terminat cu transferarea în sudul Dunării a unui număr însemnat de daci.

Deşi din punct de vedere al fortificaţiilor ele nu mai reprezentau niciun pericol pentru romani, fiind distruse cu mult înaintea acestor evenimente sau, în orice caz, neîntreţinute ca atare, puterea economică şi administrativă ce o reprezentau a constituit elementul esenţial în obligativitatea de a fi părăsite. Impusă de cuceritori, această obligativitate era firească dacă ne gândim la faptul că romanii nu mai doreau să aibă atât în interior cât şi, mai ales, la graniţele imperiului focare puternice care ar fi trezit uşor dorinţa de refacere sau reorganizare pentru a începe din nou lupta împotriva cuceritorilor. Numai aşa ne putem explica fenomenul general de părăsire a acestor mari centre economice, comerciale, meşteşugăreşti etc. în această perioadă şi faptul că nici una dintre ele nu a mai fost locuită într-o perioadă destul de lungă, care depăşeşte chiar evenimentele din 271-274. Apariţia în zonele învecinate, pe văile râurilor mai mici, a unor aşezări neîntărite ale dacilor liberi este edificatoare în acest sens.

Trebuie să consemnăm, de asemenea, că, deşi aceste importante aşezări nu au mai întreţinut fortificaţiile, deci funcţia militară fiind cu totul secundară, toate celelalte activităţi caracteristice unui mare centru economic, politic sau administrativ au căpătat în sec. I p.Chr. o mare dezvoltare, ilustrată de marea bogăţie de material arheologic descoperit. În momentul de faţă nu putem şti cărui fapt se datorează renunţarea la funcţiile militare ale acestor puternice aşezări. În orice caz, nu putem ignora multe din evenimentele externe care puteau să influenţeze sau chiar să impună, în această perioadă, organizarea militară într-o regiune sau alta de la nordul Dunării, zonă intrată deja în intenţiile de expansiune ale Imperiului Roman.

Revenind la perioada de început a acestor importante aşezări dacice, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că nivelurile arheologice mai vechi demonstrează locuirea lor din sec. IV a.Chr. Faptul că populaţia dacică din sec. IV-II a.Chr. nu a fortificat aşezările în care locuia, folosind, în ultimă instanţă, fortificaţiile mai vechi, din epoca bronzului sau prima epocă a fierului, constatate aproape la toate davele cercetate până în prezent, ne demonstrează că aceasta nu se făcea decât în cazul unui pericol iminent sau imediat.

Prezenţa unor mari cetăţi la est de Siret în aceeaşi perioadă dovedeşte faptul că populaţia dacică de aici era pregătită să înfrunte eventuale atacuri ale populaţiilor în mişcare din est. Numai aşa ne putem explica de ce locuitorii aşezărilor din valea Siretului nu acordau atenţie fortificării aşezărilor lor, în timp ce, la o distanţă nu prea mare, un număr de cetăţi aveau să cunoască cea mai mare dezvoltare. Este suficient să amintim doar puternicele fortificaţii construite în această perioadă la Cătălina–Cotnari, Moşna, Brăhăşeşti, Buneşti, Arsura etc[23].

[23] A. C. Florescu, *Unele consideraţiuni asupra cetăţilor traco-getice (Hallstattiene) din mil. I a.Chr. de pe teritoriul Moldovei*, în CercetIst, II, 1971, p. 103-118; A. C. Florescu şi I. Melinte, *Cetatea traco-getică din a*

Dispariţia acestora, pusă în legătură cu venirea bastarnilor, este cu atât mai verosimilă cu cât însăşi zona respectivă are cele mai multe vestigii ale acestei populaţii. Limitele vestice ale întinderii stăpânirii sau locuirii lor nu ajung la davele de pe Siret, aceasta nu înseamnă că ele au constituit cauza opririi bastarnilor la o oarecare distanţă, ci însuşi faptului că numărul mic al lor a limitat ocuparea unei suprafeţe de teren prea întinse, într-o lume care, desigur, nu le era favorabilă, sau chiar deloc favorabilă. Luptele duse de bastarni pentru ocuparea şi distrugerea cetăţilor amintite pot constitui şi explicaţia dispariţiei neaşteptate a cetăţii de la Buneşti, unde bogatele depozite descoperite, care la prima vedere nu au o explicaţie plauzibilă, sunt rezultatul unei distrugeri rapide, însoţită de o nimicire, poate completă, a locuitorilor, ceea ce a făcut ca înseşi obiectele de aur sau argint, unelte sau arme, să nu mai fie căutate sau recuperate de populaţia supravieţuitoare.

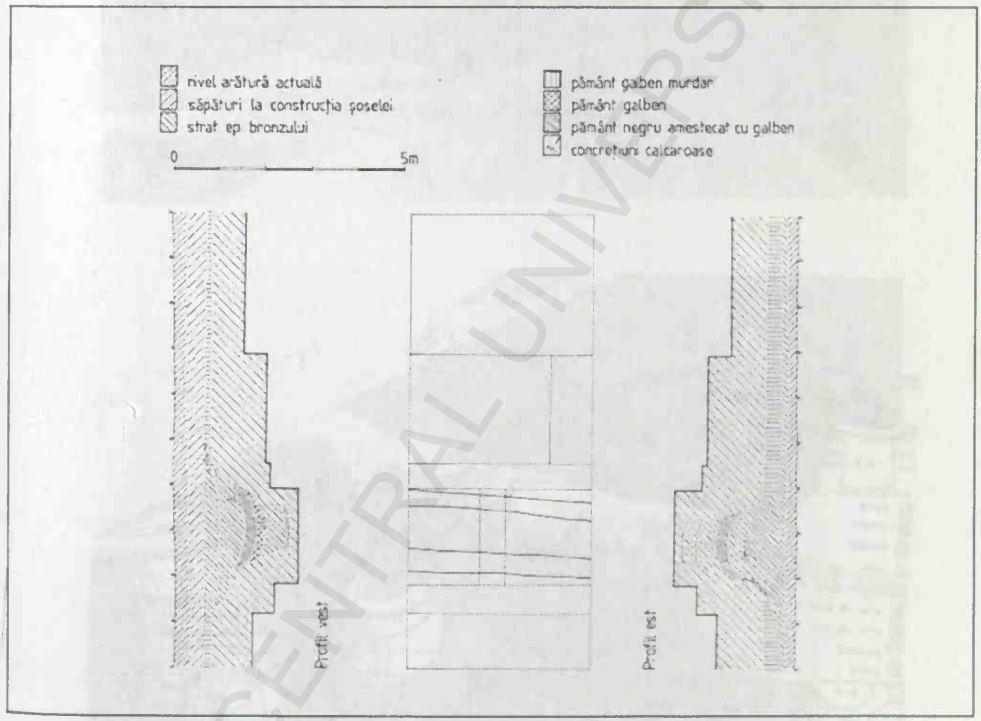

Fig. 1. Brad. Plan şi profil şanţul de apărare din epoca bronzului.

doua jumătate a mil. I a. Chr. de la Moşna (jud. Iaşi), în SCIV, 19, 1969, p. 129 şi urm; M. Brudiu, P. Păltânea, *Cetatea traco-getică de la Brăhăşeşti*, în ArhMold., VII, p. 225-239; V. V. Bazarciuc, *Raport preliminar asupra cercetărilor efectuate de Muzeul Orăşenesc Huşi în anul 1978*, în MCA, Oradea, 1979, p. 127-13; eadem, *Cetatea geto-dacă de la Buneşti-Dealul Bobului, jud. Vaslui*, în MCA, Tulcea, 1980, p. 164-177; S. Teodor, *Cetatea traco-getică de la Arsura (jud. Vaslui)*, în Materiale, X, p. 53-60.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

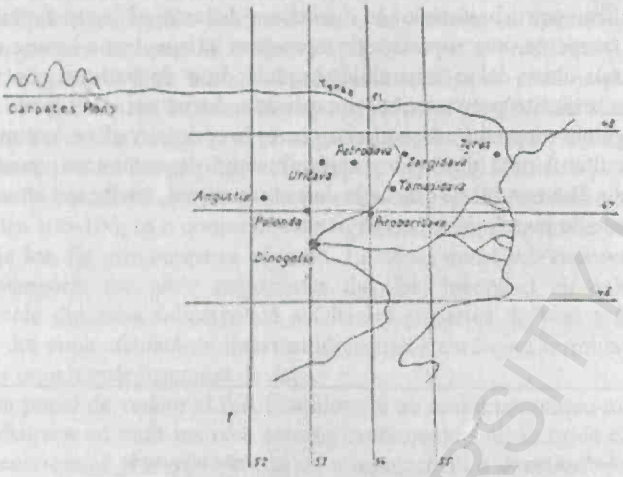

Moldavia according to Ptolemy's coordinates.

1

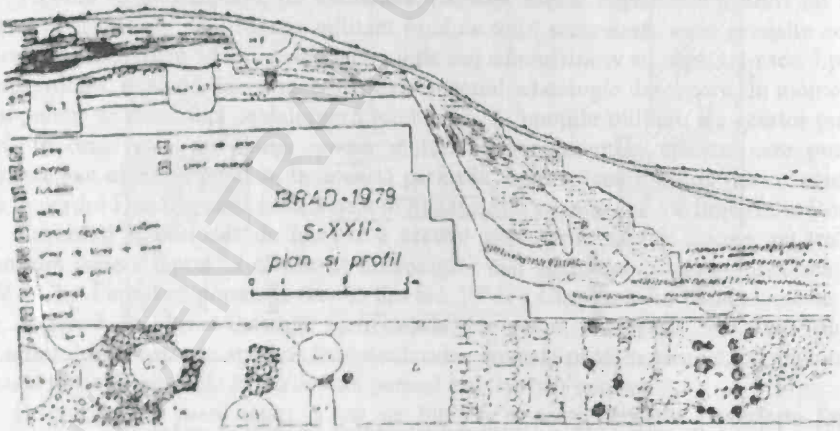

2

Fig. 2. 1. Harta lui Ptolemeu; 2. Brad– S XXII. Plan și profil.

BCUIAȘI-CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

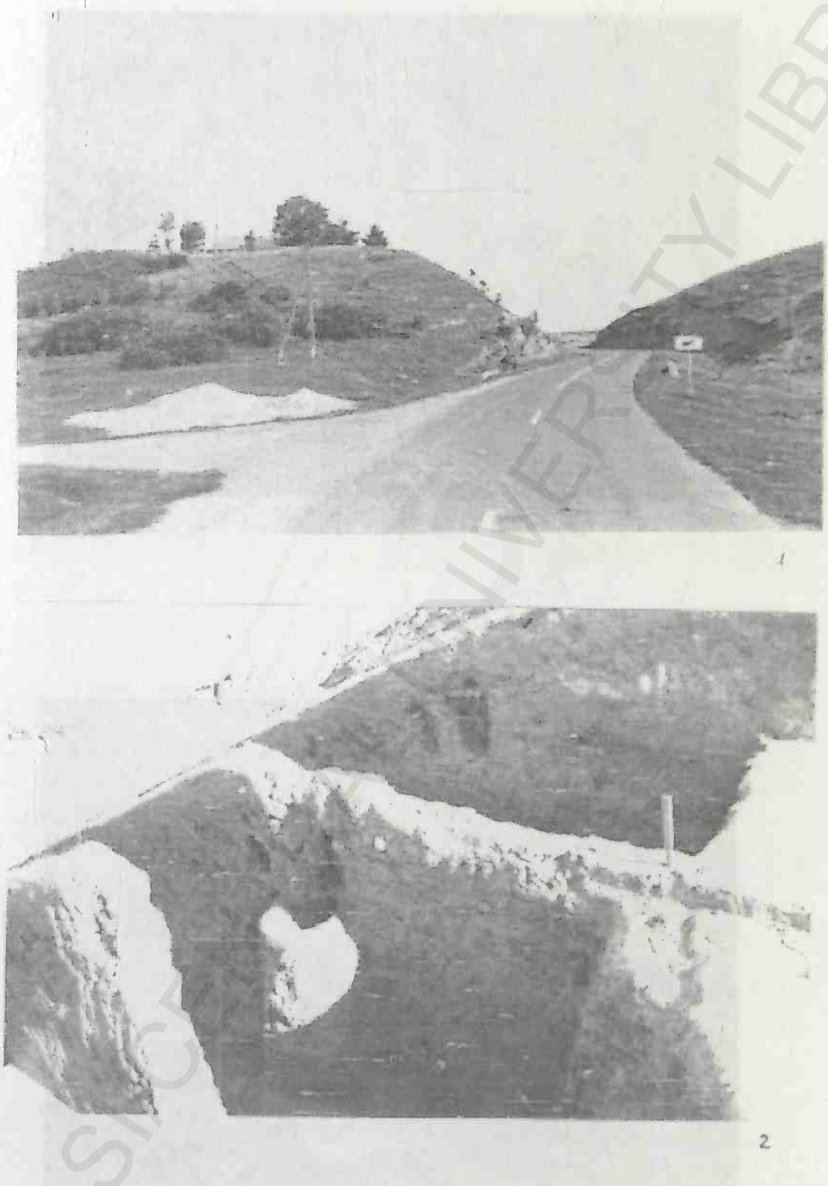

Fig. 3. Brad. 1. Vedere generală a şanţului de apărare; 2. Urmele de palisadă.

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fig. 4. Brad. Vedere generală.

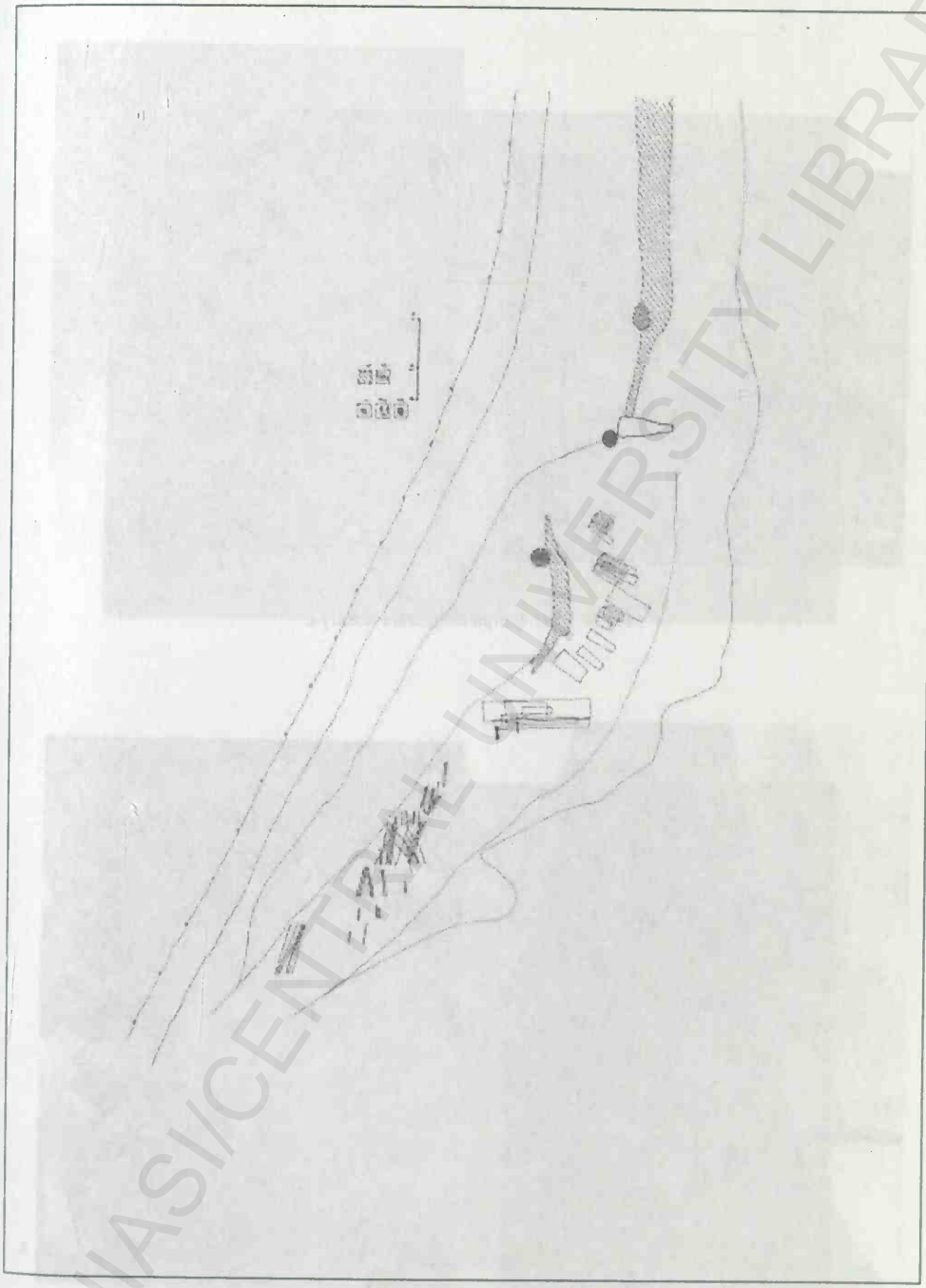

Fig. 5. Brad. Proiecţia în profil a bârnelor la şanţul de apărare;
1. Bârne de lemn aşezate orizontal pe escarpă; 2. Bârne de lemn aşezate perpendicular pe escarpă;
3. Piatră; 4. Pământ de călcare; 5. Pari de lemn înfipţi vertical sau oblic în zona escarpei.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

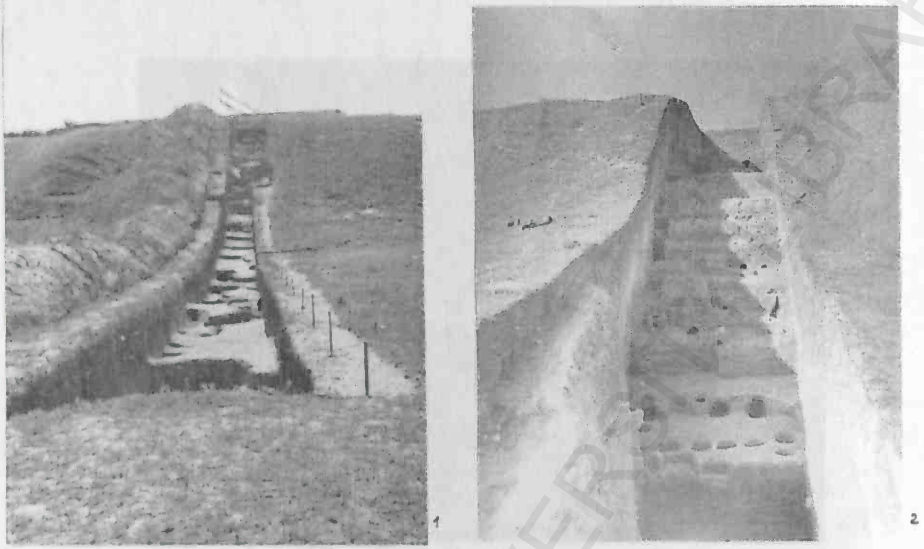

Fig. 6. Brad. Şanţul de apărare–escarpa.

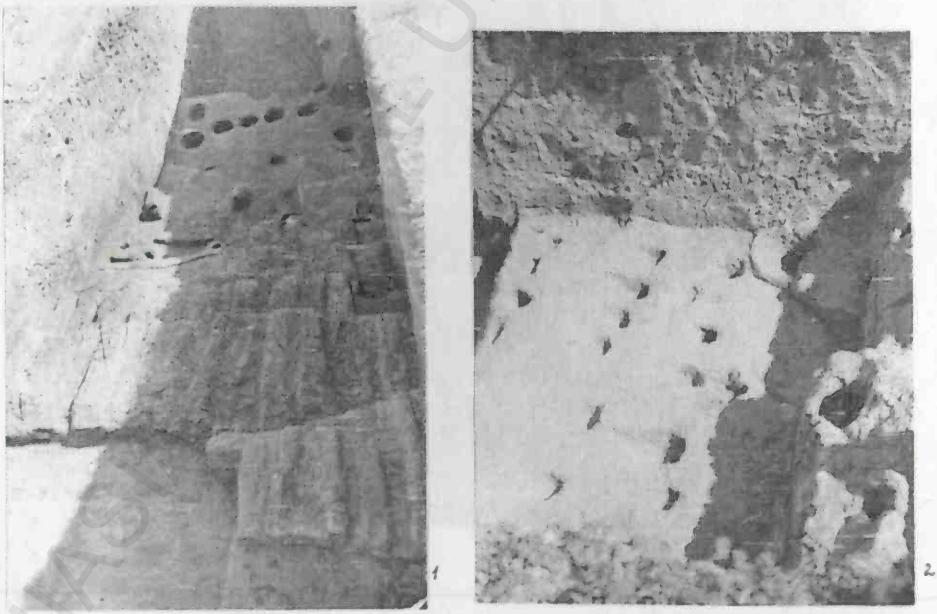

Fig. 7. Brad. Şanţul de apărare–construcţii de lemn.

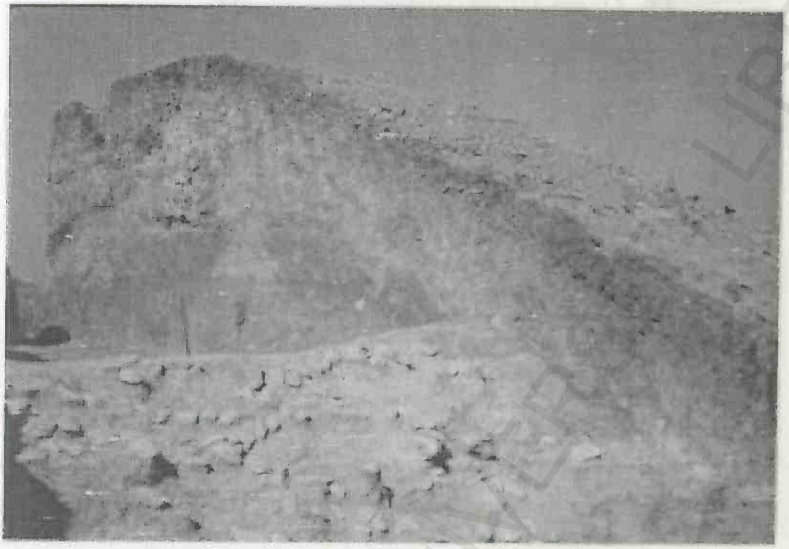

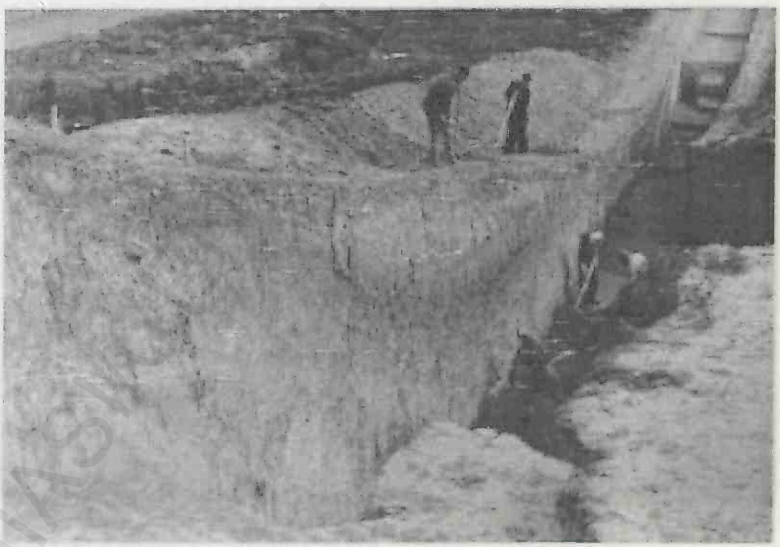

Fig. 8. Brad. Şanţul de apărare–aspecte de şantier.

Fig. 9. Răcătău. Vedere generală.

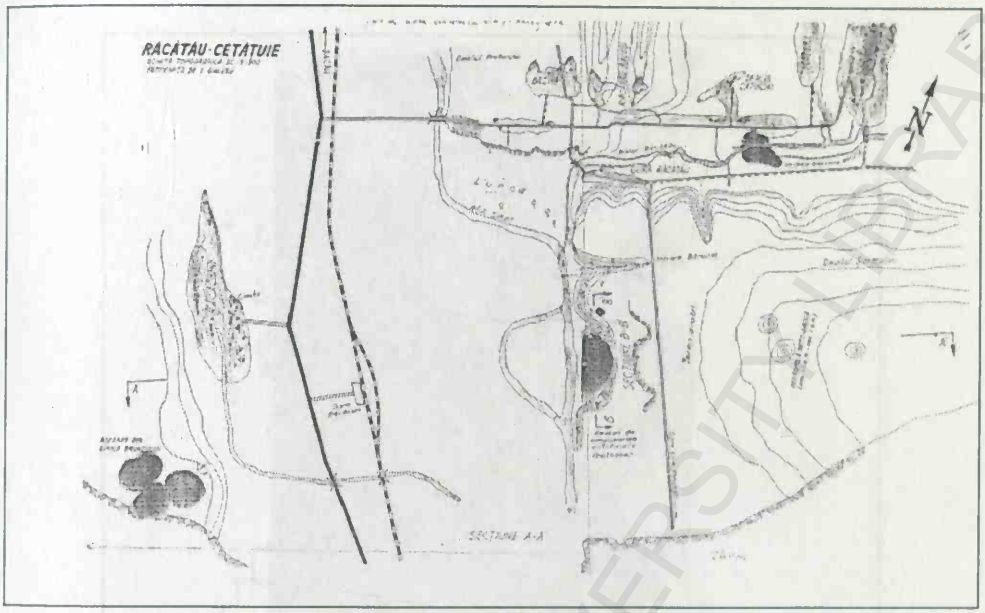

Fig. 10. Răcătău–Cetățuie. Plan general.

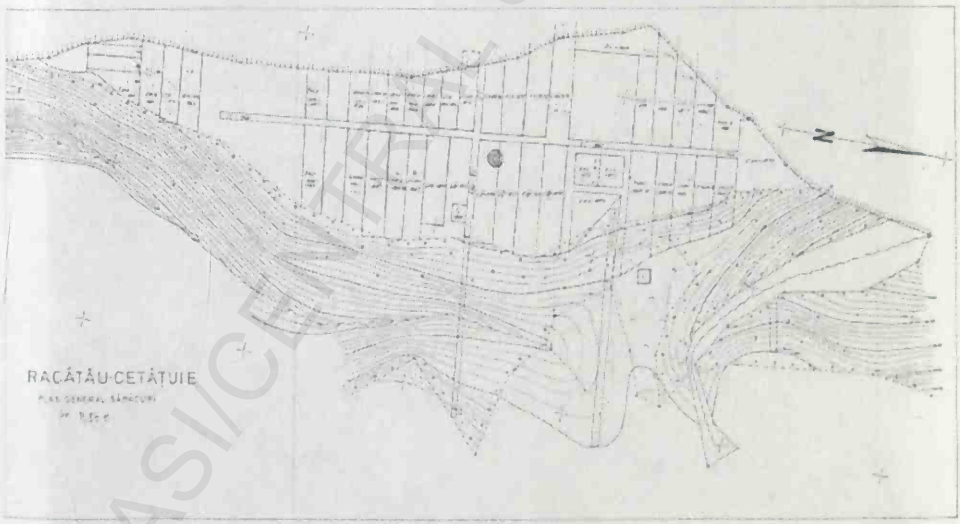

Fig. 11. Răcătău. Planul general al săpăturilor.

BCUIASI/CETATUIE UNIVERSITY LIBRARY

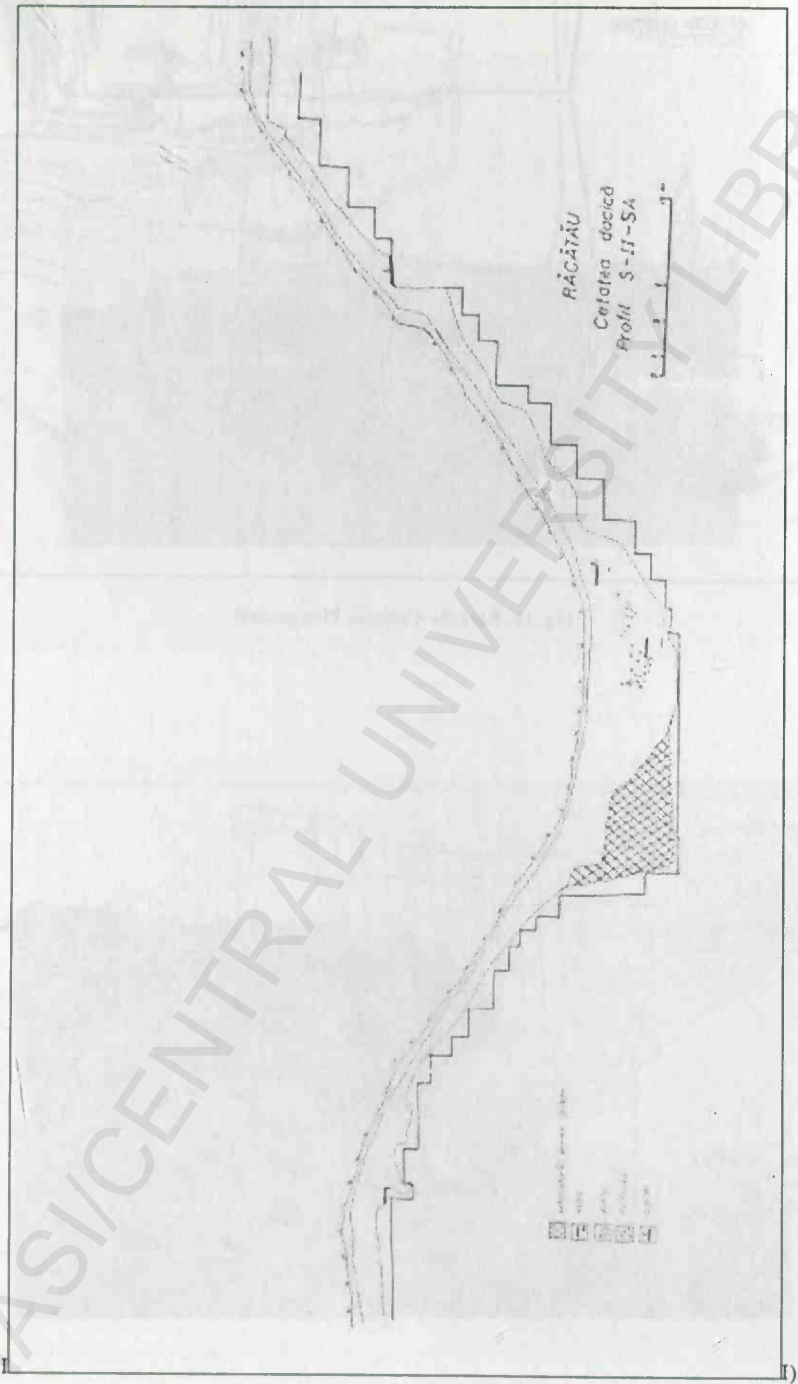

I).

Fig. 12. Răcătău. Şanţul de apărare (S

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fig. 13. Răcătău.
1. Urme de palisadă; 2. Val placat cu piatră.

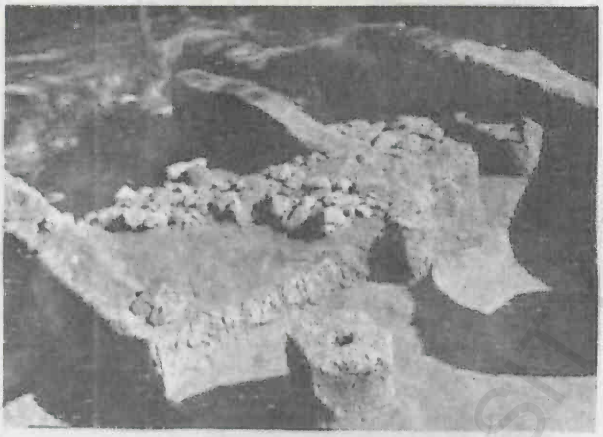

Fig. 14. Răcătău.
1. Val placat cu piatră; 2. Urme de palisadă.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

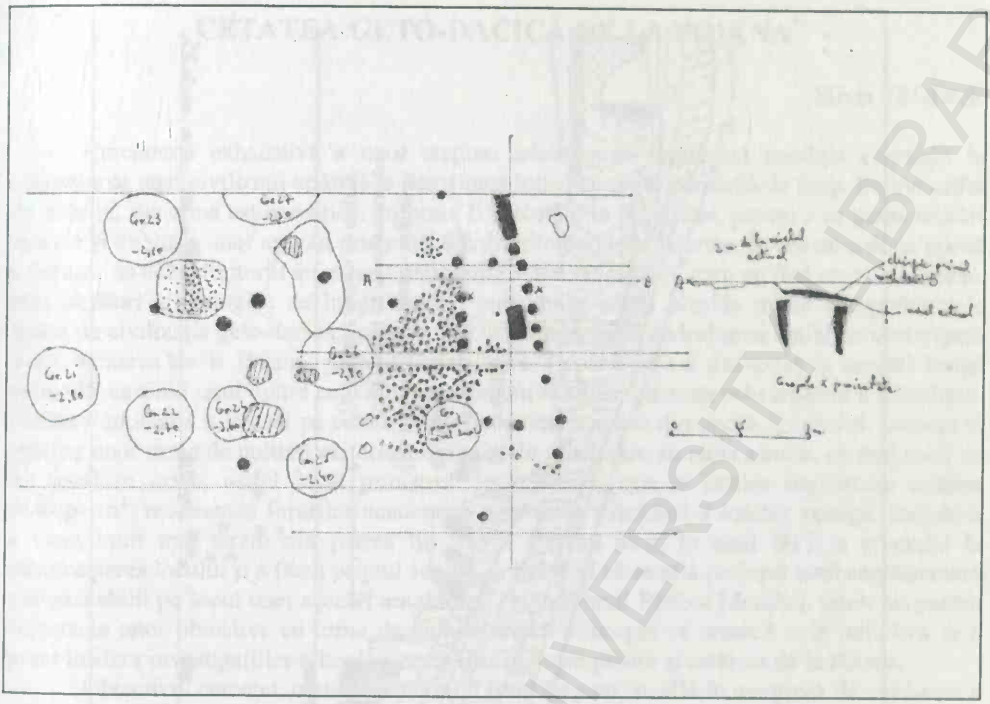

Fig. 15. Răcătău. Urme de palisadă şi val placat cu piatră.

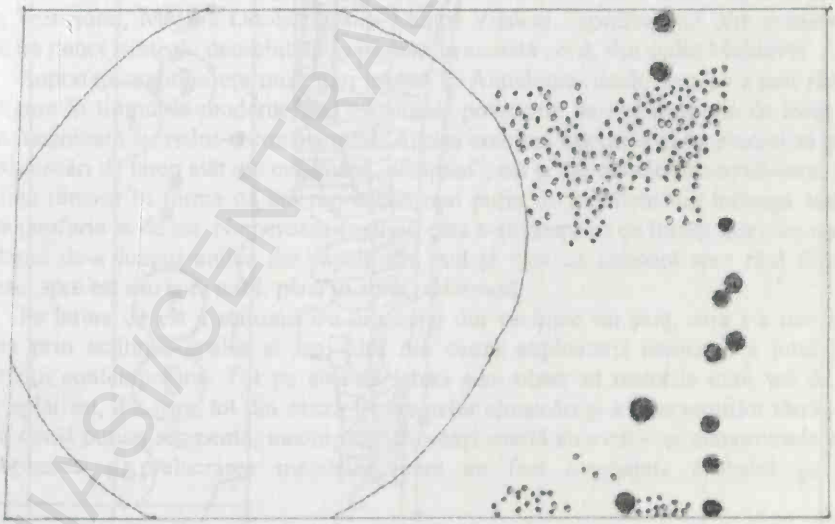

Fig. 16. Răcătău. Groapa mare de cult, urme de palisadă şi val placat cu piatră.

BCUJASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

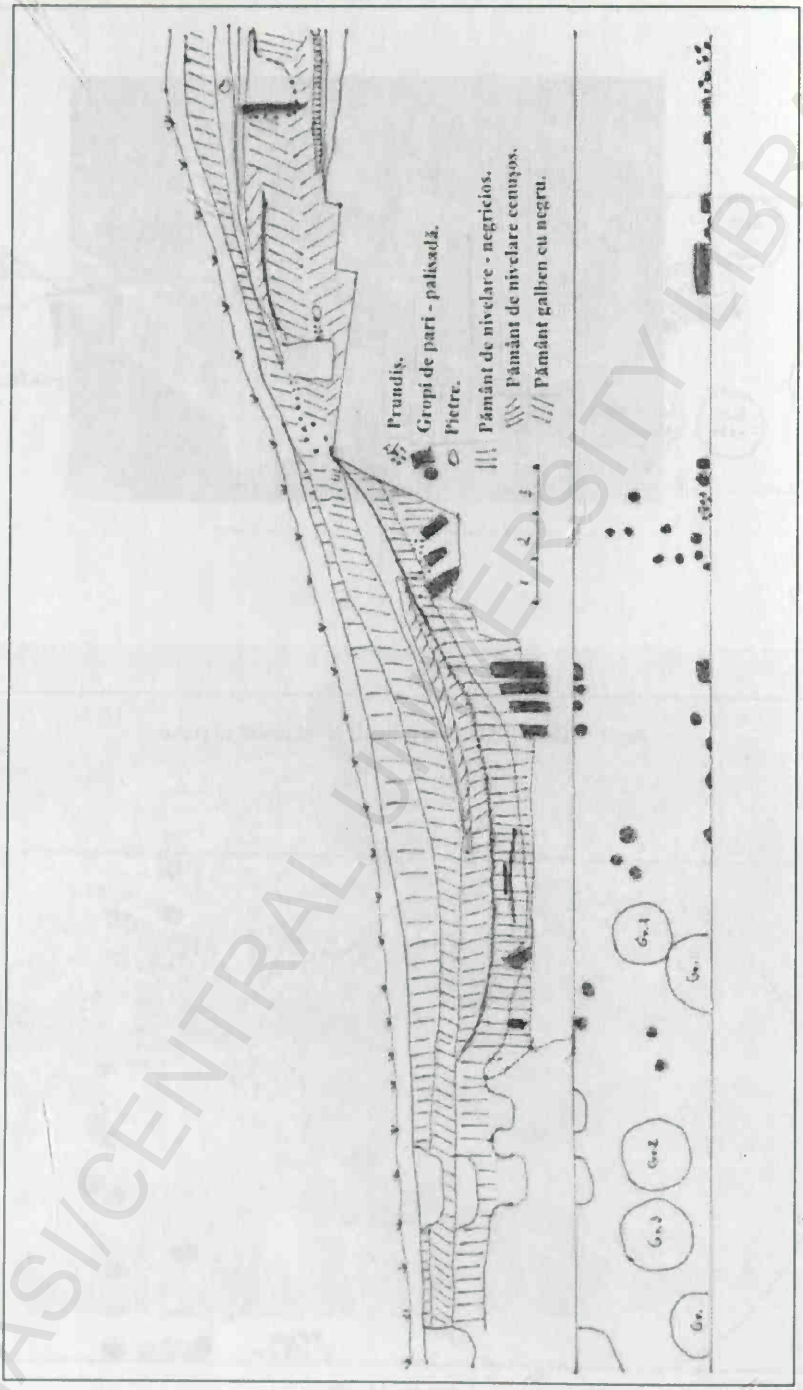

Fig. 17. Răcătău. Construcții în zona intrării pe acropolă.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CETATEA GETO-DACICĂ DE LA POIANA*

Silvia TEODOR

Cercetarea exhaustivă a unor staţiuni arheologice reprezintă condiţia esenţială în cunoaşterea unei civilizaţii apărută şi dezvoltată într-o anumită perioadă de timp. Puţine astfel de staţiuni, din zona est-carpatică, au putut fi cercetate în întregime, pentru a se putea urmări apariţia şi evoluţia unor aşezări omeneşti din diferite perioade istorice. În cea de-a doua epocă a fierului, în acest teritoriu au existat mai multe astfel de aşezări, care au fost cercetate intens, prin săpături arheologice de lungă durată, putându-se astfel elucida multe din problemele legate de civilizaţia geto-dacică, în general. Un loc special în cadrul unor astfel de investigaţii îl are aşezarea de la Poiana, judeţul Galaţi, care a apărut şi s-a dezvoltat în această lungă perioadă, ca fiind unul dintre cele mai reprezentative situri din zona est-carpatică a României. Poziţia dominantă a terasei pe care s-a instalat prima aşezare din epoca bronzului, precum şi apariţia unor urme de cultură materială din epocile următoare au atras atenţia, cu mai mult de un secol în urmă, astfel încât ministrul Spiru Haret, care a înţeles importanţa acestor descoperiri[1], recomanda forurilor academice cercetarea ştiinţifică a acestor vestigii. Iniţiativa a venit mult mai târziu din partea lui Vasile Pârvan care, în anul 1913, a procedat la recunoaşterea locului şi a făcut primul sondaj, anticipând că se află pe locul unui amplasament roman stabilit pe locul unei aşezări autohtone. După Primul Război Mondial, interesul pentru cercetarea unor obiective cu urme de cultură antică a început să crească şi la iniţiativa sa a intrat în sfera investigaţiilor arheologice de mai mare amploare şi cetăţuia de la Poiana.

Obiectivul cercetat, căruia localnicii îi spun *La şanţ*, se află în marginea de nord-vest a satului Poiana, comuna Nicoreşti, judeţul Galaţi, pe un pinten de terasă din stânga Siretului, mult înălţat faţă de nivelul apei, desprins de aceasta printr-o viroagă naturală în care s-a amenajat mai târziu un şanţ de apărare. Aşezarea ocupă un platou limitat de pante deosebit de abrupte, adânci de peste 200 de metri, înclinaţia lor apropiindu-se mult de poziţia verticală. Amplasarea aşezării oferă o bună vizibilitate spre Valea Siretului între Adjud şi Mărăşeşti, Valea Trotuşului, Măgura Odobeştilor şi Munţii Vrancei, reprezentând prin aceasta, şi mai târziu, un punct strategic deosebit de important în această zonă, din sudul Moldovei.

Suprafaţa staţiunii era mult mai întinsă în Antichitate decât ceea ce a mai rămas spre investigare în timpurile moderne, dar eroziunile provocate de ape în râpile de loess şi nisip care o înconjoară au redus-o considerabil. Aceste eroziuni continuă şi în prezent să provoace mari alunecări de teren atât din cuprinsul „cetăţuiei", cât şi din zonele înconjurătoare, astfel că suprafaţa rămasă în forma de azi reprezintă mai puţin de jumătate din întreaga staţiune, şi anume periferia sa de est. Numeroase vestigii, care s-au desprins cu bucăţi mari din aşezare, s-au adunat de-a lungul anilor din râpele din sud şi vest ce coboară spre râul Siret şi, de asemeni, spre est sau spre nord, până în zona păduroasă.

Pe latura de est a staţiunii s-a amenajat din vechime un şanţ, care s-a mai lărgit cu vremea prin acţiunea apelor şi mai ales din cauza exploatării intensive a lutului pentru construcţii contemporane. Tot pe această latură s-au observat resturile unui val de apărare foarte aplatizat, din care, tot din cauza frecventelor alunecări şi a intervenţiilor târzii, nu s-au păstrat decât puţine segmente, incomplete. Aceeaşi soartă au avut-o şi numeroasele instalaţii de obţinerea şi prelucrarea metalelor, care au fost amenajate probabil pe pantele

---

* Text prescurtat şi ilustraţie, extrase din volumul *Piroboridava. Aşezarea geto-dacică de la Poiana*, de Radu Vulpe şi Silvia Teodor, Bucureşti, 2003.

[1] Prima semnalare a Cetăţuiei a fost făcută la Academia Română în anii 1892 şi 1899 de către Spiru Haret (*Analele Academiei Române*, Dezbateri, vol. XV, p.16 şi vol. XXII, p. 26); V. Pârvan *Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de Jos*, AARMSI, seria a II-a, tom 35.

înconjurătoare. De asemenea, câteva zone din partea vestică au fost dezafectate de numeroasele tranşee din timpul Primului Război Mondial, terasa înaltă pe care se afla staţiunea reprezentând un punct strategic important atât în Antichitate, cât şi în timpurile moderne (Fig 1).

Aşezarea a început să fie cercetată prin săpături arheologice sistematice în anul 1927[2] şi a continuat, cu mari întreruperi, până în anul 1990. Când s-a procedat la cercetarea arheologică sistematică a acestui obiectiv existau în conturul staţiunii câteva ieşinduri în zonele de sud şi nord care au fost investigate cu primele secţiuni şi, respectiv, partea de vest a staţiunii, supusă cel mai mult alunecărilor. De altfel, la ora actuală, aceste părţi ale cetăţuiei nu mai există, fiind de mult prăbuşite în râpile din jur. Tot în primele campanii au fost efectuate săpături care au urmărit cercetarea atât a aşezării, cât şi, în mai multe locuri, a câtorva resturi din valul de apărare de pe latura de nord-est. Ani la rând, cu mari pauze, s-a continuat cercetarea zonei sudice a cetăţuiei cu casete mari şi s-a intenţionat epuizarea întregii suprafeţe, urmărindu-se toate detaliile referitoare la stratigrafie, complexele de locuire, gropi, ateliere, morminte etc. şi recoltarea, în mod sistematic, a materialelor arheologice caracteristice fiecărui strat în parte. Prin ultimele săpături din anii 1985-1991, s-a secţionat staţiunea pe întreaga sa lăţime est–vest, aşa încât s-a cercetat aproximativ întreaga suprafaţă a aşezării, precum şi resturile valului de apărare[3]. În momentul de faţă, din cetăţuia geto-dacică de la Poiana a mai rămas, necercetată sistematic, o suprafaţă de dimensiuni reduse din zona est-centrală, dar unde s-au mai practicat mici sondaje în anul 1926 şi în alte perioade de către diferiţi diletanţi, în scopul procurării de obiecte arheologice. Rezultatele acestor cercetări au fost consemnate în câteva rapoarte preliminare de săpături, precum şi într-o monografie care cuprinde întreg materialul descoperit de-a lungul anilor[4]. Observaţiile stratigrafice făcute încă din primele campanii de săpături s-au verificat întocmai în cursul cercetărilor ulterioare. Suprafaţa redusă a aşezării a dus la o locuire foarte intensă, depunerile de cultură ajungând să măsoare până la 3,50-4 metri adâncime. Schema stratigrafică a aşezărilor de pe această cetăţuie, care, pe baza descoperirilor cu totul deosebite făcute aici, a fost identificată în anul 1931, cu Piroboridava[5], formaţiune preurbană menţionată de geograful grec Ptolemaeus, a fost schiţată pentru prima dată în urma săpăturilor arheologice efectuate de Radu şi Ecaterina Vulpe în anul 1927[6]. Pe parcursul cercetărilor ulterioare s-au făcut unele completări, prin obţinerea de noi rezultate datorate cercetărilor pe suprafeţe mari, realizându-se o grupare a numeroaselor faze şi subfaze, atât pe baza observaţiile stratigrafice, (Fig. 2) cât, mai ales, prin analiza materialelor descoperite, a complexelor de locuire şi a analogiilor cu alte aşezări similare care au fost amenajate aproximativ în aceeaşi perioadă, pe terasa înaltă de pe stânga Siretului, în special acelea de la Răcătău şi Brad[7] .

Primul nivel, considerat cea mai veche fază de locuire a aşezării, se situează la baza întregii depuneri de cultură, imediat deasupra humusului antic. El este caracterizat printr-un strat de culoare brună, dens, cu grosimea medie de 0,60 m, aflat la 3,60-4 m adâncime şi conţine resturi aparţinând culturii Monteoru, începând aproximativ din secolul al XIII-lea a.Chr., din care nu s-au păstrat decât câteva gropi, material ceramic şi foarte puţine obiecte. Se remarcă ceramica din pastă fină, de culoare neagră sau cenuşie, lustruită, care apare

---

[2] R. Vulpe, Ecaterina Vulpe, *Fouilles de Poiana*, Dacia, 1933, p. 93-130.

[3] R. Vulpe şi colab., *Activitatea şantierului arheologic Poiana- Tecuci, 1950*, în SCIV, 2, 1951, p.177-216, idem, în SCIV, 3, 1952, p. 191-230.

[4] R. Vulpe, Silvia Teodor, *Piroboridava. Aşezarea geto-dacică de la Poiana*, Bucureşti, 2003.

[5] R. Vulpe, *Piroboridava. Consideraţii arheologice şi istorice asupra cetăţuiei de la Poiana în Moldova de Jos*, Bucureşti, 1931, p. 3.

[6] R. Vulpe, Ecaterina Vulpe, *op. cit.*, p. 253-351.

[7] V. Căpitanu, V. Ursachi, Descoperiri geto-dacice în judeţul Bacău, în Crisia, 2, p. 97-114; V. Căpitanu, Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în aşezarea geto-dacică de la Răcătău (jud. Bacău), în Carpica, VIII, 1976, p. 49-72; V. Ursachi, Zargidava. Cetatea dacică de la Brad, Bucureşti, 1995.

sporadic şi în nivelurile superioare, fiind scoase din stratul respectiv prin săparea gropilor pornite din amenajările ulterioare. Formele predominante de vase sunt cele cu buza oblică şi corpul bombat, cu una sau două torţi, vasele pâlnie decorate cu mai multe caneluri fine şi incizii geometrice şi vasele cu fundul rotund, decorate pe părţile laterale cu cercuri concentrice incizate şi presărate cu puncte, motiv specific culturii Monteoru. Sunt, de asemeni, frecvente, ceştile cu una sau două torţi supraînălţate, vasele de tip Askos şi vasele etajate, cele mai multe cu decor incizat reprezentând motive geometrice, florale şi, într-un singur caz, umane, redate schematic[8].

Obiectele ce aparţin acestei perioade sunt realizate din piatră lustruită, din care se păstrează mai multe ciocane şi securi, vârfuri de săgeţi şi seceri din silex şi diferite obiecte de podoabă din os şi bronz. Aceste obiecte se aflau în stratul de cultură sau în mici gropi care se adânceau cu câte 0,50 până la 1 m faţă de solul de călcare respectiv[9]. În anul 1985 s-a delimitat, la 3,50 m adâncime, un mic ansamblu format dintr-o „masă de cult" construită din lut ars, alături de care se aflau două gropi cu mai multe vase întregi[10]. Acestei perioade îi mai aparţine şi un grup de morminte cu schelete *hocker* aflate la aproximativ 3,50 m adâncime, unele cu inventar format din vase şi obiecte de podoabă. Puţinele complexe din această vreme în alte zone ale staţiunii pot indica faptul că aşezarea monteoreană se afla în partea de vest şi centrală a terasei, care s-a prăbuşit încă din vechime şi numai mormintele au fost grupate mai mult spre periferia aşezării, respectiv pe laturile de est şi nord. De altfel, la circa 1 km nord-est de cetăţuie s-a cercetat o necropolă contemporană cu vestigiile de pe cetate, publicată de Ecaterina Vulpe Dunăreanu în anul 1933[11]. De asemenea şi în necropola tumulară geto-dacică, din care în anul 1989 s-au săpat trei movile, au mai apărut patru morminte din epoca bronzului care făceau parte din aceeaşi necropolă. Analogiile cele mai apropiate pentru aşezarea şi necropola din epoca bronzului se află în grupul de descoperiri aparţinând culturii Monteoru din sudul Moldovei, din care amintim aşezarea de la Perchiu[12], necropola şi aşezarea de la Cândeşti–Vrancea[13] şi, bineînţeles, aşezarea eponimă.[14]

În afară de numeroasele elemente deja amintite, din epoca bronzului mijlociu, prin săpăturile din 1950 s-a descoperit o ceaşcă cu două torţi supraînălţate şi cu buton, care indică existenţa unei slabe locuiri în perioada finală a epocii bronzului, aparţinând culturii Noua, care ar indica şi o a doua fază a nivelului 1, din păcate neevidenţiată în profilele stratigrafice[15] Alte vestigii din această perioadă, apărute sporadic peste tot şi la adâncimi diferite, sunt mai multe fragmente de torţi, prevăzute cu buton, sau pereţi de oale decorate cu brâu şi perforaţii în partea superioară, imediat sub marginea vasului. Aceste materiale au analogii în zona de sud a Moldovei, în aşezări şi necropole, dintre care cele mai apropiate se află la Gârbovăţ[16] şi Cavadineşti.[17]

Al doilea nivel de locuire pe cetăţuia de la Poiana este format dintr-un strat subţire de pământ argilos de culoare brun-cenuşie, greu de surprins peste tot, care conţine resturi sporadice din prima epocă a fierului şi care a fost mai bine observat începând cu campania de săpături din anul 1950, când au fost descoperite *in situ*, suprafeţe mai mari cu urme de locuire,

[8] R. Vulpe, *op. cit.*, 1951, p. 176-179, 187, fig. 8/1-2; idem, 1952, p. 196-198, fig. 5; 6/1-4; 7/1-4.
[9] R.Vulpe, Ecaterina Vulpe, *op. cit.*, p. 320-321, fig. 101-102.
[10] Material inedit.
[11] Ecaterina Vulpe-Dunăreanu, *La nécropole de l'âge du bronze de Poiana*, în Dacia, 5-6, 1935-1936, p. 151-167; Silvia Teodor, M. Nicu, Stela Ţau, *Noi morminte din epoca bronzului descoperite la Poiana-Tecuci*, în MemAntiq, XIX, 1994, p. 201-212.
[12] Radu Vulpe, Ecaterina Vulpe, *La station préhistorique de Perchiu près de Hurueşti*, în Dacia, 3-4, p. 157-166.
[13] Marilena Florescu, *Monografia Cândeşti* (manuscris).
[14] Eugenia Zaharia, *La culture de Monteoru*, în Dacia, NS, 34, 1-2, p. 23-51.
[15] Radu Vulpe, *op. cit.*, 1951, fig. 13/2.
[16] A. C. Florescu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua*, în ArhMold, II-III, 1964, p. 147-206.
[17] I. T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Cavadineşti*, în Materiale, 6, p. 454-457.

precum şi două vetre aflate la 2,70 m adâncime. Ele aveau formă circulară cu diametrul de circa 1 m şi cu marginile ridicate şi uşor rotunjite[18], una fiind prevăzută cu găuri de eliminare a lichidelor. Ceramica din acest nivel, în general de bună calitate, este de culoare brună-cenuşie sau neagră, decorată cu proeminenţe, caneluri sau coaste în relief, scurte şi oblice, pe buză sau pe gâtul vaselor, şi mai frecvent cu decor incizat impregnat cu colorant alb. Motivele ornamentale constau din şiruri de S-uri oblice, benzi de dungi produse prin impresiuni de sfoară sau combinaţii de triunghiuri haşurate. Dintre forme, mai frecvente sunt vasele cu corpul sferoidal şi gât strâmt, tipsii de dimensiuni mari, străchini cu margini evazate, căni sferoidale cu două torţi supraînălţate şi cu proeminenţe. Acest strat este bine încadrat cronologic şi cu ajutorul unor piese metalice dintre care amintim un cuţit din fier şi o fibulă de bronz, cu arc semicircular şi cu decor în relief, cu resortul simplu construit dintr-o singură spirală, cu placă înaltă şi apendice în formă de cioc[19]. Această fibulă se datează în sec. al VII-lea a.Chr. pe baza analogiilor cu piese asemănătoare din aria culturii Basarabi din sudul Dunării şi cu unele variante de fibule, de origine Glasinač, descoperite în mai multe obiective din Moldova[20]. Descoperirile de la Trestiana, Orlovka, Şoldăneşti ş.a.[21] marchează aria răsăriteană de răspândire a acestei culturi, precum şi evoluţia sa din etapele anterioare. Ca loc de amplasare, pe terasa înaltă a Siretului, şi prin caracteristicile materialelor descoperite, aşezarea din această fază de la Poiana, are analogii şi în aşezările de la Popeşti pe Argeş, Remetea în jud. Caraş Severin, Zidovar în Banat şi multe altele[22], în care s-au documentat locuiri intense, unele începute în epoci anterioare şi care au continuat cu mici întreruperi şi în vremea culturii Basarabi din perioada mijlocie a primei epoci a fierului.

Intervalul dintre secolul al VII-lea a.Chr., cum indică fibula deja amintită, şi începutul secolului al IV-lea a.Chr. este ilustrat printr-un strat de pământ de nuanţă neagră-violacee care se observă rareori pe profil şi mai puţin în plan, deşi în unele locuri are grosimea de 15-20 cm. Acesta este al treilea nivel de locuire de la Poiana care, în prima schemă stratigrafică, a fost considerat o subfază a nivelului I[23].Vestigiile *in situ* la acest nivel sunt foarte rare, iar ceramica specifică este amestecată cu aceea a stratului următor. Caracteristice pentru această etapă sunt cănile cu corpul larg şi diametrul în unghi pronunţat şi torţi cilindrice, vase mici cu proeminenţe găurite, urna mare cu suprafaţa neagră şi lustruită şi cu decor în relief în formă de proeminenţe alungite şi marginea tăiată drept, castroane cu pereţii drepţi, cu câte patru torţi plate orizontale şi cu „subţiori", vase cu picior înalt şi ajurat. Aceste forme ilustrează perioada de sfârşit a primei epoci a fierului după secolul al VI-lea a.Chr., când apar sporadic şi în alte obiective vasele greceşti cu firnis negru la exterior de factură veche, precum şi fragmente de amfore marcând primele contacte cu civilizaţiile sudice. Acest prim nivel traco-getic de la Poiana este contemporan cu descoperirile de la Frumuşiţa[24] din apropiere, cu aşezările din grupul Bârseşti-Ferigile din zona subcarpatică[25], precum şi cu aşezările fortificate din centrul şi nordul spaţiului est-carpatic de tipul acelora de la Stânceşti, Butuceni, Cotnari şi altele[26].

---

[18] R. Vulpe, *op. cit.*, 1951, p. 181.

[19] Idem, p. 188-190, fig. 9-12;13/1.

[20] A. Vulpe, *Cercetări arheologice şi interpretări istorice privind secolele VII-V î. H. în spaţiul carpato-dunărean*, în MemAntiq, II, 1975, p. 119, fig. 5/10.

[21] Eugenia Popuşoi, *Un mormânt hallstattian descoperit la Trestiana-Bîrlad*, în Carpica, 2, 1969, p. 89 şi urm.; J. D. Golovka, R. D. Bondar, A. G. Zaginailo, *Arheologiceskoe issledovanie u s. Orlovka Odesskoi oblasti*, în K. S. Odessa, 1965, p. 68-80; A. I. Meliukova, *Pamiatniki skifskogo vremeni lesostepnovo stradnogo Podnestrovija*, în MIA, 64, 1958, p. 71, fig.22/1.

[22] R. Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti*, în SCIV, 6, 1-2, p. 242, fig. 5-6; idem, în Materiale, III, 1957, p. 227, fig. 2/4; 4; I. Stratan, *Cercetări şi săpături arheologice executate de Muzeul Raional Lugoj*, în Materiale, VII, 1961, p. 165.

[23] R. Vulpe, *op. cit.*, 1951, p. 184-185.

[24] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Descoperirea arheologică de la Frumuşiţa*, în SCŞ Iaşi, IV, 1-2, 1953, p. 497-509.

[25] S. Morintz, *Novaja Galstatskaja gruppa v Moldave*, Dacia, NS, 1, 1957, p. 117-131.

[26] A. C. Florescu, S. Raţă, *Complexul de cetăţi traco-getice (sec.VI-III î. H.) de la Stânceşti-Botoşani*, în Studii şi

Deşi la Poiana nu s-au descoperit şi alte materiale care să contribuie la o datare mai precisă a acestui strat, poziţia sa şi analogiile menţionate din obiectivele bine încadrate cronologic cu ajutorul importurilor greceşti plasează acest nivel în perioada de trecere de la prima la cea de-a doua epocă a fierului

Al patrulea nivel, gros de peste 1 m, apare în stratigrafia staţiunii cu două nuanţe, având în structura sa o mare proporţie de cenuşă şi dărâmături. Culoarea părţii sale inferioare este de un cenuşiu mai deschis decât a aceleia care îl suprapune, în ambele faze locuirea fiind intensă. Urmele de locuire sunt foarte dese iar conţinutul în ceramică şi obiecte este deosebit de bogat pe toată suprafaţa cercetată a aşezării. Divizarea acestui nivel a fost determinată în special de aspectul inventarului arheologic, care reflectă o evoluţie evidentă pe parcursul a trei secole, ilustrată prin ceramica autohtonă, diferită de la o fază la alta, atât în ceea ce priveşte tehnica, cât şi formele, precum şi prin ceramica de import grecească. Olăria locală prezintă categoria de vase lucrate îngrijit în tehnica la mână, având pereţii groşi, de culoare neagră sau cenuşie, cu lustru exterior sau din pastă poroasă cu forme simple şi decor plastic în relief. În faza de început a acestui nivel apar pentru prima dată şi vase lucrate la roată, cenuşii închis sau negre. În faza secundă predomină categoria de vase lucrate cu mâna sau la roată, cu corpul bitronconic, gâtul înalt şi marginea evazată denumită şi de tip „Ciolăneşti", prin analogie cu descoperirile din aşezarea eponimă din sudul Daciei datată în secolele III-II a.Chr.[27] Vasele importate constau, în majoritate, din amfore greceşti, cele din prima fază provenite din insula Thasos, după cum o indică inscripţiile de pe torţi, precum şi fragmente de la diferite vase de lux acoperite cu firnis negru, unele cu figuri, datate în secolul al IV-lea a.Chr. În faza următoare, abundă amforele din Cos şi mai multe tipuri de cupe deliene din secolul al II-lea a.Chr.[28]. În afară de ceramică, nivelului patru îi aparţin diferite obiecte din metal, sticlă, piatră, os etc. printre care amintim numeroasele vârfuri de săgeţi de tip foliform cu tub şi nervură sau piramidale cu trei tăişuri, fibule de bronz sau argint de tip tracic sau Latène II celtice şi dacice. Monedele de argint şi bronz acoperă şi ele o lungă perioadă, începând cu cele din Histria din secolele IV-III a.Chr.[29], apoi callatienele din bronz din secolele III-II a.Chr.[30], monedele geto-dacice din argint imitate după cele macedonene, de tip Huşi–Vovrieşti (sec. III-II a.Chr.), Adâncata–Mânăstioara şi Inoteşti–Răcoasa (sec. II a.Chr.), Vârteju–Bucureşti (a doua jumătate a sec al II-lea a.Chr.), precum şi monede din Apollonia şi Dirrhachium din secolul al II-lea a.Chr.[31] Răspândirea lor pe straturi nu ne ajută întotdeauna să datăm complexele de locuire şi multiplele refaceri petrecute pe parcursul celor 300 de ani cât durează acest nivel. Pe profilul stratigrafic se observă dungi groase de cenuşă, nivelări cu ajutorul unor lutuiri cu pământ galben peste dărâmături de locuinţe, straturi de pietriş, vetre refăcute de două şi trei ori şi numeroase gropi care pornesc de aici şi pătrund în nivelurile inferioare.

Acest nivel a fost divizat în două faze atât pe baza materialelor arheologice, cât şi a analogiilor cu unele aşezări de acelaşi tip, cum sunt davele de la Răcătău şi Brad, aşezările de

---

Materiale, 1, Suceava, 1969, p. 9-18; I. Niculiţă, Silvia Teodor, A. Zanoci, *Butuceni. Monografie arheologică*, Bucureşti, 2002; A. C. Florescu, *Unele consideraţii asupra cetăţilor traco-getice (hallstattiene) din mileniul I î. H. de pe teritoriul Moldovei*, în CercetIst, 2, p. 116-117.

[27] M. Petrescu-Dîmboviţa, S. Sanie, *Cercetări arheologice în aşezarea geto-dacică de la Ciolăneşti din Deal (jud. Teleorman)*, în ArhMold, VII, 1972, p. 241-257, fig. 8-9, 11.

[28] Irina Casan-Franga, *Contribuţii cu privire la cunoaşterea ceramicei geto-dacice. Cupele „deliene" getice pe teritoriul României*, în ArhMold, V, 1957, p. 7-34.

[29] B. Mitrea, *Etapele cronologice în relaţiile Histriei cu geto-dacii pe baza monedelor*, în Thraco-Dacica, 5, 1-2, 1984, p. 121.

[30] Silvia Teodor, M. Nicu, Stela Ţau, *Tezaurul de monede callatiene descoperit la Poiana, jud. Galaţi*, în Thraco-Dacica, 8, 1-2, 1987, p. 133-137.

[31] R. Vulpe, *op. cit.*, 1950, p. 48.

la Cândeşti, Bărboasa, Găiceana şi altele din sudul Moldovei[32] şi unele din spaţiul dacic dintre Carpaţi şi Dunăre[33]. Pentru prima fază, elocvente sunt şi fibulele tracice de tipuri vechi care în alte staţiuni, ca de exemplu Zimnicea, se grupează în variantele I_b şi V_a, datate la jumătatea secolului al IV-lea a.Chr.[34]. Alte variante ale fibulei tracice, ca de exemplu II_a, din care mai multe exemplare se aflau în depozitele descoperite în anii 1951[35] şi 1986[36], sunt datate în necropole şi aşezări de la nord de Dunăre la mijlocul secolului al III-lea a.Chr., iar tipul V_b al fibulelor tracice sunt folosite pe tot parcursul secolului al III-lea a.Chr., fiind larg răspândite în întreg spaţiul locuit de geto-daci[37].

În partea inferioară a acestui nivel, la adâncimea de 2,10-2,50 m, la baza stratului cenuşiu, sub podine de lut ars, reprezentând, uneori, baza locuinţelor, s-au descoperit schelete de adulţi şi copii, întregi sau numai oase izolate, precum şi mai multe cranii *passim*. Unele schelete sunt aşezate cu deosebită grijă pe când altele par a fi fost pur şi simplu aruncate în gropi mai mici decât era necesar. Cele din prima categorie erau în poziţie ghemuită aşezate pe stânga sau pe dreapta, altele întinse pe spate cu genunchii ridicaţi. Mai frecvente sunt mormintele cu schelete întinse pe spate, capul înclinat spre stânga, cu un braţ de-a lungul corpului şi celălalt pe piept, ori ridicat spre umeri sau cap. S-au descoperit şi morminte duble sau triple, cu gropi cilindrice sau ovale puţin adânci. Împreună cu aceste schelete se aflau vase întregi sau fragmentare, lucrate din pastă poroasă, în special oale de dimensiuni mijlocii, într-un caz se afla şi un sfeşnic din lut, apoi farfurii, unele cu picior înalt şi ajurat, diverse obiecte de podoabă sau casnice[38]. Spre deosebire de necropolele din aceeaşi vreme, unde incineraţia este aproape exclusivă, ca la Bârseşti, Slobozia–Oneşti, Vaslui, Srahotin şi altele[39] din restul Moldovei, sau din Dobrogea şi nord-estul Bulgariei, mormintele de la Poiana sunt de tipul acelora descoperite la Grădiştea din jud. Brăila şi unele de la Brad şi Răcătău, practicate nu în câmpuri de urne sau în necropole, ci în zonele de locuire[40].

În faza a doua a nivelului IV apar primele monede romane republicane, datând din anii 172-151 (Natta) şi 150-125 a.Chr. (Porcius Cato). Acest nivel, al patrulea, în special prima sa fază, la fel ca aşezările deschise de la Corni–Huşi, Curteni–Vaslui, Buneşti şi încă circa 80 de aşezări fortificate dintre Carpaţi şi Nistru[41], care conţin materiale asemănătoare, ilustrează una din cele mai înfloritoare perioade din istoria geto-dacilor, dinainte de unificarea formaţiunilor prestatale de la începutul sec I a.Chr., perioadă care la Poiana este ilustrată prin nivelul al cincilea.

Acesta este alcătuit din două nuanţe de pământ galben, primul compact, datorat unei mari cantităţi de lut bătut din componenţa sa, iar al doilea de culoare galben-cenuşie corespunzând unui amestec de dărâmături, chirpici şi cenuşă, rezultat în urma unui mare incendiu. Totuşi în acest nivel gros de circa 1 m, materialul arheologic este destul de omogen,

---

[32] A. C. Florescu, Marilena Florescu, *Aspecte ale civilizaţiei traco-getice în zona de curbură a Carpaţilor Răsăriteni*, în SAA, 1, 1983, p. 72-93; Marilena Florescu, V. Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafaţă în jud. Bacău*, în ArhMold, VI, 1969, p. 251, 156.

[33] Mioara Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, Bucureşti, 1979.

[34] Alexandrina Alexandrescu, *La nécropole Gète de Zimnicea*, în Dacia, NS, 24, 1980, p. 50, fig. 45-46.

[35] R. Vulpe, *op. cit.*, 1952, p. 202, fig. 24, 27.

[36] Silvia Teodor, *L' espace est carpatique aux Ve-IIIe siècle av. n. è.* în Actes du XIIe Congres International des Sciences Prehistoriques et Protohistoriques, Bratislava, 2, 1953, p.275-280.

[37] V. V. Zirra, *Les plus ancienne fibules latèniennes en Roumanie*, în Dacia, NS, 35, 1991, p. 177-184.

[38] R. Vulpe, *op.cit.*, 1951, p. 188-190.

[39] S. Morintz, *op. cit.*, p. 117-132, C. Buzdugan, *Necropola getică de la Slobozia-Oneşti*, în Carpica, I, 1968, p. 97 şi urm.; A. Andronic, *Descoperirile traco-geto-dacice de la Vaslui*, în CercetIst, 12-13, 1981-1982, p. 117-126, fig. 7/3-4; M. Irimia, *Cimitirele de incineraţie geto-dacice de la Bugeac-Ostrov*, în Pontica, 1, 2, 3; G. Simion, *Săpăturile de la Enisala*, în Peuce, 2, 1971, p. 63-128.

[40] V. Sîrbu, *Rituri şi practici funerare la geto-daci*, în Istros, IV, 1985, p. 102-115.

[41] Silvia Teodor, Regiunile est-carpatice ale României în secolele V-II î. H. Consideraţii generale şi repertoriu arheologic, Bucureşti, 1999.

putându-se cu greu separa ceea ce este propriu fiecărei etape. El ocupă intervalul de la începutul secolului I a.Chr. şi până la jumătatea secolului al II-lea p.Chr. Viaţa în această perioadă continuă să fie intensă, după cum se poate remarca din numărul mare al locuinţelor, al vetrelor şi cuptoarelor, atelierelor etc., precum şi abundenţa uneltelor, a ceramicii şi a altor obiecte şi, în mod special, a importurilor. În partea inferioară a acestui nivel mai persistă categoria vaselor din pastă poroasă lucrate cu mâna, cu suprafaţa aspră şi decorată cu proeminenţe şi brâie. Pe lângă formele cunoscute din perioada precedentă apare acum şi persistă câteva secole în continuare căţuia sau ceaşca dacică, având formă tronconică şi una, două sau trei torţi groase prinse, deopotrivă de buză şi de fund. Continuă, de asemeni, luând o dezvoltare foarte mare, ceramica cenuşie lucrată la roată, fiind imitate şi numeroase tipuri de vase greco-romane. Ceramica neagră, cu suprafaţa lustruită lucrată la mână, apare mai rar, fiind antrenată numai din stratul anterior, prin săparea a numeroase gropi. În ceea ce priveşte ceramica de import, în afară de amforele provenite din diferite centre elenistice, se remarcă vasele mici, fine, cu decor în relief sau pictate, realizate în ateliere elenstice şi italice. Dintre acestea mai frecvente sunt diferitele tipuri de ceşti, căni, boluri, patere, opaiţe-lucerne, *terra sigilatta*, vase tip Boscoreale etc. Apar şi piese mai deosebite cum ar fi un opaiţ elenistic cu inscripţie, un fragment din soclul unei statuete de teracotă de artă elenistică, pe care se află, în relief, figura unei cântăreţe din *tibia*[42] ş. a.

Pentru acest nivel sunt caracteristice descoperirile monetare, în special denarii republicani şi imperiali romani, care apar *passim* pe întreaga suprafaţă a aşezării, precum şi în tezaure. Mai frecvente sunt monedele de la Titus Vespasian (circa 90 p.Chr.) aflate atât în complexe de locuire, cât şi în tezaure[43], mai recentă fiind o monedă de la Marc Aureliu (161-162 p.Chr.). Tot o caracteristică a acestui nivel este numărul mare al fibulelor de argint, bronz şi fier, de cele mai diferite tipuri. Frecvente sunt fibulele clasice, Latène târziu, cu piciorul gol sau construit dintr-o placă, uneori ajurată, şi fibulele de tip *Nauheim* sau „linguriţă", simple sau cu diferite ornamente pe arc, caracteristice pentru ultimul sfert al secolului I a.Chr.[44]. În primul secol p.Chr. şi în jumătatea celui următor, sunt încadrate fibulele de tip *Aucissa* şi provincial romane de diferite tipuri, în special cele cu nod pe arc, broşe emailate sau cu pietre preţioase etc. Mai menţionăm ca aparţinând nivelului cinci numeroase mărgele de sticlă colorată sau din cristal de stâncă, de cornalină sau de sardonix, pandantive, brăţări, inele cu pietre sau cu geme, verigi, lănţişoare, aplice, cercei de bronz sau argint, oglinzi de bronz alb lustruit şi, de asemenea, numeroase fragmente de vase din sticlă fină, incolore sau policrome[45].

Un loc însemnat în cadrul inventarului îl au armele de fier, printre care se află o spadă, vârfuri de săgeţi şi de lance sau suliţe, umbouri de scut, precum şi mai multe garnituri şi mânere din bronz şi os, provenite de la pumnale, săbii, cuţite de luptă-sica etc. La fel de numeroase sunt uneltele din fier caracteristice mai multor meşteşuguri, ilustrând existenţa unor ateliere meşteşugăreşti, unele fiind descoperite în preajma resturilor unor cuptoare de topit fierul, împreună cu fragmente de zgură sau mici lingouri[46].

La începutul secolului I a.Chr. staţiunea de pe Cetăţuie a fost prevăzută cu un sistem de apărare constând dintr-un şanţ şi un val de pământ, care s-au putut observa mai bine în

---

[42] R. Vulpe, *La civilisation dace et ses problèmes a la lumière des dernières fouilles de Poiana, en Base Moldavie*, în Dacia, NS, 1957, 1, p. 156-157, fig.9.

[43] Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Un tezaur de denari romani găsit la Piroboridava*, în vol. În memoria lui Vasile Pârvan, Bucureşti, 1934, p. 126-133; Silvia Teodor, V. Mihăilescu Bîrliba, *Descoperiri monetare din aşezarea geto-dacică de la Poiana-Tecuci*, în ArhMold, XVI, 1993, p. 121-130.

[44] Silvia Teodor, Stela Ţau, *Obiecte de port şi podoabe din aşezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galaţi. I. Fibule*, în ArhMold, XIX, 1996, p. 57-105.

[45] Silvia Teodor, M. Nicu, *Aşezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galaţi. Obiecte de port şi podoabă (II), oglinzi, ace, obiecte de os*, în ArhMold, XX, 2000, p. 27-88.

[46] Eadem, *Aşezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galaţi. Unelte, arme, piese de harnaşament şi alte obiecte din fier, bronz, lut ars şi piatră*, în ArhMold, XXI, 2001, p. 43-133.

secţiunile practicate cu precădere pe latura de est, singura porţiune rămasă relativ intactă, precum şi în capătul de sud-est, care între timp a alunecat în râpa Siretului. Prin observaţii repetate, s-a putut stabili că valul nu este mai vechi de începutul sec I a.Chr. şi nici mai târziu, cum s-a crezut în prima perioadă a cercetărilor. Structura valului este destul de simplă, el fiind construit dintr-un nucleu de lut galben compact, adus din râpile din jur, peste care s-a amenajat o palisadă ale cărei urme s-au observat în câteva locuri. Tot în acelaşi timp a fost amenajat, prin adâncirea şi lărgirea unei râpi din partea de nord-est şi sud a aşezării, un şanţ adânc de circa 6 m şi lat de 10 m. Aceste elemente defensive sunt asemănătoare cu acelea din aşezările contemporane amenajate pe terasele râurilor, în special de pe stânga Siretului, de la Brad şi Răcătău sau de la Cândeşti şi Fitioneşti din jud. Vrancea, care constituie şi cele mai apropiate analogii pentru întreaga structură a sistemului de apărare de la Poiana[47].

Succesiunea celor cinci niveluri de locuire, unele cu subfazele respective, nu documentează şi o continuitate neîntreruptă de viaţă în această staţiune, aşa cum s-ar putea crede. S-a putut observa că de câte ori a fost populată tot de atâtea ori, din diferite motive, a fost şi părăsită. Cât a durat această părăsire? Între nivelurile I şi II, o perioadă de circa 2-3 secole, pe cetăţuie nu s-a locuit şi, de asemeni, între nivelul Basarabi şi mijlocul secolului al V-lea a.Chr. din nou acest loc a fost părăsit. De altfel, este perioada când în întreaga zonă vestigiile din această vreme sunt extrem de rare. În schimb, începând cu secolul al IV-lea a.Chr. promontoriul este din nou intens locuit. Deşi profilul stratigrafic ne arată numeroase distrugeri şi incendii, au urmat imediat noi nivelări şi amenajări, refacerei de vetre şi locuinţe, dovadă că populaţia a preferat în continuare să se aşeze pe acest loc, care oferea multiple avantaje atât economice, cât şi strategice. Dar pe la sfârşitul secolului al II-lea p.Chr. aşezarea a fost părăsită pentru totdeauna, dovadă că evenimentele care au urmat nu mai reclamau aceleaşi obiective ca până acum, fiind mult mai propice pentru aşezare alte locuri din apropiere, numeroase vestigii din secolele II-III p.Chr. aflându-se în jur şi în special pe teritoriul satului Poiana. Mai mult ca sigur cetăţuia a fost părăsită şi din cauză că, încă din perioade mai vechi, promontoriul de terasă pe care s-a aflat staţiunea a început să se dărâme în urma masivelor alunecări de teren, foarte active şi în zilele noastre.

Complexe de locuire

Pe parcursul săpăturilor arheologice efectuate pe aproximativ 90% din suprafaţa aşezării s-au înregistrat 310 urme ale unor locuinţe aparţinând tuturor fazelor de locuire, cele mai multe aparţinând nivelurilor patru şi cinci, în funcţie de adâncimea la care au fost descoperite şi de materialele arheologice ce se aflau în imediata apropiere.

În general locuinţele sunt de categoria acelora construite la suprafaţă, la nivelul de călcare al straturilor respective şi numai în puţine cazuri s-au folosit şi unele de tip bordei, dar nu întotdeauna suficient de adânci. Resturile locuinţelor de suprafaţă constau dintr-un strat gros de pământ ars şi pietriş, uneori foarte compact, cărbuni, cenuşă şi fragmente de vatră, în unele cazuri bucăţi de pereţi cu urme de pari şi de nuiele. După cum au fost amplasaţi parii de susţinere a pereţilor şi a acoperişului, suprafaţa cu aceste caracteristici avea formă rectangulară, variind între 10 şi 30 m^2. Sunt frecvente suprapunerile de podini, parţial sau complet, între ele fiind un strat subţire de pietriş sau o fâşie de lut bătut. În acelaşi context se aflau şi mici gropi cu resturi de cărbuni, cenuşă şi fragmente ceramice.

În ceea ce priveşte inventarul acestor complexe, el diferă de la o locuinţă la alta, dar în general constă din ceramică de diferite categorii, obiecte din fier sau din lut ars, în unele cazuri râşniţe, greutăţi piramidale sau unelte care pot indica existenţa unor mici ateliere. Astfel, în locuinţa nr. 22, aflată sub poala interioară a valului, la –2m se aflau resturile unui atelier de metalurgie, în el aflându-se o vatră, zgură, fragmente de fier brut, cuie şi unelte din

[47] V. Ursachi, *Fortificaţii dacice pe Valea Siretului*, în Carpica, XVIII-XIX, 1987, , p. 31-51.

fier. În alte locuinţe erau multe greutăţi piramidale de lut sau rondele tăiate din fragmente ceramice sau modelate din lut. În unele locuinţe se afla numai ceramică lucrată cu mâna, în altele numai la roată sau amfore şi alte vase de import şi, în cele mai multe, diferite unelte şi alte obiecte de uz casnic. Într-o locuinţă cu o suprafaţă relativ mare, cu podeaua formată din lut bătut şi mult pietriş, se aflau circa 10 vase de provizii şi o râşniţă, iar în apropierea ei, pe o suprafaţă ovală, acoperită cu mult pietriş, se aflau 16 vase lucrate atât cu mâna, cât şi la roată. Tot într-o locuinţă se afla un mic tezaur format din monede de argint republicane şi imperiale. În general locuinţele erau destul de simple, rareori cu două încăperi, existenţa celor două şi trei vetre din locuinţele 35 şi 37, din secţiunea H, şi 102, din secţiunea J, putând indica acest lucru.

Locuinţele adâncite în pământ, de tipul bordeielor, aveau podeaua de lut bătut, pe care se afla vatra şi cenuşa provenită de la acoperiş, precum şi ceramică, oase şi diferite obiecte. În unele cazuri s-a putut remarca amplasarea locuinţelor într-o anumită ordine, pe aceeaşi linie sau într-un careu, între ele aflându-se straturi compacte de pietriş. Această observaţie s-a putut remarca în cazul locuinţelor din nivelul al V-lea.

Ca şi în cazul locuinţelor, vetrele, aflate în diferite niveluri de locuire, s-au păstrat parţial, ele fiind construite din lut pe un suport de pietre, cu suprafaţa netezită şi puternic arsă din cauza folosirii intense sau a unor incendii. Cele păstrate ocupă o suprafaţă de formă neregulată, acoperită cu resturi de pământ calcinat, amestecat cu cenuşă, cărbuni şi pietriş, precum şi cu vase sau alte obiecte casnice. În unele cazuri crusta este intactă, foarte puternic arsă şi întărită, având formă rotundă sau ovală. Au existat însă şi multe suprapuneri sau refaceri prin lutuieli multiple care, în unele cazuri, se disting cu claritate.

În afară de vetrele din locuinţele obişnuite, construite toate în acelaşi mod, au existat şi vetre pe care se afla un decor sau numai diferite semne, incizate. La două din vetre liniile incizate sugerau un ornament din pătrate concentrice care formau un chenar, iar pe o altă vatră fragmentară se mai păstrau doar câteva linii ale unui chenar asemănător[48].

Vetre decorate în acelaşi mod s-au mai descoperit şi în alte aşezări geto-dacice, printre care menţionăm pe cele de la Popeşti[49] şi Vlădiceasca[50] unde acestea se aflau în interiorul unor locuinţe speciale, care îndeplineau şi anumite funcţii sacre. La Poiana astfel de locuinţe nu s-au putut observa datorită repetatelor distrugeri şi refaceri care au bulversat straturile de cultură. Numeroase resturi de vetre s-au mai descoperit în unele gropi în care se aflau şi „căţei de vatră" din lut ars, şi ei cu decor antropo- şi zoomorf, sau piramide mari, perforate la partea superioară, folosite, de asemenea, ca suporţi pe vetrele cu destinaţii speciale[51]. Ca şi în alte aşezări contemporane, la Poiana, cultul vetrei este documentat prin numărul mare de gropi care conţineau fragmente de vetre, cărbuni şi multă cenuşă.

S-au păstrat, în stare fragmentară, şi vetre cu crusta intactă, cu marginea uşor ridicată şi rotunjită, prevăzută în partea inferioară cu mici canale de scurgere. O astfel de vatră de formă aproximativ ovală, cu dimensiuni de 1,40×1m şi grosimea de 20 cm, a fost construită pe un strat de bârne subţiri, a căror amprente se păstrau pe partea inferioară a fragmentelor păstrate. De jur împrejur vatra era mărginită de o gardină înaltă, de circa 12 cm. Spre deosebire de alte vetre cu gardină descoperite în aşezări geto-dacice, ca cele de la Botoşana, Cucorăni, Roşieşti şi altele[52], vatra de la Poiana este prevăzută la nivelul platformei de ardere cu circa 10 orificii, care străbăteau în întregime, în diagonală, partea inferioară a gardinei,

[48] R. Vulpe, *op. cit.*, 1952, p. 195, fig. 3. R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, anexa 2.
[49] R. Vulpe, *Aşezări getice din Muntenia*, Bucureşti, 1966.
[50] G. Trohani, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în aşezarea geto-dacică de la Vlădiceasca, jud. Ilfov, în anul 1973*, în CercetArh, 1, 1975, p.152, fig. 2.
[51] M. Babeş, V. Mihăilescu-Bîrliba, *Germanische Latènezeitliche 'Feuerböcke' aus der Moldau*, 51-52 Bericht der RGKomm., 1970-1971, p. 176-196.
[52] Silvia Teodor, *op. cit.*, 1999, p. 31.

canale prin care se puteau scurge eventualele lichide ce s-ar fi aflat pe vatră. Şi această vatră trebuie să fi avut caracter ritual, dar lipsesc urmele altor amenajări speciale în apropierea sa. Ea se afla sub valul de apărare, în nivelul datat, pe baza altor descoperiri din acest strat, în secolul al II-lea a.Chr.

O altă instalaţie de ardere, care aparţine ultimului nivel de locuire, aflată la mică adâncime, constă dintr-o cavitate de formă dreptunghiulară, mărginită pe laturile lungi de câte trei dale de piatră aşezate oblic, iar pe laturile înguste, una în capătul de nord şi, respectiv, câteva mai mici, în capătul opus. Blocul de piatră de pe latura de nord-vest era prevăzut cu un orificiu, care în momentul descoperirii era plin cu pământ amestecat cu cenuşă. În interior se afla pământ amestecat cu o mare cantitate de cenuşă şi câteva aşchii de oase arse, care puteau proveni de la o incinerare. Întrucât în interiorul acestei cavităţi nu se aflau şi urme de ardere, presupunem că cenuşa şi oasele arse au fost aduse din alt loc şi depuse acolo în apropierea locuinţelor. De altfel în stratul corespunzător s-au mai descoperit diferite resturi cinerare provenite din urne, distruse cu ocazia construcţiilor mai târzii, care au fost probabil îngropate sau ţinute în preajma locuinţelor[53].

Pe întreaga suprafaţă cercetată a staţiunii s-au conturat 649 de gropi, de forme şi mărimi diferite. Cele mai multe sunt cilindrice, cu diametrul variind între 0,50 şi 2m şi adâncimi diferite. Deşi majoritatea au pornit din nivelurile IV şi V, după cum rezultă şi din conţinutul lor, conturul a fost surprins abia sub aceste niveluri, unele aflându-se sub locuinţe sau vetre şi străbat straturile inferioare pătrunzând mult în solul viu. În afară de gropile cilindrice, s-a semnalat şi un mare număr de gropi cu partea inferioară mai largă, în profil având formă tronconică.

Conţinutul gropilor este foarte variat şi constă din ceramică, fragmente de vetre, obiecte vestimentare şi podoabe, monede, unelte, figurine, multă cenuşă şi cărbuni, oase de animale şi uneori fragmente de schelete umane. În unele gropi din nivelul al IV-lea s-au mai păstrat mici cantităţi de cereale carbonizate, în special grâu, secară şi mei, dar în majoritatea gropilor se afla numai cenuşă şi cărbuni.[54]

Sistemul de apărare

După cum s-a amintit deja, cetăţuia de la Poiana a fost fortificată natural datorită pantelor abrupte care mărginesc circa 2/3 din suprafaţa sa, unde s-au produs şi cele mai mari rupturi şi alunecări de teren către lunca Siretului. Pe laturile de est şi nord-est, s-a amenajat şi un sistem artificial de apărare constând dintr-un val de pământ, care s-a prăbuşit şi el în cea mai mare parte, precum şi un şanţ adiacent destul de lat şi adânc, în care s-a format, mai târziu, un drum de ţară.

Încă de la începutul săpăturilor, o atenţie specială s-a acordat cercetării valului. În acest scop s-au trasat mai multe secţiuni, pe latura de est a staţiunii, unde se mai păstrau mici urme, mai ales în panta dinspre incintă. S-a remarcat astfel că deasupra solului de călcare al nivelului al IV-lea s-a depus un strat gros de lut galben, bine bătut, adus probabil din şanţul adiacent sau din râpi. În unele locuri s-au observat şi urme ale unor stâlpi de lemn care proveneau de la o palisadă ce a întărit sistemul defensiv (Fig. 3). În stratul de lut galben se aflau sporadic şi diferite obiecte arheologice provenite de la dezafectarea parţială a aşezării anterioare, dar şi unele vestigii mai târzii care au fost îngropate în unele locuri din zona valului, printre care erau mai ales fragmente ceramice, diferite obiecte, monede etc. Astfel, la baza valului, s-a descoperit un tezaur monetar roman, în care ultimele monede erau emise de Augustus[55]. Mai multe vestigii aparţinând nivelului al IV-lea se aflau spre poala valului ca şi cum ar fi fost adunate şi depozitate acolo. Deasupra valului mai multe straturi subţiri de

[53] R. Vulpe, Ecaterina Vulpe, *op. cit.*, 1933, p. 269-275.
[54] R, Vulpe, *op. cit.*, 1957, p. 147; R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, anexa 3.
[55] Ecaterina Dunăreanu Vulpe, *op. cit.*, 1934, p. 126-133.

pământ negru erau amestecate cu resturi de locuire din nivelul al V-lea, printre care şi vetre sau locuinţe. Aceeaşi situaţie s-a observat şi în alte secţiuni efectuate în zona din sud-estul aşezării, unde se mai observau mici porţiuni din panta interioară a valului, deasupra sa aflându-se materiale şi construcţii din ultimul nivel de locuire. O porţiune mai mare de val s-a cercetat prin săpăturile din anul 1949, când s-a putut bine observa că valul conţinea un miez din lut galben, bătut, depus pe un alt strat, galben-cenuşiu, al nivelului al IV-lea, marcat şi prin mai multe pete de cărbuni. Şanţul care delimita latura de est a cetăţuiei de restul promontoriului era adânc iar lăţimea sa a fost sporită prin folosirea drumului care s-a amenajat prin el, precum şi datorită extragerii lutului, de bună calitate, care se află la adâncimea de circa 3 m sub cetăţuie.

Referitor la datarea valului, s-au făcut consideraţii în funcţie de resturile arheologice care s-au descoperit la baza sa, anume materiale aparţinând nivelului IV/2 şi primei faze a nivelului V. Tezaurul, descoperit în anul 1928, îl datează la mijlocul secolului I a.Chr., pe baza celor mai noi monede augustane, ultima fiind din anul 12 a.Chr. În alte secţiuni, deasupra valului s-au descoperit mai multe materiale printre care şi fibule romane, ceramică de import etc. din secolul I şi începutul secolului al II-lea p.Chr.[56]

În alte aşezări geto-dacice contemporane, amenajate tot pe terasa stângă a Siretului, sistemul defensiv era oarecum diferit, dar având aceeaşi datare. Deşi la Răcătău a existat un val de pământ construit de primii locuitori de pe cetate, în epoca bronzului, geto-dacii nu l-au folosit decât în secolul I a.Chr. când pe locul lui, deja dezafectat, au amenajat o puternică palisadă dublată de un şanţ de apărare de mari dimensiuni. În aşezarea similară de la Brad s-a amenajat, în aceeaşi perioadă, un şanţ lat şi adânc, fiind întărit cu escarpă şi contraescarpă din lemn, având şi un sistem ingenios de intrare în cetate[57]. Valul de la Poiana era destul de puţin eficient, dovadă că locuitorii cetăţii au renunţat la el, iar pământul scos prin adâncirea şanţului l-au aruncat în albia Siretului, în felul acesta lărgindu-se suprafaţa locuibilă a aşezării în perioada sa de maximă dezvoltare. Şanţuri de dimensiuni mari şi palisade puternice s-au construit însă în alte aşezări din zona est-carpatică, la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului I a.Chr., cum sunt cele de la Barboşi[58], Cândeşti–Vrancea[59], Tiseşti–Târgu Ocna[60] şi altele, datorită confruntărilor armate din a doua jumătate a secolului I p.Chr.

Vestigiile arheologice

Unelte şi alte obiecte din metal, lut ars, piatră şi os.

Prin săpăturile efectuate ani la rând în aşezarea geto-dacică, cu mai multe niveluri de locuire, s-au descoperit numeroase unelte, obiecte de uz casnic, arme, piese de harnaşament şi altele confecţionate din fier, bronz, piatră şi lut ars. În analiza acestor obiecte se va ţine seama, în primul rând, de meşteşugurile în cadrul cărora au fost folosite, în general, ocupaţiile de bază ale locuitorilor şi, în al doilea rând, de materialul care s-a folosit în realizarea lor.

Ca şi în alte aşezări geto-dacice, o importanţă aparte în acest cadru o au atelierele meşteşugăreşti, cu piese specifice specializate în confecţionarea uneltelor de fier destinate altor ocupaţii. Astfel de ateliere, în special cele de fierărie, se aflau grupate în preajma cuptoarelor de redus minereul care trebuia procurat din alte zone. Vestigiile care atestă aceste instalaţii sunt numeroase, cuptoarele respective fiind amenajate de preferinţă pe pante, în locuri unde se poate folosi tirajul natural de introducere forţată a aerului, pentru obţinerea

[56] Silvia Teodor, *Ceramica de import din aşezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galaţi*, în Carpica, XXV, 1994, p. 73-122.
[57] V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 104.
[58] N. Gostar, *Cetăţi dacice din Moldova*, Bucureşti, 1969, p. 34-35.
[59] A. C. Florescu, Marilena Florescu, *op. cit.*, p. 76-79.
[60] A. Niţu, M. Zamoşteanu, în Materiale, VI, 1959, p. 375-382.

temperaturilor necesare[61]. Ori după cum se ştie deja, tocmai aceste porţiuni, în pantă, din zona vestică a staţiunii, s-au prăbuşit în urma alunecărilor de teren, astfel că instalaţiile propriu-zise de reducere a minereului nu s-au mai putut păstra. În schimb, în numeroase locuri de pe suprafaţa staţiunii se aflau mari cantităţi de zgură cu o anumită proporţie de fier, creuzete, lupe, piese semifabricate, precum şi utilaj specific. De asemeni, în umplutura unor gropi, unele conţinând zgură şi cenuşă, sau în stratul de cultură, într-un nivel sau altul, s-au descoperit bucăţi de fier brut, obiecte nefinisate, deşeuri etc. şi într-un singur caz se aflau discuri de fier de dimensiuni mari, de 3-4 kg, probabil lingouri care urmau să fie prelucrate în atelierele locale.

Numeroase unelte de fierărie, aflate uneori grupate, arată existenţa atelierelor de confecţionare a diferitelor obiecte din lupe sau lingouri. Din inventarul acestor ateliere trebuia să fi făcut parte uneltele de susţinere (nicovale, menghine), de deformat (baroase şi ciocane), de apucat (cleşti), de tăiat, găurit sau finisat (dălţi, dornuri, pile, foarfeci, compase etc.). În cadrul marii cantităţi de astfel de piese de fier, cele mai multe fragmentare, răspândite pe întreaga suprafaţă a incintei şi mai puţine în depozite, există numeroase piese ce nu pot fi identificate din cauza stării de uzură înaintate.

Printre uneltele specifice unor ateliere de fierărie sunt ciocanele din fier, unele de dimensiuni mai mici, pentru confecţionarea unor obiecte fine, dălţi, cleşti pentru apucat metalul fierbinte, numeroase străpungătoare pentru găurit metal sau alte materiale, foarfeci, pile etc. Fiecare din aceste unelte, cu o tipologie şi o destinaţie bine stabilite, are analogii în aşezările contemporane din Moldova şi din celelalte regiuni, precum şi în afara spaţiului locuit de daci, în lumea celtică şi germană din Europa Centrală sau cea tracică şi romană de la sud de Dunăre.

Cele mai multe dintre uneltele din fier sunt slab conservate, oxidarea modificând forma iniţială a pieselor, astfel că destinaţia lor se poate atribui cu oarecare aproximaţie. Produsele acestor ateliere de fierărie sunt uneltele necesare practicării diferitelor îndeletniciri, dintre care uneltele agricole au ocupat un loc destul de important.

Staţiunea de la Poiana aflându-se într-o zonă prielnică cultivării pământului, populaţia geto-dacică, în diferite etape ale dezvoltării sale, s-a ocupat cu agricultura, activitate documentată prin existenţa în cadrul descoperirilor a diferite unelte specifice. Dintre acestea, mai importante sunt brăzdarul şi cuţitul de plug din fier, care, alături de alte unelte lucrate din lemn[62], erau piesele de bază pentru desţelenirea şi afânarea pământului şi obţinerea unui randament convenabil.

Brăzdarul constă dintr-o bară masivă, lăţită şi uşor îndoită la unul dintre capete şi terminată printr-un cârlig sau doar prin îngustarea şi găurirea părţii opuse (fig.4/2). Originea şi răspândirea acestui tip de brăzdar au fost analizate în mai multe studii, remarcându-se faptul că el începe să fie folosit de geto-daci încă din secolul al IV-lea a.Chr.[63] şi durează mai multe secole până la apariţia brăzdarului de tip roman. Împreună cu brăzdarul se afla *cuţitul de plug*, piesă care se monta înaintea brăzdarului, pentru a despica pământul, format dintr-o bară mai lungă decât acesta, având formă lăţită şi ascuţită la un capăt (fig. 4/1). Unelte asemănătoare cu aceste două piese folosite în agricultură s-au descoperit în numeroase aşezări geto-dacice, printre care şi cele de la Brad, Răcătău, Muntele Strâmbu şi altele, unde au fost datate în secolele I a.Chr.-I p.Chr., considerându-se că atât brăzdarul, cât şi cuţitul de plug au fost preluate din zona sud-dunăreană[64].

Pentru curăţirea brăzdarului de pământ, se folosea *oticul* (fig.5/5) piesă constând dintr-o bară cu un capăt lăţit, de formă aproximativ trapezoidală, şi celălalt capăt îngustat, pentru a

[61] I. Tripşa, *Mică enciclopedie de metalurgie*, Bucureşti, 1980, p. 342-343.
[62] V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, p. 138.
[63] M. Čičikova, *Aux suget du soc Thrace*, în Apullum, VII, 1968, p. 122-177.
[64] I.H.Crişan, *Un depozit de unelte descoperit la Lechinţa de Mureş.(Plugul la geto-daci)*, în SCIV, 11, 2, 1960, p. 291.

fi fixat pe un mâner. Piesa respectivă putea să aibă şi alte diferite întrebuinţări datorită şi puţinei diversificări a uneltelor de fier din aşezările dacice.

Mai frecvente decât celelalte unelte cu specific agricol sunt secerile (fig. 4/7-9) formate dintr-o lamă curbată, ascuţită la vârf şi pe latura interioară, prevăzută la celălalt capăt cu un cârlig sau doar cu o prelungire, mult subţiată pentru a fi introdusă într-un mâner. Există unele piese lungi (*tip à languette*), mult încovoiate, cu lama îngustă, dar mai frecvente sunt acelea cu lama mai lată şi mai puţin curbată. Numeroase mânere din os sau corn descoperite au fost folosite şi pentru seceri, unele mai având urme de fier în orificiul special făcut, pentru a fi înmănuşat pe peduncului secerii. În aşezările geto-dacice de pe teritoriul Moldovei s-au descoperit numeroase exemplare de seceri, întregi sau fragmentare, în locuinţe, în stratul de cultură sau în depozite, la Cotnari, Botoşana, Brad, Răcătău, Lozna şi altele[65]. De formă relativ asemănătoare sunt cosoarele (Fig. 4/3, 5-6) cu lama groasă, cu secţiune triunghiulară, curbate spre vârf şi cu peduncul de fixare în mâner. Tipul clasic de cosor s-a descoperit în Moldova la Corni-Huşi şi în depozitul de la Lozna, cu forme la care pot fi raportate şi fragmentele de la Poiana. Au mai fost descoperite în majoritatea aşezărilor de la sud de Carpaţi şi în Transilvania.[66] Mult mai rare au fost coasele, unelte asemănătoare cu secerile, dar de dimensiuni mari, fără zimţi, folosite în special la recoltarea fâneţelor. Altă serie de unelte din fier este cea destinată prelucrării lemnului, îndeletnicire care trebuie să fi fost destul de răspândită la Poiana, dovadă fiind marea cantitate de cenuşă din straturile de cultură din zona locuinţelor, provenită de la lemnăria din structura caselor şi a mobilierului. În amestec cu această cenuşă se aflau cuie, scoabe, belciuge, încuietori şi alte piese din fier care se foloseau pentru fixarea uşilor, a ferestrelor sau a diferitelor piese de mobilier. Pentru confecţionarea acestora, începând cu procurarea lemnului din pădure şi până la obţinerea obiectelor finisate, se foloseau diferite unelte, dintre care mai frecvente au fost mai multe tipuri de topoare, fierăstraie, cuţitoaie, dălţi, tesle, sfredele şi altele, din fiecare descoperindu-se câte două sau trei exemplare întregi sau fragmentare.

Toporul (Fig. 5/3, 6), de dimensiuni diferite, în funcţie de scopul în care trebuia folosit, are tăişul drept sau curbat şi cu orificiul de înmănuşare pentru coadă, în poziţie orizontală. Într-un depozit descoperit în anul 1986, în secţiunea N, se afla un topor de acest tip, cu corpul zvelt, uşor curbat în direcţia cozii şi cu ceafa îngustă, fără urme de folosire. Una din piesele descoperite la Poiana a fost publicată anterior[67], fiind grupată de autor în tipul VI în cadrul analizei sale, bazat pe un grup mare de piese asemănătoare descoperite în aşezarea dacică de la Grădiştea Muncelului. În aşezarea din sec IV-III a.Chr. de la Buneşti-Avereşti, în mici depozite de unelte se aflau şi mai multe tipuri de topoare cu perforaţii orizontale, ilustrând acolo existenţa unor ateliere specializate.[68] *Dalta* (Fig. 6/4, 10, 12) este o altă unealtă care s-a folosit frecvent în atelierul lemnarului, dimensiunile variate ilustrând anumite lucrări mai fine sau de mai mare amploare. În funcţie de forma tăişului şi modul de a concepe capătul de lovire s-au deosebit mai multe tipuri, cel mai frecvent fiind tipul cu ceafa plată şi tăişul uşor lăţit, formă răspândită în majoritatea aşezărilor geto-dacice. Dalta care are ceafa prevăzută cu peduncul sau cu tub, iar tăişul de formă rectilinie sau semicilindrică este mai puţin frecventă.

O unealtă folosită mai mult în tâmplărie, *tesla* (Fig. 5/3) este, în general, mai rar întâlnită. Piesa descoperită la Poiana face parte din tipul cu orificiul pentru mâner dispus longitudinal, fiind obţinut prin îmbinarea incompletă a două laturi ale tăişului, mult lăţite şi subţiate. Piese asemănătoare se cunosc pe o arie largă în epoca Latène atât în aşezările mari de tip oppidan de pe terasa stângă a Siretului şi din Muntenia, cât şi în zone cu mare concentrare

[65] Silvia Teodor, *Das Werkzeugdepot von Lozna (Kr.Botoşani)*, în Dacia, NS, 24, 1980, p. 136, fig.1; 3/3-6.
[66] I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizaţia fierului la daci*, 1979, p. 75, fig. 2, 5, 15.
[67] Iidem, fig. 39/10.
[68] Violeta Veturia Bazarciuc, *Aşezarea geto-dacică de la Buneşti-Dealul Bobului, jud. Vaslui*, în Materiale, Tulcea, 1980, p. 164-177.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI ISTORIE

de locuire dacică, din apropierea Sarmisegetusei sau din sudul Transilvaniei. Analogii multiple sunt menţionate frecvent în aşezări Latène din Europa Centrală, în lumea celtică.[69] Dacă în această categorie de unelte includem şi acele piese a căror lamă nu este înclinată spre interior, apropiindu-se ca formă de otic sau de toporul cu tub vertical, vom constata o răspândire mai mare a lor pe teritoriul est-carpatic, într-o perioadă anterioară aşezărilor deja menţionate. Piesa de la Poiana s-a descoperit în nivelul al V-lea, originea sa locală fiind neîndoielnică.

Alte unelte necesare în exercitarea meseriei de lemnar sau dulgher în general, pentru tăierea şi modelarea obiectelor din lemn, sunt fierăstraiele, cuţitoaiele şi sfredelele care, în cele mai multe aşezări dacice, au putut fi identificate în forma lor completă, cu toate detaliile, cum ar fi zimţii la fierăstraie, forma specifică curbată la cuţitoaie sau capătul răsucit într-un mod tipic la sfredel. Printre descoperirile de la Poiana nu s-au identificat piese întregi sau măcar cu unele caracteristici definitorii, dar fragmente din uneltele menţionate pot fi unele lame masive, cu o latură subţiată, mai mari sau mai mici, ca şi unele bare de secţiune rectangulară, de asemenea masive, dar cu capetele lipsă.

Tot în stare incompletă se aflau mai multe *pile*, care nu ar fi putut lipsi din atelierele lemnarilor unde trebuiau să se realizeze unelte şi alte obiecte de lemn necesare în gospodărie, cum ar fi unele căni şi alte vase pentru păstrat apă sau alte alimente, linguri etc. care cu greu s-ar fi putut păstra până în zilele noastre. *Cleştele* (Fig. 6/3), unealtă de apucat, este şi el puţin reprezentat în cadrul pieselor de fier din aşezare. Fragmentele ilustrate provin unele din zona arcuită pentru efectuarea prizei, iar altele, din bara de prindere prevăzută cu gaură pentru nit în vederea cuplării cu cealaltă parte. Analogii pentru această unealtă se află în alte aşezări geto-dacice cu resturi de ateliere meşteşugăreşti, precum şi în afara spaţiului dacic.[70]

Destul de frecvente sunt *dornurile* (Fig. 6/13) formate dintr-o bară de secţiune rotundă sau rectangulară, lăţită la capătul de lovire, iar celălalt rotunjit şi ascuţit; *ciocanul*, din fier şi într-un singur caz din bronz, cu formă tipică, cu două capete plate şi înmănuşare orinzontală; *scoabe* (Fig. 7/8) din fier folosite la îmbinarea şi fixarea bârnelor la construcţiile de lemn, la locuinţă, mobile etc. Piese asemănătoare s-au descoperit în majoritatea aşezărilor dacice.

În cantitate relativ mare, mai ales în ultimele niveluri de locuire, sunt *cuiele şi piroanele* (Fig. 7/1-4, 7, 10) folosite la construirea unor edificii importante. Se remarcă piroanele de dimensiuni mari, în forma unor bare de secţiune rectangulară, cu floarea aplatizată prin lovire, având forme neregulate, în general în forma literei T. Fiind masive, piroanele s-au păstrat în stare foarte bună, fiind doar uşor îndoite spre partea subţire dinspre vârf. Astfel de piese s-au documentat în număr mare în cetăţile dacice din munţii Orăştiei, la Grădiştea Muncelului, Costeşti, Feţele Albe etc. Mai amintim şi alte obiecte, cum ar fi unele *ţâţâni* (Fig. 7/6, 11), folosite la uşi, porţi, lăzi etc., formate dintr-o bară cu un capăt ascuţit şi celălalt rotunjit formând un inel de fixare; *belciuge*, încuietori necesare închiderii uşilor, formate dintr-o verigă şi un cui de fixare, descoperite cu precădere în nivelurile târzii, împreună cu diferite *verigi*, *scoabe*, *cârlige*, fragmente de *balamale* şi *ferecături*, precum şi cu chei de diferite forme şi mărimi (Fig. 1-2). Ustensilele casnice cele mai frecvente cu forme şi mărimi diferite sunt *cuţitele* (Fig. 8/3-7), forma obişnuită fiind cea alungită, cu lama dreaptă, de secţiune triunghiulară, cu limbă de fixat în mâner cu ajutorul unor nituri sau cu o verigă de fier. Sunt frecvente şi cuţitele cu tăişul drept şi muchia curbată. Într-un singur exemplar s-a descoperit şi un briceag cu plăselele de os. Unele piese mici, dar foarte ascuţite erau probabil folosite pentru bărbierit. Numeroase sunt şi alte ustensile casnice, cu precădere *ace*, *împungătoare* (Fig. 6/11, 9/2, 14, 17, 19), *sule* (Fig. 6/6), *pensete* (Fig. 5/4), *răzuitoare*, *amnare* (Fig. 6/5), cele mai multe aflate în stare fragmentară. Fragmente de *harpoane* (Fig. 6/9), *ostii*, *furculiţe* mari (Fig. 5/1) şi *undiţe* de diferite mărimi (Fig. 8/1-2, 12) sunt mărturii

[69] G. Iacobi, *Werkzeug und Geräd aus Opidum von Manching*, Ausgrabungen in Manching, V, 1974, p. 34-35.
[70] R. Pleiner, *Základy slovanskeho Železárskèha, hutnictvi v èèskychzemich*, Praga, 1958, p. 69, fig.12/5.

că în aşezările din apropierea Siretului se practica pe scară largă pescuitul, la vremea respectivă râul fiind mult mai larg şi mai adânc decât în zilele noastre.[71] În diferite straturi, se mai aflau fragmente de tablă, *sârme*, *mânere,* numeroase *bare, spatule* etc.

Armament. Arme de dimensiuni mari nu s-au descoperit decât în stare fragmentară şi foarte oxidate. Din primul nivel de locuire aparţinând epocii bronzului mijlociu, s-a descoperit o *sabie* din bronz, plată, cu limbă de mâner mică între două aripioare în relief, de execuţie primitivă. Şi din straturile geto-dacice s-au păstrat câteva fragmente de săbii din fier, unul provenind de la partea superioară a unei săbii cu două tăişuri, lată de 5 cm, cu un rest de gardă[72]. În stratul de cultură sau în depozite s-au descoperit multe *vârfuri de lance* de fier, unele fragmentare, provenind atât de la vârful piesei, cât şi de la teacă. Ele au mărimi şi forme diferite. Mai frecvente sunt vârfurile alungite, cu nervură mediană, plată sau unghiulară, cu lungimi variind între 10 şi 35 cm, tocul reprezentând cam o treime din lungimea totală a piesei (Fig. 10/2-3, 9). Deşi vârfuri de lance de acest tip s-au descoperit în mai multe aşezări datate în secolele I a.Chr.-I p.Chr., două dintre exemplarele descoperite la Poiana, prin poziţia lor stratigrafică, aflate într-un complex închis, se datează în secolul al III-lea a.Chr. În acelaşi context se aflau şi două piese cu vârful ascuţit, de formă triunghiulară, de secţiune rombică, cu tija de formă tronconică, reprezentând circa 2/3 din lungimea piesei. Ambele tipuri de vârfuri se aflau într-un depozit, descoperit în anul 1986, împreună cu un topor din fier şi alte piese din ceramică şi piatră, precum şi cu un grup de obiecte de podoabă din bronz, între care şi trei fibule tracice de tip Ib şi IIIa.[73] Spre deosebire de vârfurile menţionate care se caracterizează prin dimensiunile lor mari, mult mai numeroase sunt vârfurile relativ mici, de circa 8 cm, cu vârful triunghiular alungit, având secţiune rombică şi toc obişnuit, sau cu manşoane de fixare. Printre numeroasele vârfuri de fier, unele destul de masive, se afla un vârf de suliţă (Fig.10/1) în formă conică, cu toc de fixare în continuarea vârfului şi cu o prelungire ascuţită ce se introducea în mâner; un *pumnal* sau cuţit de lovit (Fig. 10/8), cu lama curbă sau dreaptă, folosit atât ca unealtă, cât şi ca armă de război sau la vânătoare; *sica,* piesă asemănătoare cu cosoarele de fier, care au o curbură pronunţată în zona vârfului. Sunt armele mult menţionate în cadrul armamentului dacic descoperit în mai multe aşezări fortificate, mai numeroase din zona estică a Daciei, fiind datate în secolele I-II p.Chr. În diferite niveluri de locuire s-au descoperit numeroase vârfuri de săgeţi atât de bronz, de secţiune rombică, cu trei aripioare şi tub de fixare, cât şi de fier, cu două, trei aripioare, cu nervură mediană, cu partea terminală tubulară sau în formă de cui pentru a fi fixate în tija de lemn (Fig. 10/4-7, 10-11). Vârfurile de bronz au mărimi diferite şi în cadrul lor se pot deosebi variante, în funcţie de forma aripioarelor, lungimea tubului, existenţa sau lipsa unui spin de fixare pe tija de lemn. Fiecare din tipurile de săgeţi din bronz au analogii în aşezările geto-dacice care se datează începând cu secolul al V-lea a.Chr. Numite şi „vârfuri scitice", ele sunt destul de frecvente şi în secolele III-I a.Chr., unele fiind antrenate de diferite intervenţii ulterioare. Vârfurile din fier sunt mai frecvente în straturile târzii, având analogii în cele mai multe din aşezările dacice. Prin săpăturile din anul 1928, s-au descoperit două fragmente de *gladius* din bronz, unul cu vârful rupt şi celălalt provenind de la un mâner, acesta din urmă găsindu-se împreună cu o fibulă de tip Nauheim şi un brăzdar de tip dacic.

Mai amintim, în cadrul pieselor aflate în ultimul nivel de locuire, un număr mare de catarame şi verigi folosite la fixarea curelelor, la zăbale, psalii şi pinteni. *Pintenii* sunt, în general, din fier, având forme diferite, mai ales semicirculari, mai laţi în zona centrală, cu spin de formă conică, mai mult sau mai puţin ascuţit, şi cu capetele terminate cu butoni de diferite forme (Fig. 11/13-14); *zăbala* (Fig. 11/1) este formată din mai multe părţi, din care s-au păstrat fragmente de muştiuc, verigi laterale de fixarea psaliilor, belciuge. Tipul cel mai

[71] R. Vulpe, *op. cit.*, 1951, p. 197, 201, fig. 23/1-7,9-12.
[72] Idem, p. 207, fig. 27/1.
[73] Silvia Teodor, *op. cit.*, 1993, p. 275-280.

frecvent de zăbală este acela în care piesa care se introduce în gura calului este formată din două bare profilate, terminate cu verigi, de care se fixau psaliile şi curelele. Piese complete sau numai fragmente s-au descoperit în multe aşezări dacice, mai frecvent în zona de contact cu lumea celtică, şi sunt datate, în general, în perioada secolelor II a.Chr.-I p.Chr.[74] *Cataramе, verigi* şi *limbi de curea* erau, de asemenea, piese folosite într-o garnitură de harnaşament (Fig. 11/8-12), numărul lor fiind relativ mare.

Obiecte de lut ars

Numeroase obiecte de uz casnic au fost confecţionate din lut care, pentru a avea duritate şi rezistenţă mai mare, erau arse în cuptoare speciale, asemeni vaselor de ceramică. Cele mai numeroase obiecte din această categorie (circa 2500) sunt *fusaiolele* (Fig 12/1-12; 13/2-9, 11). Marea varietate de mărimi şi forme, cu precădere sferice, cilindrice, tronconice, bitronconice sau eliptice, unele cu diferite ornamente incizate, este o dovadă că fiecare locuitor îşi confecţiona singur piesele de care avea nevoie, dându-le şi forma preferată. Într-un scop asemănător trebuie să fi fost folosite şi unele *discuri,* tot din lut ars sau tăiate din fragmente de vase lucrate cu mâna sau la roată, unele având urmele de cioplire. Multe astfel de discuri s-au tăiat din fragmente de amfore, unele fără perforaţii la mijloc, a căror utilitate nu şi-a găsit încă răspunsul (Fig. 14/1-8,10-13). În toate nivelurile de locuire geto-dacice, în unele cazuri în apropierea vetrelor, se aflau *greutăţi* din lut, de formă piramidală sau sferică, găurite pentru a fi suspendate sau înşiruite pe o sfoară (Fig. 13/10). Cele de formă sferică puteau fi folosite atât la plasele de pescuit, cât şi la războiul de ţesut. După cum s-a apreciat şi cu altă ocazie, geto-dacii de la Poiana pescuiau în râul Siret nu numai cu undiţe sau cu harponul din fier, ci şi cu plasa confecţionată din fir textil, fixată cu ajutorul greutăţilor din lut ars. Piesele de formă piramidală sunt de dimensiuni relativ mari şi, cum apreciază şi unii etnografi care au încercat să găsească cea mai potrivită întrebuinţare pentru astfel de obiecte, descoperite atât de frecvent la daci, ele se puteau utiliza atât pentru întinderea firelor la războiul de ţesut vertical, cât şi pe vatra de foc din locuinţe, pentru păstrarea căldurii mai mult timp. Descoperirea a 18 astfel de greutăţi piramidale, dispuse în semicerc în jurul unei vetre, aveau desigur acest scop. Greutăţi piramidale mari s-au mai descoperit în unele gropi, împreună cu fragmente de vetre şi cenuşă.

Tot în gropi sau în apropierea unor vetre s-au descoperit *căţei de vatră* (Fig. 35/6) sau pirostrii, piese cărora li s-a atribuit şi o semnificaţie cultică. Toate s-au modelat din lut, întărit prin arderi repetate, de formă în general paralelipipedică, având capetele decorate cu elemente plastice stilizate, în unele cazuri cu protome zoomorfe. Se remarcă protoma de berbec, cu coarnele răsucite spre spate care se continuă pe corp cu mai multe şiruri de brâie şi alveole. În alte cazuri este doar sugerată forma unui bucraniu. Una din piese avea capetele dreptunghiulare, iar decorul sugera o faţă umană, ochii, nasul şi gura fiind redate prin mici pastile de lut lipite. Căţei de vatră cu diferite reprezentări zoomorfe s-au descoperit în destul de multe aşezări dacice, unele fiind mult mai elaborate şi reprezentând protome de animale diferite (berbec, lup). Dintre acestea amintim unele descoperiri de la Brad, Răcătău, Popeşti, Ocniţa, Cârlomăneşti şi altele, aşezări contemporane cu aceea de la Poiana şi, de asemenea, piesele din aşezarea considerată sarmatică de la Zolotaia Balka din Ucraina.[75] La modelarea şi netezirea părţii exterioare a vaselor sau la realizarea unui ornament s-au folosit diferite tipuri de *lustruitoare* din lut sau piatră (Fig. 14/9). Aceste piese se aflau în nivelul al V-lea de locuire şi sunt asemănătoare cu piesele descoperite în mai multe aşezări dacice, din perioada clasică. Unora li s-au atribuit şi alte întrebuinţări.[76]

---

[74] V. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen Latène in Rumänien,* în Dacia, NS, 17, 1971, p. 115-171.

[75] M. I. Viaz'mitina, *Zolota Balka,* Kiev, 1962, p. 208, fig. 86.

[76] S. Sanie, Şeiva Sanie, *Săpăturile de la Dumbrava,* în Cercetlst, 4, 1973, p. 79; M. Babeş, *Uneltele geto-dacice pentru modelarea ceramicei,* în SCIVA, 31, 1, 1980, p. 23-31.

Pe parcursul cercetărilor, atât în complexe de locuire sau în gropi cât şi în stratul de cultură, unele fiind găsite în vase de lut, s-au descoperit mai multe tipuri de statuete antropomorfe, lucrate din lut ars (Fig. 15/1-8,10-11), a căror semnificaţie cultică a fost semnalată în diferite studii.[77] Forma lor este foarte diferită, atât a acelora feminine, cât şi a celor masculine, fiind redată schematic fiecare parte a corpului. Detaliile anatomice sunt abia sugerate sau lipsesc, forma capului la cele mai multe este conică, fizionomia fiind redată prin alveole sau proeminenţe, cu braţele şi picioarele depărtate de corp sau unite (la statuetele feminine). Câteva figurine cu corpul masiv, de formă circulară sau ovală, sunt prevăzute cu un canal longitudinal. Un alt tip de figurine are corpul de formă triunghiulară, alungită în partea inferioară, fără a avea indicate alte detalii anatomice, la partea superioară având un orificiu în care se introducea capul, care era mobil. Se remarcă o piesă *hierosgama* modelată din pastă grosieră, bine arsă, reprezentând două siluete, feminină şi masculină, spate în spate, cu toate detaliile anatomice bine conturate. Silueta feminină are capul de formă conică, iar cea masculină, cilindrică. Braţele sunt lipite, iar picioarele desfăcute sunt sugerate prin patru prelungiri de dimensiuni diferite, cu terminaţii rotunjite. Un alt grup de reprezentări antropomorfe constă din mai multe fragmente de picioare, lucrate din pastă grosieră, de culoare brun-roşcată, fiind redată numai glezna. Face excepţie un fragment de picior lucrat din pastă fină de culoare cenuşie, la care laba prezintă o despicătură în locul degetelor, precum şi o proeminenţă care sugerează genunchiul.

Plastica zoomorfă constă din câteva protome ce reprezintă, în general, berbecul, remarcat, mai ales, la căţeii de vatră – mult stilizat – ilustrând atributele sale ca simbol al forţei şi fecundităţii (Fig. 15/ 6-7, 9, 12-13). Unele piese reprezintă protome de taur, cu coarnele lungi, ridicate vertical, simbolizând tot forţa şi fertilitatea, care în unele credinţe orientale era asimilat cultului soarelui sau avea atribute chtonice, fiind animal simbol în mithraism şi alte religii.[78].

Între obiectele din lut mai amintim un număr important de creuzete şi linguri de turnat (Fig. 16/1-12), mici recipiente de formă conică, în care se topea metalul, în special bronzul, pentru realizarea, în mici ateliere, a unor piese de port sau de podoabă. Cele mai multe din piesele descoperite sunt deformate şi uşor friabile. În unele piese se mai afla puţin bronz şi resturi de oxizi de culoare verde rămase după turnare în tipare speciale, descoperite, de asemenea, frecvent.

Obiecte din piatră

Cele mai frecvente obiecte din piatră sunt *râşniţele*, atât cele primitive formate dintr-o singură piesă, cât şi cele de tip roman. Primele folosesc lespezi de piatră alungite şi adâncite în partea superioară unde se zdrobeau seminţele cu ajutorul unui frecător. Râşniţele de tip apusean, din tuf vulcanic, formate din două părţi – *metta* şi *catillus* – s-au descoperit frecvent în ultimul nivel de locuire. Într-un *catillus* descoperit în anul 1927 se afla, în orificiul central, o mică bară de fier care servea la fixarea fusului, în jurul căruia se făcea rotaţia în timpul sfărâmării seminţelor. Numărul mare al acestor râşniţe ilustrează o producţie însemnată de cereale ce se cultivau în zonele limitrofe aşezării. S-au mai descoperit mai multe *cute* de diferite forme, folosite pentru ascuţit sau lustruit. Mai frecvente sunt cutele paralelipipedice sau simplele baghete, de secţiune ovală sau dreptunghiulară, prevăzute la unul din capete cu un orificiu pentru agăţat. Printre obiectele din piatră se mai afla o piesă realizată dintr-o rocă relativ moale, de formă ovală, în care s-au făcut două găuri astfel plasate încât puteau servi atât la agăţat, cât şi la glisat un fir gros, piesă ce putea fi folosită la un scripet de la războiul de ţesut. În depozitul format din unelte, arme şi obiecte de podoabă din metal, descoperit în anul

[77] C. Tatulea, D. Vicoveanu, *Depozitul de piese de cult de la Poiana*, în Cercetlst, 3, 1973, p. 143-150.
[78] S. Sanie, Şeiva Sanie, *op. cit.*, p. 88.

1986, se afla o amuletă circulară din piatră străpunsă la mijloc şi un toporaş din marnă cu gaură de agăţat. Au mai fost descoperite în diferite niveluri şi alte pietre, de diferite forme, pe care se văd clar urme de cioplire, feţuire şi uneori semne incizate, cele mai multe aflându-se lângă vetre sau în interiorul locuinţelor.

Obiecte din os şi corn

Din oase de animale, coaste şi mai ales din coarne, s-au tăiat plăcuţe, cuburi, fluiere şi diferite obiecte ca pandantive, nasturi, piepteni, garnituri pentru cutii, tocuri de păstrat ace, împungători, spatule şi mai ales mânere pentru cuţite sau alte unelte. Multe din aceste piese au fost decorate prin incizie cu diverse ornamente geometrice, florale şi cu diferite semne (tamgale). Se remarcă în mod deosebit trei *piepteni* confecţionaţi din placă subţire de secţiune triunghiulară, de forme diferite, cu dinţii pe latura lungă (Fig. 17/1, 4-5) decoraţi, cu cercuri concentrice şi orificii de agăţat[79]. Tot din os s-au tăiat *diferite discuri*, perforate sau nu (Fig. 18/1), *pandantive – amulete* (Fig. 19/5,7) obţinute din plăcuţe tăiate în diferite forme, cum sunt un bucraniu realizat incomplet şi o piesă de formă trapezoidală cu un orificiu inelar de agăţat şi partea inferioară despicată pentru a se îmbina cu alt obiect etc. Erau folosiţi ca amulete şi colţi de urs şi mistreţ care se perforau în capătul subţire. Au fost descoperiţi mai mulţi astfel de colţi care urmau a fi perforaţi, credinţa în puterea lor magică fiind documentată la geto-daci şi prin alte piese. *Plăsele* pentru mânere de cuţite şi bricege (Fig. 19/6, 8-9) au fost realizate din oase plate, fiind decorate cu perforaţii şi diferite ornamente geometrice, cercuri concentrice, zigzaguri, caneluri etc.; *tuburi* de diferite mărimi, scurte sau lungi, ornamentate în multiple moduri, uneori cu semne tamgale, s-au confecţionat din oase, în general goale, subţiate, sau din coarne ce s-au scobit în acest scop (Fig. 18/5, 7-12). Prin blocarea unuia din capete acestea erau folosite pentru păstrarea altor obiecte din metal, os sau pentru diferite substanţe; *ace de păr* (Fig. 17/2-3; 18/3-4,6) pentru care s-au folosit oase subţiri, pline, care au fost ascuţite sau lăţite la un capăt, celălalt fiind ornamentat cu caneluri circulare, uneori cu un orificiu inelar. Piesa de la Fig. 18/4 este lucrată din fildeş şi provine desigur din import. *Spatule* (Fig.18/2), *fluiere* (Fig.18/11), *împungători* de diferite forme şi mărimi, *mânere* de cuţite, seceri sau alte unelte au fost de asemenea realizate prin prelucrarea oaselor şi mai ales a coarnelor de animal.

Accesorii vestimentare şi podoabe.

În ultimele secole dinaintea cuceririi de către romani a Daciei, aşezarea geto-dacică de la Poiana a cunoscut o viaţă economică înfloritoare, fenomen ilustrat prin bogăţia materialelor arheologice descoperite prin cercetări intense efectuate ani la rând. Dintre acestea se remarcă o cantitate însemnată de obiecte din bronz, fier şi argint, în cadrul cărora enumerăm fibule, de mai multe tipuri, cătărămi, nasturi, oglinzi, cercei, inele, brăţări, pandantive, mărgele etc. Obiectele vestimentare din diferitele faze ale aşezării geto-dacice au fost amintite în rapoarte de săpături şi în studii speciale, fiind prezentat aproximativ întregul lot. Ca accesorii pentru îmbrăcăminte, dar şi ca obiecte de podoabă, fibulele s-au descoperit în număr relativ mare, cele mai multe fiind lucrate din bronz şi fier şi mai puţin din argint, fiind de o mare varietate, atât cele autohtone, cât şi cele de import. Mai multe exemplare provin din stratul de cultură, numai puţine descoperindu-se în complexe închise, motiv pentru care încadrarea cronologică a multora se bazează pe analogii cu piese descoperite în obiective contemporane, printre care un loc aparte îl ocupă *davae*-le situate pe terase din stânga Siretului, de la Răcătău şi Brad, jud. Bacău, unde s-au descoperit materiale arheologice asemănătoare, precum şi din alte aşezări şi necropole din Dacia.[80] Ele întregesc imaginea de ansamblu asupra acestei grupe de

[79] *I Daci*, Milano, 1997, *Catalogo*, nr. 616-618.

[80] V. Căpitanu, *Fibule de tip Latène descoperite în aşezarea de tip dava de la Răcătău, jud. Bacău*, în Carpica XX, 1984, p. 61-83, fig. 1-10; V. Ursachi, *op. cit.*, p. 226-233, fig. 203-205.

descoperiri, caracteristice pentru civilizaţia geto-dacică de la est de Carpaţi, într-o perioadă de timp relativ lungă, de la începutul secolului al IV-lea a.Chr. şi până la începutul secolului al II-lea p.Chr. Un loc important îl ocupă *fibulele de tip tracic* (Fig. 20/1-7). descoperite izolat sau în complexe închise, lucrate atât din bronz, cât şi din argint. Ele sunt realizate dintr-un singur fir, având corpul puternic arcuit, semicircular, mai mult sau mai puţin îngroşat şi uneori faţetat sau decorat, resortul dintr-o singură spirală, portagrafă mică şi picior vertical, uneori arcuit în formă de S şi capătul conic. Cele mai multe exemplare s-au descoperit în stratul cultural şi în unele morminte getice din secolele IV-III a.Chr., precum şi în mici tezaure. Astfel, un lot de cinci fibule descoperite prin săpăturile din anul 1951 se aflau depozitate împreună cu alte obiecte din bronz şi fier într-un vas ceramic. Alte trei fibule s-au descoperit în anul 1986 în cadrul unui depozit, care mai conţinea şi alte obiecte de podoabă, unelte şi arme, depus într-o mică alveolare, pe un strat de pietriş la 1,90 m adâncime.

În funcţie de grosimea şi forma arcului şi a piciorului, aceste fibule pot fi departajate tipologic şi cronologic pe parcursul perioadei cuprinse între a doua jumătate a secolului al IV-lea şi sfârşitul secolului al III-lea a.Chr. stabilindu-se cinci variante şi subvariante. Cele mai vechi exemplare sunt variantele I b, cu arcul simplu şi picior vertical, precum şi Ia, având corpul gros pe toată lungimea sa şi piciorul răsucit în formă de S, aflate în primul depozit şi în stratul de cultură, cu analogii în mai multe obiective din sudul Dunării, în necropola getică de la Zimnicea şi în mai multe alte aşezări şi necropole din secolele IV-III a.Chr. din Dacia. Din ultima variantă s-au descoperit şi fibule lucrate din argint, cu arcul în secţiune rotundă sau poligonală, mai mult sau mai puţin marcat, piciorul terminat cu un buton conic sau plat, adesea decorat. În necropola de la Zimnicea fibule asemănătoare se aflau în aceleaşi complexe cu varianta V b şi cu vase ceramice caracteristice pentru secolele IV-III a.Chr. Mai multe exemplare de acest tip s-au descoperit în aşezarea getică fortificată de la Buneşti-Avereşti, aflate în tezaure care cuprindeau şi alte obiecte de podoabă din argint şi bronz, precum şi, sporadic, în aşezările fortificate de la Brad şi Răcătău (jud Bacău) şi la răsărit de Prut, la Butuceni şi Măşcăuţi (r. Orhei), în complexele din secolele IV-III a.Chr. Mai rar atestat în aşezările din această perioadă pe teritoriul Daciei este un exemplar cu corpul în formă de bandă relativ lată şi decorat cu linii sau puncte dispuse longitudinal, având resortul bilateral (Fig. 20/7). Fibulele de tip tracic fiind foarte frecvente în zona nord-dunăreană, l-au determinat pe prof. Radu Vulpe să le denumească *fibule getice*, mai ales că în anul 1928 a fost descoperit la Poiana un exemplar în curs de prelucrare, probabil dintr-un atelier din această aşezare. Mai târziu, în aşezarea de la Zimnicea s-a descoperit un fragment de vas getic pe care se afla amprenta unei fibule de acest tip.[81]

Din nivelul al IV-lea, faza a doua, provin mai multe fibule *Latène II şi III* întregi şi fragmentare, importate sau imitate (Fig. 20/8-16; 21/10). Ele sunt lucrate din bronz, având corpul bombat şi piciorul liber sau lipit pe arc, cu resortul format din patru spire şi coardă interioară sau exterioară. Unele piese prezintă decor sau nodozităţi pe arc şi pe picior (Fig. 20/8, 13-14), alte exemplare, de formă rombică, decorate cu incizii, au piciorul mult alungit, resortul fiind mai lung decât la alte piese (Fig. 20/11). O fibulă asemănătoare s-a descoperit în Oltenia şi a fost considerată ca produs local, realizat sub influenţă apuseană. Alte fibule din aceeaşi perioadă au, de asemeni, corpul mai mult sau mai puţin aplatizat, de formă ovală sau rombică, dar cu portagrafa relativ dreptunghiulară, resort scurt şi coardă interioară. Ele au fost lucrate, în general, din bronz, un singur exemplar fiind din argint (Fig 20/16). În funcţie de aceste caracteristici, s-a constatat că unele piese au o durată mai lungă, putând fi datate prin analogie cu alte descoperiri din aşezări contemporane, în ultimele decenii ale secolului I a.Chr. şi primele decenii p.Chr.[82] În ultimele două niveluri se aflau numeroase fibule din fier

[81] Alexandrina Alexandrescu, *À propos des fibules thraces de Zimnicea*, în Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 131-141, fig. 1-2; eadem, *op. cit.*, în Dacia, NS, 24, 1980, p. 50-51, fig. 45-48.
[82] V. V. Zirra, *op. cit.*, 1991, p. 177-184.

şi bronz ce pot fi grupate în două categorii: cele realizate dintr-o singură sârmă din fier având portagrafa în formă de cadru, rectangulară, cu arcul curb, resort scurt din patru spire şi coardă exterioară; şi fibule din bronz lucrate aproximativ la fel, dar care pot avea portagrafa lamelară şi arcul având curbura spre extremitate, resort scurt şi coardă interioară (arbaletă). Un singur exemplar din bronz, ce prezenta corpul puternic arcuit poate fi plasat la tipul *Armbrustfibeln*, datat de asemeni, în Latène târziu. Ambele tipuri pot avea variante mai timpurii – cele cu arcul mai puţin curbat – şi mai târzii – cele cu arcul puternic arcuit, uneori fiind prevăzut cu o sferă sau un disc şi coardă interioară. Aceste fibule au fost descoperite în aşezări Latène târzii din Dacia, dar şi în medii scitice târzii, celtice sau germane. Fibulele dintr-un fir cu portagrafa lamelară şi coardă interioară apar frecvent în mediul roman în Occident la sfârşitul secolului I a.Chr., fiind denumite şi „fibule militare", dar şi în Europa de Est în mediu Zarubineţ, datate mai timpuriu (sfârşitul secolului I a.Chr.-secolul I p.Chr.).[83] Pentru aceeaşi perioadă se remarcă *decorul zoomorf* (Fig. 20/12; 21/1; 22/4), de pe fibulele de tip „linguriţă" şi pe câteva fibule din bronz, având corpul puternic profilat, ornamentate pe arc cu elemente zoomorfe, anume dintr-un cap de animal, şarpe sau lup, cu gura deschisă din care porneşte piciorul fibulei, terminat de regulă cu un buton. Restul fibulei este de schemă obişnuită, ca la fibulele-mască cunoscute în Dacia, la Craiova, Ocniţa, Cândeşti şi în lumea romană, în perioada Tiberius-Claudius. Datorită stilizării, este dificil de recunoscut natura acestui decor, dar sub forma aceasta el este frecvent şi pe alte obiecte de podoabă ale geto-dacilor, în special la brăţări şi cercei, multe lucrate din argint, figura (masca) respectivă având aceleaşi caracteristici, ca şi animalul reprezentat pe stindardul dacic. Analogiile din lumea romană ne indică o cronologie relativă, în general, în secolul I p.Chr., perioadă în care au existat multiple legături, de natură diferită, cu lumea exterioară a imperiului. În castrele romane din Elveţia şi sudul Germaniei, fibulele cu mască sau cu două capete şi fibulele cu reprezentări figurative sunt datate la mijlocul secolului I p.Chr[84].

Caracteristice pentru perioada târzie a Latène-ului sunt *fibulele tip Nauheim*, turnate dintr-o singură bucată constând dintr-un arc plat sau uşor arcuit, în formă de frunză alungită şi ascuţită, cu portagrafa trapezoidală ajurată sau nu, şi resort cu patru spire, cu coarda pe dedesubt, cu arcul neted sau decorat cu incizii sau nervuri (Fig. 22/1-2). Unii cercetători, pe baza descoperirilor din necropole, consideră că fibulele *Nauheim* aparţin portului feminin, ele fiind găsite în morminte împreună cu brăţări, piepteni, fusaiole şi mărgele din sticlă. Aria de răspândire a acestui tip de fibulă cuprinde Normandia, Franţa, Ungaria, Germania, Cehia şi Dacia, unde este cunoscută în aşezări şi necropole. J. Werner consideră că fibula Nauheim este un produs al *oppidum*-ului celtic din Galia, asemănător cu cel din Italia. Ea precede fibula de tip „Aucissa" şi *Geschweiftfibeln* şi durează până la cucerirea Germaniei de către August. În *oppidum*-ul Stradonitz şi în altele s-au produs în serii şi apar în asociere cu fibule simple de tradiţie Latène. Datarea stabilită pe baza descoperirilor din necropola eponimă, adică în a doua jumătate a secolului I a.Chr. şi până în ultimii ani de domnie a lui Augustus, se confirmă prin piesele găsite în aşezările geto-dacice, unde au apărut în nivelurile de locuire în care se aflau şi alte tipuri de fibule Latène târziu, printre care şi cele dacice în formă de „linguriţă".[85]Acestea s-au descoperit în ultimele straturi la Poiana, fiind lucrate din două părţi separate, putând fi atât din argint şi bronz, cât şi din fier. Ea are corpul format dintr-un arc plat, de formă aproximativ triunghiulară, îngustat deasupra portagrafei, cu capul bombat, în formă de linguriţă, care acoperă resortul (Fig. 22/3-4). La majoritatea pieselor întreaga suprafaţă este decorată cu incizii liniare de-a lungul marginilor până la cap unde se întorc în formă de V, portagrafa fiind simplă sau ajurată, uşor alungită. În afară de ornamentul obişnuit,

[83] A. K. Ambroz, *Fibuly iuga evropeiskoj časki SSSR*, în Arheologija SSSR, D 1-10, p. 22-23, pl. 3; 4/18.

[84] O. Almgren, *Studien über nordeuropäischen Fifel formen*, Mannus Bibliotek, 32, Leipzig, 1923, nr. 65; D. Popescu, *Tezaure de argint dacice*, în BMI, 4/1971, p. 26.

[85] D. Popescu, Fibeln aus dem National museum fur Altertümer in Bucureşti, în Dacia, 9-10, 1941-1944, p. 4.

remarcat şi pe alte exemplare descoperite pe teritoriul Daciei, la Poiana sunt câteva piese care au pe arc un decor plastic zoomorf, constând din reprezentarea a uneia sau a două păsări faţă în faţă, care au între ele un simulacru de vas făcut dintr-o spirală de sârmă, în care se afla o bobiţă de sticlă. Fibula „linguriţă" a fost deseori considerată a fi de origine străină, din tipul Nauheim, frecvent descoperit în mai multe zone din centrul Europei, unde, ca şi cele din straturile dacice din mai multe aşezări, sunt datate, pe baza primelor monede augustane şi a altor obiecte, în a doua jumătate a secolului I a.Chr., mai precis în ultimele trei decenii. Piesele descoperite la Remetea, Şeica Mică, Răcătău şi Mănăstioara-Fitioteşti au datarea stabilită prin monede din tezaure, ultimele fiind din anul 16 şi, respectiv, 28 a.Chr.[86] O altă fibulă din bronz, mai rar descoperită în alte aşezări dacice, aparţine tipului *„Langton-Down"* (Fig. 22/7), tip răspândit în provinciile răsăritene ale Imperiului Roman şi în Gallia în vremea împăraţilor Augustus şi Tiberiu şi se datează în ultimele două decenii a.Chr. şi în prima jumătate a secolului I p.Chr. Pe teritoriul Daciei se mai cunoaşte un exemplar în aşezarea dacică de la Ocniţa. Din grupa fibulelor formate din două părţi prinse cu balama sau şarnieră lucrate în special din bronz, cu corpul foarte boltit, format dintr-o bandă sau bară lată, ce se îngustează spre picior, cu portagrafa triunghiulară terminată cu un buton, este fibula numită *Aucissa.* Uneori, pe corpul uşor lăţit se află o plăcuţă transversală pe care scrie numele producătorului („Aucissa"), care a determinat şi denumirea acestei fibule. Zona de lansare a ei se consideră a fi Italia de nord, de unde s-a răspândit în provincii şi pe un teritoriu foarte întins, în Europa centrală şi de nord, şi în mai multe zone răsăritene. Ele sunt menţionate şi în aşezările dacice din Muntenia şi Transilvania, precum şi în cetăţile din stânga Siretului. Exemplarul de la Poiana are arcul puternic boltit, cu secţiunea relativ triunghiulară, lăţit la bază şi terminat cu o placă rectangulară. Atât arcul, cât şi această placă sunt decorate cu caneluri longitudinale şi incizii oblice, dispuse în şir, de-a lungul întregii piese (Fig. 22/7). Ea se afla în nivelul al V-lea, unde s-au mai găsit fibule cu „ochi", puternic profilate, monede imperiale timpurii, vase de sticlă *milefiori*, ceramică *terra sigillata* şi alte importuri, care pot fi datate în prima jumătate a secolului I p.Chr.[87]

Sub denumirea de fibule *„militare"* se grupează alte fibule din fir rotund, cu portagrafă şi coardă interioară ce pot fi atât din bronz, cât şi din fier (Fig. 21/6). Corpul este mai mult sau mai puţin curbat, cum sunt cele mai multe din fibulele descoperite în aşezări şi necropole din nordul Mării Negre, scitice târzii, Przeworsk şi în necropolele culturii Zarubineţ, împreună cu fibule ale acestei culturi, şi se datează la sfârşitul secolului I a.Chr. şi în secolul I p.Chr. Tot în această categorie sunt grupate frecvent şi fibulele din fir rotund, care au portagrafa rectangulară în formă de ramă cu arcul curbat, resortul scurt şi coarda exterioară, care în aşezările dacice sunt datate la mijlocul secolului I a.Chr.[88] O fibulă cu decor tipic este *fibula cu ochi*, formă care cunoaşte, de la apariţia sa, mai multe variante, în funcţie de redarea „ochilor" şi unele transformări ale profilului, caracteristici după care s-au deosebit serii principale. Fibula „cu ochi" de la Poiana (Fig. 22/10) aparţine variantei mai recente, în care desenul se rezumă la ornamentul liniar de pe arc fără cercurile concentrice sau perforaţiile care redau „ochii". Ea a fost descoperită în acelaşi nivel cu fibulele „militare" şi cele puternic profilate, precum şi cu alte materiale caracteristice primei jumătăţi a secolului I p.Chr.

În afară de fibulele *„Aucissa"*, la Poiana s-au descoperit şi alte fibule cu şarnieră

---

[86] M. Babeş, *Problèmes de la chronologie de la culture Gèto-Dace à la lumière des fouilles de Cârlomăneşti*, în Dacia, NS, 19, 1975, p. 134, fig. 2/2-3.

[87] O. Almgren, *op. cit.*, p. 21-33, pl. 11, tip. 45; G. Ulbert, *Die römischen Donaukastelle Eislingen und Burghöfe-Limesforschungen*, în Studien zur Organisation der römischen Reichsgrenze an Rhein und Donau, I, Berlin, 1959, p. 65.

[88] A. K. Ambroz, p. 33, pl.15/5; E. Riha, *Die römischen Fibeln aus August und Kaiseraugst*. Forschungen in Augst, 3, 1979, tip 7/5, nr. 1546.

lucrate din bronz, relativ asemănătoare. Una are corpul plat, în formă de lunulă, cu acul drept şi portagrafa rectangulară, redusă (Fig. 22/5). Ambele capete sunt mărginite de câte două semiove, iar în partea opusă, de o mică proeminenţă, de asemeni, semicirculară. Pe mijlocul corpului se află un nit în mijlocul a două cercuri concentrice, unul format din perle şi altul simplu (formă *pelta ajourée*). Pe teritoriul Daciei acest tip de podoabă este mai puţin cunoscut până în prezent, cu excepţia a două exemplare „pelta", cu o prelungire mediană şi capetele curbate spre interior, care s-au descoperit în complexul arheologic daco-roman de la Porolissum, acolo fiind datate relativ târziu în raport cu descoperirile de la Poiana. Un alt exemplar are corpul de formă relativ discoidală plată, decupat în centru, prevăzut pe o latură, ieşită uşor în afară, cu un caboşon în care a fost montată o piatră preţioasă (?) înconjurată de un inel în relief. Capul şi piciorul fibulei sunt delimitate de restul corpului prin câte două linii în relief, portagrafa fiind scurtă, în formă dreptunghiulară. Câteva urme indică faptul că această fibulă a fost argintată (Fig. 22/6). Fibule denumite şi „broşe", cu forme asemănătoare, lucrate în aceeaşi tehnică, s-au descoperit în aşezări din nordul Mării Negre, unde au fost datate la începutul secolului I p. Chr., precum şi în Franţa, Elveţia, Italia, Austria, unde, de asemenea, se aflau în contexte din prima jumătate şi mijlocul secolului I p. Chr.[89]

Dintre fibulele imperiale timpurii care s-au descoperit în nivelul al V-lea al aşezării geto-dacice, grupa cea mai numeroasă o formează cele care au intrat în literatura de specialitate cu numele de „profilate" şi „puternic profilate" (Fig. 23/1-11). Ele se caracterizează printr-un corp îndoit, cu unul sau două noduri pe arc şi unul la picior, portagrafa ajurată sau plină. Unele piese au sub cap o placă de susţinere, care acoperă spirala ca şi coarda superioară, care este sprijinită cu un cârlig. O. Almgren a constituit cu aceste fibule grupa a IV-a şi a constatat că la începutul dezvoltării sale portagrafa este perforată mai mult sub forma unui grilaj sau trepte, iar treptat perforaţiile se reduc la două sau o singură gaură rotundă, pentru ca apoi să dispară complet la fibulele mai târzii. Pe aceste considerente, le-a împărţit numai în două tipuri, anume cu portagrafă perforată şi, respectiv, plină. Pe teritoriul României fibulele profilate şi puternic profilate s-au descoperit în aşezări dacice sud-carpatice, ca Tinosu, Ocniţa, Sprâncenata, Cârlomăneşti ş. a, la Moigrad în Transilvania şi în davele de pe Siret la Brad, Răcătău, Cândeşti şi Barboşi. În general, ele au apărut împreună cu obiecte de import, precum ceramica de lux sau vasele din sticlă de provenienţă italică şi, în special, cu monede imperiale din prima jumătate a secolului I p.Chr. Forme mai târzii, cu portagrafa plină, s-au descoperit în aşezări ale dacilor liberi ş.a. În grupul de fibule puternic profilate se încadrează şi acele piese cu terminaţia corpului sub formă de „trompetă". Ele sunt de mărimi diferite, lucrate din bronz şi au restul elementelor componente asemănătoare cu celelalte fibule din acest mare grup, dar cu resortul format din mai multe spire şi coarda exterioară agăţată de un cârlig (Fig. 23/8, 10). Fibule de acest tip s-au descoperit în mai multe aşezări dacice, în niveluri de locuire datate în prima jumătate a secolului I p. Chr., dar şi la începutul secolului II p. Chr., ca de exemplu la Barboşi şi Răcătău, precum şi în unele centre din nordul Mării Negre. Tot în grupa fibulelor puternic profilate se remarcă un număr destul de mare de piese, care au corpul terminat într-un buton bitronconic sau cu capul de formă trapezoidală, cu baza mică lângă butonul de pe curbura arcului.

Obţinerea în atelierele dacice a unor tipuri de fibule, unele inspirate din cele de import, este documentată prin descoperirea unor piese neterminate, realizate prin turnare în tipare speciale. Mai numeroase sunt acele de fibule, separate sau împreună cu resortul şi coarda, care urmau să fie prinse de cârligul respectiv sau, în cazul fibulelor formate din două bucăţi, partea care trebuia să fie prinsă de placă. Descoperirea unei fibule tracice neterminată, probează existenţa acestor ateliere încă din faza de început a civilizaţiei dacice în această aşezare.

Dacă fibulele fac parte atât din categoria obiectelor de port, cât şi ca podoabe, alte

[89] G. Ulbert, *op. cit.*, p. 65-66, pl. 15/13; S. Sanie, *op. cit.*, fig. 9/3.

piese au fost folosite numai ca podoabe, ilustrând gustul artistic al celor care le foloseau. Printre cele mai răspândite din categoria obiectelor de podoabă, care au fost lucrate din argint, bronz, fier şi foarte rar din aur, în aşezarea de la Poiana, sunt brăţările, inelele şi cerceii, la care se adaugă diferite catarame, mărgele din piatră sau sticlă, diferite accesorii ca oglinzi, ace etc. ce s-au descoperit în decursul celor circa 15 campanii de săpături arheologice. Cele mai multe dintre piese se aflau în stratul de cultură, corespunzător diferitelor niveluri şi faze de locuire, şi mai rar în complexe închise. Dintre acestea din urmă se remarcă două tezaure cu obiecte de podoabă din bronz şi alte obiecte din fier, piatră şi os care se aflau în contexte bine plasate cronologic în nivelul datat în secolele III-II a.Chr.[90] Brăţara este piesa de podoabă frecventă în depozitele respective, dar şi în stratul de cultură, mai rar în locuinţe sau în gropi. După modul cum au fost concepute deosebim mai multe tipuri: *Brăţări cu capetele libere*, depărtate sau apropiate, din bară de bronz sau argint, de secţiune rotundă sau rectangulară, faţetată la capete, unde se află şi decorul. În cadrul acestei categorii deosebim brăţări cu capete de secţiune octogonală, pe fiecare faţetă aflându-se şiruri de cerculeţe incizate, un exemplar fiind din argint (Fig. 24/2) şi altul din bronz (Fig. 24/4); brăţară cu capetele apropiate, de secţiune rotundă, cu decor din grupe de câte 3-4 linii paralele, dispuse în zigzag (Fig. 24/3); brăţară cu capete uşor îngroşate, în formă de trompetă, prevăzute cu 1-3 inele în relief (Fig. 24/5); sau cu capete terminate în protomă de şarpe, unele puternic stilizate (Fig. 24/6). *Brăţările filiforme* din bronz sunt formate din 2-4 spirale, cu capetele decorate cu linii incizate, paralele, dispuse în zigzag sau în formă de romb (Fig. 24/1). Mai multe alte brăţări sunt realizate din fire răsucite, sau cu extremităţile inelare, unele prevăzute cu nodozităţi exterioare, sau simple, din benzi destul de late.

Toate tipurile de brăţări au analogii în cele mai multe din aşezările geto-dacice, precum şi la unele populaţii vecine, fiind obiecte destul de frecvente în inventarele necropolelor şi aşezărilor. Ele se datează începând cu prima jumătate a secolului al III-lea a.Chr. şi până în secolul I p.Chr. Cele două depozite descoperite în 1951 şi 1986 aparţin aşezării din secolele III-II a.Chr. care se caracterizează printr-o mare densitate de locuire şi un bogat şi variat material arheologic. Alte obiecte de podoabă, destul de frecvente, de formă aproximativ circulară, lucrate din bronz sau argint, sunt cerceii, unii formaţi dintr-un fir cu un capăt subţiat iar celălalt modelat în moduri diferite (Fig. 25/17-25). Pot fi socotiţi cercei acele obiecte ce se agăţau de coafură, o verigă, cu capetele petrecute şi răsucite, de care erau agăţate pandantive de diferite forme (Fig. 25/1-16). Ca şi brăţările, cerceii de forme diverse din argint sau bronz au fost descoperiţi în mai multe aşezări dacice, printre care unele se remarcă prin bogăţia obiectelor de podoabă, ca cele de la Brad, Ocniţa, Calu, Răcătău, şi altele, datate în perioada secolelor II a.Chr.- I p.Chr., având analogii şi în aşezări din zonele învecinate.[91]

Din bronz sau fier, în atelierele de la Poiana s-au lucrat şi alte obiecte de podoabă, printre care şi unele *inele* simple sau cu pietre preţioase, precum şi un mare număr de verigi simple sau combinate cu diferite accesorii, veriguţe sau pandantivi. Unele dintre aceste verigi au putut fi folosite la alte obiecte de port, precum catarame etc. În cadrul acestei categorii de obiecte deosebim mai multe tipuri de inele, unele cu capetele depăşite şi răsucite (Fig. 26/5-7, 9-17), altele decorate cu palmete (Fig. 26/3), unele spiralate (Fig. 26/1-2) şi un exemplar decorat la partea exterioară cu o pasăre incizată (Fig. 26/4), asemănător cu un inel descoperit în aşezarea geto-dacică de la Popeşti. Şi unele pandantive sunt formate tot din verigi cu capetele petrecute şi răsucite, de care atârnă o piesă care este perforată la partea superioară pentru a fi suspendată. Aceasta din urmă are mai multe forme, cea mai răspândită fiind o mică bară profilată cu 2-3 manşoane spre vârf, care este rotunjit sau ascuţit, sau în formă de secure sau toporaş. În funcţie de contextul descoperirii, pandantivele cu verigile respective şi alte podoabe de argint sau bronz se datează în secolele I a.Chr.-II p.Chr. Tot astfel au fost

[90] R. Vulpe, *op. cit.*, 1952, fig. 24; Silvia Teodor, *op. cit.*,1992, p. 275-280.
[91] L. Mărghitan, *Tezaure de argint dacice*, Bucureşti, 1976, pl. XV/3- 4; XLVII/3.

încadrate descoperirile asemănătoare din aşezările de la Răcătău, Brad, Poiana (Gorj), Şaeş, Grădiştea şi altele.[92]

Din diferitele niveluri de locuire cât şi din unele morminte de sub aşezarea din secolele IV-III a.Chr. s-a adunat un număr mare de mărgele de forme şi culori diferite. Din punct de vedere cronologic, cele mai timpurii ar fi grupul de şapte mărgele dintr-un mormânt de inhumaţie din secolele IV-III a.Chr. Cele mai multe piese au fost produse din pastă sticloasă, dar sunt şi unele din piatră semipreţioasă sau cristal. După caracteristicele de formă şi decor, deosebim mai multe tipuri: unele decorate cu unul sau două şiruri de ochi, altele cu striuri, cu coaste, sau nervuri de mai multe culori, de formă ovală sau de butoiaş, în formă alungită, scarabeu etc. În general sunt de culoare întunecată, cu dungi albe sau albastre, dispuse circular, simplu sau în ghirlande (Fig. 27/1-36). Analogii multiple pentru toate tipurile de mărgele se află în aşezările şi necropolele geto-dacice, precum şi în zone învecinate, din perioada scitică târzie, în Crimeea şi în zone de locuire celtică etc. Unele sunt considerate importuri romane, celtice sau est-mediteraneene.[93]

Printre piesele mai deosebite descoperite în ultimile niveluri sunt şi *cataramele* formate din două piese, veriga şi acul. După forma acestora se pot stabili câteva tipuri, printre care unele cu veriga rotundă şi acul agăţat prin îndoirea unui capăt, celălalt fiind ascuţit (Fig. 28/2, 4), verigă în formă de *D*, uşor turtită în zona de prindere a acului (Fig. 28/3); catarame cu corpul în formă de liră, format dintr-o verigă şi un adaos rectangular cu o mică proeminenţă pe latura mare şi două aripioare exterioare, laterale (Fig. 28/1), alte piese sunt formate dintr-o verigă care se ataşează la o curea cu ajutorul unei tăbliţe, îndoită şi nituită (Fig. 28/6-7). Mai multe verigi lucrate din fier sau din bronz s-au folosit pentru centuri şi curele de harnaşament etc. (Fig. 28/5,10,13, 16-17). Ele se aflau în nivelurile IV şi V şi se datează, alături de alte materiale, în perioada secolelor III a.Chr.-II p.Chr. Exemplare asemănătoare s-au descoperit şi în alte aşezări geto-dacice, ca cele de la Brad, Răcătău, Ocniţa, Căpâlna, Pecica şi altele în complexe de locuire sau morminte, precum şi în zone învecinate. Exemplare asemănătoare tipului având corpul în formă de liră s-au mai descoperit la Tilişca, Craiva, Bâzdâna şi Liptovska Mara în Slovacia.[94]

Printre accesoriile de toaletă care s-au descoperit în număr relativ mare în ultimul nivel geto-dacic sunt oglinzile, unele mici şi subţiri, altele de dimensiuni mai mari şi mai groase, cu un apendice de fixare într-un mâner. Un exemplar a avut pe spate un decor în relief, reprezentând două personaje într-un cadru circular (Fig. 29/6). Ca şi alte obiecte din bronz, oglinzile au fost documentate în aşezări şi necropole geto-dacice şi în unele zone din vecinătatea Daciei, mai ales în regiunile nord-pontice, fiind datate, în general, în secolele II-I a.Chr. Ele constituie obiecte de import din zona mediteraneeană, cele mai multe fiind de provenienţă elenistică. Din bronz s-au confecţionat de asemenea ace de păr formate dintr-o tijă de secţiune rotundă sau faţetată, cu un capăt ascuţit şi celălalt gros, terminat cu două sau trei proeminenţe inelare şi un disc (Fig. 28/11, 15, 20, 23) sau cu un capăt lăţit şi zimţat pe margini, unde s-au decupat şi câteva cercuri. Multe ace de păr, unele cu forme mai complicate şi cu un anumit decor, s-au confecţionat din oase de animale. Mult mai numeroase sunt acele de cusut. (Fig. 9/4, 8-13, 16), din bronz sau fier, cu formă caracteristică, de dimensiuni diferite, precum şi aplice, nasturi, garnituri diverse din bronz şi argint (Fig. 29/5), aplicele fiind decorate prin martelare sau cu incizii (Fig. 28/19; 29/5), nasturii cu formă conică sau hemisferică au, în interior, sudată o bară pentru fixare (Fig. 28/24; 29/2). Amintim şi două piese străine mediului dacic de la Poiana, anume două torţi de caserolă (Fig. 29/1, 4) din

[92] K. Horedt, *Die dakischen Sielberfunde*, în Dacia, NS, 17, 1973, fig. 7; L. Mărghitan, *op. cit.*, pl. XLII/2; V. Sîrbu, *Dava getică de la Grădiştea, jud. Brăila*, 1996, fig. 122/10-12; 123/1-B.

[93] O. D. Daševskaia,. *Pozdnie skify v Krimy*, Arheologija SSSR, D 1-2, 1991, p. 38, pl. 68, 69/24, 38, 40.

[94] K. Pieta, *Die Puchov-Kultur*, Nitra, 1982, p. 50, pl. VI/14; A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci*, Bucureşti, 1996, p. 117-119.

bronz, una cu capătul rotunjit şi găurit, decorată cu cercuri concentrice şi brâu crestat de-a lungul barei, iar cealaltă alcătuită dintr-un tub gol în interior, decorat şi terminat cu protomă de berbec. Piesele sunt din import, din lumea romană, răspândite în general în zona de nord a Europei în vremea lui August. O pateră cu mâner terminat cu protomă de berbec s-a mai descoperit într-un mormânt roman din secolele I-II p.Chr. la Tomis.[95]

Prin cercetările efectuate în zonele din apropierea Cetăţuiei, spre râpile Siretului, unde s-au dărâmat în decursul vremurilor părţi importante de pe latura de vest, în punctul „La Păr", au fost descoperite numeroase obiecte din nivelul V de locuire, unde se aflau şi numeroase piese de import. Printre acestea sunt şi două fragmente de umbo, din bronz, unul decorat cu figuri în relief (Fig. 29/7), iar celălalt cu incizii circulare. Umbouri de scut s-au mai descoperit în aşezările dacice şi celtice, dar, în general, armamentul defensiv este mai puţin cunoscut în davaele dacice din zona extra-carpatică. Fragmentele descoperite în fortificaţiile dacice din Munţii Orăştiei sunt predominant din fier.[96]

Ceramica

Un aport cu totul special în cunoaşterea civilizaţiei geto-dacice din cea de-a doua epocă a fierului îl are studiul ceramicii, una din componentele de bază ale inventarelor arheologice din aşezări şi necropole. Ea exprimă atât cunoştinţele tehnice în domeniul olăritului, anume pregătirea materiei prime, dar mai ales în realizarea numeroaselor forme, cât şi gustul artistic al producătorilor, exprimat prin ornamentica aplicată pe unele tipuri de vase, atât pe cele lucrate manual, cât şi pe cele realizate cu roata olarului. În decursul timpului, începând cu Vasile Pârvan şi Ion Andrieşescu, care au analizat pentru prima dată ceramica de la Piscul Crăsani[97] şi continuând cu prezentarea ei în toate rapoartele de săpături din mai multe aşezări şi necropole, s-a remarcat specificul cu totul aparte a ceramicii geto-dacice, care o individualizează în cadrul civilizaţiilor vecine.

În studiul ceramicei s-au adoptat metode diferite, unii specialişti preferând analiza ei pe etape ale dezvoltării civilizaţiei geto-dacice în general, alţii analizând fiecare tip de vas, de la origini şi până la dispariţia sa. În ambele cazuri s-a avut în vedere şi ceramica descoperită în aşezarea geto-dacică de la Poiana, prin care s-a ilustrat atât evoluţia formelor, cât şi specificul diferitelor etape în dezvoltarea civilizaţiei în acest obiectiv[98]. Prin coroborarea ceramicii de la Poiana cu alte descoperiri din spaţiul carpato-danubian s-a evidenţiat, cu claritate, unitatea culturii materiale traco-geto-dacice începând cu secolul al VI-lea a.Chr.

Prezentarea în ansamblu, atât a ceramicii lucrată cu mâna, cât şi a aceleia lucrată la roată, a imitaţiilor şi a importurilor s-a făcut pe baza tipologiei formelor, atât pentru etapele mai vechi, cât şi pentru cele recente, analiza ei pe baza stratigrafiei fiind îngreunată de multiplele deranjamente ale straturilor, refaceri succesive şi foarte multe gropi. Încadrarea cronologică a diferitelor categorii s-a realizat şi prin analogie cu descoperiri similare, din alte aşezări şi necropole geto-dacice, din spaţiul extracarpatic sau din alte zone de locuire geto-dacică.

Cea mai veche ceramică getică, ce se poate data în secolele V-IV a.Chr., aparţine nivelului III având analogii în unele aşezări fortificate din zona est-carpatică, printre care şi cele de la Stânceşti, Cotnari, Buneşti şi altele, precum şi la Zimnicea, Satu Nou, Cernavodă, Histria şi altele din zona Dunării de Jos sau Slimnic, Cepari, Cluj-Mănăştur şi altele din Transilvania. Stratul respectiv de la Poiana este relativ subţire, locuirea fiind de scurtă durată. O cantitate mare de material ceramic provine din stratul următor, cu o grosime de circa 1 m, datat de la jumătatea secolului al IV-lea şi tot secolul al III-lea a.Chr. Sunt bine reprezentate

[95] M. Bucovală, *Noi morminte de epocă romană timpurie la Tomis*, în Pontice, 1, 1968, p. 301, fig. 22.
[96] I. Glodariu, *Relaţiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974, p. 130-131.
[97] I. Andrieşescu, *Piscul Crăsani. Descoperirile arheologice din vara anului 1923*, în AARMSI, 1924, p. 10-80; V. Pârvan, *op. cit.*, 1926, p. 173-220, 561-592.
[98] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1969; E. Moscalu, *Ceramica traco-getică*, Bucureşti, 1983.

toate formele caracteristice ceramicii getice, lucrate cu mâna sau la roată, importuri şi imitaţii. Aceeaşi abundenţă de material ceramic caracterizează şi nivelul următor, până la sfârşitul locuirii pe cetăţuie, proporţia dintre diferitele categorii, din punct de vedere tehnic, fiind alta. Tot acum, într-o proporţie mai mică, apare ceramica grecească şi romană, ca import din centre mediteraneene, în special *terra sigilatta* şi amfore.

În prezentarea ceramicii, vom ţine seama de cele două mari categorii distincte, anume ceramica lucrată cu mâna şi aceea lucrată la roată.

Ceramica lucrată cu mâna.

După modul de pregătire a materiei prime, lutul, ceramica getică, lucrată cu mâna, de la Poiana, prezintă două aspecte; una rudimentară, care, în funcţie de calitatea arderii în cuptor, poate fi mai mult sau mai puţin dură, având culori diferite, în special brun-cenuşii şi uneori roşcate, cu pastă impură, chiar grosieră; cea de-a doua categorie conţine ceramică fină cu degresanţi mici, cu ardere bună, vasele având suprafaţa acoperită cu un slip lustruit, de culoare cenuşie sau neagră. Aceste două aspecte ale ceramicei lucrate la mână vor apărea în toate nivelurile de locuire de la Poiana, chiar dacă unele forme vor evolua sau vor dispărea şi vor apărea altele noi. În ceea ce priveşte forma vaselor lucrate cu mâna, vom observa că ea depinde în primul rând de calitatea pastei. Astfel, din pastă rudimentară, amestecată cu particule mai mici sau mai mari de şamotă sau pietricele, s-au realizat vase cu forme simple, cu pereţii groşi şi uşor friabili, cu suprafaţa exterioară aspră, cu multe deformări şi asperităţi. Există şi unele vase lucrate din astfel de pastă, având suprafaţa netezită, fiind uneori acoperită cu o lutuială albicioasă.

Din pastă poroasă au fost realizate *vasele bitronconice* cu gura strâmtă sau largă şi marginea tăiată, unele cu un gât scurt, uşor oblic. Proeminenţele de diferite forme sunt plasate pe jumătatea inferioară a corpului, unele vase având şi un inel în relief la baza gâtului (Fig. 30/1). Astfel de vase, în general fragmentare, s-au descoperit în nivelul al III-lea, uneori şi în cel următor, având analogii în mai multe obiective unde au fost datate pe baza importurilor, în special cu amfore greceşti.[99]

Mult mai frecvent este vasul în formă de *clopot,* cu fundul strâmt, pereţii oblici şi gura largă, uneori uşor strâmtată şi tăiată. Pe lângă proeminenţele conice alungite, plasate pe partea inferioară sau superioară a corpului, unele sunt decorate cu brâie alveolate, dispuse circular sau vertical, în special pe jumătatea superioară a vasului (Fig. 30/9). Vasele clopot au în general dimensiuni mari şi s-au folosit pentru păstrarea proviziilor, putând fi îngropate în locuinţe sau în preajma lor. Această formă de vas s-a descoperit în majoritatea aşezărilor datate în secolele V-IV a.Chr. şi uneori în necropole.[100] Apropiat ca formă de vasele clopot este un grup de oale cu înălţimea aproximativ egală cu lărgimea lor, cu pereţii oblici, uşor curbaţi şi marginea tăiată drept. Unele prezintă în partea superioară două până la patru proeminenţe conice sau alungite, dar cele mai multe sunt fără un astfel de decor (Fig. 30/6, 10). Fiind lucrate din pastă poroasă, acestea nu puteau fi folosite decât la păstrarea hranei şi nu pentru lichide sau pentru fiert alimente. Cu aceeaşi formă sunt şi numeroase vase la care s-a folosit atât pastă rudimentară, cât şi o pastă relativ mai fină.

O altă formă care a fost lucrată din pastă poroasă, frecventă în cadrul olăriei getice în general, începând din secolul al IV-lea a.Chr. şi care s-a perpetuat cu mici modificări şi în secolele următoare, este vasul cu profilul aproape drept, cu marginea tăiată sau uşor evazată şi fundul cu aproximativ acelaşi diametru ca partea superioară a vasului. Aceste vase au mai fost denumite şi „în formă de sac" tocmai datorită acestor caracteristici. Cele mai multe vase de această formă sunt decorate în acelaşi mod cu cele precedente, având aplicate în partea

[99] A. C. Florescu, S. Raţă, *op. cit.*, p. 12, fig. 3.

[100] D. Berciu, Descoperirile getice de la Cernavodă (1954) şi unele aspecte ale începutului formării culturii Latène geto-dace la Dunărea de Jos, în Materiale, IV, 1957, p. 283, fig. 5/1; 6/1.

superioară a corpului brâie crestate sau alveolate şi cu proeminenţe de diferite forme (Fig. 31/1-10). Este o formă de vas întâlnită în repertoriul ceramic al tuturor aşezărilor geto-dacice cercetate, atât în zona est-carpatică, în obiective similare cu acela de la Poiana, cât şi în restul ţării. Forma provine, probabil, din vasul bitronconic, dar are dimensiuni mult mai mici. Cu unele excepţii, decorul lipseşte, iar pasta rudimentară din care cele mai multe au fost modelate le dă un aspect poros şi grosier. Această categorie s-a descoperit frecvent în nivelul datat în secolele III-II a.Chr. şi mai rar în secolele următoare.

Forma de vas caracteristică în general şi cea mai frecventă este borcanul cu pereţii curbaţi şi marginea uşor evazată, decorat cu brâuri alveolate sau crestate, incizii, cerculeţe proeminenţe etc. (Fig. 31, 32). Unele vase cu pereţii arcuiţi, gât uşor înălţat, cu marginea îngroşată sau evazată sunt prevăzute cu două torţi orizontale, plasate în partea inferioară (Fig. 33/3, 6-8). Ele au fost lucrate din pastă relativ fină, având suprafaţa netezită, iar uneori acoperită cu un slip subţire. Acestea pot fi grupate şi în categoria cănilor mari cu două torţi, destul de rar întâlnite în cadrul olăriei geto-dacice. Se remarcă asemănarea cu unele vase având corpul bitronconic, gât înalt şi marginea evazată, la unele vase fiind aplicate pe umăr două apucători aproximativ conice, asemănătoare unor urechiuşe lipite, forme din care provin cănile cu aceeaşi siluetă, cu câte o toartă între buză şi diametrul maxim (Fig. 33/1-2). Analogiile pentru aceste forme de vase se găsesc în nivelurile datate în secolele III-II a.Chr. din aşezările de la Brad, Răcătău şi altele din zona extracarpatică, fiind numite „tip Ciolăneşti", după aşezarea unde au fost descoperite pentru prima dată.[101] Din punct de vedere cronologic, s-a observat că diferitele categorii de oale cu caracteristicile menţionate s-au descoperit în toate aşezările geto-dacice, începând din secolul al IV-lea a.Chr. şi până la sfârşitul epocii Latène, fiind o formă de bază în olăria geto-dacică. Şi printre vasele miniaturale descoperite în număr mare la Poiana, multe imită diferite tipuri de borcane [102].

Din pastă relativ rudimentară, dar şi din pastă mai fină, amestecată cu cioburi pisate, s-a modelat şi un mare număr de *străchini*, bine arse, cu suprafaţa netedă, uneori acoperită cu angobă lustruită. În ceea ce priveşte forma lor, deosebim mai multe tipuri, în funcţie de părţile principale ale vasului, fiecare element fiind diferit de la un vas la altul: se remarcă străchinile cu corpul tronconic, fund strâmt şi marginea uşor curbată în interior, cu marginea dreaptă, tăiată sau rotunjită, umărul uşor reliefat şi fundul îngust, cu două sau mai multe mânere sau torţi, de o mare varietate de forme, plasate pe marginea buzei sau pe umăr (Fig. 34/1-10). Din punct de vedere cronologic, străchinile cu aceste caracteristici fac parte din repertoriul vaselor ce se încadrează în secolele IV-III a.Chr., fiind descoperite în stratul cu importuri greceşti, în special cu amfore thasiene, fibule tracice şi monede histriene, având analogii în toate aşezările şi necropolele din această perioadă pe întreg teritoriul geto-dacic[103]. Alte străchini au corpul tronconic, gât scurt şi marginea evazată, fiind lucrate din pastă fină, arderea fiind de calitate, încât pereţii sunt duri şi relativ subţiri, iar culoarea, în general, cenuşie cu nuanţe mai deschise sau mai întunecoase. Între marginea buzei şi umăr sunt plasate torţi verticale scurte, de secţiune dreptunghiulară, unele decorate cu caneluri longitudinale. Din punct de vedere cronologic acest tip de străchini are o durată mai lungă, putând fi datate pe bază de analogii până în secolul II a.Chr. Alte străchini sunt prevăzute cu picior, aşa numitele *fructiere* de dimensiuni relativ mari, cu suportul mai mult sau mai puţin înalt, gol în interior. Partea superioară are formă tronconică, uneori cu pereţii uşor curbaţi, cu umăr pronunţat sau oblic, cu buza evazată, uneori faţetată (Fig. 35/1-9). Fructierele s-au modelat în general din pastă de calitate bună, fiind şi bine arsă. Cele mai multe au corpul acoperit cu slip negru lustruit, în special acelea de dimensiuni mari şi cele cu piciorul perforat. Astfel de vase au fost frecvent

[101] M. Petrescu-Dîmboviţa, S. Sanie, *op. cit.*, p. 252-253.
[102] Silvia Teodor, M. Nicu, *Vase şi obiecte miniaturale descoperite în aşezarea geto-dacică de la Poiana*, în ArhMold, XXV, 2002, p. 113, fig. 9-11.
[103] I. H. Crişan, *op. cit.*; E. Moscalu, *op. cit.*

analizate în lucrările de specialitate, ele fiind descoperite în toate aşezările geto-dacice şi încadrate cronologic, în funcţie de celelalte piese, ca importurile şi obiectele de podoabă, în secolele IV-II a.Chr.

Cele mai frecvente vase lucrate cu mâna sunt *cănile* care, după forma corpului şi modul cum este fixată toarta, pot fi grupate în mai multe tipuri, cum ar fi cele cu gâtul scurt, corpul sferic sau bitronconic şi partea superioară mai alungită, cu toarta prinsă din buză şi diametrul maxim, fiind în general de secţiune rotundă (Fig. 33/4-5). Alte forme sunt cele denumite în literatura de specialitate „de tip Ciolăneşti", având corpul bitronconic, gât înalt, marginea evazată şi toartă prinsă sub buză, uşor înălţată şi lipită pe corp. Unele au fundul adâncit, iar altele au toarta decorată (Fig 33/1-2) cu proeminenţe sau caneluri.

Caracteristică tuturor aşezărilor geto-dacice este *ceaşca dacică sau căţuia.* La Poiana s-au descoperit circa 400 de exemplare întregi, multe fragmentare şi 65 de ceşcuţe miniaturale, cu o singură excepţie, toate fiind lucrate de mână, din pastă poroasă în amestec cu cioburi pisate. Forma caracteristică este cea bine cunoscută, în general tronconică, cu una sau două torţi prinse de marginea buzei şi de fund (Fig. 36,37). Cea mai mare parte a ceştilor sunt decorate cu brâie simple, dispuse vertical sau oblic de-a lungul corpului, cu brâie alveolate, plasate sub buză sau pe marginea fundului şi uneori pe torţi. Toate variantele ceştilor, formele şi motivele decorative aplicate, au analogii în aşezările dacice, începând cu secolul al II-lea a.Chr. şi până în secolul II p.Chr. când predomină exemplarele amplu decorate[104]. S-a observat o frecvenţă mai mare a ceştilor dacice în zona est-carpatică unde se poate remarca, cu claritate, evoluţia lor din ceştile troconice cu o toartă supraînălţată, din secolele anterioare.

Din pastă relativ grosieră s-au lucrat la mână şi numeroase *opaiţe* inspirate sau imitate după acelea elenistice (Fig. 38/1-2, 4), fiind bine realizat fiecare detaliu, precum orificiul de umplere şi cel de ardere, bazinul şi tortiţa. În alte aşezări contemporane astfel de piese sunt mai puţin cunoscute până în prezent. Au fost însă frecvent incluse, în cadrul ceramicii lucrate cu mâna, în mai multe staţiuni din a doua epocă a fierului, cercetate în zona nord-pontică, în special în Crimeia. În nordul Mării Negre şi în unele aşezări din zona Niprului Mijlociu s-au descoperit câteva forme asemănătoare în aşezări din perioada post-scitică şi au fost încadrate, alături de diferite importuri elenistice şi romane, în perioada secolelor I a.Chr.-I p.Chr.[105]. Un alt grup de obiecte care se foloseau la iluminatul încăperilor erau *sfeşnicele* din lut ars, lucrate, de asemenea, din pastă grosieră şi poroasă, relativ friabilă. Acestea sunt prevăzute la partea superioară cu o cupă sau o simplă alveolare, mai mult sau mai puţin adâncă şi un picior înalt, plin în interior, de secţiune rotundă sau pătrată, lărgit la bază, la fel ca în partea superioară, fundul fiind drept sau prevăzut cu o alveolare puţin adâncă (Fig. 38/3, 5, 7). După modul cum s-a realizat alveolarea superioară, forma piciorului, precum şi varietatea decorului se pot deosebi mai multe tipuri[106]. Astfel de piese s-au descoperit în straturile târzii din aşezările geto-dacice de la Răcătău şi Brad, precum şi la sud de Carpaţi în aşezările din aceeaşi perioadă de la Popeşti, Vlădiceasca, Radovanu şi altele[107]. De asemenea, ele au fost menţionate de fiecare dată când s-au analizat diferite categorii ale ceramicii lucrate cu mâna, din complexe din secolele III-II a.Chr. de la Olbia şi alte staţiuni din nordul Mării Negre fiind descoperite în acelaşi context cu opaiţele imitate după lucernele elenistice[108]. La cele mai multe piese nu se observă semne de la o ardere secundară sau flambări, culoarea în interiorul cupei fiind galben-roşcată, ca restul piesei. De aceea considerăm, ca şi alţi cercetători, că o anumită categorie de astfel de sfeşnice erau folosite numai în practici de cult,

---

[104] I. H. Crişan, *op.cit.*, p. 153-160, fig. 65-68.

[105] O. D. Daševskaia, *op. cit.*, p. 18, 23, fig.10-14, 48/4, 49/16.

[106] Silvia Teodor, *Corps à éclairer géto-daces*, în Thraco-Dacica, XX, 1-2, 1999, p. 205-216.

[107] V. Căpitanu, *Ceramica geto-dacică descoperită dinn dava de la Răcătău*, în Carpica, XVIII-XIX, 1987, p. 50-55, fig. 35/5,12;V. Ursachi, *op. cit.*, pl. 78 /4-11, 14, 24; G. Trohani, *op. cit.*, p. 161, fig. 12/1-3.

[108] K. K. Marcenko, *Varvary v sostave naselenija Berezani i Ol' vii*, Leningrad, 1988, p. 70, fig. 2/33-34.

la libaţii, împreună cu alte obiecte cu aceeaşi destinaţie. Mai amintim ca, fiind deasemeni, destul de frecvente, în categoria recipientelor lucrate cu mâna, diferite plăci sau tipsii, capace şi strecurători (Fig. 42/2, 5, 8).

Ceramica lucrată la roată.

Începând de la mijlocul secolului al IV-lea a.Chr., în nivelul corespunzător, la Poiana s-au descoperit şi vase lucrate la roată, pentru care s-a folosit pastă fină, amestecată cu degresanţi mărunţi, bine arsă, vasele având culoare cenuşie şi mai rar cărămizie, cu suprafaţa lustruită şi decor de motive geometrice. În tehnica la roată au fost transpuse numai anumite tipuri de vase, altele fiind lucrate de mână până foarte târziu, cum este cazul căţuilor şi sfeşnicelor sau a mai multe tipuri de oale din sec. I a.Chr.

Au fost lucrate la roată vase mari, cu corpul bombat, gâtul relativ scurt şi marginea evazată, majoritatea aflate în stare fragmentară, ca cele mai multe din vasele din ultimele niveluri, mai ales acelea cu pereţii subţiri. Unele provin de la vase de provizii, cu buza evazată orizontal şi decorată cu linii incizate, altele de la oale cu corpul bombat, gâtul strâmt şi marginea scurtă şi uşor evazată, decorată pe tot corpul cu incizii orizontale adânci[109]. Au fost lucrate şi la roată *fructierele* cu picior înalt, având corpul larg sau mai strâmt, cu umăr unghiular sau rotunjit şi marginea evazată (Fig. 39/1-5). Deşi cele mai multe fructiere sunt fragmentare, se pot deosebi mai multe tipuri, în funcţie de caracteristicile părţilor componente. Unele au corpul larg, umăr rotunjit şi marginea evazată orizontal, uneori faţetată, decorată cu linii paralele incizate de-a lungul buzei, în zigzag sau şerpuite, mărginite de altele drepte, grupe de liniuţe dispuse transversal etc. În tipologiile realizate atât la Poiana, cât şi acelea care au avut în vedere descoperirile din toate aşezările geto-dacice[110], s-a remarcat evoluţia acestui vas caracteristic ceramicii geto-dacice, de la apariţia sa, când a fost lucrat manual şi până la transpunerea lui, în general, cu aceleaşi caracteristici, la roată, realizându-se forme elegante. Destul de frecvente în nivelul al V-lea de la Poiana sunt *strecurătorile* (Fig. 42/1, 3-4, 6-7) lucrate din pastă fină de culoare cenuşie. Forma este aceeaşi ca la categoria lucrată cu mâna, dar pereţii sunt mult mai subţiri, iar torţile, uşor înălţate peste buză, sunt din bandă lată, uneori decorate. În funcţie de forma părţii superioare pot fi deosebite câteva variante, la toate acestea partea inferioară fiind conică şi perforată. Strecurători de acelaşi tip s-au descoperit în toate aşezările dacice, ceea ce indică existenţa unor preocupări comune în prelucrarea laptelui, populaţia din aşezarea de la Poiana, ca şi celelalte aşezări de pe terasa înaltă a Siretului, având ca ocupaţie principală creşterea vitelor şi a oilor, beneficiind de numeroase zone pentru păşunat din luncile râului[111].

Printre vasele lucrate la roată menţionăm *castronul*, lucrat din pastă fină de culoare cenuşie închisă, mai rar cărămizie, cu suprafaţa lustruită, cu fundul bine conturat şi în unele cazuri uşor înălţat, ca un mic piedestal (Fig 40/3, 5-8), *străchinile şi farfuriile*, cu pereţii drepţi sau oblici, cu marginea evazată şi fund plat sau înălţat. Ele sunt lucrate tot din pastă fină de culoare cenuşie, cu puţine variante în ceea ce priveşte forma părţilor componente. Mai frecvente sunt cele cu fundul îngust, profilat, corpul tronconic, cu umăr proeminent şi marginea dreaptă sau uşor îngroşată (Fig. 39/6, 40/1-24, 9-10). Pentru unele forme olarii locali s-au inspirat din vasele de import, care s-au descoperit frecvent în acest nivel de locuire.

Destul de frecvente în cadrul olăriei lucrate la roată sunt cănile şi ceştile (Fig. 41/1-9), din pastă fină având corpul semisferic sau uşor oval, terminat cu un gât mai mult sau mai puţin înalt, de formă tronconică sau cilindrică, iar buza rotunjită, evazată în exterior. Torţile sunt prinse sub buză, unele înălţate uşor, multe dintre ele fiind artistic realizate din mai multe

[109] Silvia Teodor, M. Nicu, Stela Ţau, *Ceramica din aşezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galaţi*, în ArhMold. XXIII-XXIV, 2000-2001, p. 27, fig. 66/1-2.
[110] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 167-170.
[111] R. Vulpe, *op. cit.*, 1951, p. 210-214.

părţi canelate sau răsucite. În funcţie de unele detalii, putem deosebi variante care se referă la forma părţilor principale. Transpunerea la roată a cănilor geto-dacice poate fi documentată la Poiana, începând din secolul al III-lea a.Chr. când, alături de marea varietate a cănilor lucrate cu mâna, apar şi căni lucrate la roată din pastă fină, cenuşie, la unele observându-se şi anumite influenţe străine. În zona est-carpatică s-au descoperit căni lucrate la roată în aşezări şi necropole, începând din secolele IV-III a.Chr., cum sunt, printre altele, acelea de la Corni-Huşi, Slobozia, Cucuteni, Cotnari şi altele, în secolele următoare fiind o formă caracteristică a ceramicii dacice.[112] Mai puţin folosite au fost vasele cu două torţi, lucrate din pastă fină de culoare cenuşie, având corpul aproximativ bitronconic, cu umărul aplatizat, gâtul scurt, marginea uşor răsfrântă şi fundul reliefat printr-un inel circular. Unele sunt decorate cu benzi lustruite, dispuse în diferite moduri pe partea superioară a vasului. S-a considerat, ţinând cont de unele analogii, că aceste vase sunt influenţate de acelea celtice, descoperite pe teritoriul Transilvaniei, unde au existat astfel de contacte la sfârşitul mileniul I a.Chr.[113]

Mai rare, în raport cu alte aşezări contemporane, sunt la Poiana *ulcioarele cu o toartă* (Fig. 44/1-4, 6), amforete sau vasul cu tub (Fig. 43/2, 5), vasul *askos* (Fig. 44/5) sau bolurile cu decor în relief (Fig. 43/1, 3-4), ceaşca cu două torţi de tip *kantharos* şi vasul *kernos*. Numeroasele fragmente din astfel de vase demonstrează marea influenţă exercitată de ceramica de import asupra olăriei locale, atât în tehnica de lucru, cât şi asupra varietăţii formelor.

Ceramică geto-dacică pictată

În cadrul olăriei geto-dacice, ceramica pictată reprezintă categoria de lux, la fel ca ceramica de import, provenită în special din provinciile orientale şi danubiene, de la care a primit şi anumite influenţe. Pictura a fost aplicată direct pe fondul de culoare roz-gălbuie şi uneori pe un strat de angobă de aceeaşi culoare, care s-a cojit pe unele porţiuni în acelaşi timp cu stratul de culoare[114].

Forma ceramică cea mai frecvent pictată este *cana*, atât forma înaltă, cu gât alungit (svelt), cu marginea evazată şi fund inelar, având întotdeauna o singură toartă (Fig. 45/1-2, 12), cât şi ceşti mici cu două torţi, de tip *kantharos*, cu pereţi drepţi şi fund mic, inelar (Fig. 45/3-7). Decorul, format din haşuri roşii-cărămizii şi grupe de linii organizate pe două registre, este realizat neglijent, cu dungi mai late sau mai drepte, cu număr inegal de linii în grupele de haşuri. Un exemplar de cană, cu gâtul uşor tronconic şi marginea îngroşată la exterior, are două linii pictate sub margine, una ondulată şi cealaltă dreaptă, iar în registrul inferior un şir de triunghiuri haşurate. Culoarea roşie cu care a fost realizat acest decor este mai întunecată, aproape maro, contrastând puternic cu fondul, de culoare roz-gălbui, a vasului. Singura cană cu o toartă care a fost reconstituită (Fig. 45/1), realizată în pastă fină de culoare roz-gălbuie, a fost decorată cu linii circulare subţiri şi puncte roşii pe gât, prezentând, de asemenea, caneluri fine între gât şi corp, care marchează silueta elegantă, în general, a vasului. În zona est-carpatică s-au descoperit căni cu aceleaşi caracteristici, în cantitate mai mare, în aşezarea de la Brad[115], unde s-a remarcat o mare varietate de motive geometrice în decorul pictat pe căni şi pe alte vase, la Calu şi Bâtca Doamnei[116], unde s-au descoperit mai multe căni pictate cu roşu, în stil geometric. Micile ceşti de tip kantharos sunt mai numeroase,

---

[112] Silvia Teodor, *Aşezarea geto-dacică de la Huşi-Corni*, în Thraco-Dacica, II, 1-2, 1981, fig. 27/5-6; 30/1-3; C. Buzdugan, *op. cit.*, 1968, p. 92, fig. 5/1.

[113] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 178.

[114] Silvia Teodor, *La ceramique peinte de l'établissement geto-dace de Poiana-Tecuci*, în Thraco-Dacica, XVI, 1-2, 1995, p. 199-210.

[115] V. Ursachi, *Ceramica dacică pictată din Cetatea de la Brad, comuna Negri, jud. Bacău*, în MemAntiq, XV-XVI, pl. III-IV; VII/3, 6-7.

[116] A. Buzilă, *Despre ceramica geto-dacică lucrată la roată de la Bîtca Doamnei-Piatra Neamţ*, în MemAntiq, IV-V, 1972-1973, fig. 23/1, 4, 6.

atât la Poiana, cât şi în alte obiective contemporane, dar, din păcate, cea mai mare parte în stare fragmentară.

Cele mai multe fragmente provin de la *fructiere* pictate, considerate vase de lux, fiind lucrate din pastă fină, având forme şi dimensiuni asemănătoare fructierelor cenuşii, cu decor lustruit. Ele au corpul uşor oblic, marginea larg evazată orizontal, piciorul înalt, cilindric, gol în interior, marcat cu unul sau două cercuri în relief şi cu buza evazată (Fig. 45/8-10). Decorul pictat a fost aplicat pe margine, pe interiorul şi exteriorul pereţilor, precum şi pe picior. Predomină benzile mai late sau mai subţiri, două până la patru pe margine şi mai multe pe corpul vasului, roşii sau roşii-portocalii şi uneori albe. Un exemplar prezintă aceste linii portocalii încadrate de linii ondulate, aplicate pe un fond alb, decor asemănător până la identitate cu acela realizat prin lustruire pe vasele cenuşii (Fig. 45/9). Pe corpul vasului, la fel şi pe picior, s-au pictat numai benzi circulare, mai subţiri sau mai late, în funcţie de dimensiunea vasului. Fondul este întotdeauna roz-gălbui, în timp ce benzile au diferite nuanţe, mai întunecate pe margine, dar mai deschise pe corpul vasului. Decorul geometric astfel aplicat pe fructiere este frecvent întâlnit în aşezările dacice atât în zonele extra-carpatice, cât şi în cele din Transilvania.[117]

O altă formă de vas, frumos pictată în stil geometric, este *castronul* cu marginea întoarsă în interior (Fig. 45/11), de mari dimensiuni, realizat în pastă de bună calitate, de culoare cărămizie sau roz-gălbuie. Castronul de mari dimensiuni este mai rar atestat în alte aşezări dacice, exemplarele de acest tip descoperite la Brad având marginea profilată şi un decor mai sobru, caracteristică, în genere, a ceramicii pictate din această aşezare. În raport cu alte aşezări geto-dacice, Poiana se remarcă prin bogăţia materialului descoperit în general, dar în cazul ceramicii pictate se poate vedea procentajul său redus în raport cu ceramica fină, cenuşie, decorată prin lustruire. După cum s-a putut observa, la această categorie de vase s-a folosit o gamă redusă de culori, coloranţii fiind greu de procurat şi numai prin intermediul negustorilor străini care aduceau astfel de produse necesare olarilor locali. Pictura a fost realizată numai în roşu, cu diferite nuanţe, de predilecţie în stil geometric, spre deosebire de decorul vegetal sau zoomorf preferat de meşterii artizani din alte aşezări dacice, în special acelea de la vest de Carpaţi.

Din analiza ceramicii descoperită în aşezarea geto-dacică de la Poiana, se poate remarca, pe lângă marea varietate de forme lucrate într-o tehnică sau alta, şi o evoluţie, din acest punct de vedere, pe parcursul a circa şapte secole, cât a durat acest important centru din sudul Moldovei. Se poate observa că, la începutul evoluţiei sale, ceramica geto-dacică mai păstrează unele caracteristici hallstattiene care, la unele forme, se perpetuează până târziu, fenomen observat la unele tipuri de castroane sau căni şi, în general, la tehnica pregătirii lutului, care conţine anumiţi degresanţi cu granule mari. Tradiţia autohtonă în confecţionarea ceramicei va fi îmbogăţită prin pătrunderea influenţelor străine, cele celtice, în zonele vestice şi, mult mai active, cele greceşti sau sud-tracice în celelalte regiuni. Acestea s-au observat prin apariţia timpurie a unor imitaţii, destul de bine executate în tehnică primitivă, după vase greceşti de lux, în special după kantharos, kylix sau amfore, dar şi după cupele deliene cu decor în relief, chiar şi tipare folosite la obţinerea acestui decor. Ca şi în alte aşezări contemporane, trebuie să fi existat meşteri specializaţi în făurirea acestor categorii ceramice.

Aşezarea de la Poiana a avut o evoluţie paralelă cu a multor centre din zona carpato-danubiană, în tot timpul celei de-a doua epoci a fierului, iar ceramica geto-dacică, atât cea lucrată cu mâna, cât şi cea lucrată la roată, cenuşie sau pictată, a avut o evoluţie asemănătoare.

[117] G. Florea, *Ceramica dacică pictată cu motive vegetale şi zoomorfe din Muzeul de Istorie a Transilvaniei*, în AMN, 24-25, 1988, p. 1095-1117.

CERAMICA DE IMPORT

Prin poziţia sa, între drumurile comerciale terestre şi pe apă, aşezarea de la Poiana a avut posibilitatea să beneficieze de schimburile comerciale cu cetăţile pontice ca şi cu alte teritorii din est, în special cu cele din nordul Mării Negre. Cercetările au demonstrat că relaţiile cu sudul au început de timpuriu, civilizaţia elenică, cu care a venit în contact prin intermediul coloniilor sau mijlocite de anumite centre din sudul Dunării, manifestându-se sub diferite aspecte.

Printre elementele cele mai reprezentative care ilustrează aceste contacte sunt produsele ceramice, ca amforele, vasele fine de mici dimensiuni, precum şi diferite piese vestimentare sau de podoabă.

În ceea ce priveşte *materialul amforic*, cele mai vechi piese sunt amforele provenite din *Thasos*, aflate în stratul datat în secolele IV-III a.Chr. Dar, ca şi cea mai mare parte a olăriei în general, este fragmentară. Ştampilele de pe torţi, de forme pătrate sau dreptunghiulare, au înscrise numele oraşului cu sigma cu bare având ca simboluri pe *Herakles* trăgând cu arcul, bucraniu, liră, amforă, păsări sau kantharos şi eponimii *Migacleides*, *Aristeides*, *Apolodoros* şi mai multe englifice, neclare, cu o cronologie apropiată, între anii 315 şi 254 a.Chr. Tot acestei perioade îi aparţin fragmentele de amfore care, după consistenţa pastei, forma corpului şi alte caracteristici, pot fi atribuite centrelor din *Soloha* I şi II şi *Lesbos*, dar fără ştampile clare, ci doar semne pe gât sau corp, probabil monograme şi semne grafitti. Din stratul corespunzător secolelor II-I a.Chr. provin numeroase amfore cosiene, lucrate din pastă brun-roşcată sau alb-gălbuie, cu torţi bifide sau pseudobifide, uşor supraînălţate, cu mai multe variante în ceea ce priveşte forma corpului şi a piciorului, cilindric sau tronconic.[118] Aceste caracteristici au fost remarcate şi la amforele descoperite în aşezările est-carpatice, mai frecvente fiind la Răcătău, Brad, Barboşi şi Brăila, precum şi în Dobrogea, nordul Mării Negre sau zona mediteraneeană.

Numeroase fragmente de amfore sinopiene atestă continuitatea comerţului cu centre sudice în secolele I a.Chr.-I p.Chr. Ele sunt lucrate din pastă cărămizie, cu particule de mica în compoziţie şi miez cenuşiu, cu suprafaţa relativ aspră. Marginea buzei este mult profilată în exterior, în formă de sul, iar gâtul larg este uşor curbat în exterior. Mai multe fragmente provin din corpul vaselor, fără indicii referitoare la forma părţii superioare, dar prin aspectul pastei pot fi considerate sinopiene, categorie de amfore menţionată şi în alte aşezări care au avut relaţii cu lumea grecească în ultimul secol a.Chr.[119]

Mai puţin frecvente în cadrul ceramicii de import din lumea elenistică sunt alte vase considerate de lux, anume *kylixul*, *kantharosul* diferite *cupe* etc., care se află doar în stare fragmentară. Dintre acestea amintim partea inferioară a unui *crater* cu coaste, lucrat din pastă fină, acoperit cu firnis negru, parţial cojit, şi fundul altuia cu aceleaşi caracteristici (Fig. 46/7), precum şi un kantharos din pastă roz-gălbuie, cu marginea reliefată în exterior şi corpul bombat, acoperit pe întreaga suprafaţă cu lac negru (Fig. 46/3). S-au mai descoperit, sporadic, mici fragmente de *kylix*, cupe sau căniţe, lucrate din pastă fină, de culoare roz-gălbuie, acoperite cu lac negru, uneori cu irizări metalice, cu coaste verticale sau caneluri. În condiţii incerte a fost descoperit un *vas-ulcior*, de forma unui cap uman, lucrat la roată din pastă roşie-cărămizie, acoperit pe toată suprafaţa cu angobă roşcată. Vasul are formă aproximativ cilindrică, turtit, mai strâmt în zona centrală, gâtul înalt şi strâmt şi fund dreptunghiular.[120] Trăsăturile feţei şi detaliile reprezintă capul unui bătrân, probabil Dionysos, putând fi datat, prin analogie cu piese asemănătoare descoperite în nordul Mării Negre, în secolele II-I a.Chr.[121]. Tot elenistică târzie este şi o *lucernă* lucrată din pastă fină, de culoare cenuşie,

[118] Carmen Ungureanu, *Descoperiri de amfore la Poiana (campania 1968)*, în CI, 2002, 18-20, p. 105-137, fig. 1-12.
[119] A. Opaiţ, *Dépôt d'amphores découvert à Aegyssus*, în Dacia, NS, 31,1987, 1-2, p. 154.
[120] I. Glodariu, *op. cit.*,1974, p. 215, datează piesa în sec. I p.Chr.
[121] S. Sanie, *op. cit.*, 1981, p. 54-55.

acoperită cu firnis negru, cu decor de semiove dispuse inegal în jurul orificiului de umplere (Fig. 46/5). Forma este aproximativ rectangulară, cu ciocul lung, ca un cap de nicovală, cu orificiul de ardere oval. Acest tip de lucernă a fost încadrat de specialişti în secolele II-I a.Chr.[122]. Este singurul exemplar întreg, altele în stare fragmentară având o tipologie incertă.

O pondere mai mare în raport cu ceramica elenistică o are ceramica de factură romană, în cadrul căreia remarcăm mai multe vase de uz curent şi de lux, lucerne, unguentarii, afumători, amfore etc. Acestea s-au descoperit în nivelul al V-lea sau în gropi care pornesc din acest nivel şi mai rar în complexe de locuire.[123] Deşi majoritatea pieselor este în stare fragmentară, ele întregesc imaginea de ansamblu asupra locului important pe care l-a reprezentat aşezarea de la Poiana în general, în cadrul relaţiilor cu lumea romană.

Un loc important în cadrul acestei categorii o constituie vasele uzuale, anume farfurii, castroane, boluri şi ceşti lucrate din pastă fină de culoare roz-cărămizie, cu puţină mică în compoziţie şi cu pereţii subţiri, acoperiţi la exterior şi mai ales în interior cu angobă roşie.

Bine reprezentate sunt micile farfurii, ele având unele detalii speciale de formă şi decor şi pot fi împărţite în mai multe tipuri. Decorul de cercuri concentrice, imprimate sau realizate cu rotiţa dinţată, sau formate din puncte incizate sau ştampilate *in solea*, sunt mai frecvente la farfuriile de dimensiuni relativ mici, decorul astfel realizat fiind foarte răspândit pe vase similare în toate provinciile imperiului, inclusiv în cele sud-dunărene, în oraşele de pe litoralul Mării Negre, dar şi în aşezările geto-dacice, unde s-au descoperit atât vase lucrate în ateliere apusene, cât şi imitaţii după acestea, realizate în diferite ateliere provinciale. Mai puţin frecvente decât farfuriile, dar lucrate în aceeaşi tehnică, din pastă fină de culoare roşie, cu lustru la exterior, sunt micile *castronaşe* cu corpul tronconic şi fund inelar, în general fără decor (Fig. 47/1-4, 8, 10), *cupe*, cu pereţii curbaţi (Fig. 47/5, 11), *ceşti* cu una sau două torţi, (Fig. 47/6-7), lucrate din pastă fină, roşie, acoperite cu angobă lustruită.

Destul de numeroase în cadrul importurilor sunt vasele cu decor în tehnica *barbotinei*, constând din aplicarea unor motive de natură vegetală, în special frunze lanceolate, coarde de viţă, vrejuri în spirală, cercuri, puncte şi mici proeminenţe în formă de inimă şi de lacrimă, pe partea superioară a vasului. Acest decor se află pe o categorie de ceşti de dimensiuni mici, cu una sau două torţi verticale, unele torţi fiind prevăzute cu o plăcuţă în partea superioară, uneori decorată. Considerată ca având originea în Pergam şi în alte centre din Asia Mică, tehnica decorului cu barbotină s-a răspândit pe o arie relativ întinsă în provinciile orientale. Vase de diferite forme, cu predilecţie platouri, dar şi cupe sau ceşti, decorate în această tehnică s-au descoperit în Crimeea şi în alte oraşe din nord-vestul Mării Negre, alături de produse realizate de meşterii locali, în ateliere proprii. Ele sunt atestate pe tot teritoriul Daciei în perioada secolelor I-II p.Chr.[124]

Tot în această vreme se încadrează micile căniţe–*kantharos*, cu două torţi, având corpul drept sau uşor curbat spre interior, cu piciorul inelar, mai mult sau mai puţin înalt şi profilat, având buza răsfrântă şi îngroşată sau dreaptă cu torţi mici, unghiulare. Aceste vase sunt lucrate din pastă fină cu puţină mică în compoziţie, având culoare galben-cărămizie, cu angobă roşcată la exterior. O altă categorie de importuri care a cunoscut o oarecare răspândire în Dacia, încă înainte de cucerirea romană, au fost *lucernele*, lucrate din pastă fină, de culoare roz-gălbuie, acoperite în întregime sau parţial cu firnis roşu, având discul simplu, orificiul de umplere mic, mărginit de două sau trei cercuri concentrice (Fig. 46/4, 6). Unele sunt decorate cu o scoică sau porumbel şi cu litera delta, caracteristici pe baza cărora s-au datat la începutul şi pe parcursul secolului al II-lea p.Chr.[125]

---

[122] C. Iconomu, *Opaiţe greco romane*, Bucureşti, 1967, p. 8.
[123] Silvia Teodor, *op. cit.*, 1994, p. 73-180.
[124] Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 123-125, pl. XXIII/2-6.
[125] C. Iconomu, *op. cit.*, fig. 100-111.

O altă formă de vas reprezentată la Poiana, numai prin partea inferioară a corpului, în special piciorul, este *afumătoarea*. Aceste vase sunt lucrate, de obicei, din pastă cenuşie deschisă, având suprafaţa mai mult sau mai puţin aspră. Forma piciorului indică tipul I din clasificarea lui Gh. Popilian, având formă înaltă, gol în interior şi cu mai multe profilaturi în zona de prindere cu corpul.[126] Aceste importuri datate cel mai devreme în secolul I p.Chr. au mai fost descoperite pe teritoriul extra-carpatic, în aşezări şi necropole dacice, cum sunt cele de la Brad şi Barboşi[127], dar în alte locuri apar mai frecvent în secolele II-III p.Chr., în timpul prezenţei efective a armatei romane pe teritoriul Daciei.[128] Existenţa lor în zone mai îndepărtate se poate explica prin unele incursiuni ce au avut loc în această perioadă spre nord, astfel putând fi explicată prezenţa lor la Poiana şi în alte aşezări de la est de Carpaţi. În cadrul ceramicii de import, sunt şi câteva *unguentarii* în formă de bulb, cu fundul plat şi gâtul înalt, cilindric, sau în formă de amforă, cu fundul ascuţit, realizate din pastă roz-gălbuie, densă (Fig. 46/ 1-2).

Categoria de vase care constituie cea mai elocventă dovadă a activităţii comerciale înfloritoare, care a existat de timpuriu în zona est-carpatică, încă din secolul I a.Chr., este reprezentată de *amfore*. S-au importat vinuri şi uleiuri din insulele Mării Egee şi din diferite colonii, mai ales din cele pontice, sau prin intermediul lor, care au continuat cu aceeaşi intensitate şi în primele secole ale erei creştine. Marea lor cantitate şi diversitate, în ceea ce priveşte calitatea pastei, culoarea, formele şi mărimea, indică trei tipuri principale care s-au descoperit în nivelul al V-lea de la Poiana. Exemplarele ştampilate sau cu diferite semne au fost analizate în lucrări speciale, care au inclus şi multe din piesele descoperite la Poiana, folosindu-se criterii diferite pentru stabilirea tipologiei şi, mai ales, cronologia lor. Analogiile multiple şi contextul descoperirilor, permit încadrarea amforelor respective într-o perioadă cuprinsă între a doua jumătate a secolului I a.Chr. şi secolul II p. Chr.[129]

Prezenţa mai multor categorii de importuri în cadrul ceramicii a influenţat realizarea unor vase locale, prin imitarea, până la cele mai mici detalii, a formelor şi decorului. De aceea unele piese prezentate, atât de noi, cât şi de alţi specialişti, care s-au referit în concluziile lor şi la descoperiri mai vechi de la Poiana, au fost considerate originale, iar altele, destul de numeroase, imitaţii după vase elenistice sau romane.[130]

VASE DIN STICLĂ

Fragmentele de vase din sticlă provin din toate secţiunile practicate pe „Cetăţuie" începând cu primele investigaţii şi până la cele din 1990. Pentru multe din fragmentele studiate nu sunt informaţii complete privind condiţiile descoperirii[131]. Din analiza acestora se remarcă fragmentle de *alabastron* modelat pe miez de argilă nisipoasă, vasul fiind obţinut prin cea mai veche tehnică de prelucrare a sticlei care s-a perpetuat până la începutul mileniului I p.Chr.[132], şi un fragment de *bol* simplu, hemisferic, produs prin turnare într-un tipar,(Fig. 49/12). Astfel de produse sunt opera atelierelor din Siria şi Palestina, de tradiţie elenistică. Ele imită adesea vasele de metal sau ceramică ale epocii. Exemplarele de la Poiana se pot încadra în seriile mai vechi de astfel de vase. Fragmente de la unele *boluri cu coaste* provin de la boluri bicrome lucrate în sticlă „marmorată" de culoare albastru închis, cu dungi neregulate de alb opac (Fig. 48/1). Acest gen de boluri, care au fost considerate „strâchini

[126] G. Popilian, *op. cit.*, p. 116, nr. 748-751.
[127] S. Sanie, *op.cit.*, 1981, p. 101, fig. 13/1; 15/1; V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 264.
[128] V. Mihăilescu-Bîrliba, *Turibula Concerning the Origin and the Utilization of a Pattery Category from the Lower Danube*, Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta, 33, 1996, 97, fig. 2-3.
[129] S. Sanie, *op. cit.*, 1981, p. 128-129, fig. 28-32.
[130] I. Glodariu, *op. cit.*, 1974, p. 227-229.
[131] Silvia Teodor, C. Chiriac, *Vase de sticlă din aşezarea geto-dacică de la Poiana (jud. Galaţi)*, în ArhMold, XVIII, 1994, p. 183-222.
[132] O. Doppelfeld, *Römisches und franchisches Glas in Köln*, Köln, 1966, p. 20-22.

millefiori"[133], sunt relativ bine reprezentate şi în alte aşezări dacice, iar unele fragmente provin de la *boluri cu coaste subţiri* care au fost răspândite în întreaga Europă, în prima jumătate a secolului I p. Chr.[134]. Mai multe fragmente aparţin unor *boluri cu ramă exterioară*, sau de la căni de tip *„modiolus"*, executate într-o tehnică atestată mai puţin pe teritoriul ţării noastre, fiind un produs din „sticlă pătată" sau *„Buntgeflecktes Glas"*, gen de sticlă care îşi are originea în efortul de a imita vasele *„millefiori"* sau sticla "mozaic". Multe fragmente provin de la pahare de tip romano-sirian sau sidonian cu inscripţii, pentru prima dată atestate la nordul Dunării de Jos, în mediul geto-dacic şi fragmente de pahare decorate cu „muguri de lotus" în relief. Acestea sunt de asemenea considerate ca produse siriene sau siro-palestiniene, ori sidoniene, deşi nu este exclusă producerea lor şi în alte centre din Mediterana sau Italia. Două fragmente aparţin unor *cupe cu caneluri* dese verticale, formă cunoscută şi la Histria în necropola tumulară[135], iar un fragment de *pahar cu decor polifaţetat* este pentru prima dată atestat pe teritoriul României pentru sec I-II p.Chr. Aceste vase sunt răspândite pe tot teritoriul Imperiului Roman, ca şi în afara graniţelor lui, constituind unul din prototipurile bolurilor şi paharelor conice, polifaţetate, din secolele III-IV p.Chr. Alte forme de vase reconstituite după fragmentele descoperite sunt *pahare cu picior plat şi buza evazată*, *unguentarii* sau *balsamarii*, din care o notă aparte face un unguentariu decorat cu benzi policrome, paralele, obţinute prin intermediul „întrepătrunderii componentelor cromatice" şi tipuri comune, suflate liber din sticlă „colorată natural" (albăstruie sau verzuie), fragmente din *vase prismatice* (pătrate) şi de *platouri* etc. (Fig. 48- 49). Majoritatea pieselor se datează în secolul I p.Chr. şi prima jumătate a secolului II p.Chr., perioada de maximă intensitate a importurilor în cetăţile dacice de pe teritoriul României. Analogiile multiple ale tipurilor de vase din sticlă de la Poiana şi din celelalte cetăţi dacice din Moldova, cu piese similare din mari centre din bazinul nordic al Mării Negre, printre care Olbia, Chersones, Panticapaeum şi altele, arată şi zona spre care s-a orientat, la un moment dat, activitatea comercială din această zonă şi drumurile pe care diferitele produse ajungeau aici.

DESCOPERIRI MONETARE

De-a lungul anilor, atât ca urmare a cercetărilor sistematice, cât şi a descoperirilor întâmplătoare, la Poiana a apărut o cantitate impresionantă de monede.[136] Din acest punct de vedere, specialiştii apreciază că această staţiune se detaşează mult de celelalte aşezări dacice contemporane.[137] Evident, materialul numismatic găsit aici nu poate fi analizat decât în totalitatea sa, studiile întreprinse asupra loturilor din diferite campanii de săpături, de mai mari sau mai mici întinderi, neputând fi în măsură să conducă la încheieri generale definitive.

Pe parcursul cercetărilor, s-au descoperit mai multe tezaure, cele mai multe fiind prezentate în diferite rapoarte de descoperitori, precum şi de specialişti, în analize complexe implicând diferite probleme, atât de ordin numismatic, cât şi istoric. La acestea se adaugă mult mai multe descoperiri izolate, aflate în straturi de locuire sau *passim*. Din punct de vedere cronologic cele mai timpurii monede descoperite pe cetăţuie sunt din Histria şi Callatis, monedele greceşti făcând dovada relaţiilor acestei aşezări cu unele colonii vest pontice, relaţii ce se desfăşurau de altfel intens în toată zona estcarpatică, după cum o dovedesc multele descoperiri de tezaure şi monede, în special histriene, din această zonă. Prin săpăturile reluate în anul 1985, pe lângă descoperirile izolate s-a descoperit şi un tezaur de monede callatiene din perioada târzie, dovadă a continuării relaţiilor în această direcţie şi spre

[133] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 246.
[134] S. M. E.an Lith, *Römische Glas aus Velsen*, OMRL, 58, 1877, p. 29-38.
[135] P. Alexandrescu, *Necropola tumulară*, Histria, 2, 1966, p. 219, XXV/13, pl. 81, 101.
[136] B. Mitrea, *Descoperiri de monede romane din aşezarea geto-dacică de la Poiana şi importanţa lor istorică*, în SCIV, 8, 1957, p. 167-170.
[137] V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I e. n.*, Iaşi, 1990, p. 105.

sfârsitul sec. al II-lea a.Chr.[138]. S-au mai descoperit, fiind de asemenea analizate în alte studii, imitaţii după drahme de la Filip al II-lea, monede din insula Thasos, din oraşele Panticapaeum, Apollonia şi Dyrrhachium.

Paralel cu folosirea în aşezările geto-dacice a monedei greceşti, atât la Poiana, cât şi în alte aşezări contemporane s-au descoperit diferite tipuri ale monetăriei dacice, începând cu cele de tip Huşi-Vovrieşti, Inoteşti-Răcoasa şi Vârteju-Bucureşti. Remarcăm totuşi numărul relativ mic al acestora în raport cu perioada care a urmat, sfârşitul secolului al II-lea a.Chr. şi prima parte a secolului II p.Chr., când la Poiana se evidenţiază numărul relativ mare al denarilor romani republicani şi imperiali. Din statisticile realizate până în prezent s-au totalizat 663 de monede romane şi imperiale timpurii, în tezaure sau izolat, cu data iniţială în a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr. şi cea terminală în vremea lui Augustus.[139] Apariţia unor monede mai recente în niveluri inferioare sau a pieselor mai vechi în straturi superioare este motivată de succesive deranjamente, amenajări şi reamenajări, frecvente într-o arie limitată, ca şi prin intruziuni naturale. Astfel, un denar al lui Antoninus Pius datat în 150-151 se afla la 3,00 m adâncime (desigur o groapă), o monedă de bronz de la Elagabalus a apărut întâmplător la suprafaţa staţiunii, un denar emis de Traianus (112-117), s-a găsit în afara staţiunii, un denar de la Marcus Aurelius (161-162) s-a recuperat de pe râpile cetăţuei, iar o monedă din bronz aparţinând lui Tacitus (275-276) s-a găsit întâmplător la suprafaţa staţiunii. Cu această ocazie, şi alte monede târzii împreună cu cele de mai sus pot atesta existenţa la Poiana, chiar sporadică, a unui nivel după secolul al II-lea p.Chr. Pe lângă monede, au fost descoperite şi două ştanţe, una care putea fi folosită la baterea monedelor geto-dacice, descoperită la adâncimea de 1,25 m, şi o alta, destinată emiterii denarilor republicani contrafăcuţi. Aceste ştanţe, ca şi pastilele monetare, semnalate de asemenea, argumentează ipoteza prezenţei unui centru monetar în această staţiune, ceea ce nu ar fi surprinzător, având în vedere întregul context arheologic–istoric.

Ţinând cont de locul deosebit pe care-l ocupă aşezarea prin cel mai mare număr de monede furnizat până în prezent de vreo staţiune geto-dacică (care depăşeşte 52 % din totalul descoperirilor de acest gen din Dacia)[140], alături de un imens material arheologic apărut aici, printre care importurile diverse din multipe centre, putem presupune existenţa la unele cetăţi din zonă, a unui avansat proces de urbanizare.

Descoperiri funerare

Prin săpăturile arheologice sistematice efectuate, începând din anul 1926 şi până în 1990, cu lungi întreruperi, în staţiunea din punctul Cetăţuia şi în necropola tumulară din vecinătate, s-au descoperit mai multe tipuri de morminte, precum şi numeroase resturi funerare. După cum s-a observat la prezentarea stratigrafiei, pe Cetăţuie s-a documentat atât ritul inhumaţiei, cât şi al incineraţiei, atât în nivelul aparţinând epocii bronzului, cât şi în diferite straturi ale aşezării geto-dacice. Sunt numeroase mormintele de inhumaţie care aparţin secolelor IV-III aChr., simple sau duble, de adulţi şi mai multe de copii, unele aşezate în poziţie normală, întinsă sau pe una din părţi, conţinând şi inventar constând din vase, mărgele şi alte ofrande, altele în poziţii anormale, fiind acoperite cu resturi ale unor locuinţe distruse. Aceste morminte stau la baza unui strat cu grosime mare şi cu multe resturi de locuinţe şi gropi, acestea din urmă deranjând diferite straturi. Astfel, în nivelul din secolele II-I a.Chr. au apărut resturi umane disparate, printre care mai multe cranii, întregi sau fragmentare, în general de copii. Mai multe astfel de cranii s-au descoperit în zona de nord a cetăţuiei. S-a

[138] Silvia Teodor, M. Nicu, Stela Ţau, *Tezaurul de monede callatiene descoperit la Poiana, jud. Galaţi*, în Thraco-Dacica, VIII, 1-2, 1987, p. 133-138.
[139] V. Mihăilescu Bîrliba, *op. cit.*, p. 97.
[140] *Ibidem.*, p. 101.

afirmat, cu ocazia acestor descoperiri, că, la fel ca la alte populaţii primitive, capul inamicului se conserva şi se expunea la intrarea în locuinţă sau sat.

Morminte de inhumaţie, cu inventar din secolele I a.Chr.-I p.Chr. s-au mai descoperit în timpul cercetării unei necropole din epoca bronzului, aflată în imediata apropiere a cetăţuiei dacice.[141]

La circa 300 m spre est de cetăţuie se află o necropolă tumulară din care s-au identificat nouă movile, destul de puţin vizibile[142]. În prima movilă, denumită *Movila Hârtop*, se afla o grămadă de cenuşă, cărbuni şi oase calcinate, iar ca inventar, o fibulă de tip *Nauheim* şi o alta *Knotenfibeln*, un cuţit mic din fier, mai multe fragmente dintr-un vas de sticlă, mărgele, un inel de argint, mici foiţe de aur, o oglindă de bronz şi fragmente de farfurii cenuşii lucrate la roată şi de amfore. Un alt tumul numit *Movila cu Pietre*, cercetat parţial, conţinea un mormânt distrus din care s-a recuperat o fibulă de bronz de tip Latène târziu. Al treilea tumul, *Movila cu Spini*, a fost cercetat sistematic şi s-a constatat că iniţial movila a fost acoperită cu un strat de pietriş, iar în pământul de sub el erau amestecate mai multe fragmente de vase dacice şi de amfore, fragmente de cuţite şi o fibulă din fier, foarte deteriorată. În centrul movilei, sub un strat de lut galben, se afla o suprafaţă puternic arsă, pe care erau grămezi de cenuşă, cărbuni şi oase calcinate, foarte mărunte. Al patrulea mormânt, descoperit într-o movilă numită *La Cireş*, se afla sub un strat de lut galben, suprapus peste o groapă în care s-au depus oasele calcinate, cenuşă şi inventarul funerar. Acesta consta din mici bobiţe de bronz, o mărgică din cristal de stâncă, un vas de sticlă fragmentar, fragmente de perle de diferite mărimi, portagrafa de la o fibulă de tip *Nauheim* din argint, o fibulă de bronz, puternic profilată cu nod pe arc, un fragment de inel, un fragment de brăţară, un pandantiv în formă de căldăruşă şi un fragment de mască din răşină, acoperită cu foiţă de argint aurit, reprezentând, din faţă, o mască leoniană (Fig. 51). După inventarul relativ bogat al acestui mormânt, s-ar părea că el a aparţinut unui bărbat de seamă al comunităţii, care locuia pe cetate, în aşezarea corespunzătoare secolelor I a.Chr.-I p.Chr. Necropola tumulară se datează prin inventarul mormintelor şi prin analogie cu necropolele tumulare de la Răcătău şi Brad, în secolele I a.Chr.-I p.Chr.[143]

În toate complexele cercetate s-a observat acelaşi rit, arderea cadavrelor fiind făcută pe loc, pe o vatră amenajată, de unde resturile incineraţiei şi piese din inventar s-au dispersat în spaţiul din jur. În mormântul din movila *La Cireş* a existat acea groapă din zona centrală a rugului în care s-au adunat câteva obiecte (Fig. 50). O situaţie similară s-a remarcat la grupul de tumuli cercetaţi în necropolele tumulare de la Brad şi Răcătău, precum şi la Popeşti, Piscul Crăsani, Radovanu, Poiana-Gorj şi în alte necropole dacice. În urma analizei resturilor incineraţiei şi a mobilierului din mai multe necropole din aceeaşi perioadă s-a remarcat existenţa a două grupe în funcţie de amplasarea diferitelor detalii.[144] După această clasificare, acest mormânt de la Poiana poate fi încadrat în prima grupă, unde s-a practicat şi o groapă pentru adunarea resturilor funerare. Celelalte morminte fac parte din altă grupă, caracterizată prin lipsa gropii pentru depozitarea resturilor funerare, acestea fiind acoperite cu un strat steril, de pământ galben.

---

[141] Ecaterina Dunăreanu Vulpe, *La nécropole de l'âge du bronze de Poiana*, în Dacia, V-VI, 1938, p. 163-166.

[142] Silvia Teodor, *Necropola tumulară de la Poiana, jud. Galaţi*, în In memoriam Ion Nestor, Buzău, 2005, p. 129-136; eadem, *Pratiques rituelles dans les nécropoles et dans les établissements geto-daces a l'est de Carpates*, în Mousaios, XIV, Buzău, 2009, p. 221-223.

[143] V. Căpitanu, *La nécropole Géto-Dace de Răcătău, département du Bacău*, The 2nd International Symposium of funerary Archaeology-Tumulary tombs of Iron Age in South-eastern Europe, Tulcea, 1995, p. 9; V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 253-268.

[144] A. Vulpe, *La nécropole tumulaire gète de Popeşti*, în Thraco-Dacica, I, 1976, p. 209-210.

CONCLUZII

Terasa înaltă din stânga Siretului a oferit de-a lungul timpului locuri prielnice pentru stabilirea aici a unor comunităţi omeneşti. Pe mai multe promontorii, unele mai înalte, altele mai joase şi mai întinse, cercetările arheologice au scos la lumină vestigiile unor aşezări geto-dacice cu o continuitate neîntreruptă secole la rând, în care s-au dezvoltat centre importante din punct de vedere economic, politic şi religios. În aceeaşi perioadă, în centrul şi nordul spaţiului est-carpatic s-a dezvoltat un grup de alte aşezări, fortificate cu mari valuri de pământ şi şanţuri adiacente, în care se aflau, de asemenea, centre administrative, politice, economice şi religioase, iar, în caz de primejdie, loc de refugiu. Numeroase aşezări civile se aflau în jurul acestor cetăţi, pe spaţii întinse, unde se practicau agricultura, creşterea vitelor, vânătoarea etc. Cercetările arheologice în aceste cetăţi, printre care cele de la Stânceşti, Cotnari, Arsura, Moşna, Buneşti şi altele, s-au dovedit a fi de o importanţă deosebită şi au documentat o civilizaţie de nivel superior, dezvoltată pe baza resurselor locale şi a relaţiilor cu centrele sudice şi sud-estice. Dacă aceste mari centre încetează să mai fie locuite pe parcursul secolului al II-lea a.Chr., obiectivele din sudul Moldovei cunosc o deosebită dezvoltare. Aşezările de pe terasele înalte ale râurilor Siret, Bistriţa şi Trotuş au dăinuit şi la sfârşitul mileniului I şi începutul mileniului II p.Chr., intensificând vechile relaţii cu civilizaţiile vecine. Cetăţuia de la Poiana face parte din această grupă, împreună cu alte aşezări similare, ca cele de la Brad şi Răcătău, amplasate pe promontorii asemănătoare din stânga Siretului. Aceasta a fost considerată cetăţuie pe considerentul că este amplasată pe un promontoriu înalt, înconjurat pe trei laturi de râpi adânci, şi datorită unui val de pământ cu şanţ adiacent, care mărginesc latura sa de est. Dacă alunecările masive de teren n-ar fi redus spaţiul locuibil doar la o treime din ceea ce se crede că a fost în vechime, am fi avut posibilitatea de a recunoaşte aici, una din cele mai însemnate staţiuni ale Antichităţii, care l-au determinat pe Ptolemaeus s-o insereze printre *polisuri,* aşezări protourbane dezvoltate la nord de Dunăre, la graniţa dintre milenii.

Cetăţuia de la Poiana a beneficiat de intense cercetări, concretizate prin săparea sistematică a mari suprafeţe de teren, stabilindu-se succesiunea straturilor culturale şi viaţa umană cu diferitele ei aspecte, începând din epoca bronzului şi până în primele secole după Hristos. Cele mai vechi vestigii arheologice indică o locuire sporadică şi de scurtă durată, din etapa mijlocie a epocii bronzului, o necropolă din aceeaşi perioadă fiind cercetată în afara cetăţuiei. După o perioadă de timp relativ lungă, acelaşi spaţiu de pe cetăţuie a fost folosit de o aşezare din prima epocă a fierului, din care reţin atenţia descoperiri foarte importante, care documentează, împreună cu puţine alte descoperiri din zona centrală a Moldovei, cultura Basarabi, considerată a fi la baza civilizaţiei traco-getice în această parte a ţării. Straturile de cultură care urmează, pe o grosime de circa trei metri, aparţin civilizaţiei geto-dacice, începând cu mijlocul secolului al V-lea a.Chr. şi până în secolul al II-lea p.Chr. Aşezările succesive care se suprapun documentează evoluţia sub toate aspectele acestei civilizaţii. Cercetarea exhaustivă a lor a însemnat cunoaşterea în detaliu a organizării interne a aşezărilor dacice, a culturii materiale, a modului în care a fost conceput cadrul în care s-a desfăşurat viaţa de toate zilele. Construcţia spaţiului destinat locuirii este un important indiciu pentru progresele generale ale societăţii geto-dacice, locuinţele fiind expresia nu numai a posibilităţilor de ordin tehnic şi material, dintr-o anumită epocă, ci şi a modului şi pretenţiilor de trai ale membrilor comunităţilor omeneşti, în general. Dacă în cetăţile dintr-o perioadă mai veche, de care am vorbit, se afla şi locul de refugiu, locuinţele erau amplasate la adăpostul valurilor de apărare, în aşezarea de la Poiana, locuinţele s-au amplasat pe întreaga suprafaţă a aşezării. În general, ca şi în celelalte cetăţui de pe valea Siretului, geto-dacii şi-au păstrat până la sfârşit modul tradiţional de construcţie fără să folosească zidul din piatră, cărămidă arsă sau

alte elemente, nici chiar pentru construirea locurilor sacre. Resturile locuinţelor constau din podini arse, pereţi de lut, cu împletituri de nuiele, prăbuşiţi peste resturi de vetre şi aglomerări de vase ceramice, pietre etc. Se suprapun câte două, trei podini şi vetre pe acelaşi loc, refacerile după incendii, care erau foarte frecvente, utilizând acelaşi spaţiu. Cu mici excepţii, locuinţele s-au construit la suprafaţa solului, după ce spaţiul respectiv se nivela cu un strat de lut sau de prundiş. Straturi de prundiş s-au utilizat atât la locuinţe, cât şi pentru pavarea unor spaţii dintre acestea, pe suprafeţe mari, de formă aproximativ ovală. Astfel de pavaje din piatră de râu, aflate în zone centrale, s-au mai descoperit la Brad, aşezare aflată, după cum se ştie, tot în apropierea Siretului, de unde se putea procura pietriş pentru diferite construcţii. Se utiliza, de asemenea, şi mult lemn în realizarea pereţilor şi a acoperişului, în diferite zone ale aşezării, dar mai ales în gropi, fiind adunate mari cantităţi de cărbuni şi cenuşă. Au existat şi locuinţe de dimensiuni mari în care s-au păstrat două vetre, ceea ce presupune existenţa a două încăperi despărţite de un perete. Numeroase cuie şi piroane, scoabe, încuietori, chei şi alte obiecte din fier, descoperite în cantitate relativ mare, provin desigur de la mobilier, uşi, ferestre etc.

În afară de locuinţele de suprafaţă, caracteristice în special nivelului cinci, au fost folosite şi bordeie sau locuinţe adâncite, cu o parte a pereţilor înălţaţi şi sprijiniţi de pari, a căror urme s-au descoperit în nivelul al patrulea. O astfel de locuinţă era relativ mare şi avea probabil o destinaţie specială, de interes obştesc. Chiar dacă au existat mai multe astfel de locuinţe în acest nivel, ele n-au putut fi remarcate în timpul săpăturilor, întru- cât straturile se succed unul după altul, unul îl rade pe precedentul, se nivelează şi se acoperă cu lut sau cu pietre. De aceea şi inventarul arheologic este relativ amestecat, piese din straturile vechi fiind amestecate cu cele recente şi invers.

În cadrul inventarului, în special în ultimele niveluri, se aflau numeroase unelte din fier, cu diferite destinaţii, unele indicând şi existenţa unor ateliere primitive de metalurgie. Necesarul de unelte agricole era acoperit de produse realizate pe plan local, materia primă fiind probabil importată din alte zone. Numai fragmentele de zgură şi unele lingouri din fier sunt dovada existenţei unor cuptoare de topit. Putem presupune că astfel de cuptoare ar fi existat pe pantele din zona vestică a aşezării, zone care s-au prăbuşit în urma alunecărilor de teren. În aceste ateliere s-au realizat, în special, obiecte de dimensiuni mici, ca seceri, cosoare, cuţite etc şi prea puţine brăzdare sau cuţite de plug, fenomen care s-a remarcat şi în alte aşezări geto-dacice. De asemenea, s-a remarcat numărul mic de topoare şi ciocane în raport cu alte numeroase unelte din fier folosite în diferite alte ocupaţii domestice. Deşi avea un rol important în economia vremii, agricultura se făcea cu mijloace primitive, cu unelte din lemn, iar defrişarea pentru extinderea spaţiului agricol trebuie să se fi făcut prin incendierea pădurilor din apropiere. Realizarea unor cantităţi mai mari de cereale era imperios necesară nu numai pentru nevoile interne, ci şi pentru export.

Resturile osteologice, aflate în cantitate deosebit de mare în straturile de cultură, şi mai ales în gropi, sunt dovada practicării, pe scară largă, a vânătorii. S-au descoperit oase de cerb, urs, porc mistreţ şi alte animale sălbatice alături de oase de animale domestice, printre care cele de bovine mari, cai şi porci sunt mai numeroase. Diferite oase, în special coarnele, s-au folosit ca unelte (răzuitoare, împungători etc.) pentru mânere, cutii, fluiere, piepteni şi obiecte de podoabă, unele ornamentate prin incizie. Alături de vânătoare, o ocupaţie importantă şi vitală pentru aşezările din preajma unor ape mai mari era pescuitul. În râul Siret se aflau specii de peşti relativ mari, după cum o indică cârligele de undiţă din fier, furculiţele mari ca nişte ostii, descoperite frecvent, precum şi oasele de peşte, printre care sunt vertebre şi coaste ce provin de la peşti deosebit de mari.

Printre ocupaţiile meşteşugăreşti mai importante se numără şi olăritul, torsul şi ţesutul. Sunt foarte numeroase fusaiolele, greutăţile de la războiul de ţesut, lustruitoare pentru modelarea vaselor etc. Olăritul era practicat pe scară largă la Poiana în toate nivelurile de

locuire, dar mai ales în perioada târzie. Atât ceramica de aspect primitiv, cât şi aceea mai fină s-a descoperit în cantitate mare, având forme şi decor caracteristice civilizaţiei geto-dacice în general. Ceramica lucrată la roată s-a folosit de timpuriu. Ca şi la ceramica primitivă la ceramica lucrată la roată s-a observat aceeaşi omogenitate a formelor şi decorului, cu cea din restul spaţiului locuit de geto-daci. Sunt bine reprezentate toate formele de vase, decorul, în general geometric, atât la ceramica cenuşie, cât şi la ceramica pictată. De asemenea, se remarcă fenomenul imitaţiei după ceramica de import, care predomină în nivelul al cincilea. Ceramica de import a apărut de timpuriu la Poiana, în urma relaţiilor cu lumea greacă din metropolă şi colonii, fenomen remarcat şi în alte aşezări geto-dacice din regiunile extracarpatice. În afară de amforele rămase în urma importului de ulei, vin, coloranţi etc. aduse din insulele Mării Egee, în special din Thasos, Sinope, Cos şi altele, s-au mai descoperit vase de uz casnic şi de lux. S-a descoperit o mare cantitate de amfore cosiene din secolele II-I a.Chr. şi pseudocosiene, care au fost adesea imitate de olarii autohtoni. Tot în această vreme au existat relaţii de schimb cu centrele nord-pontice sau, prin mijlocirea lor, cu oraşe mai îndepărtate, care au continuat şi în primele secole p.Chr. O cantitate apreciabilă de vase din sticlă, de provenienţă est-mediteraneeană, obiecte de podoabă, în special mărgele, geme din piatră preţioasă, scarabeu şi altele arată direcţia spre care s-a orientat schimbul cu mărfurile locale.

Relaţiile de schimb cu civilizaţiile vecine, precum şi cu lumea greco-romană din zona Dunării de Jos sunt documentate atât prin ceramica elenistică târzie şi romană, cât şi prin marea cantitate de monede de bronz histriene, callatiene sau din alte centre şi apoi de monedele romane republicane şi imperiale. Geto-dacii de la Poiana ofereau, desigur, produse agricole şi piei de animale şi probabil miere. Aceste relaţii s-au datorat şi faptului că această aşezare, ca şi cele de la Brad şi Răcătău, se aflau în apropierea unui mare râu, Siretul fiind atunci navigabil, încât vasele puteau urca din Dunăre spre centrele dacice din nord. Posibil ca la Poiana să fi existat şi un centru de difuzare a produselor de import în alte aşezări din apropiere. Cercetările arheologice din zonele înconjurătoare şi chiar mai îndepărtate au documentat existenţa a numeroase produse elenistice şi romane în aşezările geto-dacice deschise, care au putut pătrunde acolo doar prin mijlocirea unor centre mai mari.

Fortificarea aşezării, la începutul ultimului secol a.Chr., cu val de pământ şi şanţ s-a făcut, desigur, în scopul apărării acestui centru cu importanţă deosebită, atât de unii duşmani apropiaţi, cât şi datorită ameninţării venite din sud, când expansiunea Imperiului Roman ajunsese deja la Dunăre. După cum s-a observat, această ameninţare a fost repede depăşită, în ultimele secole valul nemaifiind necesar. Locuirea s-a extins şi deasupra sa, spaţiul fiind neîncăpător sporului de populaţie care s-a remarcat în această vreme.

Alături de alte aşezări întărite şi intens locuite, Poiana a fost considerată o *dava,* centru evoluat şi cu pronunţat caracter evasiurban, remarcat de izvoarele antice. Pe acest temei a putut fi localizat la Poiana *polis-ul* Piroboridava, ipoteză asupra căreia s-au adus multe argumente de către specialişti. Există puţine dovezi pentru a localiza aici şi un centru religios sau administrativ. Mai probabilă este existenţa unui emporiu comercial, datorită poziţiei sale strategice, în apropierea celui mai direct drum spre nord şi chiar spre vest, prin râul Trotuş, drumul cel mai direct spre aşezările dacice din Transilvania. Aflat la intersecţia drumurilor naturale, negustorii puteau desfăşura o activitate care a impus centrul de la Poiana în epocă, prin prosperitatea sa în toate domeniile economice.

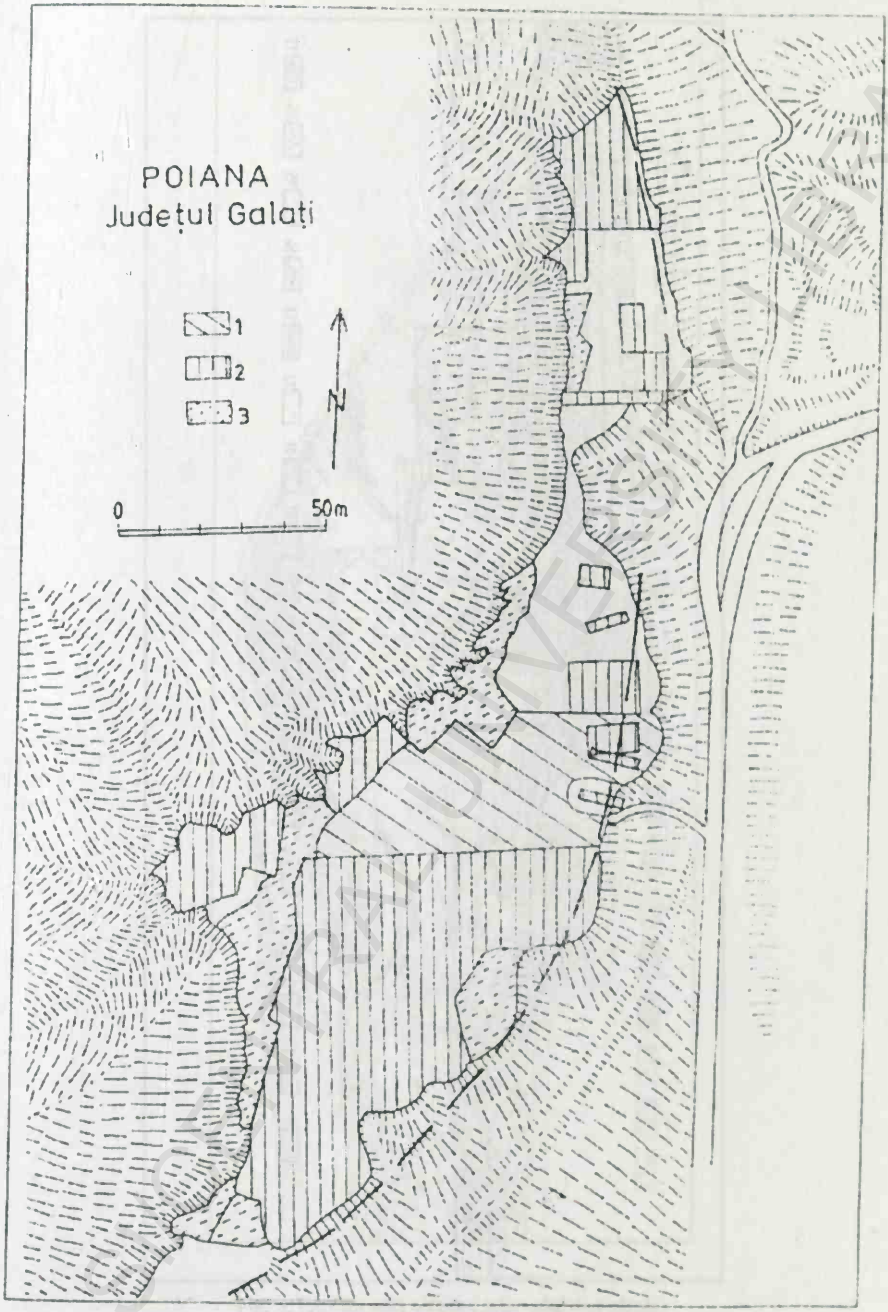

Fig. 1. Cetățuia geto-dacică de la Poiana.
Planul general: 1. săpături 1985-1990; 2. săpături 1926-1951; 3. săpături nesistematice.

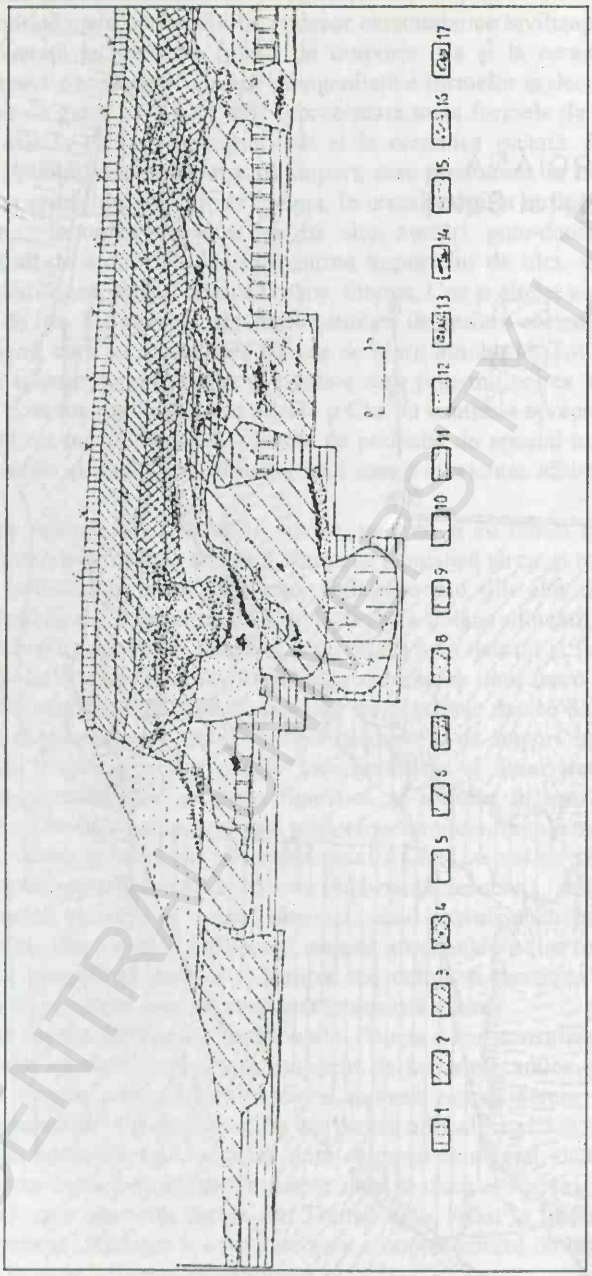

Fig. 2. Profilul de est al secţiunii O:
1. sol arabil; 2. strat negru-cenuşiu; 3. groapă cu chirpici arşi şi cenuşă; 4. sol galben cu lentile cărămizii; 5. sol cenuşiu cu multă cenuşă; 6. sol negru; 7. lentile de lut bătut; 8. sol negru cu pigmentări cărămizii; 9. sol negru-violaceu; 10. sol negru cu cenuşă; 11.sol viu; 12. strat deranjat anterior; 13. arsură şi cărbuni; 14. resturi de vetre; 15. cenuşă; 16. ceramică; 17. pietre.

BCU "I.S.VICENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

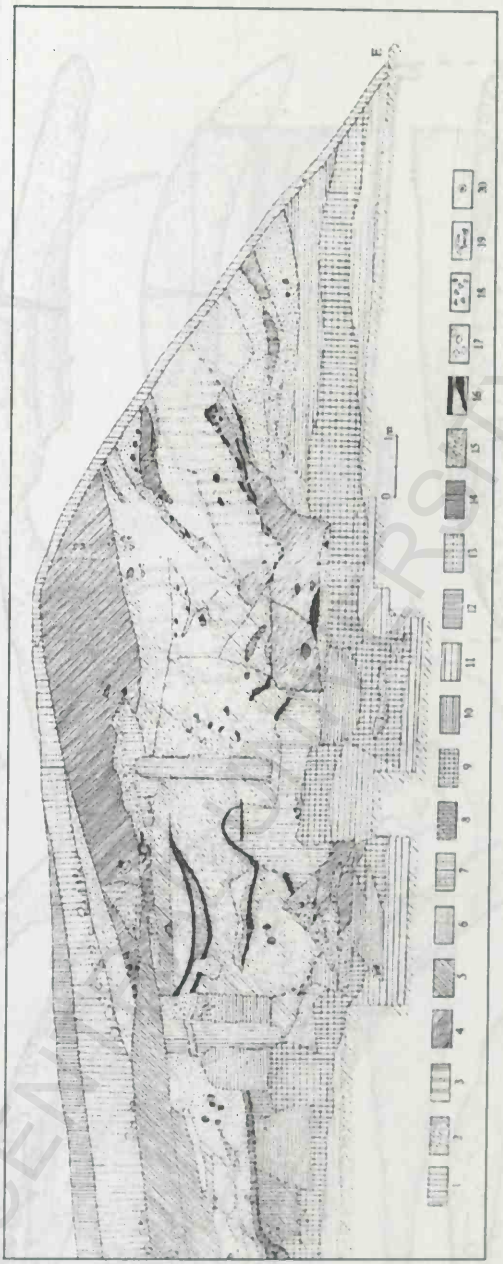

Fig. 3. Profilul unei secţiuni prin valul de apărare.
1. strat vegetal cu resturi arheologice; 2. pământ negru-roşcat; 3. pământ cenuşiu cu pete galbene; 4. pământ galben compact; 5. pământ galben-cenuşiu cu ceramică; 6. pământ cenuşiu-brun; 7. pământ galben bătut; 8. pământ brun cu cenuşă; 9. pământ brun; 10. pământ cenuşiu compact; 11. pământ viu; 12. pământ aruncat din altă secţiune; 13. pământ ars şi ceramică; 14. chirpici arşi; 15. cenuşă; 16- dungă de arsură; 17. pietre; 18. ceramică; 19- oase; 20. vase întregi.

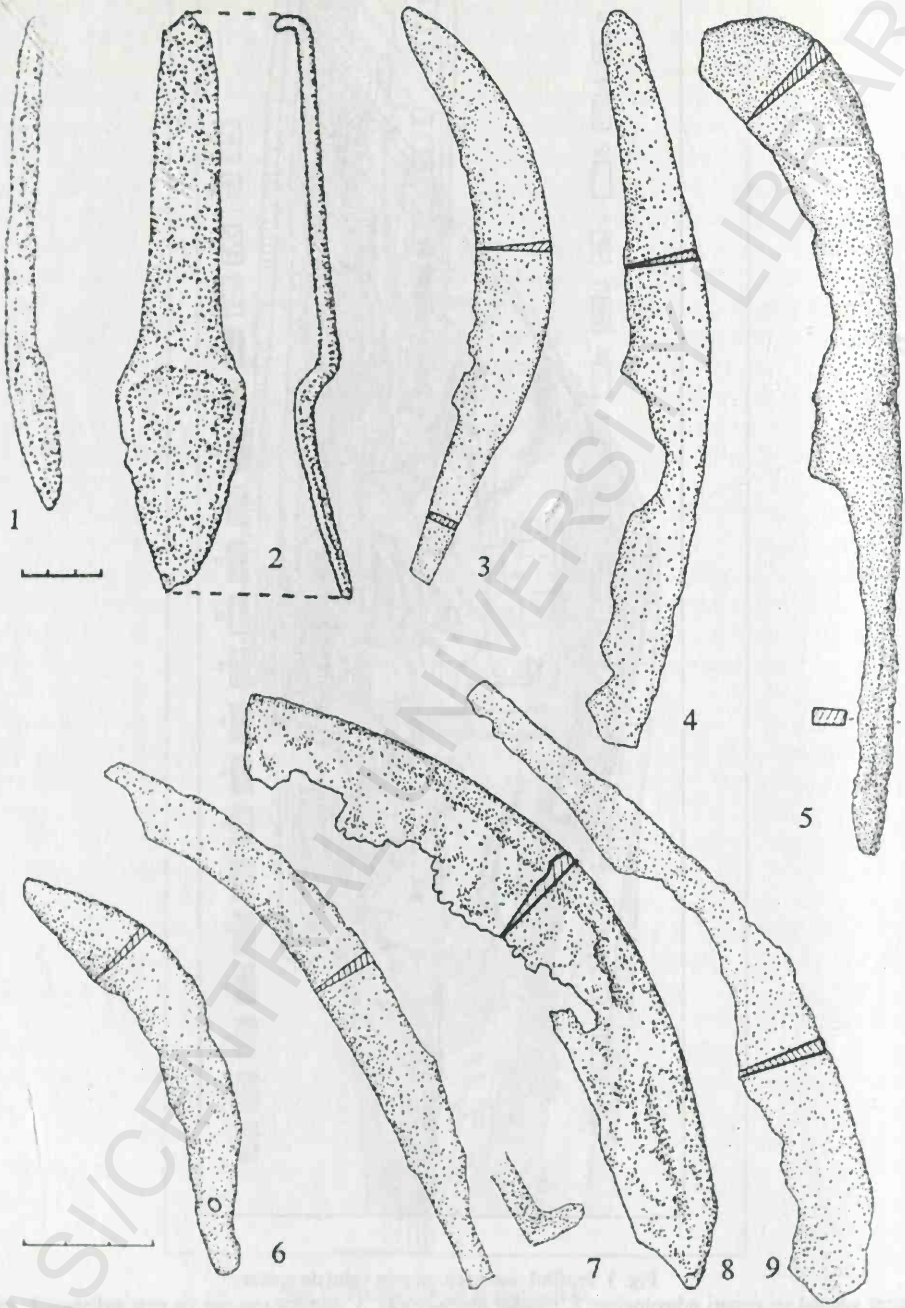

Fig. 4. Unelte din fier.

BCUIAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

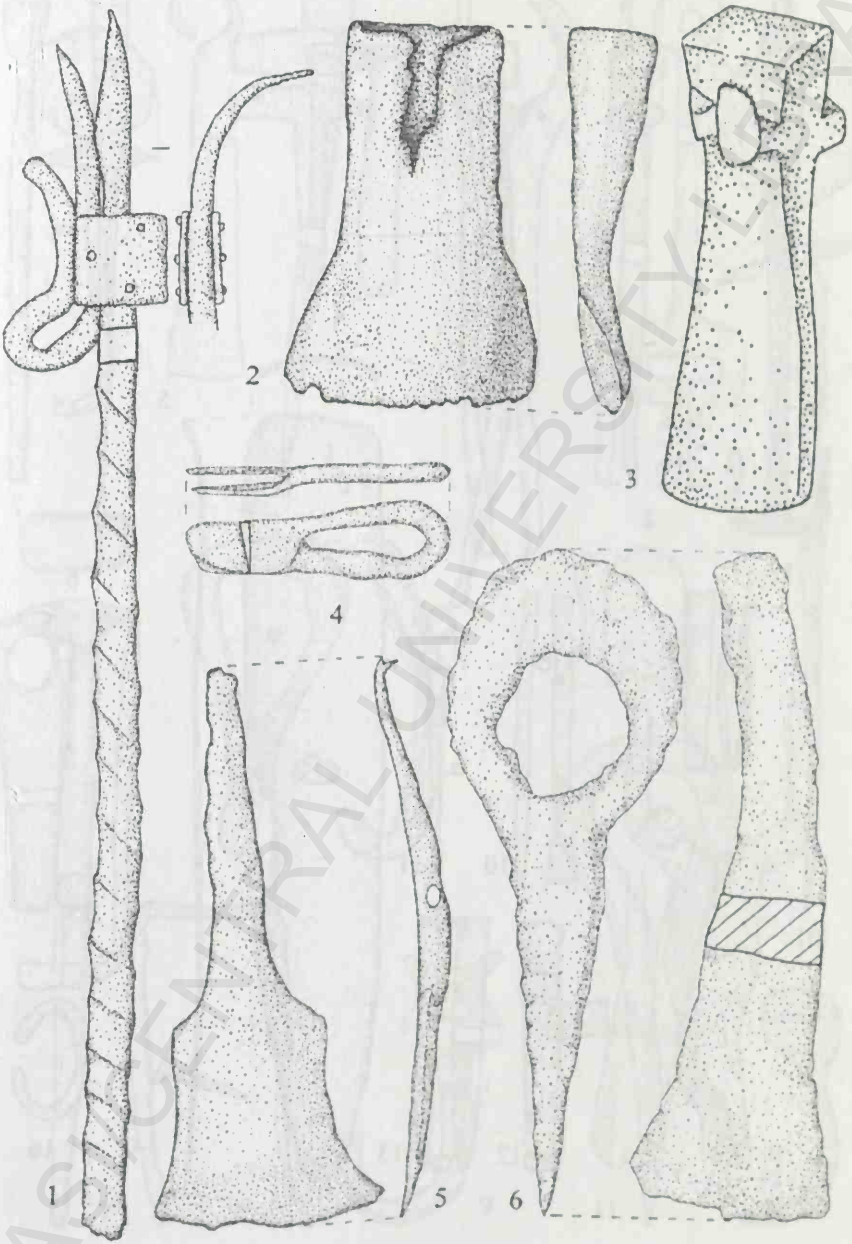

Fig. 5. Diferite unelte din fier.

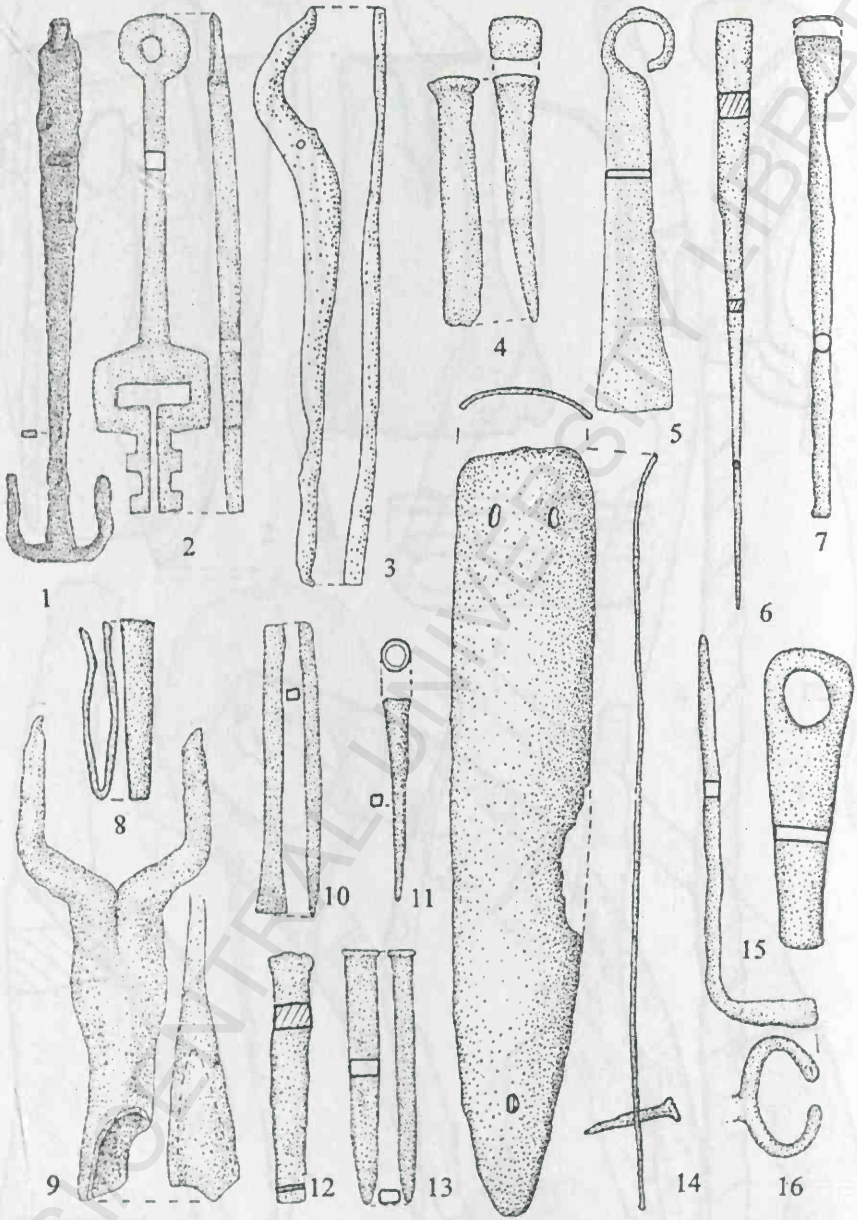

Fig. 6. Diferite obiecte din fier.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

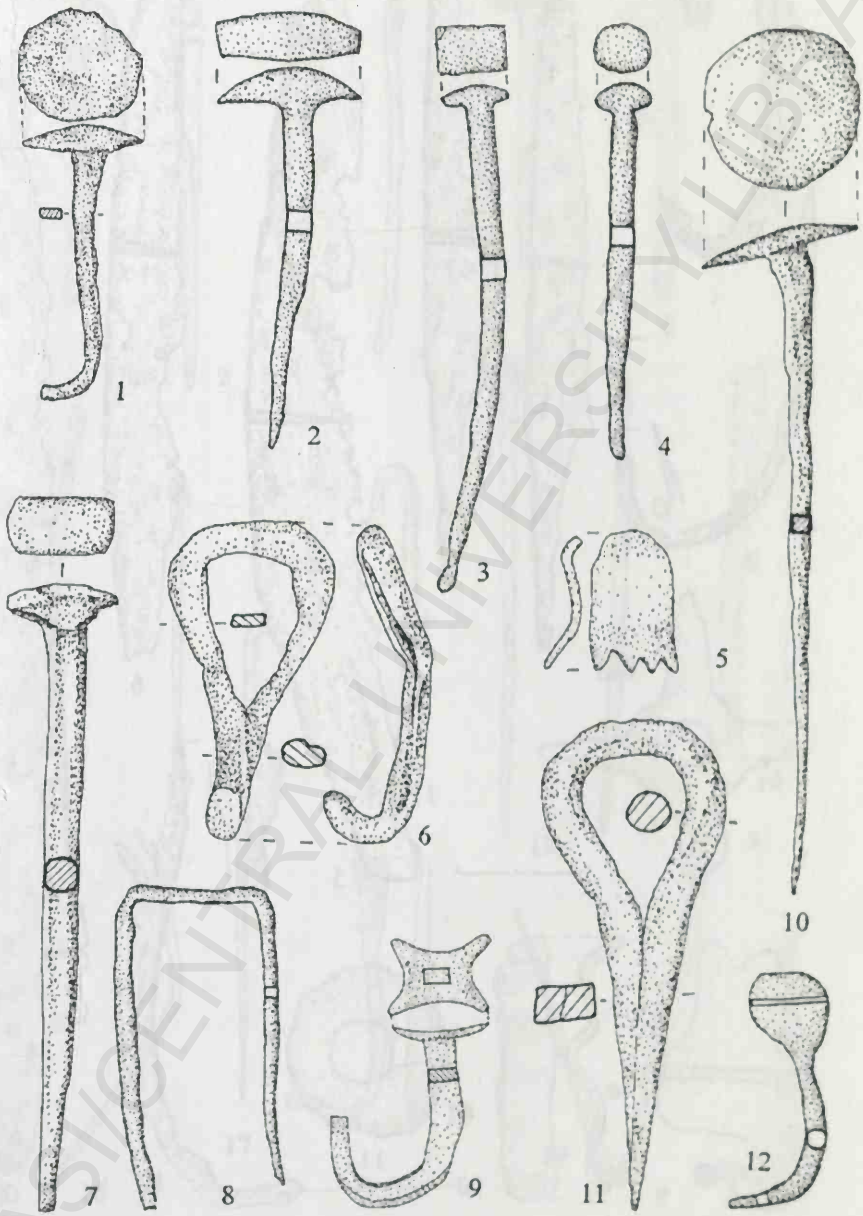

Fig. 7. Diferite obiecte din fier.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

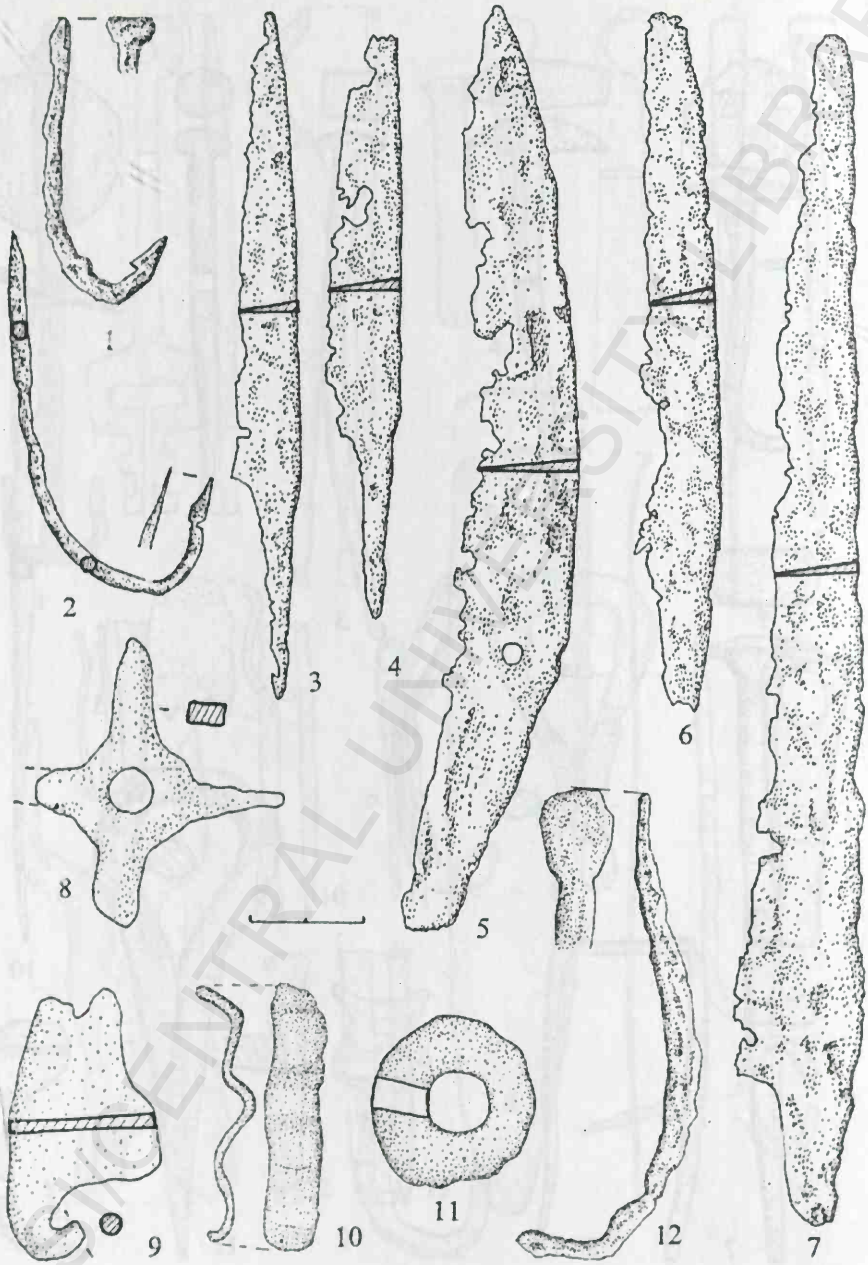

Fig. 8. Diferite obiecte din fier.

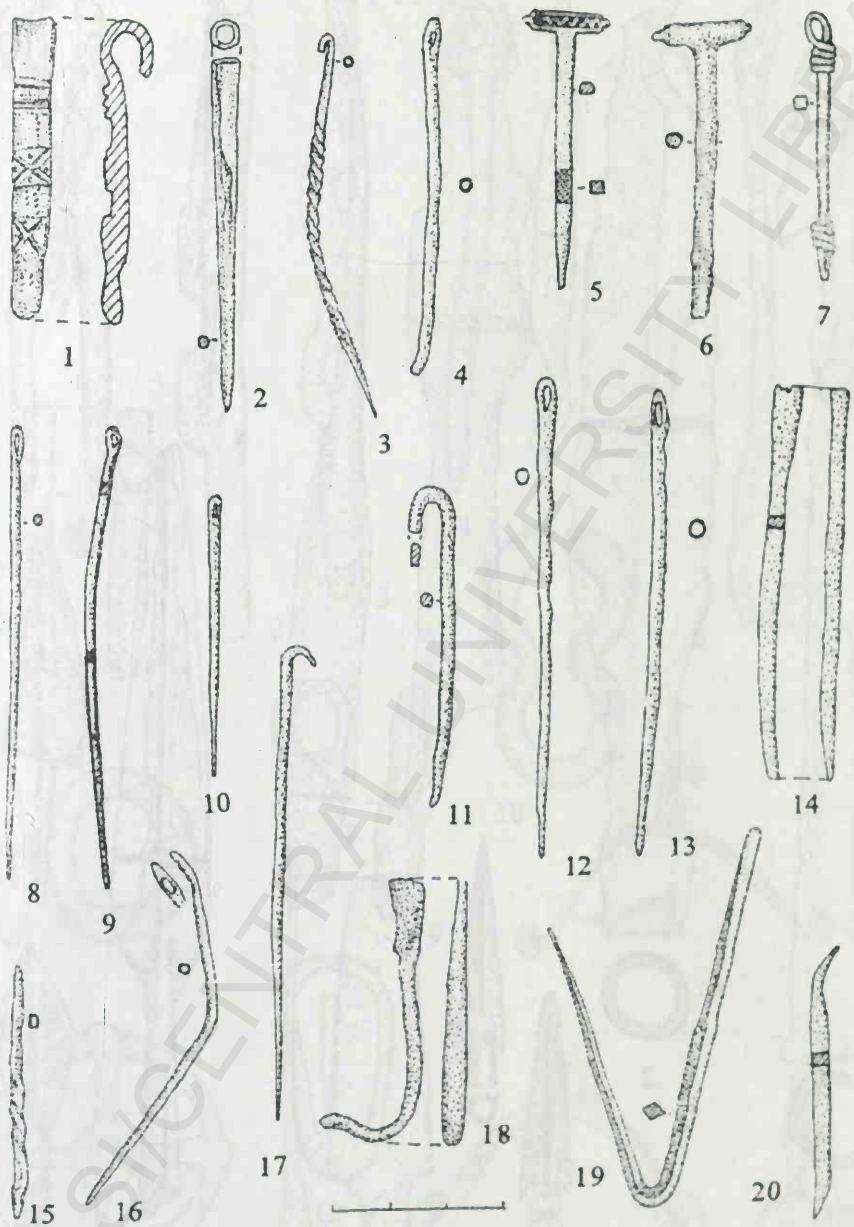

Fig. 9. Diferite obiecte din bronz (1-5, 12-19) şi fier (6-11).

BCUIAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

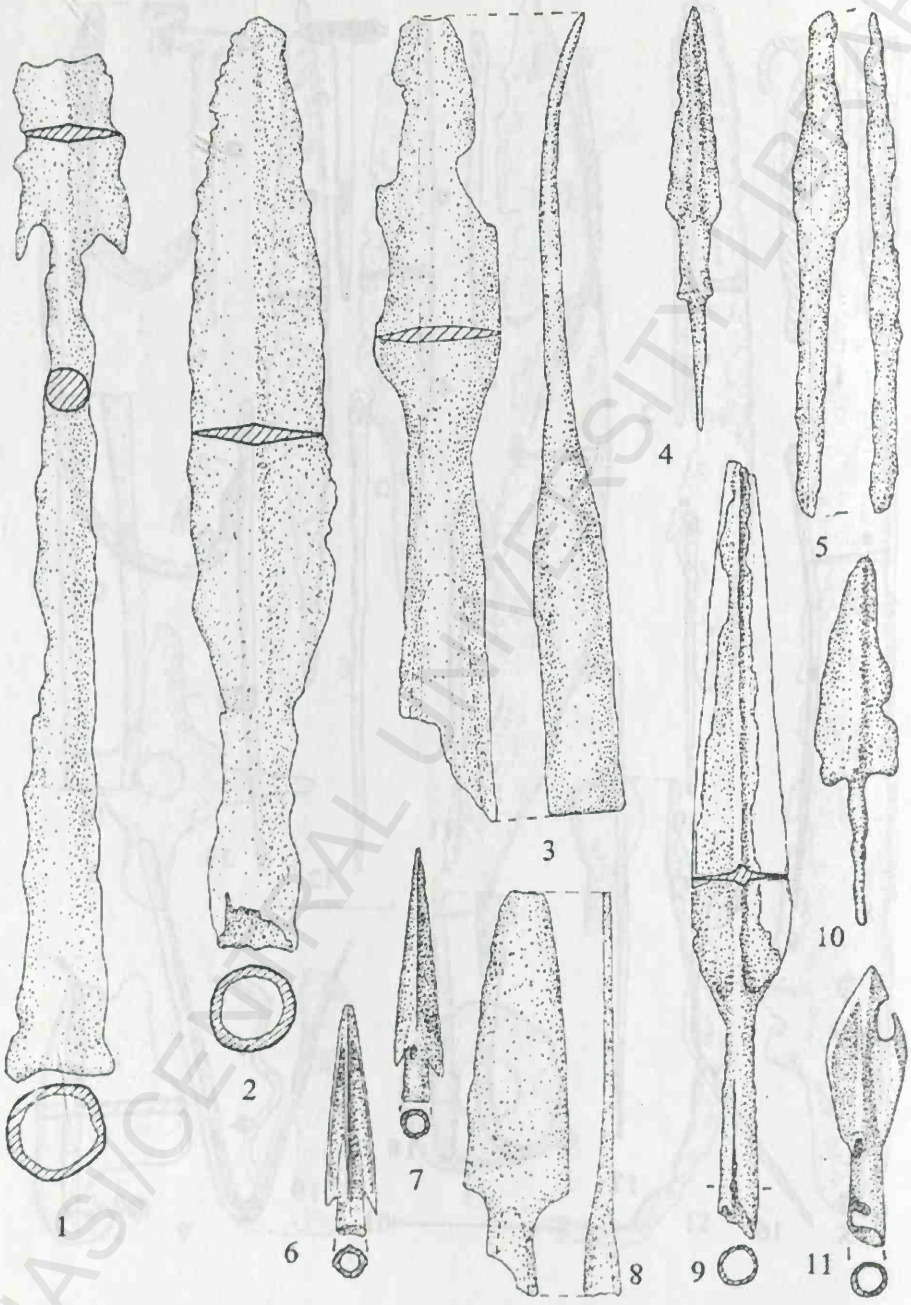

Fig. 10. Vârfuri de lance, de săgeți și de pumnal.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

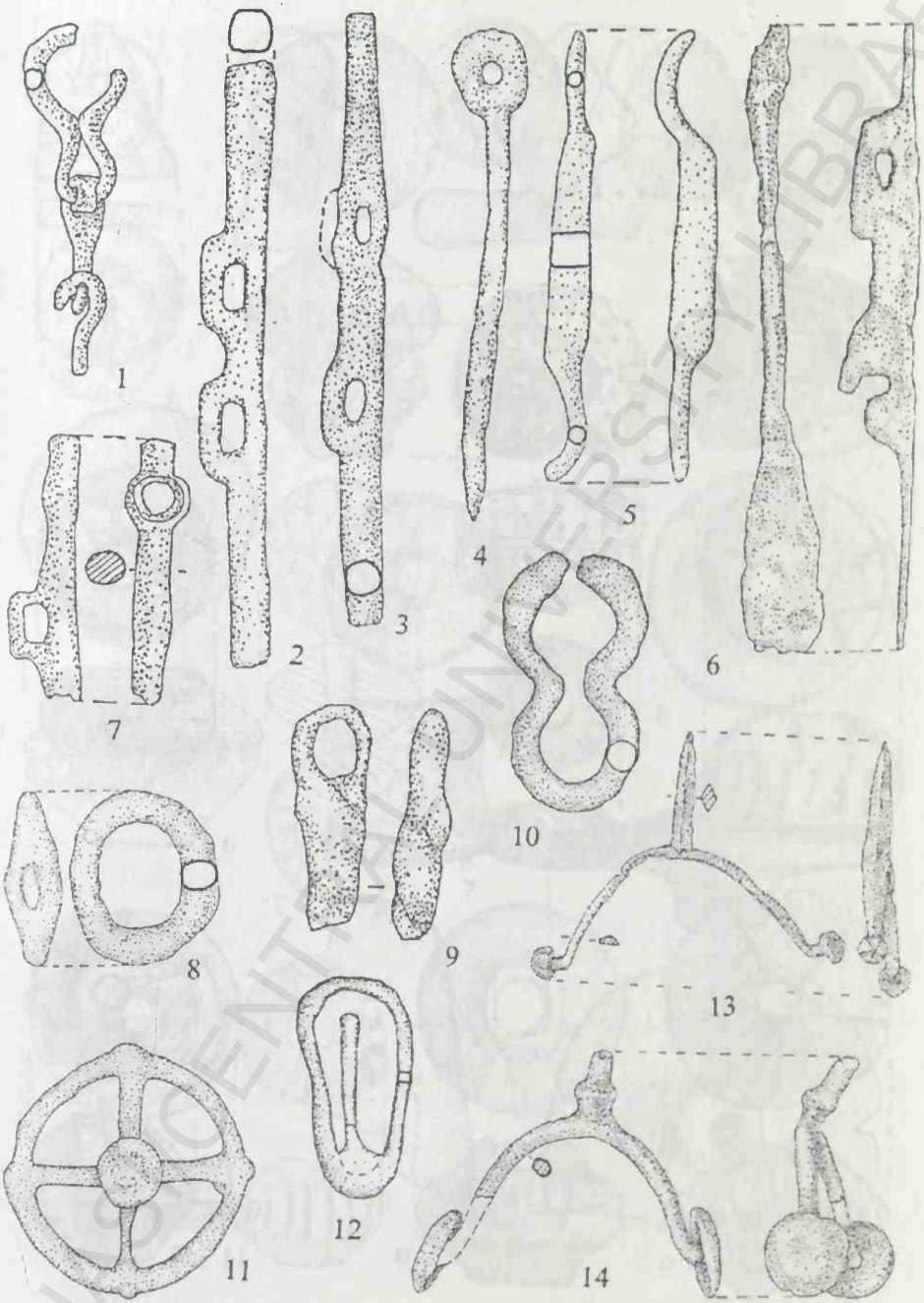

Fig. 11. Piese de harnașament din fier.

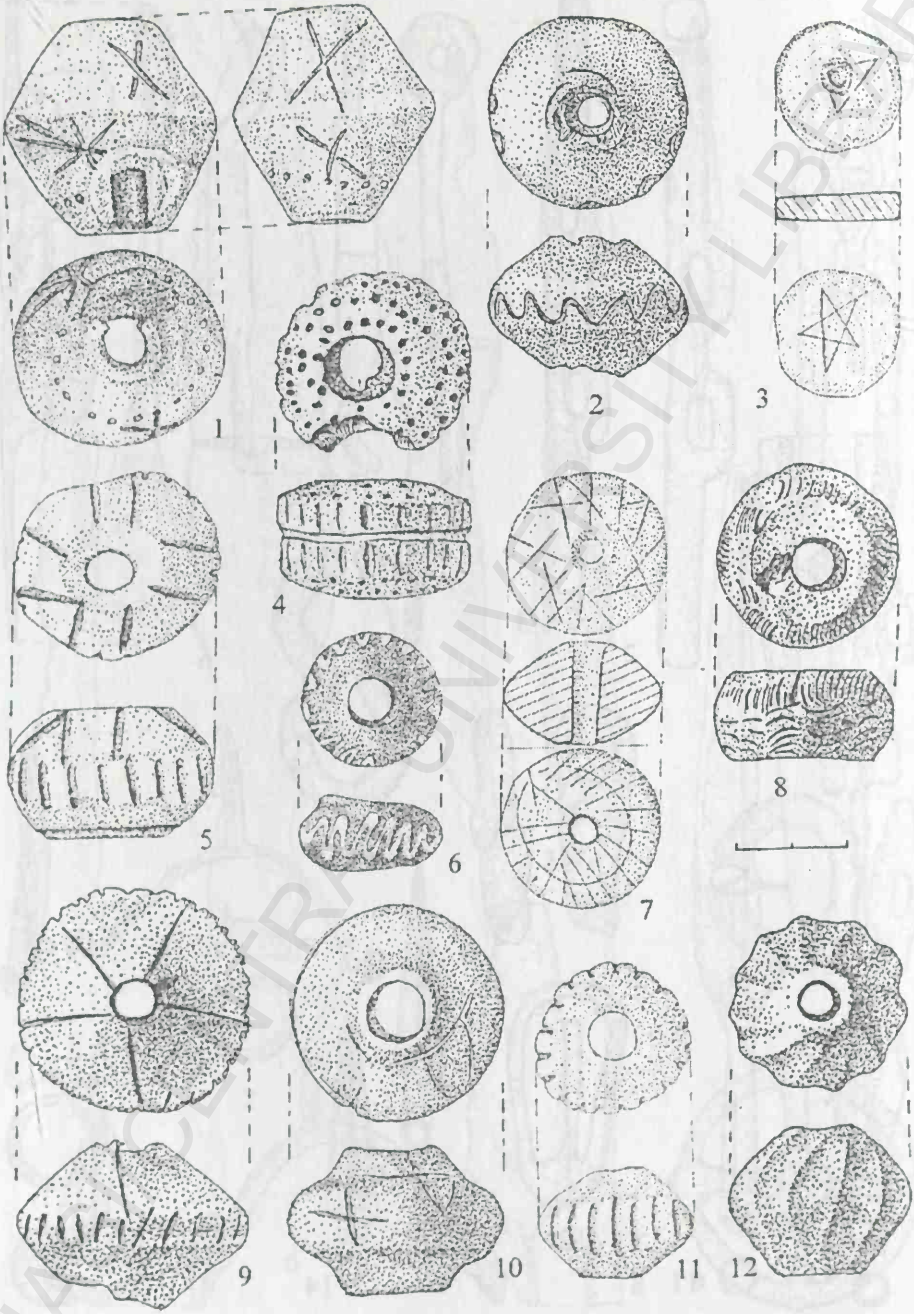

Fig. 12. Fusaiole din lut ars.

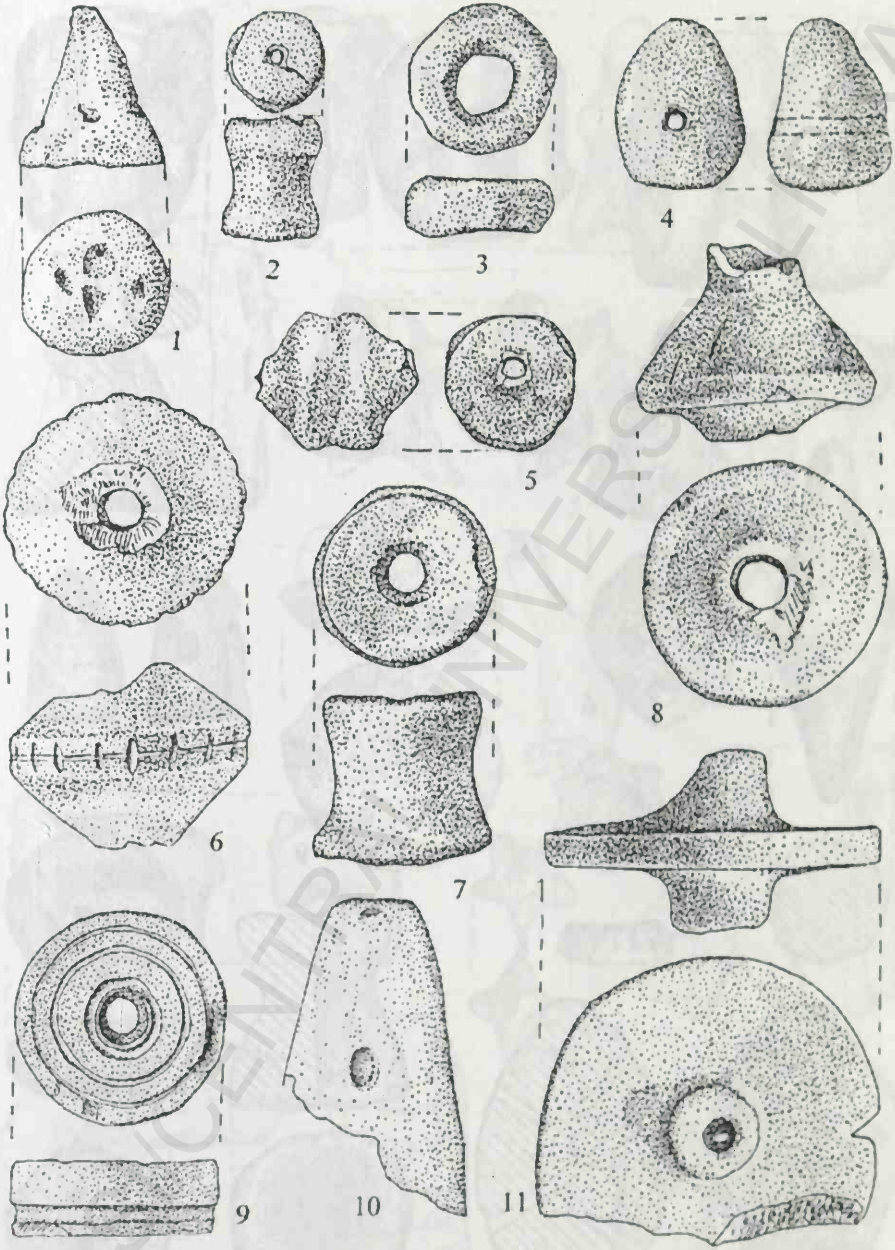

Fig. 13. Diferite obiecte din lut ars.

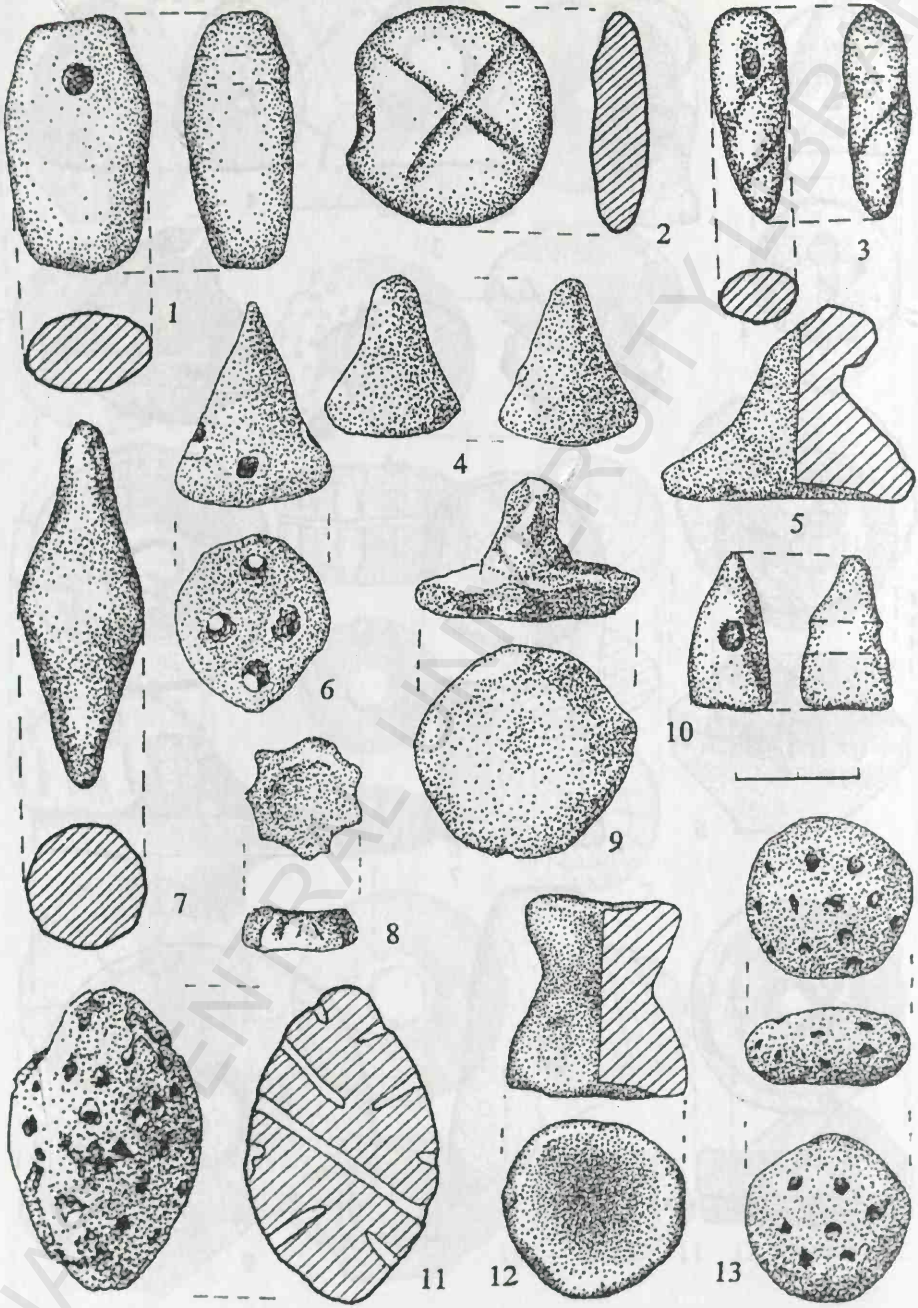

Fig. 14. Diferite obiecte din lut ars.

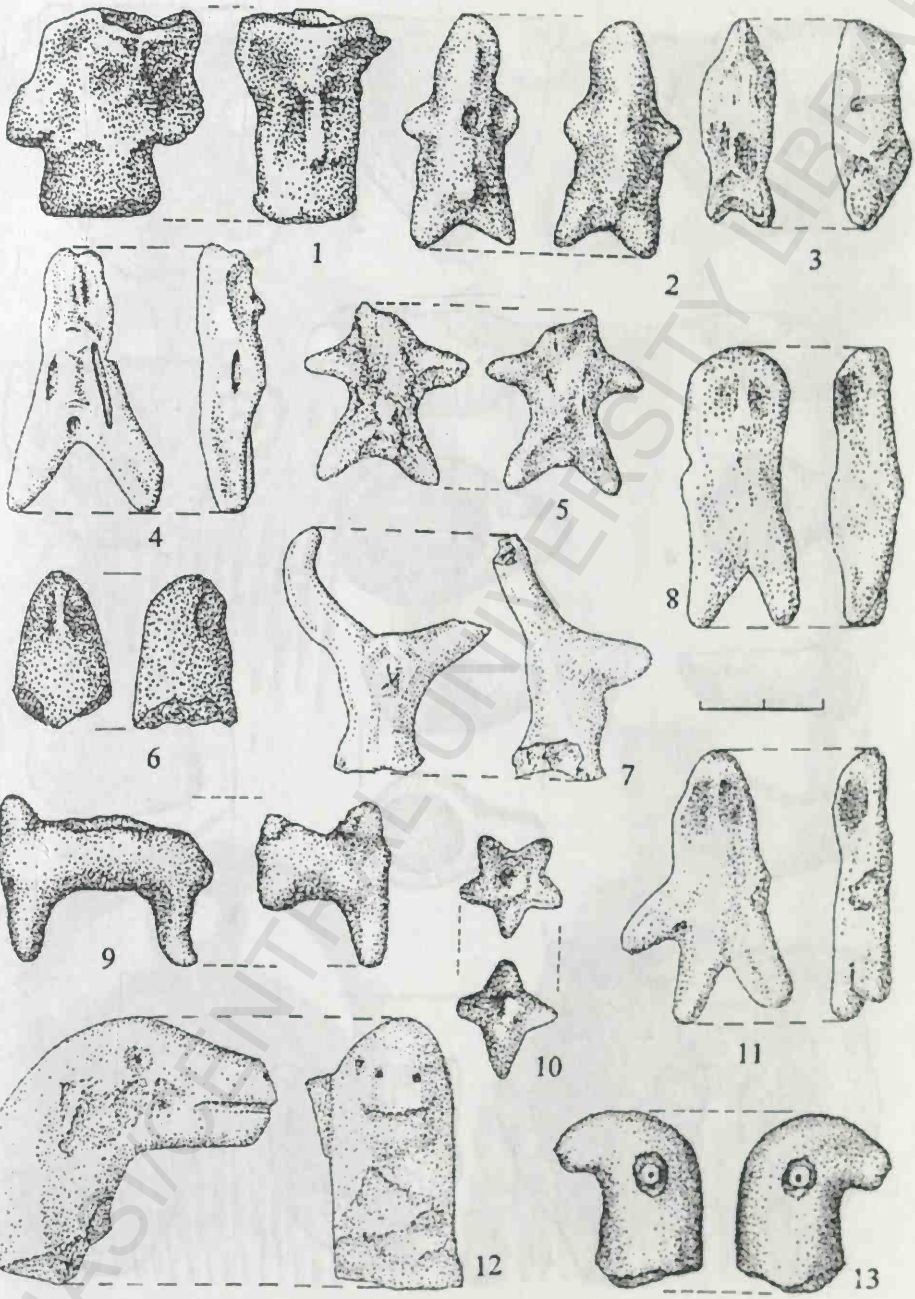

Fig. 15. Reprezentări plastice.

BCUIAȘI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

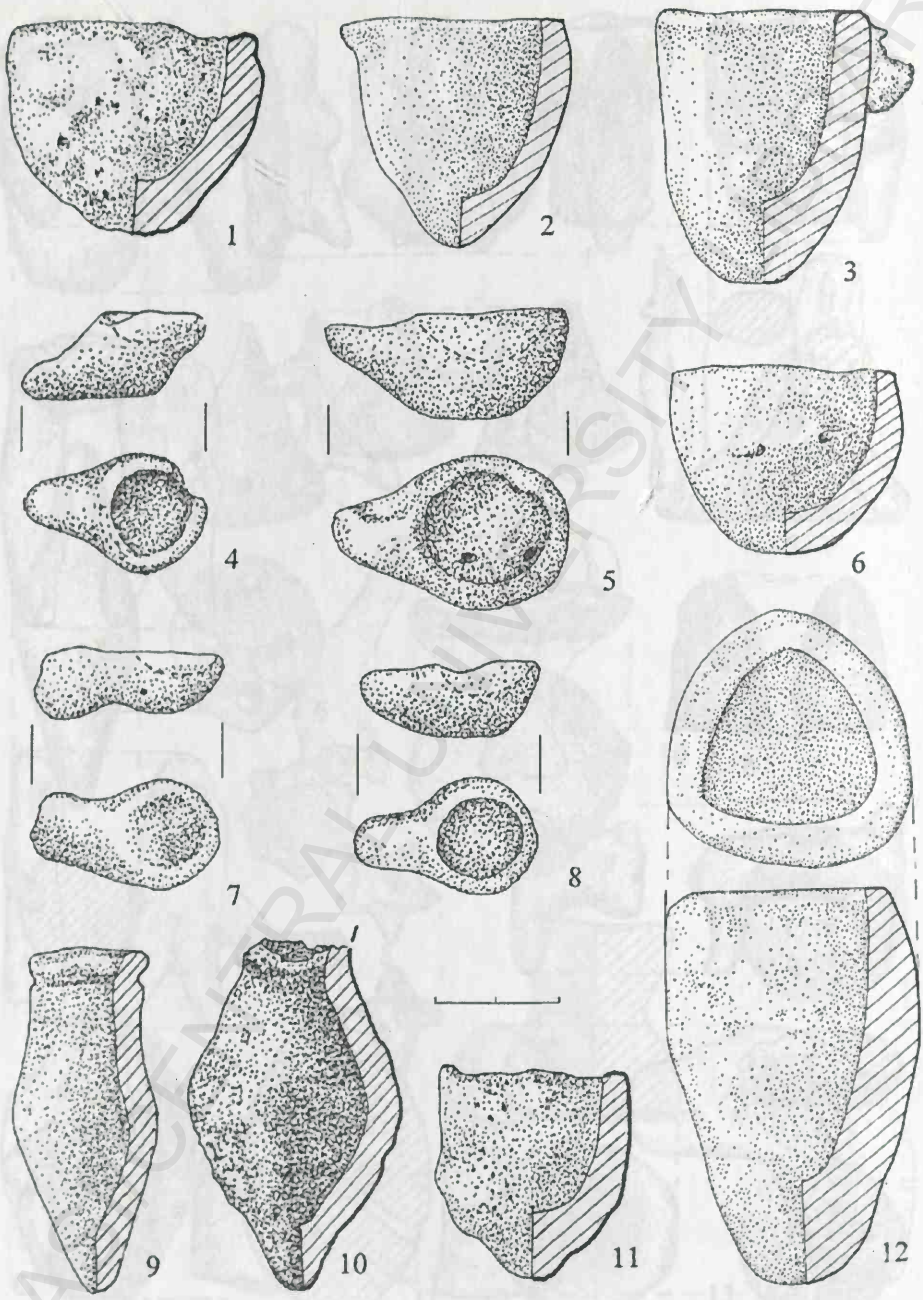

Fig. 16. Creuzete şi linguri de turnat metal.

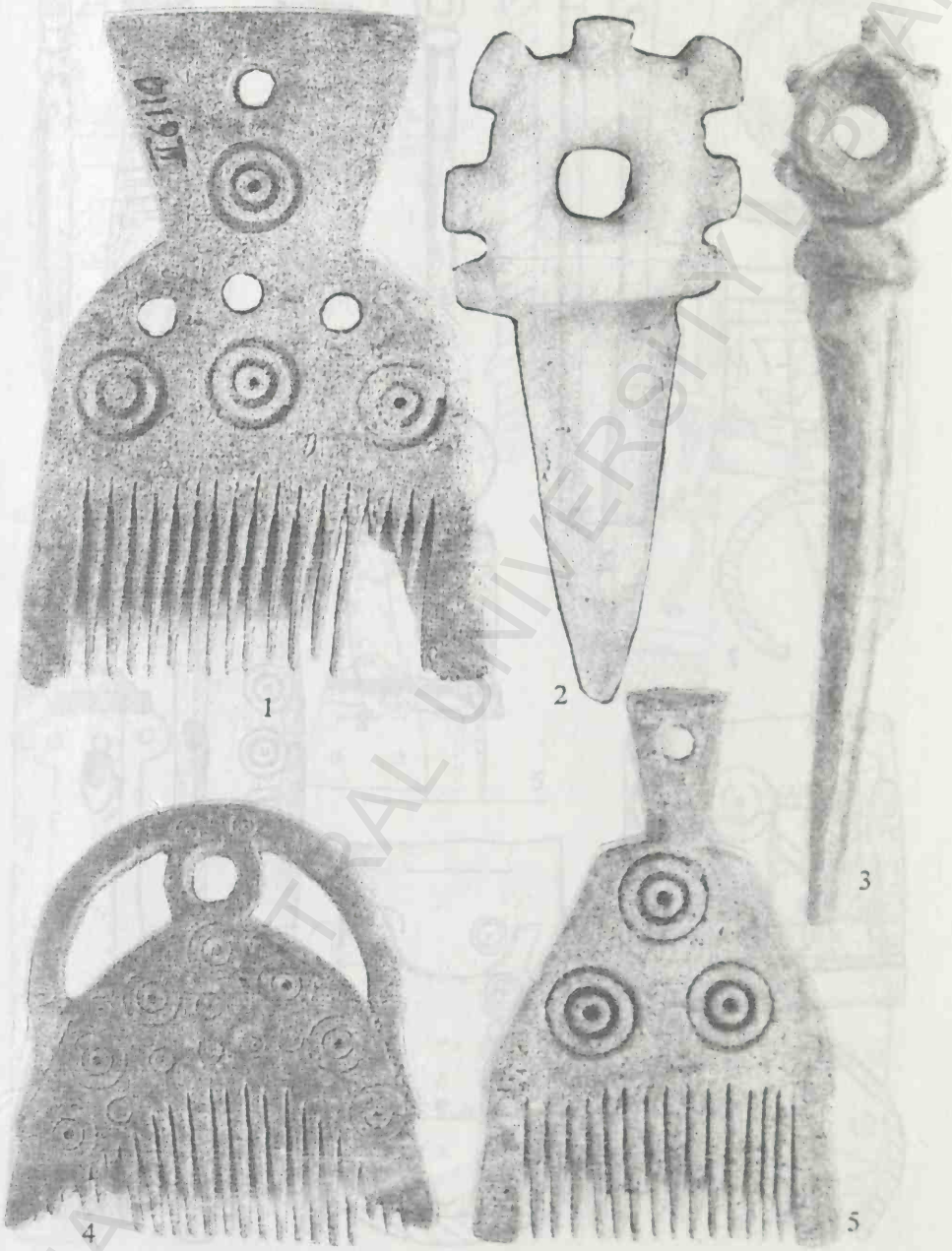

Fig. 17. Piepteni şi ace de păr din os.

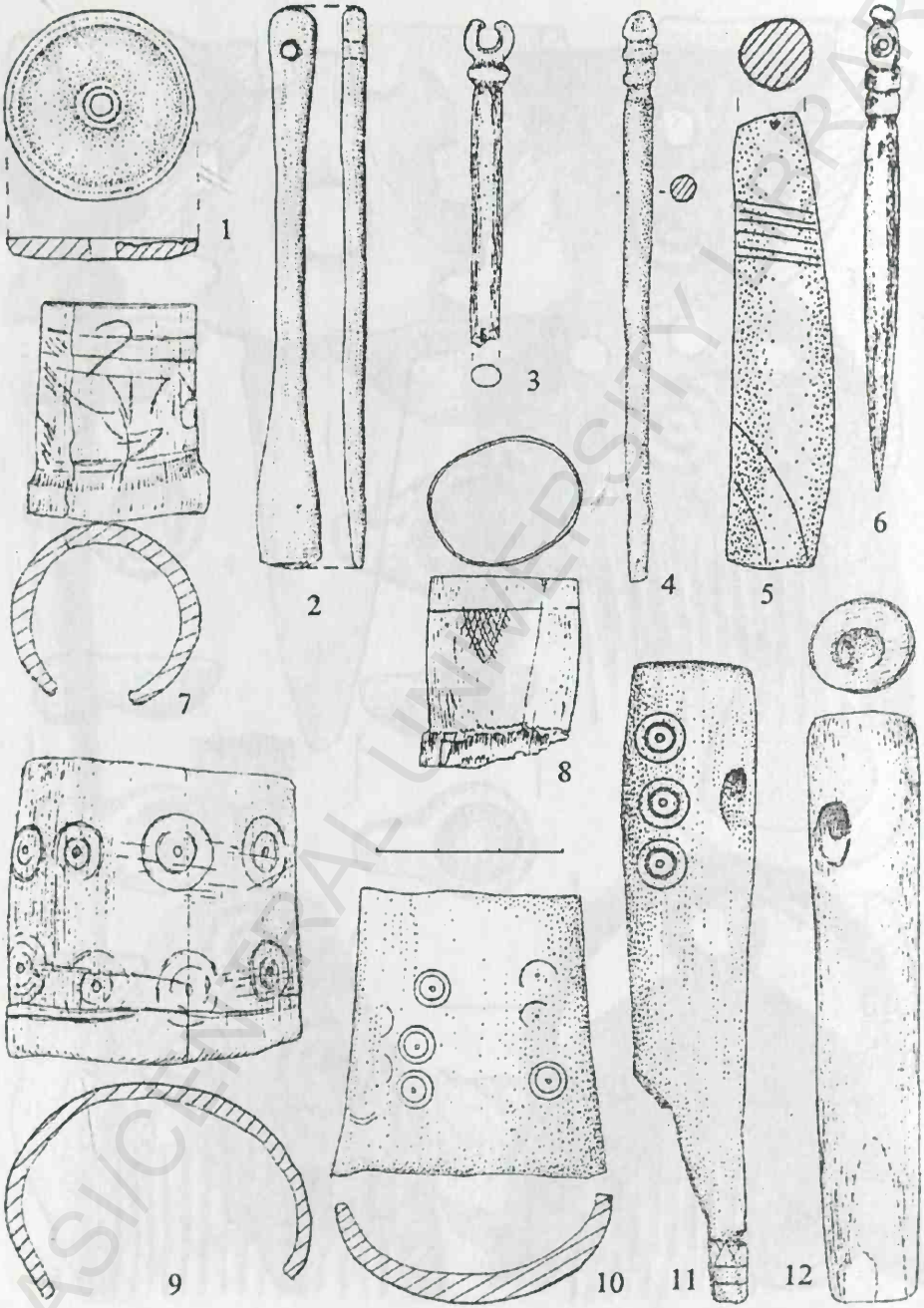

Fig. 18. Diferite obiecte din os.

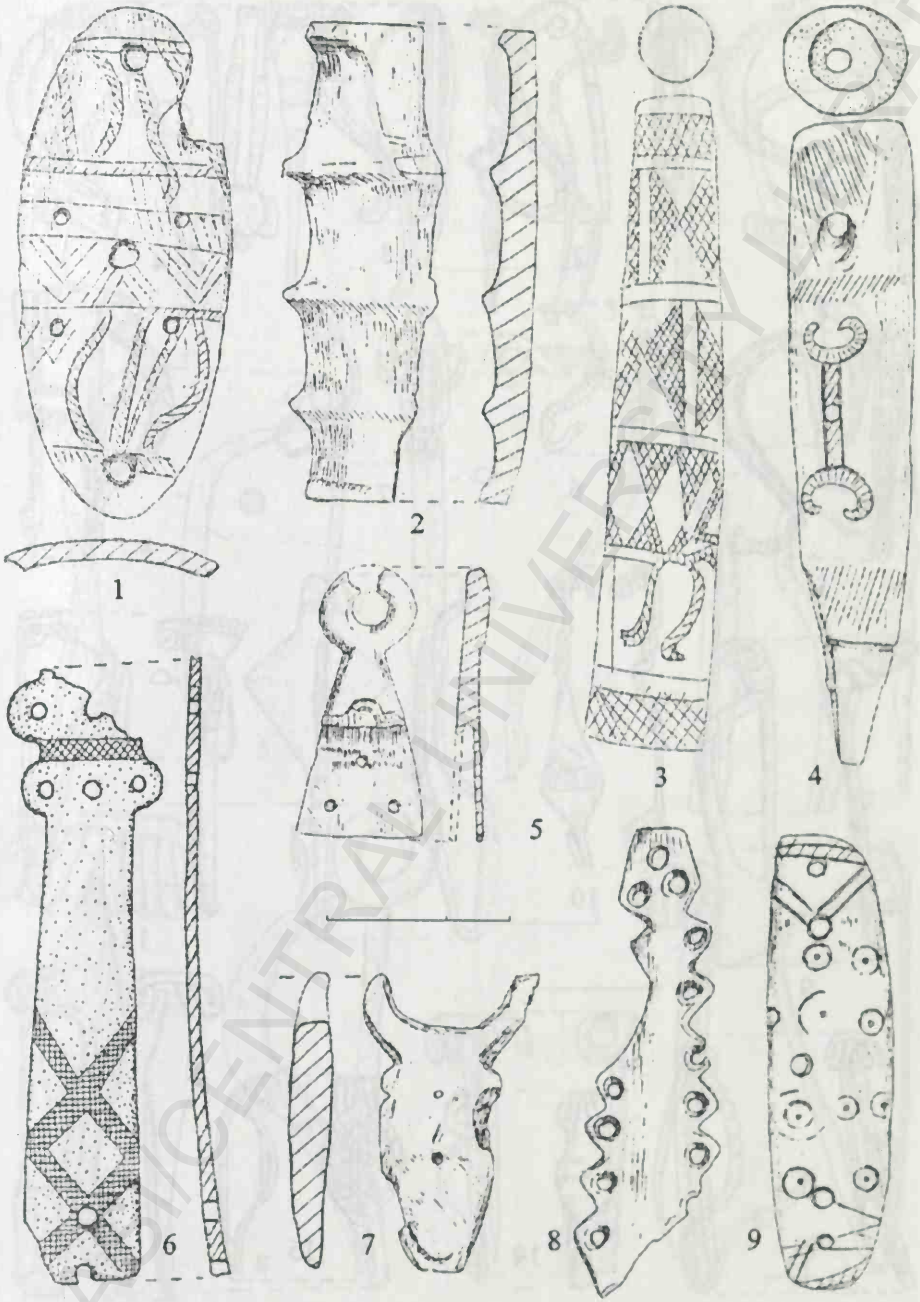

Fig. 19. Diferite obiecte din os.

BCUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

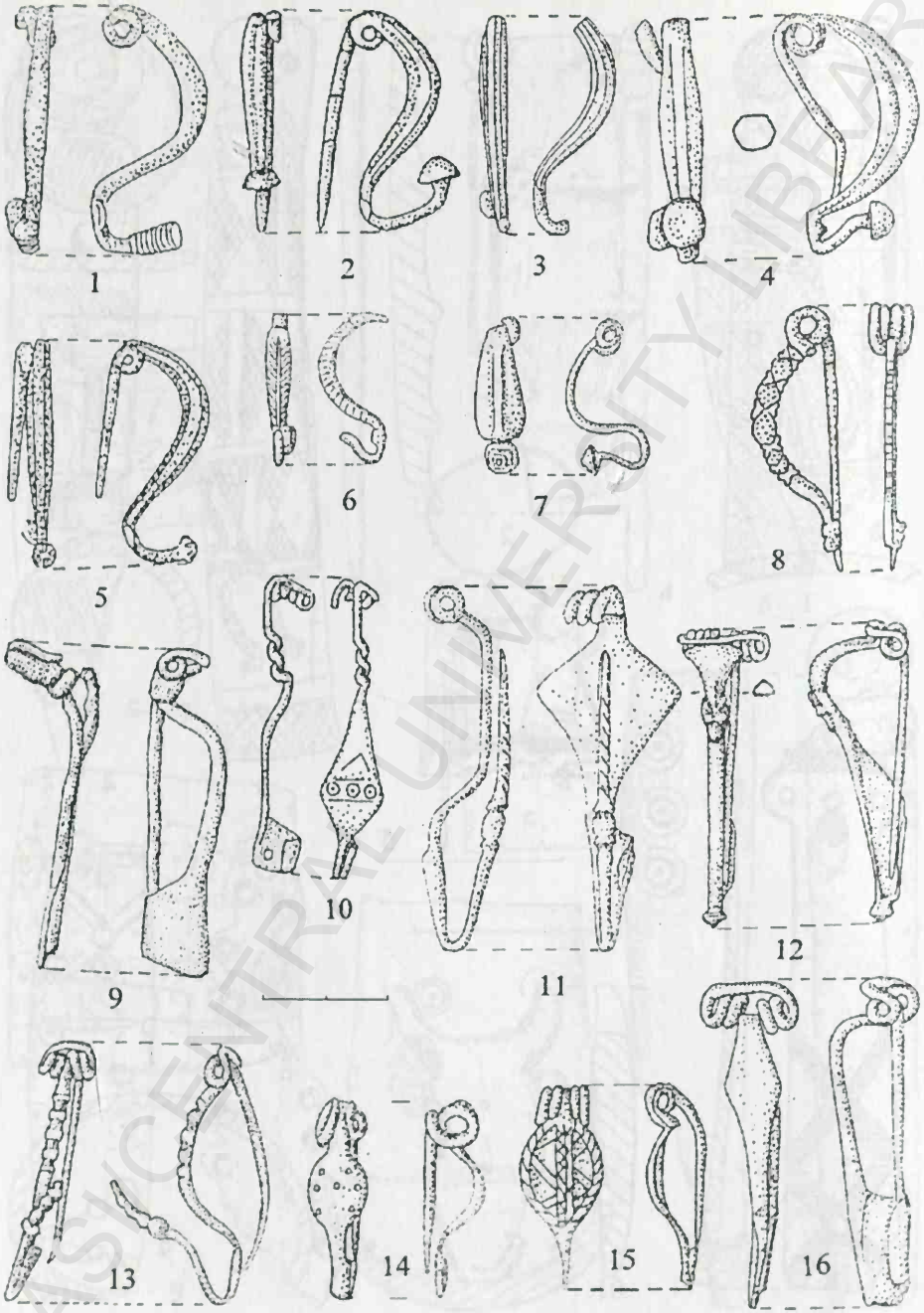

Fig. 20. Fibule de tip tracic (1-7) și Latène mijlociu (8-16).

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

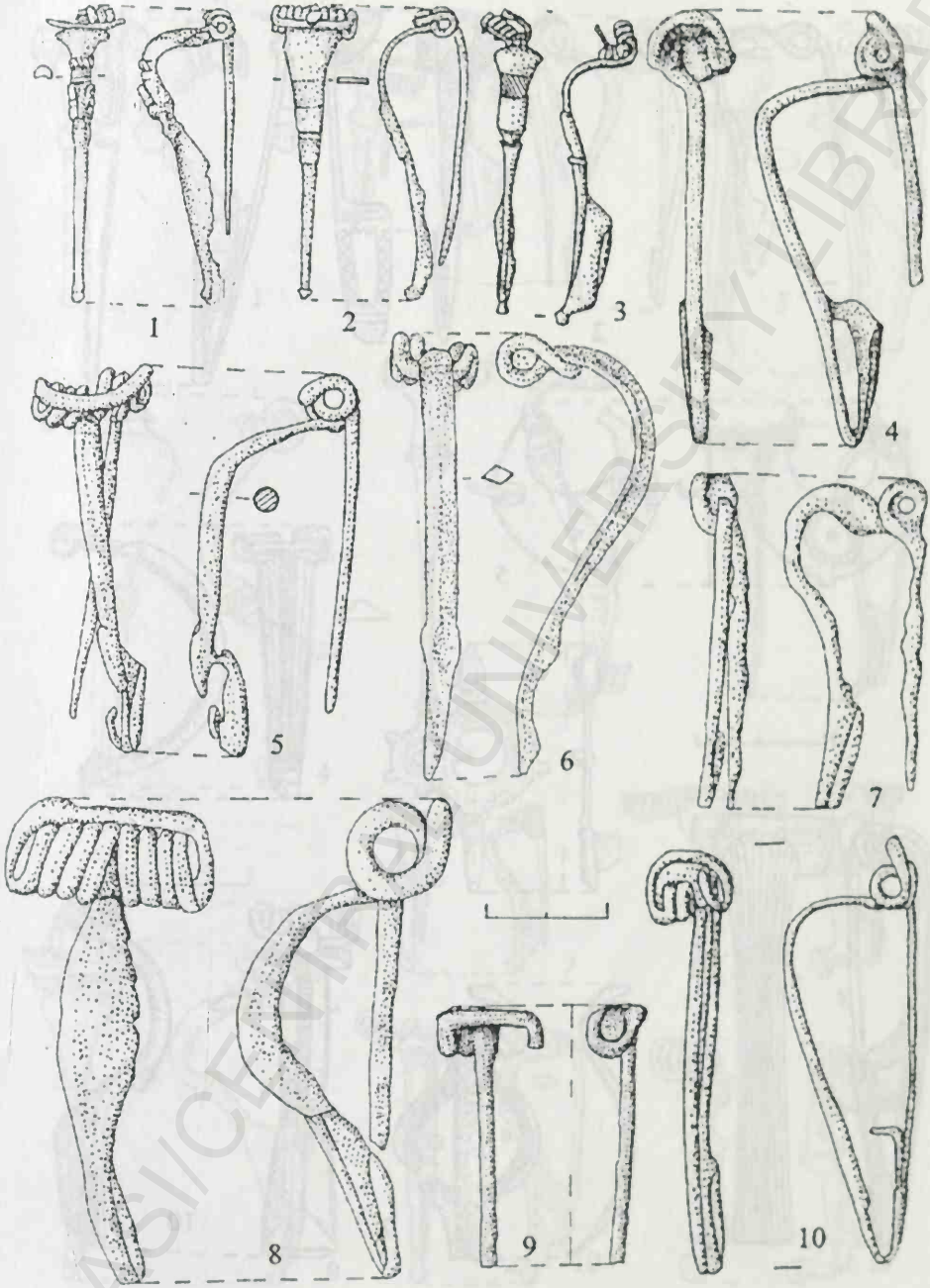

Fig. 21. Fibule de tip Latène mijlociu și târziu.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

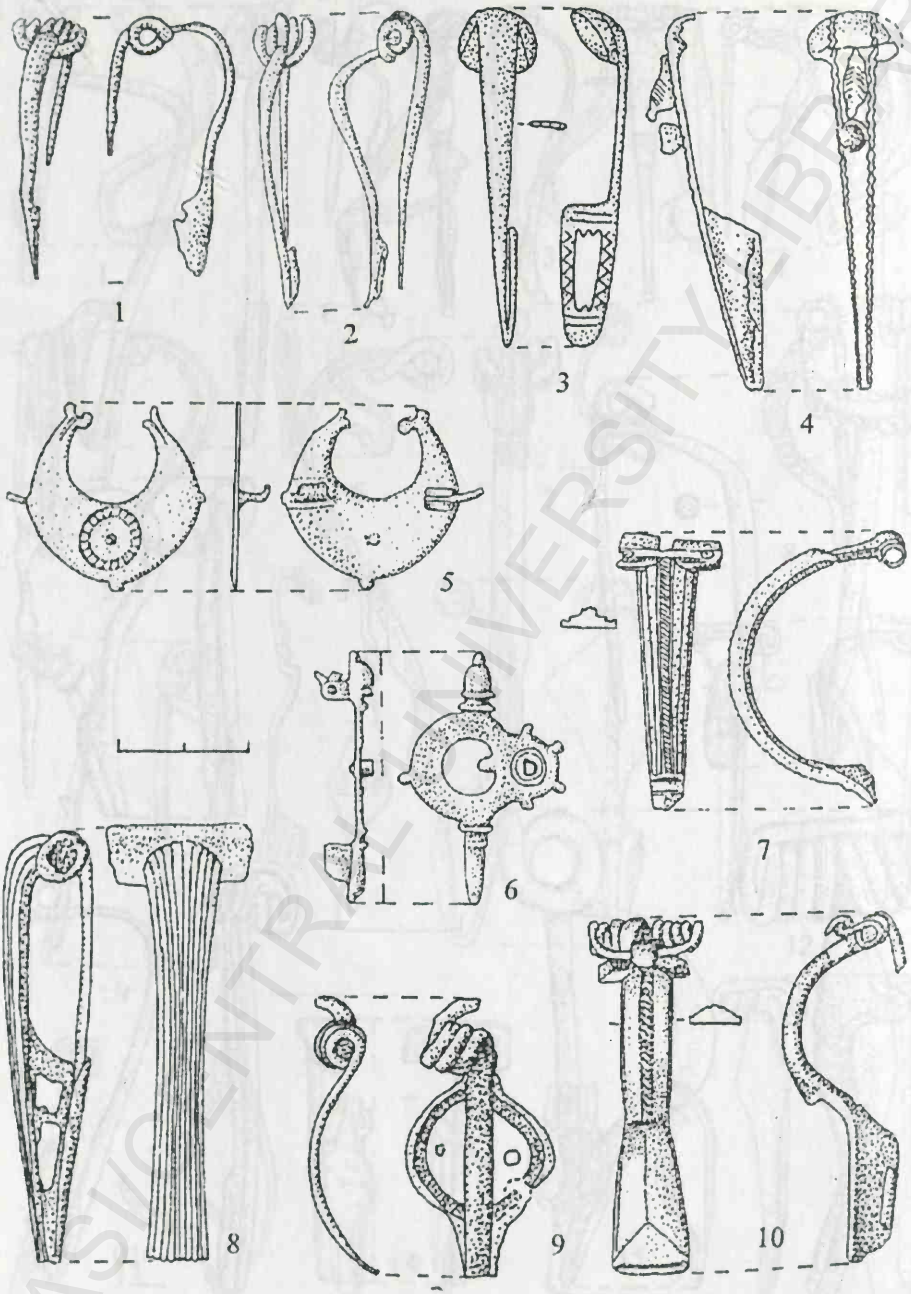

Fig. 22. Fibule de tip Latène mijlociu (9) şi târziu (1-8, 10).

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

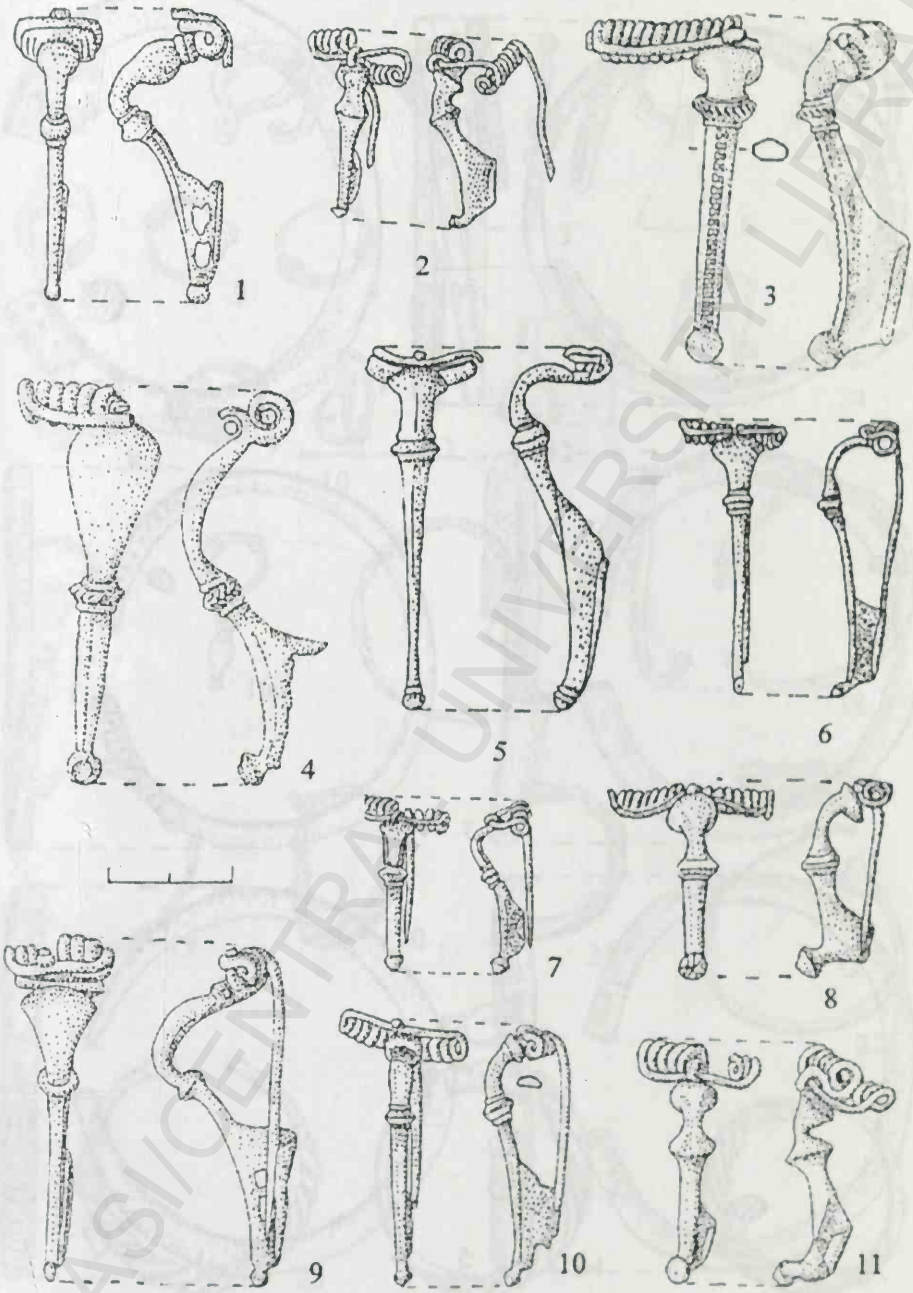

Fig. 23. Fibule puternic profilate.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

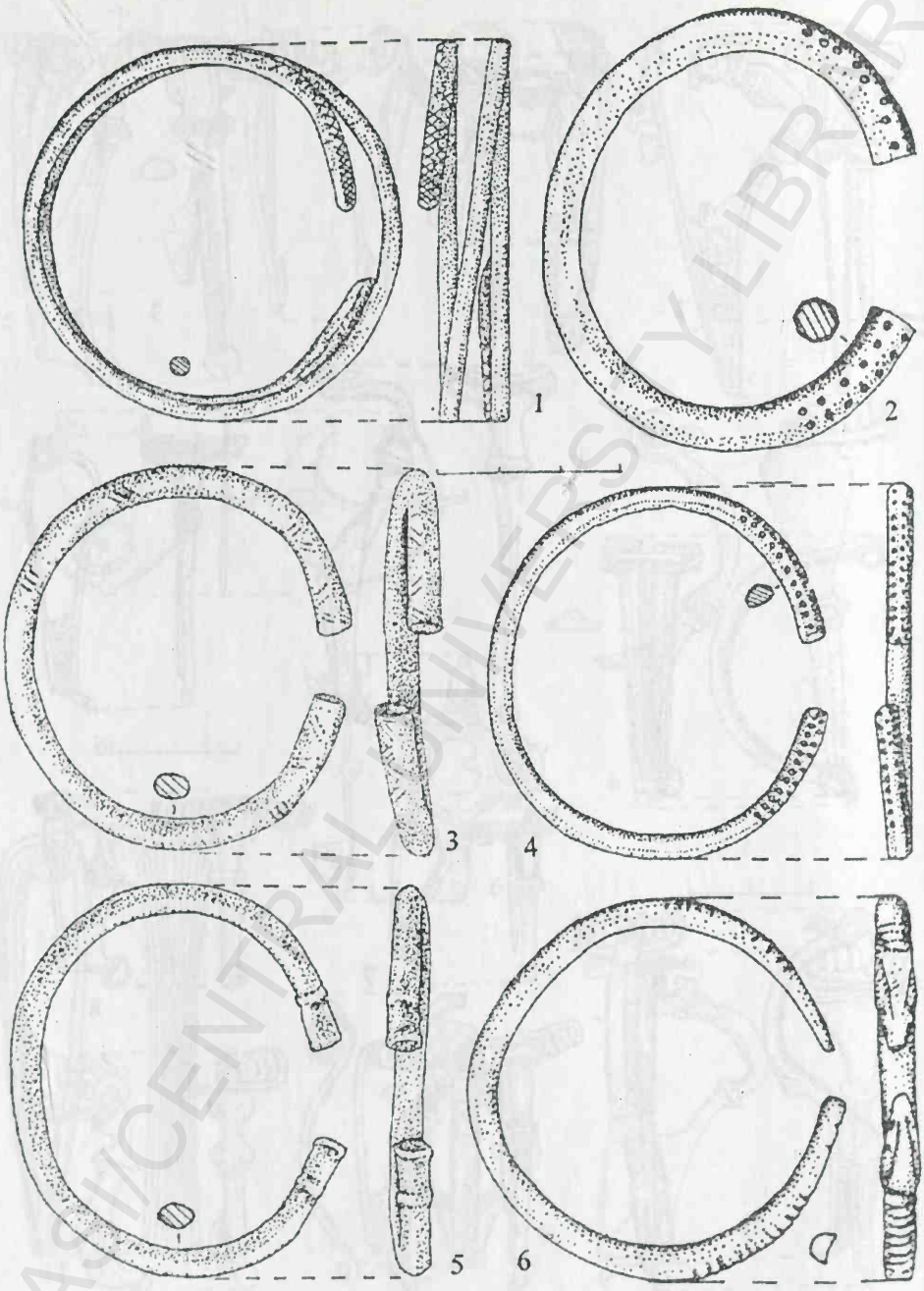

Fig. 24. Brăţări din argint (2) şi bronz (1, 3-6).

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

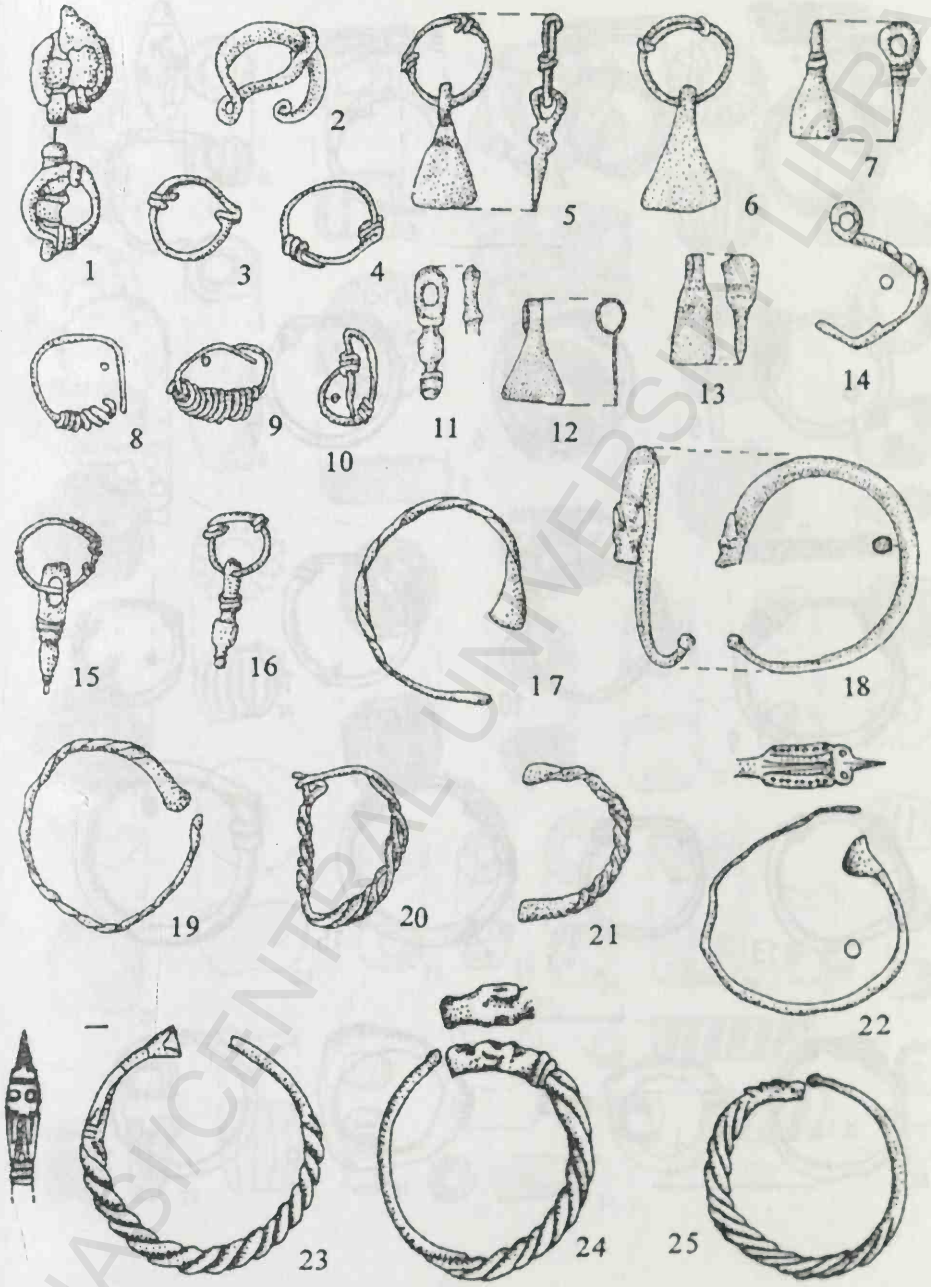

Fig. 25. Cercei din argint (23-25) şi bronz (1-22).

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

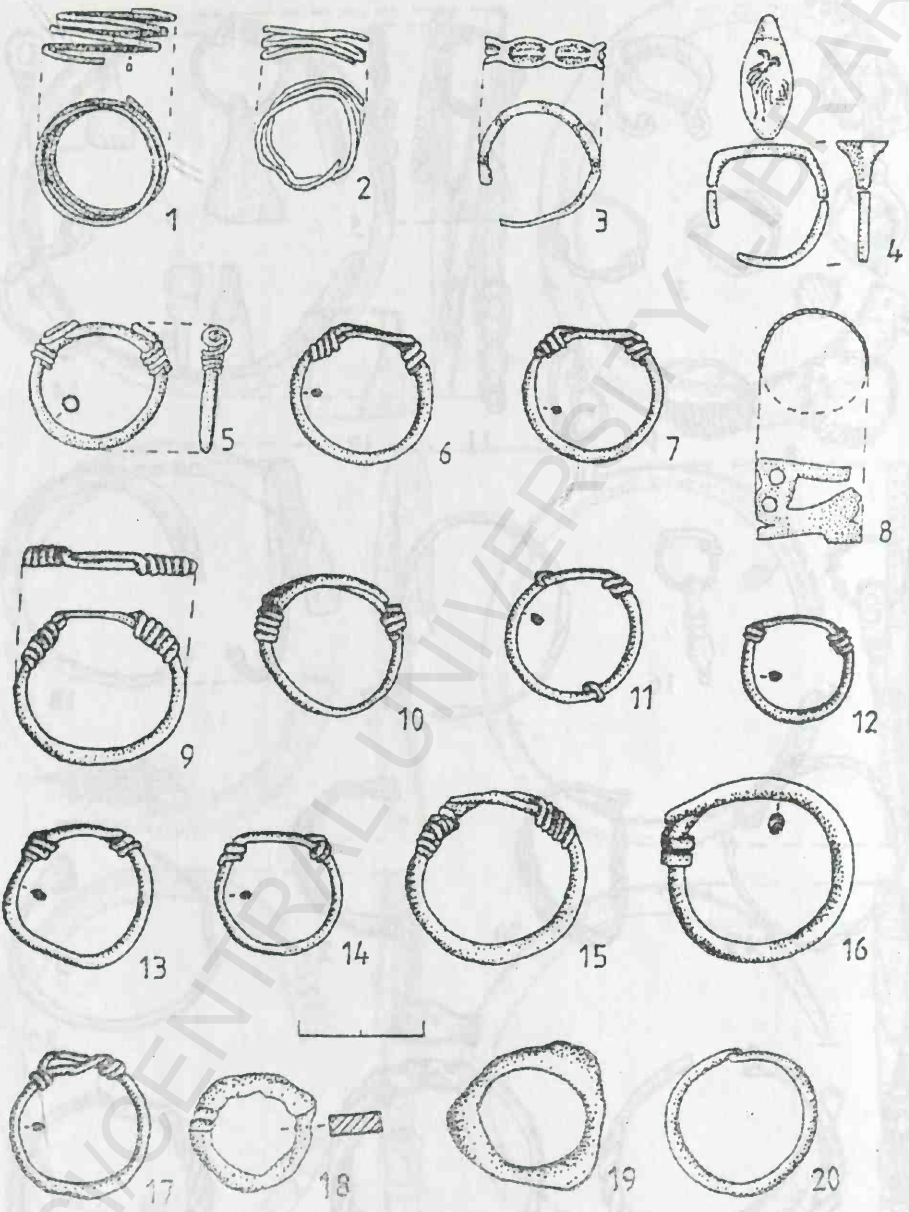

Fig. 26. Inele din argint (5-7, 9-17) şi bronz (1-4, 8, 18-20).

BCUIAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

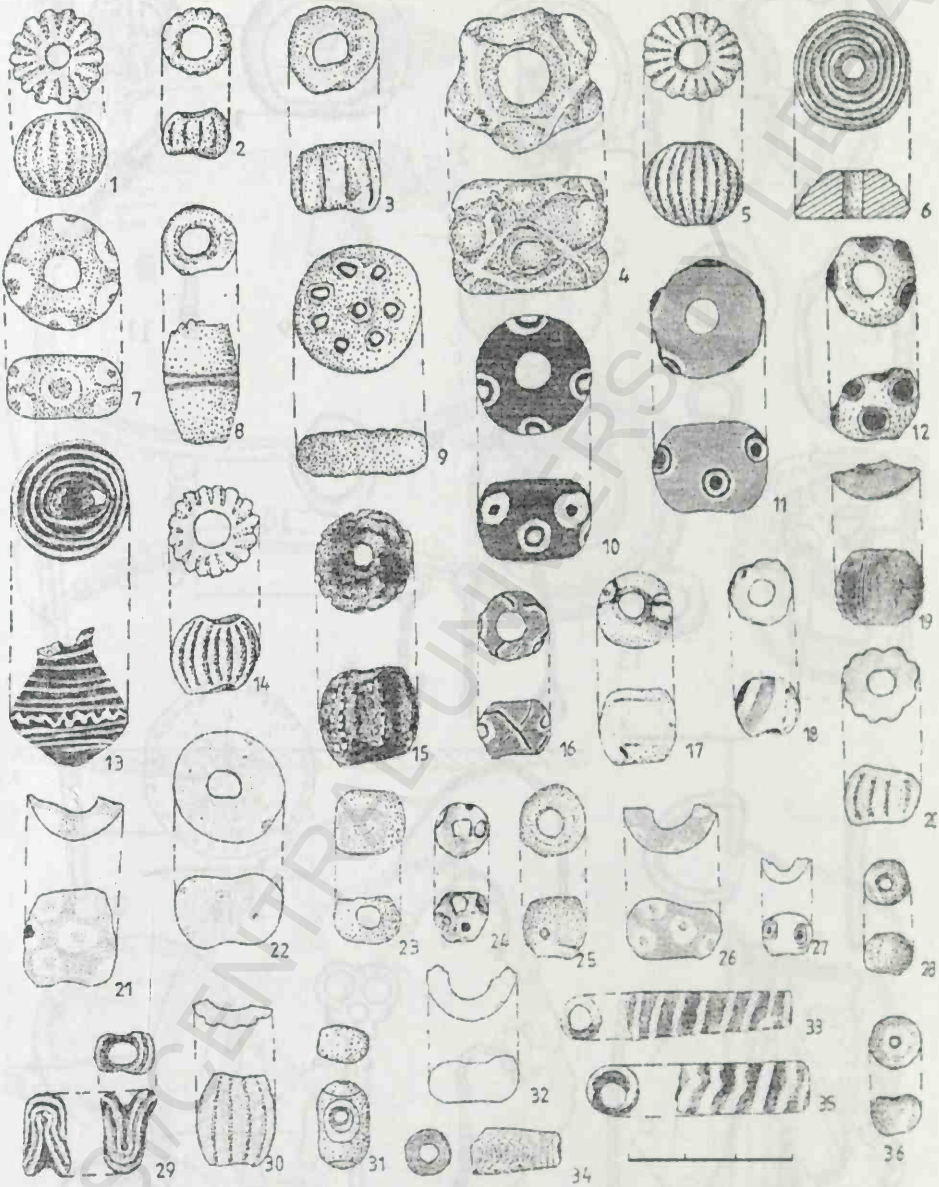

Fig. 27. Mărgele din pastă sticloasă şi piatră.

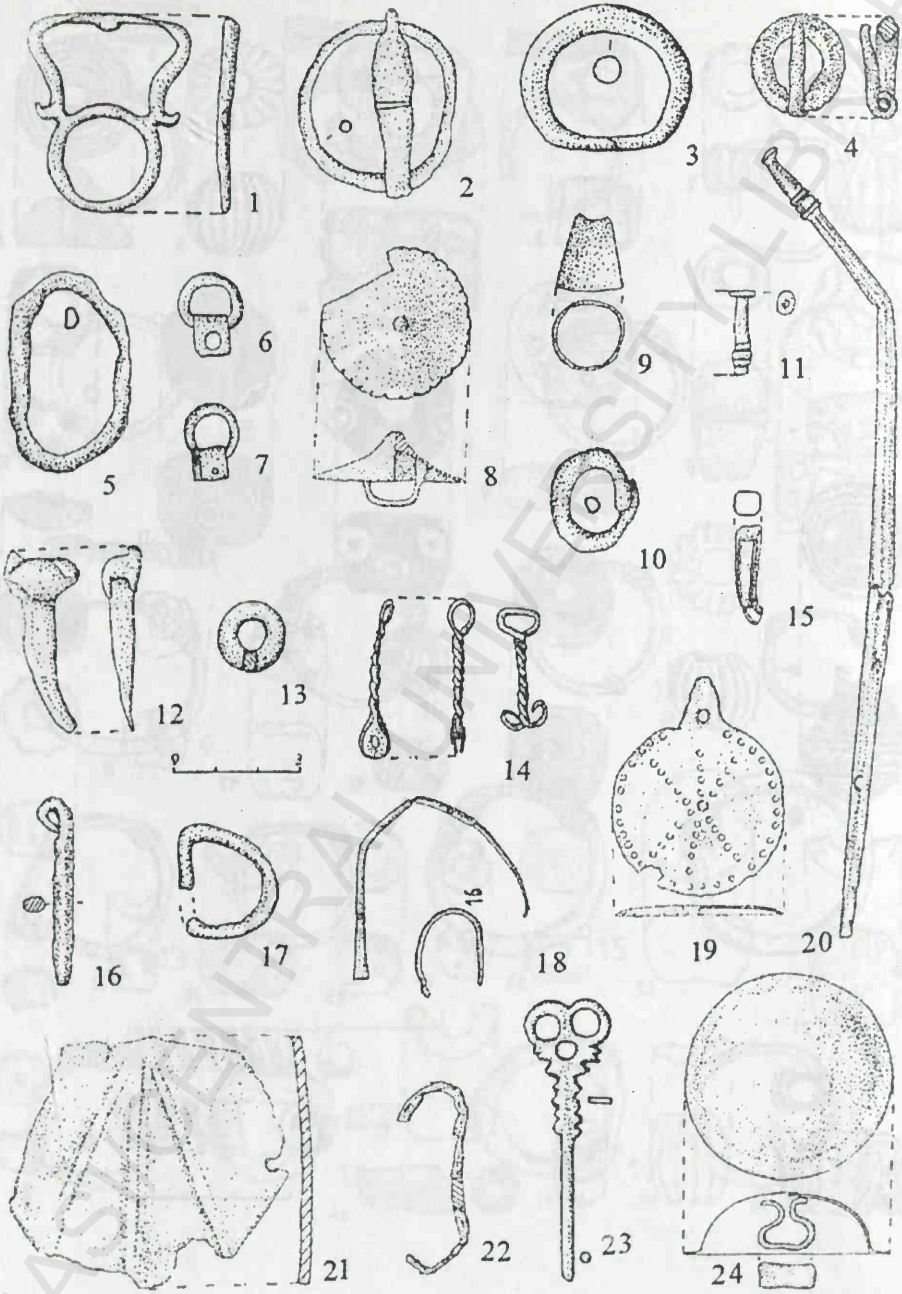

Fig. 28. Diferite obiecte din bronz.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

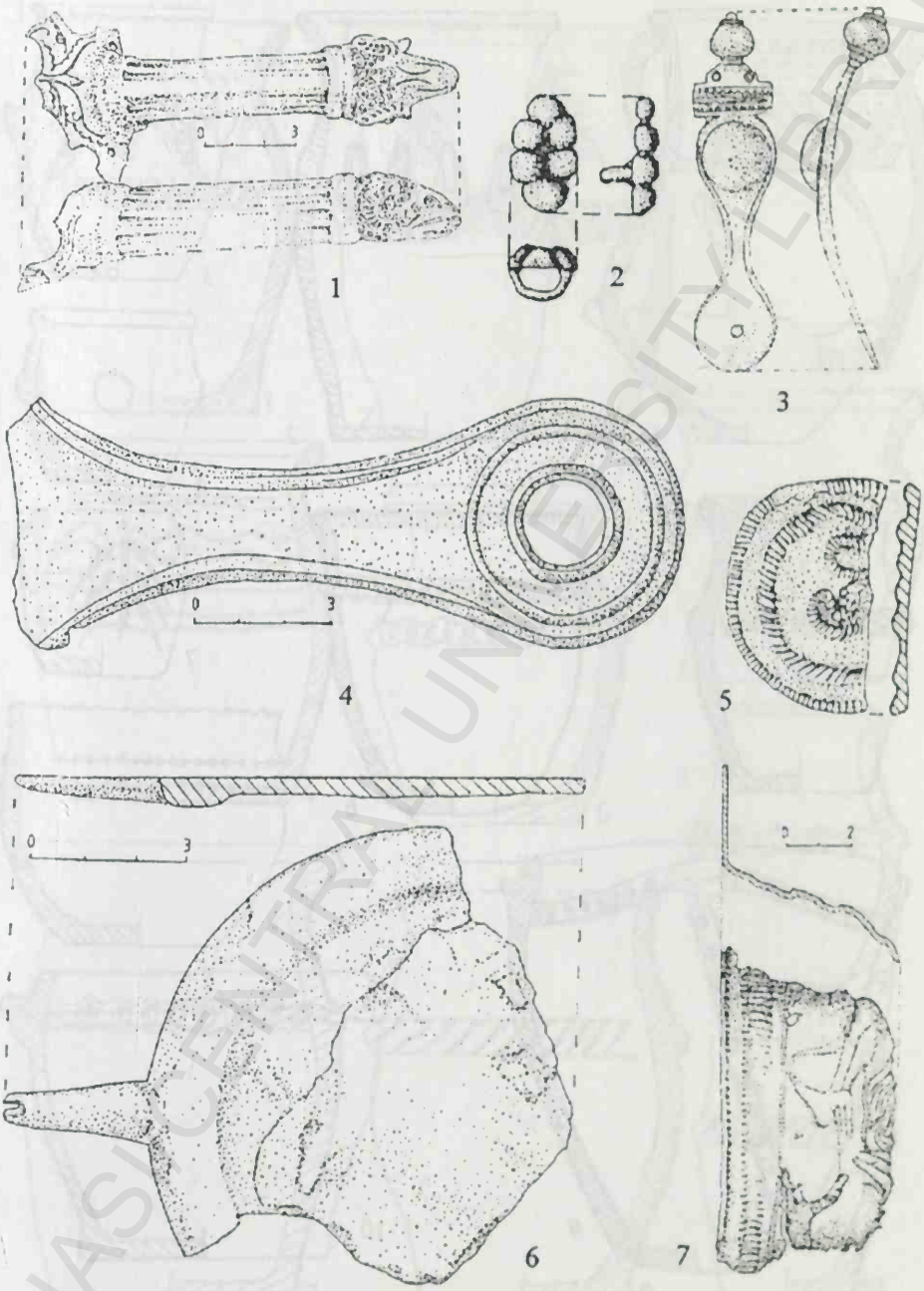

Fig. 29. Mânere de caserolă, oglindă, umbo de scut, nasture, pandantiv din bronz şi aplică din argint (5).

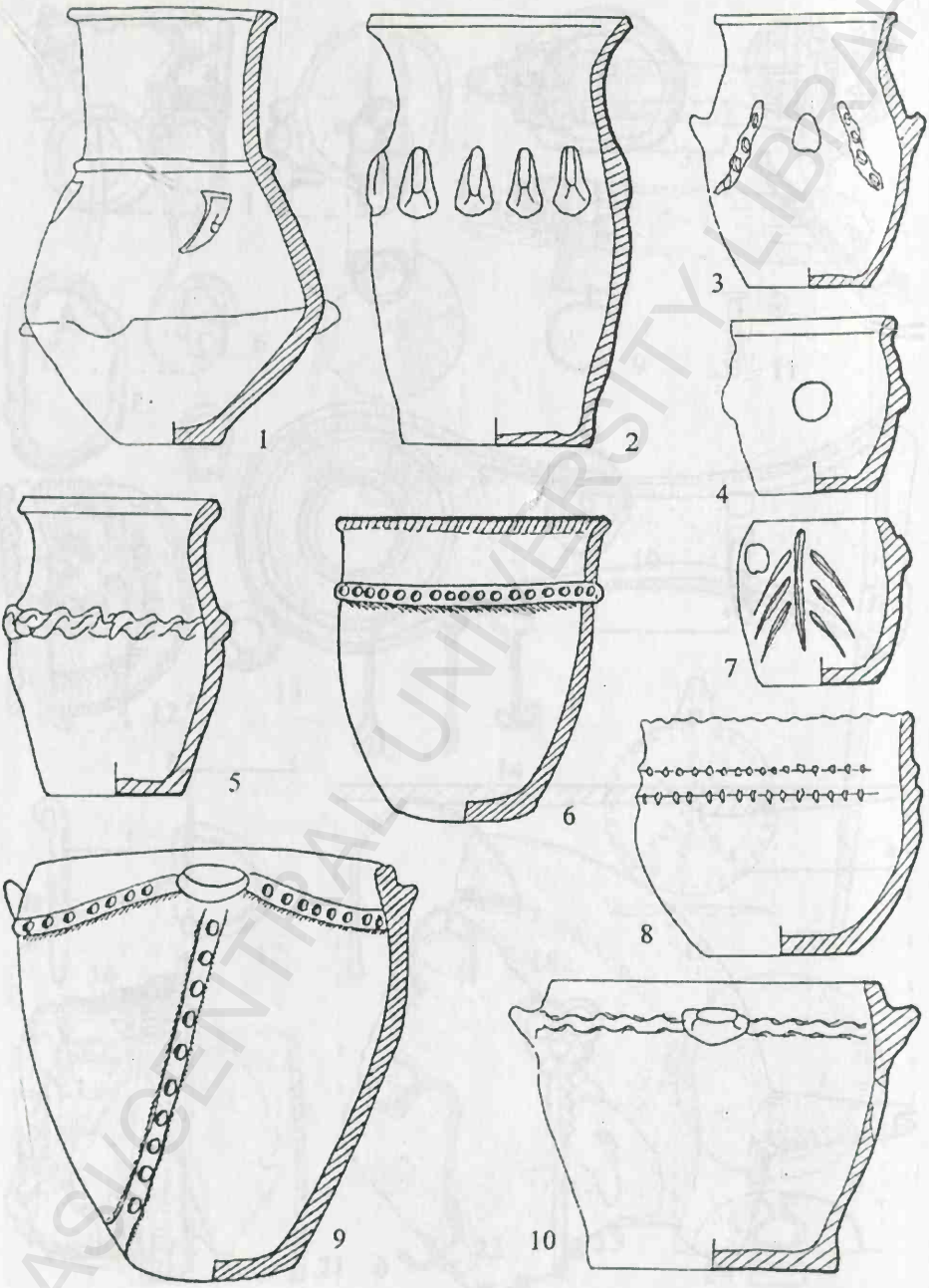

Fig. 30. Vase borcan lucrate cu mâna.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

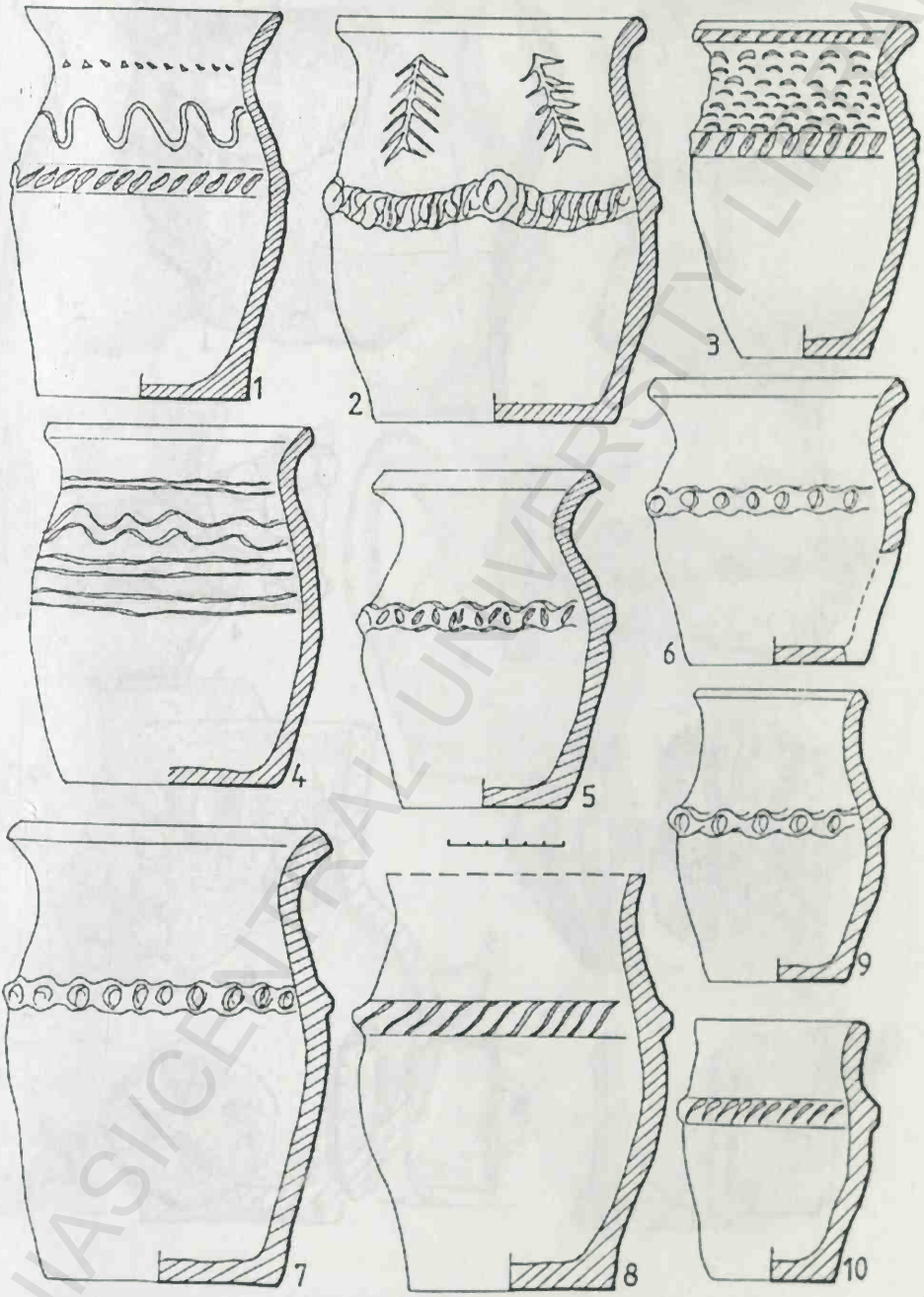

Fig. 31. Vase borcan.

BCUJASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

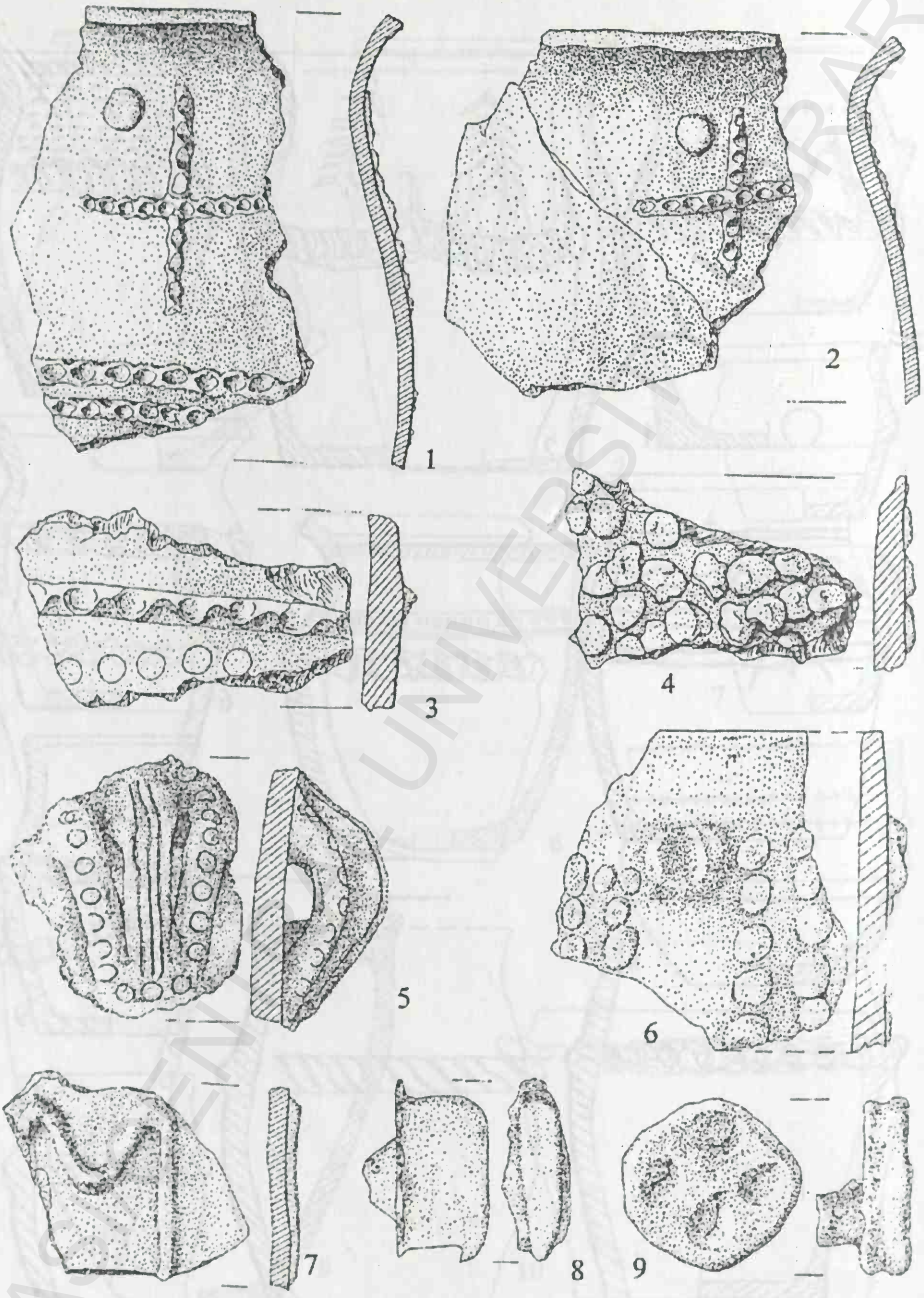

Fig. 32. Fragmente de vase decorate.

Fig. 33. Căni şi vase cu două torţi.

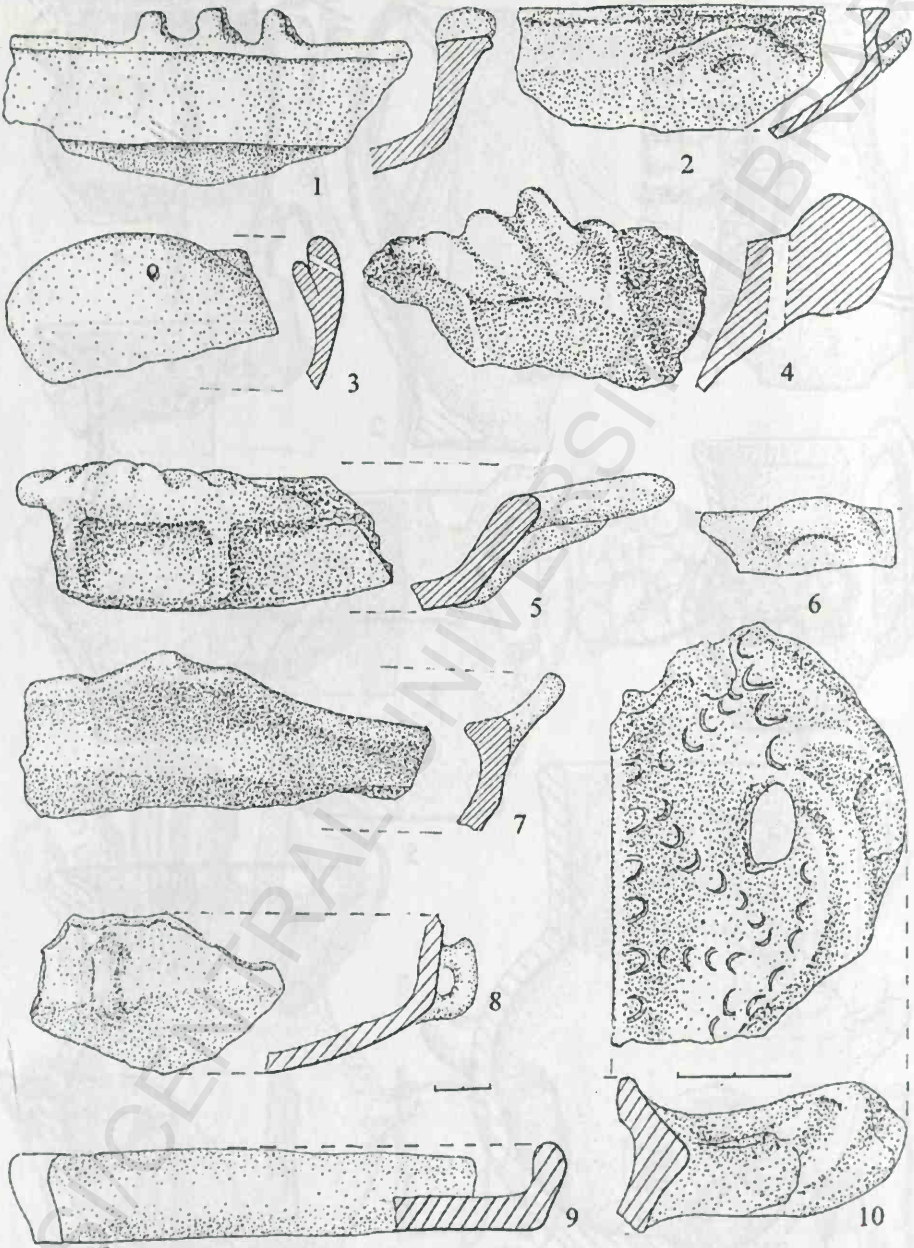

Fig. 34. Fragmente de străchini lucrate cu mâna.

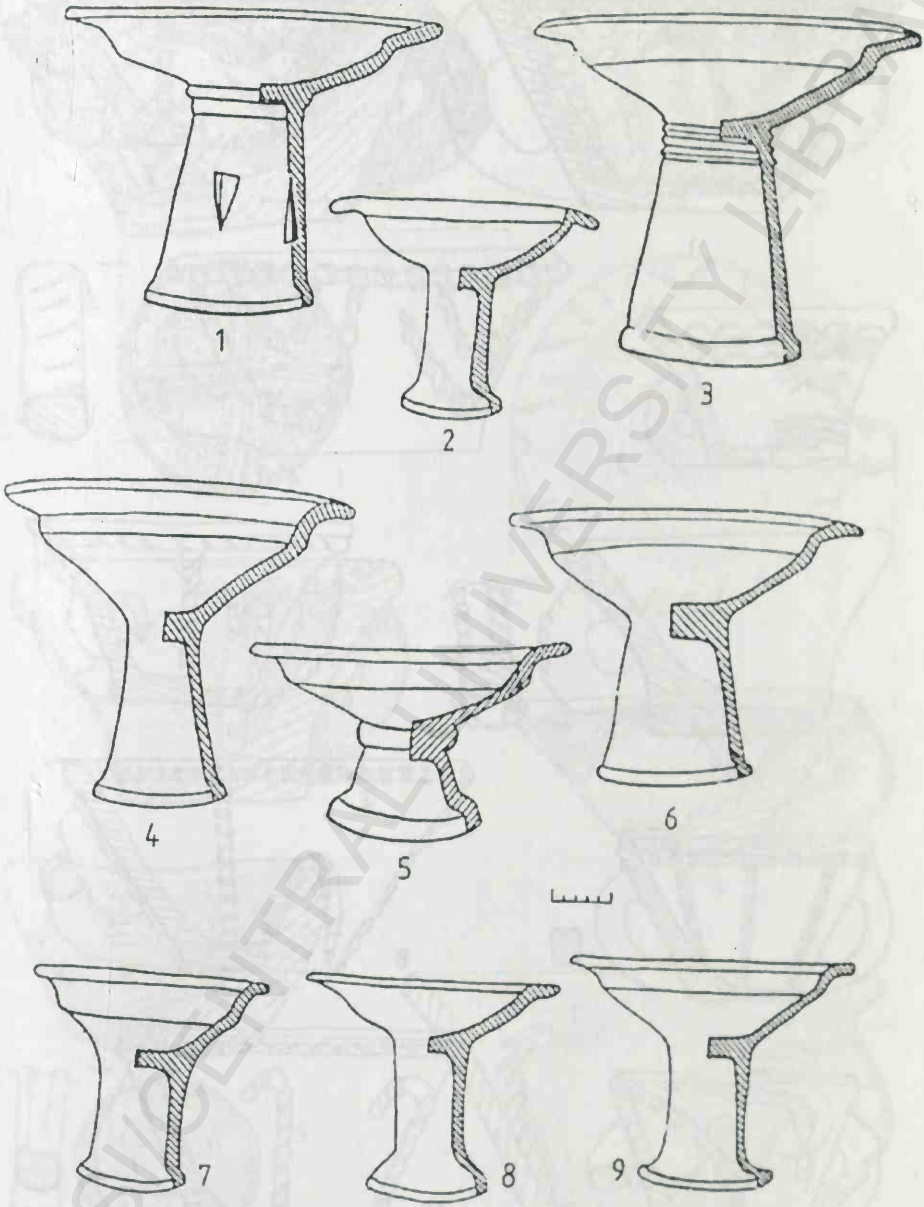

Fig. 35. Fructiere lucrate cu mâna.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

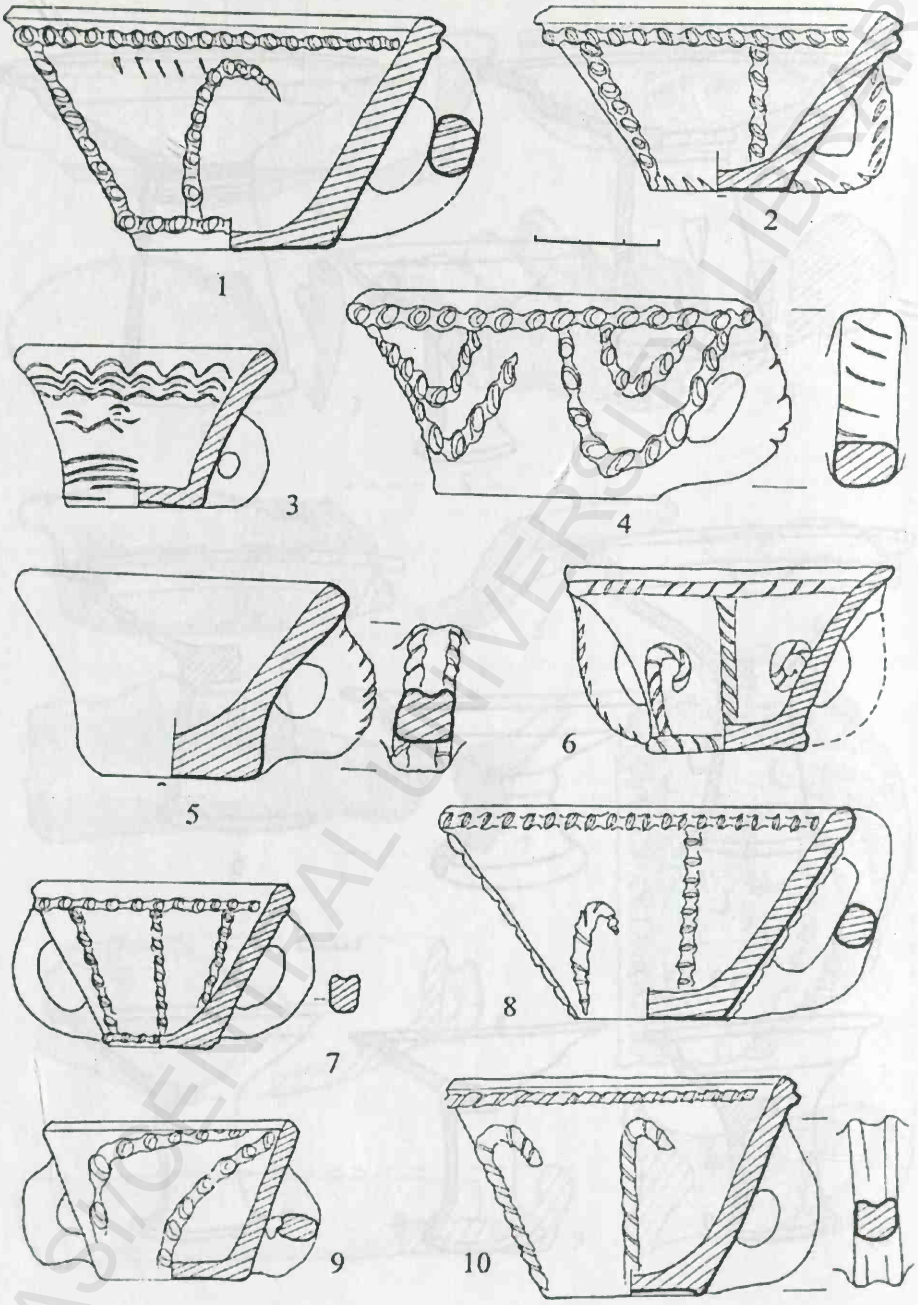

Fig. 36. Cești dacice.

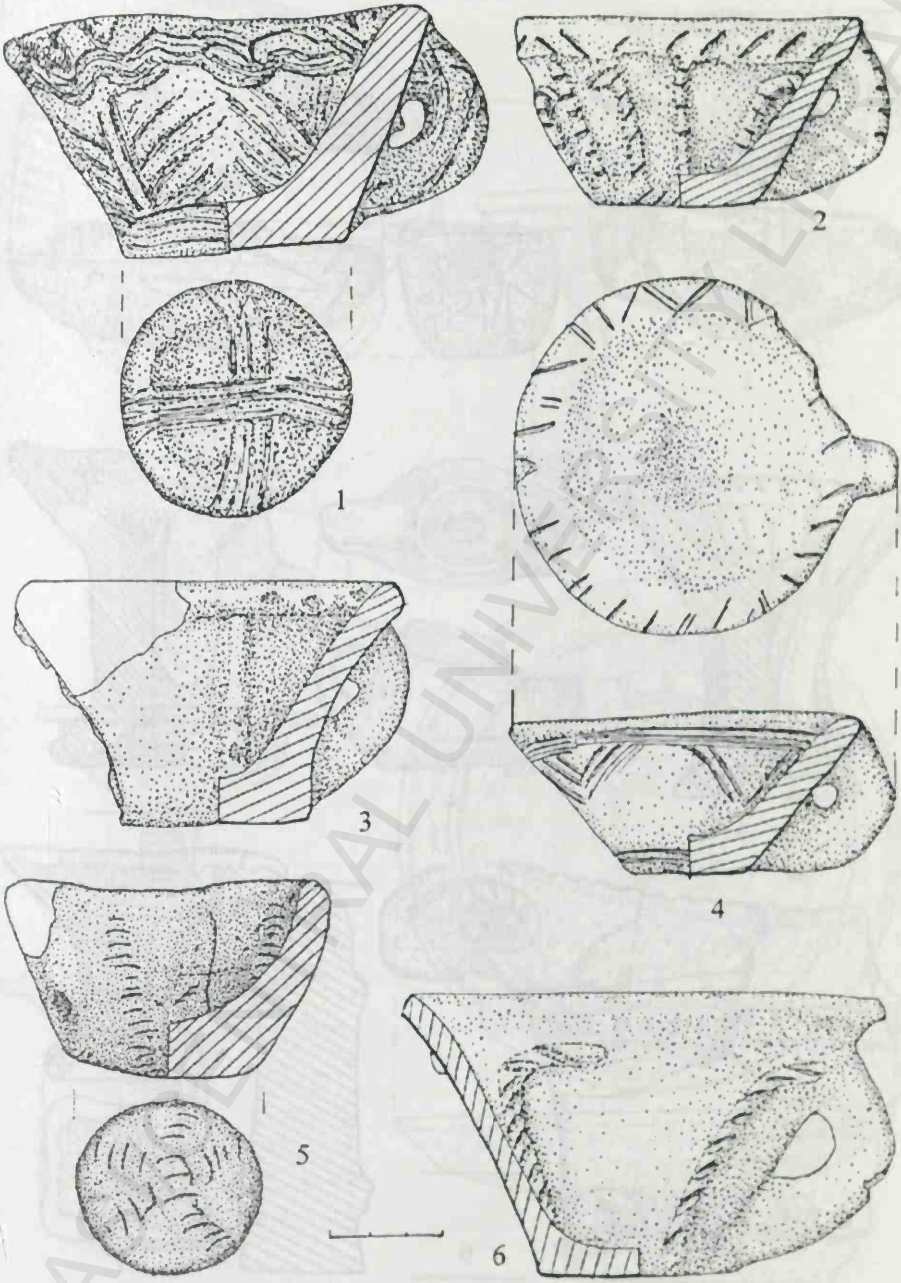

Fig. 37. Cești dacice.

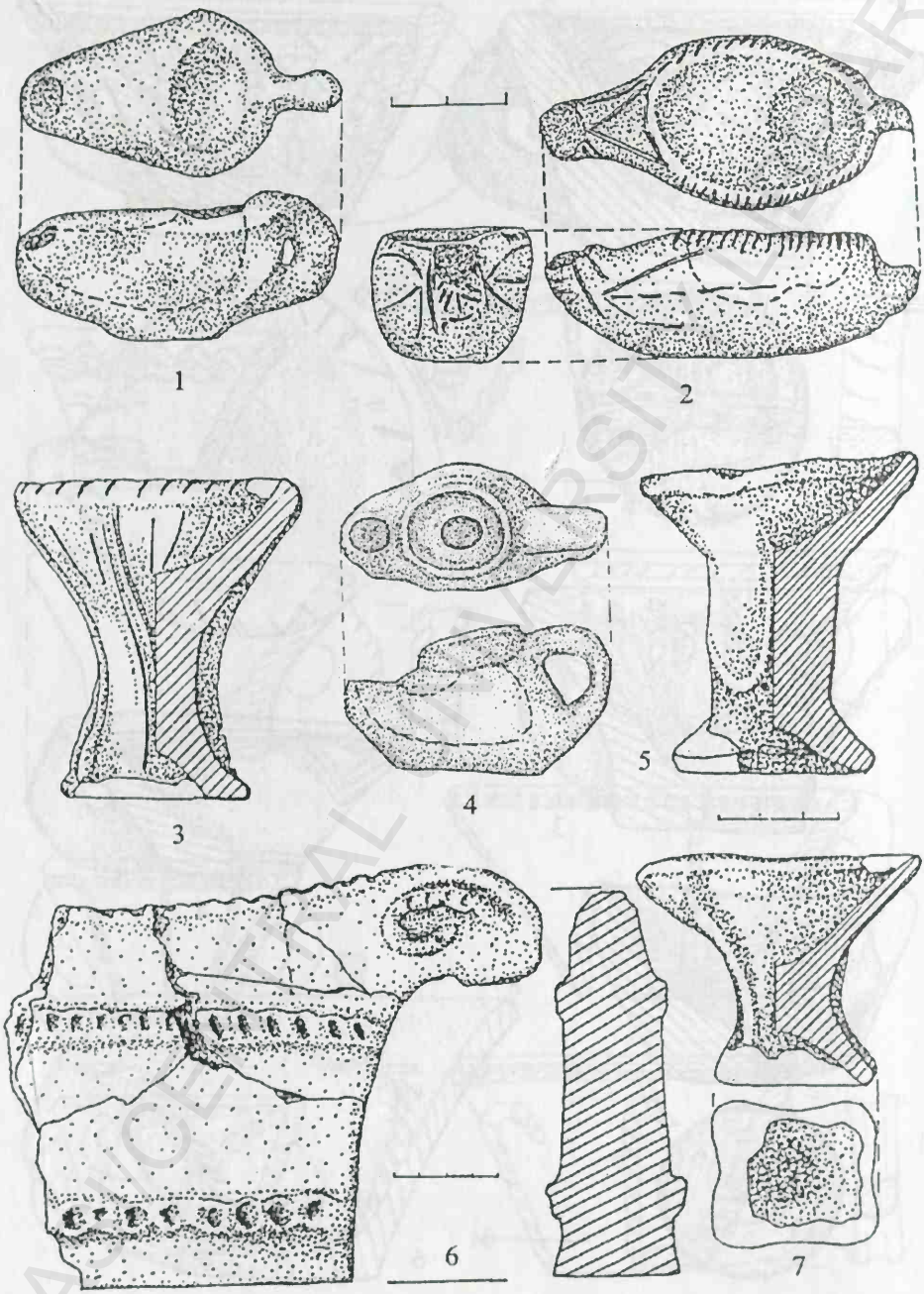

Fig. 38. Opaiţe (1-2, 4), şfeşnice (3, 5, 7) şi căţel de vatră (6) lucrate cu mâna.

Fig. 39. Ceramică lucrată la roată.

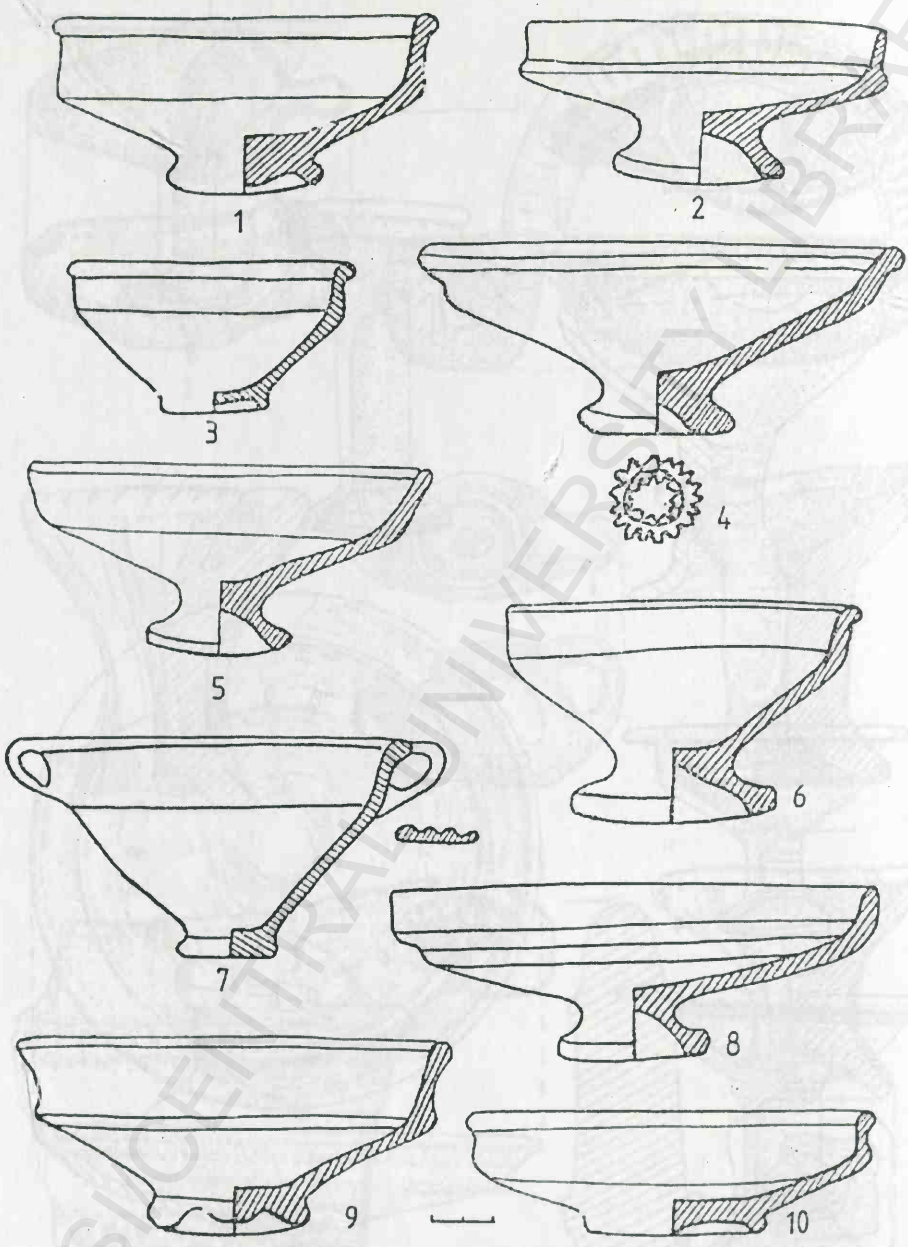

Fig. 40. Străchini şi castroane lucrate la roată.

Fig. 41. Căni şi cești lucrate la roată.

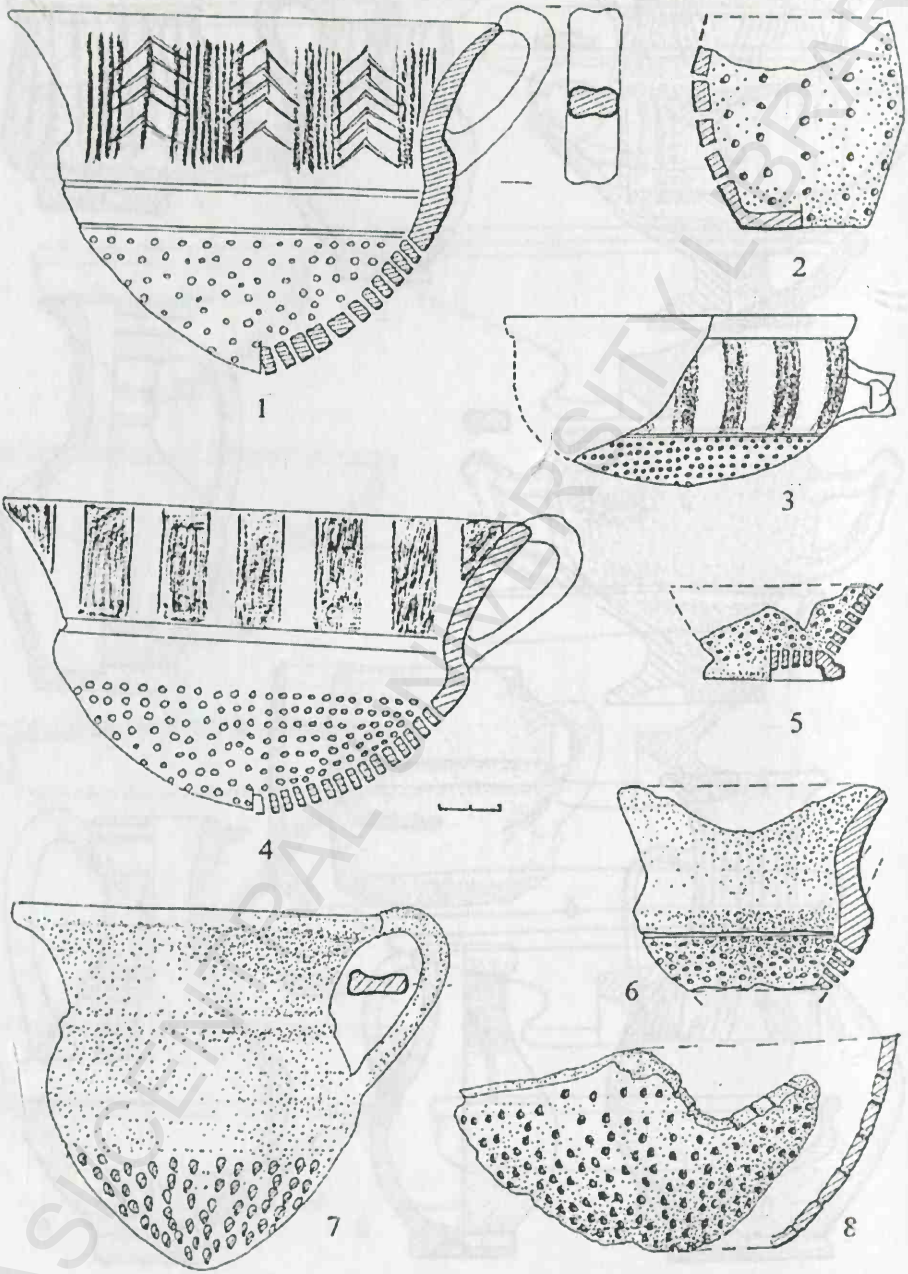

Fig. 42. Strecurători lucrate cu mâna şi la roată.

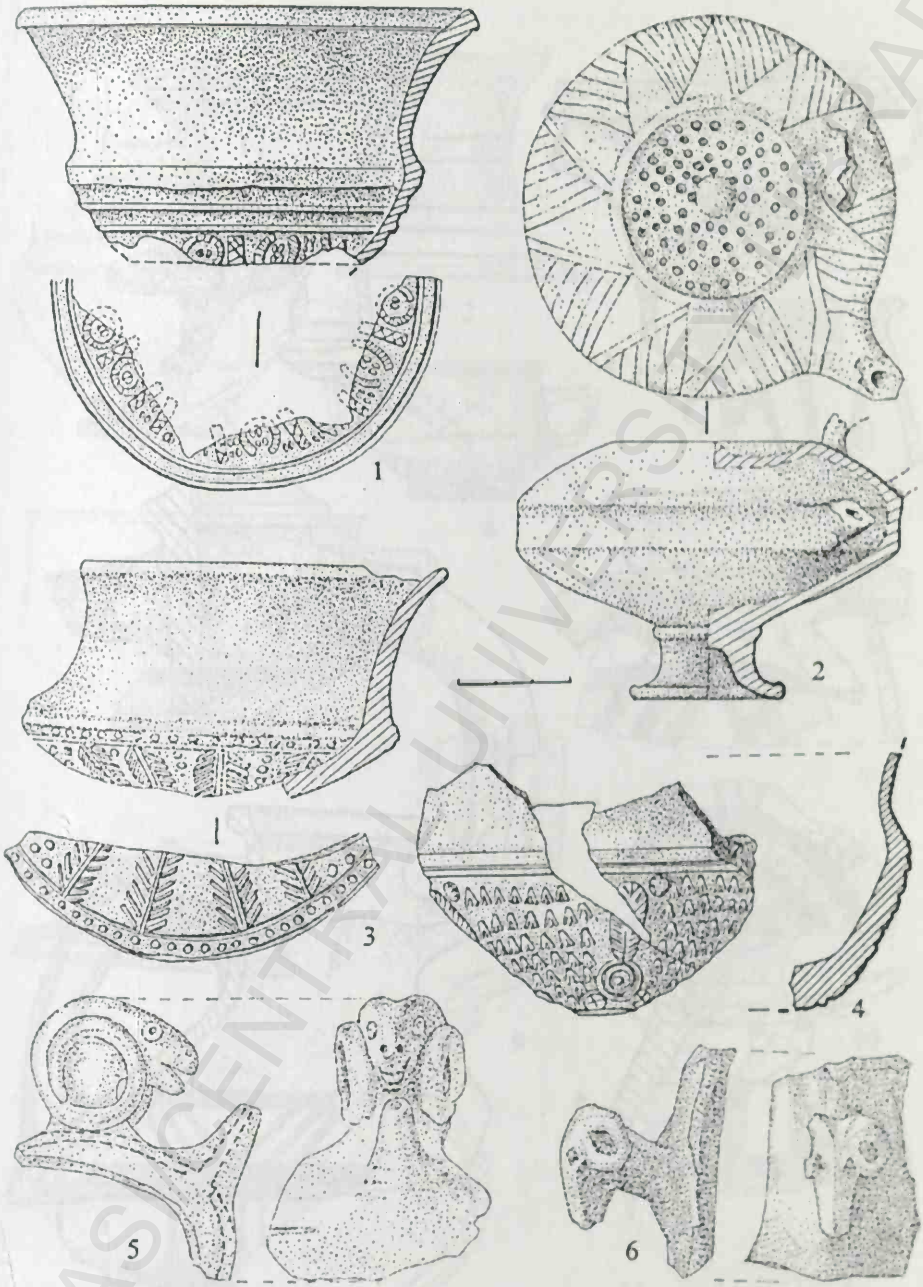

Fig. 43. Diferite vase lucrate la roată.

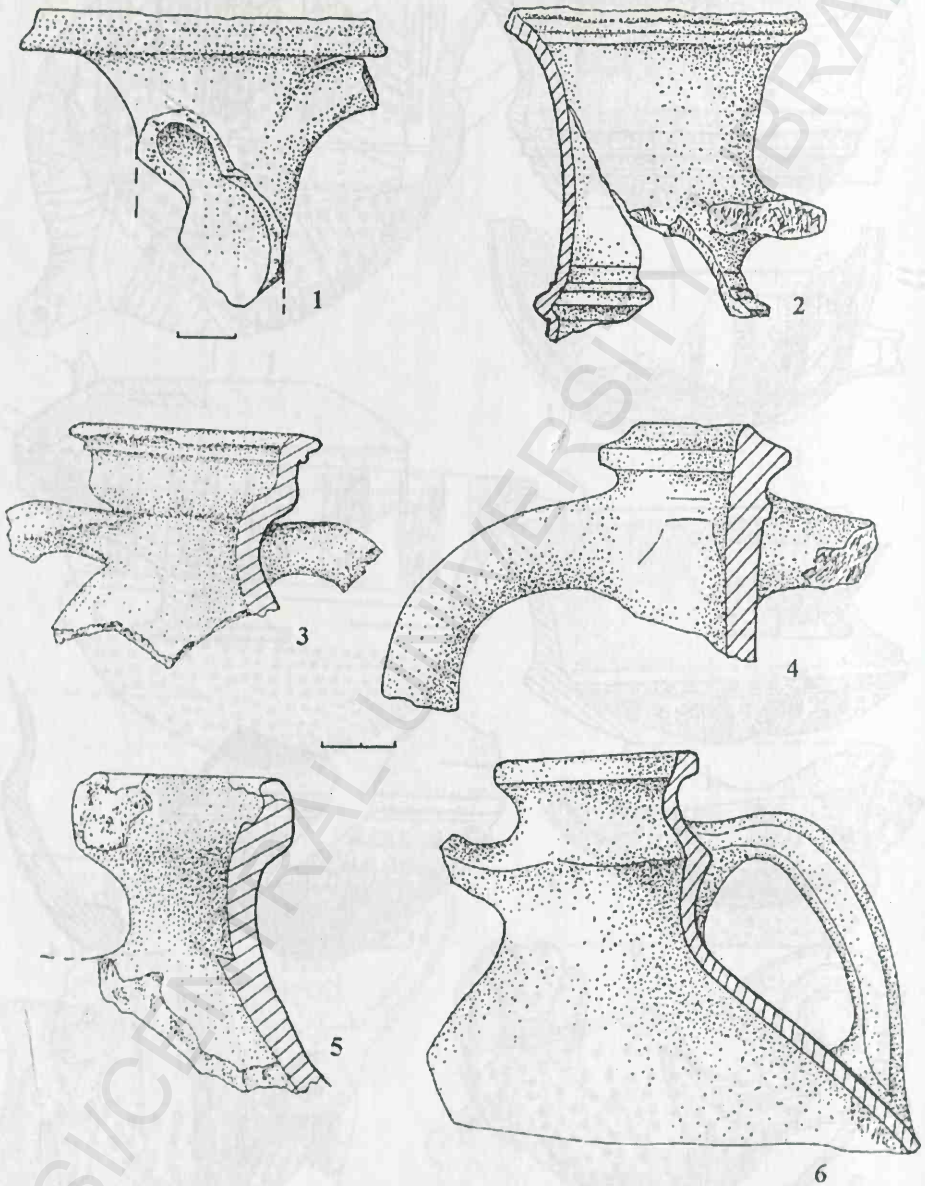

Fig. 44. Fragmente de amfore şi de askos.

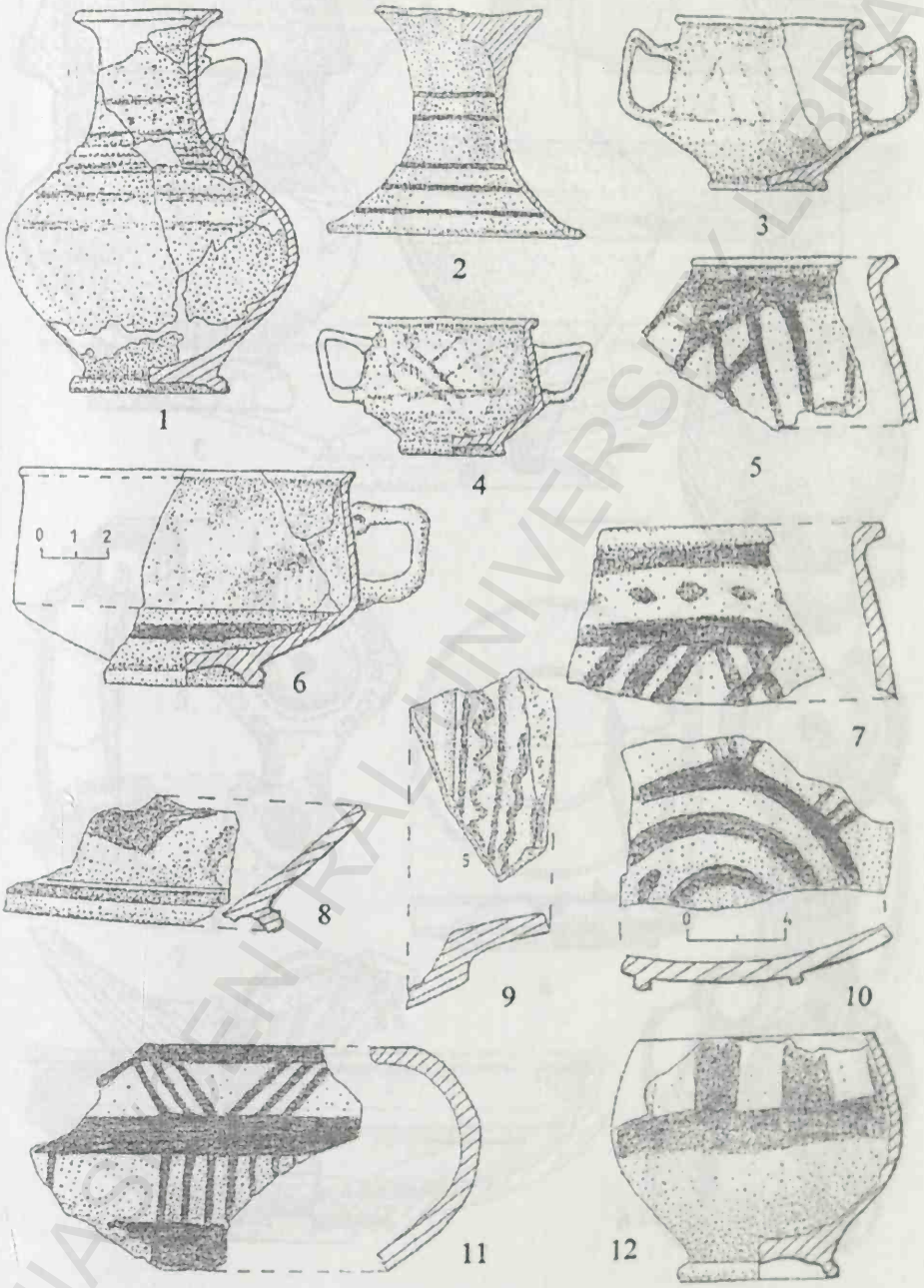

Fig. 45. Ceramică pictată.

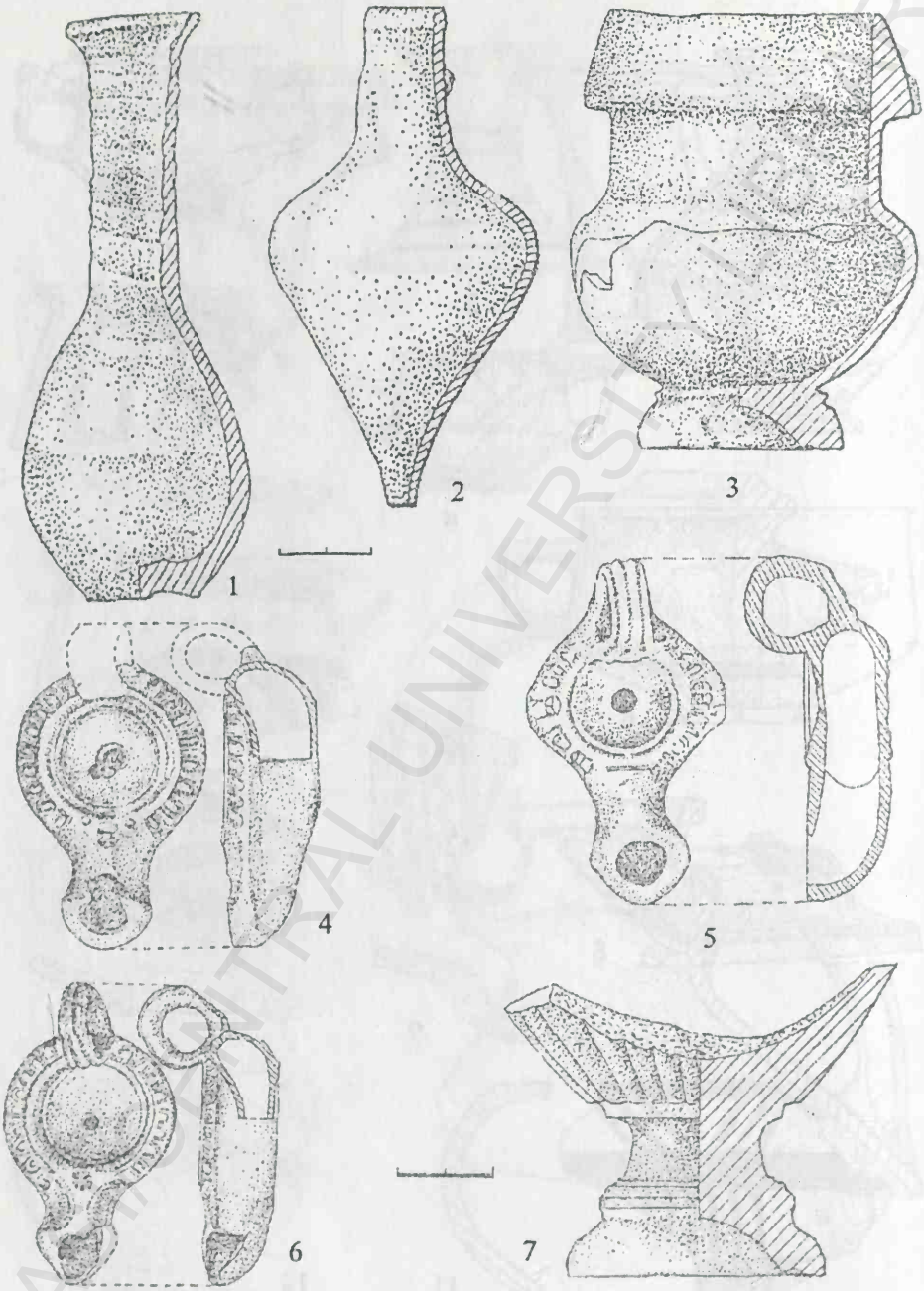

Fig. 46. Ceramică din import.

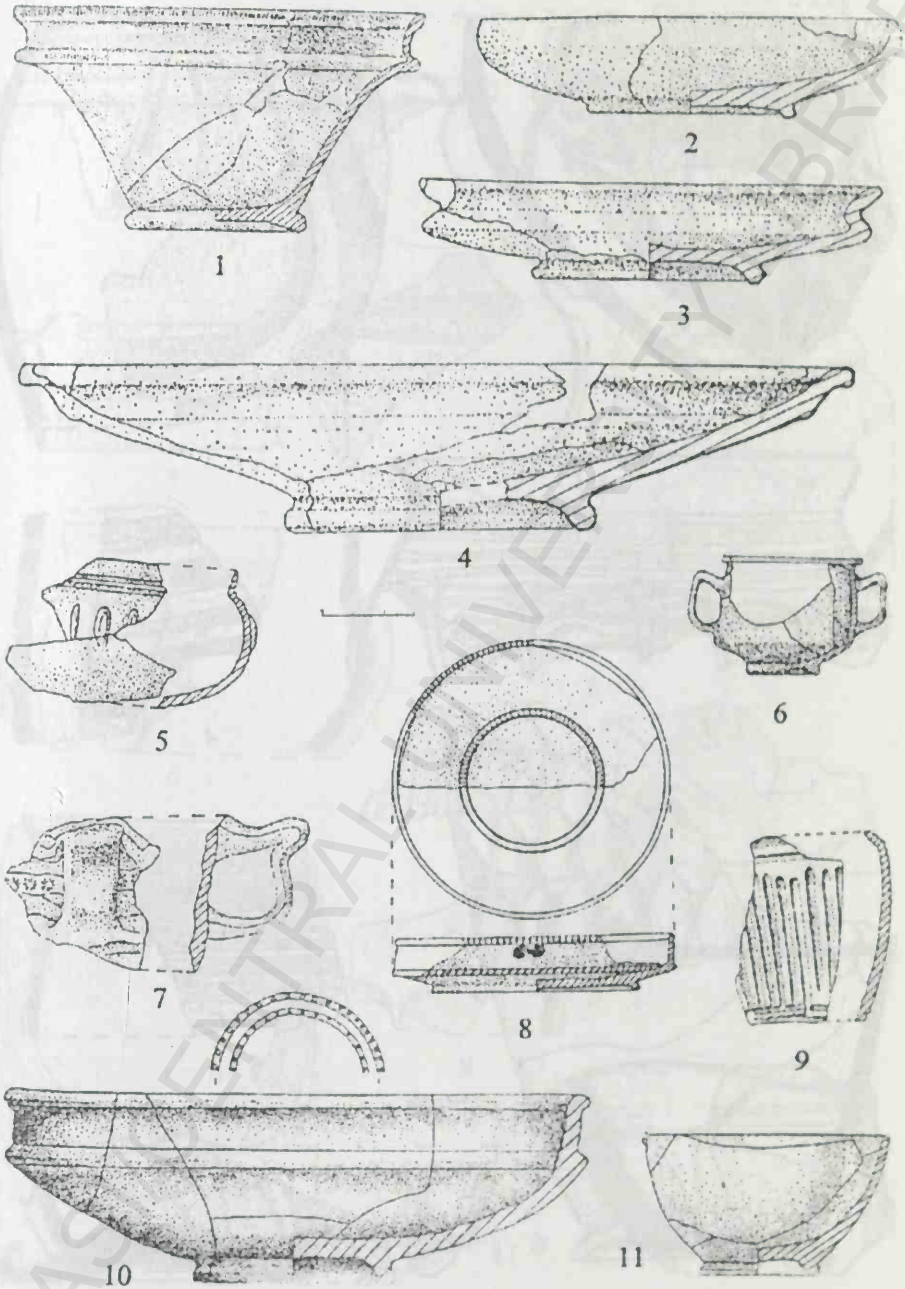

Fig. 47. Ceramică din import.

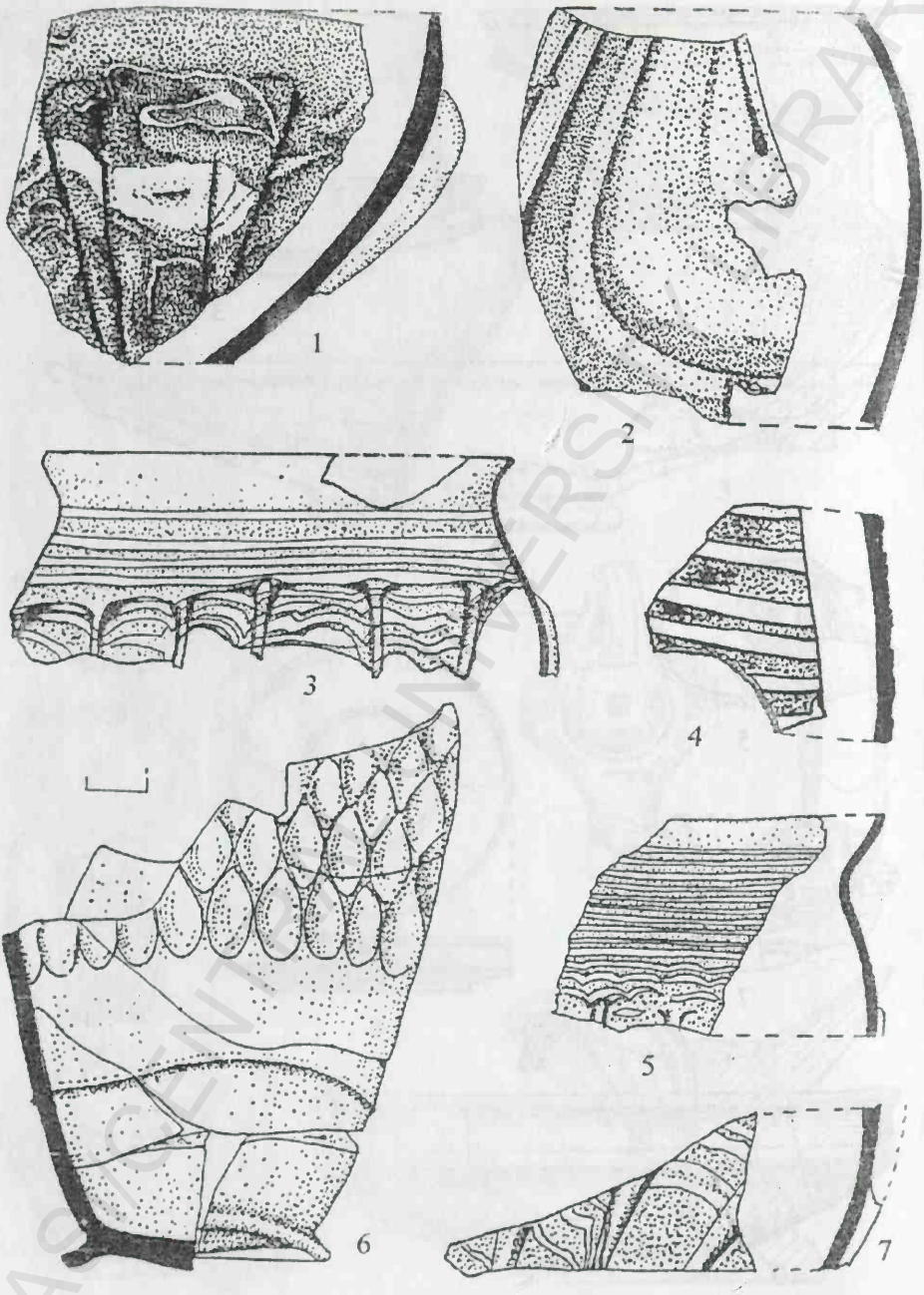

Fig. 48. Fragmente de vase din sticlă.

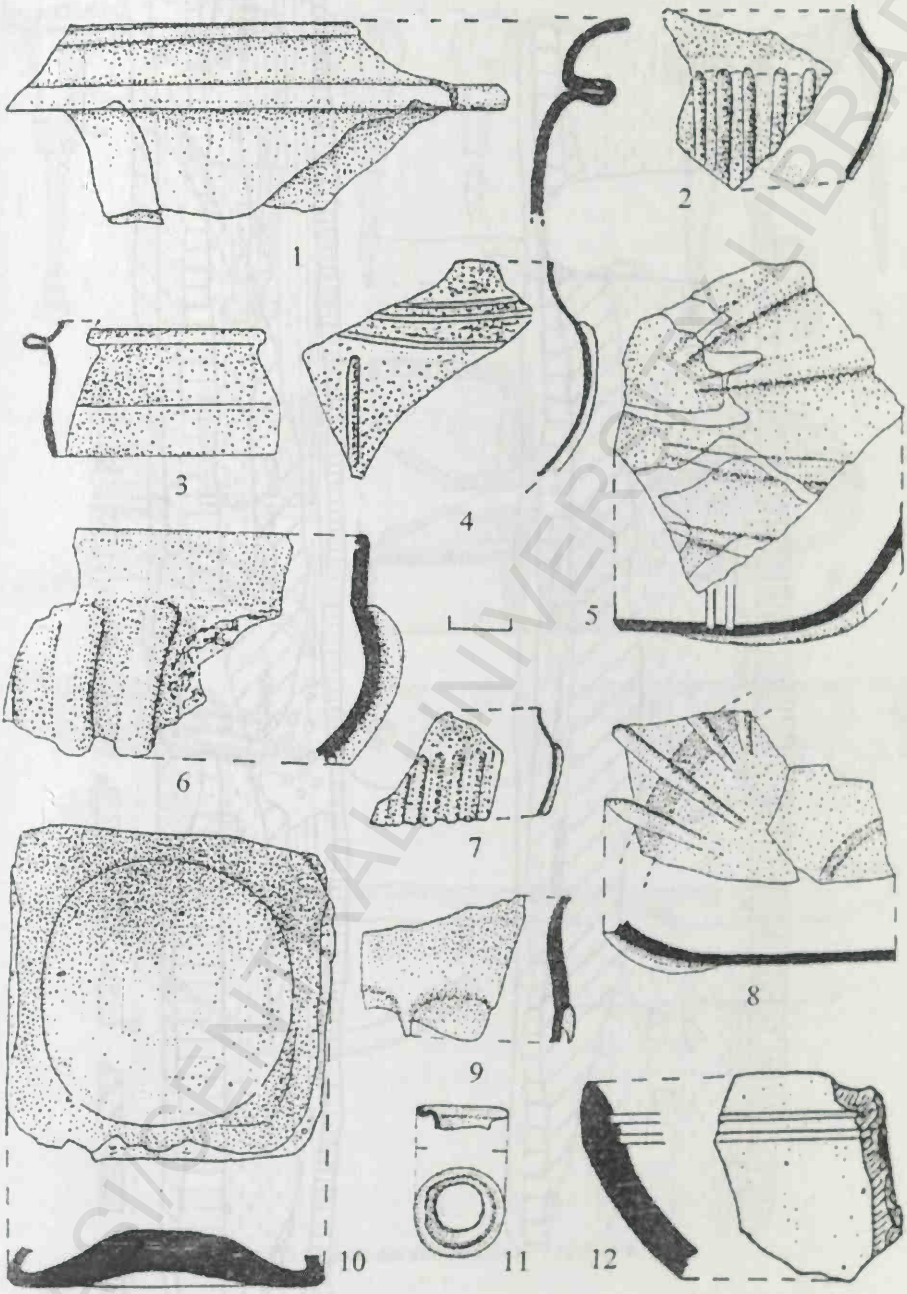

Fig. 49. Fragmente de vase din sticlă.

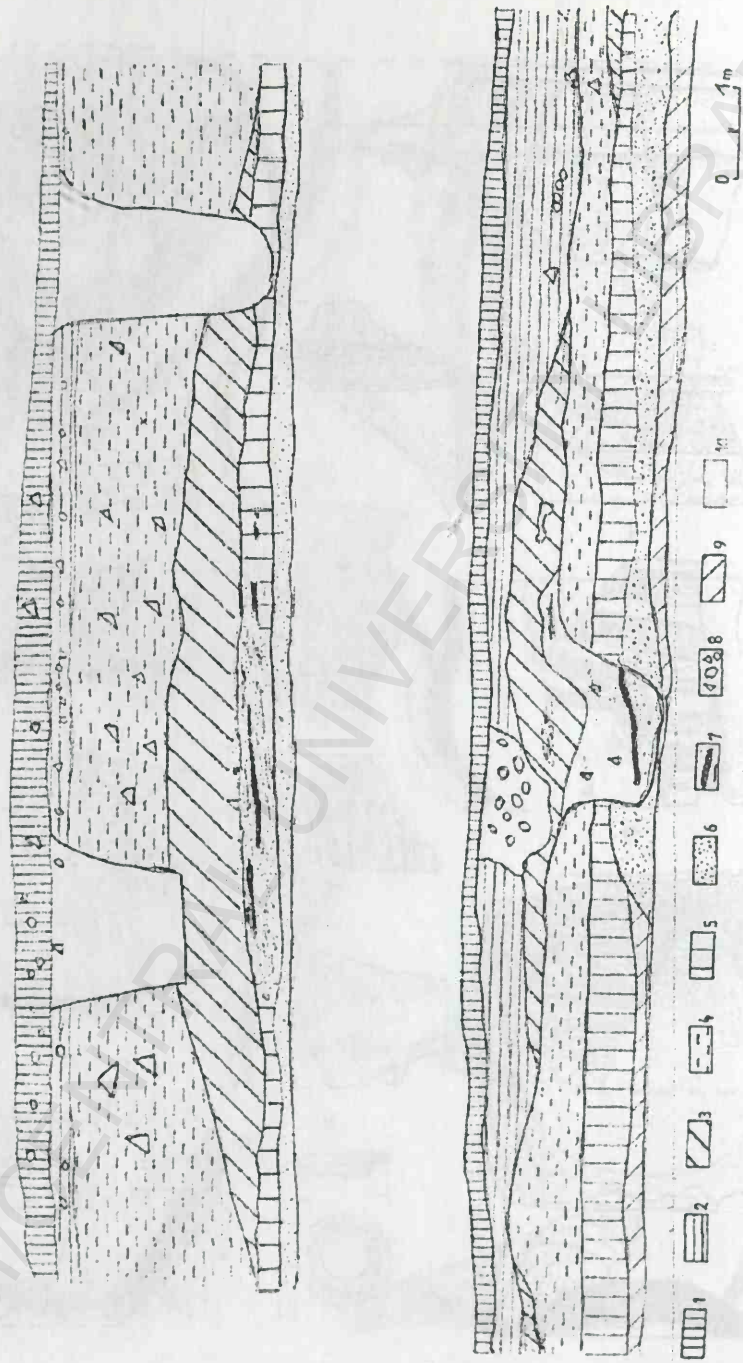

Fig. 50. Secţiuni prin movilele 3 şi 4.

1. strat vegetal; 2. sol negru cu fragmente ceramice; 3. pământ galben dens; 4. sol cenuşiu cu fragmente ceramice; 5. pământ negru cu resturi de cărbuni şi cenuşă; 6. sol galben; 7. cărbuni şi pământ ars; 8. fragmente ceramice; 9. strat cu resturi din epoca bronzului; 10. secţiuni anterioare.

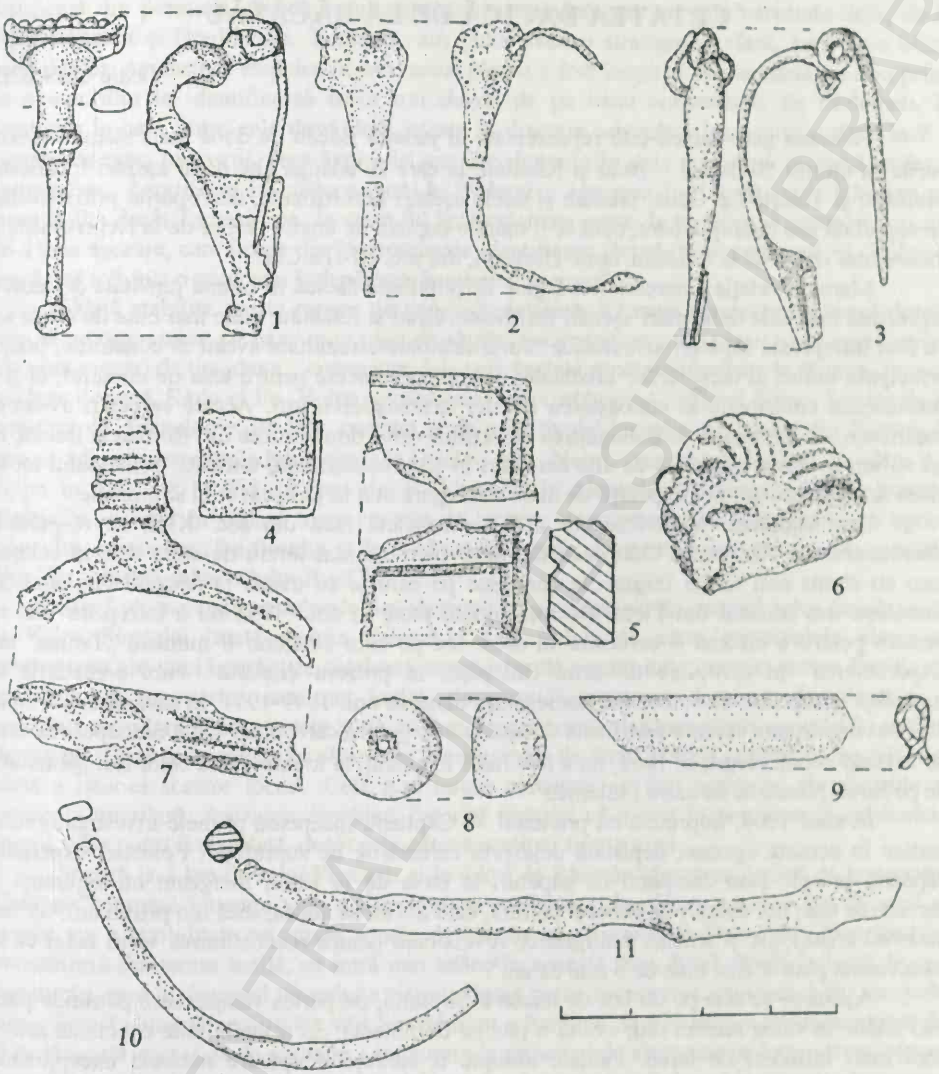

Fig. 51. Obiecte din movilele 2 (1), 3 (2-3) şi 4 (4-11).

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CETATEA DACICĂ DE LA RĂCĂTĂU

Vasile URSACHI

Perioada geto-dacică este reprezentată în judeţul Bacău de două mari staţiuni descoperite în ultimii 50 de ani – Brad şi Răcătău, la care se adaugă alte două aşezări fortificate, Moineşti şi Tiseşti-Tg. Ocna, precum şi unele aşezări nefortificate, descoperite prin cercetări de suprafaţă sau întâmplătoare, cum ar fi marele depozit de unelte de fier de la Negri-Bacău şi mormântul izolat de la Răcătău, com. Horgeşti, din sec. III-II a.Chr.

Marea revelaţie a cercetărilor legate de populaţia dacică în ultima jumătate de secol o reprezintă însă cele două mari aşezări fortificate, Brad şi Răcătău, unde mai bine de 40 de ani au fost întreprinse săpături sistematice. Surprinzătoarele rezultate aveau să constituie, pentru principalii autori ai cercetărilor efectuate, nu numai subiecte pentru teza de doctorat, ci şi o substanţială contribuţie la cunoaşterea istoriei strămoşilor noştri. Aceste cercetări aveau să contribuie, de asemenea, la îmbogăţirea colecţiilor celor două muzee din Roman şi Bacău, cu un volum de piese inegalate de alte cercetări în ţară, constituind, totodată, principalul lot de piese în organizarea unor expoziţii de mare anvergură atât în ţară, cât şi în străinătate.

Deşi aşezarea de la Răcătău a fost semnalată încă din sec. XIX, ca răspuns la chestionarul lui Alexandru Odobescu din anul 1871[1] şi mai târziu de către diferiţi cetăţeni care au strâns mai multe fragmente ceramice pe care le-au trimis la Muzeul Naţional din Bucureşti sau Muzeul din Piatra-Neamţ, nimeni până în anul 1968 nu a întreprins nici un demers pentru a efectua o cercetare în acest loc pe care cetăţenii îl numeau „Troian" sau „Apărătoarea" în apropiere de satul Gălăşeşti, în prezent dispărut[2]. Nici cercetările de suprafaţă întreprinse de colectivul şantierului Poiana în anii 1949-1951, în această zonă, nu au depistat importanta aşezare fortificată de aici, motiv pentru care, chiar după descoperirea celei de la Brad– com. Negri, în 1962, nu a fost luată în calcul, la identificarea celor trei „polis-uri" de pe Siret, pomenite de către Ptolemeu[3].

În anul 1968, împreună cu prietenul V. Căpitanu începeam primele investigaţii sistematice în această aşezare, depistată deja prin cercetările de suprafaţă[4]. Folosind experienţa căpătată în cele şase campanii de săpături la dava de la Brad, mergeam cu siguranţă în cercetarea unei noi aşezări de aceeaşi factură, care aveau să aducă, încă din primii ani, un vast material arheologic şi situaţii stratigrafice revelatoare pentru reconstituirea vieţii celor ce au locuit acest platou, mai bine de o mie de ani[5].

Aşezarea se află pe un bot de terasă a Siretului, pe partea stângă, care pătrunde puţin mai adânc în valea acestui râu, având o poziţie dominantă, cu o vizibilitate excelentă asupra unei mari întinderi de teren. Pantele abrupte îi conferă o apărare naturală excepţională, ridicându-se cu mai bine de 35 m de la nivelul apei. În partea opusă, accesibilă, care se află la poalele unui deal, s-a amenajat un şanţ de apărare, realizat de primii locuitori ai acestui platou, din epoca bronzului – cultura Monteoru, fortificaţie preluată apoi de către locuitorii aşezării din prima epocă a fierului şi apoi mult amplificată de către daci în sec. II-I a.Chr. Aşadar, primele indicii ne-au arătat că avem de a face cu o importantă aşezare, asemănătoare din punctul de vedere al poziţiei naturale cu cele de la Poiana şi Brad (Fig. 1).

---

[1] Alexandru Odobescu, *Chestionarul către învăţători, din anii 1871-1873*, p. 481, Biblioteca Academiei Române.

[2] V. Căpitanu, *Noi contribuţii la cunoaşterea civilizaţiei geto-dacice în bazinul Siretului mijlociu, cetatea dacică de la Răcătău (antica Tamasidava)*, în Carpica, XXIII/1, 1992, p. 131.

[3] Ptolemeu, *Geographia*, III, 10, 8, în Izvoare privind istoria României, vol. I, 1964, p. 555.

[4] V. Căpitanu, V. Ursachi, *Descoperiri geto-dacice în judeţul Bacău*, în Crisia, 2, 1972, p. 97-114.

[5] V. Căpitanu, V. Ursachi, *O nouă cetăţuie dacică pe Valea Siretului*, în Carpica, II, 1969, p. 93-130.

Chiar din primele două secţiuni ne-am dat seama că avem de a face cu o mare aşezare fortificată din perioada clasică a culturii dacice, asemănătoare cu cele cercetate deja, de la Poiana-Tecuci şi Brad-Negri. Totodată, am putut avea o stratigrafie clară, care ne-a oferit posibilitatea cunoaşterii etapelor în care acest platou a fost locuit şi prin aceasta un nou prilej de a contribui la identificarea celor trei *davae* de pe Siret consemnate de Ptolemeu, în condiţiile în care, între cele două deja intrate în discuţia cercetătorilor noştri, apărea încă o aşezare de mari proporţii, care aspira la una din denumirile deja cunoscute – Piroboridava, Tamasidava, Zargidava. În ordinea dată de Ptolemeu, aşezarea fortificată de la Răcătău nu putea fi alta decât Tamasidava. În acest fel lista celor trei oraşe de pe Siret se completa cu cea de-a treia aşezare, care lipsea din încercarea de identificare făcută de cercetătorul Al. Vulpe şi prevăzută a fi într-o zonă mai îndepărtată, în părţile Sucevei[6].

Odată stabilite aceste repere de geografie istorică, întreaga cercetare de lungă durată avea să se organizeze pe baza unui plan de săpături sistematice, care vizau toate caracteristicile unei aşezări de tip „dava", cunoscute deja prin vastele săpături efectuate la Poiana-Tecuci, conduse de prof. Radu şi Ec. Vulpe, continuate de cercetătorii A. Niţu şi Silvia Teodor de la Institutul de Arheologie din Iaşi, precum şi de colectivul Muzeului de Istorie din Tecuci, la care se adaugă cercetările întreprinse la Brad – com. Negri, conduse la început de către Al. Vulpe în anii 1963-1965 şi apoi de V. Ursachi, în ultimele 39 campanii arheologice[7]. Săpăturile au avut în vedere toate etapele de locuire ale acestui platou, începând cu epoca bronzului, prima epocă a fierului şi în mod cu totul special aşezarea geto-dacică din secolele IV a.Chr. - începutul secolului II p.Chr.

Fiind ultima staţiune arheologică descoperită şi cercetată din grupul celor trei dave de pe Valea Siretului, toată atenţia noastră a fost îndreptată către principalele elemente componente ale unei aşezări de mărimea acestui tip de comunitate umană: partea fortificată sau acropolă (ca partea cea mai înaltă, dominantă), aşezarea deschisă, fortificaţiile şi necropola tumulară. Toate aceste zone au fost bine marcate, iar cercetările au avut în vedere importanţa fiecărui segment în obţinerea unui maxim de date, pentru reconstituirea cât mai fidelă a istoriei acestor locuri. Cele mai intens cercetate au fost acropola, fortificaţiile şi necropola tumulară. Aşezarea deschisă, datorită faptului că a fost în permanenţă exploatată agricol, nu a putut fi abordată, decât prin câteva secţiuni foarte mici.

Situată la 3 km de satul Pânceşti şi la 4 km de Răcătău, aşezarea dacică de la punctul „Cetăţuie" domină întreaga vale a Siretului pe o distanţă de câteva zeci de km în aval şi amonte, cu o vizibilitate ce atinge zonele de vărsare ale Bistriţei şi Trotuşului. Ocupând un promontoriu din terasa înaltă, ce intră mai adânc în această vale, fiind săpată la bază de apa acestui râu, care în decursul timpului a risipit o bună parte din aşezare, rămânând din acropolă doar o formă alungită pe direcţia văii Siretului cu o lungime de 170 m şi o lăţime maximă de 50 m. Această suprafaţă de aproape 1 ha cuprinde principalele elemente pe baza cărora putem reconstitui multe dintre componentele unei aşezări de acest tip. Cel mai important obiectiv al acestei zone îl constituie nu numai partea cea mai mare a fortificaţiei, ci şi cele mai importante edificii ale unei locuiri intense pe spaţii mici. Este vorba de locuinţe, gropi cu semnificaţii diferite, anexe, elemente de cult, străzi etc.

Stratigrafia destul de complicată, datorită nu numai succesiunii straturilor diferite ca grosime, culoare, compoziţie, ci şi a intervenţiilor făcute odată cu amenajarea unor locuinţe sau gropi, ne-a pus de multe ori în dificultate de a urmări toate aspectele legate de datarea unor complexe arheologice doar pe baza stratigrafiei, apelând de cele mai multe ori la caracteristicile tipologice ale materialului descoperit în ele. Stratul de cultură materială

---

[6] Al. Vulpe, *Ptolemy and the ancient geography of Moldavia*, în StCl, VI, 1964, p. 233-246.

[7] R. şi Ec. Vulpe, *Săpăturile de la Poiana*, în Dacia, III-IV, 1927-1932, 253-351; R. Vulpe şi colaboratorii, *Activitatea Şantierului arheologic Poiana – Tecuci, 1950*, în SCIV, II, 1, 1951, p. 177-216; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava, aşezarea dacică de la Poiana*, Bucureşti, 2003; V. Ursachi, *Zargidava, cetatea dacică de la Brad*, Bucureşti, 1995.

arheologică, ce are o grosime medie de 1,6-1,8 m, ceva mai redusă în partea nordică a acropolei şi mai mare către partea sudică, este rodul locuirii acestui platou în mai multe epoci. Cel mai vechi nivel aparţine epocii bronzului – cultura Monteoru IC3 - IC2, după care urmează un nivel, nu prea gros şi nici atât de consistent, din prima epocă a fierului – Hallstatt B. Aceste două niveluri nu au aceeaşi grosime sau consistenţă pe toată suprafaţa acropolei, uneori dispar aproape în întregime, alteori doar unul din ele.

Prima locuire a acestui platou aparţine, aşa cum notam mai înainte, epocii bronzului – cultura Monteoru IC_3 - IC_2. Stratul de cultură materială din această perioadă nu este uniform pe toată suprafaţa acropolei. Cea mai intensă locuire avea să fie în partea de sud a acestui platou, acolo unde şi stratul de cultură materială este mai gros, cu o consistenţă mult mai mare, având o culoare cenuşiu-roşietică, bine delimitat mai ales prin cantitatea foarte mare de cenuşă provenită de la construcţiile de lemn ale locuinţelor de suprafaţă care caracterizează în această aşezare epoca bronzului. Lipsesc aproape cu desăvârşire locuinţele adâncite.

Din aşezarea culturii Monteoru de aici provin numeroase fragmente ceramice şi unelte din os. La acestea adăugăm un frumos şi interesant tezaur de obiecte de podoabă din aur, descoperit în anul 1969, în stratul de cultură, la adâncimea de 1,48 m[8].

Tezaurul este compus din: 6 inele de buclă din aur, 34 perle din aur, de formă sferică, elipsoidală şi tubulară, unele trecute prin foc, o spirală realizată din sârmă groasă din aur, răsucită în cinci spirale egale, câteva perle din faianţă, foarte mici, unele distruse şi una din chihlimbar. Greutatea totală a tezaurului este de aproape 120 de grame de aur cu titlul de 900‰.

Prezenţa lui într-o aşezare dovedeşte gradul înalt de dezvoltare a comunităţii care îşi permitea ca unii membri ai ei să deţină obiecte de podoabă atât de valoroase, procurate, probabil, din centrele situate la distanţe destul de mari de aceasta (Fig. 2).

Prima fortificaţie de aici aparţine epocii bronzului şi este formată dintr-un şanţ de apărare ale cărui dimensiuni nu se pot cunoaşte din cauza şanţului mare din sec. I a.Chr., care îl suprapune, a unui val de pământ şi a unei palisadă de lemn. Valul, de dimensiuni ceva mai mari decât cel de la Brad, a fost placat cu pietre mari de calcar şi pietre de râu, care îl făceau foarte rezistent. În partea dinspre şanţ s-a construit o palisadă din lemn cu pământ, la care au fost folosite, pe lângă pari înfipţi vertical în pământ, o serie de bârne mari din lemn, aşezate orizontal, pentru a forma paramentul exterior şi interior, între care se bătea pământul. Distanţa de la un perete la altul era de 1,50-2 m, ceea ce constituia un adevărat zid. Pornind de la adâncimea la care erau înfipţi parii – 0,50 până la 0,85 m, putem spune că înălţimea palisadei nu era prea mare (Fig. 3).

Această construcţie nu cuprindea întreaga suprafaţă a acropolei. Din zona intrării, în perioada dacică, pornea un şanţ mare şi adânc, în forma literei V, care făcea legătura între palisadă şi buza terasei dinspre Siret şi constituia continuarea fortificaţiilor amintite. În zona acestui şanţ nu mai exista nici un val şi nici palisadă. Şanţul a fost acoperit de daci, odată cu construcţia fortificaţiei din sec. I a.Chr., pentru a mări suprafaţa acropolei sau pentru a fructifica viroaga care, probabil, se formase, pentru a construi şanţul de apărare de dimensiuni mai mari în partea de NV a porţiunii ce constituia intrarea pe platou.

Aceeaşi situaţie se află şi în partea sud-estică a platoului unde apare un al treilea şanţ de apărare, care separă un al treilea segment din acest platou. Ca şi la şanţul anterior, nici aici nu avem alte elemente de fortificaţie, respectiv un val sau palisadă, aşa cum există pe partea estică a acestui platou, acolo unde se făcea separarea zonei fortificate de terenul din jur. Este aproape inexplicabil de ce a fost nevoie, în aceste epoci, de ultimele două şanţuri de apărare, deoarece capetele platoului, în partea de nord şi de sud, cu o suprafaţă nu prea mare, erau apărate atât de şanţul de apărare absolut necesar, din partea estică sau chiar viroagele naturale

[8] V. Căpitanu, V. Ursachi, *Descoperiri arheologice aparţinând epocii bronzului din judeţul Bacău*, în Carpica, XI, 1979, p. 135-147.

care se formaseră înainte de realizarea acestui şanţ de apărare cât şi de peretele abrupt natural, format de eroziunea apei Siretului, în partea vestică, unde avem de a face cu acea terasă înaltă de 50-60 m, din sectorul Colinelor Tutovei[9].

Cea de-a doua epocă în care acest platou a fost locuit este cunoscută sub numele de Hallstatt, care cuprinde o perioadă de câteva secole – sec. XII-VI/V a.Chr., caracterizată, în această zonă, de o ceramică decorată cu caneluri, respectiv incizată sau imprimată, cunoscută sub numele de Chişinău - Corlăteni şi grupele succesive, de mai târziu, Tămăoani, Babadag, Cozia-Brad, prelungindu-se, în această zonă, până în Hallstattul târziu, respectiv sec. al VI-lea a.Chr[10]. Grupul Cozia-Brad, foarte bine reprezentat în special în marile aşezări de la Brad şi Răcătău, constituie o parte componentă a complexului cultural hallstattian timpuriu cu ceramică imprimată. Aşezările de la începutul Hallstattului sunt, în general, nefortificate. Ele continuă, de obicei, pe cele din cultura Noua. Încă din cultura Monteoru, când existau legături cu Grecia-Micene, şi apoi cultura Babadag, care avea, de asemenea, elemente specifice lumii egeene, putem spune că avem de a face cu apariţia noii epoci, chiar dacă aceasta nu se manifestă cu prezenţa efectivă a obiectelor de fier.

Aşa cum notam mai înainte, majoritatea aşezărilor din prima epocă a fierului, în spaţiul judeţului Bacău, sunt nefortificate, cu două excepţii – aşezarea de la Răcătău-Cetăţuie şi Brad-La Stâncă, ambele apără câte o aşezare fortificată încă din epoca bronzului. Cercetate în mai multe campanii arheologice, cea de la Răcătău din anul 1968[11] şi cea de la Brad, com. Negri, jud. Bacău, din anul 1963[12], au adus numeroase contribuţii la cunoaşterea şi răspândirea unei culturi materiale a Hallstattului timpuriu spre mijlociu, cu ceramică ştampilată şi canelată.

Nivelul de cultură materială aparţinând primei epoci a fierului din staţiunea de la Răcătău este destul de subţire şi nu are o grosime constantă pe toată suprafaţa aşezării, iar principalele materiale arheologice descoperite aici, în special ceramică, se aflau în câteva gropi sau locuinţe sumar construite, care au lăsat puţine urme materiale. Mai consistent ni se pare a fi nivelul din zona fortificaţiei, care continuă pe cea din epoca bronzului, fiind nu numai întreţinută, ci şi completată în unele zone. Se remarcă, în special, fortificaţia de lemn, acea palisadă, care a fost bine surprinsă în zona din mijlocul întărit al acropolei.

Deoarece materialul arheologic din aşezarea de la Răcătău încă nu a fost studiat, pe baza selecţiei au fost publicate doar câteva din cele mai reprezentative obiecte şi vase, care aparţin primelor niveluri arheologice de aici, printre care şi o parte din ceramica hallstattiană, pe baza căreia realizăm şi noi această sinteză, fără a apela şi la situaţiile stratigrafice detaliate, care ar putea să aducă multe alte noutăţi[13]. Astfel, aşa cum notează autorul publicării vasului de tip Cozia - Brad, în secţiunea XVII, în carourile 3-4, la adâncimea de 1,80 m, într-o locuinţă semiadâncită a fost descoperit un vas întreg, de mărime mijlocie, frumos împodobit cu un decor realizat în tehnica imprimării şi incizării. Tot în această aşezare s-a descoperit şi un instrument din os, cu ajutorul căruia se realizau motivele imprimate de cerculeţe sau cerculeţe cu cruce. Toate aceste descoperiri aparţin marelui complex cultural tracic din arealul Babadag, Insula Banului, zona Porţilor de Fier, Pşenicevo (Bulgaria) şi se datează în Hallstattul timpuriu, sec. X-IX[14] a.Chr.

Un alt grup de materiale, descoperite în campaniile 1988-1989 în cele două secţiuni XXX A şi XXX B, a făcut obiectul prezentării la Colocviul Internaţional de la Tulcea din toamna anului 1993, care constă din patru ceşti de tipul cu torţile supraînălţate găsite într-o

[9] I. Donisă şi I. Hârjoabă, în Analele Univ. „Al. I. Cuza", Iaşi, secţia II, e, Geografie, T. XX, 1976, p. 11.
[10] A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpaţi*, Bucureşti, 1994, p. 164 – tabel cronologic.
[11] V. Căpitanu şi V. Ursachi, *op. cit.*, 1972, p. 97-114.
[12] V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman, în zona râurilor Siret şi Moldova*, în Carpica, I, 1968, p. 171-184.
[13] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1992, p. 134, 137-139.
[14] *Ibidem*, p. 53.

groapă rituală, nr. 36. Alături de vasele întregi – cele 4 ceşti, au mai fost descoperite şi câteva fragmente de la unele vase mai mari, de provizii, din pastă fină, cu aspect lucios, de culoare maronie cu nuanţe brun-cenuşii (Fig. 4).

Într-o altă groapă, nr. 42, din S XXX B, precum şi în alte situaţii stratigrafice, autorul mai pomeneşte de mai multe fragmente de vase care aparţin aceleiaşi epoci, printre ele unele decorate cu cercuri concentrice încadrate de grupuri de alveole incizate, în poziţie verticală, cu proeminenţe conice, cu baza aplatizată, din pastă fină de aspect lucios, vase cu corpul tronconic, ornamentate de asemenea cu motive imprimate. Din punctul de vedere al formei, autorul deosebeşte două tipuri de castroane, vase mari de formă bitronconică, străchini, farfurii etc. Străchinile au buza îngroşată şi trasă spre interior. Pe baza analogiilor cu alte descoperiri, aceste materiale au fost datate în sec. X-IX a.Chr. şi fac parte din grupul cultural Cozia - Brad[15].

Fără a avea indicii concludente, având în vedere faptul că acest platou a fost locuit şi în perioada Hallstattului, putem considera că locuitorii acestei perioade au folosit această fortificaţie. Nu s-au semnalat modificări sau amenajări speciale în sistemul defensiv al aşezării. Unele porţiuni ale fortificaţiei anterioare au fost întărite cu pietre sau alte elemente de palisadă, mai ales în zona intrării. Gropi cu resturi menajere străpungeau masa de pietre a valului în primele două nivele dacice – sec. IV-II a.Chr. Abia în ultimele două secole de existenţă, aşezarea de aici a fost fortificată cu un şanţ mult mai mare, impresionant ca proporţii, şi o palisadă simplă de lemn şi pământ, constituind printre altele acea caracteristică a aşezărilor dacice de tip oppidan, care a devenit cunoscută epocii clasice a culturii dacice sub numele de „dava".

Având în vedere că stratigrafia primelor două epoci a fost prezentată în contextul respectiv, în continuare vom analiza situaţia stratigrafică a epocii geto-dacice, respectiv sec. IV a.Chr.- începutul sec. II p.Chr., ce cuprinde, mai întâi, de jos în sus, un nivel destul de subţire care în unele locuri ajunge la 0,3 m grosime iar în alte zone dispare cu totul, o culoare galben nisipoasă. Acest nivel este reprezentat de câteva complexe închise, în special gropi cu resturi menajere şi foarte puţine resturi de la locuinţe, care conţin în special ceramică şi câteva obiecte din metal, os sau piatră. Atât ceramica lucrată la mână, identică cu cea descoperită în alte aşezări, cum ar fi la: Satu Nou, Teliţa, Murighiol, Cernavodă, Poiana, Zimnicea[16], cât şi unele obiecte, printre care şi o fibulă de tip trac, datează din sec. IV-III a.Chr. La acestea se adaugă un fragment de la o amforă din Heracleea Pontică, cu ştampilă, din aceeaşi perioadă[17]. Trebuie să menţionăm faptul că nivelul arheologic din sec. IV-III a.Chr. a fost frecvent străpuns de multitudinea gropilor sau a diferitelor amenajări ulterioare, ceea ce a făcut ca multe din locuinţe să fie în cea mai mare parte distruse. Doar cantitatea relativ mare de ceramică sau resturi de la vetre ori pereţii locuinţelor demonstrează o oarecare intensitate de locuire în această perioadă.

Cel de-al doilea nivel dacic, sec. III-II a.Chr., este reprezentat de un strat de pământ galben-cenuşos, dat de infiltraţiile şi numărul mare de gropi din nivelurile superioare, cu o grosime ce nu depăşeşte 0,4 m. Şi acestui nivel îi aparţin un număr relativ mic de gropi sau resturi de la locuinţe, în schimb fragmentele ceramice sunt destul de numeroase şi provin, în special, de la vasele lucrate cu mâna, de culoare cărămizie, caracteristice din punctul de vedere al formei, acestei perioade. Pe lângă această ceramică autohtonă au mai apărut fragmente sau chiar vase întregi sau întregibile de import, cum ar fi amfore de Cos, una din ele ştampilată[18], ceramică fină de factură elenistică, vase de tip oenochoe, platouri cu firmis

[15] Idem, *op. cit.*, Tulcea, 1997, p. 114.
[16] V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în aşezarea geto-dacică de la Răcătău (jud. Bacău)*, în Carpica, VIII, 1976, p. 52.
[17] V. Căpitanu, M. Alexianu, *Amfore cu inscripţii descoperite în dava de la Răcătău (jud. Bacău)*, în Carpica, XVII, 1985, p. 76, fig. 1/1.
[18] *Ibidem*, p. 76, fig. 1/2.

negru, fragmente de cupe megariene şi o fibulă de tip celtic[19]. La acestea se adaugă încă multe obiecte şi forme de vase, descoperite în campaniile următoare anului 1975, care nu au fost publicate şi nici cercetate până în prezent. Nivelului următor, sec. II-I a.Chr., îi aparţin unele fragmente ceramice, lucrate la roată sau cu mâna, de tip Ciolăneşti[20], precum şi câteva monede dacice de tip Vârteju - Bucureşti[21], denari romani republicani din locuinţe sau chiar din tezaure, care datează acest nivel până la limitele sec. I a.Chr. Către sfârşitul acestui nivel începe deja să se observe un proces de înmulţire a resturilor materiale provenite de la locuinţe şi o abundenţă din ce în ce mai mare a materialelor arheologice, dovadă a intensităţii locuirii şi a unui proces demografic din ce în ce mai dezvoltat. Tot din acest nivel putem aminti fragmentul unei amfore de Cos, cu torţile bifide, care avea o ştampilă în relief, de formă dreptunghiulară din sec. II-I a.Chr.[22]

Cel mai complicat şi bogat nivel arheologic de pe Cetăţuia de la Răcătău este reprezentat de un strat de cultură materială cu o grosime ce depăşeşte uneori 1-1,2 m, de culoare cenuşie, cu multă pigmentaţie cărămizie, provocată de numeroasele urme de la locuinţele incendiate, care se succed, uneori, câte 3 până la 5 niveluri de lutuială, marcate de vetrele deschise care se mai păstrează, de cele mai multe ori, destul de bine. Straturile de nivelare, bogate în resturi de cărbune de lemn şi mai ales de cenuşă fină, provenită de la arderea construcţiilor de lemn, care se dovedeşte a fi fost numeroase, ondularea lor provocată de multitudinea gropilor din nivelurile inferioare, dau un aspect cu totul deosebit stratigrafiei.

Ultimele rămăşiţe ale distrugerii aşezării sunt destul de bine păstrate, fiind poate singura aşezare de tip dava de pe cuprinsul ţării noastre unde locuirea acestui platou se opreşte la nivelul începutului sec. II d.Hr. Acest lucru ne dă posibilitatea să înţelegem că aşezarea a fost părăsită de bună voie şi nu în urma unor lupte, deoarece nu se constată o incendiere generalizată a construcţiilor din ultimele faze de locuire. Este singura aşezare unde se păstrează cel mai bine resturile de locuire, marcate în special de suprafeţe de prundiş, dreptunghiulare sau pătrate, care constituiau duşumeaua. Această situaţie demonstrează o locuire sporadică, de scurtă durată, care se manifesta după o părăsire impusă de armata romană, ulterioară cuceririi Daciei.

Bogăţia materialului descoperit în acest ultim nivel arheologic este impresionantă. Nici una din davele cercetate până acum nu a dat un material arheologic atât de bogat şi interesant, care cuprinde, printre altele, foarte multe exemplare întregi şi întregibile de recipiente din ceramică, unelte de toate categoriile, arme şi obiecte de podoabă, pe baza cărora se poate reconstitui viaţa locuitorilor acestei aşezări. Multe din materiale aparţin unor populaţii îndepărtate cu care făceau un intens comerţ, mai ales zona mediteraneeană, greco-romană. Foarte multe dintre acestea ne ajută la datarea mai precisă a acestui nivel. Printre aceste obiecte putem menţiona ceramica fină de factură romană – terra sigillata – amfore de diferite tipuri, obiecte de podoabă sau accesorii vestimentare, în special fibule de tip norico-panonic sau numeroasele monede imperiale romane. Toate acestea contribuie la datarea acestui nivel arheologic în secolele I a.Chr., şi începutul sec. II p.Chr.[23] Cu aceasta se încheie definitiv locuirea pe acest loc, ferit în decursul timpului nu numai de şanţul impresionant al fortificaţiei dacice, realizat în sec. I a.Chr. ci şi de o pădure destul de deasă, care a ţinut „ascunsă" această aşezare până în vremurile noastre. Astăzi, în zona intrării pe acropolă s-a plantat o livadă de nuci.

În contextul unei stratigrafii foarte complicate au putut fi deosebite numeroase locuinţe de suprafaţă, a căror urme, de cele mai multe ori, erau marcate de platforme de lut ars, chirpic, de asemenea ars, de la pereţi, precum şi multitudinea de vetre deschise, a căror consistenţă era

[19] V. Căpitanu, *op. cit.*,1976, p. 52.
[20] Mircea Petrescu-Dâmboviţa, *Descoperirile de vase dacice de la Ciolăneşti din Deal (jud. Teleorman)*, în In memoriam Constantini Daicoviciu, Cluj, 1974, p. 285-299, fig. 1/1 - 9; 2/1 - 7; 3/1 - 5.
[21] C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, 1974, p. 523, pl. LIII, 15.
[22] V. Căpitanu, M. Alexianu, *op. cit.*, p. 76, fig. 1/3.
[23] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1976, p. 53.

greu de înlăturat în condiţiile deselor refaceri, fiind distruse în special de incendiile foarte dese pe care le presupunem a fi avut loc într-un spaţiu relativ restrâns şi foarte aglomerat, cum s-a dovedit a fi situaţia pe acropolă. Construite mai ales din lemn, cu acoperiş de şindrilă sau stuf, ai căror pereţi erau destul de subţiri, după cantitatea de lut ars descoperită, cu urme de nuiele, locuinţele aveau o singură încăpere, uneori cu câte o mică anexă. Nivelarea obligatorie la construirea unei noi locuinţe făcea aproape imposibilă rămânerea unui inventar în interiorul lor, deoarece această operaţie însemna înlăturarea tuturor rămăşiţelor incendiului, mai puţin vatra foarte rezistentă sau mare parte din duşumeaua netezită, uneori şi bine arsă, care constituia baza noii construcţii. De multe ori nu se păstrau decât mici porţiuni din duşumea, restul fiind completat cu prundiş mărunt amestecat cu pământ ars şi cenuşă. Această succesiune de locuinţe refăcute la intervale destul de mici de timp dau stratului de cultură arheologică, mai ales al ultimelor niveluri dacice, un aspect destul de complicat şi variat, în funcţie de alternanţa dintre lutuielile galbene dacă erau din lut fin, cărămizii, în condiţiile unor numeroase urme de chirpic ars, sau cenuşos, cu nuanţe diferite, atunci când predomină cenuşa fină provenită de la arderea lemnului sau a stufului, ori închisă dacă este vorba de o ardere fără oxigen a lemnului, atunci când rămânea o cantitate mai mare de cărbune. Amestecate cu acestea, o sumedenie de fragmente ceramice, oase de animale, unelte sau obiecte de podoabă, de cele mai multe ori sfărâmate în procesul nivelării, care permit o datare destul de precisă a construcţiei sau nivelului respectiv. Unele locuinţe de suprafaţă aveau la bază doar pământ bine netezit şi bătătorit sau un strat de prundiş. Acestea din urmă caracterizează în special locuinţele din ultima fază de locuire, când mai exista doar o locuire temporară, provizorie, fie că erau amenajate după o părăsire totală a aşezării, provocată de condiţiile impuse de romanii învingători, fie că periodic exista o mică pendulare a populaţiei izgonite din aşezările fortificate. Aşezările acestei populaţii se aflau de obicei pe partea dreaptă a râului Siret, în zone nefortificate sau chiar pe partea stângă a acestui râu, dar în locuri retrase, fără posibilitatea de întărire, pentru a nu mai reconstitui acea forţă capabilă să înfrunte marele Imperiu Roman[24]. Locuinţele de suprafaţă au constituit principalul tip existent în ultima fază de locuire a acestui platou.

În afară de cele de suprafaţă, pe tot parcursul nivelurilor dacice de aici au existat şi locuinţe adâncite. Acestea erau mai numeroase în primele trei niveluri dacice, dar mai ales în primele două secole, IV-II a.Chr., deoarece amenajarea lor presupunea un pământ mai consistent, pentru a nu se dărâma pereţii, ceea ce era aproape imposibil în ultimele niveluri dacice când pământul cenuşos provenit din desele incendii şi nivelări nu permitea o rezistenţă prea mare a terenului; orice lucrare adâncită era sortită dărâmării într-un timp foarte scurt. La aceasta se adaugă şi caracterul mult evoluat al societăţii dacice, care între timp era din ce în ce mai legată de marile civilizaţii ale Antichităţii, cu care venea tot mai mult în contact comercial şi implicit cultural – civilizaţia greacă şi romană. Locuinţele adâncite aveau desigur mai puţin confort, aveau forma, de obicei, ovală sau uneori rectangulară, acoperite cu stuf. Unele aveau în interior diferite amenajări cum ar fi poliţe, platforme pentru dormit, gropi pentru păstrarea unor vase etc; uneori se mai păstrează şi gropile de la stâlpii care susţineau acoperişul. În aceste locuinţe s-au descoperit, *in situ*, vase întregi sau întregibile, unelte, obiecte de podoabă, care oferă posibilitatea datării cu mare precizie. Odată părăsite, nu mai erau refăcute pentru locuit. Majoritatea acestor locuinţe nu erau prea mari, dimensiunile lor variau între 2,5-3,5 m în diametru şi adâncimea de 0,6 până la 1-1,20 m, cu acoperişul în două ape, susţinut de pari de lemn. Acest tip de locuinţă, în număr mai mare, ar fi putut exista şi în aşezarea deschisă, dacă ne referim la situaţia din aşezarea de la Brad, unde această zonă a fost mai intens cercetată şi unde mai multe asemenea construcţii existau şi în nivelurile mai târzii, respectiv sec. I a.Chr.-I p.Chr., când asemenea tip de locuinţe erau mai laborios construite[25].

[24] V. Ursachi, *op. cit.*, 1968, p. 141.
[25] V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 28-46.

Numărul locuinţelor, mai ales în ultimele niveluri, era foarte mare, ceea ce presupune şi o sistematizare a spaţiului restrâns al acropolei. Cercetarea materialului şi coroborarea tuturor informaţiilor oferite de numeroasele situaţii înregistrate în carnetele de şantier, planurile şi profilele desenate ale tuturor secţiunilor practicate în această zonă, precum şi prelucrarea ştiinţifică a întregului material din depozitele Muzeului din Bacău vor putea oferi o situaţie clară a acestui proces, dacă el a existat. Situaţia din aşezarea de la Brad este edificatoare în acest sens[26]. Totuşi putem afirma, încă de pe acum, existenţa unui spaţiu sacru pe acropolă, rezervat cu intenţia unei cercetări exhaustive în care să fie surprinse elemente noi legate de religia dacilor. Primele investigaţii au şi fost realizate, dar elementele incomplete nu ne permit elaborarea unor concluzii. Ceea ce putem spune astăzi despre existenţa unei sistematizări a spaţiului se referă doar la unele zone cu amenajări speciale şi la unele descoperiri de obiecte de cult sau cu semnificaţii deosebite.

Foarte multe vetre deschise, descoperite în afara locuinţelor, nu reprezintă altceva decât ceea ce a mai rămas dintr-o locuinţă distrusă, fie că a rămas în afara celei nou construite, dar pe alt amplasament decât precedenta, fie că odată cu nivelarea terenului, a rămas ca bază a unei noi locuinţe. În orice caz, într-un spaţiu atât de aglomerat, cum era acropola, nu avea sens existenţa unor vetre deschise nu numai pentru spaţiul restrâns, ci şi pentru pericolul de a fi sursă de incendiu. Legat de această situaţie este prezenţa unor cuptoare de copt pâine, care apar uneori izolate de locuinţă, dar care nu puteau exista, din aceleaşi motive, în afara unor spaţii închise, respectiv locuinţe. După mărimea lor şi eventual după numărul refacerilor suferite, putem admite că faceau parte din adevărate brutării, pentru întreaga comunitate, aşa cum am putut constata şi la Brad[27]. Până în prezent, în săpăturile practicate nu s-a descoperit nici un cuptor pentru arderea ceramicii sau pentru prelucrarea uneltelor şi obiectelor metalice, deşi atât ceramica locală, atât de numeroasă, cât şi o bună parte din uneltele, armele sau obiectele de podoabă erau realizate în această aşezare. Unele din piesele în curs de prelucrare au fost descoperite în diferite puncte de pe acropolă.

Pe toată suprafaţa acropolei s-au descoperit numeroase gropi cu diferite destinaţii. Majoritatea erau amenajate în afara locuinţelor, dar nu lipsesc nici cele din interiorul lor, fie că erau făcute în apropierea vetrelor, pentru tragerea jarului, fie în diferite zone, care foloseau pentru păstratul alimentelor sau a recipientelor mari cu apă ori alte provizii. Numărul lor este foarte mare, depăşind până acum cifra de 500. Formele de bază ale gropilor descoperite la Răcătău sunt reprezentate de cele cilindrice, cu gura circulară - rotundă, uneori puţin ovale, şi gropile sub formă de clopot, cu gura mai strâmtă şi fundul mai larg. Unele dintre gropi erau îngrijit lucrate, cu pereţii neteziţi sau chiar arşi, care foloseau, probabil, la păstrarea cerealelor, pentru menţinerea lor în bune condiţiuni, ferite de umezeală. După conţinut şi formă le-am împărţit în gropi cu resturi menajere, de provizii şi de cult. Aproape toate gropile de cult, în care s-au descoperit diferite obiecte, crustă de vatră, cărbune sau recipiente cu forme deosebite, aveau formă de clopot. Este evident că o parte din gropile de cult, după o folosire mai îndelungată, puteau deveni gropi cu resturi menajere. În aceste condiţii o parte din umplutura lor, cea de la suprafaţă, conţinea resturi menajere. Pentru fazele mai vechi, nu excludem prezenţa unor gropi din care se scotea lutul pentru pereţi sau chiar vase de ceramică dar acest lucru nu se poate generaliza. Ele deveneau în scurt timp gropi cu resturi menajere. Una dintre gropi, de dimensiuni impresionante, care depăşea adâncimea de 15 m şi un diametru de peste 3 m, a fost cercetată în partea de SE a acropolei. Deocamdată nu a fost cercetat conţinutul ei, dar putem spune că atât prin amploare, cât şi prin mărime sau conţinut,

[26] *Ibidem*, p. 305-306; idem, *Un nou element al procesului de urbanizare la daci*, în Adevărul omenesc posibil, Oradea, 2002, p. 145-153.
[27] Idem, *op. cit.*, 1995, p. 72-74.

face parte din categoria gropilor de cult, prezente şi în alte aşezări de acest tip[28]. Gropile cercetate în zona acropolei au dat cele mai multe recipiente întregi sau întregibile, precum şi cea mai mare parte a uneltelor, armelor, obiectelor de podoabă etc. din această staţiune.

În sec. I a.Chr., aşezarea, ajungând la o mare înflorire, este puternic întărită cu un şanţ de apărare de dimensiuni impresionante. Adâncimea de 16 m şi deschiderea maximă de 48 m făceau aproape imposibilă intrarea pe acropole. Pe marginea ei, în zona şanţului de apărare, s-a făcut o palisadă simplă de lemn cu pământ. Rolul acestei palisade era desigur minim în comparaţie cu şanţul, fiind construită, probabil, pentru a proteja locuinţele de pe marginea acropolei. Ca şi la Brad, nici aici nu s-a amenajat un val de pământ, care ar fi micşorat mult din suprafaţa acropolei. Pământul scos cu ocazia săpării şanţului a fost aruncat în albia Siretului sau folosit la construcţia de locuinţe. Intrarea pe acropole se află, probabil, în zona în care şi astăzi este posibil accesul printr-un drum care porneşte în pantă lină dinspre aşezarea nefortificată, închizând pe o porţiune şanţul de apărare[29].

Campania de săpături din 1982 a adus elemente noi în sistemul de fortificare al aşezării, prin aceea că s-a descoperit şi aici o construcţie de lemn, în parte asemănătoare cu cea de la Brad. Deocamdată nu s-a descoperit acea întărire cu lemn a escarpei şanţului de apărare, existent în aşezarea de la Brad, dar care poate lipsi aici tocmai datorită faptului că orientarea aşezării nu permitea agenţilor naturali să distrugă escarpa şanţului de apărare şi deci nu mai cerea un nou element de protejare.

Ultimele campanii de săpături au adus noutăţi în ceea ce priveşte fortificaţia dacică de aici. În zona intrării, acolo unde exista un pinten care separa cele două viroage – spre N şi spre S, adâncite permanent de apa provenită din topirea zăpezilor sau din ploile abundente de primăvară sau toamnă, care au făcut, poate, necesară adâncirea permanentă a şanţului de apărare, devenind impresionant în epoca dacică, dar şi mai adânc astăzi când îl cercetăm noi, s-au realizat o serie de şanţuri paralele cu şanţul de apărare, care au făcut un sistem foarte ingenios de intrare pe acropolă, puternic controlat de locuitorii de aici.

Deşi o lucrare impresionantă ca proporţii, fortificaţia de la Răcătău nu s-a bucurat nici ea de o atenţie mai mare în decursul existenţei importantei aşezări de aici. Nu mult după construcţie, pe ambele pante ale şanţului s-au făcut cuptoare, vetre de foc, gropi pentru resturi menajere şi chiar înmormântări de copii, în timp ce fundul şanţului nu mai era întreţinut, depunerile îi micşorau din ce în ce mai mult adâncimea.

Atât perioada de început a fortificaţiei, cât şi cea în care a fost abandonată au fost bine datate cu materiale specifice, printre care amintim: monede, fibule, ceramică şi alte obiecte, precum şi stratigrafic, observându-se în mod clar străpungerea nivelurilor mai vechi, respectiv epoca bronzului, prima epocă a fierului şi sec. IV-II a.Chr., după cum construcţiile şi materialele din sec. I p.Chr. suprapun elementele de fortificaţii din sec. I a.Chr.

În concluzie, putem afirma că aşezarea dacică de la Răcătău a fost fortificată la mijlocul sec. I a.Chr. şi a încetat să mai prezinte importanţă, din acest punct de vedere, la sfârşitul acestui secol sau la începutul celui următor. Locuirea ei însă a căpătat noi dimensiuni, ilustrată de o mare bogăţie de material arheologic, care o aşează între marile aşezări dacice ale perioadei de mare înflorire a acestei civilizaţii.

În urma celor peste 30 de campanii arheologice practicate în aşezarea fortificată şi cetatea dacică de la Răcătău (ne referim la perioada clasică a culturii dacice, sec. I a.Chr.-începutul sec. II p.Chr., când fortificaţiile de amploare de aici ne oferă posibilitatea să o considerăm ca atare) a rezultat un bogat material arheologic, care situează această staţiune în fruntea tuturor aşezărilor dacice similare, din întreaga zonă locuită de către aceştia. Faptul că peste această aşezare nu s-a suprapus nici o altă locuire ulterioară, care să distrugă sau să

[28] *Ibidem*, p. 80-83; idem, *O nouă descoperire legată de gropile de cult geto-dacice*, în Cumidava, XXV, Braşov, 2002, p. 21-25.
[29] V. Ursachi, *Fortificaţii dacice pe Valea Siretului*, în Carpica, XVIII-XIX, 1986-1987.

împrăştie materialul arheologic rămas de la daci, o aşează în fruntea tuturor şi din punctul de vedere al numărului mare de obiecte întregi, indiferent de natura lor, care ajută în mare măsură la datarea nivelurilor de aici şi nu numai, precum şi marea varietate de forme ceramice, întregi şi întregibile, cu ajutorul cărora se pot aduce noi completări la cunoaşterea producţiei ceramice a populaţiei dacice, mai ales în perioada sa de glorie – cea „clasică". Totodată, numărul relativ mare al importurilor greceşti şi romane ne oferă posibilitatea evaluării intensităţii acestor legături cu cele mai înaintate civilizaţii ale Antichităţii şi să explicăm cu mai multă siguranţă gradul înalt la care a ajuns populaţia dacică, mai ales în perioada secolelor I a.Chr.– I-II p.Chr., în comparaţie cu populaţiile învecinate.

Dintre toate materialele scoase din săpături, până în prezent, ceramica ocupă primul loc, atât din punct de vedere cantitativ, cât şi din cel al formelor. Evoluţia formelor şi a tehnicii de lucru poate fi urmărită (în toată evoluţia sa), din sec. IV a.Chr. şi până la începutul sec. II p. Chr. (Fig. 5). La aceasta se adaugă şi varietatea de tipuri de vase ceramice aduse din zonele greceşti şi romane, prilej cu care se pot realiza sincronisme şi datări mai precise ale complexelor în care au fost descoperite, implicit ale nivelurilor respective. În acest fel putem analiza nu numai producţia ceramică a dacilor, ci şi influenţele în tehnica de confecţionare a vaselor, decorul, formele etc. Încă din acest nivel, avem de a face cu ceramica lucrată la roată, e adevărat puţină la număr, dar prezentă, ca rezultat al influenţelor greceşti, rezumându-se doar la câteva căni sau străchini, la care adăugăm principalele forme de vase lucrate cu mâna: vasul în formă de clopot, vasul bitronconic, în formă de sac, vasul cu profilul aproape drept, strachina, cana; marea majoritate a acestor tipuri de vase au rădăcini în epocile anterioare, iar evoluţia lor se poate urmări pe tot parcursul locuirii dacice. Câteva elemente de decor, ne referim la brâul simplu sau alveolat, vor fi prezente până târziu în ceramica dacică din perioada clasică şi la dacii liberi din sec. II-III p.Chr. Pe baza analogiilor cu piese asemănătoare din alte aşezări, toate aceste forme se datează în sec. IV-III a.Chr[30]. Printre vasele de import grecesc, descoperite în acest nivel, datate în sec. IV-III a.Chr., amintim acea amforă din Heracleea Pontică, descoperită la adâncimea de 1,40-1,80 m, care este prevăzută cu o ştampilă englifă, şi o altă amforă cu o ştampilă în relief sinopeană, datată în sec. III a.Chr[31] (Fig. 23). La acestea se adaugă câteva fragmente de vase greceşti cu firnis negru – un platou şi o oenochoe[32].

Ceramica din cel de-al doilea nivel dacic din aşezarea fortificată de la Răcătău este reprezentată de forme puţin evoluate din perioada anterioară, la care se adaugă ceramica neagră sau cenuşie cu lustru. Din punctul de vedere al formelor adăugăm apariţia cănilor cu gâtul cilindric şi corpul bombat, lucrate atât la mână, cât şi la roata olarului, de tip Ciolăneşti, cănile bitronconice, lucrate atât la mână, din pastă neagră cu luciu, cât şi la roată, fructierele mari cu piciorul gros din pastă neagră sau cenuşie, lucrate la mână, ceaşca dacică, capacul, strecurătoarea etc[33]. Din acest nivel încep să se diversifice şi vasele lucrate la roata olarului, precum şi imitaţiile după vasele elenistice. Ceramica de import continuă să fie reprezentată de amfore de Cos, kantharos cu torţile semicirculare sau cu plăcuţa orizontală, cupe deliene, opaiţe, unguentarii etc.

Începând cu cel de-al treilea nivel dacic, asistăm la o adevărată explozie de forme ceramice, care face din aşezarea de la Răcătău cea mai reprezentativă din aria culturii dacice, prin numeroasa şi diversificata producţie ceramică, presupunând existenţa unor meşteşugari-olari de primă mână. Deşi această producţie ceramică nu este cercetată în totalitate, numai după formele întregi o putem aprecia ca fiind una din cele mai reprezentative, înglobând în ea

[30] V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 149-154.
[31] V. Căpitanu, M. Alexianu, *op. cit.*, p. 76, fig. 1/1, 2.
[32] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1976, p. 56.
[33] V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 23.

toate formele deja stabilite în celelalte aşezări de tip „dava"[34], la care se pot adăuga şi alte forme de vase, unele dintre ele produse ale fanteziei olarilor de aici. Studierea amănunţită a materialului ceramic de aici poate aduce încă multe noutăţi.

Înglobând aici şi ultimul nivel, respectiv cel datat în sec. I a.Chr.- I-II p.Chr., toată cultura materială a dacilor este reprezentată de o diversificată gamă de unelte, arme, obiecte de podoabă, obiecte de cult, ceramică şi alte artefacte, care demonstrează nu numai o dezvoltare nemaiîntâlnită a culturii şi civilizaţiei dacice, ci şi o unitate a acesteia. Rămânând doar la ceramică, putem aprecia gradul înalt de producţie, calitatea şi diversitatea formelor ceramice, puterea de asimilare a unor tehnici împrumutate din sfera civilizaţiei greceşti şi romane, imitaţiile aproape fidele după formele din cele două zone de producţie ceramică, dar şi preluarea unora într-o manieră proprie, toate acestea demonstrează nivelul la care a ajuns această producţie ceramică. Apariţia ceramicii dacice pictate (Fig. 16), realizarea unor forme cu totul specifice acestei aşezări, a unor recipiente cu totul speciale pentru diferite practici religioase sau cu semnificaţii cultuale, cum ar fi vasele-butoi, cu figuri umane în diferite ipostaze, cu elemente zoomorfe etc., demonstrează existenţa în această aşezare a unor meşteri nu numai foarte buni, ci şi cu multă fantezie, buni cunoscători ai semnificaţiilor unor scene, care erau transpuse pe anumite forme de vase.

În general, toată gama formelor ceramice descoperite aici se înscrie în tipologia cunoscută, realizată pe baza cercetărilor de până acum, valorificate de I. H. Crişan, R. şi Ec. Vulpe, S. Teodor şi V. Ursachi[35]. O cercetare amănunţită va putea aduce contribuţii însemnate şi în privinţa unor date statistice care să ne ofere posibilitatea de a remarca o evoluţie demografică, unele preferinţe în ceea ce priveşte folosirea unor tipuri de vase, precum şi anumite aspecte legate de obiceiurile sau practicile rituale.

Exceptând ceramica deja enunţată, aparţinând secolelor IV-II a.Chr., pentru etapa următoare, respectiv perioada clasică a culturii dacice, majoritatea formelor continuă pe cele dinainte, într-o evoluţie firească, la care se adaugă, mai ales pentru formele din ceramica lucrată la roată, unele elemente noi, şi în special imitaţiile după cele greceşti şi romane, prelucrate destul de ingenios de meşterii locali, care se manifestau destul de stăpâni pe această meserie, atât în ceea ce priveşte alegerea pământului, prelucrarea lui, cât şi a procedeelor de ardere. Deşi nu s-a descoperit nici un cuptor pentru arderea ceramicii, în această aşezare, trebuie să admitem că aceste ateliere şi cuptoare se aflau în imediata apropiere. Cele mai răspândite sunt vasele de provizii sau chiupurile, care îşi păstrează formele din sec. IV-III a.Chr. Numărul lor este însă redus, în această perioadă, deoarece erau înlocuite cu cele lucrate la roată, mult mai frumoase şi mai adecvate standardului de viaţă al epocii. Un avânt deosebit îl iau însă vasele de tip borcan, care în această etapă ajung la faza lor desăvârşită, atât ca proporţii, cât şi din punct de vedere al formei şi decorului. Pe baza unui studiu realizat de d-l V. Căpitanu în anii 1986-1987, evident doar după exemplarele întregi sau întregibile, se deosebeau şapte tipuri de vase borcan şi un număr mult mai mare de variante, legate de mărime, culoare, decor etc.[36] (Fig. 6).

O altă formă de vas, prezentă într-un număr impresionant, o reprezintă ceaşca sau căţuia dacică, de formă tronconică, cu una sau două torţi. Deoarece majoritatea lor prezenta urme de fum, mai ales în interior, a făcut să fie considerate principalele mijloace de iluminat, fiind, totodată, un vas cu totul specific acestei populaţii, constituind un adevărat reper etnic (Fig. 8). Acest tip de vas a continuat şi în următoarea etapă, fiind tot atât de prezent şi la populaţia dacilor liberi. Păstrate destul de bine, majoritatea întregi, acestea au dat posibilitatea realizării unei tipologii foarte bine pusă la punct. Numai la Răcătău, până în anii 1986-1987,

[34] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1969; V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 148-225; R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 68-95.
[35] I. H. Crişan, *op. cit.*; R. şi Ec. Vulpe, *op. cit.*, 1927-1932; R. Vulpe şi Silvia Teodor, *op. cit*, V. Ursachi, *op. cit.*, 1995.
[36] V. Căpitanu, *Ceramica geto-dacică de la Răcătău*, Carpica, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 121-124.

se deosebeau cel puţin 30 de tipuri şi un număr mai mare de variante. Unele dintre ele erau lipsite de torţi, după cum sunt prezente numeroase miniaturi. Tot legat de iluminat, notăm existenţa unor tipuri de opaiţe cu cioc, de tip sfeşnic, cu picior (Fig. 7), de forme diferite, care ajung la un număr de peste 18 variante[37].

Ca o reminiscenţă din epoca anterioară, în perioada clasică au continuat să apară două tipuri de vase lucrate la mână, dintr-o pastă cenuşie închisă sau chiar neagră – fructierele şi cănile bitronconice. Deşi într-un număr relativ redus, ele au continuat să fie folosite concomitent cu ceramica lucrată la roată. (Fig. 12). Nu excludem folosirea lor în anumite practici religioase, care se oficiau în continuare. Evoluţia acestora şi schimbările intervenite pe parcursul istoriei, unele legate de noile sanctuare, care apar în sec. I a.Chr.-I p.Chr., au impus şi renunţarea la asemenea tipuri de vase. Toate aceste tipuri de vase au fost datate în sec. I a.Chr.- începutul sec. II p.Chr., fiind asemănătoare cu cele descoperite în marile aşezări dacice din Moldova – Brad şi Poiana[38].

Aceeaşi bogăţie de forme o găsim şi la ceramica lucrată la roata olarului (Fig. 10), la care adăugăm numeroasele imitaţii după formele greceşti şi romane (Fig. 13). Printre aceste forme de vase notăm, în ordinea numărului, cănile cu o toartă (Fig. 11), străchinile (Fig. 9), vasele urnă, amforetele, cupele cu picior (Fig. 16), cănile de lux, farfuriile, vasele cu două torţi, castroanele, paharele, strecurătorile, capacele etc. (Fig. 15). La acestea adăugăm câteva exemplare de vase cu totul speciale, legate de anumite practici religioase (Fig. 17; 18; 20). Printre acestea notăm vasele cu tub, vasele paralelipipedice, vasul căzănel (Fig. 14), vasele cu corpul sferoidal etc. Toate aceste tipuri de vase sunt reprezentate de mii de exemplare, care ridică aşezarea de la Răcătău pe cel mai înalt podium, fiind, din acest punct de vedere, cea mai bogată staţiune dacică de pe cuprinsul ţării noastre.

Dacă ne referim la câteva tipuri de vase, cum ar fi cănile cu o toartă, străchinile, vasele urnă sau capacele descoperite şi analizate până acum, putem deosebi zeci de tipuri şi variante, care dau nota unei diversificări încă neîntâlnite în celelalte aşezări dacice. Situaţia unor forme de vase imitate după formele greceşti şi romane, ca de pildă cupele care imită kantharosul (Fig. 13), dovedesc gradul înalt atins de meşterii olari daci. Numai pentru acest tip de vas ar putea fi determinate 22 de variante. Adăugăm la acestea unele forme specifice doar acestei aşezări, cum ar fi vasul în formă de cazan (Fig. 14), vasul butoi, unele vase cu tub sau unele suporturi de vase. Toate la un loc aşează staţiunea arheologică de la Răcătău în fruntea aşezărilor care ne pot aduce unele lămuriri privitoare la viaţa strămoşilor noştri daci.

Situată pe terasa celui mai important râu al Moldovei, navigabil cel puţin până la Brad, după cum o demonstrează prezenţa unor importuri greceşti şi romane, dintre care unele pot fi specifice doar comerţului pe apă – ca de pildă amforele, aşezarea de la Răcătău cunoaşte o bogată relaţie de schimb cu lumea greco-romană (Fig. 23). Aşa cum este considerată acum, ca un centru comercial[39], se bazează pe un impresionant număr de artefacte importate din lumea greco-romană, descoperite în aşezare şi necropola tumulară, printre care amforele de Cos, „pseudo-Cos", Sinope, Heraclea Pontica sau alte tipuri de vase elenistice sau romane[40]. Numărul relativ mare al amforelor întregi sau întregite, precum şi al numeroaselor fragmente de vase elenistice sau romane, printre care cănile, unguentarele, kantharosurile, platourile, farfuriile, exemplarele de vase terra sigillata, cu motive pictate sau în relief, lucernele romane, printre care şi frumosul exemplar având corpul rectangular, cu ciocuri[41] (Fig. 24/1), demonstrează un intens schimb comercial cu această lume civilizată a Antichităţii, care, desigur, nu se oprea doar la schimburile comerciale, ci avea în vedere influenţele culturale

[37] *Ibidem*, p. 110-119.
[38] V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 148-168; R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 68-78.
[39] I. Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974, p. 32, 51, 121.
[40] V. Căpitanu, M. Alexianu, *op. cit.*, p. 75-80.
[41] V. Căpitanu, *O lucernă romană descoperită la Răcătău*, în Mousaios, IV, I, Buzău, 1994, p. 91-93.

benefice pentru geto-daci. Unele din aceste piese, printre care mai ales cele cu inscripţie, sunt deosebit de valoroase în datarea unor complexe în care au fost descoperite, implicit a unor niveluri arheologice. Printre ele se numără şi amforele cu inscripţii englife, în relief sau cu tituli picti (Fig. 23). Obiectele din sticlă destinate uzului casnic, dar mai ales ca obiecte de podoabă sau cosmetică, au constituit un alt segment al importurilor. Printre ele notăm diferite cupe, boluri, pahare, bastonaşe, unguentarii şi mai ales obiecte de podoabă – mărgele de diferite culori (Fig. 24).

În afară de ceramică, un rol foarte important în viaţa geto-dacilor de aici îl reprezintă uneltele şi armele descoperite în această aşezare. Majoritatea acestora erau confecţionate din fier. Meşterii daci cunoşteau prelucrarea acestuia în ateliere proprii, chiar dacă este vorba doar de confecţionarea uneltelor şi armelor din fierul brut, procurat prin schimb din zonele unde ar putea fi obţinut prin topirea minereului. Este sigur că în aşezarea de la Răcătău erau meşteşugari care aveau ateliere pentru confecţionarea principalelor unelte pentru agricultură, ca de pildă brăzdarul de plug, cuţitul de plug, oticul, secerile, foarfecele de vie, coase, verigi de coase, cosoare, la care se adaugă uneltele cu întrebuinţare generală, cum ar fi: cuţitele de diferite forme şi dimensiuni, dălţile, teslele, topoarele, ciocanele, rindelele, securile, alte tipuri de unelte: foarfece, cârlige de pescuit, furculiţe, frigări, pile, ace, sfredele, străpungătoare, chei, cârlige, piroane, cuie, ţinte, scoabe, piese de harnaşament etc. Alături de unelte, trebuie să consemnăm confecţionarea unui număr foarte mare de arme, cum ar fi: vârfuri de săgeţi, suliţe, lănci[42].

Marea bogăţie a uneltelor de fier descoperite în această aşezare demonstrează dezvoltarea agriculturii, care avea mare nevoie de unelte perfecţionate, diversificarea ocupaţiilor locuitorilor pentru care erau confecţionate instrumente speciale, pentru pescuit, prelucrarea lemnului, care trebuia să fi fost foarte avansată deoarece lemnul era unul dintre principalele elemente folosite nu numai la construirea caselor, ci şi la realizarea principalelor unelte pentru agricultură, sau poate chiar o artă în lemn, fie pentru faţadele caselor, acoperişuri sau alte anexe ce puteau fi realizate artistic, după cum nu putem exclude o oarecare artă în confecţionarea şi decorarea uneltelor. Descoperirea unor compasuri, dălţi de diferite mărimi, cuţite, tesle, împungătoare etc. demonstrează acest lucru. Toate aceste unelte erau confecţionate în ateliere proprii, deoarece s-au descoperit şi piese în curs de prelucrare. Diversificarea lor în funcţie de activitatea la care erau folosite demonstrează existenţa unor activităţi foarte sofisticate, cum ar fi unele tipuri de cleşti, frigărui, pânze de ferăstrău, seceri cu zimţi etc. La acestea se adaugă o mare gamă de obiecte de podoabă realizate din fier forjat sau din bronz, folosit mai ales pentru piese turnate – cercei, brăţări pandantive etc. Perioada clasică a culturii dacice reprezintă apogeul dezvoltării meşteşugurilor la o populaţie care venea în contact permanent cu o civilizaţie avansată, cea romană, constituind, până la urmă, acea atracţie care a dus la cucerirea Daciei.

Un loc aparte între descoperirile de la Răcătău îl reprezintă obiectele cu semnificaţie cultuală. Printre ele notăm cupa de tip kantharos cu figuraţie antropomorfă şi zoomorfă, o revelaţie a artei iconografice dacice, realizată după cât se pare de un localnic, care cunoştea foarte bine multe elemente ale riturilor şi ritualurilor religioase ale acestei populaţii (Fig. 19/2). Dacă analiza temeinică a ceramicii va aduce certitudinea că vasul a fost realizat la Răcătău, putem spune că avem de a face cu un element crucial în reevaluarea fenomenului religios dacic în sec. I a.Chr.-I p.Chr. când este datat acest vas. O altă realizare locală cu figuri umane este reprezentată de o plăcuţă de lut ars, dreptunghiulară, de culoare cenuşie, în care este amplasată figura unui silen în relief, care face parte, la rândul lui, din mitologia geto-dacică (Fig. 18/1). La acestea se adaugă o statuetă din ceramică poroasă, cărămizie, care reprezintă o femeie cu mâinile în faţă, în stare de repaus. Îi lipseşte capul, rupt din vechime, dar are alte elemente anatomice, o parte din bărbie şi sânii, realizaţi prin două proeminenţe.

[42] V. Căpitanu, *Unelte şi arme de fier descoperite în aşezarea geto-dacică de la Răcătău, com. Horgeşti, jud. Bacău*, în Carpica, XVII, 1985, p. 41-74.

Mult mai evoluată ni se pare piesa din os, cu reprezentări pe trei fațete. Pe două din ele sunt reprezentate două personaje în picioare, pe prima fațetă este reprezentat Dionyssos - Bachus - Liber - Pater, pe cea de-a doua - Hermes iar pe fațeta a treia este conturat un altar pe care apare o felină. Această piesă reprezintă o copie fidelă a uneia similare, din bronz de factură elenistică. Alte vase au decorații cu semnificații diferite (Fig. 19). Printre ele, cești cu protome de șarpe, bucranii de bos, vase cu perforații, cu protome, vase paralelipipedice cu strecurători, vase cu tub, vase de tip kernos, protome de pasăre, discuri diferite din lut, suporturi de vatră cu protome animaliere, foarte multe protome de berbec (Fig. 18), vase miniaturale din lut ars, cercei și brățări cu protome de șarpe (Fig. 22/6, 12, 13, 17, 18), amulete în formă de secure, pandantive din alabastru sub formă de leu, mărgele decorate cu „ochi de păun", cochilii marine, amulete din os și dinți de mistreț etc. O grupă aparte din panteonul dacic o reprezintă un număr de peste 20 de figurine antropomorfe, lucrate din lut ars, care au câteva elemente anatomice: nasul, ochii, urechile, sexul, brațele, realizate prin incizii sau alveole în pasta moale. Toate acestea demonstrează bogăția elementelor din credințele magico-religioase ale geto-dacilor de aici[43].

O categorie aparte în ceea ce privește inventarul impresionant descoperit la Răcătău îl reprezintă obiectele de podoabă și piesele vestimentare, fie că erau procurate prin schimburile comerciale, fie că erau confecționate de meșterii locali în atelierele proprii. Printre acestea menționăm fibule din fier și bronz, oglinzi, cercei, brățări, pandantive simple sau sub formă de căldărușă etc.[44]. Toate erau confecționate din fier, bronz și argint, fie în ateliere proprii după modele străine, fie că erau aduse din alte zone. Unele dintre ele, în special fibulele, ne ajută să datăm complexele în care s-au descoperit, deoarece constituie un element sigur de datare, unele forme fiind specifice unei anumite perioade de confecționare și folosire. Aceeași calitate o au și alte obiecte de podoabă, care au nu numai un spațiu restrâns de folosire, ci și un timp anume în care au fost confecționate (Fig. 21; 22).

Concomitent cu descoperirile de ceramică, unelte, obiecte de podoabă, obiecte de cult etc., au început să apară și numeroase monede, dovadă a unui important proces comercial la care era angajată această așezare. După cum se știe, dacii aveau propria lor monedă din argint sau bronz. În zona aceasta circulau monedele dacice de tip Vârteju - București, imitate după monedele greco-macedonene[45]. Mai târziu pătrund monedele republicane romane apoi cele imperiale. La Răcătău au fost descoperite trei tezaure monetare care datează între 153 a.Chr. și 8 - 6 a.Chr., compuse din 328 monede[46]. În strat au mai fost descoperite peste 30 de denari republicani și imperiali, din emisiuni ale împăraților Augustus, Tiberius, Nero, precum și imitații locale. Prezența acestor monede demonstrează intensele schimburi comerciale, mai ales cu lumea romană.

Cel de al doilea segment al cetății dacice de la Răcătău, reprezentat de așezarea civilă (nefortificată), se află la poalele dealului Șoimului, despărțită de acropolă prin șanțul mare de apărare, ocupând o suprafață de câteva hectare. Zona respectivă reprezintă de fapt podul terasei Siretului, care a fost locuit, mai ales, de către populația dacică.

Cercetările noastre în așezarea civilă au constat doar din câteva capete de secțiuni, care au vizat, în special, fortificația dacică. Prelungirea lor și în așezarea deschisă nu a avut scopul de a cerceta această zonă, ci doar legătura cu fortificația dacică. Totuși, aceste secțiuni au

---

[43] V. Căpitanu, *Obiecte cu semnificație cultuală descoperite în dava de la Răcătău, jud. Bacău*, în Carpica, XVIII-XIX (1986-1987), p. 71-92; idem, *Din istoria Europei Romane*, Oradea, 1995, p. 117-124; idem, *Figurine antropomorfe geto-dacice descoperite la Răcătău*, în Carpica, XV, 1983, p. 141-152.

[44] V. Căpitanu, *Obiecte de podoabă și piese vestimentare descoperite în dava de la Răcătău, jud. Bacău*, în Carpica, XX, 1989, p. 97-124; idem, *Fibule de tip Latène descoperite în așezarea de tip „dava" de la Răcătău, jud. Bacău*, în Carpica, XVI, 1984, p. 61-83.

[45] V. Căpitanu, V. Ursachi, *Noi descoperiri de monede antice în județul Bacău*, în Carpica, VII, 1975, p. 45-58.

[46] V. Căpitanu, V. Ursachi, în Carpica, IV, 1971, p. 167-182; iidem, *op. cit.*, 1975, p. 45-58.

demonstrat, stratigrafic, locuirea zonei respective, cel puţin în perioada dacică, stratul de cultură materială având o grosime de peste 1 m. Prin urmare, se impune cunoaşterea acestei zone.

Necropola tumulară reprezentând cel de-al treilea segment al locuirii geto-dacice de la Răcătău se află pe panta vestică a dealului Şoimului. Până în prezent au fost cercetaţi cinci tumuli, de diferite mărimi, patru dintre ei aflaţi în apropierea aşezării, la circa 700-1000 m spre est de acropolă, iar al cincilea, cunoscut şi sub numele de „Movila lui Cerbu", „La Movilă" sau „La Moghiliţă", se află în punctul cel mai înalt al dealului Şoimului, care domină întreaga vale a Siretului.

Cercetarea acestor tumuli a demonstrat că avem de a face cu înmormântări ale conducătorilor militari ai cetăţii, fiecare din ei conţinând un singur mormânt de incineraţie, aflat într-o groapă de mari dimensiuni, de formă patrulateră, cu adâncimi, de la nivelul de călcare antic, de cel puţin 1,80-2 m, în care se aflau depuse resturile cinerării, a ofrandelor sau ritualurilor funerare practicate de această populaţie. Multe dintre aceste ofrande constau din vase întregi sau fragmentare aduse din aşezare. Este posibil ca aceste recipiente, întregi sau fragmentare, să fi fost aduse din aşezare de către întreaga populaţie care participa la procesiune, pentru a forma tumulul respectiv. Compoziţia mantalei acestor tumuli demonstrează că această presupunere poate fi verosimilă. Printre materiale putem aminti, în afară de ceramică, fragmente de la cămăşi de zale şi alte obiecte, unele placate cu foiţă de aur, care făceau parte din îmbrăcămintea şi inventarul personal al unor şefi militari ai aşezării.

Cel mai mare şi mai important tumul se află, aşa cum arătam mai înainte, la câţiva km, pe vârful dealului, şi a fost cercetat în trei campanii de săpături, în 1997, 1998 şi 2002. Poziţia dominantă a acestui tumul făcea posibilă observarea lui de pe întreaga vale a Siretului dintre Bacău şi Adjud (Fig. 26).

Sistemul de amenajare al movilei este foarte simplu şi se bazează pe pământul scos din groapă şi cel adus din apropiere. Astfel, baza movilei este constituită de pământul scos din groapa mormântului, care avea o dimensiune de 4,5×4,5 m şi o adâncime de circa 1,60-1,80 m de la nivelul solului antic, mai întâi pământul negru-vegetal după care cel galben-murdar şi apoi cel galben, care au format un adevărat inel în jurul gropii pătrate (Fig. 29).

Stratigrafic, toate aceste elemente sunt vizibile în cele patru sferturi ale movilei şi dau un efect deosebit de interesant întregului complex funerar. La realizarea calotei mormântului a fost folosit pământ adus din imediata apropiere, care arată uneori existenţa unor vrâste (dungi) de pământ galben murdar sau chiar galben, provenit din zonele apropiate, care nu necesitau săparea la adâncime prea mare, şi care aici nu depăşea 0,50- 0,70 m grosime.

În mijlocul gropii mormântului s-a realizat o amenajare ovală, albiată treptat, care avea o adâncime maximă de circa 0,30 m faţă de nivelul fundului. Axul lung al acestei albieri, pe direcţia N-S, era de 2,70 m, iar axul scurt de 2,20 m. Probabil aici au fost aşezate cele mai importante resturi ale cinerării. Spunem probabil, deoarece mormântul, în întregimea lui, a fost jefuit din Antichitate, la scurt timp de la incinerare, în orice caz, de cei care au cunoscut cu precizie atât dimensiunile gropii, cât şi amplasarea ei în tumul, deoarece groapa de jaf, cu foarte puţine erori, a fost realizată exact pe dimensiunile gropii mormântului, pornită chiar de sus (Fig. 30).

Se remarcă pe tot parcursul cercetării prezenţa în mantaua tumulului a unor fragmente de cărbune şi cenuşă, provenite de la diverse activităţi legate de ritualurile practicate cu prilejul incinerării. În groapa de jaf au apărut şi fragmente ceramice ce provin probabil de la inventarul mormântului, care nu au interesat pe autorii jafului. Cum această groapă se suprapune pe cea a mormântului, de la nivelul antic în jos, se observă o cantitate mai mare de ceramică, care provine, desigur, de la vasele ce au însoţit defunctul, vase care nu prezentau nici un interes pentru jefuitori, ceea ce a făcut ca ele să fie sparte şi amestecate cu pământul depus din nou în groapa de jaf. Nu este exclus ca spargerea lor să fi fost făcută chiar în momentul incinerării, ca un ritual ce putea să existe în asemenea împrejurări. De remarcat, de asemenea, lipsa totală

a unor obiecte de inventar în interiorul gropii mormântului, cu excepţia unor mici fragmente de oase arse, prezente, mai ales, în zona albiată din mijlocul gropii mormântului.

Ceea ce este cu totul nou în această campanie o reprezintă descoperirea unui culoar de circa 1 m lăţime şi 6-7 m lungime, care străpungea, de la nivelul de călcare antic, întregul inel de pământ aflat pe latura vestică a mormântului şi se oprea în marginea gropii, făcând legătura între zona în care se afla, probabil, rugul funerar şi locul de depunere a resturilor cinerare şi ofrandelor. Spunem aceasta deoarece pe acest culoar, de altfel singurul loc neafectat de jefuitori, au fost descoperite mai multe urme din resturile provenite de la rugul funerar, formate din oase calcinate, fragmente de vase sau chiar vase întregi, cenuşă, obiecte din metal, care au mai rezistat focului şi altele. În capătul de NV al culoarului au fost descoperite trei bârne de lemn, carbonizate, precum şi mai multe pietre, de dimensiuni mai mari, care făceau, probabil, parte din acel rug unde s-a incinerat defunctul, sau constituiau urmele unui foc ritual, practicat la intrarea în culoarul ce ducea către groapa mormântului. De menţionat este faptul că acest culoar arată din ce direcţie veneau ofrandele şi resturile funerare, indicând astfel şi locul unde se afla rugul funerar.

Un sondaj practicat în prelungirea culoarului amintit, la circa 10 m distanţă, nu a dus la nici un rezultat, lucru de altfel normal, dacă ne gândim că rugul funerar era realizat la suprafaţa solului de atunci, iar lucrările agricole practicate în decursul timpului au şters orice urmă. Câteva fragmente de cărbune demonstrează totuşi că în această zonă a existat o activitate de practicare a unor ritualuri funerare în care focul era prezent.

Aşa cum arătam mai înainte, în cursul săpăturilor a fost descoperit un bogat material arheologic, ce constituie, în mare parte, inventarul acestui mormânt tumular. Cele mai multe şi mai importante piese au fost descoperite în acel culoar de intrare în groapa mormântului şi constau din peste 70 de vârfuri de săgeţi din fier, în trei muchii, cu peduncul, depuse în special în zona de contact cu groapa mormântului. Nu putem şti dacă au existat şi în interiorul mormântului deoarece jefuitorii au luat tot ce au găsit. Doar o singură asemenea săgeată a fost descoperită în pământul de umplutură al gropii mormântului, care, fie că a fost pierdută de jefuitori, fie că a fost într-o mică zonă neafectată de aceştia. Tot pe acel culoar, dar ceva mai spre vest, au fost descoperite câteva catarame din fier şi bronz, fragmente de la obiecte din aur, un obiect placat cu foiţă de aur, păstrat fragmentar, diverse piese semipreţioase de culoare albastră, fragmente din piese din os etc. Tot acest inventar a fost trecut prin foc, uneori păstrându-se doar forma, pulverizându-se la contactul cu mâna. Singurul obiect întreg, netrecut prin foc, care se afla, de asemenea, în acest culoar, la circa 1 m de groapa mormântului, a fost un vas de tip fructieră, din pastă cenuşie, lucrat la roată, caracteristic fazei clasice a culturii dacice. Fructiera se afla cu gura în jos, puţin înclinată, fără a fi aşezată, ci pur şi simplu căzută în momentul transferului ofrandelor în mormânt. Sub ea nu se afla niciun obiect (Fig. 27; 28).

În inventarul mormântului, în special în groapa de jaf, au fost descoperite mai multe fragmente ceramice care provin de la vase dacice şi amfore greceşti şi romane. Tot aici a fost descoperită şi o cataramă din fier şi oase de animale netrecute prin foc.

Pe baza inventarului descoperit, în special ceramica, putem data mormântul la sfârşitul sec. I a.Chr. şi începutul celui următor. El aparţine unui conducător al Tamasidavei.

Bogăţia inventarului acestui mormânt a constituit motivul jefuirii lui. Efectuarea jafului prin practicarea unei gropi care era de aceeaşi mărime şi cădea exact pe forma mormântului presupune existenţa unor oameni care au participat la incinerare şi care aveau datele care le-au permis realizarea acestui act, cu toate rigorile impuse de societatea dacică. Distanţa destul de mare dintre aşezare şi acest mormânt a facilitat, poate, realizarea acestei profanări.

La capătul acestei sumare prezentări a uneia dintre cele mai importante aşezări dacice de pe Valea Siretului, care a cunoscut o dezvoltare impetuoasă în ultimele două secole de existenţă – respectiv sec. I a.Chr.- sec. I p.Chr., paralel cu acelaşi ritm de dezvoltare a societăţii geto-dacice de pe tot teritoriul locuit de această populaţie, putem spune că avem de a

face cu un important centru economic, comercial, administrativ şi religios care l-a făcut pe geograful Ptolemeu să o considere ca o „dava" în înţelesul de „polis" grecesc, notându-l în harta sa cu numele de Tamasidava. Toate elementele care compun descoperirile de la Răcătău confirmă această denumire şi identificare. Dispariţia ei la începutul sec. II p.Chr. este legată de cucerirea Daciei de către romani. Faptul că nu a mai fost locuită niciodată până acum a făcut ca cercetările efectuate să ofere situaţii stratigrafice şi materiale arheologice de primă importanţă în cunoaşterea ultimelor faze de locuire a dacilor în acest tip de aşezare.

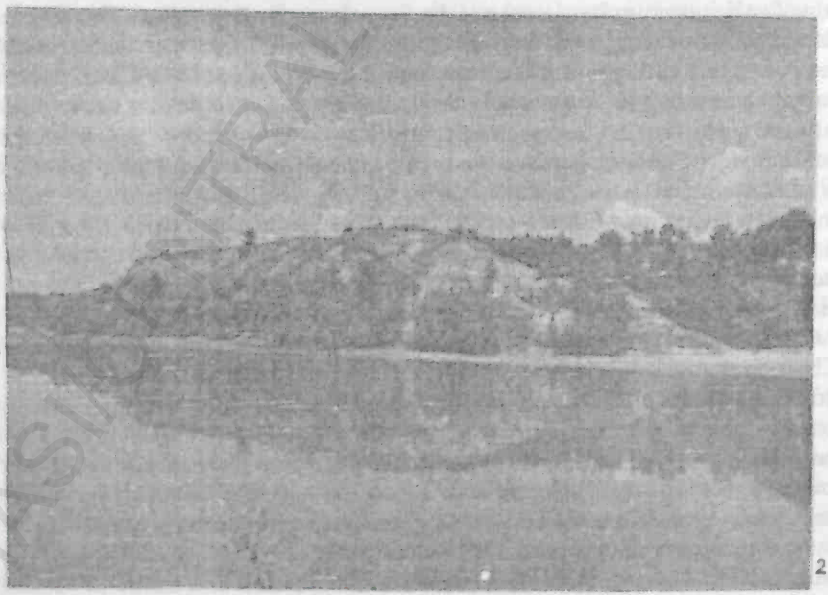

Fig. 1. Răcătău. 1. Şanţul de apărare; 2. Acropola

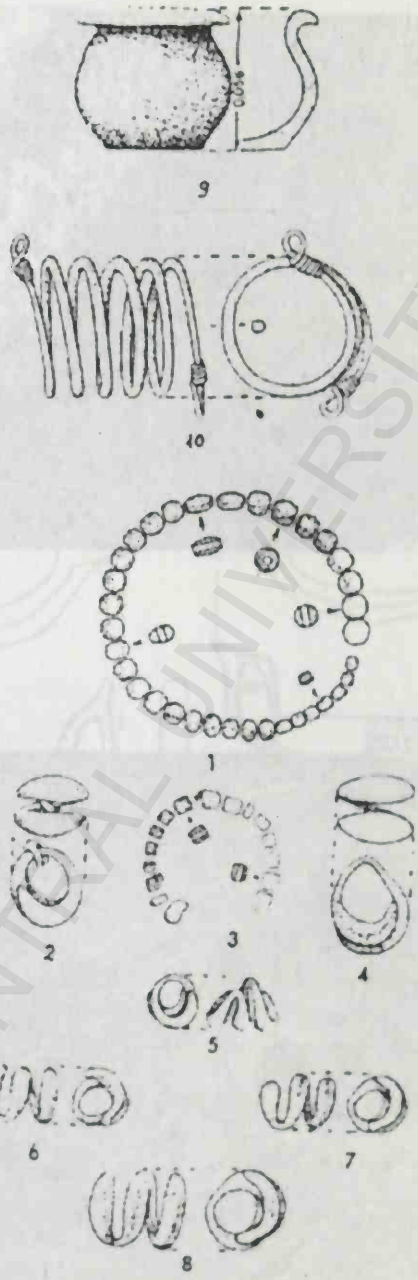

Fig. 2. Răcătău–Tezaurul din epoca bronzului.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

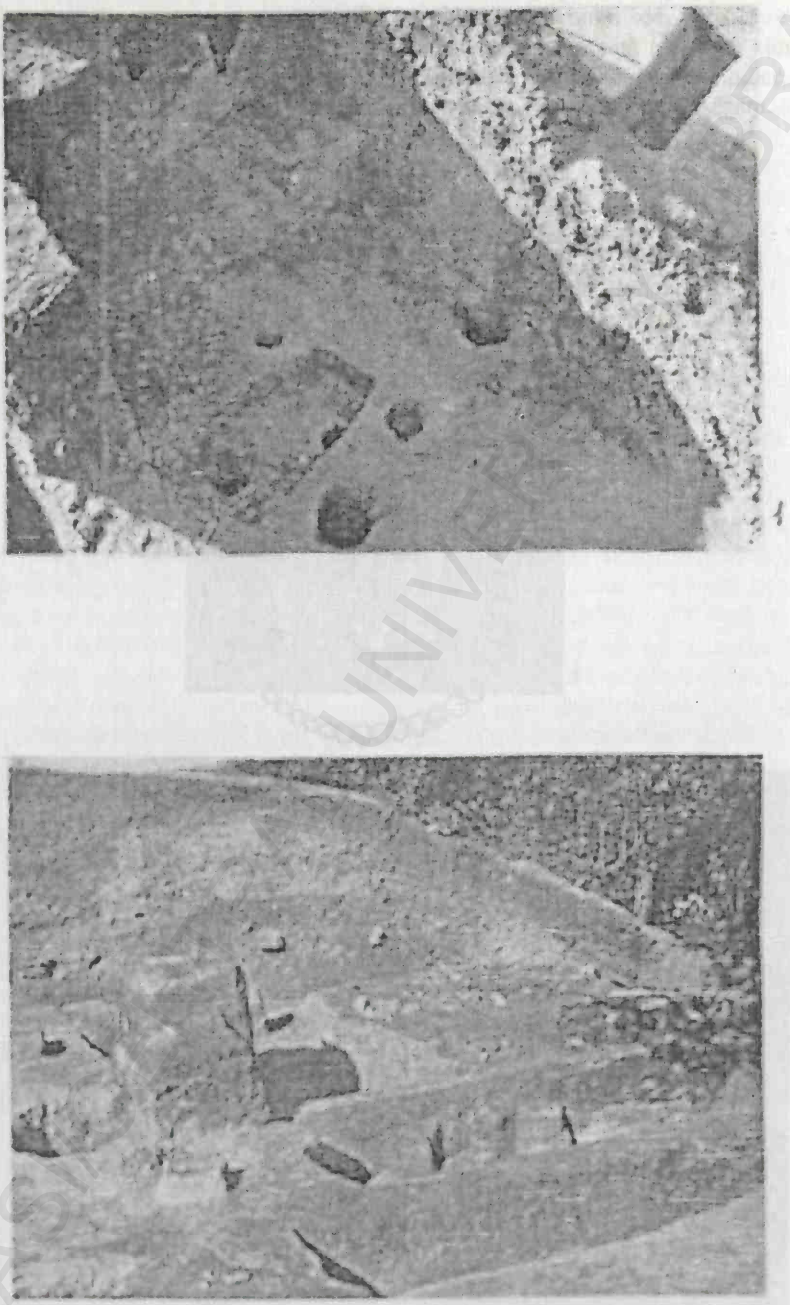

Fig. 3. Răcătău- 1. Urme de palisadă; 2. Profil palisadă- epoca bronzului.

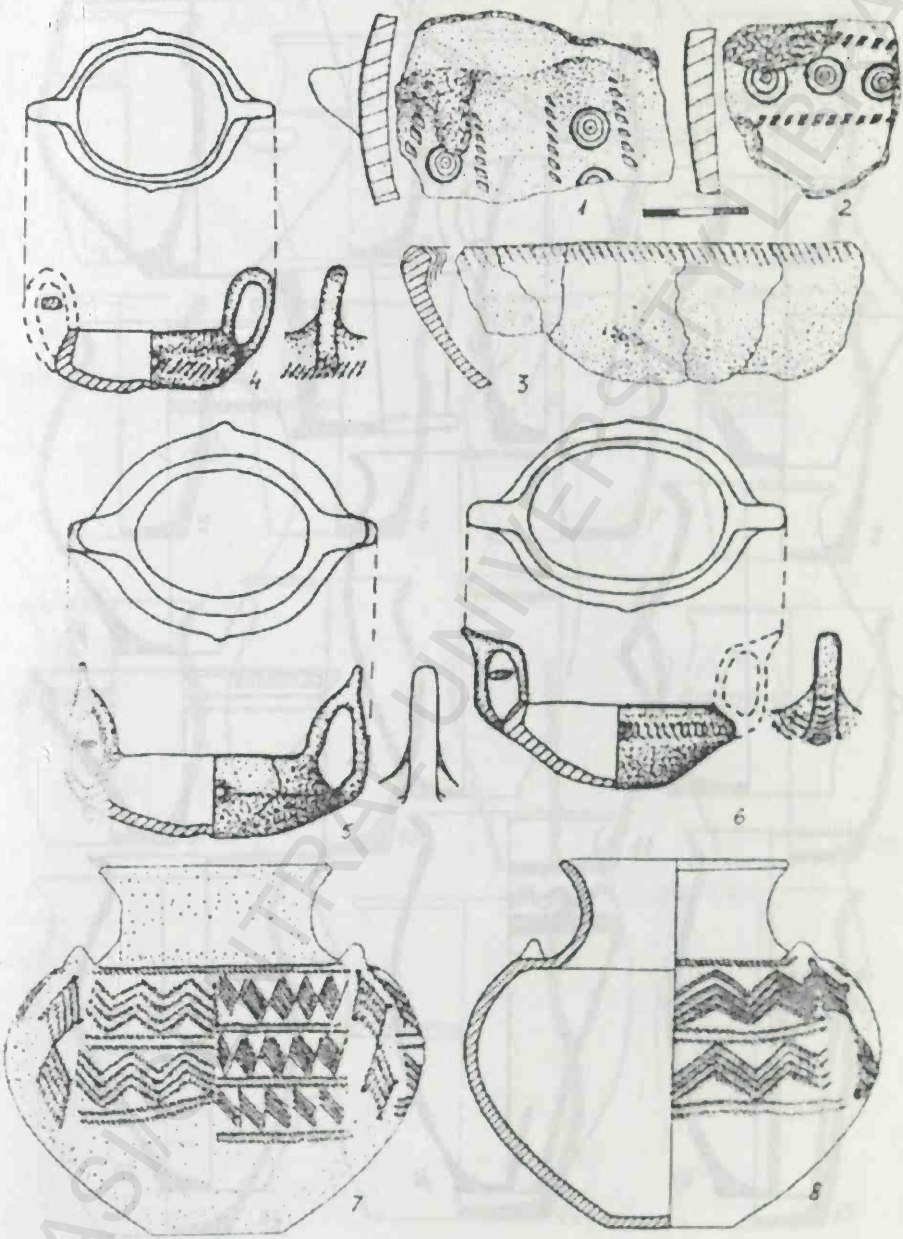

Fig. 4. Răcătău. Ceramică Hallstat.

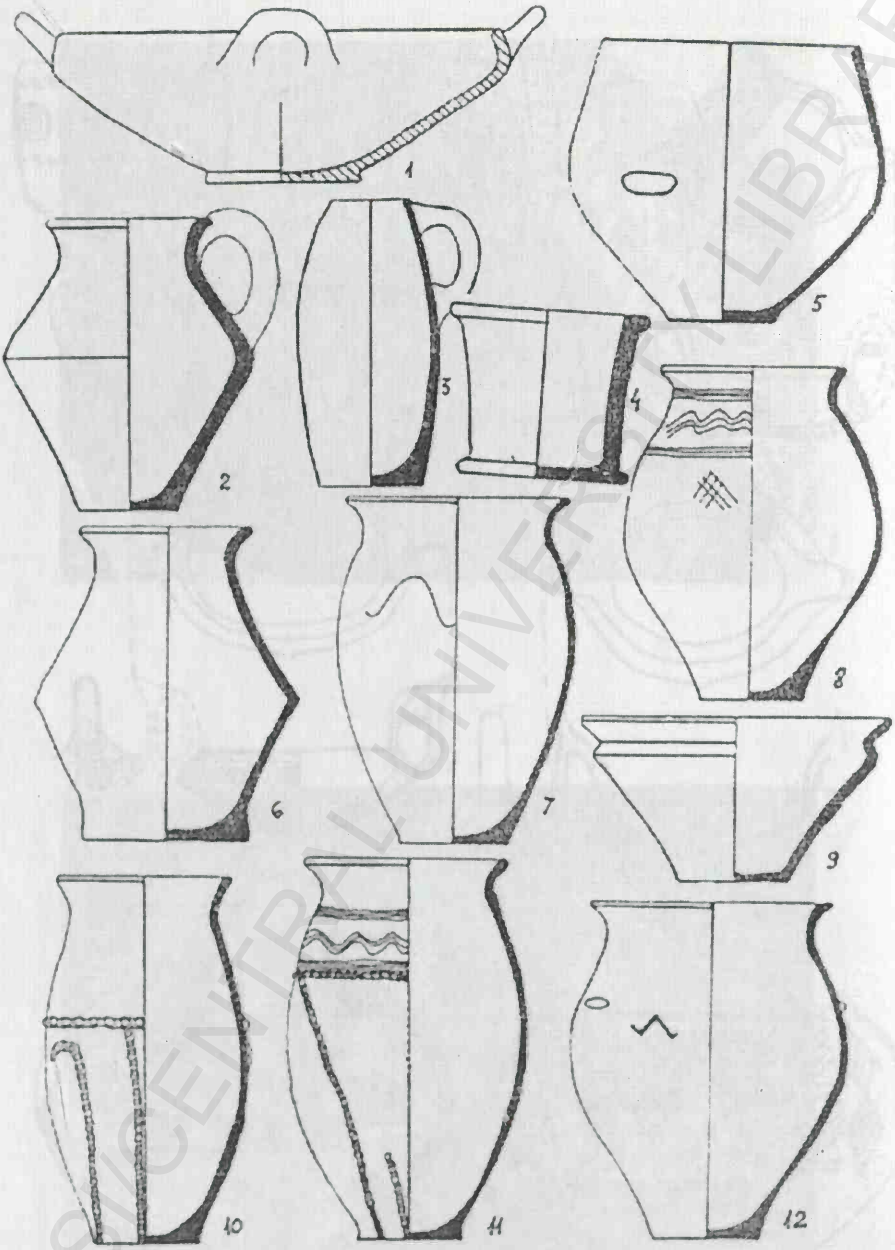

Fig. 5. Răcătău. Ceramică lucrată la mână, din sec. IV-II a.Chr.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

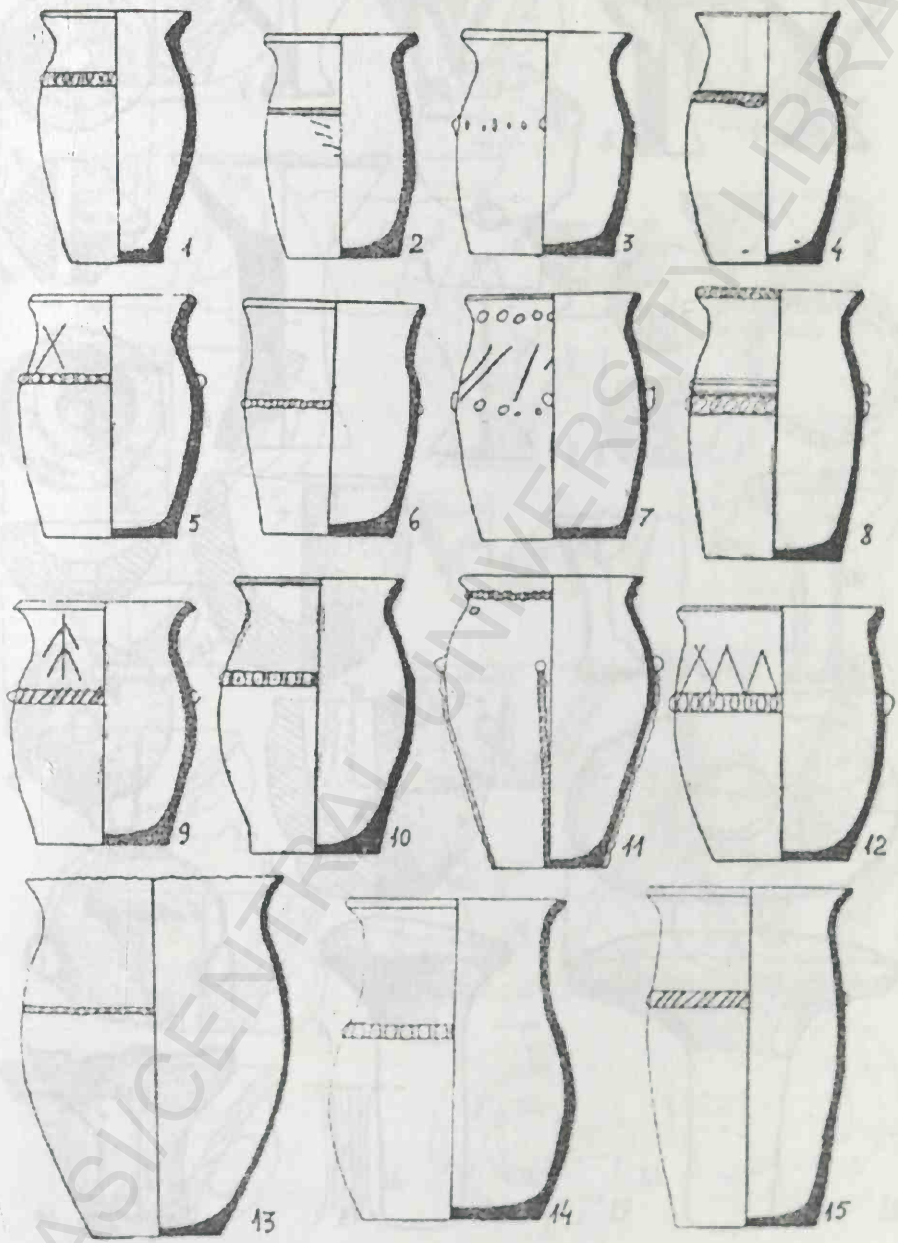

Fig. 6. Răcătău. Ceramică lucrată la mână, din sec. I a.Chr. – I-II p.Chr.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

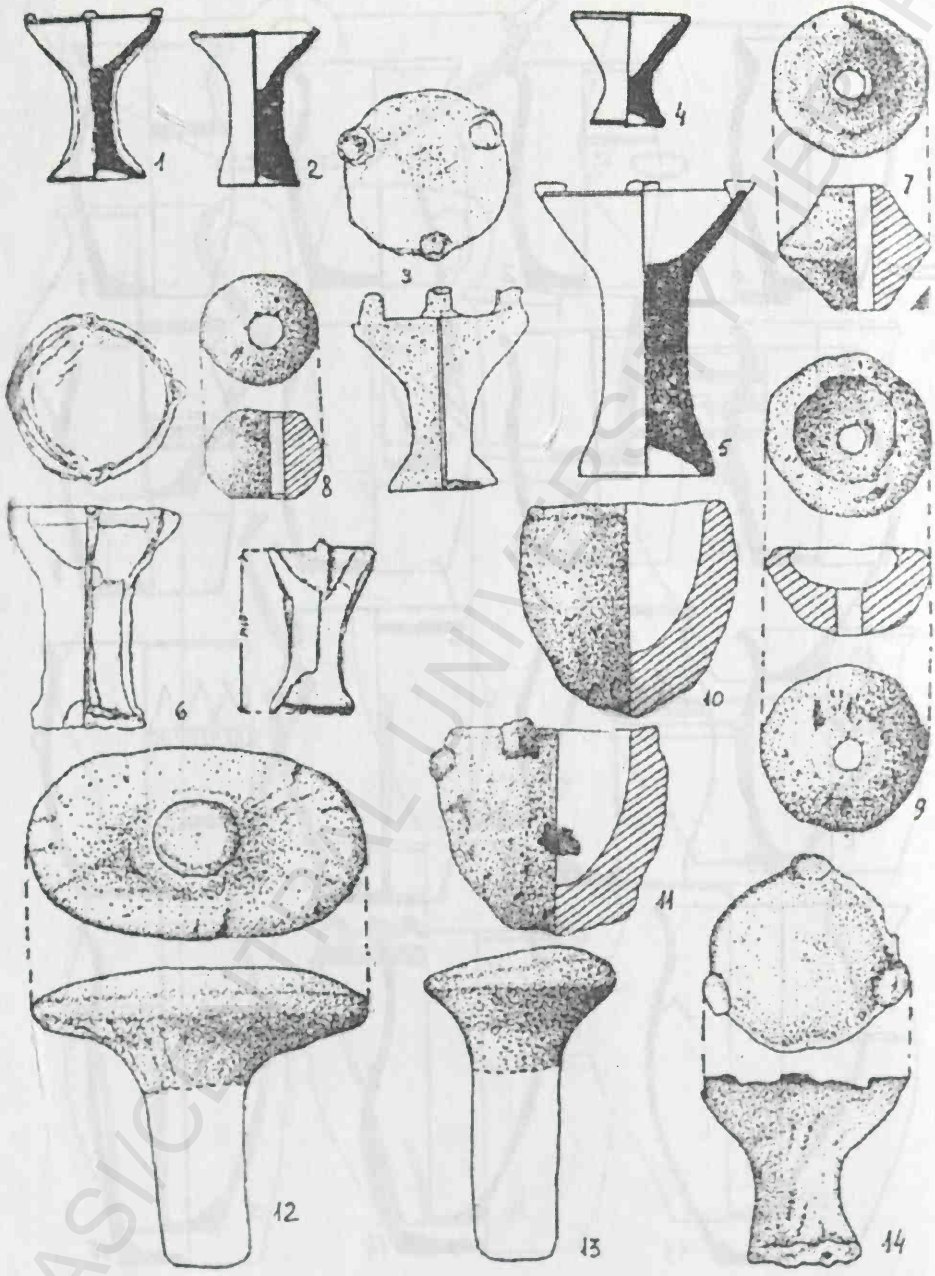

Fig. 7. Răcătău. 1-6, 14. Sfeşnice; 7-9. Fusaiole; 10, 11. Creuzete; 12, 13. Lustruitoare.

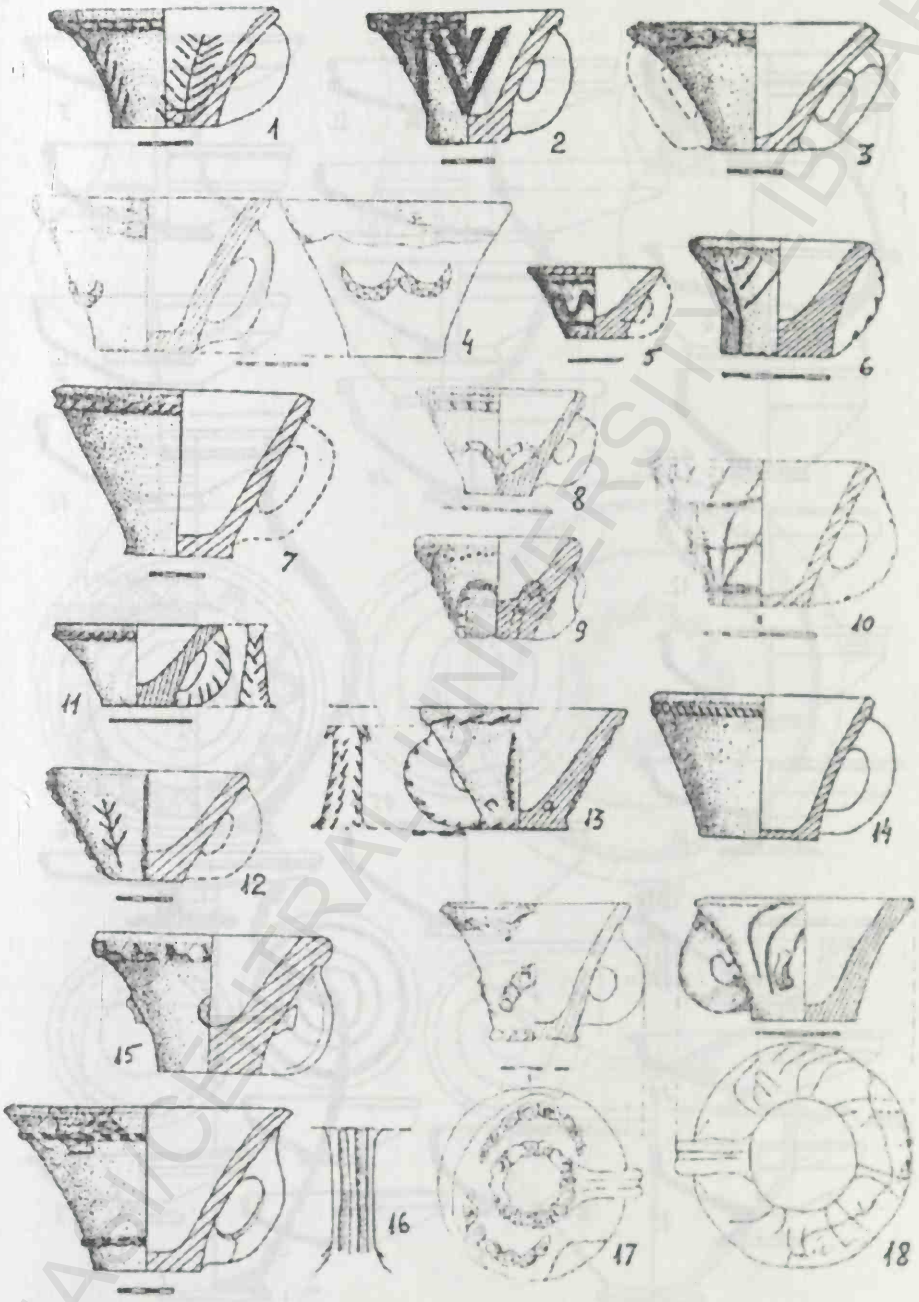

Fig. 8. Răcătău. Căţui dacice.

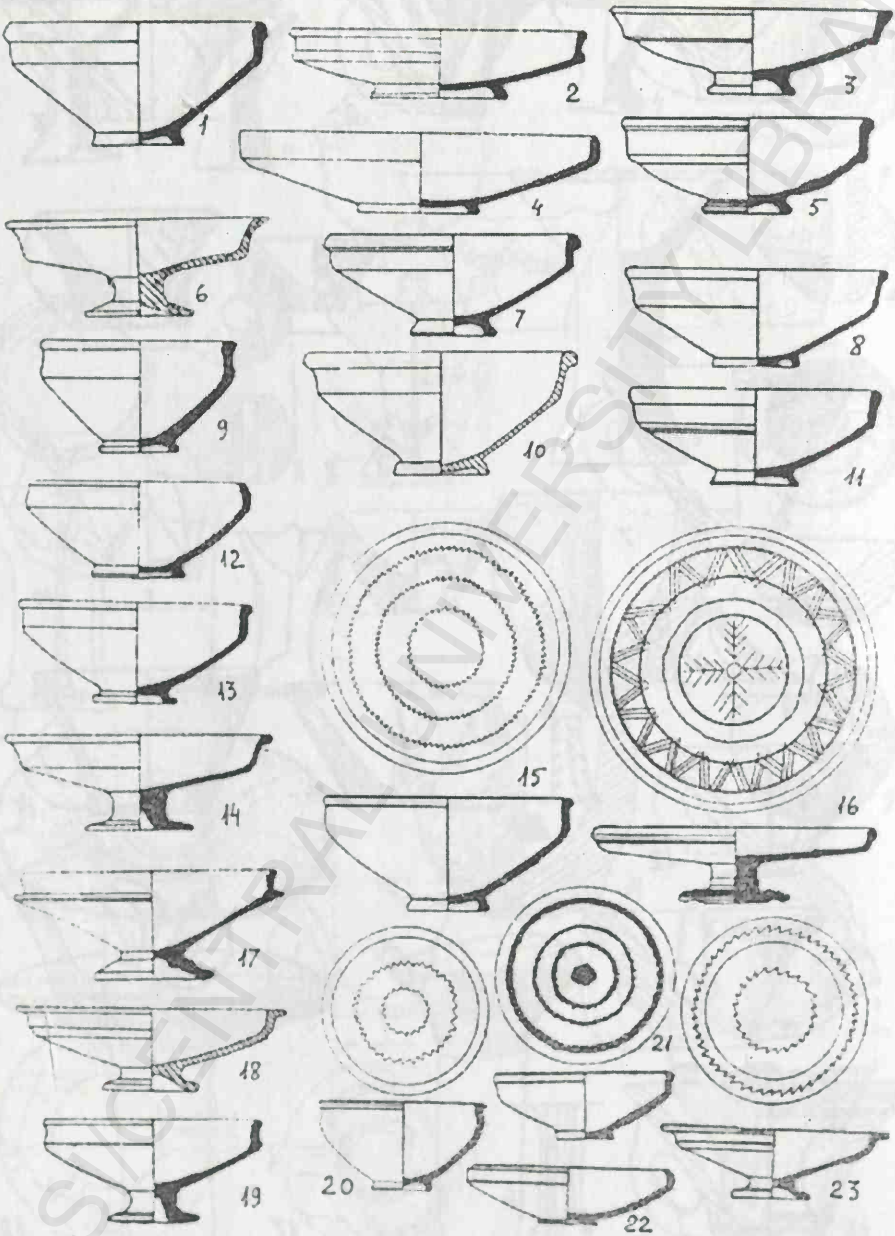

Fig. 9. Răcătău. Strachini şi platouri dacice lucrate la roată.

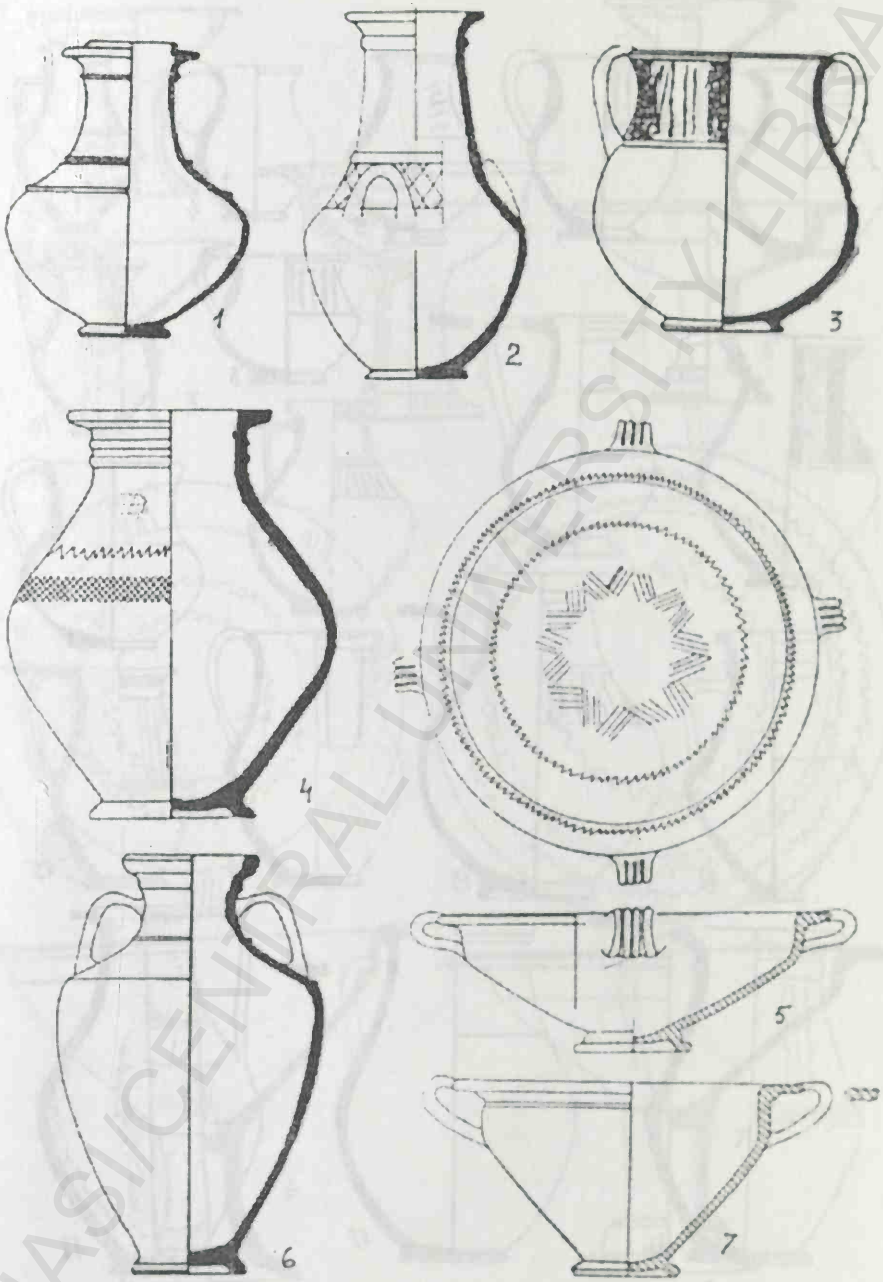

Fig. 10. Răcătău. Ceramică lucrată la roată.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

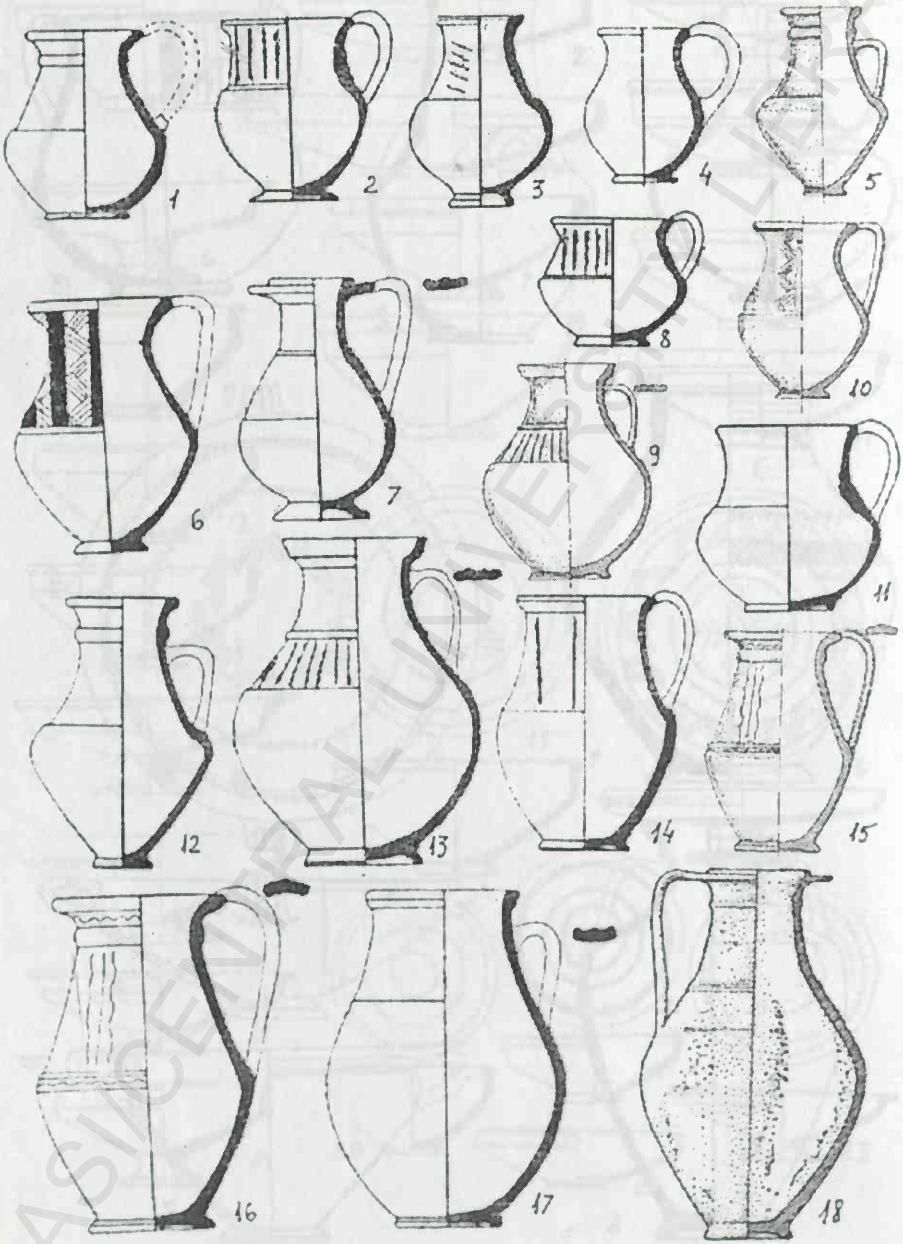

Fig. 11. Răcătău. Căni lucrate la roată.

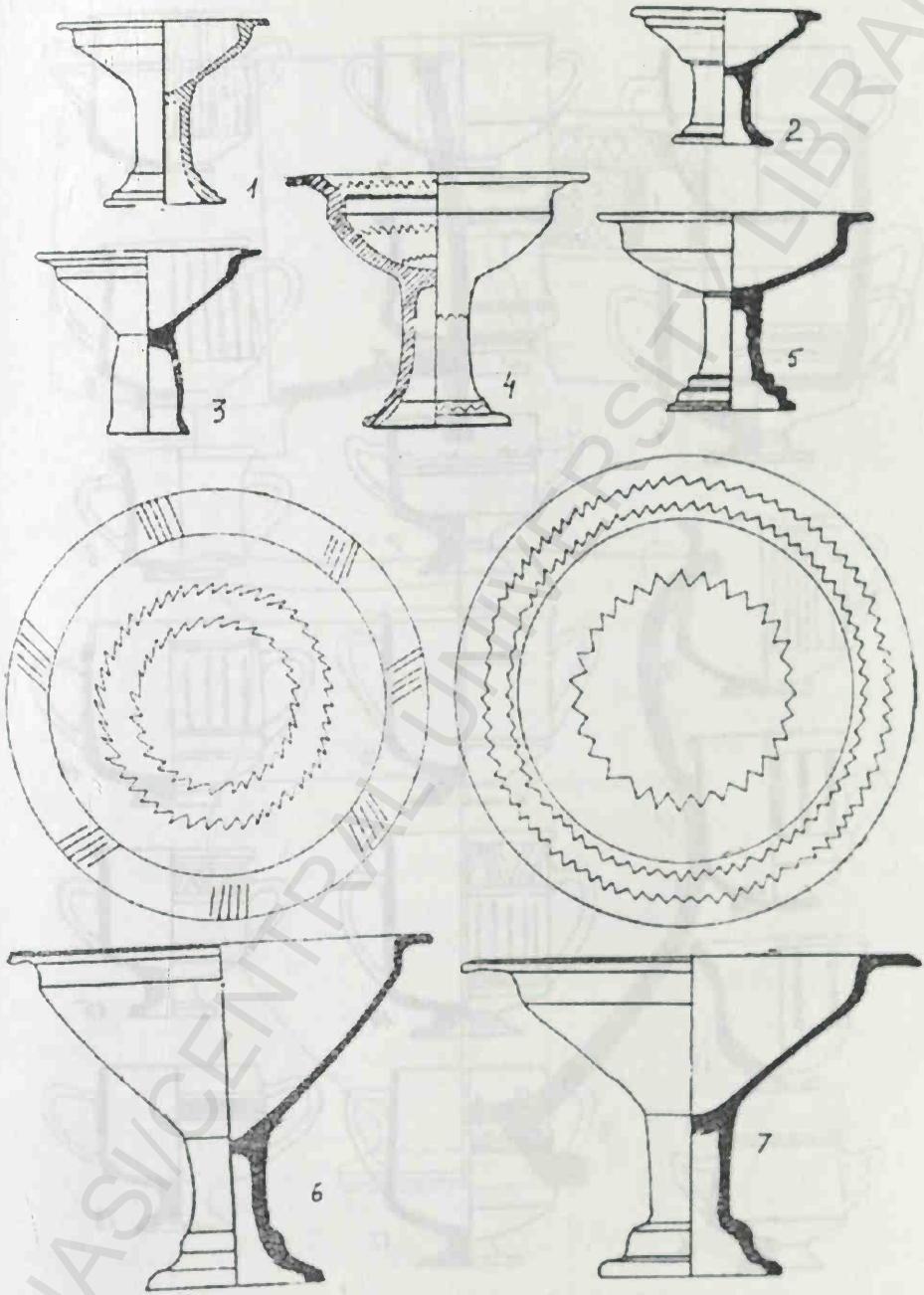

Fig. 12. Răcătău. Fructiere lucrate la roată.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fig. 13. Răcătău. Kantharos – imitații dacice.

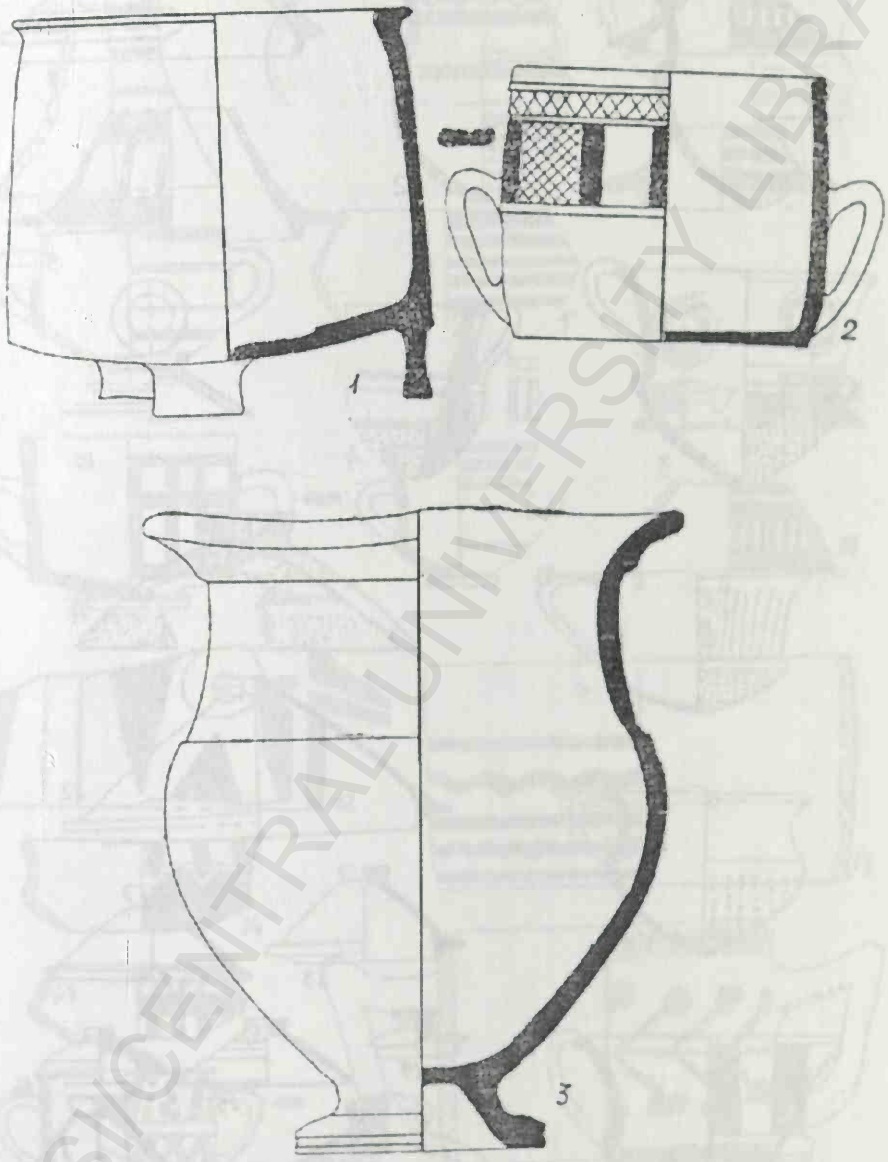

Fig. 14. Răcătău. 1,2. Căzănele; 3. Crater- dacice.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

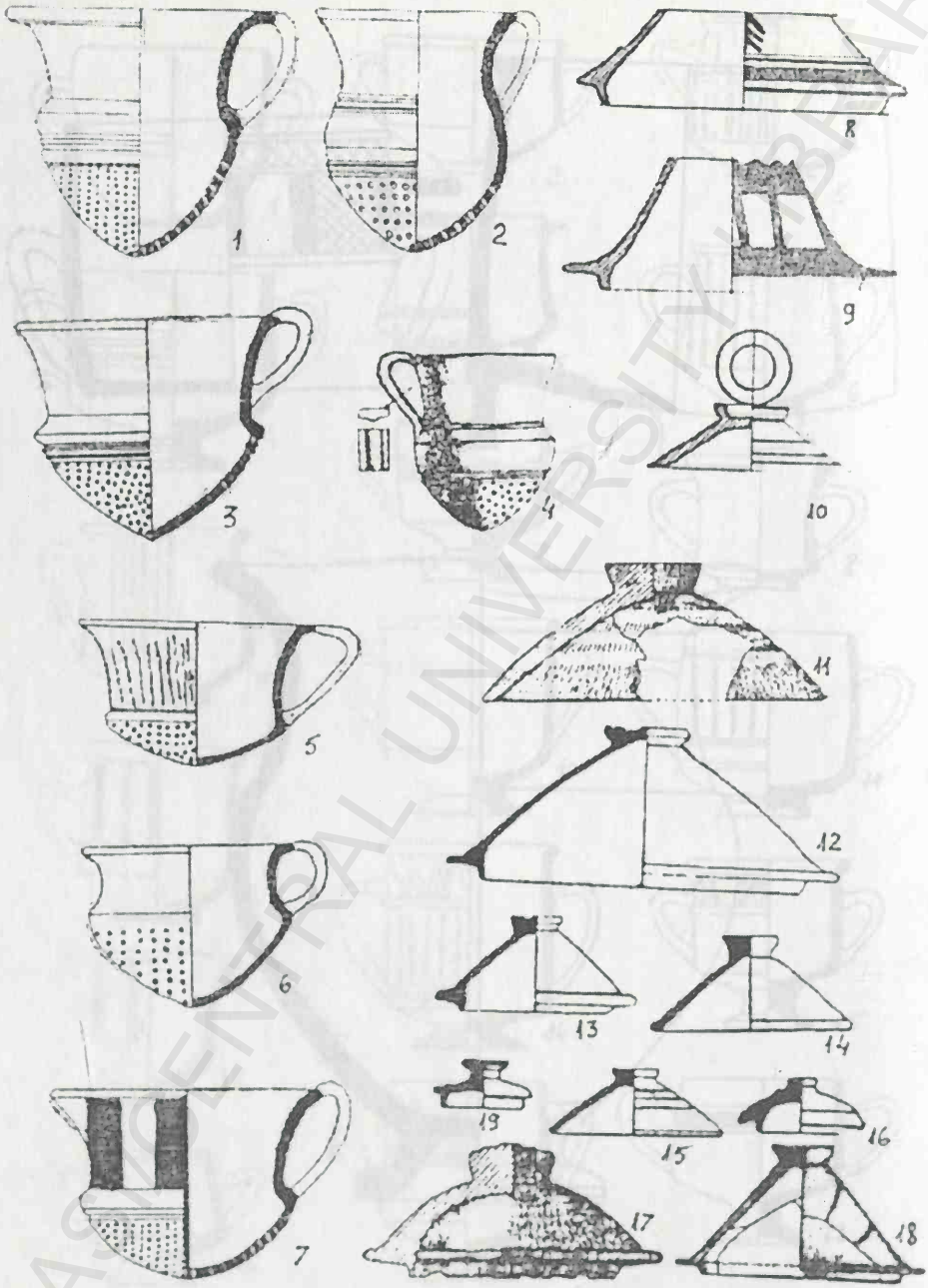

Fig. 15. Răcătău. 1-7. Strecurători; 8-19. Capace dacice.

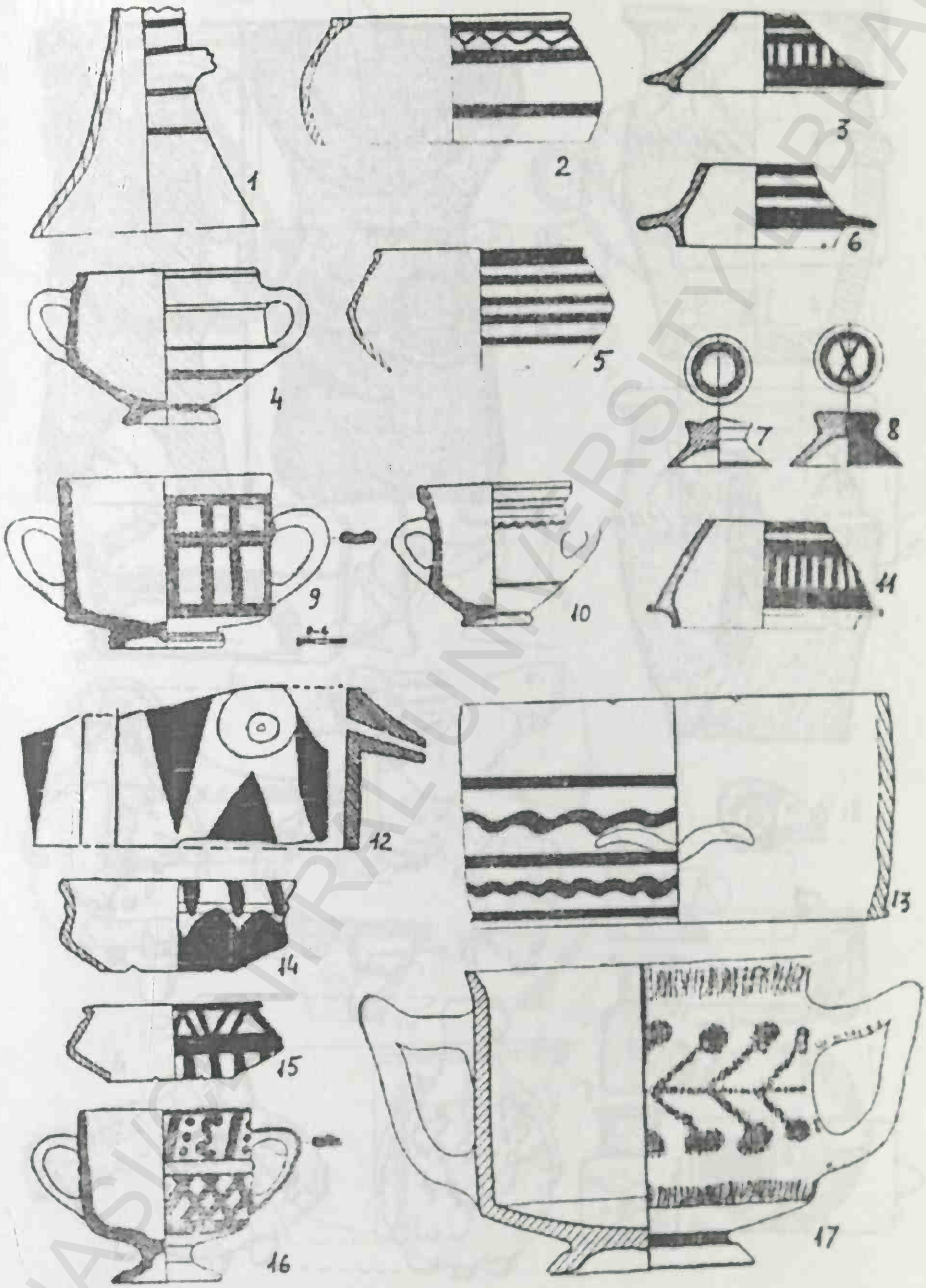

Fig. 16. Răcătău. Ceramică dacică pictată.

BCUIAȘI "CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY"

Fig. 17. Răcătău. Piese cu caracter cultual- ceramică.

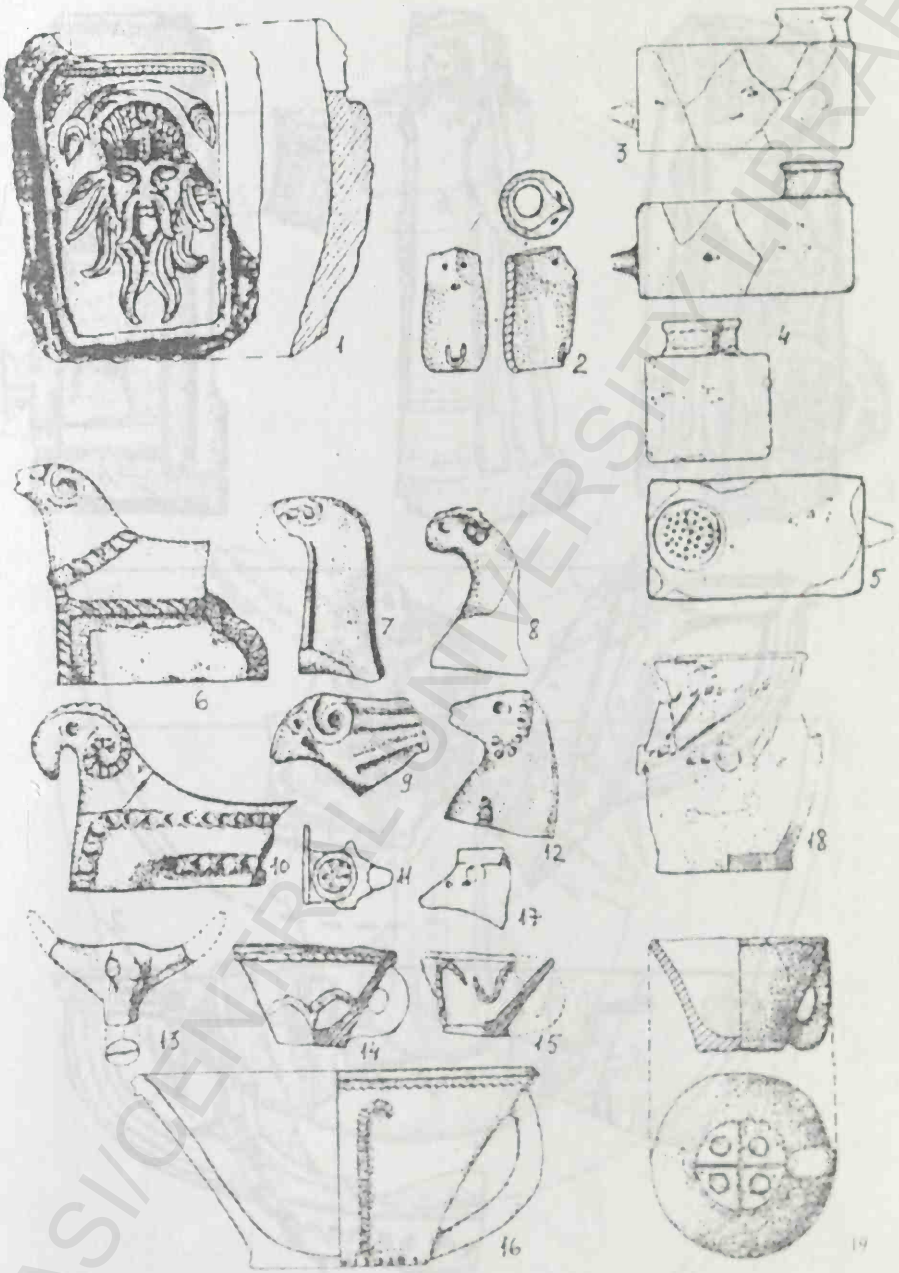

Fig. 18. Răcătău. Piese cu caracter cultual- ceramică.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fig. 19. Răcătău. Piese cu caracter cultual (1-os; 2- ceramică).

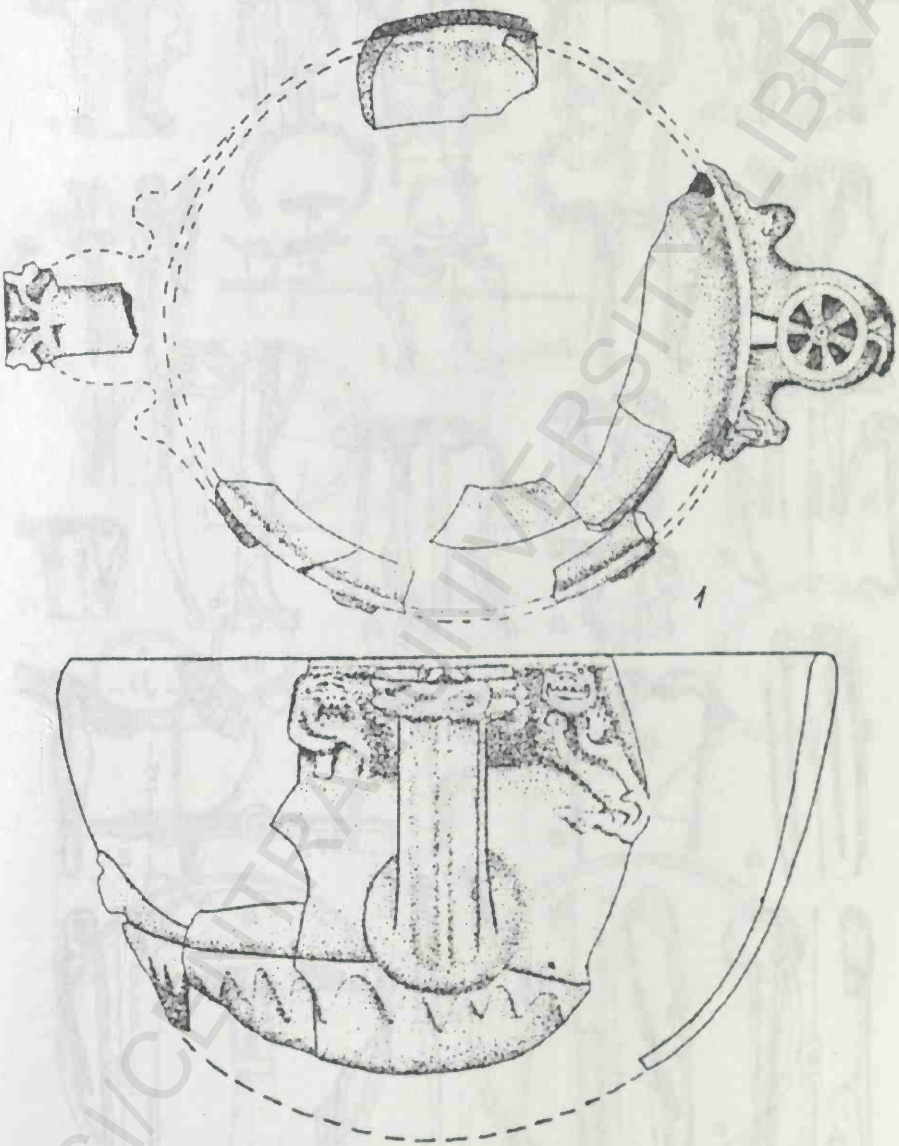

Fig. 20. Răcătău. 1. Vas de cult.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

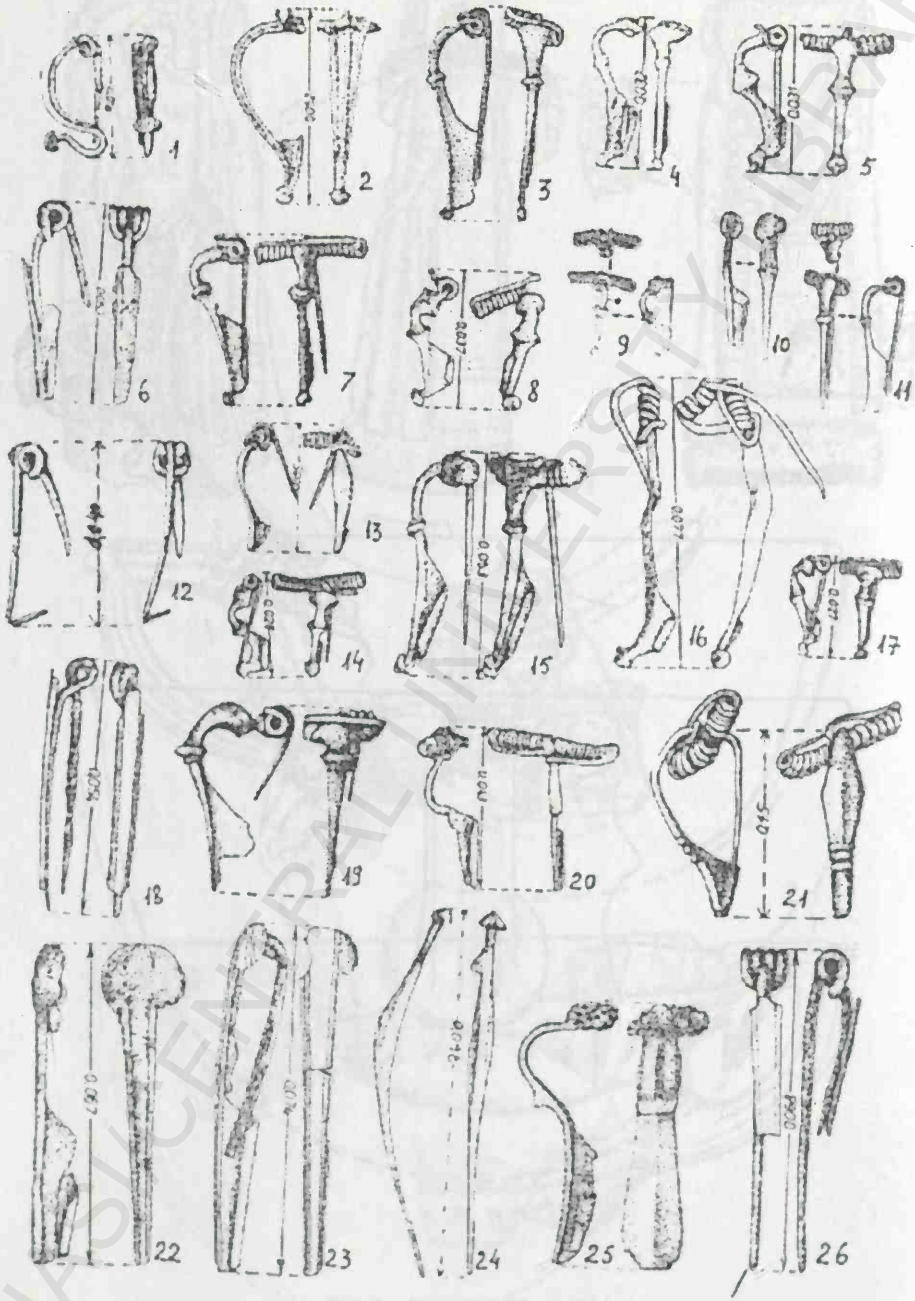

Fig. 21. Răcătău. Fibule din argint, fier şi bronz.

BCUIAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

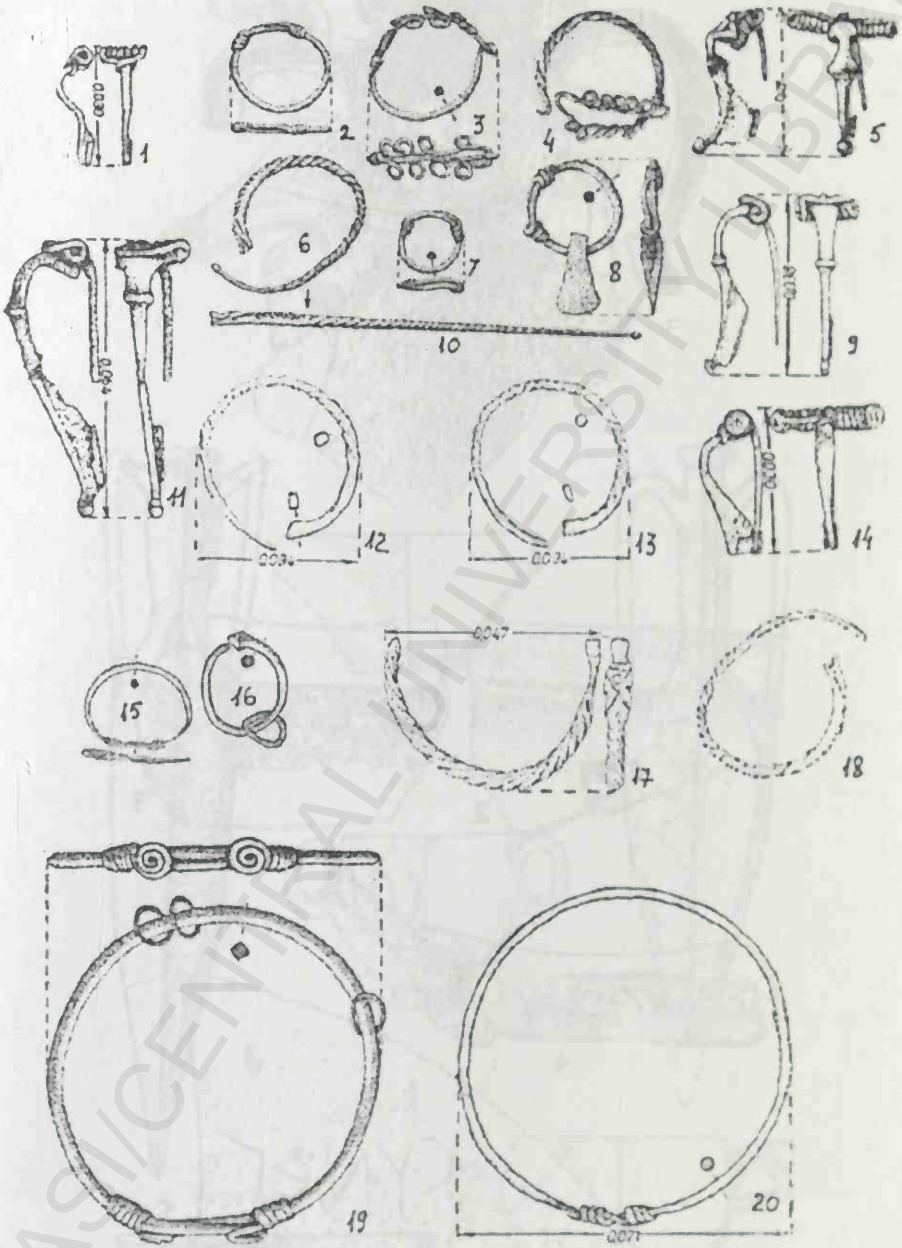

Fig. 22. Răcătău. Obiecte de podoabă și fibule.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

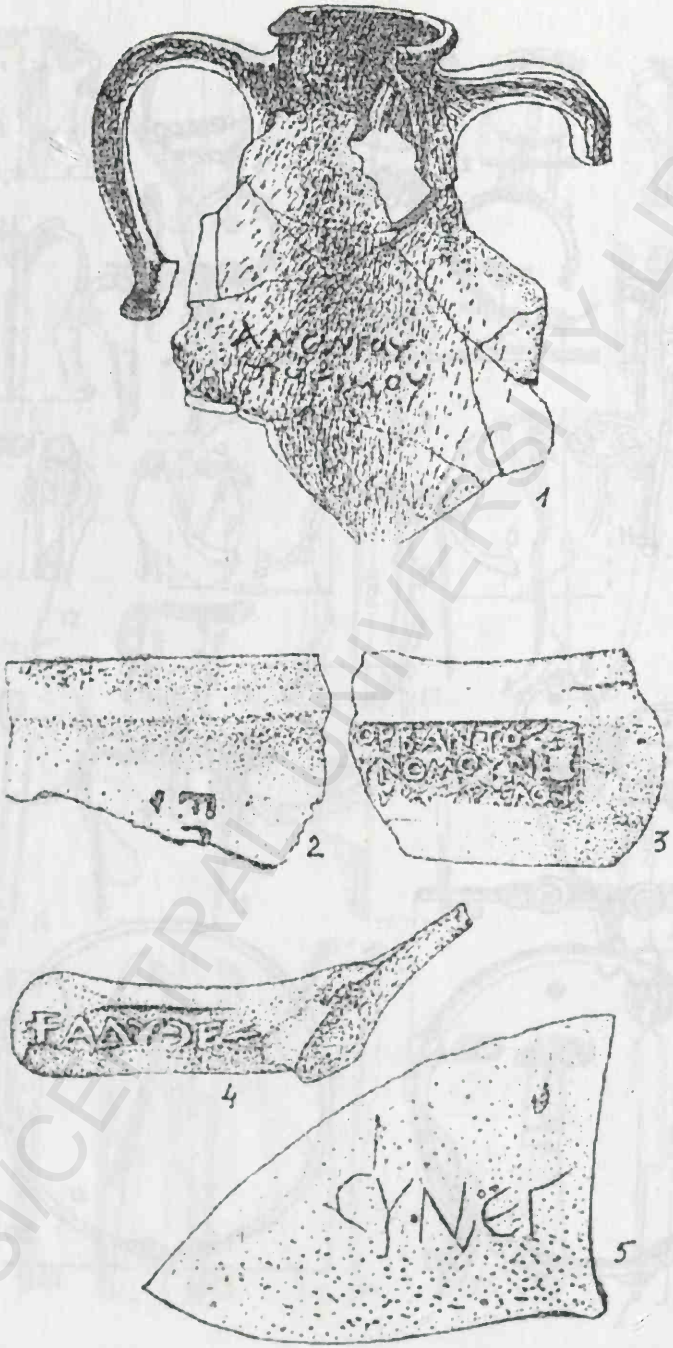

Fig. 23. Răcătău. Amfore stampilate.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

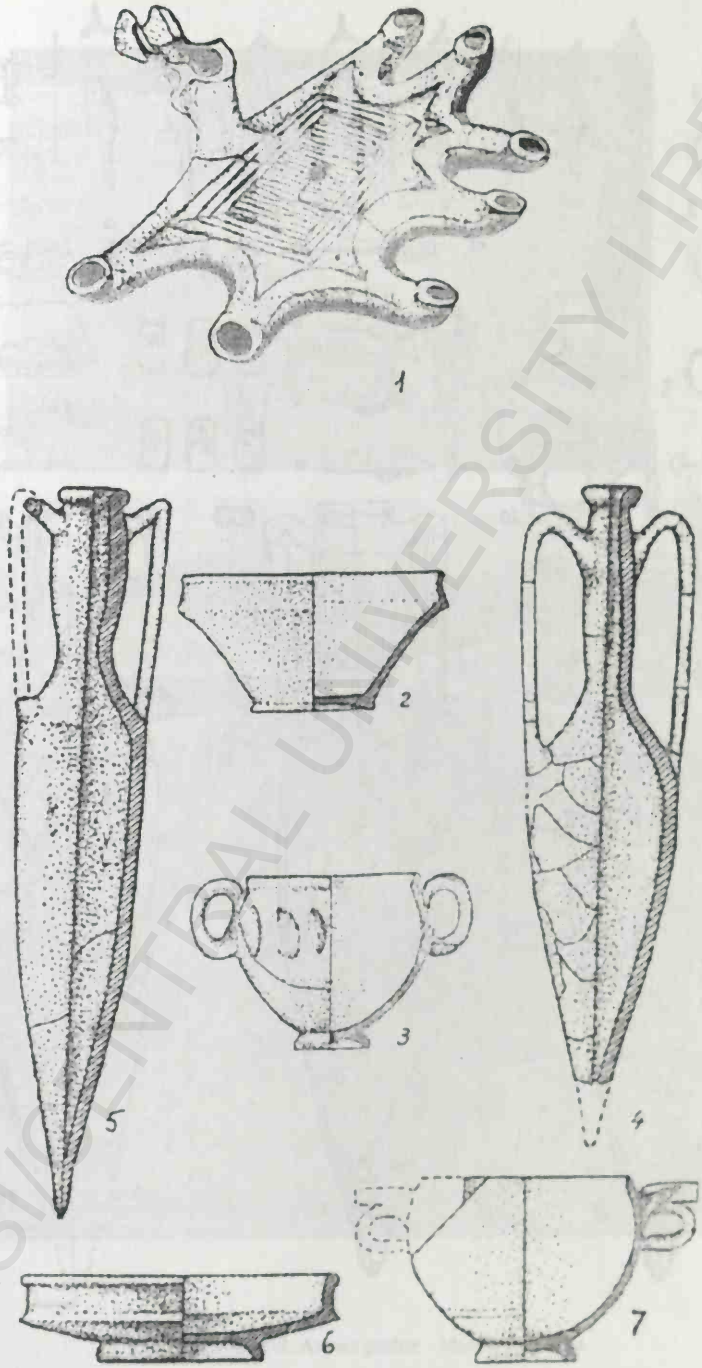

Fig. 24. Răcătău. Ceramică de import.

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

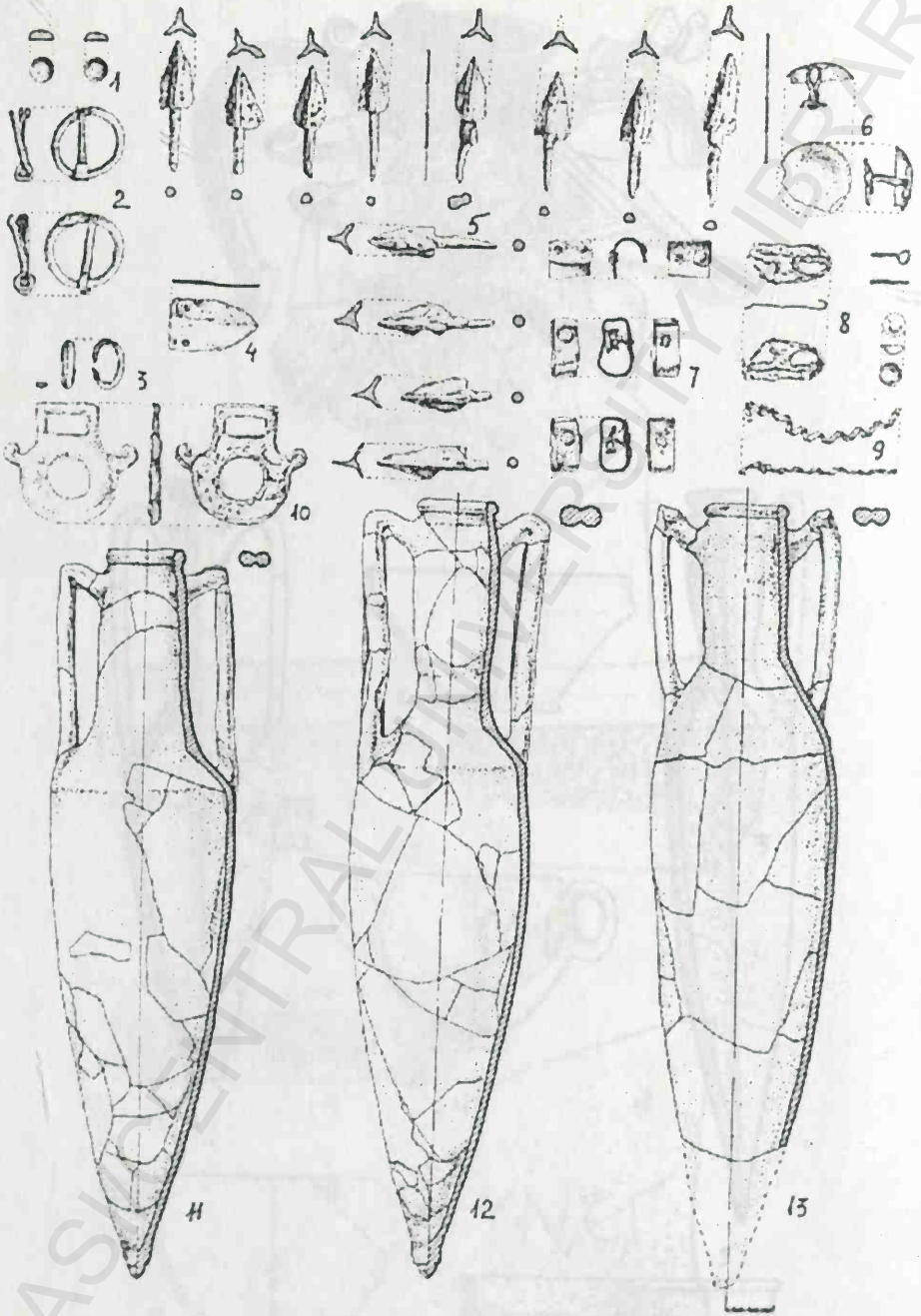

Fig. 25. Răcătău. Inventar - (tumulul 5) - Movila lui Cerbu.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

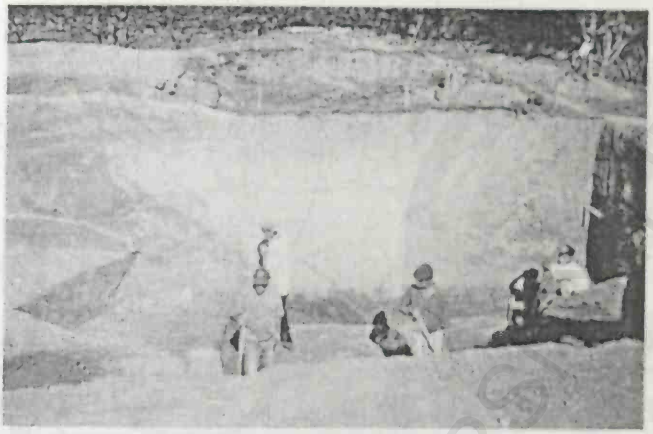

1

2

Fig. 26. Răcătău. 1-2. Aspect şantier - Movila lui Cerbu.

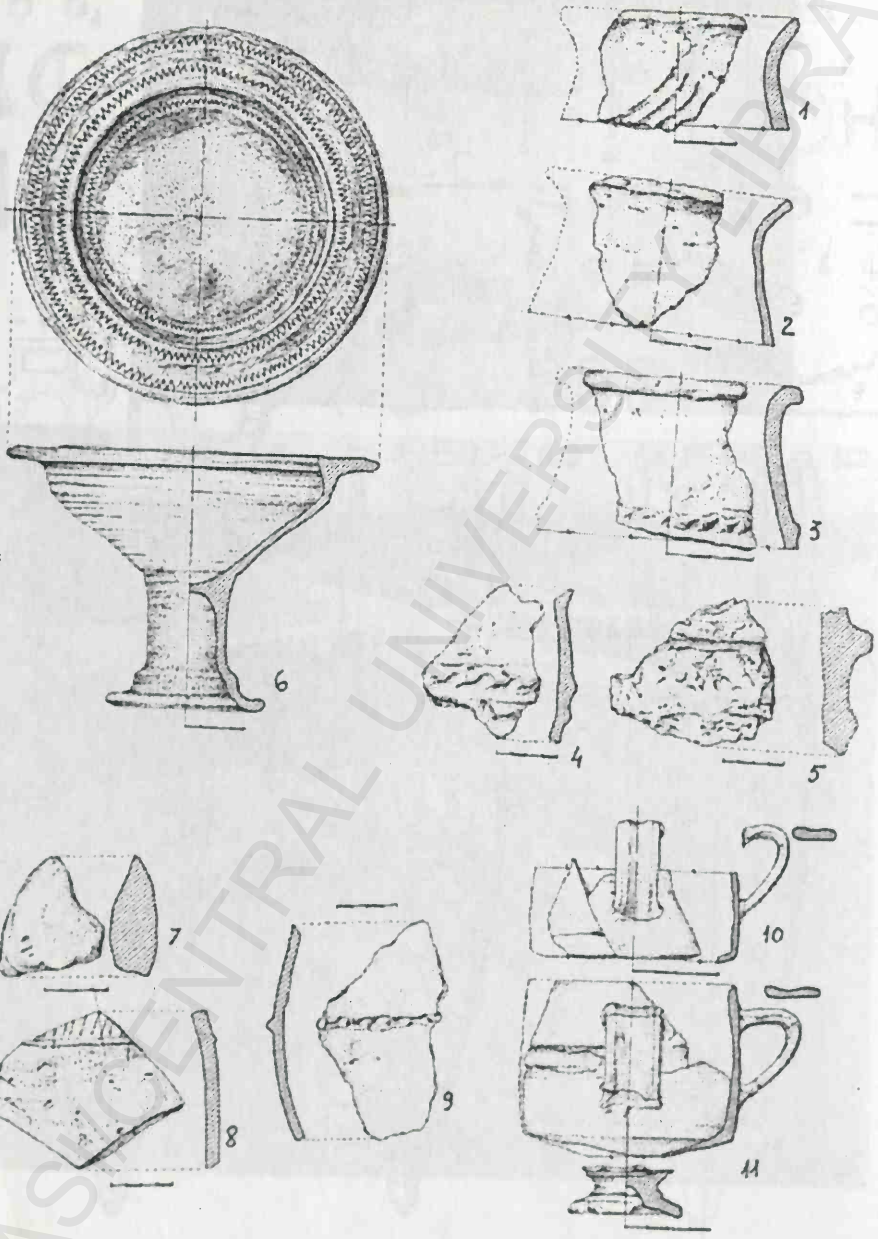

Fig. 27. Răcătău. Movila lui Cerbu – Ceramică.

BCUIAS CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

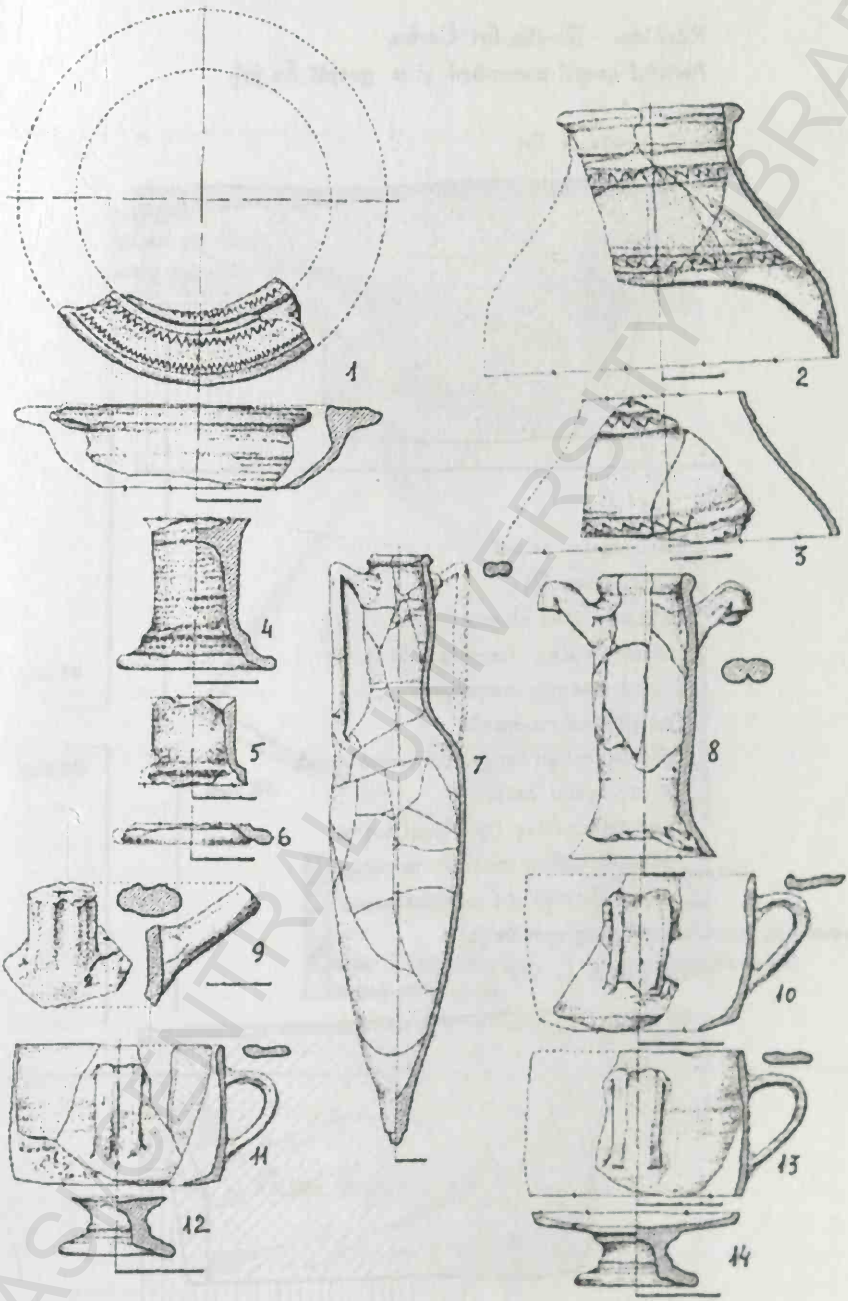

Fig. 28. Răcătău. Movila lui Cerbu – Ceramică.

BCUIAS BABEŞ-BOLYAI UNIVERSITY LIBRARY

Răcătău - Movila lui Cerbu
Profilul gropii mormânt și a gropii de jaf
scara 1:50
profil perete de Est

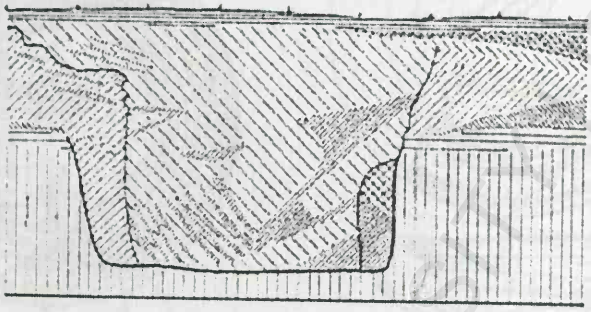

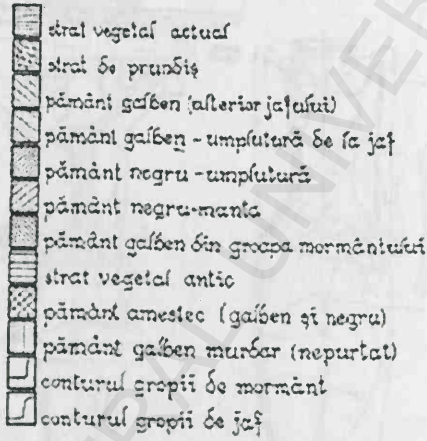

profil perete de Vest

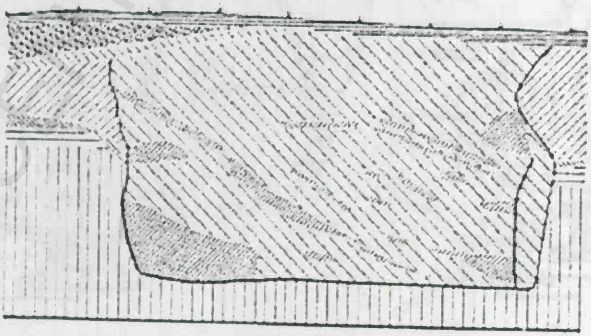

Fig. 29. Răcătău. Movila lui Cerbu – Gr. mormânt – profil.

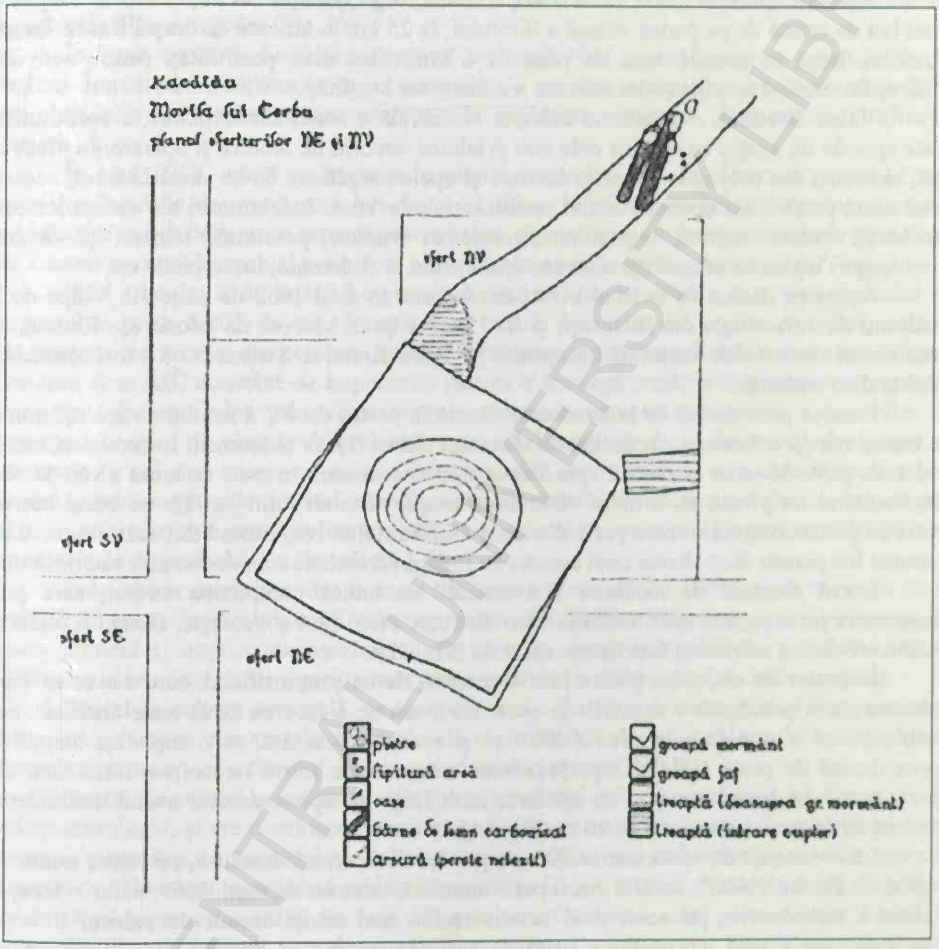

Fig. 30. Răcătău. Movila lui Cerbu – Gr. mormânt – plan.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CETATEA DACICĂ DE LA BRAD

Vasile URSACHI

Aşezare tipică de luncă, satul Brad, comuna Negri, judeţul Bacău, se află la adăpostul unui bot de terasă de pe partea stângă a Siretului, la 25 km în amonte de oraşul Bacău. Lunca Siretului, largă în această zonă de până de 6 km, oferă mari posibilităţi pentru activităţi umane, favorizând apariţia şi dezvoltarea a numeroase localităţi.

Valea Siretului, o adevărată coloană vertebrală a zonei est-carpatice, a constituit în toate epocile un spaţiu ce a oferit cele mai prielnice condiţii de locuire şi apărare. În afară de apă, existentă din belşug în bogatele izvoare şi apele curgătoare ce se varsă în Siret, această zonă oferă posibilităţi diverse privind practicarea unor vechi îndeletniciri ale oamenilor care au locuit aceste teritorii: agricultura, creşterea vitelor, pescuitul, vânatul şi diverse meşteşuguri legate de abundenţa unor materiale, cum ar fi: lemnul, lutul, pieile etc.

Aşezarea dacică de la Brad a fost descoperită în anul 1962 de către Al. Vulpe de la Institutul de Arheologie din Bucureşti şi V. Ursachi de la Muzeul de Istorie din Roman, cu ocazia unei cercetări de suprafaţă întreprinsă pe valea Siretului. Staţiunea nu a fost semnalată până la data amintită.

Cetatea geto-dacică de la Brad este situată în partea de SV a satului cu acelaşi nume, pe terasa stângă a Siretului, la jumătatea distanţei dintre Bacău şi Roman. În acest loc, terasa înaltă, de peste 35 m de la nivelul apei Siretului, pătrunde mult în zona de luncă a văii acestui râu, formând un platou cu o mare vizibilitate asupra terenului din jur. De pe botul acestei terase se poate controla o mare parte din zona văii Siretului, constituind din aceste motive un minunat loc pentru dezvoltarea unei aşezări cu funcţii administrative, economice sau militare.

Locul denumit de localnici „La stâncă" ne indică compoziţia terasei, care prin duritatea ei nu a permis apei Siretului să o distrugă. Aici, râul o ocoleşte, făcând o buclă şi creând totodată o adevărată fortificaţie naturală (Fig. 28).

În partea de est, acest platou este segmentat de un şanţ artificial, care a avut ca scop apărarea părţii principale a aşezării. În acest fel avem de a face cu două zone distincte, cea fortificată, cu o suprafaţă de circa 7.000 mp, şi aşezarea deschisă, cu o suprafaţă locuită în epoca dacică de peste 100.000 mp. Separarea acropolei de restul terasei s-a făcut încă din epoca bronzului, printr-un şanţ de apărare, mult lărgit în epoca dacică, având deschiderea maximă de 56 m şi adâncimea de 10 m (Fig. 1 şi 2).

La o distanţă de aproximativ 500 m spre est de aşezarea deschisă, pe dealul numit de localnici „Dealul Ralet", se află necropola tumulară. Înainte de anul 1969, când a început plantarea viţei-de-vie, pe acest deal se distingeau mai mulţi tumuli de mărimi diferite. Nivelarea care a avut loc odată cu lucrările agricole anterioare, dar mai ales acelea pentru plantarea viţei-de-vie, a dus la uniformizarea terenului, astfel încât astăzi nu se mai cunoaşte niciunul.

Cercetarea sistematică a staţiunii a fost începută în vara anului 1963 de către un colectiv de la Institutul de Arheologie din Bucureşti şi Muzeul de Istorie Roman, prin săparea a două secţiuni SI şi SII, practicate în zona principală a aşezării, pe acropolă, şi continuate în anul următor.[1] Începând cu anul 1965, săpăturile au fost conduse de către V. Ursachi, executându-se până în prezent 58 de secţiuni, atât pe acropolă, cât şi în aşezarea deschisă. De asemenea, în necropola tumulară s-au săpat trei tumuli (Fig. 29).

[1] Colectivul a fost format din: Al. Vulpe, responsabil, V. Eftimie, M. Ursachi şi V. Ursachi.

Săpăturile arheologice pe acropolă constau din 35 de secţiuni, 3 casete– CI, CII şi CIII în colţul de est şi o suprafaţă în partea de NV, numită „Borna". În afară de SI, care este orientat N-S, toate celelalte secţiuni sunt perpendiculare pe aceasta sau pe şanţul de apărare.

Din cele 35 de secţiuni, 17 au cuprins şi zona fortificaţiilor dacice, două au avut ca scop obţinerea unor profile longitudinale şi transversale ale acropolei, 14 dintre ele au explorat zona centrală, iar cele trei casete – CI, CII şi CIII au adus date importante privitoare la partea de SE a acropolei (Fig. 3).

În zona aşezării deschise, începând cu anul 1965, s-au întreprins săpături în 19 secţiuni. Împreună cu săpăturile de pe acropolă s-a cercetat o suprafaţă totală de peste 9000 mp, obţinându-se date numeroase privitoare la organizarea aşezării, sistemul de fortificaţii, ocupaţii etc.

În anul 1969, odată cu trecerea în plan a tumulilor care se observau, peste 12, am început şi lucrările de cercetare a trei dintre ei. Observaţiile făcute cu acest prilej ne-au dat posibilitatea cunoaşterii unor aspecte privind ritul şi ritualurile de înmormântare la geto-dacii din această aşezare, în special pentru cei ce au fost înmormântaţi în aceşti tumuli.[2]

Situl arheologic de la Brad cuprinde o multitudine de aşezări, care s-au succedat pe parcursul a peste 6.000 de ani, începând cu primii locuitori din epoca neolitică, cultura Precucuteni, după care, din perioada imediat următoare, epoca eneolitică, o aşezare a culturii Cucuteni A şi AB, deosebit de importantă pentru o întreagă zonă, prin bogăţia materialului descoperit, dar mai ales prin valoarea unor piese cu caracter de unicat. Este vorba de importantul tezaur de obiecte de podoabă, compus din 480 de piese din metal şi os, care se constituie în cel mai mare, ca număr de piese, din aria culturilor neo-eneolitice din ţara noastră şi printre puţinele din sud-estul Europei. El constituie una dintre cele mai importante mărturii privind meşteşugul prelucrării aurului şi aramei pe aceste meleaguri sau ale folosirii lor ca obiecte de podoabă sau de cult (Fig. 8).

Cele câteva morminte, dar şi unele unelte sau ceramică din perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului, confirmă continuitatea de locuire a acestui platou, pentru ca, în epoca bronzului, importanţa aşezării să fie şi mai mare, mai ales în perioada culturii Monteoru, când consemnăm apariţia unei puternice fortificaţii de pământ, lemn şi piatră.

Stratul de cultură materială, pe acropolă, are o grosime de circa 3 m şi comportă mai multe epoci: epoca neo-eneolitică, perioada de tranziţie de la eneolitic la bronz, epoca bronzului, prima epocă a fierului, epoca geto-dacică şi epoca feudală.

Stratul de cultură eneolitic se află peste pământul galben murdar, steril din punct de vedere arheologic, şi are o culoare cafeniu-roşcat. Grosimea stratului nu este aceeaşi pe toată lungimea şanţurilor, ea variază între 0,20-0,40 m şi conţine material ceramic, oase de animale şi resturi de la locuinţe, aparţinând culturii Precucuteni III şi Cucuteni, fazele A şi AB (Fig. 4).

După încetarea aşezării din faza AB a culturii Cucuteni, acest platou a fost folosit ca necropolă. Până în prezent s-au descoperit 4 morminte de înhumaţie. Scheletele, aflate la o adâncime destul de mare de la suprafaţa actuală a solului, s-au păstrat destul de bine. Unele dintre morminte sunt cu inventar compus din ceramică şi obiecte de podoabă (Fig. 6).

Peste nivelul eneolitic se află o depunere de pământ de culoare cafenie cu pigmentaţie de chirpic roşu, care are o grosime de 0,10-0,30 m. Acest strat de cultură conţine destul de puţin material arheologic şi este marcat doar de câteva complexe de locuire. Printre acestea remarcăm prezenţa unor locuinţe de suprafaţă, semnalate de o aglomerare de chirpic ars şi ceramică, câteva vetre de foc, precum şi un număr destul de redus de gropi, care conţin, în general, puţin material arheologic. Materialul descoperit – ceramică şi diverse alte obiecte, permite încadrarea locuirii în cultura Monteoru I-C2-I-a şi perioada de sfârşit a epocii bronzului – cultura Noua (Fig. 5).

[2] V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bucureşti, 1995, p. 253-257.

În epoca bronzului s-a făcut, pe acest platou, prima fortificaţie artificială, prin separarea din terasă a unei porţiuni, cu ajutorul unui şanţ şi val de apărare. Din cauza şanţului mare de apărare din epoca dacică, care se suprapune, în parte, peste cel din epoca bronzului, nu se poate şti dacă în această zonă a existat, în epoca bronzului, numai un şanţ de apărare sau mai multe. În orice caz, la 500 m distanţă de acesta se află un al doilea şanţ de apărare aparţinând acestei epoci.

Stratul de cultură aparţinând primei epoci a fierului este destul de subţire şi se suprapune peste cel din epoca bronzului. Culoarea pământului este cu puţin mai deschisă, aşa încât, pe multe porţiuni, ele nu se pot delimita. Grosimea stratului variază între 0, 05 până la 0,15 m, uneori dispărând aproape complet. Cu toate acestea, cele câteva complexe de locuire, locuinţe şi gropi, care au dat un frumos material arheologic, ne permit să conchidem că în această epocă a existat o locuire destul de importantă. Materialele descoperite se încadrează în faza de început a epocii fierului – Hallstatt B.[3] Ceramica şi obiectele descoperite au determinat ca această perioadă să fie cunoscută şi sub numele de Babadag - Cozia - Brad.

Stratul de cultură din epoca geto-dacică are o grosime medie de 2 m şi poate fi împărţit, din punct de vedere cronologic, în patru niveluri şi mai multe faze de locuire.

I. Primul nivel dacic aparţine sfârşitului sec. IV şi începutul sec. III a.Chr. şi este reprezentat de un strat de pământ negricios, bine bătut, având o grosime de 0,05-0,25 m, cu puţine urme materiale, care constau din fragmente de chirpici de la locuinţe sau vetre, oase de animale şi fragmente ceramice. Acest strat se suprapune direct peste cel din prima epocă a fierului.

II. Al doilea nivel dacic, cu o grosime ce nu depăşeşte în unele locuri 0,30 m, are o culoare mai deschisă, cu multă pigmentaţie de chirpic ars, ceea ce îi dă un aspect roşiatic. Acest nivel conţine mai mult material arheologic, în special ceramică şi oase de animale. În aceste două niveluri dacice au fost suprapuse, pe lângă locuinţe de suprafaţă, şi 4 bordeie, de formă ovală sau rotundă. Acest nivel aparţine sec. III-II a.Chr.

III. Începând cu al treilea nivel dacic, aspectul stratului de cultură se schimbă, atât din punctul de vedere al intensităţii locuirii, marcată de suprapunerea de locuinţe, cât şi al abundenţei materialelor. Are o grosime de 0,60 m şi conţine numeroase urme de locuinţe, în special lutuieli, vetre şi bârne de lemn carbonizate, precum şi o mare cantitate de ceramică, unelte şi obiecte de podoabă, caracteristice fazei „clasice" a culturii dacice, asemănătoare cu cele descoperite în marile aşezări dacice din Moldova: Poiana, Răcătău, Bâtca-Doamnei, Cozla, Piatra Şoimului (Calu), Tiseşti, Cândeşti–Vrancea, precum şi din alte zone ale ţării: Piscu Crăsani, Cârlomăneşti, Grădiştea, Popeşti, Tinosu, Ocniţa, Tilişca, Grădiştea Muncelului, Pecica etc.[4]

IV. Ultimul nivel dacic de pe acropolă are o grosime de 1,10 m şi conţine un bogat material arheologic, care ne permite încadrarea în limitele sec. I - începutul sec. II p.Chr. Ultima fază este reprezentată de o locuire temporară, marcată de prezenţa unor locuinţe-colibe, cu un strat de prundiş la bază (Fig. 8).

Din punct de vedere stratigrafic, situaţia în aşezarea deschisă se prezintă astfel: la bază se află un strat de pământ cafeniu deschis, cu o grosime de 0,10-0,25 m, care conţine urme arheologice ce aparţin epocii bronzului. Pe lângă ceramică, în acest strat au fost descoperite mai multe locuinţe, unele cu chirpic ars, precum şi câteva vetre de foc. Din cercetările de până acum s-a putut constata faptul că aşezarea din epoca bronzului cuprinde o arie destul de mare, delimitată de marginea terasei Siretului şi de cele două şanţuri de apărare din această epocă.

Următorul nivel arheologic aparţine epocii dacice şi suprapune pe cel din epoca bronzului. Are o culoare ceva mai închisă şi o grosime ce nu depăşeşte, în anumite locuri, 0,15 m. Aparţine sec. II-I a.Chr. şi se întinde pe o lungime de 30-35 m de la şanţul de apărare dacic.

---

[3] Al. Vulpe, *Zur mittelen Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, în Dacia, N.S., IX, 1965, p. 199, 121, fig. 8.

[4] V. Ursachi, *op. cit.*, Bucureşti, 1995, p. 25, nota 35.

Al treilea nivel arheologic aparţine epocii de mare înflorire a culturii dacice şi are o grosime de 0,30-0,40 m şi o culoare cenuşiu- deschis. El corespunde celui de al treilea nivel dacic de pe acropolă. Este epoca în care se construiesc şanţul şi palisada dacică. Aşezarea deschisă din această perioadă se întindea pe o lungime de circa 100 m de la şanţul de apărare.

În zona aşezării deschise se individualizează un al patrulea nivel de cultură, al treilea dacic, care corespunde cu primele faze ale nivelului patru dacic de pe acropolă. Acest nivel de cultură se menţine pe o lungime de 400 m de la şanţul de apărare, dovedind că în această perioadă aşezarea deschisă avea cea mai mare întindere (Fig. 30).

În aşezarea deschisă nu au fost descoperite primul şi ultimele faze ale nivelului patru dacic, existente pe acropolă, respectiv materiale sau complexe de locuire aparţinând sec. IV-III a.Chr. şi locuinţele temporare marcate de porţiunile de prundiş. Lipsa acestui ultim nivel s-ar putea datora lucrărilor agricole practicate în decursul timpului. Pentru primul nivel este evident faptul că numărul locuitorilor din acea perioadă fiind destul de mic, le era suficientă suprafaţa acropolei, delimitată la acea dată de şanţul din epoca bronzului. Abia odată cu explozia demografică, marcată în toate aşezările dacice din sec. I a.Chr., s-a simţit nevoia măririi suprafeţei de locuire.

După încetarea locuirii dacice, pe acest platou nu s-au mai descoperit alte materiale decât câteva aparţinând sec. XIV-XV. Acesta însă nu formează un strat arheologic, ci descoperiri izolate. Începând cu sec. XV acest platou a fost folosit ca necropolă, descoperindu-se până în prezent peste 1000 de morminte din sec. XV-XVIII (Fig. 9, 26).

Locuinţe

Numărul mare de locuinţe cercetate, peste 600, ne-a oferit numeroase date privind forma, materialele, sistemul de construcţie etc., deosebindu-se două tipuri: adâncite şi de suprafaţă. Pentru perioada clasică a culturii dacice, deşi cele două tipuri coexistă, cele adâncite se aflau numai în aşezarea deschisă, iar din punctul de vedere al preferinţelor, marea majoritate erau de suprafaţă. S-au obţinut date importante privind pereţii, unele amenajări interioare, intrarea, acoperişul, precum şi lipsa vetrelor în interior, la cele adâncite. Totodată, s-a putut constata că cea mai mare parte a pereţilor se aflau la suprafaţa solului, ceea ce indică o suprastructură de lemn. Unele locuinţe de acest fel erau folosite şi ca depozite colective, atât pentru păstrarea cerealelor, cât şi pentru alte alimente sau produse. Pentru locuinţele de suprafaţă s-a putut remarca consistenţa urmelor acestora, mai ales ale pereţilor, lutuielii, temelii de lut, vetre, cuptoare şi alte amenajări interioare. Se observă folosirea intensă a lemnului.

După felul în care au fost construite, am împărţit locuinţele în două categorii: a) adâncite în pământ, de tip bordei şi b) de suprafaţă.

a. *Bordeie.* Din prima categorie, pe acropolă s-au descoperit doar 4 locuinţe, care aparţin celui de al doilea nivel dacic, respectiv sec. III-II a.Chr. Deşi nu s-au săpat în întregime, din cauza adâncimii mari la care se aflau, putem afirma că aceste locuinţe erau puţin adâncite în pământ, aveau o formă ovală şi foloseau pari groşi pentru susţinerea acoperişurilor.

Numărul mic în comparaţie cu a celor de suprafaţă şi apartenenţa la un singur nivel de locuire dacic de pe acropolă demonstrează faptul că acest tip de locuinţă nu era folosit de populaţia care locuia în cea mai importantă zonă a unei aşezări de tip „dava". Trebuie să notăm, totuşi, că ele au apărut numai în partea de sud-vest a acropolei, indicând în acest fel şi direcţia de locuire a acestui promontoriu în sec. II-I a.Chr.

În aşezarea deschisă raportul dintre cele două tipuri de locuinţă este altul, în sensul că numărul celor adâncite este mult mai mare, dar nici aici nu depăşeşte pe cel al locuinţelor de suprafaţă. Ele apar şi în cel de al treilea nivel dacic de aici. Dintre cele 15 bordeie cercetate până în prezent în această zonă, 10 aparţin celui de al doilea, iar 5 celui de al treilea nivel dacic, respectiv sec. I a.Chr. (Fig. 10).

Locuinţele adâncite de la Brad, cercetate până în prezent, erau de formă rotundă, ovală sau rectangulară, cu un sistem foarte simplu de construcţie. Era preferată forma ovală, de vreme ce majoritatea (13) aparţin acestei categorii, după care urmau cele rotunde (5) şi una singură rectangulară. Deocamdată nu putem spune dacă există vreo diferenţă în timp între aceste două tipuri de locuinţă şi nici evoluţia aşezării în funcţie de acest lucru, având în vedere şi faptul că existau locuinţe de suprafaţă contemporane cu ambele tipuri.

Trebuie să remarcăm totuşi faptul că, deşi locuinţele adâncite au fost făcute atât pe acropolă, cât şi în aşezarea deschisă, ele nu reprezintă decât etape diferite. Astfel, cele de pe acropolă aparţin nivelului II dacic, respectiv sec. III-II a.Chr., în timp ce în aşezarea deschisă nu există niciunul din această perioadă, toate aparţin nivelului II şi III dacic, respectiv sec. I a.Chr.-I p.Chr. Prin aceasta avem şi dovada persistenţei acestui tip de locuinţă pe tot parcursul existenţei aşezării de la Brad. Pe acropolă, însă, pe tot parcursul celor două secole (I a.Chr. - I p.Chr.), nu mai apare nici o locuinţă de tip bordei.

b. *Locuinţe de suprafaţă.* Cel de al doilea tip de locuinţă, construit la suprafaţa solului, era foarte răspândit în aşezările din sec. I a.Chr.-I p.Chr. Pe acropolă au fost descoperite, până în prezent, peste 600 de locuinţe de acest tip. Locuinţele de suprafaţă apar sub forma unor aglomerări de chirpic ars, provenit de la pereţi, dar cel mai adesea sub forma unor lutuieli, de forme şi dimensiuni diferite, care reprezintă, de obicei, forma locuinţei respective.

Dintre locuinţele de suprafaţă de pe acropolă, merită să amintim una de dimensiuni foarte mari, peste 430 mp, cu două faze de construcţie, aparţinând nivelului III dacic, marcată de un strat foarte gros de lutuială, arsă la partea superioară, pe care am numit-o locuinţă „palat". În prima fază edificiul avea o formă patrulateră, iar în cea de-a doua capătă, în partea de NV, o absidă. În cea de-a doua fază am surprins urmele unor construcţii de lemn şi pământ, precum şi o mare cantitate de materiale arheologice, care ne-au oferit posibilitatea cunoaşterii unor date referitoare la sistemul de construcţie, împărţirea în camere şi chiar existenţa unui etaj etc. Iniţial deci, în faza I-a, locuinţa avea un plan dreptunghiular, după care, în cea de a doua fază, devine un edificiu absidat. După cât se pare, avem de a face cu o schimbare a funcţionalităţii sale, pe care o putem lega de religie. Din zona vestică a locuinţei porneşte un şanţ de drenaj, cu o lungime de peste 20 m, care ducea apa în Siret (Fig. 31).

Trecând în revistă numeroasele date pe care ni le-a oferit această mare construcţie, este firesc să ne gândim la cel sau cei ce au locuit în ea. Este vorba, desigur, de un personaj important al aşezării, dacă nu chiar şeful ei. Dacă din punctul de vedere al folosirii ei drept locuinţă de către familia conducătorului nu avem dubii, pentru cea de-a doua fază se pune problema existenţei unei funcţii colective, ca edificiu religios, folosit de o mare parte a comunităţii respective, dacă nu chiar de toţi locuitorii aşezării. Dar, având în vedere că în cuprinsul aşezării, la o mică distanţă de aceasta, s-a mai descoperit o construcţie cu absidă, nu excludem posibilitatea ca edificiul să fie în întregime folosit de către o singură familie.

În zona aşezării deschise s-au descoperit 52 de locuinţe de suprafaţă, din care una aparţine primului nivel dacic din această zonă, respectiv sec. III-II a.Chr., 35 celui de al doilea nivel dacic şi 11 ultimului nivel. Forma locuinţelor este, în general, dreptunghiulară, unele cu colţurile rotunjite, cu un strat de pământ galben la bază, drept duşumea, sau rectangulare. Majoritatea sunt cu o singură încăpere, cu pereţii din nuiele bătute cu pământ, acoperişul în două ape, din stuf, paie sau şindrilă.[5]

Sanctuare

Printre construcţiile cu totul aparte descoperite în cetatea dacică de la Brad se numără şi sanctuarul rotund cu stâlpi de lemn, aflat la adâncimea de 1,55 m. Urmele importantului

[5] *Ibidem*, p. 28; idem, *Un nou element al procesului de urbanizare la daci, descoperit la Brad, jud. Bacău*, în *Adevărul omeneşte posibil*, volum omagial dedicat prof. univ. dr. Sever Dumitraşcu, Oradea, 2001, p. 145-153.

edificiu constau din mai multe elemente de construcţie, în care materialele tradiţionale, lemnul şi stuful, sunt folosite cu precădere[6].

Sanctuarul constă dintr-o platformă de chirpic ars, rămasă de la o construcţie anterioară, distrusă prin foc, nivelată de constructorii noului edificiu şi întregită în porţiunile unde lipsea chirpicul, pentru a lua forma rotundă, cu un strat de lut galben şi prundiş sau pământ negru, cenuşos, de nivelare, bine bătut, care formează duşumeaua. Această platformă, acoperită aproape pe întreaga ei suprafaţă cu o crustă calcaroasă albicioasă, este înconjurată de un rând de stâlpi (coloane) de lemn, în număr de 46, ale căror gropi se păstrează destul de bine, formând un cerc cu diametrul de 16 m (Fig. 11, 32).

Stâlpii de lemn, de formă rotundă, se adânceau cu circa 0,65-0,70 m de la nivelul de călcare, ceea ce permite constatarea că puteau susţine un acoperiş. Distanţa dintre ei este, în general, de 0,75 m.

Din cele constatate rezultă că avem de a face cu o construcţie specială, deosebită de restul edificiilor descoperite până în prezent în această mare staţiune arheologică, de formă rotundă, înconjurată de stâlpi de lemn, care susţineau, probabil, un acoperiş, şi servea la oficierea unor ritualuri religioase ale populaţiei dacice. Asemenea edificii mai există în aria culturii dacice, însă numărul lor este destul de mic.[7]

După demontarea chirpicului care constituia platforma sanctuarului rotund cu stâlpi de lemn, s-a dat peste o altă construcţie, deosebit de interesantă, care poate fi legată, de asemenea, de fenomenul religios. Este vorba de o construcţie cu două faze, din care ultima cu absidă. Construcţia se află sub sanctuarul rotund şi se prezintă sub forma unei platforme dreptunghiulare, cu latura lungă de 14 m şi cea scurtă de 8 m, orientată SSE-NNV şi formată din pământ galben bine bătut şi ars la roşu. În cea de-a doua fază apare absida, construcţia nouă folosind numai o parte din zona platformei de lut. Absida are punctul maxim de curbură pe mijlocul laturii de nord-vest, fiind făcută, probabil, numai din lemn, lăsând în masa de lut doar o adâncitură de 4-5 cm cu lăţimea de 15 cm.

Trebuie să menţionăm deci faptul că ambele faze de construcţie al edificiului constituiau o etapă de folosire, probabil, tot în scopuri religioase, anterioară sanctuarului rotund şi că zona aceasta nu era altceva decât perimetrul sacru al aşezării de aici. Pentru aceasta ar pleda şi alte elemente, şi anume: a) locul se află în imediata apropiere a unei pieţe pavate cu piatră, b) pe întreaga suprafaţă, care începe din careul 8 până în careul 21 din SI, deci pe o distanţă de 28 m lungime şi circa 6-7 m lăţime, în ultimele două niveluri dacice, respectiv sec. I a.Chr. - II p.Chr., nu a fost construită nicio locuinţă sau alt complex. Este cert, deci, că avem de a face cu o oarecare organizare internă a aşezării. Această piaţă era delimitată de o altă construcţie mare, cu mai multe camere, din care una cu absidă – locuinţa „palat"– în partea de est, intrarea pe acropolă în partea de nord şi această zonă sacră în partea de vest.

Anexe şi gropi

Vetre. Atât pe acropolă, cât şi în aşezarea deschisă s-a descoperit un mare număr de vetre deschise, cu o construcţie simplă. Marea lor majoritate au făcut parte din locuinţe de suprafaţă, lucru documentat de faptul că în jurul lor şi sub ele s-au descoperit porţiuni de lutuială. Din cele peste 200 de vetre pe acropolă şi 27 în aşezarea deschisă, doar puţine s-au păstrat în întregime.

După sistemul de construcţie am deosebit două tipuri de vetre: a) simple şi b) cu prundiş la bază. Cele simple se realizau numai cu ajutorul lutului, care era masat pe o porţiune de 0,60-0,70 m şi feţuit la partea superioară. Al doilea tip avea la bază un strat de prundiş sau pietre de râu, gros de circa 0,05-0,10 m, peste care se punea un strat de lut feţuit la partea

[6] Idem, *Sanctuarul dacic de la Brad*, în MemAntiq, XII-XIV, 1986, p. 93-107; idem, *op. cit.*, 1995, p. 62-71.
[7] Bibliografia completă la V. Ursachi, *op. cit.*,1986, p. 93-107.

superioară, care, ca şi la primul tip, devenea o crustă foarte tare, în urma folosirii ajungând uneori la zgurificare.[8]

După formă, vetrele se împart, de asemenea, în două categorii: a) rotunde sau ovale şi b) dreptunghiulare, mai numeroase cele din prima categorie.

Cuptoare. În cuprinsul aşezării dacice de la Brad s-a descoperit un număr de 18 cuptoare. Toate erau pentru încălzit locuinţele sau pentru copt pâine. Am deosebit două tipuri de cuptoare: rotunde şi ovale, având acelaşi sistem de construcţie – vatră cu strat de prundiş sau pietre de râu, cupolă din lut, feţuită pe ambele feţe.

Dispuse, în general, pe toată suprafaţa acropolei şi mai puţin în aşezarea deschisă, cuptoarele constituiau anexe sau componente ale locuinţelor, deci erau de folosinţă familială. Unul singur, cuptorul 1/S-XIII, datorită locului unde era amplasat, în apropierea pieţei pavate, cât şi a faptului că elementele de construcţie îl individualizează ca edificiu separat de locuinţă, putea să aibă o folosinţă colectivă, de la care nu excludem unele practici religioase ce puteau exista în legătură cu sanctuarul din imediata apropiere. Până în prezent nu s-a descoperit nici un cuptor pentru ars ceramica.[9]

Pavajul cu piatră de râu. La 1,70 m adâncime, în zona din imediata apropiere a locuinţei „palat", a sanctuarului rotund şi a altor construcţii, s-a descoperit o piaţă pavată cu pietre de râu. Faptul că deasupra acestui pavaj nu s-au mai descoperit alte construcţii ne face să credem că avem de a face cu o piaţă, care se întindea pe o suprafaţă destul de mare[10].

Deci, în centrul acropolei, pe o suprafaţă ce porneşte din zona intrării, se află o piaţă pavată, mărginită de câteva edificii importante din care nu lipsesc cele cu caracter religios, care servea, probabil, ca loc de sfat, de adunare sau de trecere către principalele edificii ale aşezării. Această zonă era legată de intrarea pe acropolă de o alee, de asemenea pavată cu piatră, cu o lăţime de 2-3 m. Din această piaţă pornea un şanţ de drenaj, care ducea apa către Siret, având o lungime de 40 m (Fig. 13).

Gropi. În apropierea locuinţelor, atât pe acropolă, cât şi în aşezarea deschisă, s-au descoperit numeroase gropi, peste 700, unele îngrijit săpate, arse în interior sau numai feţuite, folosite, în special, pentru păstrarea proviziilor[11].

Din punct de vedere al funcţionalităţii le-am împărţit în trei categorii; 1) gropi de provizii, 2) gropi pentru extragerea lutului sau depozitarea resturilor menajere şi 3) cu caracter religios (de cult). Cele din prima şi a treia categorie sunt, de obicei, mai bine lucrate, uneori chiar lipite cu lut sau arse, pe când celelalte sunt, în cele mai multe cazuri, cotlonite sau chiar diforme, mai ales către fundul lor.

Dintre toate gropile cercetate se remarcă Gr. 18 din C-1, de dimensiuni apreciabile, 3,50 m diametru şi 16,20 m adâncime, îngrijit săpată şi netezită pe toată adâncimea ei, care conţinea un bogat inventar, mai ales ceramică. Şi această groapă a fost pusă în legătură cu diverse practici religioase ale dacilor, mai ales că asemenea gropi s-au mai descoperit şi în alte aşezări de tip „dava"[12] (Fig. 33).

Cele două tipuri de gropi, cilindrice şi sub formă de clopot, au constituit formele de bază folosite în această aşezare. Preponderenţa celor dintâi este dată de faptul că erau mai uşor de făcut şi vizau, în special, scoaterea lutului pentru construcţia de locuinţe, fenomen accelerat atât de explozia demografică constatată la mijlocul sec. I a.Chr. cât şi de desele incendii care aveau loc în zona principală a aşezării, pe acropolă.

---

[8] V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 71.
[9] *Ibidem*, p. 72-74.
[10] *Ibidem*, p. 74.
[11] *Ibidem*, p. 75-98.
[12] *Ibidem*, p. 79-83. Asemenea gropi s-au descoperit la Răcătău (săpături V. Căpitanu şi V. Ursachi), Poiana, Popeşti (informaţii Al.Vulpe), Piscu Crăsani (informaţii N. Conovici), Ciolăneşti din Deal (M. Petrescu-Dâmboviţa, S. Sanie, în ArhMold,VII, p. 241-258) şi Ocniţa (D. Berciu, *Buridava dacică*, Bucureşti, 1981, p. 80.)

Atât pe acropolă, cât şi în aşezarea deschisă au existat gropi speciale pentru păstrarea cerealelor sau a altor provizii, care erau fie arse (în interior), fie lutuite sau netezite pentru a se putea asigura contra umidităţii.

O bună parte din gropi au avut semnificaţii religioase, fiind legate de unele ritualuri practicate de locuitorii acestei aşezări. Astfel, multe gropi, mai ales cele în formă de clopot, aveau ca inventar fragmente de vetre, în special crustă, şi pot fi legate de cultul vetrei. Alte gropi, cum ar fi cele din imediata apropiere a sanctuarului rotund, pot fi puse în legătură şi cu alte ritualuri. Un alt grup de gropi, toate cilindrice, conţineau schelete de animale, după cum, altele, din aşezarea deschisă, au fost folosite pentru înhumări umane[13].

Sistemul de fortificaţii

Prima fortificaţie artificială de pe acest platou a fost făcută în epoca bronzului şi consta dintr-un şanţ de apărare şi un val placat cu piatră. Un al doilea şanţ, fără val, se afla la circa 500 m de acesta, închizând o a doua incintă (Fig. 14). Aceeaşi fortificaţie a fost folosită şi în prima epocă a fierului, când se constată în multe locuri înălţarea valului, tot cu pietre. De asemenea, primele două niveluri dacice, sec. IV-II a.Chr., au folosit, probabil, fortificaţia veche, fără însă a-i acorda mare atenţie, de vreme ce s-au construit locuinţe chiar pe valul de apărare, existând tendinţa de aplatizare a lui.

Începând cu cel de al treilea nivel dacic de pe acropolă, respectiv jumătatea sec. I a.Chr., aşezarea capătă o nouă fortificaţie, mult mai puternică, care constă dintr-un şanţ de apărare şi o palisadă de lemn şi pământ. Acest şanţ, păstrând dimensiunile incintei existente încă din epoca bronzului, este mult mai mare, are formă trapezoidală, cu deschiderea maximă de 56 m şi adâncimea de 10 m.

Dimensiunile foarte mari ale şanţului, în comparaţie cu incinta care o închidea, nu mai cereau un alt element de fortificaţie, respectiv un val, deoarece ar fi micşorat şi mai mult suprafaţa acesteia. Valul a fost înlocuit cu o palisadă simplă, un fel de gard dublu de lemn, între care era bătut pământ, având grosimea de 0,60-0,80 m. Construită pe marginea şanţului, rolul acestei palisade era, printre altele, acela de a apăra locuinţele ce erau făcute imediat în spatele ei.

Înclinaţia laturilor şanţului de apărare era diferită, mai puternică în zona dinspre acropolă (escarpa), de circa 45 de grade şi mai lină în zona aşezării deschise (contraescarpa), unde, pe alocuri, era amenajată în trepte.

În zona intrării pe acropolă s-a descoperit o construcţie de lemn, surprinsă pe o lăţime de 9 m, dar fără a-i prinde marginile, care avea rolul unei porţi de intrare şi constituia un sistem de întărire a escarpei. Aceasta era necesară mai ales în partea de nord-vest a acropolei, acolo unde agenţii naturali distrugeau mai lesne construcţiile de pământ şi mai ales panta şanţului de apărare (Fig. 34).

Ultima fază de folosire a palisadei şi şanţului de apărare poate fi pusă în legătură cu construcţiile gospodăreşti şi materialul de umplutură, în care s-au descoperit numeroase obiecte ce pot fi datate la sfârşitul sec. I a.Chr. şi începutul sec. I p.Chr., printre care numeroase fibule din fier şi bronz, obiecte de podoabă şi ceramică.

Fortificaţia dacică de la Brad apare la jumătatea sec. I a.Chr., din nivelul III dacic de pe acropolă, a fost bine întreţinută o perioadă nu prea mare de timp, pentru ca la sfârşitul sec. I a.Chr. sau începutul sec. I p.Chr. interesul pentru ea să scadă treptat până la abandonarea definitivă. Aşezarea însă capătă un caracter mai mult administrativ, meşteşugăresc sau chiar politic, cu o mare influenţă asupra aşezărilor dacice dintr-o zonă destul de întinsă.[14]

[13] V. Ursachi, *op. cit.*, 1986, p. 105-152.
[14] Idem, *op. cit.*, 1995, p. 99-111.

Inventarul aşezării

Cercetările efectuate până în prezent au scos la iveală un bogat material arheologic, care reflectă o evoluţie continuă, în toate nivelurile dacice, reprezentând cele câteva secole de existenţă a aşezării de la Brad. Acest imens material a fost structurat, în prezentarea noastră, pe categorii şi tipuri, în funcţie de materialul întrebuinţat în confecţionarea lor, a modului de folosire în cadrul activităţilor sau ocupaţiilor locuitorilor de aici, precum şi legat de posibilităţile de procurare a unor obiecte sau ceramică din alte zone. Pentru a nu segmenta şirul expunerii, prezentarea a fost făcută global, indicând, atunci când a fost cazul, locul de proveniență a unor piese, dacă aceasta reclama o caracteristică a unei zone ce trebuia evidenţiată.

Unelte de metal. Dintre acestea merită să amintim uneltele pentru agricultură: brăzdarele şi cuţitele de plug, secerile, cosoarele, apoi uneltele pentru tâmplărie, cum ar fi: tesle, ţapine, dălţi, sfredele, compasuri, unelte pentru confecţionat linguri etc. Tot în această categorie au fost incluse şi uneltele pentru orfevrerie, ca de pildă: ciocanele şi nicovalele, precum şi uneltele pentru pescuit: cârlige şi harpoane.

Obiecte de metal pentru construcţii. Într-o aşezare în care folosirea lemnului este documentată în majoritatea lucrărilor de construcţii, dar mai ales la locuinţe şi fortificaţii, este firească descoperirea a numeroase obiecte metalice folosite la îmbinarea lemnelor pentru pereţi, ferestre, acoperişuri, uşi etc. Printre obiectele care au făcut parte din această categorie, descoperite la Brad, notăm: cuie ţinte, piroane scoabe etc. La acestea adăugăm obiecte diverse din metal, ca de pildă: ţâţânile şi clanţele de la uşi, diverse cârlige, precum şi chei.

Obiecte de uz curent din metal. Cele mai numeroase obiecte din această categorie sunt cuţitele din fier. Numărul mare de cuţite descoperite la Brad ne-a oferit posibilitatea unei clasificări după formă sau alte elemente componente, deosebind 14 variante. La acestea adăugăm prezentarea furculiţelor sau frigărilor, precum şi a foarfecilor. Un loc aparte îl ocupă străpungătoarele, foarte numeroase, care au secţiunea pătrată sau dreptunghiulară, cu ambele capete ascuţite şi mijlocul îngroşat. Unele dintre ele se puteau folosi şi ca vârfuri de săgeţi. Mai adăugăm dornurile, barele de bronz, lingouri de bronz şi fier, sârmă, braţ balanţă etc.

Vase metalice. S-au descoperit foarte puţine şi se păstrează fragmentar, şi din această cauză nu am putut reconstitui formele vaselor din care au făcut parte. Dintre ele se remarcă o caserolă de bronz, de un tip aparte, cu analogii pe un teritoriu mai vast, unde cel puţin trei tipuri de asemenea vase au elemente comune cu cea de la Brad. Este vorba de tipul 132, 136 şi 151 din clasificarea făcută de H. J. Eggers, datate în sec. I a.Chr.[15] (Fig. 15, 35).

Unelte din piatră. Printre uneltele care au fost confecţionate din acest material, în această perioadă, remarcăm: râşniţele, pietrele de ascuţit, tiparele, percutoarele şi lustruitoarele. Uneltele din piatră sunt foarte frecvente în aşezările dacice, mai ales cele legate de agricultură (Fig. 16).

Unelte din os. La o populaţie unde creşterea vitelor, vânatul sau pescuitul erau ocupaţii de bază, este firesc ca numărul şi varietatea uneltelor, armelor sau obiectelor de podoabă din os să fie mare. În acest sens, putem spune că după piatră, cele mai numeroase unelte erau confecţionate din os. O parte din ele, datorită condiţiilor specifice ale pământului în care zăceau, nu s-au mai păstrat ori s-au păstrat fragmentar. Printre uneltele din os consemnăm: seceri, străpungătoare, patine, lustruitoare, ace, dălţi, fusaiole etc.

Obiecte diverse din os. Printre acestea notăm: fluiere, nasturi, ace de păr, verigi, cutii etc. care demonstrează varietatea obiectelor din os folosite de daci (Fig. 17, 36).

---

[15] H. J. Egger, *Der Römische Import im freien Germanien*, Band, 1, Hamburg, 1951; idem, *Eine römische Kasserolle aus der weser bei Bremen und ihr Krais*, Sonderdruck aus Eremer Archëologische Blätter, 4 (1965), p. 18-38, fig. 2-24.

Obiecte din lut ars. Cele mai multe sunt legate de păstorit, pescuit sau olărit, ca de pildă: fusaiole, greutăţi de la plasa de pescuit sau lustruitoare. La acestea adăugăm greutăţile piramidale şi dopurile de vase, rondelele, ghiulelele de praştie şi căţeii de vatră.

Arme şi piese de harnaşament. În cadrul aşezării de la Brad au fost descoperite câteva arme şi piese de harnaşament, unele slab conservate, folosite atât în luptă, cât şi la vânătoare. Dintre acestea remarcăm vârfurile de săgeţi, peste 25 de exemplare, de mai multe tipuri, vârfuri de suliţă, de lance, pillum, pumnale din fier etc. La acestea adăugăm 8 piese fragmentare din fier, care fac parte din armături de scut sau ca decor. Tipul de piesă de scut din care fac parte cele 8 fragmente este puţin cunoscut în aria culturii dacice. Singurele analogii le avem în zona Careiului şi în Ungaria, prin descoperirile de la Sanislău şi Borsesgyër.[16] Ele fac parte din elementele unui umbo de scut. Sunt prezente, de asemenea, marginile de scut din bronz şi pintenii sau psaliile din fier (Fig. 18).

Piese de car. S-au descoperit câteva piese, unicate în cultura dacică, care ar putea să facă parte din părţile metalice ale unui car, mai ales ca obiecte de decor. Toate au fost descoperite în locuinţa „palat".

Ceramica. Reprezintă ponderea cea mai mare în cadrul inventarului aşezării de la Brad, fiind prezentă în majoritatea complexelor arheologice din toate etapele de locuire. Din punctul de vedere al tehnicii de lucru am împărţit ceramica în două mari categorii: A) ceramica lucrată cu mâna şi B) ceramica lucrată la roată.

A - Ceramica lucrată cu mâna. În cadrul acestei categorii am deosebit două grupe de vase a căror separare este evidenţiată de calitatea pastei: a) ceramica grosieră şi b) ceramica fină. Prima categorie este mai numeroasă şi cuprinde o gamă mare de forme. Cealaltă, care are în compoziţie puţine ingrediente, este mai bine arsă şi prezintă la suprafaţă un slip lustruit, cu luciu metalic (Fig. 19, 37).

Pe baza caracteristicilor privind forma, am deosebit 28 de tipuri de vase lucrate cu mâna, consemnând la fiecare tip în parte evoluţia, frecvenţa în aşezare, analogiile şi momentul dispariţiei.[17]

B - Ceramica lucrată la roată. Această categorie de ceramică se caracterizează printr-o pastă fină, bine frământată, cu puţine ingrediente, care cuprinde o gamă foarte largă de forme. Din punctul de vedere al arderii am deosebit două tipuri de ceramică lucrată la roată: a) cenuşie, cu mai multe nuanţe şi b) roşie-cărămizie.

Din punct de vedere cronologic, ceramica fină lucrată la roată, descoperită la Brad, apare încă din nivelul I dacic şi cunoaşte cea mai mare dezvoltare în sec. I a.Chr.-I p.Chr., cuprinzând o gamă impresionantă de forme şi decor.

Datele statistice privitoare la numărul recipientelor descoperite la Brad ilustrează faptul că acest tip de ceramică este preponderent în ultimele niveluri dacice, respectiv sec. I a.Chr.-I p.Chr., când multe din tipurile de vase lucrate cu mâna dispar sau există în cantităţi foarte mici, locul lor fiind luat de cele lucrate la roată, care erau folosite, mai ales, ca vase de provizii sau transport.

Ca şi la ceramica lucrată cu mâna, am deosebit 32 tipuri de vase lucrate la roată, unele cu mai multe variante, la care am adăugat studiul evoluţiei fiecărui tip de vas, confirmată de poziţia stratigrafică în care au fost descoperite la Brad, constituind o contribuţie de seamă la datarea mai precisă a unor tipuri de vase, după cum datele statistice, care folosesc întreg materialul descoperit în aşezare, aduc importante contribuţii privitoare la cele mai căutate

[16] I. Nemeti, în Dacia, N.S., XIX, 1975, p. 243-248 şi fig. 3/2; S. Mithay, în Veszprém Múzeumeh Kósleménye, 5, 1966, fig. 10, 12; idem, *Contributions concernant le faciès Latènien du nord-ouest de la Roumanie a la lumière de découvertes celtiques de Pişcolt (dépt. de Satu Mare)*, în Alba Regia, 1975, p. 189.

[17] V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 148-168.

tipuri de vase în perioade diferite, precum şi posibilitatea unor constatări de ordin demografic[18] (Fig. 20, 38).

Reprezentări plastice. Printre obiectele din această categorie descoperite la Brad, un loc aparte îl ocupă figurinele antropomorfe. Au fost descoperite 8 figurine antropomorfe şi una zoomorfă. După formă, am putut observa că nu toate sunt la fel. Unii cercetători au întocmit o tipologie a lor, care a avut la bază doar diferenţierile de formă.[19] Cum însă niciunul din tipurile propuse nu reprezintă un indiciu cronologic sau de altă natură, piese de acelaşi fel fiind descoperite în niveluri sau complexe arheologice din aceeaşi perioadă, nu putem opera cu această tipologie în stabilirea existenţei unor perioade distincte în care s-ar fi folosit un anume tip de figurine (Fig. 21).

Pornind de la contextul în care au fost descoperite (în strat, în gropi şi în locuinţe), este greu de stabilit semnificaţia acestor piese. Aproape toţi cercetătorii le-au pus pe seama unor practici religioase.[20] Aceeaşi semnificaţie aveau şi piesele de la Brad, fără a putea preciza ce anume ritualuri se realizau cu ele sau în prezenţa lor. Considerăm, totuşi, că aspectul lor rudimentar nu implica nişte ritualuri prea complicate, cum sunt înclinaţi unii cercetători să le atribuie. Prezente, poate, în fiecare locuinţă, erau folosite în practicile rituale zilnice sau la intervale mici, legate de magie sau superstiţii.

În cadrul inventarului ceramic un loc deosebit îl ocupă reprezentările zoomorfe sub formă de protome. Din cele 12 protome descoperite, 7 reprezintă capul de berbec, 4 de formă cilindrică, neidentificabile şi una de viţel. Şi aceste piese pot fi legate de anumite culte sau practici magico-religioase, frecvente la populaţia traco-getică încă de la începutul Latènelui.[21]

Vase miniatură şi alte obiecte din lut ars. Confecţionate atât la mână, din pastă grosieră, cât şi la roată, din pastă fină, vasele miniatură imită mai ales ceştile dacice, vasele borcan sau cănile lucrate la roată. Ele apar în ultimele trei niveluri dacice, dar cele mai multe aparţin sec. I a.Chr.

Printre alte obiecte din ceramică notăm diferite creuzete şi pastile din lut ars. Creuzetele, în număr de 32 exemplare, au fost folosite la turnarea metalului, în special bronzul topit în forme.

Ceramica dacică pictată. Ceramica dacică pictată descoperită la Brad este, în general, fragmentară şi cuprinde o gamă variată de forme. Recipientul cel mai frecvent este cana de factură locală, după care urmează fructiera, kantharosul, capacele, străchinile etc. Fără a intra în probleme de cronologie, este necesar să menţionăm că ceramica dacică pictată apare încă de la începutul sec. I a.Chr. sub influenţa ceramicii elenistice şi romane, demonstrată atât de formele de vase caracteristice acestei perioade cât şi, mai ales, de prezenţa şi în primele faze ale nivelului din sec. I a.Chr. de la Brad. Menţionăm, de asemenea, faptul că vasele pictate cu benzi late cuprind o bună parte din formele autohtone şi, în consecinţă, nu se mai poate vorbi de o grupă aparte, care ar proveni din import, după cum prezenţa elementelor decorative cu vopsea albă, la multe din vasele descoperite la Brad, constituie dovada autohtoniei şi a acestui tip[22] (Fig. 22, 39).

Numărul pieselor de ceramică pictată, descoperită la Brad, este destul de mare, peste 1150 de exemplare, poate cel mai mare din aria culturii dacice, dacă ne referim la staţiunile cercetate şi ale căror rezultate au fost publicate.

Importuri. Alături de alte produse care făceau obiectul mărfurilor de import, ceramica deţine un rol destul de important. Comerţul cu produse ceramice, mai ales greceşti şi romane,

---

[18] *Ibidem*, p. 168-193.
[19] S. Sanie, în *Studii Dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 175-178; V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 195-202.
[20] *Ibidem*, p. 177; C. M. Tătulea, D. Vicoveanu, în CercetIst, 1973, p. 149.
[21] S. Sanie, *op. cit.*, 1981, p. 186-187; M. Babeş, în SCIVA, 28, 3, 1977, p. 319-352.
[22] I. H. Crişan, *Ceramica dacică*, Bucureşti, 1969, p. 197; V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 202-207.

a cunoscut o dezvoltare din ce în ce mai mare, pe măsură ce ne apropiem de sfârşitul mileniului I a.Chr.

Cel mai răspândit tip de recipient din ceramica de import îl reprezintă amfora. Cele descoperite la Brad, aproape în totalitate fragmentare, le-am înglobat, în funcţie de culoare, forma buzei, a torţilor sau a fundului, în tipurile de amfore prezente pe teritoriul ţării noastre începând cu sec. IV a.Chr.: Kios, Rodos, Sinope, Cos, Pseudocos sau romane.

Cea de-a doua categorie de ceramică, care face obiectul importului dacic în perioada sec. IV a.Chr.-sec. I p.Chr., o reprezintă recipientele din pastă fină, mult căutate pentru frumuseţea lor. Numărul acestora nu se ridică la nivelul amforelor, însă varietatea tipurilor este mult mai mare. Marea majoritate a acestor vase se păstrează fragmentar. Cele mai răspândite forme sunt: kantharosul, cana, platoul, strachina, farfuria, afumătoarea, vasul cu corpul bombat, cupele etc. În total au fost descoperite fragmente care aparţin la peste 330 vase (Fig. 23, 40).

Obiecte de podoabă, îmbrăcăminte şi de uz curent. Am inclus în această categorie, în afară de podoabe, diverse obiecte de toaletă, accesorii pentru îmbrăcăminte, care prin frumuseţea lor pot sta alături de cele mai frumoase obiecte de podoabă. Cele peste 100 de fibule descoperite până în prezent la Brad aparţin mai multor tipuri şi perioade. Cum este bine cunoscut, astfel de piese au constituit şi constituie un principal mijloc de datare, folosit şi de noi atunci când a fost cazul să delimităm cronologic diferite complexe de locuire sau niveluri de cultură în care au fost descoperite. Am deosebit 12 tipuri de fibule, la care adăugăm principalele tipuri de brăţări, în care au fost încadrate cele 34 de piese descoperite la Brad, precum şi celelalte obiecte, cum ar fi: cercei, mărgele, oglinzi, pandantive, catarame, nasturi, lănţişoare, aplici, inele etc., care demonstrează bogăţia şi varietatea obiectelor de acest fel descoperite aici.

Monede. Pe parcursul cercetărilor au fost descoperite 29 de monede, din care 5 dacice, 13 republicane şi 11 imperiale romane. O parte din ele ne-au ajutat în datarea unor complexe sau niveluri, ca de pildă cele de tip Vârteju, pentru sec. II a.Chr. Spre deosebire de alte aşezări de tip „dava", cum ar fi Răcătău sau Poiana, unde s-au descoperit mai multe tezaure monetare, la Brad, cu toată suprafaţa relativ mare cercetată, nu a apărut niciunul.

Necropola

Necropola tumulară aflată la circa 500 m est de aşezarea deschisă, cuprinde mai mulţi tumuli, cartaţi în anul 1969, când au început lucrările pentru plantarea viţei-de-vie. Astăzi nu se mai vede niciunul. Din cei 12 tumuli care se mai vedeau la data amintită, am cercetat 3, primii, în ordine, de la stânga la dreapta, descoperindu-se 3 morminte de incineraţie, un cenotaf şi două morminte de înhumaţie. Inventarul şi celelalte elemente funerare demonstrează practicarea celor două rituri de înmormântare, precum şi existenţa unor ritualuri foarte complicate în sec. I a.Chr.-I p.Chr. (Fig. 41).

În marginea aşezării deschise, cu ocazia lucrărilor pentru irigaţii, s-a descoperit un mormânt de incineraţie cu resturile depuse în groapă simplă de formă cilindrică, având ca inventar o cană, un kantharos, o cupă cu picior – afumătoare, un platou, un pahar de sticlă, o piatră de ascuţit şi câteva oase calcinate.

În aşezarea deschisă s-au descoperit 16 morminte de înhumaţie în gropi cilindrice sau în formă de clopot.[23] Unele gropi conţineau 2, 3 şi chiar 4 schelete. Unele din ele cu inventar. Descoperirile de morminte ne-au dat posibilitatea să subliniem practicarea celor două rituri funerare de către populaţia de aici. Având în vedere faptul că majoritatea mormintelor de înhumaţie au inventar, iar unele schelete sunt cu grijă aranjate în gropi, putem admite că acest

[23] V. Ursachi, *Rituri şi ritualuri de înmormântare în cetatea dacică de la Brad*, în MemAntiq., XII-XIV, 1986, p. 105-152.

lucru se făcea în mod obişnuit (Fig.13/1-2). De altfel, doar scheletele de maturi au o poziţie nefirească în groapă, lucru normal dacă ne gândim că nu puteau fi aranjaţi în gropi cilindrice destul de mici. Mai greu de explicat sunt cele câteva părţi de schelete umane (Fig. 24, 25).

De asemenea, se poate presupune că mormintele tumulare aparţineau numai unui grup anumit de persoane, fie mai bogate, fie cu oarecari funcţii. În aceste condiţii, după cum rezultă şi din ritualurile practicate aici, la un asemenea eveniment participa toată colectivitatea.

Nici înhumaţia nu era lipsită de oarecari ritualuri, însă acestea erau de mai mică amploare şi nu presupuneau cheltuieli prea mari. De aici şi o notă de diferenţiere socială între cei ce practicau incineraţia şi înhumaţia.

Un alt element care se impune a fi relevat îl constituie faptul că înmormântările, în special cele de înhumaţie, se făceau în aşezarea deschisă, în gropile menajere sau special făcute pentru aceasta. Cercetarea sistematică a aşezărilor deschise ar putea aduce importante contribuţii la cunoaşterea riturilor de înmormântare la daci, mai ales că descoperirile din ultima vreme au demonstrat existenţa unui număr foarte mare de gropi, a căror folosire era pusă pe seama practicării unor ritualuri funerare.[24]

Concluzii

Cea mai importantă şi bogată perioadă în care acest platou a fost locuit aparţine epocii geto-dacice, cuprinsă între secolele IV a.Chr. şi II p.Chr. ilustrată, printre altele, de un strat de cultură arheologică cu o grosime ce depăşeşte 2 m şi prezintă o stratificare foarte complicată a urmelor acestei locuiri, începând cu cel mai vechi nivel, care cuprinde materiale cu puternice influenţe greceşti, într-o perioadă în care se trece la cea de-a doua epocă a fierului, „Latène". Contactul cu lumea greacească a stimulat producţia locală, care a permis nu numai o dezvoltare a schimbului de mărfuri, ci a creat şi condiţiile apariţiei monedei.

Cu toate că în secolele IV-III a.Chr. teritoriul de la est de Carpaţi a cunoscut o prezenţă tot mai intensă a produselor greceşti, care au influenţat puternic populaţia băştinaşă, în secolele următoare, până la cucerirea romană şi chiar paralel cu aceasta, influenţele acestea cunosc o neîntreruptă prezenţă pe aceste meleaguri, iar produsele ceramice lucrate la roată de către localnici păstrează încă multă vreme pecetea imitaţiilor după formele greceşti.

Rămânând în sfera influenţelor, trebuie să notăm şi elementele celtice, care apar în sec. III a.Chr. Din acest punct de vedere am putea aminti prezenţa marelui depozit de unelte de producţie celtică descoperit la numai 2 km de aşezarea de la Brad. Este vorba de cele peste 300 de piese din fier, din depozitul de la Negri[25].

Cele 42 de campanii de săpături au avut ca obiectiv cercetarea sistematică a celor trei părţi componente ale aşezării, legăturilor fireşti dintre ele, accentuându-se caracteristicile proprii şi remarcându-se folosirea tuturor avantajelor date de conformaţia terenului: pentru apărare, organizare internă, ocupaţii şi viaţă spirituală. Evoluţia cercetărilor a ţinut seama de necesităţile lămuririi problemelor importante puse în legătură cu aşezarea dacică, ceea ce a făcut ca staţiunea arheologică de la Brad să fie în momentul de faţă cea mai intens cercetată, în toate sectoarele, din Moldova. Acest lucru a permis obţinerea unor date complete şi mai concludente referitoare la unele aspecte ale organizării interne a aşezărilor de tip „dava"[26].

Urmărind îndeaproape stratigrafia staţiunii, dar mai ales a aşezării dacice, atât pe acropolă, cât şi în aşezarea deschisă, este momentul să remarcăm contribuţia cercetărilor de aici referitoare la o întreagă gamă de probleme privind evoluţia şi continuitatea culturii

[24] M. Ignat, *Descoperirile getice din sec. III î.e.n. de la Zvoriştea*, comunicare la Sesiunea ştiinţifică din 27-29 mai, 1980, Cluj-Napoca.

[25] I. Antonescu, *Depozitul carpic de la Negri şi implicaţiile sale istorice*, în Carpica, I, 1968, pp. 189-199.

[26] V. Ursachi, *Spaţiul public în „dava de la Brad"*, în *Scripta in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu -Dîmboviţa, Oblata*, Iaşi, 2005, p. 621-634.

materiale şi spirituale, într-un interval mare de timp, respectiv sec. IV a.Chr.-sec. II p. Chr. pe întreaga zonă a Văii Siretului. Delimitarea celor patru niveluri pe baze stratigrafice şi tipologice nu numai că aduce o confirmare a datărilor unor materiale sau aşezări de scurtă durată, din Moldova sau din alte zone ale ţării noastre, ci constituie o dovadă de netăgăduit a continuităţii elementelor de cultură materială şi spirituală, pe aceste meleaguri, în evoluţia lor firească. Împărţirea pe 4 niveluri dacice este legată de evoluţia aşezării şi de caracteristicile privind structura, intensitatea locuirii în diferite etape, tipologia obiectelor etc.

Studiul stratigrafic a permis cunoaşterea unor momente deosebite din viaţa geto-dacilor de aici, legate de calitatea vieţii, demografie, dezvoltarea forţelor de producţie etc. Astfel, se constată cu uşurinţă saltul calitativ al vieţii după compoziţia nivelurilor III şi IV din aşezarea dacică, după cum se poate observa şi diferenţa existentă între locuirea de pe acropolă şi cea din aşezarea deschisă. Tot stratigrafiei datorăm constatarea unei intensităţi a locuirii în anumite perioade pe acropolă şi în aşezarea deschisă, precum şi direcţia evoluţiei aşezării, a principalelor materiale de construcţie şi tipul de locuinţe în anumite perioade etc. Situaţie valabilă pe tot spaţiul Moldovei.

Cercetările de la Brad au permis realizarea unui tablou stratigrafic al aşezării complet nou faţă de stratigrafia altor aşezări dacice de acest tip, cercetate până în prezent în Moldova. Stratigrafia verticală ne-a permis realizarea unei cronologii relative şi nuanţări de ordine diferite privind calitatea vieţii, intensitatea locuirii, iar stratigrafia orizontală a dovedit evoluţia aşezării nu numai în timp, ci şi în spaţiu. În condiţiile unei stratigrafii foarte complicate pe acropolă, mai ales în ultimele două niveluri dacice, trebuie să notăm aportul stratigrafiei clare din aşezarea deschisă[27].

Ultimele două niveluri dacice de pe acropolă demonstrează o continuitate a formelor de viaţă pe tot parcursul celor două secole şi jumătate pe care le reprezintă, nefiind nici o cezură între ele. Acest lucru demonstrează continuitatea de viaţă pe acelaşi loc în condiţiile unei evoluţii ascendente, care culminează cu faza clasică a culturii dacice, cuprinsă între sec. I a.Chr. şi sec. II p.Chr. Este momentul când aşezarea cuprinde cea mai întinsă suprafaţă şi cea mai numeroasă populaţie, marcată de prezenţa unor mari aglomerări de locuinţe, uneori suprapuse, din cauza deselor incendii, câte 7 până la 11 faze fără straturi de nivelare între ele, în decursul celor două secole de existenţă a statului dac al lui Burebista şi Decebal.

Practicarea agriculturii la geto-daci este bine cunoscută, atât din unele informaţii ale scriitorilor antici, cât, mai ales, din numeroasele descoperiri de unelte pentru agricultură: plugul cu tracţiune animală, brăzdarul din fier, coasele, urmele de pleavă în pereţii de lut ai locuinţelor, seminţele, gropile pentru provizii, cuptoarele pentru copt pâine etc. Punerea în evidenţă a acestor descoperiri ne dovedeşte că agricultura constituia ocupaţia de bază a locuitorilor. Introducerea brăzdarului de plug din fier a constituit principalul element care a dus la o dezvoltare vertiginoasă a agriculturii, practicată pe terenurile din jurul aşezărilor deja libere pentru aceasta, dar şi extinderea suprafeţei cultivate prin masive defrişări de pădure, realizată printr-o intensă folosire a lemnului în construcţiile civile şi militare, lucrări impuse de o cerere din ce în ce mai mare de cereale pentru consumul intern sau ca principal produs al schimburilor comerciale. Numărul din ce în ce mai mare al locuinţelor, nu numai la Brad, ci în toate aşezările dacice, bine documentat prin cercetările întreprinse până acum, impunea o creştere a producţiei de cereale.

Legată de agricultură, creşterea vitelor a constituit o altă ocupaţie de bază a dacilor, fiind documentată de o mare bogăţie de materiale specifice, dintre care impresionanta cantitate de oase ale animalelor domestice, sau recipientele caracteristice acestei ocupaţii sunt edificatoare. Numărul extrem de mare de oase, tăiate în general, pentru consumul măduvei sau a cărnii, demonstrează o alimentaţie bogată în proteine. Printre principalele animale sunt:

[27] V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, pp. 18-28.

bovine, ovine, cabaline, porcine, păsări şi o mare cantitate de oase de animale sălbatice, vânate în pădurile din jur. Vasele strecurători dovedesc intensa folosire a produselor lactate în alimentaţie. Evident, o mare parte din îmbrăcămintea dacilor era asigurată din prelucrarea lânii de la ovine, după cum alte produse, ca de pildă pieile sau burdufurile pentru transportul lichidelor constituiau principalele produse folosite ca rezultat al practicării creşterii animalelor. Vânatul şi pescuitul, alte două îndeletniciri practicate de geto-dacii de la Brad, sunt evidenţiate de un mare număr de obiecte.

Alături de aceste ocupaţii şi îndeletniciri, activitatea meşteşugărească ocupa un loc de frunte între factorii care au impulsionat dezvoltarea societăţii geto-dacice. O astfel de activitate presupunea existenţa unor meşteri cu o pregătire deosebită, ilustrată de o mare diversitate de obiecte. Aceasta demonstrează existenţa unor pături ale populaţiei, distincte faţă de masa locuitorilor aşezării, care, prin ocupaţiile lor indicau o separare a meşteşugurilor de agricultură şi mai ales o specializare pe domenii, firească, în condiţiile unei generale dezvoltări, bazată pe o îndelungată evoluţie a experienţei proprii şi a unor influenţe facilitate de frecventele legături cu marile civilizaţii ale Antichităţii: greacă şi romană[28].

Olăritul, cu impresionanta varietate a formelor de vase şi imitarea formelor greceşti şi romane, prelucrarea osului, ilustrată de numeroase obiecte foarte frumos realizate şi decorate, torsul şi ţesutul intens practicate de oamenii acestei epoci, prelucrarea lemnului, poate unul din cele mai răspândite meşteşuguri ale dacilor din zona de dealuri şi de şes, unde marea majoritate a locuinţelor, a construcţiilor cu caracter de cult sau gospodăresc, a fortificaţiilor sau a altor anexe necesitau mari cantităţi de lemn, precum şi prezenţa a numeroase unelte specifice: topoare, fierăstraie, cuţitoaie, rindele, cuţite, dălţi etc. demonstrează o specializare a meşterilor daci. Predilecţia pentru ornamentaţie, mai ales pe ceramică, unelte din os sau obiecte de podoabă, manifestată de populaţia dacică, nu poate fi separată de ceea ce credem că ar fi existat în domeniul construcţiilor[29].

Cea mai bogată activitate meşteşugărească este legată de prelucrarea metalelor, atât de necesară confecţionării de unelte, obiecte de podoabă sau arme. Tot atât de importantă era şi repararea acestor unelte sau arme, în condiţiile în care metalul în sine reprezenta o valoare foarte mare şi era destul de greu de procurat. Pentru acestea existau numeroase ateliere, în care s-au descoperit lingouri de bronz şi de fier, obiecte în curs de prelucrare, zgură de diferite metale sau creuzete pentru topit şi turnat metalul.

Produsele meşteşugăreşti devenind din ce în ce mai numeroase, apare un surplus de mărfuri care luau drumul comerţului cu lumea învecinată. În acest sens, putem vorbi de apariţia unei pături a populaţiei care din meşteşugari ce-şi vindeau propriile lor produse devin negustori. Odată cu înflorirea acestei activităţi, aceşti negustori se avântau în relaţii de schimb de mai mare anvergură, în zone mai îndepărtate de localităţile de producţie meşteşugărească din care proveneau, încurajaţi şi de dezvoltarea comerţului în general. Legat de acest comerţ, trebuie să amintim şi apariţia monedei, care a avut un rol important în viaţa economică a acestor aşezări.

Importanţa economică a Zargidavei este bine ilustrată de numărul mare de obiecte, din toate domeniile, descoperite până acum, fapt ce a dus la îmbogăţirea colecţiilor Muzeului de Istorie Roman cu peste 200.000 de piese, din care unele, de o mare valoare documentar istorică, care au permis reconstituirea istoriei dacilor din această zonă.

Se remarcă numărul mare de locuinţe de suprafaţă, care aveau o construcţie destul de simplă, cu o singură încăpere, mai rar cu câte o anexă, dispuse în linie ca un început de sistematizare[30]. Pe lângă locuinţe s-a descoperit şi un număr foarte mare de gropi, peste 700, care aveau rosturi diferite în cadrul aşezării. Unele din ele erau pentru păstrarea proviziilor,

[28] *Ibidem*, pp. 113-142.
[29] *Ibidem*, pp. 148-226.
[30] *Ibidem*, pp. 28-62.

altele pentru depozitarea resturilor menajere, iar unele aveau un caracter cultual. După cum se ştie unele provizii alimentare se ţineau în vase mari, care la rândul lor erau îngropate în pământ, pentru a-şi păstra poziţia verticală şi a avea stabilitate[31].

Alături de „palatul" de la Popeşti, această construcţie, pe care am denumit-o şi noi „palat", aduce argumente importante la cunoaşterea sistemului de organizare la daci. Cercetarea acestui edificiu a adus şi alte elemente noi privind sistemul de construcţie a locuinţelor, ca de pildă, urme de tălpi de lemn, din care porneau pereţii verticali, existenţa unor suprastructuri din lemn, sau chiar a etajelor, inclusiv acoperişul, decorarea pereţilor interiori cu impresiuni vegetale, vetrele şi gropile din interior, un bogat inventar, cu multe piese metalice, existenţa unui cerdac sau a unei prispe din prundiş etc.[32].

Foarte importantă este descoperirea unei pieţe pavate cu piatră de râu din centrul acropolei, care făcea legătura între intrarea pe acropolă şi câteva edificii importante ale aşezării: „palatul", un cuptor colectiv, amenajat într-o locuinţă – o adevărată brutărie, câteva locuinţe mai mari, sanctuarul cu coloane de lemn şi intrarea pe acropolă, piaţă care cuprindea o suprafaţă de peste 200 mp. Recent a fost descoperit şi un canal de drenaj al acestei pieţe, având dimensiunile de 0,30 m lăţime, 0,50 m adâncime şi peste 40 m lungime, cu rolul de a scurge apa pluvială din piaţa pavată, în valea Siretului. Este de remarcat faptul că pe o distanţă de peste 40 m, acest canal de drenaj a fost ocrotit de toate construcţiile din zonă, care nu erau puţine, mai bine de un secol. Tot aşa cum pe întreaga suprafaţă a pieţei pavate nu s-a construit nimic timp de două secole, până la dispariţia aşezării dacice.

Dacă rămânem numai la aceasta şi încă putem vorbi de o sistematizare a construcţiilor în care piaţa din centrul acropolei constituie punctul de la care porneau celelalte edificii. Vedem în aceasta şi locul de adunare, cel puţin pentru un anume grup – conducerea colectivă a localităţii, dacă nu chiar aranjarea unor schimburi comerciale sau de altă natură. Rolul acestei pieţe centrale putea fi multiplu, în orice caz, poate fi considerată o adevărată „agora" din oraşele greceşti. De aici se intra în principalul edificiu administrativ sau politic al aşezării – palatul, ce putea fi reşedinţa şefului sau locul de adunare al celor cu funcţii administrative, politice, militare şi de cult, dacă luăm în considerare camera cu absidă, după cum, tot de aici se intra în zona sacră a aşezării (Fig. 29).

Deşi denumirea de „polis" pe care Ptolemeu o foloseşte atunci când consemnează cele peste 40 de localităţi ale Daciei nu corespunde cu ceea ce înseamnă pentru greci această noţiune, nu trebuie să excludem, măcar în parte, existenţa unor elemente de urbanizare la geto-daci, ilustrate de unele descoperiri din aceste aşezări de tip „dava". Problema oraşului, ca fenomen istorico-geografic, în care unele criterii, bine definite, cum ar fi: numărul mai mare al populaţiei, ocupaţiile, care cuprind, în afara agriculturii, şi alte domenii, de pildă meşteşugurile, negoţul etc., o cultură superioară, unele privilegii, o oarecare autonomie administrativă, politică, cu unele instituţii urbanistice, posibilitatea de autoapărare etc., sesizate la mai multe aşezări de tip „dava", confirmă ipoteza existenţei unui proces de urbanizare la daci.

Raportând importantele descoperiri de aici la criteriile enunţate, privitoare la procesul de urbanizare, putem consemna existenţa majorităţii condiţiilor care se cer pentru a deveni oraş: mărirea numărului de locuitori – consemnată încă din a doua jumătate a sec. II a.Chr., dar mai ales în sec. I a.Chr.; dezvoltarea meşteşugurilor, a comerţului, fortificaţiile, sanctuarele etc. Toate acestea au dat un caracter de centru politic, militar, economic, administrativ, religios şi cultural pentru o întreagă zonă, devenind un centru care polariza în jurul său un mare număr de localităţi dacice[33].

---

[31] *Ibidem*, pp. 71-99.
[32] *Ibidem*, pp. 51-53.
[33] V. Ursachi, *op. cit.*, 2001, pp. 145-153.

Din punctul de vedere al fortificaţiilor se constată că la Brad a fost descoperită cea mai ingenioasă construcţie defensivă din pământ şi lemn din Moldova sau chiar din aria culturii dacice. Aceasta constă dintr-un mare şanţ de apărare a cărui escarpă a fost întărită, pe o mare porţiune, cu o interesantă construcţie din lemn. De asemenea, în zona de acces pe acropolă s-a descoperit o ingenioasă construcţie de lemn, din care nu lipsea un pod mobil, care uşura pătrunderea dinspre aşezarea deschisă pe acropolă. La acestea adăugăm existenţa unei palisade simple din lemn şi din pământ, care era amenajată pe marginea acropolei, în zona şanţului de apărare. Este pentru prima dată când se descoperă o asemenea fortificaţie la o aşezare de tip „dava". Tot legat de fortificaţie trebuie să menţionăm şi faptul că la Brad s-au putut determina, cu destulă precizie, limitele cronologice ale fortificaţiilor, care nu sunt aceleaşi cu ale aşezării. Confirmări ale acestui fenomen le avem, din ce în ce mai mult, din cercetările recente efectuate la Răcătău[34].

Un loc deosebit între descoperirile de la Brad îl ocupă construcţiile cu caracter de cult. Printre acestea am inclus unele gropi, cum ar fi Gr. 18 din CI, camera cu absidă din locuinţa mare („palatul"), sanctuarul cu cele trei faze şi construcţia cu aliniamente din aşezarea deschisă, cu coloane de lemn. Evident, avem de a face cu construcţii diverse în care elementele de natură cronologică pot explica, mai bine, aceste diferenţe. Aşa de pildă, Gr. 18, care a fost datată la sfârşitul sec. II şi începutul sec. I a.Chr., poate constitui prima etapă în construcţiile de cult, legată de caracterul htonian al religiei dacilor în perioada de început, în care zeul Zalmoxis îşi făcea apariţia sub pământ. Mai târziu, sau mai bine zis în etapa următoare, când religia dacilor devine predominant urano-solară, documentată arheologic prin numeroase descoperiri şi la Brad, apar elemente noi de cult. Este momentul să amintim prima fază a sanctuarului, cu construcţia dreptunghiulară, apoi cea cu absidă la care se adaugă camera absidată de la „palat" şi, în sfârşit, sanctuarul rotund cu coloane de lemn, care demonstrează, ca şi în celelalte zone ale Daciei, existenţa unui cult solar[35].

Revenind la gropile de cult, trebuie să remarcăm cercetarea în întregime a unei asemenea amenajări de dimensiuni impresionante. Descoperită în partea sud-estică a acropolei, face parte din nivelul III dacic, cu un diametru de 3-3,50 m, de formă ovală şi cu o adâncime cu totul excepţională – de 16,05 m. În ea a fost descoperită o mare cantitate de oase, cenuşă, cărbune de lemn, pietre, crustă de vatră şi mai ales fragmente ceramice care provin de la peste 1200 vase lucrate la mână şi la roata olarului, precum şi 24 unelte din os, piatră, fier şi bronz. În imediata apropiere, recent s-a descoperit o platformă de prundiş, de aproape 60 mp, care permitea participarea la diferite ritualuri a unui mare număr de locuitori din aşezare sau din zonă, iar grija pentru menţinerea stratului de prundiş în condiţii bune, prin refacerea în două-trei etape, demonstrează importanţa practicilor religioase legate de această groapă. Această descoperire vine să confirme, încă o dată, caracterul religios al gropii, descoperită în 1974; prin aceasta adăugăm încă un fapt deosebit de important legat de practicile religioase în sec. I a.Chr., care premerg vestitele sanctuare din piatră sau din lemn din perioada clasică a culturii lor[36].

Cele două construcţii din aşezarea deschisă prezintă câteva caracteristici, şi anume: una este marcată de zece gropi de la bârne verticale, care închideau o suprafaţă de circa 30 mp, cu chirpic de la pereţi, dar fără lutuială, care ar putea fi un edificiu de cult, dreptunghiular, cu trei şiruri a câte 4 coloane de lemn, iar cealaltă, o construcţie rectangulară, cu un strat de prundiş la bază şi o anexă în partea de sud-est.

Existenţa unui grup de construcţii cu caracter cultual în aşezarea de la Brad pune problema existenţei unui centru religios pentru o zonă destul de întinsă din jurul cetăţii de

[34] Idem, *Noi sisteme de fortificaţii în aşezarea dacică de la Brad (jud. Bacău)*, în Materiale şi Cercetări Arheologice, Tulcea, 1980, pp. 178-182.
[35] Idem, *op. cit.*, 1986, pp. 93-107.
[36] Idem, *O nouă descoperire legată de gropile de cult geto-dacice*, în Cumidava, XXV, Braşov, 2002, pp. 21-25.

aici. Ca şi în cazul marilor centre religioase din munţii Orăştiei sau alte zone ale Daciei, sanctuarele de aici deveneau centre de pelerinaj ale unei populaţii numeroase dintr-o zonă destul de mare, delimitată, probabil, pe alte considerente, în special economice şi politice. Ele au constituit punctul de atracţie al populaţiei din jur, prilej cu care s-au realizat schimburile şi influenţele fireşti între localităţi şi, odată cu acestea, unitatea culturii materiale şi spirituale a dacilor.

Legate de credinţele religioase, riturile şi ritualurile de înmormântare constituie încă un domeniu al vieţii spirituale a dacilor de la Brad în care se manifestă unitatea civilizaţiei lor. Cele două rituri de înmormântare – înhumaţia şi incineraţia – sunt strâns legate de cele două concepţii şi credinţe religioase despre viaţă şi moarte, despre zeul subpământean şi cel solar, despre caracterul chtonic şi urano-solar al acestei religii. În acest context remarcăm apariţia unui număr relativ mare de morminte de înhumaţie în aşezarea deschisă, care au contribuit la o întreagă revizuire a concepţiilor noastre despre folosirea acestui rit de înmormântare la geto-daci, mai ales că până la data când făceam cunoscute asemenea morminte nu exista nici un studiu în care să fie prezentate sistematic asemenea descoperiri. Toate acestea vin să contribuie la adâncirea cunoştinţelor noastre despre viaţa spirituală a dacilor, aducând noi elemente care îmbogăţesc patrimoniul civilizaţiei lor[37].

Descoperirea recentă a unui nou motiv decorativ în ceramica dacică pictată, este vorba de pictarea unui peşte pe un capac de tipul „cu prag", ne oferă posibilitatea discutării acestui motiv ca simbol al unei noi religii. Peştele, ca motiv decorativ sau simbol, este foarte puţin prezent în culturile primei epoci a fierului din Moldova. Mai târziu apare în tezaurele de la Agighiol, Porţile de Fier şi Peretu. În perioada clasică a culturii dacice, acest motiv nu a apărut nicăieri, nici pe ceramică şi nici pe alte piese de altă natură. La Brad, acest capac a apărut în nivelul din sec. II p.Chr. Cum în această perioadă simbolul creştinismului începea să fie răspândit în tot Imperiul Roman, nu este exclus să fie prezent şi în această parte a Europei ca un element atât de vehiculat, mai târziu, în lumea creştină. Dacă acest lucru ar fi posibil, din punct de vedere teoretic, mai ales că legăturile cu Roma erau în această perioadă, destul de strânse, am putea vorbi de prezenţa, în aceste locuri, a unor elemente creştine, chiar de la începutul răspândirii noii religii. Noi considerăm aceasta ca o ipoteză cu minime posibilităţi, dar nu imposibilă. Prezenţa unui motiv zoomorf, peştele, ca fiind unicat în motivistica generală a culturii dacice în perioada clasică, mai ales în ultima ei parte, respectiv sec. I-II p.Chr., este de natură să pună problema apariţiei unor simboluri creştine în această zonă, indiferent pe ce căi ar fi putut veni[38] (Fig. 41).

Chiar dacă ipoteza unui simbol creştin, în sec. I-II p.Chr., nu este posibilă în această zonă, nu este mai puţin adevărat că motivul decorativ, în sine, constituie un element deosebit de important, nu numai ca unicat în cultura dacică, ci şi în crearea posibilităţii de a lărgi sfera punctelor în care asemenea motive decorative sunt semnalate. Prezenţa lui relansează ipoteza unui larg spectru motivistic sau simbolistic în arta geto-dacică, care aşteaptă mereu noi descoperiri.

După cum se ştie, ultima fază de dezvoltare a civilizaţiei dacice are un caracter oppidan şi cuprinde ultimele două secole de existenţă a acestei civilizaţii, când apar numeroase aşezări intens locuite şi puternic fortificate, care l-au făcut pe Ptolemeu să le consemneze ca „oraşe" ale Daciei. Apariţia lor demonstrează importanţa factorului economic în procesul transformării aşezărilor rurale în aşezări cu caracter protourban, devenind centre politice, economice, sociale, religioase, meşteşugăreşti, comerciale etc. asupra unei regiuni întinse. Ele păstrează unele elemente tradiţionale, fiind întărite cu fortificaţii de lemn şi pământ, fără ziduri de piatră, de proporţii destul de reduse, dar intens locuite, folosind

[37] Idem, *op. cit* 1986, pp. 105-152.
[38] Idem, *Un nouveau motif décoratif sur la poterie dace peinte*, în SAA, VII, Iaşi, 2000, pp. 345-350.

materiale de construcţie locale, mai ales lemnul, şi păstrând un puternic caracter rural, legat de faptul că agricultura rămâne una din ramurile de bază ale economiei.

Intrate în statul dac constituit de Burebista la jumătatea sec. I a.Chr., fiecare din ele îşi păstra funcţiile pe plan local. Destrămarea acestui regat nu a însemnat şi decăderea acestor importante centre. Rezultatele cercetărilor de la Brad confirmă aceasta. Dacă funcţiile militare încep să piardă din importanţă, în sensul unei abandonări parţiale a fortificaţiilor, când nu mai sunt refăcute sau întreţinute cu grija cu care se făceau mai înainte, în schimb, celelalte funcţii administrative, comerciale, meşteşugăreşti, religioase etc. iau o amploare din ce în ce mai mare, devenind cele mai prospere aşezări dacice din sec. I p.Chr. Ele vor constitui şi după Burebista factorul economic pe care se sprijinea întreaga forţă a dacilor, care au putut ţine piept, multă vreme, cu atâta înverşunare, celei mai mari forţe a epocii – forţa romană.

Este bine cunoscut faptul că V. Pârvan în opera sa fundamentală „Getica" a acceptat localizarea principalelor „dave" din harta lui Ptolemeu, în zona Siretului Mijlociu. Cum la data respectivă informaţiile privitoare la marile aşezări dacice din Moldova se reduceau doar la câteva date referitoare la Poiana, problema identificărilor nu putea depăşi limita acceptărilor teoretice ale prezenţei lor în acest spaţiu[39].

Odată cu cercetarea sistematică a aşezării de la Poiana – Tecuci, de către Radu şi Ecaterina Vulpe, problema identificărilor acestor „dave" a căpătat o consistenţă mai mare, ceea ce a făcut ca în anul 1931 să se identifice, pentru prima dată, Piriboridava cu Poiana – Tecuci[40].

Consemnând deja faptul că cetatea dacică de la Brad este una din „davele" pe care geograful Ptolemeu le include în harta sa printre cele 40 de polisuri ale Daciei, este necesar să încercăm o identificare a ei cu una din denumirile localităţilor din zona Moldovei.

După cum se ştie, problema identificărilor aşezărilor dacice descoperite până în prezent cu cele din „Geographia" lui Ptolemeu este destul de dificilă datorită faptului că în marea lor majoritate nu au inscripţii. Multe din identificările făcute au un caracter ipotetic, dar criteriile care au stat la baza lor au grade diferite de importanţă, ceea ce face ca multe din ele să fie apropiate de realitate. Aşa de pildă, poziţia geografică, fără a ne referi la coordonatele lui Ptolemeu, mărimea aşezărilor, importanţa lor strategică şi militară, economică, comercială, administrativă, religioasă etc., dau o notă de credibilitate mai mare în condiţiile identificărilor făcute.

Pentru a restrânge sfera discuţiilor noastre ne vom referi doar la trei din ele, şi anume: Piroboridabva, Tamasidava şi Zargidava, care sunt consemnate pe Valea Siretului. Primele identificări făcute s-au referit la marea aşezare de la Poiana – Tecuci, pe care Radu Vulpe o identifica cu Piroboridava[41], Alex. Vulpe[42] şi apoi V. Ursachi[43], pe baza descoperirilor de la Brad, identifică aşezarea de aici cu Tamasidava, considerând că între aceasta şi Poiana nu mai există nici o aşezare dacică de asemenea proporţii. În 1968, săpăturile de la Răcătău, comuna Pânceşti, judeţul Bacău[44] ne dau posibilitatea să revenim la identificările făcute şi să consemnăm că cele trei importante aşezări dacice de la Poiana, Răcătău şi Brad pot fi identificate cu: Piroboridava, Tamasidava şi Zargidava[45].

---

[39] V. Pârvan, *Getica – o protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1972, pp. 143, 147, 157, 165, 428.
[40] R. Vulpe, *Piroboridava*, Rev. Arch. XXXIV, 1935, 2, pp. 237-276; R. şi Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Poiana*, în Dacia III - IV, 1927-1932, pp. 253-251; idem, în Dacia, VII-VIII, 1937-1940.
[41] *Ibidem*.
[42] Alex. Vulpe, *Ptolemy and the ancient geography of Moldavia*, în StCl, VI, 1964, pp. 235-247.
[43] V. Ursachi, *Contribuţii la problema aşezărilor dacice de pe Valea Siretului*, comunicare la cea de a III-a Sesiune Ştiinţifică a Muzeelor, decembrie, 1966; idem, în Carpica, I, 1968, p. 177.
[44] Săpături efectuate de V. Căpitanu şi V. Ursachi.
[45] V. Căpitanu şi V. Ursachi, *O nouă cetăţuie dacică pe Valea Siretului*, în Carpica, II, 1969, pp. 93-130.

În sprijinul acestor identificări vin numeroase argumente de ordin arheologic printre care: mărimea, intensitatea locuirii – marcată de grosimea straturilor de cultură dacică, fortificaţiile, marea bogăţie de materiale în comparaţie cu celelalte aşezări dacice de pe cuprinsul Moldovei, importantele edificii descoperite, care indică o viaţă avansată – protourbană etc. La acestea se adaugă datele textului lui Ptolemeu, temeinic comentat de cercetătorii care au încercat să identifice „oraşele" dacice amintite[46], precum şi papirusul Hunt, care confirmă existenţa Piroboridavei la începutul sec. II p.Chr.[47].

Dacă am merge pe aceeaşi interpretare a importantului document ce-l reprezintă acel „pridianum" datat, după cum se ştie, fie înainte de Traian[48], fie în timpul războiului dintre Traian şi Decebal, 101-106[49], singurul lucru sigur îl reprezintă existenţa, în perioada anilor 99-117, a Piroboridavei[50]. Odată câştigată această sigură informaţie, datarea importantei aşezării Piroboridava, cel puţin până la evenimentele din 105-106, este de necontestat. Acest lucru atrage după sine, în mod firesc, constatarea existenţei, în aceeaşi perioadă, şi a celorlalte două „dave" de pe Valea Siretului – Tamasidava şi Zargidava, care au împărtăşit împreună aceeaşi soartă în urma războaielor daco-romane.

În acest fel, argumentele cu caracter arheologic, prin cercetările din ultimii 40 ani, vin să completeze datele referitoare la identificările făcute, considerând lipsa unei inscripţii, care să transforme ipotezele în certitudini, ca un element ce poate să nu apară niciodată, prin simplul motiv de a nu fi existat. Acest lucru nu ne îngăduie să ignorăm coroborarea dintre datele arheologice şi cele istorice în lămurirea unor probleme legate de geografia istorică a acestor meleaguri, prin însuşirea celor mai concludente şi apropiate date obţinute pe calea cercetărilor arheologice de menţiunile istorice existente.

Rămânând fidel întregii argumentaţii făcute de R. Vulpe şi mai târziu de Alex. Vulpe[51], cu completările firesti pe baza cercetărilor de la Brad şi Răcătău[52], considerăm că marea aşezare dacică de la Brad poate fi identificată cu Zargidava[53]. Toate datele obţinute pe cale arheologică demonstrează existenţa aici a unui mare centru dacic, care polariza o întreagă zonă intens locuită.

Odată acceptată această ipoteză, nu ne rămâne decât să consemnăm faptul că cele trei mari aşezări dacice de pe Valea Siretului: Poiana, Răcătău şi Brad, prin importantele vestigii descoperite până acum, pot fi socotite adevărate „dave", cu toate atributele ce definesc această denumire. Ele se deosebesc de toate celelalte aşezări dacice contemporane din Moldova, atât din punctul de vedere al bogăţiei materialului arheologic, cât şi al edificiilor sau organizării interne a aşezării, apropiindu-se de ceea ce înţelegem prin „aşezări protourbane", care l-au făcut pe geograful Ptolemeu să le consemneze drept „polisuri".

Deşi coordonatele date de Ptolemeu nu corespund celor trei mari aşezări dacice pomenite, distanţele egale dintre ele – de circa 40 km, au impus marcarea lor corectă, atât în latitudine, cât şi în longitudine, ceea ce constituie un element destul de favorabil în susţinerea ipotezelor noastre.

---

[46] R. Vulpe, *op. cit.*, Rev. Arch. XXXIV, 1931, pp. 237-276; idem, *Muntenia şi Moldova de Jos în timpul lui Traian în lumina unei noi lecturi a papirusului Hunt*, în StCl, 2, 1960, pp. 337-359; Al. Vulpe, *op. cit.*, 1964, pp. 233-246, cu principala bibliografie.

[47] Este vorba de Papyrusul lui Hunt, care pomeneşte de Piroboridava la începutul secolului II a.Chr., cf. R. Syme, în JRS, 49, 1959, pp. 26-33; R. Vulpe, în StCl, 2, 1960, pp. 338-340; idem, în Dacia NS, 5, 1961, pp. 369-362.

[48] R. O. Fink, în JRS, XLVIII, 1958, p. 104.

[49] R. Syme, *op. cit.*, 1959, I şi II, p. 33; C. Daicoviciu, în AISC, II, p. 251, nr. 1; D. Tudor, *Oltenia romană*, Bucureşti 1978, p. 31.

[50] A. I. Hunt, *Raccolta di studi in onore di Giacomo Lumbrasio*, Milano, 1925, pp. 265-272; G. Cantacuzino, în Aegyptus, IX, 1928, pp. 63-96.

[51] Vezi nota 42.

[52] V. Ursachi, *op. cit.*, 1969, pp. 105-119; V. Căpitanu, V. Ursachi, *op. cit.*, 1969; iidem, în Crisia, 1972, pp. 97-114.

[53] Ptolemeu, *Geographia*, III, 10, 8.

Importantele edificii descoperite la Brad, printre care sanctuarul rotund cu tamburi de lemn, piaţa centrală pavată cu pietre de râu, „palatul" şi alte construcţii de interes colectiv, constituie argumente din ce în ce mai preţioase în favoarea ipotezei profesorului N. Gostar[54], că această localitate, deci Zargidava, poate să fie cea pomenită în textul din inscripţia dionysopolitană în cinstea lui Acornion[55], în condiţiile în care cele două haste vizibile înaintea cuvântului Argedava să aparţină literei Z şi nu S, cum a presupus G. Mihailov[56]. Această ipoteză poate fi cu atât mai verosimilă cu cât însuşi textul inscripţiei amintite vorbeşte de faptul că Acornion a trebuit să facă un drum destul de lung în misiunea sa, iar regele get, al cărui nume nu este pomenit, fie că era tatăl lui Burebista, fie că nu, putea foarte bine să-şi aibă capitala aici. Cetatea dacică de la Brad a fost, desigur, unul din cele mai puternice centre ale unei uniuni de triburi, care în sec. I a.Chr., înaintea sau în timpul lui Burebista, putea fi capitala unui rege sau al unui şef al acestei uniuni tribale. Nu este exclusă nici posibilitatea ca Burebista să fi fost el însuşi originar din aceste locuri sau să fi folosit aşezarea de aici drept capitală[57]. Viziunea modernă asupra dezvoltării marilor centre urbane sau rurale nu concordă cu realităţile diferitelor perioade istorice, din această cauză nu trebuie să excludem posibilitatea ca multe din aşezările antice să fi constituit adevărate centre în jurul cărora să polarizeze o întreagă zonă locuită, chiar dacă astăzi ni se pare nefiresc, datorită inegalităţilor în dezvoltarea ulterioară a acestor localităţi. De aici, poate şi multitudinea de ipoteze privind capitala sau centrul formaţiunii politice a lui Burebista[58]. Tratarea problemelor istorice în spiritul viziunii noastre de astăzi asupra căilor de comunicaţii, dezvoltării diferitelor zone sau a supremaţiei lor în diverse etape ale dezvoltării nu pot aduce rezolvări acceptabile ale acestora, fără o minuţioasă cunoaştere a tuturor descoperirilor.

Un alt moment în care marea aşezare de la Brad să fi fost consemnată drept capitală a unui mic regat dacic, la jumătatea sec. I a.Chr., poate fi legat de relaţiile lui Dicomes cu Marcus Antonius în timpul luptelor pentru putere, împotriva lui Octavianus. Concluziile unei analize pe baza tezaurelor monetare, din această perioadă, realizate de cercetătoarea Maria Chiţescu, sunt edificatoare în acest sens[59].

Ceea ce dorim să accentuăm în încheierea acestor concluzii este faptul că marea aşezare dacică de la Brad, identificată cu Zargidava, putea să fie localitatea pomenită în preţiosul izvor – inscripţia în cinstea lui Acornion – şi să fi constituit şi mai târziu una din posibilele capitale ale unei uniuni de triburi sau a unui mic regat dacic. Toate descoperirile de până acum îndreptăţesc această ipoteză.

---

[54] N. Gostar, în Analele Univ. Iaşi (Seria nouă), secţiunea a III-a, Istorie, tom. 16, anul 1970, fasc. 9, p. 63.

[55] G. Mihailov, *Inscriptiones Greacae in Bulgaria repertae*, ed. a doua, vol. 1, Sofia, 1970, p. 53.

[56] *Ibidem.*

[57] I. H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 1977, p. 124.

[58] C. Daicoviciu, în Steaua, VIII, 1957, nr. 12, pp. 95-98; idem, în SCIV, 6, 1955, nr. 1-2, p. 52; R. Vulpe, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 ani*, Bucureşti, 1960, p. 56 şi urm; idem, *Getul Burebista, conducător a întregului neam geto-dac*, Studii şi Comunicări, Piteşti, 1968, pp. 49-50; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p. 34.

[59] M. Chiţescu, *Unele aspecte ale relaţiilor dintre Dicomes şi Marcus Antonius în lumina descoperirilor numismatice. (O problemă de geografie istorică)*, în SCIV, 19,4, 1968, pp. 665-665.

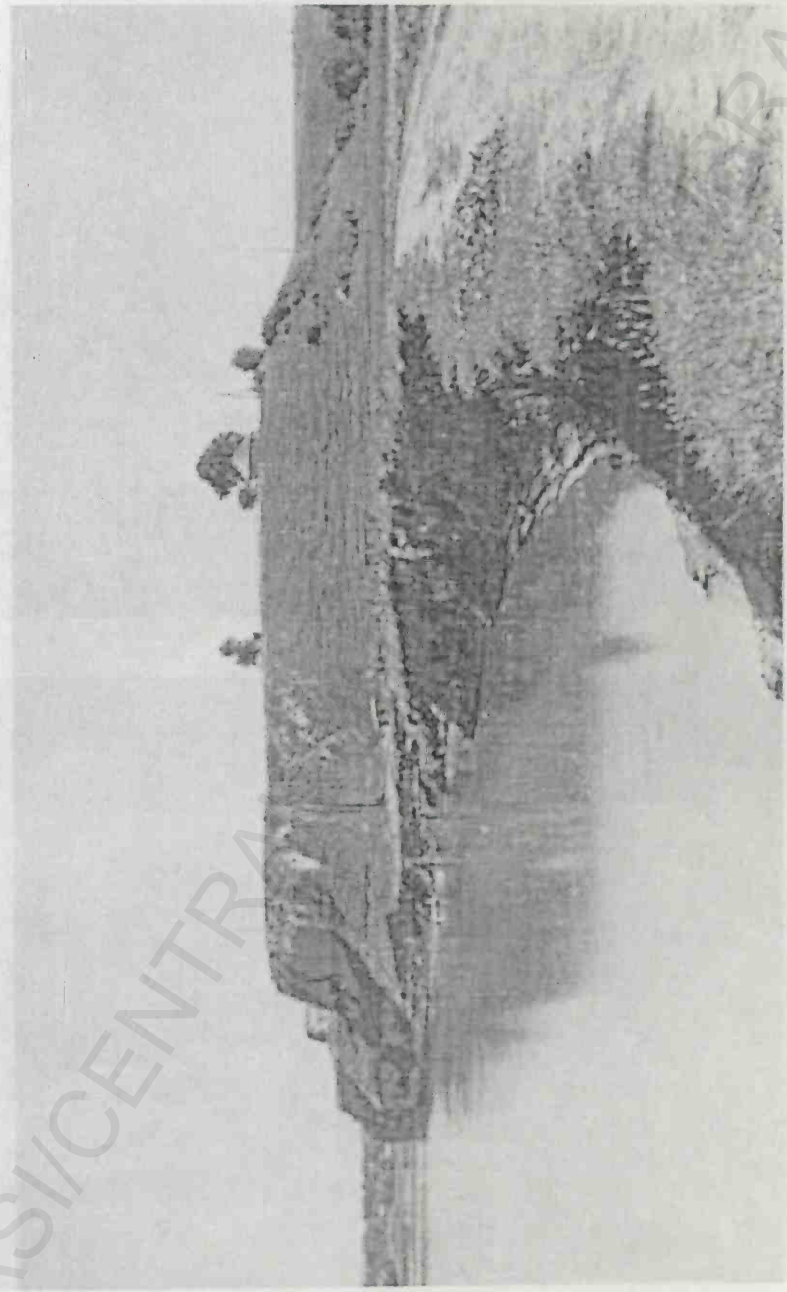

Fig. 1. Vedere generală dinspre Siret.

BCUIASI/CENTRAL LIBRARY

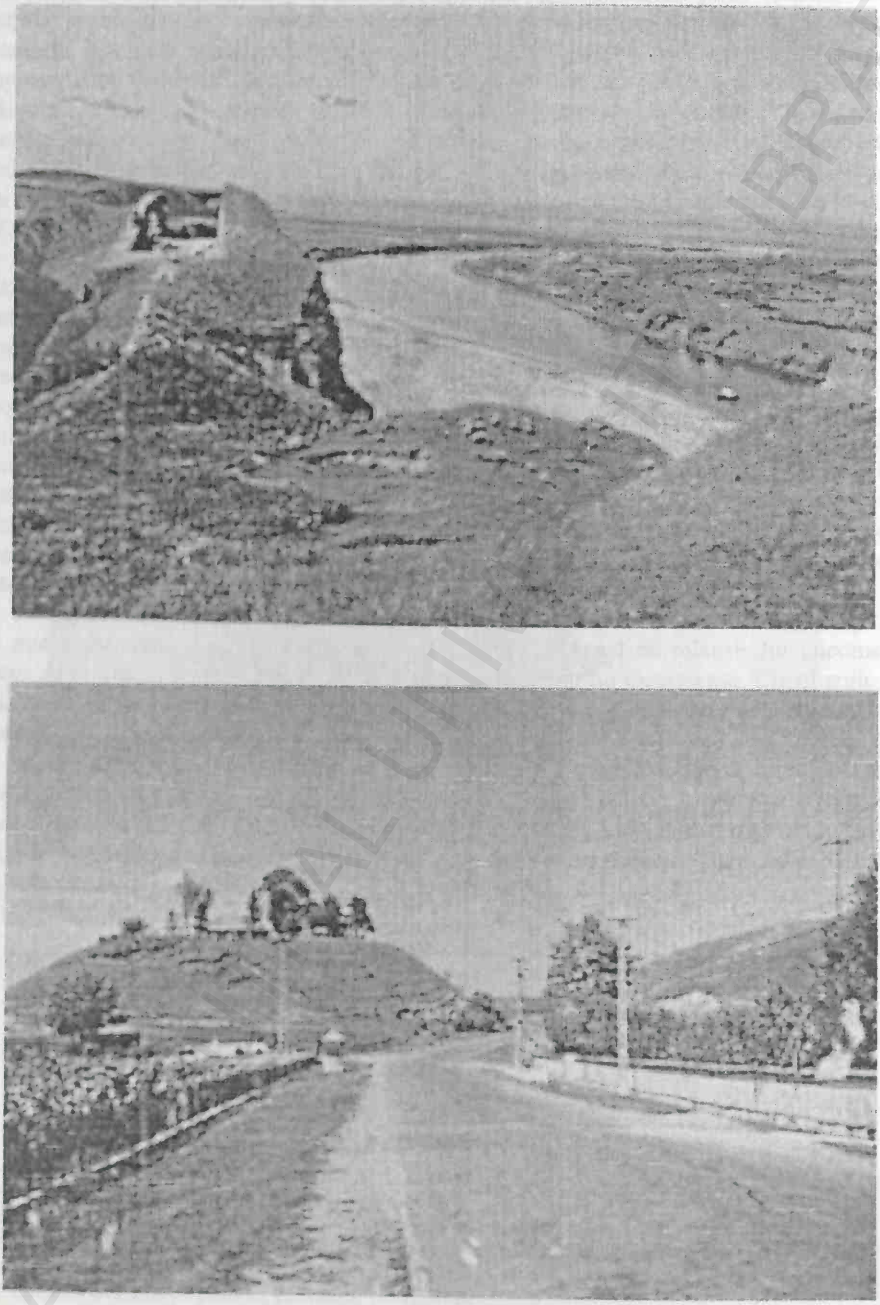

Fig. 2. Vedere generală.

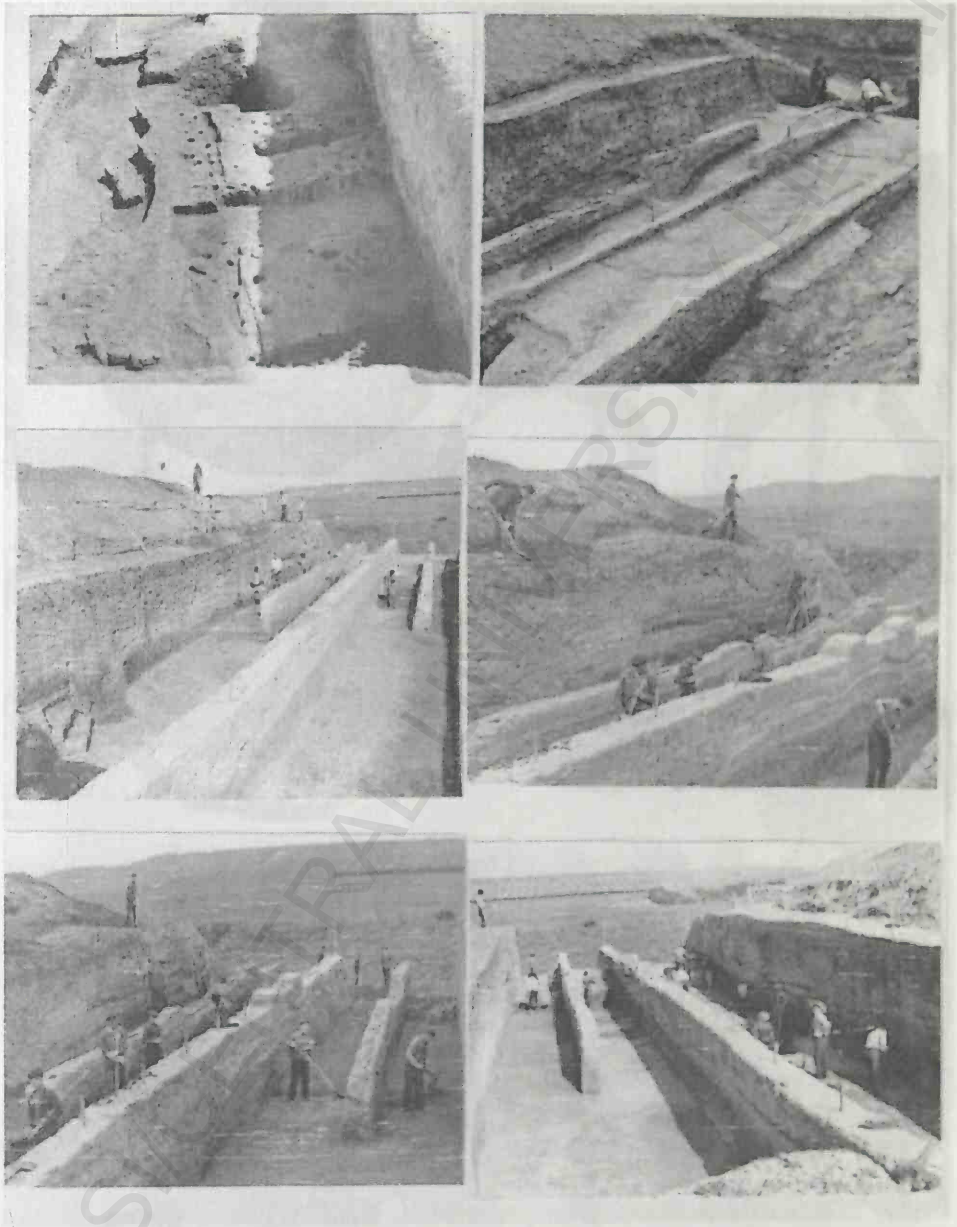

Fig. 3. Aspecte de şantier: Acropola.

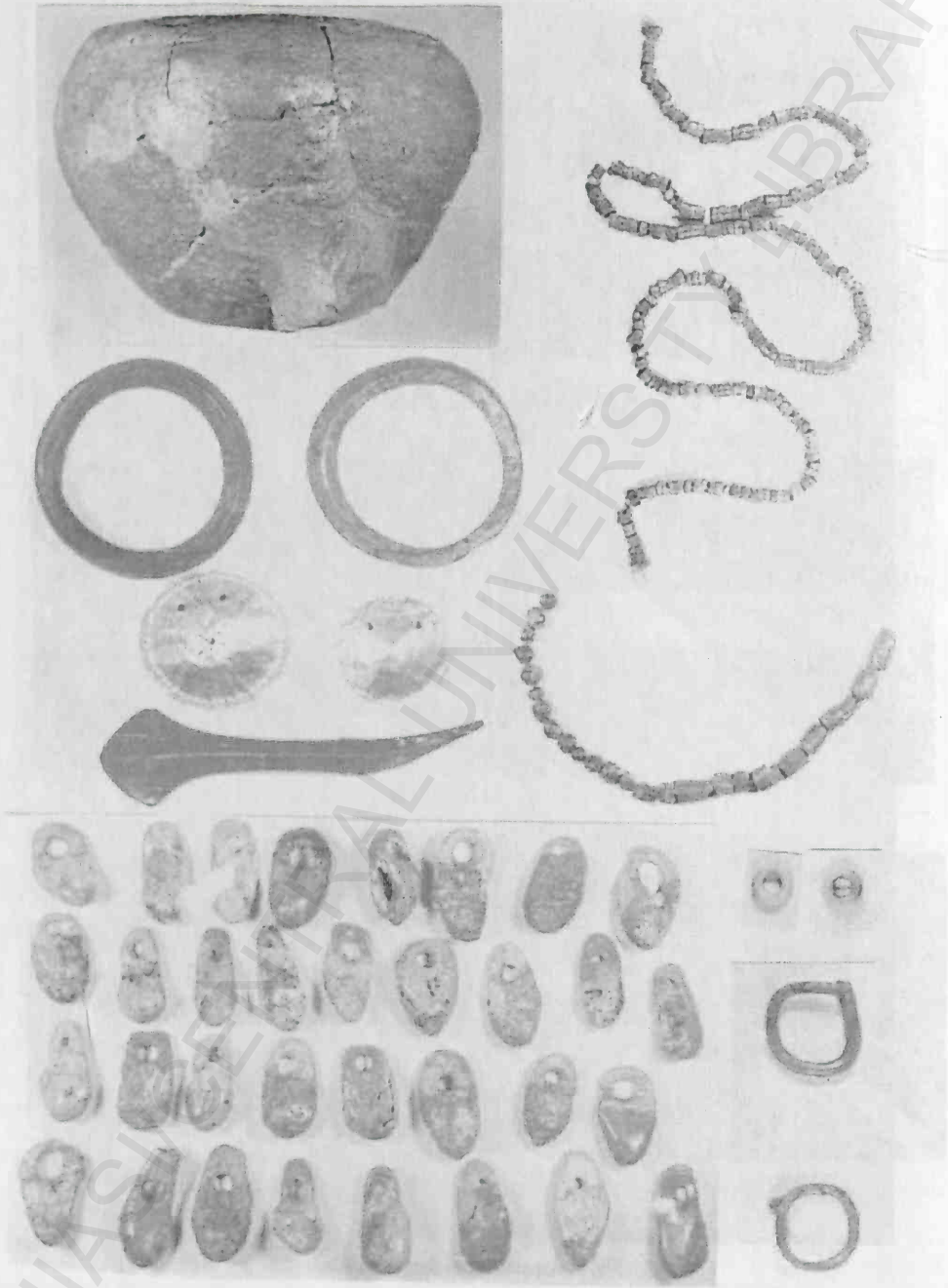

Fig. 4. Tezaurul eneolitic.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fig. 5. Vase şi obiecte din epoca bronzului.

BCUIAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fig. 6. Morminte din perioada de tranziție spre epoca bronzului.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

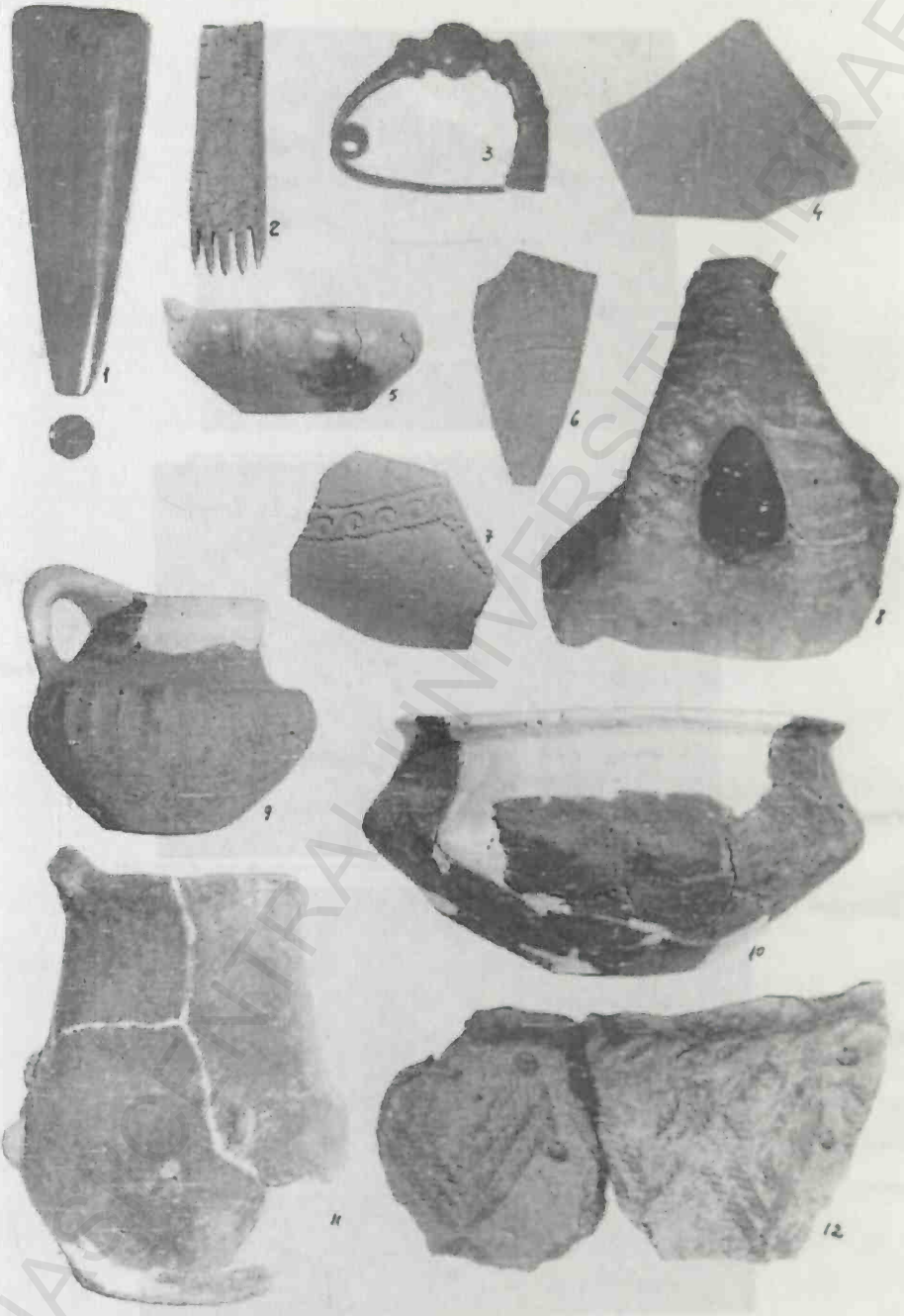

Fig. 7. Ceramică şi obiecte hallstattiene.

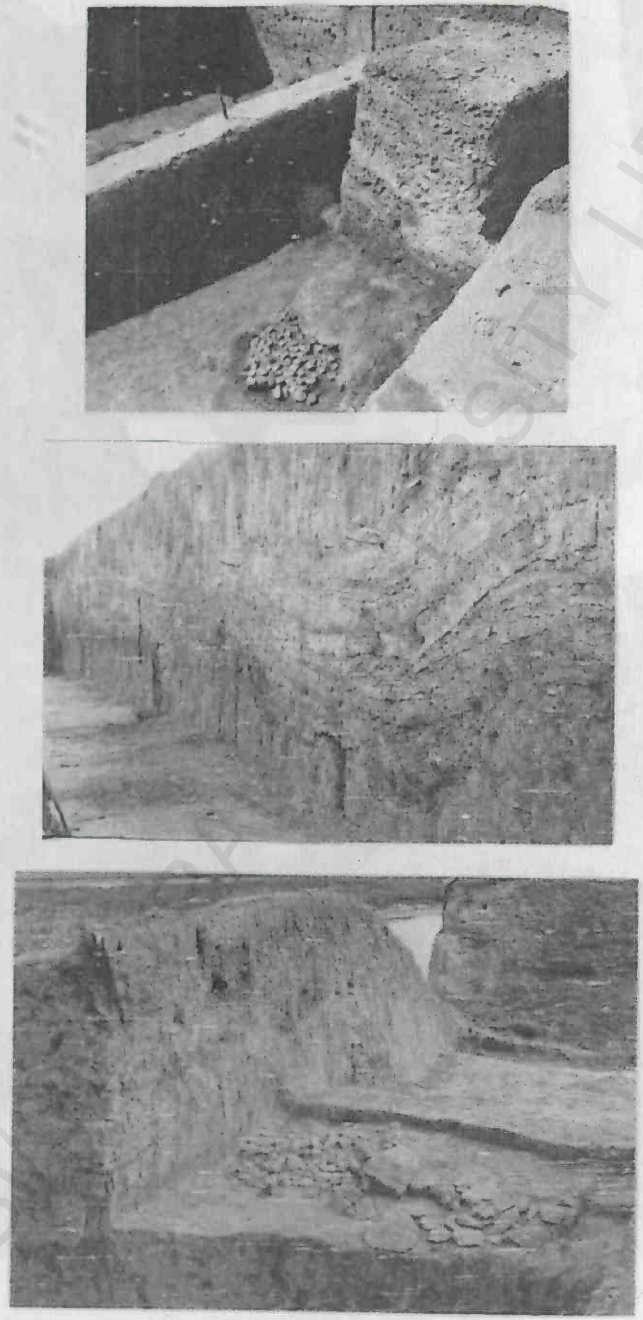

Fig. 8. Stratigrafie acropolă.

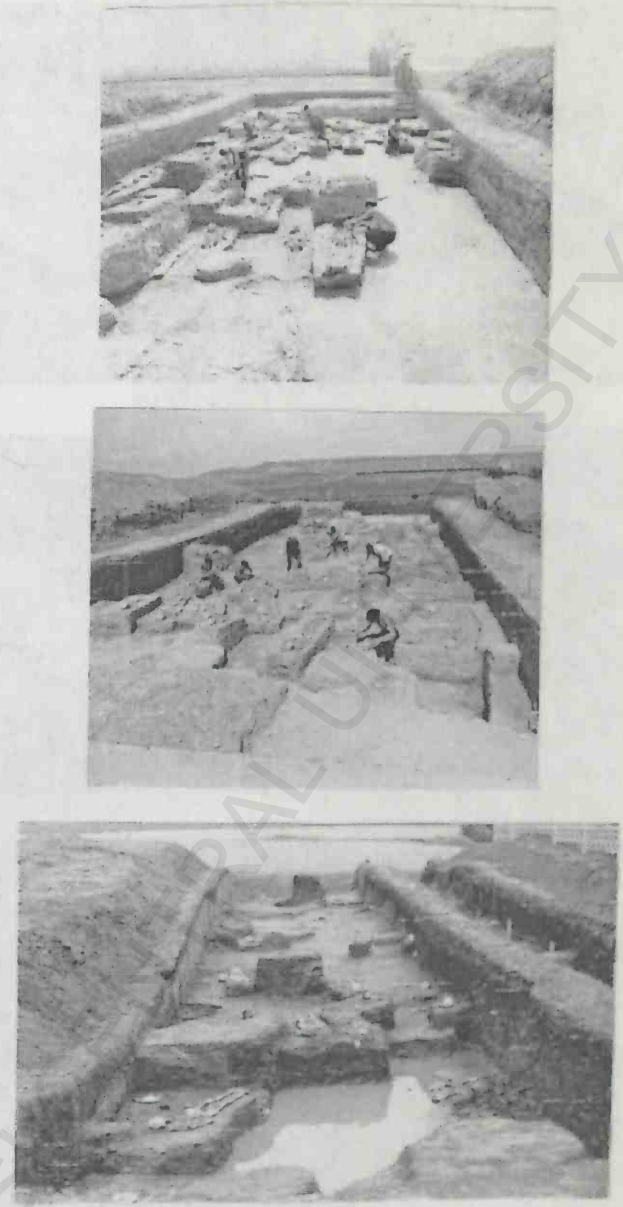

Fig. 9. Aspecte ale săpăturilor din necropolă medievală.

BCUIAȘI ... PAL UNIVERSITY LIBRARY

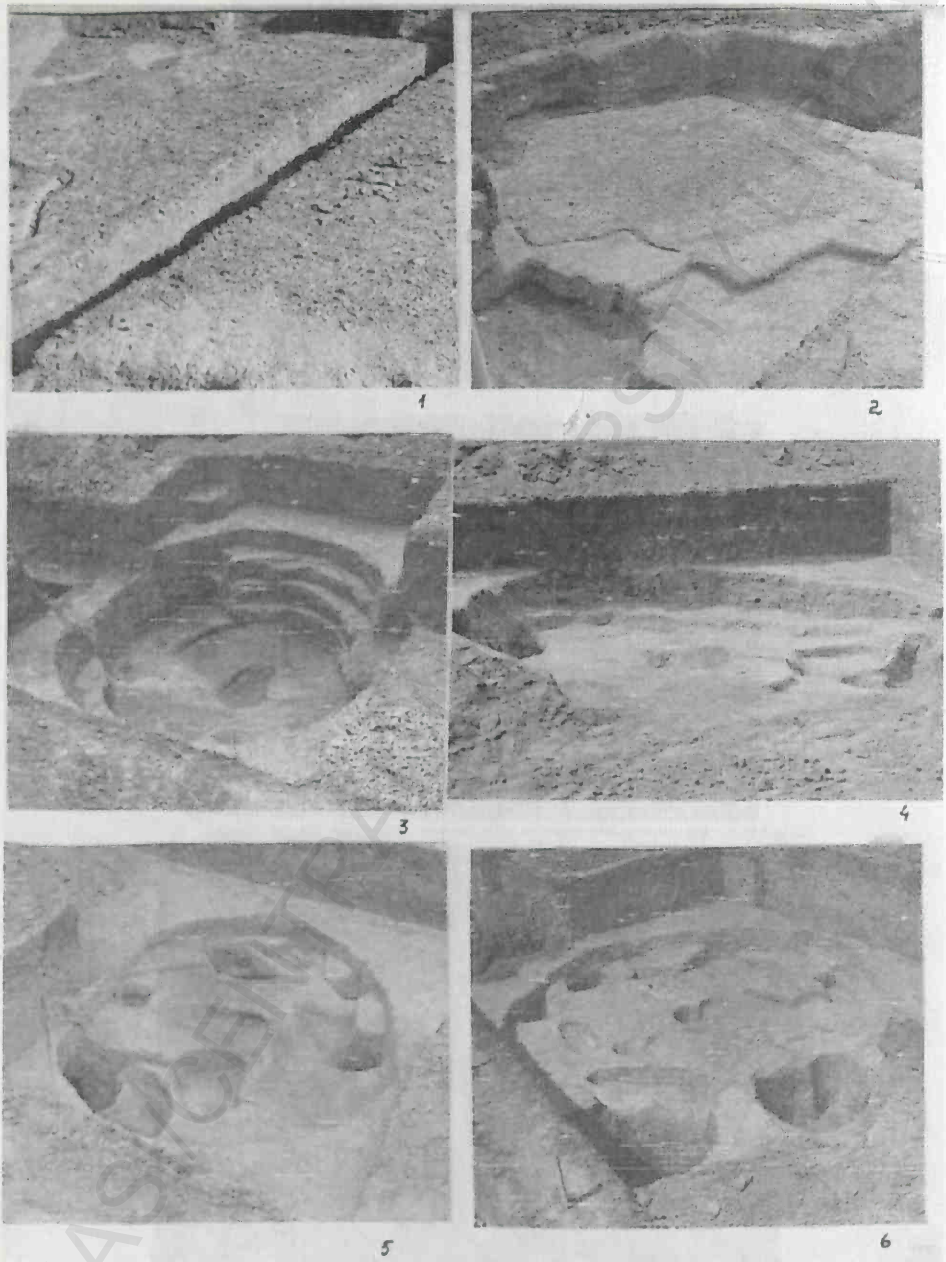

Fig. 10. Locuinţe de suprafaţă şi adâncite.

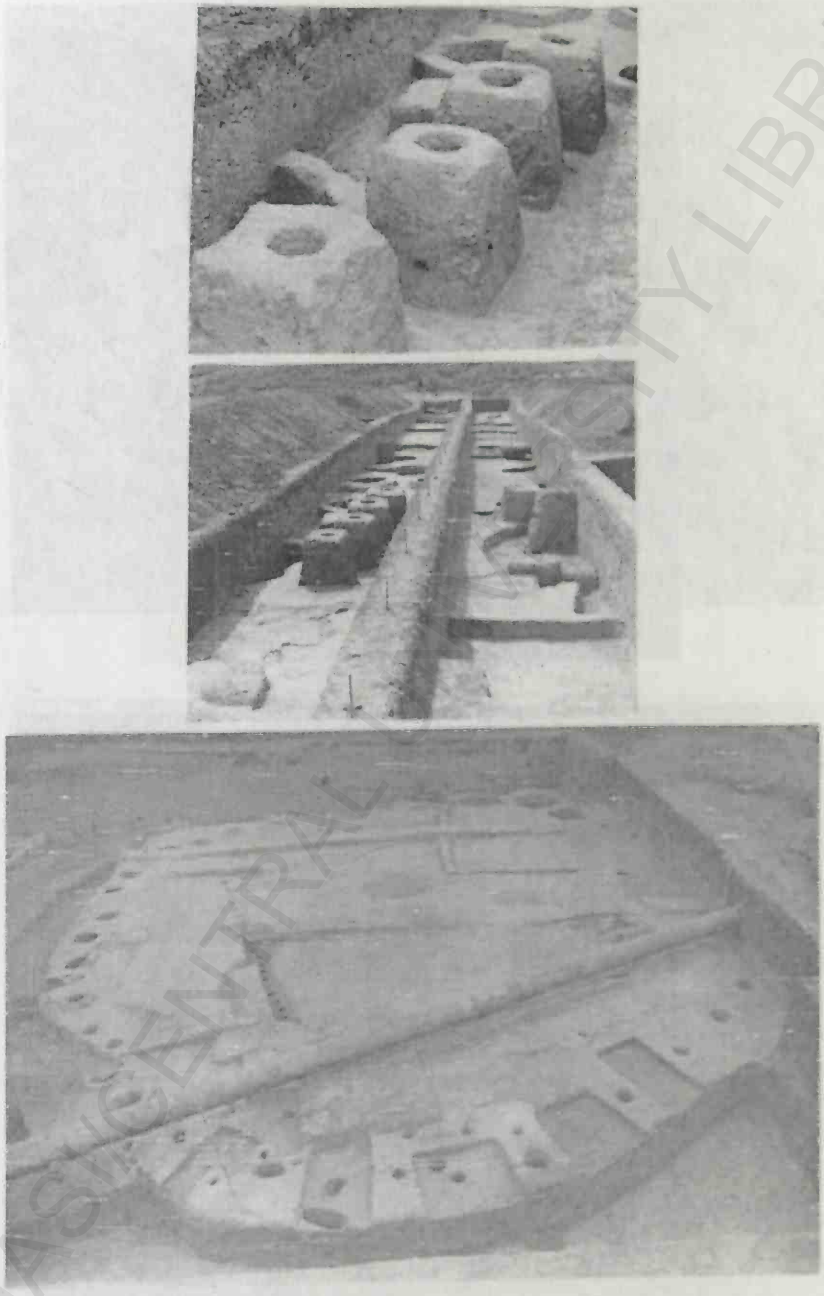

Fig. 11. Sanctuarul dreptunghiular din aşezarea deschisă (1) şi sanctuarul rotund (2).

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

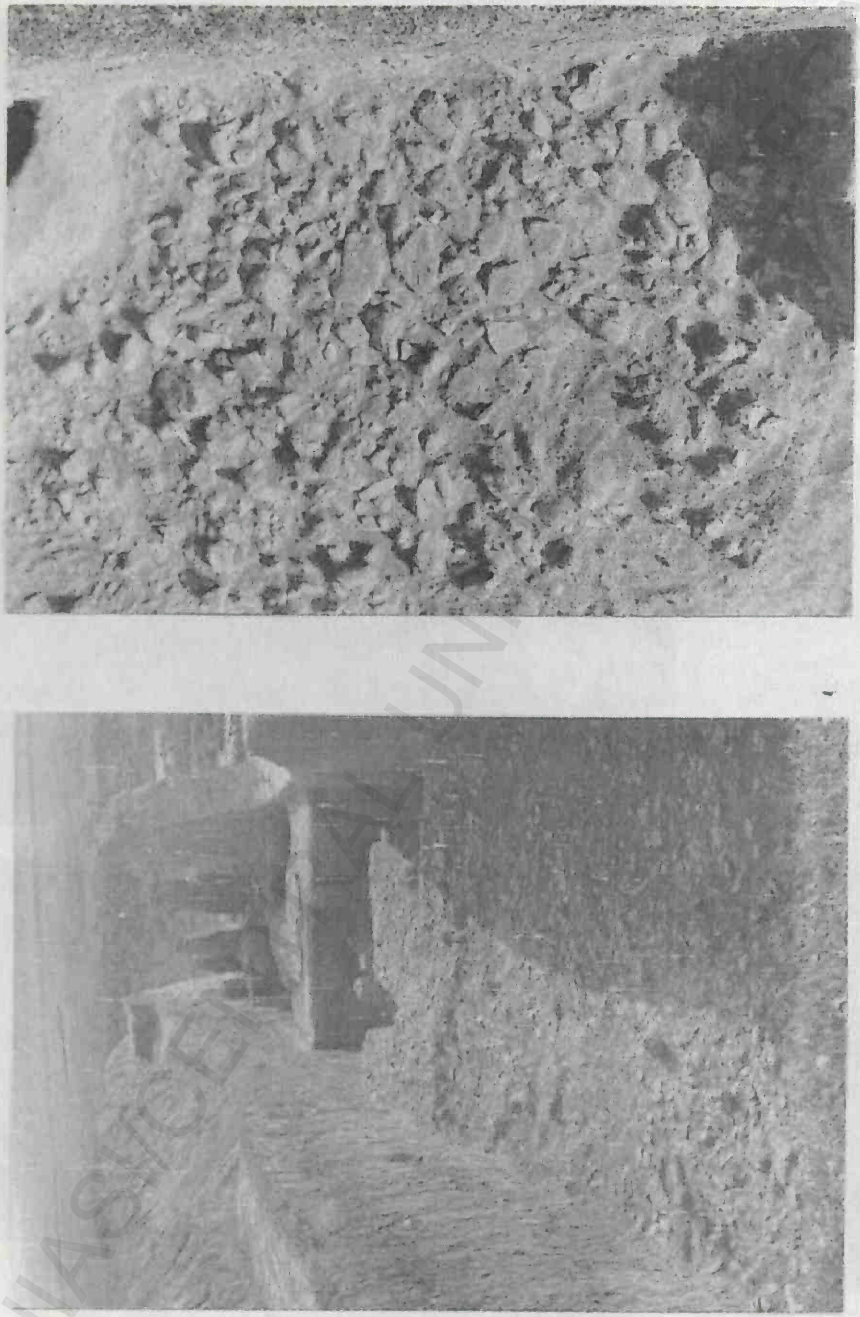

Fig. 12. Piața pavată.

Fig. 13. Şanţul de drenaj.

BCU IASI UNIVERSITY LIBRARY

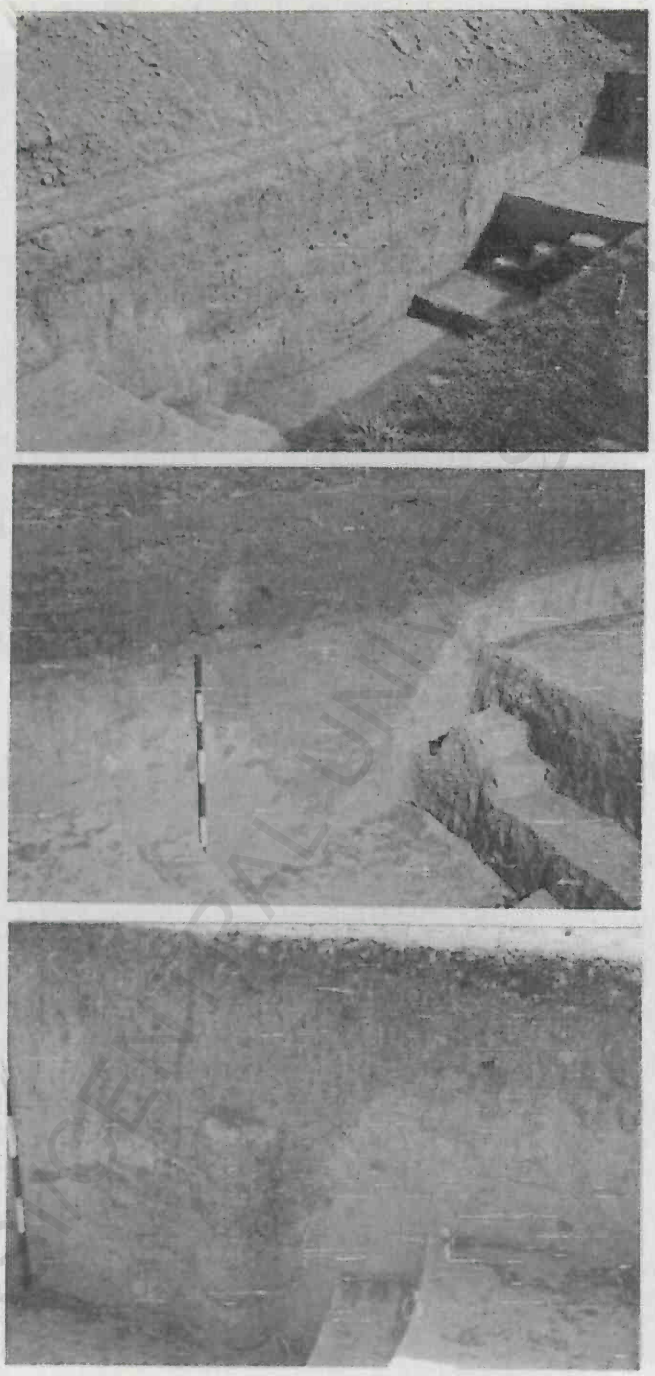

Fig. 14. Şanţul de apărare din epoca bronzului.

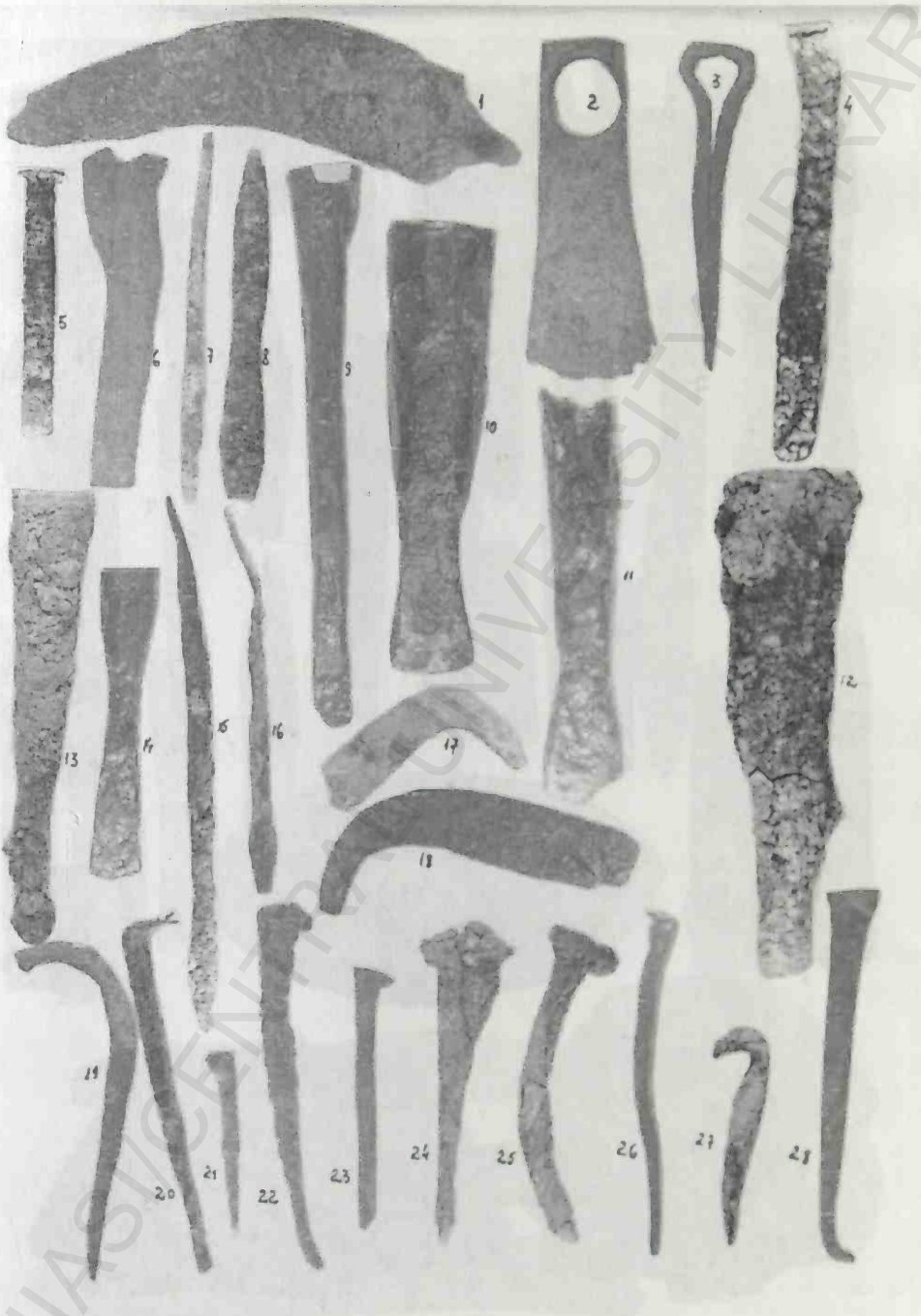

Fig. 15. Obiecte de metal.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

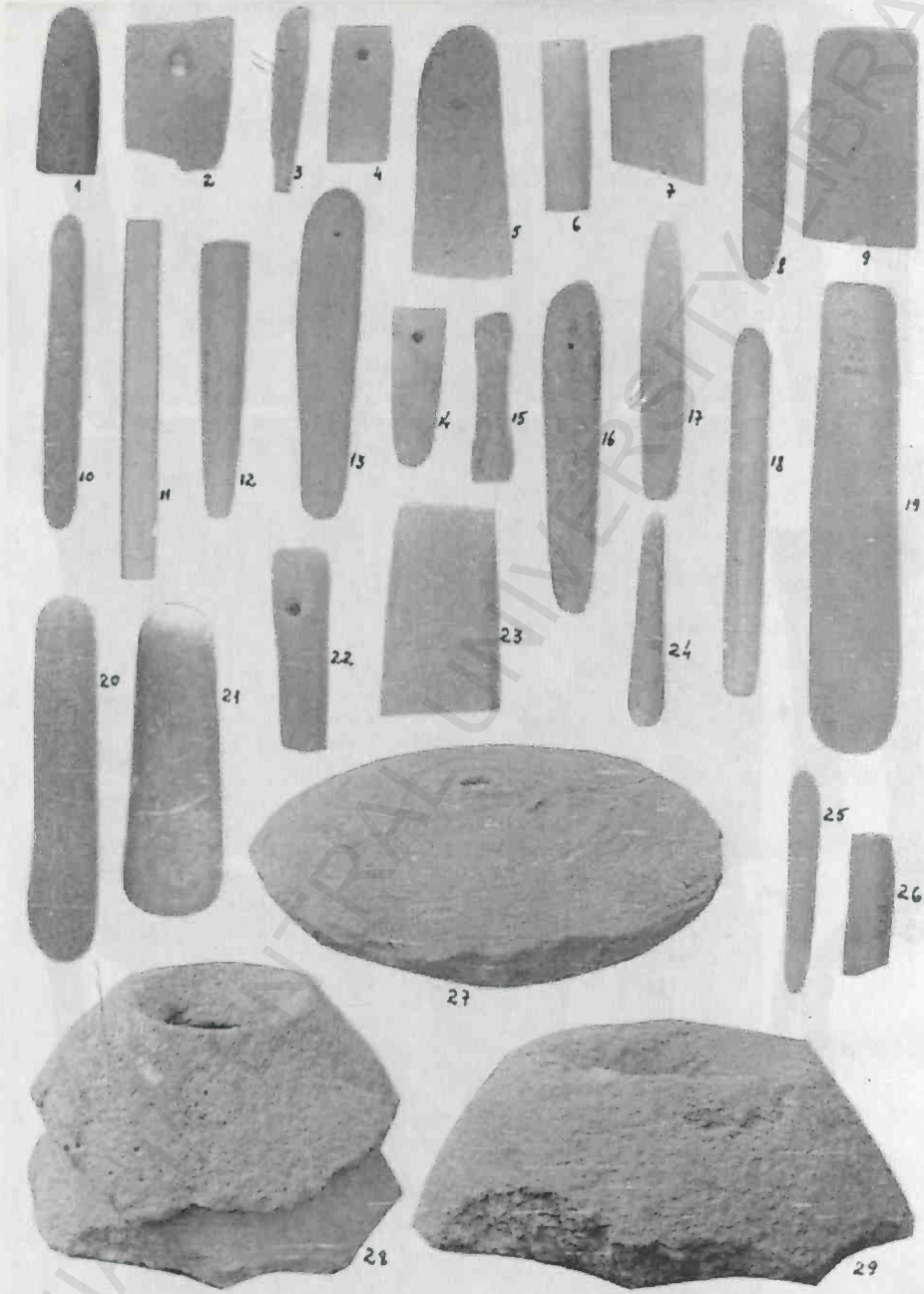

Fig. 16. Unelte din piatră.

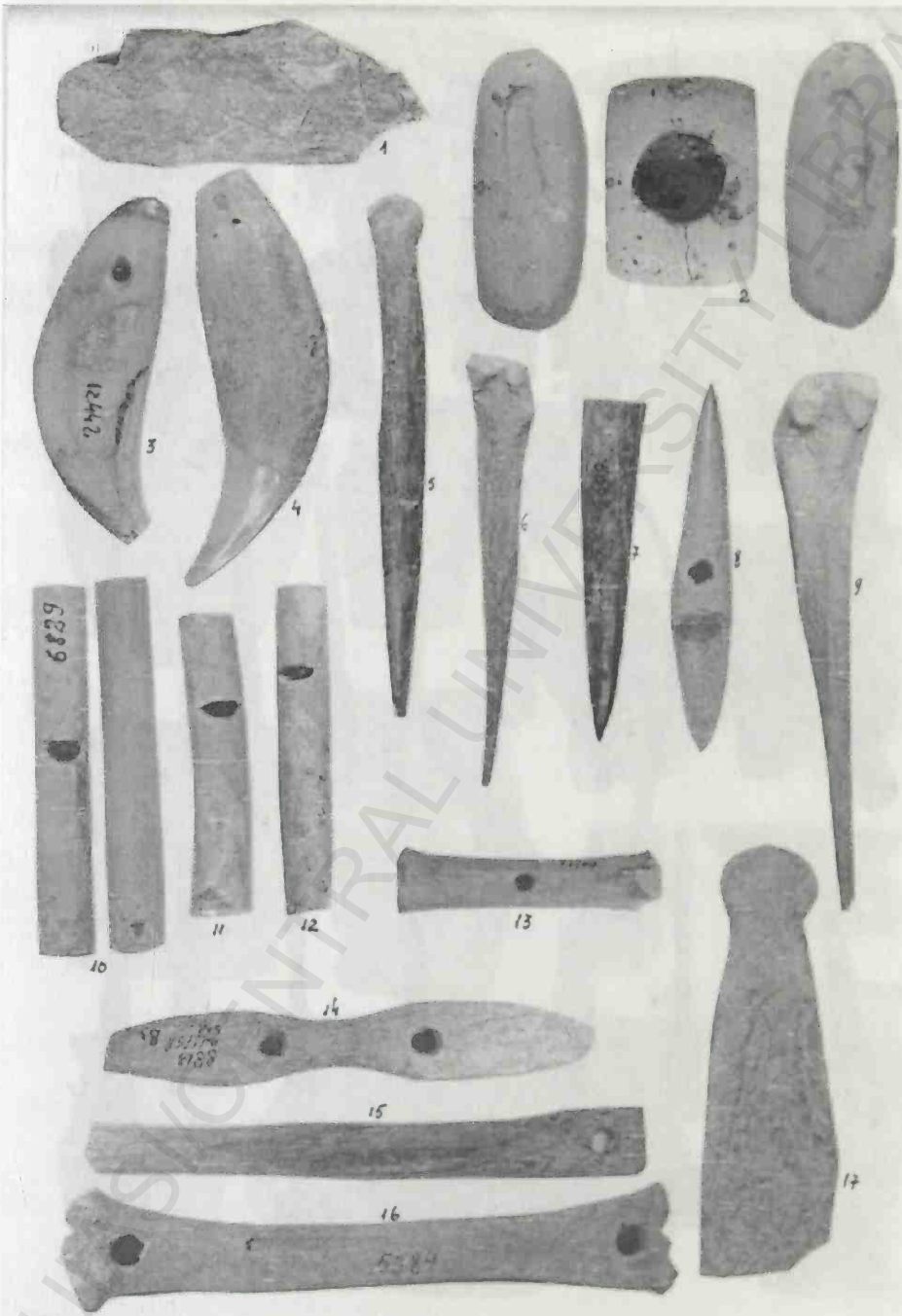

Fig. 17. Obiecte din os.

BCU SIBIU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

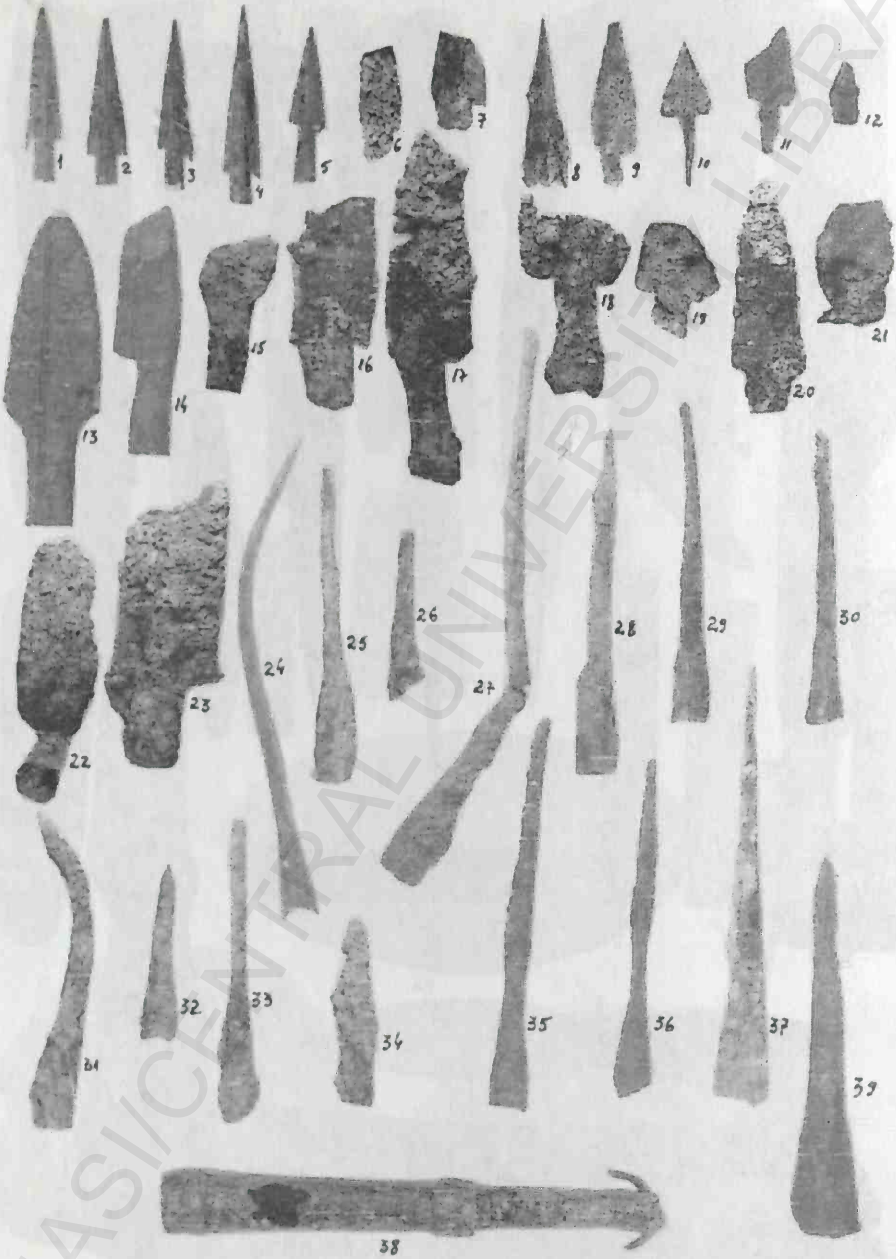

Fig. 18. Arme.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fig. 19. Ceramică lucrată cu mâna.

Fig. 20. Ceramică lucrată la roată.

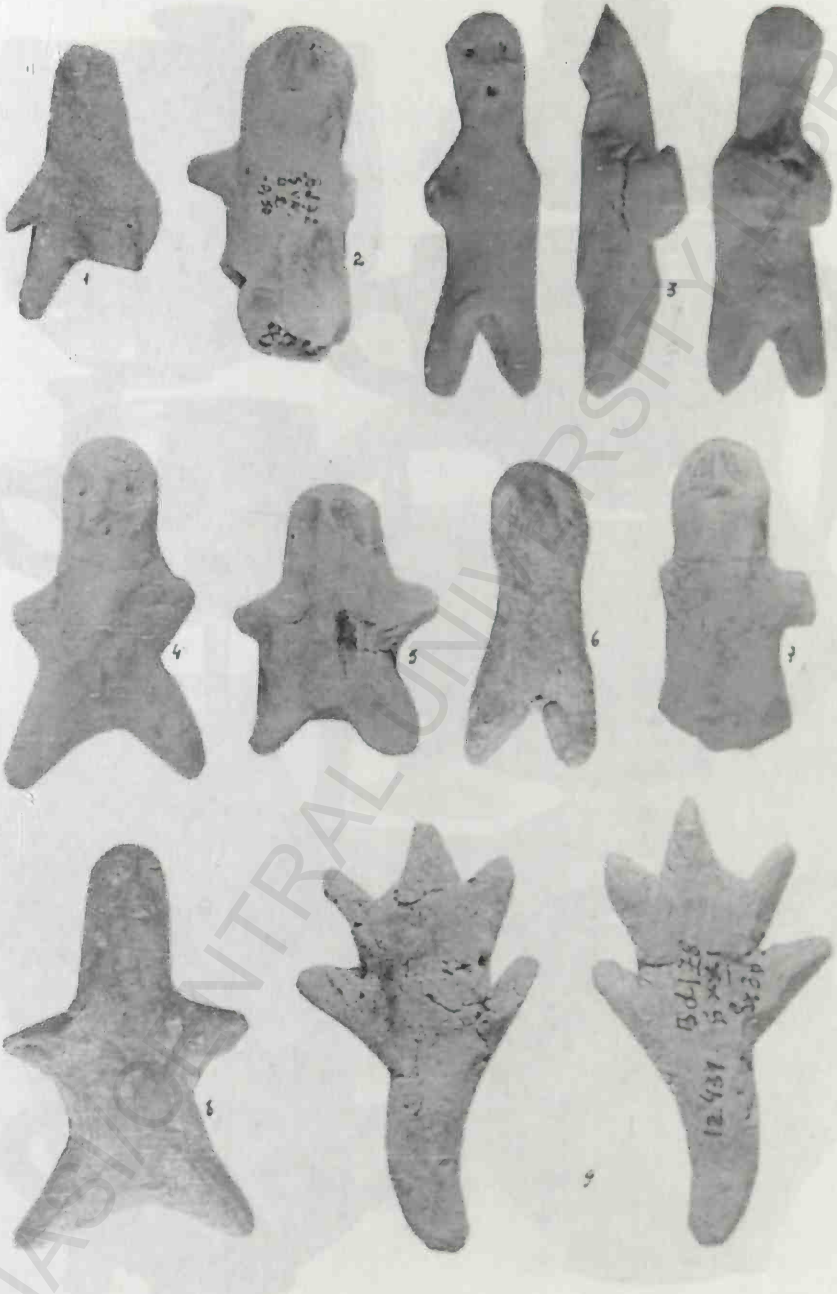

Fig. 21. Reprezentări plastice.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fig. 22. Ceramică dacică pictată.

Fig. 23. Ceramică de import.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

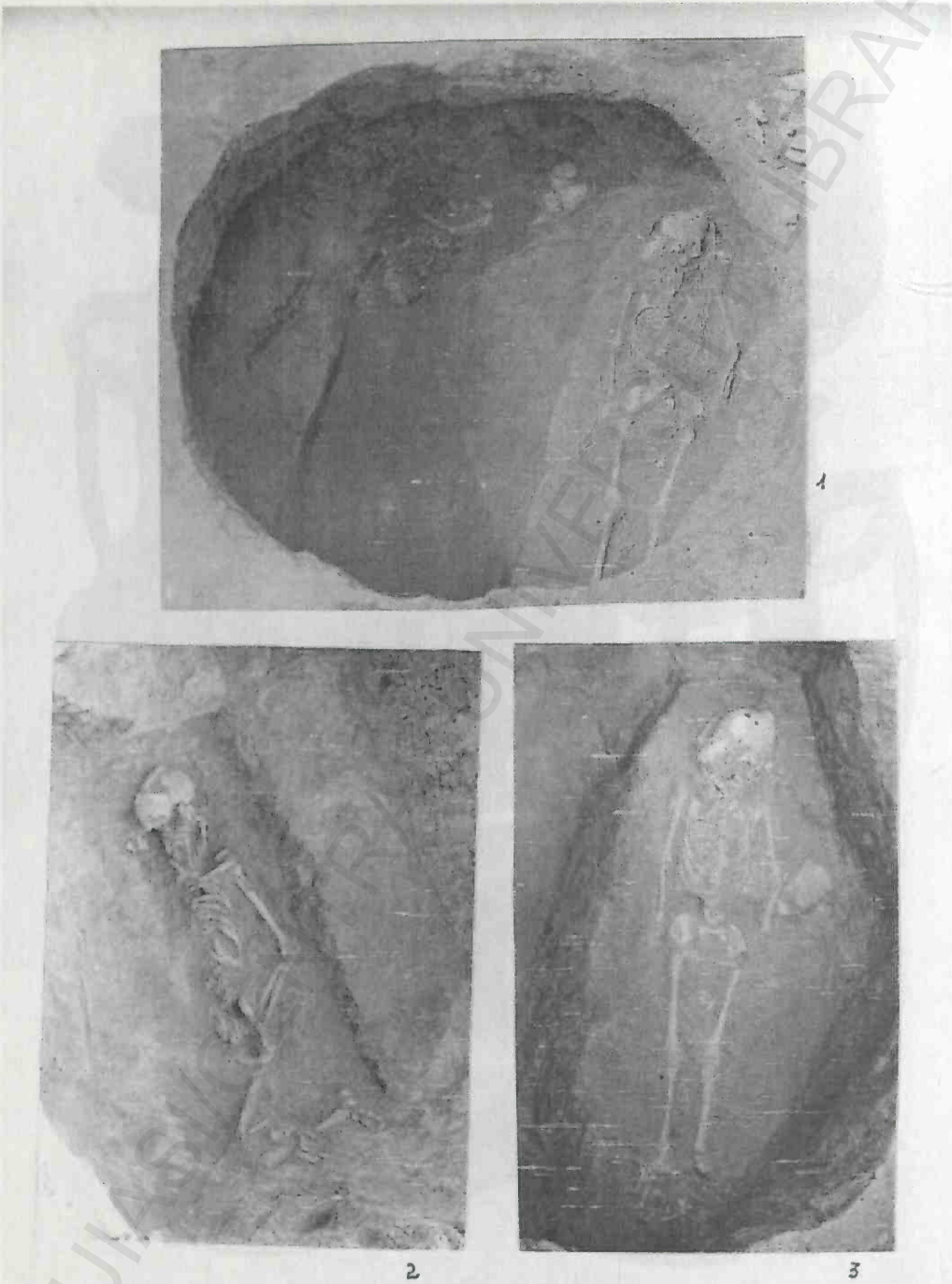

Fig. 24. Morminte din aşezarea deschisă.

Fig. 25. Mormântul roman.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

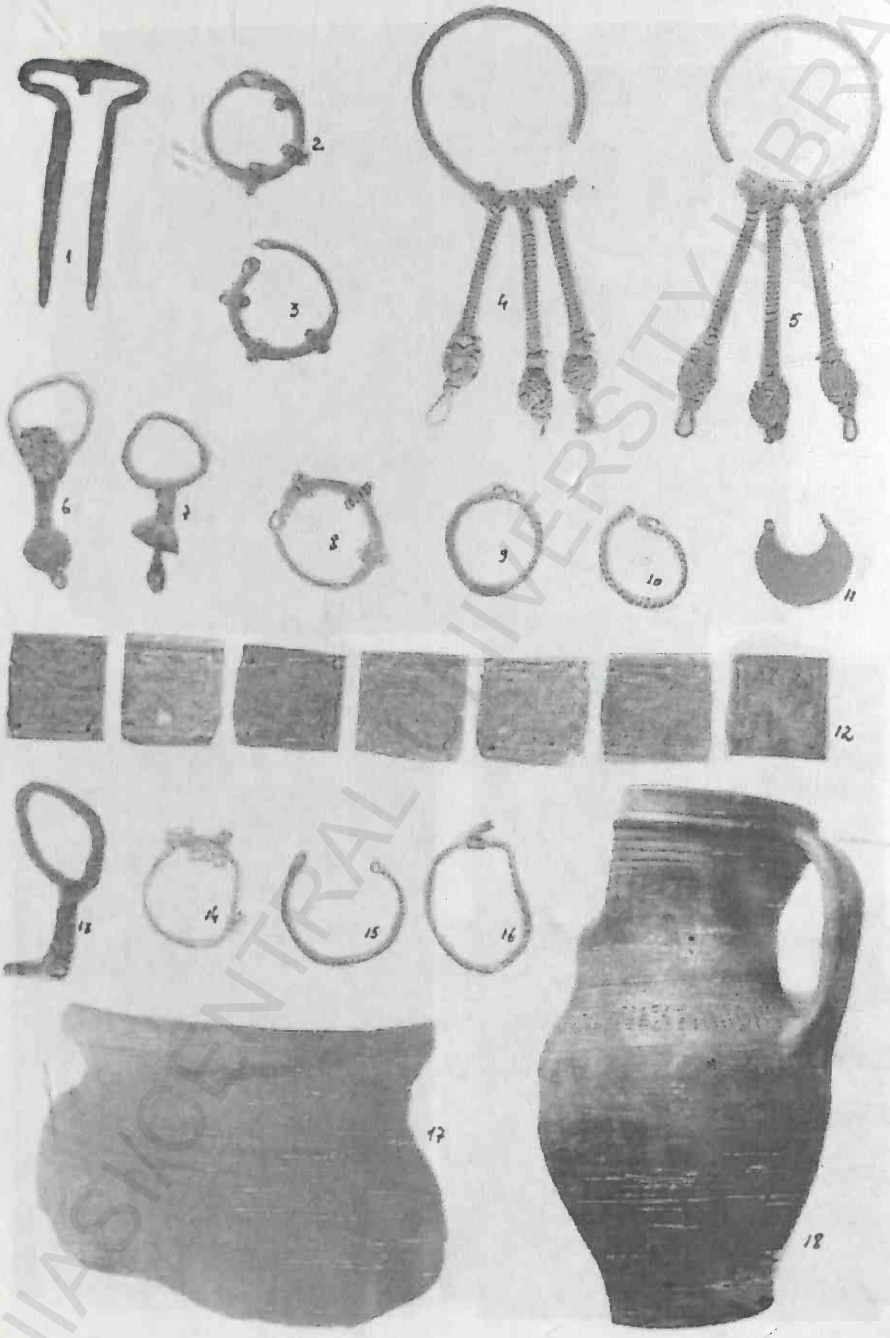

Fig. 26. Materiale medievale.

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

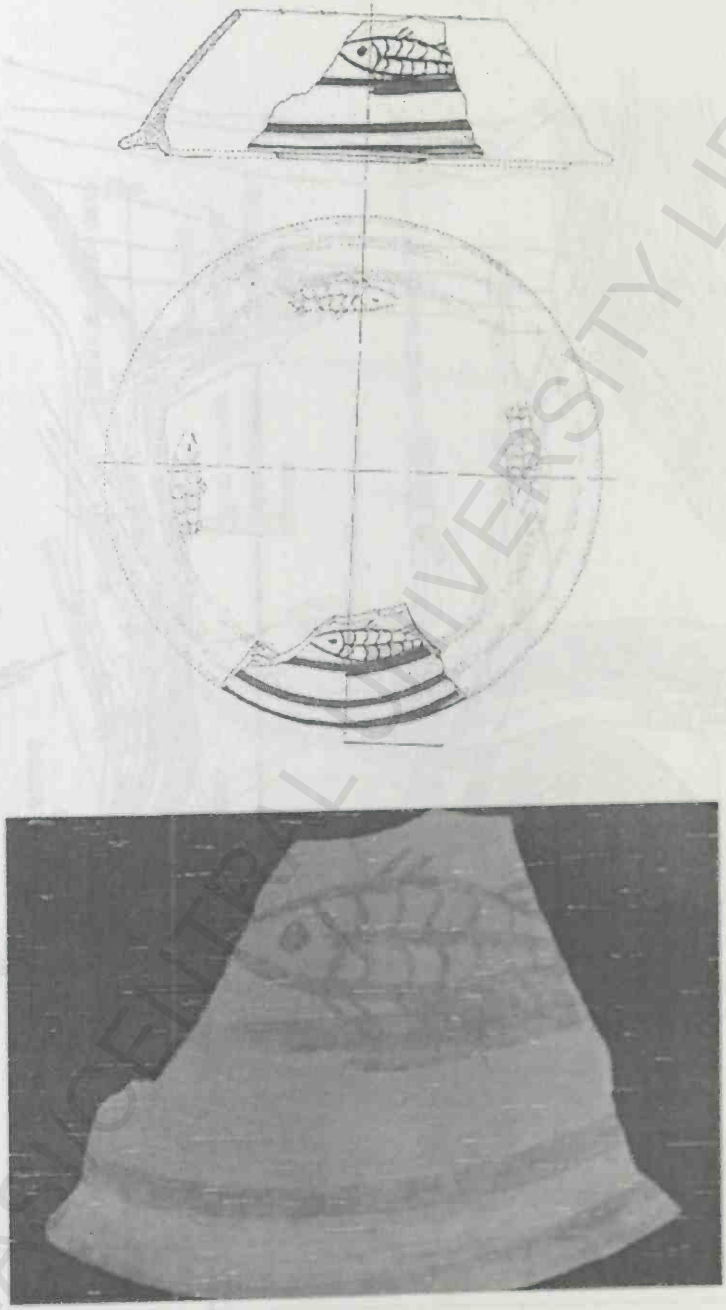

Fig. 27. Capacul cu peştele pictat.

BCUIA CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

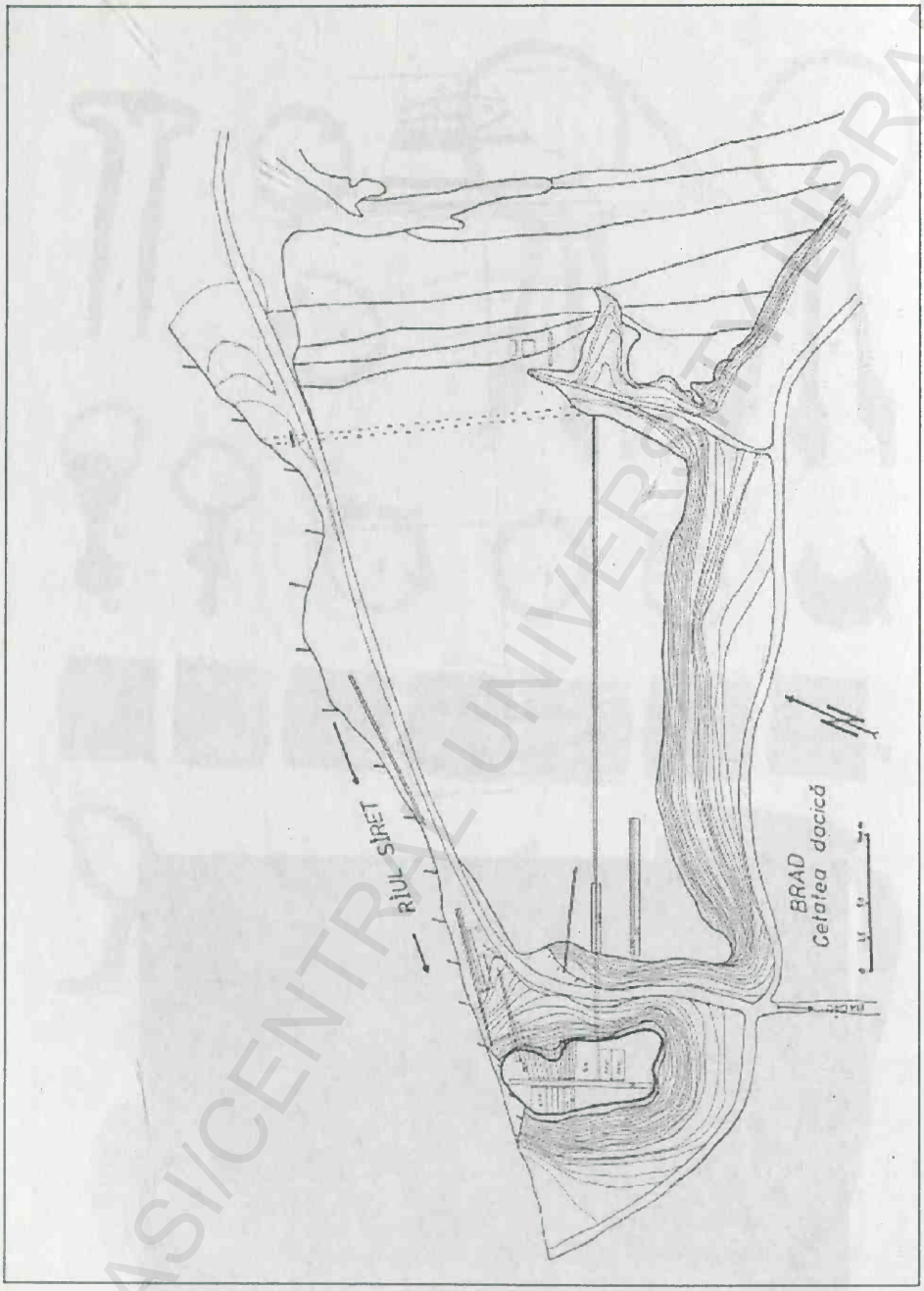

Fig. 28. Plan general.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

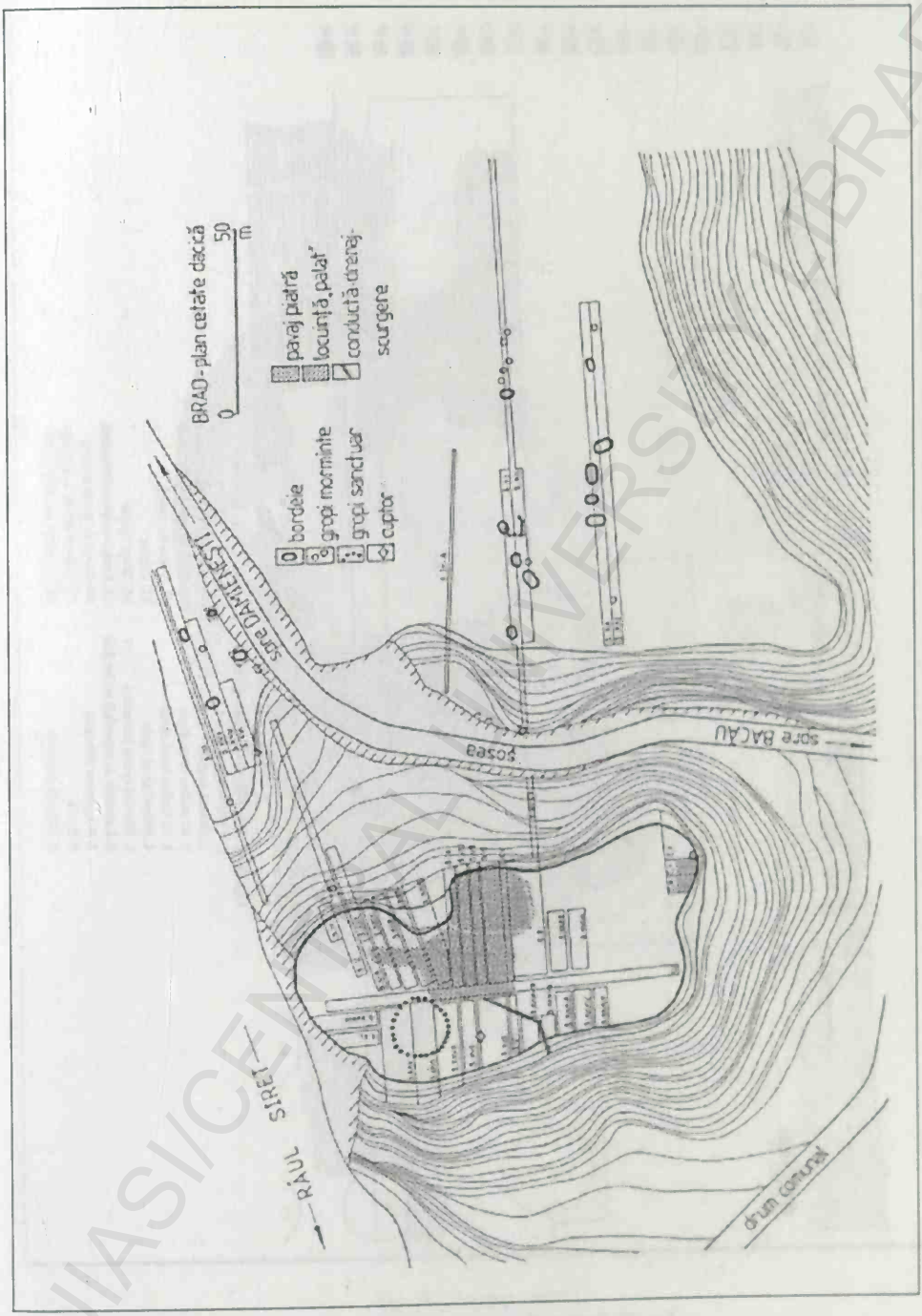

Fig. 29. Planul general – acropolă.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

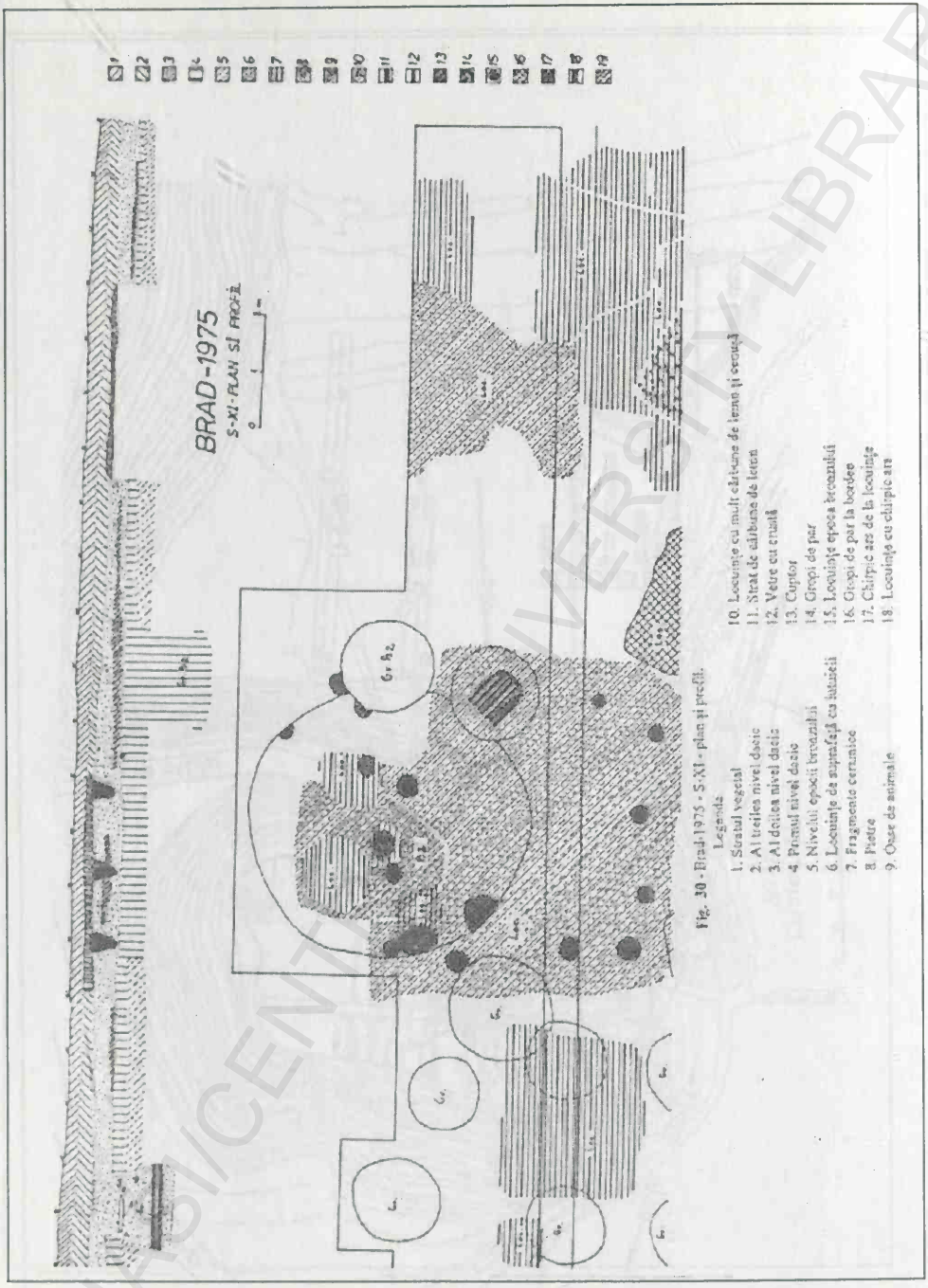

Fig. 30. Stratigrafie aşezare deschisă (sanctuar?).

BCU CLUJ/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

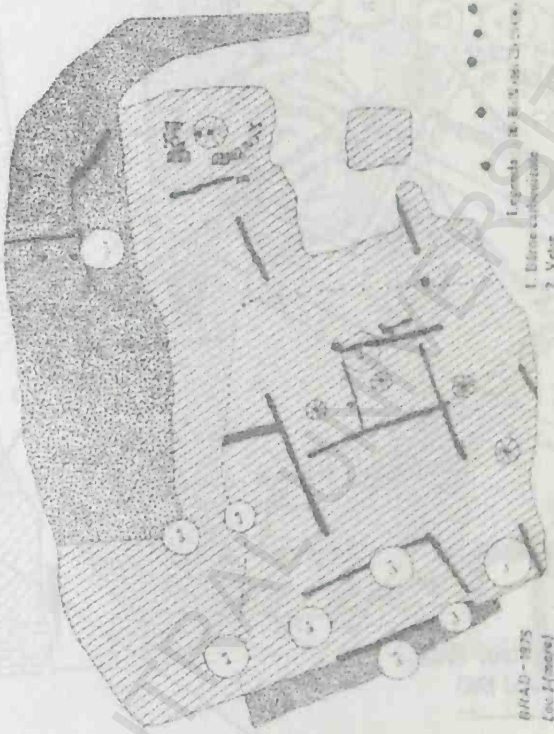

Fig. 31. Locuința „palat".

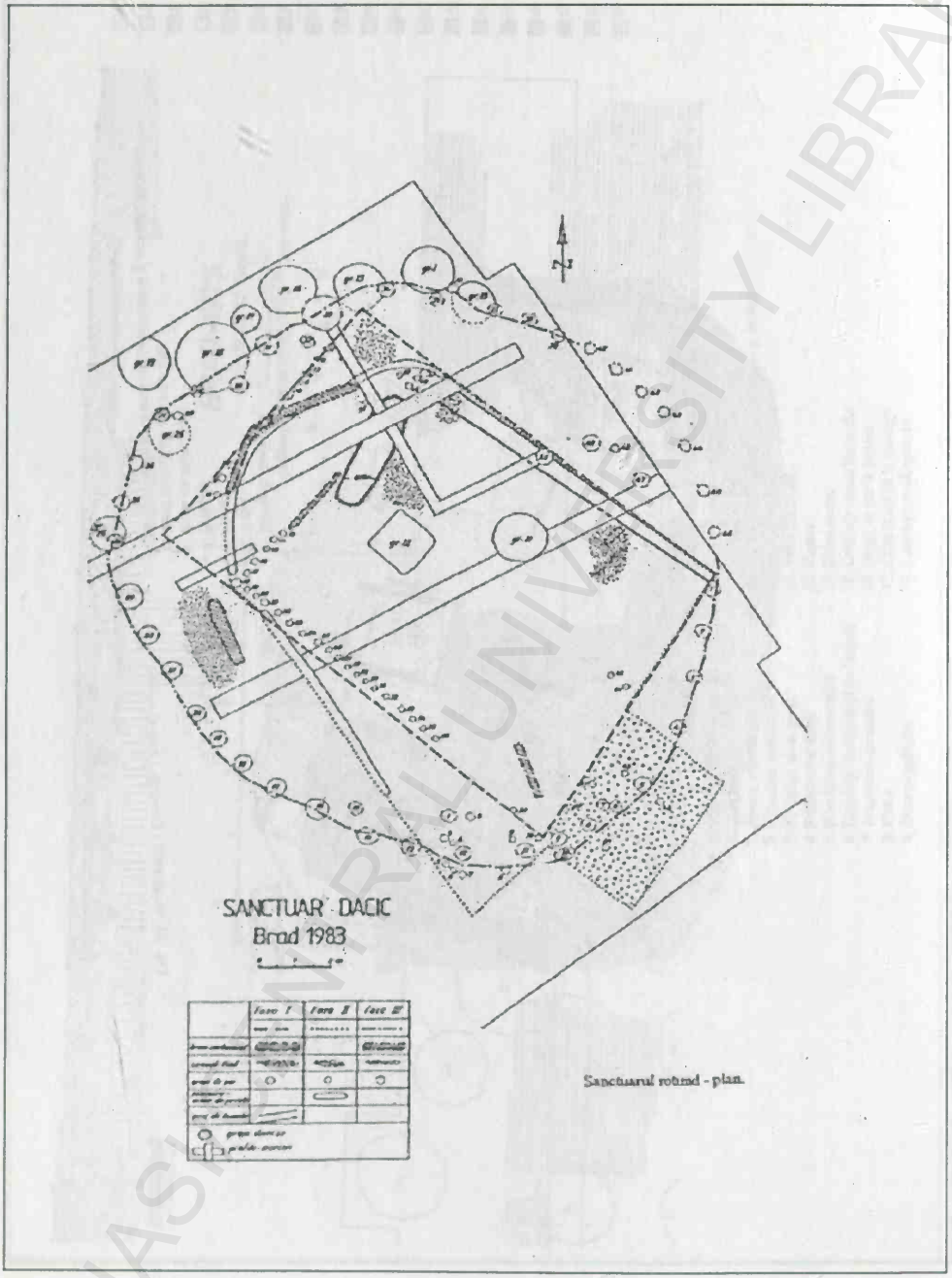

Fig. 32. Sanctuarul rotund.

BCUIAȘI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

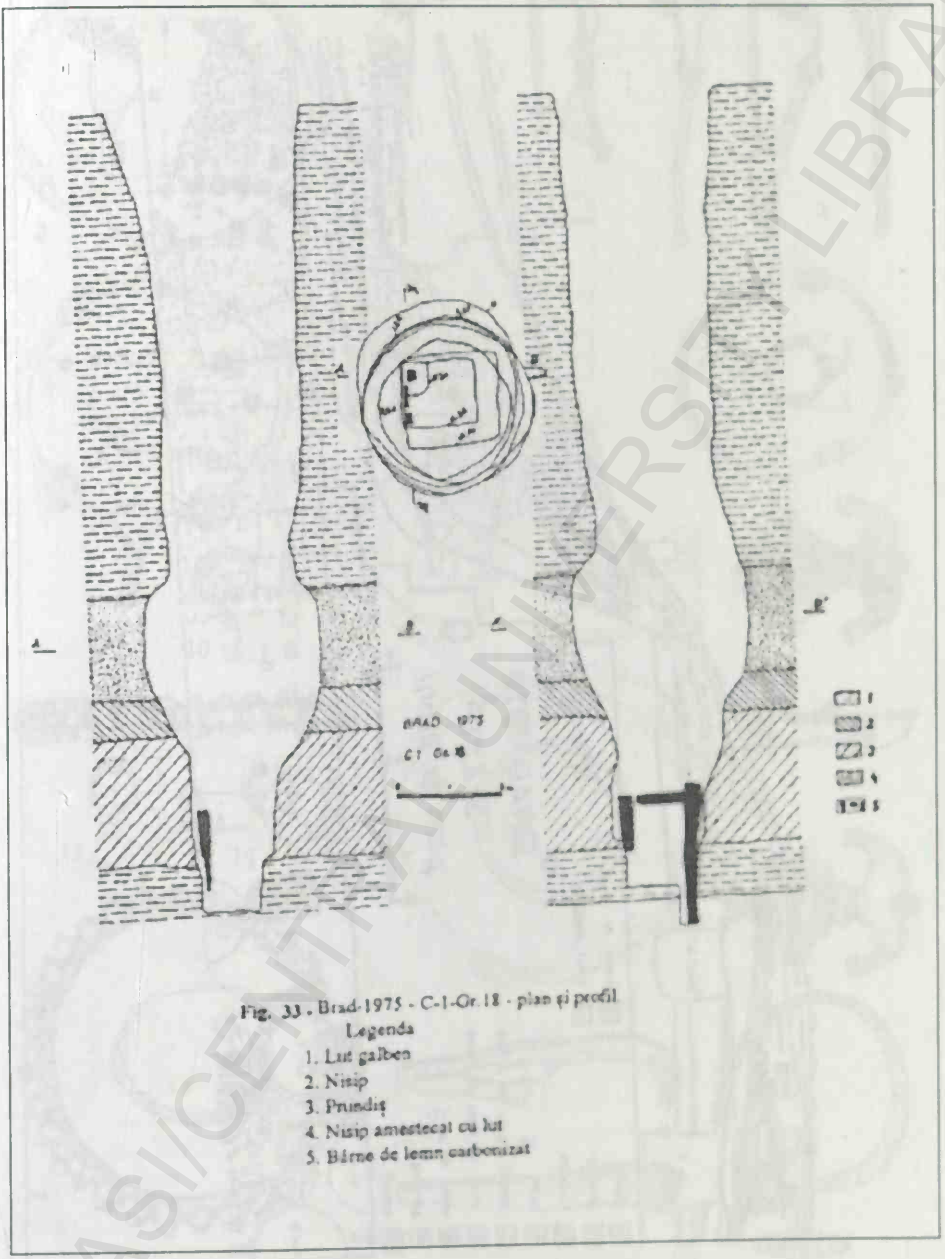

Fig. 33 - Brad-1975 - C-1-Gr.18 - plan și profil

Legenda

1. Lut galben
2. Nisip
3. Prundiș
4. Nisip amestecat cu lut
5. Bârne de lemn carbonizat

Fig. 33. Groapa 18, de cult.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

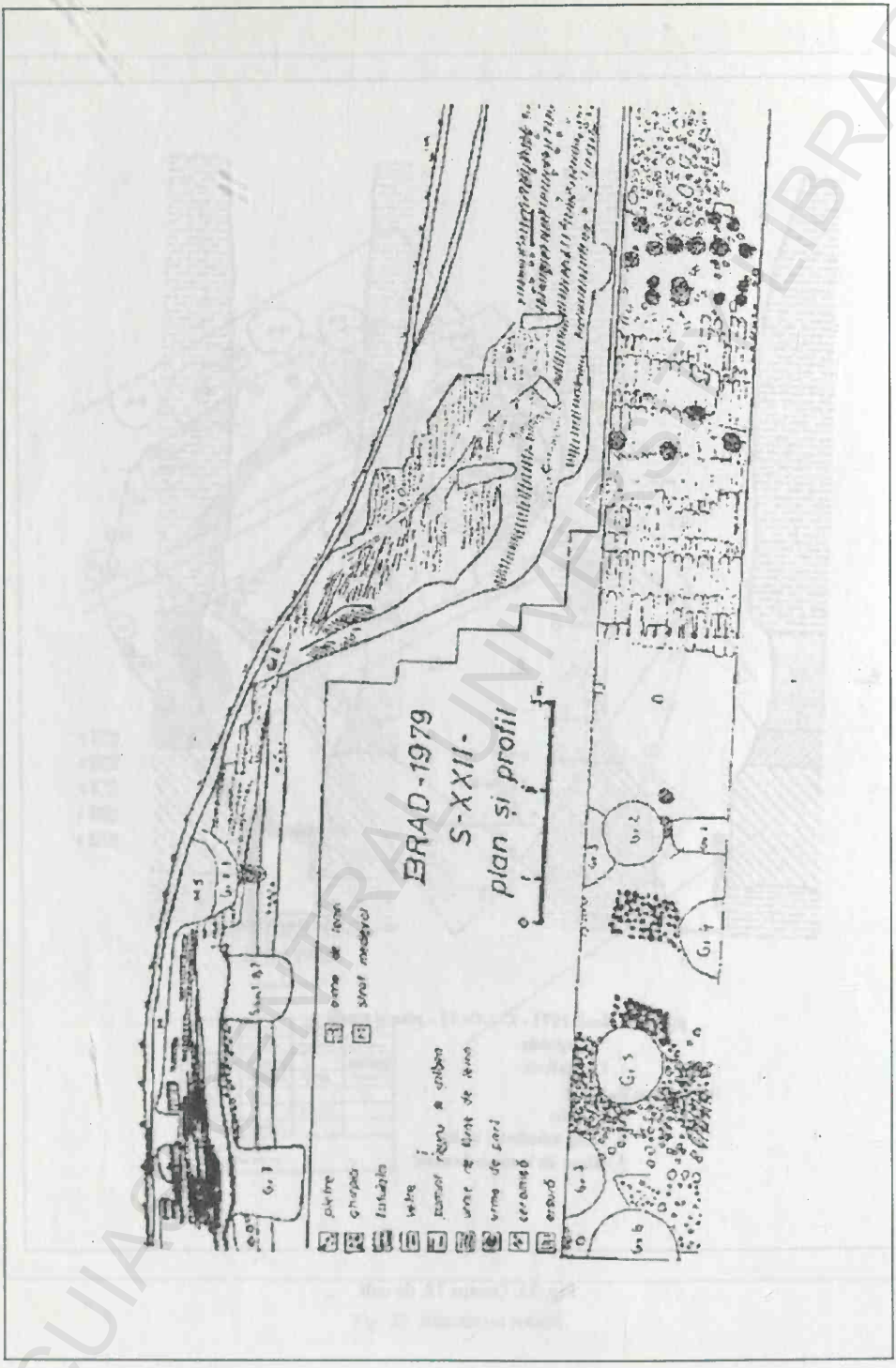

Fig. 34. Șanțul de apărare dacic.

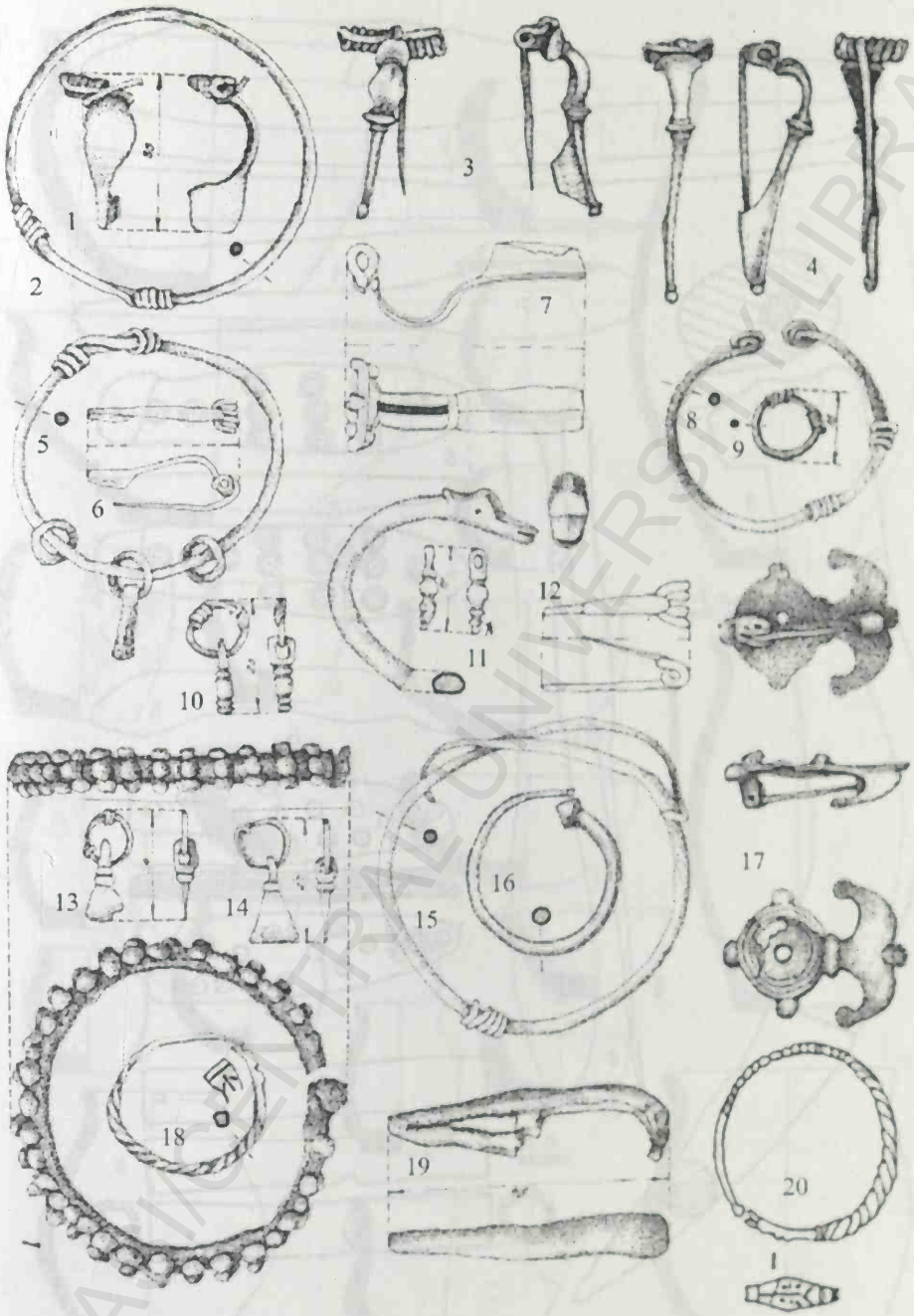

Fig. 35. Obiecte de metal (podoabe).

BCUIA "INOCENTIE PETRESCU" LIBRARY

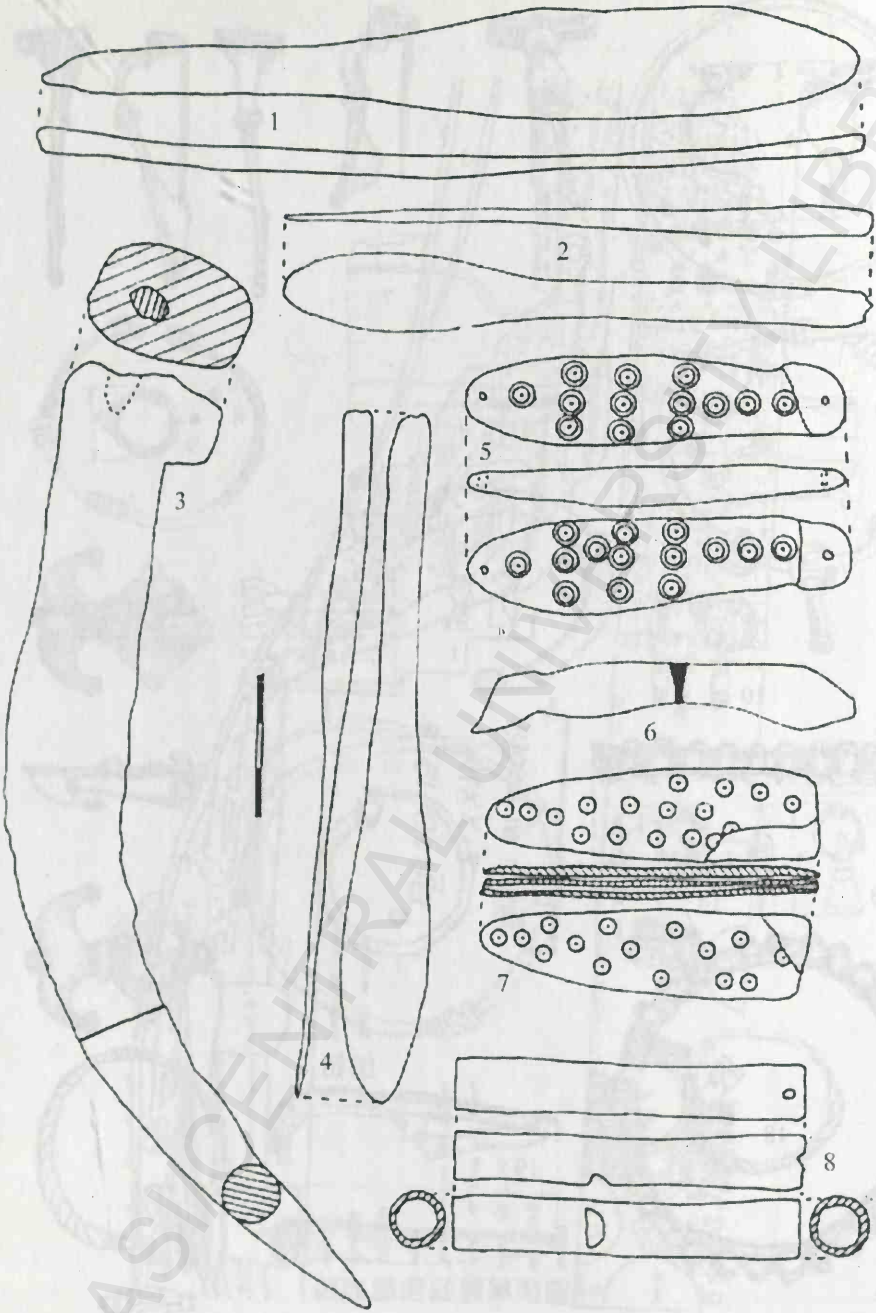

Fig. 36. Obiecte din os.

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

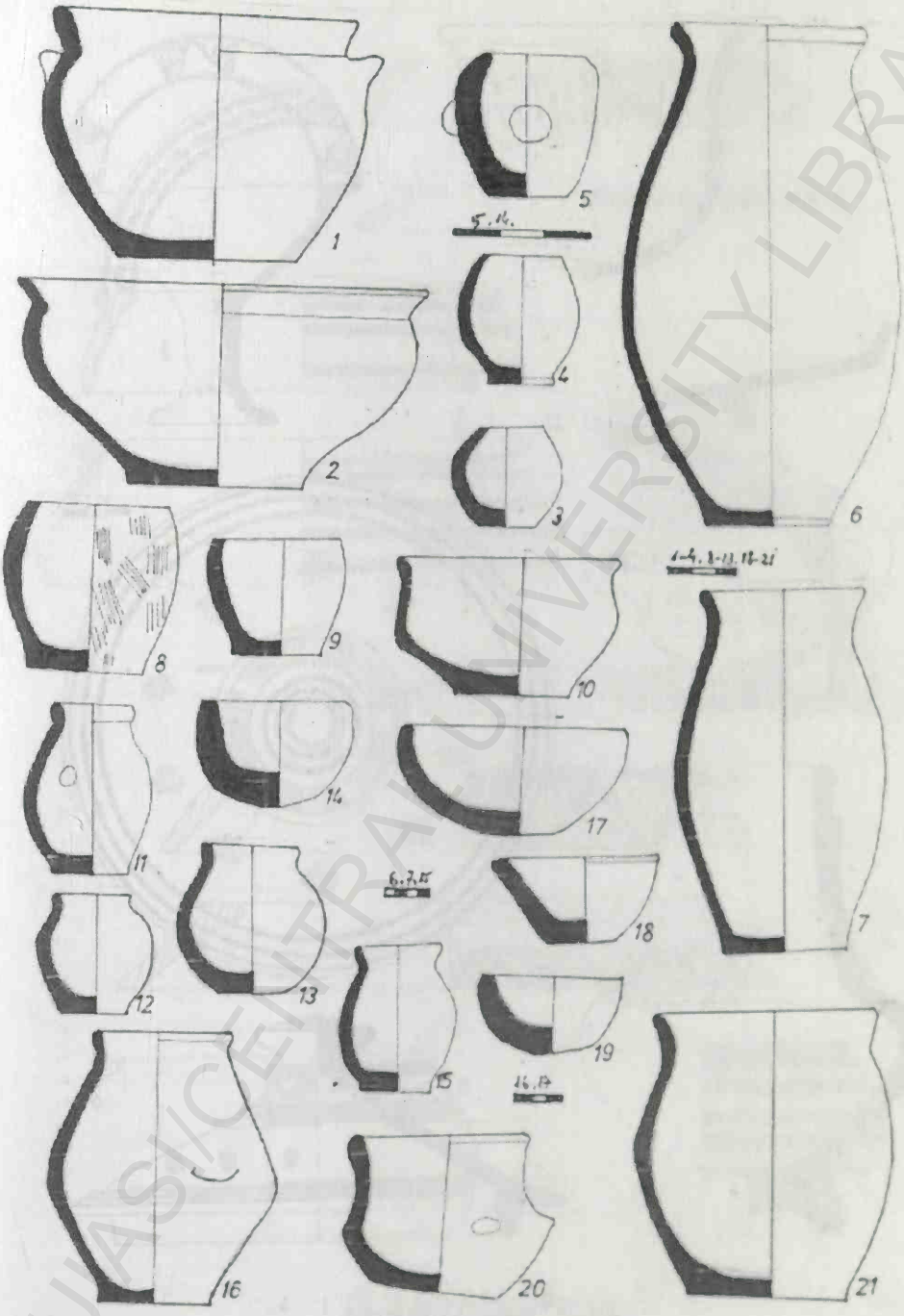

Fig. 37. Ceramică lucrată cu mâna.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

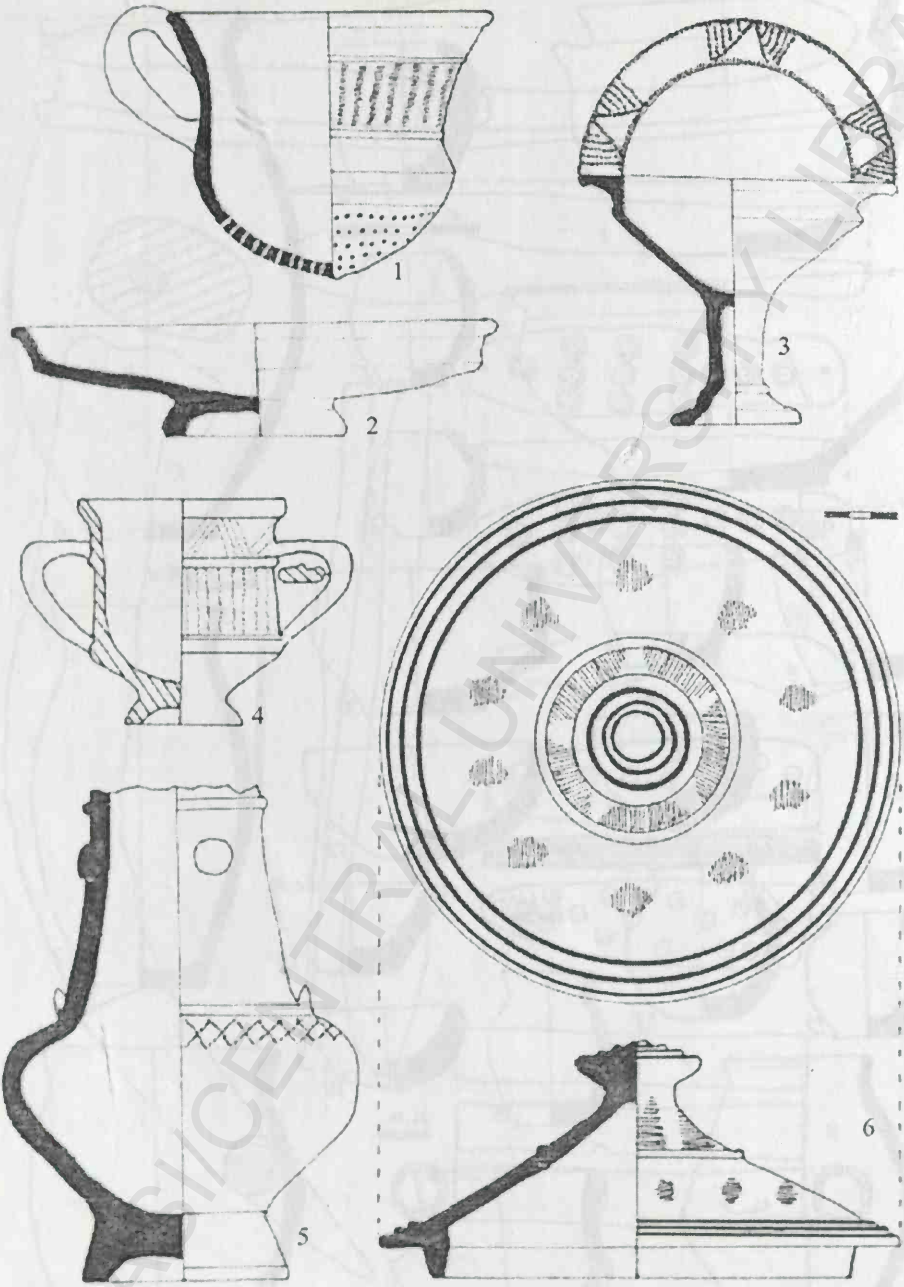

Fig. 38. Ceramică lucrată la roată.

BCUI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

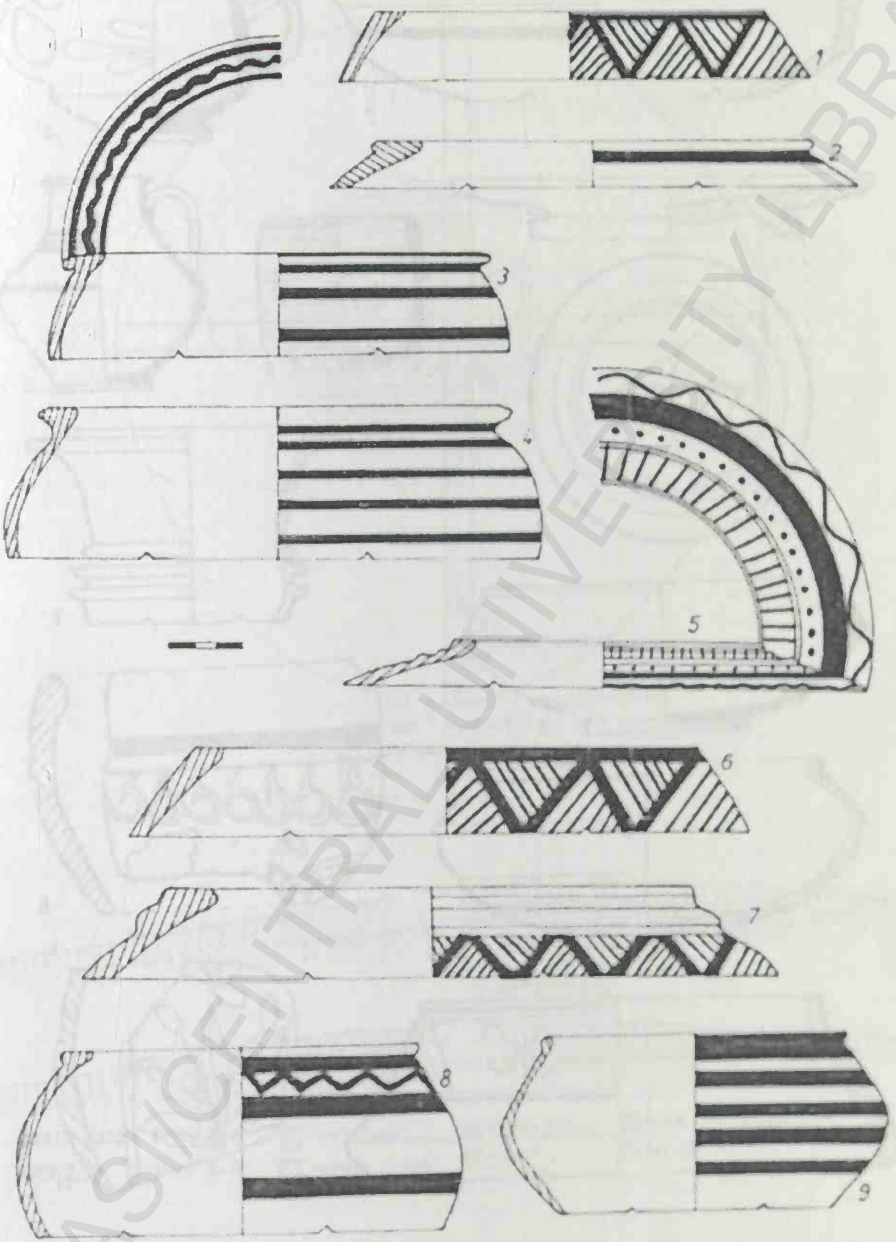

Fig. 39. Ceramică dacică pictată.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

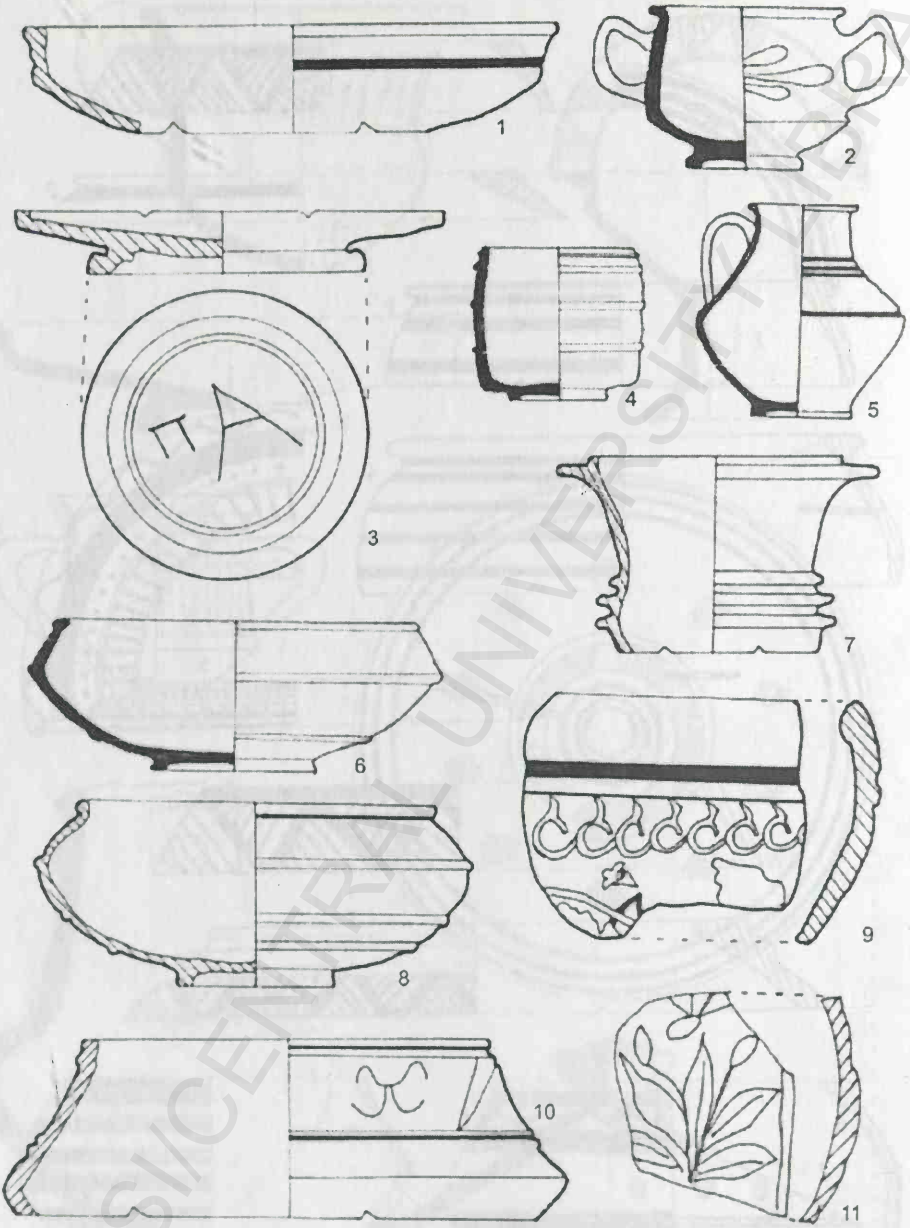

Fig. 40. Ceramică de import.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

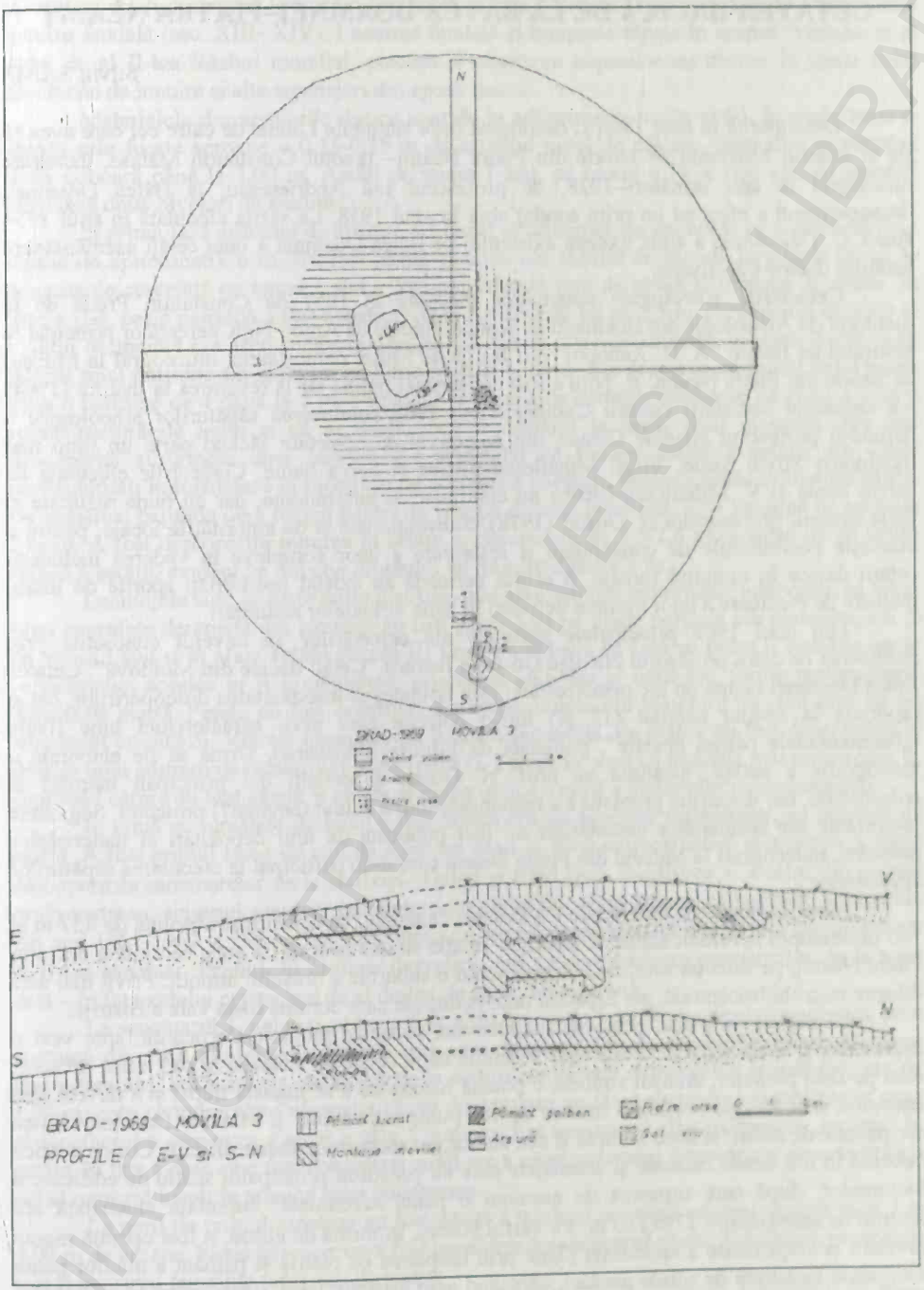

Fig. 41. Tumulul nr. 3.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CETATEA DACICĂ DE LA BÂTCA DOAMNEI–PIATRA NEAMŢ

Silviu SANIE

Descoperită în anul 1926 şi catalogată între staţiunile Latène de către cel care avea să fie şi ctitorul Muzeului de Istorie din Piatra Neamţ– preotul Constantin Mătase, încadrare omologată în anii următori–1928, de profesorul Ion Andrieşescu, la Bâtca Doamnei, descoperitorul a efectuat un prim sondaj abia în anul 1938. La vizita efectuată în anul 1954 Acad. C. Daicoviciu a emis ipoteza existenţei pe Bâtca Doamnei a unei cetăţi asemănătoare cetăţilor dacice transilvane.

Cercetările arheologice sistematice începute în 1957 de Constantin Preda de la Institutul de Arheologie din Bucureşti au fost continuate de Anton Niţu, cercetător principal la Institutul de Istorie "A. D. Xenopol" din Iaşi şi de Mihai Zamoşteanu, muzeograf la Muzeul de Istorie din Piatra Neamţ. A. Niţu a fost condamnat politic iar la revenirea la Institut (1964) s-a consacrat cercetării culturii Cucuteni. Din 1968 conducerea săpăturilor arheologice a deţinut-o profesorul Nicolae Gostar, din colectivul de cercetare făcând parte un timp mai îndelungat Silviu Sanie, Virgil Mihăilescu-Bîrliba şi Şeiva Sanie. Cercetările efectuate de Silviu Sanie şi V. Mihăilescu-Bîrliba au continuat cu intermitenţe, dar cu bune rezultate şi după decesul profesorului N. Gostar (1978). Subvenţionate şi de autorităţile locale, pentru a cunoaşte posibilităţile de consolidare şi restaurare a unor complexe în vederea includerii cetăţii dacice în circuitul turistic, o scurtă perioadă au existat posibilităţi sporite de lucru, inclusiv de efectuare a unor minime defrişări în zona virtualelor restaurări.

Din anul 1969 principalele rezultate ale cercetărilor au devenit cunoscute prin publicarea de către profesorul Nicolae Gostar a lucrării "Cetăţi dacice din Moldova". Cetatea Bâtca Doamnei ocupă un loc principal atât prin noutatea şi însemnătatea descoperirilor, cât şi raportată la spaţiul acordat (13 p.) într-o colecţie care avea caracteristici bine fixate („Monumentele patriei noastre", publicată de Editura Meridiane). Urma să fie elaborată o monografie a cetăţii, alcătuită de prof. N. Gostar şi ceilalţi doi principali membri ai colectivului, dar dispariţia prematură a responsabilului a anulat (amânat?) proiectul. Segmente importante ale rezultatelor cercetărilor au fost publicate de unii depozitari ai materialelor recoltate, muzeografi la Muzeul din Piatra Neamţ care n-au participat la efectuarea săpăturilor arheologice.

Bâtca Doamnei, o continuare a Muntelui Doamnei, cu o înălţime absolută de 457 m şi 140 m deasupra nivelului actual al Bistriţei, se află situată la apus de zona centrală a oraşului Piatra Neamţ, pe direcţia satului Doamna, acum o suburbie a oraşului amintit. Privit mai ales dinspre microhidrocentrală, are aspectul unei peninsule care domină fosta vale a Bistriţei.

La răsărit, la poale, peste pârâul Doamna se ridică muntele Cernegura, spre vest o depresiune şi satul Agârcia. Zona uşor acesibilă către cetate se situează la sud, după un scurt ocol pe firul pârâului, urcuşul străbate o poiană înainte de a se îngusta trepat şi a deveni mai anevoios, mai ales pe porţiunea în care devine punte între Bâtca şi Muntele Doamnei. Bâtca are pantele de răsărit şi nord abrupte şi cea sudică, cu ascensiune foarte dificilă. Coasta vestică coboară în trei terase naturale şi amenajate care au constituit principalul spaţiu de edificare a locuinţelor, după care urmează de asemeni o pantă accentuată. Suprafaţa amenajată are laturile de aproximativ 170×110 m. Pe vârful Bâtcei, în formă de elipsă, a fost operată marea nivelare şi amplificare a suprafeţei plane prin umplerea cu pietriş şi pământ a micilor pante marginale încadrate de solide garduri, căpătând apoi aspectul unor ziduri grafie paramentului exterior alcătuit din pietre de stâncă cioplite cu oarecare pricepere. Pe platou au fost edificate importantele construcţii în piatră, deocamdată unice în spaţiul dacic moldav.

Pe Bâtca Doamnei cetatea dacică a fost precedată de o locuire neolitică cucuteniană (Cucuteni A) şi din epoca bronzului (probabil cultura Monteoru) şi succedată de o însemnată locuire feudală (sec. XIII- XIV). Locuirea feudală şi tranşeele săpate în timpul Primului şi al celui de al II-lea Război mondial, precum şi plantarea copacilor au distrus în unele zone nivelurile de locuire şi alte amenajări din epoca dacică.

Materialele din nivelurile dacice apar de la adâncimi mici. De altfel, în unele zone şi stânca este foarte aproape – 0,15-0,25 m de actualul nivel de călcare. Sunt însă şi porţiuni unde coboară până la 1,00 m. Astfel pe terasa I sud, pe terasa a IV-a vest ş.a. au putut fi surprinse două niveluri de locuire.

În prima fază sistemul de apărare s-a bazat în principal, nu exclusiv, pe o palisadă cu o lăţime de aproximativ 6 m. Au fost găsite şi urme ale zidului de incintă în primul nivel. O construcţie cercetată pe terasa I sud a fost considerată turn de strajă la intrarea în cetate. În faza a II-a, peste palisadă a fost construit un zid de incintă lat de 3,5 m. Paramentul exterior al zidului de incintă era asemănător tipului de zid roman *opus quadratum*. În unele locuri s-au păstrat mici porţiuni din zid cu o înălţime până la 1,30 m. S-a presupus că iniţial zidul putea avea o înălţime de 4 până la 5 m. Pământul şi urmele de cărbune dovedesc că zidul a avut o suprastructură de lemn şi că în unele zone a dispărut în urma unui incendiu. Au fost descoperite şi urmele unor turnuri. S-a constatat că fiecare latură a cetăţii are unele particularităţi în fortificare în funcţie şi de adăugirile necesare pentru a anula vulnerabilităţile. De remarcat palisada de-a lungul pantei de vest pe direcţia nord-sud, cu o lungime de aproape 240 m. A fost descoperită intrarea în cetate, o deschidere de 2,5-2,6 m în zidul de pe latura sudică a cetăţii, evident pe direcţia drumului lat de aproximativ 3 m.

Locuinţele sunt în mare parte distruse, mai ales datorită amintitelor intervenţii în timp. Mici suprafeţe deranjate din locuinţe au fost găsite atât pe unele porţiuni ale platoului, cât şi pe terasa I sud şi în afara cetăţii (terasa III vest). În măsura în care au putut fi stabilite unele caracteristici acestea ar fi următoarele: orientarea sud-vest şi nord-est; forme rectangulare, temelii de piatră. Pereţii au fost construiţi din bârne, nuiele sau scânduri, un strat gros de lut amestecat cu pleavă. Vetrele aveau forma rotundă sau ovală. Pe platou au fost descoperite şi urmele unui edificiu de dimensiuni mari (palat?). Terasa IV vest cu locuinţe mai numeroase în cuprinsul cărora au fost găsite şi unelte ar putea indica o zonă a atelierelor meşteşugăreşti.

În urmă cu jumătate de secol a fost descoperit un sanctuar rectangular, cu tamburi de piatră. A fost primul lăcaş de cult de acest tip găsit în zona extracarpatică şi a rămas şi după descoperirile sanctuarelor de la Barboşi– Galaţi şi Brad (jud. Bacău) ca şi a celor din spaţiul pruto-nistrean, singurul sanctuar cu tamburi de piatră din afara arcului carpatic. În campanile din anii 1961-1962 şi 1964 a fost descoperit un complex asemănător care a fost considerat un al II-lea sanctuar. Primul, în ordinea dezvelirii, era situat– conform concluziilor de la acea dată – în faţa zidului cetăţii, cel de al doilea, în zona intramurană.

La sanctuarul 1, cel mai sudic, a fost găsit un şir de 5 tamburi orientaţi nord-sud, pe o porţiune din estul terasei şi la 6,50 m spre vest de acest aliniament alţi *2* tamburi. Distanţa dintre tamburii aceluiaşi şir, măsurată de la centrul suprafeţei exterioare a cilindrului, era de 1,90 m, ceea ce îndreptăţea afirmaţia că cei doi tamburi au făcut parte din cel mai vestic grup al sanctuarului care avea *4* şiruri a câte *5* tamburi. Era sanctuarul aflat în dreapta „intrării" în cetate, în faţa a ceea ce a fost considerat zidul sec a cărui parament exterior era asemănător cu cel al unui zid lucrat în tehnica *opus quadratum*.

La nord de primul sanctuar au fost găsiţi *3* tamburi orientaţi est-vest şi apoi încă *1* la 1,90 m de cei trei. Noua descoperire a fost considerată *sanctuarul vechi*, dezafectat, peste care s-ar fi construit temeliile unui turn de piatră.

Principalele dificultăţi în cercetarea sanctuarelor erau generate îndeosebi de lipsa posibilităţii de a dezveli suprafeţe mai mari. Copacii, rădăcinile mai apoi, anulau eforturile de

a stabili o stratigrafie fără echivoc. În această zonă sud-estică locuirea feudală a distrus însemnate suprafeţe din nivelurile de locuire dacice şi deranjamentele sunt frecvente.

O secţiune de control a dovedit că presupusul zid al cetăţii era doar un zid de susţinere a unei vaste amenajări care acoperă o mare parte a terasei sud-estice. Pe latura vestică această platformă a sanctuarelor este clar limitată prin lespezi paralelipipedice păstrate încă pe o distanţă de circa 10 m. Pe latura estică, unde substrucţiile în vederea orizontalizării, a măririi suprafeţei utilizabile pentru construcţii au fost substanţiale, panta fiind mai mare, aceste borduri nu s-au mai păstrat.

Pe suprafaţa paramentului exterior a „zidului" de susţinere, parte componentă a marii platforme pe care se înalţa ceea ce a fost numit *sanctuarul II*, au fost constatate trei întreruperi– asemănătoare unor nişe ($N_1 - N_2 - N_3$), de dimensiuni inegale, dispuse la M 3,10–6,10 şi 9,60 pe zidul de vest spre est. Nici una dintre ele nu coincide cu direcţia vreunui şir de tamburi, ci se află între ele (N_1 şi N_2) sau după ultimul şir (N_3). Iniţial a planat şi presupunerea că ar fi fost locul unor rădăcini de copaci, ipoteză eliminată de cercetările actuale.

Un alt moment însemnat al acestor noi explorări l-a constituit descoperirea şirului complet de *7* tamburi la presupusa extremitate nordică a platformei, într-o secţiune care fusese trasată pentru cunoaşterea modului în care este separată platforma sanctuarelor (*temenos*) de restul platoului cetăţii. Prin dezvelirea acestui şir, a fost cunoscut faptul că un rând complet cuprindea *7* tamburi, cel puţin în cea de a II-a incintă şi nu *5* tamburi. Au fost furnizate elemente importante pentru reconstituirea întregului complex. Modul de fixare a tamburilor era următorul: stânca era uşor adâncită şi netezită iar tamburul era aşezat pe stâncă, fixat cu bucăţi mai mari şi apoi cu bucăţele mărunte de piatră de stâncă sau din gresia tamburului, rezultate la cioplire, amestecate cu lut şi bine bătute. Operaţiunea, atent executată, era succedată de făţuirea întregii suprafeţe a complexului. Recentele descoperiri dintr-o zonă neafectată de deranjamente au completat unele informaţii fără a elimina însă toate incertitudinile.

Astfel, cel mai vestic tambur al şirului complet este exterior şi se află în afara bordurii vestice. Stratigrafia mai necesită precizări. Primii tamburi în raport cu faţa zidului sunt la 1,10 m în sanctuarul I şi 1,60 m în sanctuarul II. Rândurile ambelor niveluri urmau şi o direcţie continuă în cele două ansambluri. În săpături, atât în ceea ce numim sanctuarul I, cât şi în sanctuarul II, în spaţiile din apropierea zidului cantitatea de chirpic căzut era mult mai mare. Un perete despărţitor exista deci cu siguranţă între complexele deocamdată nominalizate separate. Sunt elemente care sprijină ipoteza că ne aflăm în faţa unui sanctuar etajat foarte probabil cu câte *28* de tamburi. Materialele descoperite, destul de numeroase, nu permit o separare cronologică. Dacă va fi fost un singur sanctuar cele două incinte au fost sigur parţial separate.

Ipoteza acceptată în privinţa destinaţiei care vor fi avut-o nişele– loc al expunerii simulacrelor unor divinităţi– o trinitate, o *cella* rămasă din prima existenţă a sanctuarului I înainte de a fi etajat, spaţiu devenit apoi doar locul scărilor de lemn dintre cele două incinte, urmează de asemeni a fi clarificată. De ea va ţine seama şi proiectul de reconstituire a ansamblului. Întăriturile puteau exista atât pe latura sudică, cât şi pe cea vestică. Unele date sigure vor fi obţinute prin continuarea cercetărilor în zona nordică pentru a cunoaşte extremitatea celei de-a doua incinte, mai ales forma, posibil absidală.

În clasificarea sanctuarelor dacice propusă de arhitectul Dinu Antonescu, sanctuarul de la Bâtca Doamnei s-ar apropia de cele liniare, cu două încăperi. Considerându-le două sanctuare separate, le-a încadrat între cele patrulatere, cu două axe de valori egale şi perpendiculare (NE-SV, NV-SE), fiind asemănător cu unul din sanctuarele de pe terasa a X-a de la Grădiştea Muncelului[1].

[1] D. Antonescu, *Introducere în arhitectura dacilor*, Bucureşti, 1984, p. 43 şi 51.

La întrebarea dacă a avut un acoperiş sau a fost un sanctuar *„sub caelo"* există mai multe argumente în sprijinul primei variante. Clima din această zonă montană ar fi limitat substanţial perioada de funcţionare a sanctuarului. La Bâtca Doamnei se mai adaugă, conform descoperirii noastre, faptul că o bună parte din tamburi erau sculptaţi şi foarte probabil vopsiţi. În acest fel, pentru a fi văzute imaginile şi însemnările, tamburii nu erau şi bază de coloană. Construirea unui acoperiş pentru protejarea componentelor sanctuarului se impunea cu stringenţă. Stratul subţire de pământ de pe stâncă, dificultatea săpării unor gropi în stâncă pentru stâlpii de susţinere ai acoperişului, care nu au fost observate pe posibilul traseu dezvelit, puteau fi suplinite prin ataşarea unor tălpi de lemn fixate pe stânca netezită pentru asigurarea stabilităţii şi verticalităţii. Acoperişul era foarte probabil de tipul în două ape, (pante) confecţionat din scânduri sau şindrilă. Îngrădirea, balustrade care limitau spaţiul sanctuarului, cum s-a menţionat, este vizibilă doar pe latura vestică nu şi pe cea estică, cu panta accentuată. Pe latura nordică nu a fost epuizată explorarea după defrişare.

Existenţa separată a tamburilor, fără a sluji ca bază de coloane, fără analogii până acum, dar foarte posibil să fie şi în alte sanctuare, ar putea da un răspuns la una din problemele care în urmă cu 10 ani păreau mai greu de înţeles[2]. Coloanele care nu aveau şi funcţia de susţinere a acoperişului puteau lipsi total.

Cele patru şiruri a câte *7* tamburi, în total 28 de tamburi, pot fi corelate unui calendar luni- solar sigur accesibil lumii dacice. Orientarea şi dubla funcţie ne determină să remarcăm relaţia TEMPLUM–TEMPUS relevată de H. Usener ş.a. apoi cu argumentarea mult sporită de Mircea Eliade[3].

Pornind de la câteva din proteicile rezultate ale analizei efectuate de Mircea Eliade, fără a ignora aspectele diferite ale duratei temporale profane şi timpului sacru, considerăm că relaţia Templum–Tempus îşi poate găsi o ilustrare a îmbinării şi la sanctuarul petrodavens. Faptul că între principalele atribuţii ale unui pontifex, cum sunt cunoscute în izvoarele scrise din Orient sau de la Roma, se număra şi măsurarea timpului, putem presupune că şi slujitorii de cult daci aveau misiuni similare. În afară de cunoscuta periodicitate a trimiterii mesagerului la Zalmoxis vor fi fost sărbători la date fixe pentru divinităţile din panteonul dacic, după cum e de presupus şi sărbătorirea „Reînvierii anului".

Dacă numărul tamburilor din cele două incinte era inegal, totalul reprezenta cu mare probabilitate numărul săptămânilor anului (52). Împărţirea celor 364 de zile, precum şi adăugarea, pentru a veni în concordanţă cu anul solar, de 365 de zile şi 5 ore, dispunea de mai multe variante (Ex. *7* luni a 30 zile, *5* a *31* zile, completarea cu încă o zi la *5* ani; 12 luni a *28* zile cât era numărul de tamburi dintr-o incintă, o lună 29 zile şi amintita completare etc.).

Între însemnările de pe materialele descoperite la Bâtca Doamnei am găsit şi vocabula ΑΙΖΙC (Αιζις), foarte probabil numele cetăţii de pe Cozla. Ipoteza noastră are în vedere faptul că semnificaţia cuvântului *aizis* este „capră" şi Cozla ar putea fi traducerea în slavă a acestui cuvânt cum apare în rusă козёл „koziol", „koza" în sârbă, poloneză, slovacă, alături de alte denumiri ale caprei în amintitele limbi. Posibil, cum s-a constatat şi în alte cazuri, o parte a toponimelor au fost traduse sau doar modificate conform foneticii limbii celor care dominau politic şi militar zona. Petrodava un timp va fi purtat şi numele *Acmonia*, devenită apoi *Petra*. Cuvântul „piatră" a rămas şi în denumirea ulterioară „Piatra lui Crăciun" (Korociuno Kamen) tradus în slavă şi n-a devenit Kameniţa în ton cu principalul râu care o străbate.

Cum au dezvăluit şi săpăturile arheologice, viaţa socială din dava de la Bâtca Doamnei se desfăşura organizat, doar astfel au fost posibile realizări precum sistemul de apărare, edificiile de cult, comparabile cu unele sanctuare din capitala Daciei lui Decebal, terasările,

---

[2] S. Sanie, *Scriere şi imagini...*, p. 156.

[3] M. Eliade, *Le sacré et le profane*, Paris, 1988, p. 67: „Puisque le Temple représente l'image du Monde, il comporte également un symbolisme temporel"; p. 69: „Ce symbolisme est clairement indiqué dans la structure architectonique des sanctuaires" ş.a. îndeosebi între p. 63-76, în fapt un întreg capitol până la p. 100.

amplasarea judicioasă a locuinţelor. Numărul redus al acestor ultime complexe nederanjate de intervenţiile ulterioare sfârşitului locuirii dacice n-a permis unele consideraţii fundamentate asupra diferenţierilor sociale. Sunt însă unele piese al căror cost va fi fost însemnat, precum vasul de bronz aurit descoperit în anul 1958 într-o locuinţă de suprafaţă de la capătul sudic al terasei estice care încă se numără printre obiectele rare între importurile din mediu dacic[4]. Recipientul propriu-zis are formă bitronconică. Toarta ataşată la gura vasului are partea superioară modelată în forma unui cap de lebădă, terminându-se cu o figură umană. Încadrată între produsele italice cu atestări şi în Georgia, Rusia, Ungaria, Cehia, aceste căni au fost găsite în complexe datate din secolele II a.Chr. până în prima jumătate a secolului I p.Chr.; datarea mai coborâtă este susţinută şi de descoperirile de la Merii Goala şi Lupu, jud. Alba[5]. Cealaltă importantă descoperire a unei piese de bronz la Bâtca Doamnei, ataşul unei toarte de situă cu delfini afrontaţi[6], este tot o producţie italică capuană. Vasele cu ataşe asemănătoare au cunoscut o mai largă răspândire la sfârşitul sec. I a.Chr.-sec. I p.Chr. Ceramica de import are de asemeni şi fragmente din piese rare, cum este cel din ceaşca tip Boscoreale– cu toartă capitel, acoperită cu firnis de culoare gălbuie, cunoscute între produsele atelierelor microasiatice mai ales în secolul I p.Chr.[7] şi micul fragment dintr-un recipient de o formă greu de precizat cu deplină siguranţă, care păstrează imaginea unei măşti comice de bătrân din comedia romană. Ghirlanda care-i acoperă fruntea ar putea indica un personaj din cortegiul dionisiac. Reprezentările de acest tip sunt cunoscute atât pe vase pergamiene, cât şi pe cele din ateliere italice[8]. Această mică reprezentare se alătură vasului în formă de cap uman cu chipul lui Dionysos bătrân descoperit la Poiana, piese care constituie mărturii ale posibilei prezenţe a cultului dionisiac în mediu dacic.

Noile cercetări au adus completări substanţiale, utile cunoaşterii lăcaşului de cult, cel mai probabil un singur sanctuar etajat, şi a fost avansată o ipoteză pentru o posibilă variantă de restaurare.

A fost o cetate cu funcţii multiple militare, de cult, administrative, în jurisdicţia căreia era cuprinsă o zonă mai întinsă alături de cetăţile şi aşezările de pe actualul teritoriu al oraşului Piatra Neamţ. Posibil ca unele denumiri dacice să fi îmbrăcat haina slavă (sau a altor migratori) păstrându-şi semnificaţia originară. Descoperirile unor însemnări sperăm să confirme această situaţie nu doar pentru Piatra, ci şi pentru alte toponime.

[4] S. Sanie, *Importurile elenistice şi romane în Moldova*, în SCIV, 24, 3, 1973, p. 425-426; Pl. 11/1 şi Pl. 12/1a-1c; I. Glodariu, *Relaţii comerciale...*, Cluj, 1974, p. 55, 239, Pl. XLV/B 24/b; S. Sanie, *Civilizaţia...*, p. 56, Pl. 10/1b.

[5] I. Glodariu, V. Moga, *Tezaurul dacic de la Lupu*, în EphNap, 1994, p. 33-49.

[6] S. Sanie, *Importuri...*, p. 426-427, Pl. 13, fig. 4.

[7] *Ibidem*, p. 416, Pl. 7/7.

[8] *Ibidem*, p. 417, Pl. 3/1.

1

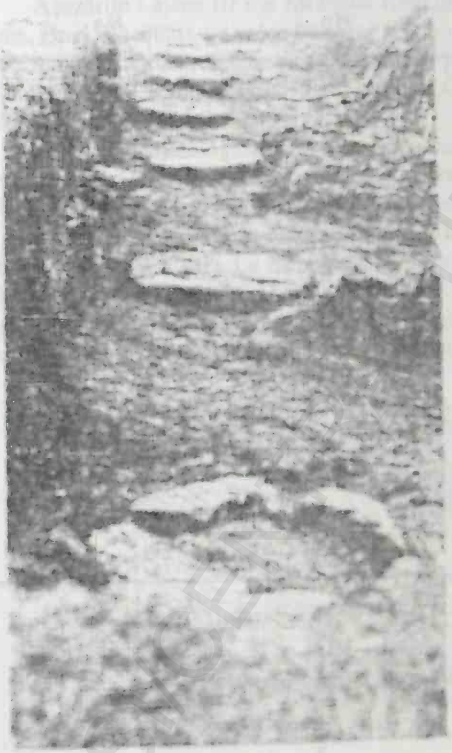

2

3

Pl. I. Bâtca Doamnei– Piatra Neamț
1. Aspecte ale săpăturilor arheologice în zona sanctuarului 1;
2-3. Aliniamentul cu 7 tamburi descoperit în sanctuarul 2.

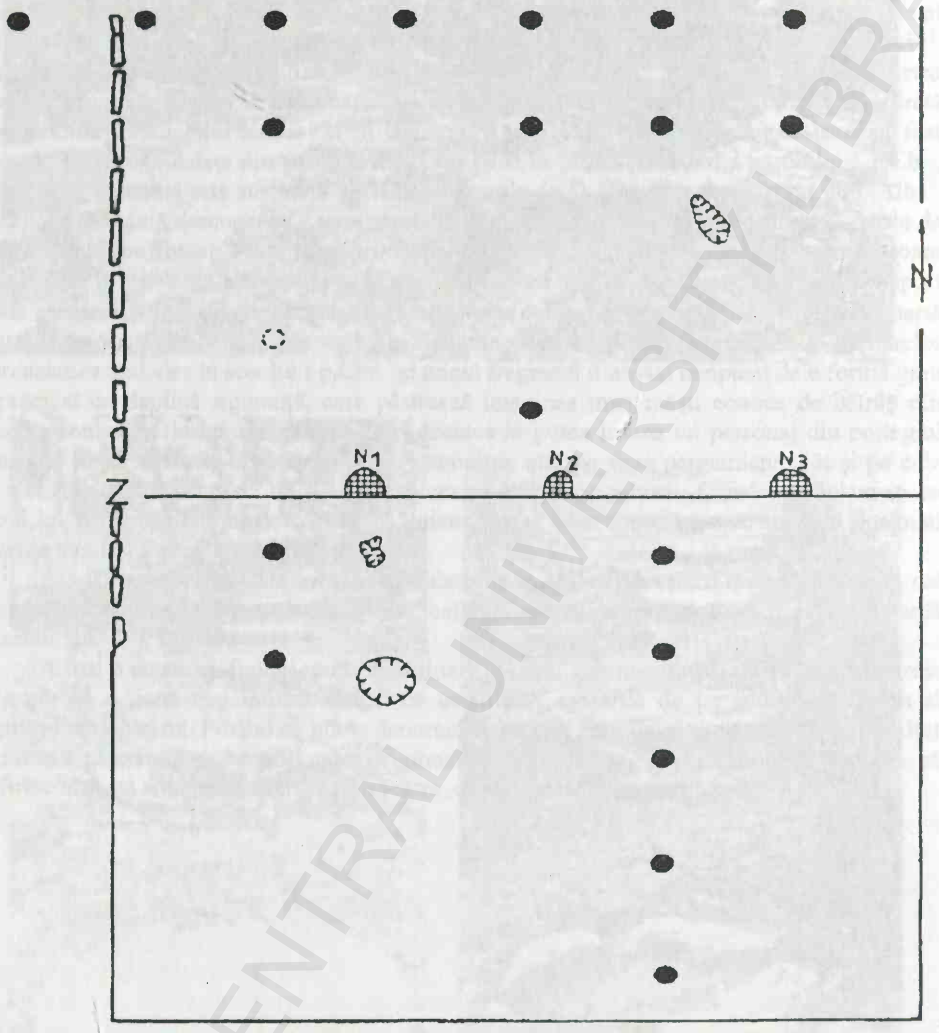

Pl. II. Bâtca Doamnei– Piatra Neamț; planul zonei sacre.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

AŞEZAREA DE LA DUMBRAVA (COMUNA CIUREA, JUD. IAŞI)

Silviu SANIE, Şeiva SANIE

Satul Dumbrava este situat la 10 km sud-vest de Iaşi (Fig. 1), într-o zonă cu dealuri nu prea înalte, cu multe izvoare şi văi, favorabilă aşezărilor omeneşti. Cu prilejul cercetărilor de suprafaţă, pe teritoriul satului au fost semnalate 19 puncte cu urme de cultură materială datând din neolitic, Hallstatt, Latène II, Latène III, epoca migraţiilor şi din secolul al XVII-lea[1]. Fragmentele ceramice caracteristice Latène-ului III au fost găsite la marginea vestică a satului Dumbrava, unde culmile dealului Bârsan coboară lin către iazul ce desparte Dumbrava de Ciurbeşti, pe un promontoriu numit de localnici „La Căprărie". Separată de Bârsan prin două văi nu prea adânci, având un platou de circa 2,5 ha, o altitudine absolută de 120 m şi 18 până la 40 m peste nivelul iazului, de pe înălţimea „La Căprărie" există o bună vizibilitate în toate direcţiile, iar cele două văi şi apa creează o fortificaţie naturală pe trei din laturile sale.

Aşezările Latène III din Moldova fiind grupate îndeosebi pe valea Siretului (Barboşi, Poiana, Brad, Răcătău), pe valea Bistriţei şi în zona montană şi submontană (Piscul Şoimului, Bîtca-Doamnei, Cozla, Titelca-Tiseşti), ştirile privind populaţia dacică din această zonă a Podişului Central Moldovenesc în secolele I a.Chr. – II p.Chr. se bazau doar pe rezultatele neverificate ale cercetărilor de suprafaţă.

Săpăturile arheologice de la Dumbrava au fost precedate de noi cercetări de suprafaţă pe cuprinsul înălţimii „La Căprărie" şi în împrejurimile ei. Primul sondaj, efectuat în anul 1968, a confirmat existenţa unei aşezări dacice explorabile, precum şi a unor urme sporadice din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului (Horodiştea-Folteşti), bastarnice şi medievale (secolul XVII). La început, săpăturile s-au desfăşurat pe izlaz şi în mărăciniş, fără a afecta terenurile cultivate. După sondajul din 1968, cercetările arheologice au avansat în general dinspre iaz către platou, cu unele reveniri necesare pentru clarificări stratigrafice, compararea unor materiale sau impuse de alte cauze.

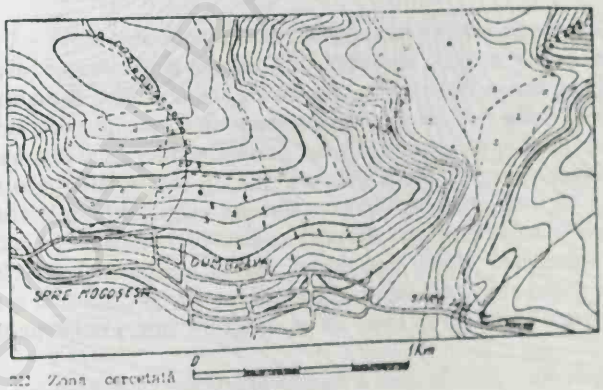

Fig. 1. Încadrarea în zonă a aşezării şi necropolei de la Dumbrava.

[1] N. Zaharia, în *SCIV*, VI, 1-2, 1955, p. 293.

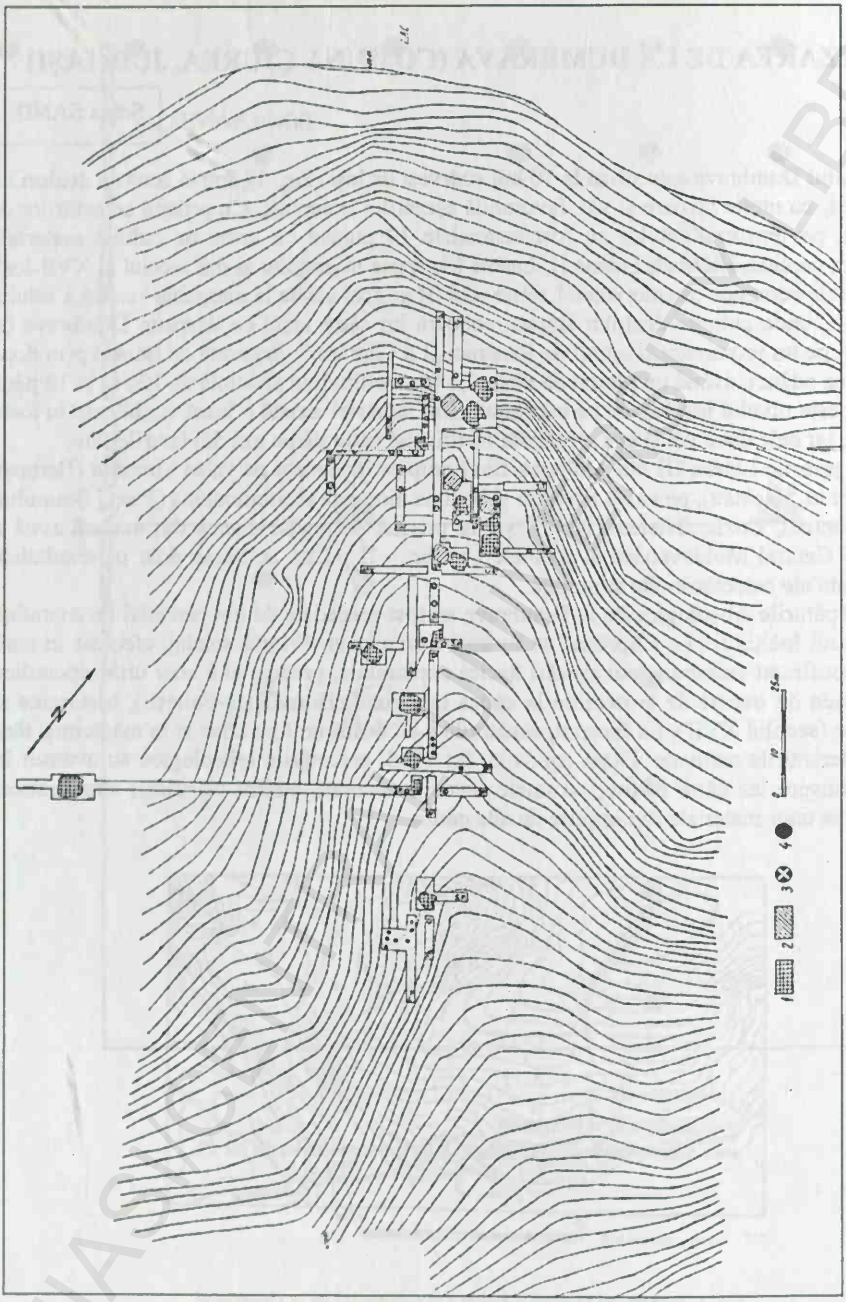

Fig. 2. Planul general al săpăturilor: 1. locuinţă de suprafaţă; 2. bordei; 3. groapă; 4. mormânt.

Densitatea maximă a locuirii s-a dovedit a fi o fâşie de 50-60 m pe axul longitudinal al aşezării. Pe panta sud-vestică nu există urmele unor încercări de terasare pentru mărirea spaţiului util amplasării locuinţelor iar urmele locuirii sunt neînsemnate. La piciorul pantei a fost descoperită în anul 1972 o locuinţă de suprafaţă destul de bine conservată, care constituie un indiciu că perimetrul aşezării este mai întins, existând probabil şi alte locuinţe mai depărtate de zona centrală.

Stadiul cercetărilor arheologice. Aşezarea, în dimensiunile ce au putut fi stabilite, a fost cercetată în proporţie de aproximativ 50 %. Din necropola aflată în întregime în zona destinată lucrărilor agricole au fost cercetate doar 9 morminte. Săpăturile efectuate până în prezent au permis cercetarea unui număr de 18 locuinţe, din care 14 locuinţe de suprafaţă şi 4 bordeie şi 33 gropi, cu destinaţii, forme şi dimensiuni diferite (Fig. 2).

Stratigrafia aşezării a fost relevată în parte de sondajul efectuat în anul 1968 prin secţiunea SIL-68, trasată pe axul platoului. Sub humusul negru cenuşiu, cu o grosime de 0,18-0,30 m, urmează un strat negru măzăros până la 0,70-0,80 m, în care au fost descoperite urmele locuirii antice (Fig. 3). Stratul acesta cu dimensiuni variabile se subţiază în direcţia sud-vestică şi este uneori amestecat cu humusul, prin lucrările agricole. În anumite porţiuni de pe latura sud-vestică a aşezării, cele două straturi abia dacă însumează 0,35 m, suprapunându-se pe solul viu argilos în care se delimitează cu claritate baza locuinţelor de suprafaţă, bordeiele şi gropile. În jumătatea sud-estică a aşezării a fost semnalat un singur nivel de locuire dacică, în timp ce *bordeiul 4* care intersectează locuinţa de suprafaţă *L 4 S-70* indică totuşi existenţa a două nivele de locuire. Şi în necropolă nu s-a observat până acum vreo suprapunere de morminte. Foarte multă ceramică fragmentară, vase şi unele obiecte au fost găsite în secţiuni, în zone deranjate de lucrările agricole, şi nu au putut fi atribuite cu certitudine vreunui complex (locuinţă sau groapă).

Locuinţele. Tipul preferat de locuinţă este *locuinţa de suprafaţă*, dar continuă să existe şi *bordeiele*. Gruparea diferitelor complexe va putea fi corect apreciată abia după cercetarea exhaustivă a aşezării de la Dumbrava. Locuinţele de suprafaţă au fost în mare parte distruse de lucrările agricole, uneori reconstituirea conturului lor nefiind posibilă. Bordeiele sunt mai avantajate din acest punct de vedere, nefiind deranjate decât într-un singur caz de gropi feudale.

Bordeiul 1 – 1968, descoperit în extremitatea sud-estică a secţiunii $S_1L - 68$ (Fig. 4), are o formă ovală, cu cele două axe de 3,50, respectiv 3,00 m. Către latura sud-estică a bordeiului, o porţiune de 0,60 m lăţime şi 0,75 m înălţime a fost cruţată pentru laviţă. Intrarea în bordei se făcea probabil pe latura nord-vestică unde au fost găsite urmele unor trepte. Bordeiul ca şi cea mai mare parte a aşezării au sfârşit printr-un puternic incendiu, astfel că grosimea arsurii compacte este de 0,25-0,30 m. Nu am găsit gropile parilor de susţinere a acoperişului bordeiului. Adâncimea maximă a bordeiului este de 1,25 m şi denivelările fundului bordeiului nu depăşesc 0,05-0,08 m. Nuielele din pereţii bine lutuiţi ai bordeiului au diametrul 0,02-0,04 m. Inventarul acestui bordei este bogat, cuprinzând alături de vase lucrate cu mâna şi la roată (Fig. 5), concentrate îndeosebi pe latura estică a bordeiului (Fig. 4), o figurină antropomorfă (Fig. 15/3), un ac de bronz (Fig. 16/2), o secere (Fig. 17/6) şi altele.

Bordeiul 2 – 1969 din extremitatea vestică a secţiunii *SIL – 69*, lărgită în casetă, are aceeaşi formă ovală, cu dimensiunile 3,50 × 4,00 m. În afara ceramicii lucrate cu mâna, la roată şi la import, mai puţină decât în bordeiul 1, au mai fost găsite şi două cuţite. În cursul degajării bordeiului, la 0,65 m, a fost găsit un fragment dintr-o tabletă de ceramică, cu incizii,

(Fig. 15/2) a căror semnificaţie vom încerca s-o explicăm odată cu prezentarea celorlalte produse ale plasticii dacice din aşezarea de la Dumbrava.

Bordeiul 3 – 1970 aflat la marginea nord-vestică a secţiunii *S III L* are aceleaşi dimensiuni ca bordeiul precedent. Din bordei a fost recoltat un important material ceramic local şi de import între care şi fragmente dintr-o amforă-ulcior de culoare brun-roşcată.

Bordeiul 4 – 1970 din secţiunea *S IV L-70*, tot cu dimensiunile 3,50×4,00 m, intersectează o locuinţă de suprafaţă. Din inventarul bordeiului menţionăm trei căţui şi mai multe fusaiole.

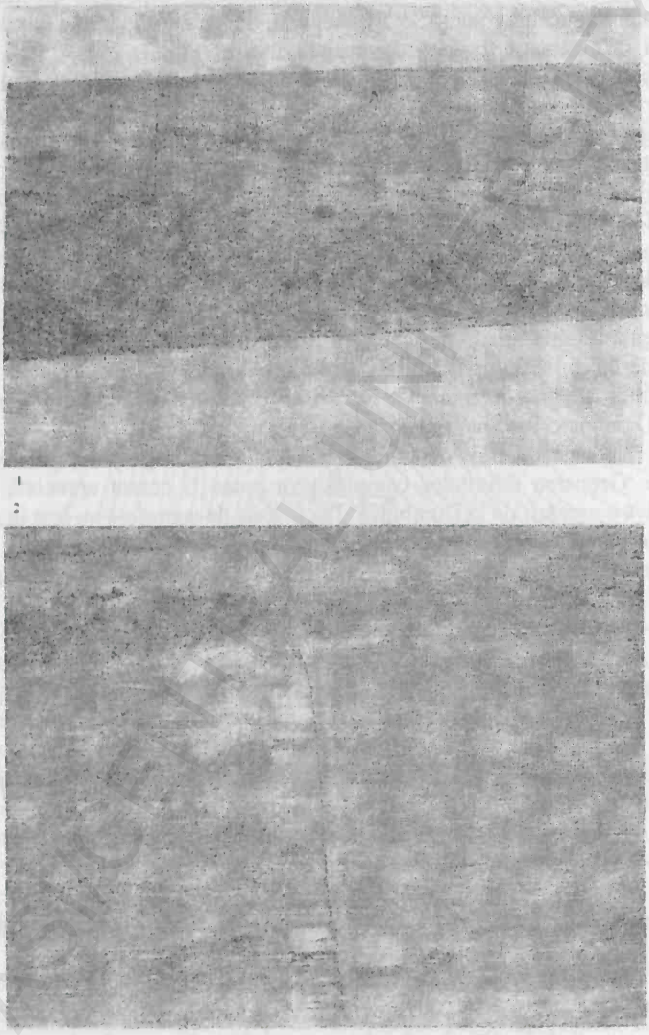

Fig. 3. Aşezarea şi necropola de la Dumbrava, văzută dinspre nord (1) şi secţiunea transversală pe latura vestică – S II Tr. – 72 (2).

Bordeiele descoperite până în prezent sunt grupate în jumătatea nord-vestică a aşezării. Două dintre ele, nr. 1 sigur şi nr. 4, foarte probabil sunt ulterioare locuinţelor de suprafaţă din această zonă. Dacă din succesiunea stratigrafică rezultă cu certitudine existenţa a două nivele de locuire dacică, n-am descoperit încă suficiente elemente care diferenţiază materialul ceramic sau alte obiecte din cele două complexe.

Locuinţele de suprafaţă. Din cele 14 locuinţe de suprafaţă doar la 6 din ele a fost posibilă o dezvelire integrală şi o reconstituire corectă, celelalte fiind în mare parte risipite. Cum pe o mare parte a aşezării au fost antrenate fragmente ceramice, chirpic sau obiecte din locuinţe, vetrele au constituit cel mai însemnat indiciu pentru atestarea locuinţelor.

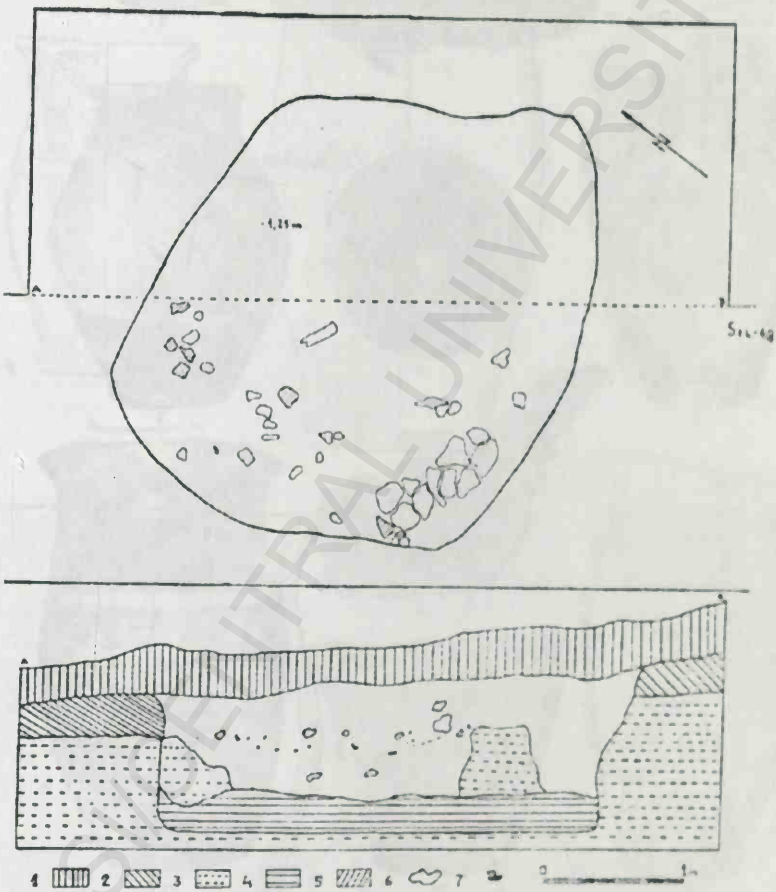

Fig. 4. Planul (a) şi profilul (b) bordeiului (Bd. I, 68).
1. humus; 2. sol negru măzăros; 3. sol argilos; 4. arsură compactă; 5. pietre; 6. ceramică; 7. cărbune.

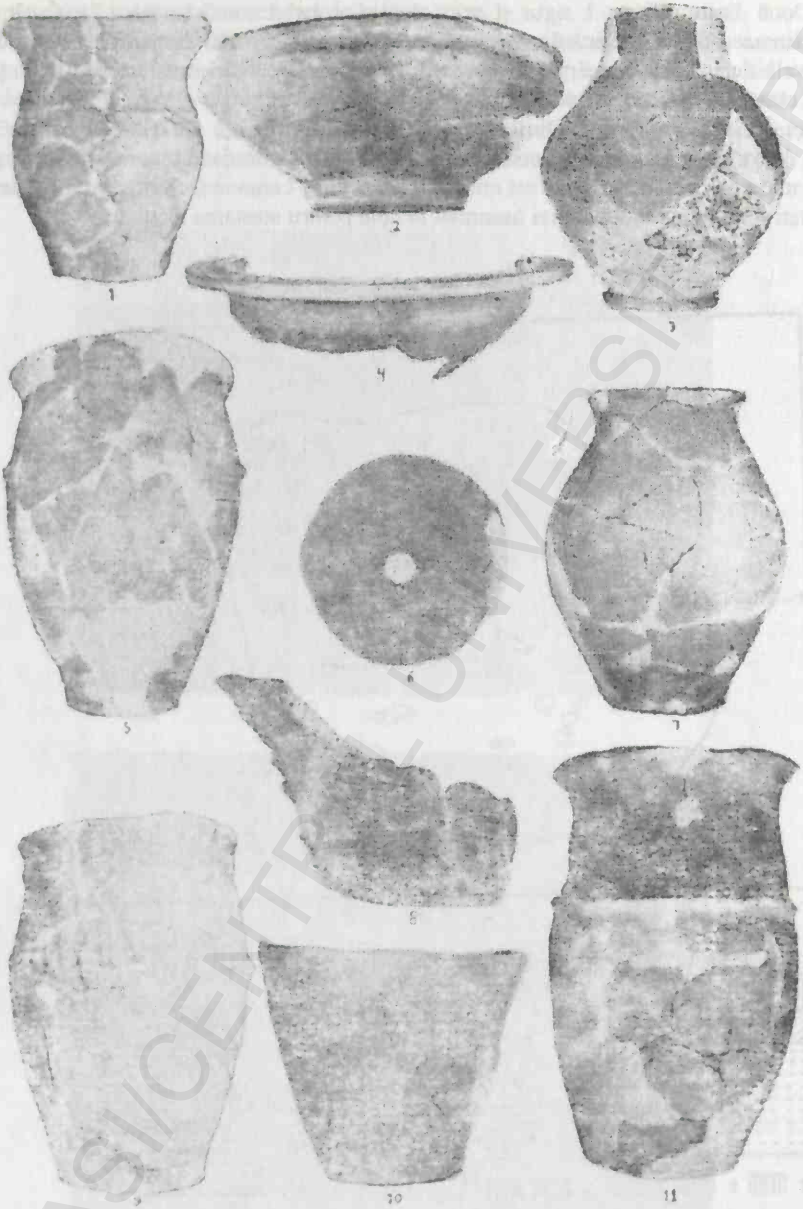

Fig. 5. Vase lucrate cu mâna (1,5, 7-11), lucrate la roată (2-4) şi rotiţă de lut (6).

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

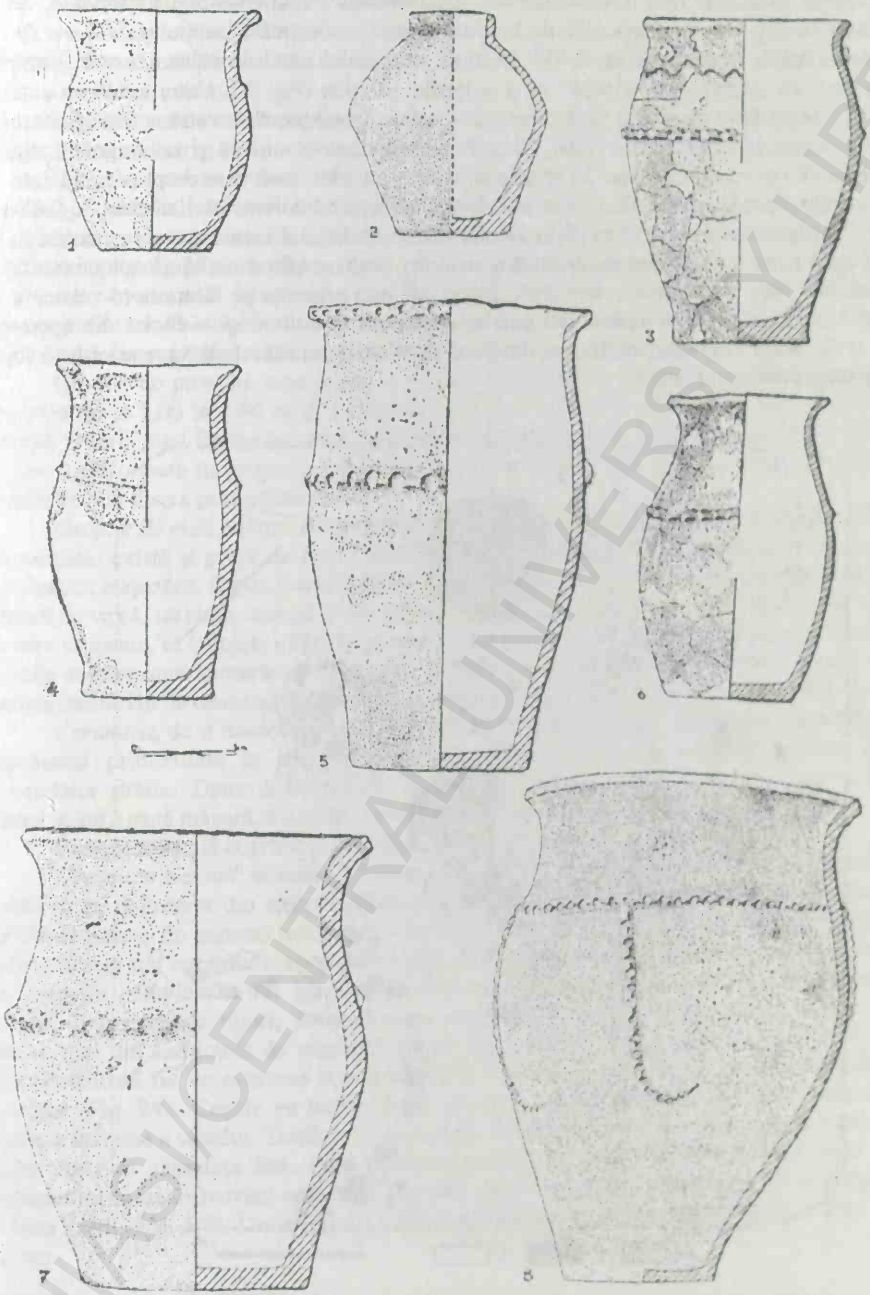

Fig. 6. Ceramică lucrată cu mâna, din aşezarea de la Dumbrava.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU „M. EMINESCU" IAŞI
ISTORIE

Dintre locuinţele mai bine conservate şi cu materiale numeroase şi importante, de menţionat locuinţa de suprafaţă *L1S* de la extremitatea sud-estică a secţiunii *SIVL – 70*. Locuinţa, aflată la o adâncime de 0,40-0,65 m de la actualul nivel de călcare, are o formă rectangulară, cu laturile de 5,00×4,80 m şi colţurile rotunjite (Fig. 7). Vatra ovală cu cele două axe 1,00 şi 0,80 m se află pe latura sud-vestică a locuinţei. Sub vatră a fost găsită o strachină lucrată la roată, spartă ritual, două fragmente dintr-o amforă şi un fragment din marginea unui vas lucrat cu mâna. În groapa de vatră s-au aflat două vase de provizii lucrate cu mâna, cute, oase şi cenuşă. Groapa avea o formă aproape cilindrică, cu diametrul de 0,85-0,95 m şi cu adâncimea de 1,15 m de la nivelul vetrei. Materialul ceramic era concentrat în cea mai mare parte în jumătatea nord-estică a locuinţei, unde se află şi o altă groapă cu multă ceramică. Dar ceea ce prezintă o deosebită importanţă este prezenţa pe latura nord-vestică a locuinţei a unui mic *colţ de cult* ce nu cunoaşte analogii în cultura geto-dacică din epoca clasică şi din secolele următoare, format din două figurine zoomorfe, două vase miniatură (o căţuie şi un rhyton) şi o roată.

Fig. 7. Planul locuinţei de suprafaţă L1S-70; 1. chirpic; 2. ceramică; 3. piatră.

Cea de-a doua locuinţă de suprafaţă, relativ bine păstrată, *L3S-72*, din secţiunea *S II Tr-72*, are dimensiunile 5,50 × 5,00 m, adâncimea maximă de 0,60 m de la actualul nivel de călcare şi reprezintă până acum cea mai vestică locuinţă a aşezării. Vatra, aflată pe latura estică a locuinţei, este ridicată de asemeni direct pe solul virgin, constatându-se acelaşi rit de spargere rituală a unui vas. Incendiul nu a fost la fel de puternic ca în zona centrală a aşezării, chirpicul este mai rar şi vasele foarte numeroase nu prezintă semnele unor arderi secundare.

Gropile, aşa cum s-a mai amintit, sunt în număr de 33, cifră în care a fost inclusă doar una din gropile din interiorul locuinţelor de suprafaţă. Unele gropi sunt prin conţinutul lor asemănătoare celor din locuinţe, dar nu au existat alte elemente care să ateste prezenţa unor locuinţe risipite. După destinaţie, gropile pot fi: a) *pentru depunerea resturilor menajere*; b) *de provizii*; c) *de cult*. Menţionăm aici şi *gropile de vatră*, obişnuit cilindrice, având o adâncime de la 1,40 la 2,00 m de la nivelul locuinţei şi un diametru de 0,50-0,70 m. Conţin foarte multă ceramică de toate categoriile, oase, cărbune şi evident foarte multă cenuşă.

Gropile de provizii, arse pentru a asigura o conservare mai bună a cerealelor, au un diametru de la 1,00 la 1,90 m şi o adâncime până la 1,70 m. Unele, foarte bine delimitate datorită arderii, sunt lipsite de orice inventar sau au doar câteva fragmente ceramice. Altele au fost transformate în gropi menajere căci sunt arse şi mai mari decât acestea, iar faţă de gropile de cult diferă prin inventar.

Gropile de cult. Alături de gropile cu caracter strict utilitar, ca şi în alte aşezări dacice sau carpice, există şi gropi de cult. La Dumbrava, acestea sunt grupate îndeosebi pe latura sud-vestică a aşezării, într-o zonă lipsită de locuinţe. În aceste gropi au fost depuse bucăţi de lipitură de vatră, cărbune, cenuşă şi doar câteva fragmente ceramice şi oase. Bucăţile de vatră nu sunt aruncate, ci aranjate etajat în groapă. O singură groapă are două asemenea depuneri. Gropile acestea sunt corelate atât în Latène-ul „clasic", cât şi mai târziu[2] cultului vetrei şi al focului.Indiferent de destinaţia lor, se poate remarca o mare diversitate a formelor (Fig. 8).

Ceramica, de o mare varietate, prezentă în toate complexele, constituie materialul cu importanţă primordială în consideraţiile asupra apartenenţei, cronologiei aşezării şi a influenţelor străine. Datorită abundenţei materialului ceramic nu-l putem menţiona şi doar ilustra în suficientă măsură, încercăm să nu omitem principalele categorii şi tipuri.

Ceramica locală cuprinde categoriile *lucrată cu mâna* şi *la roată*.

Ceramica lucrată cu mâna este confecţionată în mod obişnuit din două categorii de pastă: a) cu degresant din cioburi pisate; b) cu multă scoică în compoziţie. În funcţie de gradul de ardere, în general incomplet, vasele au diferite culori, de la brun-roşcat la negru. Vasele întregi sau întregibile, lucrate cu mâna, sunt mai numeroase decât cele lucrate la roată, cel puţin în complexele din aşezare. Formele sunt însă relativ puţine. *Ceştile dacice* cu aceeaşi diversitate de tipuri, dimensiuni şi ornamentare cunoscute în cetăţile dacice[3], nu lipsesc nici din locuinţele de suprafaţă şi nici din bordeie. Forma tronconică a ceştii este uneori atenuată fie de evazarea mai accentuată a marginii (Fig. 10/3), fie de convexitatea pereţilor (Fig. 8/6). Ceştile au torţile fixate pe mijloc, pornind de la bază, sau cuprinzând întreaga înălţime a vasului. Torţile sunt cilindrice, lamelare, compacte sau perforate. Cele mai multe ceşti au suprafaţa lisă. Sunt ornamentate căţuile ce depăşesc înălţimea de 5 cm. Ornamentul cel mai frecvent este brâul alveolar, plasat sub buza ceştii şi mai rar pe corpul şi la baza ceştii (Fig. 5/8). Dimensiunile celor aproximativ 40 de ceşti sunt cuprinse între 3 şi 9,5 cm.

---

[2] R. Vulpe, în *Materiale*, I, p. 250-251; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, pp. 136-137, 140.
[3] I.H. Crişan, *Ceramica geto-dacică*, Bucureşti, 1969, p. 155-160.

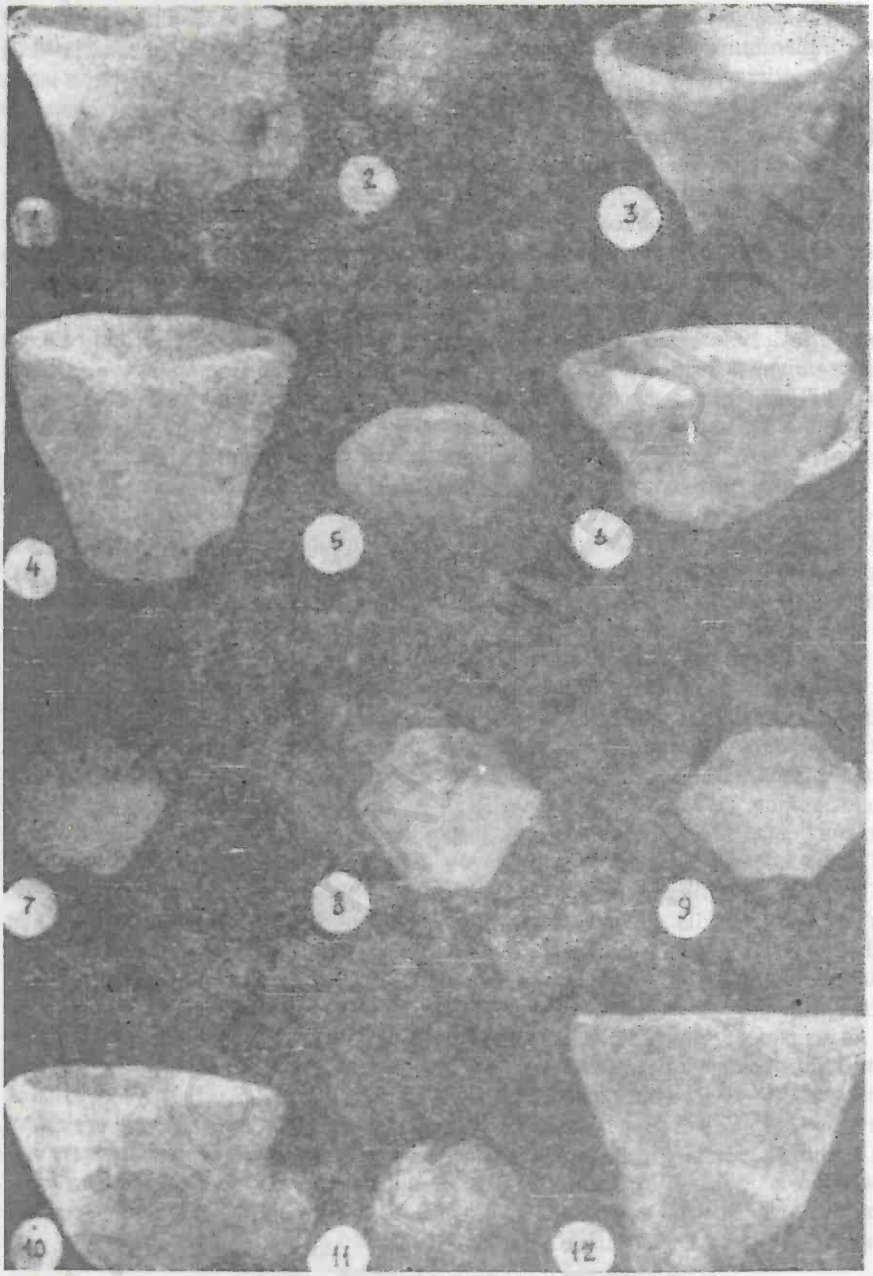

Fig. 8. Căţui (1, 6); mărgele (2,11); rhyton (3,12); pâlnie (4); fusaiole (5, 7-9) şi creuzet (10).

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

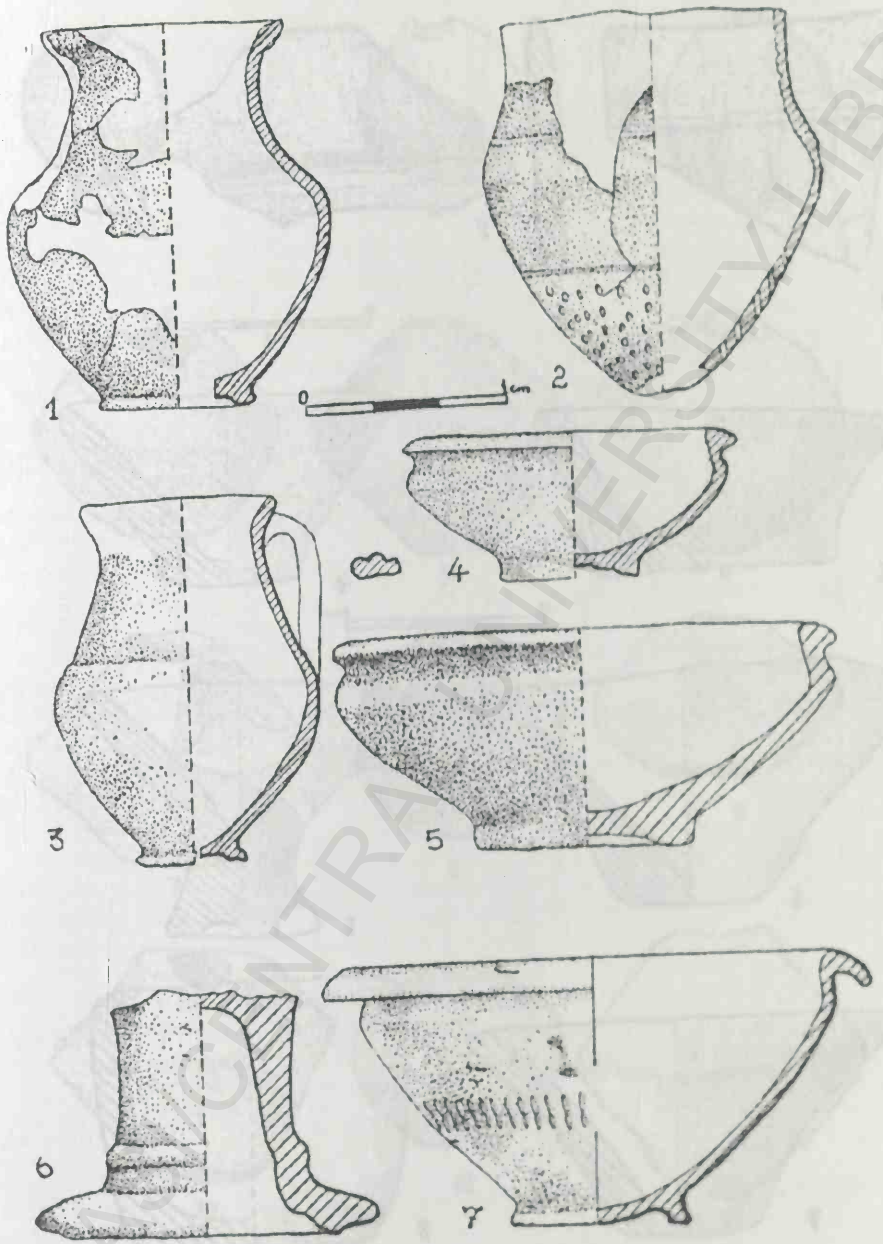

Fig. 9. Ceramică lucrată la roată.

BCUIAŞI CONTRAST UNIVERSITY LIBRARY

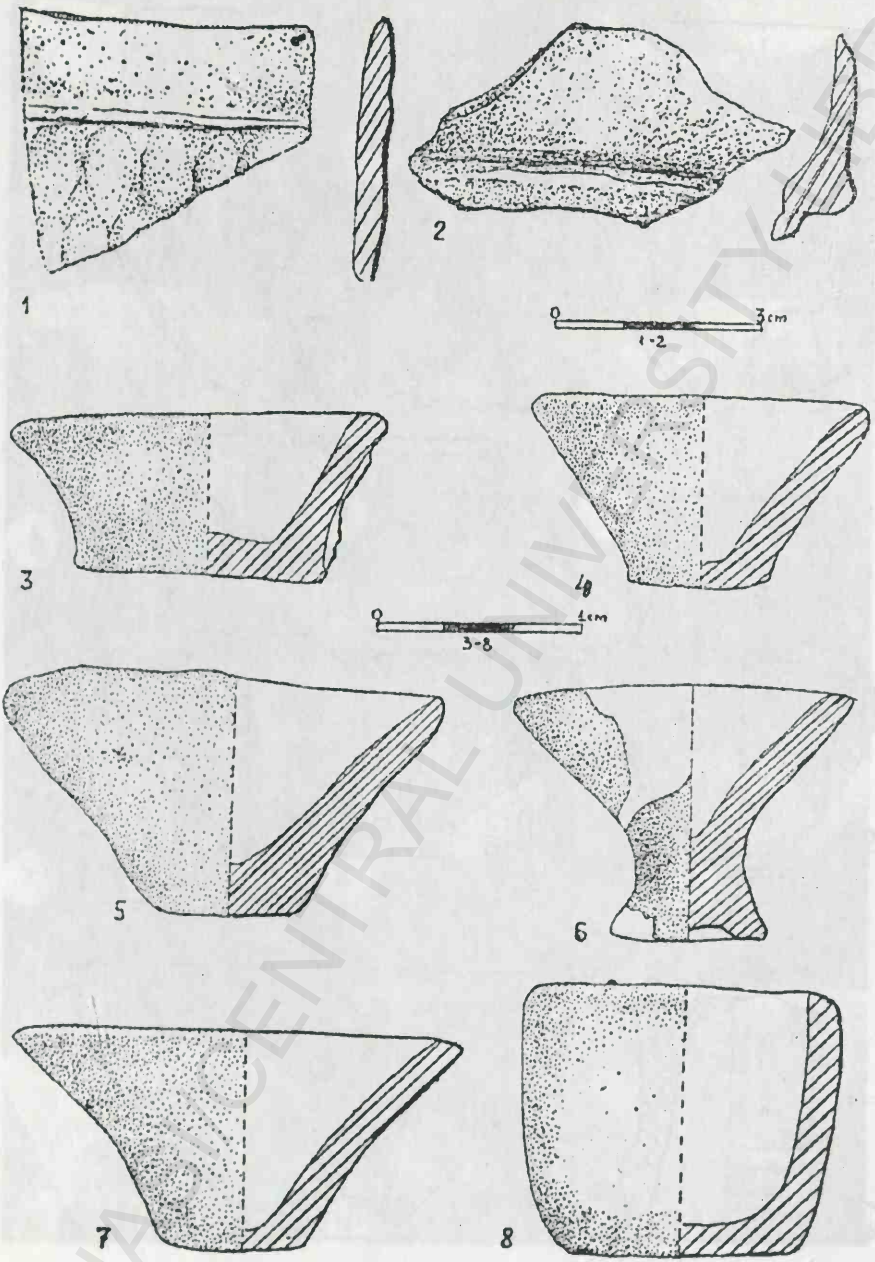

Fig. 10. Fragmente de vase lucrate la roată (1, 2) şi vase lucrate cu mâna (3-8).

BCUJ - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

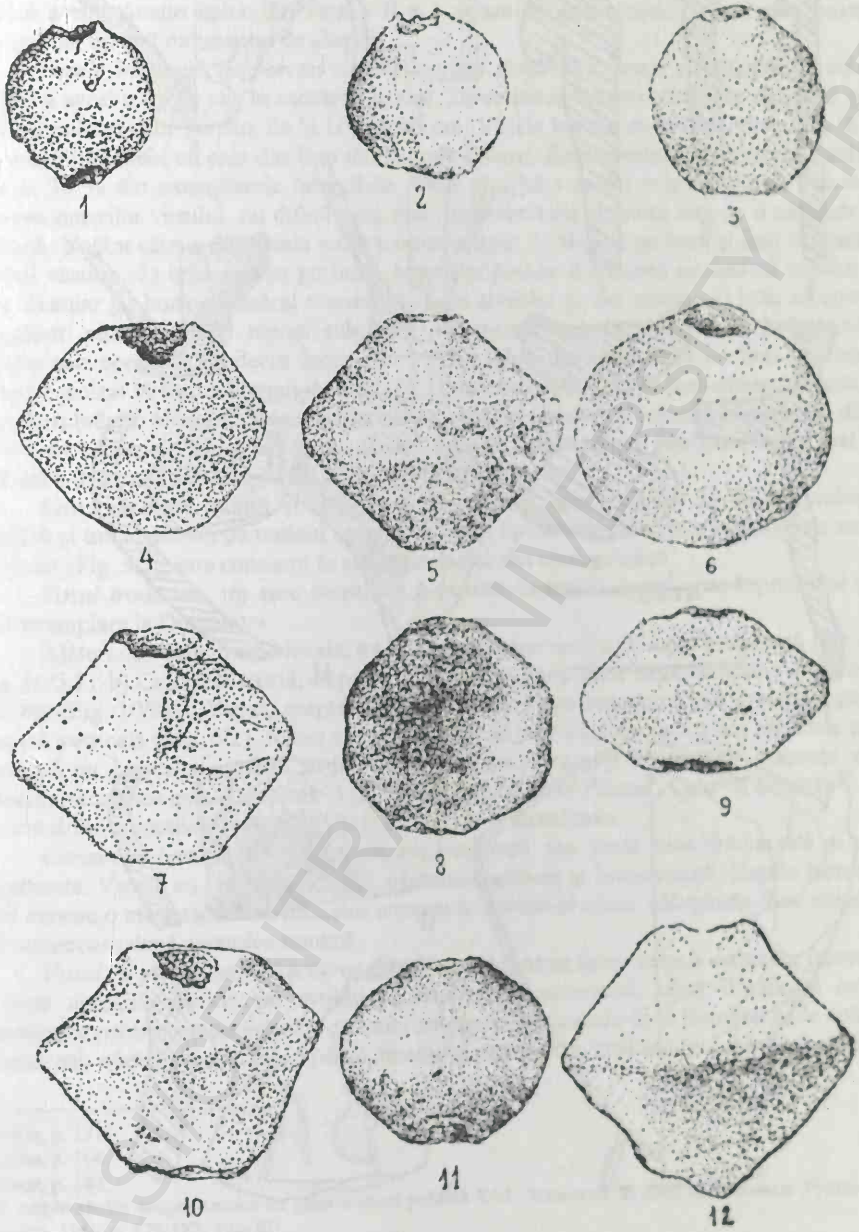

Fig. 11. Mărgele (1-2) şi fusaiole (3-12).

BCUJAS CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

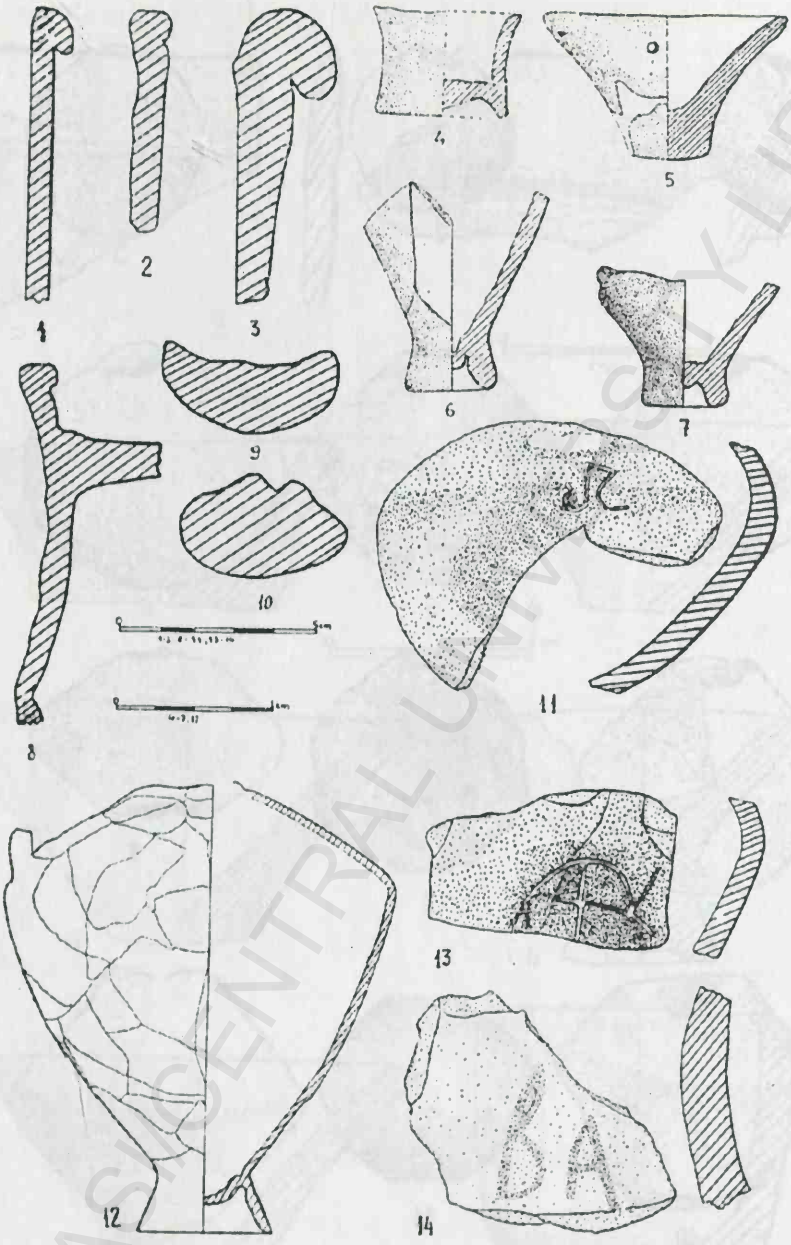

Fig. 12. Profile de margini (1-3, 8), de toarte (9, 10) şi funduri de amfore (4-7); amforă-ulcior (12) şi fragment de amforă cu litere greceşti (14); fragmente cu „semne sarmatice" (11, 13).

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cupa cu picior este reprezentată printr-un singur exemplar (Fig. 10/6), de o formă arhaică asemănătoare celor din faza a II-a a ceramicii daco-getice[4]. Vasul mai poate fi eventual un tip mai rudimentar de sfeşnic.

Vasele în formă de borcan cunosc o mare răspândire, semn al utilizării curente şi diverse a acestui tip de vas în aşezările dacice. Diversitatea întrebuinţării este oglindită şi de dimensiunile vaselor borcan, de la 10,5 la 43 cm. Vasele borcan de la Dumbrava (Fig. 6) se aseamănă îndeosebi cu cele din faza târzie de la Poiana, fiind constatată îngustarea fundului doar la 30 % din exemplarele întregibile. Dacă profilul vaselor, referindu-ne în special la arcuirea umerilor vasului, nu diferă prea mult, ornamentaţia acestora este de o varietate rar întâlnită. Notăm câteva din aceste motive ornamentale: 1) alveole pe buză şi linii incizate pe umărul vasului; 2) brâu crestat pe buză, butoni şi potcoavă întoarsă pe umărul vasului; 3) brâu alveolar pe buză şi umărul vasului; 4) brâu alveolar şi val incizat; 5) brâu alveolar şi triunghiuri adâncite; 6) 3 butoni sub buză, val incizat şi brâu alveolar; 7) brâuri duble, crestate sau continui; 8) decor incizat în val, încadrat de două benzi de linii orizontale; 9) decor incizat în forma crengii de brad ş.a. La acestea se adaugă şi numeroase variante ale dispunerii brâului alveolar, îndeosebi pe corpul vaselor. Dacă motivele ornamentale nu diferă de cele ale ceramicii dacice din epoca clasică, ceea ce merită relevat este combinarea mai des întâlnită a decorului în relief cu cel obţinut prin linii incizate.

Vasul piriform, numit şi „în formă de pepene", are înălţimea de 48 cm, culoarea roşietică şi trei apucători pe umărul vasului. Şi acest tip de vas, din care s-a întregit un singur exemplar (Fig. 5/5), este cunoscut în aşezările dacice din epoca clasică[5].

Vasul tronconic, tip care constituie o raritate în mediu dacic[6], este reprezentat prin două exemplare la Dumbrava.

Alături de aceste forme locale, tot lucrate cu mâna sunt: a) Ceaşca tronconică fără torţi (Fig. 10/5,7); b) Cana fără toartă, cu pereţii drepţi şi rotunjiţi către bază, apropiind-o de forma unui bol (Fig. 10/8); c)Vas cu corpul bitronconic, jumătatea superioară mai arcuită şi gât cu margine verticală (Fig. 6/2), forme cunoscute doar de cultura geto-dacică din aşezările unde contactul cu lumea sarmatică[7] a fost mai timpuriu, direct şi îndelungat. Prezenţa unor elemente sarmatice este cunoscută şi în cetăţile dacice de la Poiana[8], Calu[9] şi Răcătău[10], dar ele sunt diferite cantitativ şi calitativ faţă de cele de la Dumbrava.

Ceramica lucrată la roată este confecţionată din pastă bine frământată şi fără ingrediente. Vasele au culoarea cenuşie, cărămiziu-gălbuie şi brun-roşcată. Vasele lucrate la roată cunosc o mare varietate, formelor atestate în Latène-ul clasic adăugându-li-se imitaţiile mai numeroase după ceramica romană.

Vasul cu picior înalt (fructiera) este alături de căţuie între formele ceramice frecvente în toate aşezările dacice, iar evoluţia acestuia bine cunoscută, oferă însemnate indicii cronologice pentru complexele din care au fost găsite. Fructierele de la Dumbrava, de culoare cenuşie sau cărămiziu-gălbuie, aparţin tipologic variantelor întâlnite în Latène-ul clasic şi

---

[4] *Ibidem*, p. 131.
[5] *Ibidem*, p. 164.
[6] *Ibidem*, p. 183.
[7] Un amplu studiu asupra vaselor cu gâtul vertical publică T.M. Arseneeva, în *Antičnye drevnosti Priazovoja*, Moscova, 1969, p. 179-182; 196-201.
[8] R. Vulpe, în SCIV, 3, 1953, p. 204, fig. 20/2, considerate decor, sunt „semne sarmatice".
[9] Idem, în Dacia, VII-VIII (1937-1940), 1941, p. 50 şi urm.
[10] Un fragment de vas cu semne sarmatice – informaţie de la colegul Viorel Căpitanu, căruia-i mulţumim şi pe această cale.

epocii ulterioare[11]. Toate au marginea relativ îngustă, corpul oval, uneori mai adâncit, şi piciorul profilat. S-a remarcat prezenţa în acelaşi complex, în condiţii stratigrafice sigure, a unor fructiere cu piciorul înalt, alături de altele cu piciorul scund. Îndeosebi fructierele cenuşii sunt ornamentate cu un decor cu motive lustruite în formă de linii drepte, ondulate sau în zigzag (Fig. 5/4).

Vasele strecurători prezente în toate locuinţele au forma unor căni cu o toartă, cu partea inferioară conică, perforată (Fig. 9/2). Nu au fost încă semnalate strecurători cu jumătatea inferioară semiovală, tip cunoscut atât în secolele I a.Chr.–I p.Chr., cât şi în aşezările carpice.

Cănile cu o toartă au marginea uşor răsfrântă, corpul oval, terminate cu inel de susţinere. Toarta, în cele mai multe cazuri, cu secţiunea în formă de elipsă, porneşte de sub buză. Tipul acesta de căni este frecvent şi în Latène-ul III[12].

Vasele cu două torţi au jumătatea inferioară adeseori în forma unei calote sferice, gâtul mai scurt decât cănile, marginea răsfrântă şi torţile trase din buză. La Dumbrava (Fig. 9/1) sunt mai numeroase vasele cu două torţi din pastă gălbui-cărămizie.

Străchinile, mai abundente decât în epoca clasică, cunosc şi o însemnată varietate de tipuri. Marginile străchinilor sunt de lăţimi diferite, de la 1 la 3,5 cm. Corpul emisferic sau oval se termină cu un inel de susţinere. Două exemplare au corpul ornamentat cu un decor incizat de baghete (Fig. 9/7).

Farfuriile, din care au fost restaurate patru exemplare, imită tipuri bine cunoscute în aşezările romane.

Au mai fost găsite *capace de vase* şi *chiupuri* de mari dimensiuni, dar nu dispunem de vreun exemplar reconstituit din aşezare. Subliniem că ceramica cu angobă roşcată este reprezentată doar prin câteva fragmente, din care unul aparţine unei străchini cu umărul carenat (Fig. 10/2).

Între imitaţii, merită amintit un fragment de bol din pastă cenuşie, cu faţete identice celor de pe paharele romane de sticlă[13] (Fig. 10/1).

În general, ceramica de la Dumbrava prezintă caracteristicile ceramicii geto-dace din Latène-ul III, cu unele forme evoluate şi cu o frecvenţă diferită a tipurilor de vase faţă de cea din cetăţile dacice. Continuă imitarea unor tipuri de vase romane şi se pot remarca şi unele forme întâlnite în ceramica sarmatică. Vasele cu angobă ocupă încă un procentaj redus în ansamblul ceramicii lucrate la roată.

Ceramica de import. Exceptând două fragmente de *terra rosa*, ceramica de import din aşezarea dacică de la Dumbrava se reduce la amfore. Distrugerea celor mai numeroase complexe ale aşezării – a locuinţelor de suprafaţă – a avut ca efect şi fragmentarea amforelor, astfel că o singură amforă este întregibilă. Fragmentele de amforă din pastă de culoare albicioasă, roz-gălbuie sau cărămiziu-roşietică sunt numeroase şi aparţin unor amfore de diferite tipuri. Din pastă albicioasă şi roz-gălbuie sunt lucrate amfore cu marginea profilată, gâtul îngust, toartele cu secţiune în formă de elipsă, cu o şănţuire mediană (Fig. 12/10), corpul conic, picior cilindric scobit, cu suport inelar (Fig. 12/4, 6, 7). Diferite variante ale

[11] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 168.
[12] *Ibidem*, p. 177.
[13] O. Doppelfeld, *Römisches und fränkisches Glas in Köln*, Köln, 1966, p. 41 şi fig. 40. Paharele romane de sticlă, decorate cu faţete sunt cunoscute începând din secolul I p.Chr.

amforelor cu aceste caracteristici datează din secolul I p.Chr.[14], cu o evoluţie minimă sunt foarte numeroase în secolele II-III p.Chr.[15].

Tot din pastă albicioasă şi roz-gălbuie sunt lucrate amfore cu marginea îngustă şi dreaptă, o canelură sub buză, gâtul larg (diam. 12 cm) şi toarte mult aplatizate (Fig. 12/9). Există unele elemente comune cu tipurile de amforă mai vechi, dar şi cu cele din secolele II-III p.Chr.[16]. Tot din pastă roz-gălbuie sunt lucrate amfore cu picioare terminate cu suport inelar sau compacte. Din pastă roşietică sunt lucrate mai multe tipuri de amforă cu marginea profilată semicircular la exterior şi rotunjită la interior (Fig. 12/3) şi gâtul larg (diam. 18 cm). Nu cunoaştem detalii sigure pentru celelalte părţi ale amforei. Din aceeaşi pastă sunt şi fragmente de amforă de mai mici dimensiuni, cu marginea profilată, rotunjită la exterior (Fig. 12/1), precum şi picioare tronconice compacte (Fig. 12/5).

Între amfore trebuie inclusă şi amfora-ulcior din pastă brun-roşcată, cu marginea dreaptă, puţin profilată, o singură toartă, gâtul larg, corpul cu bitronconism accentuat, terminată cu suport inelar înalt. În afara exemplarului întregibil găsit în S IV L, din care lipseşte numai gâtul cu toarta (Fig. 12/12), mai sunt fragmente din alte 4-5 amfore-ulcior. Tipul acesta de recipient este cunoscut pe teritoriul fostei U.R.S.S. şi Bulgariei, iar în ţara noastră în mai multe localităţi din Dobrogea[17], Barboşi şi în câteva aşezări carpice din Moldova. Complexele, cu unele indicii de datare mai clare, în care au fost găsite amfore-ulcior de la Barboşi, Histria[18], Mangalia[19], Myrmekion[20] şi Serdica[21], aparţin în general secolului II p.Chr. Amforele-ulcior au perioada de maximă răspândire în secolul al II-lea, dar sunt cunoscute şi în prima parte a secolului al III-lea. V. F. Gaidukevici consideră, după aspectul pastei şi forma recipientului, că aceste amfore-ulcior au origine bosporană[22]. Chiar dacă acceptăm că prototipul este de origine bosporană, răspândirea ce o cunoaşte în Dobrogea presupune şi existenţa unor ateliere ce produceau vase de acest tip[23]. Un fragment din gâtul unei amfore din pastă de culoare roz-gălbuie are scris cu vopsea roşie literele greceşti, după forma lui B, BA (Fig. 12/14). Semnificaţia acestor litere este nesigură: capacitatea vasului (posibilă în acest caz), iniţialele proprietarului sau diverse semne de recunoaştere a recipientului. Amforele descoperite în aşezarea de la Dumbrava aparţin, aşadar, secolelor I până în secolul al II-lea.

Obiecte din lut ars. Fusaiolele cu înălţimea de 1,5-2,4 cm sunt cele mai multe de formă bitronconică (Fig. 8/7-9 şi 11/14, 7, 10, 12), dar există câteva elipsoidale şi lenticulare. O singură fusaiolă are un cilindru între bazele celor două mici conuri (Fig. 11/8).

Greutăţile descoperite în locuinţe sau în gropi au formă piramidală şi dimensiunile de la 8 la 16 cm. O singură greutate (?) de un tip mai rar întâlnit are formă sferică şi o toartă.

Lustruitoare de dimensiuni diferite (5-10 cm) au fost descoperite în aproape toate locuinţele. Unele au putut avea întrebuinţarea presupusă şi în general acceptată. Altele sunt dintr-o pastă friabilă, fără urmele vreunei întrebuinţări şi inutilizabile pentru lustruire.

---

[14] I.B. Zeest, *Keramičeskaja tara Bospora*, Moscova, 1960, p. 110, pl. XXVIII, 64 a şi b.
[15] *Ibidem*, p. 118, pl. 94 a şi b.
[16] *Ibidem*, p. 113.
[17] M. Babeş, în SCIV, 22, 1, 1971, p. 28 şi urm.
[18] Apud M. Babeş, *op. cit.*, p. 29, nota 36.
[19] C. Icономu, în Pontice, I, p. 250, fig. 10.
[20] V. F. Gaidukevici, în MIA, 25, 1952, p. 168, fig. 61 şi 169.
[21] M. Stanceva, în Serdica, I, Sofia, p. 147-152, fig. 4-5.
[22] *Op. cit.*, p. 169.
[23] Gh. Bichir, în SCIV, 22, 4, 1971, p. 666, consideră că în aşezările carpice sunt aduse din Dobrogea.

Un mic *văscior de formă rectangulară* (7,5×3,00×1,70 cm), având o gaură într-unul din pereţii verticali, pare a fi un opaiţ. Nu dispunem de analogii în mediul dacic sau carpic, dar la Myrmekion[24] şi Tiritake[25] s-au găsit văscioare asemănătoare, utilizate ca opaiţe. Complexele în care se aflau aparţin secolelor I-II sau II-III p.Chr.[26] Tot din lut sunt lucrate: *o pâlnie* (Fig. 8/4); *creuzete* (Fig. 8/10); *rotiţe*, un *dop* de vas asemănător dopurilor de amfore (Fig. 16/8); căpăcele *tablete* de la 1-2,5 cm; *mărgele* (Fig. 8/2, 11), precum şi mai multe obiecte, foarte probabil de cult.

Metal. Lamele de cuţit întregi (Fig. 17/1-3, 5) şi alte fragmente, distruse de rugină, descoperite în S V L-69, S IV L-70-L_2S, S II Tr-70, S IV Tr-70, sunt de dimensiuni de la 8 la 18 cm. O singură lamă este curbă, celelalte au formă trapezoidală. Numai una din lame a fost fixată în plăsele cu nituri (Fig. 17/1).

Dalta descoperită în S II Tr-70 (Fig. 17/7) este lucrată prin forjare la cald, din tablă (18×1,5×0,5 cm). La partea superioară are corpul rotunjit şi un lăcaş pentru fixarea cozii. Se termină cu o muchie în formă semicirculară. Este o unealtă de tâmplărie cunoscută în tot Latène-ul dacic[27] şi celtic şi în forme apropiate şi în secolele următoare[28].

Secera descoperită în bordeiul 1 (Bd 1–S I L-68) este de tipul cu lama îngustă, 0,10-0,16 cm (Fig. 17/6). Lăţimea lamei creşte de la mâner către vârf. Din seceră lipseşte aproximativ un sfert şi starea ei de conservare este mediocră. Lungimea pe coardă este de 23,5 cm. Tipul acesta de seceră este cunoscut în Latène-ul III, alături de secerele cu lamă lată[29].

Sfredel rudimentar (9,00×0,70 cm) găsit în S VII L-70 (Fig. 17/4 a şi b).

Vârf de săgeată cu trei muchii de tip „scitic", găsit în S III L-70. Vârfuri asemănătoare au fost găsite în toate aşezările Latène-ul III şi în mediu sarmatic[30].

Undiţă cu două cârlige (3,5×3,4×0,3 cm) găsită în groapa 1 din S IV L-70, la adâncimea de 1,30 m. Dintr-unul din cârlige lipseşte jumătate, celălalt e bine păstrat şi încă ascuţit (Fig. 16/6). Forma aceasta de ancoră mai este întâlnită şi la obiecte cu altă destinaţie: ataş de toartă la situle sau un accesoriu la piese de harnaşament. Dimensiunile şi capătul ascuţit al cârligului ne-au determinat s-o considerăm undiţă dublă.

Bronz. Ac (L=3 cm, D=0,10 cm) găsit rupt (Fig. 16/2) în bordeiul 1 (Bd. 1-68).

Tablă de bronz (4,2×3,6×0,05 cm) fixată probabil la o casetă găsită în S IV L-70.

Cele două *fibule* de bronz au fost găsite în S IX L-70 şi S II Tr-72, în locuinţe de suprafaţă în mare parte risipite. Prima dintre ele, de 2,2 cm lungime (Fig. 16/1), cu resortul şi acul rupt, este totuşi relativ bine conservată şi poate fi încadrată tipologic. Fibula, cu două protuberanţe pe arcul scurt şi puţin profilat, are portagrafa trapezoidală îngustă şi butonul terminal conic. S-au păstrat 4 spire din resort şi acul fibulei. Tipuri asemănătoare sunt cunoscute în ultimele nivele de la Poiana[31], Tinosul[32]. A.K. Ambroz consideră că tipurile de

---

[24] V. F. Gaidukevici, *op. cit.*, p. 176, fig. 78/2-3.

[25] *Ibidem*, p. 115, fig. 140/6.

[26] I.I. Berchin, în *Arheologičeskii Sbornik*, 2, 1961, p. 147; consideră acest tip de vas cu pereţii drepţi *afumătoare* – legat de cultul focului.

[27] C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roşie*, Bucureşti, 1954, p. 78, pl. VII/10; I. Berciu şi Al. Popa, în SCIV, 14, 1, 1963, p. 154; H. Daicoviciu, Acta MN, I, 1964, p. 117, pl. IV/4; Gh. Bichir, în Dacia, NS, XI, 1967, p. 188, fig. 7/1.

[28] *Archäologisches Institut der Ungarischen Akademie der Wissenschaften Zehn Jahre archäologische Forschung 1958-1968*, Budapesta, 1970, pl. 4, fig. 4.

[29] V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926, p. 486; E.V. Maksimov, în KSIA, 9, 1960, p. 37, fig. 5.

[30] K.F. Smirnov, în KS, XXXII, 1950, p. 113, împreună cu o fibulă asemănătoare fibulei mici de la Dumbrava.

[31] R. şi Ec. Vulpe, în Dacia, II, (1927-1932), 1933, p. 326, fig. 106/9, 10, 13-14.

fibulă cu arcul scurt şi la care portagrafa începe de la a doua protuberanţă datează din secolul al II-lea. Forma şi dispunerea resortului, necunoscute la fibula de faţă, nu sunt neglijabile. Oricum, variantele acestei fibule sunt din secolul I p.Chr., fiind caracteristice primei jumătăţi a secolului al II-lea. Fibule de acest tip au fost descoperite în nordul Mării Negre şi la Dunărea de Jos[33], fiind apropiate şi de varianta bosporană[34].

Cealaltă fibulă (Fig. 16/4 a şi b) este bine conservată, fiind doar puţin deviat arcul. Fibula, lungă de 4,7 cm, este lucrată dintr-un singur fir de bronz, cu urme de argintare, are resortul bilateral format din 16 fire, coardă exterioară, arcul din bandă uşor curbat, piciorul decorat cu trei linii orizontale, portagrafa trapezoidală îngustă şi se termină cu buton biconic. Şi această fibulă cunoaşte perioada ei de maximă răspândire în secolul al II-lea[35].

Os. Din os sunt lucrate împungătoare şi o amuletă (Fig. 16/5) dintr-un colţ de porc mistreţ.

Plastica. În complexele aşezării au fost găsite figurine antropomorfe şi zoomorfe, unele cu funcţie magică sau cultuală indiscutabilă. Se detaşează micul *colţ de cult* din locuinţa de suprafaţă compus din: două figurine de porc mistreţ, flancate de două căţui miniaturale, un rhyton şi în preajma lor o roată. Deşi cele două figurine reprezintă în mod cert acelaşi animal, poziţia în care se află şi modul de redare a trăsăturilor lui esenţiale este diferită.

Prima figurină este lucrată din pastă cenuşie. Animalul este modelat cu grijă pentru amănunt, dar finisarea nu este completă. Din figurină s-a păstrat partea anterioară, şi ea deteriorată lateral (Fig. 14/1 b). Se disting botul rotund retezat, ochii, urechea stângă şi o parte din cea dreaptă, greabănul înalt-preţios, indiciu că figurina reprezintă un porc mistreţ. Nu se observă încercarea de a-i modela picioarele. Figurina are la bază, în abdomenul animalului, un lăcaş adânc de 2,5 cm şi cu diametrul de 1,5 cm, în care era înfiptă o tijă. După informaţiile noastre, este prima figurină zoomorfă în mediu dacic sau carpic suspendată pentru a fi susţinută la înălţime.

Cea de-a doua figurină (7,00×4,2×3,8 cm), de un tip cu totul deosebit, are forma de piramidă cu baza rotunjită şi este lucrată din pastă de culoare cărămizie. Lipseşte aproape toată jumătatea dreaptă, dar există suficiente elemente pentru o restaurare. Este modelată cu oarecare atenţie doar protoma animalului, la care se observă: botul caracteristic, defensa, ochiul şi urechea stângă. Celelalte detalii ale animalului sunt delimitate prin incizii. Şi această figurină are lăcaş pentru fixare de 3,2×1,8 cm. Forma corpului este tipică pentru mistreţ (Fig. 14/2 a, b, c). Inciziile de la baza figurinei, adică de pe abdomenul animalului, ar putea indica poziţia lui chircită. Întregirea decorului incizat arată că el nu servea doar pentru indicarea poziţiei animalului. Decorul fiind însă fragmentar, nu am găsit deocamdată alte ipoteze verosimile. Ambele figurine prezintă urme de ardere secundară.

Cele două căţui miniaturale (Fig. 8/1, 6), rhytonul de ceramică (Fig. 8/12) şi roata, n-au nimic deosebit, piese asemănătoare fiind descoperite şi în alte complexe.

---

[32] Idem, în Dacia, I, 1924, p. 214, fig. 44/1.
[33] A. K. Ambroz, *Fibuly iuga evropeĭskoĭ časti SSSR, II v. do IV v., n.e.*, SAI, 30, Moscova, 1966, p. 42, pl. 8/9.
[34] Idem, în *Antičnye drevnosti Podon'ja- Priazov'ja*, Moscova, 1969, p. 251, pl. V/16.
[35] Idem, *Fibuly...*

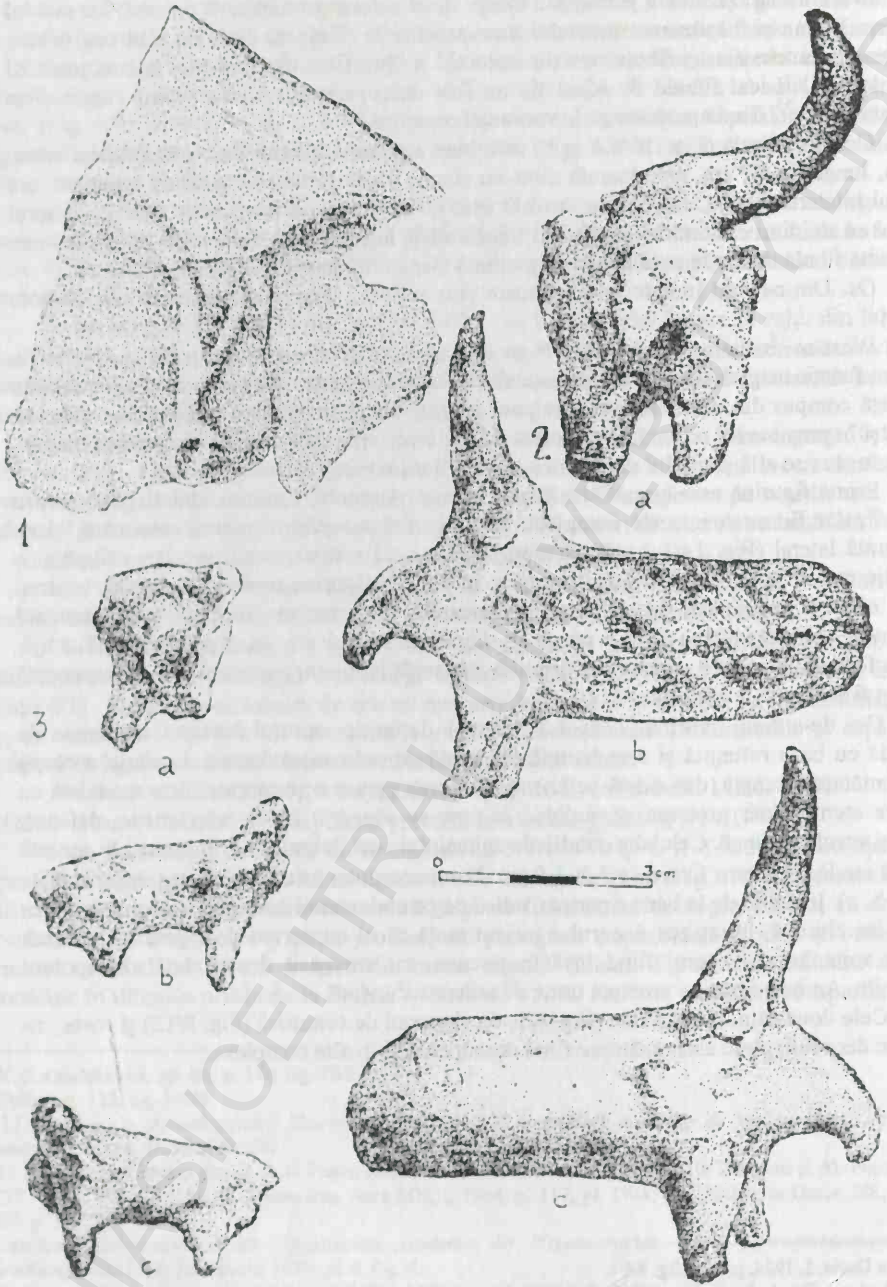

Fig. 13. Fragmente de vas cu protomă de bovideu în relief (1); figurine zoomorfe (2 a, b, c, şi 3 a, b, c).

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

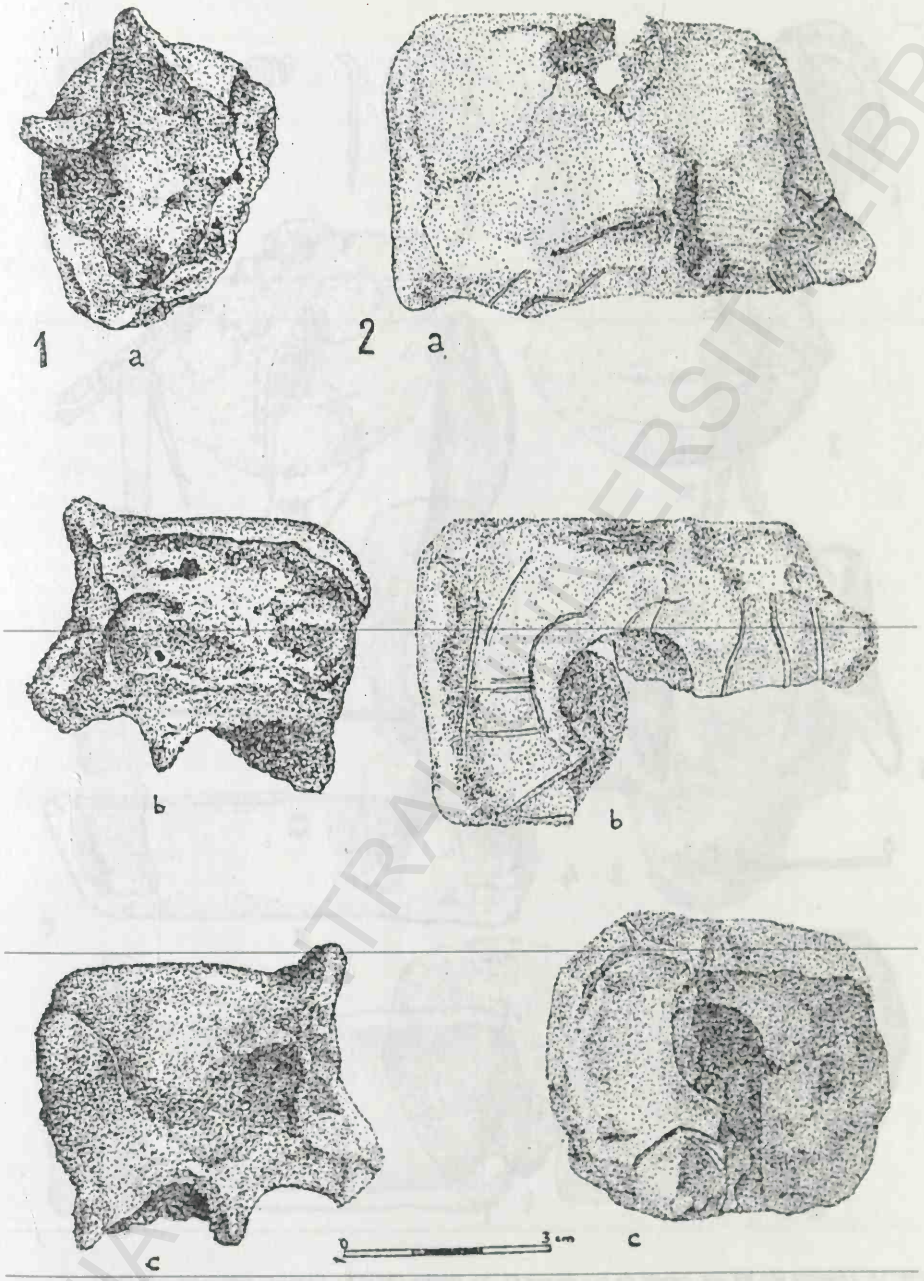

Fig. 14. Figurine din „Colțul de cult" găsit în locuința L 2 S-70.

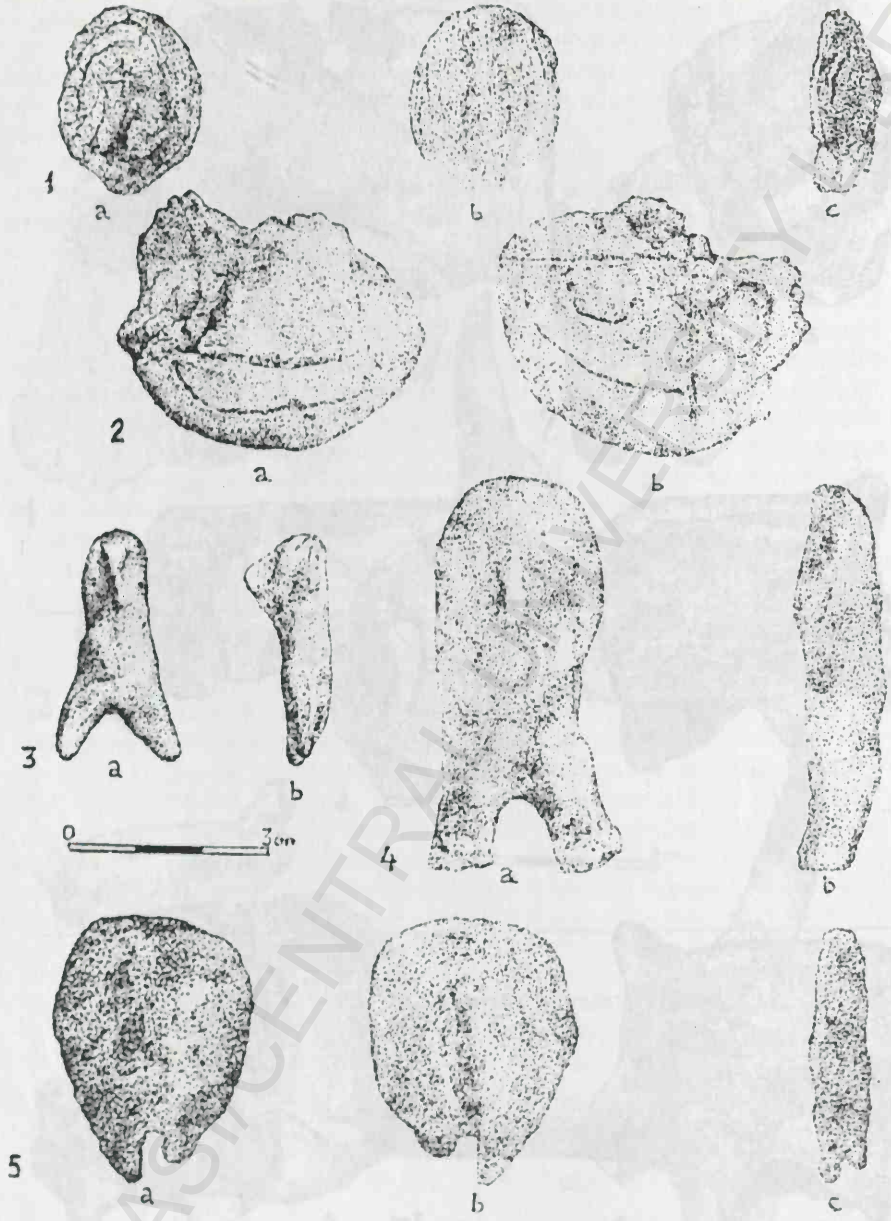

Fig. 15. Obiecte din lut ars; capete de ace de păr (1, 5), tăbliţa (2a şi b), figurine antropomorfe (3-4).

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

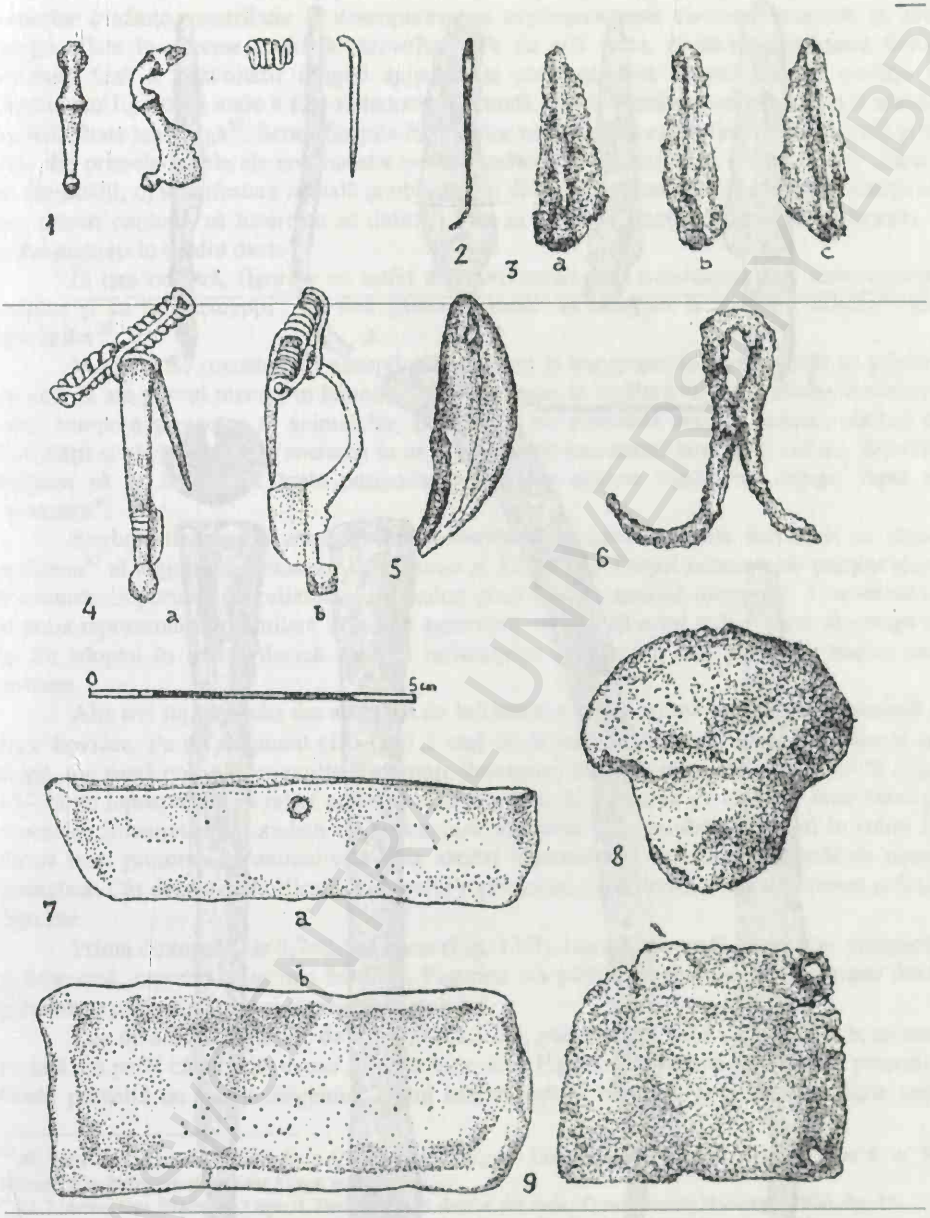

Fig. 16. Obiecte de metal (1-4, 6, 9), ceramică (7, 8) şi os (5, 7).

BCUIAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

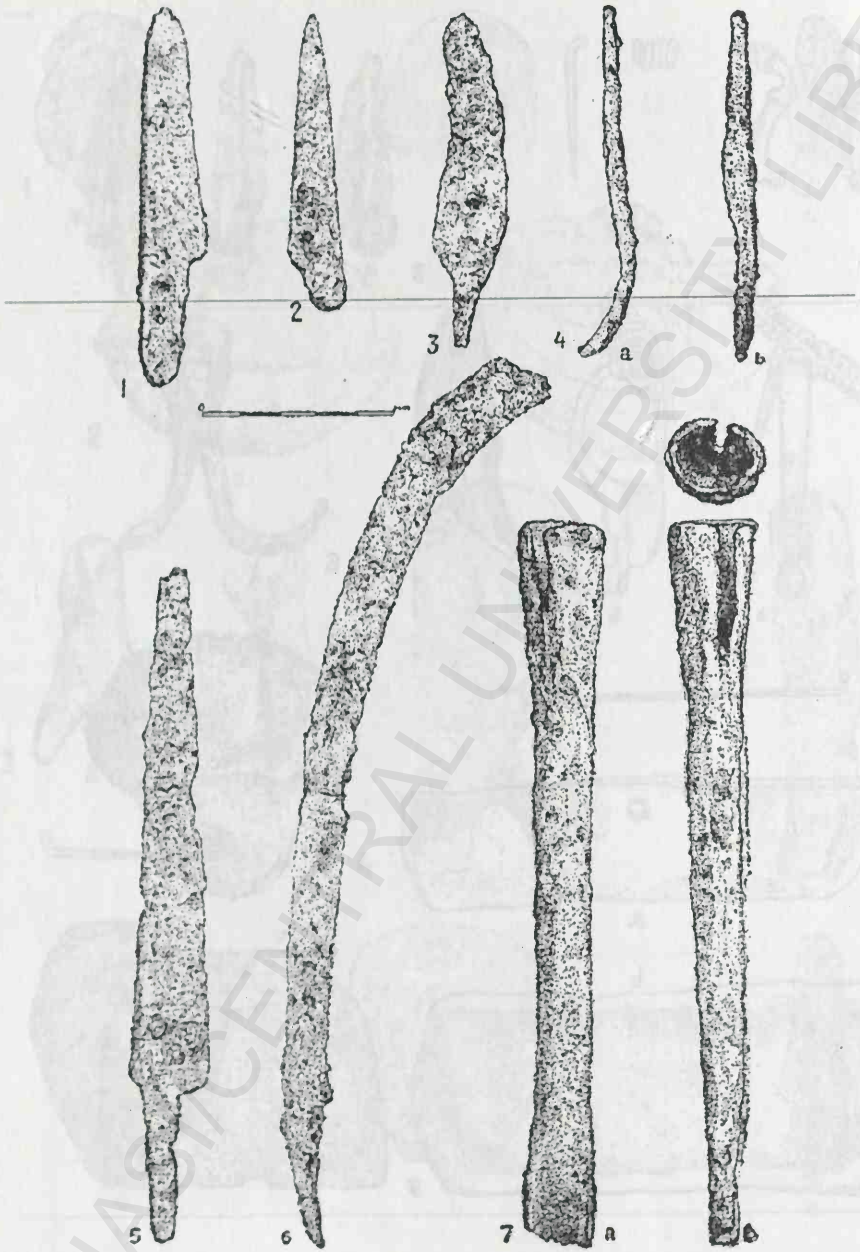

Fig. 17. Obiecte din fier: cuțite (1–3, 5), sfredel (4), seceră (6) și daltă (7 a și b).

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Caracteristica religiei egiptene, dezvoltarea prin juxtapunere şi nu prin eliminarea vechilor credinţe, contribuie la descoperirea şi explicarea unor elemente comune cu alte religii aflate în diverse stadii de dezvoltare. Pe de altă parte, zoolatria dominantă într-o anumită fază a dezvoltării religiei egiptene şi prezentă de-a lungul întregii evoluţii a credinţelor Egiptului antic a fost sistematic cercetată. Unele rezultate credem că au o arie de aplicabilitate mai largă[36]. Semnificaţiile figurinelor zoomorfe în aşezările preistorice, dar şi în cele din primele secole ale erei noastre pot fi următoarele: a) simbol al divinităţii; b) „lăcaş" al divinităţii; c) manifestare actuală şi obiectivă a divinităţii. Menţionând că aceste funcţii se pot uneori contopi, să încercăm să definim care ar putea fi semnificaţia acestor figurine – porci mistreţi în mediu dacic.

În ţara noastră, figurine cu astfel de reprezentări sunt considerate a fi caracteristice celţilor şi cu rare excepţii[37] au fost găsite în medii în care pot fi atribuite celţilor[38] sau romanilor[39].

Numărul de reprezentări excepţional de mare şi transpunerile plastice atât de diferite pe care le are porcul mistreţ în lumea celtică sunt puse în legătură cu posibilitatea existenţei unui zeu-porc protector al animalelor, precum şi pe atributele acestui animal, simbol al fertilităţii şi al războiului. Venerarea sa ar fi, după unii cercetători ai religiei celtice, datorată faptului că ar întruchipa toate pasiunile popoarelor celtice: vânătoare, ospeţe, lupte şi procreare[40].

Simbolurile acestui animal sunt cunoscute şi în lumea romană îndeosebi ca *signa militaria*[41] al legiunilor: *I Italica, X Fretensis şi XX Victrix*. Porcul mistreţ este prezent şi pe un număr important de reliefuri cu cavaleri traci[42] şi în mediul dionysiac. Consemnând absenţa reprezentărilor similare în lumea sarmatică, rezultă că acest cult a putut să ajungă şi să fie adoptat în lumea dacică datorită influenţelor celtice, cel mai probabil, tracice sau romane.

Alte trei reprezentări din aşezarea de la Dumbrava au comună transpunerea plastică a unor bovidee. Pe un fragment (14×12×1,2 cm) de la un vas de mari dimensiuni, lucrat cu mâna, din pastă poroasă, cu multe impurităţi, descoperit în locuinţa de suprafaţă L_2S-72 (Fig. 13/1) este reprezentată în relief protoma unui bovideu, la care apar cu claritate doar botul şi coarnele. Schematismul credem că nu exclude siguranţa determinării. Decorul în relief în forma unor protome de animal este bine atestat îndeosebi pe ceramica şi vasele de metal sarmatice. Cât despre semnificaţia motivului reprezentat, vom reveni după descrierea a două figurine.

Prima dintre ele, de 3,7×2,5×1,8 cm (Fig. 13/3), lucrată din pastă cărămizie, compactă şi bine arsă, reprezintă un mic bovideu. Figurina s-a păstrat fragmentar şi sunt rupte două picioare, o parte din botul şi coarnele animalului.

Cea de-a doua figurină, de 7,5×7,00×2,3 cm, găsită în S I L-68 (Fig.13/2 a, b, c) este lucrată din pastă cărămizie, densă şi foarte bine arsă. Figurina reprezintă un bovideu puternic, foarte probabil un *bos primigenius*. Botul este ascuţit şi întors ca la grifoni, urechile sunt

---

[36] H. Idris Bell, *Cults and Creeds in Graeco-Roman Egypt*, Liverpool, 1957, p. 10, nota 17; apud S. A. B. Mercer, *The Religion of Ancient Egypt*, p. 229.

[37] M. Macrea, Oct. Floca, N. Lupu, I. Berciu, *Cetăţi dacice din sudul Transilvaniei*, Bucureşti, 1966, fig. 15.

[38] A. László în Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, XV, 1969, fasc. 1, p. 91.

[39] C. Pop, în ActaMN, IV, 1967, p. 485.

[40] Ann Ross, *Pagan Celtic Britain*, Londra, 1968, p. 321.

[41] Fr. Pfister, în Serta Kazaroviana, I, 1950, p. 254.

[42] G. I. Kazarov, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, Diss Pann, II, 14, Budapest, 1938.

corect redate, coarnele, din care s-a păstrat unul, impresionează prin mărime, picioarele sunt scurte şi corpul alungit. Pe abdomenul animalului sunt incizate câteva semne, păstrate, ca şi corpul, fragmentar.

Ca şi la mistreţ, s-a păstrat doar jumătatea anterioară a figurinei şi din care lipseşte o parte a laturii drepte. Imagini de bovidee sunt bine cunoscute în întreg Orientul antic şi singurul factor comun care ar putea fi stabilit privind prezenţa sa în cultele syriene, egiptene sau iraniene o constituie semnificaţia solară. Imaginile bovideelor sunt cunoscute şi în religia celtică şi romană. Dar reprezentarea unor bovidee, îndeosebi protome, este cunoscută şi în tezaurele traco-getice[43] şi continuă apoi în epoca clasică. Astfel, întâlnim reprezentări de bovidee pictate pe ceramica din cetăţile dacice din Munţii Orăştiei şi tot un bour apare în partea centrală a scutului de paradă descoperit în cetatea dacică de la Piatra Roşie[44]. La publicare, Acad. Constantin Daicoviciu[45] reamintea ştirea consemnată în „Antologia Palatina", VI, p. 332, conform căreia Traian ar fi depus la templul lui *Zeus Kasios* de lângă Antiochia un corn de bour îmbrăcat în aur provenind din tezaurele dacice.

Figurinele cu aceste bovidee, crescute, vânate[46] sau adorate, pot constitui, alăturate celorlalte descoperiri, un indiciu al prezenţei taurului în cultele şi credinţele geto-dacice[47]. E dificil de precizat dacă semnificaţia este asemănătoare sau diferită de cea din alte credinţe.

În sfârşit, alături de cele cinci reprezentări zoomorfe au fost găsite şi două figurine antropomorfe. Prima, de 3,4×2,1×0,8 cm, lucrată din pastă densă, cărămizie, reprezintă foarte schematic, chiar caricatural, un om (Fig. 15/3 a şi b). Nasul este exagerat de mare în comparaţie cu celelalte detalii anatomice, corpul îngust şi plat şi picioarele depărtate. Tipul acesta de figurină este bine cunoscut în aşezările dacice ale epocii clasice[48]. Numărul mare şi contextul în care au fost găsite la Poiana au permis profesorului Radu Vulpe să evidenţieze caracterul magic al acestora.

Cealaltă figurină găsită în S I L-69, cu dimensiunile 5,8×2,00×1,00 cm, lucrată tot din pastă cărămizie, bine arsă, este de un tip cu totul deosebit (Fig. 15/4 a, b). Capul, în formă de elipsă, la care este indicat doar nasul şi destul de neglijent ochii (?), este exagerat de mare, ocupând 3/5 din întreaga figurină. Corpul foarte scurt se sprijină pe picioare cilindrice, în poziţie depărtată, lucrate cu mai multă atenţie şi talent decât la figurina precedentă. Dacă privită în plan proporţiile detaliilor anatomice par evident exagerate, în profil ele apar mult atenuate. Dacă figurine cu unele elemente asemănătoare există şi în alte aşezări dacice şi în culturile secolelor I-III p.Chr. din teritoriile învecinate, cu o plastică antropomorfă numeroasă, trebuie subliniat că nici una nu este identică cu cea de la Dumbrava. De un tip mai apropiat sunt cele din medii cu puternică influenţă sarmatică lângă Ialta la Znamen şi Zolotaia Balka[49], găsite îndeosebi în preajma jertfelnicelor. Figurine, statui sau protome asemănătoare celei de la Dumbrava au fost descoperite şi în aşezările celtice, ne referim şi la celţii din epoca romană, fiind clasificate între capete umane de tip *„phallic"*[50]. Cultul *phallic*,

---

[43] D. Berciu, *Arta traco-getică*, Bucureşti, 1969, p. 138, fig. 99 şi p. 144.
[44] C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 119-121, fig. 40.
[45] *Ibidem*, p. 121, nota 5.
[46] La Dumbrava a fost găsit un M_3 dintr-un *Bos primigenius* – determinări făcute de prof. dr. S. Haimovici.
[47] Dacă reprezentările mistreţilor sunt numeroase îndeosebi în lumea celtică, cele ale bovideelor se poate spune că sunt cunoscute la toate popoarele cu care au venit în contact geto-dacii şi la aproape toate popoarele lumii.
[48] R. Şi Ec. Vulpe, în Dacia, III-IV, 1931, p. 318 şi 30; Gh. Bichir, în Studii şi comunicări, 14, Sibiu, 1969, p. 123, fig. 4/2 şi 7/3.
[49] V. M. Malikov, în KS, II, 1961, p. 64 şi urm.
[50] Ann Ross, *op. cit.*, p. 74, fig. 40.

bine atestat în lumea tracică, componentă a credinţelor ce alcătuiesc cultul dionysiac, era probabil cunoscut şi răspândit în lumea dacică.

Alte două piese (Fig. 15/1 a, b, c şi 15/5 a, b, c) au fost probabil capetele unor ace de păr. Prima din ele, de 2,8×2,2×1,00 cm, este lucrată din pastă cărămizie, are „aversul" de forma unei calote de elipsoid decorate cu incizii. Pe „revers" se observă un lăcaş suficient de mare pentru dimensiunile obişnuite ale unui ac de păr. Reprezentarea de pe „avers" poate fi asemănătoare cu cea a unui scarabeu, simbol al soarelui şi înlocuitor al inimii în riturile funerare la egipteni şi amuletă frecvent întâlnită în lumea sarmatică. Cealaltă piesă, de 4,00×3,2×0,5 cm, este lucrată din pastă cenuşie, mai plată, neornamentată şi de asemeni cu lăcaş pentru fixare.

În sfârşit, pentru a termina prezentarea plasticii dacice de la Dumbrava vom menţiona o altă importantă piesă – un fragment de tabletă. Descoperit în S I L-69, la adâncimea de 0,60-0,75 m, în timpul degajării bordeiului Bd 1-69, tableta este lucrată din pastă cărămizie (Fig. 15/2 a,b). Fragmentul păstrat, cu dimensiunile maxime 3,7×4,7×1,2 cm, are un decor incizat pe ambele feţe. Tableta avea la partea superioară, ruptă, un orificiu pentru prindere. Tablete de acest tip, mai numeroase în epocile anterioare, sunt cunoscute şi pe teritoriul ţării noastre, în mediu probabil scitic[51]. Explicarea decorului tabletei necesită o analiză care depăşeşte intenţia articolului de faţă, aceea de a prezenta selectiv descoperirile de la Dumbrava. Vom menţiona doar presupunerea noastră că cercul de pe avers semnifică globul, cadranul cu cele patru părţi ale lumii, iar incizia circulară şi semicirculară, soarele şi luna. În funcţie de reprezentările de pe celelalte două sferturi de cerc s-ar fi putut aprecia dacă întregul decor al aversului nu reprezintă eventual cele patru faze ale lunii.

Un mic colţ de cult (0,7×1,00 m) dintr-o aşezare din primele secole ale erei noastre de la Zolotaia Balka (raionul Novo Voronţov – regiunea Cherson[52]) are probabil acelaşi decor cu cel cunoscut parţial pe aversul tabletei de la Dumbrava. Pe avers probabil că era reprezentată o barcă. Barca era considerată la unele popoare vehicul al soarelui[53], dar şi o barcă a morţii. Prezenţa acestei reprezentări într-o aşezare depărtată de marile drumuri fluviale sau maritime ar putea fi pusă mai curând pe seama populaţiilor cu care geto-dacii au venit în contact. Această tabletă a fost probabil o amuletă cu funcţie apotropaică.

Două fragmente ceramice descoperite în S II Tr-72 au incizate înainte de ardere semne considerate în general a aparţine sarmaţilor. Primul, incizat pe o strecurătoare (?) cu urmele unei arderi secundare (Fig. 12/11), are forma unui A de mână, fără bara mediană. Semnul acesta este prezent separat[54] sau în compunerea altor „litere" între semnele sarmatice.

Celălalt fragment aparţine unui vas biconic (Fig. 12/13). Pentru semnul incizat nu am găsit o analogie perfectă între celelalte circa 240 de semne sarmatice. S-ar putea să fie o încercare de reprezentare asemănătoare celei de pe tabletă la care, dispunând de o explicare în limita unor simboluri de largă circulaţie, n-avea sens să-i căutăm analogii între semnele sarmatice[55].

În aşezare, în secţiunea S III-70, secţiune care, lărgită prin două casete, a permis cercetarea unei locuinţe de suprafaţă L2S-70, în mare parte distrusă, şi a unui bordei – Bd. 1-

[51] O. Floca, în Sargetia, I, 1937, p. 60, fig. 3.
[52] A.V. Dobrovolski, în Arheologični Pamjatki Ukrains'koi RSR, YPCC, IX, 1960, p. 149, fig. 4.
[53] G. Jéquier, *Considerations sur les religions égyptiennes*, Neuchâtel, 1946, p. 32 şi urm.
[54] E. I. Solomonik, *Sarmatskie znaki Severnogo Pričernomorja*, Kiev, 1959, p. 86, fig. 40, p. 111, fig. 55, ş.a., p. 44, pl. VIII împreună cu rune.
[55] Asupra problematicii semnelor sarmatice, a se vedea V.S. Draciuc, în Dacia, NS, XIV, 1970, p. 139.

70, de la adâncimea de 0,80 m a apărut conturul aproape circular al unei gropi, uşor turtit pe latura vestică, asemănătoare formei comune a vetrelor din locuinţe, având diametrul maxim de 0,96 m. În groapă au fost găsite până la – 1,10 m bucăţi de vatră, fragmente de chirpici, ceramică lucrată cu mâna şi la roată, puţine forme întregibile cu oarecare siguranţă, şi, mai ales pe jumătatea vestică, oase, două aranjate în forma literei X (Fig. 18).

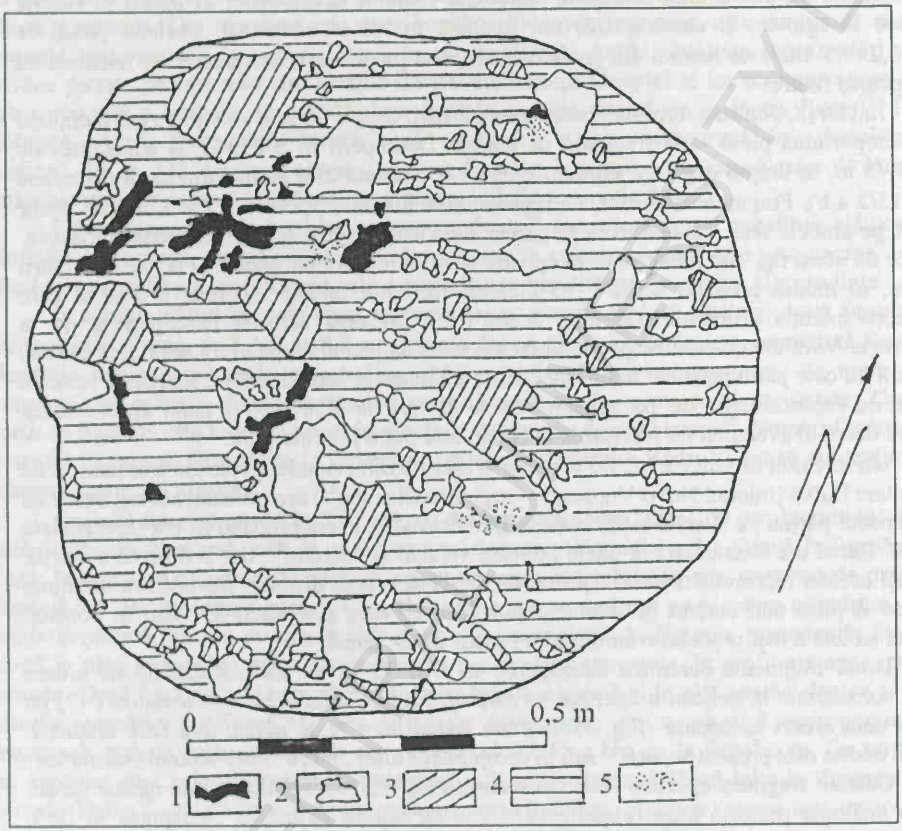

Fig. 18. Groapa 1 din S III L–70.
1.oase; 2.ceramică; 3.bucăţi de vatră; 4. lut galben; 5. cărbune.

Din fragmentele ceramice găsite au putut fi restaurate două recipiente *lucrate cu mâna*: 1. vas cu pereţii drepţi, rotunjit către bază, lucrat din pastă de culoare brună, păstrat în proporţie de 40% (În. = 7,6 cm; D_g = 9,6 cm; D_f = 6,5 cm;), formă rară în complexele dacice (Fig. 19/1) şi o căţuie (Fig. 19/3) lucrată din acelaşi tip de pastă cu vasul precedent, având marginea evazată, fundul plat, toarta ruptă (În. = 5,2 cm; D_g = 10,8 cm; D_f = 7 cm) şi o strachină lucrată la roată (Fig. 19/2). Fragmentele neîntregibile au aparţinut unor vase cu butoni şi brâu alveolar lucrate cu mâna şi unor căni şi străchini lucrate la roată.

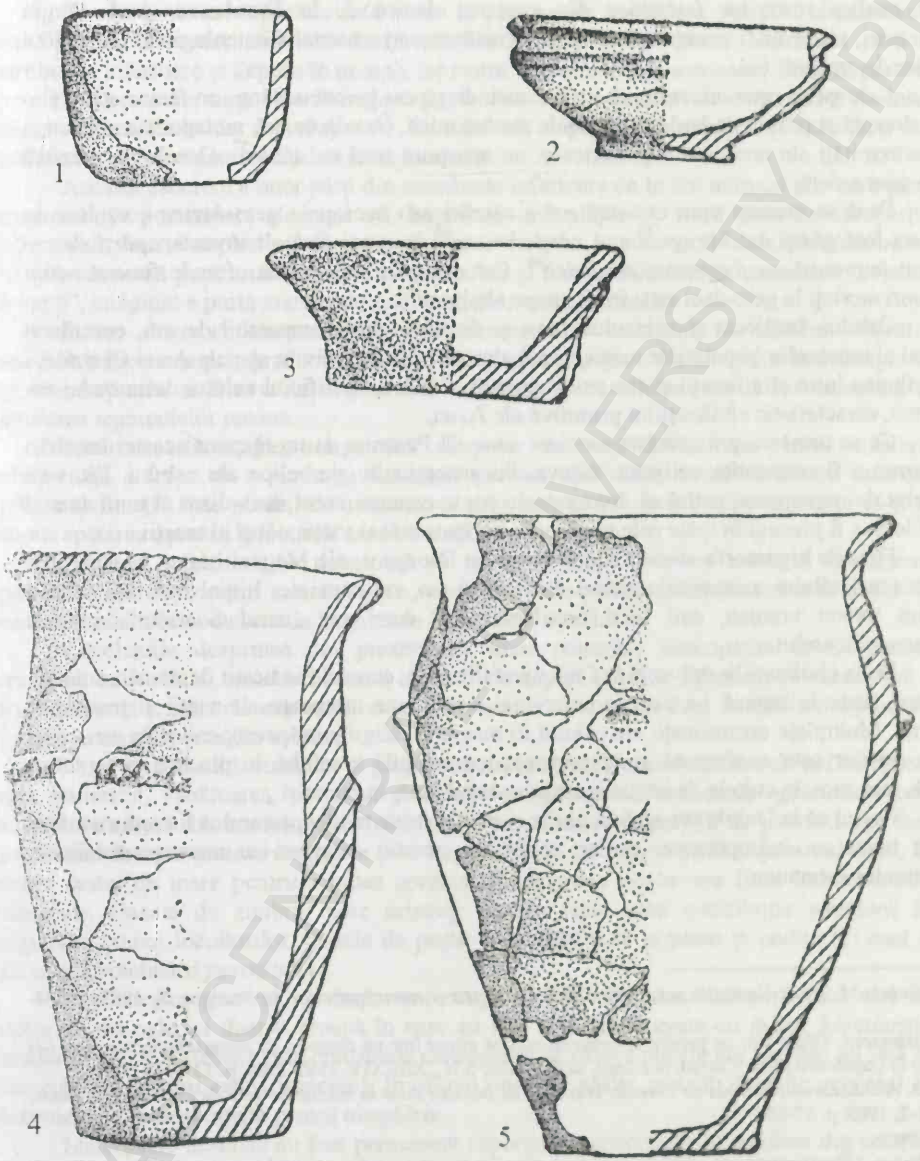

Fig. 19. Vase din complexul de cult.

BCUIA VICENTIU BABEŞ UNIVERSITY LIBRARY

Acest mic complex ar fi rămas între descoperirile relativ comune, căci pe latura vestică a aşezării au mai fost găsite câteva gropi în care erau depuse bucăţi de vatră, fragmente ceramice şi foarte puţine oase, considerate de noi gropi de cult[56], dacă cel care a făcut analiza resturilor faunistice din aşezarea dacică de la Dumbrava, prof. Sergiu Haimovici, nu ne-ar fi anunţat prezenţa surprinzătoare în materialul osteologic al Gr. 1-70 a oaselor de om şi de cal.

Cele patru oase umane sunt: un peroneu drept, un peroneu stâng, un femur stâng şi o tibie dreaptă şi provin de la doi indivizi de statură mică. Oasele de cal, metapodale şi falanga III, extremităţi ale membrelor posterioare, au aparţinut unui cal tânăr[57]. Oasele nu prezintă urma unei arderi.

Până în prezent erau cunoscute din aşezări sau necropole geto-dacice complexe în care au fost găsiţi *cai întregi* [58] sau *părţi din cai*[59] în gropi fără alt inventar; *părţi de cai depuse împreună cu fragmente ceramice*[60]. Cai sau părţi din cal ca ofrande funerare sunt adeseori atestaţi la geto-daci ca şi în alte zone ale lumii[61].

Calului, încălecat şi vehiculul, nava şi destinul, deci inseparabil de om, considerat animal al tenebrelor şi puterilor magice, mai ales, dar nu exclusiv în stepele Asiei Centrale, i se atribuiau între alte funcţii şi cea psihopompă. Cândva, sacrificiul calului defunctului era obişnuit, caracteristic civilizaţiilor primitive ale Asiei.

Ce se urmărea prin această asociere *om-cal*? Pentru a da un răspuns acestei întrebări se impun a fi reamintite cel puţin câteva din accepţiunile simbolice ale calului. Ele sunt deosebit de numeroase, astfel că doar şarpele poate concura acest simbolism al unui animal considerat a fi prezent în toate cele trei medii, purtător atât al vieţii, cât şi al morţii.

Figurile hipomorfe abundă în anturajul lui Dionysos, ale Magnei Mater, în cortegiile dionisiace întâlnim asemenea asocieri de oameni-cai, centauri etc. Iniţial htonian, calul a devenit treptat uranian, caii fiind consideraţi cei care trag „carul Soarelui", animale consacrate Soarelui.

De la civilizaţiile străvechi la Caii Apocalipsului, cu unele indicaţii de număr, culoare, grupare, fantezia umană i-a asociat celor mai importante momente ale vieţii şi trecerii în nefiinţă. Multiplele semnificaţii ale calului în magia şi religiile indoeuropenilor în general şi cea a tracilor este confirmată şi de prezenţa remarcabilă a calului în plastica şi toreutica getică, mai apoi, în cultele de sorginte carpato-danubiană, în dăinuiri.

Faptul că la Dumbrava au fost găsite şi materiale sarmatice, ceramică lucrată cu mâna, forme tipice *nu* îndreptăţeşte, aşadar, atribuirea acestui complex cu mare probabilitate, elementelor sarmatice.

---

[56] Cf. Supra; M. Ignat, *Vestigiile geto-dacice de la Zvoriştea şi semnificaţia lor*, în Suceava, X, 1983, p. 384-387.

[57] S. Haimovici, *Observaţii cu privire la resturile osoase găsite într-un complex cu materiale dacice (sec. I-II e.n.) de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iaşi)*, în CercetIst, S.N., XIII-XIV, 1983-1984, p. 137-143.

[58] A. D. Alexandrescu, *Tombes de chveaux et pièces du harnais dans la nécropole gète de Zimnicea*, în Dacia, S.N., 1-2, 1983, p. 57-68.

[59] *Ibidem*.

[60] C. Stoica, *Observations sur certains pratiques rituelles constatées dans l'etablissement de Cătunu(dép. de Dîmboviţa)*, în Thraco-Dacica, V, 1984, p. 138-144.

[61] L. Malten, *Das Pferd im Totenglauben*, în Jarbuch des Kaiserlich Deutchen Archäeologischen Instituts, XXIX, 1914, 4, p. 179-256; Al. Vulpe şi E. Popescu, *Une contribution archéologique a l'étude de la religion des Géto-Daces*, în Thraco-Dacica, I, 1976, p. 217-227.

Această alăturare a unor părţi din picioarele de cal şi de oameni are desigur un scop magic care-l putem doar presupune în lipsa unor complexe identice sau cel puţin a unor situaţii asemănătoare.

Rămân ipotetice aspectele referitoare la persoanele sacrificate. Au fost ei prizonieri sau localnici? Decedaţi din care înainte de incinerare au fost tăiate amintitele părţi a membrelor inferioare şi depuse în groapă, iar restul corpului dus la *ustrinum*? Până în prezent mormintele cercetate sunt toate de incineraţie, cu foarte puţine resturi ale cremaţiei şi inventar modest. Mormintele de inhumaţie au cu totul alt aspect în ansamblu şi detalii şi nu considerăm că acest complex poate fi un mormânt.

Această asociere a unor părţi din membrele inferioare de la doi indivizi şi a unor părţi din membrele posterioare ale unui cal, împreună cu bucăţile de vatră şi ceramica aparţin indiscutabil unui complex cu destinaţie magică care se impune a fi stabilită. Alăturarea bucăţilor de vatră pentru un animal care semnifica şi focul, întâlnit în ornamentica „căţeilor de vatră", imaginat a purta marele atelaj al Soarelui, apare normală.

Putem doar să circumscriem prin tatonare, să încercăm să stabilim obiectul modificării încercate prin practicile magice. Calul a pătruns din cultele htonice în cele agrare. Dacă operaţiunea ar fi avut în vedere doar fecunditatea recoltelor n-ar fi fost necesară şi alăturarea segmentelor umane.

Avea această magie, simpatetică se pare, ca scop dobândirea pentru membrii colectivităţii a forţei de a parcurge distanţele precum caii? Calul urma să poarte sufletele ambilor defuncţi? Este posibil de asemeni ca prin această practică magică şamanul să-şi fi propus apărarea aşezării împotriva unor călăreţi.

Prudenţa ştiinţifică ne determină să nu multiplicăm excesiv numărul ipotezelor, sperând că alte descoperiri asemănătoare vor fi mai utile pentru determinarea unor astfel de practici similare celei atestate la Dumbrava în secolul II p.Chr.

Concluziile desprinse din prezentarea unor materiale descoperite la Dumbrava reprezintă un stadiu al cercetării acestei aşezări. Necropola implică o prezentare exhaustivă a mormintelor şi rezultatele explorării ei au fost sau vor fi amintite doar în măsura impusă de elucidarea unor aspecte din aşezare.

După inventarul locuinţelor şi gropilor, ocupaţiile locuitorilor aşezării de la Dumbrava erau: păstoritul, vânătoarea, pescuitul şi diferite meşteşuguri. Practicarea *agriculturii* este indicată de secera din bordeiul Bd. 1-68, râşniţele, eventual şi gropile de provizii. Au fost găsite oase de oaie (*ovis aries*), porc (*sus scrofa*), bou (*bos taurus*), cal (*equus cabalus*), în număr destul de mare pentru a putea aprecia că *creşterea vitelor* era între îndeletnicirile principale. Oasele de zimbru, porc mistreţ, iepure, cerb arată contribuţia *vânătorii* la asigurarea hranei locuitorilor. Oasele de peşte şi greutăţile de la plase şi undiţa (?) sunt o mărturie a practicării *pescuitului*.

Între meşteşuguri un loc important ocupă *olăritul*. Nu am descoperit încă nici un cuptor de ars oale, ci doar o groapă în care au fost arse oale lucrate cu mâna. *Metalurgia fierului* ar putea fi atestată prin creuzetele descoperite în câteva puncte ale aşezării nu însă şi prin cuptoare pentru redus minereul. În sfârşit, au fost găsite greutăţi folosite probabil la războaiele de *ţesut* şi unelte pentru *tâmplărie*.

Materialele descrise au fost permanent raportate la descoperirile similare din cetăţile dacice, unde am găsit analogiile, subliniind evoluţia sau perfecta similitudine. Aşezarea dacică de la Dumbrava are multe obiecte cunoscute numai în Latène-ul III, altele care-şi găsesc corespondent doar în cultura carpică. Raritatea figurinelor zoomorfe în aşezările dacice clasice în raport cu relativa lor abundenţă la Dumbrava *poate* indica o perioadă

ulterioară[62]. În acelaşi timp, la Dumbrava nu au fost încă descoperite vase cu toarte zoomorfe, frecvente în secolul al III-lea. Prezenţa unor elemente sarmatice– etnice şi culturale– este atestată nu numai prin cele două fragmente cu semne sarmatice, ci mai ales de ceramica lucrată cu mâna, de factură sarmatică. Ca şi în epocile anterioare, cultura dacică cunoaşte şi adoptă elemente de la popoarele cu care vine în contact, îndeosebi de la romani şi sarmaţi[63]. Cu toate oscilările manifestate uneori în consideraţiile asupra etnicului purtătorilor culturii Lipiţa[64], esenţa geto-dacică a acesteia nu mai este contestată[65]. Până la publicarea cel puţin în egală măsură a aşezărilor carpice este destul de dificilă stabilirea poziţiei Dumbravei în raport cu cele două culturi în parte contemporane. Pe lângă obiectele cu însemnate indicii cronologice, o statistică a frecvenţei formelor ceramice în comparaţie cu cele din cetăţile dacice, ca şi cu cele din secolul al III-lea p.Chr., ar fi deosebit de utilă. Adăugate la rezultatele obţinute, cercetările viitoare de la Dumbrava, îndeosebi cele din necropolă, prin clarificarea şi stabilirea în limite cronologice mai restrânse, vor aduce o contribuţie însemnată la rezolvarea unor probleme controversate privind populaţia şi cronologia culturii carpice[66].

Dacă cercetările vor dovedi că aşezarea şi necropola reprezintă o primă fază a culturii carpice, autohtonismul carpilor va fi susţinut cu mai multe argumente. Până atunci, Dumbrava rămâne o însemnată aşezare dacică a cărei material, de o diversitate rar întâlnită, oglindeşte principalele direcţii ale evoluţiei culturii dacice din primele secole ale erei noastre.

[62] Aceasta nu trebuie pusă doar pe seama contactului cu sarmaţii. Figurine zoomorfe există nu numai în tezaurele traco-getice ci şi în aşezări din sec. II-I a.Chr.

[63] Asupra relaţiilor cu sarmaţii: Gh. Bichir, în *Actes du VIIIe Congrès international des Sciences Prehistoriques et protohistoriques*, I, Belgrad, 1971, p. 275 şi urm.

[64] M. Smiszko, *Kultury wczesnego Okresn epoki cesartstwa rzymskiego W Malopolsce Wschodniej*, Lwow, 1932, p. 177 şi urm.; idem, în II, 1948, p. 129; idem, în KS, XLIV, 1952, p. 81; J. Sláma, art. *Lipica*, în *Enzyklopädische Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, 2, Praga, 1969, p. 720.

[65] Cf. K. Sveşnicov, în *KS*, 68, 1957, p. 73.

[66] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, passim; I. Ioniţă, în Crisia, 1972, p. 186.

VIAŢA ECONOMICĂ A DACILOR DIN SPAŢIUL EST-CARPATIC

Tamilia-Elena MARIN

Studiul izvoarelor scrise, ca şi al dovezilor culturii materiale, permite astăzi o privire mai completă asupra vieţii economice şi sociale a geto-dacilor din Estul Carpaţilor. Economia lor, ca a oricărei comunităţi, depindea de mai mulţi factori, dintre care de maximă importanţă au fost: resursele naturale, cele tehnice (care înglobau experienţa şi cunoştinţele tehnice), precum şi resursele umane.

Dintre resursele naturale, cea mai mare importanţă o prezintă cele primare. Solurile de bună calitate, specifice zonei de silvostepă şi câmpie, au fost propice pentru dezvoltarea agriculturii. Cultura plantelor şi creşterea animalelor au asigurat sursele de hrană ale populaţiei, iar râurile bogate în peşte au reprezentat o altă resursă de subzistenţă. Aceleaşi râuri au avut de asemenea şi un alt rol important în economie, anume acela de asigurare a căilor de comunicaţie, a transportului. Nu întâmplător cele mai importante cetăţi, davele, sunt cele situate pe valea Siretului: Barboşi, Poiana, Brad, Răcătău. Pădurile de foioase sau conifere furnizau materialul lemnos pentru construcţii.

Regiunea est-carpatică nu este bogată în resurse de minereuri, dar există o posibilă sursă de exploatare a minereurilor cu conţinut de fier, anume cele de tip aluvionar, în special limonitul. Acesta a fost identificat în mai multe zone, din care cea mai veridică o poate constitui cea de la Lozna, din judeţul Botoşani. O altă resursă, indispensabilă oamenilor în Antichitate, dar şi animalelor care ocupau o importanţă crucială în economia domestică, o constituia sarea. Deşi studiile sunt numeroase în special în ce priveşte rolul sării în economia şi viaţa comunităţilor preistorice est-carpatice[1], cu siguranţă sarea a fost exploatată şi de către geto-daci. O dovadă indirectă o constituie chiar arheologia spaţiului care documentează unele din cele mai importante cetăţi dacice pe căile de acces către exploatările tradiţionale de sare. Ne referim aici la davele de la Piatra-Neamţ, Cozla şi Bâtca Doamnei, situate pe drumul de acces spre zona saliferă a Carpaţilor Orientali.

Referindu-ne la relaţia om-mediu înconjurător în Antichitate, ca factor determinant al vieţii economice, nu trebuie pierdută din vedere şi forma de habitat. Acesta este un factor în interacţiune directă cu cel social-politic, determinat de siguranţa comunităţii. Din acest punct de vedere devine explicabilă forma de locuire preferată de geto-dacii din zona răsăriteană a Carpaţilor: cetăţile de tip dava. Ele sunt diferite de cele din epoca anterioară, traco-getică, prin dimensiunea mai mică a spaţiului fortificat şi a sistemului de fortificaţie, alcătuit cu precădere din şanţuri de apărare şi palisade, în detrimentul celui din val de pământ şi şanţ de apărare. Remarcăm de asemenea existenţa aşezărilor deschise, situate în vecinătatea fortificaţiei. Dispunerea geografică a davelor arată fie apropierea de resursele naturale, fie situarea în zona arterelor de comunicaţie, cele pe apă în primul rând. Vestigiile culturii materiale descoperite în aceste obiective arată, alături de o înfloritoare viaţă economică şi spirituală, şi o creştere demografică. Funcţionalitatea davelor, departe de a fi numai refugii de apărare şi reşedinţe tribale, capătă noi conotaţii, între care importantă devine cea de spaţiu productiv, de centre economice, adică centre protourbane. Aşezările rurale cunoscute sunt rare, situaţie determinată şi de caracterul restrâns al cercetărilor în astfel de situri.

[1] *Sarea, timpul şi omul*, ed. V. Cavruc şi A. Chiricescu, Sf. Gheorghe, 2006; Dan Monah, *Sarea în preistoria României*, în ArhMold, XXX, 2007, p. 87-115.

În studiul vieţii economice a unei civilizaţii antice, izvoarele scrise alături de informaţiile arheologice reprezintă cele două mari surse ale cunoaşterii. Pentru civilizaţia geto-dacică din spaţiul pe care îl avem în vedere, informaţiile transmise de autorii antici ori alte izvoare scrise sunt extrem de rare. Din această cauză va trebui să ne bazăm cu precădere pe informaţia arheologică în reconstituirea economiei geţilor est-carpatici. Urmele culturii materiale, surprinse în cercetări sistematice sau descoperiri întâmplătoare, devin jaloane ale unei arheologii a producţiei (unelte, instalaţii, amenajări şi construcţii, materii prime şi resturi ale secvenţelor de producţie) care permit astfel identificarea principalelor ramuri ale economiei şi chiar elemente ale sistemului socio-economic[2].

Ocupaţiile dacilor est-carpatici în perioada clasică, surprinse pe baza dovezilor arheologice, erau agricultura, cu ramurile cunoscute: cultura plantelor, viticultura, creşterea animalelor şi meşteşugurile, reprezentate de metalurgie, prelucrarea lemnului, olăritul şi alte meşteşuguri casnice. Intensitatea vieţii economice a societăţii dacice est-carpatice este completată de activitatea de schimb, în special cu lumea romană, atestată de numeroase categorii de importuri: amfore, ceramică de lux şi uzuală, produse ale toreuticii, obiecte de podoabă. Descoperirile de monede romane republicane şi imperiale, multe emisiuni provinciale, atestă intensitatea vieţii economice în spaţiul dacic est-carpatic. Dacă la nivel global pot exista discuţii asupra tipului de economie practicat, de subzistenţă sau de schimb, cu certitudine în anumite zone, comunităţi, se practicau şi activităţi comerciale pe baza schimbului monetar.

Descoperirile arheologice, alături de rarele informaţii istorice scrise, păstrate la autorii antici sau de pe diferite epigrafe, arată că principala ocupaţie a dacilor era agricultura. Cea mai veche informaţie literară referitoare la practicarea agriculturii în ţinuturile geto-dacice provine de la Arrian, în care sunt menţionate câmpurile de grâu din ţinutul de la nordul Dunării[3]. Pentru perioada clasică a civilizaţiei dacice o sursă importantă o constituie Criton, care aminteşte practicarea agriculturii la daci în contextul elementelor de diferenţiere socială: „unii...munceau [pământul] cu boii..."[4]. Ultima informaţie constituie o dovadă implicită şi despre practicarea creşterii animalelor la daci. Deşi nu are în vedere teritoriul pe care îl discutăm noi, adevărul celor menţionate de autorii antici poate fi extins şi pentru triburile dacice care locuiau în regiunea estică a Carpaţilor. Lipsa menţiunilor scrise referitoare la ocupaţiile agrare ale celor din est este suplinită de descoperirile arheologice, între care se disting uneltele din diferite materiale, precum metal, os, piatră, resturile osteologice şi ale seminţelor carbonizate, diferite amenajări gospodăreşti, de tipul gropilor de provizii, a cuptoarelor pentru pâine.

În cadrul agriculturii, cultura plantelor era ramura cu cea mai mare extensie. Analizele făcute pe baza descoperirilor de seminţe au evidenţiat că dacii cultivau cerealele: grâu, mei, orz şi ovăz[5], poate chiar şi secara, cunoscută în Europa Centrală încă din prima epocă a fierului[6]. Astfel de dovezi provin din cetăţile de la Barboşi, Brad, Răcătău. Decorul de pe toarta unei căni, descoperită la Răcătău, având în relief motivul spicului de grâu[7], se poate

---

[2] T. Mannoni, E. Giannichedda, *Archeologia della produzione*, Torino, 2003, p. 12-19, 169-170.

[3] Arrian, *Expediţia lui Alexandru, I,4,1*, în *Izvoare privind istoria României*, I, 1964, p. 585.

[4] Criton, *Geticele, 5*, în *Izvoare privind istoria României*, I, 1964, p. 509.

[5] M. Cârciumaru, *Consideraţii paleoetnobotanice şi contribuţii la agricultura geto-dacilor*, în Thraco-Dacica, IV, 1-2, 1983, p. 60-65.

[6] Ch. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grèques et Romaine*, vol. 5, Paris, 1904.

[7] V. Căpitanu, *Noi contribuţii la cunoaşterea civilizaţiei geto-dacice în bazinul Siretului mijlociu. Cetatea dacică de la Răcătău (antica Tamasidava)*, în Carpica, XXII, 1992, p. 136, fig. 35.

constitui ca o altă dovadă, indirectă, a cultivării grâului la est de Carpaţi, în perioada clasică a civilizaţiei dacice.

Uneltele agricole descoperite în diferite complexe arheologice din perioada secolelor II a.Chr.-II p.Chr. dovedesc progresele făcute în ce priveşte tehnica şi, drept consecinţă, creşterea producţiei agrare. Contribuţia notabilă a lumii greceşti în domeniul tehnicii agrare, brăzdarul de fier, a fost adoptată de geţi pe parcursul secolului al III-lea a.Chr[8]. Studiile referitoare la brăzdarele de tip dacic au arătat originea grecească a lor[9].

Brăzdare de fier dacice au fost descoperite la Cândeşti şi Poiana[10], de unde provin două exemplare, la Răcătău– trei exemplare[11], Bîtca Doamnei[12] şi Brad– trei exemplare[13]. Pe linia îmbunătăţirii tehnicii agrare, trebuie amintită şi preluarea brăzdarului de tip roman, care, având lama mai lată, permitea tragerea de brazde mai mari, aşa cum o dovedeşte şi exemplarul descoperit la Gugeşti, în judeţul Vrancea[14]. Trebuie însă menţionat că în estul Carpaţilor au fost folosite în continuare brăzdarele de tip dacic, chiar după introducerea celor provincial-romane. Brăzdare înguste, tipic dacice, au fost identificate şi în aşezările carpice.

Contactele cu lumea romană au determinat îmbunătăţirea tehnicii agrare geto-dacice, fenomen observabil odată cu adoptarea cuţitului de plug. Descoperirile arheologice au arătat că odată cu preluarea acestei părţi– fierul lung sau cuţitul de plug, *culter*– în regiunea est-carpatică plugul avea în linii mari alcătuirea actuală: grindei, talpă, coarne şi (eventual) bârsă[15], alte îmbunătăţiri pe linie tehnologică fiindu-i aduse doar în perioada Evului Mediu.

În spaţiul dacic est-carpatic au fost descoperite cuţite de plug la Poiana, aflat împreună cu un brăzdar de tip dacic în stratul aparţinând secolelor I a.Chr.-I p.Chr.[16], la Răcătău[17] şi la Brad, unde sunt menţionate patru exemplare fragmentare[18]. Din judeţul Vrancea provine un cuţit de plug din os, cu o formă similară celor din fier. Exemplarul a fost datat într-un interval mare de timp, pe parcursul secolelor II a.Chr.-II p.Chr., fiind descoperit întâmplător, într-o aşezare, la Palanca, unde sunt amintite alături de alte materiale dacice şi cele carpice[19]. Curăţirea părţilor active ale plugului, brăzdarul şi cuţitul, se realiza cu ajutorul unei unelte metalice, otic sau otig, preluată tot din lumea romană. Astfel de unelte sunt semnalate în cetăţile de la Răcătău [20] şi Poiana[21].

---

[8] În Dacia brăzdarele de plug sunt semnalate începând din secolul II a. Chr. (cf. I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizaţia fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 59). Unele exemplare sunt amintite în exteriorul Carpaţilor, în Moldova, în contexte arheologice datate larg, între secolele III-II a. Chr. la Cândeşti (Gh. I. Constantinescu, *Contribuţii arheologice la civilizaţia geto-dacică pe teritoriul judeţului Vrancea*, în Studii şi comunicări, Vrancea, I, 1978, p. 19-24; A.C. Florescu, Marilena Florescu, *Aspecte ale civilizaţiei traco-getice în zona de curbură a Carpaţilor Răsăriteni*, în SAA, I, 1983, p. 78) şi la Poiana, în nivelul datat între sec. IV-II a. Chr. (R. Vulpe şi colab., *Activitatea şantierului Poiana-Tecuci*, în SCIV, I, 2, 1951, p. 201, fig. 21/1-2; R. Vulpe, Silvia Teodor, *Piroboridava*, Bucureşti, 2003, p. 43.

[9] M. Čičikova, *Au sujet de soc thrace*, în Apulum, VII, 1968, p. 117-122.

[10] Vezi *supra*, nota 8.

[11] V. Căpitanu, *Unelte şi arme de fier descoperite în aşezarea geto-dacică de la Răcătău, com. Horgeşti, jud. Bacău*, în Carpica, XVII, 1985, p. 48, fig. 1/1, 5, 6.

[12] N. Gostar, *Cetăţi dacice din Moldova*, Bucureşti, 1969, fig. 9.

[13] V. Ursachi, *Zargidava*, Bucureşti, 1995, p. 114.

[14] V. M. Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor de la curbura Carpaţilor (sec. VI î.Hr.-II d.Hr.)*, Bucureşti, 1999, p. 343.

[15] O încercare de reconstituire a plugului dacic, la I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit*, fig.4.

[16] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 200, fig. 21.

[17] V. Căpitanu, *op.cit.*, p. 58.

[18] V. Ursachi, *op. cit*, p. 115, Pl. 1/1, 220/5.

[19] V. Bobi, *op.cit.*, p. 61.

[20] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1992, p. 136.

Secerile au fost uneltele cu cea mai mare pondere în cadrul tehnicii agrare. Numărul lor mare constituie o dovadă a extensiei pe care cultura plantelor, în speţă cultivarea cerealelor, o avea în cadrul economiei dacice. Secerile descoperite la Est de Carpaţi provin din aşezări, dar şi din descoperiri întâmplătoare. Ele aparţin aceluiaşi tip, cu cârlig de fixare la mâner, lama în general îngustă. La Răcătău secerile provin din diferite complexe, locuinţe şi gropi[22]. Tot dintr-o locuinţă, din aşezarea de la Dumbrava, jud. Iaşi, provine o altă seceră[23], datată în sec. I-II p.Chr. Un număr mare de seceri este amintit la Poiana. Din cele 21 de exemplare întregi, 12 provin din contexte arheologice aparţinând stratului de cultură materială corespunzător secolelor II a.Chr.-I p.Chr. Alături de acestea mai sunt semnalate alte exemplare aflate în stare fragmentară[24]. În cetatea de la Bâtca Doamnei sunt menţionate seceri în cadrul descoperirilor din nivelul datat în perioada secolelor I a.Chr.-I p.Chr.[25] Alte seceri au fost descoperite în cetatea dacică de la Cândeşti, jud Vrancea, unde se evidenţiază existenţa lor nu numai în locuinţe sau în stratul de cultură materială datat în faza clasică a civilizaţiei dacice, dar şi un exemplar aflat în depozitul de unelte meşteşugăreşti şi agricole descoperit în această cetate[26].

În ce priveşte exemplarele din cetatea de la Brad, numărul lor, dar mai ales diversitatea materialelor din care erau executate, sunt argumente care se adaugă celorlalte descoperiri– elemente de pluguri, râşniţe, cuptoare– ce documentează existenţa aici a unui puternic centru agrar. În această davă secerile au contexte diferite de provenienţă– locuinţe de pe acropolă şi din aşezarea deschisă, gropi, între care se remarcă groapa nr. 18, considerată a fi, datorită inventarului, rituală[27]. Un tip aparte în cadrul descoperirilor de astfel de unelte de la Brad îl constituie secerile din os, al căror număr total este de 141 de exemplare. Deşi ele au fost documentate în toate cele patru nivele de locuire ale cetăţii, majoritatea sunt datate, pe baza contextelor de descoperire, în perioada sec. I a.Chr.- II p.Chr.[28]

O privire asupra extensiei pe care cultura plantelor, iar în cadrul acesteia cultivarea cerealelor, a avut-o în economia geto-dacilor est-carpatici ar fi incompletă dacă nu am avea în vedere şi alte dovezi, indirecte. Este vorba de numeroasele râşniţe descoperite în siturile din această regiune. Deşi cercetările arheologice au dovedit că încă s-a menţinut tipul arhaic de râşniţă, cu frecător, se remarcă pe linia progresului preluarea din lumea romană a tipului complex, alcătuit din *meta* şi *catillus*. Enumerăm descoperirile de la Bâtca Doamnei[29], Brad[30], Cozla[31], Barboşi[32], Poiana[33], Dumbrava[34]. Deşi în cadrul davelor estice nu avem

---

[21] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 203.
[22] V. Căpitanu, 1997, p. 51, 53, 57.
[23] S. Sanie, Şeiva Sanie, *Săpăturile de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iaşi)*, în CercetIst, 4, 1973, p. 79, fig. 17/6.
[24] Silvia Teodor, M. Nicu, Stela Ţau, *Aşezarea geto-dacică de la Poiana, (jud. Galaţi). Unelte, arme, piese de harnaşament şi alte obiecte din fier, bronz, lut ars şi piatră*, în ArhMold, XXI, 1998, p. 44.
[25] N. Gostar, *op. cit.*, p. 20.
[26] Gh. I. Constantinescu, *op. cit.*, p. 19-24, fig. 4, 5/1; A. C. Florescu, Marilena Florescu, *op. cit*, p. 72-87..
[27] V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman*, în Carpica, I, 1968, p. 171-174, fig. 52-53; idem, *op. cit*, 1995, p. 137.
[28] *Ibidem*, p. 135.
[29] N. Gostar, *op. cit.*, fig. 7.
[30] V. Ursachi, *op. cit*, 1995, p. 120.
[31] N. Gostar, *op. cit.*, fig. 7.
[32] S. Sanie, *Cetăţuia dacică de la Barboşi (II)*, în ArhMold, XII, 1988, p. 102.
[33] R. Vulpe, *La civilisation dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana, en Bas-Moldavie*, în Dacia, NS, I, 1957, p. 149, fig. 4.

documentate instalaţii de mare capacitate, de tipul *mola*, o variantă a acesteia a fost descoperită la Şişcani– Adjud, jud. Vrancea[35]. Instalaţia, datată în sec. II p.Chr., în context carpic, este compusă din cele două părţi caracteristice, dar de formă circulară, cu ax central. Productivitatea sporită a unei astfel de instalaţii documentează existenţa în zonă a unei comunităţi ce practica o agricultură dezvoltată şi reclama cantităţi mari de cereale.

Creşterea animalelor este documentată atât de resturile osteologice descoperite în aşezările din această perioadă[36], cât şi de artefacte specifice, folosite în îngrijirea animalelor sau în activităţi care implicau folosirea animalelor. Erau preferate taurinele, apoi ovicaprinele, a căror vârstă înaintată de sacrificare arată că erau crescute în special pentru lapte şi lână. La Răcătău, analiza resturilor faunistice a scos în evidenţă preferinţa localnicilor pentru creşterea, alături de oi, a cornutelor mari, vite, dar şi a porcilor[37]. În rândul artefactelor ce atestă activitatea pastorală, enumerăm foarfecii ce documentează creşterea oilor la Poiana[38], Brad[39], Răcătău[40] şi Bâtca Doamnei[41]. Alături de foarfeci, alte obiecte documentează indirect creşterea animalelor, precum elementele de harnaşament şi tracţiune, descoperite în cetăţi precum cea de la Brad, unde au fost găsite piese metalice prevăzute cu nituri, folosite probabil la ansamblarea părţilor lemnoase ale carelor[42] de forma aţaşelor. Prezenţa coaselor în multe din aşezările perioadei, necesare strângerii fânului pentru hrana animalelor, completează dovezile arheologice care documentează că la est de Carpaţi, într-o regiune în care vegetaţia de silvostepă şi submontană asigura resursele naturale, creşterea animalelor a fost una din ocupaţiile de bază ale populaţiei. Animalele asigurau locuitorilor hrana[43], dar şi posibilităţi de transport ori generau puterea necesară în diferite alte activităţi, într-o epocă în care necesarul de putere nu era furnizat decât de forţa umană şi suplinit de cea animală.

În strânsă legătură cu celelalte activităţi agrare s-a dezvoltat şi viticultura. Cultura viţei-de-vie este atestată şi în perioada anterioară, dar în faza clasică a civilizaţiei dacice dovezile sunt numeroase şi variate. Dovada cea mai evidentă o reprezintă cosoarele. Cele mai multe exemplare au fost descoperite la Poiana, unde au fost identificate peste 40 de exemplare[44], datate pe parcursul secolelor II a.Chr.-I p.Chr., dar nu lipsesc nici de la Răcătău[45], Barboşi[46] sau Cândeşti[47]. În unele din aceste situri, viticultura este atestată ca ocupaţie a locuitorilor şi de descoperirea de seminţe de *vitis vinifera*, aşa cum este cazul în

---

[34] S. Sanie, Şeiva Sanie, *op. cit.*, p. 90.
[35] V. Bobi, *op. cit.*, Bucureşti, 1999, p.116, Pl. XXXIX75.
[36] S. Haimovici, *Creşterea animalelor la geto-dacii (sec. IV î.e.n-I e.n.) din Moldova şi Muntenia*, în Thraco-Dacica, VIII, 1-2, 1987, p. 144-153.
[37] S. Haimovici, *Materialul faunistic de la Răcătău*, în Carpica, XX, 1989, p. 313.
[38] Silvia Teodor, *op. cit.*, 1998, p. 60.
[39] V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 216.
[40] V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice de la Răcătău (jud. Bacău)*, în Carpica, VII, 1976, p. 54.
[41] N. Gostar, *op. cit.*, p. 21.
[42] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 148.
[43] Necesarul de carne al populaţiei era suplimentat de vânătoare. Analizele materialului osteologic din aşezările menţionate au arătat că era consumată carnea de cerb, căprior, mistreţ, urs.
[44] Silvia Teodor, M. Nicu, Stela Ţau, *op. cit.*, 1998, p. 44, 110; Silvia Teodor, *Regiunile est-carpatice ale României în secolele VI-II î.Hr. Consideraţii generale şi repertoriu arheologic*, Bucureşti, 1999, p. 62; R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 44, fig. 24-27.
[45] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1985, p. 48; idem, 1997, p. 57.
[46] S. Sanie, *op. cit.*, 1988, p. 102, Pl. XXVIII/6.
[47] A. C. Florescu, Marilena Florescu, *op. cit.*, p. 82, V. Bobi, *op. cit*, p. 199, Pl. XXXI/6.

cetăţile dacice de la Barboşi şi Brad[48]. Din această ultimă cetate mai provine o unealtă specifică viticultorilor. Este vorba de chitonog, care erau folosit la plantarea corzilor de viţă-de-vie. Au fost descoperite două exemplare, ambele din os[49]. Deşi izvoarele literare vorbesc despre pasiunea geţilor pentru vin, credem totuşi că nu putem vorbi de cultura viţei-de-vie pe suprafeţe foarte mari. Dincolo de descoperirile de unelte specifice cultivării şi îngrijirii acestei plante, cercetările arheologice nu au pus încă în evidenţă pentru spaţiul dacic elemente de teascuri ori încăperi de tipul *torcularium*, în care vase mari, de tip *dolia*, se aflau în prelungirea bazinului de la teasc. Abia o descoperire târzie, de la Coteşti, judeţul Vrancea, din perioada carpilor, poate documenta prezenţa teascului. Exemplarul semnalat este din piatră, cu cisternă de scurgere[50].

Din aşezările dacice estice pot fi amintite şi alte dovezi, care documentează practicarea viticulturii. Ne referim la cele furnizate de ceramică. Un astfel de exemplu îl constituie vasele-strecurători. În cetatea de la Răcătău, unul din aceste vase a fost considerat a fi un vas-pâlnie folosit la strecuratul ravaculuí[51]. Un alt tip de vas care ar fi putut fi folosit de daci pentru depozitatul vinului este cel de mare capacitate, imitat după cel de tip *dolia*. Astfel de vase sunt nelipsite din cadrul aşezărilor şi credem că serveau şi pentru depozitarea vinului, nu numai a cerealelor.

O importantă resursă naturală a zonei est-carpatice a constituit-o peştele care se găsea din abundenţă în râurile ce converg spre Dunăre. În special din aşezările situate pe râuri cu debite mari, precum Siretul, cercetările arheologice au pus în evidenţă pescuitul ca una din ocupaţiile importante în viaţa economică a geto-dacilor.

Cârligele de undiţă, de diferite mărimi, confecţionate din fier sau bronz, provin din davele de pe valea Siretului, precum Poiana[52], Răcătău[53] şi Brad[54]. Peştii mai mari erau prinşi cu harpoane, aşa cum o dovedesc cele descoperite în cetatea de la Poiana[55]. În afara pescuitului cu undiţa, dacii foloseau şi plase sau năvoade de prins peştele. Greutăţile de lut, de formă sferică şi mărime mare, folosite pentru fixarea plaselor, descoperite în staţiunile menţionate deja, documentează extensia pe care pescuitul a avut-o între ocupaţiile dacilor est-carpatici. O menţiune aparte se cuvine a fi făcută unui tip mai deosebit de greutate de plasă de pescuit, anume cea care provine din aşezarea de la Dumbrava[56], dintr-o zonă de şes, în care lacurile erau bogate. Descoperirea aici a unei greutăţi sferice cu toartă, ce intrase în compunerea unui năvod, arată, alături de descoperirile din celelalte localităţi, că peştele constituia o sursă importantă de hrană a dacilor.

Metalurgia, ca ramură economică a Antichităţii, a constituit motorul dezvoltării socio-economice a Antichităţii. Dovezile arheologice şi, în mai mică măsură, izvoarele scrise, atestă atât dezvoltarea internă a ramurii cât şi în aceeaşi măsură contribuţia ei, prin produsele realizate, la dezvoltarea întregii societăţi. Meşterii făurari au lucrat din fier uneltele necesare

[48] M. Cârciumaru, *op. cit.*, p. 65.
[49] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 215, 410.
[50] Gh. I. Constantinescu, *Teascul de piatră de la Coteşti-Vrancea*, în Studii şi comunicări, Vrancea, IV, 1981, p. 509-511; V. Bobi, *op. cit.*, p. 124, Pl. XXXIII.
[51] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1992, p. 14.
[52] R. Vulpe, *op. cit.*, 1951, p. 201, fig. 23/3,7; R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 46, fig. 33/17; 43/1, 2, 6, 8, 21.
[53] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1997, p. 218.
[54] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 124.
[55] R. Vulpe, *Raport sumar asupra activităţii şantierului Poiana-Tecuci*, în *SCIV*, 2, 1950, 1, p. 51; R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, p. 46, fig. 33/20, 21, 23.
[56] S. Sanie, Şeiva Sanie, *op. cit.*, 1973, p. 79.

agriculturii, prelucrării lemnului, dar în aceeaşi măsură s-au dovedit a fi iscusiţi bronzieri sau argintari, realizatori ai obiectelor de port şi podoabă.

Exploatarea minereurilor de fier se făcea în Antichitate prin săparea unui puţ în zăcămintele primare aflate la suprafaţă şi apoi prelungirea lui cu galerii subterane[57]. În ce priveşte zona est-carpatică se ştie că resursele sunt limitate, mai cunoscute fiind exploatările din Munţii Rodnei. Cea mai apropiată sursă de minereu de fier ar fi putut-o constitui „pălăria de fier" de la Altîn Tepe, depozit aflat la suprafaţa zăcământului de minereuri cuprifere. Cum dovezile privind exploatarea minereului de fier de aici în perioada Antichităţii ne lipsesc, putem presupune că o sursă de minereuri feroase, pentru dacii din estul Carpaţilor, ar fi putut-o constitui exploatarea zăcămintelor secundare, de natură sedimentar-aluvionară. Dintre acestea, limonitul sau „fierul de baltă" este un zăcământ cu conţinut scăzut de fier şi care se găseşte în lentile sau straturi de diferite grosimi în mlaştini, pe albiile râurilor şi sunt specifice zonelor de deal şi câmpie. Astfel de zăcăminte au fost identificate şi cercetate în turbăria de la Lozna, jud. Botoşani[58]. S-a determinat că lentilele de minereu de baltă descoperite aici conţineau la fiecare 100 g de amestec de turbă şi oxid de fier: 29,93 g fier [59].

Cu mult mai sigur însă materia primă era obţinută din lingouri sub formă de bare sau discuri de fier. Astfel de artefacte au fost descoperite în depozite precum cel deja menţionat de la Lozna[60] sau cel de la Cândeşti, jud. Vrancea[61]. Ambele depozite conţineau, alături de unelte şi arme, bare de fier, considerate surse de materie primă pentru meşterii locali. Astfel de semifabricate sau lingouri, de diferite tipuri, se mai aflau în componenţa altor depozite, formate de asemenea şi din unelte agricole sau meşteşugăreşti, precum cele descoperite la Oniceni, jud. Neamţ[62] şi Călineşti, com. Negri, jud. Bacău [63]. Un alt depozit este cel de la Poiana, în a cărui componenţă se aflau şi lingouri din fier sub forma unor discuri[64].

Dovezi de reducere a minereului, ateliere sau cuptoare, sunt rare în zona carpato-nistreană, în epoca civilizaţiei dacice clasice. În rapoartele de săpături arheologice sau în alte lucrări sunt amintite astfel de ateliere[65], dar puţine dintre acestea întrunesc criteriile necesare: complexul surprins stratigrafic, instalaţia principală, cuptorul, resturi de materie primă şi obiectul finit, lupă de fier sau zgură, ca şi unelte specifice. Deşi în marile staţiuni dacice din estul Carpaţilor asemenea dovezi nu lipsesc, cuptoarele de redus minereul de fier, ce atestă în mod sigur reducerea fierului în respectiva aşezare, sunt extrem de rare. Explicaţia ar putea fi dată dacă acceptăm varianta existenţei unei forme mai simple de cuptor, de tipul gropilor-cuptoare pentru reducerea fierului, săpate în pantele dealurilor. În acest mod natural, vântul era folosit ca un curent de aer, necesar tirajului focului[66]. Nu trebuie pierdut din vedere şi caracterul poluant al acestei ocupaţii, ca şi pericolul de incendii[67]. Tocmai din aceste cauze, în condiţiile în care atelierele au fost situate la periferia aşezărilor, aşa cum de altfel este

[57] E. N. Černyh, *Metall-Celovek-Vremia*, Moskva, 1972, p. 76, 80, fig. 42/1.
[58] Silvia Teodor, *Cercetările arheologice de la Lozna-Hlibicioc, judeţul Botoşani*, în ArhMold, XV, 1992, p. 47.
[59] *Ibidem*, p. 47-48.
[60] Silvia Teodor, *Das Verkzeugdepot von Lozna (Kreis Botoşani)*, în Dacia, NS, XXIV, 1980, p. 133-150.
[61] Gh. I. Constantinescu, *op. cit.*, 1978, p. 19-24, fig. 4, 5/1; A. Florescu, Marilena Florescu, *op. cit.*, p. 8.
[62] Silvia Teodor, *Aspecte ale activităţii meşteşugăreşti în Dacia est-carpatică până la Burebista (Depozitul de la Oniceni-Neamţ)*, în SAA, I, 1983, p. 94-102, fig. 1-4.
[63] I. Antonescu, în Carpica, I, 1968, p. 189-197, fig. 1-9.
[64] Silvia Teodor, *op. cit*, 1998, p. 43.
[65] Silvia Teodor, *Regiunile...*, p. 56.
[66] I. Tripşa, *Mică enciclopedie de arheologie*, Bucureşti, 1980, p. 30.
[67] J-C. Beal, *L'artisanat et la ville: relecture de quelques textes*, în *Les artisans dans la ville antique*, J-C. Beal, J.C. Goyon ed., Lyon, 2002, p. 5.

cazul şi a unor situri din lumea celtică sau galo-romană ori a coloniilor nord-pontice; în cazul cetăţilor sau davelor de pe Siret aceste urme nu au mai putut fi surprinse din cauza prăbuşirii unei părţi importante a perimetrului staţiunilor în apele Siretului. Alţi factori naturali, eroziunea solului sau intervenţia omului, şi-au spus cuvântul la Bâtca Doamnei ori Moineşti.

Între rarele descoperiri de cuptoare *in situ* se numără cea de la Borniş, jud. Neamţ, datată în sec. II a.Chr.-I p.Chr. Este vorba de un cuptor construit din lut, pe un strat de pietre şi calcar, şi prevăzut cu boltă şi horn tronconic înalt[68]. Este menţionată de asemenea descoperirea, alături de restul cuptorului, a resturilor de zgură şi uneltelor de fierărie.

O activitate de redus minereul a fost documentată în staţiunea de la Poiana, unde sunt amintite „resturi certe de cuptoare de redus minereul de fier"[69], de asemenea o mare cantitate de zgură, lupe de fier, bucăţi de fier brut[70]. Lipsa descrierii complexelor, a analizelor metalografice[71], ca şi coroborarea cu alte artefacte descoperite ne determină să le atribuim o altă funcţionalitate. Unele din aceste cuptoare puteau fi cuptoare de forjă, aceasta cu atât mai mult cu cât, în cadrul aşezării, în nivelul de locuire corespunzător secolelor I- II p.Chr. a fost documentată existenţa discurilor de fier considerate a fi lingouri, deci materie primă pentru făurarii din aşezare. În dava de la Răcătău sunt amintite resturi de zgură şi eşantioane de minereu[72]. Până la publicarea completă a acestora, concluzia autorului săpăturilor, care afirmă „existenţa unor ateliere de făurărie"[73] ni se pare întemeiată, zgura putând proveni şi din prelucrarea secundară a lupelor sau a ligourilor. Rămâne o problemă prezenţa eşantioanelor de minereu, fiind necesare precizări. În stadiul actual al cercetărilor se poate considera prezenţa la Răcătău a unui posibil atelier de redus minereul de fier, sigur unul de forjă.

În multe din aşezările dacice estice au fost descoperite unelte de forjă, ceea ce documentează activitatea metalurgică feroasă în perioada de care ne ocupăm. Chiar dacă nu a fost identificată cu precizie şi principala instalaţie, cuptorul de forjă, necesar preîncălzirii materialului, pentru ca apoi prin batere la cald să se realizeze uneltele sau alte obiecte, există celelalte categorii de artefacte ce stau mărturie activităţii meşterilor fierari la est de Carpaţi. Unele din cuptoarele menţionate anterior, de reducere a minereurilor şi care au caracter incert, se poate să fi fost de fapt cuptoare de forjă. În făurăriile din cetăţile de pe valea Siretului, dar şi în aşezări săteşti, precum Dumbrava, este posibil să fi fost utilizate vetre simple de forjă, supraînălţate pe pat de pietre. Faptul că nu au fost surprinse stratigrafic se datorează nu numai insuficienţei cecetărilor ci şi specificului acestei îndeletniciri, care făcea ca atelierele să fie dispuse la marginea aşezărilor, afectate deci de factori naturali de distrugere.

---

[68] Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 32, 56.

[69] Eadem, p. 56.

[70] R. Vulpe, Ecaterina Vulpe, *Les Fouilles de Poiana*, în Dacia, III-IV, 1927-1932, p. 325-327, fig. 111, 118; idem, *op. cit.*, 1951, p. 203-204; R. Vulpe, *op.cit.*, 1957, p. 147-149.

[71] Într-un context arheologic, zgura poate fi rezultat nu numai al procesului de reducere, dar în aceeaşi măsură şi al procesului de post-reducere, în urma prelucrării fierului brut. Analizele chimice şi metalografice pot detecta în ce măsură este vorba de activitate de producţie primară (zgură de reducere) sau secundară (zgură post-reducere, de forjă). Cf. M. Bienfait, *La sidérurgie en milieu urbain dans la Gaulle de l'Est: réflexions sur les types d'activités pratiqués*, în *Les artisans dans la ville antique* (J-C. Beal, J.C. Goyon ed.), Lyon, 2002, p. 72-74.

[72] V. Căpitanu, *op. cit*, 1976, p. 49.

[73] Idem, p. 49.

Uneltele specifice făurarului antic nu difereau foarte mult de cele ale fierarului de astăzi. O reprezentare pe o stelă de la Aquilea[74] înfăţişează un atelier de forjă, în care regăsim instalaţiile şi uneltele folosite de către meşter. Imaginile iconografice sunt confirmate de descoperirile arheologice. Uneltele dacice folosite în forje erau de o mare diversitate, dar în acelaşi timp execuţia lor dovedeşte gradul înalt de măiestrie tehnică la care ajunseseră meşterii. Analizele de laborator au scos în evidenţă călirea acestora şi, în special, călirea diferenţiată, accentuată pentru părţile active. În literatura de specialitate este bine cunoscută taxonomia uneltelor de forjă, realizată de I. Glodariu şi E. Iaroslavschi. Criteriul principal în realizarea acesteia l-a constituit funcţionalitatea uneltei[75]. În continuare vom prezenta principalele unelte metalurgice descoperite în aşezările dacice est-carpatice, respectând această taxonomie.

În zona pe care o avem în vedere au fost documentate nicovale aparţinând tipului în formă de trunchi de piramidă, tipul I. Unealta având această formă se fixa într-un suport de lemn cu partea inferioară mai îngustă. Forma acestei unelte este comună atât pentru metalurgia fierului, cât şi pentru cea a metalelor preţioase. În fapt, este util să precizăm că multe alte unelte erau comune celor două îndeletniciri, doar dimensiunile diferă, cele folosite în orfevrărie fiind mai mici. O nicovală aparţinând acestui tip provine de la Bâtca Doamnei[76], iar o alta a fost descoperită în dava de la Brad[77], ambele datate în sec. I a.Chr.-I p.Chr. Un alt exemplar descoperit la Poiana, în nivelul V[78], pare a fi mai degrabă o nicovală de bijutier, dimensiunile reduse (L= 5 cm), dar şi forma caracterizată de îngustarea accentuată a părţii inferioare, până la obţinerea unei forme ascuţite, propice fixării ei într-un suport, ne fac să-i atribuim funcţionalitatea de nicovală de bronzier.

Între uneltele de fierărie folosite cleştele era indispensabil făurarului. Din această cauză se remarcă marea diversitate tipologică, precum şi răspândirea sa. Cele mai multe descoperiri sunt însă concentrate în zona cetăţilor. De remarcat este şi asocierea cleştilor de forjă cu alte unelte, cum ar fi la Bâtca Doamnei[79], unde alături de cleşte s-a descoperit şi nicovala amintită deja; la fel în davele de la Brad şi Poiana[80], unde sunt semnalate mai multe exemplare, unele din acestea putând însă proveni şi de la cleşti folosiţi de bronzieri. La Borniş, între uneltele descoperite în apropierea cuptorului este menţionat şi un cleşte de mari dimensiuni[81]. În cetatea dacică de la Răcătău cercetările arheologice au scos la iveală un cleşte cu plăcuţă distanţatoare, de tip roman[82]. Deşi această piesă are o circulaţie intensă în Dacia şi redusă la Est de Carpaţi, folosirea ei de către meşterii de aici denotă nu numai activitatea intensă de prelucrare a metalelor, dar în acelaşi timp şi cunoştinţele tehnice ale acestora.

De o mare varietate sunt şi ciocanele, care erau folosite atât la făurirea uneltelor din fier, cât şi a obiectelor din bronz sau argint. În acest caz diferă mărimea lor. Au fost descoperite la Bâtca Doamnei[83], Cozla[84], Poiana[85], Răcătău[86]. Cu mult mai răspândite şi

---

[74] M. Rostovtzeff, *The social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford, 1926, fig. 30.
[75] I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 44 şi urm.
[76] N. Gostar, *op. cit.*, p. 21, fig. 8.
[77] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 509.
[78] R. Vulpe, Silvia Teodor, *op.cit.*, 2003, p. 115, fig. 15/5.
[79] N. Gostar, *op. cit.*, p. 141.
[80] R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, 2003, p. 45.
[81] Silvia Teodor, *Metalurgia fierului în epoca Latène la est de Carpaţi*, în Thraco-Dacica, X, 1-2, 1989, p. 71.
[82] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1976, p. 49, fig. 6/1,2.
[83] N. Gostar, *op. cit.*, p. 9, fig. 9.

variate ca tipologie sunt dălţile. Aproape întotdeauna în aşezările în care sunt semnalate există mai multe exemplare, de obicei de dimensiuni diferite. Astfel, în aşezarea de la Poiana au fost descoperite nouă exemplare[87], la Răcătău cunoaştem semnalarea mai multor exemplare[88], precum şi la Brad[89], Moineşti[90], Mănăstioara-Fitioneşti[91], Barboşi[92]. Tot din categoria uneltelor folosite pentru tăiat sunt şi tăietoarele cu coadă. Deşi mult mai puţin răspândite faţă de atelierele din Dacia intracarpatică, ele totuşi nu lipsesc din aşezările estice. De la Poiana provin două astfel de unelte, descoperite unul într-un complex de locuire, iar celălalt în stratul de cultură corespunzător secolului I a.Chr-I p.Chr.[93]

Dintre uneltele folosite de făurari mai amintim dornurile, punctatoarele şi pilele, de mărimi şi tipuri diferite, unele din ele fiind comune şi în activitatea bijutierilor. Cele mai multe astfel de unelte provin din davele de la Brad, Poiana şi Răcătău. Reţine atenţia numărul mare de dornuri, descoperite în staţiunea de la Poiana, 30 de piese[94]. Dornurile de aici sunt de mărime mică şi medie, nici un exemplar nefiind mai mare de 10 cm. Acest lucru ne face să bănuim o dezvoltare deosebită şi a activităţii bijutierilor. De altfel, aici este documentat şi un atelier de fibule. Alături de dornuri, indispensabile făurarilor în activitatea de nituire sau de găurire, la fel de importante erau punctatoarele, descoperite la Brad, Poiana şi Răcătău. Pentru finisarea obiectelor erau folosite pilele. Deşi sunt rare în spaţiul est-carpatic, ele nu lipsesc. Nu sunt documentate decât la Poiana şi Răcătău, dar în fiecare din aceste două cetăţi numărul lor este relativ mare, ceea ce completează dovezile în sprijinul ideii că aici existau centre puternice de prelucrare a metalelor: de la Poiana provin 11 pile, de diferite tipuri, datate în sec. II-I a.Chr., I a.Chr.-I p.Chr. şi I p.Chr.[95]Cele descoperite la Răcătău, 7 piese, sunt de mărimi mai mari– una dintre ele de 21 cm– şi sunt datate I a.Chr.-I p.Chr.

Descoperirile arheologice atestă o bogată activitate de prelucrare a bronzului şi argintului în cadrul comunităţilor dacice est-carpatice, pe linia unei tradiţii anterioare. Din atelierele existente în davele de pe cursul Siretului, dar şi din aşezări deschise provin creuzete, tipare, stanţe şi unelte folosite de meşterii brozieri şi argintari. Ateliere de prelucrare a metalelor neferoase au existat la Poiana, Barboşi, Brad, Răcătău. În ateliere, topirea aliajelor, cu ajutorul creuzetelor, se făcea în cuptoare, probabil asemănătoare celor descoperite în restul Daciei, de formă ovală sau rectangulară, uşor înălţate[96]. Pentru cetatea de

---

[84] A. Niţu, I. Zamoşteanu, *Sondajele de la Piatra Neamţ*, în MCA, 1960, p. 364.
[85] R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 45.
[86] V. Căpitanu, *op. cit.*, p.49; idem, *op. cit.*, 1985, p. 50.
[87] R. Vulpe, *op. cit.*, 1927, p. 250; idem, *op. cit.*, 1957, p.147; Silvia Teodor et alii, *op. cit.*, p. 115, fig 3/16; 14/6-8, 15, 16.
[88] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1997.
[89] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 118, fig. 3/1,4.
[90] V. Căpitanu, V. Ursachi, *Cetatea dacică de la Moineşti*, în Carpica, XIX, 1987, p. 59, fig.11/1.
[91] Silvia Teodor, *op. cit.*, 1989, p. 72.
[92] S. Sanie, *op. cit.*, p.102, fig.XXIX/7; Această daltă a fost descoperită într-un compex, groapa G, aparţinând sec. I a.Chr., deşi îngustarea progresivă ar trimite spre funcţionalitatea de daltă pentru tâmplărie (E. Iaroslavschi, *Tehnica la daci*, Cluj-Napoca, 1997, p. 73), analizele metalografice, care au arătat duritatea crescută a uneltei în zona gurii, ne determină să o încadrăm în rândul uneltelor de forjă.
[93] Silvia Teodor et alii, *op. cit.*, p. 114.
[94] *Ibidem*, p. 115.
[95] *Ibidem*, p. 111, 117-118.
[96] A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr.- sec. I d.Chr.). Tehnici, ateliere şi produse din bronz*, Bucureşti, 1996, p. 55.

la Răcătău sunt amintite două cuptoare, puse în legătură cu activităţi de prelucrare a minereurilor neferoase[97].

Uneltele folosite în orfevrerie, ca şi cele pentru confecţionarea obiectelor din bronz, erau confecţionate din fier, dar şi din bronz. În cazul celor din fier, doar mărimea şi greutatea lor le puteau deosebi de cele folosite în făurării. Aceasta cu atât mai mult cu cât specializarea atelierelor– fier şi metale preţioase– nu este dovedită cu certitudine în estul Carpaţilor în perioada dacică clasică. De cele mai multe ori atelierele aveau un caracter mixt. Există însă unele unelte şi ustensile care au fost folosite doar în activităţi legate de prelucrarea bronzului şi a metalelor preţioase. Acestea sunt lucrate din bronz. O altă remarcă este cea care ţine de numărul relativ redus al acestor unelte, în comparaţie cu obiectele finite descoperite. Poate fi o consecinţă a faptului că obiectele de care vorbim este posibil să fi fost realizate şi de către meşteri ambulanţi[98].

Între uneltele folosite în prelucrarea metalelor neferoase descoperite în aşezările dacice din Estul Carpaţilor, enumerăm nicovalele de bijutier de la Brad[99] şi Poiana[100] şi cea de un tip comun celor două ramuri metalurgice, de la Bâtca Doamnei, cleştii, descoperiţi la Răcătău şi posibil Poiana, ciocanele, din fier sau bronz, de la Barboşi[101], Poiana[102] şi Brad[103]. Cele mai uzuale unelte folosite de bijutieri pentru tăiat erau dălţile. Pentru tăierea ligourilor sau a barelor erau folosite şi dălţile din fier, dar pentru ornamentarea podoabelor, în tehnica gravării, erau folosite cele din bronz, cu tăişul îngust [104]. Tipul acesta de daltă pentru gravare a fost identificat la Barboşi[105] şi Poiana[106]. La Barboşi descoperirea se alătură altor unelte şi ustensile, între care o stanţă monetară şi o pastilă de argint[107], şi certifică sigur existenţa unui atelier de orfevrărie, oricare ar fi fost funcţionalitatea sa. Aceeaşi situaţie o amintim pentru Poiana, unde descoperirilor de unelte li se alătură barele din argint şi bronz, în fapt lingouri, dovadă că şi în această staţiune a funcţionat un atelier specializat, probabil, în confecţionarea bijuteriiilor din bronz şi argint. Alte dăltiţe au mai fost descoperite la Brad[108], Răcătău[109] şi Moineşti[110].

Activitatea meşterilor bijutieri este certificată şi de diferite ustensile precum balanţe, linguri de lut, creuzete, tipare şi stanţe. Creuzetele, necesare pentru obţinerea aliajelor şi retopirea barelor de bronz, a pastilelor de argint, chiar a monedelor, erau de cele mai multe ori vitrificate şi aveau în interior urme de argint sau de bronz. Aproape nu există aşezare mare din perioada aceasta în care să nu se fi descoperit creuzete.

---

[97] V. Căpitanu, *op.cit.*, 1976, p. 53.
[98] Existenţa acestora este documentată la Barboşi, în castru, unde a fost descoperit un mormânt al unui meşter în coroplastică; cf. S. Sanie, *Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei*, Iaşi, 1981, p. 105-106.
[99] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 130, fig. 15/5, 6, 8.
[100] Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 197.
[101] S. Sanie, *op. cit.*, 1988, p. 102; idem, *Cetăţuia dacică de la Barboşi (II)*, in ArhMold, XII,1989, p. 93.
[102] R. Vulpe, *op. cit.*, 1951, p. 203, I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 99.
[103] V. Ursachi, *op. cit*, p. 122, pl. 5/9.
[104] A. Rustoiu, *op. cit.*, p. 70, 73.
[105] S. Sanie, *op. cit.*, 1988, p. 102, Pl. XXVIII/5, XIX/3.
[106] Silvia Teodor *et alii*, *op. cit.*, p. 31, 83, fig. 24/7,13.
[107] S. Sanie, *op. cit.*, p. 96, fig. XXV, XXVI/3,7.
[108] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 118, Pl. 3/4, 221/5.
[109] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1985, p. 50; A. Rustoiu, *op. cit.*, p. 70.
[110] V. Căpitanu, V. Ursachi, *op. cit.*, p. 69, fig. 11/1.

Alături de creuzete, un rol important în metalurgia bronzului l-au avut tiparele. Deşi principala tehnică de realizare a podoabelor este martelarea, pentru obţinerea lingourilor sau a unor categorii de obiecte de podoabă, se folosea turnarea cu ajutorul tiparelor. Au fost descoperite tipare monovalve din piatră la Poiana, pentru nivelul datat în sec. I a.Chr.- I p.Chr.[111], Răcătău[112] şi Brad[113]. Tiparele de la Brad, trei exemplare fragmentare, sunt din piatră cenuşie, prevăzute cu şănţuiri realizate prin dăltuire, unul din ele prezentând urme de refolosire[114]. Autorul cercetării apreciază funcţionalitatea acestor tipare fie pentru ace, fie pentru turnat lingouri. Tiparele bivalve erau folosite în special pentru realizarea podoabelor, între care fibulele în primul rând. În zone est-carpatică sunt însă puţine descoperiri. Un tipar pentru verigi a fost semnalat în dava de la Răcătău[115] iar un altul, pentru fibule imperiale, profilate, provine din cercetările mai vechi de la Poiana[116]. Tehnica obţinerii podoabelor şi a altor obiecte de port şi vestimentaţie prin turnarea în tipare bivalve, cu o mare dezvoltare în lumea romană după sec. II a.Chr., coincide pentru la daci cu începutul crizei argintului şi aurului, devenit monopol regal. Ca alternativă, înregistrăm o creştere a cantitativă a obiectelor lucrate din bronz. Multe din acestea erau realizate prin ciocănire, aşa cum sunt cele mai multe dintre brăţările de la Poiana sau Răcătău.

O categorie aparte de ustensile folosite în orfevrărie o constituie stanţele. Erau folosite în decorarea obiectelor de podoabă şi vestimentaţie, precum brăţări, verigi, colane. O altă categorie de stanţe o constituie cele monetare. În mod obişnuit acestea erau confecţionate din bronz, mai rar din argint sau fier, caz în care erau călite[117]. În Estul Carpaţilor geto-dacii cunoşteau emisiuni monetare încă din sec. IV a.Chr., ale coloniilor nord-vest şi nord-pontice. Emisiuni monetare proprii, de tipul Huşi-Vovrieşti, existau de la sfârşitul secolului III- sec. II a.Chr.[118] dar nu s-au descoperit stanţe din această perioadă. Se cunosc exemplare pentru perioada sec. II- I a.Chr. Astfel stanţa monetară menţionată în cercetările mai vechi de la Poiana[119] era destinată emiterii de denari republicani. O altă stanţă este cea descoperită la Barboşi, într-o groapă aparţinând de nivelul dacic. Stanţa folosea pentru confecţionat aversul unor monede datate între anii 150- 70 a.Chr. A fost pusă în legătură cu o pastilă din argint, descoperită în aceeaşi groapă[120].

Dovezile arheologice referitoare la activitatea metalurgică se concentrează cu precădere în această perioadă în cadrul marilor fortificaţii de pe valea Siretului. În diferite asocieri au fost descoperite urme ale vetrelor de forjă, zgură rezultată din prelucrarea secundară a lupelor, mangal, bare-lingouri, unelte specifice de fierărie, uneori în depozite, produse semifinite sau finite, care documentează existenţa în aşezarea sau staţiunea respectivă a unui atelier destinat meşteşugului fierăriei sau orfervreriei. Un alt aspect pe care îl implică termenul de atelier ţine de specializarea producţiei, de specificul activităţii desfăşurate aici: de producere efectivă a uneltelor şi a altor obiecte sau numai de reparaţii ale acestora. Din discuţia descoperirilor de unelte şi instalaţii din perioada dacică clasică putem

[111] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 203-204.
[112] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1989, p. 104.
[113] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 122, fig. 18/2, 4.
[114] *Ibidem*, fig. 56/4.
[115] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1992, p.87.
[116] A. Rustoiu, *op. cit.*, p. 48; Silvia Teodor, *op. cit.*, 1999, p. 65.
[117] Ch. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grèques et Roumaines*, vol.5, Paris, 1904, p. 567.
[118] V. Mihăilescu- Bîrliba, *Dacia răsăriteană în sec. VI-I î.e.n. Economie şi monedă*, Iaşi, 1990, p. 70.
[119] R. Vulpe, *op. cit.*, 1950, p. 48; Silvia Teodor, V. Mihăilescu- Bîrliba, *op. cit.*, 1993, p. 128.
[120] S. Sanie, *op. cit.*, 102; idem, 1989, p. 91, fig. 58/2.

concluziona că la Poiana, Brad, Răcătău, Cândeşti a existat o înfloritoare activitate metalurgică a fierului. Tot la Poiana, Brad, Răcătău, dar şi la Barboşi, Bâtca Doamnei sau Dumbrava au existat ateliere de orfevrărie. Astfel la Brad sunt semnalate pentru perioada sec. I a.Chr.-I p.Chr., din diferite contexte, strat, locuinţe sau gropi, nicovale, ciocane, dălţi, creuzete, elemente de balanţe, tipare. Lipsa unei amenajări sau a vetrei de forjă nu este un element hotărâtor în a afirma că aici lipsesc dovezi ale existenţei unui atelier de orfevrărie. În general, aceste amenajări aveau caracter de provizorat, de aceea de multe ori pot scăpa observaţiei arheologice[121]. La Răcătău a existat un atelier de forjă, poate chiar de reducere a fierului, dar dovezile arheologice, asocierile de unelte, arată că aici a avut loc şi o activitate de orfevrărie sub aspectul prelucrării bronzului, poate şi al argintului, probată de descoperirea dălţilor, dornurilor, creuzetelor şi tiparelor. Nu au fost identificate cu certitudine nici urmele atelierelor de la Poiana, dar existenţa aici a ciocanelor, dornurilor, dălţilor, spatulelor, lingurilor din lut, a creuzetelor, balanţelor, tiparelor, a stanţei monetare, le considerăm a fi dovezi sigure ale existenţei aici a atelierelor de orfevrărie, axate poate pe prelucrarea bronzului, având în vedere numărul mare de resturi şi obiecte în curs de finisare. Credem că la Brad, ca şi la Poiana, putem vorbi de specializarea meşteşugarilor, în sensul diferenţierii acelora care lucrau în fierării de cei ocupaţi cu activitatea de prelucrare a bronzului.

Ridică semne de întrebare şi problema apartenenţei etnice a meşterilor din aceste cetăţi. Referitor la cei orfevrari s-a opiniat că nu de puţine ori aceştia făceau parte din categoria celor itineranţi. Prezenţa lor în atelierele est-carpatice a dus la îmbogăţirea cunoştinţelor tehnice ale meşterilor daci, aceştia preluând şi, de multe ori, îmbogăţind anumite tehnici de producţie, de decor sau forme repertoriale. Meşterii locali au adoptat inovaţiile pe linia funcţionalităţii uneltelor din lumea romană, aşa cum anterior o făcuseră din cea greacă. Unele din aceste îmbunătăţiri au putut apărea însă simultan, răspunzând cerinţelor şi nevoilor interne.

Metalurgia, ca ramură economică, prin produsele realizate, a constituit motorul dezvoltării socio-economice a societăţii dacice din partea orientală a Carpaţilor. Dovezile arheologice atestă atât dezvoltarea internă a ramurii, cât şi în aceeaşi măsură contribuţia ei, prin produsele realizate, la dezvoltarea celorlalte ramuri. Unelte care documentează o activitate metalurgică s-au descoperit în cetăţi sau în aşezări mai mici, săteşti, unde se făceau unelte necesare în activitatea economică a comunităţii respective, dar şi repararea celor existente deja. Prin creşterea cantitativă şi îmbunătăţirile aduse uneltelor destinate producţiei agricole s-a ajuns la creşterea rentabilităţii agrare, la schimbarea chiar a profilului socio-economic al unor comunităţi. Alături de agricultură, prelucrarea lemnului, prin activităţile de dulgherie şi tâmplărie, a fost o altă ramură care a beneficiat de dezvoltarea metalurgiei. Uneltele cu proprietăţi îmbunătăţite necesare în tâmplărie au stimulat în sens biunivoc progresele în tehnicile metalurgice şi, prin recul, în cele de prelucrare a lemnului. Principalele unelte ale tâmplarilor– topoare, securi, tesle, rindele, dălţi, sfredele– au fost adaptate perfect cerinţelor funcţionale, rămânând, ca formă, neschimbate până astăzi. Pentru a le da rezistenţă, făurarii au durificat uneltele amintite prin călire, operaţie care cere cunoştinţe tehnice deosebite. Obiectele de podoabă şi vestimentaţie, rezultat al îndemânării şi gustului artistic al meşterilor daci, demonstrează amploarea meşteşugului, dar, implicit, şi conotaţii sociale. Arta

[121] Dion Chrisostomos, XLVII, 16-17, 19-20, XLVIII, 12 descria astfel un χαλκειον: ingrozitoare cocioabe, cu mult mai joase decât cabanele unde se adăpostesc oile şi unde nici un câine de rasă nu ar putea pătrunde.....maghernițe unde era aproape imposibil forjorilor să se țină în picioare, unde lucrau aplecați în cocioabele, proptite, care se clatină şi se fisurează la fiecare lovitură de ciocan; *Apud* J.-C. Béal, *op.cit.*, p. 6.

prelucrării metalelor preţioase, cu vechi tradiţii, este centrată în această perioadă pe obiecte din argint şi mai ales din bronz. Brăţări, cercei, inele, pandantive, lanţuri şi colane din bronz sau argint erau realizate prin ciocănire, mai rar turnare. Decorul, în special al brăţărilor, era realizat prin stanţare sau incizare. Spre sfârşitul epocii clasice, în secolul al II-lea p.Chr., bijutierii daci din estul Carpaţilor adoptă şi tehnica filigranului şi granulaţiei, preluată din oraşele pontice. Nu mai puţin importantă este contribuţia metalurgiei la furnizarea materialului pentru construcţii, în speţă fierul structural, cu funcţionalitatea de element de întărire a rezistenţei construcţiilor, prin cuie, scoabe, piroane. Alte unelte, din fier sau din bronz, erau folosite în diferite activităţi gospodăreşti. Ace, împungătoare, trepiede, verigi pentru fixarea uneltelor agricole, elemente de harnaşament– zăbale, psalii, aplice, pinteni şi piese de car, au fost realizate de meşterii metalurgi. Acestora se adaugă armele, ca şi alte elemente de echipament militar.

Prelucrarea lemnului a constituit una din activităţile economice importante în Dacia, iar teritoriul est-carpatic nu a făcut excepţie. Chiar izvoarele istorice fac referire la „întunecimea codrilor"[122] din Dacia. Lemnul era o resursă naturală bogată şi în acelaşi timp uşor prelucrabilă. A fost folosit la construirea locuinţelor, în special pentru elementele structurale şi de elevaţie. Nu numai construcţiile cu caracter civil, ci şi cele militare au folosit din plin acest material aproape inepuizabil. Din lemn au fost realizate anumite elemente din sistemul defensiv al fortificaţiilor, precum palisadele sau turnurile de supraveghere[123]. În arhitectura religioasă lemnul a fost folosit la construirea tamburilor din sanctuarul de la Barboşi[124].

În cadrul davelor, dar şi al aşezărilor mai mici, săteşti, au fost descoperite unelte precum topoare, bărzi, tesle, cuţitoaie, ferestraie, rindele, sfredele, dălţi. Aceste unelte erau destinate operaţiilor de tăiere a copacilor, de despicat a lemnului– toporul şi barda, de transport– ţapina. Pentru fasonarea bârnelor şi dulapilor se foloseau cuţitoaie şi rindele, pentru scobirea, tăierea şi îmbinarea lor s-au folosit tesle şi ferăstraie. Operaţii mai pretenţioase, precum găurirea şi diferite motive decorative erau executate cu ajutorul sfredelelor, a dălţilor şi compaselor.

Urmărind repartiţia uneltelor de prelucrare a lemnului, se poate observa că de cele mai multe ori ele sunt în asociere. Astfel, la Brad au fost descoperite ţapină, pentru transportul buştenilor, topoare, tesle, cuţitoaie, dălţi, compase[125], la Poiana– topoare, de diferite tipuri, bărzi, tesle, rindele, cuţitoaie, dălţi[126], la Răcătău– bărzi, tesle, rindele, pile, dălţi, sfredel[127]. Au mai fost descoperite alte unelte la Bâtca Doamnei– sfredel[128], Cândeşti– daltă, compas[129], Moineşti– dălţi, sfredel[130], Dumbrava– daltă, sfredel[131].

---

[122] cf. *Florus*, in *Fontes*, I, p. 522-523.

[123] D. Antonescu, *Introducere în arhitectura dacilor*, Bucureşti, 1984, p. 25; I. Glodariu, *Arhitectura geto-dacilor*, Cluj-Napoca, 1983, p. 15.

[124] S. Sanie, *op. cit.*, p. 108.

[125] V. Ursachi, *op. cit.*, 1968, p.179, fig. 52; idem, *op. cit.*, 1995, p. 117, 120, Pl. 221/2, 3.

[126] R. Vulpe, *op. cit.*, 1951, p. 205; idem, in *Studia Tracologica*, Bucureşti, 1976, p. 108, fig. 3/4; Silvia Teodor *et alii*, *op. cit.*, p. 108; Silvia Teodor, *op. cit.*, 1989, p. 72; *eadem*, 1998, p. 45, 47.

[127] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1979, fig. 42/1; idem, 1985, p. 50, 56, 59; idem, *op. cit.*, 1987, p. 59.

[128] N. Gostar, *op. cit.*, p. 21.

[129] V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 346, Pl. XXXIV/1.

[130] V. Căpitanu, V. Ursachi, *op. cit.*, p. 59, fig. 11/1,2.

[131] S. Sanie, Şeiva Sanie, *op. cit.*, p. 79, 85, fig. 17/7.

Concentrarea uneltelor de prelucrare a lemnului, observabilă, în cele trei aşezări fortificate, la care se pot asocia descoperirile de locuinţe, elementele edilitare şi militare identificate, sanctuar, locuinţă-palat, arată că acestea erau deja într-un stadiu superior de dezvoltare, cel protourban. Activitatea dulgherilor era cerută şi de necesitatea întreţinerii fortificaţiilor, a construcţiilor lemnoase din aceste sectoare, relatările antice pomenind de populaţia ce trebuia să se ocupe de ziduri, în timp ce altă categorie avea ca ocupaţie agricultura. Meşteşugul prelucrării lemnului a servit de asemenea la realizarea mobilierului necesar locuinţelor, a altor obiecte din gospodării. Anumite îndeletniciri casnice, precum torsul, ţesutul foloseau de asemenea obiecte făcute din lemn.

Una din ocupaţiile de bază a constituit-o olăritul, care furniza ceramica şi alte obiecte necesare comunităţilor. Dezvoltarea pe care olăritul a avut-o în perioada clasică, în zona est-carpatică, poate fi surprinsă pe cale arheologică prin studiul instalaţiilor şi uneltelor pe care le foloseau meşterii ca şi a produselor finale, ceramica şi alte obiecte de uz casnic sau necesare altor ocupaţii. Ceramica geto-dacică, din punctul de vedere al produsului executat de meşterii olari daci, se constituie într-o dovadă a cunoştinţelor tehnice pe care le aveau meşterii şi a locului pe care olăria îl deţinea în viaţa economică a comunităţii respective, dar şi a zonei est-carpatice *in extenso.*

Ceramica dacică este împărţită în diferite categorii, în funcţie de criteriile avute în vedere. După criteriul tehnicii de modelare, cercetătorii o împart în ceramică lucrată cu mâna şi la roată; după compoziţia pastei– în cea poroasă şi fină; după tehnica de ardere– cărămizie şi cenuşie (deşi corect ar fi oxidantă şi reducătoare, dar cele două noţiuni sunt folosite doar accidental), după *sign*-ul etnic: locală, imitaţii şi importuri. Un alt criteriu, mai puţin folosit, are în vedere funcţionalitatea vaselor ceramice: ceramica de uz gospodăresc, căreia îi aparţin vase pentru păstratul lichidelor şi a proviziilor, vase pentru gătitul mâncării, vase pentru servitul mâncării.

În ce priveşte arderea ceramicii, în literatura de specialitate sunt cunoscute cuptoare cu o singură cameră şi cuptoare de olărie cu două camere, prima de combustie şi cealaltă de ardere a vaselor. Cele două camere erau despărţite prin platforma unui grătar perforat. La începutul primului mileniu se constată o existenţă în paralel a ambelor tipuri[132]. Comparativ cu produsele olăriei geto-dacice, numărul cuptoarelor descoperite este redus.

Ambele categorii de cuptoare au fost atestate la geto-daci, însă în zona est-carpatică a fost descoperit, deocamdată, numai tipul cu două camere. În funcţie de forma camerei de foc, cuptoarele din această categorie se împart în trei variante: cu perete median, cu pilon şi cu grătar lipsit de sprijin median. În cercetările de suprafaţă de la Tomeşti, jud. Iaşi, au fost identificate resturile unui cuptor. În jurul său au fost observate fragmente ceramice getice, bastarne şi amfore greceşti, astfel încât se poate data, probabil, în secolele III-II a.Chr.[133].

Un cuptor de ars ceramica a fost descoperit în localitatea Pădureni - *Jariştea*, judeţul Vrancea, în urma unor cercetări de suprafaţă şi a unui sondaj arheologic. Deşi afectat de prăbuşirea terasei unde se afla, secţiunea trasată a putut surprinde principalele detalii de construcţie. Cuptorul, de formă tronconică, era de tipul celor cu două camere, în camera de foc cu un pilon central, cruţat din pământ. Grătarul s-a construit pe o platformă de bârne, din lut amestecat cu resturi vegetale. Vertical au fost fixaţi alţi pari circulari, când lutul era încă

[132] Maria Comşa, *Cuptoare de ars oale din sec. I î.e.n.-IV e.n. în regiunile de la est şi sud de Carpaţi*, în MemAntiq, IX-XI, 1977-1979, p. 171 şi urm.; V. Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n.-IV e. n.*, Bucureşti, 1995.

[133] V. Chirica, M. Tanasachi, *op. cit.*, p. 406.

moale, pentru realizarea perforaţiilor grătarului, după care a urmat arderea, păstrând în felul acesta urmele netede atât pentru perforaţii, cât şi la baza grătarului, gros de 0,20 cm[134]. Ceea ce individualizează acest cuptor în cadrul celor de tipul cu pilon central este modul de sprijinire al grătarului, atât pe pilon, cât şi pe o treaptă special construită în partea superioară a peretelui camerei de foc. În momentul descoperirii, cuptorul avea o înălţime de 1,60 m, iar dimensiunea totală estimată pentru diametru- 2 m. În pământul de umplutură din camera de ardere au fost descoperite fragmente ceramice modelate la mână, din pastă grosieră, dar şi fragmente cenuşii, lucrate la roată, datate în sec. I a.Chr.-I p.Chr. De menţionat că în apropiere au fost identificate şi urmele unei locuinţe din aceeaşi perioadă[135].

Din perioada clasică a civilizaţiei dacice este cunoscut la Poiana un cuptor din piatră, de formă tronconică, datat în nivelul de locuire din sec I-II p.Chr, descoperit aproape întreg. Era de tipul cu două camere, cu perete median reprezentat de o lespede de piatră pe care se sprijinea grătarul[136]. Camera de foc avea o înălţime de 0,38 m[137]. În cuptor erau rămase fragmente de vase lucrate la roată, cenuşii iar stratigrafic se afla în stratul corespunzător nivelului V, astfel că a fost datat între începutul sec. I şi jumătatea sec. II p.Chr. Un alt cuptor de acest tip este cel de la Poiana- Dulceşti "Broşteanu", judeţul Neamţ, din care s-a păstrat doar partea inferioară[138], iar un altul, de tipul celor cu pilon central, cu grătarul rotund, a fost semnalat la Bâtca Doamnei[139].

După cum se observă, cuptoarele de ars ceramică au fost atestate într-un număr extrem de redus în raport cu ceramica descoperită în aşezările şi necropolele geto-dacice din estul Carpaţilor. Această situaţie, caracteristică pentru toată Dacia, a determinat avansarea ipotezei că dacii puteau folosi drept cuptoare şi unele tipuri de gropi[140], care erau special amenajate în acest scop. În ce priveşte instalaţiile de ardere a ceramicii, nu au fost descoperite cuptoare, dar autorul cercetărilor se opreşte asupra unor gropi care prezentau o crustă de arsură considerabilă şi care au servit probabil arderii înăbuşite, reducătoare, a ceramicii[141]. O ipoteză asemănătoare a fost privită ca realistă şi în cazul activităţii olarilor din dava de la Brad unde, deşi cantitatea de ceramică descoperită impresionează prin bogăţie, cuptoarele lipsesc[142].

În meşteşugul olăriei, un rol important l-au avut şi uneltele. În diferite situri au fost descoperite calapoade care serveau la modelarea vaselor lucrate cu mâna în scopul realizării cu mai multă precizie şi uşurinţă a unor părţi din vas. Ca formă, calapoadele sunt asemănătoare lustruitoarelor, dar de mărime mai mare. Astfel de descoperiri provin de la Buneşti[143], Poiana[144], Brad[145], Bâtca Doamnei[146], datate în şi, mai ales, după secolul II a.Chr.

---

[134] V. Bobi, I. Cernat, *Un cuptor dacic de ars ceramică, descoperit la Pădureni -Jariştea, judeţul Vrancea*, în Vrancea. Studii şi Comunicări, VIII-X, 1991, p. 353, fig. 1.

[135] *Ibidem*, p. 352, fig. 3.

[136] R. Vulpe, *op. cit.*, 1950, 1, p. 50, fig. 50.

[137] R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 32.

[138] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, p. 59.

[139] C. Matasă, I. Zamoşteanu, M. Zamoşteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamţ*, în *Materiale* VII, 1961, p. 340.

[140] I. H. Crişan, *În legătură cu cuptoarele de ars ceramică la daco-geţi din epoca Latène*, în Apulum, VI, 1967, p. 82-83.

[141] S. Sanie, *op. cit.*, 1981.

[142] V. Ursachi, *op. cit.*, 1995, p. 139.

[143] V.V. Bazarciuc, *Cetatea geto-dacică de la Buneşti, jud. Vaslui*, în AMM, II, 1980, p. 71, fig. 8/1. O discuţie asupra calapoadelor la M. Babeş, *Unelte geto-dacice pentru modelarea ceramicii*, în SCIVA, 39, 1, 1980, p. 23-33.

[144] R. Vulpe, S.Teodor, *op. cit.*, Bucureşti, 2003, p. 193, fig. 49/9, 68/4.

Piesa de la Buneşti ar putea fi anterioară acestei datări, dar trebuie amintit că sfârşitul acestei aşezări fortificate este stabilit la începutul secolului al II-lea a.Chr., în acest caz datarea calapodului fiind posibilă şi în acest orizont temporal[147].

Lustruitoarele erau folosite pentru polizarea suprafeţei vasului, în scopul obţinerii unei suprafeţe omogene, dar şi pentru realizarea modelului decorativ prin lustruire. Lustruitoare din piatră, care pot fi grupate în două categorii, au fost descoperite în teritoriul est-carpatic la la Brad[148], Poiana[149] şi în cetăţuia dacică de la Barboşi[150], pentru secolele I-II p.Chr. Referitor la cele din os, există puţine exemplare documentate, doar două provenind din cetatea de la Brad, şi sunt datate în secolele I a.Chr. şi secolul I p.Chr.[151]

Acoperirea vasului cu slip pe întreaga suprafaţă, tehnică folosită în perioada veche a ceramicii pentru vasele realizate la mână, din pastă fină cenuşie, constituie o practică decorativă obişnuită a olăriei geto-dacice până în sec. III-II a.Chr. Întinderea şi uniformizarea slipului se realiza cu ajutorul spatulelor. În netezirea pastei nu este exclus ca olarii să fi folosit şi bucăţi textile. Un astfel de material textil, cu urme de pastă ceramică, a fost descoperit în cetatea de la Brad. Sfârşitul tehnicii de lustruire a ceramicii modelate cu mâna, pe întreaga suprafaţă a vasului, a fost constatat, între alte aşezări, la Poiana[152]. Aici s-a observat că ceramica fină, modelată cu mâna, cu aspect de luciu metalic negru în urma arderii reducătoare, nu mai este în uz după secolul al II-lea a.Chr. Cetatea de la Bâtca Doamnei, datată nu mai devreme de sec. al II-lea a.Chr., furnizează, credem, ultimele vase acoperite cu slip pe întreaga suprafaţă a vasului. Se observă că lustruirea a fost aplicată diferit pe categoriile de ceramică– modelată cu mâna şi la roată. Vasele modelate cu mâna, din pastă poroasă, nu au fost acoperite cu slip care apoi era lustruit. Această tehnică de decor care presupune acţiunea asupra texturii pastei a fost aplicată doar vaselor realizate din pastă fină, de cele mai multe ori arse reducător. Se remarcă faptul că tehnica aplicării slipului şi lustruirii pe tot vasul a fost aplicată vaselor de depozitare a proviziilor şi mai ales a lichidelor, precum cele bitronconice sau de tip clopot, ori recipientelor destinate servirii mâncării: străchini, castroane, căni. Olarii daci nu au încetat însă a recurge total la folosirea slipului şi lustruirii în perioada clasică. Din modalitate principală de înfrumuseţare a vasului ea a devenit secundară. În faza clasică a ceramicii dacice, slipul sau angoba a fost folosită pentru vasele lucrate la roată care urmau să fie supuse pictatului, având rolul de suport, precum grundul pentru pânzele pictate. După realizarea decorului pictat, angoba asigura şi rolul de fond pentru pictura principală. Este perioada în care influenţele anterioare din olăria greacă– concretizate în tehnica la roată, imitaţii de forme, decor, – erau de mult decantate, fiind transformate în abilităţi ale dacilor, aşa cum descoperirile arheologice din aşezările discutate o atestă.

Ornamentul prin lustruire a fost intens folosit în secolele I a.Chr.-I p.Chr., pe ambele categorii de ceramică, însă de o frumuseţe deosebită sunt vasele lucrate la roată, cu decor

---

[145] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 139, Pl. 38/8, 238/2, 4, 6.

[146] A. Buzilă, *Despre ceramica daco-getică lucrată cu mâna de la Bîtca Doamnei*, Piatra Neamţ, în MemAntiq, II, 1970, fig. 2.

[147] V.V. Teodoru, *Contribuţii la cunoaşterea civilizaţiei geto-dacice în zona est-carpatică în lumina cercetărilor arheologice*, în ArhMold, XXI, 1998, p. 29-43.

[148] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 135, Pl. 18/4.

[149] S. Teodor *et alii*, 1998, p. 48, fig. 49/5; R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, fig. 68/5, 6.

[150] S. Sanie, *op. cit.*, 1988, p. 61.

[151] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 137, Pl. 28/1, 5; fig. 69/5, 6.

[152] R. Vulpe, *op.cit.*, 1952, p. 225.

geometric realizat prin lustruirea suprafeţei, precum fructierele, străchinile, cupele sau capacele.

Literatura de specialitate a reliefat o producţie ceramică bogată la geto-dacii est-carpatici. În ambele tehnici de lucru, la mână şi la roată, geto-dacii au creat un repertoriu bogat. Ceramica lucrată cu mâna aparţine celor două categorii, în funcţie de finețea materialelor folosite ca degresanţi: ceramică poroasă şi fină. Pentru decorarea vaselor au fost preferate motivele plastice în relief. Din pastă poroasă au fost modelate vase pentru păstrarea proviziilor, precum vasele bitronconice şi vasele cu corp globular, vase pentru gătit– vase tip borcan sau oale cu corp rotunjit, vase pentru servitul mâncării– castroane, străchini, pentru băut– ulcioare, cupe, căni, cești, vase cu funcţionalităţi gospodăreşti– strecurători, fructiere, tipsii, căţui şi sfeşnice. Cea de-a doua categorie de pastă folosită în cadrul tehnicii de modelare a ceramicii cu mâna este pasta fină. Au fost executate din acest tip de pastă căni, castroane, străchini, fructiere, cești, strecurători, adică recipiente care intră în categoria veselei, nefiind destinate preparării termice a hranei. Tot din pastă fină, cenuşie, au fost lucrate şi multe dintre imitaţii.

O problemă mult discutată în literatură o constituie apariţia ceramicii lucrate la roată. Introducerea tehnicii de modelare a formelor ceramice la roată s-a făcut în estul Carpaţilor cu siguranţă sub influenţa contactului cu lumea greacă. Contactul a fost direct, prin intermediul negustorilor din coloniile nord-pontice, dar nu este exclus şi contactul indirect, rezultat al schimbului regional între comunităţile tribale locale. După deprinderea noii tehnici şi intensificarea schimbului, olarii din cetăţile– centre economice şi politice au trecut la imitarea unor forme venite din lumea greacă şi elenistică.

Societatea locală, getică, doritoare a acestor produse, a deprins noua tehnică la roată şi în această tehnică şi-a executat vechile forme ceramice, precum fructiera, vasul borcan, căni şi străchini obişnuite, dar în continuare receptivă, nu a refuzat adoptarea unor forme noi, rezultat al calităţii acestora sau al modei vremii. În repertoriul ceramicii dacice lucrate la roată în estul Carpaţilor, se întâlnesc toate formele caracteristice în întreg arealul dacic. Deşi se constată o creştere progresivă, firească, a ponderii ceramicii lucrate la roată după sec. II a.Chr., specia modelată cu mâna s-a menţinut până în sec. II p.Chr., după cum o dovedesc descoperirile din cetatea de la Poiana, dar şi din aşezarea de la Dumbrava.

Analizând raportul dintre tehnicile de modelare şi frecvenţa formelor ceramice pentru perioada sec. II-I a.Chr., se constată în mod firesc preponderenţa celei modelate cu mâna, încă. Dar nu este lipsit de interes faptul că repertoriul formelor ceramice ale acestei categorii se micşorează semnificativ. Mult mai diversificat este repertoriul ceramicii modelate la roată, care transpune unele din formele mai vechi ale ceramicii geto-dacice, precum străchinile, castroanele, capacele, fructierele, strecurătorile, diferite oale, dar sub influenţă elenistică sau romană adoptă şi unele forme noi. Pentru dava de la Poiana, R. Vulpe vorbeşte de cantităţile enorme de ceramică lucrată la roată, opiniind în mod just asupra unor ateliere specializate de olari, în stare să asigure o producţie de serie[153], nu numai pentru locuitorii cetăţii ci şi pentru celelalte comunităţi dacice aflate în zona sa de influenţă. Vorbim despre o zonă de influenţă economică, dar care, desigur, o dubla pe cea politică şi militară, aşa cum s-a demonstrat că era rolul cetăţilor şi apoi al davelor dacice. Pentru existenţa unui centru de olărit la Poiana pledează alături de ceramica descoperită– variată atât ca tipologie a formelor cât şi a tehnicilor de modelare– cuptoarele şi uneltele descoperite– lustruitoare, spatule, tipare.

[153] *Ibidem*, p. 212.

Bogăţia materialului arheologic descoperit în această cetate dacică, mărturie a unei vieţi economice intense, a făcut pe Radu Vulpe să ofere una din cele mai adevărate caracterizări ale davei de la Poiana, care a fost un antrepozit de negoţ şi un centru al activităţii artizanale.

În urma analizei dovezilor arheologice, putem să afirmăm că exista probabil şi o specializare a olarilor în zona est-carpatică. Desigur, nu la intensitatea celei întâlnite în lumea romană, unde olarii purtau denumiri profesionale după forma ceramică pe care o produceau în atelierele lor. O astfel de situaţie se regăseşte, în forme incipiente, în cetatea de la Brad, pentru faza clasică. Chiar dacă nu s-au descoperit cuptoare de olărie nici pe acropole, nici în aşezarea deschisă adiacentă cetăţii, abundenţa şi diversitatea ceramicii de la Brad, practic toate formele identificate în arealul culturii dacice, originalitatea şi impresionanta cantitate din specia pictată, ne fac să presupunem pentru dava de la Brad o specializare a meşterilor olari în cadrul comunităţii de aici. Cei care pictau cănile, străchinile, fructierele, vasele tip kantharos erau probabil o categorie aparte în rândul meşterilor olari, dacă avem în vedere cantitatea impresionantă de ceramică pictată descoperită aici, cetatea de la Brad fiind cea mai bogată în ceramică pictată din întreg spaţiul dacic.

Dacă pentru alte categorii ceramice, de exemplu cea modelată cu mâna, din nivelurile de locuire corespunzând secolelor IV-II a.Chr., putem admite executarea ei în gospodării, după această dată producerea ei este apanajul unei alte categorii sociale, cea a meşteşugarilor, în speţă a olarilor. Aceasta va fi fost situaţia, cel puţin pentru epoca clasică, şi la Răcătău sau la Bâtca Doamnei, unde de altfel s-a descoperit şi un cuptor de olărie. În sprijinul afirmaţiei sunt şi uneltele descoperite în cetăţile respective. Apreciem că existau centre specializate de olărie, ateliere de olari în sensul de meşteşug artizanal care are drept scop producerea unui artefact, dar şi valorificarea sa sub formă de marfă destinată schimbului, numai pentru davele din perioada clasică, situate pe valea Siretului: Barboşi, Poiana, Brad, Răcătău şi Bâtca Doamnei. Astfel, olarii au reprezintat în aceste aşezări fortificate o categorie aparte, cea a meşterilor, alături de cei metalurgi, posibil şi dulgherii.

Tot din lut au fost făcute obiecte de uz gospodăresc sau necesare altor meşteşuguri. Între ramurile care au beneficiat de contribuţia olarilor se numără şi pescuitul. Din lut au fost realizate greutăţi de diferite mărimi, de regulă de formă sferică sau piramidală, folosite pentru fixarea plaselor de pescuit. În metalurgie, olăritul şi-a adus contribuţia în activitatea de prelucrare a bronzului. Aliajele de bronz erau obţinute în creuzete, iar la turnarea metalului incandescent în tipare erau folosite lingurile de lut. Între obiectele de uz casnic enumerăm în principal greutăţile mari, piramidale, pentru încălzit, cele pentru războiul de ţesut şi fusaiolele.

Lutul a fost de asemenea materia primă pentru reprezentările plastice antropomorfe şi zoomorfe. Semnificaţia magico-religioasă a acestora a fost pusă în evidenţă în mai multe studii şi monografii dedicate spiritualităţii dacilor[154]. Chiar şi obiecte de podoabă au fost lucrate din lut. Între acestea, mărgele şi capete pentru ace de păr[155].

Desigur, ocupaţiile casnice, tradiţionale, precum torsul, ţesutul, prelucrarea pieilor au avut o pondere importantă şi în această perioadă. Deşi arheologic ele sunt mai puţin vizibile, anumite categorii de inventar documentează aceste îndeletniciri. Fusaiole şi greutăţi din lut au fost folosite de femeile dace în torsul lânii sau la ţesutul firelor. Aceste obiecte sunt nelipsite din toate aşezările epocii, în unele staţiuni impresionând prin formele şi decorul variat al lor. Acele erau confecţionate din metal sau din os.

---

[154] S. Sanie, *Din istoria culturii şi religiei geto-dace*, Iaşi, 1995.
[155] Idem, *op. cit.*, 1973, p. 89, fig. 15/1, 2.

Dovezile arheologice din cetăţile şi davele din estul Carpaţilor care contribuie la reconstituirea vieţii economice sunt completate de numeroasele obiecte de import, care atestă legături cu lumea mediteraneeană sau cu partea orientală a Imperiului. La Poiana, Barboşi, Cândeşti, Răcătău, Brad, Bâtca Doamnei, ca şi la Dumbrava, au fost descoperite fibule, amfore, ceramică de lux. Cantitatea mare de importuri concentrată în unele dave, precum la Barboşi, Poiana, Brad sau Răcătău, indică faptul că acestea erau centre de consum[156]. Dar dacă privim dezvoltarea internă a acestor dave, din punctul de vedere al resurselor şi producţiei proprii se constată că sunt de asemenea şi centre în care existau importante ramuri economice, capabile să susţină o producţie bogată. Dezvoltarea metalurgiei, care a impulsionat creşterea producţiei agrare, prin furnizarea de unelte mai bune, a creat premisele trecerii la o agricultură ce putea fi furnizoare de mărfuri. Alte ramuri, în care putem vedea un început de specializare, precum prelucrarea bronzului, posibil şi argintului, la Poiana, Brad şi Răcătău, ori centre de producere a ceramicii tot în aceste mari aşezări, participau la activitatea de schimb prin produsele lor. Sunt numeroase de asemenea descoperirile de monede, uneori în tezaure. Analiza descoperirilor monetare în principalele fortificaţii est-carpatice din epoca dacică clasică a demonstrat caracterul de aşezări protourbane al davelor de pe valea Siretului[157].

[156] V. Mihăilescu-Bîrliba, *Circulaţia monetară din Dacia răsăriteană şi civilizaţia oraşenească timpurie*, în Cercetlst, 1994, p. 117

[157] *Ibidem*, p. 120.

BCUJASICENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

AMFORELE DIN SPAŢIUL EST-CARPATIC

Andrei OPAIŢ

A scrie despre amforele de epocă elenistică şi romană descoperite în spaţiul est-carpatic, a căuta să explici rolul jucat de produsele transportate de ele în societatea locală sunt sarcini dificile din multe puncte de vedere.

În primul rând, pentru secolele II a.Chr.-II p.Chr., în zona est-carpatică, există o disparitate a cercetărilor arheologice care au fost concentrate cu precădere asupra aşezărilor şi mult mai puţin asupra necropolelor. Vinovăţia aparţine modului defectuos în care a fost concepută strategia cercetării arheologice în acest spaţiu geografic. Demn de notat este şi ceea ce se întâmplă cu cercetarea secolelor III şi IV p.Chr., când, în acelaşi spaţiu, situaţia cercetărilor se schimbă şi avem o predominare a săpăturilor arheologice efectuate în necropole şi o neglijare a studierii aşezărilor. Această lipsă de viziune şi haos a studierii spaţiului extra carpatic îngreunează înţelegerea evoluţiei societăţii locale în epoca preromană şi romană.[1]

În al doilea rând, pentru a studia bogatul material ceramic depozitat în numeroasele muzee moldoveneşti se impune măcar existenţa unei finanţări minime. Inexistenţa acestei finanţări, care să acopere cheltuielile unor studii de lungă durată în depozitele şi expoziţiile diverselor muzee, a făcut ca timpul nostru de cercetare în expoziţiile şi depozitele muzeelor moldovene să fie extrem de limitat.

În al treilea rând, materialul ceramic publicat deja în unele articole sau monografii de sit este dificil de utilizat în lipsa unor descrieri sau ilustrări adecvate şi fără catalogul cu datele tehnice ale obiectelor.

Având în vedere aceste situaţii, vom încerca să discutăm în general problemele legate de importul, cantitatea şi calitatea produselor transportate de amfore în siturile est-carpatice în perioada de sfârşit a elenismului şi început a epocii romane. Parcurgând literatura românească care tratează aceste importuri, am observat că există unele neclarităţi privind modul de abordare a aceastei categorii ceramice. De aceea, înainte de a intra în discutarea problemelor economice, sociale şi culturale implicate de prezenţa amforelor, este bine să clarificăm ce înţelegem noi prin categoria amforelor, producţia şi tipologia lor, precum şi a modului în care se făcea exportul produselor conţinute de aceste recipiente.

Principalele criterii folosite de noi în analiza amforelor sunt cele ale formei vaselor şi funcţiei lor deoarece funcţia îndeplinită de un anumit vas era determinată de forma, pasta şi uneori de decoraţiile lui[2]. Pe cât este posibil, vom căuta să abordăm studiul amforelor din punct de vedere 'emic', adică să separăm tipurile de amfore „in more or less the same way as the

[1] Acest haos este prezent şi în cercetările de epocă clasică din Transilvania, unde se sapă cu predilecţie aşezări militare şi aproape deloc aşezări rurale; chiar şi în cazul cercetării castrelor se evită cercetarea aşezărilor civile de lângă castre. Situaţia are paralelă şi în Dobrogea, unde se sapă în peste 10 mari centre urbane şi aproape de fel în mediul rural. O scurtă privire peste indicii de situri publicaţi în „Cronica Cercetărilor Arheologice din România" în ultimii ani este edificatoare în această privinţă. Haosul se vede şi în lipsa ceramologilor din echipele de cercetare. Există tone de material ceramic fragmentar sau întreg acumulat în depozitele muzeelor sau institutelor de cercetare de-a lungul întregului secol 20 care încă aşteaptă să fie publicat; un caz edificator fiind şi materialele descoperite cu ocazia săpăturilor de salvare de la Porţile de Fier. El mărturiseşte cel mai elocvent despre lipsa de responsabilitate a multor cercetători români, mulţi din ei considerând arheologia drept un hobby.

[2] Petrikovitz 1972, 131.

makers and users would presumably have done"[3]. Drept rezultat, amforele sunt separate în grupe de vase care îndeplineau un scop precis aşa cum sunt amforele pentru vin, ulei de măsline şi produse din peşte. Din acest punct de vedere, este revelator cum un olar actual poate determina funcţia unui vas numai privind o imagine a unui vas şi examinând mărimea, înălţimea, gâtul şi poziţia toartelor.[4] Chiar dacă uneori este riscant să sugerezi un conţinut precis pentru un anumit tip de amforă, aceasta este direcţia în care trebuie mers. Aşa cum am aratat recent,[5] există o corelare directă între formă, proporţii şi funcţiunile vaselor, iar anticii erau conştienţi de aceste relaţii.[6] În consecinţă, olarii antici creau vasele conform acestor criterii precise, deoarece forme specifice erau adoptate unor anumite produse. Firește, aceste produse aveau densităţi şi greutăţi diferite, precum diferite erau proprietăţile fizico-chimice ale pastei din care erau confecţionate amforele[7]. Lichide subţiri cum este vinul necesitau vase cu gâturi mai înguste în timp ce lichidele mai dense, ca uleiul de măsline, necesitau vase cu gură şi gât în formă de pâlnie şi un corp ovoidal. Acelaşi principiu se aplică şi amforelor pentru sosul de peşte, care aveau guri largi şi gâturi alungite, susţinute de corpuri alungite sau ovoidale, terminate într-un picioruş gol ce era destinat să colecteze bucăţelele mici şi oasele de peşte. Totuşi, când amfora era destinată peştelui sărat, vasul era mai solid, cu un gât mai larg şi terminată într-un picior solid. Tendinţa principală în designul unor amfore pentru uleiul de măsline sau peşte era aceea de a evita unghiurile ascuţite, în timp ce pentru tipurile de amforă de vin, o trasătură comună, începând cu sfârşitul elenismului, a fost o creştere a unghiularităţii formei[8]. Din păcate, în literatura românească, există o asociere frecventă, automată, între amforele pentru vin şi cele pentru ulei[9].

La definirea conceptului de tip, noi suntem de acord cu acei specialişti care văd în „tip" numai o noţiune abstractă, o reprezentare mentală a caracteristicilor care formează un anume vas[10].

Aşadar, în clasificarea noastră, evoluţia unui **tip de amforă** este împărţită vertical în subtipuri şi orizontal în variante, plasând astfel amforele atât în contexte de timp, cât şi de spaţiu. De exemplu, subtipul nr.1 evoluează în timpul secolului II, creând mai multe variante care cel mai adesea corespund unor diferite ateliere; în secolul următor primul subtip este îmbunătăţit în unul din ateliere şi creează al doilea subtip; această îmbunătăţire este adoptată de alte ateliere din zonă, şi tot aşa până producţia încetează. Prin folosirea acestei clasificări, noi încercăm să conectăm existenţa abstractă a unui „tip" cu evidenţa fizică, din mai multe ateliere, a unei anumite arii geografice. Toate aceste ateliere erau active nu numai în teritoriul unui anumit oraş, dar şi într-o arie geografică mai largă în care ele împărtăşeau anumite trasături etnice şi culturale. În acest caz noi nu trebuie să vorbim de un centru de producţie, ci de o industrie microregională.

În anumite circumstanţe, unele tipuri de amfore, probabil datorită eficienţei designului lor, devin tipuri standard, tipice pentru un anume bun agricol, produs pe o largă scară geografică, aşa

[3] Adams & Adams 1991, 223.

[4] Ionas 2000, 50, nota 3.

[5] Opaiţ 2007; interesante observaţii etnografice referitoare la forma şi funcţia vaselor sunt făcute de Henrickson & McDonald 1983.

[6] Macrobius, *Saturnalia*, 7.12.13-16: „...cel mai bun vin este la mijlocul vasului. Dar s-a dovedit prin experienţă că în cazul uleiului de măsline, cel mai bun pluteşte către partea de sus, în timp ce mierea cea mai bună este la bază".

[7] De exemplu, se observă că pasta amforelor est-mediteraneene pentru ulei este mult mai compactă şi dură în timp ce a vaselor pentru vin putea fi mai puţin compactă deoarece interiorul pereţilor era căptuşit cu răşini pentru impermeabilizare.

[8] Freed 2000, 461; vezi, de asemenea, indicaţiile lui Pliniu (*Istoria Naturalia*, 14, 133-135: „Forma (vaselor) este de asemenea importantă: cele pântecoase şi cu gura largă sunt mai puţin potrivite...").

[9] Glodariu 1976, 12, p.17.

[10] Hautumm 1981, 89; Adams & Adams 1991, 30.

cum este LRA 1 pe coastele de sud ale Asiei Mici, nordul Siriei şi Cipru, or LRA 2 creat în zona Egeei centrale, vestul coastelor Asiei Mici şi Pelopones. Copii regionale ale LRA 1 vor fi produse şi în zona pontică[11]. În cazul discuţiei noastre, pentru perioada de sfârşit a elenismului şi început a perioadei romane, demn de remarcat este faptul că sunt imitate amforele folosite pentru transportul vinului. Un exemplu clasic este acela al amforelor de Cos, imitate atât în Mediterana centrală şi vestică, precum şi în Marea Neagră în perioada elenistică finală[12]. În cazul acestei imitaţii a amforei cosiene, suntem de acord cu sugestia lui Tchernia conform căreia astfel de imitaţii erau create pentru a sugera conţinutul amforei[13]. Acesta ar fi cazul, de exemplu, cu amforele de stil-Cos, vinul de Cos fiind naturalizat şi propagat prin altoire în noi arii geografice, sau a unor vinuri produse conform reţetei de Cos[14]. Motivele acestei imitări pot fi diverse. Fie că reţeta de Cos oferea mai mari avantaje economice, conservând mai bine vinul, sau se întâmplau şi cazuri de îmbolnăvire[15] sau îmbătrânire a viţei-de-vie şi atunci producătorii importau noi soiuri de viţă-de-vie mult mai productive[16]. În contrast, amforele cnidiene îşi păstrează morfologia neschimbată, reducându-şi doar mărimea şi rămânând limitată doar la o arie geografică din elenistic până în perioada romană târzie. În plus, diferenţele dintre amforele de Cos şi cele de Cnidos sunt nu numai în mărime, dar şi în preţ[17].

Vorbind de imitaţii de amfore pentru vin, un caz deosebit există, tocmai în perioada pe care o discutăm, la geţii din sudul Munteniei. În această zonă sunt grupate mai multe situri în care apar frecvent imitaţii de amfore greceşti, unele fiind ştampilate anepigraf, mai mult cu semne geometrice, mai rar cu palmete sau figuri umane, în timp ce altele nu sunt ştampilate[18]. Nu credem că în Antichitate se făceau aceste imitaţii de amfore pentru a păcăli pe consumatori, vânzând vin autohton în vase asemănătoare celor greceşti, aşa cum sugerează unii specialişti[19]. O opinie asemănătoare cu a noastră au Glodariu şi Garlan.[20] Având în vedere că aceste imitaţii de amfore se găsesc totuşi grupate în sudul Munteniei, nu este exclus să avem o încercare, reuşită se pare, a populaţiei locale de a adapta unii butaşi de vie est-mediteraneeni, la condiţiile geografice locale.

Uleiul este cel de-al doilea produs alimentar importat din sudul mediteraneean. De la bun început trebuie subliniat că acesta a ajuns în cantităţi extrem de reduse în comparaţie cu vinul, în zona extra-carpatică. Poate impresia noastră este subiectivă deoarece încă nu cunoaştem cu precizie toate tipurile de amfore care erau folosite pentru transportul şi conservarea acestui produs alimentar în această perioadă. Deşi a fost prezent tot timpul epocii clasice şi elenistice în oraşele greceşti, dovadă marele număr de lămpi de iluminat şi veselă de bucătărie greacă, de la sfârşitul epocii elenistice, respectiv din secolele II-I a.Chr., uleiul începe să fie tot mai prezent şi în siturile autohtone din nordul şi estul Pontic, dovadă fiind prezenţa amforelor de tip Dr. 24 şi

[11] Opaiţ 2004a, 29, pl. 18. 2-4; Opaiţ 2004b, 304-5, fig. 30-31, 34-35.
[12] Pentru consideraţii recente asupra imitaţiilor amforelor de Cos în vestul Mediteranei, vezi Freed 2000.
[13] Tchernia 1997, 124.
[14] Grace 1965, 10; Tchernia 1997, 124.
[15] Billard 1913 (1997), 376-92.
[16] Sealey 1985.
[17] Jefremow 1995, 84.
[18] Tudor 1967, 50; Eftimie 1959; Eftimie-Andronescu 1967; Rosetti 1960; Glodariu 1976, 74-77.
[19] Eftimie-Andronescu 1967, 403; Morel 1999, 283; Empereur & Hesnard 1987, 13, sugerează că în Cipru se imitau/contrafăceau amfore rhodiene care erau ştampilate cu nume de producători ciprioţi, unele din ele fiind exportate în Egipt. Dacă în cazul populatiei getice se poate presupune că, neştiind să citească, nu putea face distincţie între o amforă cu ştampilă grecească şi una cu ştampilă anepigrafă formată din modele geometrice, nu acelaşi lucru se poate spune despre populaţia egipteană.
[20] Glodariu 1976, 77; Garlan 2000, 74.

Dr. 24 similis[21]. O dovadă incontestabilă a prezenţei uleiului sunt şi lămpile din bronz sau ceramică, unele de mare capacitate, ceea ce presupune un consum destul de important de ulei[22] sau *unguentaria* descoperite în locuinţele aristocraţiei locale[23].

Aşa cum arătam mai sus, în prezentarea amforelor din zona est-carpatică vom grupa amforele pe regiuni producătoare cunoscute, cum ar fi sud-pontic, egean sau adriatic şi amfore de origine necunoscută. Fiecare tip va fi divizat în secvenţele sale cronologice, păstrând intactă unitatea tipului, respectiv a zonei de producţie. În acest fel vom realiza o viziune holistică a economiei unei anumite zone geografice şi a relaţiilor sale comerciale cu centrele de consum din estul carpatin. Deoarece amforele acţionează ca un reprezentant pentru produsele agricole pe care le transportă, ele ajută astfel la identificarea rutelor comerciale care au aprovizionat zona extra-carpatică cu anumite produse, în proporţie covârşitoare cu vinuri.

Importul de amfore în sec. II a.Chr.

Situaţia importurilor de produse transportate în amfore este destul de neclară, mai ales pentru a doua jumătate a secolului II a.Chr. nu numai în zona vest-pontică, dar şi în cea nord-pontică[24]. Amforele pontice par să fie într-un accelerat declin în această perioadă. Heraclea deja îşi pierduse forţa economică încă de la începutul secolului III a.Chr., Chersonesos este în deficit de producţie viticolă după primul sfert al secolului II a.Chr., iar Sinope, deşi prezent pe piaţa nord-pontică este puţin reprezentat în zona ei vestică[25], lăsând piaţa liberă produselor est mediteraneene, mai ales rhodiene[26].

Conform descoperirilor făcute în *oppida* getice, numărul amforelor rhodiene pare a fi mai ridicat în siturile getice din sudul ţării, la Cetăţeni, Zimnicea, Stoieneşti şi Popeşti[27], diminuându-se pe măsură ce mergem spre nordul ţării[28]. O situaţie interesantă este în Moldova unde ele apar grupate la est de *oppida* getice de pe Siret, în aria culturii bastarne Poieneşti-Lukaşevka[29]. M. Babeş avansează ideea că aceste amfore au ajuns în mediul bastarn nu prin comerţ, ci ca urmare a jafurilor făcute de aceştia în sud, în perioada anilor 179-175 a.Chr.[30]. Noi nu am exclude însă total varianta comerţului deoarece schimbul de vin mediteraneean contra blănurilor sau sclavilor era practică tradiţională în această perioadă, aşa cum Polibius menţiona că se întâmpla la Bizanţ şi Strabo la Tanais[31]. O situaţie asemănătoare este descrisă şi de Diodor din Sicilia când, vorbind despre comerţul dintre Italia şi Gallia, descrie marea dorinţă a galilor pentru vin, schimbând un sclav pentru o amforă cu vin sau chiar numai şi pentru o cupă cu vin[32], aceasta fiind se pare o

[21] Opaiţ 2010.
[22] Vulpe 1966, fig. 17, 25, 40; Vulpe 1976, fig. 9/4; Vulpe şi Teodor 2003, fig. 232, 242.
[23] Vulpe şi Teodor 2003, fig. 243/1-4; Căpitanu 1976, fig. 37/3; Ursachi 1995, pl. 324/9.
[24] Într-o lucrare relativ recentă, Monachov se opreşte cu analiza amforelor din contextele arheologice nord-pontice la mijlocul secolului II a.Chr., cf. Monachov 1999.
[25] Este dificil de estimat volumul de importuri sinopeene după ce acest centru încetează de a-şi mai ştampila amforele deoarece cercetătorii români au „colecţionat" cu precădere toartele ştampilate.
[26] Eftimie 1959, 207; Glodariu 1976, 15-17; Sirbu 1983, 44, 57 şi fig. 4.
[27] Tudor 1967.
[28] Sirbu 1983, fig. 4.
[29] Tudor 1954, 82; Tudor 1967, 38-39; 52-53; Babeş 1978, 7-8; Babeş 1993, 128.
[30] Babeş 1993, 128.
[31] Polibius, IV, 38, 4-5; Strabo, XI, 2-3, citate de Tchernia 1986, 73, nota 100.
[32] Diod. Sic. 5.26-7, citat de Braund 2010, 121 care discută pe larg acest pasaj.

practică freeventă în perioada greco-romană. Aşadar, mai plauzibil deci ne pare un schimb de sclavi capturaţi de bastarni contra vinului rhodian.

Mult mai puţine par să apară ştampilele amforelor de Cos, nu numai pentru că acest centru ştampila în proporţii reduse produsele sale, dar şi pentru că şi amforele cosiene neştampilate apar în proporţii modeste la Popeşti[33], Gura Vitioarei[34], Piscul Crăsani[35], Răcătău[36] şi Satu Nou[37]. O situaţie similară o au în acest secol şi amforele de Cnidos[38].

Producţia locală de amfore în secolele II-I a.Chr.

Fig.1

Aşa cum arătam în partea introductivă, o producţie relativ intensă de amfore a avut loc în zona sud-carpatică[39]. În această arie se imitau amforele de Rhodos, toartele amforelor având unghiul tipic al vaselor din Rhodos, cu ştampile rectangulare sau rotunde, anepigrafe, ori reprezentând diverse figuri geometrice sau umane[40] (Fig.XX). O amforă de mici dimensiuni a fost descoperită aproape întreagă la Popeşti, în ciuda pastei sale relativ friabile[41]. În plus, şi cele de Cos au fost imitate, aşa cum este cazul cu o amforă de la Piscul Crăsani[42] sau Popeşti, în ultimul caz toarta bifidă fiind ştampilată cu o ştampilă anepigrafă, cu reprezentarea lui Helios[43]. În alte cazuri toartele bifide cosiene au fost sugerate printr-o şănţuire adâncă, longitudinală, aşa cum indică o amforă descoperită la Popeşti[44], aceasta din urmă fiind databilă într-o perioadă mai târzie, probabil secolele I a.Chr.-I p.Chr. când astfel de imitaţii apar şi în alte centre pontice (Fig.1).

Importul de amfore în secolele I a.Chr. - I p.Chr.

Apogeul pe care îl atinge cultura getică în perioada acestor secole este excelent exemplificat şi de extrema varietate a tipurilor de amfore întâlnite în cadrul aşezărilor getice. Importurile de produse de lux ajung în *oppida* getice din mult mai multe centre de producţie, fie ele pontice sau mediteraneene. Probabil că multiplicarea surselor de aprovizionare este legată şi de liniştea adusă de prezenţa romană în zona pontică prin eliminarea unor puternice focare de conflict datorate acţiunilor lui Burebista şi Mithridate al VI-lea. Din păcate cercetările în aceste

[33] Vulpe 1955, 249, fig. 16.
[34] Tudor 1967, 42, semnalează amfore de Cos.
[35] Andrieşescu, 1924, 71, fig. 203.
[36] Căpitanu, 1976, 59, fig. 72.2; Căpitanu, Alexianu 1985, 76-77, fig. 1/3.
[37] Irimia şi Conovici, 1989, 144.
[38] Tudor 1967, 65-67; Irimia şi Conovici 1989, 144.
[39] Tudor 1967, 50; Eftimie 1959; Eftimie-Andronescu 1967; Rosetti 1960; Glodariu 1976, 74-77.
[40] Glodariu 1976, pl.18-20.
[41] Vulpe 1955, 249-53, fig. 18/1.
[42] Andrieşescu 1924, fig. 205.
[43] Vulpe1966, 348, fig. 3/1.
[44] Suntem foarte recunoscători profesorului Al. Vulpe şi colegei N. Palincaş pentru permisiunea de a studia, fotografia şi desena unele fragmente de amforă din aşezarea de la Popeşti.

zone de producţie sunt destul de reduse, iar amforele încetează a mai fi ştampilate, astfel că mai multe tipuri de amforă nu pot fi atribuite cu certitudine unui anume centru producător.

Probabil că cel mai exemplificativ context arheologic în această privinţă este cel descoperit la Aegyssus, multe din tipurile de amfore prezente în acest depozit fiind reîntâlnite în mai multe *oppida* getice din zona extracarpatică[45].

Amfore importate din centre cunoscute

Amfore Cosiene

Spre deosebire de amforele rhodiene, cele cosiene continuă a fi prezente, deşi în cantităţi reduse, mai ales în mediul getic de la nord şi sud de Dunăre, aşa cum sugerează descoperirile din *oppida* de la Piscul Crasani[46], Aegyssus[47] şi situl de la [L]ibida[48]. Toartele continuă a fi bifide, supraînălţate, umărul este uşor convex[49], dar forma corpului devine mult mai cilindrică[50] şi se termină într-un picior cilindric (Fig. 2). Diametrul gurii variază între 11,5 şi 11,8, diametrul maxim între 28,6 şi 30, iar înălţimea între 93 şi 96[51]. Pasta este fină, compactă, foarte dură, cu abundente inclusiuni albe, calcaroase, rară foraminiferă, paiete de mică aurie şi quartz rotund galben închis; culoarea pastei este roz (pink 5 YR 7/4) cu exteriorul galben-roşcat (reddish-yellow 5YR 6/6), iar suprafaţa are un înveliş alb-roziu (pinkish white 7.5YR 8/2) datorat fie utilizării sării, fie a apei sărate de mare, la formarea pastei folosite pentru confecţionarea vasului.

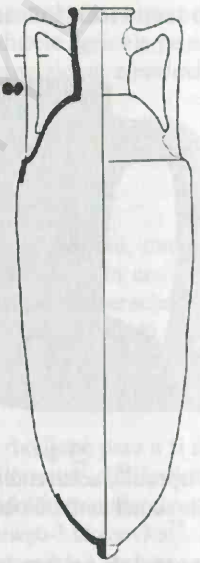

Fig. 2

Amforele de Cos continuă să îşi micşoreze capacitatea, aceasta variind între 26 şi 34 litri, deşi, ocazional, există şi variante fracţionare cum este micul exemplar descoperit la [L]Ibida. Din punct de vedere cronologic, exemplarele de la Aegyssus se pot încadra între varianta de sec. I a.Chr. [52] şi cea de secol I p.Chr.[53], deci în perioada augustană. După această perioadă, conform cunoştinţelor noastre, amforele cosiene nu mai sunt importate în spaţiul extra-carpatic, fiind înlocuite de amfore care imită probabil nu numai forma cosiană, dar, probabil şi vinul de Cos. Cele mai răspândite imitaţii de Cos sunt amforele sud-pontice produse la Heraclea şi Sinope.

Amfore Pseudo Cos Pontice

Aceste amfore, precum şi variantele următoare, create prin transformarea recipientelor de tip pseudo Cos, vor domina întreg spaţiul pontic în timpul epocii romane. Cele mai importante studii dedicate descoperirilor acestei variante pe coasta de nord a Pontului aparţin lui Zeest[54] şi

[45] Opaiţ 1987a.
[46] Andrieşescu 1924, fig. 202.
[47] Cf. Opaiţ 1987a, în depozitul de amfore descoperit la Aegyssus numai 6 din 120 de exemplare sunt cosiene.
[48] Descoperiri inedite cf. informaţiei date de D. Paraschiv căruia îi mulţumim şi pe această cale.
[49] Opaiţ 1987a, 149-151, fig. 4.
[50] Empereur şi Hesnard 1987, 22-23, pl. 4/19-20.
[51] Toate dimensiunile amforelor sunt indicate în centimetri.
[52] Grace 1979, fig. 56, ultima din rând.
[53] *Eadem*, fig. 57.
[54] Zeest 1951; 1954; 1960, 109-10, tipurile 61, 64 şi 65.

Vnukov[55]. Amfora este deosebit de frecventă însă şi în partea estică a României, aici fiind analizată de Rădulescu[56], Scorpan[57], Opaiţ[58] şi Paraschiv[59]. Este cel mai frecvent tip întâlnit nu numai în davele est-carpatice de la Piatra Neamţ[60], Brad[61], Răcătău[62], Poiana-Tecuci[63], Barboşi[64], dar şi în cele de la sud de Carpaţi, la Popeşti[65], Gura Vitioarei[66] şi Grădiştea[67]. Multe din aceste studii au analizat doar diferite subtipuri ale acestui tip, considerând că ele aparţin unor tipuri diferite. Această abordare s-a datorat fie scopului studiilor acelor autori care abordau o perioadă cronologică limitată, fie metodologiei autorilor.

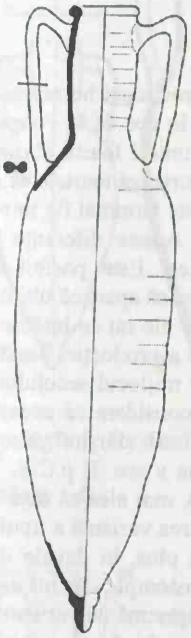

Fig. 3

Subtip IA1-Heraclea

Aceste amfore au o formă elegantă, mai sveltă chiar decât a celor de Cos[68]. Buza este rotunjită la exterior, gâtul uşor umflat, toartele bifide sunt arcuite formând un unghi ascuţit, o muchie fermă desparte umărul de corpul cilindric care devine conic către partea inferioară şi se termină într-un mic picioruş, care a fost introdus ca un dop de către olar pentru a astupa partea finală a corpului. Aici merită menţionat că forma acestuia ajută la o rapidă identificare a amforelor heracleene, care au un picioruş mult mai conic, separat printr-un inel lat de corp[69] decât cele sinopeene (Fig. 3).

Conform amforelor descoperite în depozitul de la Aegyssus, diametrul gurii oscilează între 10,3 şi 12,6, diametrul maxim între 25,4 şi 28,6, iar înălţimea între 97 şi 107. Capacitatea amforelor din acest depozit oscilează între 29,8 şi 20,7 litri. Cu toate acestea, la Răcătău au fost descoperite amfore care lărgesc aceste variabile, una având un diametru maxim de 33,8, o înălţime de 105,6 şi o greutate de 14,7 Kg, iar altă amforă are un diametru al gurii de 9,4, diametru maxim de 20, înălţime de 89 şi o greutate de 6.9 Kg[70].

[55] Vnukov 2003, 28-129, capitolul II.
[56] Rădulescu 1976, 99-114.
[57] Scorpan 1977, tipurile I şi XI.
[58] Opaiţ 1980, 291-327; 1987, 145-56; 1991a; 1991b; Opaiţ 2004, 31.
[59] Paraschiv 2004, 170-73, tipul 3.
[60] Sanie 1973, 424, pl. 10/8.
[61] Ursachi 1995, 209, pl. 173/8,10; 185/1,3-6.
[62] Căpitanu 1976, 60, fig. 35/3-5.
[63] Vulpe şi Teodor 2003, 89, fig. 246/6-7, 11, 14, 16; Ungureanu 2002,112, fig. 2-3.
[64] Sanie 1973, 424, Pl. 8/5; 10/2, 4-7; Sanie şi Sanie 1992, 72, pl. 1/1,3; 2/4; III/1; V/3-4.
[65] Partea superioară a unei amfore de acest tip a fost descoperită în 1990-CAROU 6-RS III-0,8-1m. Mulţumim pentru informaţie colegei N. Palincaş.
[66] Amfora completă aflată în expoziţia muzeului de istorie din Ploieşti, inv. no. 64-20677.
[67] Sîrbu 1996, 90-91, fig. 48/1-2; 100/6-7; 101/1, 3-7;
[68] Un important studiu dedicat amforelor de Pseudo-Cos sud-pontice a fost publicat recent de S. Vnukov (2003; 2006).
[69] Vnukov 2003, 54-81, fig. 22.
[70] Amforele sunt în expoziţia muzeului de arheologie Bacău şi au inv. No. 8864 şi 8867.

Subtip IA2 Sinope

Varianta sinopeană este aproape identică cu cea heracleană, dar, în mod normal, au picioruşul mai mult cilindric, în genul celor cosiene, fiind despărţit de corp de un inel puţin proeminent, adesea acesta chiar lipsind, în locul lui fiind doar o simplă proeminenţă[71]. Buza amforelor făcute la Sinope este fie mai aplatizată, fie mai unghiulară[72]. La baza gâtului nu există o clară distincţie faţă de umăr, iar îndoitura toartei uneori poate depăşi linia gurii.

Subtip I B

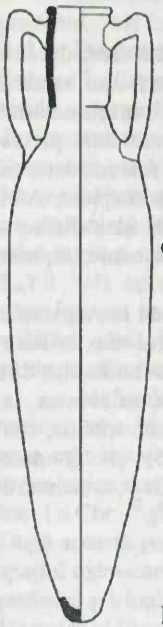

Fig. 4

Fig. 5

Următoarele subtipuri ce vor fi prezentate aparţin numai producţiei heracleene. Două amfore, una descoperită în dava de la Brad, iar alta în cea de la Poiana-Tecuci, indică ultima fază în evoluţia acestui subtip, cu umeri foarte abrupţi care nu sunt diferenţiaţi de corp de nici o muchie, ceea ce forţează toartele să se curbeze şi să nu mai cadă perpendicular pe umăr. Corpul este terminat fie într-o mică bază rotunjită[73], fie într-un mic buton (Fig. 4-5). Aceste diferenţe în dimensiuni ar putea avea importante valenţe cronologice. Este posibil ca variantele cu dimensiuni şi capacităţi reduse să aparţină ultimei faze din evoluţia acestei variante deoarece ele nu se întâlnesc în depozitul de la Aegyssus. O prelungire a producţiei acestei variante până spre prima treime sau chiar mijlocul secolului I p.Chr. nu este exclusă. Recent, Vnukov considera că această variantă, S Ib, în tipologia sa, se datează între sfârşitul primei treimi a sec. I p.Chr. până la prima treime a sec. II p.Chr. [74]. Această datare ni se pare extrem de lungă, mai ales că deja în sec. I p. Chr. apare din abundenţă următoarea variantă a tipului de amforă, tipul S IV al lui Vnukov. În plus, în davele din regiunile extracarpatice nu s-a găsit nici un complex închis care să cuprindă varianta S Ib a lui Vnukov împreună cu variantele următoare ale acestui tip pentru a putea vorbi de o existenţă simultană a lor. La Brad prima variantă apare în nivelul III, iar următoarele variante în nivelul IV[75].

Totuşi, Vnukov argumentează că în mai mulţi tumuli sarmatici de la Novo-Alexandrovka, zona inferioară a Donului, această variantă târzie apare, împreună cu următoarele variante, până spre primul sfert al secolului II p.Chr.[76]. În acest caz, relativ izolat, poate fi vorba de o reutilizare a unor amfore heracleene mai vechi pentru exportul în zona stepei a vinului crimean. Desigur că problema rămâne deschisă şi doar următoarele descoperiri vor putea elucida problema momentului când ia sfârşit acest subtip.

[71] Vnukov 2003, 146-147, fig. 59.
[72] Vnukov 2003, 142-144, fig. 58.
[73] Ursachi 1995, pl. 172/2; amfora are un diametru al gurii de 10,5, diametrul maxim de 23, înălţime de 104 şi capacitate de 19,6 litri.
[74] Vnukov 2003, 202; 2006, 123-125, pl. 5.
[75] Ursachi 1995, pl. 172-185.
[76] Vnukov, *op.cit, loc.cit.*

Subtip I C1

Acest subtip a fost descoperit în mai multe situri nord-pontice, cum ar fi Olbia, Tanais, Chaiyka, Belyaus, Kara Tobe, Pantikapaeum şi Ust'-Al'mansk[77]. El corespunde cu tipul S III al lui Vnukov, o amforă care, comform lui Vnukov, a fost făcută la Heraclea sub influenţa unui tip preexistent, care a existat înainte de crearea coloniei romane de veterani la Heraclea[78]. Gura vasului este relativ largă, cu buza rotunjită, gâtul este uşor umflat, toartele cad mai mult sau mai puţin paralel pe umerii care formează o linie continuă cu corpul fusiform şi terminat într-un picior masiv (Fig. 6-7).

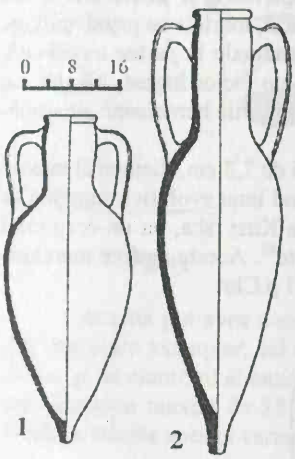

Fig. 6 Fig. 7

Dimensiunile sunt mult mai scăzute decât ale subtipului precedent, gura variind între 8 şi 10 cm, diametrul maxim între 19,5 şi 28 cm, iar înălţimea între 50 şi 75 cm[79]. Aşa cum Vnukov arăta[80], profilele toartelor sugerează existenţa mai multor ateliere care, probabil, îşi vor continua activitatea în următoarele secole. Deşi este dificil să accept că toate cele şase variante corespund la şase diferite ateliere, pentru moment vom încerca să le simplificăm şi să considerăm numai două profile principale de toarte, respectiv două mari centre de producţie: una cu mai puţine caneluri la exterior şi alta cu mai multe caneluri.

Două exemplare fragmentare, o parte superioară şi o bază de amforă, aparţinând acestui subtip, provin din dava de la Brad[81].

Subtip I-C2

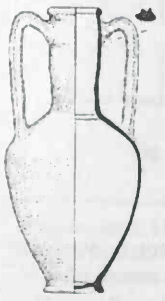

Fig. 8

Această amforă de masă pare să fie o variantă a subtipului precedent. Un exemplar complet, descoperit în chora Chersonesului, la ferma 338[82], arată că principalele variabile, cum ar fi buza, toartele, gâtul şi corpul sunt asemănătoare cu cele ale subtipului principal, doar baza fiind largă, inelară, uşor evazată, o formă de amforă ce devine la modă începând cu secolul I p. Chr. (Fig. 8). La acest moment, probabil, amforele de masă erau expediate impreună cu cele de transport ca un set.

Această amforă de masă a fost considerată de Zeest ca un tip separat[83], în timp ce Vnukov o priveşte ca pe o variantă de tranziţie între tipurile sale S III şi S IVA1.

Nu exclud că această formă să fie considerată un tip separat dacă vom avea o dată sigură pentru sfârşitul subtipurilor precedente.

---

[77] Vnukov 2003, Annex I, 227.
[78] Vnukov, 2003, 102-17.
[79] Vnukov 2003, 102.
[80] Vnukov 2003, fig. 43.
[81] Ursachi, 1995, pl. 180/1;187/ 2.
[82] Kovalevskaya şi Sarnowski 2003, 232, fig. 3/8.
[83] Zeest 1960, 110, tip 65, pl. 28/65.

Subtip I-D1

Două amfore, descoperite una la Kozyrska[84] (Fig. 9) şi o alta la Poiana-Tecuci[85] (Fig.10), marchează trecerea de la amforele de pseudo Cos către amforele cu gâtul înalt, cilindric ale sfârşitului secolului I şi începutul secolului II p.Chr., aşa cum remarca şi Krapivina[86].

Forma amforei suferă modificări esenţiale la partea ei superioară şi inferioară. Buza continuă a fi rotunjită, gâtul continuă a fi uşor umflat, dar se îngustează, toartele se prind aproape imediat sub buză, sunt ovale în secţiune, profilate cu nervuri longitudinale la partea exterioară, umărul devine foarte abrupt, corpul este fusiform şi se termină într-un picior îngust, tubular, cu marginile uşor evazate. Acest tip de picior va fi tipic pentru toate subtipurile heracleene ale următoarelor trei secole.

Amfora descoperită la Poiana-Tecuci are un diametru al gurii de 7,3 cm, diametrul maxim de 24,5 cm şi înălţimea de 89,5 cm. O variantă de tranziţie, continuând linia evolutivă sugerată de precedentele două amfore, o reprezintă o altă amforă descoperită la Kozyrska, cu un corp mult mai fusiform, terminat într-o bază tubulară, cu marginile mult evazate[87]. Aceste amfore marchează momentul de tranziţie care are loc începând cu mijlocul secolului I p.Chr.

Fig. 9

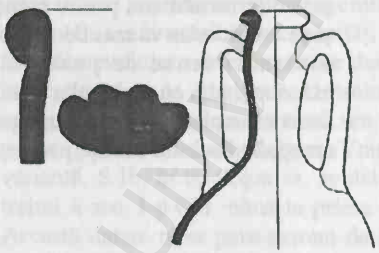

Fig. 10

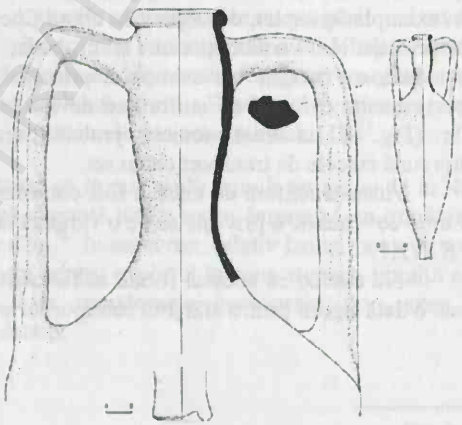

[84] Burakov 1976, pl. 1/19.
[85] Sanie 1981, pl. 32/2.
[86] Krapivina 1993, 94, tip 1.
[87] Burakov 1976, pl. 1.24; Krapivina 1993, fig. 29/1.

Subtip I-D2/ Vnukov S IVA

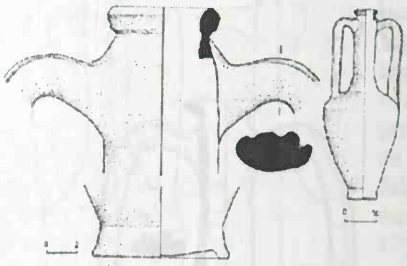

Fig. 11

Această formă reprezintă probabil amfora de masă a acestui subtip. Este frecvent întâlnită în zona nord-pontică, la Olbia, Kara Tobe, Gorgipiia, Tanais, Novo Filippovka[88], iar în partea vest-pontică în *oppida* getice de la Barboşi[89] Brad, Poiana-Tecuci, dar şi în oraşele greceşti Tomis şi Histria[90] (Fig. 11). Într-o primă fază, C2a, gâtul este uşor umflat, ataşul superior al toartelor este imediat sub buză, acestea fiind profilate cu caneluri şi cad mai mult sau mai puţin perpendicular pe umeri.

Aceştia pot avea o carenare, iar corpul este ovoidal, terminat într-o bază largă, inelară[91]. Cel mai mare exemplar, cel descoperit la Olbia, are o înălţime de 60 cm, un diametru maxim de 27 cm şi un diametru al bazei de 11 cm. Un exemplar de la Tomis are o deschidere a gurii de 7,4 cm, diametru maxim de 35 cm, diametrul bazei de 9 cm şi o înălţime de 63 cm. Conform lui Vnukov, bazele acestei variante oscilează între 16 şi 9 cm.[92]

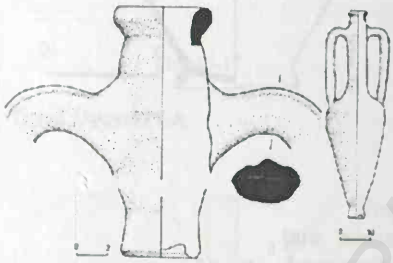

Fig. 12

În a doua fază, C2b, care apare către ultima treime a secolului I p.Chr., această variantă se alungeşte, ataşul superior al toartelor nu mai este la 4-5 cm sub buză, iar baza se îngustează[93] (Fig. 12). Înălţimea variază între 50-55 cm, diametrul maxim între 20-22 cm, iar diametrul bazei între 5-9 cm. Exemplarele acestei variante se găsesc în mai multe situri de la Dunărea de Jos la Brad[94], Callatis[95], Tomi[96], Carsium[97], Tinosul[98], Barboşi[99], Ploieşti[100] şi Novae[101].

În nordul Mării Negre varianta apare la Porogi şi Yujno-Donuzlavskoe, fiind inclusă de Vnukov în tipul S IVA2[102]. Această variantă este datată de Vnukov între a

[88] Vnukov, 2003, 117-128, fig. 45/1-6.
[89] Sanie şi Sanie1992, Pl. 1/4; 5/1-2.
[90] Material desenat de noi în muzeele din Roman, Tecuci, Galaţi, Constanţa şi şantierul Histria-Zona Sacră.
[91] Deopik şi Krug 1972, 110, fig. 7.
[92] Vnukov, 2003, 117-28, fig. 45/1-6, pl. 26.
[93] Vnukov, 2003, 117-28, fig. 45/7-10, pl. 26.
[94] Observaţii personale în Muzeul de Istorie Roman. Mulţumim colegului V. Ursachi pentru a ne fi arătat materialul.
[95] Inv. no. 16008.
[96] Rădulescu 1976,102, tip 2 pl. I/1, 1a, 2, 2a
[97] Nicolae 1995-1996,135-60, pl. 2- rândul din mijloc şi primul din ultimul rând.
[98] Vulpe şi Vulpe 1924, fig. 33/2; 34/2.
[99] Sanie 1973, 424, pl. 10/1, 5; Sanie şi Sanie 1992, 71-96, pl. I/4.
[100] Un exemplar complet, doar o toartă este restaurată, se afla în expoziţia Muzeului de Istorie din Ploieşti, loc de descoperire necunoscut, inv. no. 64-19180.
[101] Kovalevskaya 1998, 116-71.
[102] Vnukov, 2003, 117-28, fig. 45/7-9.

doua treime şi începutul ultimei treimi a secolului I p. Chr. Exemplarele descoperite într-un bun context la Novae sugerează o datare în timpul Flavienilor[103]. Câteva exemplare descoperite la Heraclea confirmă fabricarea lor în zona acestui oraş[104].

Subtip I D/ E (Shelov A / Vnukov 2003, fig. 45/10-11)

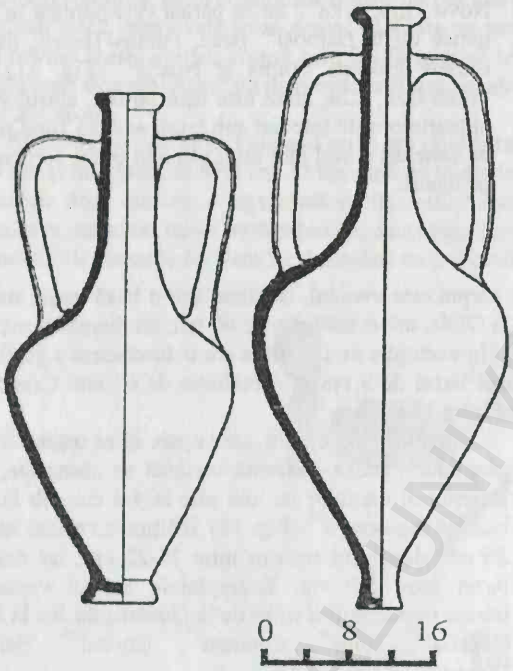

Fig.13-14

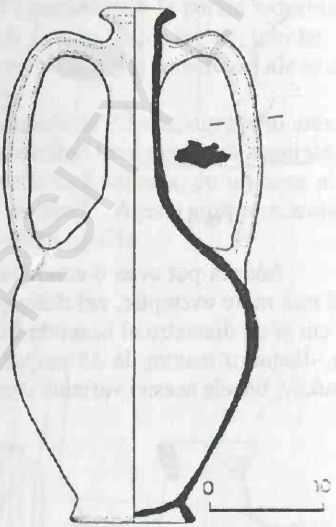

Fig. 15

Forma de tranziţie către următorul subtip este sugerată de câteva amfore descoperite la Tanais[105] (Fig. 13-14) şi Olbia[106]. Shelov le include în primul său tip A[107], iar Vnukov în tipul S IVA2. Cu toate acestea, caracterele lor morfologice indică deja noua formă care va apărea: Ataşul superior al toartelor se prinde mai jos, toartele cad pe mijlocul umărului, gâtul devine tot mai înalt şi mai subţire, corpul mai fusiform, terminat cu o bază mică, tubulară, uşor evazată. Diametrul maxim este între 21-23 cm şi înălţimea variază între 56 şi 66 cm.

Amfora de la Olbia, datorită bazei sale largi, poate fi inclusă în categoria amforelor de masă, dovadă că cele două variante continuă să fie fabricate în paralel. Probabil că această variantă de tranziţie poate fi datată către partea finală a secolului I p. Chr. (Fig.15).

---

[103] Kovalevskaya, *op.cit.*
[104] Arsen'eva, Tezgör & Naumenko 1997, 187-98, 188, fig. 2, 3.
[105] Vnukov, 2003, 117- 28, fig. 45/10-11.
[106] Krapivina 1993, 94, fig. 29/2.
[107] Shelov 1978; Shelov 1986.

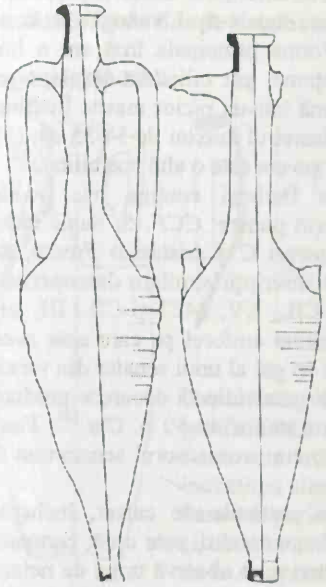

Fig. 16-17

Subtip I E

Acest subtip are două variante care au diferenţe minore, dar care merită a fi reliefate. O primă variantă are o buză discoidală, toartele se prind la 6-7 cm sub buză, gâtul înalt, uşor umflat, iar corpul fusiform se termină într-o bază îngustă, tubulară, uşor evazată, cu diametrul de 3,5 cm. Pe corp se observă caneluri. A doua variantă are buza echinoidă, ataşul superior al toartelor este ceva mai apropiat de buză decât a variantei anterioare, corpul este tot fusiform, dar se termină într-o bază tubulară, cilindrică, separată de corp printr-o slabă linie despărţitoare (Fig. 16-17).

Acest subtip poate fi datat pe baza descoperirilor de la Troesmis[108], Histria[109], Aegyssus[110], Carsium[111], Vetrişoaia[112] Răcătău[113], Brad[114], iar de pe coasta nordică a Pontului la Neapolul Scythic[115], Olbia[116], Kalos Limen[117], Donul inferior[118] în timpul domniei lui Traian.

Tipul Dressel 6A

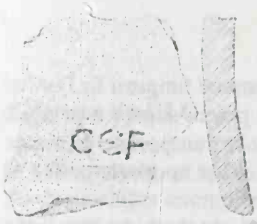

Fragmentul ce aparţine acestui tip este singurul descoperit în ţara noastră, după cunoştinţele mele. Este un fragment de gât descoperit la Barboşi, care poartă o ştampila englifă[119]. Grosimea pereţilor fragmentului variază între 2,1 şi 2,4 cm. (Fig. 18). Conform tipului de ştampilă, fără cartuş şi aplicată pe gât, precum şi a morfologiei fragmentului, putem atribui fragmentul unei amfore de tip Dressel 6A.

[108] Opaiţ 1980, 302, pl. VII/3.
[109] Alexandrescu 1966, 204, 206, tumulus XVI, pl. 79.
[110] Opaiţ *et alii* 1980, 268, fig. 7/1.
[111] Buzdugan *et alii*, 1998/2000, 440, fig. 9/7.
[112] Sanie 1973, 427, pl. 9; Sanie 1981, 133, pl. 28/1-3.
[113] Căpitanu 1976, 60, fig. 36/2-4.
[114] Ursachi 1995, pl. 173/6; 178/7; 180/2-3, 7; 181/1-2; 184/6.
[115] Puzdrovskiiy 2001, 130, fig. 7/1.
[116] Krapivina fig. 29/3.
[117] Ujentzev 2001, 166, fig. 7/1-4.
[118] Kamenetskiiy 1963, 30, fig. 6/1, 4.
[119] Sanie 1973, 428-29, pl. 4/7; Sanie 1981, 132, pl. 3/5.

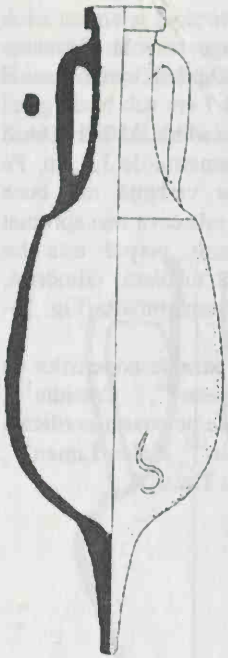

Fig. 19

Acest tip a fost creat pe coasta Adriaticii, din Calabria până sus la Rimini, fiind o continuare a unei amfore locale tip Lamboglia 2. Există mai multe variante ale acestui tip. Forma principala însă are o buză rotunjită, toarte lungi, rotunde în secţiune, gât cilindric despărţit prin carenare de corpul ovoidal ce se termină într-un picior masiv. Înălţimea amforei este în jur de 95-96 cm, iar diametrul maxim de 34-35 cm (Fig. 19). Produsul transportat era vinul, dar *garum* este o altă posibilitate[120].

Ştampila exemplarului de la Barboşi conţine *tria nomina* reprezentate prin trei litere separate prin puncte: *CCF.* S. Sanie citeşte corect numele, ca fiind o abreviere pentru C. Caristanius Fronto, dar, bazat pe lectura lui Callender a două inscripţii similare descoperite în Italia şi Anglia şi publicate iniţial în CIL, XV, 3427 şi CIL, III, supl. 14192, publicaţii care nu indicau şi forma amforei pe care apar aceste inscripţii, sugerează asocierea numelui cu cel al unui senator din vremea lui Domitian. Această datare este mult prea ridicată deoarece producţia acestui tip de amfore încetează în jurul anilor 40-50 p. Chr.[121]. Foarte probabil că acest C. Caristanius Fronto era predecesorul senatorului din timpul lui Domitian.

Pasta fragmentului, bogată în particule de calcar, incluziuni calcaroase fiind vizibile la suprafaţa fragmentului, este dură, compactă, cu rare particule de mică aurie. La exterior se observă urma de netezire verticală executată cu o spatulă. Culoarea pastei este gălbuie deschisă (2.5Y 8/3).

Amfore de origine necunoscută

Stadiul incipient în care se află studiul amforelor elenistice şi romane timpurii în Pont şi Estul Mediteranei face ca pentru cele mai multe tipuri de amfore să nu putem sugera o posibilă regiune de producţie pentru vinul, uleiul de măsline sau produsele piscicole transportate de aceste vase. Am decis deci ca pentru acele amfore care apar atât la Aegyssus, cât şi în davele getice să folosim numerotarea tipologică a primului sit.

Aceste amfore se pot împărţi în două grupe mari: amfore care imită tipul de Cos, vase care mai mult ca sigur transportau vin şi amfore de mari dimensiuni care puteau transporta, în afară de vin, şi ulei de măsline sau produse piscicole.

[120] Bezeczky 2005.

[121] Suntem recunoscători lui Marie-Brigitte Carre pentru aceste observaţii şi sugestii.

Amfore Pseudo Cos de origine necunoscută

Aegyssus tip III A

Fig. 21

Dintre toate amforele descoperite în zona est-carpatică probabil că acest tip imita cel mai bine amforele elenistice târzii de Cos. Gura amforei descoperită la Aegyssus are o deschidere medie de numai 13 cm, cu o buză rotunjită. Toartele sunt masive, ovoidale în secţiune şi nu sunt supraînălţate. Gâtul este tot de înălţime medie, de 12 cm, separat printr-o puternică muchie de corpul cilindric, cu un diametru de 27 cm; ultima treime a amforei lipseşte, dar înălţimea păstrată este de 73 cm, ceea ce sugerează o înălţime maximă de cel puţin 80 cm (Fig. 20). Capacitatea vasului pare să fie în jur de 21 litri. Pe umărul vasului apare un graffiti *OMA*.

Pasta este brun-deschis (5YR 5/8), fină, moale, abundentă, mica aurie, rare incluziuni albe şi brune, rar quartz translucid[122].

Partea superioară a unei amfore identice apare în dava de la Barboşi (Fig.21) şi, ceea ce este şi mai interesant, exemplarul poartă un graffito identic cu cel de la Aegyssus.

Fig. 20

Autorii descoperirii de la Barboşi consideră că acest graffito reprezintă indicarea capacităţii şi conţinutului vasului, respectiv 41 de sextari de vin[123]. Dacă avem în vedere că volumul total al vasului este în jur de 21 litri, unitatea de măsură ar trebui să aibă o valoare mai mică decât sextarul greco-roman de 0,547. Caracteristicile pastei ar putea eventual sugera o origine getică.

Aegyssus tip III C

O altă variantă ce imită amforele de Cos este reprezentată la Aegyssus tot de un singur exemplar. Gura are tot o deschidere medie de 13 cm, dar gâtul este mai înalt, de 16 cm, toartele masive, cu largă şănţuire centrală, se curbează uşor şi cad aproape perpendicular pe umerii abrupţi; aceştia nu sunt separaţi prin carenură de corp, care are diametrul maxim (28,6 cm) chiar la zona de contact cu umerii, pentru a se îngusta treptat spre partea inferioară, ultima treime a corpului lipsind. Capacitatea vasului este în jur de 23 litri (Fig. 22).

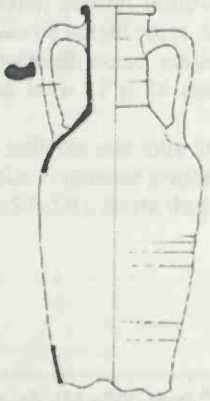

Fig. 22

[122] Opaiţ 1987a, 150-51, fig. 4/3, inv. no. 2085.
[123] Sanie, Sanie 1992, 72.

Pasta este cărămizie, dură, fină, incluziuni albe (calcaroase) şi mica aurie[124]. Deşi este un exemplar singular în descoperirea de la Aegyssus, este foarte probabil că poate fi regăsit şi în alte dave getice atunci când numerosul material fragmentar va fi publicat corespunzător.

Aegyssus tip IV

Acest tip de amforă este prezent la Aegyssus prin două variante, prima fiind o mai reuşită imitare a amforelor de Cos, a doua ceva mai stîngace, dar ambele unite prin pasta lor foarte asemănătoare. Gura are o buză îngroşată, cu o secţiune aproape rectangulară, toartele sunt bifide, având cotitura ridicată la prima variantă şi orizontală la cea de-a doua. Gâtul este cilindric, umărul uşor convex, separat printr-o carenare de corpul cilindric, ce se îngustează treptat spre partea inferioară şi se termină într-un mic picioruş cilindric. Deschiderea gurii este de 10,2-12,5 cm, diametrul maxim de 24-28 cm, iar înălţimea de 86-90 cm. Calculul matematic indică capacităţi variind între cca 15,5 şi 28 litri (Fig. 23).

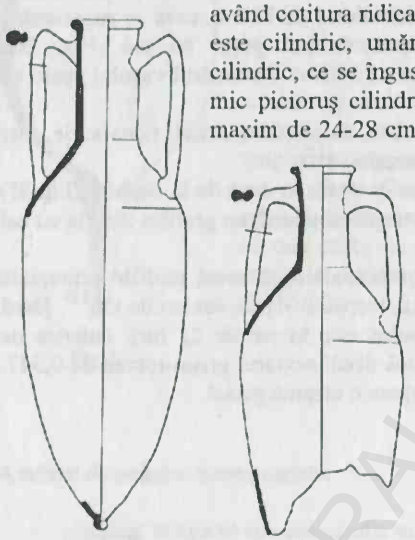

Fig. 23

Un exemplar de la Aegyssus are litera *A* incizată pe gât, iar pe umăr şase linii, IIIIII; pe o altă variantă a acestui tip apare incizat un Ψ [125].

Pasta este de culoare cărămizie sau brun-deschis, dură, compactă, cu degresant bine epurat, frecvente incluziuni albe (< 0.05 mm) şi brune-violet, angoba proprie sau, uneori una alburie acoperă exteriorul.

Această amforă pare a fi bine reprezentată nu doar la Aegyssus, dar şi în alte situri getice la Brad[126] şi Barboşi [127].

[124] Opaiţ 1987a, 151, fig. 4/4, inv. no. 2102.
[125] Opaiţ 1987a, 151, fig. 7/10-11.
[126] Ursachi 1995, pl. 173/5.
[127] Două baze de la astfel de amfore au fost desenate de noi în muzeul din Galaţi.

Aegyssus tip II

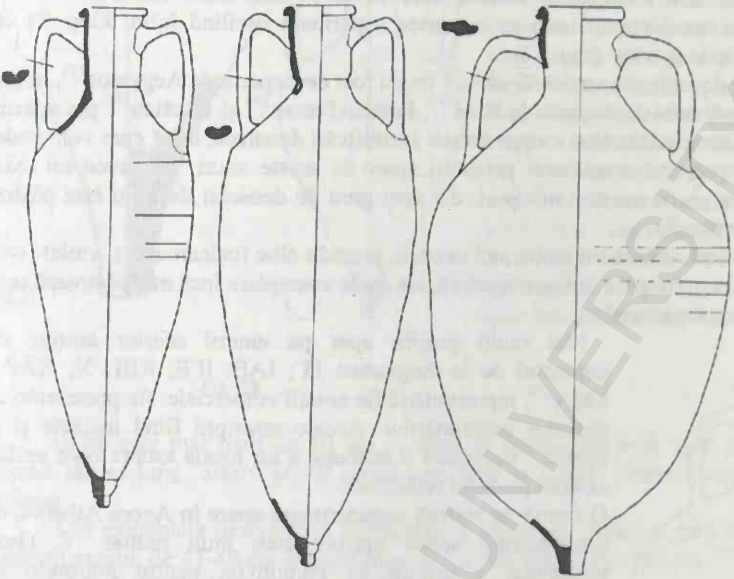

Fig. 24 Fig. 25 Fig. 26

Acest tip a fost împărţit, pe baza descoperirilor de la Aegyssus, în trei variante, mare, mediu şi mic, despărţite doar prin variaţii în dimensiuni, respectiv volume. Gura este largă, cu o buză îngroşată, mai mult sau mai puţin aplatizată la exterior, gât cilindric, separat printr-o şănţuire de umărul foarte înclinat ce poate să fie separat printr-o slabă carenare de corpul conic, la variantele mici şi mijlocii şi ovoid la varianta mare; el este terminat într-un picior conic, masiv sau picioruş conic la variantele mici şi medii. Dimensiunile gurii variază între 11 şi 16 cm, diametrul maxim între 28,3 şi 34 cm, iar înălţimea între 84 şi 95 cm[128].

Dacă varianta mare are capacităţi ce variază între 85 şi 93 litri, cea mijlocie este între 38 şi 35 litri, iar cea mică între 22 şi 28 litri (Fig. 24-26). Doar un singur exemplar conţine un *graffiti* incizat pe umăr .XXXV [129]. Pasta este de culoare cărămizie sau brună (5YR 5/6-5/8), foarte dură, frecvent quartz, particole albe, calcaroase şi violet (oxid de fier?).
Acesta este un tip bine reprezentat în mediul getic la Brad[130] şi Răcătau[131].
Nu excludem ca această amforă să fi transportat vin.

[128] Opaiţ 1987a, 148-49, tip II, fig. 3.
[129] Opaiţ 1987a, 148.
[130] Ursachi 1995, pl. 179/ 1; 183/1; două fragmente de gură de amforă care aparţin variantelor mare şi mică au fost desenate de noi în depozitul muzeului din Roman.
[131] Cele două amfore în stare fragmentară aparţin variantelor mici şi mijlocii şi se află în depozitul muzeului din Bacău, inv. no. 12453, 12454.

Amfore de origine necunoscută, de mari dimensiuni

Aegyssus tip IA

Aceasta este o amforă de mari dimensiuni, cu o gură largă variind între 12,5 şi 16 cm, cu o buză rotunjită, gât cilindric cu o înălţime ce variază între 10 şi 14 cm, toarte masive, ovoide în secţiune, corp ovoidal cu diametrul maxim la partea superioară oscilind între 50 şi 53 cm, terminat într-un mic picioruş conic (Fig. 27).

Mai mult de o duzină de amfore aparţinând acestui tip au fost descoperite la Aegyssus[132], în timp ce mai multe părţi superioare descoperite la Brad[133], Poiana-Tecuci[134] şi Răcătau[135] pot aparţine acestui tip. Nu avem totala certitudine asupra acestei identificări deoarece, după cum vom vedea, un subtip aparţinând probabil următoarei generaţii apare în aceste situri. Deoarece nu există diferenţe notabile între gurile acestor subtipuri, ele sunt greu de deosebit dacă nu este păstrată măcar o bună porţiune din gât.

Pasta este cărămizie, dură, cu câteva incluziuni cenuşii, granule albe (calcaroase?), violet (oxizi de fier?) şi mica albă; angoba are o culoare similară, iar unele exemplare încă mai păstrează urme de angobă albă la partea superioară.

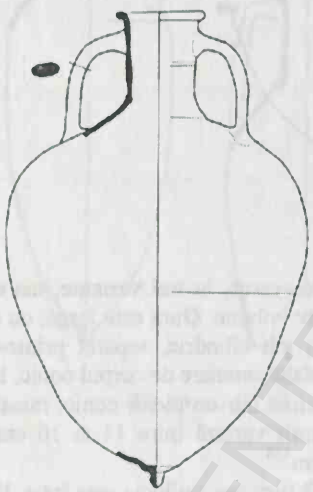

Fig. 27

Mai mulţi *graffiti* apar pe umerii acestor amfore din depozitul de la Aegyssus: ΡΓ; ΙΑΕ; ΙΓΞ; RIII; X; XAP şi ΣMA[136], reprezentând fie notaţii comerciale, fie prescurtări ale numelor proprietarilor. Aceste inscripţii fiind incizate şi nu pictate sugerează o execuţie a lor locală asupra unor amfore ce erau probabil reutilizate.

O formă de amforă asemănătoare apare în Agora Athenei, dar dimensiunile acelor amfore sunt mult reduse. V. Grace presupune o origine în Pamphylia pentru amforele din Agora[137]. Cu toate acestea nu excludem o origine pamphyliană şi pentru amforele din zona Dunării de Jos, dar numai analize de laborator vor putea ajuta la clarificarea situaţiei. Pentru o origine din aceeaşi regiune cu cele din Atena pare să pledeze şi următoarea evoluţie a acestui tip în a doua jumatate a secolului I a.Chr., când atât gâtul cât şi corpul se alungesc.

[132] Opaiţ1987a, 146, fig. 2.
[133] Ursachi 1995, pl. 175/4.
[134] Suntem recunoscători profesorului Al. Vulpe şi colegilor S. Teodor şi M. Nicu pentru accesul la materialul ceramic din dava de la Poiana-Tecuci.
[135] Suntem recunoscători colegului V. Căpitanu pentru accesul la materialul ceramic din dava de la Răcătau şi lui V. Ursachi pentru accesul la materialul ceramic din dava de la Brad.
[136] Opaiţ 1987a, 146, fig.7/1-5.
[137] Grace 1973.

Aegyssus tip IB/ Căpitanu 1976, fig. 36/1

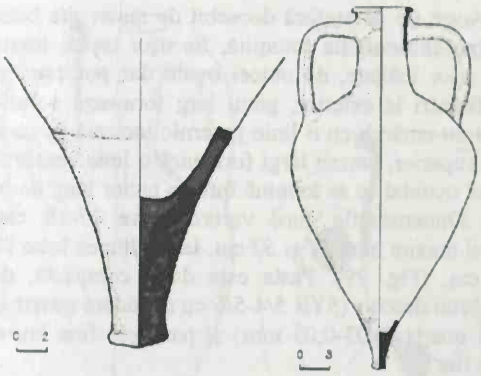

Fig. 28

Caracterele morfologice ale acestui subtip sugerează o strânsă înrudire cu subtipul precedent deşi dimensiunile sunt mult alungite. Deşi acest subtip, reprezentând următoarea fază evolutivă, nu apare în depozitul de la Aegyssus, l-am numit Aegyssus tip IB pentru a sugera continuitatea acestui tip.

Gura vasului este rămasă aproape neschimbată deşi unele exemplare au buze ceva mai îngroşate şi mai răsfrânte spre exterior; o caracteristică a acestor buze este o profilare a părţii inferioare realizată probabil cu o spatulă când se făcea netezirea suprafeţii.

Gâtul este mai înalt cu 10 cm., corpul se îngustează mult spre partea inferioară şi se termină cu un lung, masiv picior conic uşor teşit la capat. Toartele sunt masive, rotunde în secţiune.

Trei exemplare descoperite la Răcătau şi restaurate indică o gură largă de 16-17 cm, un diametru maxim de 47-49 cm şi o înălţime ce variază între 98 şi 104 cm.[138] (Fig. 28). Pasta are o culoare roşie-brună (5YR 6/4-6/4), dură, cu mult quartz.

Amfora apare la Brad[139], Poiana-Tecuci[140] Aegyssus[141] şi Libida[142]. Datarea acestui subtip probabil că este în cea de-a doua jumătate a secolului I p. Chr., vasul aparând în ultimul nivel de locuire din davele getice. Forma va continua însă şi în primele trei sferturi ale secolului II p. Chr. după cum se datează la Troesmis[143]. Conţinutul acestei amfore era probabil vinul după cum sugerează urmele de răşină păstrate pe interiorul pereţilor unor amfore de acest tip descoperite la Libida.

[138] Căpitanu 1976, 60, fig. 36/1; Căpitanu 1997, 51, fig. 21/3-4.
[139] Ursachi 1995, pl. 175/4; 182/1,3; 183/ 17; 184/18, 22-23.
[140] Vulpe şi Teodor 2003, fig. 243/10.
[141] Material inedit.
[142] Material inedit.
[143] Opaiţ 1980, 308, tip X, pl. X/2, XV/2.

Rădulescu tip 4a/Opaiţ 1987b tip II

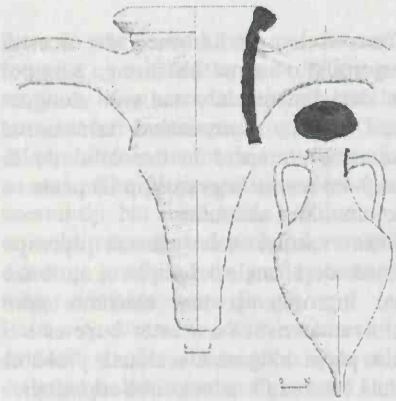

Fig. 29

Acest tip de amforă deosebit de masiv are buza rulată spre exterior, fie rotunjită, fie uşor teşită, toarte masive, uşor înălţate, de obicei ovale dar pot avea şi uşoare faţetări la exterior, gâtul larg formează o linie continuă cu umărul, cu o linie puternic incizată în zona ataşului superior, umerii largi formează o linie continuă cu corpul ovoidal ce se termină într-un picior lung de 5-10 cm. Dimensiunile gurii variază între 17-18 cm, diametrul maxim între 47 şi 52 cm, iar înalţimea între 98 şi 100 cm. (Fig. 29). Pasta este dură, compactă, de culoare brun deschis (5YR 5/4-5/6 cu abundent quartz şi nisip de quartz (0,03-0.05 mm) şi particole fine brune (oxid de fier?).

Calculul matematic al unei amfore descoperite la Poiana-Tecuci[144] indică o capacitate de 78 litri. În afară de Poiana Tecuci[145], amfora mai este cunoscută la Brad[146], Răcătau[147], Barboşi[148], Aegyssus[149] şi Tomi[150].

Un dipinti descoperit pe o amforă de acest tip la Răcătau[151] pare a indica numele unui negustor Ἀνθ[ω]νίου ποτ{ι}ίμου [152]. În prezent inscripţia a dispărut misterios în procesul de restaurare a amforei deci informaţia nu mai poate fi verificată.

Într-o lucrare recentă, pornind de la o ştampilă a oraşului Histria găsită la Noviodunum avansam ipoteza că acest tip de amforă ar putea fi de producţie locală deoarece Histria avea îndelungate tradiţii de industrializare a peştelui (*tarikhos*), singurul produs agricol ce putea aduce un venit important cetaţii antice[153]. Spre această concluzie ne îndeamnă şi abundenţa acestor amfore în zona dobrogeană şi est-carpatică.

Datarea acestui tip de amforă este sec. I a.Chr.- sec. I p.Chr. deşi nu excludem ca unele variante, uşor modificate, să continue a fi fabricate şi în secolele următoare, aşa cum pare să sugereze o amforă descoperită la Ostia[154].

---

[144] Opaiţ 1987b, fig. 2/3.
[145] Vulpe şi Vulpe 1927-1932, fig. 87/4; Opaiţ 1987b, 247, fig. 2/3; Vulpe şi Teodor 2003, fig. 246/10, 18.
[146] Opaiţ 1987b, fig. 2/7; Ursachi 1995, pl. 179/10; 182/1-2.
[147] Căpitanu , Alexianu 1985, 77-78, fig. 2, inv. no. 29340; o a altă amforă similară are inv. no. 8866.
[148] Un gât de amforă se află în depozitul muzeului de istorie din Galaţi, inv. no. 6040.
[149] Exemplare inedite.
[150] Rădulescu 1976, 103-104, tip 4a, pl. III/3, 3a.
[151] Căpitanu, Alexianu, *op.cit. loc.cit.*
[152] Mulţumim lui V. Cojocaru pentru transcrierea cursivă a numelui.
[153] Opaiţ, Baumann 2006; mai multe baze de amfore au fost descoperite la Histria, sector "Zona Sacra", pe un nivel care a fost distrus de către invazia lui Burebista; mulţumim şi pe această cale lui P. Alexandrescu pentru a-mi fi arătat acest material aflat în depozitul şantierului Histria.
[154] Panella 1986, 628, fig. 26.

Rădulescu tip 4c/Opaiţ 1987b tip III

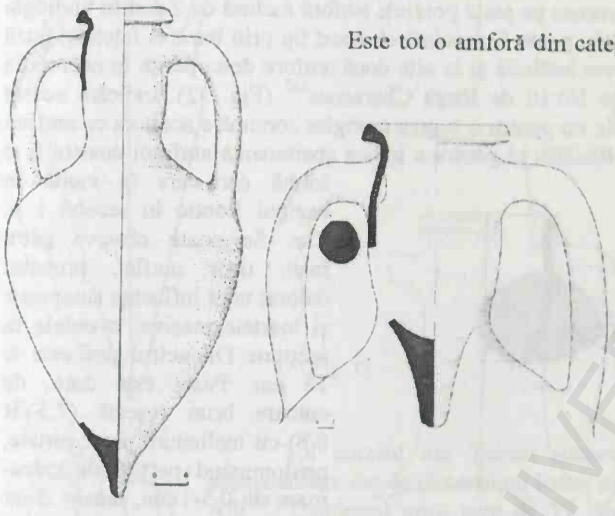

Fig. 30

Este tot o amforă din categoria celor de mari dimensiuni fiind considerată de Rădulescu numai o variantă a tipului precedent[155]. Gura este largă cu o buză puternic îndoită spre exterior, teşită la partea exterioară, gâtul este puternic umflat, uneori cu o linie incizată la nivelul ataşului superior, toartele, rotunde în secţiune, extrem de masive, se lipesc sub buză şi pe umeri, chiar la joncţiunea acestora cu corpul conic ce se termină într-un picior masiv. Impresiuni adânci, digitale, se pot observa la interiorul gâtului în zona ataşului superior al toartei (Fig. 30).

Cele câteva exemplare întregi conservate descoperite la Straja[156], Barboşi[157] şi Chersonesos[158] ne dau posibilitatea de afla dimensiunile acestuia. Între acestea, vasul de la Chersones este cel mai mic, urmat de cel de la Barboşi, iar cel de la Straja este cel mai mare. Diametrul gurii variază între 14,8 şi 18 cm, diametrul maxim între 41 şi 50 cm, iar înălţimea între 95,6 şi 99 cm. Calculul matematic al celei mai mari amfore, cea de la Straja, indică un volum de 51 l. Fragmente ale acestui tip apar însă la Brad[159], Aegyssus[160], Libida[161].

Pasta este dură, roz-cărămizie (2.5YR 6/6-5YR 6/8), cu incluziuni fine (<0.05 mm) cu abundent quartz rotunjit cenuşiu, particole albe (scoici?), particole brune-violet (oxizi de fier?). Datarea amforei este în sec. I p.Chr.

[155] Rădulescu 1976, 103-104, tip 4b, pl. IV/2, 2a.
[156] Rădulescu *op. cit., loc cit.*
[157] Exemplar păstrat la Muzeul de Istorie din Galaţi, descoperit în 1963 într-un mormânt, fără număr de inventar.
[158] Strjeletskiiy *et alii*, 2005, 72-73, urna 117, pl. 8/6; 44.
[159] Ursachi 1995, pl. 182/4; 183/4, 24.
[160] Exemplare inedite.
[161] Exemplare inedite.

Predecesor Zeest 73

Partea superioară a unei amfore descoperită la Răcătău (Fig. 31). Probabil că aparţine unui forme de amforă care va avea mare succes pe piaţa pontică, amforă inclusă de Zeest în tipologia sa ca tipul 73[162]. Amfora de la Răcătău poate fi asociată cu acest tip prin buza ei faţetată, buză care este întâlnită şi la alte două amfore descoperite în necropola Sovhoz No.10 de lângă Chersones[163] (Fig. 32). Indicăm aceste paralele nu pentru a sugera o origine comună a acestora cu amfora de la Răcătău ci pentru a indica apartenenţa amforei noastre la o formă care era la modă în bazinul Pontic în secolul I p. Chr. Se poate observa gâtul înalt, uşor umflat, probabil datorat unei influenţe sinopeene şi toartele masive, ovoidale în secţiune. Diametrul gurii este de 15 cm. Pasta este dură, de culoare brun roşcată (7.5YR 6/8) cu incluziuni prost sortate, predominând particolele calcaroase de 0.5-1mm, uneori chiar 2 mm. şi rari nuclei bruni negricioşi (oxizi de fier?).

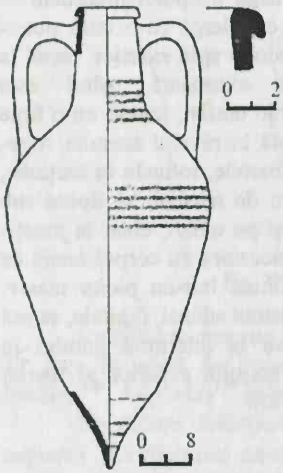

Fig. 32

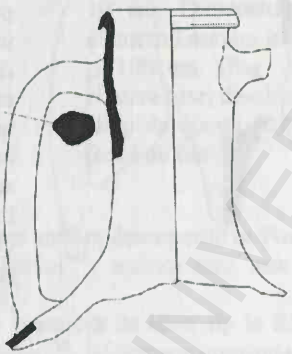

Fig. 31

Zeest 69

Acest tip de amforă este mai rar întâlnit în zona extra carpatică. Gura este relativ largă cu o buză îngroşată, uşor aplatizată la exterior, gâtul înalt, cilindric, are uşoare urme lăsate de învârtirea roţii, toartele masive, ovoidale în secţiune; umărul puternic rotunjit se uneşte cu corpul conic. Dimensiunile sunt proporţionate, gâtul reprezentând o treime din corpul amforei, un diametru al gurii de 12 cm, diametrul corpului de 26,5 cm şi o înălţime de 85 cm. Calculul matematic a indicat o capacitate maximă de 15,5 litri. (Fig. 33). Amfora a fost descoperită la Poiana-Tecuci[164], dar fragmente de acest tip apar şi la Brad[165], Drobeta[166] şi Kerci[167].

Interesante sunt cele două amfore descoperite la Drobeta. Ele au dimensiuni mai mici cu înălţimi de 55- 60 cm şi diametre maxime de 30-35 cm şi sunt ştampilate. Numai o ştampilă este lizibilă şi a fost citită de A. Ardeţ ca ΣΑΓΑΤΙΣ[168].

---

[162] Zeest 1960, 112, pl. XXX/73.

[163] Strjeletskiiy *et alii*, 2005, 67 (urna 232), pl. IV.3; 49.232; pl. 47, urna 168; Vnukov 2003, fig. 52.222, amfore considerate greşit, în opinia noastră ca fiind sinopeene.

[164] Exemplarul se află în depozitul muzeului din Tecuci, inv. no. 6117.

[165] Ursachi 1995, pl. 183/7, 11.

[166] Ardeţ 2004, 104-105, pl. XXII/178-179; fig. 113.

[167] Zeest 1960, 111, pl. XXIX/69.

[168] Ardeţ *op.cit, loc.cit.*

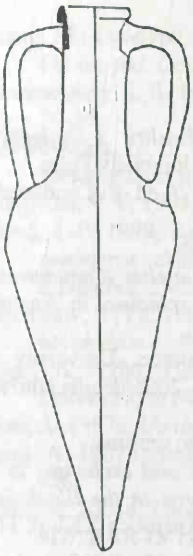

Având în vedere dimensiunile ceva mai reduse ale acestor vase precum şi toartele oarecum aplatizate putem sugera o eventuală datare mai târzie, în prima parte a secolului II p.Chr., în timp ce exemplarele de mari dimensiuni să aparţină secolului I p.Chr.

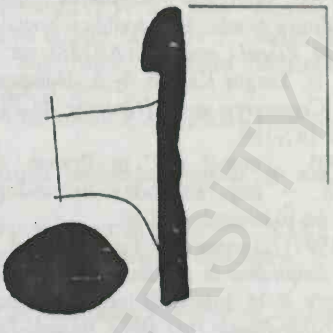

Fig. 33

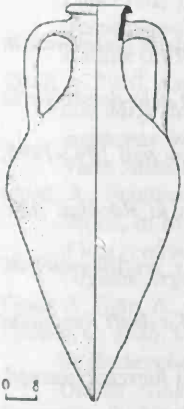

Tot muzeul din Tecuci adăposteşte o variantă cu o morfologie asemănătoare dar de dimensiuni foarte mari, descoperită întâmplător la Malul Alb[169]. Diametrul gurii este de 17 cm, diametrul maxim de 46 cm., iar înălţimea de 103 cm. (Fig.34). Calculul matematic sugerează o capacitate maximă de 60 litri, variantele de mici dimensiuni reprezentând un sfert din capacitatea maximă a acestui vas.
Această variantă de mari dimensiuni este prezentă şi la Brad[170].

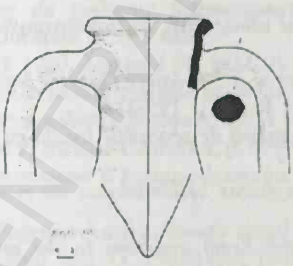

Fig. 34

[169] Opaiţ 1987b, 247, fig. 1/2a, 2b.
[170] Ursache 1995, pl. 183/3.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOGRAFIE

Adams, W. I., E.W. Adams. 1991, *Archaeological Typology and Practical Reality. A Dialectical Approach to Artifact Classification and Sorting*. Cambridge: Cambridge University Press.

Alexandrescu, P. 1966, *Necropola tumulară. Săpături 1955-1961*, în *Histria II*, ed. E. Condurachi, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania,p. 133–294.

Andrieşescu, I. 1924, *Piscul Crasani*, în ARMSI, ser. III, t. III, mem. 1. Bucureşti.

Arsen'eva, T. M., D. Tezgör Kassab, S. A. Naumenko. 1997, *Un dépotoir d'atelier d'amphores a pâte claire. Commerce entre Héraclée du Pont et Tanaïs à l'époque romaine*, în Anatolia Antiqua 5, p. 187-198.

Bezeczky, T. 2005, „Dressel 6A" în Roman Amphorae: a digital resource. University of Southampton, http://ads.ahds.ac.uk/catalogue/archive/amphora_ahrb_2005/details.cfm?id=113, accesat pe 10 noiembrie 2010.

Billard, R. 1913 (1997) *La vigne dans l'antiquité*, ed. 2., 1997, Marseille : Laffite reprints.

Braund, D. 2010, *Amphorae in the Eastern Black Sea: contexts of geography and exchange*, în D. Kassab Tezgör & N. Inaishvili (eds.), *Production and trade of amphorae in the Black Sea, Actes de la Table-Ronde PATABS I, Batumi-Trabzon avril 2006*, Varia Anatolica XXI, p. 119-125.

Burakov, A.V. 1976, *Kozyrskoe gorodishche rubezha i pervyh stoletiiy nashey ery*. Kiev: Akademiia nauk Ukrainskoi SSR, Institut arkheologii.

Buzdugan, C., D. Popovici, L. Bătrâna, A. Bătrâna şi A. Murat. 1998/2000, *Cercetările preliminare în necropola tumulară de la Hârşova, judeţul Constanţa*, în CA, 11, p. 425–455.

Căpitanu, V. 1976, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în aşezarea geto-dacică de la Răcătau (Judeţul Bacău)*, în Carpica, VIII, p. 49-120.

Căpitanu, V. 1997, *Cercetări arheologice în Dava de la Răcătau-Tamasidava, între anii 1992-1996*, în Carpica, XXVI/1, p. 5-118.

Căpitanu, V., Alexianu, M. 1985, *Amfore cu inscripţii descoperite în dava de la Răcătau (jud. Bacău)*, în Carpica, XVII, p. 75-80.

Deopik, D.V., O.Y. Krug. 1972, *Evolutsiya uzkogorlyh svetloglinyanyh amfor s profilirovannymi ruchkami.*, în SA, 3, p. 100-115.

Eftimie, V. 1959, *Imports of stamped amphorae in the lower Danube regions and a draft Rumanian corpus of amphora stamps*, în Dacia, N. S., III, p. 195-215.

Eftimie-Andronescu, V. 1967, *Ştampilă de amforă de producţie locală cu imitarea literelor greceşti*, în SCIV, 18, 3, p. 401-421.

Empereur, J-Y., Hesnard, A. 1987, *Les amphores hellénistiques du monde égéen*. în *Céramiques hellénistiques et romaines*. 2, p. 9-71.

Freed, J. 2000, *Adoption of the form of the Koan amphora to the production of 'Dressel 2-4' amphoras in Italy and northeastern Spain*, în RCRF Acta, 36, p. 459-466.

Garlan, Y. 2000, *Amphores et timbres amphoriques grecs. Entre érudition et idéologie*, Paris: de Boccard.

Grace, V. 1973, *Imports from Pamphylia*, în BCH, supl. I, Études Déliennes, Paris, p. 183-208.

Grace, V. 1979, *Amphoras and the ancient wine trade*, (revised edition), Princeton.

Hautumm, W.1981, *Studien zu Amphoren der spätrömischen und frühbyzantinischen Zeit*, Bonn.

Henrickson, E. F., McDonald, M. M. A. 1983, *Ceramic Form and Function: An Ethnographic Search and an Archaeological Application*, în American Anthropologist, 85, p. 630-643.

Ionas, I. 2000, *Traditional Pottery and Potters in Cyprus. The Disappearance of an Ancient Craft Industry in the 19th and 20th Centuries*, Ashgate.

Irimia, M., Conovici, N. 1989, *Aşezarea getică fortificată de la Satu Nou – „Valea lui Voicu" (com. Oltina, jud. Constanţa*, în *Thraco-Dacica*, X, p. 115-54.
Kamenetskiiy, I. S. 1963, *Svetloglinyanye amfory s Nijne-Gnilovskogo gorodishcha*, în KSIA, 94, p. 29-36.
Kovalevskaja, L., T. Sarnowski. 2003, *La vaisselle des habitants d'une maison rurale de l'époque romaine dans la chôra de Chersonèse Taurique*, în RCRF Acta, 38, p. 229-235.
Krapivina, V.V. 1993, *Ol'biya. Material'naya kul'tura I-IV vv. n.e*, Kiev: Naukova Dumka.
Morel, J.-P. 1999, *Remarque sur les amphores de la Mer Noire*, în Y. Garlan (ed.), *Production et commerce des amphores anciennes en mer Noire*, în Actes du Colloque international d'Istanbul, 25-28 mai 1994, Aix-en-Provence, p. 7-9.
Monachov, S. Yu. 1999, *Grecheskie amfory v prichernomor'e. Kompleksy keramicheskoiy tary VII–II vekob do n.e.*, Saratov: Saratovskogo Univ.
Opaiţ, A. 1980, *Consideraţii preliminare asupra amforelor romane şi romano-bizantine din Dobrogea*, în *Peuce* 8, p. 291-327.
Opaiţ A. 1987a, *Un dépôt d'amphores découvert à Aegyssus*, în Dacia N.S., XXXI, p. 145-155.
Opaiţ, A. 1987b. *Amfore romane de mare capacitate. Consideraţii tipologice.*, în *SCIV*, 38, p. 245-258.
Opaiţ, A. 2004a. *Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th-6th Centuries AD)*, BAR-IS 1274, Oxford: Archaeopress.
Opaiţ A. 2004b, *The Eastern Mediterranean Amphorae in the Province of Scythia*, în J. Eiring and J. Lund (eds.), *Transport amphorae and trade in the Eastern Mediterranean. Acts of the international colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29, 2002*, Aarhus: Aarhus University Press, p. 293-308.
Opaiţ A. 2010, *Aspects of the provisioning of the Pontic settlements with olive oil in the Hellenistic and early Roman periods*, în D. Kassab Tezgör & N. Inaishvili (eds.), *Production and trade of amphorae in the Black Sea, Actes de la Table-Ronde PATABS I, Batumi-Trabzon avril 2006*, Varia Anatolica XXI, p. 153-58.
Opaiţ, A., Baumann, V. 2006, *Consideraţii privind posibilitatea industrializării peştelui în Dobrogea antică*, în M. Manucu-Adameşteanu (ed.) *Orgamè / Argamum. Supplementa 1. A la recherche d'une colonie. Actes du colloque International. 40 ans de recherche archéologique à Orgamè/Argamum*, Bucarest, p. 397-405.
Opaiţ, A., Sion, A., Vasiliu. I. 1980, *Aegyssus '79*, în MCA, ed. N. Conovici, Bucureşti, p. 267-275.
Panella, C. 1986, *Oriente e Occidente: considerazioni su alcune anfore egee di età imperiale a Ostia*, în *Recherches sur les amphores grecques*, BCH Supplement 13, eds. J.-Y. Empereur and Y. Garlan, Athens, École Francaise d'Athenes, p. 609-636
Paraschiv, D. 2004, *Amfore romane şi romano-bizantine în zona Dunării de Jos (sec. I-VII p. Chr.)*, Iaşi.
Puzdrovskiiy, A.E. 2001, *Pogrebeniya Bitakskogo mogil'nika pervyh vekov n.e. c orujiem i konskoiy uzdoiy*, în I. Gushchina and D. Zhuravlev (eds.), *Pozdnie skify Kryma*, Moscow, State Historical Museum, p.122-140.
Rădulescu, A. 1976, *Amfore romane şi romano-bizantine din Scythia Minor*, în *Pontica* 9, p. 99-114.
Rosetti, D. V. 1960, *Un depozit de unelte, câteva ştampile anepigrafice şi o monedă din a doua virstă a fierului*, în SCIV, 11, 2, p. 397-99.
Sanie, S. 1973, *Importuri elenistice şi romane în cîteva cetăţi şi aşezări dacice din Moldova*, în SCIV, 24, p. 407-34.
Sanie, S. 1981, *Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II. i.e.n.- III e.n.)*, Iaşi.
Sanie, S., Sanie, S. 1992, *Cetăţuia geto-dacică de la Barboşi*, în ArhMold, XV, 71–96.

Sealey, P. R., 1985, *Amphoras from the 1970 excavations at Colchester Sheepen*, în BAR IS., 142, Oxford.
Sciallano, M., Sibella, P.1994, *Amphores: Comment les identifier ?*. (ediţia a doua), Aix-en-Provence.
Scorpan, C. 1977, *Contributions à la connaissance de certains types céramiques romano-byzantins (IVe–VIIe siècles) dans l'espace istro-pontique*. în Dacia (N.S.), 21, p. 269–297.
Shelov, D. B. 1978, *Yzkogorlye svetloglinyanye amfory pervyh vekov hasheii ery. Klassificatsia I hronologiya*, în KSIA, 156, p. 16–21.
Shelov, D. B. 1986, *Les amphorae d'argile claire des premiers siècles de notre ère en Mer Noire*, în *Recherches sur les amphorae grecques*, BCH Supplement 13, eds. J.-Y. Empereur and Y. Garlan, Athens: École Française d'Athènes,p. 395-400.
Sîrbu, V. 1996, *Dava getică de la Grădiştea, jud. Brăila*, Brăila.
Strjeletskiiy S.F., T.N. Vysotskaya, L.A. Ryzhova şi G.I. Jestkova. 2005, *Naselenie okrugi hersonesa v pervoiy polovine I tysyacheletiya novoiy ery (po materialam nekropolya "Sovhoz No. 10).*", în Stratum, 2003–2004, 4, p. 27-277.
Tchernia, A. 1986, *Le vin de l'Italie Romaine*, École Française de Rome.
Tchernia, A. 1997, *Le tonneau, de la bière au vin*, în *Techniques et économie antiques et médiévales. Temps de l'innovation*', în D. Garcia, and D. Meeks (eds.) Paris, p. 120-129.
Tudor, D. 1954, *Amfore elenistice descoperite în adîncul teritoriului R.P.R.*, în St.Ref.Ist. Tom I, p. 81-88.
Tudor, D. 1967, *Răspîndirea amforelor ştampilate greceşti în Moldova, Muntenia şi Oltenia*, în ArhMold., V, p. 37-79.
Ungureanu, C. 2002, *Cercetările de amfore la Poiana, Jud. Galaţi (Campania 1968)*, în CercetIst, XVIII-XX, p. 105-37.
Ursachi, V. 1995, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Biblioteca Thracologica 10. Bucureşti: Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica X.
Vnukov, S.Yu. 2003. *Prichernomorskie amfory I v. do n.e.-II v. n.e. (morphologiya), Vol. I.* Moscow, Institut arkheologii RAN.
Vnukov, S.Yu. 2004, *Pan-Roman Amphora Types Produced in the Black Sea Region*, în J. Eiring and J. Lund (eds.), *Transport amphorae and trade in the Eastern Mediterranean. Acts of the international colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29, 2002*, Aarhus: Aarhus University Press, p. 407-416.
Vnukov, S.Yu. 2006, *Prichernomorskie amfory I v. do n.e.-II v. n.e. (petrografiya, hronologiya, problemy torgovli), Vol. II.*, Saint Petersburg.
Vulpe, Al. 1965, *Reprezentări umane pe cupele getice de la Popeşti*, în SCIV, 16, 2, p. 341-351.
Vulpe, R., Vulpe, Ec., 1924, *Les fouilles de Tinosu*, în Dacia, Ip. 166-223.
Vulpe, R., Vulpe, Ec., 1927-1932, *Les fouilles de Poiana-Tecuci*, în Dacia, III-IV, p. 253-320
Vulpe, R. 1955, *Şantierul arheologic Popeşti. Raport preliminar*, în SCIV, 6, p. 239-269.
Vulpe, R. 1966, *Aşezări getice din Muntenia*, Bucureşti, Editura Meridane.
Vulpe, R. 1976, *La civilisation Géto-Dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana-Tecuci , en Basse-Moldavie*, în R. Vulpe, *Studia Thracologica*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 103-123.
Vulpe, R., Teodor, S. 2003, *Piroboridava. Aşezarea geto-dacică de la Poiana-Tecuci*, Bucureşti Biblioteca Thracologica XXXIX.
Zeest, I. B. 1951, *Novye dannye o torgovyh svyazyah Bospora s Yujnym Prichernomor'em*, în *VDI*. 2p. 106-116.
Zeest, I. B. 1954, *K voprosu o torgovle Neapolya I ee znachenii dlya Bosppora (po dannym izucheniya keramicheskoiiy tary iz raskopok Neapolya 1945–1950 gg.)*, în MIA 33: 71-77.
Zeest, I. B. 1960, *Keramicheskaya tara Bospora*, Moscow,Izd-vo Akademii nauk SSSR.

1

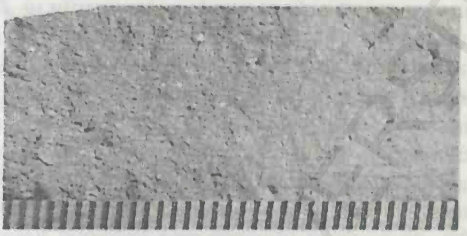

2

3

4

Fig. 35. Fotografii ale pastei unor amfore. 1. tip IIIA; 2. tip IV; 3. tip IA; 4. Predecesor Zeest 73.

BCUJAS/CENTRUL DE IMAGINE UNIVERSITY LIBRARY

LISTA FIGURILOR
TIPURILE DE AMFORE ŞI LOCUL DESCOPERIRII

Fig. 1. Amforă locală, Popeşti
Fig. 2. Amforă cosiană, Aegyssus
Fig. 3. Subtip IA1, Aegyssus
Fig. 4. Subtip IB, Brad
Fig. 5. Subtip IB, Poiana-Tecuci
Fig. 6. Subtip I C1, Tanais
Fig. 7. Subtip I C1, Olbia
Fig. 8. Subtip I C2, Chersones
Fig. 9. Subtip I-D1, Kozyrska
Fig. 10. Subtip I-D1, Poiana
Fig. 11. Subtip I-D2, Tomi
Fig. 12. Subtip I-D2, Tomi
Fig. 13. Subtip I D/E Tanais
Fig. 14. Subtip I D/E, Tanais
Fig. 15. Subtip I D/E, Olbia
Fig. 16. Subtip I E, Răcătau
Fig. 17. Subtip I E, Răcătau
Fig. 18. Dressel 6A, Barboşi, după Sanie 1973, pl. 4.7
Fig. 19. Dressel 6A, după Sciallano & Sibella 1994
Fig. 20. Aegyssus tip III A, Aegyssus
Fig. 21. Aegyssus tip III A, Barboşi
Fig. 22. Aegyssus tip III C, Aegyssus
Fig. 23. Aegyssus tip IV, Aegyssus
Fig. 24. Aegyssus tip II, Aegyssus
Fig. 25. Aegyssus tip II, Aegyssus
Fig. 26. Aegyssus tip II, Aegyssus
Fig. 27. Aegyssus tip IA, Aegyssus
Fig. 28. Aegyssus tip IB, Răcătau
Fig. 29. Rădulescu tip 4a, Tomi
Fig. 30. Rădulescu tip 4c, Tomi
Fig. 31. Predecesor Zeest 73, Răcătau
Fig. 32. Predecesor Zeest 73, Chersones
Fig. 33. Zeest 69, Poiana-Tecuci
Fig. 34. Zeest 69-varianta Malul Alb
Fig. 35. Fotografii ale pastei unor amfore

BCUJAS CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

FIBULELE DIN TERITORIUL DINTRE CARPAȚI ȘI PRUT ÎN SECOLELE II a.CHR-II p.CHR.

Alexander RUBEL

1. Observații introductive

Studiul de față reprezintă o primă încercare de interpretare și ordonare a fibulelor publicate din regiunea Moldovei românești[171]. În acest sens, trebuie să reflectăm asupra unor chestiuni esențiale și să clarificăm o serie de probleme. Semnele de întrebare privesc valoarea descoperirilor de fibule pentru concluziile referitoare la structura etnică.

În această privință, în ultimii ani, mai ales în Occident și cu precădere în Germania, țara mamă a interpretării etnice în arheologie, au existat noi aprecieri critice care pun serios sub semnul întrebării legitimitatea demersurilor de interpretare etnică a fibulelor descoperite (asupra acestui aspect vom reveni mai târziu). Pe de altă parte, o analiză temeinică a materialului de față presupune prelucrarea și revizuirea informațiilor publicate deja cu privire la multe dintre obiectele descoperite. Din păcate, s-a constatat că, de multe ori, încadrarea tipologică a fibulelor s-a făcut în mod superficial și, prin urmare, trebuie pusă la îndoială. În acest sens, probleme serioase apar mai cu seamă în cazul încadrărilor etnice care sunt privite cu anumite rezerve. Astfel, este pusă sub semnul întrebării spre exemplu noțiunea de „fibulă carpică"[172]. În plus, există multe cazuri în care publicarea materialului s-a făcut fără ilustrație sau fără o ilustrație corect întocmită, ceea ce atrage după sine dificultăți serioase în verificarea încadrării tipologice. În general, încadrarea exactă a tipurilor este posibilă doar prin analiza exhaustivă a întregului material; pot apărea suprapuneri doar datorită terminologiei complexe (astfel, spre exemplu, fibulele cu capul în formă de trompetă sunt o subgrupă a grupei Almgren IV, a fibulelor puternic profilate). Din păcate, nici în muzee nu sunt condiții optime, căci unele sectoare au căzut pradă măsurilor de austeritate, iar unele depozite nu sunt momentan accesibile din cauza lucrărilor de renovare sau de transfer. În plus, am constatat că nu este cunoscut locul de păstrare a multor fibule. Ele pot fi găsite cu greu și doar parțial în muzee deoarece, în trecut, în mai multe locuri, depozitele au fost administrate haotic. Multe piese descrise în „carnețelele" de șantier s-au pierdut, cum a constatat de exemplu Silvia Teodor în cazul fibulelor de la Poiana[173].

Cele mai multe numere de inventar menționate în publicații sunt numere provenite de la săpăturile respective și nu coincid cu inventarierea din muzee (în cazul în care acolo s-au efectuat). La fel de regretabil este faptul că o verificare – de fapt necesară – a încadrărilor îndoielnice din literatura de specialitate, care trebuie efectuată în muzeele în care sunt păstrate piesele, nu este momentan realizabilă, din cauză că nu se acordă nici un fel de mijloace necesare expedițiilor științifice. Un alt deziderat pentru preocupări viitoare cu această temă l-ar putea constitui includerea descoperirilor din Republica Moldova și Ucraina care, de fapt, fac parte din zona de cercetare, fapt ce s-ar putea realiza eventual printr-un parteneriat internațional. Totuși, se

---

[171] Doresc să-i mulțumesc Iuliei Dumitrache pentru ajutorul acordat în realizarea catalogului.

[172] Legat de acest subiect, consultați recenzia lui Bierbrauer care critică încadrarea etnică de către Bichir și evidențiază faptul că în realitate nu se poate vorbi de tipuri „carpice" deoarece acestea nu se deosebesc de materialul înțeles în sens larg ca fiind „dacic": V. Bierbrauer, Rez. Bichir, Gh., The Archaeology and History of the Carpi from the Second to the Fourth Century AD 2 vols., Historische Zeitschrift 233, 1981, p. 648-652. V. și Gh. Bichir, *Cultura Carpică*, București 1973, p. 99-106.

[173] R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, București 2003, p. 53.

pot formula încă din acest stadiu câteva rezultate prealabile care reies din evaluarea celor peste 660 de fibule din Moldova identificate până acum. Principalele baze teoretice ale acestor aprecieri constau în gruparea descoperirilor pe tipuri şi distribuirea lor geografică în funcţie de locul descoperirii. În acelaşi timp, diagnosticul este relativ limitat, deoarece, în urma cercetărilor arheologice efectuate sistematic doar în anumite situri, s-au conturat focalizări regionale care au corespuns probabil doar într-o anumită măsură realităţilor din Antichitate. Astfel, circa jumătate dintre fibulele preluate în acest catalog provin din aşezarea Piroboridava (Poiana). Această pondere disproporţionată se datorează, pe de o parte, semnificaţiei aşezărilor şi a îndelungatelor săpături efectuate acolo (începute de R. Vulpe), dar şi a importanţei regionale a acestor aşezări sudice şi a relaţiilor lor cu castrul roman de la Barboşi, iar, pe de altă parte, se datorează şi publicării exemplare şi detaliate a rezultatelor cercetării efectuate de către Silvia Teodor.

2. Fibula şi interpretarea etnică

Semnificaţia cronologică a fibulelor este bine cunoscută şi incontestabilă deja din perioada lui Almgren[174], acestea fiind considerate importante puncte de reper în arheologie[175]. Pe lângă semnificaţia lor cronologică, încă de la început, şi mai ales după experienţele din studiul populaţiilor germanice, fibulele reprezintă puncte de reper în încadrarea etnică. În acest sens, o importanţă deosebită au avut contribuţiile arheologului german Gustaf Kossinna, care a declarat arheologia ca „ştiinţă preponderent naţională"[176]. Prin Vere Gordon Childe, demersul identificării unor cercuri arheologice sesizabile cu entităţi etnice a devenit, încă din anii '20 ai secolului trecut, un model pentru arheologia internaţională[177]. Această tradiţie în domeniul cercetării a dominat arii largi ale arheologiei central-europene şi este până în zilele noastre larg răspândită, mai ales în fostele ţări comuniste, în care conflictele etnice moderne au jucat un oarecare rol[178]. Din această categorie face parte, din păcate, şi România[179]. În ultima vreme, cercetătorii germani au întreprins corecturi esenţiale ale acestor metode. Interpretările etnice pe baza materialelor descoperite sunt tot mai des respinse, iar fibulele, care cândva erau atât de importante, sunt relativizate în semnificaţia lor etnică. În acest sens, pot fi citate în special contribuţiile lui

---

[174] O. Almgren, *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Leipzig, a doua ediţie, 1923 (prima ed. 1897).

[175] R. Müller, H. Steuer, *Fibel und Fibeltracht II. Archäologisches*, în Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, vol. 8, Berlin, New York, 1994, p. 413.

[176] G. Kossinna, *Die deutsche Vorgeschichte, eine hervorragend nationale Wissenschaft*, Würzburg 1912 (8. ed. 1941). Cf. şi G. Kossinna, *Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie*, Würzburg 1911. Informaţii mai explicite la Brather, *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie*, Berlin, New York, 2004.

[177] V. G. Childe, *The dawn of European civilization*, London 1925; idem, *The Danube in prehistory*, Oxford 1929, p. 5-7; legat de rolul lui Childe şi de paradigma arheologiei etnice în spaţiul anglo-saxon, v. C. Renfrew, *Archaeology and Language: The Puzzle of the Indo-European Origins*, London 1987, p. 160-163.

[178] Legat de Europa Centrală şi Estică, vezi disertaţia lui G. Suhr, *Eine Chance für neue Paradigmen? Theoretische Ansätze in der Archäologie Polens, der Tschechischen Republik und Ungarns*, Diss. Frankfurt/Oder 2005 online: http://opus.kobv.de/euv/volltexte/2007/8/pdf/suhr.grietje.pdf.

[179] Legat de problema accentuării excesive a categoriilor etnice în cercetarea românească a Antichităţii, vezi G. A. Niculescu, *Nationalism and the representation of society in Romanian archaeology*, în: *Nation and national ideology. Past, present and prospects*, Bucureşti, 2002, p. 209-234 (accesibilă şi online: http://www.caore.org/programs/mellonpubs/Nichulescu.pdf, ultima dată 20.2.2009); vezi şi A. Rubel, *Romanisierung als theoretisches Forschungsproblem. Vorüberlegungen zu einer rumänischen Romanisierungsdebatte*, în ArhMold XXXII, 2009, p. 57-71.

Sebastian Brather[180]. În timp, aceste metode noi par să se impună; în vest mai există în mod izolat cercetători din generaţiile precedente care susţin încă relevanţa interpretărilor etnice ale descoperirilor arheologice[181]. Dar, încă în anii '90 ai ultimului secol, s-a făcut uneori referire, în lucrările germane de specialitate, la „clare" asocieri etnice pentru morminte individuale[182]. Astăzi, descoperirile de fibule sunt privite în mod diferit, adică este pusă la îndoială valoarea lor etnică. Aceste noi cercetări au evoluat totodată pe fondul unei tendinţe internaţionale din anii '80 şi '90 ai secolului trecut[183] (introdusă în Germania deja mai devreme printr-o lucrare cu rol decisiv publicată de Reinhard Wenskus[184]), care recunoaşte interpretările etnice în arheologie ca fiind marcate de interesele statelor naţionale şi descrie, în general, categoria etniei ca fiind relativ nesemnificativă pentru societăţile premoderne. Pentru această nouă direcţie au fost decisive mai ales influenţele lucrărilor etnologice şi de sociologie[185]. Cercetări importante în spaţiul germanofon, mai ales despre etnogeneza popoarelor germanice[186], au putut demonstra că şi etniile antice sunt în mare măsură „imagined communities", în sensul evocat de Benedict Anderson[187].

În ceea ce priveşte dominanţa interpretărilor etnice ale descoperirilor arheologice în România[188], voi face referiri la câteva rezultate de bază ale noii cercetări, situaţie în care voi urmări în special analizele efectuate de Brather.

---

[180] S. Brather, *Ethnische Identitäten als Konstrukte der frühgeschichtlichen Archäologie*, Germania 78 (2000), p. 139-177; S. Brather, *Ethnic identities as constructions of archaeology. The case of the Alamanni*, în: *On barbarian identity. Critical approaches to ethnicity in the Early Middle Ages*, ed. Andrew Gillett. Studies in the Early Middle Ages 4, Turnhout 2002 p. 141-167; S. Brather, *„Ethnische Gruppen" und „archäologische Kulturen". Identität und Sachkultur in der archäologischen Forschung*, în Das Altertum 47, 2002, 111-126. Articolele menţionate se găsesc (pe lângă altele) retipărite în S. Brather, *Archaeology and Identity. Central and East Central Europe in the Earlier Middle Ages* (editat de V. Spinei şi A. Rubel), Bucureşti, 2008. În final, şi lucrarea cuprinzătoare a lui H. Fehr, *Germanen und Romanen im Merowingerreich*, Berlin, New York, 2010.

[181] V. Bierbrauer, *Archäologie und Geschichte der Goten vom 1.-7. Jahrhundert*, în Frühmittelalterliche Studien 28 (1994) p. 51-171, vezi şi V. Bierbrauer, *Zur ethnischen Interpretation in der frühgeschichtlichen Archäologie*, în: W. Pohl (ed.), *Die Suche nach den Ursprüngen. Von der Bedeutung des frühen Mittelalter*, Viena 2004, p. 45-84.

[182] U. Koch, *Ethnische Vielfalt im Südwesten: Beobachtungen in merowingerzeitlichen Gräberfeldern an Neckar und Donau*, în: K. H. Fuchs, *Die Alemannen*, Stuttgart 1997, p. 219-232, alte exemple cu critică aspră la Brather, *Interpretationen*, *op. cit.*, 283-287.

[183] S. Jones, *The Archaeology of Ethnicity: Constructing identities in past and present*. Routledge, 1997.

[184] R. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. 2. Auflage. Köln u.a. 1977, prima ediţie, 1961.

[185] G. Elwert, *Nationalismus und Ethnizität. Über die Bildung von Wir-Gruppen*, în *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 41, 1989, 444-464.

[186] În principal, lucrările lui H. Wolfram (de ex.: *Das Reich und die Germanen. Zwischen Antike und Mittelalter*, Berlin, 1990; Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts, München, 2001, a 4-a ed.) şi W. Pohl (de ex.) apoi H. Wolfram, W. Pohl (ed.), *Typen der Ethnogenese*, Wien 1990. Legat de acest subiect, şi lucrările recente ale lui Brather (*op. cit.*) şi Fehr, *op. cit.* Vezi şi volumul T. Derks/N. Roymans (eds.), *Ethnic Constructs in Antiquity. The Role of Power and Tradition*, Amsterdam, 2009.

[187] În cadrul opiniilor legate de istoria naţionalismului în secolul al XIX-lea şi al XX-lea, multe lucrări importante, pe lângă cele ale lui B. Andersen, provin de la autori precum E. Gellner şi E. Hobsbawm. Aceştia au putut demonstra, începând din anii '70 ai secolului trecut, că bazele ideologice ale statelor naţionale erau fondate pe idei mitice, legate de unitatea etnică şi culturală, idei construite pe interpretări încăpăţânate ale propriei istorii. B. Anderson, *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, 1983, 2-a ed. London, 1991; E. Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983; E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality*, Berkeley, 1990. Pentru zona României – rolul lui Mihai Viteazul, legat de acest subiect – lucrarea controversată a lui L. Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, 1997.

[188] Exemple marcante sunt: Bichir, *op. cit.*, şi mai nou D. Protase, *Dacia Romană*, în *Istoria Românilor. Vol. II: Daco-Romani, Romanici, Alogeni*, coord. de Dumitru Protase şi Alexandru Suceveanu, Academia Română,

Astfel, identitatea etnică este doar *una* – şi nu neapărat cea mai importantă – formă de identitate, care marchează grupurile unei societăţi. Jones sintetizează rezultatele sale ştiinţifice în mod provocator, afirmând că arheologii şi sociologii, prin conceptele lor culturale bazate pe etnicitate, au elaborat paradigme cu ajutorul cărora explică ceva ce au creat ei înşişi[189]. Chiar mai mult: cercetări recente bazate pe teoriile formulate de Jones au arătat că identitatea etnică s-a realizat în multe cazuri abia după romani, prin „catalogarea" lor sau prin „încadrarea" geografico-etnică a grupurilor învecinate cu care au intrat în contact[190]. Tocmai datorită informaţiilor „etnice" indicate de autorii din Antichitate, în repetate rânduri, arheologia a căutat să identifice criterii etnice în descoperirile arheologice. În tot acest timp, cercetătorii nu conştientizau că perspectivele externe ale scriitorilor antici au izvorât tocmai din dorinţa de a cataloga şi de a clasifica acel caracter străin. Pentru întrebarea legată de identităţi – decisive în context etnic – ar fi necesară tocmai acea autoreflexie, nesesizată de autori, a populaţiilor barbare. Astfel, într-o oarecare măsură, romanii pot fi declaraţi creatorii „popoarelor" germanice, cum s-a întâmplat în ultima vreme în literatura de specialitate. Această logică internă a descrierii necunoscutului în Antichitate ar putea fi valabilă şi pentru alte „popoare" care au intrat în contact cu romanii, de exemplu în estul Imperiului. Astfel, formarea de noi *gentes*, precum francii sau alemanii, se pare că nu s-a realizat (cel puţin în spaţiul germanic, pentru care există cercetări recente) fără influenţe romane[191] . Chestiunile de încadrare etnică a culturilor arheologice, care sunt atât de importante în arheologia tradiţională, par să fie, pe fondul acestor cercetări recente, aproape anacronice[192]. Astfel, pentru Peter Wells, întrebarea dacă un olar din Rheinzabern care se ocupa cu fabricarea de *terra sigillata* şi care se trăgea din localnicii din zonă s-a perceput pe sine ca „roman" sau ca „localnic" este complet irelevantă, căci acest olar nu gândea în mod sigur în astfel de categorii, nici măcar nu avea cum să gândească aşa[193]. Una dintre cele mai importante constatări în cercetarea recentă o constituie convingerea conform căreia în Antichitate şi în Evul Mediu „identitatea etnică" nu juca un rol aşa important, cum s-a bănuit începând cu secolul al XIX-lea, pe fondul paradigmei statelor naţionale, întemeiate pe criterii etnice[194].

Deja la finalul anilor '80 ai secolului trecut Georg Elwert a indicat într-un articol etnologic fundamental căruia i s-a acordat multă atenţie, faptul că, pentru cei mai mulţi oameni din societăţile pre-naţionaliste, apartenenţa etnică abia dacă avea vreo importanţă în viaţa cotidiană. Pentru ei, categoriile căpătau importanţă „în caz de căsătorie, la fel grupele de vârstă, grupele socio-profesionale, liniile de rudenie sau grupurile locale"[195]. În mod corespunzător, fiecare este „membru" în diferite grupuri sociale şi, în actul de comunicare, poate face apel în mod creativ şi în funcţie de situaţia dată la diferite niveluri de identitate, în sensul unui joc de roluri complex. „Contrar ideilor romantice şi naţionaliste, grupurile etnice sunt marcate de

---

Bucureşti, 2001, 35-287. Legat de acest subiect, şi recenzia lui G. A. Niculescu, *Archaeology and Nationalism in "The History of the Romanians" (2001)"*, în Dacia N.S., 48-49, 2004-2005, 99-124.

[189] Jones, *op. cit.*, p. 139.

[190] P. S. Wells, *The Barbarians Speak. How the conquered peoples shaped Roman Europe*, Princeton, 2001; S. Brather, *Römer und Germanen. Ethnogenesen und Identitäten in der Spätantike*, în: J. Tejral (Hg.), *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit*, Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 26, Brno, 2007, 11-27; Vezi şi N. Roymans, *Ethnic Identity and Imperial Power. The Batavians in the Early Roman Empire*, Amsterdam, 2005.

[191] Brather, *Römer*, *op. cit.*, p. 12 *sq.*

[192] Legat de acest subiect – lucrările deja menţionate ale lui Brather.

[193] Wells *op. cit.*, p. 128.

[194] Brather, *Interpretationen*, *op. cit.*, p. 622 şi *passim*.

[195] Elwert, *op. cit.*, p. 446. Cf. Brather, „Ethnische Gruppen", *op. cit.*, 141f, pe care îl urmez aici.

diversitate internă şi delimitări externe difuze, de flexibilitate şi de transformări permanente"[196]. Grupurile etnice, sunt prin urmare, comunităţi fundamentate din punct de vedere ideologic, care se autodefinesc abia prin convingerea în originea şi istoria comună. Caracteristicile simbolice folosite în deosebirea de „ceilalţi" pot fi extrem de puţine la număr. În plus, există mereu multe asemănări între societăţile învecinate care, în cazul delimitării etnice, se pierd treptat – la întâmplare. Această situaţie duce – şi în domeniul arheologiei – în mod inevitabil la detaşarea de modelele inexacte de grupuri omogene şi distincte şi la diminuarea relevanţei categoriilor descoperite ca „marcatori" etnici.

Indiciile materiale *pot* servi pe deplin delimitării simbolice de vecini şi, prin aceasta, pot constitui marcatori etnici concreţi în arheologie. Totuşi, delimitarea simbolică se poate baza şi pe comportament şi habitus, pe elemente întâmplător alese, precum stilul lingvistic, croiala hainelor, acoperământul capului, sau chiar coafură. Sigur că, în acest caz, este elocvent exemplul „nodului sueb" evidenţiat de Brather şi care a fost menţionat de Tacit (*Germania* 38, 1-3), existent şi în diferite reprezentări. Această pieptănătură, prin care s-ar fi deosebit – conform lui Tacit – suebii de alţi germani, a fost imitată curând de către tinerii din triburile învecinate datorită prestigiului lor deosebit. Astfel, presupusul „nod sueb",care a căpătat conotaţii etnice, s-a transformat „subit în simbol al apartenenţei *sociale*"[197]. Acelaşi lucru se poate constata şi în valoarea expresivă a descoperirilor de fibule, relevante din punct de vedere etnic. Cu toate diferenţele şi în ciuda diversităţii de forme există, desigur, anumite tipuri de fibule – până la urmă este vorba de obiecte de podoabă cu o valoare în sensul de „modă" – care pe plan regional, în unele „culturi arheologice", erau preferate sau pot fi privite ca fiind tipice pentru anumite zone de răspândire. Exemple cunoscute le constituie fibula „ostrogotică" şi cea „turingiană" care au fost mereu interpretate – după cum sugerează şi denumirea – ca „marcatori" etnici. Şi arheologia occidentală a utilizat adesea până târziu, în a doua jumătate a ultimului secol, astfel de modele de interpretare etnică. Astfel, într-un cimitir merovingian din secolul al VI-lea, plecând de la ideea înmormântării femeilor cu aşa-numitele fibule „turingiene", s-a vrut acceptată dovada că acolo au fost înmormântate „cel puţin cinci" femei turingiene[198]. De aici s-a formulat apoi concluzia unei politici a francilor de colonizare după înfrângerea turingienilor. Din clasificări etnice asemănătoare, constatate pe baza fibulelor, s-au dedus din alt context (necropola de la Altenerding, Bavaria) practici exogame, deci aducerea prin căsătorie a femeilor din „Turingia"[199]. Faptul că această metodă de atribuire poate fi pusă la îndoială este cât se poate de evident. Pe bună dreptate remarcă Brather în acest context că „etnogeneza", din această perspectivă, nu semnifică dezvoltarea unei conştiinţe comune (deci construcţia identitară a unui grup), ci ar trebui explicată în primul rând ca schimbare a „modei în materie de fibule"[200]. Materialul arheologic, cum ar fi tipurile de fibule, ar putea prelua în anumite condiţii – dacă pot fi corelate regional într-un mod clar cu anumite culturi arheologice – şi rolul unor marcatori relevanţi din punct de vedere etnic. Totuşi, acest aspect ne scapă. În timp ce Tacit prezintă „nodul sueb" ca marcator etnic, semnificaţia etnică a fibulelor poate fi doar presupusă. În plus, este posibil ca şi fibulele care,

[196] Brather, „Ethnische Gruppen", *op. cit.*, p. 142.
[197] Brather, *„Ethnische Gruppen"*, *op. cit.*, p. 144. Acelaşi lucru este valabil şi pentru o serie întreagă de alte semne care sunt menţionate în surse ca simboluri ale identităţii etnice (145f).
[198] U. Koch, *Das Reihengräberfeld bei Schretzheim*, Berlin, 1977, p. 188-190, citat după Brather, *Interpretationen*, *op. cit.*, p. 283, acolo şi alte critici la adresa acestei interpretări.
[199] V. Bierbrauer, *Das Reihengräberfeld von Altenerding in Oberbayern und die bajuwarische Ethnogenese - eine Problemskizze*, în Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 13, 1985 (1987), p. 7-25, p. 24, citat după Brather, *Interpretationen*, *op. cit.*, p. 284.
[200] Brather, *Interpretationen*, *op. cit.*, p. 284.

datorită locului în care au fost descoperite, sunt atribuite unor zone mai îndepărtate să fi fost purtate de localnici pentru a exprima cu totul alte intenţii (rang social, distingere şi unicitate în materie de podoabe). Un exemplu potrivit pentru o astfel de situaţie l-ar putea constitui renumita fibulă pomeraniană care a fost găsită la Ghelăieşti[201].

Bineînţeles că aceasta nu este decât o ipoteză, printre multe altele, de a explica prezenţa podoabelor şi articolelor vestimentare străine, provenite din zone învecinate, exclusiv, sau aproape exclusiv, prin intermediul persoanelor imigrate[202]. Pentru astfel de concluzii ar trebui să existe materiale clare pe o paletă mai largă (ceramică, obiceiuri funerare etc.), cum ar fi cazul culturii Poieneşti-Lukaševka, definită prin imigraţia bastarnilor[203]. Aceste observaţii indică faptul că deducţiile istorice din analiza anumitor categorii de obiecte izolate (cum ar fi fibulele) sunt extrem de problematice, şi de fapt nu pot fi antrenate în afirmaţii despre raporturi etnice atâta timp cât premisele necesare (1. hainele/podoabele demonstrează în permanenţă identitatea etnică, 2. identitatea etnică este extrem de importantă, 3. identitatea etnică constituie o caracteristică valabilă toată viaţa) sunt îndoielnice. Dacă fibulelor sau podoabelor în general – cum am putea presupune în cazul expunerii materialului în situaţia în care este purtat – le-ar reveni o semnificaţie simbolică profundă, ar trebui luată în considerare mai degrabă semnificaţia „socială". În mod corespunzător, într-o grupă, prin astfel de marcaje externe, sunt reprezentate mai ales relaţiile interne, deci raporturile dintre indivizi în cadrul unei societăţi. Şi, într-adevăr, în cazul podoabelor este vorba întotdeauna despre „identitate", prezentare proprie şi exprimare individuală. Însă diferenţierea socială, apartenenţa la categorii de vârstă, starea civilă, încadrarea profesională şi cultică dominau structural „caracterul străin", căci cea mai mare parte a vieţii (cu ocaziile de a purta podoabe) se derula tocmai în cadrul grupului, unde nu avea loc o deosebire etnică faţă de „străini", ci o poziţionare socială faţă de membrii grupului[204]. De aceea, pare puţin probabil – chiar dacă teoretic este posibil – ca moda în materie de fibule să fi fost percepută şi stabilită (de către cei care le purtau) ca marcatori etnici şi ca mod de exprimare a identităţii etnice.

În cercetarea occidentală, tot mai des conturata *communis opinio*, conform căreia identităţile diferite (cea etnică este doar una dintre mai multe şi probabil nu cea mai importantă) pot fi utilizate în societăţile premoderne în mod creativ şi raportate situaţional şi comunicativ în sensul unui „joc de roluri" complex şi că astfel pot fi înţelese drept categorii individuale, se va impune pe viitor şi în cercetarea românească în ceea ce priveşte opoziţia dihotomică, pe fond etnic, dintre „local şi străin" (autohton şi alogen), „roman şi indigen" etc.[205]. De aceea, în toate demersurile care privesc valoarea fibulelor, trebuie avut în vedere faptul că acele „culturi arheologice" nu reprezintă nici grupări omogene şi nici distincte, şi că nu permit drept clasificări ştiinţifice – în nici un caz – deducţii directe în delimitarea societăţilor „reale"[206]. Această stare de fapt trebuie avută în vedere la încadrarea istorică a descoperirilor de fibule. În ciuda acestor limitări, fibulele sunt şi rămân în continuare o categorie semnificativă de artefacte care permite formularea unor afirmaţii arheologice şi istorice importante. Făcând abstracţie de semnificaţia

---

[201] M. Babeş, *Noi date privind arheologia şi istoria bastarnilor (O „fibulă pomeraniană" descoperită în România)*, în SCIVA, 20, 1969, p. 195-217.

[202] Brather, *Interpretationen*, *op. cit.*, p. 285.

[203] M. Babeş, *Die Poieneşti-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt*, Bonn, 1993.

[204] Brather, *Interpretationen*, *op. cit.*, p. 412.

[205] Bazele sociologice ale „identităţii" în context arheologic prezintă antologia preponderent teoretică de E. C. Casella, C. Fowler (Hg.), *The Archaeology of Plural and Changing Identities Beyond Identification*, New York et al., 2005.

[206] Brather, *Interpretationen*, p. 629.

cunoscută a fibulelor pentru cronologie, pe baza combinațiilor și a răspândirii lor, se pot studia diverse conexiuni culturale și se pot face afirmații legate de contacte comerciale, reprezentări sociale, schimb de cadouri și mobilitate[207].

3. Tipologie și forme

În ceea ce privește tipologia fibulelor, varietatea formelor și bogăția variantelor, putem apela la o multitudine de lucrări, care de la Almgren încoace au încercat să le sistematizeze. Îndeosebi lucrările vaste ale lui Ettlinger, Riha și Feugère au contribuit aici în mod hotărâtor[208]. În zona României, ar putea fi menționate lucrările lui Rustoiu și Cociș[209]. Toate aceste lucrări au în comun faptul că acestea, ca urmare a diferențelor regionale ale materialelor existente, definesc propriile variante și introduc de asemenea un sistem propriu de clasificare (care se bazează în cele din urmă pe acela al lui Almgren). În descrierea materialului de față urmărim, pe baza materialului deja publicat, clasificarea și încadrarea tipologică a pieselor, cu precizarea că va fi necesar un volum de muncă de teren, pentru a ajunge la diferențierea variantelor specifice și pentru a verifica eventualele clasificări eronate.

4. Fibulele din teritoriul dintre Carpați și Prut (sec. al II-lea a.Chr. – sec. al II-lea p.Chr.)

Spectrul fibulelor din Moldova este extrem de divers. Astfel, se poate observa existența unui număr mare de tipuri diferite (vezi catalogul). În majoritatea cazurilor, este vorba despre acele tipuri larg răspândite în Europa de epoca fierului și mai târziu, în mod special în Imperiul Roman, dar și în *Barbaricum*-ul învecinat. Tipurile mai timpurii urmăresc cunoscuta schemă Latène și sunt rareori interpretabile în afara contextului arheologic. Apartenența lor la anumite culturi arheologice reiese adesea doar din context. Descoperirile izolate, precum fibula pomeraniană (cat. 78), deja menționată, care privită în contextul ei face posibilă asocierea culturii Poienești-Lukaševka cu nordul Europei Centrale, dar și tipuri de fibule, care sunt reprezentate doar în puține exemplare (precum fibule de tip norico-pannonic 584; fibule cu arcul frânt 581; fibule de tip Alesia 353; fibule cu scut 155; fibule de tip Langton-Down 453, 546) se sustrag, dacă sunt examinate izolat, unei interpretări detaliate și nespeculative. Adesea, se poate să fi fost vorba despre importuri izolate (comerț și contact cultural), ca cele două fibule de tip Aucissa (Almgren 242; Rustoiu 29; Cociș 14, nr. 244, 451) de la Poiana și Răcătău. Acestea sunt fibule militare tipice, care au fost găsite în Occident aproape exclusiv în contexte militare, fapt ce a condus la opinia oamenilor de știință cum că acest tip de fibulă a fost purtat în exclusivitate de către legionari. Același lucru se poate spune și despre fibulele cu ochi, care sunt considerate fibule germanice tipice (Almgren 45; Rustoiu 23, catalog nr. 245, 452).

Tipurile de fibule ale căror fragmente se găsesc într-un număr mai mare lasă loc mai degrabă unor concluzii legate de fapte istorice, mai ales de contacte culturale și de influențe din alte regiuni, în mod special din Imperiul Roman. Aici nu pot fi comentate toate cele peste 660 de

---

[207] Müller/Steuer, *op. cit.*, p. 413.

[208] E. Ettlinger, *Die römischen Fibeln in der Schweiz*, Bern, 1973; E. Riha, *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, Forschungen in Augst 3, Augst, 1979; M. Feugère, *Les fibules en Gaule Méridionale de la conquête à la fin du Ve siècle après J.C.*, 12e supplément à la Revue Archéologique de Narbonnaise, Paris, 1985. Pentru tipologia fibulelor, de asemenea important: E. Keller, *Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern*, München, 1971.

[209] A. Rustoiu, *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n - I e.n.)*, București, 1997 și S. Cociș, *Fibule din Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2004.

fibule menţionate în catalog, care se împart în aproximativ 35 de tipuri. Doar cele mai importante şi mai semnificative tipuri vor fi prezentate aici pe scurt.

Prin cele 180 de exemplare, fibulele puternic profilate (grupa IV la Almgren) sunt cele mai bine reprezentate (cat. 123-143, 196-231, 313, 315-318, 462, 467-521, 523, 525-545, 547-561, 563-580, 582-583, 585-587, 593, 603-606, 665). Faptul că acest tip apare împreună cu subtipurile sale, în special în partea de sud a Moldovei (mai ales în Poiana, Răcătău şi Brad), poate fi pus în legătură pe de o parte cu faptul că aceste aşezări au beneficiat de cercetări arheologice sistematice, astfel că exemplarele descoperite în aceste situri domină spectrul fibulelor. Pe de altă parte, în zona sudică de contact, în imediata apropiere a castrelor romane aflate în zona de contact (cum ar fi Barboşi) este plauzibil faptul că tocmai grupa Almgren IV, larg răspândită în Imperiu, este bine reprezentată. Dezvoltată iniţial în nordul Italiei, forma s-a răspândit mult şi a pătruns în Europa Centrală (cultura Przeworsk) şi peste Pannonia până în regiunile mai estice (Crimeea). Prin urmare, nu este de mirare faptul că se găsesc fibule puternic profilate într-un context care este determinat de influenţa romană asupra modei şi obiceiurilor. Prezenţa lor indică influenţele semnificative ale modelelor imperiale asupra stilului şi modei în *Barbaricum*-ul învecinat. Observaţia Silviei Teodor, că aceste tipuri apar în aşezările dacice din regiunea de graniţă simultan cu bunuri importate, precum ceramica de lux sau vase de sticlă, confirmă această constatare[210]. Acest punct de vedere coincide cu punctul de vedere al lui Costin Croitoru, care a analizat influenţa modei în materie de fibule romane asupra Daciei de Est[211]. Situaţii similare se pot găsi în regiunea germanică de graniţă, în „Germania Magna", unde modelele romanice – şi în funcţie de regiune şi alte tipuri – au avut o largă răspândire[212].

La fel ca fibulele puternic profilate sunt încadrate şi fibulele militare (Rustoiu 9, Riha 1.6), reprezentate în număr mare în zona de cercetare (nr. 94,144-154, 393-394, 397, 401, 404-415, 417-420, 422, 423, 454, 456, 457, 459, 460, 464, 465), dintre care cele mai multe provin din Poiana. Apartenenţa lor la un context legat de armata romană (legiuni şi unităţi auxiliare), indicată deja în denumire, face din nou trimitere la zonele de contact din sudul Moldovei.

Şi subgrupa fibulelor cu capul în formă de trompetă – înadins sintetizată aici datorită prezenţei în număr mare – (nr. 461, 463, 46, 522, 524, 562, 588-592, 594-602, 607, 608), care face parte din grupa Almgren IV, este larg răspândită, la care se adaugă faptul că şi aici se pot observa forme diferite, una fiind răspândită în principal în regiunea germanică, iar alta ajunsă prin Pannonia înspre est (Cociş, 21; cu explicaţii şi bibliografie).

Răspândirea anumitor tipuri preferate în zona noastră de cercetare îngreunează deosebirea între importuri şi imitaţii locale. Croitoru, de exemplu, vrea să identifice în puţinele exemplare de fibule de tip „Aucissa" şi „Alesia" prezente în regiunea noastră fibule de export, ceea ce este posibil[213]. Evident este faptul că apar în special în Poiana fibule în curs de modelare, neterminate, acestea lăsând să se recunoască o producţie locală (de exemplu nr.: 333, 337, 609-616 şi multe altele). Dacă în cazul fabricanţilor era vorba de ateliere itinerante, de meşteşugari romani, care şi-au oferit serviciile în *Barbaricum*, sau – ceea ce ni se pare cel mai probabil – autorii în cauză erau

[210] R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, p. 60.

[211] C. Croitoru, *General considerations about the Roman brooches with hinge from eastern Dacia*, în ISTROS, XIV, 2007, p. 321-334.

[212] În principal: H.-J. Eggers, *Der römische Import im freien Germanien*, Hamburg, 1951. Vezi şi S. von Schnurbein, *Vom Einfluß Roms auf die Germanen*, Nordrhein-Westfäl. Akad. Wiss. Vorträge G 331, Opladen, 1995; M. Erdrich, *Rom und die Barbaren: das Verhältnis zwischen dem Imperium Romanum und den germanischen Stämmen vor seiner Nordwestgrenze von der späten römischen Republik bis zum Gallischen Sonderreich*, Mainz, 2001.

[213] C. Croitoru, *op. cit.*, p. 322-324.

meseriaşi locali „dacici", nu va putea fi clarificat definitiv[214]. După regulile filozofului William de Occam (cunoscute ca *Briciul lui Occam*), conform cărora din mai multe teorii care explică aceleaşi situaţii trebuie extrasă cea mai simplă, în cazul fibulelor uzuale din bronz şi din fier este cel mai plauzibil ca meseriaşii locali, la fel ca peste tot în lume, să fi fabricat produse în funcţie de preferinţele clienţilor.

În ceea ce priveşte aşa-zisele fibule tipice, care pot fi clasificate din punct de vedere regional mai clar şi încadrate într-un context etnic „dacic", spre exemplu fibulele cu piciorul înfăşurat (mai ales în varianta considerată „dacică", Cociş, 37), ale căror origini par să fie în mod evident în regiunea pontică de est[215], sau aşa-numitele fibule de tip „tracic"[216] (datate ca fiind foarte timpurii), sau fibulele de tip „carpic" identificate de Bichir (dacă acestea pot fi de fapt privite ca forme diferite de cele „dacice"), acestea sunt prezente într-un număr surprinzător de redus (8 fibule cu piciorul înfăşurat pe dedesubt, nr. 6, 7, 10, 246, 186-189; 13 fibule de tip carpic, Bichir 1; Cociş 7: nr. 81-92; fibule de tip tracic: nr. 320, 321, 657).

Puţin diferită este situaţia fibulelor care urmăresc schema Latène mijlociu şi superior. Acestea reprezintă forma tipică regională în ceea ce priveşte moda fibulelor din acea perioadă şi sunt larg răspândite în spaţiul dacic din interiorul arcului carpatic, precum şi în exterior, în Moldova[217] (de exemplu, Latène mijlociu 249-251, 12-15, 77, 310 (II1), 16-47, 252-256 (II2), 48- 75, 257- 267 (II3), 268-286 (II5), 287-290 (II6); 322-329, 331, 335, 338-348, 350-352, 357, 360, 361, 368, 370, 372, 375, 376, 382).

Este cert faptul că aici trebuie efectuate multe diferenţieri, din cauza suprapunerilor la încadrare (astfel, fibulele militare prezentate ca grupă individuală urmăresc în sens larg schema Latène, iar fibulele de tip Nauheim, prezentate de asemenea în mod individual în catalog – nr. 111-116, 387, 389-392, 395, 396, 398-400, 416, 421 – reprezintă într-adevăr variante tipice ale Schemei Latène superior – D1)[218].

Tot din schema Latène fac parte şi fibulele linguriţă datate în secolul I a.Chr. (nr. 117-122, 157-183, 311, 424- 447, 449) şi fibulele cu portagrafă în formă de cadru, datate de asemenea adesea a.Chr., cel mai târziu secolul I a.Chr. (nr. 104-110, 354-356, 358, 359, 362-364, 366, 367, 369, 371, 373, 377, 381). Aceste exemple indică faptul că procesul de „latènizare", preluarea culturii celtice în Europa, reprezintă şi în zona noastră geografică o stare de fapt. Bineînţeles că avem de-a face şi cu o serie de variante regionale care, ce-i drept, nu puteau fi clasificate şi definite în acest stadiu al cercetării. Latènizarea formelor, mai ales în cazul fibulelor, este un fenomen european care până în perioada târzie a Latène-ului a cuprins întreg continentul european, inclusiv partea de nord şi de est[219]. Încercarea de a formula concluzii istorice din această situaţie, mai ales din punctul de vedere al apartenenţei etnice, este problematică. Părerea lui Rustoiu: „Difuziunea unor tipuri de fibule de schemă Latène C s-a datorat şi influenţelor scordisce care s-

[214] Discuţii la A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la Daci (sec. II î. Chr.- sec. I. d. Chr.). Tehnici, ateliere şi produse din bronz*, Bucureşti, 1996, p. 64-66, 174-175; C. Croitoru, *op. cit.*, p. 321.

[215] I. Ioniţă, *Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuß Almgren Gruppe VI,1*, in: J. Kunow (ed.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.-28. Mai 1997 in Kleinmachnow, Land Brandenburg*, Wünsdorf, 1998, p. 231-240.

[216] Legat de tipologie şi evoluţie, explicit: V. Zirra, *Bemerkungen zu den thrako-getischen Fibeln*, in Dacia, 40-42, 1996-1998, p. 29 -54.

[217] Legat de aceasta, A. Rustoiu a adunat numeroase exemple, *Fibulele*, *op. cit.*, p. 31-49; vezi şi M. Babeş, *op. cit.*

[218] Fibula de tip Nauheim este în plus cel mai larg răspândit tip de fibulă în întreaga Europă Centrală (M. Maute, *Fibel und Fibeltracht. E. Latène-Zeit § 17 Typen und Verbreitung*, in Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, vol. 8, Berlin, New York, 1994, p. 458-462.

[219] R. Müller, *Fibel und Fibeltracht. E. Latène-Zeit § 20b. Latène-Fibeln*, in Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, vol. 8, Berlin, New York, 1994, p. 471-477.

au manifestat în spaţiul dacic" poate fi eventual interpretată ca presupunere[220]. Fenomenul răspândirii metalurgiei celtice sau a influenţelor celtice asupra dacilor (mai ales în zona Transilvaniei) este bine cunoscut[221]. Dar nu trebuie să uităm că avem de-a face cu un fenomen european[222].

Mult mai expresive sunt fibulele doar în context arheologic, în mod exemplar ilustrat de M. Babeş, care prezintă prin analiza şi comparaţia aşezărilor şi necropolelor o imagine de ansamblu care permite într-adevăr cuprinderea unei situaţii clare: astfel, reiese că purtătorii culturii Poieneşti-Lukaševka au imigrat la începutul secolului al II-lea în Moldova actuală şi au rămas acolo timp de aproape două secole[223]. Se pare că aceştia au venit din Europa Central-Nordică, însă nu există dovezi arheologice în privinţa identificării lor cu tribul germanic al bastarnilor (ceea ce este foarte probabil).

În ceea ce priveşte pe ceilalţi locuitori ai Moldovei, în cele patru secole în jurul naşterii lui Christos, daci, carpi, sarmaţi şi alţii pe care îi cunoaştem din surse, din inventarul de fibule reies informaţii legate de tendinţele modei, de propriile gusturi şi despre contacte culturale şi comerciale, însă nu şi despre apartenenţa lor etnică.

4. Catalog[224]

Bibliografie abreviată:

Cucorăni: Silvia Teodor, Săpăturile de la Cucorăni (jud. Botoşani), în ArhMold, VIII, 1975, p. 121-201.

Zaharia, Zaharia, Raţă, *Sondajul de la Botoşani Dealul Cărămidăriei*: S. Raţă, N. Zaharia, *Sondajul arheologic de la Botoşani „Dealul Cărămidăriei"*, în MCA, 7, 1961, p. 473.

Zaharia, Dîmboviţa, Zaharia, *Aşezări din Moldova*: N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *Aşezări arheologice în Moldova din paleolitic pînă în sec. al XVIII-lea*, Bucureşti, 1970.

Leţcani: Cătălina Bloşiu, *Necropola din secolul al IV-lea e. n. de la Leţcani (Jud. Iaşi)*, în ArhMold, VIII, 1975, p. 203-280.

Mătasă, Zamoşteanu, Zamoşteanu, *Săpăturile de la Bîtca Doamnei:* C. Mătasă, I. Zamoşteanu, M. Zamoşteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamţ*, în MCA, 7, 1961, p. 351.

Bichir, *Cultura carpică:* Gheorghe Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973.

Gostar, *Bâtca Doamnei*: N. Gostar, *Cetatea dacică de la Piatra-Neamţ–Bâtca Doamnei*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, 1965, p. 81-86.

Scorpan, *Date cu privire la carpi:* C. Scorpan, *Date noi cu privire la carpi şi problemele continuităţii geto-dace în Bazinul Bistriţei*, în MemAntiq, IV- V, 1972-1973, p. 115-124.

Gabăra-Porceşti: I. Antonescu, *Săpăturile de la Gabăra-Porceşti*, în MCA, 6, 1959, p. 487.

Zargidava: V. Ursachi, *Zargidava*, Bucureşti, 1995.

Fibulele de la Răcătău: V. Căpitanu, *Fibule de tip La Tène descoperite în aşezarea de tip „dava" de la Răcătău, com. Horgeşti, judeţul Bacău*, în Carpica, XVI,1984, p. 59-84, 63-68.

Vulpe, *Poieneşti*: Radu Vulpe, *Săpăturile de la Poieneşti*, în *Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1953.

---

[220] A. Rustoiu, *Fibulele, op. cit.*, p. 78.

[221] V. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen La Tène in Rumänien*, în Dacia 15, 1971, p. 171-238, A. Rustoiu, *Războinici şi artizani de prestigiu în Dacia preromană*, Cluj-Napoca 2002, p. 91-96.

[222] Se vorbeşte de „Latènizarea" Europei după 400 a.Chr., vezi M. Trachsel, Ur- und Fühgeschichte. Quellen, Methoden, Ziele, Zürich, 2008, p. 78-79.

[223] M. Babeş, *op. cit., passim.*

[224] Hărţile de răspândire se găsesc la finalul volumului (p. 637). Mulţumesc Iuliei Dumitrache şi lui Radu Cucuteneanu pentru realizarea tehnică.

Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor:* V. Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor de la Curbura Carpaţilor (sec. VI î.Chr. - II d.Chr.)*, Bucureşti, 1999.
Piroboridava: R. Vulpe, Silvia Teodor, *Piroboridava, aşezarea geto-dacică de la Poiana*, Biblioteca Thracologica, XXXIX, Bucureşti, 2003.

Cucorăni, com. Mihai Eminescu, jud. Botoşani

1. Tip: fibulă cu genunchi.
Descoperire: în aşezarea de la Medeleni.
Material: bronz.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: *Cucorăni*, p. 40, fig. 2/1.

2. Descoperire: bordeiul nr. 7.
Material: bronz.
Descriere: resort format din 12 spire.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: *Cucorăni*, p. 140, fig. 46/5.

3. Descoperire: în umplutura bordeiului nr. 11.
Material: bronz.
Descriere: portagrafa înaltă.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: *Cucorăni*, p. 142, fig. 46/4.

4. Descoperire: în bordeiul nr. 16.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral şi portagrafa înaltă.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: *Cucorăni*, p. 143, fig. 46/1.

5. Descoperire: în bordeiul nr. 24.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral şi portagrafa înaltă.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: *Cucorăni*, p. 144, fig. 46/3.

Botoşani - *Dealul Cărămidăriei*, jud. Botoşani

6. Tip: fibulă fragmentară cu piciorul înfăşurat.
Material: bronz.
Descriere: s-a păstrat doar partea superioară.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Zaharia, Zaharia, Raţă, *Sondajul de la Botoşani Dealul Cărămidăriei*, p. 468, fig. 9/5.

7. Tip: fibulă fragmentară cu piciorul înfăşurat.
Material: fier.
Descoperire: în umplutura unui bordei.
Descriere: s-a păstrat doar acul.
Dimensiuni: L = 4,6 cm.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Zaharia, Zaharia, Raţă, *Sondajul de la Botoşani Dealul Cărămidăriei*, p. 468, fig. 9/5.

Buimăceni, com. Albeşti, jud. Botoşani

8. Tip: fibulă geometrică.
Descoperire: locuinţa nr.1.
Material: bronz.
Descriere: formă circulară, emailată.
Bibliografie: Şovan, Ignat, Ungureanu, *Câmpeni*, p. 62-63, fig. VII/4.

Oboroceni, com. Heleşteni, jud. Iaşi

9. Tip: fibulă cu balama.
Descoperire: într-un vas sarmatic, alături de 735 de denari imperiali.
Material: argint.
Descriere: corp semicircular faţetat şi decorat; portagrafa trapezoidală cu două brâuri în relief.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: Zaharia, Dîmboviţa, Zaharia, *Aşezări din Moldova*, p. 292, nr. 249a; *Rep.Arh.Iaşi*, p. 170, nr. XXXIV.

Dancu, com. Holboca, jud. Iaşi.

10. Tip: fibulă cu piciorul întors pe dedesubt.
Material: bronz.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Truşeşti*, p. 183, fig.12.

Com. Leţcani, jud. Iaşi

11. Tip: fibulă cu portagrafa înaltă.
Descoperire: mormântul nr. 23 de inhumaţie.
Material: bronz.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Leţcani*, p. 236, fig.20/2.

Com. Borosești, jud. Iași

12. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 9.
Material: bronz.
Descriere: corpul curbat şi piciorul relativ lung; resort din trei sau patru spire; coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 7,8-12 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 91, fig. 2,9d.

13. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 34.
Material: bronz.
Descriere: corpul curbat şi piciorul relativ lung; resort din trei sau patru spire; coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 7,8-12 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 15,11.

14. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 41, 52.
Material: bronz.
Descriere: corpul curbat şi piciorul relativ lung; resort din trei sau patru spire; coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 7,8-12 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 7,52c.

15. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 107.
Material: bronz.
Descriere: corpul curbat şi piciorul relativ lung; resort din trei sau patru spire; coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 7,8-12 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 15,1.

16. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 143.
Material: fier.
Descriere: corpul puternic curbat; resort din două spire.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 8-11 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 24,II2.

17. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 2.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 1,2b.

18. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 7.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 1,7c.

19. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 13.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 2,13j.

20. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 21?.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 4,21d-e.

21. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 29.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.

Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 5;29h.

22. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 30.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 6,42c.

23. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 37.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 6,42c.

24. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 42.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 6,42c.

25. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 57.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 7,58d.

26. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 58.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 7,58d.

27. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 71.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92.

28. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 72.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92.

29. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 84.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 9,84c.

30. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 84.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 9,84d.

31. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 88.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 15,2.

32. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 90.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 9,90c.

33. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 92.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92.

34. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 97.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92.

35. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 98.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92.

36. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 104.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92.

37. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 105.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 10,105f.

38. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 109.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 10,109c.

39. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 114.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92.

40. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 115.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92.

41. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 117.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 10,117d.
42. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 120.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 34,396c.

43. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 128.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 11,128c.

44. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 129.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 15,12.

45. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 141.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 15,3.

46. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 148.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 15,7.

47. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 149.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 15,7.

48. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 2.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 1,2c.

49. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 7.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 1,7d.

50. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 17.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 3,17d.

51. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 19.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 4,19c.

52. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descoperire: mormântul 31.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 6,31e.

53. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 38.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93.

54. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 76.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 15,10.

55. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 84.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 9,84e.

56. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 86.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 9,86f.

57. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 93.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 9,93b.

58. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 101.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 15,9.

59. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 105.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 10,105e.

60. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 117.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 19,117c.

61. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 138.
Material: fier, placată cu bronz.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 15,5.

62. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 142.
Material: fier.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93.

63. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 144.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 15,6.

64. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 13.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 2,13h.

65. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 13.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 2,13i.

66. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 27.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 4,27c.

67. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 27.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 4,27d.

68. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 49.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 6,49c.

69. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 49.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 6,49d.

70. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 52.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 7,52d.

71. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 52.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 7,52d.

72. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 69.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din şase-zece spire şi coardă exterioară.

BCU "ŞTEFAN CEL MARE" SUCEAVA LIBRARY

Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 8,69c.

73. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 69.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din șase-zece spire și coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 8,69d.

74. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 83.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din șase-zece spire și coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93.

75. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 83.
Material: fier.
Descriere: arc puternic curbat; resort din șase-zece spire și coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 2,3-3,7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93.

Văleni, com. Botești, jud. Neamț

76. Tip: fibulă cu genunchi.
Material: bronz.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: Mătasă, Zamoșteanu, Zamoșteanu, *Săpăturile de la Bîtca Doamnei*, p. 342, fig. 3/1.

Com. Cîrligi, jud. Neamț

77. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: într-un mormânt izolat.
Material: bronz.
Descriere: corpul curbat și piciorul relativ lung; resort din trei sau patru spire; coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 7,8-12 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 45,3c.

Com. Ghelăiești, jud. Neamț

78. Tip: fibulă pomeraniană.
Descoperire: în așezare.
Material: bronz.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire cu coardă exterioară.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 97, fig. 24,11.

Poiana, com. Dulcești, jud. Neamț

79. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de teacă.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral cu coarda trasă pe sub arc; picior și arc decorate.
Datare: a doua jumătate a sec. II p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 101, pl. CLXVI/11.

80. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, și altul îndoit în jos și răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXVI/1.

81. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, și altul îndoit în jos și răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXVI/2.

BCU ASSENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

82. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXVI/3.

83. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXVI/4.

84. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXVI/5.

85. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXVI/8.

86. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXXII/1.

87. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXXII/2.

88. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXXII/3.

89. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXXII/5.

90. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXXII/6.

91. Tip: fibulă de tip carpic.
Material: bronz.

Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 100, pl. CLXXII/8.

92. Tip: fibulă cu genunchi?
Material: bronz.
Descriere: baza arcului în formă de trompetă din care pornesc două fire, unul îndoit în sus, în formă de cârlig, prin care trece coarda, şi altul îndoit în jos şi răsucit în spirală, resort bilateral; la baza arcului dinspre picior două sau trei muchii.
Datare: a doua jumătate a sec. III p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 102, pl. CLXVI/7.

Dochia, com. Girov, jud. Neamţ

93. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: în mormântul 1 din necropola „La Perdele".
Material: bronz.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: Scorpan, *Necropola de la Dochia*, p. 331, fig. 3/1.

Bîtca Doamnei, jud. Neamţ

94. Tip: fibulă militară
Bibliografie: Gostar, *Bâtca Doamnei*, p. 84, fig. 5/4.

95. Tip: fibulă cu piciorul ajurat.
Material: fier.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: Mătasă, Zamoşteanu, Zamoşteanu, *Săpăturile de la Bîtca Doamnei*, p. 342, fig. 3/1.

96. Tip: fibulă cu buton terminal.
Material: bronz.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: Mătasă, Zamoşteanu, Zamoşteanu, *Săpăturile de la Bîtca Doamnei*, p. 342, fig. 3/2.

97. Tip: fibulă cu buton terminal.
Material: bronz.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: Mătasă, Zamoşteanu, Zamoşteanu, *Săpăturile de la Bîtca Doamnei*, p. 342, fig. 3/4.

98. Tip: fibulă cu picior simplu.
Material: argint.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: Mătasă, Zamoşteanu, Zamoşteanu, *Săpăturile de la Bîtca Doamnei*, p. 342, fig. 3/5.

Dărmăneşti, jud. Neamţ

99. Tip: fibulă cu buton terminal.
Material: bronz.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: Mătasă, Zamoşteanu, Zamoşteanu, *Săpăturile de la Bîtca Doamnei*, p. 346, fig. 6/1.

100. Tip: fibulă cu placă înaltă la picior.
Material: bronz.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: Mătasă, Zamoşteanu, Zamoşteanu, *Săpăturile de la Bîtca Doamnei*, p. 346, fig. 6/2.

101. Tip: fibulă cu placă înaltă la picior.
Material: bronz.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: Mătasă, Zamoşteanu, Zamoşteanu, *Săpăturile de la Bîtca Doamnei*, p. 346, fig. 6/3.

Slobozia (com. Roznov, jud. Neamţ)

102. Tip: fibulă fragmentară cu portagrafa în formă de teacă.
Material: bronz.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: Scorpan, *Date cu privire la carpi*, p. 84, fig. 5/1.

Com. Moldoveni, jud. Neamţ

103. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de teacă.
Material: bronz.
Dimensiuni: L = 6 cm.
Datare: sec. II-III p.Chr.
Bibliografie: *Gabăra-Porceşti*, p. 477, fig. 5/5.

BCU BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

Brad, jud. Bacău.

104. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: al treilea nivel dacic de pe acropolă, inv. 16550.
Material: fier.
Descriere: corpul arcuit, puţin îngroşat la mijloc, rotund în secţiune, resort lung, bilateral, cu mai multe spire, portagrafa în formă de ramă.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 229, pl. 328/3.

105. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: al treilea nivel dacic de pe acropolă, inv. 17582.
Material: fier.
Descriere: corpul arcuit, puţin îngroşat la mijloc, rotund în secţiune, resort lung, bilateral, cu mai multe spire, portagrafa în formă de ramă.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 229, pl. 328/4.

106. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: al treilea nivel dacic de pe acropolă, inv. 6804.
Material: fier.
Descriere: corpul arcuit, puţin îngroşat la mijloc, rotund în secţiune, resort lung, bilateral, cu mai multe spire, portagrafa în formă de ramă.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 229, pl. 328/5.

107. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: al treilea nivel dacic de pe acropolă, inv. 8692.
Material: fier.
Descriere: corpul arcuit, puţin îngroşat la mijloc, rotund în secţiune, resort bilateral scurt, format din 2-4 spire, portagrafa în formă de ramă.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 229, pl. 203/3.

108. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: al treilea nivel dacic de pe acropolă, inv. 9200.
Material: fier.
Descriere: corpul arcuit, puţin îngroşat la mijloc, rotund în secţiune, resort bilateral scurt, format din 2-4 spire, portagrafa în formă de ramă.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 229, pl. 203/5.

109. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: al treilea nivel dacic de pe acropolă, inv. 12183.
Material: fier.
Descriere: corpul arcuit, puţin îngroşat la mijloc, rotund în secţiune, resort bilateral scurt, format din 2-4 spire, portagrafa în formă de ramă.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 229, pl. 328/6-8.

110. Tip: fibulă fragmentară cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: al treilea nivel dacic de pe acropolă, inv. 19593.
Material: fier.
Descriere: corpul arcuit, puţin îngroşat la mijloc, rotund în secţiune, resort bilateral scurt, format din 2-4 spire, portagrafa în formă de ramă.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 229, pl. 328/9.

111. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: pe acropolă, S II, groapa 20; inv. 11008.
Material: bronz.
Descriere: decorată pe corp cu o linie incizată, apropiată şi paralelă cu marginea.
Dimensiuni: L = cca 7 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, 328/11.

112. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: pe acropolă, în strat; inv. 12190.
Material: bronz.
Descriere: decorată pe corp cu o linie incizată, apropiată şi paralelă cu marginea.
Dimensiuni: L = cca 7 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, 208/6.

113. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: în aşezarea deschisă, într-o locuinţă adâncită; inv. 9196.
Material: bronz.
Descriere: decorată pe corp cu o linie incizată, apropiată şi paralelă cu marginea.
Dimensiuni: L = cca 7 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, 203/9; 328/15.

114. Tip: fibulă fragmentară de tip Nauheim.

Descoperire: pe acropolă; inv. 8886.
Material: bronz.
Descriere: decorată pe corp cu o linie incizată, apropiată şi paralelă cu marginea.
Dimensiuni: L = cca 7 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, 203/7.

115. Tip: fibulă fragmentară de tip Nauheim.
Descoperire: pe acropolă; inv. 11956.
Material: bronz.
Descriere: decorată pe corp cu o linie incizată, apropiată şi paralelă cu marginea.
Dimensiuni: L = cca 7 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, 328/12.

116. Tip: fibulă fragmentară de tip Nauheim.
Descoperire: pe acropolă; inv. 9199.
Material: argint.
Descriere: decorată pe corp cu o linie incizată, apropiată şi paralelă cu marginea.
Dimensiuni: L = cca 7 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, 203/8; 328/14.

117. Tip: fibulă fragmentară de tip „linguriţă".
Descoperire: într-o locuinţă adâncită din aşezarea deschisă, inv. 9205.
Material: bronz.
Descriere: îi lipseşte o parte din ac.
Dimensiuni: L = cca 5 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, pl.203/10; 328/16.

118. Tip: fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: în aşezarea deschisă, inv. 5917.
Material: bronz.
Descriere:-
Dimensiuni: L = între 4,7 şi 5,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, pl. 203/11; 328/17.

119. Tip: fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: în aşezarea deschisă, inv. 8803.
Material: bronz.
Descriere:-
Dimensiuni: L = între 4,7 şi 5,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, pl. 203/12; 328/18.

120. Tip: fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: pe acropolă, inv. 5613.
Material: bronz.
Descriere:-
Dimensiuni: L = între 4,7 şi 5,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, pl. 203/13; 328/19.

121. Tip: fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: pe acropolă, inv. 10584.
Material: bronz.
Descriere:-
Dimensiuni: L = între 4,7 şi 5,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, pl. 203/14; 328/20.

122. Tip: fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: pe acropolă, inv. 9215.
Material: bronz.
Descriere:-
Dimensiuni: L = între 4,7 şi 5,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 227, pl. 203/15; 328/15.

123. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: în şanţul de apărare, inv. 5902.
Material: bronz.
Descriere: nodul format din trei profiluri în trepte, cel mai pronunţat fiind în centru.
Dimensiuni: L = 5,8 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl.204/1; 328/22.

124. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: în şanţul de apărare, inv. 5899.
Material: bronz.
Descriere: nodul format dintr-o umflătură de formă dreptunghiulară, urmată de o şănţuire şi o altă umflătură mai mică, fără a fi un al doilea nod.
Dimensiuni: L = 6,4 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl.204/2; 328/23.

125. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 8695.

BCU CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

Material: bronz.
Descriere: corp plat, nodul dispus mai mult către resort, portagrafa triunghiulară, piciorul terminat cu un mic buton conic şi resortul din 6 spire.
Dimensiuni: L = 4, 4 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl.204/3; 328/24.

126. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: în aşezarea deschisă.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat, nodul dispus la jumătatea fibulei, piciorul conic, mai lung şi ridicat puţin; îi lipsesc resortul şi arcul.
Dimensiuni: L = 3,7 cm.
Datare: sec. I p. Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl.204/4; 328/25.

127. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 5610.
Material: bronz.
Descriere: curbură accentuată a corpului; picior uşor ascuţit, fără buton; portagrafa lamelară; resort bilateral din 4-6 spire.
Dimensiuni: L = 7,8 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl.204/5; 328/25.

128. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 6809.
Material. bronz.
Descriere: curbură accentuată a corpului; picior uşor ascuţit, fără buton; portagrafa lamelară; resort bilateral din 4-6 spire; decor de linii incizate pe corp.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl.204/6; 328/26.

129. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 9206.
Material: bronz.
Descriere: curbură accentuată a corpului; picior uşor ascuţit, fără buton; portagrafa lamelară; îi lipsesc resortul şi acul.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl.204/7; 328/27.

130. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 5918.
Material: bronz.
Descriere: corp rotund şi lăţit spre resort, prevăzut cu un nod dispus pe linia de retragere spre piciorul terminat cu buton; curbură accentuată a corpului; portagrafa lamelară; resort bilateral din 4-6 spire.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl.204/9; 329/1.

131. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 19595.
Material: bronz.
Descriere: corp rotund şi lăţit spre resort, prevăzut cu un nod dispus pe linia de retragere spre piciorul terminat cu buton; curbură accentuată a corpului; portagrafa lamelară; resort bilateral din 4-6 spire.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl.204/16; 329/20.

132. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 9195.
Material: bronz.
Descriere: două noduri pe cap, picior terminat cu un buton conic, resort bilateral cu mai multe spire rupt, portagrafa lamelară sau tronconică, acul lipsă; cel de-al doilea nod, la mijlocul piesei, este format din cinci profile, din care cel mijlociu este mai mare şi flancat de câte două egale.
Dimensiuni: L = 2,6 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 229, pl.204/10; 329/3.

133. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: în aşezarea deschisă, inv. 6805.
Material: bronz.
Descriere: două noduri pe cap, picior terminat cu un buton conic, resort bilateral cu mai multe spire, portagrafa lamelară sau tronconică; între cele două noduri corpul este rombic; cel de-al doilea nod, la mijlocul piesei, este format din trei profile, din care cel mijlociu este mai pronunţat.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 229, pl.204/11; 329/4.

134. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: în aşezarea deschisă, inv. 6803.
Material: argint.
Descriere: corp rotund, picior scurt, terminat prin buton conic; resort bilateral format din mai multe spire.

Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl.204/16; 329/20.

135. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 9201.
Material: bronz.
Descriere: două noduri pe cap, picior lung terminat cu un buton conic, resort bilateral cu mai multe spire, portagrafa lamelară sau tronconică.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: sec. II p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 230, pl.204/13; 329/6.

136. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: în aşezarea deschisă, inv. 5916.
Material: bronz.
Descriere: două noduri pe cap, picior lung terminat cu un buton conic, resort bilateral cu mai multe spire, portagrafa lamelară sau tronconică.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 230, pl.204/4; 329/7.

137. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: în aşezarea deschisă, inv. 12265.
Material: bronz.
Descriere: corp puţin curbat, lăţit trompetiform spre resort, rotund în secţiune, cu două noduri simple, piciorul scurt, terminat cu un buton rotund, portagrafa triunghiulară, ajurată.
Dimensiuni: L = 7,2 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 230, pl.204/15; 329/8.

138. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 8693.
Material: bronz.
Descriere: corp arcuit, plat, având un mic profil în zona unde începe piciorul, care este lăţit; pe mijlocul corpului, un decor incizat; pe mijlocul piciorului o nervură în relief; resort bilateral, din şase spire; portagrafa în formă de placă.
Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 231, pl.205/1; 329/9.

139. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 4804.
Material: fier.
Descriere: corp alungit, puţin arcuit, picior lung, portagrafa lamelară, resort bilateral, lung.
Dimensiuni: L = 6,4 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 228, pl. 329/10.

140. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 16537.
Material: fier.
Descriere: corp alungit, puţin arcuit, picior lung, portagrafa lamelară, resort bilateral, lung.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 230, pl. 329/11.

141. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: în ultimul nivel dacic de pe acropolă, inv. 19630.
Material: bronz.
Descriere: resort lung, bilateral, corpul uşor curbat, rotund în secţiune, piciorul scurt, terminat printr-un mic buton, portagrafa sub formă de placă.
Dimensiuni: L = 2,7 cm, lungimea resortului – 3,4 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 231, pl. 205/11; 329/13.

142. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 11465.
Material: bronz.
Descriere: resort lung, bilateral, corpul uşor curbat, rotund în secţiune, piciorul scurt, terminat printr-un mic buton, portagrafa sub formă de placă.
Dimensiuni: L = 3,8 cm; lungimea resortului – 3,5 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232, pl. 205/2; 329/12.

143. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: pe acropolă, inv. 8697.
Material: fier.
Descriere: corp plat; resort bilateral format din mai multe spire; portagrafă lamelară.
Dimensiuni: L = 5,1 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232, pl.205/3; 329/14.

144. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: în aşezarea deschisă, inv. 8844.
Material: fier.

Descriere: corp curbat unghiular, resort din patru spire, portagrafă triunghiulară; îi lipseşte acul.
Dimensiuni: L = 7,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232, pl. 205/8; 329/20.

145. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: în strat, inv. 9140.
Material: fier.
Descriere: corp curbat, resort din puţine spire, portagrafă triunghiulară.
Dimensiuni: L = 7,8 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232, pl. 205/4; 329/15.

146. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: în strat, inv. 12198.
Material: fier.
Descriere: corp curbat şi lăţit, lipseşc piciorul şi portagrafa.
Dimensiuni: L = 5,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232, pl. 205/5; 329/16.

147. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: în strat, inv. 11501.
Material: fier.
Descriere: corp curbat, rotund în secţiune, lipsesc piciorul şi portagrafa.
Dimensiuni: L = 6 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232, pl. 205/6; 329/17.

148. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: pa acropolă.
Material: fier.
Descriere: corp curbat, rotund în secţiune.
Dimensiuni: L = 6,7 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232.

149. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: în strat, inv. 8869.
Material: fier.
Descriere: corp curbat rotund în secţiune, resort din patru spire, portagrafă triunghiulară.
Dimensiuni: L = 7,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232, pl. 205/7; 329/19.

150. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: pe acropolă, inv. 9198.
Material: bronz.
Descriere: executată dintr-o sârmă, rotundă în secţiune, cu puţine spire, portagrafă triunghiulară.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232, pl. 205/9; 329/21.

151. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: pe acropolă, inv. 9194.
Material: bronz.
Descriere: executată dintr-o sârmă, rotundă în secţiune, cu puţine spire, lipseşte portagrafa.
Dimensiuni: L = 5,1 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232, pl. 329/22.

152. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: pe acropolă, inv. 9207.
Material: bronz.
Descriere: executată dintr-o bară bară uşor lăţită, resort din şase spire, portagrafă lamelară.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232.

153. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: pe acropolă, inv. 8869.
Material: bronz.
Descriere: executată dintr-o bară bară uşor lăţită, resort din şase spire, portagrafă lamelară.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 232, pl. 329/24.

154. Tip: fibulă „militară".
Descoperire: pe acropolă, inv. 8694.
Material: bronz.
Descriere: executată dintr-o bară bară nu prea lată, resort din patru spire, portagrafă lamelară.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 233.

155. Tip: fibulă cu scut.
Descoperire: pe acropolă, inv. 19629.
Material: bronz.
Descriere: corpul lăţit rombic, ca un scut, plat, resort bilateral, picior scurt, portagrafa lamelară.
Dimensiuni: L = 3,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.

BCU "V. A. URECHIA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie: *Zargidava*, p. 233, pl. 205/13; 329/26.

156. Tip: fibulă cu corpul în formă de ancoră.
Descoperire: inv. 5900.
Material: bronz.
Descriere: ancora are cele trei vârfuri de formă rotundă, fiecare dintre ele decorată cu două cercuri concentrice gravate. Timona, de formă rotundă, este despărţită de ancoră printr-un profil. Pe cele trei părţi libere sunt dispuse echidistant trei proeminenţe rotunde. Discul timonei, spre margine, are trei cercuri concentrice, după care se află un spaţiu adâncit, în care a fost montată o piatră preţioasă sau email, care nu s-a păstrat. Pe partea dorsală a timonei se află o balama prinsă de corp şi o placă simplă îndoită la cap pentru prinderea arcului.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Zargidava*, p. 234 pl. 205/14; 329/27.

Răcătău, com. Horgeşti, jud. Bacău.

157. Tip: fibulă în formă de „linguriţă".
Descoperire: inv. 7810.
Material: argint.
Descriere: corpul decorat cu o linie ondulată, incizată pe mijlocul piesei, fiind încadrată de alte linii incizate paralele. La partea superioară, în zona capului, pe de o parte şi de alta sunt trasate linii paralele, grupate pe trei rânduri. Resortul şi arcul sunt din bronz. Portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 6,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 64, nr. II.1, fig. 1/4.

158. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriţă".
Descoperire: desoperită în strat, inv. 12742.
Material: argint.
Descriere: acul decorat cu două perle de sticlă încadrate de linii paralele.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 64, nr. II.2, fig. 1/5.

159. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriţă".
Descoperire: în complex închis, inv. 12735.
Material: bronz.
Descriere: portagrafa în formă de teacă; partea superioară a arcului deteriorată.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 64, nr. II.3, fig. 1/7.

160. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriţă".
Descoperire: în complex închis, inv. 12739.
Material: bronz
Descriere: se păstrează doar capul, decorat cu linii incizate paralele.
Dimensiuni: L = 1,7 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 64, nr. II.4, fig. 1/6.

161. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriţă".
Descoperire: în complex închis, inv. 7879.
Material: bronz
Descriere: corpul parţial deteriorat; portagrafa în formă de teacă cu ramă, de formă triunghiulară.
Dimensiuni: L = 4,9 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 64, nr. II.5, fig. 1/8.

162. Tip: fibulă în formă de „linguriţă".
Descoperire: în complex închis, inv. 12757.
Material: bronz
Descriere: resort format din patru spire; ac fragmentar; portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 3,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 64, nr. II.6, fig. 1/9.

163. Tip: fibulă în formă de „linguriţă".
Descoperire: în complex închis, inv. 7878.
Material: bronz
Descriere: corpul deteriorat parţial; din resort se păstrează trei spire; ac întreg, bine ascuţit şi portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.

Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 64, nr. II.7, fig. 1/10.

164. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: inv. 13169.
Material: bronz.
Descriere: portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 4,1 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 64, nr. II.8, fig. 1/11.

165. Tip: fibulă în formă de „linguriță".
Descoperire: inv. 12517.
Material: bronz.
Descriere: resort format din trei spire, portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 4,1 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 64, nr. II.9, fig. 1/12.

166. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 12740.
Material: bronz.
Descriere: se păstrează doar scheletul interior cu resortul format din patru spire.
Dimensiuni: L = 5,8 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.10, fig. 1/13.

167. Tip: fibulă în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 12731.
Material: bronz.
Descriere: corpul elegant și decorat cu câte două linii paralele dispuse pe margini; portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 7,4 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.11, fig. 2/1.

168. Tip: fibulă în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 12731.
Material: bronz.
Descriere: stare de conservare mediocră.
Dimensiuni: L = 8,7 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.12, fig. 2/2.

169. Tip: fibulă în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 12733.
Material: bronz.
Descriere: corpul decorat cu linii paralele pe toată lungimea.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.13, fig. 2/3.

170. Tip: fibulă în formă de „linguriță".
Descoperire: în complex închis, inv. 7850.
Material: bronz.
Descriere: corpul decorat cu linii marginale paralele; resort format din patru spire, portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 5,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.14, fig. 2/4.

171. Tip: fibulă în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 7933.
Material: bronz.
Descriere: corpul ușor arcuit, terminat cu un buton conic și decorat cu un buton sferoidal; portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.15, fig. 2/5.

172. Tip: fibulă în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 7925.
Material: metal alb, scheletul din bronz.
Descriere: corpul decorat la exterior cu o linie ondulată, încadrată de linii marginale; acul în stare fragmentară; portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 6,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.16, fig. 2/6.

173. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 12518.
Material: bronz.
Descriere: se păstrează parțial resortul și arcul.

B.C.U. „M. Eminescu" IAȘI
ISTORIE

Dimensiuni: L = 6,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.17, fig. 3/1.

174. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 12491.
Material: bronz.
Descriere: din arc se păstrează doar un fragment din partea superioară; resort format din patru spire.
Dimensiuni: L = 6,8 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.18, fig. 3/2.

175. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 12519.
Material: bronz.
Descriere: scheletul desprins de corp și pierdut din vechime; resort format din trei spire.
Dimensiuni: L = 6,2 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.19, fig. 3/3.

176. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: inv. 13253.
Material: bronz; scheletul și acul din fier.
Descriere: din resort se păstrează doar două spire; corpul decorat cu linii incizate.
Dimensiuni: L = 5,4 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.20, fig. 3/4.

177. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: în complex închis, inv. 13166.
Material: bronz.
Descriere: resort format din trei spire.
Dimensiuni: L = aprox. 7 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.21, fig. 3/5.

178. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 12736.
Material: bronz.
Descriere: se păstrează doar resortul și acul, bine ascuțit.
Dimensiuni: L = 5,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.22, fig. 3/6.

179. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 27948.
Material: bronz.
Descriere: se păstrează doar resortul, format din cinci spire.
Dimensiuni: L = 4,4 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 65, nr. II.23, fig. 4/10.

180. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: inv. 27947.
Material: bronz.
Descriere: resortul format din cinci spire.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. II.24, fig. 4/11.

181. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: inv. 25286.
Material: bronz.
Descriere: resortul format din patru spire.
Dimensiuni: L = 3,9 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. II.25, fig. 4/12.

182. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".
Descoperire: în strat, inv. 25287.
Material: bronz.
Descriere: resortul format din trei spire.
Dimensiuni: L = 2,4 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. II.26.

183. Tip: fibulă fragmentară în formă de „linguriță".

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descoperire: inv. 29171.
Material: bronz.
Descriere: resort format din trei spire; acul întreg.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. II.27, fig. 10/11.

184. Tip: fibulă cu resort bilateral scurt şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 7880.
Material: fier.
Descriere: corpul format dintr-o sârmă, rotund în secţiune, portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. III.a.1, fig. 5/1.

185. Tip: fibulă cu resort bilateral scurt şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 13164.
Material: fier.
Descriere: corpul format dintr-o sârmă, rotund în secţiune, portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. III.a.2, fig. 5/3.

186. Tip: fibulă cu resort bilateral scurt şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 25287.
Material: fier.
Descriere: corpul format dintr-o sârmă, rotund în secţiune, portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. III.a.3, fig. 10/5.

187. Tip: fibulă cu resort bilateral scurt şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 12163.
Material: fier.
Descriere: corpul format dintr-o bară aplatisată, portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. III.b.1, fig. 5/4.

188. Tip: fibulă cu resort bilateral scurt şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 7938.
Material: fier.
Descriere: corpul format dintr-o bară aplatisată, portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. III.b.2, fig. 5/5.

189. Tip: fibulă cu resort bilateral scurt şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 7939.
Material: fier.
Descriere: corpul format dintr-o bară aplatisată, portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. III.b.3, fig. 5/7.

190. Tip: fibulă cu resort bilateral scurt şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 13272.
Material: fier.
Descriere: corpul format dintr-o bară aplatisată, portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. III.b.4, fig. 7/6.

191. Tip: fibulă cu resort bilateral scurt şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 12743.
Material: fier.
Descriere: corpul format dintr-o bară metalică; corpul decorat în partea superioară cu o proeminenţă de formă ovală, portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. III.c.1, fig. 5/2.

192. Tip: fibulă cu resort bilateral mare şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 7833.
Material: fier.

Descriere: resort dintr-un mare număr de fire (cca 20); arcul realizat dintr-o bară simplă; portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. IV.1, fig. 7/1.

193. Tip: fibulă cu resort bilateral mare şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 7937.
Material: fier.
Descriere: resort dintr-un mare număr de fire (cca 20); arcul realizat dintr-o bară simplă; portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. IV.2, fig. 7/2.

194. Tip: fibulă cu resort bilateral mare şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 12623.
Material: fier.
Descriere: resort dintr-un mare număr de fire (cca 20); arcul realizat dintr-o bară simplă; portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. IV.3, fig. 7/3.

195. Tip: fibulă cu resort bilateral mare şi portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: inv. 12521.
Material: fier.
Descriere: resort dintr-un mare număr de fire (cca 20); arcul realizat dintr-o bară simplă; portagrafa în formă de teacă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. IV.4, fig. 7/5.

196. Tip: fibulă de tip „puternic profilată".
Descoperire: descoperită în stratul de cultură, inv. 7813.
Material: bronz.
Descriere: coardă exterioară; resort bilateral scurt format din opt spire; portagrafa trapezoidală; pe corp apare un buton în formă de sferă.
Dimensiuni: L = 6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. V.1, fig. 4/1.

197. Tip: fibulă de tip „puternic profilată".
Descoperire: în complex închis, inv. 7936.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral; pe corp apare un buton în formă de sferă, încadrat de linii orizontale; portagrafa trapezoidală.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 66, nr. V.2, fig. 4/2.

198. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în stratul de cultură, inv. 12732.
Material: bronz.
Descriere: corp uşor arcuit, decorat în zona curburii maxime cu un buton sferic; piciorul se termină cu un buton conic; portagrafă de formă trapezoidală.
Dimensiuni: L = 6,4 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 67, nr. VI.1, fig. 4/4.

199. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în complex închis, inv. 7815.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, corpul uşor arcuit, decorat în partea superioară cu un buton sferic; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 5,3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 67, nr. VI.2, fig. 4/5.

200. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 7812.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, format din opt spire; coardă exterioară; portagrafă de formă trapezoidală, terminată cu un buton conic; pe arcul fibulei, decor încadrat de linii orizontale.
Dimensiuni: L = 4,9 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 67, nr. VI.3, fig. 4/8.

BCU "ARCHEITRAL" UNIVERSITY LIBRARY

201. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în complex închis, inv. 7817.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul uşor arcuit, decorat cu un buton sferic; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 67, nr. VI.4, fig. 7/9.

202. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în complex închis, inv. 7814.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul uşor arcuit, decorat cu un buton discoidal; portagrafă scundă, de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 67, nr. VI.5, fig. 4/7.

203. Tip: fibulă fragmentară, cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 7876.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul arcuit; pe arc un buton discoidal; portagrafă fragmentară.
Dimensiuni: L = 8,3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 67, nr. VI.6, fig. 7/4.

204. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în strat, inv. 7931.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul uşor arcuit, decorat cu un buton discoidal; portagrafă de formă trapezoidală şi uşor răsfrântă; picior terminat printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 67, nr. VI.7, fig. 8/4.

205. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în complex închis, inv. 7934.
Material: bronz.
Descriere: arcul decorat cu un buton discoidal; portagrafă de formă trapezoidală.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 67, nr. VI.8.

206. Tip: fibulă fragmentară, cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 25285.
Material: bronz.
Descriere: corpul decorat la nivelul curburii maxime cu două linii verticale şi una orizontală; portagrafă de formă trapezoidală; picior terminat printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 5,2 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 67, nr. VI.9.

207. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în complex închis, inv. 27756.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral simplu, format din şase spire; coardă exterioară, corpul decorat cu un buton discoidal; picior terminat printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.10, fig. 4/3.

208. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 7820.
Material: bronz.
Descriere: corpul uşor arcuit; arcul decorat cu un buton discoidal.
Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.11, fig. 6/1.

209. Tip: fibulă fragmentară, cu corpul profilat.
Descoperire: în strat, inv. 7875.
Material: bronz.
Descriere: coardă exterioară, corpul uşor arcuit decorat cu un buton discoidal; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.12, fig. 6/6.

BCU "S. CENTRALA" - IASI LIBRARY

210. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 7813.
Material: bronz.
Descriere: corpul uşor arcuit, decorat cu un buton discoidal; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 3.2
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.13, fig. 6/2.

211. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în strat, inv. 13168.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, arc decorat cu un buton discoidal; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.14.

212. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 7930.
Material: bronz.
Descriere: corpul profilat, decorat cu un buton conic; portagrafă de formă trapezoidală.
Dimensiuni: L = 3,6 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.15, fig. 6/4.

213. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în locuinţă de suprafaţă din ultimul nivel de locuire, inv. 12516.
Material: bronz.
Descriere: portagrafă de formă trapezoidală, picior terminat printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.16, fig. 6/5.

214. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în locuinţă de suprafaţă, inv. 7849.
Material: bronz.
Descriere: coardă exterioară, corpul uşor arcuit, decorat cu un buton disciodal în partea superioară; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.17, fig. 6/7.

215. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în strat.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, corpul arcuit, decorat cu un buton disciodal; portagrafă de formă trapezoidală, picior terminat printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.18, fig. 6/8.

216. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: S XV, în groapa de cult, inv. 13254.
Material: bronz.
Descriere: resort scurt, coardă exterioară, corpul uşor arcuit decorat cu un buton discoidal; portagrafă de formă trapezoidală terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.19, fig. 6/9.

217. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în strat, inv. 7927.
Material: bronz.
Descriere: corpul arcuit, decorat cu un buton discoidal; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 3,5 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.20, fig. 8/1.

218. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în strat, inv. 7832.
Material: bronz.
Descriere: corpul arcuit, decorat cu un buton discoidal; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 68, nr. VI.21, fig. 8/2.

219. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 13165.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Material: bronz.
Descriere: corpul profilat şi uşor arcuit; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.22, fig. 8/3.

220. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în strat, inv. 7834.
Material: bronz.
Descriere: arcul decorat cu un număr mare de butoni discoidali; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.23, fig. 8/5.

221. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 7872.
Material: bronz.
Descriere: coardă exterioară, corpul profilat decorat cu un buton discoidal.
Dimensiuni: L = 2 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.24, fig. 8/6.

222. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în locuinţă de suprafaţă, inv. 7871.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul uşor arcuit decorat cu un buton discoidal.
Dimensiuni: L = 2 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.25, fig. 8/9.

223. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în strat, inv. 113255.
Material: bronz.
Descriere: corpul profilat, decorat pe arc cu butoni discoidali; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.26, fig. 8/7.

224. Tip: fibulă fragmentară, cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 7935.
Material: bronz.
Descriere: se păstrează portagrafa.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.27, fig. 7/8.

225. Tip: fibulă fragmentară, cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 7871.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă interioară.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.28, fig. 8/10.

226. Tip: fibulă fragmentară, cu corpul profilat.
Descoperire: în complex închis, inv. 12738.
Material: bronz.
Descriere: arc decorat cu un buton discoidal; se păstrează câteva fire din resort.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.29, fig. 7/9.

227. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în complex închis, inv. 7822.
Material: bronz.
Descriere: se păstrează doar o spiră din resort şi o parte din coarda exterioară, arc decorat cu butoni discoidali; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 3,7 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.30, fig. 9/1.

228. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în complex închis, inv. 7819.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral format din 20 spire, coardă exterioară, corpul profilat; portagrafă de formă trapezoidală.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.31, fig. 9/2.

BCU "CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

229. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: inv. 7817.
Material: bronz.
Descriere: coardă exterioară, corpul profilat; portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.32, fig. 4/9.

230. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în strat, inv. 25284.
Material: bronz.
Descriere: corpul profilat, portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.33, fig. 6/11.

231. Tip: fibulă cu corpul profilat.
Descoperire: în strat, inv. 25284.
Material: bronz.
Descriere: portagrafă de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.34, fig. 4/4.

232. Tip: fibulă cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: inv. 29172.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul arcuit de formă romboidală; portagrafă în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 69, nr. VI.35, fig. 4/6.

233. Tip: fibulă cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: inv. 25283.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral realizat din 12 spire, coardă exterioară, corpul uşor arcuit dintr-o bandă aplatizată; portagrafă scundă.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.36, fig. 9/4.

234. Tip: fibulă fragmentară, cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: inv. 7893.
Material: bronz.
Descriere: arc dintr-o bandă aplatizată; portagrafă în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 5,1 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.37, fig. 5/6.

235. Tip: fibulă fragmentară, cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: în strat, inv. 7877.
Material: bronz.
Descriere: portagrafă în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.38, fig. 8/8.

236. Tip: fibulă cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: în strat, inv. 12734.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul uşor arcuit, dintr-o bandă îngustă şi aplatizată; portagrafă scundă.
Dimensiuni: L = -
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.39, fig. 9/8.

237. Tip: fibulă cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: în complex închis, inv. 7811.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, corpul uşor arcuit, dintr-o bandă aplatizată; portagrafă scundă, de formă trapezoidală, terminată printr-un buton conic. Piesa este deformată de foc.
Dimensiuni: L = 7,7 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.40, fig. 9/3.

238. Tip: fibulă cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: inv. 27757.
Material: bronz.

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul uşor arcuit; portagrafă de formă trapezoidală, terminată, mult aplatizată.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.41, fig. 6/12.

239. Tip: fibulă cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: în complex închis, inv. 12730.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, corpul din sârmă uşor îngroşată; portagrafă scundă, în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 2,2 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.42, fig. 5/9.

240. Tip: fibulă cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: în strat, inv. 7845.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul uşor curbat; portagrafă în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.43, fig. 7/7.

241. Tip: fibulă cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: într-o locuinţă de suprafaţă, inv. 7928.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul dintr-o bară rotundă în secţiune, dar aplatizată către bază; portagrafă în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.44, fig. 7/8.

242. Tip: fibulă cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: în strat, inv. 7929.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral, coardă exterioară, corpul dintr-o bară îngustă, dar puternic curbat, formând un fel de genunchi; portagrafă în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.45, fig. 9/6.

243. Tip: fibulă cu corpul simplu, nedecorat.
Descoperire: inv. 7932.
Material: bronz.
Descriere: resort bilateral scurt. Pe arc se observă un bob de chihlimbar încrustat.
Dimensiuni: L = 2,3 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VI.46, fig. 9/9.

244. Tip: fibulă de tip „Aucissa".
Descoperire: în complex închis, inv. 7821.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic arcuit, terminat cu un buton conic, pe arc se observă ca decor o linie profilată, încadrată de alte linii paralele, întrerupte în zona portagrafei; portagrafă în formă de teacă.
Dimensiuni: L = 5,2 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 70, nr. VII, fig. 4/6.

245. Tip: fibulă de tip „cu ochi".
Descoperire: în stratul de cultură, inv. 7823.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic arcuit, arc executat dintr-o bară aplatizată, cu o nervură la nivelul umărului, destul de pronunţată; portagrafă de formă trapezoidală.
Dimensiuni: L = 6 cm.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: *Fibulele de la Răcătău*, p. 71, nr. VIII, fig. 9/7.

Poienești, com. Poienești, jud. Vaslui

246. Tip: fibulă cu piciorul înfăşurat pe dedesubt.
Descoperire: în mormântul 230 de incineraţie din necropola de la Dealul Teilor.
Material: bronz.
Descriere: picior subţiat într-un fir şi răsucit în spire în jurul arcului până la resort.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. II- III p.Chr.
Bibliografie: Vulpe, *Poienești*, p. 377, fig. 251/1.

247. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de teacă.
Descoperire: în mormântul 327 de incineraţie din necropola de la Dealul Teilor.
Material: bronz.

Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. II- III p.Chr.
Bibliografie: Vulpe, *Poienești*, p. 405, fig. 321/11.

248. Tip: fibulă cu resortul „arbaletă".
Descoperire: în mormântul 320 de incinerație din necropola de la Dealul Teilor.
Material: fier.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: sec. II- III p.Chr.
Bibliografie: Vulpe, *Poienești*, p. 402, fig. 310.

249. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 19.
Material: bronz.
Descriere: corpul curbat și piciorul relativ lung; resort din trei sau patru spire; coardă interioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 7,8-12 cm.
Bibliografie: Babeș, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 91, fig. 32, 19.

250. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 149.
Material: bronz.
Descriere: corpul curbat și piciorul relativ lung; resort din trei sau patru spire; coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 7,8-12 cm.
Bibliografie: Babeș, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 91, fig. 32, 149c.

251. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 379.
Material: bronz.
Descriere: corpul curbat și piciorul relativ lung; resort din trei sau patru spire; coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 7,8-12 cm.
Bibliografie: Babeș, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 91, fig. 38, 1.

252. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 434.
Material: fier.
Descriere: corpul puternic curbat; resort din două spire.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 8-11 cm.
Bibliografie: Babeș, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 35,434e.

253. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 476.
Material: fier.
Descriere: corpul puternic curbat; resort din două spire.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 8-11 cm.
Bibliografie: Babeș, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 36,476e.

254. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 535.
Material: bronz.
Descriere: corpul puternic curbat; resort din două spire.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 8-11 cm.
Bibliografie: Babeș, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 37,535e.

255. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 565.
Material: fier.
Descriere: corpul puternic curbat; resort din două spire.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 8-11 cm.
Bibliografie: Babeș, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 38,2.

256. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 572.
Material: fier.
Descriere: corpul puternic curbat; resort din două spire.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 8-11 cm.
Bibliografie: Babeș, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 38,572a.

257. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 84.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau ușor curbat; resort din patru spire și coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeș, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 32,276.

258. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descoperire: mormântul 96.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 32,276.

259. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 276.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 32,276.

260. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 376.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 33,391b.

261. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 391.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 33,391b.

262. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 396.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 34,396c.

263. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 396.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 34,396d.

264. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 441.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 36,441e.

265. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 453.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 36,435e.

266. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 555.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 37,561f.

267. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 561.
Material: fier.
Descriere: corpul plat sau uşor curbat; resort din patru spire şi coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 6-10,5 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 37,561f.

268. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 48.
Material: fier.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 32,48a-c.

269. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 105.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93.

270. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 339.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 32,339a.

271. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 392.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 34,392d.

272. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 556.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 38,556c.

273. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 3.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93.

274. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 3.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93.

275. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 121.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 32,121a-d.

276. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 121.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 32,121a-4.

277. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 147.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 32,147a.

278. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 147.
Material: fier.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 32,147b.

279. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 340.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 32,340a.

280. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 340.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 32,340b.

281. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 390.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 33,390,a.

282. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 390.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 33,390b.

283. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 434.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 35, 434f.

284. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 434.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 35,434g.

285. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 528.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 37,528c.

286. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 528.
Material: fier.
Descriere: corp plat cu butoni; portagrafa dreptunghiulară sau trapezoidală.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 93, fig. 37,528d.

287. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 69.
Descriere: arc uşor curbat; resort din 8-16 spire.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 5-7 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poienești-Lukaševka Kultur*, p. 94, fig. 32,69.

288. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 473.
Descriere: arc uşor curbat; resort din 8-16 spire.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: 5-7 cm.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 94, fig. 36,473c.

289. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 535.
Material: fier.
Descriere: arc uşor curbat; resort din 8-16 spire.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 94, fig. 37,535c-d.

290. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 588.
Material: fier.
Descriere: arc uşor curbat; resort din 8-16 spire.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 94, fig. 38,588c.

291. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 35.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96.

292. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 70.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 32,70.

293. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 108.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96.

294. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 147.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96.

295. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 397.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96.

296. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 436.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 38,5.

297. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 507.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 38,4.

298. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 547.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96.

299. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 261.
Material: fier.

Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96.

300. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 261.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96.

301. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 328.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 32,328c-e.

302. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 328.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 32,328c-e.

303. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 377.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 33,377c.

304. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 377.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 33,377d.

305. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 394.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 34,394l.

306. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 394.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 34,394m.

307. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 440.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 35,440e.

308. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 440.
Material: fier.
Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 36,453c.

309. Tip: fibulă de schemă Latène târziu.
Descoperire: mormântul 453.
Material: fier.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descriere: portagrafa în formă de cadru, resort din 10-16 spire, cu coardă exterioară.
Datare: sec. I a.Chr.
Dimensiuni: aproximativ 4 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 96, fig. 36,453d.

Com. Buhăieşti, jud. Vaslui

310. Tip: fibulă de schemă Latène mijlociu.
Descoperire: mormântul 1.
Material: bronz.
Descriere: corpul curbat şi piciorul relativ lung; resort din trei sau patru spire; coardă exterioară.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Dimensiuni: 7,8-12 cm.
Bibliografie: Babeş, *Poieneşti-Lukaševka Kultur*, p. 92, fig. 45,2.

Mănăstioara, jud. Vrancea

311. Tip: fibulă de tip linguriţă
Material: bronz.
Descriere: partea superioară a arcului decorată în relief, cu proeminenţe dispuse câte două şi intercalate de doi cotoni de fixare a pietrelor preţioase. Capătul decorat cu motivul lirei împrejmuit de câte trei proeminenţe în relief; la baza lirei se află un coton; partea laterală a portagrafei decorată cu incizii în zigzag.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor*, p. 179, pl. CIII/10; CIV/2.

Com. Clipiceşti, jud. Vrancea

312. Tip: fibulă cu nodozităţi discoidale, de tip dacic.
Material: argint.
Descriere: patru nodozităţi discoidale pe arc, dispuse la distanţe egale.
Dimensiuni: L = 13,5 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor*, p. 178, pl. CIII/3; CIV/1.

Com. Pădureni, jud. Vrancea

313. Tip: fibulă puternic profilată.
Material: bronz.
Descriere: nod terminal, resort bilateral, scurt; corda trasă pe deasupra; arc îngroşat spre resort, are manşon, nod discoidal la mijloc.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor*, p. 178, pl. CIV/13.

314. Tip: fibulă cu balama.
Material: bronz.
Descriere: arc din fier, cu portagrafa îngustă şi mascată de o placă în formă de secure; pe faţa exterioară apar ornamente în zigzag.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: Bichir, *Cultura carpică*, p. 101.

Com. Cândeşti, jud. Vrancea

315. Tip: fibulă puternic profilată.
Material: argint.
Descriere: arc evazat spre resort, protuberanţă bitronconică pe arc şi nod terminal.
Dimensiuni: L = 5,4 cm.
Datare: sec. I-II p. Chr.
Bibliografie: Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor*, p. 178, pl. CIV/13.

316. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: în mormântul de inhumaţie al unui copil.
Material: argint şi bronz.
Descriere: picior terminat cu un buton conic.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor*, p. 178, pl. CIII/4; CIV/10.

317. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: în mormântul de inhumaţie al unui copil.
Material: argint şi bronz.
Descriere: picior terminat cu un buton conic.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor*, p. 178, pl. CIII/5; CIV/11.

318. Tip: fibulă puternic profilată.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descoperire: în mormântul de inhumaţie al unui copil.
Material: argint şi bronz.
Descriere: picior terminat cu un buton conic.
Datare: sec. I-II p.Chr.
Bibliografie: Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor*, p. 178, pl. CIII/6; CIV/12.

319. Tip: fibulă cu motiv zoomorf.
Material: argint.
Descriere: arcul are terminaţia în coamă şi cap de lup care ţine în gură portagrafa.
Dimensiuni: 3,7 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: Bobi, *Civilizaţia geto-dacilor*, p. 180.

Piroboridava (Poiana, jud. Galaţi)

320. Tip: fibulă de tip tracic.
Descoperire: MT 2399, 1986, secţ. N, -1,90 m.
Material: bronz.
Descriere: corpul arcuit, îngroşat şi faţetat, portagrafa mică şi piciorul terminat cu buton conic, întors spre spate.
Dimensiuni: L = 3,7 cm.
Datare: sec. III-II a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 206, fig. 91/4.

321. Tip: fibulă de tip tracic.
Descoperire: MT 2390, 1950.
Material: bronz.
Descriere: corpul rotund în secţiune, puternic arcuit.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: sec. III-II a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 207, fig. 92/13.

322. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2401, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corpul arcuit şi decorat cu puncte şi romburi incizate, resort din patru spire şi coardă interioară, portagrafă scurtă, la capătul piciorului.
Dimensiuni: L = 4,40 cm.
Datare: sec. III-II a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 207, fig. 93/1.

323. Tip: fibulă Latène mijlociu fragmentară.
Descoperire: MT 2250, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul rotund în secţiune, cu piciorul prevăzut cu o proeminenţă, ridicat şi lipit pe arc, lipseşte acul.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. III-II a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 207-208, fig. 93/2.

324. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2402, 1950, secţiunea L.
Material: bronz.
Descriere: corpul dreptunghiular în secţiune, curbat şi portagrafa mică, acul lipsă.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: sec. III-II a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, fig. 93/4.

325. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2213, 1951, secţiunea L.
Material: bronz.
Descriere: corpul de formă ovală, prevăzut cu şapte proeminenţe mici, resort cu două spire, coardă exterioară şi portagrafa lamelară.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: sec. III-II a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, fig. 93/5.

326. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2403, 1950.
Material: bronz.
Descriere: corpul dreptunghiular în secţiune, decorat cu opt proeminenţe, dispuse în cerc cu una la mijloc, resort scurt şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: sec. III-II a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, nr. 29, fig. 93/6.

327. Tip: fibulă Latène mijlociu fragmentară.
Descoperire: MT 886, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat, acoperit cu o plăcuţă prinsă cu un nit.
Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: sec. III-II a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, nr. 30, fig. 93/7.

328. Tip: fibulă Latène mijlociu, fragmentară.
Descoperire: MT 2404, *passim*.
Material: fier.
Descriere: corpul rotund în secţiune şi portagrafa lamelară.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: sec. III-II a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, nr. 31, fig. 93/8.

329. Tip: fibulă Latène mijlociu, fragmentară.
Descoperire: MT 6388, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat, de formă rombică, piciorul decorat cu nodozităţi şi incizii oblice, aşezat deasupra corpului, fără să fie lipit.
Dimensiuni: L = 5,8 cm.
Datare: sec. II-I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, nr. 32, fig. 93/9.

330. Tip: fibulă cu decor zoomorf.
Descoperire: MT 1404, *passim*.
Material: bronz, posibil aurită.
Descriere: corpul puternic profilat, semicirculară în secţiune, cu terminaţia triunghiulară şi piciorul alungit, terminat cu buton. Corpul este decorat cu o proeminenţă cu incizii oblice şi un cap de animal despicat longitudinal. Resortul este scurt, iar coarda exterioară.
Dimensiuni: L = 4,9 cm.
Datare: sec. I a.Chr.- I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, nr. 33, fig. 94/1.

331. Tip: fibulă Latène mijlociu, fragmentară.
Descoperire: MT 2405, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corpul arcuit şi secţiune dreptunghiulară, decorat cu o plăcuţă pătrată, haşurată şi un nod, picior alungit, terminat cu un buton conic şi portagrafă plină.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, nr. 34, fig. 94/2.

332. Tip: fibulă cu decor zoomorf.
Descoperire: MT 2406, 1927.
Material: bronz.
Descriere: corpul puternic profilat şi terminaţia triunghiulară, decor zoomorf pe arc, piciorul lung, terminat cu un buton conic, resort bilateral din opt spire şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 4, 8 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, nr. 35, fig. 94/3.

333. Tip: fibulă neterminată.
Descoperire: MT 2092, 1928.
Material: bronz.
Descriere: -
Dimensiuni: L = 5,1 cm.
Datare: probabil sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, nr. 36, fig. 94/4.

334. Tip: fibulă cu decor zoomorf.
Descoperire: MT 2407, 1998, secţiunea P.
Material: bronz cu urme de aurire.
Descriere: corpul lăţit spre resort, decorat cu un cap de animal; piciorul lipseşte.
Dimensiuni: L = 5,2 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 208, nr. 37, fig. 94/5.

335. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2408, 1987, secţiunea N.
Material: bronz.
Descriere: corpul triunghiular, decorat cu două plăcuţe pătrate, picior terminat cu buton.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: sec I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 38, fig. 94/6.

336. Tip: fibulă cu nodul pe arc.
Descoperire: MT 2216, 1951.
Material: bronz.
Descriere: picior terminat cu buton, deteriorată.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 40, fig. 98/8.

337. Tip: fibulă neterminată.
Descoperire: MT 2229, 1950, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: o nodozitate pe arc, picior cu buton.
Dimensiuni: L = 6, 1 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 41, fig. 94/9.

338. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2409, 1986, secţiunea N.
Material: bronz.
Descriere: corpul rombic, portagrafa pătrată, prevăzută cu o perforaţie rotundă, resort bilateral format din opt spire; coarda şi arcul lipsesc.

Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: sec I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 42, fig. 95/1.

339. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2168, 1950, secţiunea KF.
Material: bronz.
Descriere: arcul rotund în secţiune, uşor curbat spre resort, portagrafa simplă, dreptunghiulară, cu o perforaţie rotundă, lipsesc arcul şi acul.
Dimensiuni: L = 4,4 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 43, fig. 95/2.

340. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2152, 1950, secţiunea K, caroul 10-11.
Material: bronz.
Descriere: arcul rotund în secţiune, uşor curbat spre resort portagrafa simplă, dreptunghiulară, resort bilateral scurt, coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 5, 3 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 44, fig. 95/3.

341. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2134, 1950, secţiunea I-I'.
Material: bronz.
Descriere: arcul drept uşor lăţit, portagrafa dreptunghiulară, cu resortul format din patru spire şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 4,9 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr. - începutul sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 45, fig. 95/4.

342. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2133, 1950, secţiunea JF, caseta 9.
Material: bronz.
Descriere: corpul din fir, rotund în secţiune şi portagrafa dreptunghiulară.
Dimensiuni: L = 4,2 cm
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 46, fig. 95/5.

343. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2410, 1989, secţiunea P.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat ,de secţiune triunghiulară şi portagrafă dreptunghiulară.
Dimensiuni: L = 4,4 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 47, fig. 95/6.

344. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2412, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat, de formă romboidală, portagrafă dreptunghiulară, resort cu patru spire şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 48, fig. 95/11.

345. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2411, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp plat romboidal şi portagrafă scurtă; se păstrează doar o spirală.
Dimensiuni: L = 6,4 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr. - începutul sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr 49, fig. 95/9.

346. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Material: bronz.
Descriere: corp plat triunghiular şi portagrafa dreptunghiulară; se păstrează patru spire din resort.
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 50, fig. 95/10.

347. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 40, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat, de formă rectangulară, portagrafa mică, dreptunghiulară, resort din cinci spire şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.

Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr. - primul sfert al sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 51, fig. 95/8.

348. Tip: fibulă Latène mijlociu.
Descoperire: MT 15, 1951, secţiunea KF.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat, de formă ovală, prevăzut în centru cu un nit, portagrafa pătrată, resort din patru spire şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 2,1 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr. - primul sfert al sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 209, nr. 52, fig. 95/7.

349. Tip: fibulă unguiformă.
Descoperire: MT 2392, 1950, secţiunea K, caseta 19.
Material: bronz.
Descriere: arcul în formă de scut, decorat cu linii incizate şi resort din patru spire şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 210, nr. 53, fig. 95/12.

350. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 39, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul uşor boltit şi format din bandă de formă dreptunghiulară, decorată la partea superioară cu două linii ondulate, incizate, portagrafa dreptunghiulară şi resort cu opt spire.
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 210, nr. 55, fig. 95/14.

351. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2414, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat, de formă romboidală, terminat spre resort printr-un fir răsucit, portagrafa trapezoidală, cu perforaţie rotundă. Suprafaţa exterioară prezintă un decor incizat format din trei cercuri şi punct central.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a. hr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 210, nr. 56, fig. 95/15.

352. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2415, 1987.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat, în formă ovală alungită şi portagrafa dreptunghiulară.
Dimensiuni: L = 3,7 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 210, nr. 57, fig. 95/16.

353. Tip: fibulă fragmentară de tip Alesia.
Descoperire: MT 2232, 1950.
Material: fier.
Descriere: corpul bombat, în formă triunghiulară alungită şi portagrafa dreptunghiulară.
Dimensiuni: L = 5, 5 cm.
Datare: mijlocul sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 210, nr. 58, fig. 95/17.

354. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MIM 5651, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul curbat spre partea terminală, resort din patru spire şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 7,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 210, nr. 59, fig. 96/1.

355. Tip: fibulă fragmentară cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2249, *passim*.
Material: fier.
Descriere: corpul uşor profilat, secţiunea ovală şi portagrafa dreptunghiulară, resort din patru spire şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 7,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 210, nr. 61, fig. 96/3.

356. Tip: fibulă fragmentară cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 188, 1927, secţiunea B, caseta 10.
Material: fier.

Descriere: corpul bombat; secţiunea dreptunghiulară; din resort se păstrează două spire.
Dimensiuni: L = 7,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 210, nr. 62, fig. 96/4.

357. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2209, P. 1951, caseta 9.
Material: fier.
Descriere: corpul bombat, secţiunea rotundă, portagrafa lipsă, resort din patru spire (lipsesc două) şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 7,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 210, nr. 63, fig. 96/5.

358. Tip: fibulă fragmentară, cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2416, P. 150, secţiunea KF.
Material: fier.
Descriere: corpul plat.
Dimensiuni: L = 6,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 210, nr. 64, fig. 96/6.

359. Tip: fibulă fragmentară, cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2123, 1950, secţiunea J, caseta 7.
Material: fier.
Descriere: corpul uşor arcuit, secţiunea rotundă.
Dimensiuni: L = 6,1 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 65, fig. 96/7.

360. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2417, 1950, secţiunea K, caseta 10.
Material: fier.
Descriere: corpul arcuit şi portagrafa lipsă.
Dimensiuni: L = 5,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 66, fig. 96/8.

361. Tip: fibulă de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2162, 1950, secţiunea K/6.
Material: bronz.
Descriere: corpul bombat şi portagrafa lamelară, resort scurt şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 5,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 67, fig. 96/9.

362. Tip: fibulă fragmentară cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2257, *passim*
Material: fier.
Descriere: corpul puţin curbat.
Dimensiuni: L = 7,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 68, fig. 97/1.

363. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2203, 1951, locuinţa 6.
Material: fier.
Descriere: arcul rotund în secţiune, resort bilateral cu patru spire şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 8,2 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 69, fig. 97/2.

364. Tip: fibulă fragmentară cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2208, 1951, locuinţa 10.
Material: fier.
Descriere: -
Dimensiuni: 7,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 70, fig. 97/3.

365. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 7628, 1927, *passim*.
Material: fier.
Descriere: resort scurt.
Dimensiuni: L = 7,4 cm.
Datare: sec I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 71, fig. 97/4.

366. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2241, 1951, secţiunea L', carou VIII/6.
Material: fier.
Descriere: resort din patru spire şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 6,2 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 72, fig. 97/5.

BCU CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

367. Tip: fibulă fragmentară cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2206, 1951, secţiunea L.
Material: fier.
Descriere: corpul uşor arcuit, resort format din spire puţine şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 7,2 cm.
Datare: sec I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 73, fig. 97/6.

368. Tip: fibulă de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2418, 1951, locuinţa 6.
Material: fier.
Descriere: corpul din sârmă, portagrafa lamelară şi resortul format din şase spire cu coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 6,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 74, fig. 97/7.

369. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2235, 1951, groapă.
Material: fier.
Descriere: corpul arcuit de formă ovală, resortul format din opt spire şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 8,2 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 75, fig. 97/8.

370. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2419, 1950, secţiunea K.
Material: fier.
Descriere: puternic oxidată; lipsesc portagrafa şi piciorul.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 76, fig. 98/1.

371. Tip: fibulă fragmentară cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 7552, 1927.
Material: fier.
Descriere: -
Dimensiuni: L = 6,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 77, fig. 98/2.

372. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2420, 1928, secţiune B', caseta 11.
Material: fier.
Descriere: arcul uşor profilat, rotund în secţiune.
Dimensiuni: L = 6,5.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 78, fig. 98/3.

373. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2116, 1950, secţiunea I.
Material: fier.
Descriere: resort din patru spire şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 7,1 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 79, fig. 98/4.

374. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2421, 1950, secţiunea K, caseta 18.
Material: fier.
Descriere: arcul boltit.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 211, nr. 80, fig. 98/5.

375. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2422, 1950, secţiunea K, caseta 10.
Material: fier.
Descriere: s-au păstrat acul şi jumătate de resort, cu două spire şi coardă exterioară.
Dimensiuni: 4,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 81, fig. 98/6.

376. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2423, 1988, secţiunea O, carou IV/2.
Material: fier.
Descriere: corpul din fir, rotund în secţiune şi coardă exterioară, cu resort din patru fire.
Dimensiuni: L = 6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 82, fig. 98/7.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

377. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2120, 1950, secţiunea J, caseta 7.
Material: fier.
Descriere: corpul din bară, dreptunghiulară în secţiune, uşor curbată, cordă exterioară.
Dimensiuni: L = 6,9 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 83, fig. 98/8.

378. Tip: fragment de fibulă.
Descoperire: MT 2424, *passim*.
Material: fier.
Descriere: s-a păstrat doar acul, rotund în secţiune şi un fragment de coardă.
Dimensiuni: L = 6,1 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 84, fig. 99/1.

379. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2210, 1951, locuinţa 9.
Material: fier.
Descriere: arc simplu, uşor arcuit.
Dimensiuni: L = 6 cm.
Datare: sec I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 85, fig. 99/3.

380. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: Carnet de şantier, 1968, secţiunea M.
Material: fier.
Descriere: portagrafa lamelară.
Dimensiuni: L = 6,7 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 86, fig. 99/3.

381. Tip: fibulă cu portagrafa în formă de cadru.
Descoperire: MT 2184, 1950, secţiunea L.
Material: fier.
Descriere: resort scurt şi coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 7,4 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 87, fig. 99/4.

382. Tip: fibulă fragmentară de tip Latène mijlociu.
Descoperire: MT 2184, 1950, secţiunea L.
Material: fier.
Descriere: corpul rotund în secţiune, uşor arcuit şi portagrafa dreptunghiulară.
Dimensiuni: L = 6 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 88, fig. 99/5.

383. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2104, 1930.
Material: bronz.
Descriere: probabil cu coardă interioară, deformată.
Dimensiuni: L = 5,4 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 89, fig. 99/6.

384. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire:
Material: fier.
Descriere: corpul uşor arcuit şi lăţit, coardă interioară, portagrafa lipsă.
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: Latène târziu.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 90, fig. 99/7.

385. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2426, 1950, secţiunea K, caseta 10.
Material: fier.
Descriere: corpul uşor curbat.
Dimensiuni: L = 5,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 91, fig. 99/8.

386. Tip: fragment de fibulă.
Descoperire: MT 2427, 1951, secţiunea L, groapă.
Material: bronz.
Descriere: s-au păstrat acul şi un fragment de resort cu coardă exterioară.
Dimensiuni: 6,9 cm.
Datare: sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 92, fig. 99/9.

387. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: MT 2176, 1950, locuinţă.
Material: bronz.
Descriere: portagrafa lamelară şi corpul din sârmă, uşor curbat, resort scurt şi coardă interioară.

BCU "ASENIRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dimensiuni: L = 4,9 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 93, fig. 100/1.

388. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2259, P. *passim*.
Material: fier.
Descriere: -
Dimensiuni: 6,1 cm.
Datare: Latène târziu.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 94, fig. 99/10.

389. Tip: fibulă fragmentară de tip Nauheim.
Descoperire: MT 2215, 1950, complex XVIII.
Material: fier.
Descriere: portagrafa lamelară.
Dimensiuni: L = 4,9 cm.
Datare: Latène târziu.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 95, fig. 100/2.

390. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: MT 2428, 1950, secţiunea K, complex 12.
Material: fier.
Descriere: resortul scurt şi coardă interioară, portagrafa lipsă.
Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: Latène târziu.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 212, nr. 96, fig. 100/3.

391. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: MT 46, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: din sârmă subţire, resortul lung şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 5,6 cm.
Datare: sec. I p. Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 97, fig. 100/4.

392. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: MT 2178, 1950, secţiunea L, caseta 3.
Material: bronz.
Descriere: din sârmă subţire, portagrafa lamelară, resortul scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 4,7 cm.
Datare: -
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 98, fig. 100/5.

393. Tip: fibulă militară.
Descoperire: MT 2429, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul subţire şi dreptunghiular în secţiune, cu resortul scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 99, fig. 100/18.

394. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2430, 1950, secţiunea J.
Material: bronz.
Descriere: s-a păstrat arcul, cu resort lung şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 100, fig. 100/19.

395. Tip: fibulă fragmentară de tip Nauheim.
Descoperire: MT 2431, 1951, secţiunea L.
Material: bronz.
Descriere: resortul lung şi portagrafa lipsă.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 101, fig. 100/6.

396. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: MT 554, 1950, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul uşor curbat, portagrafa dreptunghiulară, uşor alungită, resortul din patru spire, cu coardă interioară.
Dimensiuni: L = 3,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 102, fig. 100/7.

397. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2196, 1950, secţiunea L, caseta 5.
Material: bronz.
Descriere: s-a păstrat acul, cu resort lung şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 4,9 cm.
Datare: sec. I a.Chr.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 103, fig. 100/20.

398. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: carnet de şantier. 1968, secţiunea M.
Material: bronz.
Descriere: corpul rotund în secţiune, uşor curbat, resortul scurt, cu coardă interioară.
Dimensiuni: L = 4,1 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 104, fig. 100/8.

399. Tip: fibulă fragmentară de tip Nauheim.
Descoperire: MT 2218, 1951, secţiunea L.
Material: bronz.
Descriere: resort scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 105, fig. 100/9.

400. Tip: fibulă fragmentară de tip Nauheim.
Descoperire: MT 575, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat, resortul scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 5,2 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 106, fig. 100/10.

401. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2195, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: coardă interioară şi resort din patru spire.
Dimensiuni: L = 3,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 107, fig. 100/11.

402. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2160, 1950, secţiunea KF.
Material: bronz.
Descriere: arcul lipsă, resort scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 4,7 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 108, fig. 100/12.

403. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2204, 1951, secţiunea L.
Material: bronz.
Descriere: -
Dimensiuni: 4,4 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 109, fig. 100/13.

404. Tip: fibulă militară.
Descoperire: MT 150, 1949, secţiunea H.
Material: bronz.
Descriere: corpul arcuit, semicircular în secţiune şi un prag în relief, între picior şi corp, portagrafa lamelară, resort scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 3,7 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 110, fig. 100/14.

405. Tip: fibulă militară.
Descoperire: MT 2127, 1950, secţiunea J, caseta 10.
Material: bronz.
Descriere: corpul rotund în secţiune, uşor curbat, picior lung cu portagrafa lamelară, resort scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: 4 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 111, fig. 100/15.

406. Tip: fibulă militară.
Descoperire: MT 2234, 1951, secţiunea L.
Material: bronz.
Descriere: corp rotund în secţiune, curbat şi cu trei incizii spre picior, resort din patru spire şi coardă interioară.
Dimensiuni: 3 cm.
Datare: sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 112, fig. 100/16.

407. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2166, P. 1950, secţiunea KF, caseta 6.
Material: bronz.
Descriere: portagrafa lamelară.
Dimensiuni: L = 3,9 cm.
Datare: sec. I p.Chr.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie: *Piroboridava*, p. 213, nr. 113, fig. 100/17.

408. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2432, 1950, secţiunea K, caseta 14.
Material: bronz.
Descriere: corpul rotund în secţiune, puţin arcuit şi decorat cu patru nervuri, portagrafă lamelară, resort scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 6,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 114, fig. 101/1.

409. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2433, P. 1950, secţiunea K.
Material: bronz.
Descriere: corpul rotund în secţiune, puternic curbat şi picior lung cu portagrafă lamelară.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 115, fig. 101/2.

410. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 1864, 1986, secţiunea N.
Material: bronz.
Descriere: corpul uşor arcuit, piciorul alungit şi portagrafa lamelară, resort scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 116, fig. 101/3.

411. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2148, 1950, secţiunea K.
Material: bronz.
Descriere: corpul uşor lăţit în partea centrală, portagrafă dreptunghiulară alungită.
Dimensiuni: L = 4,1 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 117, fig. 101/4.

412. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2164, 1950, secţiunea K.
Material: bronz.
Descriere: corpul din sârmă, uşor arcuit, portagrafă mică dreptunghiulară, resort scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 6,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 118, fig. 101/5.

413. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2527, 1950, secţiunea K.
Material: bronz.
Descriere: portagrafa incompletă, corpul arcuit, cu două caneluri transversale, resort scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 4,4 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 119, fig. 101/6.

414. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2135, 1950, secţiunea K.
Material: bronz.
Descriere: corpul foarte arcuit, portagrafă lamelară.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 120, fig. 101/7.

415. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2434, 1930.
Material: bronz.
Descriere: corpul uşor lăţit şi portagrafa dreptunghiulară.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 121, fig. 101/8.

416. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: MT 2155, 1950, secţiunea K.
Material: bronz.
Descriere: corpul arcuit, portagrafa ruptă, resort scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 3,9 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 122, fig. 101/9.

417. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2253, *passim*.

BCU "SPIRU HARET" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Material: fier.
Descriere: corpul arcuit, portagrafă dreptunghiulară scurtă şi numai două spire.
Dimensiuni: L = 5,5 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 123, fig. 101/10.

418. Tip: fibulă militară.
Descoperire: MT 586, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: portagrafă lamelară, resort din patru spire şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: sfârţitul sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 124, fig. 101/16.

419. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2435, 1950, secţiunea K.
Material: bronz.
Descriere: portagrafa lamelară şi corpul uşor îngroşat.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 125, fig. 101/11.

420. Tip: fibală militară fragmentară.
Descoperire: MT 2262, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: resort scurt şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 5,9 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 126, fig. 101/12.

421. Tip: fibulă de tip Nauheim.
Descoperire: MT 2183, 1950, secţiunea L.
Material: bronz.
Descriere: corpul îngroşat spre cap, portagrafa lamelară, resort din şase spire şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 127, fig. 101/13.

422. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2093, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: s-a păstrat numai corpul, decorat cu trei incizii pe picior, şi cu portagrafa lamelară.
Dimensiuni: 4,6 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 128, fig. 101/14.

423. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2436, P. 1950, secţiunea K.
Material: bronz.
Descriere: corpul din sârmă şi portagrafa lamelară.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 214, nr. 129, fig. 101/15.

424. Tip: fibulă fragmentară de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 7534, 1927.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat şi portagrafa alungită.
Dimensiuni: L = 4,7 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 130, fig. 102/1.

425. Tip: fragment de fibulă tip „linguriţă".
Descoperire: MIM 5649, 1968, secţiunea M.
Material: argint.
Descriere: s-a păstrat doar acul, de formă trunghiulară, îngustat deasupra portagrafei. Suprafaţa este decorată pe părţile laterale cu două linii incizate; portagrafa ruptă.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 131, fig. 102/2.

426. Tip: fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 2217, 1951, secţiunea L.
Material: argint.
Descriere: arcul plat, decorat pe partea superioară cu două păsări faţă în faţă, care au între ele un caboşon, făcut dintr-o spirală de sârmă în care se află o bobiţă de sticlă. Două spire asemănătoare se află şi pe capul fibulei. Portagrafa este simplă, uşor alungită; lipsesc resortul şi arcul.
Dimensiuni: L = 4,9 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 132, fig. 102/3.

BCU "ŞTEFAN CEL MARE" SUCEAVA CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

427. Tip: fibulă fragmentară de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 7523, 1927.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat în formă triunghiulară alungită, decorat pe margini cu o linie ondulată, incizată, şi cu o pasăre în faţa căreia se află o proeminenţă, portagrafa ruptă, acul şi resortul lipsesc.
Dimensiuni: L = 6,7 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 133, fig. 102/4.

428. Tip: fibulă fragmentară de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 2217, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corpul triunghiular, decorat pe margini cu linii drepte incizate, care se prelungesc şi pe cap, portagrafă simplă, alungită.
Dimensiuni: L = 6,8 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 134, fig. 102/5.

429. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 1317, 1927.
Material: argint.
Descriere: corpul triunghiular.
Dimensiuni: L = 3,4 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 135, fig. 102/6.

430. Tip: fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 2437, *passim*.
Material: fier.
Descriere: portagrafa alungită.
Dimensiuni: L = 5,4 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 136, fig. 102/7.

431. Tip: fibulă fragmentară de tip „linguriţă".
Descoperire: MIM 2251, 1968, secţiunea M.
Material: argint.
Descriere: corpul în formă triunghiulară, decorat cu două incizii în formă de V. Portagrafa are formă dreptunghiulară şi este perforată şi decorată cu linii în zigzag pe laturile lungi şi cu câte două linii drepte pe laturile scurte.
Dimensiuni: L = 5,6 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 137, fig. 102/14.

432. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 300, 1950, secţiunea L, caseta 3.
Material: argint.
Descriere: s-a păstrat doar piciorul.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 138, fig. 102/8.

433. Tip: fibulă fragmentară de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 2528, 1988, secţiunea O.
Material: argint.
Descriere: corpul plat şi portagrafa alungită.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 139, fig. 102/13.

434. Tip: fibulă fragmentară de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 2165, 1950, secţiunea KF.
Material: bronz.
Descriere: corpul plat şi portagrafa simplă mult alungită; pe cor se află lipit un cerc de sârmă.
Dimensiuni: L = 5,2 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 140, fig. 102/9.

435. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 2439, 1951.
Material: bronz.
Descriere: decor format din linii incizate paralele.
Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 215, nr. 141, fig. 102/10.

436. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 1272, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul triunghiular decorat pe margini cu câte o linie ondulată; portagrafa simplă, alungită.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 142, fig. 102/11.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

437. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriță".
Descoperire: MT 2440, 1927.
Material: bronz.
Descriere: arcul decorat pe margini și pe cap cu linii ondulate; pe partea superioară este reprezentată o pasăre, care are capul orientat spre o proeminență în formă de vas; portagrafa simplă, alungită.
Dimensiuni: L = 6,2 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 143, fig. 102/12.

438. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriță".
Descoperire: MT 2173, 1950, secțiunea L.
Material: bronz.
Descriere: arcul decorat cu linii longitudinale incizate, portagrafa simplă, alungită, urme de resort.
Dimensiuni: L = 6,3 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 144, fig. 103/1.

439. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriță".
Descoperire: MT 2221, 1951, secțiunea L, carou 7/51.
Material: bronz.
Descriere: arcul decorat pe margini cu linii incizate care formează pe cap două semne în formă de V. Spre centrul arcului se află un decor zoomorf (pasăre?); portagrafa simplă, trapezoidală.
Dimensiuni: L = 7,8 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 145, fig. 103/2.

440. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriță".
Descoperire: MT 2129, 1950, secțiunea HI, caseta XI.
Material: argint.
Descriere: corpul în formă triunghiulară, decorat cu incizii pe picior și de-a lungul părților laterale; portagrafa simplă, mică.
Dimensiuni: L = 9,2 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 146, fig. 103/3.

441. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriță".
Descoperire: MT 638, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: portagrafa masivă.
Dimensiuni: L = 5,7 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 147, fig. 103/4.

442. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriță".
Descoperire: MT 2441, 1928.
Material: bronz.
Descriere: s-au păstrat acul și resortul.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 148, fig. 103/5.

443. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriță".
Descoperire: MT
Material: bronz.
Descriere: arc de formă triunghiulară, cu câte o linie incizată de-a lungul marginilor; portagrafa alungită, simplă.
Dimensiuni: L = 6,6 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 149, fig. 103/6.

444. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriță".
Descoperire: MT 2443, 1950, caseta VIII.
Material: bronz.
Descriere: corpul triunghiular; portagrafa lipsă.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 150, fig. 103/7.

445. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriță".
Descoperire: MT 2444, 1930.
Material: bronz.
Descriere: picior; portagrafă.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 147, fig. 103/8.

446. Tip: fragment de fibulă de tip „linguriță".
Descoperire: MT 2169, 1950, sect. KF.
Material: bronz.
Descriere: resort scurt; coardă interioară.
Dimensiuni: L = 3,9 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.

Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 147, fig. 103/9.

447. Tip: fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 2128, 1950, secţ. H I.
Material: argint.
Descriere: corp triunghiular, picior îngust; portagrafă masivă, simplă; pe corp şi pe cap sunt linii incizate.
Dimensiuni: L = 9,3 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 147, fig. 103/10.

448. Tip: fibulă cu formă geometrică.
Descoperire: MT 7529, 1950, secţ. L, caroul 1/42.
Material: bronz.
Descriere: corp în formă de lunulă; ac framentar, rupt; ambele capete ale corpului sunt mărginite de câte două semiove, în partea opusă se află o mică proeminenţă semicirculară; pe mijlocul corpului este un nit în mijlocul a două cercuri concentrice ajurate; portagrafă rectangulară, redusă.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: începutul sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 216, nr. 147, fig. 104/1.

449. Tip: fibulă de tip „linguriţă".
Descoperire: MT 136, 1950, secţ. KF.
Material: bronz.
Descriere: corp discoidal, perforat în centru în formă de pelta; pe o latură, ieşit mult în afară, un caboşon în care a fost montată o piatră preţioasă (?), înconjurată de un inel în relief; capul şi piciorul fibulei sunt delimitate de restul corpului prin câte două linii în relief; portagrafă scurtă, dreptunghiulară; acul rupt în apropierea şarnierei; resturi de argintare.
Dimensiuni: L =3,7 cm.
Datare: a doua jumătate a sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 217, fig. 104/2.

450. Tip: fragment de fibulă de tip geometric.
Descoperire: MT 2445, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul este decorat cu un cerc şi o linie în relief, de pe picior până la resort; resortul şi un rest de coardă exterioară se află deasupra capului.
Dimensiuni: L = 6 cm.
Datare: sfârşitul sec. I a.Chr. - începutul sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 217, fig. 104/3; Vulpe, 1952, fig. 26/4.

451. Tip: fibulă de tip *Aucissa*.
Descoperire: MT 584, 1949, secţ. H.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic boltit, din bandă lată de secţiune triunghiulară ce se îngustează spre picior, terminat cu o placă rectangulară; arcul şi placa sunt decorate cu caneluri longitudinale şi incizii oblice, dispuse în şir de-a lungul piesei; acul lipseşte.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: începutul sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 217, fig. 104/4.

452. Tip: fibulă de tip „cu ochi".
Descoperire: MT 2446, 1990, secţ. P.
Material: bronz.
Descriere: corp boltit; picior lung şi lăţit; portagrafa plină, trapezoidală; capul se termină cu un cârlig de care este agăţată coarda; resort cu zece spire; de-a lungul părţii centrale a corpului se află un brâu crestat; pe picior sunt linii incizate în formă de „Y".
Dimensiuni: L = 5,3 cm.
Datare: prima jumătate a sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 217, fig. 104/5.

453. Tip: fibulă de tip Longton-Down.
Descoperire: MT 2447, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp plat, uşor arcuit spre cap; portagrafa alungită şi perforată; resort acoperit cu o placă; corpul decorat cu linii longitudinale incizate.
Dimensiuni: L = 6,5 cm.
Datare: prima jumătate a sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 217, fig. 104/6; cf. Vulpe, Vulpe, fig. 106/18, 108/14.

454. Tip: fibulă militară.
Descoperire: MT 7425, 1927.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic arcuit, aproximativ triunghiular, decorat cu incizii longitudinale; portagrafă lamelară; resort din patru spire; coardă interioară.
Dimensiuni: L = 6,7 cm.

Datare: prima jumătate a sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 217, fig. 105/1.

455. Tip: fibulă de tip Latène târziu.
Descoperire: MT 653, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp scurt, puternic boltit, cu secţiune rotundă; picior lung, rombic, separat prin trei caneluri de corp; portagrafă canelară; resort din patru spire, cu coardă interioară.
Dimensiuni: L = 6,4 cm.
Datare: Latène târziu.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 217, fig. 105/2.

456. Tip: fibulă militară.
Descoperire: MT 7521, 1927.
Material: bronz.
Descriere: corp uşor boltit, aproximativ triunghiular; picior terminat în buton rombic; portagrafă scurtă, cu resort din opt spire şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 6,4 cm.
Datare: începutul sec. I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 217, fig. 105/3.

457. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2139, 1950, secţ. K, caseta 4.
Material: fier.
Descriere: corp rotund în secţiune, puternic curbat; picior lung, cu resort din patru spire şi coardă interioară; portagrafa ruptă.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 217, fig. 105/4.

458. Tip: fibulă Latène târziu fragmentară.
Descoperire: MT2448, 1950, secţ. K, carou 14.
Material: bronz.
Descriere: resort cu trei spire, arcuit, lăţit la cap, prevăzut cu un inel în apropiere; coardă interioară.
Dimensiuni: L = 5,2 cm.
Datare: începutul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218 fig. 105/5.

459. Tip: fibulă militară.
Descoperire: MT 645, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp uşor arcuit, oval; picior terminat cu buton conic; portagrafă trapezoidală; resort cu opt spore; coardă interioară.
Dimensiuni: L = 4,25 cm.
Datare: sfârşitul secolului I a.Chr. - începutul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 105/6.

460. Tip: fibulă militară fragmentară.
Descoperire: MT 2140, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp plat, uşor arcuit, de formă triunghiulară; subţiat la picior, terminat cu buton conic; spirală scurtă.
Dimensiuni: L = 5,2 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 105/7.

461. Tip: fibulă cu cap în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2130, 1950, secţ. J, cas. 6.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, cap în formă de „trompetă"; picior terminat cu buton conic; resort cu 12 spire.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 105/8.

462. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2238, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; un nodul triunghiular între corp şi cap; resort lung, cu coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 105/9.

463. Tip: fibulă cu cap în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2118, 1950, secţ. IJ, caseta 3.
Material: bronz.
Descriere: fibulă puternic profilată, cu nodul pe arc şi cap în formă de „trompetă"; resort lung, cu coardă exterioară, agăţată de un cârlig.
Dimensiuni: L = 3,6 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 105/10.

464. Tip: fragment de fibulă militară.
Descoperire: MT 2449, 1930.
Material: bronz.
Descriere: resort şi arc de la o fibulă.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 105/11.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

465. Tip: fibulă militară.
Descoperire: MT 744, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp de sârmă de bronz, uşor boltit; portagrafă lamelară.
Dimensiuni: L = 3,6 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 105/12.

466. Tip: fibulă cu cap în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2450, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; cap trompetiform; picior terminat cu buton; portagrafă scurtă.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 105/13.

467. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2179, 1950, secţ. L, caseta 6.
Material: bronz.
Descriere: corp gros, prevăzut cu proeminenţă centrală; cap în formă de triunghi; resort lung, acoperit.
Dimensiuni: L = 4,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 105/14.

468. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2179, 1950, secţ. L, caseta 5.
Material: bronz.
Descriere: corp arcuit, cap triunghiular; proeminenţă dublă, inelară, pe corp; picior alungit, terminat cu buton; portagrafă plină, cu resort scurt.
Dimensiuni: L = 5,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 106/1.

469. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2452, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp arcuit, de secţiune dreptunghiulară; picior terminat cu buton; portagrafă plină.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 106/2.

470. Tip: fibulă puternic profilată fragmentară.
Descoperire: MT 2453, 1950, secţ. L, caseta 3.
Material: bronz.
Descriere: nodul pe corp, cap triunghiular; picior scurt, terminat cu buton.
Dimensiuni: L = 2,6 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 218, fig. 106/3.

471. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2198, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp profilat; nodul în apropierea piciorului; picior alungit, terminat cu o proeminenţă; resort lung; arc prins cu cârlig.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/5.

472. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2191, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp profilat, nodul pe arc; portagrafa plină; picior terminat cu proeminenţă conică; resort cu zece spire şi coardă interioară.
Dimensiuni: L = 3,1 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/6.

473. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2191, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp profilat, nodul pe arc; portagrafa plină; picior terminat cu proeminenţă conică; resort cu zece spire şi coada prinsă în cârlig.
Dimensiuni: L = 2,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/7.

474. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2191, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp profilat, nodul pe arc; portagrafa plină; picior terminat cu proeminenţă conică; resort cu zece spire şi coada prinsă în cârlig.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/8.

475. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 879, 1951.
Material: bronz.

BCU CLUJ - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc; cap triunghiular; portagrafa plină; picior terminat cu buton; arcul lipsă.
Dimensiuni: L = 5,2 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/9.

476. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2191, 1950, secţ. L, caseta 4.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc; cap triunghiular; portagrafa plină; picior terminat cu buton; arcul lipsă.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/10.

477. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2138, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nod pe arc; cap triunghiular; picior terminat cu buton conic; resort lung; coardă agăţată cu cârlig.
Dimensiuni: L = 3,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/11.

478. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 553, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nod format din trei proeminenţe inelare; cap triunghiular; picior lung, întors în sus, terminat cu buton; portagrafă plină.
Dimensiuni: L = 4,6 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/12.

479. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2145, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nod format din trei proeminenţe inelare; cap triunghiular; picior lung, întors în sus, terminat cu buton; portagrafă plină.
Dimensiuni: L = 5,9 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/13.

480. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2180, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nod format din trei proeminenţe inelare; cap triunghiular; picior lung, întors în sus, terminat cu buton; portagrafă plină.
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 106/14.

481. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2150, 1950, secţ. KK'.
Material: bronz.
Descriere: corp semicircular în secţiune, arcuit; corp terminat cu un cârlig pentru agăţat coarda; nodul la îmbinarea cu piciorul;
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/15.

482. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2455, 1950, secţ. KK'.
Material: bronz.
Descriere: corp oval în secţiune; portagrafă dreptunghiulară.
Dimensiuni: L = 4,4 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 106/16.

483. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2224, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc; picior terminat cu buton mic.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 219, fig. 107/1.

484. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2258, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul circular; picior terminat cu buton.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/2.

485. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2456, 1930.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.

BCU IAŞI - BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/3.

486. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2157, 1950 secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc; picior mult alungit, terminat cu buton.
Dimensiuni: L = 5,3 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/4.

487. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2256, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc; picior cu buton; resort lung; coardă agăţată de cârlig.
Dimensiuni: L = 3,5 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/5.

488. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2244, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc; cap foarte lăţit; picior cu buton; resort lung; coardă agăţată de cârlig.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/6.

489. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2243, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc; cap foarte lăţit; picior cu buton; resort lung; coardă agăţată de cârlig.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/7.

490. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2225, 1950.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc; cap foarte lăţit; picior cu buton; resort lung; coardă agăţată de cârlig.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/9.

491. Tip: fibulă puternic profilată, cu cap în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2188, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, scurt şi îngroşat; resort lung; cârlig.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/10.

492. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2222, 1951, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/11.

493. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 5,1 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/8.

494. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2170, 1951, secţ. KF.
Material: bronz.
Descriere: picior alungit; portagrafa plină.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/12.

495. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2251, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: picior alungit; portagrafa plină.
Dimensiuni: L = 3,1 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/13.

496. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2117, 1950, secţ. J'.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul circular pe arc; picior lung, terminat cu buton; resort lung; coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 4,1 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/14.

BCU CONSTANTA UNIVERSITY LIBRARY

497. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2146, 1950, secț. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul circular pe arc; picior lung, terminat cu buton; resort lung; coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 4,7 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/15.

498. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2236, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: picior arcuit în sus, terminat cu buton; cap rombic terminat cu cârlig; resort lung, desfășurat.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/16.

499. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 7514, 1928.
Material: bronz.
Descriere: cap triunghiular și picior terminat cu buton.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 107/17.

500. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2105, 1930.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; arcul lipsește.
Dimensiuni: L = 3,6 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 220, fig. 108/1.

501. Tip: fibulă puternic profilată
Descoperire: MT 2227, 1950, groapa 5.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; portagrafă plină; picior terminat cu buton conic; resort cu zece spire; coardă exterioară agățată cu cârlig.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/2.

502. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2456, 1930.
Material: bronz.
Descriere: o mică perforație pe portagrafă.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/3.

503. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2457, 1930.
Material: bronz.
Descriere: acul este rupt.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/4.

504. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2458, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: nodul pe arc; resort lung; coardă exterioară, care înconjoară capul fibulei.
Dimensiuni: L = 3,1 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/5.

505. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2096, 1928.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,6 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/6.

506. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2098, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, două nodozități pe corp; resort cu 14 spire; coarda lipsă.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/7.

507. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2099, 1930.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 3,6 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/8.

508. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2090, 1986, secț. N.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; coarda răsucită în jurul capului.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dimensiuni: L = 2,6 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/9.

509. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2459, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L =2,2 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/10.

510. Tip: fragment de fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2460, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: acul şi o jumătate de resort.
Dimensiuni: L = 2,3 cm.
Datare: secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/11.

511. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2175, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,3 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/12.

512. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2190, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, nodul pe arc; cap în formă tronconică.
Dimensiuni: L = 2 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/13.

513. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2089, 1950.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, portagrafă înaltă, capătul piciorului lipsă.
Dimensiuni: L = 1,8 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/14.

514. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2167, 1951, secţ. KF.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/15.

515. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 59, 1949, secţ. H'.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, alungit spre picior; portagrafă plină.
Dimensiuni: L = 5,2 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/17.

516. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2187, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,6 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/16.

517. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2461, 1950.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/18.

518. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 988, 1949.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 4,7 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 221, fig. 108/19.

519. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 573, 1930.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 108/20.

520. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2151, 1950, secţ. K, caseta 14.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat şi lăţit.
Dimensiuni: L = 4,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/1.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

521. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2462, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; cap trapezoidal.
Dimensiuni: L = 3,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p. Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/2.

522. Tip: fibulă puternic profilată, cu capul în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2463, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; cap în formă de „trompetă"; acul lipsă.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/3.

523. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2464, 1950, secţ. KF.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; coarda prinsă în cârlig.
Dimensiuni: L = 5,3 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/6.

524. Tip: fibulă puternic profilată, cu capul în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2125, 1950, secţ. J.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul triplu inelar pe arc; resort lung; coarda răsucită; cap în formă de „trompetă".
Dimensiuni: L = 2,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/4.

525. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: Carnet de şantier, 1986, - 1,40 m.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, triunghiular.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/5.

526. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2126, 1950, secţ. J.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; deformată.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/7.

527. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2108, 1949.
Material: bronz.
Descriere: corp simplu; cap bitronconic; picior scurt; portagrafa dreptunghiulară şi înaltă; resort lung; coarda exterioară agăţată de un cârlig.
Dimensiuni: L = 1,7 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/8.

528. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2465, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, lipseşte portagrafa.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/9.

529. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2466, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; portagrafă lungă.
Dimensiuni: L = 5,6 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/10.

530. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2467, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc; picior terminat cu buton; portagrafă plină şi alungită.
Dimensiuni: L = 4,6 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/11.

531. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2257, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 5,1 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/12.

532. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2486, *passim*.
Material: bronz.

Descriere: corp puternic profilat; cap triunghiular.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/13.

533. Tip: fragment de fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2142, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: picior şi portagrafă.
Dimensiuni: L = 3,9 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/14.

534. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2469, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/15.

535. Tip: fragment de fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2470, 1950, secţ. KK'.
Material: bronz.
Descriere: piciorul şi portagrafa unei fibule.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/21.

536. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2189, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 222, fig. 109/16.

537. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: Carnet de şantier, 1968, secţ. M, -1,40 m.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,6 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 109/17.

538. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2471, 1950.
Material: bronz.
Descriere: corp profilat.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 109/18.

539. Tip: fragment de fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2472, 1949.
Material: bronz.
Descriere: proeminenţă în apropierea piciorului.
Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 109/19.

540. Tip: fragment de fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 982, 1949.
Material: bronz.
Descriere: capătul cu piciorul şi portagrafa; corp lăţit şi decorat.
Dimensiuni: L = 4,6 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 109/20.

541. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2473, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 4,7 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/1.

542. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2214, 1951, caseta 13.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 3,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/2.

543. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2474, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp de secţiune dreptunghiulară; portagrafă înaltă; picior terminat cu buton.
Dimensiuni: L = 3,5 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/3.

544. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 645, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp din sârmă de bronz, resort lung; coarda înfăşurată.
Dimensiuni: L = 1,8 cm.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/4.

545. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2186, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp dreptunghiular în secţiune; picior terminat cu buton conic.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/5.

546. Tip: fibulă de tip Langdon-Dawn.
Descoperire: MT 2230, 1951
Material: bronz.
Descriere: corp uşor arcuit; decor transversal, cu incizii paralele; portagrafa în formă de ramă.
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/6.

547. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: Carnet de şantier, 1968, secţ. M, -1,50 m.
Material: bronz.
Descriere: corp arcuit; portagrafă simplă; resort lung.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/7.

548. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2529, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp arcuit, prevăzut cu o proeminenţă; portagrafa perforată cu două găuri rotunde; picior terminat cu buton.
Dimensiuni: L = 5,1 cm.
Datare: începutul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/8.

549. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2475, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corp arcuit şi pătrat în secţiune.
Dimensiuni: L = 4,4 cm.
Datare: începutul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/9.

550. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2255, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp profilat.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: începutul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/10.

551. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2476, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp uşor arcuit, aproximativ triunghiular; portagrafă lamelară; resort lung; coardă interioară.
Dimensiuni: L = 2,6 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/11.

552. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 987, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp dreptunghiular în secţiune, decorat lateral cu câte o linie adâncită şi câte două grupe de linii transversale, în relief, pe picior; portagrafă goală; resort lung; coarda şi acul lipsesc.
Dimensiuni: L = 3,6 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 223, fig. 110/12.

553. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 86, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp simplu; portagrafă lamelară; resort lung; coardă înfăşurată pe corp.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 110/13.

554. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MIM 5650, 1968, secţ. M.
Material: bronz.
Descriere: corp de sârmă subţire; portagrafa lamelară; resort cu 26 de spire; coardă exterioară înfăşurată.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: a doua jumătate secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 110/14.

555. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2143, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic arcuit, formă aproximativ romboidală; picior decorat cu două grupe de linii

transversale, în relief; resort lung, cu coarda înfăşurată.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: a doua jumătate secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 110/15.

556. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 881, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, cu nodul inelar; cap de formă rombică; picior terminat cu buton conic.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/1.

557. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2153, 1950.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/2.

558. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2107, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, acul lipseşte.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/3.

559. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2477, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/4.

560. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 754, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/5.

561. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2478, 1951, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; deformată.
Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/6.

562. Tip: fibulă puternic profilată, cu cap de tip „trompetă", fragmentară.
Descoperire: MT 409, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; lipseşte acul.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/7.

563. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2479, 1930.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; lipsesc acul şi portagrafa.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/8.

564. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2154, 1950.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; lipsesc acul şi portagrafa.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/9.

565. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2840, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc; cap rombic; resort lung; coarda agăţată, deformată.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/10.

566. Tip: fragment de fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2113, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: arcul de la o fibulă.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/11.

567. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 385, *passim*.

Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/12.

568. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2088, 1929, secţ. B".
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, lipseşte arcul.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/13.

569. Tip: fibulă puternic profilată fragmentară.
Descoperire: MT 2101, 1930.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 224, fig. 111/14.

570. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2114, *passim.*
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2.7 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 111/15.

571. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 12, *passim.*
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, coarda răsucită peste corp.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 111/16.

572. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2239, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, resort lung; coarda agăţată în cârlig.
Dimensiuni: L = 3 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 111/17.

573. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 13, *passim.*
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 2,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 111/18.

574. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2483, *passim.*
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 3,4 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 111/19.

575. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 878, *passim.*
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = -
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 111/20.

576. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2174, 1950.
Material: bronz.
Descriere: corp triunghiular, arcuit; nodul decorat între arc şi picior; portagrafă ajurată.
Dimensiuni: L = 6,5 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/1.

577. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2484, 1985, secţ. N.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; portagrafă ajurată; cap romboidal.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/2.

578. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 574, *passim.*
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; cap triunghiular; portagrafă mare, ajurată.
Dimensiuni: L = 5,6 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/3.

579. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2485, 1985, secţ. N.
Material: bronz.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descriere: corp puternic profilat; cap triunghiular; portagrafă mare, ajurată.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/4.

580. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2530, 1986, secţ. N', - 0,60 m.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; portagrafă ajurată.
Dimensiuni: L = 4,4 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/5.

581. Tip: fibulă puternic profilată, „cu arcul frânt".
Descoperire: MT 2182, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; portagrafă ajurată; coardă în interior.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/6.

582. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2486, 1986, secţ. N.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; portagrafă plină; resortul lung; coardă agăţată.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/7.

583. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 589, 1987, secţ. O.
Material: bronz.
Descriere: două nodozităţi decorate pe corp; portagrafă plină; picior terminat cu buton rombic.
Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: sfârşitul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/9.

584. Tip: fibulă de tip „norico-panonic".
Descoperire: MT 2144, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, cu două nodozităţi pe arc; terminaţie triunghiulară; portagrafă perforată.
Dimensiuni: L = 4,2 cm.
Datare: sfârşitul secolului I p.Chr - începutul secolului II p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/10.

585. Tip: fragment de fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 745, *passim.*
Material: bronz.
Descriere: fragment cu portagrafa ajurată; corpul triunghiular în secţiune.
Dimensiuni: L = 3,9 cm.
Datare sfârşitul secolului I p.Chr. - începutul secolului II p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/11.

586. Tip: fragment de fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2487, *passim.*
Material: bronz.
Descriere: fragment de corp şi capul triunghiular.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: sfârşitul secolului I p.Chr. - începutul secolului II p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 225, fig. 112/12.

587. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2488, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; portagrafa ajurată.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: sfârşitul secolului I p.Chr. - începutul secolului II p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 112/13.

588. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2489, P. 1949, secţ. H.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, terminat în formă de „trompetă"; acul este rupt.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/1.

589. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 589, *passim.*
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodul pe arc, terminat în formă de romb; resort lung: coarda exterioară prinsă în cârlig.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/2.

590. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".

Descoperire: MT 2490, 1985, secţ. N.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; picior scurt, terminat cu buton; resort lung; coarda agăţată în cârlig.
Dimensiuni: L = 2,3 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/3.

591. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 756, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, terminat în formă de „trompetă"; nodul pe arc; picior cu buton; portagrafă plină.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/4.

592. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2491, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/5.

593. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2492, 1951, secţ. H.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; lipsesc parţial resortul şi acul.
Dimensiuni: L = 2,6 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/6.

594. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 7564, 1927.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; resort lung; coarda agăţată; portagrafă plină; picior cu buton decorat.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/7.

595. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2242, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; nodulul de pe arc şi terminaţia în formă de „trompetă", decorate cu incizii.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/8.

596. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2233, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; resort lung; coarda agăţată.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/9.

597. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2493, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, terminat în formă de „trompetă"; resortul şi arcul lipsesc.
Dimensiuni: L = 3,1 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/10.

598. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2091, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/11.

599. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2494, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, terminat în formă de „trompetă".
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/12.

600. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2495, 1950.
Material: bronz.

Descriere: corp puternic profilat, terminat în formă de „trompetă"; nodulul de pe corp şi piciorul sunt decorate cu incizii şi reliefuri.
Dimensiuni: L = 5,7 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/13.

601. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2496, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, terminat în formă de „trompetă".
Dimensiuni: L = 2,1 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 226, fig. 113/14.

602. Tip: fibulă puternic profilată, cu corp în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2497, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, terminaţie bitronconică; resort lung; coarda agăţată în cârlig.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 113/15.

603. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 19, 1949.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; resort lung; coarda agăţată.
Dimensiuni: L = 1,9 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 113/16.

604. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2106, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, coarda prinsă în cârlig.
Dimensiuni: L = 2,3 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 113/17.

605. Tip: fibulă puternic profilată.
Descoperire: MT 2498, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; lipsesc o parte din resort şi acul.
Dimensiuni: L = 2,5 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 113/18.

606. Tip: fibulă puternic profilată, fragmentară.
Descoperire: MT 2499, 1950, secţ. L, caseta 3.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat; coarda înfăşurată.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 113/19.

607. Tip: fibulă puternic profilată, în formă de „trompetă".
Descoperire: MT 2500, 1951.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, terminat în formă de „trompetă".
Dimensiuni: L = 2,3 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 113/20.

608. Tip: fibulă puternic profilată, în formă de „trompetă", fragmentară.
Descoperire: MT 755, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp puternic profilat, în formă de „trompetă"; picior cu buton vertical.
Dimensiuni: L = 3,9 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 113/21.

609. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2501, 1930.
Material: bronz.
Descriere: neterminată.
Dimensiuni: L = 8 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/1.

610. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2502, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: neterminată.
Dimensiuni: L = 10,4 cm.
Datare: secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/2.

611. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2503, 1950.
Material: bronz.
Descriere: neterminată.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dimensiuni: L = 4,7 cm.
Datare secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/3.

612. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2531, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: neterminată.
Dimensiuni: L = 4,9 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/4.

613. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2156, 1950, secţ. K.
Material: bronz.
Descriere: resortul şi acul fibulei.
Dimensiuni: L = 5,5 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p. Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/5.

614. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2504, P. 1988, secţ. O.
Material: bronz.
Descriere: neterminată.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: a doua jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/7.

615. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2505, 1928.
Material: bronz.
Descriere: resort cu 14 spire şi acul de la o fibulă.
Dimensiuni: L = 2,7 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/9.

616. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2506, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: neterminată.
Dimensiuni: L = 10,3 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/6.

617. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 12, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: neterminată.
Dimensiuni: L = 7,9 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/10.

618. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2510, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: deformată.
Dimensiuni: L = 6,5 cm.
Datare: mijlocul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/11.

619. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 986, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corpul rotund în secţiune şi portagrafa.
Dimensiuni: L = 5,3 cm.
Datare: secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/14.

620. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2510, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: acul şi un fragment de resort de la o fibulă.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 227, fig. 114/8.

621. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2509, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: acul şi o porţiune de resort.
Dimensiuni: L = 4,1 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 328, fig. 114/13.

622. Tip: fragment de fibulă în curs de modelare.
Descoperire: MT 2508, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: acul şi resortul din bronz.
Dimensiuni: L = 3,2 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 329, fig. 114/12.

623. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2211, 1951, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: corp profilat, rotund în secţiune; portagrafă ajurată şi decorată cu incizii; lipsesc resortul şi arcul.
Dimensiuni: L = 5,2 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 330, fig. 115/1.

624. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2511, 1950.
Material: bronz.
Descriere: acul şi o latură a resortului unei fibule cu coardă exterioară.
Dimensiuni: L = 4,9 cm.
Datare: prima jumătate a secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 331, fig. 115/2.

625. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2510, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: acul şi un fragment de resort.
Dimensiuni: L = 4,5 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 332, fig. 115/3.

626. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2413, 1950.
Material: bronz.
Descriere: acul, resortul şi coarda unei fibule.
Dimensiuni: L = 5,4 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 333, fig. 115/4.

627. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: Carnet de şantier, 1968, secţ. M .
Material: bronz.
Descriere: acul, un fragment de resort şi coarda exterioară.
Dimensiuni: L = 5,1 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 334, fig. 115/5.

628. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2515, 1949.
Material: bronz.
Descriere: corpul de sârmă.
Dimensiuni: L = 3,7 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 335, fig. 115/6.

629. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2207, 1951, secţ. L.
Material: fier.
Descriere: acul îndoit al unei fibule de fier, resortul lung şi coarda exterioară.
Dimensiuni: L = 3,3 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 336, fig. 115/7.

630. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2201, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: fragment de bronz.
Dimensiuni: L = 2,9 cm.
Datare: secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 337, fig. 115/8.

631. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2516, 1950.
Material: bronz.
Descriere: acul şi un fragment de resort.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: sfârşitul secolului I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 338, fig. 115/9.

632. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2517, P. 1950.
Material: bronz.
Descriere: acul de bronz.
Dimensiuni: L = 5,5 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 339, fig. 115/10.

633. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2519, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: ac de fibulă.
Dimensiuni: L = 4,4 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 340, fig. 115/11.

634. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2197, 1950.
Material: bronz.
Descriere: ac şi un fragment de resort.
Dimensiuni: L = 3,6 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 341, fig. 115/12.

635. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2519, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: ac şi resort din bronz.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 342, fig. 115/13.

636. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 294, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: fragment de fibulă de bronz.
Dimensiuni: L = 3,5 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 343, fig. 115/14.

637. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2520, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: fragment din capul unei fibule de bronz.
Dimensiuni: L = 2 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 344, fig. 115/15.

638. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2521, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: ac şi resort fragmentar din bronz.
Dimensiuni: L = 3,8 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 345, fig. 115/16.

639. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2552, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: corp şi portagrafă de la o fibulă din fir de bronz.
Dimensiuni: L = 5,3 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 228, nr. 346, fig. 115/17.

640. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2523, *passim*.
Material: fier.
Descriere: ac, resort şi coardă.
Dimensiuni: L = 5,1 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 347, fig. 115/18.

641. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2524, 1950, secţ. L.
Material: bronz.
Descriere: ac, resort şi coardă.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 348, fig. 115/19.

642. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2525, 1950.
Material: bronz.
Descriere: ac şi fragment de resort.
Dimensiuni: L = 2,4 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 349, fig. 115/20.

643. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2526, 1949, secţ. H.
Material: bronz.
Descriere: ac şi portagrafă.
Dimensiuni: L = 9 cm.
Datare: mijlocul secolului I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 350, fig. 115/21.

644. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2248, *passim*.
Material: fier.
Descriere: fibulă fragmentară cu corpul rotund în secţiune şi resort.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 351, fig. 116/1.

645. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2240, 1951, secţ. L.
Material: fier.
Descriere: fibulă fragmentară, deformată.
Dimensiuni: L = 3,9 cm.
Datare: secolul I a.Chr.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 352, fig. 116/2.

646. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2225, 1951, secţ. L.
Material: fier.
Descriere: fibulă fragmentară, cu resort lung.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 353, fig. 116/3.

647. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2260, *passim*.
Material: fier.
Descriere: fibulă fragmentară.
Dimensiuni: L = 7,8 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 354, fig. 116/4.

648. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2131, 1950, secţ. H-I.
Material: fier.
Descriere: fibulă cu corpul profilat şi terminat în formă tronconică; resortul este acoperit; pe corp are incizii transversale.
Dimensiuni: L = 4 cm.
Datare: secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 355, fig. 116/5.

649. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2115, 1950, secţ. I.
Material: fier.
Descriere: fibulă fragmentară, rotundă în secţiune.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 356, fig. 116/6.

650. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2237, *passim*.
Material: fier.
Descriere: arc în formă arcuită, rotund în secţiune.
Dimensiuni: L = 3,7 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 357, fig. 116/7.

651. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2527, 1950.
Material: bronz.
Descriere: fibulă fragmentară; corpul decorat cu incizii longitudinale.
Dimensiuni: L = 2,4 cm.
Datare: începutul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 358, fig. 116/8.

652. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2246, *passim*.
Material: fier.
Descriere: fibulă fragmentară.
Dimensiuni: L = 5,7 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 359, fig. 116/9.

653. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2247, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: fibulă fragmentară.
Dimensiuni: L = 5 cm.
Datare: secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 360, fig. 116/10.

654. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2252, *passim*.
Material: fier.
Descriere: fragment de fibulă.
Dimensiuni: L = 3,6 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 361, fig. 116/11.

655. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 7528, 1927.
Material: bronz.
Descriere: arcul plat, în formă de romb.
Dimensiuni: L = 4,3 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 362, fig. 116/12.

656. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2200, 1951, secţ. L.
Material: fier.
Descriere: arc şi fragment de resort.
Dimensiuni: L = 7,3 cm.
Datare: secolul I a.Chr.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 363, fig. 117/1.

657. Tip: fibulă fragmentară de tip tracic.
Descoperire: MT 7529, 1927.
Material: bronz.
Descriere: fibulă neterminată.
Dimensiuni: L = 10 cm.
Datare: secolele III-II a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 364, fig. 117/2.

658. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2528, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: fibulă fragmentară din bronz, cu piciorul terminat în buton şi portagrafa rectangulară.
Dimensiuni: L = 2,8 cm.
Datare: începutul secolului I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 229, nr. 365, fig. 117/3.

659. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2529, 1950, secţ. KF.
Material: fier.
Descriere: acul şi resortul fibulei.
Dimensiuni: L = 9,5 cm.
Datare: sfârşitul secolului I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 230, nr. 366, fig. 117/4.

660. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MIM 1035, 1968, secţ. M.
Material: fier.
Descriere: fibulă fragmentară.
Dimensiuni: L = 8 cm.
Datare: sfârşitul secolului I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 230, nr. 367, fig. 117/5.

661. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2530, 1950, secţ. KF.
Material: bronz.
Descriere: ac şi fragment de resort de fibulă.
Dimensiuni: L = 2,2 cm.
Datare: secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 230, nr. 369, fig. 117/7.

662. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2531, 1950, secţ. KF.
Material: bronz.
Descriere: ac şi fragment de resort de fibulă.
Dimensiuni: L = 5,5 cm.
Datare: secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 230, nr. 370, fig. 117/8.

663. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT 2263, *passim*.
Material: bronz.
Descriere: fibulă fragmentară, corp arcuit, rotund în secţiune.
Dimensiuni: L = 3,6 cm.
Datare: secolul I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 230, nr. 373, fig. 117/11.

664. Tip: fibulă fragmentară.
Descoperire: MT .
Material: fier.
Descriere: ac şi fragment de resort de fibulă.
Dimensiuni: L = 3,7 cm.
Datare: secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 230, nr. 374, fig. 117/12.

665. Tip: fibulă fragmentară cu corpul profilat.
Descoperire: MT 2533, *passim*.
Material: fier.
Descriere: corpul rotund în secţiune şi prevăzut cu o mică proeminenţă; resortul este scurt şi portagrafa lamelară, alungită.
Dimensiuni: L = 4,8 cm.
Datare: sfârşitul secolului I a.Chr.
Bibliografie: *Piroboridava*, p. 230, nr. 376, fig. 112/8.

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VASELE DE STICLĂ DIN AŞEZĂRILE DACICE DE LA EST DE CARPAŢI*

Costel CHIRIAC, Sever-Petru BOŢAN

Între numeroasele categorii de descoperiri arheologice vasele şi obiectele de sticlă ocupă o pondere destul de însemnată. Din păcate, din cauza fragilităţii lor sunt extrem de rare cazurile în care acestea ne parvin întregi, fiind vorba în special de descoperiri făcute în complexe arheologice închise, precum mormintele. Cele mai multe piese descoperite *in situ* au dimensiuni extrem de reduse, îngreunând considerabil identificarea lor tipologică. Poate şi datorită acestui fapt vaselor de sticlă nu li s-a acordat o atenţie deosebită, chiar şi în literatura de specialitate din ţara noastră. Ioan Glodariu atrăgea atenţia asupra acestui fapt încă din 1974, referindu-se la piesele de sticlă descoperite în aşezările dacice intra şi extra-carpatice[1]. Astăzi, după mai bine de 30 de ani, lucrurile nu s-au schimbat radical şi de aceea o privire de ansamblu asupra pătrunderii şi circulaţiei vaselor de sticlă romane în mediul dacic este destul de dificil de conturat.

Datele privind sticlăria de influenţă elenistică şi romană în spaţiul est-carpatic între secolele II a.Chr. şi II p.Chr. sunt extrem de puţine, iar publicarea în sine a materialului s-a dovedit a fi de cele mai multe ori sumară, poate şi pentru că nu au existat preocupări canalizate doar în această direcţie. Totuşi, potenţialul arheologic din zona sudică a Moldovei s-a dovedit a fi extrem de ridicat[2]. În lucrarea sa, I. Glodariu afirma că din aproximativ 200 de piese de sticlă cunoscute până la acea dată pe teritoriul României (excluzând desigur Dobrogea), 34 de piese proveneau de pe teritoriul Moldovei, ceea ce înseamnă un procentaj de aproape 18% din total[3]. Dintre acestea o pondere covârşitoare au avut-o descoperirile de la Poiana, care prin aşezarea sa geografică îndeplinea, aşa cum afirma cercetătorul clujean, „funcţia de centru de schimb, de emporiu comercial pentru o largă zonă din jur"[4]. După cum se ştie, în perioada clasică de dezvoltare a civilizaţiei dacice, cuprinsă aproximativ între secolele de care ne ocupăm, se observă un aflux masiv de produse de import – vase de ceramică, amfore, obiecte de bronz, piese de podoabă – fapt ce subliniază, alături de monede, legăturile comerciale intense cu lumea elenistică şi romană[5]. Concentrarea acestor descoperiri în centrele de tip *dava* de pe valea Siretului, care poate fi astfel privită drept „adevărata coloană vertebrală a zonei est-carpatice"[6], ni se pare firească, atât timp cât cererea de asemenea produse, dar şi puterea de cumpărare erau determinate de o elită locală bine conturată. Astfel, aşezările de la Poiana, Brad, Răcătău, Barboşi sau Bâtca Doamnei devin adevăraţi poli de atracţie pentru negustorii orientali sau nord-italici care urmau rutele comerciale din bazinul nord-pontic sau de pe linia Dunării, pentru a satisface cererea crescândă de produse „de lux" a elitelor barbare. De altfel, ca o caracteristică de ansamblu, se poate observa că majoritatea pieselor pe care le vom prezenta mai jos se înscriu în categoria aceasta a vaselor de lux, caracterizate prin fineţea formelor, calitatea pastei vitrice şi măiestria execuţiei.

---

*Acest studiu a fost publicat de către autori cu titlul *Consideraţii privind vasele de sticlă edite provenind din aşezările dacice de la est de Carpaţi (secolele II î.Hr.- II d.Hr.)* în ArhMold, XXXIV, 2011.

[1] I. Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974, p. 70.

[2] R. Vulpe, Silvia Teodor, *Piroboridava. Aşezarea geto-dacică de la Poiana*, Bibliotheca Thracologica XXXIX, Bucureşti, 2003, p. 95.

[3] I. Glodariu, *op.cit.*, p. 73; R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 95; Silvia Teodor, C. Chiriac, *Vase de sticlă din aşezarea geto-dacică de la Poiana (Jud. Galaţi). I*, în ArhMold,XVII, 1994, p. 185.

[4] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 77.

[5] R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 95.

[6] V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bibliotheca Thracologica X, 1995, Bucureşti, p. 283.

În ceea ce priveşte materialul publicat până acum, pe primul loc se situează, cum era firesc, aşezarea de la Poiana (jud. Galaţi), care s-a bucurat de o atenţie deosebită, pe măsura materialului arheologic descoperit aici de-a lungul celor mai bine de 80 de ani de cercetări efectuate în această zonă. Ioan Glodariu publica un prim lot de 34 de obiecte de sticlă aflate în colecţiile fostului Muzeu Naţional de Antichităţi[7]. Din păcate însă, autorul nu a reuşit să identifice corect toate formele şi nici nu a operat conform unei clasificări tipologice, fapt ce îngreunează considerabil analiza materialului vitric.

Un studiu mult mai aprofundat este cel realizat de Silvia Teodor şi Costel Chiriac pe un lot inedit de 85 de piese (din care 63 identificabile), aflat în colecţiile Muzeului de la Tecuci şi provenit din săpăturile efectuate pe teritoriul anticei *Piroboridava* din 1926 şi până la începutul anilor '90[8]. Cu acest prilej au fost identificate 15 forme notate de autori cu sigle de la A la O, în vreme ce exemplarele neidentificabile au fost împărţite pe segmente constitutive ale unui vas: buze, funduri, toarte şi notate cu sigle de la Q la T[9]. Fiecare piesă este minuţios descrisă, avându-se în vedere provenienţa, caracteristicile fizice şi dimensiunile, datarea pe baza analogiilor, dar şi o serie de referinţe tipologice şi bibliografice care completează tabloul răspândirii lor pe tot cuprinsul Imperiului. Până astăzi aceasta este cea mai completă clasificare a materialului vitric descoperit în arealul dacic, astfel că ne vom raporta şi noi la ea în ceea ce priveşte discuţia particulară a formelor. Această tipologie a fost preluată într-o manieră mai schematică şi de către Radu Vulpe şi Silvia Teodor în lucrarea monografică destinată davei de la Poiana[10].

În ceea ce priveşte piesele edite din celelalte centre pe care le avem în discuţie, situaţia nu se prezintă la fel ca la Poiana, poate şi datorită faptului că materialul arheologic este mai sărac sau amploarea cercetărilor arheologice a fost mai redusă. Pentru cetăţuia geto-dacică de la Barboşi (jud. Galaţi) este publicat sumar un lot de 9 piese (unguentarii, boluri, pahare) provenite din săpăturile arheologice efectuate acolo până în anii '90 ai secolului trecut[11], la care se adaugă trei fragmente aparţinând unor boluri executate în tehnica „millefiori", de un rafinament artistic deosebit[12]. La toate acestea mai pot fi menţionate şi o serie de descoperiri provenite din două colecţii particulare, asupra cărora planează însă incertitudini cu privire la adevăratul loc de descoperire. Este vorba despre o serie de 6 unguentarii şi un *guttus* din Colecţia Alexandru Nicolae Macelariu, aflate la Muzeul din Galaţi şi despre care se crede că ar proveni de la Barboşi-Şendreni[13]. Cel de-al doilea lot, provenind din Colecţia Paul Bălcănescu şi aflat astăzi la Muzeul din Brăila, e compus din 48 de piese, din care 22 sunt databile în secolele I-II p.Chr. Este vorba despre o serie de unguentarii variate ca formă şi dimensiuni despre care se crede că au fost descoperite tot la Barboşi-Şendreni[14]. Dat fiind că aparţin unor colecţii particulare, nu este exclus ca aceste piese să fi fost achiziţionate din alte părţi, o ipoteză în acest sens fiind spaţiul dobrogean (probabil din preajma Mangaliei de azi). De altfel, un număr atât de mare de unguentarii este oarecum atipic pentru teritoriul în discuţie, aici fiind predominante tipuri aparţinând în general veselei de masă, de uz cotidian.

---

[7] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 246-247.
[8] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 186-187.
[9] *Ibidem*, p. 192.
[10] R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 95-99.
[11] S. Sanie, Şeiva Sanie, *Cetăţuia geto-dacică de la Barboşi (IV)*, în ArhMold, XV, 1992, p. 91-94.
[12] S. Sanie, *Descoperiri mărunte de la Barboşi-Galaţi (I) 1.Un tipar pentru turnare; 2.Fragmente de sticlă policromă*, în ArhMold, XXV, 2002, p. 163-164.
[13] I.T. Dragomir, *Vestigii milenare inedite în patrimoniul Muzeului Judeţean de istorie Galaţi – Colecţia dr. Alexandru Nestor Macelariu*, în Peuce, IX, 1984, p. 173-174. Pl. X (578).
[14] N. Harţuche, O. Bounegru, *Sticlăria romană de la Şendreni (judeţul Galaţi)*, în Istros, II-III, 1981-1983, p. 197-218.

În cazul cetății dacice de la Brad (jud. Bacău), vasele de sticlă (32 de piese fragmentare) sunt prezentate de către descoperitori, foarte sumar, în continuarea celor ceramice[15]. Din aceste fragmente, foarte puține pot fi identificate cu aproximație, în special cu ajutorul desenelor și al imaginilor publicate, acolo unde ele există. Se precizează că toate fragmentele au fost descoperite în ultimul nivel de locuire dacică, corespunzător secolului I p.Chr., perioadă în care comerțul cu astfel de produse era extrem de dinamic și de activ[16].

Și mai rău stau lucrurile în cazul davei de la Răcătău (jud. Bacău), unde mențiunile despre vasele de sticlă sunt foarte puține, materialul nefiind nici măcar identificat tipologic, cu excepția unui pahar decorat cu muguri de lotus (tip Isings 31) și a unui număr neprecizat de boluri „ornamentate cu nervuri și coaste", dintr-un total de circa 56 de piese fragmentare[17]. Cea de-a doua mențiune despre vasele de sticlă de la Răcătău subliniază că acestea „sunt omogen colorate, de la albastru viu și până la slabe tente de gălbui, verzui și roziu"[18].

Mai pot fi amintite cele trei piese fragmentare descoperite la Cândești (jud.Vrancea), pe Cetățuie – în punctul „Coasta Naculuí"[19] precum și un fragment „din partea inferioară a unui alabastron din pastă de sticlă în dungi bleu și cărămizii", descoperit în cetatea de la Bâtca Doamnei[20]. În rest, până în prezent nu mai există informații asupra altor descoperiri de vase de sticlă în spațiul est-carpatic, dar, chiar și așa, se poate face o statistică generală preliminară asupra materialului vitric publicat până acum.

În alcătuirea situației de mai jos am avut în vedere criteriul cantitativ, fiind luate în discuție totalitatea pieselor (identificate sau neidentificate) menționate în diversele articole de specialitate. Suntem conștienți că valorile obținute sunt aproximative, ele variind în funcție de numărul fragmentelor de vase descoperite până acum, dar și de stadiul publicării materialului. De asemenea, nu excludem posibilitatea ca mai multe fragmente să fi aparținut aceluiași vas, dat fiind că au fost descoperite în apropiere unele de altele.

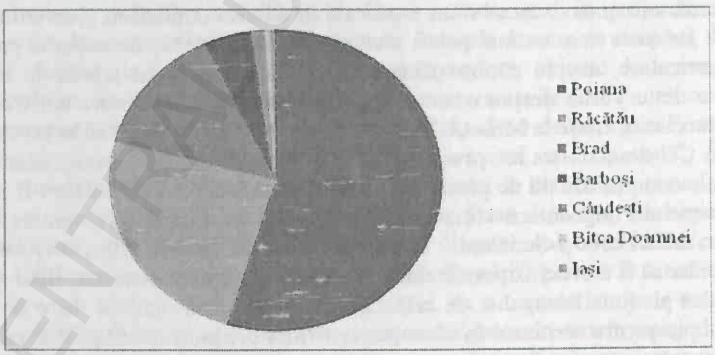

Grafic 1 – Reprezentarea grafică a ponderii materialului vitric publicat, în siturile arheologice.

[15] V. Ursachi, *op.cit.*, p. 224-225, Pl. 202, 325.
[16] *Ibidem*, p. 225.
[17] Vezi V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcătău (județul Bacău)*, în Carpica, VIII, 1976, p. 61-62.
[18] Idem, *Importuri elenistice și romane în dava de la Răcătău – județul Bacău*, în Symp.Thrac., 7, 1989, p. 280.
[19] C. Chiriac, V. Bobi, *Vases en verre du site geto-dace de Cândești (dép. de Vrancea)*, în Thraco-Dacica, XVI, 1-2, 1995, p. 221-223; V. Bobi, *Civilizația geto-dacilor de la curbura Carpaților*, Bibliotheca Thracologica XXIX, 1999, p. 167-168, Pl. CII (414).
[20] S. Sanie, *Importuri elenistice și romane în câteva cetăți și așezări dacice din Moldova*, în SCIV(A), 24, 3, 1973, p. 430.

În ceea ce priveşte discuţia propriu-zisă a tipurilor de vase de sticlă, am preferat abordarea canonică, urmărind criteriul funcţional. La cele 14 forme identificate de Silvia Teodor şi Costel Chiriac pentru aşezarea de la Poiana (neincluzând aici piesele de joc ca formă distinctă) am mai identificat şi adăugat încă 7 forme noi, analizând, atât cât a fost posibil, materialul vitric din celelalte publicaţii avute la îndemână. Am renunţat de asemenea la numerotarea acestora cu sigle, preferând utilizarea cifrelor arabe.

Pentru fiecare formă în parte am făcut o scurtă descriere a caracteristicilor principale, urmată de o încadrare cronologică aproximativă. Acolo unde a fost cazul, am punctat răspândirea acestor vase în arealele învecinate şi am formulat o serie de consideraţii cu privire la posibilele areale de provenienţă şi căile de pătrundere în mediul dacic.

Din punct de vedere cronologic, printre cele mai timpurii vase de sticlă se numără aşa-numitele *alabastroane* (**Tip 1**) realizate prin modelare pe miez de argilă nisipoasă. Aceste tipuri de vase, folosite pentru păstrarea unor substanţe aromatice sau a unor unguente, au fost produse atât în lumea greco-elenistică din bazinul răsăritean al Mării Mediterane, cât şi în Egipt până spre începutul secolului I a.Chr. Exemplarul de la Poiana (Fig.1/1) şi posibil cel de la Bâtca Doamnei (Fig.11/2) se înscriu în cadrul tipurilor târzii de aşa-numite alabastroane fusiforme ce au fost extrem de răspândite, mai ales în Grecia, Cipru şi zona siro-palestiniană[21].

Următorul tip întâlnit în spaţiul est-carpatic (**Tip 2**) îl reprezintă bolurile hemisferice, cu pereţii masivi, realizate prin turnare în tipar[22]. Principalul centru de producţie a acestora pare să fi fost sudul Siriei[23]. La Tel Anafa au fost descoperite peste 3000 de fragmente de asemenea boluri, datate în context arheologic, începând cu ultimul sfert al secolului al II-lea a.Chr.[24] Pe baza acestor descoperiri, D. F. Grose le-a împărţit, după caracteristicile tipologice, în patru grupe principale, notate de la A la D[25]. Astfel, fragmentul de la Poiana (Fig.1/2) pare să se circumscrie Grupei A[26] (cea mai timpurie) fiind similar cu un exemplar siro-palestinian de secol I a.Chr. aflat în colecţiile Muzeului din Ontario[27]. Tipurilor târzii ale acestei forme ar putea să-i aparţină un alt fragment lucrat în sticlă „marmorată" (albastru cu vinişoare albe), descoperit tot la Poiana şi menţionat de Ioan Glodariu în 1974[28] (Fig.10/2).

Tot în categoria bolurilor turnate în tipar se încadrează şi cele trei fragmente executate în tehnica „millefiori" (**Tip 3-4**) şi descoperite la Barboşi, ce reprezintă până acum singurele vase de acest gen din spaţiul est-carpatic[29]. Cele două fragmente decorate cu motive florale (Fig.11/4) par

---

[21] P. Fossing, *Glass Vessels Before Glass Blowing*, Copenhagen, 1940, p. 112-114, Fig. 84-85; vezi şi J.W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1975, p. 13, No. 27.

[22] Acest tip de bol nu este însă cel mai vechi exemplar realizat prin turnare în tipar descoperit în ţara noastră. Două fragmente de sticlă imitând aşa-numitele „cupe deliene" de ceramică au fost descoperite în aşezarea dacică de la Zimnicea – vezi I. Casan-Franga, *Contribuţii cu privire la cunoaşterea ceramicii geto-dacice. Cupele „deliene" getice de pe teritoriul României*, în ArhMold, V, 1967, p. 14, Fig. 6/29.

[23] J. W. Hayes, *op.cit.*, p. 16.

[24] D. F. Grose, *The Syro-Palestinian Glass Industry in the Later Hellenistic Period*, în MVSE, 13, 1979, p. 54.

[25] *Ibidem*, p. 56.

[26] Trebuiesc menţionate aici cele cinci fragmente de asemenea boluri descoperite în aşezarea de la Grădiştea (jud. Brăila) care sunt similare ca formă şi execuţie cu vasul de la Poiana înscriindu-se în categoria produselor meşteşugăreşti de factură elenistică. Faptul că asemenea piese nu se întâlnesc deocamdată şi în Dobrogea sugerează „o probabilă vehiculare directă pe traseul râurilor Buzău şi Siret...", aşa cum este cazul multor piese întâlnite exclusiv în mediul dacic, vezi C. Chiriac, V. Sârbu, *Boluri elenistice de sticlă descoperite în dava getică de la Grădiştea, judeţul Brăila*, în *MemAntiq*, XX, 1995, p. 99-109.

[27] J.W.Hayes, *op.cit.*, p. 18, Nr. 41.

[28] apud Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 187; vezi şi I. Glodariu, *op. cit.*, p. 246, Nr. 1, Pl. XLVIII.

[29] S. Sanie, *op.cit.*, 2002, p. 163; Un alt asemenea fragment provenind de la un platou sau bol „millefiori" a fost descoperit de Dorel Paraschiv, în localitatea Poşta din judeţul Tulcea.

să fi aparţinut unui bol adânc ce îşi găseşte bune analogii cu o descoperire de epoca augustană de la Locarno[30], în vreme ce fragmentul decorat cu „ochi de păun" (Fig.11/3) este similar atât ca formă cât şi ca decor cu un exemplar aflat la Muzeul Corning[31].

Extrem de bine reprezentate în davele dacice sunt bolurile cu coaste (**Tip 5**) – Poiana (17 piese[32] - Fig.1/3, 4; Fig. 2, Fig. 3, la care se adaugă alte 10 fragmente menţionate de Glodariu[33] - Fig.10/3, 4, 9,10), Barboşi (1 piesă[34] - Fig.12/5), Brad (1 piesă identificabilă[35] - Fig.14/2) şi Răcătău (număr neprecizat[36]). La acestea se mai poate adăuga un fragment de bol „marmorat" din sticlă albastră cu dungi albe (Fig.11/1), descoperit într-un mormânt de înhumaţie situat în zona de sud-est a municipiului Iaşi şi datat, pe baza materialului arheologic, în ultimele decenii ale secolului I p.Chr.[37]. Totuşi, după maniera de execuţie şi tehnica decorativă folosită, acest bol se poate circumscrie exemplarelor mai timpurii de asemenea vase, datate în prima jumătate a secolului I p.Chr.

Executate printr-o gamă largă de procedee tehnice, de la presare în tipar şi până la tehnica cerii pierdute[38], aceste boluri au fost extrem de răspândite în special în primul secol al erei noastre, fiind considerate drept forma fanion a industriei vitrice din acea perioadă[39]. Bolurile cu coaste se întâlnesc frecvent în majoritatea aşezărilor romane civile sau militare. Varietatea formelor, a culorilor şi a dimensiunilor denotă că acestea s-au produs pe scară largă atât în Orient, cât şi în Occident. Ele apar în cantităţi apreciabile în nordul Mării Negre, la Chersonesos şi Panticapaeum[40], în davele dacice din Muntenia şi Transilvania – Costeşti, Luncani, Popeşti[41], la sud de Dunăre – la *Novae* şi *Oescus*[42], dar şi în arealul dobrogean – la *Tomis*[43], *Capidava*[44], *Carsium*[45], *Noviodunum* şi *Ibida*[46].

În special fragmentele de la Poiana provin, fie de la boluri bicrome lucrate în sticlă de culoare albastru închis cu dungi albe, fie de la boluri monocrome cu un colorit ce variază între albastru-cobalt şi alb opac, fie de la boluri transparente sau semi-transparente executate din pastă de sticlă comună, de culoare albăstriu-verzui[47]. Larga varietate calitativă şi decorativă poate astfel

---

[30] C. Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Archaeologia Traiectina II, Groningen/Djakarta, 1957, p. 15-16, forma 1.

[31] S. M. Goldstein, *Pre-Roman and Early Roman Glass in The Corning Museum of Glass*, New York, 1979, p. 185, Nr. 492 – aşa numita „Patella Cup"; se încadrează ca formă generală în Isings 2, fiind derivată din exemplarele similare de metal, vezi şi C. Isings, *op.cit.*, p. 17.

[32] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 194-197, Nr. 3-19.

[33] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 246, Nr. 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14.

[34] S. Sanie, Şeiva Sanie, *op.cit.*, p. 94, Pl. XIV/10.

[35] V.Ursachi, *op.cit.*, p. 225, Nr. 20, Pl. 325/3.

[36] V. Căpitanu, *op.cit.*, 1976, p. 61.

[37] Şeiva Sanie, *Însemnări arheologice*, în *Ioan Neculce*, S.N., Nr. 1, 1995, p. 57-62.

[38] vezi D. F. Grose, *Forming Methods in Classical Antiquity: Some considerations*, în J.G.S.,Vol. 26, 1984, p. 28-29; R. Lierke, *Rippenschalen und die Spuren einer unbekannten Glastechnologie; heißes Glas auf der Töpferscheibe*, în *Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte*, 1993, p. 218-234.; F.Schuler, *Ancient Glassmaking Techinques: The Molding Process*, în *Archaeology*, Vol. 12, No.1, 1959, p. 48-50.

[39] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 188.

[40] N. Sorokina, *Steklo iz raskopok Pantikapeja 1945-1959 vv.*, în MIA, 103, 1962, p. 215.

[41] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 245-246.

[42] A. Belivanova, *Early Roman Glass from Bulgaria*, în ArchBulg, III, 1999, p. 38.

[43] M. Bucovală, *Vase antice de sticlă la Tomis*, Constanţa, 1968, p. 37-38, Nr. 28-29.

[44] C. Matei, *Cercetări arheologice în zona instalaţiei portuare antice de la Capidava (II)*, în *Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos*, V-VII, 1988-1989, p. 125.

[45] C. Chiriac, *Vase de sticlă de epocă romană descoperite la Carsium (II)*, în ArhMold, XXII, 1999, p. 67, Nr. 1-3.

[46] Piese inedite, discutate de unul dintre semnatarii acestui articol, într-un studiu privind sticlăria romană din Dobrogea.

[47] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 187.

sublinia atât orizonturi cronologice diferite, cât şi, eventual, ateliere de producţie diverse, unele poate chiar itinerante.

Oarecum derivate din forma precedentă sunt şi vasele cunoscute ca boluri cu coaste subţiri = *Zarte Rippenschalen* (**Tip 6**) – ce s-au răspândit şi au circulat în Imperiu, în special în prima jumătate a secolului I p.Chr.[48] Concentrarea acestor descoperiri, în special în vest, poate indica un eventual areal de producţie nord-italic sau gallo-renan[49] deşi, mai mult ca sigur, acestea au fost produse şi în atelierele levantine. Cele şase exemplare de la Poiana[50] (Fig. 4/3, 4, 5, 6, 7, 9) la care se mai adaugă cel puţin două exemplare prezentate de Ioan Glodariu[51](Fig. 10/6, 8) denotă că acest tip de vas era extrem de apreciat în mediul dacic. Astfel de descoperiri se mai semnalează la Barboşi[52] şi posibil la Răcătău şi Brad. În arealul înconjurător se remarcă prezenţa acestor boluri în nordul Mării Negre[53] în vreme ce din Dobrogea nu ne parvine, până în prezent, decât un singur exemplar dintr-o descoperire fortuită de la Tomis[54].

În categoria bolurilor cu coaste subţiri erau plasate de către Silvia Teodor şi Costel Chiriac alte două fragmente amintite de I. Glodariu (Nr. 15-16, Pl. XLVIII)[55] – vezi Fig. 10/11, 12. În opinia noastră însă aceste piese se încadrează unui alt tip de bol suflat în tipar, de provenienţă sidoniană (**Tip 7**), diferit de forma precedentă – Isings 17[56], însă mai apropiat de cupele cu canelură verticală provenind tot de la Poiana[57] (Fig. 6/1, 2). Datat în prima jumătate a secolului I p.Chr., acest bol hemisferic cu coaste subţiri şi umăr pronunţat a circulat pe tot cuprinsul Imperiului roman[58]. În număr mare asemenea piese se întâlnesc în Crimeea (la Panticapaeum, Chersonesos şi Kepoi), fiind un motiv în plus să le semnalăm prezenţa şi în spaţiul est-carpatic. Faptul că nu sunt menţionate de-a lungul Dunării şi în Moesia Inferior poate arăta că au fost aduse direct din nordul Mării Negre de către negustorii orientali împreună cu alte mărfuri similare, evitându-se drumurile comerciale dunărene sau vest-pontice.

Un alt tip de bol întâlnit la Poiana (Fig. 4/8, 10) este cel cu buza groasă, puternic profilată în exterior (**Tip 8**) – Isings 69 a. Apărut încă de la jumătatea secolului I p.Chr., acest vas rămâne în uz până în secolul al III-lea p.Chr., fiind de asemenea atestat în nordul Mării Negre[59], dar „inexistent" pe litoralul vest-pontic şi la Dunărea Mijlocie şi Inferioară, la fel ca şi în cazul tipului precedent.

Următorul tip de vas (**Tip 9**) este reprezentat de un fragment de cană *modiolus*, descoperit la Poiana (Fig. 5/1), din sticlă de culoare albastră, decorată la exterior cu pete alb opac[60]. În

---

[48] vezi A. Antonaras, *Romaïke kai palaiochristianike yalurgia: 1os. ai. p. Ch.-6os. ai. m. Ch. Aggeia apo te Thessalonike kai ten perioche tes*, Athena, 2009, p. 112-113, tipul 8.
[49] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 188.
[50] *Ibidem*, p. 198, Nr. 22-27.
[51] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 246, Nr. 6,7, Pl. XLVIII.
[52] S. Sanie, Şeiva Sanie, *op.cit.*, p. 94, Pl. XI/6.
[53] N. Kunina, *K voprosu o zapadnom importe stekla na Bosfor*, în *Trudy Gosudarstvennogo Ermitaža*, 24, 1984, p. 148-149; N. Sorokina, *op.cit.*, p. 214, fig.2/6.
[54] M. Bucovală, *op.cit.*, p. 40-41, Nr. 32.
[55] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 188, nota 72. vezi şi R. Vulpe, Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 122, nota 360.
[56] vezi J. W. Hayes, *op.cit.*, p. 47, Nr. 82.
[57] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 201-202, Nr. 42-43.
[58] E. M. Stern, *Roman Mold-Blown Glass. The First through Sixth Centuries*, Roma, 1995, p. 111-112, cu referinţe bibliografice.
[59] apud. Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 188-189, nota 78.
[60] Pentru tehnica de producţie şi descriere, vezi Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 189, forma G, Nr. 30.

aceeaşi manieră de lucru se încadrează şi patera descoperită într-un mormânt de înhumaţie din secolul I p.Chr. de la Constanţa, din sticlă albastră cu picături albe[61].

Un exemplar de *modiolus* asemănător celui de la Poiana provine de la Panticapaeum, fiindu-i atribuită o origine nord-italică, posibil din *officinele* de la Aquileia[62]. Descoperirile de pe coasta dalmată, foarte asemănătoare cu cele din nordul Mării Negre, pledează pentru o origine nord-italică a acestor produse care ar fi putut să ajungă pe filieră crimeeană în sudul Moldovei, la fel ca şi vasele analizate mai sus[63].

Un alt tip de cupă (**Tip 10**) frecvent întâlnit îl reprezintă tipul Isings 12, numit şi „Cupă Hofheim" (Fig. 4/1, 2) după numele castrului militar de pe Rin unde au fost descoperite, la începutul secolului trecut, mai bine de 30 de asemenea exemplare[64]. Ele sunt extrem de răspândite începând încă din vremea lui Tiberius pe tot cuprinsul Imperiului roman, dar concentrarea descoperirilor în special în partea de vest poate susţine o eventuală origine italică a exemplarelor mai timpurii.

Trecând mai departe, ajungem la paharele de tip sidonian ce erau decorate cu diverse inscripţii în limba greacă, încadrate de motive vegetale (**Tip 11**) – Fig. 5/2, 3, 4, 5. Aceste pahare au circulat şi s-au răspândit în special în secolul I p.Chr. în toată lumea romană, cunoscând o mare varietate de forme şi motive decorative[65]. Tot în categoria paharelor suflate în tipar se înscriu şi cele decorate cu o serie de protuberanţe în relief de forma mugurelui de lotus (**Tip 12**). Aceste piese variază atât în ceea ce priveşte dimensiunile, cât şi forma protuberanţelor (mugurii fiind stratificaţi sau simpli). Ele au circulat în a doua jumătate a secolului I p.Chr. şi sunt răspândite pe tot cuprinsul Imperiului, dar în special în zona castrelor militare situate de-a lungul Rinului[66]. Cum era de aşteptat, acestea se întâlnesc şi în aşezările de la sud de Dunăre[67], şi în spaţiul dobrogean la Tomis[68], Troesmis[69], Capidava[70] şi Ibida[71].

În sudul Moldovei asemenea piese au fost semnalate la Poiana (8 exemplare[72] – Fig. 5/6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13) la care se adaugă 3 piese prezentate de I. Glodariu[73] (Fig. 10/14, 15, 16) şi Răcătău[74].

Un alt tip de pahare sunt cele decorate prin tăiere, cu motive în forma fagurelui de miere (**Tip 13**). Acestea se caracterizează printr-o sticlă groasă, de culoare alburie, având zona decorată delimitată de părţile nedecorate. În funcţie de formă şi de dispunerea decoraţiei s-au încercat mai

---

[61] C. Chiriac, *About a glass imitation of the sigillata form Dragendorff 27 = Conspectus 32.2*, în RCRF, Acta 34, 1996, p. 103.
[62] N. Kunina, *Ancient Glass in the Hermitage Collection*, St. Petersburg, 1997, p. 291, Nr. 185, Pl. 115.
[63] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 189.
[64] J. Price, S. Cottam, *Romano-British Glass Vessels: A Handbook*, York, 1998, p. 72.
[65] Pentru clasificarea acestor vase, vezi D. B. Harden, *Romano-Syrian Glasses with Mold-Blown Inscriptions*, în J.R.S., 25, 1935, p. 176-180.
[66] E. M. Stern, *op. cit.*, p. 103-107.
[67] A. Belivanova, *op. cit.*, p. 38.
[68] M. Bucovală, *op. cit.*, p. 52, Nr. 57.
[69] C. Chiriac, O. Bounegru, *Noi descoperiri arheologice şi numismatice la Troesmis*, în Peuce, IV, 1973-1975, p. 99, Pl. III/1.
[70] C. Matei, *Cercetările arheologice în zona instalaţiei portuare antice de la Capidava (LIX)*, în Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos, III-IV, 1987, p. 98, Fig. 3/16.
[71] Fragmente inedite provenind de la 3 vase distincte, atât ca tehnică de execuţie, cât şi ca formă şi dispunere a decoraţiei.
[72] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 200-201, Nr. 34-41.
[73] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 247, Nr. 30, 31, 32, Pl. XLIX.
[74] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1976, p. 61.

multe clasificări ale acestor vase[75]. Considerate a fi produse orientale ele au circulat de la jumătatea secolului I p.Chr. până spre jumătatea secolului următor, răspândindu-se şi în afara graniţelor Imperiului din Suedia şi până la Begram, în Afghanistan[76]. Tot ca o dovadă a aprecierii de care s-au bucurat, aceste pahare au fost imitate şi în ceramică, mai ales în atelierele gallo-renane[77]. Astfel, Andrew Oliver nota că aceasta este prima dovadă clară de transmitere a influenţelor decorative de la sticlă la ceramică şi nu invers[78].

Paharul descoperit la Poiana (Fig. 6/4) se încadrează formei tipice a acestui vas fiind similar cu cele două exemplare cunoscute până acum în Dobrogea – la Noviodunum[79] şi Ibida[80]. De asemenea, un exemplar asemănător a fost semnalat într-un mormânt sarmatic descoperit la Boguslav, pe teritoriul Ucrainei de azi şi datat la sfârşitul secolului I p.Chr.[81]

Următorul tip de pahar (**Tip 14**) este cel aparţinând formei Isings 34 ce se caracterizează prin talpa groasă şi plată (uneori cu umbo la interior) şi corpul cilindric înalt, decorat cu linii paralele incizate. Aceste piese se încadrează într-un orizont cronologic destul de larg (secolele I-III p.Chr.) şi au fost răspândite mai cu seamă în spaţiul italic şi gallo-renan, deşi exemplare de acest tip au fost semnalate şi în Grecia sau Cipru[82]. De asemenea ele sunt bine reprezentate, aşa cum era de aşteptat, şi în nordul Mării Negre la Panticapaeum[83].

În davele dacice est-carpatice se cunosc până acum 5 exemplare la Poiana[84] (Fig. 6/3, 5, 6, 7, 8, 9, 10), cel puţin 2 exemplare la Brad[85] (Fig. 13/1 şi posibil Fig. 14/9) şi un exemplar la Barboşi[86] (Fig. 12/7), dar nu excludem ca acestea să fie prezente şi în celelalte aşezări de pe valea Siretului.

Destul de bine reprezentate sunt şi unguentariile (**Tip 15**), deşi acestea se întâlnesc mai frecvent în descoperirile funerare. Aceste piese sunt extrem de variate atât ca formă, cât şi ca dimensiuni, constituindu-se chiar într-o clasă distinctă de vase de sticlă[87]. O identificare a tuturor tipurilor în cazul de faţă ar fi imposibilă datorită stării proaste de conservare a materialului, astfel că am procedat la o abordare globală. Asemenea piese se întâlnesc la Poiana[88] (Fig. 7/1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9), Răcătău[89], Brad[90] şi Barboşi[91] (Fig.12/1, 4). Ele aparţin formelor comune, întâlnite în

---

[75] H. J. Eggers, *Die Römische Import im Freien Germanien*, Hamburg, 1951, p. 178, tip 185 şi 187; A. Oliver Jr., *Early Roman Faceted Glass*, în *J.G.S.*, 26, 1984, p. 34; L. Berger, *Römische Gläser aus Vindonissa*, Basel, 1960, p. 67-70.

[76] P. Hamelin, *Matériaux pour servir a l'étude des verreries de Bégram*, în Cahiers de Byrsa, III, Paris, 1953, p. 127, grupa A.

[77] T. Martin, *Vases sigillés de Montans imitant des forms en verre?*, în Gallia, No. 35, 2, 1977, p. 249-257.

[78] A. Oliver Jr., *op. cit.*, p. 42.

[79] G. Simion, *Ensemble funéraire de la nécropole tumulaire de Noviodunum (Isaccea)*, în Dacia, N.S., Nr. 38-39, 1994-1995, p. 125, fig. 6/a.

[80] Fragment inedit descoperit în campania arheologică 2009 împreună cu material arheologic divers datat în secolul I p.Chr.

[81] V. Bârcă, O. Symonenko, *Călăreţii stepelor. Sarmaţii în spaţiul nord-pontic*, Cluj-Napoca, 2009, p. 198, Fig. 73/7.

[82] vezi A. Antonaras, *op. cit.*, p. 147-148, Forma 26.

[83] N. Sorokina, *op. cit.*, p. 224.

[84] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 202-203, Nr. 45-49.

[85] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 224-225, Nr. 4,13.

[86] S. Sanie, Şeiva Sanie, *op. cit.*, p. 94, Pl. XIV/12.

[87] vezi G. De Tomasso, *Ampullae Vitreae. Contenitori in vetro di unguenti e sostanze aromatiche dell'Italia romana*, Roma, 1990, pentru tipologia generală a unguentariilor provenind mai ales din spaţiul italic.

[88] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 203-204, Nr. 50-56.

[89] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1976, p. 61.

[90] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 225.

[91] S. Sanie, Şeiva Sanie, *op. cit.*, p. 91, Pl. XIV/1; XIV/9.

primele două secole ale erei noastre şi au fost utilizate pentru păstrarea diverselor parfumuri sau produse cosmetice mai degrabă decât pentru a fi depuse în morminte.

Următorul tip este reprezentat de recipientele prismatice folosite pentru transportul şi păstrarea diferitelor lichide (**Tip 16**). O parte din aceste piese aveau imprimată pe bază chiar marca fabricantului, facilitând astfel identificarea eventualelor ateliere de producţie secundare. Pentru descoperirile din Gallia a fost alcătuit chiar un *Corpus* de semnături aflate pe aceste sticle, în care predomină numele meşterului FRONTINVS şi ale cărui produse s-au răspândit până la Olbia, în nordul Mării Negre[92]. Exemplare similare, dar fără marcă de fabricant au mai fost semnalate în mormintele sarmatice de la Mihajlovka şi Pervomajsk[93]. Aceste vase au circulat de la sfârşitul secolului I şi până în secolul al IV-lea, cunoscând o mare varietate de forme şi dimensiuni. În sudul Moldovei asemenea recipiente prismatice sunt atestate la Poiana[94] (Fig. 7/7, 10,11), Barboşi[95] (Fig. 12/2, 3, 6), Brad[96] (Fig. 14/3,10) şi Cândeşti[97] (Fig. 15/1, 2).

Ultimul tip de vas identificat de Silvia Teodor şi Costel Chiriac la Poiana, pe baza materialului avut la dispoziţie, sunt vasele deschise de tip platou, cu picior inelar (**Tip 17**) – Fig. 8/1, 2, 6. Ele sunt răspândite până în secolul al IV-lea p.Chr. şi au fost inspirate din vasele similare de ceramică *terra-sigillata* şi *terra-nigra*[98].

În afară de aceste tipuri prezentate mai sus, mai apar câteva care nu se regăsesc în lotul publicat în 1994. Este vorba despre vase tip *kantharos* (**Tip 18**) cu picior înalt şi torţi, descoperite la Poiana[99] şi Brad[100] (Fig.14/1), precum şi un *skyphos* (**Tip 19**) descoperit tot la Poiana (Fig.10/13), dar pe care Glodariu l-a identificat greşit drept *kantharos*[101]. Mai trebuie amintită aici prezenţa unui fragment de toartă bilobată care părea a fi aparţinut unei urne globulare (**Tip 20**)[102], dar şi a baghetelor de sticlă (**Tip 21**) executate prin răsucire în torsadă (Isings 79), folosite pentru amestecarea diverselor substanţe de uz cosmetic sau farmaceutic şi chiar ca ace de păr[103]. Asemenea baghete au fost semnalate la Poiana[104] (Fig.10/17), Barboşi[105] sau Răcătău[106].

În ceea ce priveşte piesele de joc, considerate a fi o formă aparte[107], am socotit că acestea nu se pot circumscrie efectiv unei forme vitrice anume şi de aceea au fost omise din această prezentare.

Ţinând cont de datele consemnate mai sus putem efectua o statistică aproximativă la nivel general, ţinând cont de criteriul funcţional al vaselor. Astfel, piesele au fost împărţite în şase categorii – boluri, vase de băut (cupe, căni, pahare), vase de depozitare şi transport (sticle, urne, borcane), unguentarii, platouri şi alte piese variate (baghete, intaglii etc.).

---

[92] D. Foy, M. D. Nenna, *Corpus des signatures et marques sur verres antiques*, Lyon, 2006, p. 152-155.
[93] V. Bârcă, O. Symonenko, *op. cit.*, p. 196-197, Fig. 73/2 şi 73/3.
[94] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 204-205, Nr. 57-59; I. Glodariu, *op. cit.*, p. 247, Nr. 33.
[95] S. Sanie, Şeiva Sanie, *op. cit.*, p. 91-92, Pl. XIV/7, XIV/8, XIV/11.
[96] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 224, Nr.1.
[97] V. Bobi, *op. cit.*, p. 167-168, Nr. 1-2.
[98] Silvia Teodor, C.Chiriac, *op. cit.*, p. 191, Nr. 60-61.
[99] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 246, Nr. 20, 21, 22.
[100] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 224-225, Nr. 2, 31.
[101] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 247, Nr. 29. Forma torţii se încadrează tipului Isings 39 şi nu Isings 38.
[102] *Ibidem*, p. 246, Nr. 24.
[103] E. Dusenbery, *The Nekropoleis. Catalogues of Objects by Categories*, în K. Lehmann (ed.), *Samothrace*, Vol. 11, Princeton, 1998, p. 1133.
[104] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 247, Nr. 26.
[105] S. Sanie, Şeiva Sanie, *op. cit.*, p. 94, Pl. XI/4.
[106] V. Căpitanu, *op. cit.*, 1976, p. 61.
[107] Silvia Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 205, forma P, Nr. 62-63.

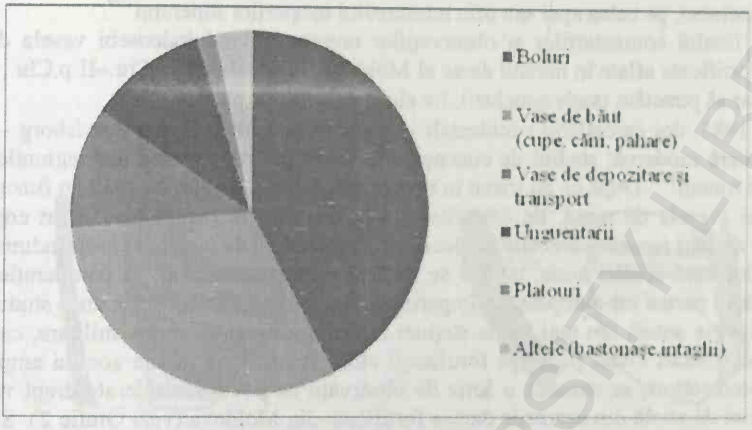

Grafic 2 – Ponderea principalelor categorii tipologice de vase de sticlă din arealul est-carpatic.

Se observă că din punct de vedere cantitativ predomină diversele tipuri de boluri, urmate de vasele folosite pentru băut, în cadrul cărora o pondere însemnată o au paharele „sidoniene" suflate în tipar, având diferite inscripţii sau decoruri. Urmează vasele de depozitare şi transport, între care cele mai răspândite sunt sticlele prismatice de diferite dimensiuni. Bine reprezentate sunt şi unguentariile, însă în statistica de faţă nu am luat în considerare cele două loturi semnificative provenind din colecţii particulare ce figurau ca provenind de la Şendreni (jud. Galaţi), din motive pe care le-am enunţat mai sus. Mai slab reprezentate sunt platourile (doar 2 exemplare provenind de la Poiana), dar şi diverse alte piese confecţionate din pastă vitrică.

O concluzie a repartiţiei numerice şi arheologice a pieselor vitrice prezentate de noi, ce au fost descoperite în Moldova şi datate între secolele II a.Chr.–II p.Chr., ne confirmă de altfel constatări mai vechi privind slaba prezenţă a bolurilor de sticlă turnate în tipar aparţinând primei perioade (secolele II a.Chr.-I a.Chr.), lucru valabil şi în alte zone circumscrise Pontului Euxin de vest. Nici în Bulgaria, nici în Dobrogea românească nu se cunosc decât sporadic aşa-numitele „boluri plane" hemisferice sau conice. Acest lucru pare să dovedească, fie o pătrundere a acestor produse de pe mare, direct pe valea Siretului şi Buzăului (ca la Poiana şi Grădiştea), ocolind marile centre comerciale din vestul Mării Negre, fie o proveniență a acestora direct din atelierele greceşti nord-pontice[108]. În privinţa rolului oraşelor pontice în producerea şi vehicularea vaselor de sticlă în secolele II a.Chr.–II p. Chr. nu vom încerca o extindere a discuţiilor pe această temă în această etapă a cunoştinţelor noastre, cu promisiunea de a interveni cu o altă ocazie. Nu putem însă trece sub tăcere aportul pe care oraşe greceşti precum Olbia-Berezan, ca mare centru meşteşugăresc şi comercial, pe Bugul Inferior, l-a adus în această privinţă, alături de alte centre precum: Tyras (Belgorod-Dnestrovskiy), Chersonesus (Sevastopol) şi Panticapaeum (Kerch) la prosperitatea relativă a unor regiuni „barbare" din imensul *Hinterland* al interfluviului Siret-Nipru.

În etapa actuală a cercetării înclinăm să credem că produsele vitrice din Moldova dacică ţinând de etapa mai veche a intervalului cronologic abordat (sec. II-I a.Chr.) proveneau şi din această regiune economică prosperă (ca şi din Crimeea), fără a exclude posibilitatea pătrunderii

[108] V. Sîrbu, *Dava getică de la Grădiştea, judeţul Brăila*, I, Brăila, 1996, p. 32.

vaselor de sticlă direct pe ruta Marea Neagră-Gurile Dunării-Siret venind dinspre Asia Mică şi estul Mediteranei, pe calea apei sau prin intermediul meşterilor itineranţi[109].

La finalul comentariilor şi observaţiilor noastre privind îndeosebi vesela de sticlă din aşezările fortificate aflate în mediul dacic al Moldovei în secolele II a.Chr.–II p.Chr., considerăm că e necesar să punctăm unele concluzii, fie ele şi cu caracter parţial.

În 1985, doi cercetători occidentali – Sophia van Lith şi Klaus Randsborg – au abordat într-o manieră modernă, stadiul de cunoaştere al descoperirilor vitrice din regiunile vestice ale Imperiului roman[110]. După ce au trecut în revistă clasificarea veselei de sticlă în funcţie de scopul utilizării ei (veselă de masă, de depozitare, de transport, de toaletă), au făcut conexiunea cu tipurile de aşezări romane cercetate în Occident. Din punctul de vedere al multitudinii şi varietăţii studiilor dedicate acestei zone, autorii se declară relativ satisfăcuţi, în comparaţie cu situaţia înregistrată în partea est-europeană a Imperiului. S-a remarcat totuşi lipsa unor studii exhaustive privind sticlăria antică din mai multe staţiuni arheologice (oraşe, centre militare, castre, aşezări rurale, mici aşezări civile pe lângă fortificaţii etc.). Printre concluziile acestui amplu studiu al celor doi cercetători, se remarcă o serie de observaţii ce pot fi considerate drept valabile şi în cazul veselei de sticlă din aşezările dacice fortificate din Moldova (vezi Grafic 2). S.Van Lith şi K. Randsborg remarcă poziţia dominantă cantitativ a veselei de masă în aşezări, la începutul erei creştine (grupa A 1-3: boluri, platouri, pahare, cupe, urcioare)[111]. De la mijlocul secolului al II-lea p.Chr. însă, se remarcă creşterea numerică a veselei de depozitare (grupa B 1-2: căni, borcane, urne) şi a celei de toaletă (grupa C: unguentarii şi *aryballoi*)[112]. Spre deosebire de situaţia din aşezări, sticlăria din necropolele occidentale arată o realitate diferită, îndeosebi în epoca timpurie, când predomină evident unguentariile, lucru care în cazul Moldovei nu poate fi luat încă în discuţie. La Poiana, conform unor informaţii mai vechi, s-au descoperit câteva unguentarii, chiar într-un mormânt de înhumaţie ce conţinea în cadrul inventarului funerar şi o urnă de sticlă.

Astfel, situaţia din spaţiul est-carpatic ne apare similară cu cea din Germania Liberă, acolo unde ponderea materialului vitric, păstrând desigur proporţiile cantitative, este oarecum similară. Trebuie luaţi în considerare aici factori precum: gradul de stratificare socială, competiţia socială, dar şi monopolul achiziţionării produselor „de lux" precum sticlăria pentru a avea o panoramă mai bună asupra ponderii acestor produse în uzul cotidian. Cei doi cercetători atrag atenţia asupra necesităţii extinderii eforturilor de studiere a sticlăriei romane în zonele geografice situate în părţile centrale ale Imperiului roman, acestea neputând fi evaluate prin extinderea observaţiilor de la centru spre periferie[113].

Avem convingerea însă că cercerările viitoare asupra materialului vitric inedit aflat în colecţiile muzeale de pe teritoriul Moldovei vor reuşi să reflecte cu o mai mare acurateţe observaţiile preliminare făcute în studiul de faţă. Continuarea cercetărilor şi corelarea rezultatelor cu date similare obţinute în urma analizei altor categorii de materiale arheologice devin astfel imperios necesare, pentru completarea unor lacune în informaţiile de ordin istorico-arheologic pe care le deţinem până acum cu privire la arealul geografic în discuţie.

---

[109] Pentru problemele evoluţiei economice a oraşelor greceşti din Pontul Euxin, vezi, mai recent, studiile dedicate acestora şi publicate în cele două volume editate de D. V. Grammenos – E. K. Petropoulos sub titlul: *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, vol. I-II, Thessaloniki, 2003, *passim* (pentru Olbia, cu precădere, vezi în vol. I contribuţia colectivului ucrainean: S. D. Kryzhytskyy, V. V. Kraprivina, N. A. Lejpunskaja, V. V. Nazarov, p. 389-505).

[110] S.Van Lith, K. Randsborg, *Roman Glass in the West: A Social Study*, în *Bericht van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (35)*, 1985, p. 413-532.

[111] *Ibidem*, p. 432-433.

[112] *Ibidem*, p. 434-436.

[113] *Ibidem*, p. 464.

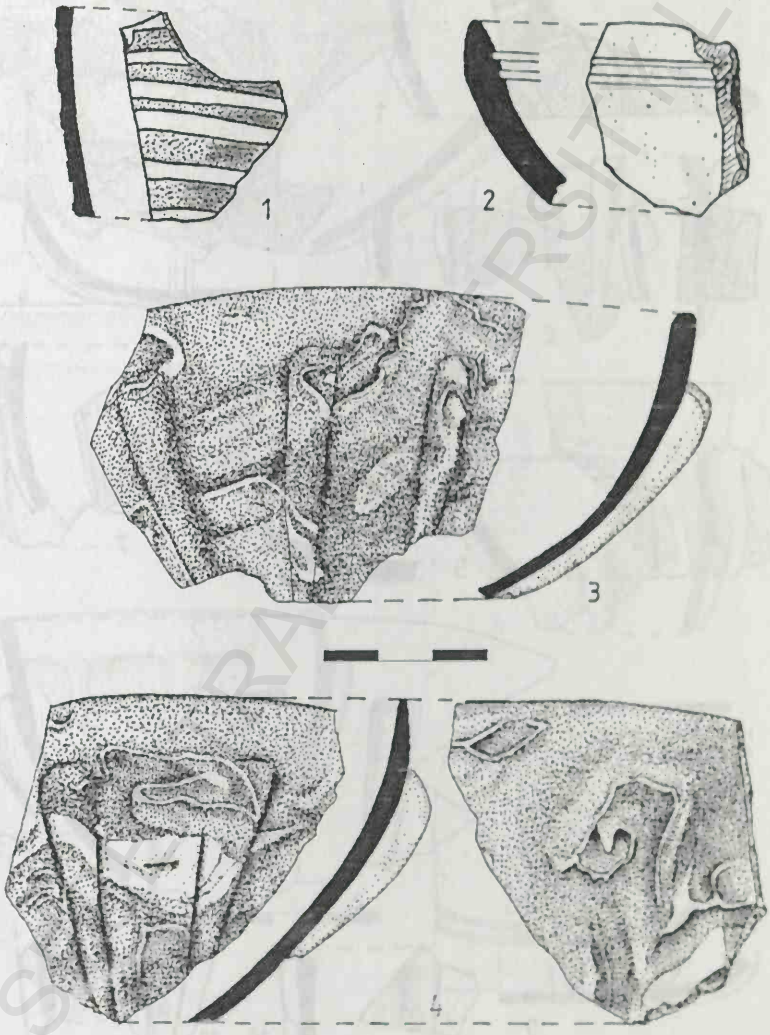

Fig. 1. Vase de sticlă de la Poiana, după S. Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, 1994.

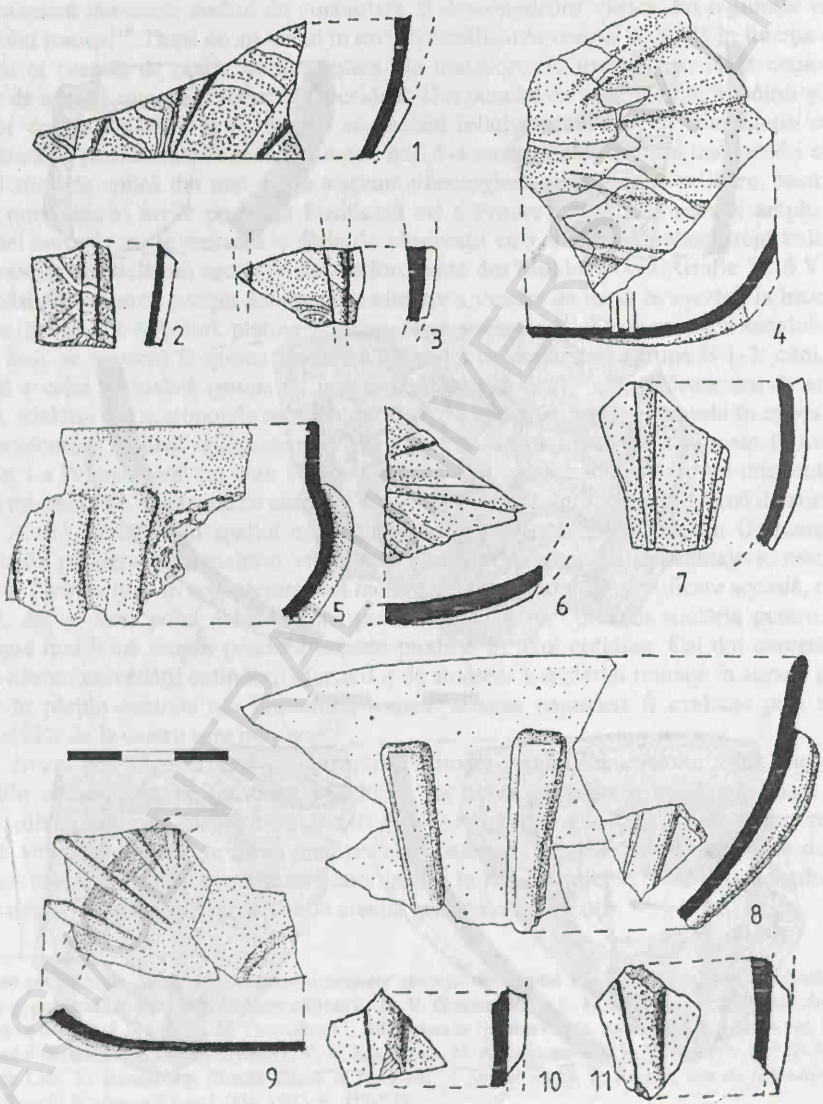

Fig. 2. Vase de sticlă de la Poiana, după S. Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, 1994.

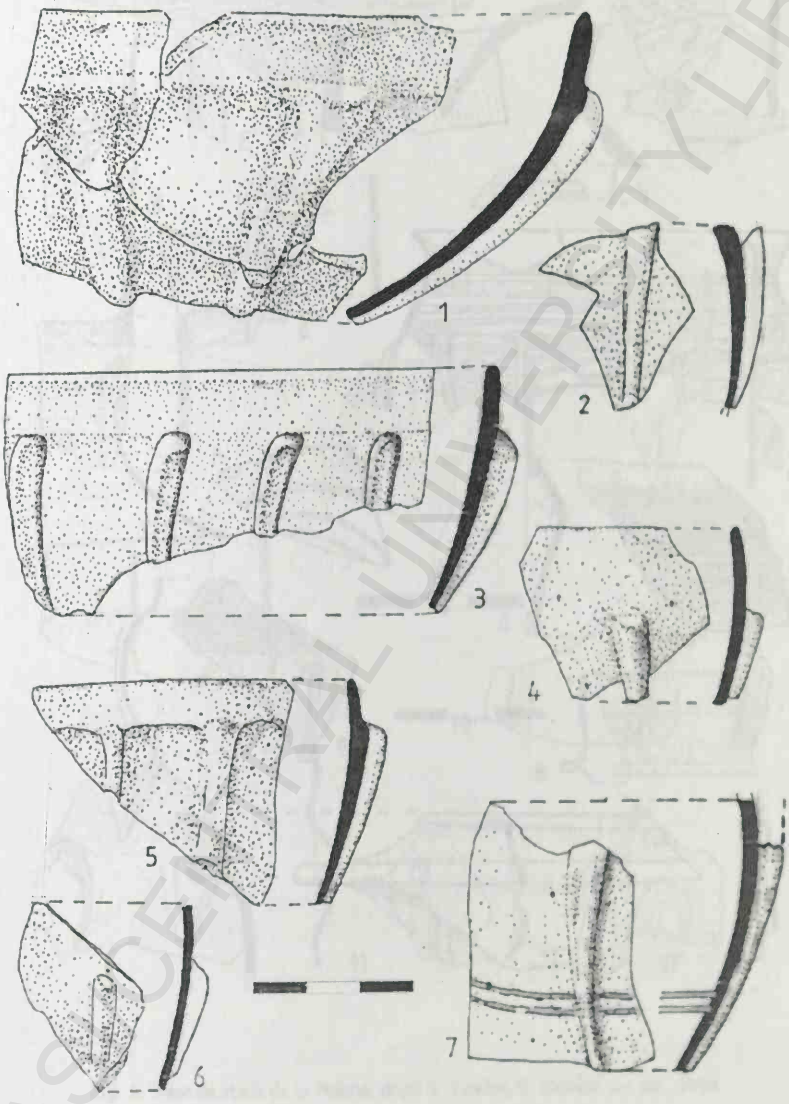

Fig. 3. Vase de sticlă de la Poiana, după S. Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, 1994.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

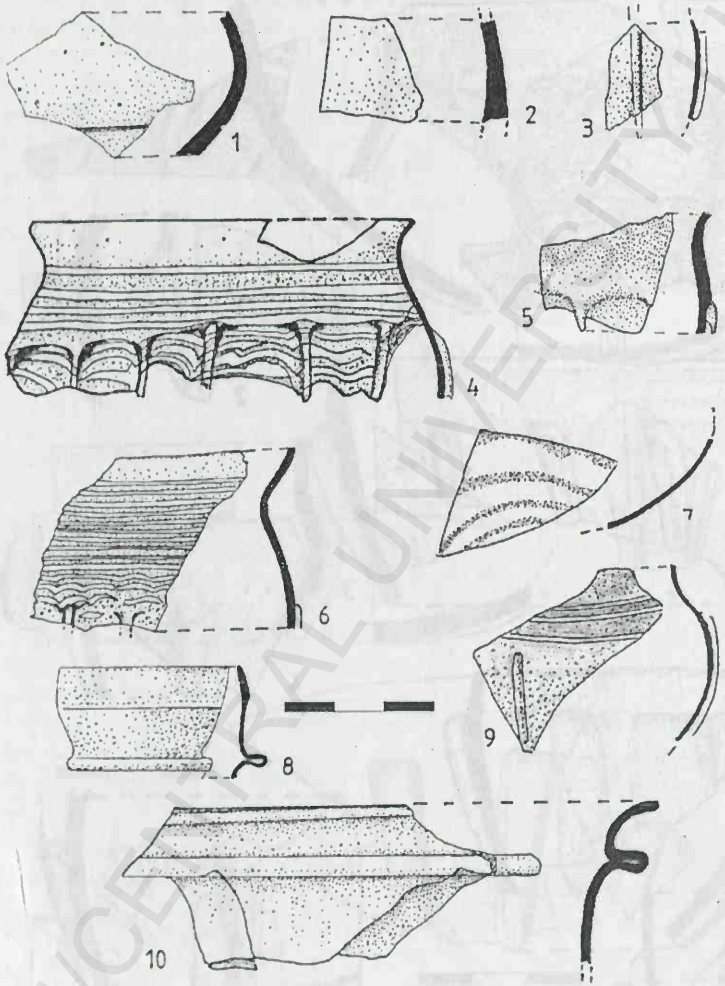

Fig. 4. Vase de sticlă de la Poiana, după S. Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, 1994.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

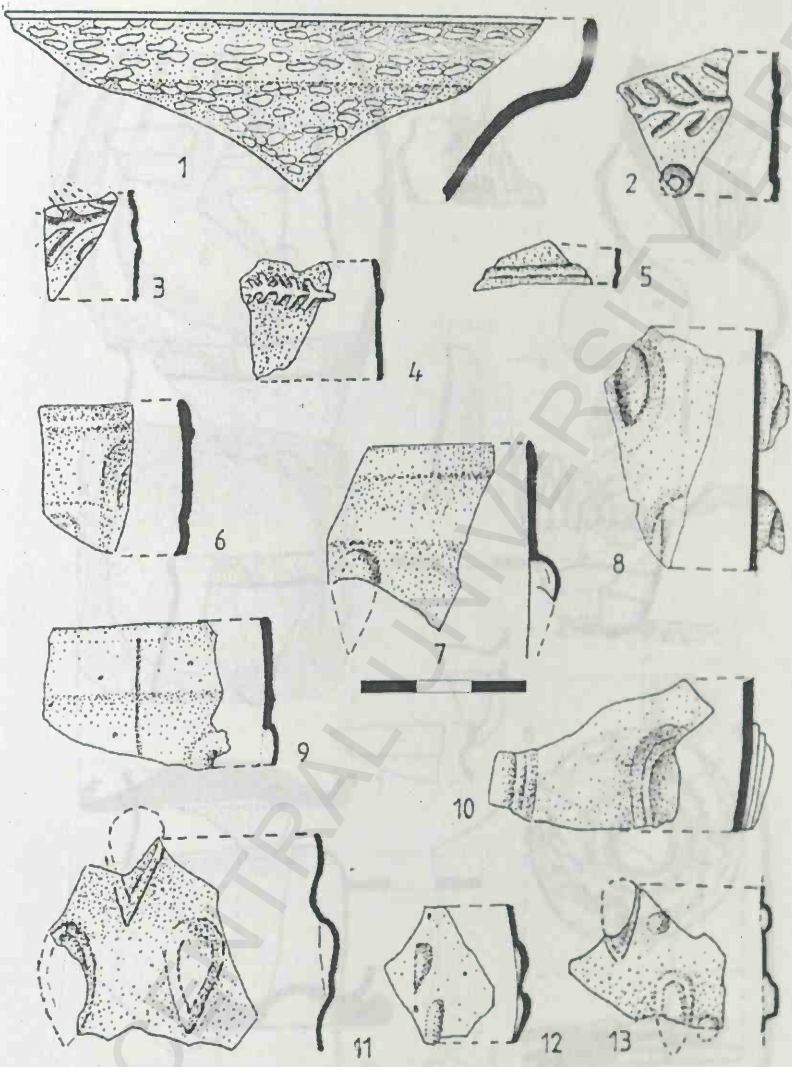

Fig. 5. Vase de sticlă de la Poiana, după S. Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, 1994.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

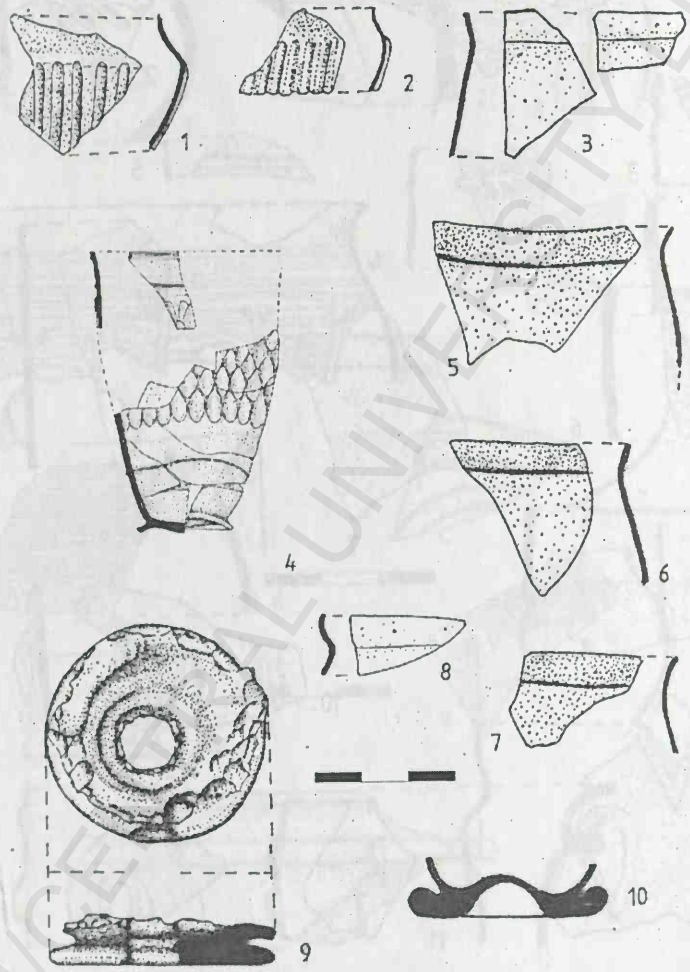

Fig. 6. Vase de sticlă de la Poiana, după S. Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, 1994.

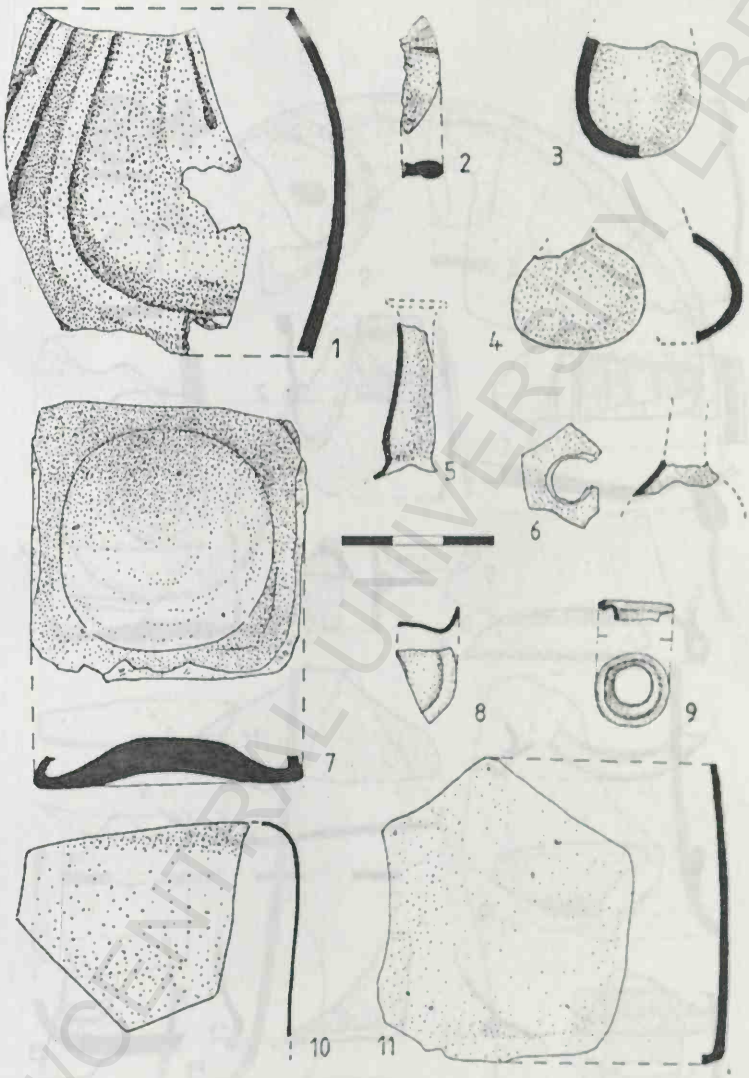

Fig. 7. Vase de sticlă de la Poiana, după S. Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, 1994.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

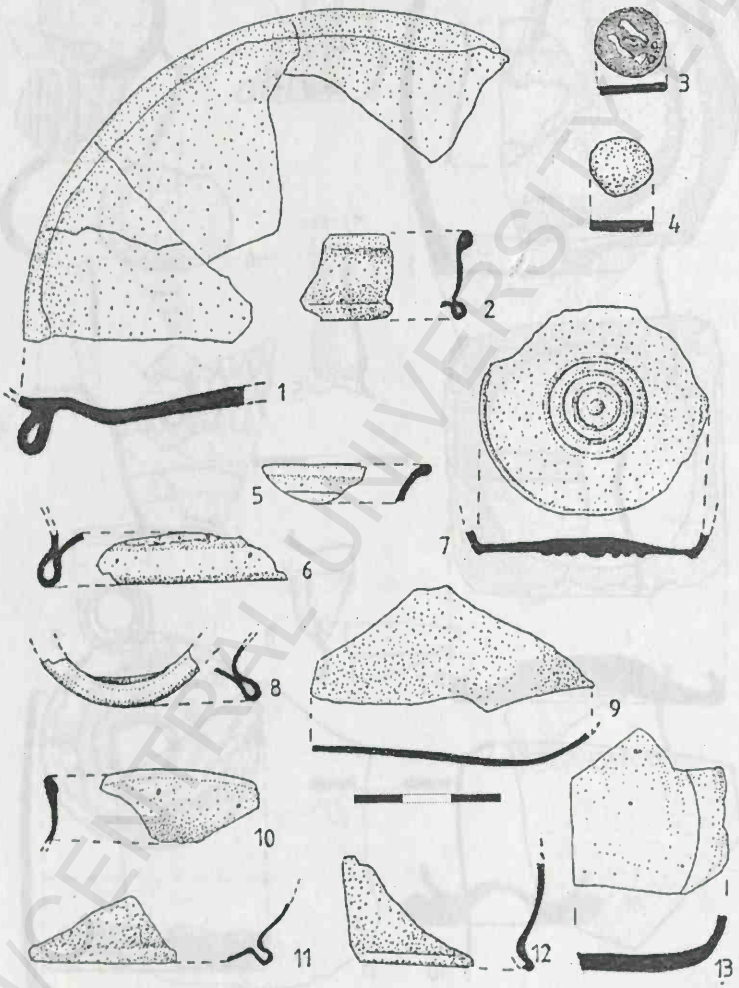

Fig. 8. Vase de sticlă de la Poiana, după S. Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, 1994.

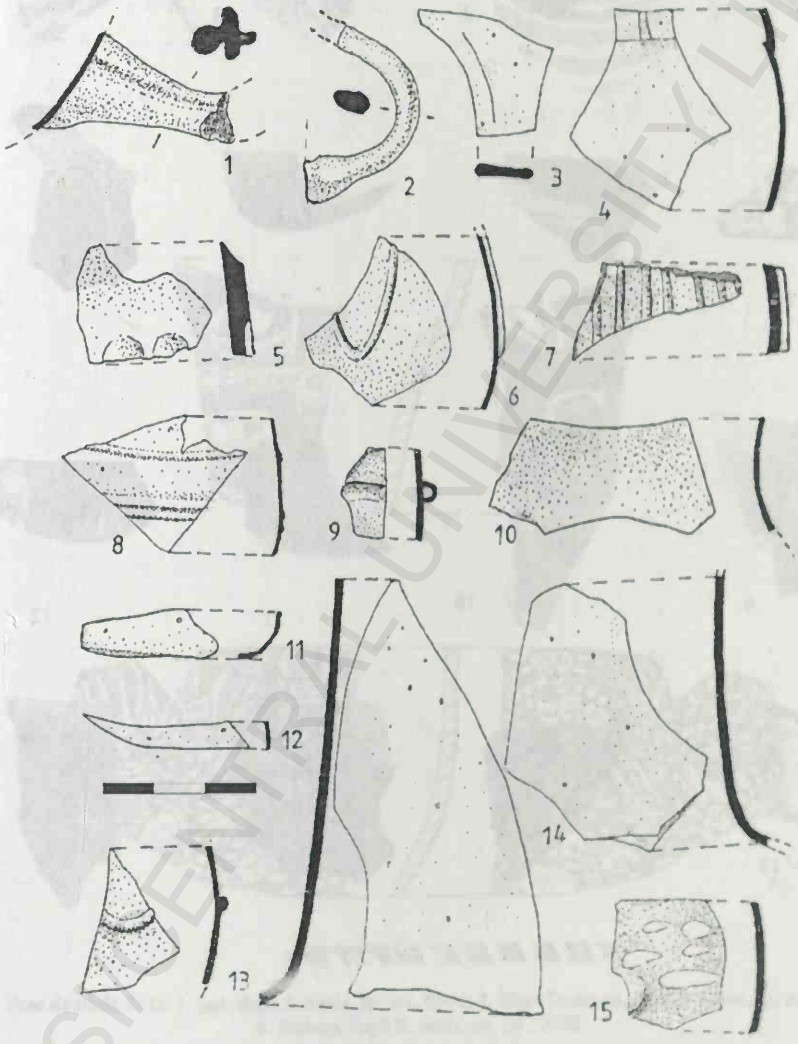

Fig. 9. Vase de sticlă de la Poiana, după S. Teodor, C. Chiriac, *op. cit.*, 1994.

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

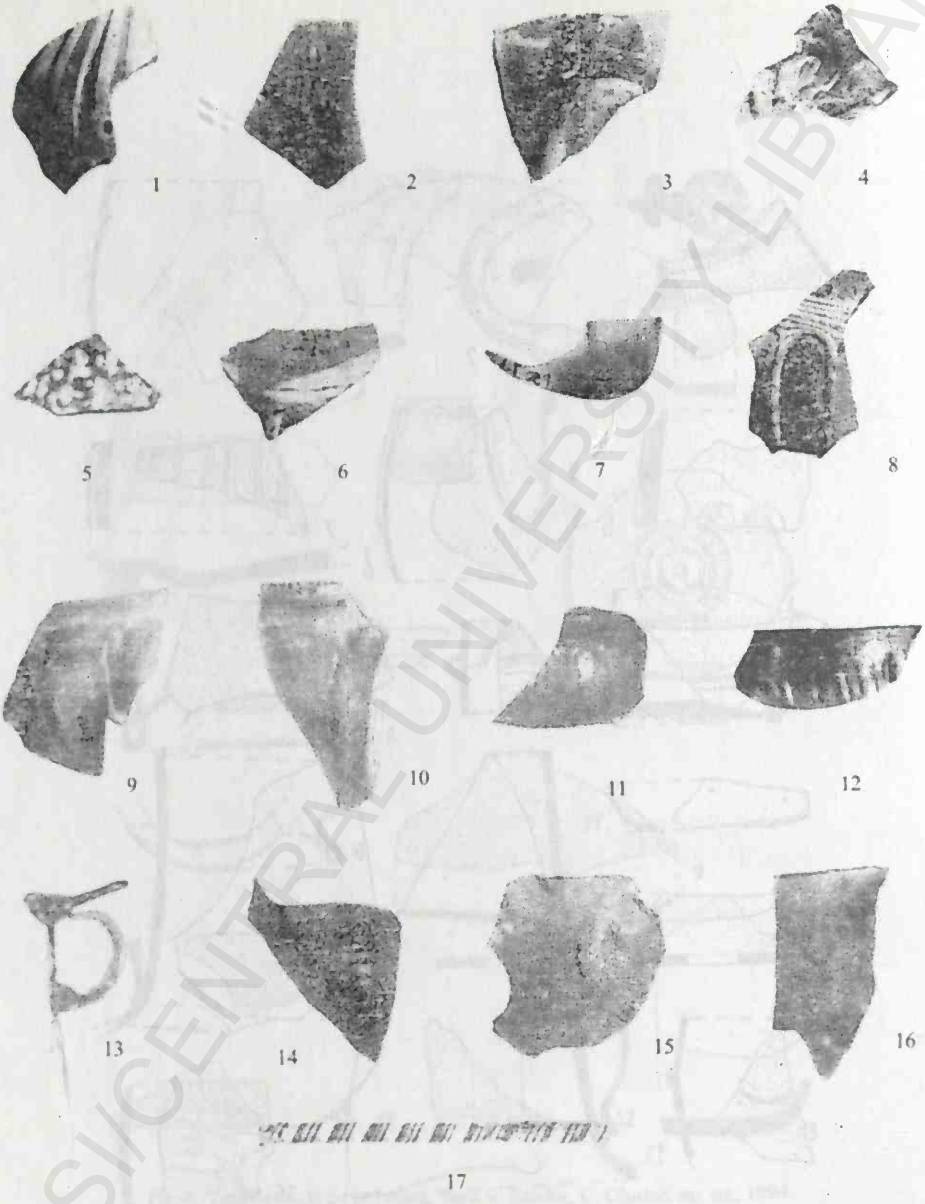

Fig. 10. Vase de sticlă de la Poiana, după I. Glodariu, *op. cit.*, 1974.

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fig. 11. Vase de sticlă de la: 1. Iaşi, după S. Sanie, *op. cit.*, 1995; 2. Bîtca Doamnei, după S. Sanie, *op. cit.*, 1973; 3-4. Barboşi, după S. Sanie, *op. cit.*, 2002.

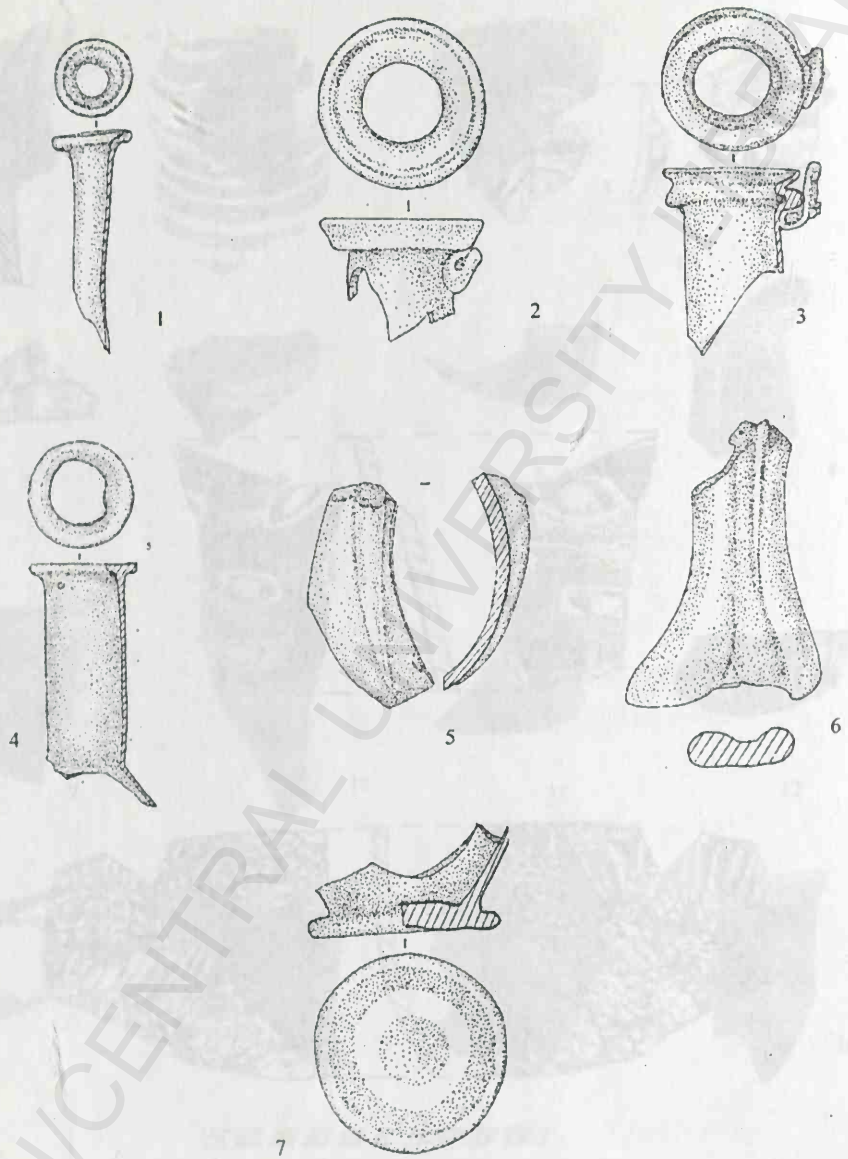

Fig. 12. Vase de sticlă de la Barboşi, după S. Sanie, Ş. Sanie, *op. cit.*, 1992.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

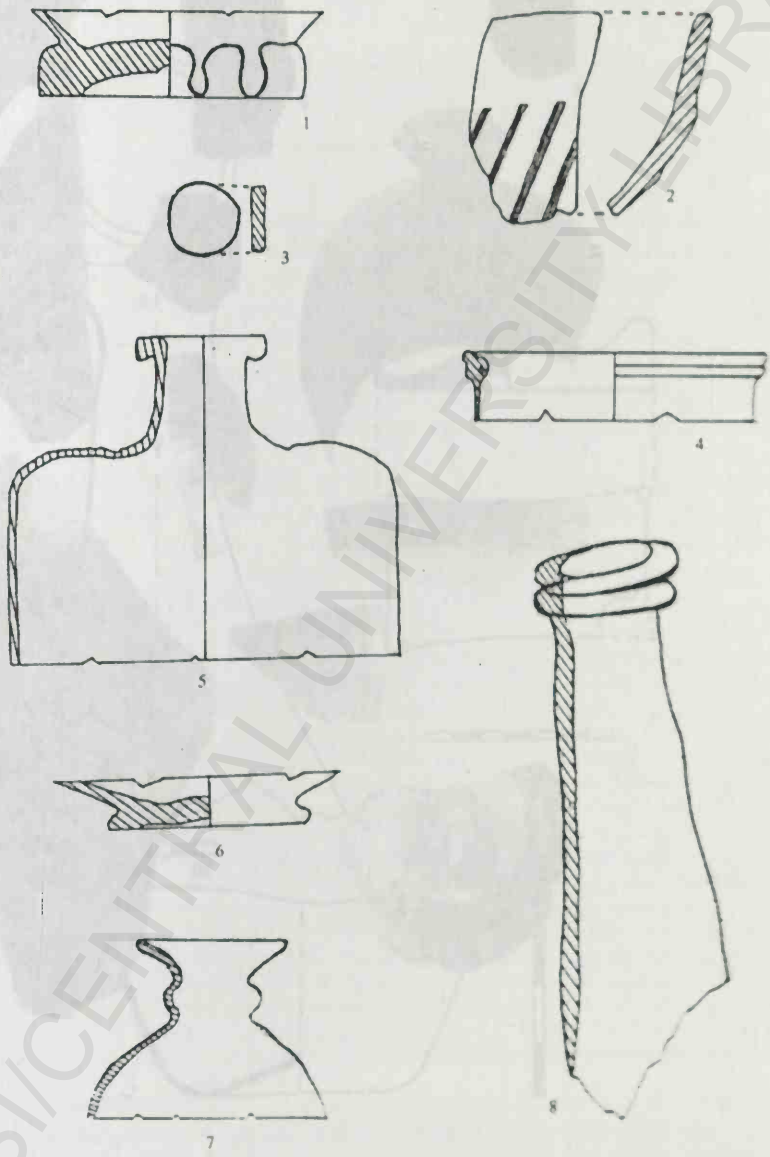

Fig. 13. Vase de sticlă de la Brad, după V. Urnachi, *op. cit.*, 1995.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

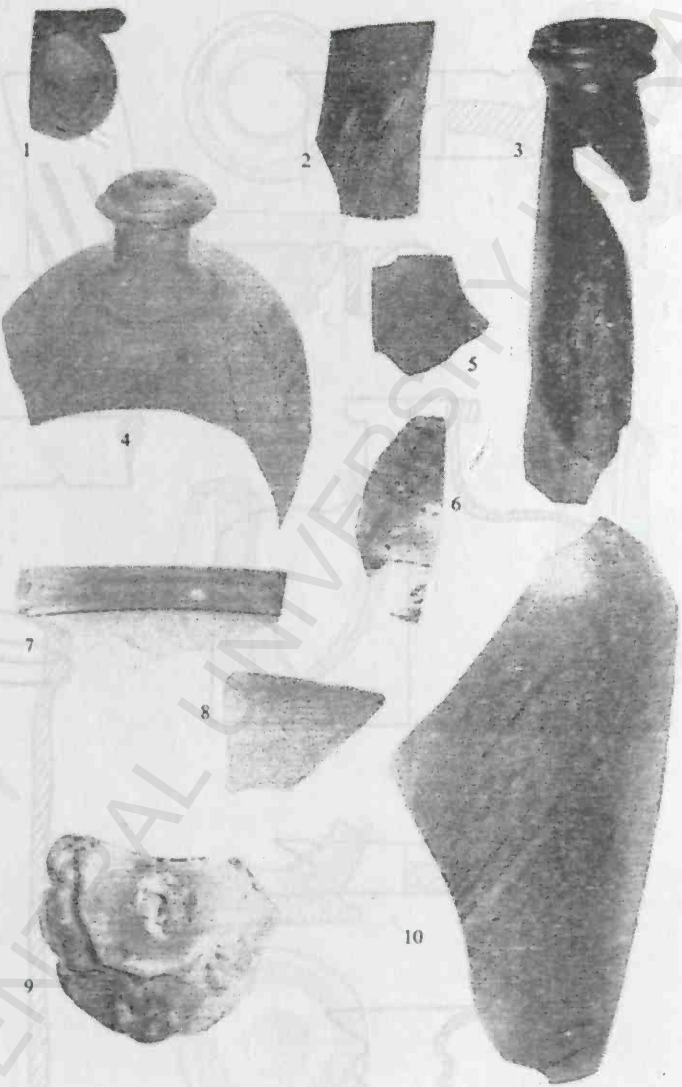

Fig. 14. Vase de sticlă de la Brad, după V. Ursachi, *op. cit.*, 1995.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

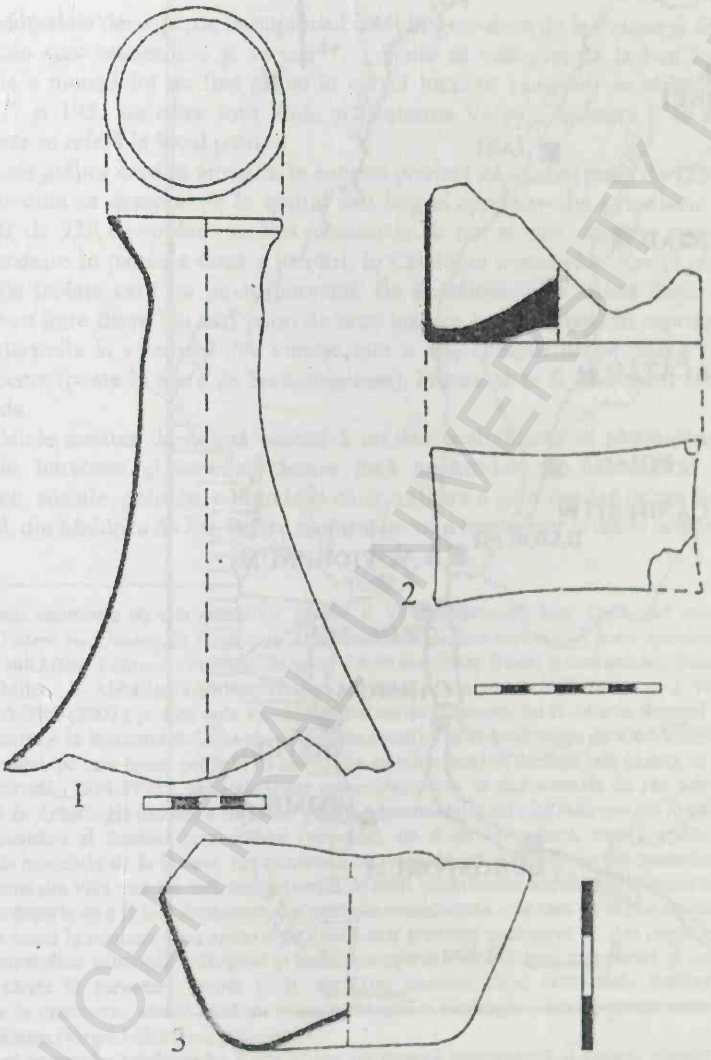

Fig. 15. Vase de sticlă de la Cândești, după V. Bobi, *op. cit.*, 1999.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

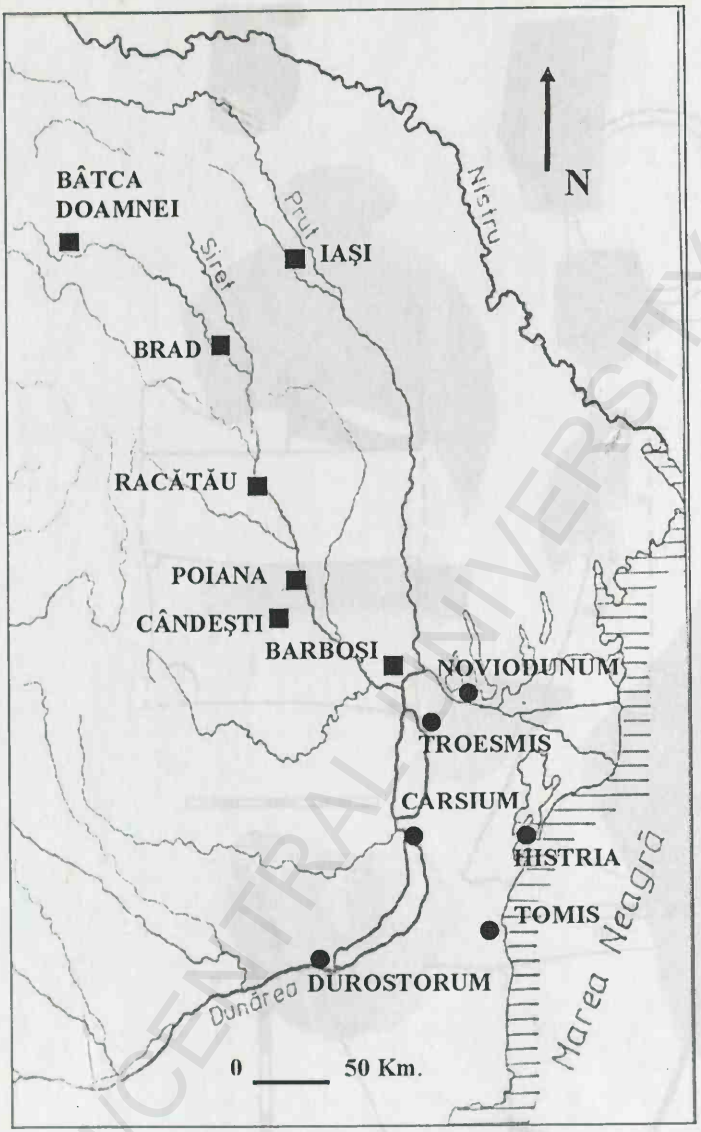

Fig. 16. Harta așezărilor geto-dacice în care au fost descoperite vase de sticlă (sec. II a. Chr.-II p. Chr.).

BCUIAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

MONEDELE DESCOPERITE ÎN CETĂŢUIA GETO-DACĂ DE LA POIANA*

Bucur Mitrea

Monedele descoperite în cuprinsul cetăţuii geto-dace de la Poiana şi din împrejurimile ei imediate sunt numeroase şi variate**. Trebuie să adăugăm de la bun început că marea majoritate a monedelor au fost găsite în cursul lungilor campanii de săpături executate aici între 1927 şi 1951 de către soţii Radu şi Ecaterina Vulpe[1]. Acestora li se adaugă şi altele, despre care se referă la locul potrivit.

Este grăitor cred să amintim în această privinţă că nu mai puţin de 1269 de monede ne sunt cunoscute ca descoperite în spaţiul mai larg al *oppidum*-ului geto-dacic. Din acest total un număr de 929 exemplare au fost examinate de noi şi sunt descrise sumar, dar cu toate datele necesare în partea a doua a lucrării, în Catalogul monedelor. Restul reprezintă tezaure şi monede izolate care nu ne-au parvenit, fie înstrăinându-se îndată după descoperire, fie risipindu-se între timp. Nu mai puţin de zece tezaure au fost găsite în cuprinsul citadelei sau în împrejurimile ei imediate. Nu cunosc nici o altă cetăţuie de pe întreg cuprinsul Daciei independente (poate în afară de Sarmizegetusa), în care să se fi descoperit asemenea cantităţi de monede.

Datele acestea de natură obiectivă ne dau posibilitatea să pătrundem, nu fără unele semne de întrebare şi aspecte rămase încă neelucidate, în laboratorul intim al vieţii economice, sociale, politice, culturale şi chiar militare a geto-dacilor de pe Siretul inferior şi, în general, din Moldova de Jos. Pentru moment ne vom limita doar la unele constatări generale.

---

* După cum aminteam cu alte ocazii (B. Mitrea şi V. Mihăilescu-Bîrliba, *Un tezaur monetar roman puţin cunoscut: Văleni, jud. Neamţ*, în *Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul, Chişinău, 28-30 mai 2000*, Studii şi comunicări, Bucureşti, 2001, p. 69, nota 1; B. Mitrea, V. Mihăilescu-Bîrliba, *Tezaurul de monede romane de la Bălăneşti (jud. Neamţ)*, în ArhMold, 23-24, 2000-2001 (2003), p. 199, nota 1), după câţiva ani de la decesul lui B. Mitrea, domnul dr. A. Popescu (pe atunci, cercetător la Institutul de Arheologie din Bucureşti) a avut bunăvoinţa de a-mi trimite două manuscrise ale profesorului, pe care le-am publicat cu semnătura ambilor, potrivit dorinţei sale (datată în 1993). Probabil, în aceeaşi perioadă (1994-1995), când sănătatea savantului părea să dea semnale de rău augur, la secretariatul Institutului de Arheologie din Iaşi a fost lăsat pentru subsemnatul, *fără altă indicaţie* (ca în cazurile amintite), de către un membru al familiei profesorului (ginerele), un dosar voluminos, care conţinea toate materialele privitoare la monedele de la Poiana. Era munca sa de lungă durată şi îmi cer iertare memoriei sale şi colegilor, întrucât numai din vina mea s-a întârziat nepermis de mult valorificarea acestei foarte importante cercetări. Deşi studiul este departe de a fi fost definitivat, din multiple considerente – pe care nu le mai enumăr aici, dar pe care cercetătorii temei le intuiesc – am apreciat ca fiind foarte necesară publicarea sa. Am respectat textul original şi am reorganizat doar catalogul (adăugând şi noile descoperiri), făcând mici completări şi corecturi când a fost cazul (încadrate în paranteze drepte [...]), am lăsat neatinse chiar eventualele inadvertenţe între datele comunicate în manuscris, atunci când nu le-am putut găsi o explicaţie ş.a.m.d.; pentru toate acestea îmi asum responsabilitatea (*Virgil Mihăilescu-Bîrliba*).

** Ţinem să exprimăm profesorului Radu Vulpe via noastră recunoştinţă şi caldele noastre mulţumiri pentru faptul că ne-a încredinţat monedele descoperite la Poiana pentru studiu şi publicare (*Bucur Mitrea*).

[1] Descoperitorii monedelor, profesorul Radu Vulpe şi Ecaterina Vulpe, au sesizat de la început importanţa lor şi au menţionat-o în diferite studii sau rapoarte de săpături. Sub titlul, *Un tezaur de denari romani găsiţi la Piroboridava*, în vol. *În memoria lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1934, p. 126-133, Ecaterina Vulpe a publicat tezaurul de denari romani republicani descoperit în anul 1928 (Catalogul, Anexa nr. 2, tezaurul nr. 1). De o atenţie specială s-a bucurat fiecare categorie de monede în rapoartele publicate de Radu Vulpe cu privire la rezultatele săpăturilor de la Poiana. În acest sens putem cita *SCIV*: 1, 1950, p. 49-50; 2, 1951, p. 177, 187, 190 şi 192; 3, 1952, p. 194 şi 202. O privire de ansamblu asupra unei categorii de monede, este vorba de cele romane, am dat şi noi în studiul *Descoperirile de monede romane din aşezarea geto-dacă de la Poiana şi importanţa lor istorică*, în SCIV, 8, 1957, 1-4, p. 165-182.

Monedele descoperite la Poiana au fost clasificate, precum urmează: greceşti, tracice, geto-dace, romane republicane şi romane imperiale. Ele sunt descrise în această succesiune în partea a doua a lucrării de faţă, în **Catalogul** monedelor. Aceasta este şi ordinea în care vom prezenta comentariile pe care le facem pe marginea lor.

1. Monedele greceşti au fost aflate în număr de 16 exemplare şi ele au fost emise de către unele cetăţi greceşti sau regi clientelari traci: Histria, 5 exemplare, Callatis, 3 ex. (şi un tezaur cu 32 ex.), Odessos (?), 1 ex., Panticapaion, 1 ex., Dyrrachium, 2 ex., regii traci, 3 ex.

Dintre monedele greceşti, cele emise de Histria ies în evidenţă faţă de toate celelalte. Mai întâi, toate sunt de argint şi sunt relativ numeroase, şi elementul cel mai important este că ele se datează devreme, în cursul secolului al IV-lea a.Chr.

În legătură cu ele remarcăm faptul că toate cele cinci drahme, aşa cum reiese din descrierea lor (**Catalogul**), sunt de tipul obişnuit şi au pe rv. Sigla A^2. Ele corespund tipului Pick, 416. Dacă tipul monetar este acelaşi, dacă sigla apare ca un numitor comun, peste tot A, în schimb ponderea exemplarelor izolate variază. În ordine descrescândă avem de înregistrat greutăţile: 6,21 g; 5,54 g; 5 g; 4,62 g; şi 4,49 g. Ponderea sensibil variată, ca şi unele deosebiri de stil ne fac să întrevedem posibilitatea unei eşalonări cronologice a lor în cadrul secolului al IV-lea a.Chr.[3] Felul acesta de a vedea este întărit de faptul că alte exemplare din aceleaşi drahme histriene, descoperite mereu în teritoriul Moldovei, au şi alte sigle, care sunt, după toate probabilităţile, anterioare emisiunilor cu sigla A.

Examinarea monedelor ne-a permis şi unele observaţii nu lipsite de importanţă, pentru interpretarea istorică ce o vom face în continuare. Este vorba de gradul de uzare prin folosire, mai exact spus, dacă moneda poartă urme vizibile de circulaţie sau, din contra, nu prezintă asemenea urme, fiind puţin folosită. Privite din acest punct de vedere, două din drahmele histriene nu sunt circulate şi ca atare nu prezintă urme de tocire (**Anexa nr. 1**, nr. 1/1951 şi nr. 3/1951). Alte două exemplare (**Anexa nr. 1**, nr. 1/1950 şi nr. 2/1951) sunt puţin tocite datorită folosirii lor în procesul circulaţiei. Una singură (**Anexa nr. 1**, nr. 2/1948), care este şi slab conservată, are efigiile tocite.

Din cele expuse mai sus noi tragem concluzia că drahmele histriene au ajuns la Poiana în mod eşalonat în timp. O parte din ele, cele netocite şi deci bine conservate, au ajuns la o dată apropiată de epoca lor de emisiune. Altele, după o scurtă vreme de circulaţie. În fine, cele care prezintă urme de tocire sunt venite, după toate probabilităţile, în asemenea condiţii din cetatea lor de origine. Este puţin probabil, după părerea noastră, ca ele să fi circulat şi să fi fost folosite în procesul de schimb.

Dar atunci ce semnificaţie economică şi istorică trebuie să atribuim noi acestor drahme găsite în mediul geto-dacic de la Poiana?

Înainte de a încerca să dăm un răspuns la întrebarea formulată mai sus, socot că este util să precizăm în ce măsură documentaţia noastră actuală dispune şi de alte descoperiri similare, aflate în acelaşi mediu arheologic geto-dac, pe acelaşi teritoriu de la est de Carpaţi. Ne vom referi mai întâi la tezaure. Două asemenea depozite de drahme histriene ne sunt cunoscute ca întâlnite în teritoriul amintit. Unul din aceste tezaure s-a descoperit la Căbeşti, com. Podul Turcului, jud. Bacău[4]. Cel de-al doilea s-a descoperit pe malul stâng al fluviului

---

[2] O singură îndoială la nr. 2, unde sigla este neclară în partea ei inferioară: ar putea fi un Δ (delta) sau un A. Înclin pentru ultima lectură.

[3] Pentru cronologia monedelor Histriei, vezi C. Preda, *Über die Silbermünzen der Stadt Istros*, în *Dacia*, N. S., 19, 1975, p. 77-85 şi acelaşi, *Histria III. Descoperirile monetare 1914-1973*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1973, p. 21 şi 25. Cf. şi O. Iliescu, în *Les systèmes monétaires et pondéraux à Histria, Callatis et Tomis aux Ve–IIe siècles avant notre ère*, în *Actes du 8e Congrès Internationale de Numismatique, New York – Washington, Septembre 1973*, Paris-Bâle, 1976, p. 85-98.

[4] O notiţă informativă la B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Populară Romînă*, în SCIV, 15, 1964, 4, p. 569, 3. Este vorba de un tezaur de circa 25-30 exemplare, din care au fost recuperate 13.

Tyras, la Doroţcoe[5], în URSS [R. Moldova]. Dacă aflările de tezaure de monede histriene de argint sunt relativ rare în mediul triburilor locale în secolul al IV-lea, şi după părerea noastră ni se pare normal să fie aşa, cu totul alta va fi situaţia descoperirilor singuratece, apărute mereu pe acelaşi teritoriu geografic şi etnic. În privinţa aceasta, pentru regiunea pe care o avem în vedere, cea de la est de Carpaţi, încă din 1965 am putut nota 10 localităţi, exceptând Poiana, în care au fost aflate drahmele histriene: Piscu, Bereşti, Prisecani, Tăvădăreşti, Bârlad, Beneşti, Găiceana, Obârşeni, Vaslui şi Căciuleşti[6].

Între timp, mereu în cadrul aceluiaşi teritoriu geografic, au mai fost semnalate alte patru descoperiri izolate. Le menţionăm şi pe acestea, spre a completa documentarea noastră.

Astfel, la Galaţi, în împrejurimi[7], a fost semnalată descoperirea unei drahme histriene; o alta ne este cunoscută ca aflată la Prodăneşti[8], acelaşi judeţ, o a treia la Glăvăneşti[9], jud. Bacău, cea de-a patra, la Doroşcani[10], com. Popeşti, jud. Iaşi, iar ultimele două: la Siretul (fost Ungureni), jud. Bacău[11], şi Murgeni[12], jud. Vaslui.

Noile descoperiri apărute în ultimii ani şi notate de noi mai sus aduc cel puţin două elemente noi ce se cer subliniate. În primul rând, teritoriul geografic pe care drahmele Histriei erau răspândite este confirmat şi de o parte din noile descoperiri. În această privinţă drahma de la Prodăneşti nu face altceva decât să confirme răspândirea ei în aria oraşului Bereşti, cunoscut prin alte aflări anterioare. Situaţia este identică cu cea de la Glăvăneşti, jud. Bacău, care completează şi întăreşte cunoştinţele noastre prin material similar cunoscut de mai înainte în acea regiune.

Un element nou este adus de drahma histriană aflată la Doroşcani, localitate situată în partea de vest a jud. Iaşi. Prin aflarea ei în acea regiune, „aria" histrienelor se extinde mult spre nord. În acest context „regional" trebuie privită apariţia monedei de argint a coloniei milesiene de pe malul lacului Sinoe.

În legătură cu prezenţa drahmelor histriene de la Poiana, prima problemă care se pune este aceea a drumului pe care l-au străbătut. Mi se pare, chiar sunt sigur, că nu spun nimic nou, dacă reamintesc că drumul acesta a fost mai întâi pe Dunăre în sus, iar mai apoi pe Siret. Pe această ultimă porţiune drumul a putut fi pe apă sau pe uscat sau şi pe una, şi pe alta. Cert este că tocmai descoperirile de drahme jalonează în mod sigur şi clar traseul urmat. Dar foarte

---

[5] A. A. Nudelman, *Монеты Истрии и Тиры из с. Дороцкое*, în *Труды*, II, Chişinău, 1969, p. 121-128. Tezaurul cuprinde 145 drahme şi 5 hemidrahme ale cetăţii Histria, precum şi 113 drahme ale cetăţii Tyras.

[6] Vezi în această privinţă B. Mitrea, *Descoperirile monetare şi legăturile de schimb ale cetăţii Histria cu populaţiile locale în secolele V-IV î. e. n.*, în *StCl*, 7, 1965, p. 143-167. Unele adăugiri de descoperiri mai noi, la Ioan Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană (sec. II î. e. n.–I e. n.)*, Ed. Dacia, Cluj, 1974, p. 255-256. Cu acest prilej menţionăm că în cetăţile dace de la Costeşti, *ibid.*, p. 255, 35 şi la Luncani, *ibid.*, p. 256, 40, nu s-au găsit *drahme* histriene şi mesembriote, ci monede de bronz, dintr-o vreme *ulterioară* drahmelor. Este vorba de *altă* etapă, alt nominal, alt metal. Deci alte împrejurări istorice şi o altă explicaţie. Pentru regiunea de la sud de Carpaţi, vezi şi C. Preda, *op. cit.*, p. 26 şi urm. (cu harta), care aduce unele completări (cu descoperiri apărute între timp) la documentarea anterioară şi o însoţeşte cu un amplu comentariu. Ordinea în care localităţile sunt menţionate este aceea a lui C. Preda, care mi se pare judicioasă deoarece indică drumul de pătrundere. Mai nou, A. G. Zaginajlo, *К вопросу об экономических связях западного и северо-западного Причерноморья в VI-IV вв. до н. э. по нумизматическим данным*, în Материалы по археологии Северного Причерноморья, 8, Kiev, 1976, p. 70 şi urm.

[7] B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes des monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în Dacia, N. S., 15, 1971, p. 399, 6.

[8] Idem, *Découvertes monétaires en Roumanie, 1974 (XVIII)*, în Dacia, N. S., 19, 1975, p. 311, 19.

[9] Idem, *Découvertes récentes de monnaies anciennes et byzantines sur le territoire de la Roumanie*, în Dacia, N. S., 14, 1970, p. 469, 8.

[10] Idem, *Découvertes monétaires en Roumanie, 1977 (XXI)*, în Dacia, N. S., 22, 1978, p. 365, 2.

[11] Idem, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în Dacia, N. S., 5, 1961, p. 586, 13.

[12] Idem, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în Dacia, N. S., 11, 1967, p. 380, 13.

probabil că nu este singurul. Rămâne de văzut dacă nu va fi cazul să recunoaştem un al doilea drum, de data aceasta sigur, de uscat, de la Galaţi spre oraşul de azi Bereşti. Indicaţii sunt, iar altele sunt de aşteptat. Pentru nevoile imediate ne rezumăm la primul.

Prin poziţia sa geografică, confirmată pe de-o parte de descoperirile arheologice şi întărite de cele monetare, cetăţuia de la Poiana se arată a fi fost un important centru economic, desigur dublat de unul politic şi militar. Până la noi descoperiri similare cetăţii de la Poiana, dar de proporţii mai mari, suntem înclinaţi să-i acordăm acesteia primul plan pentru regiunile de sud şi de centru ale Moldovei. Este probabil că de aci s-au răspândit spre nord, la geto-daci, drahmele coloniei milesiene, despre care am văzut că sunt cunoscute până departe în regiunile din centrul şi nordul Moldovei.

O altă problemă ce se cere rezolvată este aceea a datei la care au ajuns la Poiana monedele de argint ce ne solicită atenţia. Un asemenea răspuns este legat nemijlocit de existenţa unei cronologii amănunţite a monedelor de argint histriene. În această privinţă, cu toate eforturile făcute[13] şi cu unii paşi certi în ceea ce priveşte etapa de început, preciziuni mai fine sunt de aşteptat de la cercetările viitoare. Şi aceasta în două direcţii: cea a cronologiei absolute, cu specificarea succesiunii diferitelor variante în cursul secolelor V-IV, pe baza analizei descendenţei şi legăturii stanţelor monetare, precum şi aceea a datei de sfârşit a acestor emisiuni. Ambele aspecte rămân încă *sub iudice*. Ceea ce putem anticipa de pe acum este faptul că cele mai multe din emisiunile histriene descoperite în estul Carpaţilor apar în secolul al IV-lea şi sunt relativ târzii. În lipsa precizărilor de care am fi avut atâta nevoie şi care ne-ar fi adus preţioase indicaţii, cu implicaţii mult mai ample şi în alte domenii, nu ne rămâne decât să formulăm o ipoteză, care rămâne să fie verificată de cercetările viitoare.

Lipsa monedelor de argint ale lui Filip al II-lea al Macedoniei din mediul arheologic geto-dac din estul Carpaţilor indică, după părerea noastră, că ne aflăm într-o etapă anterioară prezenţei regelui macedonean la Dunărea de Jos. Deci anterioară anului 339. După toate probabilităţile, descoperirile viitoare de drahme histriene în mediul arheologic geto-dac ne vor permite să delimităm o cronologie mai fină şi să întrezărim unele faze mai precis delimitate. Materialul documentar de care dispunem la ora actuală pentru întreaga Moldovă ne lasă să întrevedem această posibilitate. Ponderea variată a diferitelor exemplare, precum şi diversitatea siglelor care apar pe drahme, constituie un indiciu obiectiv în această direcţie.

Pentru Poiana, drahmele descoperite aci, ne limităm să le datăm, aşa cum am mai spus, în cursul secolului al IV-lea, poate pe la jumătatea lui sau curând după aceea, în deceniile următoare.

Monedele histriene de argint descoperite la geto-dacii de la Poiana şi, odată cu ele, toate exemplarele asemănătoare descoperite pe întreg teritoriul Moldovei reprezintă primele monede de argint cu care vin în contact geto-dacii. Privite pe un plan istoric şi economic mai larg, putem spune că Histria creează premisele, oferă modelul pe care geto-dacii îl pot folosi în încercarea de a-şi crea o monetărie proprie, în momentul în care evoluţia lor economică internă va face necesară crearea unui asemenea instrument de schimb. Dacă evoluţia nu a continuat pe drumul pregătit de Histria, cauza trebuie căutată în împrejurările externe. Este probabil că intervenţia armată la Dunărea de Jos a regelui Macedoniei, de care am pomenit, a avut şi unele consecinţe destul de serioase, dacă nu chiar grave, pentru cetăţile greceşti, sau unele din ele, pe care documentaţia de care dispunem deocamdată nu le-a înregistrat şi ca atare ne-au rămas necunoscute. Dar efectele, mai precis urmările acestei intervenţii, reflexele ei pe plan economic sunt clare. Moneda histriană de argint care începea să facă şcoală la populaţiile locale îşi va înceta apariţia la un anumit moment din cursul celei de-a doua jumătăţi a secolului al IV-lea. În deceniile care au urmat, o altă monedă îşi va face apariţia la geto-daci, cea a lui Filip al II-lea. Moneda lui va fi aceea care va înlătura pe cea a Histriei,

[13] C. Preda, *op. cit.*, p. 21 şi 25; idem, *op. cit.*, în Dacia, N. S., 19, 1975, p. 77-85.

spre a sfârşi prin a-şi impune pe cea proprie. Şi apoi tot ea va servi ca prototip. Histria rămâne în această privinţă ca o precursoare, o iniţiatoare, o deschizătoare de drumuri.

Câteva cuvinte asupra unui alt aspect care se cere lămurit. Ce rol au avut drahmele histriene în procesul de schimb sau, mai precis, cum trebuie să explicăm prezenţa lor la geto-daci?

În această privinţă, cred că trebuie să plecăm de la realitatea economiei locale, de la nivelul ei economic, de la nivelul de dezvoltare a forţelor de producţie locale. O privire cât mai sumară ne arată că din acest punct de vedere Dacia se afla în cadrul unei economii naturale în care schimburile se făceau bun contra bun sau marfă contra marfă. În această etapă moneda trebuie privită până la un anumit punct doar ca un element de curiozitate, de noutate, dar în legătură şi cu valoarea metalului fin pe care-l conţine, la care mai este de adăugat şi elementul artistic, care reprezenta o noutate pentru localnici. Toate acestea o făceau să fie primită şi chiar solicitată, dar în aceste limite şi mai cu seamă cu asemenea caracteristici. În acest mod se poate explica şi apariţia ei în exemplare singuratice. Raritatea tezaurelor devine şi mai uşor de înţeles acum, iar explicaţia prezenţei lor trebuie căutată în domeniul politic, social, poate economic, ca metal preţios pentru nevoile confecţionării [altor obiecte]. Apariţia drahmelor în mici tezaure, aşa cum ne arată descoperirile din Moldova, sunt foarte rare. Pentru ele va trebui să căutăm o altă explicaţie. Şi aceasta nu este de investigat în domeniul economic, ci în cel politic, spre căpeteniile formaţiunilor tribale. Spre ei erau îndreptate sau ele provin din acest sector.

În stadiul actual al documentării noastre suntem tentaţi să vedem la Poiana un important centru economic, pe cale de consolidare şi afirmare în continuare, în care se întâlnesc pe de-o parte grecii histrieni, iar pe de altă parte localnicii geto-daci din regiunile apropiate, dar şi mai îndepărtate. Aici era locul unde se înfăptuia schimbul de bunuri şi tot de aci se răspândeau printre localnici produsele sudului şi odată cu ele şi un început de contact cu ceea ce va constitui ulterior instrumentul de schimb şi măsură a valorii – moneda.

2. O altă categorie de monede greceşti care s-a găsit la Poiana este constituită de monedele callatiene. O primă remarcă: în cazul de faţă avem de-a face exclusiv cu monede de bronz. Deşi colonia doriană din Pontul Euxin a emis monedă de argint în secolul al IV-lea, aceste emisiuni nu se întâlnesc la Poiana, ca de altfel nici aiurea în mediul populaţiilor autohtone. Ele se datează în cursul secolului al IV-lea, când teritoriul de care ne ocupăm era dominat economic de histrieni. Monedele cetăţii doriene au fost aflate în trei exemplare (Anexa nr. 1, nr. 2/1950, nr. 4-5/1951). Şi toate trei sunt de bronz şi de trei tipuri diferite: Apollo, Demetra şi Dionysos. Şi mai au o caracteristică comună, toate sunt contramarcate. Avem de-a face, deci, cu emisiuni din epoci diferite, care au fost revitalizate într-o epocă de criză, prin aplicarea unei contramărci.

Pentru a ne putea da seama de semnificaţia pe care urmează să o acordăm monedelor de bronz callatiene descoperite la Poiana socot că este util să aruncăm o privire asupra răspândirii lor pe întinsul teritoriului triburilor geto-dace.

Fără a avea de gând să întârziem acum şi aici în a urmări repertorizarea cât mai completă a unor astfel de descoperiri, ne vom limita să dăm unele exemple, care să schiţeze doar situaţia, să ne arate la ce ne putem aştepta şi să ne îngăduie o explicaţie.

Sunt cunoscute de mai multă vreme descoperirile de monede callatiene izolate în cetăţile aflate de-a lungul Dunării. Din rândul lor menţionam doar Aegissus, Noviodunum, Dinogetia, Canlia, Satu Nou. Dar monedele autonome de bronz callatiene nu se găsesc doar în aşezările aflate de-a lungul Dunării, care este calea cea mai uşoară de pătrundere. Ele au fost sesizate şi în interiorul teritoriului triburilor geto-dace de la sud de Carpaţi. Şi putem cita unele exemple ce ne sunt cunoscute, cum este de exemplu cel de la Radovanu[14], jud. Ilfov şi

[14] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 254, 16.

cel de la Racoviţa[15], com. Voineasa, jud. Olt. Acestor exemple li se mai adaugă unul mult mai vechi, dar semnalat abia în ultima vreme, care menţionează monedele callatiene de bronz la Drobeta-Turnu Severin[16].

Pentru Moldova, pe lângă cele trei exemplare de la Poiana, mai putem aminti descoperirea de la Ciorani[17], com. Pufeşti, jud. Vrancea.

Exemplele pomenite mai sus le socotim suficiente pentru a arăta că monedele callatiene autonome de bronz, departe de a constitui o caracteristică specială a Poianei, un fenomen local, reprezintă unul general extins şi complex, care cuprinde întreg teritoriul geto-dac de la sud şi est de Carpaţi. În acest cadru, economic, dar şi politic, cultural şi etnic, trebuie privite cele trei monede de bronz callatiene de la Poiana. Este vorba de o nouă etapă de dezvoltare economică, în care situaţia cunoscută din secolul precedent s-a modificat profund, când locul Histriei este luat de întreprinzătoarea şi curajoasa Callatis. Cronologic, fără a putea furniza, măcar pentru moment, alte preciziuni, ne aflăm în secolele III-II a.Chr.

Moneda callatiană de bronz, deci fără o valoare intrinsecă, este o monedă fiduciară. În cazul nostru ea trebuie interpretată ca documentând şi identificând pe noii reprezentanţi ai comerţului pontic în teritoriile triburilor indigene. Este de imaginat că o parte din schimburi continuau să se facă în natură, iar în cazul când o parte din produse se valorifica prin intermediul monedei, şi în această etapă procedeul era şi cunoscut, şi aplicat, se recurgea la o monedă de metal preţios. Aceste monede puteau fi tetradrahme de tip Alexandru cel Mare sau Lysimach, multe din ele fiind emise chiar de către cetăţile pontice. Ele au servit ca instrument de schimb în tranzacţiile economice dintre cele două părţi. Mai adăugăm că asemenea monede au fost aflate la geto-dacii din regiunile extracarpatice şi o parte din ele au fost şi publicate. O interpretare însă în acest sens nu cunosc să se fi dat. Prezenţa monedelor de bronz callatiene o socot doar ca monedă măruntă aflată asupra negustorilor callatieni şi ajunsă, într-un fel sau altul, în mâini autohtone, dar nu pe calea schimbului.

3. Printre monedele pontice este de semnalat şi una de bronz emisă după toate probabilităţile de către cetatea Odessos (Anexa nr. 1, nr. 1/1948). Despre ea putem spune că face parte din emisiunile autonome. Faptul că este mult tocită ne arată că foarte probabil a venit la Poiana după o perioadă de lungă circulaţie în patria ei.

Şi moneda de bronz odessitană, ca şi cele anterioare callatiene, face parte dintr-un fenomen economic şi politic mai complex. Este vorba de relaţiile pe care le desfăşurau geto-dacii în schimburile cu cetăţile pontice. Pentru moment ne vom limita să amintim unele descoperiri de monede odessitane pe teritoriul geto-dacic.

Începem cu cetatea de la Zimnicea, unde un număr de asemenea monede de bronz au fost descoperite cu prilejul săpăturilor sistematice executate în localitate[18]. Alte exemplare au fost descoperite la Popeşti[19], com. Mihăileşti, jud. Ilfov, apoi la Cetăţeni[20], jud. Argeş, la Brâncoveanu[21], com. Odobeşti, jud. Dâmboviţa, precum şi la Pângăleşti[22], jud. Ilfov.

---

[15] B. Mitrea, *Découvertes anciennes et plus récentes de monnaies antiques et byzantines dans la République Populaire Roumaine*, în Dacia, N. S., 8, 1964, p. 373, 10; idem, *op. cit.*, în SCIV, 15, 1964, 4, p. 571, 10.

[16] Idem, *Découvertes monétaires en Roumanie, 1977 (XXI)*, în Dacia, N. S., 22, 1978, p. 365, 3.

[17] I. Glodariu, *op. cit.*, p. 254, 13.

[18] B. Mitrea, *Descoperiri antice şi feudale descoperite la Zimnicea*, în SCIV, 16, 1965, 2, p. 239-260.

[19] Idem, *op. cit.*, în Dacia, N. S., 8, 1964, p. 373, 9; idem, *op. cit.*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 571, 9.

[20] Idem, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines sur le territoire de la République Populaire Roumaine*, în Dacia, N. S., 7, 1963, p. 590, 3; idem, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în R. P. R.*, în SCIV, 14, 1963, 2, p. 467, 3.

[21] Idem, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în Dacia, N. S., 13, 1969, p. 540, 4; idem, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în R. S. R.*, în SCIV, 20, 1969, 1, p. 162, 4.

[22] Idem, *op. cit.*, în *Dacia*, N. S., 19, 1975, p. 311, 18; idem, *Descoperiri de monede antice şi bizantine în România (XVIII)*, în BSNR, 67-69, 1973-1975 (1975), 121-123, p. 317, 18.

Monedele menţionate mai sus acoperă mai multe secole, unele, poate, rămân să fie atribuite secolului al IV-lea sau al III-lea a.Chr. Cele mai multe însă aparţin unor vremi mai recente şi avem în vedere secolele II şi I a.Chr. De altfel, tocirea multora din ele, la care se adaugă uneori aplicarea de contramărci, ne indică aceste vremi. Dar pe lângă moneda de bronz a cetăţii Odessos avem de semnalat prezenţa tetradrahmelor aceleiaşi cetăţi, emisiuni din ultimele trei secole. Mai amintim că aceeaşi cetate va fi prezentă la geto-dacii de la Dunărea de Jos prin staterii de aur, pe care-i întâlnim în unele tezaure. Deci tradiţia este mai veche, poate începe din secolul al IV-lea şi este prezentă în cel de al treilea şi al doilea prin monedele de metal preţios. În cadrul acestei ultime etape, poate prelungită şi în secolul I, avem de integrat descoperirile monetare de la Poiana. Un alt aspect care va trebui rezolvat este acela dacă avem de-a face cu relaţii directe sau este vorba de un alt intermediar pontic mai apropiat. Şi în acest din urmă caz, pentru care etapă, şi poate pentru care regiune. Aceste aspecte rămân să fie rezolvate în viitor.

4. Două monede, o drahmă emisă de cetatea Dyrrachium, precum şi o imitaţie a uneia din emisiunile aceleiaşi cetăţi, vin să completeze zestrea monetăriei greceşti aflate la geto-dacii de la Poiana.

Drahmele emise de oraşul Dyrrachium sunt bine cunoscute ca descoperite pe întreg teritoriul Daciei[23]. Cercetările mai amănunţite care le-au urmărit apariţia atât la sud, cât şi la est de Carpaţi ne-au documentat prezenţa lor, oarecum peste tot. Le găsim atât în tezaure[24], cât şi în descoperiri izolate.

Anexa nr. 1.
CATALOGUL DESCOPERIRILOR MONETARE IZOLATE DE LA POIANA

Prezentăm mai jos monedele romane izolate descoperite în cursul săpăturilor executate de soţii Radu şi Ecaterina Vulpe între anii 1927 şi 1951. Lor li se vor mai adăuga unele exemplare găsite în aceeaşi localitate şi care au ajuns la Institutul de Arheologie.

Ştirile referitoare la alte descoperiri monetare, tezaure sau monede izolate, dar care s-au risipit şi al căror conţinut nu mai poate fi controlat şi precizat, sunt menţionate într-un capitol aparte.

Monedele romane izolate descoperite în cursul campaniilor de săpături au fost clasificate cronologic, luând ca bază lucrarea lui M. H. Crawford.

Înainte de 1903

1. În anul 1903, învăţătorul I. Beldie (din Calmăţuiu, jud. Tecuci) a găsit la Poiana, „în malul Siretului", şi a strâns în colecţia sa patru vase de lut, 18 monede de argint şi 6 de bronz (greceşti şi romane), două bucăţi de sticlă, cinci vârfuri de săgeţi şi 17 fibule de bronz, pe care le-a predat la MNA.

Bibl. C. Moisil, *Monete şi tezaure monetare din România Mare – vechiul teritoriu geto-dac –*, în BSNR, 17, 1922, 41-42, p. 58, nr. 92; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 168; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 294, Annexe II, nr. 26; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 165 şi p. 154-155, nr. 60.

1926

[23] B. Mitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, în ED, 10, 1945, 79-99. Cf. I. Winkler, *Contribuţii numismatice la istoria Daciei*, în Studii şi cercetări ştiinţifice, Cluj, 6, 1955, 1-2, *passim*. Mai nou, I. Glodariu, *op. cit.*, p. 269-273 şi pentru imitaţii, p. 174, 100-108.

[24] B. Mitrea, *Monedele oraşelor Dyrrachium şi Apollonia în Moldova*, în SCN, 2, 1958, p. 27-93; idem, *Alte drahme din Dyrrachium descoperite în Moldova şi drumul lor de pătrundere la est de Carpaţi: tezaurul de la Grozeşti, jud. Bacău*, în SCN, 5, 1971, p. 21-38.

1-2. AE. Două monede *geto-dacice* de bronz (un exemplar pare a fi *fourrée*), care au fost trecute prin foc; una din monede este schifată. O piesă a apărut în timpul săpăturilor arheologice, în timp ce a doua a fost recoltată de la suprafaţa aşezării.
Bibl. Radu şi Ecaterina Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 339-340; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 166.

3. AR. 2,60 g; 19 mm; →; slab conservată. *L. ANTESTIVS GRAGVLVS* (Grueber, 976, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 451, Roma, 133-126 a.Chr.; Crawford, 238/1, Roma, 136 a.Chr.). Poate fi o imitaţie. IAB. Nr. Inv. 481, 2.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/a,1; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 62.

4. AR. 2,70 g; 19,15 mm; →; slab conservată; pe avers se află contramarca T. *M. MARCIVS MN. F.* (Grueber, 1008, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 500, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 245/1, Roma, 134 a.Chr.). Poate fi o imitaţie. IAB. Nr. Inv. 481, 3.
Bibl. M. Chiţescu, în *BAR*, p. 353, nr. 140/a, 2; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 62.

5. AR. 3,57 g; 18,60 mm; ↓; slab conservată; pe avers se află incizată o semilună, iar pe revers sunt altele, diferite ca dimensiuni; ştanţele sunt uzate. *MAN. AEMILIVS LEPIDVS* (Grueber, 590, Italia, 91 a.Chr.; Sydenham, 554, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 291/1, Roma, 114 sau 113 a.Chr.). Poate fi o imitaţie. IAB. Nr. Inv. 481,5.
Bibl. M. Chiţescu, în *BAR*, p. 353, nr. 140/a, 3; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 62.

6. AR, 3,29 g ?; 18,65 mm; ↙; bine conservată; pare a fi confecţionată prin turnare. *C. POSTVMIVS* (Grueber, 3238, Roma, 77 a.Chr.; Sydenham, 785, Roma, 74-73 a.Chr.; Crawford, 394/1a, Roma, 74 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 481,7.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/a, 4; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 62.

7. AR. 3,63 g; 17,10 g; ↖; slab conservată; ştanţele sunt uzate. *C. IVLIVS CAESAR* (Grueber, 21, Africa, 46 a.Chr.; Sydenham, 1023, Africa, 46 a.Chr.; Crawford, 467/1a, monetărie nesigură, 46 a.Chr.). Poate fi o imitaţie. IAB. Nr. Inv. 481, 9.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/a, 6; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 63.

8. AR. 2,54 g (fragment); slab conservată. *PETILLIVS CAPITOLINVS* (Grueber, 4220, Roma, 40 a.Chr.; Sydenham, 1150, Roma, 37 a.Chr.; Crawford, 487/2 a, Roma, 43 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 481, 13.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p.353/a, 9; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 62.

9. AR. 1,52 g (fragment); slab conservată; realizată prin turnare. *P. CLODIVS M. F IIIIVIR A. P. F.* (Grueber, 4290, Roma, 38 a.Chr.; Sydenham, 1117, Roma, 41 a.Chr.; Crawford, 494/23, Roma, 42 a.Chr.). Poate fi o imitaţie. IAB. Nr. Inv. 481, 14.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/a, 7; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 63.

10. AR. 3,68 g; 17,55 mm; ↑; bine conservată; pe avers este incizată o semilună. *Q. CAEPIO BRVTVS PROCOS, cu L. SES TI. PROQ* (Grueber, 41, Est, 43-42 a.Chr.; Sydenham, 1290, Grecia, 43-42 a.Chr.; Crawford, 502/2, monetărie aflată în deplasare cu Brvtvs, 43-42 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 481, 12.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 353/a, 8; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 63.

11. AE. Fragment dintr-o monedă *romană* de bronz. Săpătura B', stratul δ.
Bibl. R. şi E. Vulpe, în *Dacia*, 3-4, 1927-1932, p. 339; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 65.

1927

1. AR. 3,57 g; 19 mm; ↗; slab conservată; pe avers se află incizate literele **E, L, S**, precum şi două puncte adâncite. *C. PLVTIVS* (Grueber, 454, Italia, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 410, Roma, 137-136 a.Chr.; Crawford, 278/1, Roma, 121 a.Chr.). Săpătura A'''. IAB. Nr. Inv. 481,1.

Bibl. R. şi E. Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 338-339 şi fig. 119, 3; M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/b, 1; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 63.

2. AR. 3,75 g; 18,90 mm; ↑; slab conservată şi cu o imprimare neclară a efigiilor. *M. SERGIVS SILVS Q* (Grueber, 512, Italia, 99-94 a.Chr.; Sydenham, 544, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 286/1, Roma, 116 sau 115 a.Chr.). Poate fi o imitaţie. Săpătura Y. IAB. Nr. Inv. 481, 4.

Bibl. R. şi E. Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 338-339 şi fig. 119, 5; M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/b, 2; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 62.

3. AR. 3,20 g; 20,35 x 18,5 mm; →; bine conservată. *Imitaţie locală* a unui denar roman republican *hibrid*: *av.* Cap spre dreapta (capul lui *M. ANTONIVS* ? cf. Grueber, 89, Est; Sydenham, 1169, Roma, 42 a.Chr.; Crawford, 496/3, Est, 42 a.Chr.; *rv. M. VOLTEIVS M. F.* (Grueber, 3154, Roma, 78 a.Chr.; Sydenham, 774, Roma, 76 a.Chr.; Crawford, 385/1, Roma, 78 a.Chr.). Săpătura A''. IAB. Nr. Inv. 481, 6.

Bibl. R. şi E. Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 338-339; M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/b, 7; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 62.

4. AR, 3,62 g; 18,75 mm; ↓; bine conservată; ştanţele sunt uzate; pe avers sunt contramărcile **C, I** şi **Z**. *MAN. CORDIVS RVFVS IIIVIR* (Grueber, 4037, Roma, 46 a.Chr.; Sydenham, 976, Roma, 46 a.Chr.; Crawford, 463/1a, Roma, 46 a.Chr.). Poate fi o imitaţie. Săpătura W. IAB. Nr. Inv. 481, 8.

Bibl. R. şi E. Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 338-339 şi fig. 119, 4; M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/b, 3; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 62.

5. AR. 2,87 g (fragment); slab conservată. *C. CONSIDIVS PAETVS* (Grueber, 4087, Roma, 45 a.Chr.; Sydenham, 992, Roma, 45 a.Chr.; Crawford, 465/3, Roma, 46 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 481, 10.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/a, 5; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 62.

6. AR. 2,70 g; 18,5 mm; ↘; slab conservată; pe avers este incizată o semilună. *C. IVLIVS CAESAR* (*P. SEPVLLIVS MACER*) (Grueber, 4173, Roma, 44 a.Chr.; Sydenham, 1074, Roma, 44 a.Chr.; Crawford, 480/13, Roma, 44 a.Chr.). Săpătura A. IAB. Nr. Inv. 481, 11.

Bibl. R. şi E. Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 338-339 şi fig. 119, 6; M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/b, 4; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 63.

8. AR. 3,47; 18,35 mm; ↙; slab conservată; pe avers se află o incizie semicirculară. *M. ANTONIVS* (Grueber, 197, Est, 32-31 a.Chr.; Sydenham, 1223, Est, 32-31 a.Chr.; Crawford, 544/19, monetărie aflată în deplasare cu M. Antonivs, 32-31 a.Chr.). Săpătura A. IAB. Nr. Inv. 481, 15.

Bibl. R. şi E. Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 338-339 şi fig. 119, 2; M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/b, 5; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 63.

9. AE. *AVGVSTVS* (Cohen^2, 43; RIC, 350, Lvgdvnvm, 2 a.Chr. – 14 p. Chr.; Giard, 1651 şi urm., Lvgdvnvm, 2 a.Chr. – 4 (?) p. Chr.). IAB. Nr. Inv. 482.

Bibl. R. şi E. Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 338-339; M. Chiţescu, BAR, p. 353, nr. 140/b, 6; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 277, nr. 190; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 63/66.

10. AR. 3,71 g; 18,93 mm; ↖; slab conservată. *OCTAVIANVS AVGVSTVS* (BMC, 542, 2 a.Chr. – 11 p. Chr.; RIC, I, 350, Lvgdvnvm, 2 a.Chr. – 14 p. Chr.; Giard, 1651 şi urm., Lvgdvnvm, 2 a.Chr. – 4 (?) p. Chr.). Săpătura Z. IAB. Nr. Inv. 296, 38.

Bibl. R. şi E. Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 339; M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 38.

11. AR. 3,23 g; 17 mm; ↙; bine conservată. *VESPASIANVS* (RIC, 326 var., Roma, 71 p. Chr.). Săpătura D (Z ?), pe val, la adâncimea de 0,50 m. IAB. Nr. Inv. 481/16.

Bibl. R. şi E. Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 339; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 171; M. Chiţescu, în *BAR*, p. 353, nr. 140/b, 8.

12. AR (*antoninianvs*). *TACITVS* (275-276): *av.* IMPCMCLTACITVSAVG/*rv.* AEQUITAS AVG şi o figură care ţine în mână o balanţă (Cohen^2, 5; RIC, V/1, 14, Gallia, nedatate).

Bibl. C. Solomon, *Descoperiri recente şi cercetări asupra câtorva staţiuni antice din jud. Tecuci*, în BCMI, 20, 1927, p. 105-106; R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana –1950*, p. 193; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 168 şi nota 13; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 277, nr. 193; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

1928

1. AR. 2,60 g; 19 mm; →; slab conservată. *L. ANTESTIVS GRAGVLVS* (Grueber, 976, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 451, Roma, 133-126 a.Chr.; Crawford, 238/1, Roma, 136 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 481, 2.

2. AR. 2,70 g; 19,15 mm; →; slab conservată; pe avers este o incizie sub forma literei **T**. *M. MARCIVS* (Grueber, 1008, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 500, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 245/1, Roma, 134 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 481, 3.

3. AR. 3,57 g; 18,60 mm; ↓; foarte slab conservată; pe avers se află o incizie în formă de arc de cerc, iar pe revers, alte trei (una semicirculară şi două în formă de arcuri de cerc). *MAN. AEMILIVS LEPIDVS* (Grueber, 590, Italia, 91 a.Chr.; Sydenham, 554, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 291/1, Roma, 114 sau 113 a.Chr.). Emisiune locală ? IAB. Nr. Inv. 481, 5.

4. AR. 3,20 g; 18,65 mm; ←; bine conservată; urme de la turnare ? *C. POSTVMIVS* (Grueber, 3238, Roma, 77 a.Chr.; Sydenham, 785, Roma, 74-73 a.Chr.; Crawford, 394/1a, Roma, 74 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 481, 7.

5. AR. 3,63 g; 17,10 mm; ↖; slab conservată. *C. IVLIVS CAESAR: COS. TERT. DICT. ITER. AVGVS PONT. MAX* (Grueber, 21, Africa, 46 a.Chr.; Sydenham, 1023, Africa, 46 a.Chr.; Crawford, 467/1a, monetărie nesigură, 46 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 481, 9.

6. AR. Fragmentară; foarte slab conservată. *PETILLIVS CAPITOLINVS* (Grueber, 4220, Roma, 40 a.Chr.; Sydenham, 1150, Roma, 37 a.Chr.; Crawford, 487/2a, Roma, 43 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 481, 13.

7. AR. 3,68 g; 17,55 mm; ↑; bine conservată; o incizie semilunară pe avers. *L. SENTIVS, Q. CAEPIO BRVTVS* (Grueber, 41, Est, 43-42 a.Chr.; Sydenham, 1290, Grecia, 43-42 a.Chr.; Crawford, 502/2, monetărie în deplasare cu Brvtvs, 43-42 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 481, 12.

8. AR. Fragmentară; moneda a fost realizată prin turnare. *P. CLODIVS* (Grueber, 4290, Roma, 38 a.Chr.; Sydenham, 1117, Roma, 41 a.Chr.; Crawford, 494/23, Roma, 42 a.Chr.). Emisiune locală ? IAB. Nr. Inv. 481, 14.

1930

1. AR. Emisiune *geto-dacică*.

Bibl. R. Vulpe, *mss.*, p. 60.

1939

1. AR. Tetradrahmă *geto-dacică*, păstrată fragmentar, tăiată din Antichitate (1/4). Săpătura F, sectorul 9, „cazmaua a 11-a".

2. AR. Denar *roman republican anonim*: are reprezentate zeiţa Roma (*av.*) şi o quadrigă (*rv.*), însoţite de contramarca **Q**. Săpătura F („în vechea săpătură B"), la adâncimea de 2,70 m („cazmaua a 12-a").

3. AR. 3,24 g; 20,5 mm; ↙; slab conservată. *L. MEMMIVS* (Grueber, 643, Italia, 90 a.Chr.; Sydenham, 558, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 304/1, Roma, 109 sau 108 a.Chr.).

Recoltată de către domnul Acad. M. Petrescu-Dîmboviţa, în urma unei periegheze din anul 1939. IAB. Nr. Inv. 96.

Bibl. B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 168 şi nota 16; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 294, Annexe II, nr. 25; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155-156, nr. 70; M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/c, 1.

4. AR. 3,30 g; 18,30 mm; ↖; slab conservată. [*SEXTVS POMPEIVS*] *MAGNVS PIVS* (Grueber, 18, Sicilia, 38-36 a.Chr.; Sydenham, 1348, Sicilia, 38-36 a.Chr.; Crawford, 511/4a, Sicilia, 42-40 a.Chr.). Recoltată de către domnul Acad. M. Petrescu-Dîmboviţa, în urma unei periegheze din anul 1939. IAB. Nr. Inv. 96.

Bibl. B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 168 şi nota 16; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 294, Annexe II, nr. 25; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155-156, nr. 70; M. Chiţescu, BAR, p. 353, nr. 140/c, 2.

5. AR. Monedă *nedeterminată* (?) care are reproduse un elefant şi un cap de şarpe: se poate identifica cu reprezentarea unui elefant călcând în picioare un dragon, care apare pe un denar al lui *CAESAR* (Grueber, Galia, 27; Crawford, 443, monetărie în mişcare cu Caesar, 49-48 a.Chr.). Săpătura F, sector 6, la 0,70 m adâncime („cazmaua a 4-a").

6. AR. Denar *roman republican*; slab conservat. *C. CASS...* . Săpătura F, sectorul 1, în vest.

7. AR. Denar *roman republican*. *C. VIBIVS* ? (Sydenham, 683-690 sau 945-950; Crawford, 342, Roma, 90 a.Chr. sau 449, Roma, 48 a.Chr.). Săpătura F, sectorul 7, la 1,20 – 1,50 m adâncime („cazmaua a 6-a).

8. AR (*fourrée* ?). Monedă (?) „cu efigia ştearsă" („de pe râpi" ?).

1940

1. AR. Denar *roman republican*: *av.* Roma şi legenda *CLOD...*; *rv.* Quadrigă (corespunde cel mai bine cu *T. CLOVLI*: Crawford, 260, Roma, 128 a.Chr.). Găsit „pe râpile" din Est (?).

2. AR. Denar *roman republican*: *av.* Medvsa; familia *Plavtilla*; *rv.* Cal în galop şi un om. *Q. TITI* ? (Sydenham, 691-697; Crawford, 341, Roma, 90 a.Chr.). Secţiunea G, sectorul IV, la 0,80-0,90 m adâncime („cazmaua a 3-a").

3. AR. Denar *roman republican*: *av.* Roma şi legenda *ROMA*; *rv.* Coroană de frunze, sceptru (?) şi cornucopiae; *T...CAR..G* (probabil *T. CARISIVS IIIVIR*: Grueber, 4065, Roma; Sydenham, 982-989, Roma; Crawford, 464/3a, Roma, 46 a.Chr.). Găsită la 3,0 m adâncime („cazmaua a 11-a").

4. AR. Denar *roman republican*. A apărut în taluzul S al săpăturii F, la adâncimea de 0,60 m; nu a fost achiziţionat (?).

5. AR. *Denar roman neidentificat*; conservare foarte slabă, trecut prin foc. Săpătura G, spre capătul de est („cazmaua 1").

6. AR. Denar roman imperial: *DOMITIANVS* (! ?). Provine din taluzul S al săpăturii F, la adâncimea de 0,60 m (împreună cu cel republican de la nr. 4); nu a fost achiziţionat (?).

1948

1. AE. 24 mm. *Odessos* ? *Passim* („în regiune"). IAB. Nr. Inv. 325, 3.

2. AR. 4,49 g; 17,50 mm; slab conservată. *Histria* (Pick, 416 sau, mai sigur, 441 var., cu sigla Δ var.). *Passim* („în regiune" ?). IAB. Nr. Inv. 325, 2.

Bibl. B. Mitrea, în StCl, 3, 1961, harta; idem, în StCl, 7, 1965, p. 164, nr. 17/4; idem, *Etape cronologice*, p. 121, nr. 54; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 23; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 168.

3. AR (*billon* ?). 3,21 g; 25 mm; schifată; conservată mediocru. Monedă geto-dacică de tip *Inoteşti-Răcoasa* (sub cal, litera Δ) (C. Moisil, *Monetele dacilor*, p. 74-75, tipul VIII, „ultima perioadă a monetăriei dacice", fig. 19: călăreţul este reprezentat prin litera Δ, iar sub

cal este reprodusă, de asemenea, litera Δ; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 247 şi urm.). *Passim* („în regiune" ?). IAB. Nr. Inv. 325, 8.

4. AR. 3,72 g; 20 mm; ↙; conservare satisfăcătoare; pe revers sunt trei incizii. *MN. AEMILIVS LEPIDVS* (Grueber, 590, Italia, 91 a.Chr.; Sydenham, 554, Italia sudică, 109 a.Chr.; Crawford, 291/1, Roma, 114 sau 113 a.Chr.). *Passim* („în regiune" ?). IAB. Nr. Inv. 325,10.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/d; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 72.

5. AE. Fragmentară; foarte slab conservată. *Neidentificată*: „Slabe urme de efigie şi legendă." Săpătura H. IAB. Nr. Inv. 325, 4.

1948 –1949

1. AE (*as*). 8,01 g; 27 mm; ↗; slab conservată. *CLAVDIVS I* (Cohen^2, 84; BMC, 149; RIC, I, 1984, 100, c. 41 – 50 (?) p. Chr.). IAB. Nr. Inv. 325, 11.

Bibl. R. Vulpe şi colab., *Şantierul arheologic Poiana – Tecuci, 1949*, p. 48.

2. AR. 1,74 g; 17,50 mm; ↓; bine conservată. *MARCVS AVRELIVS* (Cohen^2, 518; BMC, 188, 161-162; RIC, III, 51, decembrie 161- decembrie 162). Găsită „mai demult, pe râpile cetăţuii". IAB. Nr. Inv. 325, 12.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana –1950*, p. 192; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 167 şi 170; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

1949

1. AE. Fragment slab conservat. *Neidentificat*. Găsit în săpătura H, extrem V. 442 (?), în extrema Vo (?). IAB. Nr. Inv. 325, 4.

2. AR. 11,51 g; 24 mm; tăietură adâncă pe avers. Monedă *geto-dacică*, de tip *Huşi – Vovrieşti*. Săpătura H , sectorul VS 520. IAB. Nr. Inv. 325, 6.

Bibl. R. Vulpe şi colab., *Şantierul arheologic Poiana – Tecuci, 1949*, p. 48; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 120 şi nota 370; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 172.

3. AR. 6,02 g; 22 mm; schifată; slab conservată. Monedă *geto-dacică* de tip *Inoteşti-Răcoasa* (C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 247 şi urm.). Săpătura H, sectorul XIV S, 322. IAB. Nr. Inv. 325, 7.

Bibl. R. Vulpe şi colab., *Şantierul arheologic Poiana – Tecuci, 1949*, p. 48.

4. AR (*billon* ?). 2,94 g; 24 mm; schifată; slab conservată. Moneda *geto-dacică* de tip *Vârteju-Bucureşti* (?). Săpătura H, sectorul XV S, la adâncimea de 3,60 – 3,25 m. IAB. Nr. Inv. 325, 9.

Bibl. R. Vulpe şi colab., *Şantierul arheologic Poiana – Tecuci, 1949*, p. 48; C. Preda, *Monede de tip Vârteju-Bucureşti*, p. 67, nr. 29; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 171.

5. AR. 3,44 g; 19 mm; →; slab conservată; câteva contramărci pe avers. *CN. DOMITIVS [AHENOBARBVS]* (Grueber, 1025, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 514, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 261/1, Roma, 128 a.Chr.). Săpătura H , sectorul XVII, centru 272. IAB. Nr. Inv. 258, 2.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/e, 2.

6. AR. 3,69 g; 18,5 mm; ↖; slab conservată. *C. PORCIVS CATO* (Grueber, 461, Italia, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 417, Italia, 137-134 a.Chr.; Crawford, 274/1, Roma, 123 a.Chr.). *Passim* (găsit pe râpile de nord ale săpăturilor din 1927-1930). IAB. Nr. Inv. 258, 1.

Bibl. B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 167 şi 171; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 277, nr. 195; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 75; M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/e, 1.

7. AR. 3,28 g ; 18 mm; ↗; slab conservată; perforată central. *M. SERGIVS SILVS Q* (Grueber, 512, Italia, 99-94 a.Chr.; Sydenham, 544, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 286/1, Roma, 116 sau 115 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 258, 3.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/e, 3.

8. AR. 2,63 g; 17 mm; ↑; slab conservată. *APPIVS CLAVDIVS, T. MALLIVS* sau *T. MANL, Q. VR* (Grueber, 1293, Roma, 91 a.Chr.; Sydenham, 570a, Roma, 106 a.Chr.; Crawford, 299/1b, Roma, 111 sau 110 a.Chr.). Săpătura H', sectorul I S 533, la adâncimea de 2,50 m (în stratul unei gropi cu dungi galbene şi cenuşă lângă arsură). IAB. Nr. Inv. 258, 4.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 353, nr. 140/e, 4.

9. AR. 3,76 g; 18,5 mm; ↘; bine conservată; în exergă se află marca de control **M**. *C. COILIVS CALDVS* (Grueber, 1479, Roma, 90 a.Chr.; Sydenham, 582a, Roma, 100-97 a.Chr.; Crawford, 318/1b, Roma, 104 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 258, 5.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 5.

10. AR. 3,43 g; 17 mm; →; bine conservată; pe avers este incizată litera **K**. *C. ALLIVS BALLA* (Grueber, 1763, Roma, 89 a.Chr.; Sydenham, 595, Roma, 93 a.Chr.; Crawford, 336/1b, Roma, 92 a.Chr.). Săpătura H', sectorul VII N. IAB. Nr. Inv. 258, 6.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 6.

11. AR. 3,62 g; 19 mm; ↘; slab conservată; pe avers este imprimată cifra **XXXXIII**, iar pe revers cifra **V**. *L. [CALPVRNIVS] PISO L. F. L. N FRVGI* (Grueber, 1900 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 650 tip gen., Italia, 90-89 a.Chr.; Crawford, 340/1, Roma, 90 a.Chr.). Săpătura H', sectorul II S 382, la adâncimea de 1,75 m (la baza „évaséului" (deschiderii) cenuşiu brun – 338 – şi lăsat *in situ*). IAB. Nr. Inv. 258, 7.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 7.

12. AR. 3,60 g; 18,5 mm; ↑; slab conservată; „urme de contramărci". *CN. [CORNELIVS] LENTVLVS [MARCELLINVS]* (Grueber, 2440, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 702, Roma, 87 a.Chr.; Crawford, 345/1, Roma, 88 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 258, 8.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 8.

13. AR. 3,95 g; 19,5 mm; →; slab conservată. *L. IVLIVS BVRSIO* (Grueber, 2485 tip gen., Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 728, Italia, 83 a.Chr.; Crawford, 352/1a, Roma, 85 a.Chr.). Săpătura C", la 2,60 m V de culme, la 1,35 m nivel faţă de culme, la 1,70 m S de taluzul S al secţiunii C", în pământul galben din structura valului şi la 0,30 m sub bermă. IAB. Nr. Inv. 258, 9.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 9.

14. AR (*serratvs*). 3,80 g; 18 mm; ↗; slab conservată; pe revers este cifra **XXXXIIII**. *C. NAEVIVS BALBVS* (Grueber, 2926 tip gen., Roma, 81 a.Chr.; Sydenham, 769b, Italia, 78-77 a.Chr.; Crawford, 382/1b, Roma, 79 a.Chr.). *Passim* (găsită pe „Cetăţuie"). IAB. Nr. Inv. 258, 10.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 10.

15. AR (*serratvs*). 3,72 g; 18,3 mm; ↑; slab conservată; pe revers este cifra **LXX[...]**. *TI. CLAVDIVS TI. F AP. N* (Grueber, 3096, tip gen., Roma, 80 a.Chr.; Sydenham, 770, Italia, 78-77 a.Chr.; Crawford, 383/1, Roma, 79 a.Chr.). Sectorul H'. IAB. Nr. Inv. 258, 11.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 11.

16. AR (*serratvs*). 3,70 g; 19 mm; ↓; bine conservată; pe revers este cifra **A.XXV[...]** . *TI. CLAVDIVS TI. F AP. N* (Grueber, 3096, tip gen., Roma, 80 a.Chr.; Sydenham, 770, Italia, 78-77 a.Chr.; Crawford, 383/1, Roma, 79 a.Chr.). Săpătura H', sectorul VII N, 277. IAB. Nr. Inv. 258, 12.
Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 12.

17. AR. 2,99 g; 19,5 mm; ↙; slab conservată. *C. POSTVMIVS* (Grueber, 3238, Roma, 77 a.Chr.; Sydenham, 785, Roma, 74-73 a.Chr.; Crawford, 394/1a, Roma, 74 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 258, 13.

Bibl. M. Chițescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 13.

18. AR. 3,36 g; 18 mm; ↘; slab conservată. *C. SERVEILIVS C. F* (Grueber, 3816, Roma, 63 a.Chr.; Sydenham, 890, Roma, 63-62 a.Chr.; Crawford, 423/1, Roma, 57 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 258, 14.

Bibl. M. Chițescu, în BAR, p. 354/e, 14.

19. AR. 3,61 g; 18 mm; ↘; bine conservată; pe avers se află cifra **III**, însoțită de două incizii. *C. IVLIVS CAESAR* (Grueber, 3955, Roma, 49 a.Chr.; Sydenham, 1009, Gallia, 50 a.Chr.; Crawford, 452/4, monetărie în mișcare cu Caesar, 13 iulie 48 – 47 a.Chr.). Săpătura H', sectorul VII N. IAB. Nr. Inv. 258, 15.

Bibl. M. Chițescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 16.

20. AR. 3,33 g; 18,5 mm; ↓; slab conservată; pe avers sunt două incizii. *C. IVLIVS CAESAR* (Grueber, 31, Est, 48 a.Chr.; Sydenham, 1013, Gallia, 48 a.Chr.; Crawford, 458/1, Africa, 47 – 46 a.Chr.). Săpătura H', sectorul II S 330, la 1,70 m adâncime (în lutul tare amestecat cu cenușă și la 2,20 m de taluzul S, aproape de limita dintre II și I). Sectorul H'. IAB. Nr. Inv. 258, 16.

Bibl. M. Chițescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 17.

21. AR. 3,32 g; 18 mm; →; slab conservată. *MN. CORDIVS RVFVS IIIVIR* (Grueber, 4037, Roma, 46 a.Chr.; Sydenham, 976c, Roma, 46 a.Chr.; Crawford, 463/1a, Roma, 46 a.Chr.). *Passim* (găsită „pe râpa Cetățuii"). IAB. Nr. Inv. 258, 17.

Bibl. M. Chițescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 15.

22. AR. 3,12 g; 19 mm; ↓; slab conservată. *P. ACCOLEIVS LARISCOLVS* (Grueber, 4211, Roma, 41 a.Chr.; Sydenham, 1148, Roma, 37 a.Chr.; Crawford, 486/1, Roma, 43 a.Chr.). Săpătura H', sectorul VI S 543, în același loc cu groapa cenușoasă (j), unde a apărut tezaurul cu 35 ex. („cazmaua a 10-a"), fără a fi înglobat în acesta. IAB. Nr. Inv. 258, 19.

Bibl. M. Chițescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 20.

23. AR. 3,36 g; 20 mm; ↗; slab conservată. *P. CLODIVS M. F IIIIVIR A. P. F* (Grueber, 4290, Roma, 38 a.Chr.; Sydenham, 1117, Roma, 41 a.Chr.; Crawford, 494/23, Roma, 42 a.Chr.). Săpătura h, sectorul VIII.17, la adâncimea de 1,80 m. IAB. Nr. Inv. 258, 20.

Bibl. M. Chițescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 18.

24. AR. 3,37 g; 21 mm; ↓; slab conservată; aliaj cu mult cupru. *C. CLODIVS C. F. VESTALIS* (Grueber, 4196, Roma, 43 a.Chr.; Sydenham, 1135, Roma, 39 a.Chr.; Crawford, 512/2, Roma, 41 a.Chr.). Săpătura H', sectorul V N 105, la 1,75 m adâncime. IAB. Nr. Inv. 258, 18.

Bibl. M. Chițescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 19.

25. AR. 3,40 g; 19,2 mm; →; slab conservată; pe avers este o incizie. *MARCVS ANTONIVS (ANT. AVG. IIIVIR R. P. C)* (Grueber, 202, Est, 32-31 a.Chr.; Sydenham, 1228, Est, 32-31 a.Chr.; Crawford, 544/24, Est, 32-31 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 258, 21.

Bibl. B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 167 și 171; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 277, nr. 195; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 75; M. Chițescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 21.

26. AR. 3,49 g; 19 mm; ↓; bine conservată. *AVGVSTVS* (RIC, I, 255, Caesaravgvsta, 25-22 a. Chr; RIC, I, 1984, 77 b, Spania, monetărie incertă, 19 a.Chr.; Giard, 1154, Colonia Patricia, 19-18 a.Chr.). Săpătura H', sectorul V S 55, la adâncimea de 0,75 m. IAB. Nr. Inv. 258, 22.

Bibl. R. Vulpe și colab., *Șantierul arheologic Poiana – Tecuci, 1949*, p. 48; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 167 și 171; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 277, nr. 195; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 75; M. Chițescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 22.

27. AE (*as*). 5,99 g; 26 mm; ↖; conservare slabă. *AVGVSTVS* (RIC, 137; Giard, p. 130, nr. 738 şi urm., 6 a.Chr.). Sectorul H. IAB. Nr. Inv. 325, 31.

28. AR. 3,42 g; 18,5 mm; ↓; slab conservată. *CLAVDIVS I şi AGRIPPINA* (BMC, 75, Roma, 50-54 p. Chr.; RIC, I, 1984, 81, Roma, 50-54 p. Chr.). Săpătura H', în ţărâna din extremă V. IAB. Nr. Inv. 258, 23.

Bibl. R. Vulpe şi colab., *Şantierul arheologic Poiana – Tecuci, 1949*, p. 48; M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 23.

29. AE. *Medalion ? CLAVDIVS I* sau *TRAIANVS* (?). Săpătura H, prelungirea NV.

30. AR. 2,66 g; 17,5 mm; ↑; bine conservată, dar cu mici fragmente marginale lipsă. *VESPASIANVS* (Cohen^2, 37; BMC, 428, Asia Mică, 69-70 p. Chr.; RIC, II, 311, Asia Mică, 69-70 p. Chr.). Săpătura H'', extrema V, dincolo de sectorul XV (*passim*, pe râpă). IAB. Nr. Inv. 258, 24.

Bibl. B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 171; M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/e, 24.

1950

1. AR. 6,21 g; 19,28 mm; foarte bine conservată. *Histria* (Pick, 416, cu litera A). Stratul Poiana II 1-2. IAB. Nr. Inv. 296, 47.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana –1950*, p. 187; B. Mitrea, în StCl, 7, 1965, p. 164, nr. 17/1; idem, *Etape cronologice*, p. 121, nr. 54; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 168.

2. AE. 4,33 g; 24,70 mm; slab conservată; pe avers se află o contramarcă rotundă. *Callatis* (Pick, 218 tip gen.). Săpătura K. IAB. Nr. Inv. 296, 50.

3. AE. 1,81 g; 18,15 mm; schifată; foarte slab conservată. *Monedă grecească* (Herakles ?). IAB. Nr. Inv. 296,57.

4. AR. 2,99 g; 17,40 mm; ↑; slab conservată. *Dyrrhachium* (Maier, p. 20, nr. 92). Stratul Poiana II 1-2. IAB. Nr. Inv. 296, 48.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana – 1950*, p. 187; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 174.

5. AE. 2,36 g; 20 mm. *Dyrrhachium* sau *Apollonia* (imitaţie ?)(Maier, *passim*). Săpătura K. Stratul Poiana II 1-2. IAB. Nr. Inv. 296, 49.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana – 1950*, p. 187; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 174.

6. AE. 2,72 g; 18,72 mm; ↙; bine conservată. *Thracia: RHOEMETALCES I*, 11 a.Chr. – 12 p. Chr. (N. A. Mouchmov, *Les monnaies des rois Thraces*, în *Sbornik P. Diakovitch*, Sofia, 1927, p. 255, 193). Săpătura Lo. 85, caroul 8-53. IAB. Nr. Inv. 296, 51.

7. AE. 7,88 g; 21 mm. *Bosporul Cimmerian: RHESCVPORIS I* (14-42 p. Chr.): *av.* Capul lui Rhescvporis I şi monogramă; *rv.* Capul gol al lui Caligula spre dreapta şi ΓΑΙ[...Γ]ΕΡΜΑΝΙΚΟΥ. Săpături arheologice R. Vulpe.

Bibl. B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie, 1977 (XXI)*, p. 366, nr. 63.

8. AR (*billon*). 6,33 g; 22,70 mm; ↗; schifată; conservată satisfăcător. Monedă *geto-dacică* de tip *Adâncata – Mănăstirea* (C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 198 şi urm. şi pl. XLI). Stratul Poiana II 1-2. IAB. Nr. Inv. 296, 54.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana –1950*, p. 187.

9. AR (*billon*). 4,90 g; 21,78 mm; ↖; slab conservată; ştanţele sunt uzate. Monedă *geto-dacică* de tip *Adâncata – Mănăstirea* (C. Preda, *loc. cit.*). Săpătura K – 3 m. Stratul Poiana II 1-2. IAB. Nr. Inv. 296, 55.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana – 1950*, p. 187.

10. AR (*billon*). 5,06 g; 24,50 mm; schifată; slab conservată. Monedă *geto-dacică* de tip *Inoteşti – Răcoasa* (C. Preda, *op. cit.*, p. 247 şi urm.). Stratul Poiana II 1-2. IAB. Nr. Inv. 296, 52.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana – 1950*, p. 187; B. Mitrea, *Un tezaur de monede dacice descoperit la Bucureşti de o echipă de muncitori a întreprinderilor Sfatului Popular*, în *Studii şi referate privind istoria veche a României*, 1, 1954, p. 297; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 265, nr. 12; C. Preda şi I. T. Dragomir, *Tezaurul de la Răcoasa*, p. 36; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 173.

11. AR (*billon*). 4,31 g; 25,60 mm; slab conservată; schifată. Monedă *geto-dacică* de tip *Inoteşti – Răcoasa* (C. Preda, *loc. cit.*). Stratul Poiana II 1-2. IAB. Nr. Inv. 296, 53.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana – 1950*, p. 187; B. Mitrea, în SRIR, 1, 1959, p. 297; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 265, nr. 12; C. Preda şi I. T. Dragomir, *Tezaurul de la Răcoasa*, p. 36; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 173.

12. AR (*billon*). 18 mm; schifată; fragmente dintr-o monedă foarte slab conservată. Monedă *geto-dacică* de tip *Vârteju-Bucureşti* (?) Săpătura I, groapa E. Stratul Poiana II 1-2. IAB. Nr. Inv. 296, 56.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana – 1950*, p. 187; C. Preda, *Monede de tip Vârteju-Bucureşti*, p. 67, nr. 29; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 171.

13. AE. 3,32 g; 13 mm; foarte slab conservată. *Neidentificată*: „...nu se mai poate distinge efigia şi legenda de pe av şi rv." IAB. Nr. Inv. 325, 5.

14. AE. 2,54 g; 20,35 mm; foarte slab conservată. *Neidentificată*. Săpătura L, la NE 0,25 m. IAB. Nr. Inv. 296, 58.

15. AE. 1,82 g; 19,27 mm; foarte slab conservată. *Neidentificată*. Săpătura K. IAB. Nr. Inv. 296, 59.

16. AR. 3,69 g; 18,25 mm; ↑; bine conservată; pe avers sunt trei incizii semilunare. *CN. LVCRETIVS TRIO* (Grueber, 929, Roma, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 450, Roma, 133-126 a.Chr.; Crawford, 237/1a, Roma, 136 a.Chr.). Sectorul L. IAB. Nr. Inv. 296, 1.

Bibl. V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 278, nr. 200; M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 2.

17. AR. 2,64 g; 19,55 mm; ↓; foarte slab conservată; incizii variate pe avers. *C. SERVEILIVS M. F* (Grueber, 540, Italia, 93-92 a.Chr.; Sydenham, 525, Italia, 110-108 a.Chr.; Crawford, 239/1, Roma, 136 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 8.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 7.

18. AR. 3,58 g; 18,43 mm; ↗; slab conservată; pe avers sunt trei incizii (litera **C**, alta este semilunară şi a treia are formă de vârf de săgeată). *Q. PILIPVS* (Grueber, 1143, Roma, 94 a.Chr.; Sydenham, 477, Roma, 125-120 a.Chr.; Crawford, 259/1, Roma, 129 a.Chr.). Sectorul LM. IAB. Nr. Inv. 296, 7.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 1.

19. AR. 3,49 g; 20 mm; ←; slab conservată. *C. CASSIVS* (Grueber, 1032, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 502, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 266/1, Roma, 126 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 3.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 3.

20. AR. 3,51 g; 17,90 mm; ↙; slab conservată. *C. CASSIVS* (Grueber, 1032, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 502, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 266/1, Roma, 126 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 4.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 4.

21. AR. 3,55 g; 18,45 mm; ↖; slab conservată; pe avers sunt incizii superficiale. *M. PORCIVS LAECA* (Grueber, 1023, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 513, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 270/1, Roma, 125 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 2.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 5.

22. AR (*serratvs*). 3,53 g; 18,15 mm; ↖; slab conservată; pe avers sunt incizii superficiale, iar pe revers este incizată litera grecească **Γ**. *C. POBLICIVS MALLEOLVS* (*L.*

LIC, CN. DOM şi asociaţii) (Grueber, 1194, Roma, 92 a.Chr.; Sydenham, 524, Narbo, 112-109 a.Chr.; Crawford, 282/3, Narbo, 118 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 9.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 6.

23. AR. 3,79 g; 20,28 mm; ←; slab conservată. *M. SERGIVS SILVS Q* (Grueber, 512, Italia, 99-94 a.Chr.; Sydenham, 544, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 286/1, Roma, 116 sau 115 a.Chr.). Sectorul K, 10. IAB. Nr. Inv. 296, 5.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 9.

24. AR. 3,25 g; 18,55 mm; →; foarte slab conservată; incizii pe avers. *APPIVS CLAVDIVS, T. MALLIVS* sau *T. MAN. Q. VR* (Grueber, 1293, Roma, 91 a.Chr.; Sydenham, 570a, Roma, 106 a.Chr.; Crawford, 299/1b, Roma, 111 sau 110 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 10.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 10.

25. AR. 3,45 g; 19,63 mm; ↘; foarte slab conservată. *L. FLAMINIVS CILO* (Grueber, 537, Italia, 99-94 a.Chr.; Sydenham, 540, Italia, 106-105 a.Chr.; Crawford, 302/1, Roma, 109 sau 108 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 6.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 8.

26. AR. 3,10 g; 17,80 mm; ↗; foarte slab conservată; pe avers sunt incizii. *C. COILIVS CALDVS* (Grueber, 1463 tip. gen., Roma, 90 a.Chr.; Sydenham, 582a, Roma, 100-97 a.Chr.; Crawford, 318/1b, Roma, 104 a.Chr.). Sectorul K, la adâncimea de 1,70 m. IAB. Nr. Inv. 296, 11.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 11.

27. AR. 3,50 g; 19,45 mm; ←; foarte slab conservată; pe avers sunt două incizii semilunare. *C. POBLICIVS MALLEOLVS* (*C. MALL, A. ALBINVS S. F, L. METEL*) (Grueber, 694, Italia, 92-91 a.Chr.; Sydenham, 614, Italia, 92-91 a.Chr.; Crawford, 335/2, Roma, 96 (?) a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 9 (?).

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 13.

28. AR. 3,50 g; 18,70 mm; →; foarte slab conservată; pe avers sunt trei incizii, dintre care una are forma literei **J**; pe revers este o incizie unghiulară. *A. POSTVMIVS ALBINVS S. F* (*C. MALL, A. ALBINVS S. F, L. METEL*) (Grueber, 713, Italia, 89 a.Chr.; Sydenham, 613, Italia, 92-91 a.Chr.; Crawford, 335/9, Roma, 96 (?) a.Chr.). Sectorul L. IAB. Nr. Inv. 296, 13.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 12.

29. AR. 3,51 g; 18,20 mm; ←; foarte slab conservată; pe avers sunt două incizii (circulară şi semilunară), identice cu altele două de pe revers; pe avers se mai află imprimate literele **E** şi **C**. *L. CALPVRNIVS PISO FRVGI* (*L. PISO L. F. L. N FRVGI*) (Grueber, 1980 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 663, Italia, 90-89 a.Chr.; Crawford, 340/1, Roma, 90 a.Chr.). Sectorul HI (stratul vegetal). IAB. Nr. Inv. 296, 14.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 15.

30. AR. 3,57 g; 18,15 mm; ←; slab conservată; pe avers sunt incizate literele **S** şi **R**; pe revers se află alte două contramărci (semicirculară şi semilunară). *L. CALPVRNIVS PISO FRVGI* (*L. PISO L. F. L. N FRVGI*) (Grueber, 1944, Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 663 tip gen., Italia, 90-89 a.Chr.; Crawford, 340/1, Roma, 90 a.Chr.). Sectorul L. IAB. Nr. Inv. 296, 15.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 14.

31. AR. 3,00 g; 18,40 mm; ↓; slab conservată. *GAR, OGVL, VER* (Grueber, 2622, Roma, 84 a.Chr.; Sydenham, 723, Roma, 85-84 a.Chr.; Crawford, 350 A/2, Roma, 86 a.Chr.). Emisiune locală. IAB. Nr. Inv. 296, 16.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 16.

32. AR. 3,70 g; 16,35 mm; ↘; slab conservată; pe avers sunt două incizii (una semilunară şi alta, unghiulară). *L. MANLIVS* (*L. [CORNELLIVS] SVLLA IMPE, L. MANLIVS PROQ*) (Grueber, 12, Est, 82-81 a.Chr.; Sydenham, 757a, 82-81 a.Chr.; Crawford, 367/5, monetărie în mişcare cu Svlla, 82 a.Chr.). Sectorul K, 10. IAB. Nr. Inv. 296, 18.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 18.

33. AR. 3,45 g; 18,65 mm; ↑; foarte slab conservată. *A. [POSTVMIVS A. F S. N] ALBINVS* (Grueber, 2839, Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 746, Roma, 79 a.Chr.; Crawford, 372/2, Roma, 81 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 17.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 17.

34. AR. 3,48 g; 18,23 mm; ↙; slab conservată. *L. RVTILIVS FLACCVS* (Grueber, 3242, Roma, 77 a.Chr.; Sydenham, 780, Roma, 75 a.Chr.; Crawford, 387/1, Roma, 77 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 19.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 19.

35. AR. 3,56 g; 19 mm; ↓; slab conservată. *L. SCRIBONIVS LIBO* (Grueber, 3377, Roma, 71 a.Chr.; Sydenham, 928, Grecia, 55 a.Chr.; Crawford, 416/1a, Roma, 62 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 20.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 23.

36. AR. 3,55 g; 19,95 mm; ↓; slab conservată; pe avers se află o incizie în formă de T. *L. SCRIBONIVS LIBO* (Grueber, 3377, Roma, 71 a.Chr.; Sydenham, 928, Grecia, 55 a.Chr.; Crawford, 416/1a, Roma, 62 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 21.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 24.

37. AR. 3,80 g; 20,25 mm; ↓; bine conservată; pe avers sunt 6 incizii (unele semilunare). *L. SCRIBONIVS LIBO* (Grueber, 3377, Roma, 71 a.Chr.; Sydenham, 928, Grecia, 55 a.Chr.; Crawford, 416/1a, Roma, 62 a.Chr.). Săpătura L, la adâncimea de 0,95 m. IAB. Nr. Inv. 296, 22.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 25.

38. AR. 3,39 g; 17,25 mm; ↓; slab conservată. *M. AEMILIVS SCAVRVS, P. PLAVTIVS HYPSAEVS* (Grueber, 3876, Roma, 58, a.Chr.; Sydenham, 912, Roma, 58 a.Chr.; Crawford, 422/1a, Roma, 58 a.Chr.). Sectorul I, 9. IAB. Nr. Inv. 296, 23.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 354, nr. 140/f, 20.

39. AR. 3,52 g; 18,55 mm; ↑; slab conservată; pe avers se află o incizie lunară. *MN. ACILIVS IIIVIR* (Grueber, 3943, Roma, 50 a.Chr.; Sydenham, 922, Roma, 55 a.Chr.; Crawford, 442/1b, Roma, 49 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 24.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 21.

40. AR. 3,00 g (fragmentară); 17,35 mm; ↓; foarte slab conservată; pe avers se află o incizie liniară. *MN. ACILIVS IIIVIR* (Grueber, 3943, Roma, 50 a.Chr.; Sydenham, 922, Roma, 55 a.Chr.; Crawford, 442/1b, Roma, 49 a.Chr.). *Passim*, sub cetate. IAB. Nr. Inv. 296, 25.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 22.

41. AR. 3,63 g; 18 mm; foarte slab conservată. *C. IVLIVS CAESAR* (Grueber, 27, Gallia, 50-49 a.Chr.; Sydenham, 1006, Gallia, 54-51 a.Chr.; Crawford, 443/1, monetărie în mişcare cu Caesar, 49-48 a.Chr.). Sectorul L. IAB. Nr. Inv. 296, 26.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 30.

42. AR. 3,33 g; 18,35 mm; ↙; foarte slab conservată. *C. VIBIVS [C. F C. N] PANSA* (Grueber, 3978, Roma, 49 a.Chr.; Sydenham, 947, Roma, 48 a.Chr.; Crawford, 449/1a, Roma, 48 a.Chr.). Sectorul I. IAB. Nr. Inv. 296, 27.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 26.

43. AR. 3,59 g; 17,10 mm; ↓; slab conservată; pe avers sunt două incizii (semilunară şi liniară), iar alta pe revers. *MAN. CORDIVS RVFVS [IIIVIR]* (Grueber, 4037, Roma, 46 a.Chr.; Sydenham, 976c, Roma, 46 a.Chr.; Crawford, 463/1b, Roma, 46 a.Chr.). Săpătura J, caroul 12/11 ?. IAB. Nr. Inv. 296, 28.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 27.

44. AR. 3,41 g; 18 mm; ↑; slab conservată; pe avers sunt două incizii semilunare. *T. CARISIVS IIIVIR* (Grueber, 4070, Roma, 45 a.Chr.; Sydenham, 985, Roma, 45 a.Chr.; Crawford, 464/5, Roma, 46 a.Chr.). Sectorul L. IAB. Nr. Inv. 296, 29.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 28.

45. AR. 3,62 g; 18,55 mm; ↖; slab conservată. *T. CARISIVS IIIVIR* (Grueber, 4064, Roma, 45 a.Chr.; Sydenham, 984, Roma, 45 a.Chr.; Crawford, 464/3c, Roma, 46 a.Chr.). Sectorul K- F. IAB. Nr. Inv. 296, 30.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 29.

46. AR. 2,65 g; 18,75 mm; ↖; slab conservată; sunt incizii pe avers. *P. SEPVLLIVS MACER* (Grueber, 4168, Roma, 44 a.Chr.; Sydenham, 1072, Roma, 44 a.Chr.; Crawford, 480/11, Roma, 44 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 31.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 31.

47. AR (*fourrée* ?). 2,81 g; 18,78 mm; ↗; slab conservată. *P. ACCOLEIVS LARISCOLVS* (Grueber, 4211, Roma, 41 a.Chr.; Sydenham, 1148, Roma, 37 a.Chr.; Crawford, 486/1, Roma, 43 a.Chr.). Sectorul K-L. IAB. Nr. Inv. 296, 32.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 33.

48. AR. 2,73 g; 18,07 mm; ↗; slab conservată; pe avers se află o incizie liniară, care străpunge în întregime moneda. *PETILLIVS CAPITOLINVS* (Grueber, 4217, Roma, 40 a.Chr.; Sydenham, 1149, Roma, 37 a.Chr.; Crawford, 487/1, Roma, 43 a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 33.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 34; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 73.

49. AR. 3,16 g; 18,75 mm; ↗; bine conservată; pe avers este o incizie semilunară. *P. CLODIVS [M. F IIIIVIR A. P. F]* (Grueber, 4291, Roma, 38 a.Chr.; Sydenham, 1117, Roma, 41 a.Chr.; Crawford, 494/23, Roma, 42 a.Chr.). Sectorul L. IAB. Nr. Inv. 296, 34.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 32.

50. AR. 2,94 g; 17,42 mm; ↓; foarte slab conservată. *Denar roman republican neidentificat* : *av.* Capul Romei; *rv.* Zeitatea în bigă (secolul II a.Chr.). Emisiune locală ? Sectorul XI şi XIX. IAB. Nr. Inv. 296, 35.

Bibl. M. Chiţescu, în *BAR*, p. 355, nr. 140/f, 35.

51. AR. 2,89 g (fragmente); foarte slab conservată. *Denar roman republican neidentificat* (secolele II – I a.Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 36.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 36.

52. AE (*as*). 6,54 g; 29 mm; ↑; slab conservată. *OCTAVIANVS AVGVSTVS: P. LVRIVS AGRIPPA* (BMC, 245, 5 a.Chr.; RIC, I, 186, Roma, 9-8 a.Chr.; RIC, I, 1984, 427-428, Roma, 7 a.Chr.). Sectorul I, caroul XXVIII – 0,75 m. IAB. Nr. Inv. 296, 37.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/f, 37; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr.73.

53. AR. 3,76 g; 18,16 mm; ↑; slab conservată. *OCTAVIANVS AVGVSTVS* (BMC, 540, 2 a.Chr. – 11 p. Chr.; RIC, I, 350, Lvgdvnvm, 2 a.Chr. – 14 p. Chr.; Giard, p. 226-227, nr. 1651 şi urm., Lyon, 2 a.Chr. – 4 (?) p. Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 39.

Bibl. V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr.73.

54. AR. 3,71 g; 18,93 mm; ↖; slab conservată. *OCTAVIANVS AVGVSTVS* (BMC, 540, 2 a.Chr. – 11 p. Chr.; RIC, I, 350, Lvgdvnvm, 2 a.Chr. – 14 p. Chr.; Giard, p. 226-227, nr. 1651 şi urm., Lyon, 2 a.Chr. – 4 (?) p. Chr.). IAB. Nr. Inv. 296.

55. AE (*as*). 7,88 g; 21,0 mm; ↑; bine conservată. *BOSPORVS: GERMANICVS* (?). Săpătura KF, la 0,65 m adâncime. IAB. Nr.Inv. 296, 40.

56. AE (*as*). 7,01 g; 22,60 mm; foarte slab conservată; contramarcă romană (?). *Neidentificată*. IAB. Nr. Inv. 296, 41.

57. AE (*as*). 7,93 g; 29 mm; ↑; slab conservată. *CLAVDIVS I* (BMC, 149; RIC, I, 1984, 100, Roma, c. 41-50 ?). IAB. Nr.Inv. 296, 42.

58. AE (*sestertivs*). 25,45 g; 32 mm; ↙; slab conservată. *NERO* (BMC, 127, 64-66 p. Chr.; RIC, I, 1984, 137, c. 64). Săpătura L, caroul S – 48, la 0,95 m adâncime. IAB. Nr. Inv. 296, 43.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana –1950*, p. 192; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 277, nr. 198.

59. AE (1/2 *sestertivs* ?). Un sesterţ tăiat în două bucăţi aproximativ egale încă din antichitate; puţin uzat. *VESPASIANVS* (Cohen^2, 327; BMC, 554, 71 p. Chr.; RIC, I, 437, Roma, 71 p. Chr.). Săpătura L. IAB. Nr. Inv. 296, 44.

Bibl. B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 171; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 278, nr. 200.

60. AR. 3,34 g; 18,15 mm; ↑; slab conservată. *VESPASIANVS* (Cohen^2, 276, Efes, 71 p. Chr.; BMC, 458, Efes, 71 p. Chr.; RIC, I, 326, Asia Mică, 71 p. Chr.). IAB. Nr. Inv. 296, 45.

Bibl. B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 171; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 278, nr. 200.

61. AR. Fragment de monedă *romană* (*republicană sau imperială*): *ilizibilă*. Găsită în II Est – 250 (dărâmături). IAB. Nr. Inv. 296, 46.

62. AE (*as* ?). 6,61 g; 24,87 mm; foarte slab conservată. Monedă *romană imperială*. Săpătura L-2. IAB. Nr. Inv. 296, 60.

63. AR (*fourrée*). 0,52 g. *RIGA: GUSTAV ADOLF*. Imitaţie locală (Suceava ?). IAB. Nr. Inv. 296, 63.

64. AR (*fourrée*). *RIGA: GUSTAV ADOLF*. Imitaţie locală (Suceava ?). IAB. Nr. Inv. 296, 64.

65. AE. *Austria: FRANCISC II*. IAB. 296, 65.

66. AE. *Secolul XVIII* ? IAB. Nr. Inv. 296, 66.

67. AE. Emisiune de tip *Sadagura* (secolul XVIII). IAB. Nr. Inv. 296, 67.

68. AR. 5 bani. *România*, 1867. IAB. Nr. Inv. 296, 61.

69. AR. 5 bani. *România*, 1885. IAB. Nr. Inv. 296, 62.

1951

1. AR. 5,54 g; 19,25 mm; foarte bine conservată. *Histria* (Pick, 416; litera A sub delfin). Sectorul K-F (pe râpă). IAB. Nr. Inv. 325, 18.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 202; B. Mitrea, în StCl, 7, 1965, p. 164, nr. 17/2; idem, *Etape cronologice*, p. 121, nr. 54; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 168.

2. AR. 5,0 g; 18 mm; bine conservată. *Histria* (Pick, 416; litera A sub delfin). În săpătură, *passim*. IAB. Nr. Inv. 325, 1.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 202; B. Mitrea, în *StCl*, 7, 1965, p. 164, nr. 17/3; idem, *Etape cronologice*, p. 121, nr. 54; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 168.

3. AR. 4,62 g; 17,65 mm; foarte bine conservată. *Histria* (Pick, 416; litera A sub delfin). Săpătura K-F (pe râpă). IAB. Nr. Inv. 325,19.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 202; B. Mitrea, în StCl, 7, 1965, p. 164, nr. 17/5; idem, *Etape cronologice*, p. 121, nr. 54; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 168.

4. AE. 9,11 g; 25 mm; ↓; satisfăcător conservată; două contramărci pe avers (un cap şi o stea cu 8 raze). *Callatis* (Pick, 229 var.). IAB. Nr. Inv. 325, 20.

5. AE. 7,10 g; 23 mm; slab conservată; două contramărci pe avers (un cap spre dreapta, Perseu (?) şi capul lui Helios radiat) şi una pe revers (semicirculară). *Callatis* (Pick, 225 sau 227). Săpătura L, sectorul 5-41, la adâncimea de 1,60 m – 1,80 m, „cazmaua" a 8-a. IAB. Nr. Inv. 325, 21.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 202; B. Mitrea, *Geto-dacii şi monedele vest-pontice*, p. 51, nr. 12; B. Mitrea, *Monedele pontice şi Burebista*, p. 91, nr. 2.

6. AR. 4,38 g; 26 mm; schifată; bine conservată. Monedă *geto-dacică* de tip *Inoteşti-Răcoasa*, tip gen. (C. Moisil, *Monetele dacilor*, p. 74-75, tipul VIII, „ultima perioadă a monetăriei dacice", fig. 19: călăreţul este reprezentat prin litera Δ, iar sub cal este reprodusă, de asemenea, litera Δ; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 247 şi urm., tip gen.). Săpătura L, sectorul 42-10, la 1,90 m adâncime. IAB. Nr. Inv. 325, 13.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194 şi 202.

7. AR. 1,88 g; 22 x 26 mm; schifată; slab conservată. Monedă *geto-dacică* de tip *Inoteşti-Răcoasa*, tip gen. (C. Moisil, *Monetele dacilor*, p. 74-75, tipul VIII, „ultima perioadă a monetăriei dacice", fig. 19: similar cu tipul descris mai sus; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 247 şi urm., tip gen.). Săpătura L, groapa E^3, într-o crustă de vatră. IAB. Nr. Inv. 325, 14.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194 şi 202.

8. AR. 1,82 g; 18,45 mm; schifată; conservată satisfăcător. Monedă *geto-dacică*. Săpătura L, sectorul 3-42, caroul 9, „cazmaua" a 9-a. IAB. Nr. Inv. 325, 15.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194 şi 202.

9. AE. 5,65 g; 21,83 mm; slab conservată. Monedă *geto-dacică* de tip *Inoteşti-Răcoasa* (C. Moisil, *Monetele dacilor*, p. 70-71, tipul V, fig. 9-12, „ultima perioadă a monetăriei dacice", a doua jumătate a secolului I a.Chr. – secolul I p. Chr.). Săpătura L, sectorul 1-12, „cazmaua" a 8-a. IAB. Nr. Inv. 325, 16.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194 şi 202.

10. AE (*billon* ?). 5,47 g; 21,60 mm; uşor schifată; satisfăcător conservată. Monedă *geto-dacică* de tip *Inoteşti-Răcoasa*, tip gen. (C. Moisil, *Monetele dacilor*, p. 74-75, tipul VIII, „ultima perioadă a monetăriei dacice", fig. 19: similar cu tipul descris mai sus la nr. 6-7; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 247 şi urm., tip gen.). Săpătura L, sectorul 4-44, „cazmaua" a 8-a. IAB. Nr. Inv. 325, 17.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194 şi 202.

11. AE (sau AR *fourrée* ?). 23 mm; schifată. *Neidentificată*. Săpătura KF, „cazmaua" a 12-a.

12. AR. 21 mm; schifată. Monedă *geto-dacică* ? Săpătura L', la dâncimea de 0,90 m – 1,0 m, „la marginea dinspre ya (?) a gropii lui Gh. Ştefan" (R. Vulpe).

13. AE (sau AR *fourrée* ?). 25 mm; schifată. Monedă *geto-dacică* ? Săpătura KF, la adâncimea de 2,60 m, „cazmaua" a 14-a.

14. AR. 20,0 mm. Monedă *geto-dacică*. Săpătura LJ, sectorul 2.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194 şi 202.

15. AR. 3,57 g; 17,34 mm; ↑; slab conservată. *Q. MARCIVS PILIPVS* (Grueber, 1143, Roma, 94 a.Chr.; Sydenham, 477, Roma, 125-120 a.Chr.; Crawford, 259/1, Roma, 129 a.Chr.). Săpătura LJ, groapa K (împreună cu monedele de la nr. 16, 18, 22 şi 26); stratul Poiana II. IAB. Nr. Inv. 325, 23.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194; M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/g, 1; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 78.

16. AR (*serratvs*). 3,46 g; 18,80 mm; ↙; slab conservată; pe avers se află două contramărci (unghiulară şi semilunară); în câmp, pe revers, se află imprimată litera **O** sau **Q**. *L. CORNELIVS SCIPIO ASIAGENVS* (Grueber, 1399 var., Roma, 91 a.Chr.; Sydenham, 576c, Roma (?), 101 a.Chr.; Crawford, 311/1e, Roma, 106 a.Chr.). Săpătura LJ, groapa K, împreună cu monedele de la nr.15, 18, 22 şi 26); stratul Poiana II. IAB. Nr. Inv. 325, 24.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194; M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/g, 2.

17. AR. 3,49 g; 18,65 mm; ↑; slab conservată. *L. CALPVRNIVS PISO, Q. SERVILIVS CAEPIO* (Grueber, 1125, Roma, 100 a.Chr.; Sydenham, 603, Italia, 96-94 a.Chr.; Crawford, 330/1a, Roma, 100 a.Chr.). Săpătura LJ, în cenuşarul galben, la 0,60 m adâncime, „cazmaua" a 2-a; stratul Poiana II. IAB. Nr. Inv. 325, 22.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194.

18. AR. 3,75 g; 20,42 mm; ↓; slab conservată; este imprimată litera **C** pe avers. *Q. TITIVS* (Grueber, 2225, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 692, Roma, 88 a.Chr.; Crawford, 341/2, Roma, 90 a.Chr.). Săpătura LJ, groapa K, împreună cu monedele de la nr. 15-16, 22 şi 26; stratul Poiana II. IAB. Nr. Inv. 325, 25.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194; M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/g, 3.

19. AR (*serratvs*). 2,53 g; 19,22 m; ↘; slab conservată; pe avers se află o contramarcă liniară; pe revers, sub bigă, cifra **CX**. *TI. CLAVD TI. F AP. N* (Grueber, 3109 var., Roma, 80 a.Chr.; Sydenham, 770, Italia, 78-77 a.Chr.; Crawford, 383/1, Roma, 79 a.Chr.). Găsită pe „râpile Cetăţuii" (*passim*). IAB. Nr. Inv. 325, 26.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/g, 4.

20. AR. 3,24 g; 18,10 mm; ↗; slab conservată; pe avers se află o contramarcă semilunară. *P. PLAVTIVS HYPSAEVS* (Grueber, 3845, Roma, 61 a.Chr.; Sydenham, 911, Italia, 58 a.Chr.; Crawford, 420/2a, Roma, 60 a.Chr.). Găsită în săpătura L, în colţul de NV al săpăturii din 1950; stratul Poiana II. IAB. Nr. Inv. 325, 27.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194; M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/g, 5.

21. AR. 3,72 g; 19,54 mm; slab conservată. *MAN. ACILIVS [IIIVIR] GLABRIO* (Grueber, 3943, Roma, 50 a.Chr.; Sydenham, 922, Roma, 55 a.Chr.; Crawford, 442/1b, Roma, 49 a.Chr.). Săpătura L, sectorul 3-49, în martorul din centru, la adâncimea de 1,30 m, „cazmaua" a 6-a. IAB. Nr. Inv. 325, 28.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/g, 6.

22. AR. 3,66 g; 18,91 mm; ↖; slab conservată; pe avers se află o contramarcă liniară, iar pe revers, alte două (un **S** culcat şi una, semicirculară). *L. VALERIVS ACISCVLVS* (Grueber, 4110, Roma, 45 a.Chr.; Sydenham, 1002, Roma, 45 a.Chr.; Crawford, 474/5, Roma, 45 a.Chr.). Săpătura LJ, groapa K, împreună cu monedele de la nr. 15-16, 18 şi 26. IAB. Nr. Inv. 325, 29.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/g, 7; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 78.

23. AR. 3,02 g; 18 mm; ↖; slab conservată. Denar *roman republican hibrid* (*av.* Reprezentare de pe aversul denarului lui *L. MVSSIDIVS T. F LONGVS IIIIVIR A. P. F*, cf. Grueber, 4244, Roma; Sydenham, 1093a, Roma; Crawford, 494/42b, Roma, 42 a. Chr; *rv.* Reprezentare de pe reversul denarului lui *P. FONTEIVS P. F CAPITO*, cf. Grueber, 3856, Roma; Sydenham, 901, Roma, 61 a.Chr.; Crawford, 429/2a, Roma, 55 a.Chr.). Pare a fi o imitaţie. IAB. Nr. Inv. 325, 30.

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 327, nr. 181 („imitaţii geto-dacice ale denarilor romani"); V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 79.

24. AE (*as*). 5,99 g; 26 mm; slab conservată. *AVGVSTVS: VOLVSVS VALERIVS MESALLA* (Grueber, 4665, Roma; BMC, 241, Roma, 5 a. Chr; RIC, I, 1984, 441, 6 a.Chr.; Giard, 738 şi urm., Roma, 6 a.Chr.). Găsită „pe râpi". IAB. Nr. Inv. 325, 31.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 209; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 167; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 277, nr. 194.

25. AE (*qvadrans*). 6,99 g. *AVGVSTVS* (BMC, 245, Roma, 5 a.Chr.; RIC, 198, Roma, 5 a.Chr.).

Bibl. M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140/g, 8; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 78.

26. AR. 3,80 g; 18,82 mm; →; bine conservată. *TIBERIVS* (BMC, 34, Roma, 15-37 p. Chr.; RIC, I, 1984, 26, c. 14-37 p. Chr.). Săpătura LJ, groapa K, împreună cu monedele de la 15-16, 18 şi 22; stratul Poiana II. IAB. Nr. Inv. 325, 32.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*, p. 194 şi 209; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 167; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 277, nr. 194.

27. AR. 19 mm; schifată. Monedă *geto-dacică* care imită un denar roman (?). Săpătura K-F, în pământul scos în 1950.

28. AR. *Denar roman republican*: *Av.* Capul zeiței Roma; *Rv.* Victoria în quadrigă (secolul II a.Chr.). Descoperită în zona de nord a „Cetățuii".

29. AE. 20,0 mm. *Neidentificată*. Săpătura KF, la 2,20 m adâncime, „cazmaua" a 11-a.

1968

1. AE. 25 x 26 mm; ușor schifată. Probabil aparține monetăriei *geto-dacice*. Secțiunea M, caroul 22, la adâncimea de 1,50 m. Informație S. Teodor (*carnetul de șantier*).

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 59; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

2. AE. 23 x 26 mm; schifată. Probabil aparține tot monetăriei *geto-dacice*. Găsită în secțiunea M, caroul 22, la adâncimea de 2,10 m. Informație S. Teodor (*carnetul de șantier*).

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 60; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

3. AR. 3,48 g; 19 mm; ↑; uzată. *C. MAIANI* (Grueber, 436, Italia; Sydenham, 427, Roma; Crawford, 203/1a, Roma, 153 a.Chr.). Găsită în secțiunea M, caroul 20, la adâncimea de 1,30 m (apărută cu prilejul taluzării). MIMIași. Nr. Inv. 11309.

Bibl. V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 157, nr. 83; S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 61; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

4. AR. *C. IVLIVS CAESAR* ? (av. Cap spre dreapta; rv. Roma și quadrigă, Caesar. Monedă *neidentificată*. Secțiunea M, caroul 20, la adâncimea de 1,80 m. Informație S. Teodor (*carnetul de șantier*).

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 63; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

5. AR. 3,28 g (un fragment lipsă); 16 x 18 mm; ↙; uzată; marcă de monetărie ⊖. *VESPASIANVS* (RIC, II, Asia Mică, grupa a II-a, 70 p. Chr.). Secțiunea M, caroul 35, la 0,70 m adâncime. MIMIași. Nr. Inv. 11310.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 62; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

1985

1. AR. 2,90 g; 16 x 17 mm; ↗; foarte uzată, cu două mici fragmente lipsă. *Denar roman republican neidentificat* (Roma ? și trigă); secolul II a.Chr. Secțiunea N_1, caroul 4/2, la adâncimea de 0,50 m. MITecuci. Nr. Inv. 1787.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 128, nr. 1; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

2. AR. 3,34 g; 18 mm; →; uzată. *Denar hibrid*: *av. C. HOSIDI C. F GETA III VIR* (Grueber, 3386, Roma; Sydenham, 904, Roma; Crawford, 407/1, Roma, 68 a.Chr.); *rv. P. CLODIVS M. F IIIIVIR A. P. F* (Grueber, 4290, Roma, 38 a.Chr.; Sydenham, 1117, Roma, 41 a.Chr.; Crawford, 494/23, Roma, 42 a.Chr.). Secțiunea N 3, la adâncimea de 1,0 m. MITecuci. Nr. Inv. 1786. Emisiune locală ? IAB. Nr. Inv. 481, 14.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 128, nr. 2; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

3. AR. 3,55 g; 17 x 18 mm; ↙; uzată. *MARCVS ANTONIVS* [*ANT. AVG. IIIVIR R. P. C*] (Grueber, 199, Est; Sydenham, 1225, Est; Crawford, 544/21, monetărie în mișcare cu Marcus Antonivs, 32-31 a.Chr.). Secțiunea N 3, la adâncimea de 1,0 m. MITecuci. Nr. Inv. 1785.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 128, nr. 3; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

4. AR. 3,33 g; 18 mm; ↘; bine conservată. *VESPASIANVS* (RIC, II, 50, anii 72, 73 p. Chr.). Secţiunea N 3, la adâncimea de 0,80 m. MITecuci. Nr. Inv. 1784.
Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 128, nr. 4; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

1986

1. AR. 13,82 g; 24 mm; ↓; o tăietură adâncă pe revers; ştanţa uzată. Monedă *geto-dacică* de tip *Huşi-Vovrieşti* (Epureni), secolele II-I a.Chr. Secţiunea N, carourile 2/3, la adâncimea de 1,80 m. MITecuci. Nr. Inv. 2064.
Bibl. S. Teodor, M. Nicu, S. Ţau, *Tezaurul de monede callatiene*, p. 134, nota 10; B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1986 (XXX)*, în Dacia, N. S., 31, 1987, 1-2, p. 175, nr. 7; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 141, nr. 176; S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 128, nr. 37; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

2. AR. 2,95 g; 18 x 20 mm; ↙; foarte uzată. *M. SERGI SILVS Q* (Grueber, 512, Italia; Sydenham, 534, Italia; Crawford, 286/1, Roma, 116 sau 115 a.Chr.). Secţiunea N, *passim*. MITecuci. Nr. Inv. 2065.
Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 128, nr. 38; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

3. AR. 3,83 g; 18 mm; ↑; un mic fragment lipsă; uzată. *M. HERENNI*, pe revers marca de control **L** (Grueber, 1258, Roma; Sydenham, 567a, Roma; Crawford, 308/1b, Roma, 108 sau 107 a.Chr.). Secţiunea N 3, caroul 3/1 Est, la adâncimea de 1,25 m. MITecuci. Nr. Inv. 2066.
Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 128-129, nr. 39; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

4. AR. 3,48 g; 17 mm; ↖; foarte uzată; pe revers are contramarca **S** ✓. *L. RVBRI DOSSENI* (Grueber, 2448, Roma; Sydenham, 705, Roma; Crawford, 348/1, Roma, 87 a.Chr.). *Passim*. MITecuci. Nr. Inv. 2067.
Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 40; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

5. AR. 3,75 g; 21 x 22 mm; ↗; uzată şi cu o adâncitură pe revers, realizată cu un vârf ascuţit (în urma unei încercări de perforare). *AVGVSTVS* (RIC, I, 1984, 269a, 29-27 a.Chr.). Secţiunea N, caroul 4/ Est, la adâncimea de 1,50 m. MITecuci. Nr. Inv. 2068.
Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 41; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

6. AR. 4,15 g; 19 mm;←; foarte uzată. *Imitaţie* a unui *denar roman republican*; secolele II-I a.Chr. Secţiunea N, metrul 52,50/5, la adâncimea de 2,20 m. MITecuci. Nr. Inv. 2069.
Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 42; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

1987

1. AE (*fourrée* ?). 7,81 g; 25 x 27 mm; ←; schifată; foarte uzată, arsă puternic, cu un mic fragment lipsă. Monedă *geto-dacică* de tip *Vârteju-Bucureşti* (secolul I a.Chr.). Secţiunea N, metrul 2,60/Sud, la adâncimea de 2,80 m. MITecuci. Nr. Inv. 2070.
Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 43; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

2. AR. 3,39 g; 17 x 19 mm; →; foarte uzată şi puternic arsă; pe avers este contramarca **P**. *L. PROCILI F* (Grueber, 3147, Roma; Sydenham, 771, Roma; Crawford, 379/1, Roma, 80 a.Chr.). Secţiunea N. MITecuci. Nr. Inv. 2071.
Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 44; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

BCU "ALEXANDRU IOAN CUZA" IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3. AE (*dvpondivs*). 13,28 g; 26 x 28 mm;↑; foarte uzată şi puternic arsă. *TIBERIVS* (RIC, I, 1984, 43, 22-23 p. Chr.). Secţiunea N, metrul 41, la adâncimea de 0,50 m. MITecuci. Nr. Inv. 2072.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 45; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

4. AR. 2,82 g; 16,5 x 18 mm; ↓; uzată şi trecută prin foc. *ANTONINVS PIVS* (RIC, III, 200 (c), 150-151). Secţiunea N_1, metrul 12/Sud, la adâncimea de 3,0 m (!). MITecuci. Nr. Inv. 2073.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 46; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

5. AR. 3,20 g; 18,5 x 19,5 mm; ?; foarte uzată şi arsă atât de puternic încât suprafaţa sa a fost topită şi face imposibilă identificarea. *Denar roman* (?).Secţiunea N, locuinţa 3 (L 3), metrul 39,30, la adâncimea de 1,10 m. MITecuci. Nr. Inv. 2074.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 47; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

1988

1. AR. 2,15 g; 17 mm; ↘; schifată; aliaj cu puţin argint; un mic fragment lipsă; uzată, dar şi ştanţa se pare că a fost îndelungat folosită. Monedă *geto-dacică* de tip *Inoteşti-Răcoasa* (degenerat, târziu): *av*. Tip Inoteşti-Răcoasa, dar fără elemente accesorii; *rv*. Literele **X** şi **V**, împreună cu trei şiruri de protuberanţe; sfârşitul secolului I a.Chr. – secolul I p. Chr. Secţiunea N_1 (începută în anul 1987), metrul 129, la adâncimea de 3,0 m. MITecuci. Nr. Inv. 2075.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 48; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

2. AE (Cu). 11,47 g; 26 x 28 mm; ↓; uzată. *THRACIA: RHOEMETALCES I* (BMC – B. V. Head, *Greek, Dacia, Moesia, Thracia and & co.*, p. 208, nr. 1, 11 a.Chr. – 12 p. Chr.). *Passim*. MITecuci. Nr. Inv. 2076.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 49; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

1990

1. AR. 2,42 g; 17 x 18 mm; ↓ ?; schifată; aliaj cu puţin argint; foarte uzată. Monedă *geto-dacică* de tip *Inoteşti-Răcoasa* (tip degenerat, târziu, asemănător cu cel precedent, găsit în anul 1988 (nr. 1): *av*. Tipul Inoteşti-Răcoasa, dar fără elementele accesorii; *rv*. Litera **X** şi 4 şiruri de protuberanţe; sfârşitul secolului I a.Chr. – secolul I p. Chr. Secţiunea P', caroul 6 (mijloc), la adâncimea de 2,0 m. MITecuci. Nr. Inv. 2084.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 57; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

Anexa nr. 2.
TEZAURELE MONETARE DESCOPERITE LA POIANA

1928

1. *Tezaur* format din 152 denari romani (145 denari republicani şi 7 de la *AVGVSTVS*), dataţi între 206/201 şi 27/15 a.Chr. (Cohen, 137, 12 a.Chr.; RIC, 327, Lvgdvnvm, 14-12 a.Chr.; Giard, 1373-1382, Lvgdvnvm, 15 a.Chr.). A fost găsit în săpătura **T**, care a tăiat valul de apărare al staţiunii antice (secţiune orientată E-V), la adâncimea de 1,70 m, într-un strat de pământ negru, cu cenuşă, cărbuni şi arsură. Stratigrafic, tezaurul a apărut la baza valului, deasupra stratului IV (Latène II – început de Latène III), datat în secolele II – I a.Chr.; stratul următor (V) a fost atribuit secolului I p.Chr. Monedele au contramărci şi sunt trecute prin foc,

deci provin dintr-o locuinţă incendiată, peste care s-a construit valul de pământ, ceea ce justifică şi atribuirea lor secolului I p.Chr. (editorul descoperirii crede că abandonarea tezaurului a avut loc cu prilejul expediţiei lui Tib. Plavtivs Silvanvs Aelianvs).

Greutatea medie a celor 135 exemplare pentru care avem datele necesare este de 3,5585 g; 129 denari republicani (fără emisiunile lui Avgvstvs) au greutatea medie de 3,5617 g şi, dacă excludem şi pe cei doi denari de la Marcvs Antonivs, celalţi 127 denari rămaşi au greutatea medie de 3,5602 g. Greutatea totală a monedelor este de 533,12 g. IAB. Nr. Inv. 482.

Bibl. Ec. Dunăreanu-Vulpe, *Un tezaur de denari romani găsiţi la Piroboridava*, în vol. *În memoria lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1934, p. 126-133; B. Mitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, Ephemeris Dacoromana, X, 1945, p. 113 şi 119; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, în SCIV, 8, 1957, 1-4, p. 166; I. Winkler, în JNG, 17, 1967, p. 150; M. Chiţescu, *Câteva tezaure monetare romane republicane din Moldova*, în *Carpica*, 4, 1971, p. 160; eadem, în BAR, p. 233-236; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 294, Annexe II, nr. 27; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 64.

1938

2. *Tezaur* alcătuit din 82 denari romani republicani şi imperiali (16 ex. *AVGVSTVS*), împreună cu bijuterii de argint şi o fibulă de tip AVCISSA (?). Descoperire făcută în timpul săpăturilor arheologice. Deşi acest depozit s-a pierdut, se pare că unele piese au fost păstrate în colecţia dr. M. Dimitriu.

Bibl. M. Dimitriu, *Noi contribuţiuni*, p. 135; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, în SCIV, 8, 1957, 1-4, p. 168 şi 170; I. Winkler, în JNG, 17, 1967, p. 150, nr. 108; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 277, nr. 192; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 69; M. Chiţescu, în BAR, p. 236, nr. 149 (Poiana II).

3. *Tezaur* constituit din 23 (sau 25 ?) denari romani şi două tetradrahme ale insulei Thasos, adăpostit într-un vas de mici dimensiuni (ceşcuţă). Şi acest depozit s-a pierdut.

Bibl. M. Dimitriu, *Noi contribuţiuni*, p. 136, nota 1; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 167; idem, *Asupra unui tezaur monetar roman republican din estul Transilvaniei*, în BSNR, 42-66, 1948-1972 (1974), 96-120, p. 79; J. Winkler, în JNG, p. 150, nr. 107; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 295, nr. 30; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 68; M. Chiţescu, în BAR, p. 236, nr. 150 (Poiana III).

1949

4. *Tezaur* alcătuit din 35 denari romani (33 ex. republicani şi 2 ex. Avgvstvs), începând cu emisiunea de la *NATTA* (Grueber, 844, Roma, 172-151 a.Chr.; Sydenham, 390, Roma, 145-138 a.Chr.; Crawford, 208/1, Roma, 149 a.Chr.) şi încheiat cu două exemplare de la *AVGVSTVS* (**a**. Grueber, 125, Spania, 23-22 a.Chr.; RIC, 222, Emerita; Giard, 1028, Emerita, 25 – mijlocul lui 23 a.Chr. **b**. BMC, 519, 2 a.Chr. – 11 p.Chr.; Giard, 1651, Lvgdvnvm, 2 a.Chr. – 4 (?) p.Chr.). Printre monedele republicane sunt şi 4 emisiuni pentru legiuni (Est) de la Marcvs Antonivs. Greutatea totală a celor 35 ex. (unul este fragmentar) atinge 118,44 g, iar cea medie ajunge la 3,4832 g; greutatea medie a denarilor de la Avgvstvs este de 3,525 g, iar ponderea celorlalţi denari republicani atinge 3,48 g. Săpătura H, sectorul VI S. 403, la 0,40 m de limita cu sectorul VII, apărând pe taluz, în ţărâna moale cenuşoasă, la „cazmaua a 8-a" (groapa „j"). IAB. Nr. Inv. 251 (34 ex. ?).

Catalog

1. AR. 3,64 g; 17,50 mm; slab conservată. *NATTA* (Grueber, 844, Roma, 172-151 a. Chr; Sydenham, 390, Roma, 145-138 a.Chr.; Crawford, 208/1, Roma, 149 a.Chr.).

2. AR. 3,39 g; 20 mm; slab conservată; pe avers se află o incizie semilunară, iar pe revers, o alta, în formă de **X**. *SEX. POMPEIVS FOSTLVS* (Grueber, 926, Roma, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 461, Italia, 133-126 a.Chr.; Crawford, 235/1a, Roma, 137 a.Chr.).

3. AR. 3,31 g; 20 mm; slab conservată; pe avers este o profundă incizie semilunară. *MAN. AEMILIVS LEPIDVS* (Grueber, 590, Italia, 91 a.Chr.; Sydenham, 554, Italia sudică, 109 a.Chr.; Crawford, 291/1, Roma, 114 sau 113 a.Chr.).

4. AR. 3,49 g; 17,50 mm; slab conservată; pe avers se află o incizie în formă de ciocan. *C. CLAVDIVS PVLCHER* (Grueber, 1288 ?, Roma, 91 a.Chr.; Sydenham, 569, Roma, 106 a.Chr.; Crawford, 300/1, Roma, 110 sau 109 a.Chr.).

5. AR. 3,44 g; 20,30 mm; slab conservată. *C. CLAVDIVS PVLCHER* (Grueber, 1288 ?, Roma, 91 a.Chr.; Sydenham, 569, Roma, 106 a.Chr.; Crawford, 300/1, Roma, 110 sau 109 a.Chr.).

6. AR. 3,47 g; 19,25 mm; slab conservată; pe avers se află o incizie în formă de **E**. *L. VALERIVS FLACCVS* (Grueber, 647, Italia, 90 a.Chr.; Sydenham, 565, Italia, 103 a.Chr.; Crawford, 306/1, Roma, 108 sau 107 a.Chr.).

7. AR. Fragmentar. *D. IVNIVS SILANVS* (Grueber, 1772 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 646, Roma, 90-89 a.Chr.; Crawford, 337/3, Roma, 91 a.Chr.).

8. AR. 3,40 g; 18,50 mm; slab conservată; pe avers sunt patru incizii,dintre care una este în formă de **E**. *Q. TITIVS* (Grueber, 2225, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 692, Italia, 88 a.Chr.; Crawford, 341/2, Roma, 90 a.Chr.).

9. AR. 3,36 g; 20 mm; slab conservată; pe avers sunt trei incizii sub formă de semilună, arc de cerc şi cerc. *C. VIBIVS PANSA* (Grueber, 2244, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 684, Italia, 89-88 a.Chr.; Crawford, 342/5b, Roma, 90 a.Chr.).

10. AR. 3,57 g; 16,50 mm; slab conservată; pe avers sunt incizii superficiale. *CN. CORNELIVS LENTVLVS* (Grueber, 2440, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 702, Roma, 87 a.Chr.; Crawford, 345/1, Roma, 88 a.Chr.).

11. AR. 3,04 g; 19 mm; slab conservată; pe avers sunt două incizii: una în formă de **L** şi alta, de **J**. *C. LICINIVS MACER* (Grueber, 2467, Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 732, Italia, 83 a.Chr.; Crawford, 354/1, Roma, 84 a.Chr.).

12. AR. 3,56 g; 19,20 mm; slab conservată; pe avers sunt două incizii (una semicirculară şi una, liniară) şi alta pe revers. *A. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 2836, Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 745, Italia, 79 a.Chr.; Crawford, 372/1, Roma, 81 a.Chr.).

13. AR (*serratvs*). 3,77 g; 20 mm; slab conservată. *A. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 2839, Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 746, Italia, 79 a.Chr.; Crawford, 372/2, Roma, 81 a.Chr.).

14. AR (*serratvs*). 3,56 g; 19,20 mm; bine conservată; pe avers se află o incizie superficială. *L. ROSCIVS FABATVS* (Grueber, 3394 tip gen., Roma, 70 a.Chr.; Sydenham, 915, Italia, 58 a.Chr.; Crawford, 412/1, Roma, 64 a.Chr.).

15. AR. 3,48 g; 19 mm; bine conservată; pe avers sunt incizii superficiale. *L. FVRIVS BROCCHVS* (Grueber, 3896, Roma, 55 a.Chr.; Sydenham, 902, Roma, 61 a.Chr.; Crawford, 414/1, Roma, 63 a.Chr.).

16. AR. 3,67 g; 19,30 mm; slab conservată; pe avers sunt incizii liniare. *PAVLLVS AEMILIVS LEPIDVS* (Grueber, 3373, Roma, 71 a.Chr.; Sydenham, 926, Roma, 55 a.Chr.; Crawford, 415/1, Roma, 62 a.Chr.).

17. AR. 3,65 g; 20 mm; ?; pe avers se află imprimată litera **H**. *L. SCRIBONIVS LIBO* (Grueber, 3377, Roma, 71 a.Chr.; Sydenham, 928, Roma, 55 a.Chr.; Crawford, 416/1, Roma, 62 a.Chr.).

18. AR. 3,53 g; 19 mm; slab conservată pe avers şi bine conservată pe revers. *Q. CAEPIO BRVTVS* (Grueber, 3861, Roma, 59 a.Chr.; Sydenham, 906, Roma, 60 a.Chr.; Crawford, 433/1, Roma, 54 a.Chr.).

19. AR. 3,42 g; 19,20 mm; slab conservată; pe avers sunt incizii. *C. IVLIVS CAESAR* (Grueber, 27, Gallia, 50- 49 a.Chr.; Sydenham, 1006, Gallia, 54-51 a.Chr.; Crawford, 443/1, monetărie în deplasare cu Caesar, 49-48 a.Chr.).

20. AR. 3,46 g; 19,35 mm; slab conservată. *C. IVLIVS CAESAR* (Grueber, 27, Gallia, 50-49 a.Chr.; Sydenham, 1006, Gallia, 54-51 a.Chr.; Crawford, 443/1, monetărie în deplasare cu Caesar, 49-48 a.Chr.).

21. AR. 3,36 g; 19 mm; ?; pe revers se află o incizie unghiulară. *C. VIBIVS PANSA* (Grueber, 3976, Roma, 49 a.Chr.; Sydenham, 946, Roma, 48 a.Chr.; Crawford, 449/2, Roma, 48 a.Chr.).

22. AR. 3,59 g; 18,50 mm; slab conservată. *C. VIBIVS PANSA* (Grueber, 3976, Roma, 49 a.Chr.; Sydenham, 946, Roma, 48 a.Chr.; Crawford, 449/2, Roma, 48 a.Chr.).

23. AR. 3,63 g; 17,50 mm; slab conservată. *Q. CAECILIVS METELLVS PIVS SCIPIO, M. EPPIVS* (Grueber, 10, Africa, 47-46 a.Chr.; Sydenham, 1051, Africa, 47-46 a.Chr.; Crawford, 461/1, Africa, 47-46 a.Chr.).

24. AR. 3,28 g; 19,50 mm; slab conservată; pe avers sunt incizii superficiale. *T. CARISIVS* (Grueber, 4073, Roma, 45 a.Chr.; Sydenham, 986, Roma, 45 a.Chr.; Crawford, 464/4, Roma, 46 a.Chr.).

25. AR. 3,27 g; 18 mm; slab conservată; pe avers este o incizie. *T. CARISIVS* (Grueber, 4070, Roma, 45 a.Chr.; Sydenham, 985, Roma, 45 a.Chr.; Crawford, 464/5, Roma, 46 a.Chr.).

26. AR. 3,26 g; 20 mm; slab conservată; pe revers este o incizie semilunară. *LOLLIVS PALIKANVS* (Grueber, 4014, Roma, 47 a.Chr.; Sydenham, 961, Roma, 47 a.Chr.; Crawford, 473/2a, Roma, 45 a.Chr.).

27. AR. 3,41 g; 19,40 mm; bine conservată; pe avers sunt două incizii. *P. CLODIVS* (Grueber, 4290, Roma, 38 a.Chr.; Sydenham, 1117, Roma, 41 a.Chr.; Crawford, 494/23, Roma, 42 a.Chr.).

28. AR. 3,58 g; 19,50 mm; slab conservată; pe revers este o incizie circulară. *C. CLODIVS VESTALIS* (Grueber, 4196, Roma, 43 a.Chr.; Sydenham, 1135, Roma, 39 a.Chr.; Crawford, 512/2, Roma, 41 a.Chr.).

29. AR. 3,60 g; 19,50 mm; bine conservată. *OCTAVIANVS* (Grueber, 116, Gallia, 36 a.Chr.; Sydenham, 1334, Gallia, 36 a.Chr.; Crawford, 538/1, monetărie în deplasare cu Octavianvs, 37 a.Chr.).

30. AR. 3,63 g; 18,25 mm; slab conservată; pe avers, în câmp, se află o incizie în forma literei F. *M. ANTONIVS* (Grueber, 189 tip gen., Est, 32-31 a.Chr.; Sydenham, 1215 tip gen., Est, 32-31 a.Chr.; Crawford, 544/13 tip gen., monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 32-31 a.Chr.).

31. AR. 3,53 g; 18 mm; slab conservată; pe avers sunt patru incizii (trei liniare şi una circulară). *M. ANTONIVS* (Grueber, 190, Est, 32-31 a.Chr.; Sydenham, 1216, Est, 32-31 a.Chr.; Crawford, 544/14, monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 32-31 a.Chr.).

32. AR. 3,49 g; 17,50 mm; slab conservat reversul; pe avers sunt trei incizii, iar pe revers, altele două. *M. ANTONIVS* (Grueber, 211, Est, 32-31 a.Chr.; Sydenham, 1236, Est, 32-31 a.Chr.; Crawford, 544/31, monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 32-31 a.Chr.).

33. AR. 3,54 g; 18 mm; slab conservată; pe avers se află o incizie semicirculară. *M. ANTONIVS* (Grueber, 193 (?), Est, 32-31 a.Chr.; Sydenham, 1217 (?), Est, 32-31 a.Chr.; Crawford, 544/38 (?), monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 32-31 a.Chr.).

34. AR. 3,45 g; 20 mm; bine conservat aversul şi slab conservat reversul. *AVGVSTVS* (Grueber, 125, Spania, 23-22 a.Chr.; RIC, 222, Emerita; Giard, 1028, Emerita, 25 – mijlocul lui 23 a.Chr.).

35. AR. 3,60 g; 19 mm; bine conservată; pe avers este o incizie. *AVGVSTVS* (BMC, 519, 2 a.Chr. – 11 p. Chr.; Giard, p. 226, 1651, Lvgdvnvm, 2 a.Chr. – 4 p.Chr. ?).

Bibl. B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 166; J. Winkler, în JNG, p. 150; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 277, nr. 196; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr.74; M. Chiţescu, în *BAR*, p, 236-237, nr. 15 (Poiana IV), care datează astfel ultimele monede de la Octavianvs/Avgvstvs: **a**. *P. CARISIVS* – Grueber, 118, Gallia, 36 a.Chr.; Sydenham, 1334, Gallia, 36 a.Chr.; Crawford, 538/1, monetărie în mişcare cu Octavianvs, 37 a.Chr. **b**. RIC, 229, Emerita, 25-22 a.Chr.

1950

5. *Tezaur* constituit din 66 denari romani republicani (61) şi imperiali (5). Cele mai vechi monede sunt de la *C. ANTESTIVS* (Grueber, 855, Roma, 172-151 a.Chr.; Sydenham, 406, Roma, 137-136 a.Chr.; Crawford, 219, Roma, 146 a.Chr.). Ultimele emisiuni sunt de la *AVGVSTVS* (1 ex.), *TIBERIVS* (3 ex.: 1. BMC, 7, 15-16 p. Chr.; RIC, 2, Lvgdvnvm, 15-16 p. Chr. 2-3. BMC, 34, nedatate; RIC, 3, Lvgdvnvm) şi *VESPASIANVS* (1 ex. *fleur de coin*: BMC, 457, Efes, 70 p. Chr.; RIC, 326, Asia Mică, 71 p. Chr.). Greutatea totală este de 230,96 g, iar greutatea generală medie atinge 3,4735 g. Greutatea generală medie a pieselor republicane este de 3,4632 g, pe când greutatea medie a emisiunilor de la Marcus Antonivs (8 ex.) ajunge la 3,27 g; greutatea generală medie a denarilor imperiali atinge 3,6325 g. Sectorul JF (Poiana IV 1). IAB. Nr. Inv. 294/1951.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana – 1950*, în SCIV, 2, 1951, 1, p. 192 (format din 66 denari romani republicani şi imperiali, „dintre care cei mai noi datează de la *Vespasian*"; în nivelul Poiana IV 1, spaţiul JF); B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 166 şi 171; idem, Michael H. Crawford, *Roman Republican coin hoards* (recenzie), în SCIV, 20, 1969, 3, p. 510; I. Winkler, în JNG, p. 150; eadem, *Despre pătrunderea denarilor lui Marcus Antonius în Dacia*, în SCIV, 22, 1971, 1, p. 98; M. Chiţescu, *Unele aspecte ale relaţiilor dintre Dicomes şi Marcus Antonius în lumina descoperirilor numismatice (O problemă de geografie istorică)*, în SCIV, 19, 1968, 4, p. 662; eadem, în BAR, p. 240-242, nr. 153 (Poiana VI); V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 278, nr. 199.

6. *Tezaur* alcătuit 194 denari romani republicani (175 ex.), imperiali timpurii (15 ex. de la Avgvstvs) şi imitaţii (4 ex.). Monedele se datează între *C. PLAVTIVS HYPSAEVS* [*L PL H*] (Grueber, 553, Roma, 196-173 a.Chr.; Sydenham, 332, Roma, 155-150 a.Chr.; Crawford, 134/1a, Roma, 194-190 a.Chr.) şi *AVGVSTVS* (RIC, 350, Lvgdvnvm, 2 a.Chr.; Giard, 1651-1661, Lvgdvnvm şi ateliere auxiliare, 2 a.Chr. – 4 (?) p.Chr.).

Greutatea totală atinge 654,99 g, pe când greutatea generală medie pentru 187 ex., la care deţinem date, este de 3,3829 g (fără emisiunile de la M. Antonivs şi Avgvstvs ajunge la 3,3125 g); excluzând monedele de la Avgvstvs, greutatea generală medie este de 3,3094 g; piesele bătute în timpul lui Avgvstvs (15) au greutatea medie de 3,5341 g (!).Descoperit în nivelurile Poiana III 1-2, secţiunea J. IAB. Nr. Inv. 299.

Catalog

1. AR. 3,54 g; 19,85 mm; →; slab conservată. *L. PLAVTIVS HYPSAEVS ?* (Grueber, 553 (?), Roma; Sydenham, 332 (?), Roma, 155-150 a.Chr.; Crawford, 134/1a ?, Roma, 194-190 a.Chr.).

2. AR. 2,77 g; 19,90 mm; ↗; slab conservată. *Fără nume de magistrat* (Grueber, 570, Roma, 196-173 a.Chr.; Sydenham, 338, Roma, 150-146 a.Chr.; Crawford, 139/1, Roma, 189-180 a.Chr.).

3. AR. 2,45 g; 17,80 mm; →; foarte slab conservată. *PVRPVREO* (?) (Grueber, 420, Italia, 172-151 a.Chr.; Sydenham, 424, Italia, 135-134 a.Chr.; Crawford, 187/1, Roma, 169-158 a.Chr.).

4. AR. 3,40 g; 17,80 mm; →; slab conservată; pe avers se află o incizie sub forma literei **G**. *Fără nume de magistrat* (Grueber, 428, Italia; Sydenham, 439, Roma ?, 135-134 a.Chr.; Crawford, 197/1b, Roma, 157-156 a.Chr.).

5. AR. 3,56 g; 18,35 mm; ↖; slab conservată. *C. MAIANIVS* (Grueber, 434, Italia, 172-151 a.Chr.; Sydenham, 427, Roma, 135-134 a.Chr.; Crawford, 203/1a, Roma,153 a.Chr.).

6. AR. 2,65 g; 18 mm; ↘; foarte slab conservată; pe avers este o incizie sub forma literei **K**. *C. MAIANIVS* (Grueber, 434, Italia, 172-151 a.Chr.; Sydenham, 427, Roma, 135-134 a.Chr.; Crawford, 203/1a, Roma,153 a.Chr.).

7. AR. 3,07 g; 19 mm; ↓; slab conservată. *SPVRIVS AFRANIVS* (Grueber, 670, Roma, 172-151 a.Chr.; Sydenham, 388, Roma, 145-138 a.Chr.; Crawford, 206/1, Roma, 150 a.Chr.).

8. AR. 3,25 g; 17,15 mm; ↑; slab conservată. *NATTA* (Grueber, 844, Roma, 172-151 a.Chr.; Sydenham, 390, Roma, 145-138 a.Chr.; Crawford, 208/1, Roma, 149 a.Chr.).

9. AR. 3,15 g; 18,40 mm; →; slab conservată. *M. IVNIVS SILANVS* (Grueber, 867, Roma, 172-151 a.Chr.; Sydenham, 408, Roma, 137-134 a.Chr.; Crawford, 220/1, Roma, 145 a.Chr.).

10. AR. 3,11 g; 20,35 mm; ↘; foarte slab conservată; pe avers este o incizie unghiulară profundă. *L. IVLIVS* (Grueber, 899, Roma, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 443, Roma, 133-126 a.Chr.; Crawford, 224/1, Roma, 141 a.Chr.).

11. AR. 2,92 g; 17 mm; ↖; foarte slab conservată. *AVLVS SPVRILIVS* (Grueber, 910 (?), Roma, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 448, Roma, 133-126 a.Chr.; Crawford, 230/1, Roma, 139 a.Chr.).

12. AR. 3,49 g; 20,40 mm; ↘; slab conservată; o incizie semilunară se află pe avers. *M. BAEBIVS TAMPILVS* (Grueber, 935, Roma, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 489, Roma, 120 a.Chr.; Crawford, 236/1e, Roma, 137 a.Chr.).

13. AR. 3,55 g; 18,25 mm; ↖; slab conservată; pe avers şi pe revers se află câte o incizie superficială. *CN. LVCRETIVS TRIO* (Grueber, 929, Roma, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 450, Roma, 133-126 a.Chr.; Crawford, 237/1a, Roma, 136 a.Chr.).

14. AR. 3,40 g; 18,25 mm; ↗; slab conservată. *CN. LVCRETIVS TRIO* (Grueber, 929, Roma, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 450, Roma, 133-126 a.Chr.; Crawford, 237/1a, Roma, 136 a.Chr.).

15. AR. 3,34 g; 17,85 mm; ↑; foarte slab conservată. *C. ABVRIVS GEMINVS* (Grueber, 999, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 490, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 244/1, Roma, 134 a.Chr.).

16. AR. 3,59 g; 18,70 mm; ←; bine conservată; pe avers se află o incizie care are forma ⊥ *C. ABVRIVS GEMINVS* (Grueber, 999, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 490, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 244/1, Roma, 134 a.Chr.).

17. AR. 3,51 g; 19 mm; ↖; slab conservată. *L. MINVCIVS* (Grueber, 963, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 470, Italia, 133-126 a.Chr.; Crawford, 248/1, Roma, 133 a.Chr.).

18. AR. 2,95 g; 19,45 mm; ←; foarte slab conservată. *M. ACILIVS* (Grueber, 1118, Roma, 100 a.Chr.; Sydenham, 511, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 255/1, Roma, 130 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

19. AR. 2,93 g; 16,80 mm; ↗; foarte slab conservată. *Q. CAECILIVS METELLVS* (Grueber, 1053, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 509, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 256/1, Roma, 130 a.Chr.).

20. AR. 2,50 g; 19,57 mm; ↖; foarte slab conservată. *M. VARGVNTEIVS* (Grueber, 1068, Roma, 102 a.Chr.; Sydenham, 507, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 257/1, Roma, 130 a.Chr.).

21. AR. 3,44 g; 16,70 mm; ↗; foarte slab conservată. *Q. MARCIVS PILIPVS* (Grueber, 1143, Roma, 99-95 a.Chr.; Sydenham, 477, Roma, 125-120 a.Chr.; Crawford, 259/1, Roma, 129 a.Chr.).

22. AR. 3,39 g; 17,15 mm; ↓; foarte slab conservată. *M. PORCIVS LAECA* (Grueber, 1024, Roma, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 513, Roma, 119-110 a.Chr.; Crawford, 270/1, Roma, 125 a.Chr.).

23. AR. 3,44 g; 19,25 mm; ←; slab conservată. *Q. FABIVS LABEO* (Grueber, 494, Italia, 102-100 a.Chr.; Sydenham, 532, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 273/1, Roma, 124 a.Chr.).

24. AR. 2,94 g; 19,65 mm; ↗; foarte slab conservată. *Q. FABIVS LABEO* (Grueber, 494, Italia, 102-100 a.Chr.; Sydenham, 532, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 273/1, Roma, 124 a.Chr.).

25. AR. 3,41 g; 17,37 mm; ↖; foarte slab conservată; efigia superficial imprimată. *M. FANNIVS* (Grueber, 468, Italia, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 419, Italia, 137-134 a.Chr.; Crawford, 275/1, Roma, 123 a.Chr.).

26. AR. 3,56 g; 18 mm; ↙; foarte slab conservată. *M. FANNIVS* (Grueber, 468, Italia, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 419, Italia, 137-134 a.Chr.; Crawford, 275/1, Roma, 123 a.Chr.).

27. AR. 3,59 g; 18,78 mm; ↖; foarte slab conservată; efigiile de pe avers şi revers sunt slab imprimate şi păstrate; pe avers sunt incizii. *M. PAPIRIVS CARBO* (Grueber, 472, Italia, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 423, Italia, 137-134 a.Chr.; Crawford, 276/1, Roma, 122 a.Chr.).

28. AR. 3,24 g; 18,80 mm; ←; foarte slab conservată. *Q. MINVCIVS RVFVS* (Grueber, 464, Italia, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 421, Italia, 137-134 a.Chr.; Crawford, 277/1, Roma, 122 a.Chr.).

29. AR. 3,65 g; 18,35 mm; ↑; foarte slab conservată. *C. PLVTIVS* (Grueber, 454, Italia, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 410, Roma, 137-136 a.Chr.; Crawford, 278/1, Roma, 121 a.Chr.).

30. AR. 3,41 g; 20,25 mm; ↗; slab conservată; pe avers se află două incizii (una circulară şi alta semicirculară). *PAPIRIVS CARBO* (Grueber, 449, Italia, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 415, Italia, 137-134 a.Chr.; Crawford, 279/1, Roma, 121 a.Chr.).

31. AR. 3,42 g; 21 mm; ↖; foarte slab conservată; efigia de pe avers este slab imprimată; câte o incizie în formă de **S** se află atât pe avers, cât şi pe revers. *PAPIRIVS CARBO* (Grueber, 449, Italia, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 415, Italia, 137-134 a.Chr.; Crawford, 279/1, Roma, 121 a.Chr.).

32. AR. 3,04 g; 19,30 mm; ↓; foarte slab conservată; efigia slab imprimată. *PAPIRIVS CARBO* (Grueber, 449, Italia, 150-125 a.Chr.; Sydenham, 415, Italia, 137-134 a.Chr.; Crawford, 279/1, Roma, 121 a.Chr.).

33. AR. 3,43 g; 19,40 mm; ↘; slab conservată; pe avers se află o incizie în formă de **C**. *M. FOVRIVS PHILVS* (Grueber, 555, Italia, 93-92 a.Chr.; Sydenham, 529, Italia, 110-108 a.Chr.; Crawford, 281/1, Roma, 119 a.Chr.).

34. AR. 3,26 g; 19,12 mm; ↗; foarte slab conservată. *M. FOVRIVS PHILVS* (Grueber, 555, Italia, 93-92 a.Chr.; Sydenham, 529, Italia, 110-108 a.Chr.; Crawford, 281/1, Roma, 119 a.Chr.).

35. AR (*serratus*). 3,56 g; 19,22 mm; →; slab conservată. *L. COSCONIVS* (Grueber, 1189, Roma, 92 a.Chr.; Sydenham, 521, Narbo, 112-109 a.Chr.; Crawford, 282/2, Narbo, 118 a.Chr.).

36. AR. 3,57 g; 18,60 mm; ↘; foarte slab conservată. *M. CALIDIVS, Q. CAECILIVS METELLVS, CN. FOVLVIVS* (Grueber, 474, Italia, 124-103 a.Chr.; Sydenham, 539, Italia, 110-109 a.Chr.; Crawford, 284/1a, Roma, 117-116 a.Chr.).

37. AR. 3,60 g; 19,25 mm; →; foarte slab conservată. *M. SERGIVS SILVS* (Grueber, 512, Italia, 99-94 a.Chr.; Sydenham, 544, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 286/1, Roma, 116 sau 115 a.Chr.).

38. AR. 3,55 g; 16,60 mm; ↘; foarte slab conservată. *M. CIPIVS* (Grueber, 522, Italia, 99-94 a.Chr.; Sydenham, 546, Italia, 107 a.Chr.; Crawford, 289/1, Roma, 115 sau 114 a.Chr.).

39. AR. 3,28 g; 20,10 mm;→; foarte slab conservată. *L. MANLIVS TORQVATVS* (Grueber, 518, Italia, 99-94 a.Chr.; Sydenham, 545, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 295/1, Roma, 113 sau 112 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

40. AR. 3,15 g; 16,90 mm; ↙; foarte slab conservată. *APPIVS CLAVDIVS, T. MALLIVS* (Grueber, 1293, Roma, 91 a.Chr.; Sydenham, 570a, Roma, 106 a.Chr.; Crawford, 299/1b, Roma, 111 sau 110 a.Chr.).

41. AR. 3,66 g; 18,58 mm; ↖; foarte slab conservată; pe avers este o incizie liniară. *L. FLAMINIVS CILO* (Grueber, 537, Italia, 99-94 a.Chr.; Sydenham, 540, Italia, 106-105 a.Chr.; Crawford, 302/1, Roma, 109 sau 108 a.Chr.).

42. AR. 3,31 g; 19 mm; →; foarte slab conservată. *L. FLAMINIVS CILO* (Grueber, 537, Italia, 99-94 a.Chr.; Sydenham, 540, Italia, 106-105 a.Chr.; Crawford, 302/1, Roma, 109 sau 108 a.Chr.).

43. AR. 3,53 g; 21,25 mm; ↑; slab conservată; pe avers se află o incizie sub forma literei **K**. *MAN. AQVILIVS* (Grueber, 645, Italia, 90 a.Chr.; Sydenham, 557, Italia, 109 a.Chr.; Crawford, 303/1, Roma, 109 sau 108 a.Chr.).

44. AR. 3,46 g; 18,50 mm; ↖; foarte slab conservată. *M. HERENNIVS* (Grueber, 1231 tip gen., Roma, 91 a.Chr.; Sydenham, 567, Italia, 101 a.Chr.; Crawford, 308/1a, Roma, 108 sau 107 a.Chr.).

45. AR (*serratvs*). 3,07 g; 18,50 mm; →; foarte slab conservată. *L. CORNELIVS SCIPIO ASIAGENVS* (Grueber, 1360, Roma, 91 a.Chr.; Sydenham, 576, Roma, 101 a.Chr.; Crawford, 311/1a, Roma, 106 a.Chr.).

46. AR. 3,37 g; 19,30 mm; ↖; slab conservată. *L. APPVLEIVS SATVRNINVS* (Grueber, 1493, Roma, 90 a.Chr.; Sydenham, 578 tip gen., Roma, 100-97 a.Chr.; Crawford, 317/3a, Roma, 104 a.Chr.).

47. AR. 3,47 g; 18,55 mm; ↙; foarte slab conservată. *C. COILIVS CALDVS* (Grueber, 1465 (cu litera D în exergă), Roma, 90 a.Chr.; Sydenham, 582a, Roma, 100-97 a.Chr.; Crawford, 318/1b, Roma, 104 a.Chr.).

48. AR. 3,31 g; 20,35 mm; →; foarte slab conservată; ştanţele sunt uzate. *Q. MINVCIVS THERMVS* (Grueber, 653, Italia, 90 a.Chr.; Sydenham, 592, Roma, 96-95 a.Chr.; Crawford, 319/1, Roma, 103 a.Chr.).

49. AR. 3,17 g; 21,45 mm; ↑; foarte slab conservată; ştanţele sunt uzate. *C. FABIVS* (Grueber, 1581, Roma, 90 a.Chr.; Sydenham, 589, Roma, 96-95 a.Chr.; Crawford, 322/1a, Roma, 102 a.Chr.).

50. AR. 2,89 g; 21,25 mm; ↘; foarte slab conservată; ştanţele sunt uzate. *C. FABIVS* (Grueber, 1581, Roma, 90 a.Chr.; Sydenham, 589, Roma, 96-95 a.Chr.; Crawford, 322/1a, Roma, 102 a.Chr.).

51. AR. 3,52 g; 20,80 mm; →; slab conservată. *L. IVLIVS* (Grueber, 1676, Roma, 89 a.Chr.; Sydenham, 585, Roma, 100-97 a.Chr.; Crawford, 323/1, Roma, 101 a.Chr.).

52. AR. 3,49 g; 18,55 mm; →; slab conservată. *L. IVLIVS* (Grueber, 1676, Roma, 89 a.Chr.; Sydenham, 585, Roma, 100-97 a.Chr.; Crawford, 323/1, Roma, 101 a.Chr.).

53. AR. 3,18 g; 22 m; →; slab conservată. *M. LVCILIVS RVFVS* (Grueber, 1613 var. nedinţată, Roma, 90 a.Chr.; Sydenham, 599, Italia, 100-95 a.Chr.; Crawford, 324/1, Roma, 101 a.Chr.).

54. AR. 3,52 g; 20,85 mm; ←; slab conservată; pe revers este o incizie semilunară. *M. LVCILIVS RVFVS* (Grueber, 1613 var. nedinţată, Roma, 90 a.Chr.; Sydenham, 599, Italia, 100-95 a.Chr.; Crawford, 324/1, Roma, 101 a.Chr.).

55. AR. 3,02 g; 20,45 mm; ↓; foarte slab conservată. *M. LVCILIVS RVFVS ?* (Grueber, 1613 var. nedinţată, Roma, 90 a.Chr.; Sydenham, 599, Italia, 100-95 a.Chr.; Crawford, 324/1, Roma, 101 a.Chr.).

56. AR. 3,26 g; 20,70 mm; →; slab conservată; efigia este neclară. *P. SERVILIVS RVLLVS* (Grueber, 1672, Roma, 89 a.Chr.; Sydenham, 601, Italia nordică, 100-95 a.Chr.; Crawford, 328/1, Roma, 100 a.Chr.).

57. AR. 3,10 g; 19,40 mm; ↗; slab conservată; efigia imprimată superficial. *NEPRECIZATĂ*: *av.* Capul Romei spre dreapta; *rv.* Quadrigă spre dreapta. Originalul este din secolul II a.Chr. *Emisiune locală* (?).

58. AR. 2,98 g; 18,65 mm; ↑; slab conservată; efigiile imprimate superficial. *NEPRECIZATĂ*: *av.* Capul Romei spre dreapta; *rv.* Bigă spre dreapta. Originalul este din secolul II a.Chr. *Emisiune locală* (?).

59. AR. 3,28 g; 18 mm; ↙; foarte slab conservată. *A. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 722, Italia, 89 a.Chr.; Sydenham, 612b, Italia, 92-91 a.Chr.; Crawford, 335/10b, Roma, 96 (?) a.Chr.).

60. AR. 3,58 g; 16,90 mm; ↙; slab conservată. *C. ALLIVS BALA* (Grueber, 1759, Roma, 89 a.Chr.; Sydenham, 595, Roma, 93 a.Chr.; Crawford, 336/1b-c, Roma, 92 a.Chr.).

61. AR. 3,36 g; 18,50 mm; →; slab conservată. *D. IVNIVS SILANVS* (Grueber, 1772 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 646, Roma, 90-89 a.Chr.; Crawford, 337/3, Roma, 91 a.Chr.).

62. AR. 3,15 g; 17 mm; ←; foarte slab conservată. *D. IVNIVS SILANVS* (Grueber, 1772 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 646, Roma, 90-89 a.Chr.; Crawford, 337/3, Roma, 91 a.Chr.).

63. AR. 3,55 g; 18,10 mm; →; slab conservată. *D. IVNIVS SILANVS* (Grueber, 1772 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 646, Roma, 90-89 a.Chr.; Crawford, 337/3, Roma, 91 a.Chr.).

64. AR. 3,41 g; 17,90 mm; ↑; slab conservată. *D. IVNIVS SILANVS* (Grueber, 1772 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 646, Roma, 90-89 a.Chr.; Crawford, 337/3, Roma, 91 a.Chr.).

65. AR. 3,46 g; 17 mm; →; slab conservată; pe avers este imprimată litera **E**. *D. IVNIVS SILANVS* (Grueber, 1772 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 646, Roma, 90-89 a.Chr.; Crawford, 337/3, Roma, 91 a.Chr.).

66. AR. 3,31 g; 18,55 mm; →; foarte slab conservată. *L. CALPVRNIVS PISO FRVGI* (Grueber, 1859 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 651 tip gen., Italia, 90-89 a.Chr.; Crawford, 340/1, Roma, 90 a.Chr.).

67. AR. 3,15 g; 18,70 mm; ←; slab conservată. *L. CALPVRNIVS PISO FRVGI* (Grueber, 1859 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 651 tip gen., Italia, 90-89 a.Chr.; Crawford, 340/1, Roma, 90 a.Chr.).

68. AR. 3,37 g; 18,10 mm; ↗; slab conservată. *L. CALPVRNIVS PISO FRVGI* (Grueber, 1859 tip gen., Roma, 88 a.Chr.; Sydenham, 651 tip gen., Italia, 90-89 a.Chr.; Crawford, 340/1, Roma, 90 a.Chr.).

69. AR. 3,48 g; 19 mm; →; slab conservată. *Q. TITIVS* (Grueber, 2225, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 692, Italia, 88 a.Chr.; Crawford, 341/2, Roma, 90 a.Chr.).

70. AR. 2,94 g; 17,37 mm; ↘; foarte slab conservată. *Q. TITIVS* (Grueber, 2225, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 692, Italia, 88 a.Chr.; Crawford, 341/2, Roma, 90 a.Chr.). *Aspect barbarizat.*

71. AR. 3,30 g; 18,70 mm; ↘; foarte slab conservată. *Q. TITIVS* (Grueber, 2225, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 692, Italia, 88 a.Chr.; Crawford, 341/2, Roma, 90 a.Chr.).

72. AR. 3,45 g; 17,70 mm; ←; slab conservată. *C. VIBIVS PANSA* (Grueber, 2244 tip gen., Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 684, Italia, 89-88 a.Chr.; Crawford, 342/5b, Roma, 90 a.Chr.).

73. AR. 2,71 g; 19,20 mm; ↓; foarte slab conservată. *C. VIBIVS PANSA* (Grueber, 2244 tip gen., Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 684, Italia, 89-88 a.Chr.; Crawford, 342/5b, Roma, 90 a.Chr.).

74. AR. 3,13 g; 18,18 mm; ↑; bine conservată. *C. VIBIVS PANSA* (Grueber, 2244 tip gen., Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 684, Italia, 89-88 a.Chr.; Crawford, 342/5b, Roma, 90 a.Chr.).

75. AR. 3,56 g; 17,80 mm; →; foarte slab conservată; pe avers sunt două incizii. *L. TITVRIVS SABINVS* (Grueber, 2322, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 698, Roma, 88 a.Chr.; Crawford, 344/1a, Roma, 89 a.Chr.).

76. AR. 3,70 g; 19,55 m; ↘; foarte slab conservată; pe avers sunt cinci incizii, dintre care trei au forma literelor **E**, **G** şi **K**; pe revers se află o incizie liniară. *CN. CORNELIVS LENTVLVS* (Grueber, 2440, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 702, Roma, 87 a.Chr.; Crawford, 345/1, Roma, 88 a.Chr.).

77. AR. 3,65 g; 18,10 mm; ↙; foarte slab conservată; pe avers este o incizie liniară. *CN. CORNELIVS LENTVLVS* (Grueber, 2440, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 702, Roma, 87 a.Chr.; Crawford, 345/1, Roma, 88 a.Chr.).

78. AR. 3,66 g; 18,58 mm; ↓; foarte slab conservată. *CN. CORNELIVS LENTVLVS* (Grueber, 2440, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 702, Roma, 87 a.Chr.; Crawford, 345/1, Roma, 88 a.Chr.).

79. AR. 3,76 g; 17,25 mm; ↓; foarte slab conservată. *CN. CORNELIVS LENTVLVS* (Grueber, 2440, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 702, Roma, 87 a.Chr.; Crawford, 345/1, Roma, 88 a.Chr.).

80. AR. 3,24 g; 17,70 mm; ↑; foarte slab conservată; pe revers sunt trei incizii (două semilunare şi una liniară). *CN. CORNELIVS LENTVLVS* (Grueber, 2440, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 702, Roma, 87 a.Chr.; Crawford, 345/1, Roma, 88 a.Chr.).

81. AR. 3,27 g; 18,85 mm; ↖; foarte slab conservată. *CN. CORNELIVS LENTVLVS* (Grueber, 2440, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 702, Roma, 87 a.Chr.; Crawford, 345/1, Roma, 88 a.Chr.).

82. AR. 3,86 g; 18,30 mm; ↓; slab conservată; pe avers sunt trei incizii liniare, iar pe revers se află o incizie circulară şi trei globule sub cai. *C. MARCIVS CENSORINVS* (Grueber, 2367, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 713, Italia, 86 a.Chr.; Crawford, 346/1 tip gen., Roma, 88 a.Chr.).

83. AR. 3,54 g; 17,80 mm; ↑; foarte slab conservată. *C. MARCIVS CENSORINVS* (Grueber, 2367, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 713, Italia, 86 a.Chr.; Crawford, 346/1 tip gen., Roma, 88 a.Chr.).

84. AR. 3,51 g; 18,80 mm; ↙; foarte slab conservată; ştanţele tocite pe avers (sus) şi revers (în dreapta). *L. RVBRIVS DOSSENVS* (Grueber, 2448, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 705, Roma, 87-86 a.Chr.; Crawford, 348/1, Roma, 87 a.Chr.).

85. AR. 3,79 g; 16,12 mm; ↗; foarte slab conservată. *L. RVBRIVS DOSSENVS* (Grueber, 2448, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 705, Roma, 87-86 a.Chr.; Crawford, 348/1, Roma, 87 a.Chr.).

86. AR. 3,40 g; 18,40 mm; ↙; foarte slab conservată. *L. RVBRIVS DOSSENVS* (Grueber, 2448, Roma, 86 a.Chr.; Sydenham, 705, Roma, 87-86 a.Chr.; Crawford, 348/1, Roma, 87 a.Chr.).

87. AR. 3,57 g; 18,80 mm; ↖; slab conservată; o incizie slabă se află pe avers. *Fără nume de magistrat (GAR, OGVL, VER)* (Grueber, 2622, Roma, 84 a.Chr.; Sydenham, 723, Roma, 85-84 a.Chr.; Crawford, 350A/2, Roma, 86 a.Chr.).

88. AR. 3,41 g; 19,20 mm; ↑; foarte slab conservată; efigiile sunt slab imprimate. *Fără nume de magistrat (GAR, OGVL, VER)* (Grueber, 2622, Roma, 84 a.Chr.; Sydenham, 723, Roma, 85-84 a.Chr.; Crawford, 350A/2, Roma, 86 a.Chr.).

89. AR. 3,36 g; 19,45 mm; ↘; foarte slab conservată. *L. IVLIVS BVRSIO* (Grueber, 2485 tip gen., Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 728, Italia, 83 a.Chr.; Crawford, 352/1a, Roma, 85 a.Chr.).

90. AR. 3,30 g; 19,50 mm; ↓; foarte slab conservată. *L. IVLIVS BVRSIO* (Grueber, 2485 tip gen., Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 728, Italia, 83 a.Chr.; Crawford, 352/1a, Roma, 85 a.Chr.).

91. AR. 2,80 g; 17,15 mm; ↗; foarte slab conservată. *L. IVLIVS BVRSIO* (Grueber, 2485 tip gen., Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 728, Italia, 83 a.Chr.; Crawford, 352/1a, Roma, 85 a.Chr.).

92. AR. 3,46 g; 19,50 mm; ↓; foarte slab conservată; pe avers se află o incizie semilunară şi o alta sub formă de punct. *L. IVLIVS BVRSIO* (Grueber, 2485 tip gen., Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 728, Italia, 83 a.Chr.; Crawford, 352/1a, Roma, 85 a.Chr.).

93. AR. 3,34 g; 19,50 mm; ↙; foarte slab conservată; efigiile sunt imprimate superficial. *L. IVLIVS BVRSIO* (Grueber, 2485 tip gen., Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 728, Italia, 83 a.Chr.; Crawford, 352/1a, Roma, 85 a.Chr.).

94. AR. 3,63 g; 19,80 mm; →; slab conservată; efigiile sunt imprimate superficial. *MAN. FONTEIVS* (Grueber, 2476, Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 724, Italia, 84 a.Chr.; Crawford, 353/1a, Roma, 85 a.Chr.).

95. AR. 3,07 g; 20,25 mm; →; foarte slab conservată. *MAN. FONTEIVS* (Grueber, 2476, Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 724, Italia, 84 a.Chr.; Crawford, 353/1a, Roma, 85 a.Chr.).

96. AR. 3,75 g; 20,65 mm; ↓; foarte slab conservată. *MAN. FONTEIVS* (Grueber, 2476, Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 724, Italia, 84 a.Chr.; Crawford, 353/1a, Roma, 85 a.Chr.).

97. AR. 3,40 g; 20,65 mm; ↑; slab conservată. *P. FOVRIVS CRASSIPES* (Grueber, 2604, Roma, 85 a.Chr.; Sydenham, 735, Italia, 81 a.Chr.; Crawford, 356/1a, Roma, 84 a.Chr.).

98. AR. 3,65 g; 20,20 mm; ↙; foarte slab conservată; efigiile sunt slab imprimate. *C. NORBANVS* (Grueber, 2770 tip gen., Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 739, Roma, 80 a.Chr.; Crawford, 357/1b, Roma, 83 a.Chr.).

99. AR (*serratvs*). 3,45 g; 17,50 mm; ↓; foarte slab conservată. *C. ANTONIVS BALBVS* (Grueber, 2730, Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 742, Italia, 81 a.Chr.; Crawford, 364/1b, Roma, 83-82 a.Chr.).

100. AR (*serratvs*). 3,46 g; 18,30 mm; ↖; slab conservată. *C. ANTONIVS BALBVS* (Grueber, 2730, Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 742, Italia, 81 a.Chr.; Crawford, 364/1b, Roma, 83-82 a.Chr.).

101. AR. 3,38 g; 17 mm; ↙; foarte slab conservată. *L. MARCIVS CENSORINVS, P. CREPVSIVS, C. MAMILIVS LIMETANVS* (Grueber, 2636, Roma, 83 a.Chr.; Sydenham, 736a, Italia, 83 a.Chr.; Crawford, 360/1b, Roma, 82 a.Chr.).

102. AR. 2,77 g; 17 mm; ↓; slab conservată. *P. CREPVSIVS* (Grueber, 2664, Roma, 83 a.Chr.; Sydenham, 738, Roma, 82-81 a.Chr.; Crawford, 361/1b, Roma, 82 a.Chr.).

103. AR (*serratvs*). 3,25 g; 19,15 mm; ↘; slab conservată. *C. MAMILIVS LIMETANVS* (Grueber, 2716, Roma, 83 a.Chr.; Sydenham, 741, Italia, 82-81 a.Chr.; Crawford, 362/1, Roma, 82 a.Chr.).

104. AR (*serratvs*). 3,57 g; 18,35 mm; ↖; foarte slab conservată. *C. MAMILIVS LIMETANVS* (Grueber, 2716, Roma, 83 a.Chr.; Sydenham, 741, Italia, 82-81 a.Chr.; Crawford, 362/1, Roma, 82 a.Chr.).

105. AR (*serratvs*). 2,66 g; 18,90 mm; ↖; foarte slab conservată; efigiile sunt abia schiţate. *A. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 2836 tip gen., Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 745, Roma, 79 a.Chr.; Crawford, 372/1, Roma, 81 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

106. AR (*serratvs*). 3,36 g; 19,67 mm; ↙; foarte slab conservată. *A. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 2836 tip gen., Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 745, Roma, 79 a.Chr.; Crawford, 372/1, Roma, 81 a.Chr.).

107. AR (*serratvs*). 3,28 g; 19,40 mm; ↗; foarte slab conservată. *A. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 2836 tip gen., Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 745, Roma, 79 a.Chr.; Crawford, 372/1, Roma, 81 a.Chr.).

108. AR (*serratvs*). 3,32 g; 18,87 mm; ↗; slab conservată. *A. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 2836 tip gen., Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 745, Roma, 79 a.Chr.; Crawford, 372/1, Roma, 81 a.Chr.).

109. AR (*serratvs*). 3,41 g; 19,20 mm; ↘; foarte slab conservată; pe avers este o incizie adâncă în forma literei **S**. *A. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 2836 tip gen., Roma, 82 a.Chr.; Sydenham, 745, Roma, 79 a.Chr.; Crawford, 372/1, Roma, 81 a.Chr.).

110. AR. 3,23 g; 18,32 mm; ←; foarte slab conservată; pe revers sunt două incizii. *L. PROCILIVS* (Grueber, 3147, Roma, 78 a.Chr.; Sydenham, 771, Roma, 78-77 a.Chr.; Crawford, 379/1, Roma, 80 a.Chr.).

111. AR (*serratvs*). 3,40 g; 18,75 mm; ↘; slab conservată; pe avers se află o incizie semilunară, iar pe revers, deasupra cailor, cifra **C⊥XXXXI**. *C. NAEVIVS BALBVS* (Grueber, 2970 var., Roma, 81 a.Chr.; Sydenham, 769, Italia, 78-77 a. Chr; Crawford, 382/1a, Roma, 79 a.Chr.).

112. AR (*serratvs*). 3,75 g; 18,36 mm; ↓; slab conservată; pe avers sunt urmele a două incizii, iar pe revers, deasupra cailor, cifra **⊥XXXX** (?). *C. NAEVIVS BALBVS* (Grueber, 2970 var., Roma, 81 a.Chr.; Sydenham, 769, Italia, 78-77 a. Chr; Crawford, 382/1a, Roma, 79 a.Chr.).

113. AR (*serratvs*). 3,05 g; 18 mm; ↙; foarte slab conservată; pe revers, sub cai, se află cifra **XXX[X ?]**. *TI. CLAVDIVS* (Grueber, 3101, Roma, 80 a.Chr.; Sydenham, 770, Italia, 78-77 a.Chr.; Crawford, 383/1, Roma, 79 a.Chr.).

114. AR (*serratvs*). 3,37 g; 19 mm; ↓; foarte slab conservată; pe revers, sub picioarele cailor, se află cifra **X⊥XV** (?). *TI. CLAVDIVS* (Grueber, 3101, Roma, 80 a.Chr.; Sydenham, 770, Italia, 78-77 a.Chr.; Crawford, 383/1, Roma, 79 a.Chr.).

115. AR (*serratvs*). 3,40 g; 21,60 mm; ←; foarte slab conservată. *TI. CLAVDIVS* (Grueber, 3101, Roma, 80 a.Chr.; Sydenham, 770, Italia, 78-77 a.Chr.; Crawford, 383/1, Roma, 79 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

116. AR (*serratvs*). 3,21 g; 19 mm; ←; foarte slab conservată; pe avers, ca simbol, se află o amforă culcată. *L. PAPIVS* (Grueber, 2977, Roma, 80 a.Chr.; Sydenham, 773, Italia, 78-77 a.Chr.; Crawford, 384/1, Roma, 79 a.Chr.).

117. AR (*serratvs*). 3,53 g; 18,10 mm; ↓; foarte slab conservată. *L. PAPIVS* (Grueber, 2977, Roma, 80 a.Chr.; Sydenham, 773, Italia, 78-77 a.Chr.; Crawford, 384/1, Roma, 79 a.Chr.).

118. AR. 3,42 g; 17,90 mm; ↙; foarte slab conservată. *M. VOLTEIVS* (Grueber, 3158, Roma, 78 a.Chr.; Sydenham, 775, Roma, 76 a.Chr.; Crawford, 385/2, Roma, 78 a.Chr.).

119. 3,57 g; 18 mm; →; foarte slab conservată. *L. CASSIVS* (Grueber, 3152, Roma, 78 a.Chr.; Sydenham, 779, Roma, 76 a.Chr.; Crawford, 386/1, Roma, 78 a.Chr.).

120. AR. 3,49 g; 18,70 mm; ↑; slab conservată. *L. RVTILIVS FLACCVS* (Grueber, 3242, Roma, 77 a.Chr.; Sydenham, 780, Roma, 75 a.Chr.; Crawford, 387/1, Roma, 77 a.Chr.).

121. AR. 3,08 g; 17 mm; ↓; foarte slab conservată. *P. SATRIENVS* (Grueber, 3209 tip gen., Roma, 77 a.Chr.; Sydenham, 781, Roma, 75-74 a.Chr.; Crawford, 388/1a, Roma, 77 a.Chr.).

122. AR. 3,98 g; 19 mm; ↓; bine conservată. *L. LVCRETIVS TRIO* (Grueber, 3247 var., Roma, 76 a.Chr.; Sydenham, 784, Roma, 74 a.Chr.; Crawford, 390/2, Roma, 76 a.Chr.).

123. AR. 3,20 g; 18,80 mm; →; foarte slab conservată. *L. LVCRETIVS TRIO* (Grueber, 3247 var., Roma, 76 a.Chr.; Sydenham, 784, Roma, 74 a.Chr.; Crawford, 390/2, Roma, 76 a.Chr.).

124. AR. 3,51 g; 18,46 mm; ↓; slab conservată; pe revers este o incizie în formă de **V**. *CN. CORNELIVS LENTVLVS* (Grueber, 52, Spania, 76-72 a.Chr.; Sydenham, 752, Spania, 76-74 a.Chr.; Crawford, 393/1a, probabil Spania, 76-75 a.Chr.).

125. AR. 3,38 g; 18,90 mm; ←; slab conservată. *CN. CORNELIVS LENTVLVS* (Grueber, 52, Spania, 76-72 a.Chr.; Sydenham, 752, Spania, 76-74 a.Chr.; Crawford, 393/1a, probabil Spania, 76-75 a.Chr.).

126. AR. 3,49 g; 19,16 mm; ←; foarte slab conservată. *C. EGNATIVS MAXSVMVS* (Grueber, 3285, Roma, 75 a.Chr.; Sydenham, 787, Italia, 73 a.Chr.; Crawford, 391/3, Roma, 75 a.Chr.).

127. AR. 3,45 g; 17,65 mm; ↘; slab conservată. *L. FARSVLEIVS MENSOR* (Grueber, 3306 tip gen., Roma, 75 a.Chr.; Sydenham, 789a, Roma, 73 a.Chr.; Crawford, 392/1a, Roma, 75 a.Chr.).

128. AR. 3,30 g; 18,17 mm; ↓; foarte slab conservată. *C. POSTVMIVS TATIVS* (Grueber, 3238, Roma, 77 a.Chr.; Sydenham, 785, Roma, 74-73 a.Chr.; Crawford, 394/1a, Roma, 74 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

129. AR. 3,00 g; 18,20 mm; ↘; slab conservată; pe avers se află o incizie unghiulară. *C. POSTVMIVS TATIVS* (Grueber, 3238, Roma, 77 a.Chr.; Sydenham, 785, Roma, 74-73 a.Chr.; Crawford, 394/1a, Roma, 74 a.Chr.).

130. AR (*serratvs*). 3,24 g; 19 mm; ↘; foarte slab conservată. *Q. FVRIVS KALENVS* (Grueber, 3358, Roma, 72 a.Chr.; Sydenham, 797, Italia, 69 a.Chr.; Crawford, 403/1, Roma, 70 a.Chr.).

131. AR. 3,47 g; 17,50 mm; ↓; slab conservată. *P. SVLPICIVS GALBA* (Grueber, 3517, Roma, 69 a.Chr.; Sydenham, 838, Roma, 69 a.Chr.; Crawford, 406/1, Roma, 69 a.Chr.).

132. AR. 3,53 g; 17,75 mm; ↓; slab conservată. *Q. POMPONIVS MVSA* (Grueber, 3606, Roma, 67 a.Chr.; Sydenham, 811, Roma, 68-66 a.Chr.; Crawford, 410/2a, Roma, 66 a.Chr.).

133. AR (*serratvs*). 3,52 g; 18,75 mm; ↓; slab conservată. *L. ROSCIVS FABATVS* (Grueber, 3394 tip gen., Roma, 70 a.Chr.; Sydenham, 915, Italia, 58 a.Chr.; Crawford, 412/1, Roma, 64 a.Chr.).

134. AR. 3,73 g; 19,70 mm; ↓; slab conservată. *PAVLLVS AEMILIVS LEPIDVS* (Grueber, 3373, Roma, 71 a.Chr.; Sydenham, 926, Grecia, 55 a.Chr.; Crawford, 415/1, Roma, 62 a.Chr.).

135. AR. 3,55 g; 19,70 mm; ↓; slab conservată. *L. SCRIBONIVS LIBO* (Grueber, 3377, Roma, 71 a.Chr.; Sydenham, 928, Grecia, 55 a.Chr.; Crawford, 416/1a, Roma, 62 a.Chr.).

136. AR. 3,56 g; 20,88 mm; ↓; foarte slab conservată; pe avers este o mică incizie liniară. *L. SCRIBONIVS LIBO* (Grueber, 3377, Roma, 71 a.Chr.; Sydenham, 928, Grecia, 55 a.Chr.; Crawford, 416/1a, Roma, 62 a.Chr.).

137. AR. 3,41 g; 19,75 mm; ↓; slab conservată. *PAVLLVS AEMILIVS LEPIDVS, L. SCRIBONIVS LIBO* (Grueber, 3383, Roma, 71 a.Chr.; Sydenham, 927, Grecia, 55 a.Chr.; Crawford, 417/1a, Roma, 62 a.Chr.).

138. AR. 3,44 g; 18,63 mm; ↘; slab conservată; pe avers este o incizie în formă de ⌋. *M. AEMILIVS LEPIDVS* (Grueber, 3641, Roma, 65 a.Chr.; Sydenham, 828a, Roma, 66 a.Chr.; Crawford, 419/1e, Roma, 61 a.Chr.).

139. AR. 3,58 g; 17,65 mm; ↘; slab conservată; pe avers este o incizie profundă în formă de **L**. *M. NONIVS SVFENAS* (Grueber, 3820, Roma, 63 a.Chr.; Sydenham, 885, Roma, 63-62 a.Chr.; Crawford, 421/1, Roma, 59 a.Chr.).

140. AR. 3,46 g; 17,85 mm; →; slab conservată; pe avers se află o incizie circulară profundă (litera **O**). *M. AEMILIVS SCAVRVS, P. PLAVTIVS HYPSAEVS* (Grueber, 3878, Roma, 58 a.Chr.; Sydenham, 913, Roma, 58 a.Chr.; Crawford, 422/1b, Roma, 58 a.Chr.).

141. AR. 3,45 g; 18,22 mm; ↘; slab conservată. *AVLVS PLAVTIVS* (Grueber, 3916, Roma, 54 a.Chr.; Sydenham, 932, Roma, 54 a.Chr.; Crawford, 431/1, Roma, 55 a.Chr.).

142. AR. 3,21 g; 18,35 mm; ↙; slab conservată. *AVLVS PLAVTIVS* (Grueber, 3916, Roma, 54 a.Chr.; Sydenham, 932, Roma, 54 a.Chr.; Crawford, 431/1, Roma, 55 a.Chr.).

143. AR. 3,65 g; 16,56 mm; ←; slab conservată. *Q. SICINIVS* (Grueber, 3947, Roma, 49 a.Chr.; Sydenham, 938, Roma, 49-48 a.Chr.; Crawford, 440/1, Roma, 49 a.Chr.).

144. AR. 4,08 g; 19,60 mm; ↘; foarte slab conservată. *MAN. ACILIVS GLABRIO* (Grueber, 3944, Roma, 50 a.Chr.; Sydenham, 922, Italia, 55 a.Chr.; Crawford, 442/1a, Roma, 49 a.Chr.).

145. AR. 3,30 g; 19,05 mm; ↙; slab conservată. *C. IVLIVS CAESAR* (Grueber, 27, Gallia, 50-49 a.Chr.; Sydenham, 1006, Gallia, 54-51 a.Chr.; Crawford, 443/1, monetărie în deplasare cu Caesar, 49-48 a.Chr.).

146. AR. 2,56 g; 20,05 mm; ↑; foarte slab conservată. *C. IVLIVS CAESAR* (Grueber, 27, Gallia, 50-49 a.Chr.; Sydenham, 1006, Gallia, 54-51 a.Chr.; Crawford, 443/1, monetărie în deplasare cu Caesar, 49-48 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

147. AR. 2,90 g; 18,28 mm; ↓; foarte slab conservată; pe avers este o incizie liniară profundă. *C. VIBIVS PANSA* (Grueber, 3978, Roma, 49 a.Chr.; Sydenham, 947, Roma, 48 a.Chr.; Crawford, 449/1a, Roma, 48 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

148. AR. 3,39 g; 17,30 mm; ↓; slab conservată; pe avers se află o incizie sub forma literei **S**. *D. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 3962, Roma, 49 a.Chr.; Sydenham, 941, Roma, 49-48 a.Chr.; Crawford, 450/1a, Roma, 48 a.Chr.).

149. AR. 3,44 g; 18,68 mm; ↑; slab conservată. *D. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 3962, Roma, 49 a.Chr.; Sydenham, 941, Roma, 49-48 a.Chr.; Crawford, 450/1a, Roma, 48 a.Chr.).

150. AR. 3,38 g; 19,38 mm; ?; foarte slab conservată. *D. POSTVMIVS ALBINVS* (Grueber, 3962, Roma, 49 a.Chr.; Sydenham, 941, Roma, 49-48 a.Chr.; Crawford, 450/1a, Roma, 48 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

151. AR. 3,69 g; 19,60 mm; ↘; slab conservată. *C. IVLIVS CAESAR* (Grueber, 3955, Roma, 49 a.Chr.; Sydenham, 1009, Gallia, 50 a.Chr.; Crawford, 452/2, monetărie în deplasare cu Caesar, 13 iulie 48-47 a.Chr.).

152. AR. 3,47 g; 19,60 mm; ←; slab conservată. *L. PLAVTIVS PLANCVS* (Grueber, 4004, Roma, 47 a.Chr.; Sydenham, 959, Roma, 47 a.Chr.; Crawford, 453/1a, Roma, 47 a.Chr.).

153. AR. 3,49 g; 18,45 mm; ↖; slab conservată. *A. ALLIENVS* (Grueber, 5, Sicilia, 47 a.Chr.; Sydenham, 1022, Sicilia, 47 a.Chr.; Crawford, 457/1, Sicilia, 47 a.Chr.).

154. AR. 3,91 g; 18,17 mm; ↓; foarte slab conservată. *Q. CAECILIVS METELLVS PIVS SCIPIO* (Grueber, 1, Africa, 47-46 a.Chr.; Sydenham, 1046, Africa, 47-46 a.Chr.; Crawford, 459/1, Africa, 47-46 a.Chr.).

155. AR. 3,34 g; 18,75 mm; ↗; foarte slab conservată. *MAN. CORDIVS RVFVS* (Grueber, 4037, Roma, 46 a.Chr.; Sydenham, 976c, Roma, 46 a.Chr.; Crawford, 463/1a, Roma, 46 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

156. AR. 3,55 g; 18,15 mm; ↖; foarte slab conservată; pe avers se află două mici incizii liniare; efigiile sunt șterse. *T. CARISIVS* (Grueber, 4067, Roma, 45 a.Chr.; Sydenham, 984, Roma, 45 a.Chr.; Crawford, 464/3b, Roma, 46 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

157. AR. 3,76 g; 20,05 mm; ↓; slab conservată; pe avers sunt două incizii liniare. *C. CONSIDIVS PAETVS* (Grueber, 4090, Roma, 45 a.Chr.; Sydenham, 993, Roma, 45 a.Chr.; Crawford, 465/4, Roma, 46 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

158. AR. 3,62 g; 20,40 mm; ←; slab conservată; pe avers se află o incizie în forma literei C. *L. VALERIVS ACISCVLVS* (Grueber, 4099, Roma, 45 a.Chr.; Sydenham, 998, Roma, 45 a.Chr.; Crawford, 474/1a, Roma, 45 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

159. AR. 2,81 g; 18,62 mm; ←; foarte slab conservată; efigiile sunt superficial imprimate. *L. AEMILIVS BVCA* (Grueber, 4157, Roma, 44 a.Chr.; Sydenham, 1063, Roma, 44 a.Chr.; Crawford, 480/6, Roma, 44 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

160. AR. 3,45 g; 18,30 mm; ↓; foarte slab conservată; efigiile sunt superficial imprimate. *P. SEPVLLIVS MACER* (Grueber, 4168, Roma, 44 a.Chr.; Sydenham, 1072, Roma, 44 a.Chr.; Crawford, 480/11, Roma, 44 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

161. AR. 3,63 g; 18,75 mm; ↘; slab conservată; efigiile sunt șterse. *L. LIVINEIVS REGVLVS* (Grueber, 4271, Roma, 39 a.Chr.; Sydenham, 1112, Roma, 42 a.Chr.; Crawford, 494/30, Roma, 42 a.Chr.).

162. AR. 3,60 g; 19 mm; ↓; slab conservată; efigiile sunt slab imprimate; pe avers se află o incizie sub forma literei C. *M. ANTONIVS* (Grueber, 87, Est, 42 a.Chr.; Sydenham, 1168, Est, 42 a.Chr.; Crawford, 496/2, monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 42 a.Chr.).

163. AR. 3,55 g; 18,50 mm; ←; slab conservată; efigiile sunt șterse. *SEX. POMPEIVS MAGNVS PIVS* (Grueber, 7, Sicilia, 42-38 a.Chr.; Sydenham, 1344, Sicilia, 43-42 a.Chr.; Crawford, 511/3a, Sicilia, 42-40 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

164. AR. 3,98 g; 20 mm; ?; slab conservată. *M. ANTONIVS, M. BARBATIVS PHILIPPVS, C. CAESAR* (Grueber, 100, Est, 41 a.Chr.; Sydenham, 1181, Efes, 41 a.Chr.; Crawford, 517/2, monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 41 a.Chr.).

165. AR. 3,50 g; 19,60 mm; ↗; foarte slab conservată; efigiile sunt șterse (vagi). *M. ANTONIVS, M. BARBATIVS PHILIPPVS, C. CAESAR* (Grueber, 100, Est, 41 a.Chr.; Sydenham, 1181, Efes, 41 a.Chr.; Crawford, 517/2, monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 41 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

166. AR. 3,55 g; 19,70 mm; ↑; slab conservată. *M. ANTONIVS, M. BARBATIVS PHILIPPVS, C. CAESAR* (Grueber, 100, Est, 41 a.Chr.; Sydenham, 1181, Efes, 41 a.Chr.; Crawford, 517/2, monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 41 a.Chr.).

167. AR. 3,38 g; 19,70 mm; ↑; slab conservată. *M. ANTONIVS, M. BARBATIVS PHILIPPVS, C. CAESAR* (Grueber, 100, Est, 41 a.Chr.; Sydenham, 1181, Efes, 41 a.Chr.; Crawford, 517/2, monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 41 a.Chr.).

168. AR. 3,53 g; 19,45 mm; ↑; slab conservată. *TI. SEMPRONIVS GRACCVS* (Grueber, 4319, Roma, 37 a.Chr.; Sydenham, 1129, Roma, 40 a.Chr.; Crawford, 525/4a, Roma, 40 a.Chr. (?) sau mai târziu).

169. AR. 3,57 g; 20,57 mm; ↗; slab conservată. *Q. VOCONIVS VITVLVS* (Grueber, 4308, Roma, 37 a.Chr.; Sydenham, 1132, Roma, 40 a.Chr.; Crawford, 526/2, Roma, 40 a.Chr. (?) sau mai târziu).

170. AR. 3,22 g; 20,40 mm; ↑; foarte slab conservată. *M. ANTONIVS* (Grueber, 141, Est, 38-37 a.Chr.; Sydenham, 1199, Grecia, 38-37 a.Chr.; Crawford, 533/2, monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 38 a.Chr.).

171. AR. 3,04 g; 17 mm; ↑; foarte slab conservată. *M. ANTONIVS, CLEOPATRA* (Grueber, 179, Est, 32-31 a. Chr; Sydenham, 1210, Asia Mică, 32-31 a.Chr.; Crawford, 543/1, monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 32 a.Chr.).

172. AR. 3,05 g; 19,82 mm; ↑; slab conservată. *M. ANTONIVS, D. TVRVLLIVS* (Grueber, 227, Est, 31 a.Chr.; Sydenham, 1211, Asia Mică, 31 a.Chr.; Crawford, 545/1, monetărie în deplasare cu M. Antonivs, 31 a.Chr.).

173. AR. 3,55 g; 19,70 mm; →; slab conservată; pe avers se află o incizie sub forma literei C. *OCTAVIANVS* (Grueber, 4348, Roma, 29-27 a.Chr.; RIC, 37, f. a.; Giard, 66, Roma, 29 a.Chr.).

174. AR. 3,12 g; 19,45 mm; ↗; ştanţele uzate, tocite. *OCTAVIANVS* (Grueber, 4348, Roma, 29-27 a.Chr.; RIC, 37, f. a.; Giard, 66, Roma, 29 a.Chr.).*Emisiune locală* (?).

175. AR. 3,49 g; 21,40 mm; ↖; slab conservată. *OCTAVIANVS* (Grueber, 4360, Roma, 29-27 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

176. AR. 4,19 g; 20,60 mm; ←; slab conservată (pe avers). *AVGVSTVS* (Grueber, 56, Est, 19-15 a.Chr. (?); RIC, 56, Est, 19-15 a.Chr. (?); Giard, 936-939, Pergam, 28 a.Chr. ?).

177. AR. 3,39 g, 18,40 mm; ←; slab conservată. *P. PETRONIVS TVRPILIANVS* (Grueber, 4525, Roma, 14 a.Chr.; RIC, 100, Roma, 18 a.Chr.; Giard, 139, Roma, 19 a.Chr.).

178. AR. 3,72 g; 18,35 mm; ↑; foarte bine conservată. *P. PETRONIVS TVRPILIANVS* (Grueber, 4525, Roma, 14 a.Chr.; RIC, 100, Roma, 18 a.Chr.; Giard, 139, Roma, 19 a.Chr.).

179. AR. 3,19 g; 19,72 mm; ↑; foarte slab conservată; pe avers, ştanţa este tocită şi ştearsă. *P. PETRONIVS TVRPILIANVS* (Grueber, 4529, Roma, 14 a.Chr.; RIC, 114, Roma, 18 a.Chr.; Giard, 139, Roma, 19 a.Chr.).

180. AR. 3,48 g; 19,20 mm; ↓; slab conservată. *AVGVSTVS* (Grueber, 4400, Roma, 19 a.Chr.; RIC, 305, Spania, Colonia Patricia, f. a. ; Giard, 1132, Spania, Colonia, Patricia, 19-18 a.Chr.).

181. AR. 3,24 g; 18,68 mm; ↓; slab conservată. *AVGVSTVS* (Grueber, 4426, Roma, 18 a.Chr.; RIC, 294, Spania, f. a. ; Giard, Spania, 1184, Colonia Patricia, 19-18 a.Chr.).

182. AR. 2,92 g; 19,80 mm; ↙; slab conservată. *AVGVSTVS* (Grueber, 135, Gallia, 18-17 a.Chr.; RIC, 271, Spania, Patricia, f. a.).

183. AR. 3,39 g; 20,50 mm; ↓; slab conservată; ştanţele tocite şi marginile uşor dinţate. *AVGVSTVS* (Grueber, 150, Gallia, 16-15 a.Chr.; RIC, 290, Spania, Patricia, f. a. ; Giard, 1154, Spania, Colonia Patricia, 19-18 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

184. AR. 3,76 g; 19,50 mm; ↗; bine conservată. *L. VINICIVS* (Grueber, 4474, Roma, 16 a.Chr.; RIC, 148, Roma, 16 a.Chr.; Giard, 357-361, Roma, 16 a.Chr.).

185. AR. 3,54 g; 19,85 mm; ↗; slab conservată. *C. MARIVS TROMENTINVS* (Grueber, 4643, Roma, 8 a.Chr.; RIC, 161, Roma, 13 a.Chr.; Giard, 515-516, Roma, 13 a.Chr.).

186. AR. 3,40 g; 19,66 mm; ←; foarte slab conservată; ştanţele uzate, efigiile neclare. *AVGVSTVS* (Grueber, 163, Gallia, 14-12 a.Chr.; RIC, 327, Lvgdvnvm, 14-12 a.Chr.; Giard, 1372-1382, 1386-1387, 1389-1390, Lvgdvnvm, 15 a.Chr.). *Emisiune locală* (?).

187. AR. 3,69 g; 19,60 mm; ↙; foarte slab conservată. *AVGVSTVS* (Grueber, 200, Gallia, 11-9 a.Chr.; RIC, 339, Lvgdvnvm, 12-11 a.Chr.; Giard, 1445-1449, Lvgdvnvm, 10 a.Chr.).

188. AR. 3,60 g; 18,56 mm; ↗; bine conservată. *AVGVSTVS* (RIC, 350, Lvgdvnvm, 2 a.Chr.; Giard, 1651-1661, Lvgdvnvm şi ateliere auxiliare, 2 a.Chr. – 4 (?) p.Chr.).

189. AR. 3,57 g; 19,10 mm; ↑; slab conservată. *AVGVSTVS* (RIC, 350, Lvgdvnvm, 2 a.Chr.; Giard, 1651-1661, Lvgdvnvm şi ateliere auxiliare, 2 a.Chr. – 4 (?) p.Chr.).

190. AR (*incvs*). 3,35 g; 18,40 mm; ?; bine conservată. *AVGVSTVS* (RIC, Roma, 110 şi urm., pentru avers, vezi şi 168, 178, 254 etc.).

191. AR. 2,96 g; 19,80 mm; ↑; slab conservată. *Contrafacere locală (hibridă)*, formată din îmbinarea a două aversuri: *L. TITVRIVS SABINVS* (*av.* Grueber, 2326, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 699[a], Roma, 88 a.Chr.; Crawford, 344/2c, Roma, 89 a.Chr.) şi *P. CLODIVS* (*av.* Grueber, 4240, Roma, 38 a.Chr.; Sydenham, 1096, Roma, 41 a.Chr.; Crawford, 494/39[a], Roma, 42 a.Chr.).

192. AR. 3,18 g; 19,25 mm; ↓; slab conservată. *Contrafacere locală (hibridă)*, formată din îmbinarea aversului după denarul lui *L. PAPIVS* (Grueber, 3007, Roma, 80 a.Chr.; Sydenham, 773, Italia, 78-77 a.Chr.; Crawford, 384/1, Roma, 79 a.Chr.) cu reversul denarului lui *Q. TITIVS* (Grueber, 2220, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 691, Italia, 88 a.Chr.; Crawford, 341/1, Roma, 90 a.Chr.).

193. AR. 3,64 g; 19,80 mm; ↘; slab conservată; moneda are un aspect poros (turnată ?). *Contrafacere locală (hibridă)*, formată din îmbinarea aversului denarului lui *L. MARCIVS PHILIPPVS* (Grueber, 3890, Roma, 56 a.Chr.; Sydenham, 919, Roma; Crawford, 425/1, Roma, 56 a.Chr.: *Av.* Capul lui Ancvs Marcivs spre dreapta; înapoia lui un *litvvs*; dedesubt, AVRVC [= ANCVS]) şi al reversului denarului lui *A. POSTVMIVS ALBINVS* (în exergă, legenda CCBININS; cf. Grueber, 718, Italia, 89 a.Chr.; Sydenham, 611, Italia, 92-91 a. Chr; Crawford, 335/10a, 96 (?) a.Chr.).

194. AR (*serratvs*). 3,55 g; 20,50 mm; ↓; slab conservată. *Contrafacere locală (hibridă)*, formată din îmbinarea aversului unui denar neidentificat (cap laureat spre stânga şi, în jur, cu legenda formată din litere barbarizate) şi al reversului denarului lui *CN. LENTVLVS* (Grueber, 52, Spania, 76-72 a.Chr.; Sydenham, 752, Spania, 76-74 a.Chr.; Crawford, 393/1a, probabil Spania, 76-75 a.Chr.).

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana –1950*, în SCIV, 2, 1951, 1, p. 190; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 166; idem, *recenzie* la M. H. Crawford, *Roman Republican coin hoards*, în SCIV, 20, 1969, 3, p. 510; I. Winkler, în JNG, 1967, p. 150; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 295, nr. 33; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 76; M. Chiţescu, în BAR, p. 237-240, nr. 152.

1985

7. „*Tezaur* alcătuit din 32 monede de aramă (5) şi bronz (27) emise de către *Callatis*; două exemplare de bronz par să fi fost aurite. Greutatea pieselor descoperite este cuprinsă între 6,50 g şi 13,30 g, cu o pondere totală de 289,91 g; greutatea medie este de 9,0596 g. Toate monedele aparţin tipului care are pe avers capul lui Apollo şi trepiedul cu spic pe revers, corespunzând grupei a III-a stabilită de către Pick şi datată între moartea lui Lysimach (281) şi înfrângerea lui Mithridates VI Eupator de către romani (72 a.Chr.): Pick 227 (26), 228 (2), 230 (3) şi 231 (1). De asemenea, toate piesele sunt contramarcate pe avers (1-3). Monedele erau adăpostite într-un vas mic de lut. Descoperirea a fost făcută la adâncimea de 1,60 m, în stratul Poiana II (R. Vulpe), care se datează între începutul secolului III şi prima jumătatea a secolului I a.Chr., împreună cu fibule tracice, fibule traco-celtice, monede histriene şi geto-dacice de tip Huşi – Vovrieşti." MITecuci. Nr. Inv. 1783/1-32.

Bibl. S. Teodor, M. Nicu, S. Ţau, *Tezaurul de monede callatiene*, p. 133-138; B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1986 (XXV)*, în Dacia, N. S., 31, 1987, 1-2, p. 174, nr. 5; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140-141, nr. 175; S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 128, nr. 5-36; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

1988

8. *Tezaur* compus din denari romani (trei republicani şi patru imperiali): un exemplar *republican neidentificat* din secolul II a.Chr. (Roma şi bigă) – *VESPASIANVS* (RIC, 90, Roma, 75 p.Chr.). Toate exemplarele sunt foarte uzate, cu excepţia ultimei piese. Greutatea totală: 23,83 g, cu o medie generală de 3,41 g (!); denarii republicani însumează greutatea de 9,89 g, cu o medie de 3,241 g; denarii imperiali au ponderea totală de 13,98 g, cu o medie de 3,495 (!). Exemplare par să fi fost selectate pentru greutatea lor (materie primă ?). Descoperit în secţiunea O, caroul V/1, la adâncimea de 0,60 m. MITecuci. Nr. Inv. 2077-2083.

Bibl. B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie: 1981, 1982 et 1983 (XXV, XXVI et XXVII)*, în Dacia, N. S., 28, 1984, 1-2, p. 187, nr. 75; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 157, nr. 82; S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 128, nr. 50-56; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

Anexa nr. 3.
OBIECTE PARAMONETARE GĂSITE LA POIANA

Înainte de 1949 ?

1. AE ? *Ştanţă* cu efigia Romei, pentru baterea unui denar roman republican.

Bibl. R. Vulpe şi colab, *Şantierul arheologic Poiana – Tecuci, 1949*, în SCIV, 1, 1950, 1, p. 48 şi 50.

1949

2. AR. *Pastilă monetară*, cu „greutatea unui denar"; diametrul = 14 mm; grosimea = 2 mm. Săpătura H', sectorul XIV S 229 (stratul Poiana III). IAB. Nr. Inv. 296, 46.

Bibl. R. Vulpe şi colab, *Şantierul arheologic Poiana – Tecuci, 1949*, în SCIV, 1, 1950, 1, p. 48.

1950

3. AR. *Pastilă monetară* având mărimea unei jumătăţi de denar, fără a fi imprimată. A fost pregătită, probabil, pentru confecţionarea unei piese locale.

1968

4. AE. *Ştanţă* din bronz plumb (?). diametru: 32 mm; înălţimea (păstrată): 21,5 mm. *Neidentificată (geto-dacică* ?). Este de formă discoidală şi are un picior de fixare. Secţiunea M, caroul 17, la adâncimea de 1,25 m. Informaţie S. Teodor (*carnetul de şantier*).

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

Anexa nr. 4.
DESCOPERIRI MONETARE NESIGURE DE LA POIANA

1926-1930 ?

1. AE. Monedă *geto-dacică*, schifată, găsită întâmplător.

Bibl. R. şi E. Vulpe, în Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 339-340, nota 3.

1928 ?

1. AR. 2,95 g; 18 mm; ↑; bine conservată. *TRAIANVS* (BMC, III, 474, 112-117: *av.* IMP TRAIANO AVG GER DAC PMTRP COS VI PP; *rv.* SPQR OPTIMO PRINCIPI, ex. ARAB ADQ). Descoperită de V. Mazilu în 1928. MIBacău. Nr. Inv. 25040.

Bibl. R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

Înainte de 1939 ?

1. AE. 19 mm. La suprafaţa staţiunii antice s-a găsit o monedă de bronz din *Panticapaion*: *av.* Capul Atenei, cu coif, în profil spre dreapta; *rv.* ΠΑΝΤΙΚΑΠΑΙΤΩΝ; arc şi tolbă. *Passim*.

Bibl. I. Vendelin, *Două monede interesante*, în CNA, 14, 1939, 113-114, p. 140 şi fig. 1; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 170.

2. *Tezaur* format din 100 de monede (?); a fost pierdut.

1945-1950

1. AE. 11,09 g; 25 x 26 mm; ↙; uzată şi trecută prin foc. *ELAGABALVS* (Regling, 3058, *Tomis*, 218 – mijlocul lui 219; cu litera Δ). *Passim*. MITecuci. Nr. Inv. 2085.

Bibl. S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993, p. 129, nr. 58; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 100.

1951

1. *Tezaur (?)*. 76 AR (denari) în „fâşic", sector JK (pierdut ?).

1968

1-2. „În luna martie 1968 s-au găsit întâmplător 2 denari, în malul dinspre Siret al aşezării antice. Ei au fost donaţi Colecţiei Institutului Pedagogic Bacău." 1. *TIBERIVS: Divvs*

Avgvstvs: 3,63 g; 18 mm; bine conservat; RIC, I, 47, 26-37 p.Chr. 2. *TIBERIVS: Divvs Avgvstvs*: 3,62 g; 19 mm; bine conservat, trecut prin foc; RIC, I, 47, 26-37 p.Chr.

Bibl. V. Mihăilescu-Bîrliba, *Descoperiri de monede antice şi bizantine (III)*, în MemAntiq, 3, 1971, p. 589-590, nr. 9 şi fig. 2/5, 6; idem, *La monnaie romaine*, p. 278, nr. 201.

1971-1972 ?

1. AE. 12,30 g; 25 mm. *Callatis* (Pick, 227): *av.* Capul lui Apollo cu o cunună de lauri spre dreapta; o contramarcă rotundă (stea cu 6 raze) acoperă obrazul divinităţii; *rv.* Trepied şi spicul de grâu, cu legendele ΚΑΛΛΑΤΙΑΝΩΝ şi ΑΠΟΛΛ. *Passim*: a fost găsită pe cetăţuia de la Poiana şi a fost dăruită Muzeului de istorie din Bacău de învăţătorul Trandafir Gh. (satul Ciorani, com. Pufeşti, jud. Vrancea). MIBacău.

Bibl. V. Căpitanu, *Descoperiri de monede antice şi bizantine*, în Carpica, 4, 1971, p. 293, nr. 66 şi pl. 3/66; B. Mitrea, *Descoperiri de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, în SCIV, 24, 1973, 1, p. 140, nr. 14; idem, *Geto-dacii şi monedele vest-pontice*, p. 51, nr. 11 (se consideră că a fost găsită la Ciorani); idem, *Monedele pontice şi Burebista*, p. 91, nr. 1 (se consideră că a fost găsită la Ciorani); V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 167.

Înainte de 1988 ?

1. AR. 3,15 g; 17 x 19 mm; foarte uzată (reversul *neidentificat*). *Denar roman republican* din secolele II-I a.Chr. găsit la suprafaţa staţiunii şi păstrat în colecţia I. Sion din Tecuci.

Bibl. V. Mihăilescu-Bîrliba şi V. Butnariu, *Descoperiri monetare din Moldova. I*, în ArhMold, 12, 1988, p. 313, nr. 8; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 158, nr. 84; Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1989 (XXXIII)*, în Dacia, N. S., 34, 1990, 1-2, p. 303, nr. 23.

2. AE. 9,18 g; 26 x 28 mm; ↓; foarte uzată. *AVGVSTVS*. Găsit la suprafaţa staţiunii şi păstrat în colecţia I. Sion din Tecuci.

Bibl. V. Mihăilescu-Bîrliba şi V. Butnariu, *Descoperiri monetare din Moldova. I*, în ArhMold, 12, 1988, p. 313, nr. 8; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 158, nr. 84; Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1989 (XXXIII)*, în Dacia, N. S., 34, 1990, 1-2, p. 303, nr. 23.

Fără an de descoperire

1. AR. Denar roman republican. *CAEPIO BRVTVS* (Grueber, 3864, Roma, 59 a.Chr.; Sydenham, 907; Crawford, 433/2, Roma, 54 a.Chr.).

Bibl. C. Solomon, *Un muzeu regional la Tecuci*, p. VII, *apud* B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 168 şi nota 12.

2. AR. Monede „din vremea republicii (*CAESAR* şi *CASSIVS*), precum şi din vremea imperiului, care nu s-au păstrat."

Bibl. V. Pârvan, *Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de Jos*, în AARMSI, s. a II-a, t. 36, 1913, 4, p. 99 şi extras p. 7; B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*, p. 168 şi nota 14; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 295, nr. 31; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 155, nr. 61; M. Chiţescu, în BAR, p. 355, 140 i.

3. AR (*fourrée*). *Denar roman republican* (secolul II a.Chr.), care pare a fi *subaerat* („fier îmbrăcat în argint"): *av.* Cap spre dreapta; *rv.* Bigă. Estampaj şi informaţie păstrate la IAB.

Bibl. B. Mitrea, *Descoperiri –1970*, p. 339, nr. 39; idem, *Découvertes – 1970*, p. 475, nr. 39; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 295, nr.35; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 156, nr. 80; M. Chiţescu, în BAR, p. 355, nr. 140 h.

4. Se mai semnalează apariţia unor monede de argint, imitaţii ale emisiunilor thasiene (faza târzie).

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana –1950*, în *SCIV*, 2, 1951, 1, P. 187; V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*, p. 140, nr. 169.

Anexa nr. 5.
DESCOPERIRI MONETARE DIN ÎMPREJURIMILE STAŢIUNII POIANA

BUCIUMENI (com. Buciumeni, jud. Galaţi)

1950

1. *Tezaur* constituit din cinci *denari romani republicani* (s-au putut examina doar patru): a). 2,83 g; 17,30 mm; foarte uzată. *Anonimă*, prima jumătate a secolului II a.Chr. *Av.* Capul Romei cu X. *Rv.* Dioscurii călări. b). 3,75 g; 18,75 mm; bine conservată. *M. FANNIVS C. F* (Grueber, Italia, 468, 150-125 a.Chr.; Crawford, 275, Roma, 123 a.Chr.). c). 3,67 g; 16,87 mm; bine conservată. *Q TITI* (Grueber, 2220, Roma, 87 a.Chr.; Sydenham, 691, Roma; Crawford, 341/1, Roma, 90 a.Chr.). d). 3,53 g; 17,80 mm; bine conservată. *L. MVSSIDIVS LONGVS* (Grueber, 4237, Roma, 39 a.Chr.; Sydenham, 1096, Roma, 42 a.Chr.; Crawford, 494/39a, Roma, 42 a.Chr.).

Găsit la vest de satul Buciumeni, la aproximativ 2 km vest de drumul spre Diaconi (Vişina), „în ţarina lui Toader Miron de pe coasta Buciumenilor". IAB. Nr. Inv. 253.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana –1950*, p. 214-215; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 291, nr. 6; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 150, nr. 13; M. Chiţescu, în BAR, p. 335, nr. 21.

CĂPOTEŞTI (localitate desfiinţată, înglobată satului Putna, com. Boloteşti, jud. Vrancea).

1951

Localnicii au predat trei monede romane de argint, ca fiind găsite în locul numit „Ulm" sau „Fântâna de piatră": 1. AR. *VESPASIANVS*: *rv.* ANNONA AVG; 2. AR (*serratvs*). *TRAIANVS*: *av.* TRAIANODACPM.../*rv.* Victoria. OPTIMOPRINCIPI; 3. AR. *HADRIANVS*: rv. Abundentia. PMTRPCOSIII.

CIORANI (com. Pufeşti, jud. Vrancea). Vezi **Anexa nr. 4**.

Înainte de 1951 ?

1. AE. Monedă din *Callatis* (secolul III a.Chr., cf., Pick, 227, tip gen.); slab conservată. Găsită „mai demult", împreună cu alte monede, la *Fântâna-din-Câmp*. IAB.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana*, în SCIV, 3, 1952, p. 211; I. Winkler, *Contribuţii numismatice la istoria Daciei*, în SCŞCluj, s. III, 6, 1955, 1-2, p. 158, nr.7; B. Mitrea, *Descoperiri – 1970*, p. 333, nr. 3; idem, *Découvertes – 1970*, p. 467, nr. 3; idem, *Monedele pontice şi Burebista*, p. 91; idem, *Geto-dacii şi monedele vest-pontice*, p. 53, nr. 11; I. Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană (sec. II î. e. n. – I e. n.)*, Cluj, 1974, p. 254; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 259, nr. 59; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 130, nr. 45.

2. AR. Emisiune romană imperială: *COMMODVS*. Găsită „mai demult", la *Fântâna-din-Câmp*.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana*, în SCIV, 3, 1952, p. 211; B. Mitrea, *Descoperiri – 1970*, p. 341, nr. 54; idem, *Découvertes – 1970*, p. 477, nr. 54; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 259, nr. 59.

3. AE. Monedă de la *CONSTANTINVS I*. Găsită „mai demult", la *Fântâna-din-Câmp*.

Bibl. R. Vulpe, *Şantierul Poiana*, în SCIV, 3, 1952, p. 211; B. Mitrea, *Descoperiri – 1970*, p. 341, nr. 54; idem, *Découvertes – 1970*, p. 477, nr. 54; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 259, nr. 59.

DIACONI (azi VIŞINA, com. Nicoreşti, jud. Galaţi)

1949

1. *Tezaur* format din 95 *denari romani republicani* (77 ex.) şi *imperiali* (18), datați între 199-170 a.Chr. şi 72, 73 p.Chr. (*VESPASIANVS: TITVS*). Descoperirea a fost făcută în apropierea unei aşezări Latène II = Poiana II_1. IAB. Nr. Inv. 254/1-95.

Bibl. R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana –1950*, în SCIV, 2, 1951, 1, p. 210; B. Mitrea, *Contribuţii numismatice la istoria triburilor daco-getice din Moldova în a doua jumătate a secolului al II-lea e. n.*, în SCIV, 7, 1956, 1-2, p. 145; idem, *Descoperirile de la Poiana*, p. 171; I. Winkler, JNG, 17, 1967, p. 145; eadem, în *Despre pătrunderea denarilor lui Marcus Antonius în Dacia*, în SCIV, 22, 1971, 1, p. 98; M. Chiţescu, *Unele aspecte ale relaţiilor dintre Dicomes şi Marcus Antonius în lumina descoperirilor numismatice (O problemă de geografie istorică)*, în SCIV, 19, 1968, 4, p. 661; eadem, în *BAR*, p. 153-155; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 262, nr. 80; M. Dima şi T. Izvoranu, *Tezaurul de monede romane republicane şi imperiale descoperit la Diaconi (sec. I p.Chr.)*, în *Simpozion de numismatică organizat cu ocazia comemorării Sfântului Ştefan cel Mare, domn al Moldovei (1504-2004) Chişinău, 29 septembrie – 2 octombrie 2004, Comunicări, studii şi note*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2007, p.67-94.

1958

2. *Tezaur* alcătuit din 146 *denari romani republicani* (229 a.Chr. – *MARCVS ANTONIVS*, Grueber, 100, Efes, 41 a.Chr.; Sydenham, 1181, Efes, 41 a.Chr.; Crawford, 517/2, monetărie în mişcare cu Marcus Antonivs, 41 a.Chr.). Printre monedele depozitului au fost identificate şi 6 imitaţii. Descoperirea a fost făcută în apropierea satului Vişina (Diaconi), lângă drumul Vişina – Hariteşti, unde s-a întreprins şi un sondaj arheologic într-o aşezare autohtonă, în anul 1950. MIBacău.

Bibl. C. Buzdugan, *Tezaurul de monede romane republicane de la Vişina (jud. Galaţi)*, în MemAntiq, 3, 1971, p. 455-467; M. Chiţescu, *Cîteva tezaure monetare romane republicane din Moldova*, în Carpica, 4, 1971, p.161; eadem, în *BAR*, p. 311-314, nr. 213; B. Mitrea, *Descoperiri de monede antice şi bizantine în R. S. R.*, în SCIV, 23, 1972, 1, p. 142, nr. 51; idem, *Découvertes des monnaies antiques et byzantines dans la R. S. R.*, în Dacia, N. S., 16, 1972, p. 368, nr. 51; idem, *recenzie* la C. Buzdugan (vezi mai sus), în BSNR, 67-69, 1973-1975, 121-123, p. 340-342; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 296, nr. 43; idem, *Dacia răsăriteană*, p. 159, nr. 109.

HULEŞTI (localitate desfiinţată, înglobată satului Poiana, com. Nicoreşti, jud. Galaţi)

1939

1. AR. Drahmă din *Dyrrhachium* găsită „pe râpi".

2. AR. Denar *roman republican* sau *imperial* ? *Av.* Cap de bărbat şi legenda ...TILIANVS III VIR.... *Rv.* Bărbat îngenuncheat (german sau celt) şi CAESAR AVG.... Găsit pe râpa estică a capului N, pe drumul ce duce la fântână.

1951

1. AE. 23 mm; patru contramărci. Găsită pe drumul spre Huleşti, la 300 m S de Iernaia (?).

„ÎN ZONĂ"

1948

1. AE. 24 mm; un fragment slab conservat. *Odessos* (?). *Passim* (în zonă). IAB. Nr. Inv. 325, 3.

2. AR (*billon*). 3,213 g; 25 mm; schifată; aliaj cu puţin argint. Monedă *geto-dacică* de tip *Inoteşti-Răcoasa* (tip degenerat, târziu); pe revers, sub cal, se află un triunghi sau, poate, litera Δ. *Passim* (în zonă). IAB. Nr. Inv. 325, 8.

3. AR. 3,72 g; 20 mm; bine conservată; pe avers se află trei contramărci. *MN. AEMILIVS LEP* (Grueber, 590, Italia, 91 a.Chr.; Sydenham, 554, Italia sudică, 109 a.Chr.; Crawford, 291/1, Roma, 114 sau 113 a.Chr.). *Passim* (în zonă). IAB. Nr. Inv. 325, 10.

ABREVIERI

BMC	H. Mattingly, *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, London.
M. Chiţescu, în *BAR*	M. Chiţescu, *Numismatic Aspects of the History of the Dacian State. The Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins of Roman type*, BAR-International Series 112, translated by C. Urdea, Oxford,1981.
CNA	*Cronica Numismatică şi Arheologică*, Bucureşti.
Cohen[2]	H. Cohen, *Description des monnaies frappées sous l'empire romain communément appelées médailles impériales*, ed. A 2-a, 8 vol., Paris, 1880-1892.
Crawford	M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974.
M. Dumitriu, *Noi contribuţiuni*	M. Dumitriu, *Noi contribuţiuni la descoperirile arheologice din castrul Poiana (jud. Tecuci)*, în CNA, XIV, 1939, 113-114, p. 135-139.
Giard	J.-B. Giard, *Catalogue des monnaies de l'Empire Romaine*, I *(Auguste)*, Paris, 1976.
Grueber	H. A. Grueber, *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, 3 vol., London, 1910.
IAB	Institutul de Arheologie, Bucureşti.
Maier	A. Maier, *Die Silberprägung von Apollonia und Dyrrachion*, în *Numismatische Zeitschrift*, Wien, N. F., 1, 1908.
V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*	V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1980.
V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană*	V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î. e. n. Economie şi monedă*, Iaşi, Iaşi, 1990.
B. Mitrea, *Descoperirile de la Poiana*	B. Mitrea, *Descoperirile de monede romane din aşezarea geto-dacă de la Poiana şi importanţa lor istorică*, în *SCIV*, 8, 1957, 1-4, p. 165-182.
B. Mitrea, *Descoperiri – 1970*	B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, în *SCIV*, 21, 1970, 2, p. 331-347.
B. Mitrea, *Découvertes – 1970*	B. Mitrea, *Découvertes récentes de monnaies anciennes et byzantines sur le territoire de la Roumanie*, în *Dacia*, N. S., 14, 1970, p. 465-481
B. Mitrea, *Monedele pontice şi Burebista*	B. Mitrea, *Monedele pontice la daco-geţii lui Burebista, Pontica*, 11, 1978, p. 89-96.
B. Mitrea, *Etape cronologice*	B. Mitrea, *Etape cronologice în relaţiile Histriei cu geto-dacii pe baza monedelor*, în *Thraco-Dacica*, 5, 1984, 1-2, p. 111-122.
B. Mitrea, *Geto-dacii şi monedele vest-pontice*	B. Mitrea, *Geto-dacii şi monedele vest-pontice din secolele III-I î. e. n.*, în *Thraco –Dacica*, 6, 1985, 1-2, p. 50- 58.
MNA	Muzeul Naţional de Antichităţi, Bucureşti.

C. Moisil, *Monetele dacilor*	C. Moisil, *Monetele dacilor*, în *BSNR*, XV, 1920, 35-36, p. 59-79.
Pick	B. Pick, *Die Antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I, 1, Berlin, 1898.
C. Preda, *Monedele getodacilor*	C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1973.
C. Preda, *Monede de tip Vârteju-Bucureşti*	C. Preda, *Monede getice de tip Vârteju-Bucureşti*, în *SCN*, 5, 1971, p. 51-79.
C. Preda şi I. T. Dragomir, *Tezaurul de la Răcoasa*	C. Preda şi I. T. Dragomir, *Tezaurul de la Răcoasa (jud. Vrancea) şi unele consideraţii asupra monedelor getic de tip Inoteşti*, în *SCN*, 6, 1975, p. 27-39.
Regling	B. Pick şi K. Regling, *Die antiken Münze von Dacien und Moesien*, I, 2, Berlin, 1910.
Sydenham	E. A. Sydenham, *The Coinage of the Roman Republic*, London, 1952.
S. Teodor, M. Nicu, S. Ţau, *Tezaurul de monede callatiene*	S. Teodor, M. Nicu, S. Ţau, *Tezaurul de monede callatiene descoperit la Poiana, judeţul Galaţi*, în *Thraco- Dacica*, 8, 1987, 1-2, p. 133-138.
S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, 1993	S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba, *Descoperiri monetare din aşezarea geto-dacică de la Poiana–Tecuci*, în *ArhMold*, 16, 1993, p. 121-130.
R. Vulpe şi colab., *Şantierul arheologic Poiana – Tecuci, 1949*	I. Casan, C. Cihodaru, S. Constantinescu, G. Florescu, M. Grigoraş, P. Radu, R. Vulpe, *Evoluţia aşezărilor omeneşti în Moldova de Jos. Raport sumar despre activitatea şantierului arheologic Poiana – Tecuci, 1949*, în *SCIV*, 1, 1950, 1, p. 47-52.
R. Vulpe et alii, *Şantierul arheologic Poiana – 1950*	R. Vulpe, Ec. Vulpe, A. Niţu, Pr. C. Matasă, C. Cihodaru, C. Călinescu, V. Balan, Şt. Kiss, Ec. Negruţi, R. Petre, Şt. Ştefănescu, *Activitatea şantierului arheologic Poiana–Tecuci 1950*, în *SCIV*, 2, 1951, 1, p. 177-216.
R. Vulpe, *Şantierul Poiana – 1951*	R. Vulpe, *Şantierul Poiana*, în *SCIV*, 3, 1952, p. 191-230.
R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*	R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava. Aşezarea geto-dacică de la Poiana*, Bibliotheca Thracologica XXXIX, Bucureşti, 2003.
I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, 1967	I. Winkler, *Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien bis zum Beginn der Dakerkriege*, în *JNG*, 17, 1967, p.123-156.

BCUIAŞI/CENTRALA

CONSIDERAŢII FINALE

Silviu SANIE

O confirmare a stadiului notabil de dezvoltare a unor localităţi din zona de răsărit a Daciei poate fi considerată şi menţionarea lor pe hărţile geografului Ptolemaios drept *poleis*[1]. Indiferent de opţiunile privind localizările în situaţia unor coordonate geografice doar apropiate de poziţia reală, de limita certitudinii în fiecare caz, utilizarea acestui apelativ indică un stadiu de dezvoltare *comparabil* în anumite privinţe cu situaţia unor localităţi din lumea elenică. Comparaţiile au fost şi sunt totdeauna discutabile, dar comentariile pot fi utile unor estimări mai veridice, a cunoaşterii în esenţă a semnificaţiei atribuite termenului întrebuinţat, stabilirii unor parametri minimi.

Sunt amintite adeseori echivalările făcute de Herodot între unele divinităţi elenice şi cele scitice sau tracice, cu atât mai mult apreciem că este posibilă dobândirea unor clarificări într-un domeniu depărtat de ezoterism. Pentru aşezările care n-au ajuns *polis* grecii utilizau termenii *kome*, *emporion*, *phrourion* (frurion). De asemenea, tot în lumea elenică era întâlnit adeseori apelativul *ethnos* în opoziţie cu *polis*. Alăturarea celor doi termeni indica un număr mare de comunităţi care nu sunt *poleis* în sensul strict. În această direcţie mulţi istorici greci credeau că, precum în mediul lor, „barbarii" trăiau în *ethne*, din care unele erau subîmpărţite în *poleis*[2] şi, prin urmare, *ĕthne kaì póleis* poate servi şi pentru înţelegerea situaţiei politice din alte comunităţi, ex. Imperiul persan[3] sau pentru comunităţi din întreaga lume[4] nu doar pentru toate statele greceşti. Numai Aristotel a găsit potrivit să facă o distincţie între *poleis* hellenice şi „barbarele" *ethne* din restul lumii[5] considerând *polis*-ul o organizare caracteristică lumii elenice.

Se evită, în general, utilizarea posibilului plural conform gramaticii limbii române *dave*, fără a mai fi scris cu litere cursive, notându-se „aşezări de tip dava" şi uneori este menţionat conform gramaticii limbii latine *davae*. Faptul că în vechea iraniană întâlnim vocabulele *daēva-daevi* ca apelativ pentru divinităţile prezoroastriene[5] cu semnificaţii şi evoluţii diferite rămânând însă în spaţiul cultual, inclusiv numirile *deva-* zeu, *devi-* zeiţă, am putea presupune că a existat şi în limba getică un cuvânt apropiat care ar contribui ca *dava-deva* să semnifice şi o aşezare (cetate) cu sanctuare (cu zei). În multe centre ale lumii geto-dacice est-carpatice au fost descoperite sanctuare şi acolo unde au fost terminate explorările fără succes în acest domeniu, foarte probabil ca sanctuarele să fi fost situate în zone în care n-au mai putut fi recuperate. Desigur *dava-deva* geto-dacică rămâne ca structură şi aspect foarte apropiată de *oppidum*, tipul de cetate celtică, aşa cum cultura geto-dacă este adeseori comparată cu cea celtică.

Discuţiile glisează din acest punct şi către problema apariţiei statului şi a tipului de stat la geto-daci care a format obiectul unor interesante dispute, cu unele concluzii nu îndeajuns de fundamentate. Rememorarea lor s-ar îndepărta în bună măsură de intenţia noastră mai limitată, aceea de a urmări şi consemna modul de organizare, funcţiile conducerii polisului care ar putea fi eventual regăsite într-o formă comparabilă la câteva din davele geto-dacice. Menţionăm: *a*) Colectarea de venituri – forma şi fondul rămân ipotetice; *b*) Efectuarea unor

---

[1] Claudii Ptolemaei Geographia, E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit, Carollus Müllerus. I, Paris, 1883 pass.
[2] Herodot, 7, 96, 2.
[3] Xenofon, *Anabasis*, 3, 1, 2.
[4] Herodot, 7, 8, 3.
[5] Aristotel, *Politica*, 1327 b-3, 1252 b 19-20 şi 1285a.17.
[5] Chr. Bartholomae, *Altiranische Wörterbuch*, Strassburg, 1904, col. 667-670.

cheltuieli; *c*) Intrare în contact cu alte dave sau cu străinii; *d*) Bate monedă – o scurtă perioadă înainte de a fi vreuna din monedele (tipurile de monede străine) precumpănitoare în circulaţia monetară din zonă; *e*) Repară fortificaţiile; *f*) Organizează sacrificiile pentru unele divinităţi; *g*) Îngroapă morţii din război; *h*) Naturalizează dintre străini. Desigur, unele sfaturi cu caracter general din gândirea aristotelică pentru existenţa unor *poleis* puteau fi utile şi existenţei şi aşezărilor de tip dava menţionate. Cum s-a constatat de multă vreme şi s-a consemnat, nu toate aşezările care au în denumirea lor vocabula *dava* sunt înjghebări urbane şi unele au un caracter rural[6]. Consideraţiile noastre au avut în vedere, în primul rând localităţile menţionate de Ptolemaios pentru spaţiul estic al Daciei. Diferenţierile nu privesc doar scara diferită, ci şi elementele particulare ale fiecărei dave datorate poziţiei geografice şi nu în cele din urmă schimbării structurii politice pe parcursul secolelor cercetate.

Sisteme de fortificaţii de mare utilitate în perioada unei autarhii, izolări, a luptei dintre dave sau doar a unor dave cu grupuri de migratori, deveneau mai puţin folositoare sau cu totul inutile în timpul unor durabile unificări. Sarcinile de primi apărători care cad asupra cetăţilor de la graniţe erau şi ele fluctuante. Linia acestor hotare urma de regulă cursurile fluviilor, a unor râuri mai mari sau traiectoria munţilor. Dacă aşezări comparabile cu un *kome* vor fi fost cele mai numeroase, cele cu funcţii preponderent militare de tipul unui frurion (*phrourion*) puteau fi probabil întâlnite la importantele treceri transmontane, cum va fi fost dava de la Târgu Ocna - Titelca Tiseşti iar pentru *emporion*, am putea aminti, cum am mai făcut-o, dava de la Galaţi - Barboşi sau cea de la Orlovka - Cartal (Aliobrix ?).

Dar fiecare aşezare, în primul rând cele cu evoluţii către dimensiunile unui mic *polis* (avem aici în vedere oraşul-cetate), şi în foarte mică măsură dată fiind şi durata sau deloc, aspectul oraş-stat avea elemente care-l particularizau.

Astfel, drumurile care se deschideau pentru cei care priveau din cetăţuia de pe Tirighina de la Galaţi–Barboşi, cu Siretul la poale aducând Dunării apele adunate într-o lungă traversare a Daciei răsăritene, care vedeau Munţii Măcinului, ştiau că Marea străbătută de corăbiile care aduceau atâtea produse – de la ulei şi vin la frumoasele vase de ceramică, sticlă sau bronz, la obiectele de podoabă – nu-i prea departe. Perspectiva în ansamblu era deosebită, simţeau mai direct relaţiile cu restul lumii. Comerţul, meşteşugurile, pescuitul, vânatul, în parte şi agricultura, contribuiau la dezvoltarea aşezării, probabil la o viaţă bogată şi în evenimente. Partea restrânsă recuperată din cetăţuie este relevantă pentru ceea ce va fi fost în întregime, dar numai după cercetarea aşezării situată la sud, în imediata vecinătate, cu importante spaţii nederanjate – dată fiind adâncimea la care se află – va putea fi estimată dimensiunea reală a davei de la Galaţi–Barboşi. Descoperirile unor materiale cu scriere şi imagini amplifică numărul mărturiilor din domeniul culturii şi cultelor.

La cele trei importante aşezări de pe malul Siretului: Poiana, Brad şi Răcătău pot fi remarcate criteriile de amplasare şi rolul fiecăreia pentru o importantă zonă din ţinutul moldav. Descoperirile de la Poiana, în cele peste şase decenii de investigare, au stat la baza unor importante studii elaborate de eruditul istoric şi arheolog Radu Vulpe şi, în final, a Silviei Teodor, arheolog cu contribuţii substanţiale la cunoaşterea istoriei geto-dacilor şi unor populaţii alogene în spaţiul est-carpatic, care a alăturat cu pricepere şi tenacitate informaţiile notate în vechi carnete de săpătură, cu materialele existente, cu cele dobândite prin propriile explorări şi dispunem acum de o utilă şi valoroasă sinteză. Materialele descoperite relevă un centru meşteşugăresc, comercial şi agricol de mare importanţă. Tehnica şi mijloacele

[6] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, 1967, p. 101; M. Babeş, Al. Suceveanu, s.v. *dava*, EAIVR, II, 1997, p. 27-28; M. Herman Hansen, *ΠΟΛΙΣ as generic Term for State*, în Yet more Studies in Ancient Greek Polis, Historia, Heft 117, 1997, p. 9 şi urm; idem, *Was polis a State or Statelles Society?*, Even more Studies in Ancient Greek Polis, Ed. T. Heine Nielsen, Papers from The Copenhagen Polis Centre 6 Stuttgart, 2002, p. 17,18, Historia, Heft 162.

acumulate în timp, dacă ar fi fost disponibile în fazele de început ale investigaţiei, foarte probabil că ar fi dus la recuperarea de date mai numeroase despre unele complexe.

Oricât de întâmplătoare ar fi descoperirile monetare în general şi a tezaurelor în special, numărul monedelor descoperite la Poiana rămâne deocamdată cel mai însemnat iar importurile sunt numeroase şi de mare diversitate. Poiana se afla, aşa cum s-a menţionat, pe un important drum comercial care urma valea Trotuşului şi apoi prin Pasul Oituz ducea spre Transilvania. Este de presupus existenţa unor relaţii intense cu cetăţuia getică de la Galaţi-Barboşi, marele antrepozit, şi apoi cu cetăţile şi aşezările de pe Valea Siretului şi din preajmă.

Complexă, multifuncţională se dovedeşte a fi şi cetatea de la Brad explorată de Vasile Ursachi secondat o vreme de Viorel Căpitanu. Primul este şi autorul amplei şi valoroasei monografii a cetăţii. Descoperirea celor două sanctuare şi a altor edificii, investigarea cu foarte bune rezultate a fortificaţiei, surprinderea necropolei, semnalarea prezenţei unei cantităţi însemnate de ceramică pictată, categorie rară în alte aşezări, s-ar înscrie printre principalele rezultate ale cercetărilor. Datorită acestora, cetatea de la Brad ne apare ca un important centru economic, meşteşugăresc, agricol, în care pescuitul şi vânătoarea au avut un rol însemnat şi nu în cele din urmă un centru de cult. Modul de explorare finalizat prin dezvelirea amintitelor obiective, a unor complexe de locuire constituie o realizare care oferă mai multe date despre dava (polisul) de la Brad.

Cetatea de la Răcătău are ca principali investigatori tot cuplul Viorel Căpitanu şi Vasile Ursachi, muzeografi şi arheologi care au îmbogăţit substanţial sursele arheologice asupra lumii geto-dacice est-carpatice. Prin săpăturile arheologice efectuate o întinsă perioadă de timp, au fost obţinute mărturii asupra sistemului de fortificaţii, a locuinţelor, materiale numeroase şi de mare diversitate prin care pot fi reconstituite mai verosimil multe aspecte referitoare la ocupaţii, viaţa cotidiană, culte şi credinţe– prin plastica cu totul deosebită– a relaţiilor cu lumea elenistică şi romană, cu unele popoare migratoare. Cetatea de la Răcătău apare ca un bogat centru comercial, meşteşugăresc, agricol, cu însemnătate militară.

În sfârşit, reprezentativă pentru zona montană şi submontană a Moldovei rămâne incontestabil cetatea de la Piatra Neamţ – Bâtca Doamnei. Rarele vestigii ale cetăţii Cozla, cele de la Piatra Şoimului, publicate sau încă inedite, nu sunt comparabile prin număr şi însemnătate cu cele de pe Bâtca Doamnei. Construcţiile în piatră apropie mai mult cetatea de davele transilvane, în limite evident restrânse, de polisurile lumii elenice. Rămâne deocamdată cetatea cu singurul sanctuar cu tamburi de piatră aflată în spaţiu moldav. Cu toate că restaurarea este impusă din direcţii diferite, are sprijinul ştiinţific, ea întârzie să fie înfăptuită.

Pentru spaţiul pruto-nistrean Tyras-ul va fi avut, timp de secole, o însemnătate deosebită atât pentru aşezările autohtone din preajmă, cât şi pentru unele mai depărtate. Importurile elenistice şi romane, cum s-a amintit cu prilejul prezentării unor aşezări şi cetăţi geto-dacice din teritoriul dintre Carpaţi şi Prut, au fost favorizate de accesul către căile maritime şi fluviale, de faptul, admis de majoritatea specialiştilor, că însemnate părţi din râurile Prut şi mai ales Siret erau navigabile. În această privinţă spaţiul pruto-nistrean a fost la fel poate şi mai avantajat şi prin multiplele direcţii din care puteau ajunge către Nistru, după cum în preajma Dunării era cetatea de la Orlovka-Cartal cu o mare bogăţie de materiale de import, cele mai multe încă inedite. Accesul, posibilitatea transportului pe ape: fluvii, râuri, lacuri, este şi mai lesnicios pe o mare parte a teritoriului pruto-nistrean.

Revenind la comentariile asupra importurilor, de remarcat că încă Vasile Pârvan şi Gheorghe Ştefan au considerat că la Barboşi–Galaţi ar fi fost o aşezare greco-getică cu funcţie de emporion, o fondare histriană. De la Barboşi mărfurile mergeau către Poiana, locul de unde plecau spre aşezările getice din jur, şi pe valea Trotuşului către Pasul Oituz spre Transilvania. Marea diferenţă dintre numărul amforelor cu sau fără ştampilă descoperite în spaţiul extracarpatic şi în general în zona extracarpatică în comparaţie cu cel din teritoriul intracarpatic este explicat prin dificultatea transportului amforelor pe căile terestre şi, în

consecinţă, mărfurile, îndeosebi vinul şi uleiul, erau transferate în butoaie de lemn şi burdufuri de piele. Această ipoteză este acceptată de cei care, în timp, au abordat problema relaţiilor comerciale dintre geto-daci şi lumea elenistică şi romană[7]. Aceeaşi situaţie poate fi constatată şi în cazul cetăţii de la Piatra Neamţ – Bâtca Doamnei şi a altor cetăţi din zona montană a Moldovei. Un număr de amfore ştampilate, datând cele mai multe din secolele anterioare epocii investigate, au beneficiat de studiile elaborate de D. Tudor[8]. Numărul amforelor ştampilate din secolele II a.Chr.-II p.Chr. este mult mai redus. Aceasta amplifică însemnătatea aprofundatelor cercetări tipologice, a compoziţiei pastei, a tuturor elementelor caracteristice a căror evoluţie oferă în foarte multe cazuri indicii asupra cronologiei şi originii, răspunsuri comparabile prin precizie cu cele cunoscute graţie ştampilelor. Studiul semnat de Andrei Opaiţ este elocvent în această direcţie.

Repertoriul a indicat o sporire considerabilă a numărului aşezărilor cunoscute în prezent, 197 faţă de cele 54 menţionate în anul 1981. Se impune totuşi a fi remarcată fragilitatea fundamentării secvenţei cronologice în limite mai restrânse pentru unele din aşezările repertoriate. Avem în vedere situaţiile în care fragmentele de amfore care stau la baza unor încadrări cronologice nu au ştampile sau însemnări sau nu provin din părţi ale recipientelor care oferă clare indicii de datare. Ele rămân însă cuprinse toate în intervale de unul-două secole din perioada investigată. Densitatea şi, uneori, tipul aşezărilor de la est de Siret sunt diferite faţă de cele cuprinse între Carpaţi şi Siret şi de cele de pe firul Siretului. Siretul, şi nu Prutul, a constituit, o perioadă, axa şi hotarul dintre aşezări cu diferenţe notabile. Cetatea de la Orlovka–Cartal, cu parametri asemănători până la similitudine cu caracteristicile cetăţuii de la Barboşi–Galaţi, inclusiv nivelurile locuirii romane, a constituit multă vreme un unicat în spaţiul carpato-nistrean. Cercetările pentru secolele V-III a.Chr., pentru cultura Poieneşti–Lukaşevka, sec. II-I a.Chr., pentru prezenţa sarmată au fost numeroase. Explorările recente au avut în vedere în măsura cuvenită şi epoca Burebista-Decebal şi pot fi consemnate deja unele rezultate. Sunt interesante şi fortificaţiile părăsite, fără urme ale unor intervenţii externe, la jumătatea secolului al III-lea a.Chr.: Arsura, Moşna, Stânceşti, Brăhăşeşti, în dreapta Prutului, şi Butuceni, Mateuţi, Saharna Mare în stânga. Această situaţie nu este fără analogii în perioada care o succede. Teritoriul din nordul Moldovei până la Prut, în cea mai mare parte cuprins în judeţele Botoşani şi Suceava, rămâne în continuare cu un număr restrâns de aşezări sincrone şi identice cu cele de pe cursul Siretului.

Utilizarea ingenioasă a pietrei la amenajarea unor părţi ale fortificaţiei la Cotnari face verosimilă oricând descoperirea vreunei noi cetăţi cu zid de piatră în zone în care există acest material. De asemenea se pot constata multe translaţii ale centrelor de putere în alte zone ale teritoriului moldav, altele rămase în vechile locaţii, fenomene pentru care trebuie prezentate în continuare justificări convingătoare.

Sursele antice semnalează în partea orientală a Daciei, la nord, pe *costoboci*, în zona centrală pe *caucoensi* şi la sud pe *cotensi*. Ultimele etnonime ar deriva de la numele unor localităţi *Cauca* (sau Cauce) şi *Cote* (sau Cotes)[9]. Comentariile sunt relativ numeroase şi se bazează pe surse literare, epigrafice şi arheologice doar asupra costobocilor. Lor le sunt consacrate ample studii scrise de I. I. Russu, N. Gostar, Gh. Bichir. Getismul costobocilor cu loc şi rol primordial în componenţa grupului cultural Lipiţa se apropie de deplină certitudine, dar nu trebuie privit doar în acest context. De menţionat că descoperirile recente în spaţiul nord-estic ale unor graffiti reconfirmă apartenenţa costobocilor la familia traco-getică şi prin atestarea unor antroponime, frecvent *Zia*, cunoscut şi în textul vestitei inscripţii de la Roma.

---

[7] I. Glodariu, *Relaţiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974, p. 32.

[8] D. Tudor, *Răspândirea amforelor greceşti ştampilate în Moldova, Muntenia şi Oltenia*, în ArhMold, V, 1957, p. 37-80.

[9] Cf. şi N. Gostar, *Toponimia antică a Moldovei*, în Studii şi Cercetări Ştiinţifice (Seria Istorie, Filologie), Bacău, 1974, p. 37-42.

Cercetările multiseculare ale unor probleme de toponimie antică au dus la acumularea unui mare număr de studii în acest domeniu. Ele vin din diferite direcţii; dinspre geografi, istorici, epigrafişti, papirologi şi arheologi şi sunt reînnoite îndeosebi cu prilejul reeditării surselor primare. Din numărul mare de manuscrise ale Geografiei lui Ptolemaios, peste 30 cu calităţi notabile, unele au clar menţionate localităţile din zona care formează obiectul cercetărilor de faţă.

Elementele noi din ultimele două treimi de secol care pot spori certitudinea unor localizări au ca puncte de pornire studiile asupra valorii gradului în Geographia lui Ptolemaios[10] sau vestitul Papirus Hunt[11]. Publicarea acestui pridianum de către Hunt în 1925 a avut un ecou deosebit şi a prilejuit scrieri care prezentau, în special, alături de discuţiile despre dispersia efectivului trupei auxiliare *cohors I Hispanorum veterana quingenaria (equitata)*, care a făcut parte şi din armata Moesiei Inferior, stabilirea anului pentru care a fost întocmit şi localizarea Piroboridavei.

Între cei care s-au pronunţat asupra amintitelor probleme se numără Sir Ronald Syme, Gh. Cantacuzino, C. Daicoviciu, R. Vulpe ş.a., limitele cronologice propuse situându-se între anii 99 şi 117 p.Chr. Cea de-a doua dată ar putea indica anul până la care aşezarea din sudul Moldovei– Piroboridava ar fi inclusă în graniţele Moesiei Inferior. În afară de localizarea Piroboridavei la Poiana, ipoteză care are acum o vechime de peste 80 de ani[12], a fost emisă şi posibilitatea unei localizări la Galaţi–Barboşi de către N. Gostar, la care ne-am raliat[13], unde au fost descoperite castre de pământ care au precedat castrul de piatră, aşezare care oferea avantaje economice şi strategice deosebite. În momentul primei opţiuni Poiana era într-adevăr dava parţial explorată, deosebită prin cele descoperite. Cetăţuia getică de la Barboşi—Galaţi era abia semnalată, considerată iniţial, cum s-a amintit, emporion greco-get, iar apoi în însemnările din primul studiu asupra acestei probleme datorat lui Al. Vulpe[14] Barboşii figurau între aşezările dacice cu descoperiri de mică importanţă. Oricum, ipoteza localizării la Barboşi a Piroboridavei ca şi cea veche intrată de mult în circulaţia ştiinţifică nu au încă fundamentarea completă care ar putea fi conferită doar de o epigrafă. Discuţiile au fost reluate după republicarea papirusului Hunt în anul 1958 de către R.O. Fink[15]. Precizări asupra cronologiei sunt furnizate şi de inscripţia descoperită la Rasova în anul 1980 din care rezultă că legatul Moesiei Inferior din anul 106 p.Chr. era Lucius Fabius Justus[16]. Au apărut, cum se vede şi în acest volum, cărţi al căror titlu arată că unele localizări sunt considerate de mulţi indubitabile: Poiana–Piroboridava, Brad–Zargidava, Răcătău–Tamasidava şi pentru rezolvări indirecte Barboşi–Dinogeţia[17]. O cetate relativ recent descoperită la Moineşti (jud. Bacău),

---

[10] Cf. J. M. Solana, *Ensayos sobre el valor del grado Ptolemaico*, în *Hispania Antiqua*, II, 1972, p. 69-76.

[11] A. S. Hunt, *Register of a Cohort in Moesia*, în Racoltta di scriti in onore di Giacomo Lumbroso, Milano, 1925, p. 265-272.

[12] R. Vulpe, *Piroboridava*, în RA, XXXVI, 1931, II, p. 237-276.

[13] N. Gostar, I. T. Dragomir, S. Sanie, Şeiva Sanie, *Castellum şi castrul roman de la Barboşi*, Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie, 1964, 1, Bucureşti, 1970, p. 422-423; N. Gostar, *Cetăţile dacice din Moldova şi cucerirea romană la nordul Dunării de Jos*, în Apulum, 5, 1965, p. 146-147, n. 19-23.

[14] Al. Vulpe, *Ptolemy and The Ancient History of Moldavia*, în StCl, 6, 1964, p. 242; idem, *Din nou despre geografia antică a Moldovei la vest de Prut*, în Faţetele istoriei. Existenţe, identităţi, dinamici. Omagiu academicianului Ştefan Ştefănescu (volum îngrijit de T. Teoteoi, B. Murgescu, Ş. Solcan), Bucureşti, 2000, p. 413-414. Problema localizării Dinogeţiei la Barboşi rămâne în continuare incertă. Th. Mommsen a primit replica lui C. Müller „...in Tabula Corporis Inscrip. contra mentem Ptolemaei Dinogetia referitur ad hod Gerginam ex adverso *laeva* Danubii ripa positam, quoniam ibi ruinarum vestigia quedam deprehendiuntur"; cf. Carolus Müllerus, *Claudii Ptolemaei Geographia*, Parisi, 1883, Cap. VIII, p. 467 şi urm.

[15] R. O. Fink, *Hunt's pridianum. British Museum Papyrus 2851*, în *The Journal of Roman Studies*, XLVIII, 1958, p. 102-116.

[16] A. Rădulescu, Maria Bărbulescu, *De nouveau sur les légats de Trajan en Mésie Inferieure entre 103 et 108*, în Dacia, N.S., 25, 1981, p. 353-358.

[17] S. Sanie, *Unele consideraţii asupra cetăţuii dacice de la Barboşi*, în SAA, I, 1983, p. 141-143.

posibil *Utidava*[18], supraveghea calea către pasul Ghimeş pentru trecerea în spaţiul transilvan[19] având o funcţie similară cu Titelca–Tiseşti pentru trecerea prin pasul Oituz. Există posibilitatea ca unele localităţi de oarecare însemnătate, pe măsura depărtării de căile maritime, fluviale şi de râurile navigabile, să nu fie menţionate de Ptolemaios.

Produsele de import şi descoperirile monetare permit estimarea unei active vieţi economice. Studiile consacrate acestor teme cuprind descrierile a numeroase obiecte descoperite în spaţiul moldav, relevante fiind şi cele întâlnite în acest volum. Între obiectele de *metal* pot fi menţionate unelte, arme, vase de bronz, obiecte de podoabă (fibule, cercei, coliere etc.), opaiţe; obiecte de sticlă– ilustrate prin mici recipiente de parfumuri, văscioare, recipiente mai mari etc.; între obiectele de *ceramică* pot fi enumerate vase *terra sigillata*, ceramică glazurată, statuete, vase în forma unui cap uman, precum acela cu chipul lui Dionysos bătrân, descoperit la Poiana etc.

Amforele întregi şi fragmentare care au servit ca ambalaje, mai ales pentru vin şi ulei, posibil şi pentru alte produse alimentare sau nealimentare, sunt mai numeroase, cum s-a amintit, în aşezările de pe firul Siretului, decât în cele montane.

Sunt centre care continuă să fie furnizoare ale unor produse, mai ales vin şi ulei, şi după integrarea în statul roman, aşa cum arată ştampilele şi graffiti în limba greacă. Amforele italice sunt mult mai rare. În schimb, produsele de metal sunt în cea mai mare parte confecţionate în nordul Italiei, mai ales în atelierele capuane. De remarcat vasul de bronz aurit cu corpul bitronconic şi ataşul de toartă cu chip uman, descoperit la Piatra Neamţ–Bâtca Doamnei şi publicat în mai multe ocazii, ataşul de toartă cu delfini afrontaţi descoperit în aceeaşi cetate[20], toartele de caserolă– una cu ştampila producătorului *Publius Cipius Polybius*[21]. Produsele amintite acoperă o perioadă care începe în sec. II-I a.Chr. şi au o circulaţie mai îndelungată, inclusiv în secolul II p.Chr. Ceramica fină vine din diverse centre italice, din Gallia, dar şi din spaţiul Asiei Mici. Sticla are şi ea origini prevalent europene, în ateliere din Italia şi Germania etc. S-a menţionat că unele cetăţi din spaţiul getic moldav aveau şi însemnătate economică, comercială, erau intermediare în comerţul cu centrele transilvane, prin pasurile Oituz şi Ghimeş.

În privinţa mărfurilor exportate din spaţiul getic se apreciază în general că erau: vite, piei, blănuri, lână, miere, ceară, sare (foarte probabil de la Tg. Ocna), lemn pentru corăbii (posibil prin plutărit). Asupra circulaţiei monetare şi locul dobândit de monedă în schimb, fără a substitui total trocul, sunt deosebit de utile studiile elaborate de V. Mihăilescu-Bîrliba[22].

*

Elementele esenţiale despre religia geţilor le datorăm însemnărilor din Istoriile lui Herodot. În timpul prezenţei sale la Olbia va fi avut discuţii cu persoane care cunoşteau realităţile din lumea getică, în primul rând a celor apropiaţi de reşedinţa sa temporară.

Divinităţile getice şi aspectele de cult menţionate de el în urmă cu două milenii şi jumătate au format, mai ales de câteva secole, obiectul investigaţiei multor generaţii de cercetători şi reamintim în acest cadru doar că ele aparţin întregii lumi getice sud şi nord-dunărene. În timp, alte însemnări literare sau epigrafice, interpretarea unor descoperiri

[18] Asupra numelui cetăţii, S. Sanie, A. Poruciuc, *O nouă ipoteză privind numele Utidavei şi localizarea ei*, manuscris.

[19] Ipoteză menţionată şi de I. Glodariu şi Viorica Crişan.

[20] S. Sanie, *Importuri elenistice şi romane în câteva cetăţi şi aşezări dacice din Moldova*, în SCIV 24, 3, 1973, p. 425-427, Pl. 11/1, 12/1a şi 1b şi Pl. 13/4.

[21] Idem, *Classica et Orientalia (III)*, în SCIVA, 43, 2, 1983, p. 156-158, Fig. 1/2; V. Bârcă, *Vasele romane de bronz din mormintele sarmatice din spaţiul pruto-nistrean*, în Studii de Istorie antică. Omagiu Profesorului Ioan Glodariu, Cluj-Napoca, 2001, p. 336-339.

[22] V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană în sec. VI-I î.e.n. Economie şi monedă*, Iaşi, 1990.

arheologice ar adăuga lui Zalmoxis şi Gebeleizis cultele lui Ares, Bendis, Dionysos, Hestia, a altor zei şi eroi[23]. Importante progrese în cercetarea acestui domeniu au fost obţinute pornind de la rit, de la cercetarea unor complexe arheologice şi apoi a materialelor cu posibilă destinaţie cultuală. Sunt investigate, aşadar, *Fontes Historiae Religionis Geto-Dacicae* în ansamblul lor, atât izvoarele scrise– *Scripta,* cât şi cele arheologice– *Fontes archaeologici. La complexe* sunt cercetate sanctuarele, gropile de cult, puţurile cultuale, necropolele. Lucrarea elaborată de V. Sîrbu rămâne în continuare de mare utilitate în cercetarea riturilor şi ritualurilor funerare.

Sanctuarul de la Piatra Neamţ– Bâtca Doamnei, singurul cu tamburi de piatră, este cel mai apropiat de cele de la Grădiştea Muncelului la care se raportează obişnuit aceste edificii cultuale. Sanctuare rectangulare au mai fost descoperite la Brad şi la Barboşi (mai modest) iar de formă circulară, la Brad şi Dolinean, toate cu tamburi de lemn. În acest cadru, ceea ce se impune a fi relevat este similitudinea sau asemănarea acestor edificii de cult cu cele din zona intracarpatică.

Între *materiale*, în spaţiul Daciei răsăritene sunt bine atestate atât *piesele de lut* (figurine antropomorfe şi zoomorfe; medalioane; tablete; vase având simboluri şi reprezentări; căţei de vatră etc.), cât şi cele de piatră, mai ales capete şi, în sfârşit, cele confecţionate din metale. În unele domenii, precum plastica, de remarcat că figurinele antropomorfe şi zoomorfe din spaţiul estic sunt mai numeroase. În acelaşi timp, monumentele şi piesele mai mici de piatră depăşesc ca număr şi valoare artistică şi istorică descoperirile din Dacia răsăriteană. Fiecare cetate şi aşezare importantă are şi descoperiri rare în acest domeniu. Descoperirile relativ recente de la Răcătău sunt deosebite prin unicitatea în zonă a unor statuete şi văscioare.

Ce putea să însemne Dacia răsăriteană pentru un regat cu o periodică centralizare la intervale din care noi cunoaştem doar unele secvenţe corelate intervenţiilor în războaiele civile ale Romei, războaie, momentele de vârf ale civilizaţiei geto-dacice sub Burebista succedate de divizarea în patru sau cinci „regate" şi revenirea sigură la o unitate în ultimele decenii ale secolului I p.Chr.? După Burebista succesorii la tron au împărţit regatul în patru părţi iar în timpul lui Augustus erau cinci mici „regate"[24]. Foarte probabil regatul lui Decebal cuprindea teritoriile formaţiunilor getice, mai puţin unele cuceriri ale lui Burebista. Diferenţieri au fost, dacă dăm crezare prevederilor păcii cu Domiţian, şi în deceniile al IX-lea şi al X-lea din sec. I p.Chr.

Derutante pot fi în parte fortificaţiile aşezărilor şi cetăţilor din spaţiul interior al statului, dar cercetătorii Ioan Glodariu şi Viorica Crişan au înfăţişat cu claritate existenţa unui judicios sistem defensiv al statului dac. Relaţiile interne s-au modificat pe parcursul acestei întinse perioade, aşa cum avem mărturii asupra relaţiilor fluctuante cu vecinii. În puţine cazuri pot fi datate unele distrugeri din cetăţi şi aşezări. Pe de altă parte, aplicarea pe spaţii foarte largi a unor evenimente şi acţiuni pentru care dispunem de date epigrafice şi literare poate să nu corespundă totdeauna realităţii. Afirmăm în continuare, pe baza descoperirilor arheologice, că cetăţuia de la Galaţi–Barboşi n-a sfârşit în timpul acţiunilor lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, în anii domniei lui Nero. După pacea cu Domiţian vor fi fost distruse fortificaţiile dar cucerirea cetăţii a avut loc foarte probabil după primul război daco-roman, în anii 101-102 p.Chr.

Prezenţa sarmată mai timpurie decât se admitea în urmă cu câteva decenii este acum evidenţiată şi graţie lucrărilor lui Vitalie Bârcă, arheolog şi istoric care a utilizat pe larg şi rezultatele cercetătorilor din Rusia, Ucraina şi R. Moldova. De remarcat de asemenea prezenţa

[23] Cf. S. Sanie, *Din istoria...*, p. 179-209.
[24] Strabo, XII, 3, 11.

sarmată şi în zona submontană, evidenţiată şi de descoperirile recente în domeniul scrierii şi imaginilor care formează obiectul altei lucrări.

Spaţiul estic al Daciei era mai avantajat decât cel intracarpatic de apropierea unor colonii greceşti (Tyras, Olbia etc.), de căile maritime, fluviale, de râurile mari, parţial navigabile (Nistru, Prut şi Siret), fapt care-i crea un virtual loc important de intermediar în comerţul cu lumea elenistică şi romană. Ocupa o poziţie strategică utilă unor intervenţii în coloniile greceşti, în Moesia sau apoi Moesia Inferior. În afara căilor maritime şi fluviale, prin spaţiul est-carpatic era şi un drum terestru de la Tyras spre Aquincum.

Dar această zonă este şi spaţiul primului contact al frecventelor migraţii din est desfăşurate pe parcursul secolelor. Fiecare mare migraţie a format de altfel obiectul unor amănunţite studii.

În perioada investigată, în afara valurilor estice de sorginte nord-iraniană, mai poate fi menţionată prezenţa mai puţin relevantă a celţilor şi a bastarnilor care, un timp mai îndelungat, au exercitat o stăpânire politico-militară asupra unei însemnate părţi din nordul şi centrul Daciei răsăritene. Pe parcursul secolelor constatăm limitarea invaziilor din est, coabitarea în unele zone, acţiuni armate comune.

Toate aceste relaţii, vecinătate, coabitare, au condus către influenţe de oarecare profunzime în diverse domenii, dar în esenţă constatăm o unitate a culturii şi civilizaţiei geto-dacice, de la cele mai intime şi însemnate zone ale cultelor şi credinţelor la aspectele lingvistice (cât pot fi ele detectate) şi ale culturii materiale. În timp aceste diferenţe vor fi substanţial relevate cu mai multe detalii.

Cum s-a subliniat, şi pe teritoriul Daciei orientale sunt diferenţieri zonale pe parcursul acestor patru secole, din cauze externe şi interne care uneori coboară în secolele anterioare, alteori survin în perioada cercetată. Prietenii, duşmanii, populaţiile cu care au coabitat n-au fost tot timpul aceiaşi pe întreg spaţiul est-carpatic.

Constatăm totuşi o substanţială unitate a culturii spirituale, asemănări până la identitate în unele domenii ale culturii materiale, mai ales ceramica, un oarecare decalaj în produsele de metal în raport cu spaţiul intracarpatic, materia primă a avut totdeauna rolul ei. Evident capitala regatului a avut edificii religioase, civile şi militare care-şi găseau greu egal în „Barbaricum", nu doar în zona est-carpatică.

Davele Daciei răsăritene au avut un rol deosebit, militar, economic şi cultural. O posibilă organizare regională estică, în perioadele unor dezmembrări ale Daciei Magna, a Daciei preromane, în dimensiunile teritoriale realizate de Burebista, conferea cu mare probabilitate cetăţii de la Piatra Neamţ–Bâtca Doamnei un rol proeminent.

În volumul de faţă au fost alăturate studii despre unele cetăţi şi aşezări, sinteze ale monografiilor consacrate cetăţilor getice Poiana şi Brad, consideraţii importante asupra unor segmente ale vieţii economice de la meşteşuguri la circulaţia monetară şi importuri.

Forma de publicare ilustrează şi mersul cercetării acestei importante secvenţe a istoriei noastre vechi, în care arheologia continuă să aibă un rol esenţial.

Rezultatele săpăturilor arheologice pot fi fluctuante, dar periodic ele amplifică totuşi informaţiile istorice prin noile metode de investigare a complexelor arheologice şi materialele descoperite.

Prin aceste ample prezentări combinate ale rezultatelor cercetării istoriei geţilor est-carpatici se vor desprinde treptat, cu deplină claritate, aspectele comune lumii geto-dacice şi cele specifice spaţiului Daciei răsăritene, vor fi reconfirmate sau nuanţate cauzele care au determinat diferenţieri, limita lor.

În timp, locul şi rolul fiecărei cetăţi şi aşezări din zona Daciei răsăritene se vor reliefa cu mai multă exactitate,făcând referire la perioadele de existenţă separată, momentele unor uniuni regionale şi momentele de culme ale istoriei geto-dacilor în ansamblul Daciei.

ABREVIERI

AARMSI/ ARMSI	Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti.
ActaMM	Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui.
ActaMN/ AMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AEM	Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Wien.
AISC	Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj.
AnD	Analele Dobrogei, Bucureşti.
ArchÉrt,	Archaeologiai Értesitö, Budapest.
ArhMold	Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie, Iaşi.
Apulum	Apulum, Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
BAR	British Arheological Reports, Oxford.
BCH	Bulletin de Correspondance Hellenique, Paris.
BCMI	Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, Bucureşti.
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des DAI, Frankfurt a. Main (Berlin).
BSNR	Buletinul Societăţii Numismatice Române, Bucureşti.
Cercetări arheologice/ CA	Cercetări arheologice, Bucureşti.
CAANT	Cercetări Arheologice în Aria Nord-Tracă, Bucureşti.
Carpica	Muzeul Judeţean „Iulian Antonescu", Bacău.
CCA/ CCAR	Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Bucureşti.
CercetIst/ CI	Cercetări Istorice, Muzeul de Istorie a Moldovei Iaşi.
CIG	Corpus Inscriptionum Græcarum, Berlin
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin.
CNA	Cronica Numismatică şi Arheologică, Bucureşti.
Crisia	Crisia, Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea.
Cumidava	Cumidava, Muzeul Judeţean Braşov.
Dacia, N.S.	Dacia. Recherches et découverts archéologiques en Roumanie, I-XII,1924-1947; N. S., Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, I, 1957 şi urm., Bucureşti.
Danubius	Danubius, Galaţi.
Diss Pann	Dissertationes Pannonicae.
ED	Ephemeris Dacoromana, Annuario della Scuola Romena di Roma, Bucureşti-Roma.
Eph Nap	Ephemeris Napocensis, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca.
Gallia	Gallia: fouilles et monuments archéologiques en France métropolitaine, Paris.
Germania	Germania. Korrespondenzblatt der RGK des DAI, Frankfurt am Main.
Illiria	Illiria, Reviste Arkeologjike, Tirana.
IGB	Inscriptiones Graecae in Bulgaria Repertae, edidit G. Mihailov, Sofia, 1956.
ISM	Inscripţiile din Scythia Minor greceşti şi latine, I (1983), II (1987), V (1980), Bucureşti; Inscriptions grecques et latines de Schythie Mineure, III, Paris-Bucureşti, 1999.

BCUJASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Istros	Istros, Muzeul Brăilei, Brăila.
JGS	The Journal of Glass Studies, Corning, New York.
JRS	The Journal of Roman Studies, London.
JNG	Jahrbuch für Numismatische und Geldgeschichte, München.
KS	Kratkie Soobščenija, Moskva.
KSIA	Kratkie Soobščenija Instituta Archeologii Akademii Nauk SSSR.
KSOdessa	Kratkie Soobščenija, Odessa.
Latomus	Latomus. Revue d' études latines.
Materiale/ MCA	Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti.
MEFRA	Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité, Roma.
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ.
MIA	Materialy i issledovanija po archeologii, SSSSR, Moskva-Leningrad.
Pontica	Pontice, 1968; Pontica 1969 şi urm., Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie, Constanţa.
RAJB	A. Păuvescu, P. Şadurschi, V. Chirica, Repertoriul Arheologic al judeţului Botoşani, Bucureşti, 1976.
RAJI	V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul Arheologic al judeţului Iaşi*, I, 1984; II, 1985, Iaşi.
RCRF	Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta.
RIC	The Roman Imperial Coinage, London.
SA	Sovetskaja Archeologija, Moskva.
SAA	Studia Antiqua et Archaeologica, Iaşi.
SAI	Svod archeologičeskich istočnikov, Moskva.
StCl	Studii clasice, Bucureşti.
SCIV(A)	Studii şi cercetări de istorie veche (şi Arheologie), Bucureşti.
SCN	Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti.
SCŞCluj	Studii şi cercetări ştiinţifice, Cluj.
SCŞ Iaşi	Studii şi cercetări ştiinţifice, seria III (şt. sociale), Iaşi.
SlovArch	Slovenska Arheologia, Bratislava.
SRIR	Studii şi referate privind istoria României, Bucureşti.
Suceava	Suceava. Studii şi materiale, Muzeul de Istorie, Suceava.
Thraco-Dacica / TD	Thraco-Dacica, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti.
VDI	Vestnik drevnej istorii, Moskva.

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

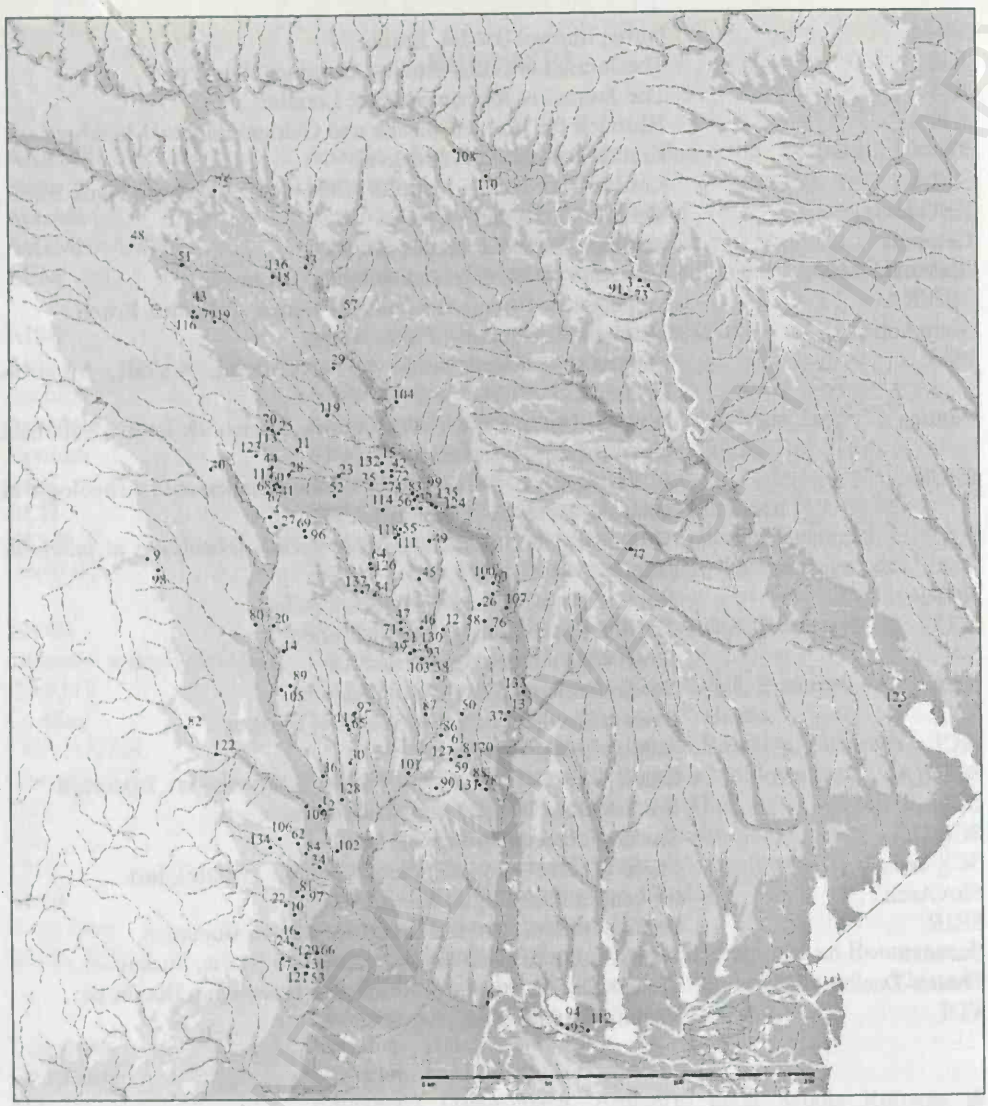

AŞEZĂRILE GETO-DACICE DIN SPAŢIUL CARPATO-NISTREAN
(SEC. II a.CHR.–II p.CHR.)

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

GETO-DACIANS IN THE AREA BETWEEN THE CARPATHIANS AND RIVER DNIESTER (2nd CENTURY B.C. – 2nd CENTURY A.D.)

Abstract

The history of the Geto-Dacians in the area between the Carpathians and the Dniester is one of those open-ended topics which are in a constant need of analyses and syntheses imposed by the results of archaeological diggings undertaken, by the progress in investigation methods used in archaeological sites and for the items discovered, the knowledge that allows a broader perspective on culture, cults and beliefs, and on social and political structures. We add to this list some new interpretations of long-standing written information or of information resulting from relatively recent research.

The present volume incorporates many aspects from the vastness of issues surrounding the history of eastern Dacia materialized in: systematic exhaustive presentations of archaeological discoveries in the Getic fortress of Galati-Barboşi and the Geto-Dacian settlement of *Dumbrava* (Ciurea Parish, Iasi County); monographic syntheses on the Geto-Dacian fortresses of *Poiana* (Nicoresti Parish, Galati County) and *Brad* (Negri Parish, Bacău County); thorough studies on the Geto-Dacian fortress of *Răcătău* (Horgeşti Parish, Bacău County) and on the Dacian fortifications in *Siret Valley*. Another group of studies focussed on the economic history: *Economic life of Dacians in east-Carpathian area*; monetary circulation – *Coins found in the Geto-Dacian fortress of Poiana*; imports – *Amphorae in east-Carpathian area*; *Glass vessels in Dacian settlements found east of Carpathians* or on a representative object of adornment – *Fibulae in the area between the Carpathians and river Prut in the period 2nd century B.C. – 2nd century A.D.*

Among the elements which confer certain particularities to the history of the eastern area of pre-Roman Dacia which would justify the usefulness of separate approaches we must mention: a part of the east-Carpathian territory was under the political and military occupation of the Bastarnae; for a vast space situated east of Siret, especially in the centre and the north, there are special settlements, and the inhabitancy succession after the 2nd and 1st centuries B.C. needs a more thorough presentation; the relations with the Greek-Hellenistic world in particular and with the Roman culture might have had different intensities; the inclusion of a small territory within the borders of Moesia Inferior after 117 A.D.; contact with the Sarmatians at the north-eastern extremities was earlier. Finally, the usefulness of investigations on more restricted areas in view of more detailed analyses and, subsequently, their judicious and nuanced integration in the great syntheses, has long been confirmed.

The archaeological research undertaken in the last decades, fruitful in all directions of investigation, has been particularly prolific in the field of discovering the Geto-Dacian civilization. The quantitative accumulations, unequal on the grounds of the materials produced which could be useful in formulating precise answers to all aspects, are nonetheless impressive, and not only by comparing them to V. Pârvan's *Getica*, but also to the level reached two decades ago. There are valuable results both in archaeological diggings in the fortresses and settlements of the "classical era" and in those dating before this period. The fortresses and settlements of Stânceşti, Lozna, Botoşana, Cucorăni (Botoşani County),

Cotnari, Lunca Ciurei (Iaşi County), to refer to the east-Carpathian area, have offered data and materials particularly important for the knowledge of art and religion.

The events that took place on a vast area of the space between the Carpathians and the Dniester, an important temporal sequence, bare the mark of the political and military domination of the Bastarnae. Numerous and diverse opinions have been formulated about the Poieneşti-Lukaşevka culture – its spreading area, duration, influences, by such authors as R. Vulpe, R. Hachmann, G. B. Fedorov and M. Babeş. They envisaged the complete separation from the native culture, parallelisms, cohabitation, as we encounter Dacians and Bastarnae in common military actions throughout time. It is generally considered that, where it was exerted, the domination of the Bastarnae delayed the normal development of the east-Carpathian Getic society. In certain cases the gaps are not substantial, as the imports followed their normal course and the periods of maximum amplitude are generally synchronous. The Lukaşevka research continues, and so do the multidimensional theories.

Even though dwelling complexes and necropolises have not been spotted, as it was the case in Transylvania and Oltenia, a great diversity of Celtic elements has also been discovered in the east-Carpathian territory. A thorough study, succeeded by a catalogue, mentions 44 localities with Celtic discoveries. The items are grouped in categories: *tools*, where the renowned deposits of *Negri* – Bacău County, *Oniceni* – Neamţ County and *Lozna* – Botoşani County are to be mentioned; *ceramic; arms and harness pieces; dressing and embellishment items; plastic art representations*. Some of them are important for their usefulness, some are also interesting due to the link they create between possible influences and parallelisms which can be sometimes noticed even in the intimate and conservative areas of cults and beliefs.

The central place is occupied by the fortresses and settlements in the Siret Valley, with broad presentations of the inhabitation during the Burebista-Decebal period and with notes for the places indicated by the previous levels.

The present volume presents the archaeological discoveries on the height Tirighina from Barboşi (p. 44-158), initially considered a Greek-Getae emporium by Vasile Pârvan and Gheorghe Ştefan. The research undertaken by a group of archaeologists led by Professor Nicolae Gostar, of which I.T. Dragomir, Silviu Sanie, Şeiva Sanie were part, and continued by Silviu Sanie, led to important stratigraphic clarifications, to the discovery of some important archaeological complexes as well as of the rectangular sanctuary with wooden barrels, dwellings, holes, numerous and diverse Getic and imported archaeological items, coins.

It might be possible for future research to bring additional information on the marble fragment with Greek inscription dating from the Hellenistic era. The fortress, which is situated near the Danube and the Siret, also had a special commercial importance, that of storehouse for important merchandise, as from here the products left for the main fortresses and settlements in Siret Valley, possibly also for the fortresses *Titelca Tiseşti* – Tg. Ocna and *Moineşti*, near Oituz and Ghimeş passes over the Carpathians.

The Geto-Dacian fortress of *Poiana* (Nicoreşti Parish, Galati County), where the archaeological diggings began almost 90 years ago, is the most renowned of the east-Carpathian fortresses (p.185-275). Discoveries from previous periods, and especially those from the "classical era" of the Geto-Dacian civilization, due to the wealth and diversity of the archaeological complexes and of the items brought to light, reveal a settlement which could be considered an important centre in the fields of commerce, crafts and agriculture. The main explorer was Professor Radu Vulpe who also led more numerous groups. He was the one to introduce *Poiana* in the national and international scientific circuit, equalling it to *Piroboridava* from Ptolemaios' *Geographia*. In the last decade of the last century (and

millennium) the diggings were continued by Silvia Teodor, an archaeologist with important achievements in the research of the Geto-Dacians and of some foreigners (Bastarnae and Celts), which led to a long-awaited monograph.

In all fields – ceramics, iron tools, embellishment items, imported products, monetary circulation (cf. also the study of Dr. Bucur Mitrea of the present volume), *Poiana* is placed first. Its wealth has not yet been surpassed by the citadels discovered in the post-war period *Bâtca Doamnei, Brad, Răcătău*, explored by Viorel Căpitanu and Vasile Ursachi.

The Geto-Dacian fortress of *Răcătău* (Horgeşti Parish, Bacău County) offered the possibility for a better understanding of the fortification system and of the dwellings, the items discovered being diverse and rich (p. 276-322). The Răcătău fortress was a commercial, agricultural, crafts and military centre. The Răcătău plastic art, with several special items, is useful in the reconstruction of the Geto-Dacian cults and beliefs, especially those of the final phase of the fortress' existence. The discoveries certify the important ties to the Hellenistic and Roman worlds.

The fortress of *Brad* (Negri Parish, Bacău County) proved to be an important economic centre, as well as a centre for commerce, crafts and agriculture, where hunting and fishing also had a crucial part, fortress where two wooden barrel sanctuaries were discovered, a round and a rectangular one, with large size edifices (p.323-384). The great quantity of painted ceramics is remarkable. The fortification works have also been well determined. It is a judicious exploration which enriched the information on the east-Carpathian Geto-Dacian world. Vasile Ursachi, the author of the monograph, as well as Viorel Căpitanu for some time, undertook the archaeological diggings.

From the montane and submontane areas, among the fortresses on the present territory of the city of Piatra Neamţ, the Dacian fortress of *Bâtca Doamnei* is the closest to the settlements in the intra-Carpathian area as far as the aspect is concerned (p.385-391). The fortification system, the edifices, and mainly the rock barrel sanctuary are unique in the east-Carpathian region. Among the items discovered we could mention the ormolu vessel with bitronconic body, the dolphin handle, objects from the workshops of northern Italy (Capua) and the painted ceramic fruit plate. Its thorough description in the works of Prof. N. Gostar, of A. Buzilă focusing on ceramics, the pending monograph, and the discovery of new images and inscriptions which are due to publication, determined the restriction of the presentation to the complete row of barrels discovered relatively recently, and to a credible hypothesis concerning the aspect of the sanctuary.

The Dacian settlement of Dumbrava (Ciurea Parish, Iasi County) dates from the 1st - 2nd centuries A.D. and is characteristic of the region east of Siret, interesting due to the archaeological items and complexes discovered, the forms of old and new Getic ceramics, a special anthropomorphic and zoomorphic plastic art, and Sarmatian influences (p. 392-423). The studies which are to be published soon reveal an anthroponomy which is very close to the Geto-Dacian fortresses.

Subsequently, a group of studies focus on aspects which might be included in the economic history; a short history of the *Economic life of Dacians in east-Carpathian area* undertaken by Dr. Tamilia- Elena Marin (p. 423-443); *Amphorae in east-Carpathian area*, a rigorous research carried out by Dr. Andrei Opaiţ (p. 443-473); a study and a detailed catalogue concerning the *Fibulae in the area between the Carpathians and river Prut in the period 2nd century B.C. – 2nd century A.D.* undertaken by Dr. Alexander Rubel; *Glass vessels in Dacian settlements found east of Carpathians*, a study written by Dr. Costel Chiriac and PhD. student Sever-Petru Boţan; *Coins found in the Geto-Dacian fortress of Poiana* (p. 568-

615), presented by the one who has been considered as the most important specialist in ancient numismatic, Dr. Bucur Mitrea (1909-1985).

The final remarks focus on commenting the ideas which spring from the studies included in the present volume, which demonstrate a unity of material and spiritual culture, a shared defence system, and differences imposed by the geographical position. A special focus is also on the economic, military and spiritual role of the fortresses of Eastern Dacia, on the possible periods of dismemberment of the whole pre-Roman Dacia. Certain toponyms and the issue of an earlier Sarmatian presence are also discussed. The limit of resemblances between the Greek citadel and the Dacian settlements, which are closer to the Celtic oppidum, have also been reminded, by enumerating the functions of the latter, as well as the possible additional meanings of the word *dava*.

Eastern Dacia, with an uneven development on all its territory, with geographical positions which facilitated the relations with the Hellenistic world, was also the area of first contact with the waves of migrators from the east.

The subsequent volumes will continue the presentation of the other fortresses and settlements, as well as some studies focussing on cults, on relations with the foreigners and the migrators, until the events of the area fell primarily under Roman influence.

B.C.U. „M. EM. IASI
ISTORIE

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

LISTA LOCALITĂȚILOR

1. Cucorăni, com. Mihai Eminescu, jud. Botoşani.
2. Botoşani - *Dealul Cărămidăriei*, jud. Botoşani.
3. Buimăceni, com. Albeşti, jud. Botoşani.
4. Oboroceni, com. Heleşteni, jud. Iaşi.
5. Dancu, com. Holboca, jud. Iaşi.
6. Com. Leţcani, jud. Iaşi.
7. Com. Boroseşti, jud. Iaşi.
8. Văleni, com. Boteşti, jud. Neamţ.
9. Com. Cîrligi, jud. Neamţ.
10. Com. Ghelăieşti, jud. Neamţ.
11. Poiana, com. Dulceşti, jud. Neamţ.
12. Dochia, com. Girov, jud. Neamţ.
13. Bîtca Doamnei, jud. Neamţ.
14. Dărmăneşti, jud. Neamţ.
15. Slobozia, com. Roznov, jud. Neamţ.
16. Com. Moldoveni, jud. Neamţ.
17. Brad, jud. Bacău.
18. Răcătău, com. Horgeşti, jud. Bacău.
19. Poieneşti, com. Poieneşti, jud. Vaslui.
20. Com. Buhăieşti, jud. Vaslui.
21. Mănăstioara, jud. Vrancea.
22. Com. Clipiceşti, jud. Vrancea.
23. Com. Pădureni, jud. Vrancea.
24. Com. Cândeşti, jud. Vrancea.
25. Piroboridava (Barboşi, jud. Galaţi).

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

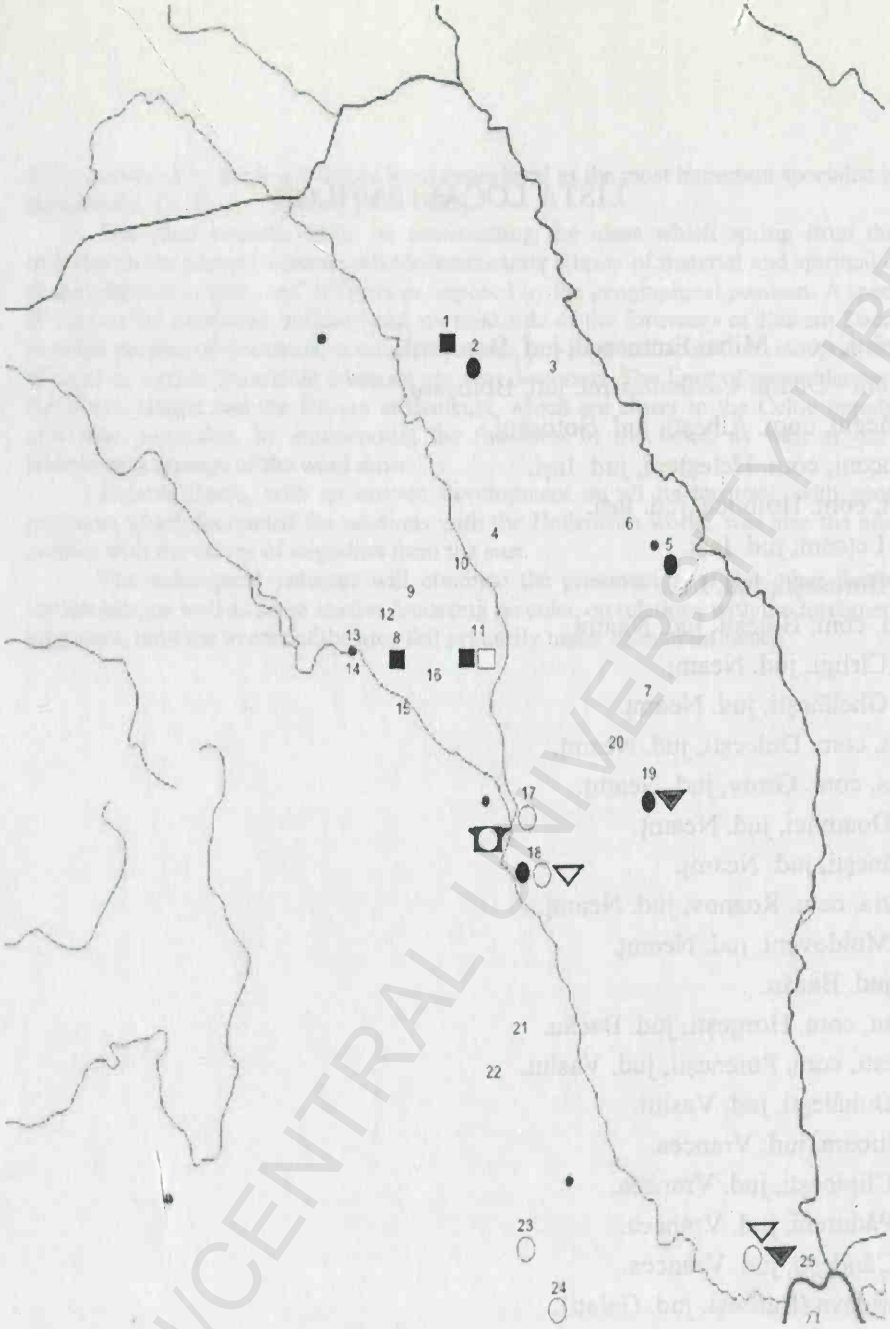

Harta 1

- ■ - fibule cu genunchi;
- ● - fibule cu piciorul înfăşurat pe dedesubt;
- ▼ - fibule de tip Latène târziu;
- ○ - fibule puternic profilate;
- □ - fibule de tip carpic;
- ▽ - fibule de tip Aucissa.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

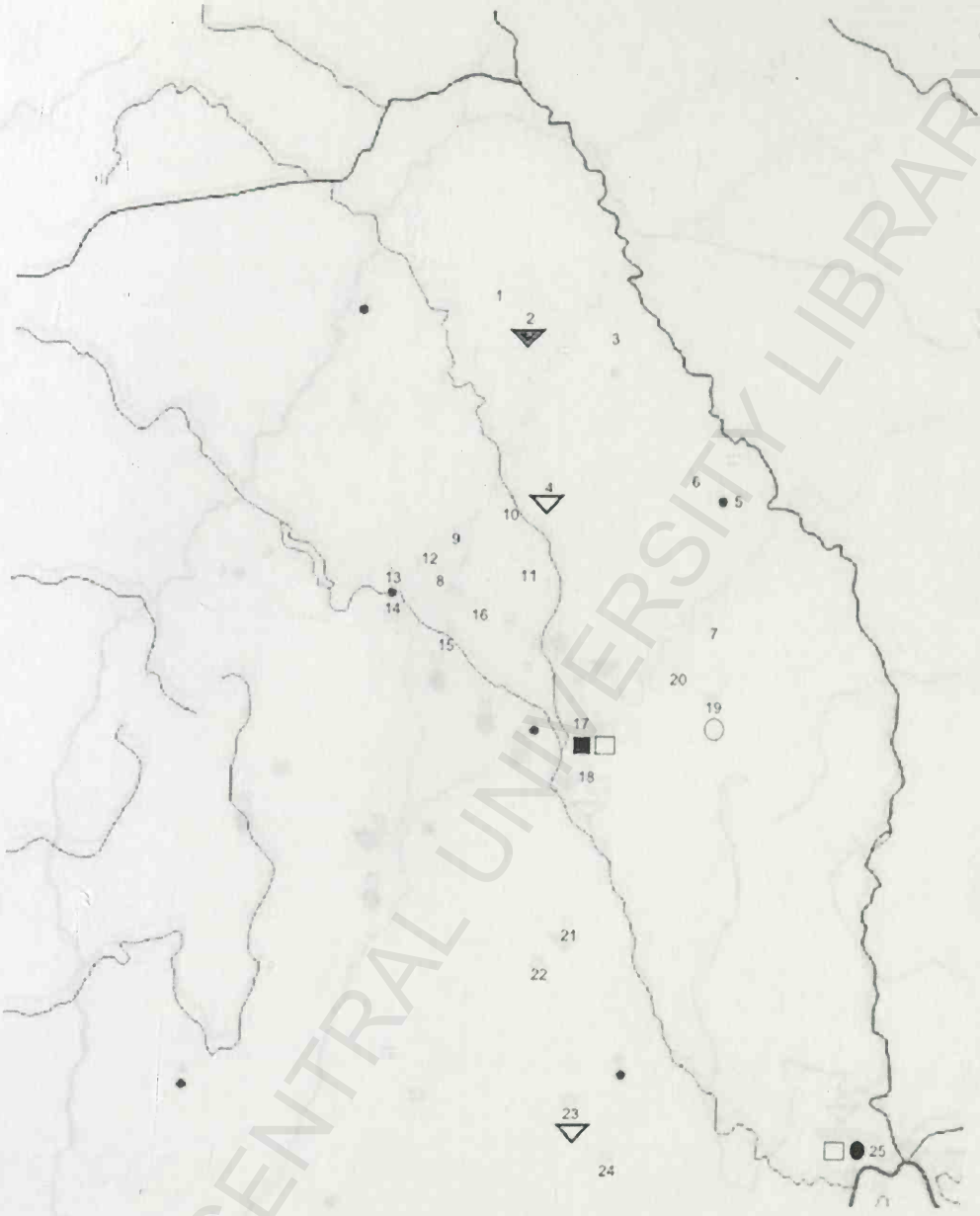

Harta 2

- ■ - fibule capul în formă de ancoră;
- ● - fibule cu capul în formă de trompetă;
- ▼ - fibule geometrice emailate;
- ○ - fibule în formă de arbaletă;
- □ - fibule cu portagrafa în formă de cadru;
- ▽ - fibule cu balama.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

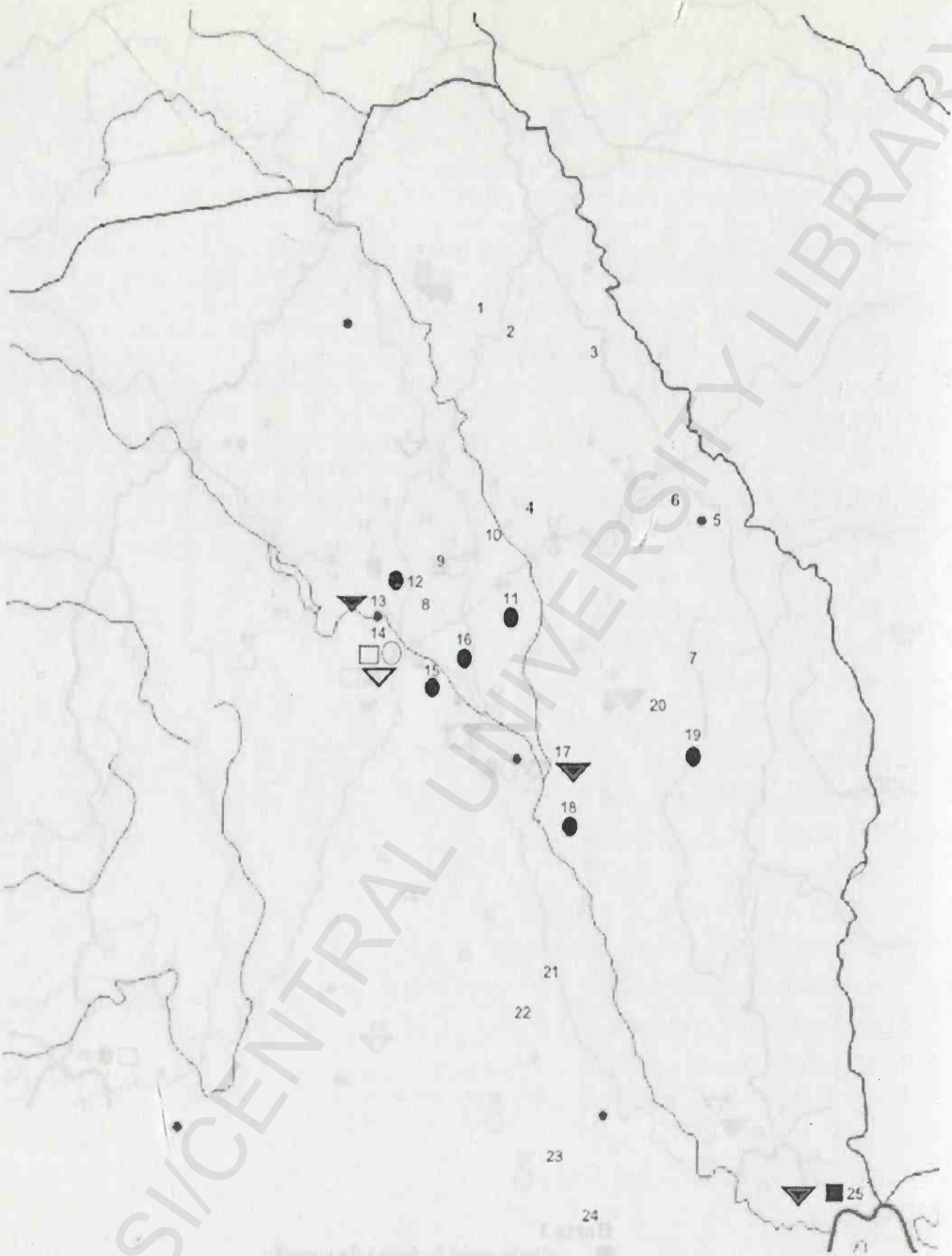

Harta 3

- ■ - fibule de tip Langton-Down;
- ● - fibule cu portagrafa în formă de teacă;
- ▼ - fibule militare;
- ○ - fibule cu piciorul ajurat;
- □ - fibule cu buton terminal;
- ▽ - fibule cu picior simplu.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

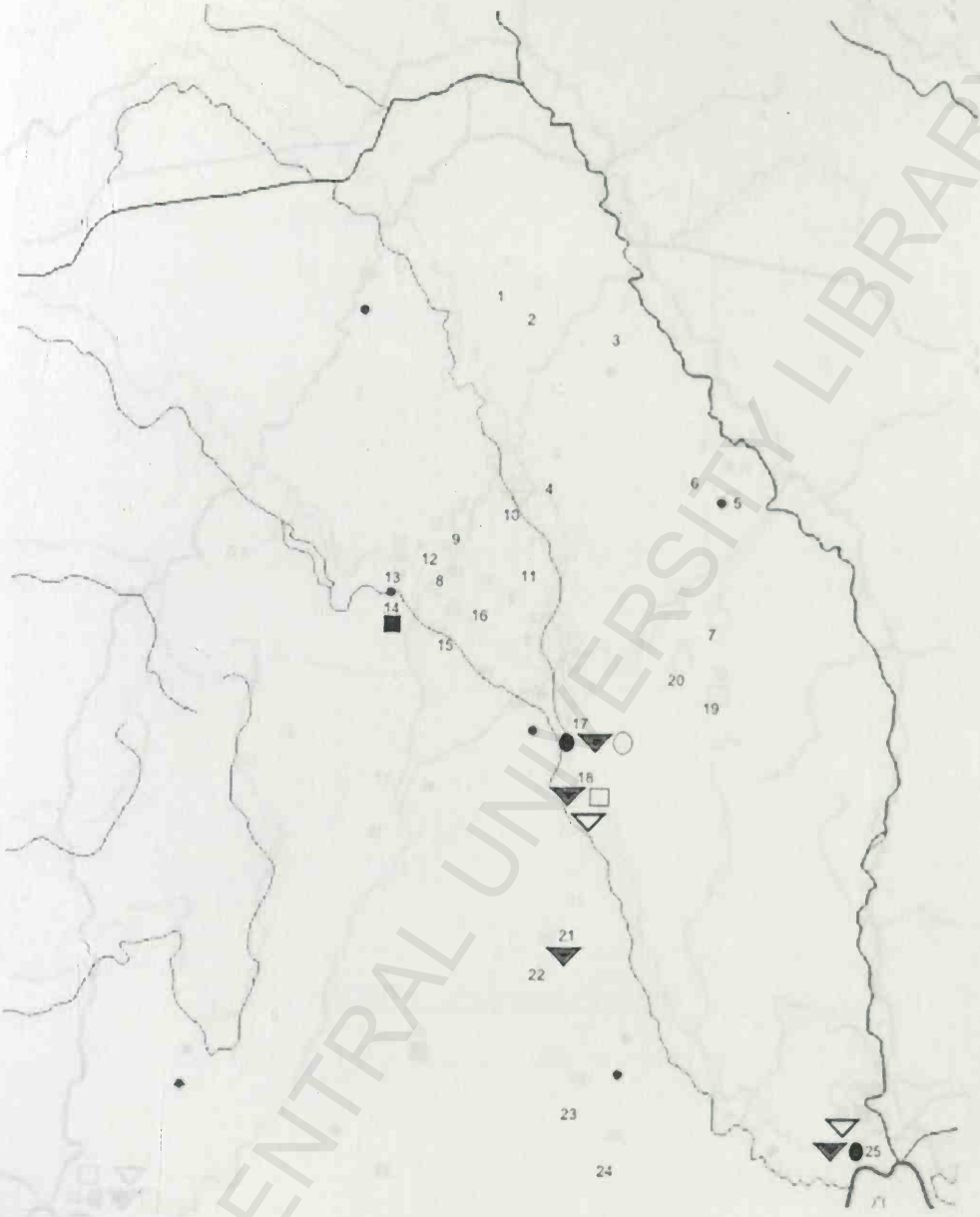

Harta 4

- ■ - fibule cu placa înaltă la picior;
- ● - fibule de tip Nauheim;
- ▼ - fibule linguriță;
- ○ - fibule cu scut;
- □ - fibule cu corp simplu, nedecorat;
- ▽ - fibule cu ochi.

BCUIAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

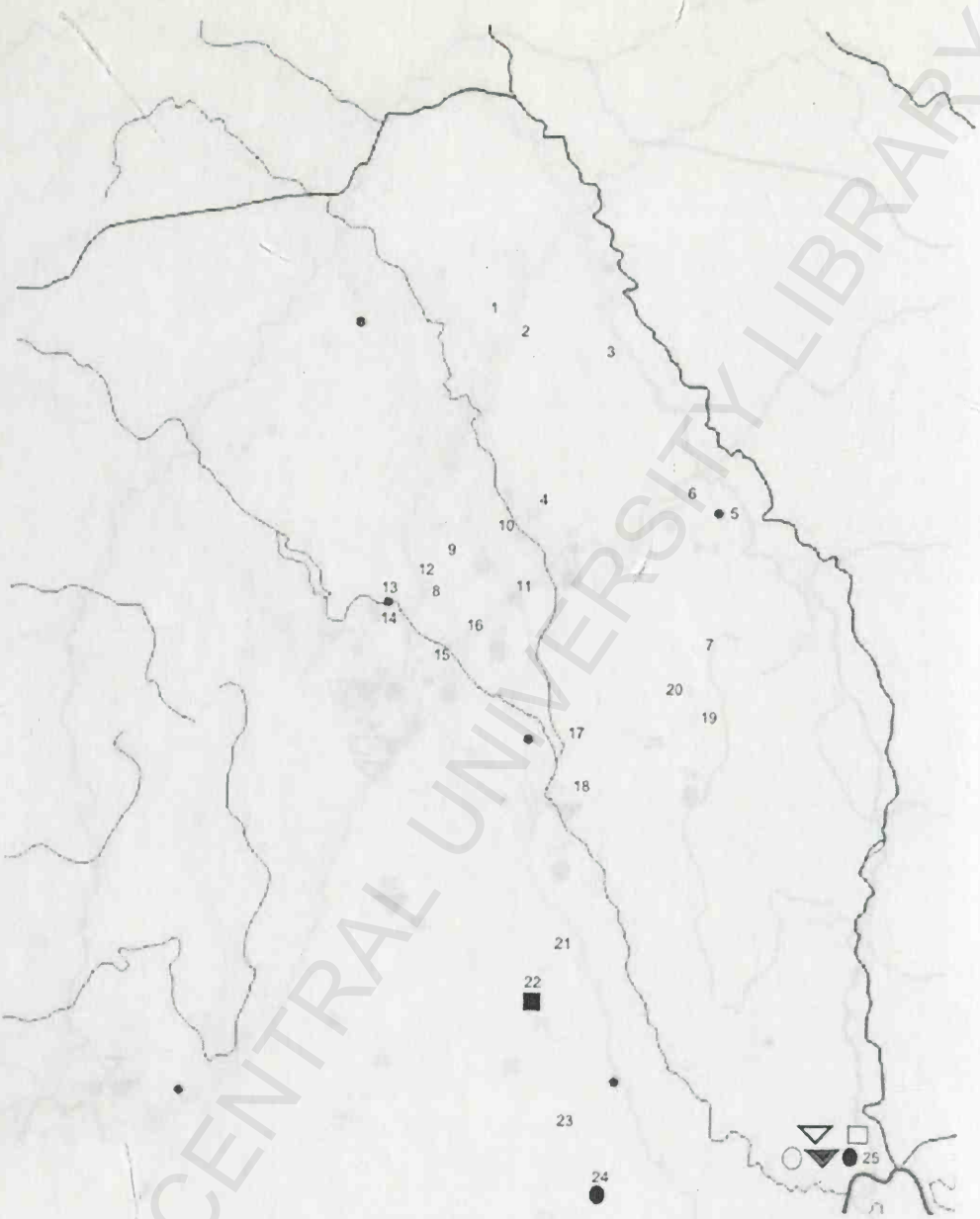

Harta 5

- ■ - fibule cu nodozități discoidale de tip dacic;
- ● - fibule cu decor zoomorf;
- ▼ - fibule de tip tracic;
- ○ - fibule de tip Latène mijlociu;
- □ - fibule cu cu nod pe arc;
- ▽ - fibule unguiforme.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

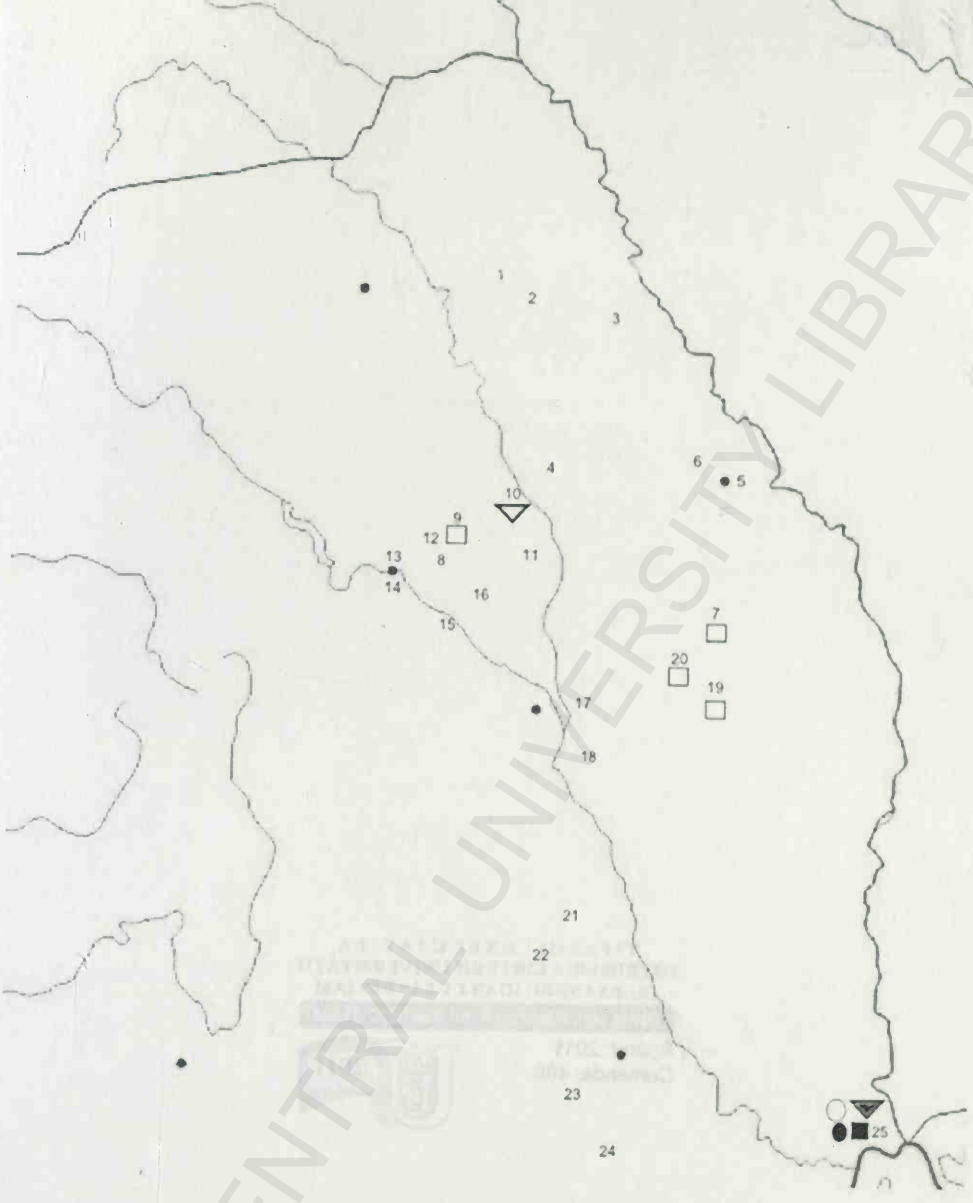

Harta 6

- ■ - fibule de tip Alesia;
- ● - fibule geometrice;
- ▼ - fibule cu arcul frânt;
- ○ - fibule de tip norico-pannonic;
- □ - fibule de tip Latène mijlociu;
- ▽ - fibule pomeraniene.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

28,39 lei

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂȚII
„ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAȘI
700511 Iași, Păcurari 9, tel./fax 0232 314947
Apărut: 2011
Comanda: 406

Informații și comenzi:
www.editura.uaic.ro
editura@uaic.ro

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SCRIPTA ARCHAEOLOGICA ET HISTORICA DACOROMANIAE

Istoria geto-dacilor din spațiul carpato-nistrean se înscrie între acele teme deschise, care necesită analize și sinteze periodice, impuse de rezultatele săpăturilor arheologice efectuate, de progresele în domeniul metodelor de investigare a complexelor descoperite, viziunea asupra culturii, cultelor și credințelor, structurilor sociale și politice.

Volumul de față abordează întreaga problematică a istoriei Daciei răsăritene și cuprinde prezentări exhaustive sau sinteze ale unor monografii doar pentru unele cetăți și așezări, relatări despre importante descoperiri de la *Barboși*, *Poiana*, *Brad*, *Bâtca Doamnei*, *Răcătău*.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

ISBN: 978-973-640-684-3 (*general*)

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iași

9 789736 406881